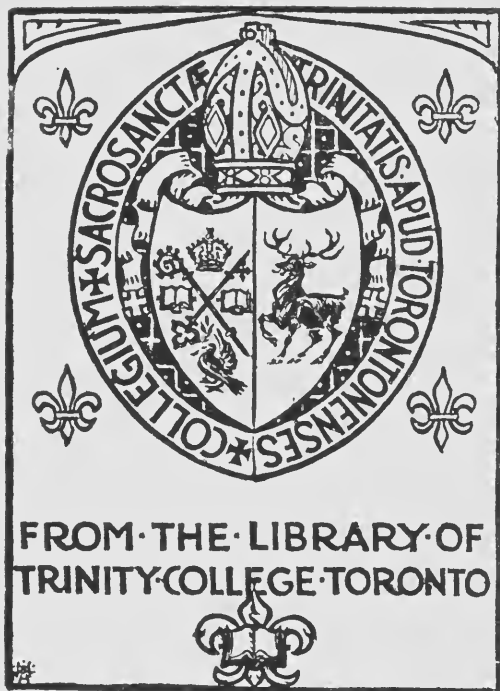

TRINITY COLLEGE LIBRARY

3 1761 02717575 1

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESARAE
VINDOBONENSIS

VOL. III. PARS III. APPENDIX.
S. THASCI CAECILI CYPRIANI OPERA SPVRIA CVM INDICIBVS
ET PRAEFATIONE
EX RECENSIONE G. HARTELI.

VINDOBONAE
APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE
MDCCCLXXI.

S. THASCI CAECILI CYPRIANI

OPERA OMNIA

RECENSUIT

ET COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT

G VILELMVS HARTEL

PARS III.

(OPERA SPVRIA. INDICES. PRAEFATIO)

VINDOBONAE

APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXXI.

LR
60
.26
10

APR 18 1963

A210.

APPENDIX
SCRIPTORVM QVAE
CAECILI CYPRIANI
NOMEN FERUNT.

TABVLA MANVSRIPTORVM.

- B* = codex Bambergensis 476, saec. XI.
C = " Sangermanensis 839, nunc Parisinus 13331, saec. VIII.
D = " Sangermanensis 841, nunc Parisinus 13047, saec. VIII. sed fol. 109 a — 112 b (Ad Fortunatum de resurrectione mortuorum) saec. VII—VIII.
E = " Compediensi 68, nunc Parisinus 17349, saec. X.
F = " Parisinus 2832, saec. VIII.
G = " Sangallensis 454, saec. VIII.
H = " Parisinus 2772, saec. X.
I = " Victorinus 101, nunc Parisinus 14461, saec. XII.
K = " Vossianus lat. 40, saec. X.
L = " Lareshamensis, nunc Vindobonensis 962, saec. VIII.
M = " Monacensis 208, saec. VIII.
N = " Cassinas 204, saec. X.
n = " alterum Orationis II. apographum in cod. N. fol. 3.
P = " Parisinus 1647 A, saec. VIII—X.
Q = " Trecensis 581, saec. VIII—VIII.
R = " Victorinus 380, nunc Parisinus, saec. XIII.
S = " Seguerianus, nunc Parisinus, saec. VI—VII.
T = " Reginensis 118, saec. X.
V = " Vindobonensis 1010, saec. XI.
W = " theolog. Wirceburgensis 145, saec. VIII.
X = " Parisinus 18095, saec. X.
Z = " Parisinus 1658, saec. XIII.
Y = " Veronensis X, 8; saec. VIII.
b = " bibl. S. Remigii Remensis olim 71, postea 133 saec. VIII.
c = " Cottonianus s. VIII.
r = " Remensis (218) 311, saec. XV.
t = " Parisinus 1648, saec. XII.
w = " Vindobonensis 798, saec. XV.
β = " Trecensis 442, saec. XIII.
μ = " Monacensis 18203, saec. XV.
-

I. DE SPECTACVLIS.

CYPRIANVS PLEBI IN EVANGELIO STANTI S.

Vt me satis contristat et animum nostrum grauiter affligit cum 1
 nulla mihi scribendi ad uos porrigitur occasio, detrimentum est enim
 5 meum uobiscum non colloqui, ita nihil mihi tantam laetitiam hilarita-
 temque restituit quam cum adest rursus occasio. uobiscum me esse
 arbitror, cum uobis per litteras loquor. quamquam igitur ita se haec
 habere quae dico certos uos esse sciam nec quicquam de uerborum meo-
 rum ueritate dubitare, tamen etiam argumentum sinceritatem rei
 10 asserit: nam cum nulla prorsus praeteritur occasio, probatur affectio.
 quamuis ergo certus sim uos non minus esse in uitae actu graues quam
 in sacramento fideles: tamen, quoniam non desunt uitiorum assertores
 blandi et indulgentes patroni qui praestant uitii auctoritatem et quod
 est deterius censuram scripturarum caelestium in aduocationem cri-
 15 minum conuertunt, quasi sine culpa innocens spectaculorum ad re-
 missionem animi appetatur uoluptas — nam et eo usque eneruatus est
 ecclesiasticae disciplinae uigor et ita omni langore uitiorum praecipita-
 tur in peius ut non iam uitii excusatio sed auctoritas detur — placuit

Incipit de spectaculis Z, de spectaculis μ , om r. — 3 nostrum
 $r\mu$, meum Zv 4 mihi om. r 5 nichil michi Z ut semper
 6 quam quom r (quom pro cum semper), quanta Z me] enim me Z
 7 uobis] uobiscum Z. cf. Ant. de Rooy Spicil. crit. 1771 igitur om. μ
 haec se habeat res quam dico ut Z 8 uos certos μ quisquam Z
 meorum uerborum Z 9 dubitant Z 10 pteritum μ ; praeteritur
 occasio om r in lacuna 11 sum μ uitae actu] iustis actibus Z
 13 uitii] flagitiis Z et om. r 14 est] sit $r\mu$ auocatione
 μ^1 , uocationem r 15 conuertant $r\mu$ sine culpa Z $r\mu$, sicut v
 fort. expungenda 16 uoluntas Z μ nam et] namq. Z 18 peius]
 poenis r iam non μv uitii] intus r datur μ

paucis uos non nunc instruere, sed instructos admonere, ne quia male sunt uincta uulnera sanitatis obductae perrumpant cicatricem. nullum enim malum difficilius extinguitur quam quod faciles reditus habet, dum et multitudinis consensu asseritur et excusatione blanditur.

2 Non pudet, inquam, non pudet fideles homines et christiani sibi 5
nominis auctoritatem uindicantes superstitiones uanas gentilium cum spectaculis mixtas de scripturis caelestibus uindicare et diuinam auctoritatem idololatriae conferre. nam quando id quod in honore alicuius idoli ab ethnicis agitur a fidelibus christianis spectaculo frequentatur, et idololatria gentilis asseritur et in contumeliam Dei 10 religio uera et diuina calcatur. pudor me tenet praescriptiones eorum in hac causa et patrocinia referre. 'ubi', inquit, 'scripta sunt ista, ubi prohibita? alioquin et auriga est Israel Helias et ante arcam Dauid ipse saltauit. nabla cynaras aera tympana tibiae citharas choros legimus. apostolus quoque dimicans caestus et colluctationis nostrae 15 aduersus spiritalia nequitiae proponit certamen. rursus cum de stadio sumit exempla, coronae quoque collocat praemia. cur ergo homini christiano fideli non liceat spectare quod licuit diuinis litteris scribere? hoc in loco non immerito dixerim longe melius fuisse istis nullas litteras nosse quam sic litteras legere. uerba enim et exempla 20 quae ad exhortationem euangelicae uirtutis posita sunt ad uitiorum patrocinia transferuntur: quoniam non ut spectarentur ista scripta

1 nunc non *v* sed et *Z* admonere] amouere *Z* ne] nec *Z*
2 sunt u. uulnera] metuende sunt uoluptates *Z* sanitati *Z*,
sanitas μ perrumpat μ , prorumpant *r*, corrumpant *Z* 3 redictus
 μ^1 , aditus *r* 5 non pudet, inquam *v*, inquam *Z* infideles *Z*
6 nominis] inrus *Z* uanas] uarias *r* 7 mixta *Z* diuinam
om, *r* μ 8 idolatriae *Zr* μ ut semper quando *r* μ , quomodo *Zv*. cf.
p. 6, 4 9 christianis *om. Z*; *item l. 18*; *pag.* 5, 10; 6, 16; 9, 20; 11, 2;
12, 2, 9 10 contumelia μ 11 pscriptionem *Z* 12 pro-
ferre *Z* 13 alioquin et] alioquin μ , an qui net *Z* israel *om*.
r in lacuna, ihl μ *exp. et in marg add:* israel helyas *r*, elias μ
archam *r* μ 14 nabulas cynuras *Z*, cynaras nabla *r* aera *om. Z* μ
tympanos μ 15 apostolus . . . *l. 17* praemia *om. r* et] dimicationis
et *Z* 16 spualia μ certamina *Z*, certaminis *ex certamen* μ *m. 2*
cum *om. \mu* stadiis summit μ 18 expectare *Zr* μ 19 non
immerito *om. r* μ fuisset *Z* istis] nobis *Z* 22 expectarentur
Zr μ^1 , expeterentur μ^2

sunt, sed ut animis nostris instantia maior excitaretur in rebus profuturis, dum tanta est apud ethnicos in rebus non profuturis.

Argumentum est ergo excitandae uirtutis, non permissio siue ³ libertas spectandi gentilis erroris, ut per hoc animus plus accendatur ⁵ ad euangelicam uirtutem propter diuina praemia, cum per omnium laborum et dolorum calamitatem concertatur peruenire ad terrena compendia. nam quod Helias auriga est Israelis non patrociniatur spectandis circensibus: in nullo enim circo cucurrit. et quod Dauid in conspectu Dei choros egit nihil adiunat in theatro sedentes ¹⁰ christianos fideles: nulla enim obscœnis motibus membra distortuens desaltauit Graecæ libidinis fabulam. nabla cynarae tibiae tympana et citharae Deum cecinerunt, non idolum. non igitur praescribetur ut spectentur illicita. diabolo artifice ex sanctis in illicita mutata sunt. praescribat igitur istis pudor, etiamsi non possunt sanctae litterae. ¹⁵ quaedam enim scriptura magis prouidet in praecipiendo: uerecundiam passa plus interdixit quia tacuit, ueritas ne si ad haec usque descenderit, pessime de fidelibus suis sensisset: nam et plerumque in praeceptis quaedam utilitas tacentur. admonent saepe dum interdiciuntur. ita etiam tacentur dum diuinis litteris scripta sunt, et praeceptorum ²⁰ loco seueritas loquitur et ratio [docet] quae scriptura conticuit. secum tantummodo unusquisque deliberet et cum persona professionis suae

1 suscitaretur Z   2 ethnicos Z   4 expectandi Zru   hoc] hanc ru   5 eum] quod Z   6 concertatur scripsi, concedatur ruv, contendatur Z   terrena u, aeterna Zr   7 isrl] Z   non] helias non Z   8 expectandis Zru¹, expetendis u²   is circo v   concurrit r
 10 obscœnis Z   membris distortuendis Z   11 saltauit Z   fabula Z   nabule Z   cynarae r, aera v   tympana om. ru   et om. Zc
 12 cythara r   deum cecinerunt ru, domino seruierunt Zv   idolis Zc   praescribatur Zr, praescribitur malim   13 expectentur Zr, et petentur u   a diabolo v   ex] et Z   in add. v, illa in malim   mutata om. r   14 praescribatur Z, perscribat u   15 prouidet r, prohibuit Z   16 quia tacuit. Veritas sic distinguit v   ne si scripsi, nisi ru, non Z, si v   haec] hoc Z   descenderet Zc   17 nisi pessime Z   18 quaedam utilius] utilia quaedam Z   admonentur enim Z   interdicuntur ru   19 tacentur dum] que Z   diuinis Z, duoris u, om. r in lacuna. in v   20 locis Z   seueritas ru, ipsa ueritas Z   loquatur r   docet] loquitur ru   21 tantummodo] tantum ru   professionis] defensionis r

loquatur, nihil umquam indecorum geret: plus enim ponderis habebit conscientia quae nulli se alteri debebit nisi sibi.

- 4 Quid scriptura interdixit? prohibuit enim spectari quod prohibet geri. omnia, inquam, ista spectaculorum genera damnauit, quando idololatriam sustulit ludorum omnium matrem, unde haec uanitatis et leuitatis monstra uenerunt. quod enim spectaculum sine idolo, quis ludus sine sacrificio, quod certamen non consecratum mortuo? quid inter haec christianus fidelis facit: si idololatriam fugit, quid loci ei? quid qui iam sanctus sit de rebus criminosis uoluptatem capit? quid contra Deum superstitiones probat quas amat dum spectat? ceterum sciat haec omnia inuenta daemoniorum esse, non Dei. impudenter in ecclesia daemones exorcizat quorum uoluptates in spectaculis laudat: et cum semel illi renuntians rescissa sit res omnis in baptisate, dum post Christum ad diaboli spectaculum uadit, Christo tanquam diabolo renuntiat. idololatria, ut iam dixi, ludorum omnium mater est, quae ut ad se christiani fideles ueniant blanditur illis per oculorum et aurium uoluptatem. Romulus Conso quasi consilii deo ob rapiendas Sabinas circenses primus consecrauit, ceteri reliquis. dum urbem fames occupasset, ad aduocationem populi adquisiti sunt ludi scenici

1 et nihil *Zv* geret] dicit *Z* 2 conscientia *Z*, sententia *ruv*
 3 quidquid omnis ista scriptura *Z* expectari *ru* prohibuit *Z*
 4 inquit *r* ista *om.* *Z* quando] quomodo *Z* ydolatria *Z*
 5 hec unde *r* et leuitatis *om.* *Z* 6 monstra uenerunt] deuen-
 runt *r* 7 non *ex* sine *μ m.* 2 consecratum] sacramentum *μ* quid
 . . . fugit *om.* *Z* 8 facit] erit *r* quid loci ei quid qui *scripsi*,
 quid loqui qui *μ*, quid qui *r*, qui contra *dn̄m* superstitiones proprias
 fingit qui quod *Z* 9 de] et de *Z* criminis uoluntatem *μ*
 quid] qui *Z* 10 *dn̄m* *Z* expectat *μ* ceterum] certe cum *Z*
 11 omnia haec *Zv* imprudenter *r* 12 in *om.* *μ* spectaculo *Z*
 13 se semel *μ* se *s. l. m.* 2 renuntians *om.* *Z*; *censet legendum*
renunciando aut locum esse mutilum Pamelius rescisa *μ*, remissa *Z*
 15 renunciauit *Z* ut] quam *Z* mater est quae] matrem *Z*
 16 fideles *om.* *r* illis] illosq. *Z* et aurium] auriumque *Z*
 17 uoluptatem] *add.* *Z*: amplectitur nam conso] consul *Zru*
 quasi consuli deo *ru*, *om.* *Z* 18 ceteri reliquis *scripsi*, ceteris reli-
 quis *ru*, ceteri reliqui *Z*, ceterum reliqui *v*; *cf. Tertull. de spect. c. 5*:
 et ceteri quoque per ordinem cum *Z* orbem *ru* 19 auocationem
v, aduocationem = solacium *cf. Tertull. Patient. 11; Res. 26 p. 262*
 scenice *Z*

et Cereri et Libero dicati postmodum reliquisque idolis et mortuis, graeca illa certamina uel in cantibus uel in fidibus uel in uocibus uel in uiribus praesides suos habent uaria daemonia: et quidquid est aliud quod spectantium aut oculos mouet aut delinit aures, si cum sua origine et institutione quaeratur, causam praefert aut idolum aut daemonium aut mortuum. ita diabolus artifex quia idololatriam per se nudam sciebat horreri, spectaculis miscuit, ut per uoluptatem posset amari.

Plura prosequi quid est necesse uel sacrificiorum in ludis genera 5
10 monstruosa describere, inter quae nonnumquam et homo fit hostia latrocinio sacerdotis, dum cruor etiam de iugulo calidus exceptus spumanti patera, dum adhuc feruet, et quasi sitiendi idolo in faciem iactatus crudeliter propinatur, et inter uoluptates spectantium quorundam mors erogatur, ut per eruentem spectaculum saeuire discatur, 15 quasi parum sit homini priuata sua rabies, nisi illam et publice discat. in poenam hominis fera rabida nutritur in deliciis, ut sub spectantium oculis crudelius insaniat. erudit artifex belluam, quae clementior fortasse fuisset, si non illam magister crudelior saeuire docuisset. ergo ut taceam quicquid latius idololatria probat, quam 20 nana sunt ipsa certamina, lites in coloribus, contentiones in curribus, fauores in honoribus, gaudere quod equus uelocior fuerit, maerere quod pigrior, annos pecoris computare, consules nosse, aetates discere, prosapiam designare, annos ipsos atanosque memorare. quam hoc

1 et ceteri et *ru*, cerei et *Z* reliquisque] reliquis *Z* 2 graeca-
sit grata *Z* cantibus] flatibus *Z* 3 uiribus] uirtutibus
suis *Z* 4 expectantium *ru* aut *om.* *Zu* oculus *r*
cum] enim *Z* 5 origine sua et *r*, origine *Z* instituto requiratur *Z*
causa *Z* proferet *Z* 6 daemonium] dum *ru* 7 sciebat
horreri] nolebat horriorem *Z* 8 possit et armari plus et prosequi:
non est necesse *Z* 9 uel *om.* *Z* in ludis] ludos et *Z*
11 dum] eum *Z* 12 spumanti *om.* *ru* et *om.* *Z* 13 propinatus
r s in ros. et *u s, l, m, 2* inter] in *Z* uoluntates *u* 15 pu-
blice et *u* 16 in] ad *u* hoie] *Z* et in delicias *Z* ut sub *u*.
ut *r, om.* *Z* 17 oculis *om.* *Z* insanit] *Z* eruditur *u* belua
Zru 18 dementior *u*¹ fortasse *om.* *Z* crudelius *ru* 20 cur-
sibus *Z* 21 fauores in honoribus *om.* *ur* mereri *Z* 22 pectoris
Z dicere *Z* 23 prosapiam] presepia *Z* et signare *Z* annos]
uos *ru* acta nosq. *u* commemorare *r*

totum otiosum negotium, immo quam turpiter ignominiosum? hunc, inquam, memoriter totam equini generis sobolem computantem et sine offensa hunc locum magna uelocitate referentem, parentes Christi si perroges, nescit, aut infelicioꝝ si scit. quem si rursus perrogem quo ad illud spectaculum itinere peruenerit, confitebitur per lupanarium, 5 per prostitutarum nuda corpora, per lubricam libidinem, per dedecus publicum, per nulgarem lasciuiaꝝ, per communem omnium contumeliam. cui ut non obiciam quod fortasse commisit, uidit tamen quod committendum non fuit et oculos ad idololatriae spectaculum per libidinem duxit: ausus secum sanctum in lupanar ducere, si potuisset, 10 qui festinans ad spectaculum dimissus e dominico et adhuc gerens secum ut assolet eucharistiam inter corpora obscoena meretricum Christi sanctum corpus infidelis iste circumtulit plus damnationis meritis de itinere quam de spectacula uoluptate.

6 Sed ut ad scenae iam sales inuerecundos transitum faciam, 15 pudet referre quae dicuntur, pudet etiam accusare quae fiunt, argumentorum strophas, adulterorum fallacias, mulierum impudicitias, scurriles iocos, parasitos sordidos, ipsos quoque patres familias togatos modo stupidos modo obscoenos, in omnibus stolidos, certis nominibus inuerecundos. et cum nulli hominum 20 aut generi aut professioni ab improbis isto sermone parcat, ab omnibus tamen ad spectaculum conuenitur. commune dedecus delectat uidelicet uel recognoscere otia uel discere. concurritur

1 turpiter] turpe et *Zv* ignominiosum *Z*, non ociosum *rμ*
 2 totum equum *r* 3 hunc locum *rμ*, spectacula cum *Zv* parentes] partes *rμ* 4 perroges *rμ*, praerogem *Z* aut] ut *Zv* infelicioꝝ *Zv* si scit] sit et scire *Zv* quem] quod *Zv* rursus *v* prorogem *rμ*, praerogem *Zv* 5 illud] aliquod *Z* spectacula *rμ* lupanarium *Zμ*, lupanarum *rv* 6 prius per *om.* *Z* lubricam *Z*, publicam *rμv*, urbicam *fort.* 10 ausus est *Z* sanctum] spm scm *rμ*, christi corpus quod est scm *Z* lupanarium *μ* 11 demissus *rμ*, amisso *Z*; *post* dimissus *lacuna patebat in manusc.* *Latinus* e *om.* *Z*; e dominico *om.* *v* et] ueniret etiam *Z* 12 ut assolet *om.* *Z* 13 christi . . . circum *om.* *rμv* 14 de itinere quam *om.* *rμv* spectaculi] itinere *add.* *Z* 15 ad sc. iam sales *rμ*, de hoc sc. inquinamento *Zv* inuerecundo iam *Zv* 17 argumentorum] agentium *v* 19 et togatos *Z* obsenos *μ*¹, scenicos *Z* 20 certis nominibus *rμ*, in omnibus *Zv* 21 ab *om.* *Z* improborum istorum *Zv* 23 uidelicet *rμ*, uidere *Zv* otia *rμ*¹, uitia *Zμ*²s. *l.*

in illud pudoris publici lupanarium, ad obscenitatis magisterium, ne
 quid secreto minus agatur quam quod in publico discitur: et inter
 ipsas leges docetur quicquid legibus interdicitur, quid inter haec
 christianus fidelis facit cui vitia non licet nec cogitare, quid oblee-
 5 tatur simulacris libidinis, ut in ipsis deposita verecundia audacior
 fiat ad crimina? discit et facere dum consuescit videre, illas tamen
 quas infelicitas sua in servitute prostituit libidinis publicae
 occultat locus et dedecus suum de latebris consolantur: erubescunt
 videri etiam quae pudorem vendiderunt, at istud publicum monstrum
 10 omnibus videntibus geritur et prostitutarum transitur obscenitas:
 quaesitum est quomodo adulterium ex oculis admitteretur, huic
 dedecori condignum dedecus superducitur, homo fractus omnibus
 membris et vir ultra muliebrem molliem dissolutus, cui ars sit
 verba manibus expedire: et propter unum nescio quem nec virum
 15 nec feminam commouetur ciuitas tota ut desalientur fabulosae anti-
 quitatum libidines, ita amatur quicquid non licet ut quae etiam aetas
 absconderat, sub oculos memoria reducat.

Non est libidini satis malis suis uti praesentibus, nisi suum de 7
 spectaculo faciant in quo etiam aetas superior errauerat, non licet, in-
 20 quam, adesse christianis fidelibus, non licet omnino nec illis quos ad
 delinimenta aurium ad omnes ubique Graecia instructos suis uanis
 artibus mittit, clangores tubae bellicos alter imitatur raucos, alter
 lugubres sonos spiritu tibiam inflante moderatur, alter cum choris et

1 in i. p. publici *ru*, illic ad pudorem publicum *Zv* lupanarium *Z*, lupanaris *Bal*, 2 quod *om. Z* 3 inter haec] hic *Z*
 4 facit fidelis (christianus *om.*) *Z* nec] non *Z* 5 libidinis] quid
 prospicit libidines *Z* 6 et *om. ru* illae *v* 7 ad servi-
 tutem *re. om. Z* prostituit *ru*, inseruit et prostravit *Zv* libi-
 dinis p. o. locus *ru*, libidines publicas occultant belua vel *Zv nisi quod*
 belua vel *om. v* 8 latebris *om. r* 10 geritur] concurritur *Z*
 prostitutorum *r* 11 quomodo] quo *u* ex *om. Zr* 12 cum-
 dignum *u* fractus *u¹* 13 mulierem *Z* molliem *Zu*
 ars sit *ex* ars et *u m. 2* 14 et *om. Z* 16 etiam *om. Z* 17 ab-
 scendit *Z* oculos *scripsi*, oculis *Z*, oculorum *ruv* memoriam *Zr*
 reducantur *v* 18 libidinis *ru* suis *om. r* suum] usum *Z*
 19 faciat *Zv* aetas] et a *ru* superioribus *r* 21 delinimenta
 aurium] elementa aurium *ru*, liniendas aures *Z*, oblectamenta a. *v*
 22 tuba *ru* 23 ut lugubres *Z* tibia *ru*, tibias *Z* mode-
 retur *Z* choris et cum *om. Z*

cum hominis canora uoce contendens spiritu suo quem de uisceribus suis superioribus nitens hauserat tibiurum foramina modulatur: nunc effuso et nunc intus recluso ac represso nunc certis foraminibus emisso atque in aerem profuso, item in articulos sonum frangens, loqui digitis elaborat, ingratus artifice qui linguam dedit. quid loquar^s comicas inutiles curas, quid illas magnas tragicæ uocis insanias, quid neruos cum clamore commissos? hæc etiam si non essent simulacris dicata, obeunda tamen et spectanda non essent christianis fidelibus: quoniam etsi non habebant crimen, habent in se maximam et parum congruentem fidelibus uanitatē.

8 Nam illa altera reliquorum dementia est manifesta otiosis hominibus negotiatio: in iniuriam suam pinguescit in sagina corpus ut robustius aut feriat aut uapulet, et prima uictoria est ultra modum, humani uentris esurire potuisse, super titulo coronæ edacis flagitiosæ nudinæ: ictibus infelix facies locatur, ut infelicior uenter saginetur. 15 quam foeda præterea ipsa luctamina, uir infra uirum iacens amplexibus inhonestis et nexibus implicatur. in tali certamine stare * uiderit quis uincat, pudor uictus est. ecce tibi alter nudus salit, alter orbem aeneum contentis in aerem uiribus iactat. hæc gloria est

1 de spū Z 2 suis om. Z superioris rμ, in superiora corporis Z foraminibus Zv modulante et r, modulariter μ r s. l. nunc om. Zμ 3 inclusio Z, ocluso v ac represso nunc rμ, atque in aerem pro Zv certis] tortis r foraminum meatibus Zv 4 atque in aerem profuso item rμ, nunc in Zv articulo Zμ sonus rμ 6 comicas et v, de comicis Z traicæ rμ 7 missos rμ 8 sim. dicata] simulatoris deā Z obeunda rμ, adeunda Zv 9 fidelibus non erant Z haberent v et maximam rμ; fort. uel m. 10 parum] non paruam Z incongruentem Z 11 ille r reliquorum om. rμ manifesta dementia est Z 12 negotiatio est Z, negotiatio sua ut uapulet μ, negotia sua ut ra r post ra lacuna 5 litt. in iniuriam . . . uapulet om. rμv 13 ut ultra Zv 14 humanum uenter Zv potuisset Zv super] sub Z coronæ edacis rμ, coronatæ edacitatis Zv 15 ictibus] ictibus uulnerum Zv loquatur Z 16 ipsa] ista v uirium μ et amplexus μ, amplexus r 17 et om. rμ stare uideris quis rμ, uiderit uel Zv; post stare uidetur est iacere uel tale quid intercuisse 18 uincat] add. Z: quis uicerit pudor] add. Zv: tamen uinctus μ 19 aereum Zv comptentis μ, extensis coni. Pamelius iactat] iacit Z non est sed dementia Zv

dementiae. denique remoue spectatorem, reddideris uanitatem. fu-
 gienda sunt ista christianis fidelibus, ut iam frequenter diximus, tam
 uana, tam perniciosa, tam sacrilega spectacula: et oculi nostri sunt et
 aures custodiendae. cito in hoc assuescimus quod audimus, celere in id
 5 quod uidemus. nam cum mens hominis ad uitia ipsa ducitur, sibi
 quid faciet, si habuerit exempla? natura corporis lubrica quae sponte
 corrui quid faciet, si fuerit impulsus? auocandus est animus ab istis.

Habet christianus spectacula meliora, si uelit, habet ueras et 9
 profuturas uoluptates, si se recollegerit: et ut omittam illa quae non
 10 dum contemplari potest, habet istam mundi pulcritudinem quam
 uideat atque miretur, solis ortum aspiciat, rursus occasum mutuis
 uicibus dies noctesque reuocantem, globum lunae temporum cursus
 incrementis suis detrimentisque signantem, astrorum micantes choros
 et assidue de summa mobilitate fulgentes, anni totius per uices
 15 membra dinisa et dies ipsos cum noctibus per horarum spatia
 digestos et terrae molem libratam cum montibus et profusa flumina
 cum suis fontibus, extensa maria cum suis fluctibus atque litoribus,
 interim constantem pariter summa conspiratione nexibusque con-
 cordiae extensum aerem medium tenuitate sua cuncta uegetantem,
 20 nunc imbres contractis nubibus profundentem, nunc serenitatem
 refecta raritate reuocantem et in omnibus istis incolas proprios, in

1 expectatorem *ru* reddideris *u*, consideras *Z* 2 ista a *Zv*
 3 pernicios] periculosa *Z* tam s. spectacula *om. Z* a quibus
 pectora (pectora *om. v*) et oculi nostri cum auribus (et aures *v*) *Zv*
 4 custodienda *Z* hoc] id *Z* celere in id *scripsi* (*cf.* celerus
Gruter 549, 6), scelere *ru*, et celerius *Z, om. v* 5 quod uidemus *om.*
ru ducit sibi *Z*, ducatur *v* 6 naturae *ruv* lubricae *ruv*, lu-
 brica est *Z* 7 corrui] congruit *Z* auocandus *Z* est] *add.*
Z: igitur *omnis. add. v*: igitur 8 sibi habet *Z* christianus *om. Z*
 9 recollegerit] recognouerit *Zv* obmittat *Z* 10 potest] possunt
Zv 11 rursus *Zr* 12 et temporum *Z* 13 decrementisque *Zv*
 asterum *r*, austrum *u* micantem *ru*², micantium *v* 14 assi-
 due] a summa *ru* summo *ru* nobilitate *Z* uices] *add. v*:
 summa de summo 16 et terrae] terrae *Zv* et *om. Z* pro-
 flusa *ru*¹, proflua *v* 17 lictoribus *Z* 18 interim] inter haec *coni.*
Latinus constantem *om. Z* pariter ac *Z* aspiratione
Z. conspici ratione *ru* nexus qui *Z* 19 extensus *Z* aerem
 medium] latere medio *Z* 20 serenitate *ru* 21 rariter euocantem
ru istis] hiis *Z*

aere auem, in aquis piscem, in terra hominem. haec, inquam, et alia item opera diuina sint christianis fidelibus spectacula. quod theatrum humanis manibus exstructum istis operibus poterit comparari? magnis licet lapidum molibus exstruatur, cristae sunt montium altiores, et auro licet tecta laquearia reluceant, astrorum fulgore uincentur: numquam humana opera mirabitur quisquīs se recognouerit filium Dei. deicit se de culmine generositatis suae qui admirari aliquid post Deum potest.

- 10 Scripturis, inquam, sacris incumbat christianus fidelis: ibi inueniet condigna fidei spectacula. uidebit instituentem Deum mundum suum et cum ceteris animalibus homines illam admirabilem fabricam melioremque facientem. spectabit mundum in delictis suis, iusta naufragia, piorum praemia impiorumque supplicia, maria populo siccata et de petra rursus populo maria porrecta. spectabit de caelo descendentes messes, non ex areis aratro impressas: inspiciet flumina transitus siccos refrenatis aquarum agminibus exhibentia: uidebit in quibusdam fidem cum igne luctantem, religione superatas feras et in mansuetudinem conuersas: intuebitur et animas ab ipsa iam morte reuocatas: considerabit etiam de sepulcris admirabiles ipsorum consummatorum iam uitas corporum redactas. et in his omnibus iam maius uidebit spectaculum, diabolum illum qui totum detriumphauerat mundum sub pedibus Christi iacentem. quam hoc decorum spectaculum, fratres, quam iocundum, quam necessarium? intueri semper spem suam et oculos aperire ad salutem suam. hoc est spectaculum quod uidetur etiam luminibus amissis. hoc est spectaculum quod non exhibet praeter aut consul, sed qui est solus et ante omnia et super omnia,

1 aues *Zv* pisces *Zv* homines *Z* 2 item] id est *Z*, *om. v* 4 cristae *Z*, crusta *ruv* altiores *om. ruv* 5 auro] rura *ru* lacunaria *ur* reluceant] resplendeant *Zv* astrorum tamen *Z* 6 cognouerit *ru* 7 reicit *Z*, scit *u* mirari *Z* 8 post] pot̃ *u*, praeter *Zv* dominum *Zv* 9 et ibi *Zv* 10 dum *Z* 11 animabus *ru* hominis *v* 12 immundum *r*, in undis *Z* suis *om. Z* 13 piorum praemia *om. Z* 15 areis *om. Z* aratro impressas *om. ur* inspiciet *om. Z* 17 cum *om. r* feras religione superatas *Zv* 18 uersas *Z* iam *om. ru*, etiam *v* 19 consummatorum *Zv* 20 uitas] ad uitam *Zv* reductas *Zv* in his] hiis *Z* maius iam *Z*, tam maius *r*, tñ auis *r* 25 etiam] et *Z* 26 omnia deus *Z* et super omnia *om. r*

immo ex quo omnia, pater Domini nostri Iesu Christi, cui laus et honor in saecula saeculorum. opto uos, fratres, bene ualere.

II. DE BONO PVDICITIAE.

*** aliquas officiorum meorum partes praeterisse, dum semper
 5 enitor uel maxime cotidianis euangeliorum tractatibus, aliquando
 uobis fidei et scientiae per Dominum incrementa praestare. quid enim
 aliud in ecclesia Domini utilius geri, quid accommodatius officii
 episcopi potest inueniri, quam ut doctrina dominicorum per ipsum
 insinuata conlataque uerborum possint credentes ad repromissum
 10 regnum peruenire caelorum? hoc certe mei et operis et muneris
 cotidianum notium negotium absens licet optinere conitor et prae-
 sentiam mei uobis reddere per litteras conor. dum nos solito more
 allocutionibus missis in fide interpello, ideo conuenio, ut euangelicae
 radice firmitate solidati aduersus omnia diaboli proelia stetis semper
 15 armati. absentem me non credam, si fuero securus. uerum tamen

1 immo *om. Z* 2 saeculorum] amen *add. Zu* opto...ualere
om. ru semper bene *v* ualere] amen *add. v.* — De spectaculis
 explicit *Z, om. ru.* —

Incipit de bono pudicitiae *K*. Incipit de pudicitia *Z*. — 4 *ante* ali-
 quas *lacunae signum addidi, Z ita incipit:* pudicitia lorica et ipsi uos
 scitis tunc quando metu apud uos pns essem aliquas partes] *add.*
K in marg. m.2 et v: non aestimo 6 scientiae] sententiae *K*
 quid] qui *Z* 7 domini u. geri *om. Z* accomodatius *om. Z*
 officii *scripsi*, officii * *K*, in officii *Z*, officio *v* 8 dominicorum *K*,
 diuinorum *Zv* 9 uerborum] neruorum *Z* possit *Z* 10 certe
ex certo K, ergo pudica est *Z* prius et *om. Z* muneris] immi-
 nens *Z* 11 conitor et] contineor et *K*, contingeret *Z* per
 litteras praesentiam meam uobis reddere *v* 12 conor] consolor *Z*
 uos solito] sollicito *Z* 13 ideo] et in dnm *Z* ut] ut in *Z* 14 proe-
 lia] praemia *K* firmiter stetissem per arma si absente *Z* 15 tamen]
 quoniam *Z*

omnia quae utiliter proferuntur et aeternae uitae statum tractatibus uel definiunt uel promittunt ita demum fructuosa sunt, si ad emolumentum operis diuinae indulgentiae uiribus adiuentur. non solum uerba proferimus quae de scripturarum sacris fontibus ueniunt, sed cum ipsis uerbis preces ad Dominum et uota sociamus, ut tam uobis quam uobis et sacramentorum suorum thesauros aperiat et uires ad implenda quaeque cognoscimus tribuat. periculum enim maius est uoluntatem Domini cognouisse et in Dei uoluntatis opere cessasse.

- 2 Quamuis ergo ad multa uos negotia et ad diuinae admonitionis praecepta semper ut scitis exhorter — quid enim mihi aliud notium 10 aut maius potest esse quam ut per omnia perfecti stetis in Domino — tamen praecipue pudicitiae claustra teneatis, quod et facitis, admo-
neo: scientes templum esse uos Domini, membra Christi, habitationem Spiritus sancti, electos ad spem, consecratos ad fidem, destinatos ad salutem, filios Dei, fratres Christi, consortes Spiritus sancti, nihil 15 iam carni debentes qua renatos ex aqua et pudicitia praeter uoluntatem quam uelle debemus ut nostra sit: praestetur etiam propter redemptionem, ut corrumpi non possit quae a Christo consecrata sit. nam si apostolus ecclesiam sponsam Christi pronuntiat, oro uos quanta pudicitia exigitur, ubi ecclesia inter matrimonia sponsa uirgo 20 praestetur? et ego quidem, nisi quod breuiter uos admonere proposui,

1 quae omnia *K*¹ et aeternae u. statum *om.* *Z* tractantibus *v* 2 uel —uel] ac—ac *Z* definiuntur *K*¹ promittuntur *K*¹, repromittunt *Z* daemum *K*¹, dum *Z* sunt *om.* *Z* si ad *K* sed ad *s. l. m. 2*, sine *Z* 4 proferimus uerba *v* scripturis *Z* 5 prece *Z* uobis quam nobis *Z* 6 et] et *tn* *Z* thes. aperiat et] tensa ut rosa per tactus *Z* 7 quaeque *K*, quae *Zv* 8 dñi *Z* uoluntate operis *K*¹ 9 et ad *om.* *Z*, ad *K* monitionis *v*, institutionis *Z* 10 praecepta *add.* *K in marg.*, *om.* *Z* ut sciatis semper *Z* enim *om.* *Z* mihi aliud] ualuit michi *Z* uotum *Z* 11 aut *m.* potest] maius *Z* perfecti stetis] stetis *p*cipue *Z* deo *K* 12 tamen ut praecipue *v*, ut *Z* pudicitiae] pudice *Z* et *om.* *Z* factis *K*¹*Z* 15 dei *Z* sc̃i sp̃s *Z* filii *K* consortes] conseruatos *Z* 16 qua] quasi *v* ex] et *Z* et *om.* *Z* pudicitiam *Z* 17 quam uelle] quia uel *Z* ut] et *Z*, et in *K* sit] sunt *Z* prae- stentur *Z* 18 redemptorem *Z* quae a] quia *Z* 20 eccle- siam *Z* sponsa christi *Z* 21 praestetur] testatur *Z* et] ei *Z* quod] qm̃ *Z*

latissimas satis puto et locupletes pudicitiae laudes proferre potui:
 sed superuacuum duxi laudare eam diutius apud colentes. nos enim
 illam ornatis dum geritis et plures eius laudes exercendo profertis,
 facti eius ornamentum, dum et illa uestrum est, mutuo decore inuicem
 5 fenerandum. illa nobis disciplinam bonorum suggerit morum, nos illi
 ministerium praestatis operum sanctorum. nam et illa quantum et
 quid posset, per nos apparuit, et quid nos uelitis ipsa demonstraui
 et docuit, copulatis in unum duobus bonis mandatorum et rerum, ne
 quid mutilum uideretur, si aut praecepta ministeriis aut praeceptis
 10 ministeria defuissent.

Pudicitia est honor corporum, ornamentum morum, sanctitas 3
 sexuum, uinculum matrimoniorum, fides generis, propugnaculum pu-
 doris, fons castitatis, pax domus, concordiae caput. pudicitia sollicita
 est ne cui placeat nisi sibi: pudicitia semper uerecunda, dum inno-
 15 centiae mater est: pudicitia semper ornatur solo pudore, bene sibi
 tunc conscia de pulchritudine, si improbis displicet. pudicitia nihil
 ornamentorum quaerit, decus suum ipsa est. haec nos commendat
 Domino, conecit Christo: haec expugnat omnia de membris inlicita
 desideriorum proelia, pacem nostris corporibus inducit, beata ipsa et
 20 beatos efficiens apud quoscumque habitare dignatur, quam numquam
 accusare possunt, nec qui eam non habent: uenerabilis etiam ho-
 stibus suis, dum illam multo magis mirantur qui expugnare non
 possunt. sed ut uirtus ista in uiris probata semper et a feminis ad-
 petenda, sic inimica eius impudicitia semper est detestanda: obseco-

1 puto *om. Z* et *om. K¹* potui sed *ex* potius sed *K m. 2*,
 potuisse *Z* 2 enim magis *Z* 4 facti] facturi *Z* . muto]
 modulo *K* 5 fenerando *v*, foenerato dum *Z* illam *Z* sug-
 geret *Z* 7 possit *v* uelletis illa *Z* 8 copulatis in] copu-
 lans *Z* et rerum] ut iterum *Z* 9 mutilum uideretur] utili-
 ueretur *Z* aut praecepta ministeriis *om. Z* 11 pudicitia *om. Z*
 honor est *Z* 12 matrimoniorum f. g. propugnaculum *om. Kv*
 13 pudica *Z* sollicita *om. Z* 14 est ne cui *scripsi*, est ne *Z*,
 est cui *K*, non est cui *v* uerecunda] fecunda *Z* 15 est] et *Z*
 semper *om. Z* 16 nunc *Z* si *om. Z* 18 deo *Z* 19 beata
 ipsa] de beatitudine sua *Z* 20 quam] qui *Z* 21 non possunt
Z nec] ne *Z* 22 illa *Z* miramur *Z* qui *K*,
 quia *Z*, qui eam *v* 23 uirtus ista *Z*, matus ita *K corr. m. 2*,
 matura et *v* a]feminis *K*, infimis *Z* 24 sic *om. Z* semper]
 omnibus *Z*

num ludibrium reddens ministros suos, nec corporibus parcens nec animis. debellatis enim propriis moribus totum hominem suum sub triumphum libidinis mittit: blanda prius, ut plus noceat dum placet, exhauriens rem cum pudore, hostis continentiae, frequenter perueniens ad sanguinem cupiditatum infesta rabies, incendium conscientiae 5 bonae, mater impaenitentiae, ruina melioris aetatis, contumelia generis, expugnans sanguinis et familiae fidem, alienis affectibus suos inserens filios, in aliena testamenta sobolem ignoti et corrupti generis inducens. quae plerumque extra sexum ardens, dum se non continet intra concessa, parum sibi putat satisfactum, nisi in uirorum quoque 10 corporibus non uoluptatem nouam quaerat, sed extraordinaria et portentosa contra ipsam naturam ex uiris per uiros monstra conquirat.

- 4 Sed enim pudicitia locum primum in uirginibus tenet, secundum in continentibus, tertium in matrimoniis: uerum in omnibus gloriosa est 15 cum gradibus suis. nam et matrimoniorum fidem tenere laus est inter tot corporis bella, et matrimonio de continentia modum statuisse maioris uirtutis est, dum etiam licita reiciuntur. certe ex utero sanctitatem custodisse et infantem se usque in senectutem in sua tota aetate tenuisse admirandae utique potentiae est: nisi quod blandas 20 corporis leges non nosse magis felicitatis est, notas iam uicisse uirtutis est, sic tamen ut et uirtus ista de domo Dei ueniat, licet se in membris hominibus ostendat.
- 5 Pudicitiae, fratres, antiqua praecepta sunt. quare antiqua dico? quia cum ipsis hominibus instituta sunt. nam ideo ex uiro suo et 25

1 ministris suis <i>K²v</i>	2 suum <i>om. Z</i>	3 blanda] et blandet
<i>Z</i> dum] ut <i>Z</i>	placeat <i>Z</i>	4 perueniet <i>Z</i>
continentiae <i>Z</i>	6 bonae m. impaenitentiae <i>om. Z</i>	5 conscientiae] contumelie <i>Z</i>
8 ingerens <i>Z</i>	11 uoluntatem <i>K</i>	extraordinarie portentosa quendam <i>Z</i>
12 uirum <i>ex uiro K m. 2</i>	15 tertio <i>K¹</i>	uerum] uerum] <i>Z</i>
sacium <i>Z</i>	est] sed <i>Z</i>	16 suis <i>om. Z</i>
<i>om. Z</i>	18 inlicita <i>K</i>	19 in <i>ex i K</i> , ad <i>Z</i>
20 admiranda potentia est <i>Z</i>	plangas corporales <i>Z</i>	21 facilitate] <i>Z</i>
22 ut et <i>om. Z</i>	domo <i>K¹</i> , dono <i>K²Zv</i>	
23 homines <i>Z</i>	24 quare . . . instituta sunt <i>om. K¹Z</i> , <i>add.</i>	
in marg. <i>K²</i>	25 nam et <i>v</i>	<i>ex om. Kv</i>
et <i>om. v</i>		uir suus <i>v</i>

femina est ut praeter eundem alterum nesciat, et ideo uiro reddita
 est mulier ut suppleto quod fuerat ei ereptum nihil requirat alienum.
 sic et duo inquit erunt in carne una, ut in unum redeat quod
 unum fuerat, ne separatio sine reditu occasionem praestet alterius.
 unde et apostolus caput mulieris pronuntiauit uirum, ut coniunc-
 5 tione duorum pudicitiam probaret, nam ut alterius caput membris
 aptum non potest esse, ita et alieno capiti membra non sua: caput
 enim suis conuenit membris et membra capiti suo, utraque naturali
 fibula in concordia mutua cohaerent, ne qua oriente discordia de
 10 diuisione membrorum pactum diuini foederis rumpatur. addit tamen
 et dicit: quoniam qui uxorem suam diligit, se ipsum di-
 ligit, nemo enim carnem suam odio habet, sed nutrit et fouet eam,
 sicut et Christus ecclesiam, caritatis cum pudicitia ex hoc magna
 praescriptio, si uxores diligendae sunt a uiris suis, sicut Christus
 15 dilexit ecclesiam, et ita uxores maritos debent diligere, ut ecclesia
 diligit Christum.

Hanc sententiam Christus quando uxorem dimitti non nisi ob adul- 6
 terium dixit interrogatus tantum honorem pudicitiae dedit. hinc nata
 est illa sententia: adulteras non sinetis uiuere. hinc aposto-
 20 lus dicit: haec est uoluntas Dei ut abstineatis nos a
 fornicatione. hinc et illud dicit: membra Christi membris
 meretricis non esse iungenda, hinc traditur sathanae in inter-

3 Matth. 19, 6. 5 cf. 1 Cor. 11, 3. 11 Eph. 5, 23, 29. 17 et.
 Matth. 5, 32. 19 Lou. 20, 10. 20 Thess. 4, 3. 21 1 Cor. 6, 9, 15.

1 feminae *Kc* eundem] unum *Z* 2 ut mulier *Z* suppleto *Z*
 subleto *K*, subiecto *K^{2c}* ei *om. K, et Z* erepto *Z*, proprium *c*
 3 et sic duo erant inquit *Z* in unum] unum *Z* 4 separationi ne
 redditum occasionem praebet *Z* 5 pronuntiat *Z* coniunctionem
K 6 duorum pudicitiam] uiro rem pudicam *Z* alterius caput
om. Z membris suis *Z* 7 esse] apud alienum *add. Z* et *om. Z*
 non *om. Z* 8 et *om. Z* utriusque ista naturalis *Z* 9 mutua]
 ut ita *Z* coherente *K*, coherentem *Z* qua *om. Z* 10 addidit
 t. e. dixit *Z* 12 eam] illam *Z* 13 et *om. Z* caritas *K*
 cum *om. Z* ex] ut *Z* 14 si] ut sicut *Z* suis *om. Z*
 sicut et *c*, ut *Z* 15 et *om. Z* 16 diligit] dilexit *Z* 17 dixit
 christus *Z* non *om. Z* 18 nata] tanta *Z* 19 adulteros] *Z*
 20 dixit *Z* 21 et dicit] nullum dem *Z* 22 sathana *Z*

itum carnis qui proculcato iure pudicitiae vitia carnis exercet. hinc merito regnum caelorum non tenent adulteri, hinc est quod omne peccatum extra corpus dicit esse, solum adulterum peccare in suum corpus: hinc ceterae praeceptorum auctoritates quas nunc recollere omnes non est necesse apud uos praesertim qui illas nostis frequenter et facitis, quae licet descripta non sint, queruli tamen de illis non potestis esse. adulter enim non habet excusationem aut habere potuit, quia ducere licebat uxorem.

7 Sed sicut matronis iura praescripta sunt quae ita sunt nexae, ut diuelli inde non possint, uirginitas uero et continentia extra omne ius sunt: nihil ad uirginitatem de matrimoniorum legibus pertinet, altitudine sua transcendit omnes, * * * si ulla praua hominum leges ausa supergredi conantur. uirginitas aequat se angelis: si uero exquiramus, etiam excedit, dum in carne luctata uictoriam etiam contra naturam refert quam non habent angeli. uirginitas quid aliud est quam futurae uitae gloriosa meditatio? uirginitas neutri est sexus, uirginitas est perseuerans infantia, uirginitas est uoluptatum triumphus, uirginitas filios non habet, sed quod plus est filiorum contemptum habet, non habet fecunditatem sed non habet orbitatem, felix quod est extra partus dolorem felicior est autem extra funerum filiorum calamitatem. uirginitas quid aliud est quam soluta libertas?

1 procul conculcat eos Z	exercet] nescit Z	2 regna Z
quod om. v	3 dicit om. Kv	adulterium K
auctoritatem Z	quas om. Z	colere Z
illam] praeferuntque illas que nescis uel quas Z		5 praesertim qui et frequenter Z
6 descripta] districte Z	non om. KZ	sunt Z
t. K, relata mente Z	7 adulteri Z	enim om. Z
obesse Z	quis aut haberet Z, aut habet aut habere K	8 ducere om. Z, add. in marg. K
9 sed om. Z	matrimoniis Z	ita sunt nec se K, sic non sunt fixa Z
10 inde om. Z		.Sit uirginitas Z
uero om. Z	11 pertinent Z	12 omnes] super hominem Z
si ulla] alta Z	praua h. leges om. Z	ausa] uasa Z
13 supergredi K s. l. m. 2, om. Z	conantur] coronari Z	aequat se] equasse Z
requiramur Z	14 excidit K ¹ , extendit Z	15 referto Z
est aliud Z	16 neuter est sexus K, uentere suum sexus Z, neutri sexus est v	17 est uirginitas uolunt triumphus Z
18 est uirginitas etsi Z	est om. Z	contentu Z
19 sed non] sed Z	20 est autem om. Z, autem quod est r	21 est aliud v
soluta] sola Z		

maritum non habet dominum. uirginitas affectionibus omnibus soluta est, non matrimoniis est dicata, non saeculo, non liberis. persecuti-
nem non potest timere, dum illam de securitate potest prouocare.

Sed quia pudicitiae nobis breuiter sunt exposita praecepta, iam 8
pudicitiae ponamus exemplum. plus enim proficitur, cum in rem prae-
sentem uenitur, nec de uirtute dubitatur. quando quod praecipitur
etiam exemplis sancitur. exemplum pudicitiae a Ioseph coepit. ado-
lescens Hebraeus generosus de patre, generosior de innocentia, ob
inuidiam reuelationum distractus a fratribus Ismaelitis in domum
10 deuenerat hominis Aegyptii. obsequio et innocentia et tota seruitutis
fide facilem et beneuolum in se animum sui prouocauerat domini,
cuius facies se et tam sermo liberalis quam aetas omnibus commenda-
nerat. sed ista generositas ab uxore domini aliter quam decebat
accepta est: in domus parte secreta et sine arbitris latebra facinori-
15 bus accommodata putauit se pudicitiam adolescentis incontinens mu-
lieris impudicitia nunc promissis nunc minis posse superare. et cum
retentus est uestibus eo quod moliretur fugam propter tanti facinoris
audaciam ipsas uestes relinquens et corporis nudi sinceritatem
habiturus innocentiae testem ad crimen impudicitiae suae impudens
20 mulier adicere non dubitauit calumniam: et ceteris et marito calida.

7 cf. Gen. 39, 7.

1 dominum *cc* domi *K m.* 2 affectibus *Z.* affectionibus *r.* 2 matri-
monia *Z.* est dicata] abstupta *Z.* 3 cum illa *Z.* prouocare]
prouide seu prouocare *Z.* 4 exposita] posita seu proposita *Z.*
5 exempla *Z.* in] ad *Z.* repntetum *Z.* 6 dubitabitur *r.*
quando quod *K.* cum id *Z.* praecipitur] praeceptis *Z.* 7 exemplis
etiam *r.* sancitur *scripsi.* sanatur *K.* probatur *Z.* signatur *r.* pu-
dicitiae *om. Z.* ab *Z.* coepit *om. Z.* 8 ebraeus *Z.* breuis *K.*
ob] ad *Z.* 9 relationum *Z.* a f. hismahelitis *K.* is a maledictis
fratribus *Z.* 10 hominis] hoies *Z.* obsequio et innocentia *om. Z.*
et de *Z.* 11 facile beniuolum *Z.* domini *om. Z.* 12 facies se
scripsi. facies *KZ.* faciem *r.* et tam *K.* etiam *Z.* tam *r.* sermo]
seruo *Z.* ei aetas *Z.* commendaret *Z.* 13 sed] et *Z.*
dñi sui *Z.* 14 accepta] aspecta *Z.* arbitrii *Z.* ad latebra *Z.*
adlata etiam *K.* alta et *r.* facinoris *Z.* facinorosis *K.* 15 puta-
bat *Z.* mulier impudica *Z.* 16 et] sed *Z.* 17 est] ex *Z.*
tanti *om. Z.* 18 relinquisset *Z.* et *om. Z.* sinceritate *Z.*
19 innocentiam *K.* innocentia *Z.* ad *om. Z.* imprudens *r.* 20 tes-
meritatem calumniae *Z.* et marito] maritoque *Z.* squa¹¹d. *Kr.*

et feruens spreto desiderio suo conquesta est dolore simulato, quod Hebraeus adolescens uim sibi molitus fuisset inferre quam ipsa conata fuerat inrogare. maritalis ardor rerum inscius et uxoris accusatione grauitur inflammatus incenditur. pudicus uero iuuenis quia delicto conscientiam non miscuit, in innum carceris truditur. sed sola non est in carcere pudicitia: nam est cum Ioseph Deus et nocentes dantur in manu eius, quia ipse innocens fuerat. somniorum praeterea obscura dissoluit, quia spiritus in temptatione uigilabat, et per dominum liberatur a uinculis. qui in domo minor cum periculo fuerat, regiae domus sine periculo dominus effectus est: generositati suae redditus 10 fructum pudicitiae et innocentiae Deo iudice a quo meruerat accepit.

9 Sed non minus ex parte diuersa aliud nobis pudicitiae simile de continentia feminarum exoritur exemplum. fuit, ut legimus, Susanna filia Helciae, uxor Ioachim pulcherrima facie, pulchrior moribus. hanc nullum ad decorem commendabat species: simplex enim erat. excolu- 15 erat pudicitia et cum pudicitia sola natura. hanc ex senioribus duo coeperant deperire, nihil memores nec diuini timoris sed nec suae annis iam marcescentis aetatis: ita illos in flagrantia transactae iuuentutis incendia recidiuae libidinis flamma reuocabat: pudicitiae latrones amorem confitentur, sed oderant. resistenti minantur calumnias, 20

13 cf. Dan. 13.

1 suo *om.* Z   2 *et* hebreus K   ad. uim] adolescentium Z
 molibus K   conata] minata Z   3 fuisset Z   uxoris] hono-
 ris Z   4 inpudicus Z   uero *om.* Z   5 imam K'Z   traditur
 KZ   est et Z   6 et nocentes] innocentes Z   7 in manu] sub
 manibus Z   ipse *om. v*   8 dissolui K   quia ... et *om.* Z
 9 liberatus Z   a] ei Z   minor cum *om.* Z   cum *om.* K
 fuerat] sed inerat Z   10 domus regie Z   periculis Z   est]
 ei Z   11 dō K *sed o in ras.*, de Z   a quo] quem Z   12 similis
 K'Z   14 filia *elchiae K, elchie filia Z   facie *om.* Kv   pul-
 chrioribus K   15 nullam Z   commendabant in specie Z   erat]
 eam Z   16 pudicitiam K²   ex s.] seniores Z   17 timoris
 diuini Z   suis Z   18 marcentes Z   aetatis *om.* Z   ita]
 nam Z   fragrantia K, flagrantiam Z   transuetae Z   19 incen-
 cidia Z   rediuuae Zv   reuocaret Z; *add. idem liber:* insidias
 infauste de simplicitate mulieri parant pudicitia uel Z   20 amore Z
 profitentur v   oderunt Z   minantur] limantur Z

adulteri se dicunt accusatores uoto adulteri, inter duos libidinis scopulos auxilium de Domino petebat, quia uiribus corporis repugnare non ualebat, et exaudiuit de caelo clamantem ad se pudicitiam Dominus, et cum iniquitate obpressa duceretur ad poenam, uidit inimicorum liberata mendicam, bis uictrix et in periculo suo tam funeste totiens consaepta et libidinem enasit et mortem, infinitum erit si exempla prosequar plura: his duobus contentus sum, praesertim cum omnibus sit uiribus per istos pudicitia defensata.

Non illos emollire potuit inuita generosi sanguinis memoria quae 10
 10 in quosdam licentia lasciuiae est ministra, non decor corporis et apte positorem figura membrorum quae suggerit plerumque ut quasi flos quidam proferantis uelociter transiturae aetatis porrectae uoluptatis occasione pascatur, non anni primi uirentis et maturioris aetatis, cum rudis adhuc sanguis aestuans naturae flammae accendat et in
 15 medullis uersata caeca incendia ad remedium uerum etiam per periculum pudoris itura: non ulla latebrarum et sine ullo conscio tuta quae quibusdam putatur occasio, quae maxima nis est admittendi sceleris, dum deliberationibus occurrit impunitas: non posita necessitas de auctoritate iubentium et in temeritate participum atque
 20 sociorum, quo genere franguntur etiam recta saepe consilia: non praemia ipsa et bonitas, non accusationes, non minae, non poenae, non

1 adulteris sed dicunt accusatori Z uoto] tuo Z adulteri
 om. Z inter] posita mulier inter Z duos] quos r 2 deo Z
 petebat] parebat Z qui Z uiris K¹, auxilio Z 3 ualebat]
 poterat Z et om. Z se clamantem ad Z dominus] dans Z
 4 inimicorum] unum eorum Z 5 libera mendicata uix uictrix Z
 et om. Z 6 concepta Z et lib.] a libidine Z et m.] ac.
 morte Z 7 exemplo Z plura om. Z conuentus Z 8 sit u
 per istos] sed uiribus peritos Z defensa Zr 9 inuita scripsi, in uita
 KZr quae in] quem Z 10 quibusdam Z est minister K sed est
 in marg., ministrat Z decor] de K¹Z 11 aggerit Z 12 prope-
 rans r et uelociter transitit Z porrecta r uoluntatis Z
 13 et Z, sed Kr maturioris scripsi, maioris K sed ai in ras., me-
 lioris Z 14 rudis] iuris Z accendit Z 15 uersata om. Z caeca]
 caecauerat Z uerum] suum Z; erumpant fort. 16 nullo consocio Z
 quae tuta r, tuta KZ 17 putatur] tutatur K 18 dum] cum r
 liberationibus Z imposita Z necessita K¹, nec ad-sista Z
 19 participium Z 20 frangantur Z saepe recta r 21 et bonitas]
 aut ualuit saepe et uini Z accusationi Z non minae] nomine Z

mortes: nihil tam saenum, tam durum, tam triste, quam cecidisse de alto pudicitiae gradu. digni tanto iudicis diuini praemio, quorum alter regio paene throno inlustraretur, altera concordia mariti dotata inimicorum mortibus redimeretur. haec sunt et his similia semper nobis ante oculos exempla ponenda, his paria diebus noctibusque meditanda. 5

- 11 Nihil animum fidelem sic delectat quam integra immaculati pudoris conscientia. uoluptatem uicisse uoluptas est maxima: nec ulla maior est uictoria quam ea quae de cupiditatibus refertur. qui hostem uicit fortior fuit, sed altero: qui libidinem repressit se ipso fortior fuit: qui inimicum prostrauit externum hostem percussit: qui cupiditatem 10 depressit hostem domesticum superauit. malum omne facilius uincitur quam uoluptas, quia illud quidquid est horridum est, hoc blandum est. nihil tam difficile obprimitur quam quod per illud armatur. qui cupiditates tollit et metus sustulit: nam ex cupiditatibus metus ueniunt. qui cupiditates uicit de peccato triumphauit, qui cupiditates uicit ma- 15 lum generis humani sub pedibus suis iacere ostendit, qui cupiditates uicit pacem sibi perpetuam dedit, qui cupiditates uicit libertatem sibi quod est etiam ingenuis difficillimum reddidit. meditanda est ergo nobis, fratres, ut res docent, semper pudicitia: quo facilius sit, nullis artibus constat. quae enim illam consummat uoluntas est, quae nec nisi 20

1 mortis Z. mores K¹   seuos Z   durum fuit Z   2 diuini
iudicis Z   alterue Z   3 regio] religio Z   altera] alter K,
alter alterum Z   concordia m. d.] concordando totam Z   4 morti-
bus] mortui Z   redderetur KZ   6 anime Z   integram Z
immaculata K cu s. l., maculari Z   7 conscientiam Z   uoluntatem
u. uoluntas KZ   nulla Z   8 ea om. Z   de om. K   cupidi-
tate Z   9 altero] et aliter Z   10 qui c. d. hostem] cupiditatis Z
11 superauit om. Z   omne] nonne Z   12 quam om. Z   quia]
quam Z   quidquid] quod Z   orridum*est K, horridum Z   hic K
blandum] placencia Z   13 armatur] quod amatur quod non esset Z
cupiditate Z   14 tollat K¹   metum Z   15 cupiditate Z
cupiditatem Z   uincit Kv   triumphat v   uincit Kv;
add. Z: mundo ipso superior fuit qui uerum se discipulum christi pro-
banit qui antiquum   17 cupiditate Z   18 quod] querit Z
etiam est v, etiam Z   in ingenuis K   reddit v   est om. v
19 a nobis K   ut res] uirtutes Z   quo] que quam Z   20 illam
consumat Z, illa consummata Kv   est om. K   nec nisi scripsi.
nec Z, nisi Kv; sed uerba grauius corrupta uidentur

impediretur, longe esset. nostra est: ita non est adquirenda, sed fouenda quae nostra est.

Quid est enim aliud pudicitia quam mens honesta ad custodiam 12
corporis data, ut sexibus redditus pudor seueritate signatus fidem
5 generis de incorrupta sobole seruet? pudicitiae autem, fratres, con-
petunt et cogniti sunt in primis diuinus pudor et praeceptorum sancta
meditatio et animus propensus ad fidem et mens attonita ad sacram
religionem: deinde uidere, ne quid in se sit ultra modum sculptum,
ultra honestatem productum, ne quid prodigium, ne quid arte fucatum,
10 ne quid ad iritandos aut detinendos oculos lenocinatum. non est
pudica quae adfectat animum alterius mouere etiam salua corporis
castitate, longe absint quibus pulchritudo non ornatur, sed prosti-
tuitur. nam sollicitudo de pulchritudine et malae mentis indicium et
deformitatis est. sit natura corporum libera nec diuinis operibus in-
15 feratur uis, semper est misera quae sibi non placet qualis est. quid
capillorum mutatur color? quid oculorum extremitates suffocantur?
quid facies artibus in diuersam formam conuertitur? quid postremo
speculum consulitur, nisi quia ne ipsa sit timetur? cultus etiam mu-
lieris pudicae pudicus sit: adulterium fidelis nec in coloribus nouerit.
20 uestibus aurum intexere quasi pretio est uestes corrumpere. quid
inter fila staminum delicata rigida faciunt metalla? nisi ut fluentes

1 impenditur si Z esset Z, est sed Kr nostra enim *malim*
non om. Z 2 fouenda K, fruenda Z 3 enim est v a cu-
stodia Z 4 sexibus Z deditus Z, reditum K seueritatem
signatur fides Z 5 generis Z, oneris K, honoris v fratres
om. Z 6 cogniti] conata Z pudor] timor Z 7 propensus
Z, profensus K ad fidem] et fides Z attonita Z 8 sit
om. v modum] domum Z sculptum K¹, excultum Z 9 pro-
ductam K¹ prodigium Z, proditum Kr arte om. Z 10 ne
quid om. Z ad om. Z et ad detinendos Z, aut redintegrandos
Kr oculos Z, dolos Kr lenocinantium K 11 alterius]
adulterium Z 13 nam] autem Z et malae mentis] alimentis Z
et deformitatis indicium Z 14 est sit natura] signatum Z cor-
poris v inf. uis] suis inferatur Z 16 suffocantur K, infuscantur
Z, suffuscantur v 17 actibus K diuersa forma Z 18 secu-
lum Z timetur ne ipse sit Z mulieris p. p. sit] mulieri
pudicicie pudica sed Z 19 adulterium] ad ultimum K fidelis.
Nec K 20 uestis est Z 21 filias taminis delicatas Z rigida]
illa. Z et f. humero] fluentis ueneris Z

humeros premant et luxuriam infeliciter se animi iactantis ostendant. quid cum ceruices peregrinis lapidibus urgentur et absconduntur, quorum pretia etiam sine artibus kalendarium cuiusuis excedunt? non ornatur mulier, sed uitia mulieris ostenduntur. quid cum digiti tali auro onerati nec intrare possunt nec egredi? utrum usus expo-
scit an patrimoniorum inanis pompa monstratur? mirum negotium, mulieres ad omnia delicatae ad uitiorum sarcinas fortiores sunt uiris.

- 13 Sed ut repetam quae coeperam, colenda semper est pudicitia et uiris et feminis, omni custodia seruanda est intra limites suos. cito de natura corporis periclitatur in corpore, dum rapit illam secum caro
quae semper in lapsu est. sub praetexto quippe naturae quae homines
semper arguet ad affectus, quibus ruinae conlapsi generis resarci-
untur, blandimento uoluptatis fallens non ducit ad continentiam legi-
timae coniunctionis sobolem, sed iactat in crimen. ergo contra has
carnis insidias, quibus se diabolus et socium inserit et ducem, oblu-
tandum est omni genere uirtutis. adsumantur secundum apostolum
Christi opera et a consortio carnis in quantum potest animus colli-
gatur, separetur omnis sensus a corpore, uitia semper castigentur ut
odiantur, ante oculos obuersetur deformis iste atque deiectus peccati
pudor, paenitentia ipsa cum luctibus suis quae commissorum crimi-
num inhonesta contestatio est. nihil consideretur curiose in alienis

1 et om. *Zr* se om. *v* animi] autem *Z* ostendat *Z*
2 quid] nam *Z* abscondentur *Z* 3 etiam] enim *Z* calen-
darum *K*; cylindrorum onus *coni. Erasmus, sed conf. Tertull. de cultu*
fem. I 8: graciles aurium cutes kalendarium excedunt cuiusuis
urbis *Z* 5 tali] quid cum tali *K*, circumdati *Z* honorati *Z*
nec] ne *Z* intrari *K sed ri in ras. et alterum r. s. l.*, ingredi *Z*
nec egredi om. *Z* exposcitur *Kr* 7 mulieris *Z* delicata *Z*
8 sed] sic *Z* est om. *v* et a uiris *Z*, uiris *v* 9 et a *Z*
est] et *Z* limites] milites *Z* de om. *v* 11 labzum *Z*
praetecto *Z*, praetextu *v* 12 ad om. *Z* quibus] Quippe *Z*
resarciuntur] reiciuntur *Z* 13 uoluntatis *Z* continentiam om.
Z, conscientiam *K* 15 post insidias *ras. 7 litt. in K* se dia-
bolus] sedibus *Z* ingerit *v* ducem] docet *Z*, ducem facit *v*
16 assumatur *v* 17 a om. *Z* in om. *v* 18 omnes sensus
Z, consensus *Kr* uitia] uite *Z* 19 odiatur *Z* obserue-
tur *K* deformis iste] deformis esse *K*, deformitas *Z* 20 pudor.
Paenitentia sic *distinguit v* ipsis *Z* quae om. *v* 21 con-
testatio] commutatio *Z* curiose consideretur *Z*

multibus. sermo et brevis sit et sobrius risus, signum est enim animi
 facilis et remissi: nam contactus recedat etiam honestus. nihil cor-
 pori liceat, ubi quid uitandum est corporis uitium. cogitetur quam
 honestum sit uicisse dedecus, quam inhonestum uictum esse dedecore.
 5 Dicendum etiam, quod adulterium uoluptas non est, sed mutua 14
 contumelia: nec delectare potest quod et animam interficiat et pu-
 dorem. coerceat animus stimulos carnis, refrenet impetum corporis.
 accepit enim hanc potestatem, ut illi ad imperium eius membra ser-
 uirent, et quasi legitimus ac perfectus auriga ultra concessas corporis
 10 metas extollentes se carnis impetus caelestium praeceptorum habentis
 reflectat, ne ultra terminos suos currus iste corporis raptus in peri-
 culum suum secum et ipsum rapiat aurigam, sed inter haec, immo et
 ante haec, contra turbas et uitia omnia de diuinis castris auxilium
 petendum est: solus est enim potens Deus qui homines dignatus est
 15 facere et plena hominibus auxilia praestare. ego pauca dictaui, quo-
 niam non est propositum uolumina scribere, sed adlocutionem trans-
 mittere. nos scripturas aspiciite, exempla uobis de ipsis praeceptis
 huius rei maiora conquirite. fratres carissimi, bene ualete.

1 sermo . . . sobrius *om.* Z risus] uisus Z enim *om.* Z
 2 et] ac Z nam] non Z recedat] regebat Z 3 quid *om.* v
 uitandum Z corpori uitium est Z concitetur quam honestus Z
 4 uicisset Z 5 uoluntas K 6 nec] sed nec Z delectari K
 quod et] qui etiam Z interficit et pudore Z 7 et animus Z
 stimulus K¹Z refrenat K. et refrenet Z 8 accipit Z 10 ex-
 tollentis Z caelestium . . . l. 12 sed inter *om.* Z 11 currum K
 12 et *om.* K 13 turbas et] ista Z omnia de] oratio Z
 auxilium *om.* KZ 14 solus enim potens est v, enim solus est pe-
 tendus Z hominem Z 15 et plena] si de Z quò *ex* qui
 K. quia Z 16 uolumine K. uolumen v 17 scriptura inspiciite
 et Z 18 huius rei praeceptis Z ac bene ualete frs emi semper
 in dño Z. — Explicit de bono pudicitiae K, Caecilli Cipriani de pudici-
 cia explicit Z. —

III. DE LAUDE MARTYRII.

---

1 Etsi incongruens est, fratres carissimi, in hoc fauore dicendi aliquid trepidationis adferre minimeque deceat gloriam tantae deuotionis infringere ex eo quod fatear me coepisse dubitare, tamen identidem dico ipsa animum deliberatione confringi: nam exequendae laudis 5 cupiditate succenditur et a loquendo magnitudine uirtutis inhihetur, cum aut non deceat tacere aut periculosum sit parum dicere, nisi quod haec aestuanti res sola subuenit quod uideatur ignosci ei facile posse qui non timuit audere. quam ob rem, carissimi fratres, etsi potentia rei oneratur facultas ingenii, ut quantum se in exprimenda martyrii 10 dignitate protulerit, tantum ipso pondere laudis oppressa adque aestimatione rerum omnium de quibus cum maxime loquitur debilitata ac facta, intra se ipsa inlaqueata oratione deficiat nec habenis liberis: rac solutis in apertum sermonis eloquium uim tantae laudis expromat tamen erit aliqua, nisi fallor, in eloquendo fides quae ipsius operis 15

Incipit (Cyprianus *add. P*) de laude martyrii *LNPQT*. — 2 cme *P* fauore *T*, feruore *fort.* 3 minimeque] et minime *N*, minime *PQT* 5 ipse *T* animi mei *LNP* deliberationum *T* confringi nam *scripsi*, confringam *LPQT*, contracta ea *N*, confringi cum *v* exaequenda *M* (exaequendae *Q*), sequendae *N* laude *T* 6 et a] ea *N* inhiheatur *L'* 7 aut non] autem non *Q* 8 aestuanti haec *v* et facile ignosci posse *QT* 9 audire *PQT* fratres] *add. Q*: in tot tantisq. rebus 10 ingenii . . . p. 30, 6 suppeditat *om. P* 11 dignitatem *T* tanto *NQT* 13 ipsam *v* abenis *NT*, auenis *Q* 14 exprimat *L'* 15 fides] facultas *v*

oratione munita uage fundat quod a dicendo impar ingenii conscientia
 summoueat. cum igitur, carissimi fratres, tot tantisque rebus impliciti
 ad comprobandos salutis eximios pulcherrimosque prouentus omni
 studio ac labore nitamur, non uereor ne quo ignauiae metu territus
 uel reuocer uel extinguar, cum si quis ad id uoluerit de quo agimus
 intueri sede deuotionis expensa adque ipsa eius magnitudine ponderata
 magis miretur audere potuisse, in quo me positum et amplitudo rei
 premeret et confusam gaudio mentem in angustias animi noti sui fer-
 uor urgeret. nam quis est quem non ista res terreat, quis quem non
 admirationis suae pauore subuertat?

Est etenim profecto, nisi fallor, etiam in ipso conscientiae robore 2
 admiranda formido quae nos exagitet pariter et inflammet: cuius
 quanto penitius inspexeris potestatem, tanto ex ipso uenerandae clari-
 tatis aspectu religionis suae praemittat horrorem, considerare enim
 utique debetis: quanta est gloria, e uita quamlibet maculam sordis et
 polluti corporis licet modice iniusta concreta contagia tantoque tem-
 pore mundi crimen exceptum unius ictus remediis expiare, quo et
 augeri merces et crimen possit excludi. unde omnis consummatio et
 status uitae in martyrio est collocatus. hoc fundamentum uitae et fidei,
 hoc praesidium salutis, hoc uinculum libertatis et honoris: et quamuis

1 uage] large *Orom.* fundata *N* quo *T* addicendo *QT*
 impari ingenii *N*, impar ingenti *Q*, par ingenti *M* conscientiae *L*,
 conscientias *Q* 2 summouebat *v*, cummoueat *Q* fratres caris-
 simi *v* 3 comparandos *T* eximio *T* 4 ac labore] clamore *T*
 quo] quid *Q*, q. *T* 5 reuocare *QT* ad id] ad *T*, aditum *Q*
 6 sede *scripsi*, se *LM¹NQ¹T*, secum *M²*, spe *Q²v* ipsa *om.* *LN*
 7 audire *T* amplitudinem *N* rei] re *L* 8 noti] uitis *T*
 9 et quis *LTQ* quem *om.* *QT* 10 pauor *M* (pauore *Q*) 11 ete-
 rna] enim *v* profecti nisi *L*, profectiois *T¹*, profecto ni *T²*, pro-
 fectiois *NQ* robore *T* (*pro pudore fort. recte*) 12 admiranda
 si *Q* i s. l. (admiranda *M*) nos *om.* *T* sexagitat *T* et *om.* *L*
 13 quando *QT* penitus *N*, paenitus *QT*, enitus *L* 14 honorem
QT considerare *ex* conserare *L m. 2* 15 quantae sit *v* gloria
e scripsi, gloriae *LNQ¹v* uitae *Tr.* uirtus *Q* quamlibet *v*:
 quamlibet quando licet *fort.* macula *QT* et sordes *v*: cordis
fort. 16 licet *m.* iniusta] et longa uitiorum tabe *v* concreta
om. *N* temporis *QT*, temporis tractu *v* 17 ictus *MQ* (*s. eras*)
 remedii *Q*, redmediis *L* 19 posset *LN*, posse *T* 19 est *om.* *N*
 uitae: *v* *om.* *LN* 20 honoris] horis *T* et quamuis] quamuis *Q*

sint et alia per quae adipisci lux possit. tamen ad proximitatem muneris repromissi poenis melius patrocinantibus peruenitur.

- 3 Quantae enim sit gloriae ponderate *ab* huius uitae cupiditatibus adque ab omni animum natura mundique commercio segregatum contra aduersantis discrimen opponere, nec saeuitiam torquentis horrere, animari hominem nec dolore quo credatur extingui et id sibi in augmentum uirtutis adsumere quod cruciatui putat prodesse qui punit. nam praedurantibus licet costis resultans unguis recurat in uulnus et euntibus flagris cum auolsa corporis parte rediens habena ducatur, stat immobilis tamen poenis suis fortior, hoc solum secum ipse conuolvens quod in illa crudelitate carnificum plus pro quo patitur Christus ipse patiat. nam quando, si negauerit Dominum, pro eo crimen subeat pro quo uicisse debebat, necesse est eum uideri cuncta tolerare cui uictoria debetur ex poena.
- 4 Igitur quoniam res summa martyrium, tria sunt quae ex eo nobis proposuimus esse dicenda, quid sit, quantum sit, cui rei prosit. quid est ergo martyrium? delictorum finis, periculi terminum, dux salutis, patientiae magister, domus uitae, quo perfecto etiam ea occidunt quae in futuri discriminis potuissent tormenta reputari. per hoc et testimonium nomini redditur et maiestas nominis ampliatur, non quod per se ipsa minui possit uel de scelere retractantis magnitudo eius

1 lux] uix *N*   2 repromissi *om.* *QT*   poenis . . . peruenitur
om. *L*   patrocinantibus melius *v*   3 quanta e. s. gloria *N*
ponderatae *Q*   *ab addidi*   cupiditatibus] *add. v:* relegatis; *non-*
nulli codices add.: debellatis uel reuelatis   4 *ab]* ad *QT*   natu-
v   segregare *L*   5 aduersantes *LNQT*   torpentis* *N* s. *eras.*
horrere] horrea *T*   6 anima] *N*   nec dolore *LN*, dolere *Q*, do-
lore *MTv*   extinguiere *QT*   7 et quod *Q*   cruciatum *M* *um*
in ras. (cruciatui *Q*)   punitur *M*, ponit *Q*¹   8 eustis *Q*, gestis *T*
9 euentibus *Q* (seuentibus *M in ras.*)   fragilis *T*   auolso *L*
abena *Q*¹, aduena *M*¹, auena *LM²NQ²Tv*   10 statim mobiles *LQ*
conuolvens] sibi consulens *M*², consuens *M*¹*Q*   11 plusque *QT*
12 quam ipse *v*   *si]* se *M* (*si Q*)   dñs *N*, dño *M*¹*Q*, dño *si M*²   13 ui-
cisset *T*   eum] cum *LT*   14 *ex]* et *LNQ²Tv*   15 mar-
tyrium est *v*   17 terminus *v*   18 * * patientiae *Q*   quo]
que *M* (quo *Q*)   profecto *M²Nv*, profectio *M*¹*TQ*   19 futuro *v*
discrimine *Qv*   20 redampliatur *Q²Tv*   21 se *om.* *LNQ²*   ipsam
LQ²   innui *L*, noui *QT*, non *M* *om in ras.*   de scelere *eras. in N*
tractantis *L*, tractantes *QT*, *eras. in N*, detractantis *Oxon.*

infringi, sed quod redundet ad gloriae cumulum, dum circumstrepentis populi terror inpauidos animos dat dolori et minis freudentis inuidiae addit ad titulum, quod tantum sibi mens crescat in pugna, quantum se ille putauerit uincere, per quem Christus hominem noluerit coronare, tunc ergo omne fidei robur expeditur, tunc credulitas comprobatur, cum in sermones vulgi adque in opprobrium ueneris eumque te contra illas populares insanias religiosa mente firmiteris, conuincens scilicet ac repugnans quicquid sub persona tua in iniuriam Christi profanus sermo iactauerit: ut cum aduerso mari moles opposita reluctatur, feriant licet fluctus et reuolutum aequor identidem pulset, tamen haeret immobilis uirtus nec uadis circumspumantibus adoperta succumbit, donec per scopulos uis digesta se supprinat et superiacens in aperto litoris spatia ictum aequor euadat.

Quid enim est in illis quam sermo uacuus et inane colloquium et 5
 15 animi uoluptas praua uerborum, sicut scriptum est: oculos habent et non uident, aures habent et non audiunt: grauatum est cor insipiens eorum, ne quando conuertantur et saluem illos, non enim dubium est quin hoc omnibus dixerit, quorum dura mens semper et obstinata pectoris feritas a deuotione uitali
 20 iugata dissentit ducente dementia, furore rapiente, omni denique illos humanitate nexante qua instigantur pariter ac feruntur: ut cum illis

15 Ps. 113. 14. cf. Es. 6. 9 sq.

1 refrigi <i>Q</i>	2 terror] ~~error~~ <i>N</i> , error <i>QT</i> , errori <i>L</i>	in-
pauidus <i>LQT</i>	animus <i>NQT</i>	doloris <i>QT</i>
freudentis] <i>QT</i>	3 addit <i>N</i> , addit <i>L</i> , addit <i>QT</i>	ad <i>om.</i> <i>Q</i>
tantum <i>N</i> , quantum <i>LQT</i> , <i>om.</i> <i>c</i>	in pugna] impugnat <i>T</i>	4 quem
<i>om.</i> <i>QT</i>	5 omnem <i>Q</i>	fidem <i>Q</i> , fide <i>T</i>
crudelitas <i>N</i>	7 contra] inter <i>QT</i>	8 conuincens <i>L</i>
<i>NQT</i>	9 ut <i>om.</i> <i>Q</i>	in <i>om.</i>
10 * + licet <i>Q</i> , te licet <i>M</i>	11 eret immobilis <i>QT</i>	12 succumbet
<i>N</i> , se succumbit <i>Q</i> (succumbit <i>M</i>)	uis] uix <i>LNQ</i>	digestas <i>QT</i> ,
deicta <i>ex</i> delectas <i>M</i>	13 superiacens] saxis <i>add.</i> <i>c</i>	aperta <i>Nc</i>
spacio <i>M</i> (spatia <i>Q</i>)	ictum <i>scripsi</i> , istum <i>LN</i> , ipsum <i>QT</i> , uictum <i>c</i>	
14 quam] aliud quam <i>c</i>	15 animi] inanium <i>c</i>	uoluntas <i>LN</i>
17 conuersantur <i>T</i>	18 saluem] sanem <i>Qc</i> , sanent <i>T</i>	19 quis]
qui in <i>LNQT</i>	de omnibus <i>c</i>	19 et <i>om.</i> <i>QT</i>
20 dissenti <i>T</i>	furores <i>L</i>	21 a <i>om.</i> <i>N</i>
	21 qua <i>om.</i> <i>M</i> (<i>cch.</i> <i>Q</i>)	stigan-
tur <i>L¹M²N</i> , stigant uel <i>M¹Q</i> , tigan- tur <i>T</i>		

ad poenam sua facta sufficerent, poenam ipsam persecutionis agitatae crimen oneraret.

6 Totum hoc in laudem martyrii spectat, totum gloria passionis inluminat, in qua spes futuri temporis cernitur, in qua Christus ipse operatur, cuius aguntur exempla quae petimus, cuius uirtus est qua 5 repugnamus. et quia in hoc loco aliquid proferre suppeditat, summa nimirum est ista adque admiranda dignatio, quam nec mente concipere nec uerbis ualeamus implere. quid enim nobis amplius potuisset larga pietate largiri quam ut in se primus ostenderet quid in aliis coronaret? mortalis factus est ut immortales esse possemus et humanae 10 sortis exitum pertulit per quem reguntur humana: ut nobis uideatur praestitisse quod passus est, confessionem tribuit, martyria subiecit, omnia denique quibus lux subprimitur posset in remedium salutare natiuitatis suae meritis religauit, humilitate praecipua uirtute diuina. cuius rei quique digni esse meruerunt, caruerunt omnem hanc mundi 15 deterrimam labem, subacti mortis condicione uixerunt.

7 Non enim dubium est quantum a Domino consequantur qui salutis suae nomen Dei praetulerunt, ut in illa iudicii die meliores cruor faceret et sanguis suus * * * esse monstraret. mors quippe integriorem facit uitam, mors magis deducit ad gloriam. sic quotienscumque** 20

1 poena *T*   2 oneraret *MN*, onerarent *LQ*, onerarem *T*
 3 laude *LT*   expectat *LNQ*, et expectet *T*   gloriam *Qv*
 4 cernitur] cernituri temporis *T*   5 operatur ipse *QT*   exemplo
 quae patimur *fort.*   quae] quaeque *QT*²   cuius *om. N*, cuius
 et *v*   uirtus est *L*, uirtute *NQT*   qua *om. Q*   6 in *om. L*
 subpeditant *L*, suppetat *QT*, suppetit *v*; suppeditat *etc. exh. P*   7 est
 et *Q*   dignatione *Q*, miratione *T*   et quam *Qv*   8 ualeamus *N*
 quid] qui *QT*   potuisse *T*   larga pietate *om. QT*   9 ut *om. T*
 quod *v*   10 et] * * *Q* (et *M*)   11 sortis] ortis *T*   exi-
 tium *L*   ut] atque ut *v*   uideretur *QTV*   13 suprimi *QT*,
 opprimi *v*   posse *Q*   salutarem *LQT*   14 relegauit *v*
 humilitate] humanitate *QT*   15 quique] qui *N*   morte ca-
 ruerunt *v*   omnem *om. LNP*   omni hac *Q² Oxon.* (onem hanc,
MQ¹)   16 deterrima *Q²*, teterrimam *v Oxon.*   labe *Q² Oxon.*
 subacte *LNP*, subacta *v*   condicionem *Oxon.*   uixerunt *scripsi*
 uicerunt *LNPQTV*   17 salutis *PQT¹*   18 facere *P*   19 et san-
 guis] sanguis *QT*, sanguisque *v*, quos sanguis *Pamelius*   suus
LMNPQ¹T², suis *T¹*, suos *Q²*, fusus immaculatos *v*, suos martyres
Pamelius   esse] sese *L*   20 sic] si *QT*

lactentibus stipulis distenta imbribus frumenta turgescunt, fecundae
 messes coguntur aestate. sic quotiens ferro nitis absceiditur, erumpentibus
 pampinis melius una uestitur. nam et in aduentum prouenturi temporis
 cedit quidquid iniuria sua proficit. flammās quippe
 5 plerumque agris iuuat inmittere quo calor euagantis incendii caeca
 terrae spiramenta laxaret: iuuat leues stipulas crepitanti igne torrere
 ut sic se altius grauida seges tolleret, parturientibus culmis densior
 arista floreret. igitur talis et martyrii primo casus. postmodum fructus
 est, qui morte uitam condemnat ut uitam morte custodiat.

10 Quid enim tam eximium adque sublime est quam inter tot instru-
 menta carnificum deuotione robusta cunctam fidei reseruare uirtutem?
 quid tam magnum adque pulcherrimum quam inter tot circumstantium
 gladios libertatis suae dominum ac salutis auctorem repetita saepius
 uoce profiteri, et maxime si ante oculos tuos ponas nihil detestabilius
 15 esse dedecore, nihil foedius seruitute, aliud te debere iam petere,
 aliud optare *iam nihil* quam eripiendum esse cladibus saeculi, exuen-
 dum malis mundi et inter ruinas orbis iam iamque perituri alienum
 a terrena contagione uersari, quid enim tibi cum hac luce cui lux

1 lactentibus *scripsi*, latentibus *LNPQT*, lactantibus *r*, iacentibus
Pamelius turgescunt *L*, turgescunt ac *T* 2 coquuntur *Q*²
 (coguntur *MQ*¹), fort. conduntur uites *N* es *in ras.*, absceiditur
r, absceiduntur *N* 3 uerba *T* aduentu *N*, augmentum *e*
 4 cedit] sed id *Q*¹*T*, sedit *Q*², se edit *M* sed edit *in ras.*, quidquid
 in *N*, quid *T* profecit *Q* 5 agris iuuat *P*, agris iuuat *Q*²*T*
 (uat *T* *in ras.*), agris (agri *L*) si uult *LN*, agris uibit *Q*, acris subit *M*
 calores *L*, calore *PQTr* uagantis *LP*, uacantis *T*, uocantis *Q* 6 ter-
 rae *om.* *N* laxaret *L*, laxare *NPQT*, laxentur *r* iuuat *N*, iubet
QT leues *om.* *T*, plebe *Q* crepitati *PQ*¹ torre *QT*¹, terrore *L*¹
 7 sic se *scripsi*, si se *LN*, sin *Q*, si in *T*, si *P*, se *r* tollere *QT* *Oxon.*,
 set tolleret *P*, tolleret et *r* 8 ualeat florere *Oxon.*, tales *LNQT*
 martyrii fort. 9 mortem *Qc* uitam] tam *r* condemnat
M, contemnat *Qc* uita mortem *T* 10 quid... uirtutem *om.* *Q*
 eximium] exiguum *P* sublimen *T* strumenta *T* 11 reserare fort.
 12 quid] enim *add.* *Q* circumstantes *N* 13 libertate suae *dm* *L*
 14 profiteri *MQ* teri *in ras.*, profecti *Q*¹*T* ponam *Q* 15 ser-
 uitate] nihil *add.* *r* petere] praeter *Q* 16 iam nihil *addidi*,
om. *LNPPQTr* cladibus *ex* gladiis *T* excundum *M*²*PQ*², exe-
 undem *M*¹*Q*¹*T* 17 et *T*, nec *LNPPQ* 18 uersare *QT* lux
ex lex *L*

aeterna promissa est? quid cum hoc uitae naturaeque commercio quem caeli amplitudo deposcit? sane teneat cupiditas ista uiuendi, sed quem post inexpiabili malo saeuens ignis aeterna scelerum ultione torquebit. teneat cupiditas ista uiuendi, sed quibus et mori poena est et durare tormentum. tibi iam et mundus ipse succumbit et terra cedit qui morientibus cunctis ad hoc reseruatus es ut martyr esse potuisses. aut non cotidiana cernimus funera, cernimus nouos exitus diurnos factos, sed et saeuientibus morbis inexperta cuiusdam cladis exitia ac stragem populatarum urbium intuemur, unde possumus agnoscere quanta martyrii habenda sit dignitas, ad cuius gloriam nos cogere etiam lues coepit.

9 Etenim, carissimi fratres, respicite ad hoc quaeso uos plenius in quo et salus uertitur et sublimitas computatur: licet non sim nescius etiam uos plenissime nosse statum omnium nostrum iudiciis contineri neque ignorare hanc esse nobis traditam disciplinam, ut sine ullo terrore militiae uim tanti nominis tueamur: quippe quos pridem a desiderio lucis istius cupiditas aeternae memoriae deduxerit, quos futurorum nota diuellerint quosque ab omnibus uitiiis optanda Christi societas segregarit: hic si exitio succumbere, morti animam dubitamus

1 commercio *om. P*   2 sane] ante *QT*   3 quem post] post
QT, quos *No*   inexpiabile malum *P*   seueniens *L*, seruiens *QT*
5 et terra *om. M'* (*exh. M'Q*), et terrae *T*   6 es reseruatus *Q* sed es
s. l. m. 2 (es *om. M*)   es ut] ut *QT*   7 aut] an *v*   funera
cernimus *om. QT*   8 exitus] corporis *add. v*   diurnos factis
LPT, diu tracti *v*   sed et *L*, et *NPQT*, *om. v*, ex *Oxon.*
saeue**entibus *L*   inexperta *N*, inexpers *LQ'*, inexper *PT'Q'*, in-
super *M* super *in ras.*, inexpertae *T'v*   9 strage *LM'NPQT*, stra-
ges *M'v*   populorum *QT*   unde] ut *QT*   possumus *LP*
10 ad cognoscere *L*   martyria *QT*, martyrib. *M b. in ras.*   cuius
ad *T*   11 nos *om. T*   cogere] noscere *T*, cognoscere *L*   luis *P*. salus
T, saluos *Q*   cepit *L*, coeperit *P*   12 perspicite *Q* (respicite *M*)
13 salutis *QT*   uertitur et] uertitur *Q*, uestrae *M in ras.*   14 uo-
bis *T*   statum *LN'*, statu *N'P*, statium *QT*. astancium *M* as *in ras.*
n s. l., stantium *v*   nostrum *L*, nos *NPQT*   16 tueremur *L*,
tuemur *M'QT*   a] ad *QT'*   17 lucis) loci *Q*   aeterna *QT*
reduxerit *N*   18 diuellerint] diu fellerint *T*, diu fellerent *Q*, sus-
tollerent *M in ras.*   19 hic si *L*, nisi hic *NPQT*, nisi si *v*   suc-
cumbere *T*   dubitamus] diuitamus *QT*

offerre, nec iam retinenda sunt nobis et amplectenda beneficia diuina quorum ultra rerum ardorem tanta sit ista merces quantum in dicendo humana mediocritas uix possit implere. sanguini nostro patet caelum, sanguini gehennae cedit habitaculum et inter omnium gloriam pulchrior sanguinis titulus et integrior corona signatur.

Sic quotiens de hoste triumphalibus spoliis onustus miles ingreditur, uulneribus suis gaudet: sic quotiens tempestatibus diu nauta fatigatus litora tuta contigerit, felicitatem suam de perperso periculo ducit. est enim profecto, nisi fallor, labor laetus per quem securitas inuenitur. igitur toleranda sunt omnia, patienda cuncta, nec adpetendum quo modico gaudeas tempore et perpetuo puniaris ardore. meminisse enim debemus uelut quadam te foederis pactione constrictum, ex qua aut capessendae salutis sit iusta condicio aut poenae merita formido: stas inter aduersa pariter et prospera, arma [inter] et tela: hincque te saecularis ambitio, inde caelestis admonet magnitudo.

Si salutem times perdere, scito te mori posse. porro autem contemnenda tibi mors est, cui Christus occisus est. ante oculos tibi quoque concurrant dominicae promissionis exempla, concurrant oblata et

1 et] sed <i>M</i> (et <i>Q</i>)	debeneficia <i>T</i> b in ras.	2 ardore <i>QT</i>
sit ista] et sitis <i>QT</i> . sit <i>v</i>	dicendum <i>P</i> ¹	3 meocritas <i>T</i>
posset <i>Q</i>	4 sanguini nostro <i>v</i>	gehenna <i>T</i>
<i>v</i> . inferiorum omnium <i>Oxon.</i>	gloriarum <i>LNP</i> .	gloria <i>T Oxon.</i>
gloriae <i>v</i>	5 signatus <i>QT</i> , signatum <i>LNP</i>	6 sic <i>Q m. 2 in marg.</i> , sit <i>LMNPQ</i> ¹ <i>T</i>
	triumphabilis <i>QT</i>	miles <i>LT</i> ¹
7 gaudent <i>L</i> . gaudens <i>NPQT</i>	[diu nauta] diuina aut a <i>T</i>	8 contegerit <i>QT</i>
9 et enim <i>Q</i>	profectio <i>Q</i> . profectio <i>T</i> , profectio <i>NP</i>	nisi <i>om. M</i> ¹ <i>PQT</i>
10 sunt cuncta <i>L</i>	11 quo modico] quomodo id <i>LMPQ</i> ¹ <i>T</i> , quod in isto <i>N in ras.</i> , quomodo hinc <i>Q</i> ² , quomodo breui <i>v</i>	
ardorem <i>Q</i>	12 debes <i>Q</i> ² <i>v</i> (debemus <i>MQ</i> ¹)	13 aut] ut <i>LMNQ</i> ¹ <i>T</i>
sed <i>T s. l.</i>	capessendae <i>T</i> ¹ , cupis inde <i>M in ras.</i>	poena <i>N</i>
14 formido stas] formidositas <i>T lo s. l.</i> , formido sita <i>Q</i> . formido hinc a <i>M sed hinc in ras.</i> , forsitan <i>LN</i> . forsitan <i>P</i>		inter] sinister
<i>Q</i> . sinistra <i>M ra in ras.</i>	et] ac <i>v</i>	propera <i>Q</i>
<i>om. LNPQ</i>	15 que eras. in <i>M (exh. Q)</i>	inde] hinc <i>M</i>
in ras. (inde <i>Q</i>)	17 memori <i>T</i> , memori <i>Q</i>	18 tibi quoque
scripsi. tibi quae <i>T</i> . tibi que <i>LNPQ</i> , tibi quaeso <i>v</i>		19 concurrent
<i>QT</i> (concurrant <i>M</i>), concurrunt <i>N</i>	promissionis] passio <i>v</i>	

praemia et parata discrimina, quantamque inter se habeant difficultatem res utraque conspicio. nec enim poteris confiteri nisi scias quantum noceas, si negaris. caelo martyres gaudent, ueritatis inimicos ignis adsumet. paradysum Dei testibus floret, negatores gehenna complexa aeternus ignis inardescit. et ut de ceteris taceam, hoc nos utique magis debet hortari quod confessio uocis unius Christi perpetua confessione seruetur, sicut scriptum est: qui me confessus fuerit in terris coram hominibus, et ego confitebor eum coram patre meo et coram angelis eius. adhuc accedunt ad gloriae cumulum ornamenta uirtutum. ait enim: fulgebunt etiam tamquam scintillae in arundinetum discurrentes, iudicabunt nationes et dominabuntur populis.

- 12 Magna est enim claritas, fratres carissimi, uitam salutis aeternae honestate passionis ornare, magna sublimitas ante ora Domini aspectumque Christi potestate summa tormenta contemnere nec horrere. sic Daniel minas regis et leonum frementium rabiem per substantiam fidei suae nicit, dum adorandum nulli alii esse quam Deo credidit. sic in camino pueris constitutis in se arsit incendium, dum ignes iusti tolerant, quod de gehenna Domino credendo metuebant. unde et retulere condigna, non in posterum tracti, non salutis aeternae praemio reseruati. fidem illorum Deus uidit, ut quod sibi post exitum promiserant uiuere mererentur in corpore. nec enim poterit aestimari

7 Luc. 12. 8. 10 Sap. 3, 7-8.

1 et quantamque M^1PQ^1 , et quantam M^2Nv 2 conspicio
T, conspice *Q* ne enim *T*, non enim MQ^1 3 t no-
 ceat *L* negaueris *v* 4 absumet *v* paradysus *v*; cf. pag.
 28, 17 5 aeternusque *N* ardescit *M* (inardescit *Q*), inarde-
 scet *v* hoc nos] hoc nos (nos *corr. in non M*) taceam hoc nos *Q*
 8 in terris *om. Q* 10 commulum *T* uirtutum *Q* fulgebunt
 iusti *v* etiam *corr. in et Q m. 2* (etiam *M*), *om. v* 11 ha-
 rundineto *NP* 13 caritas f. c. *QT*, fratres carissimi claritas *v*
 14 hora *LN*, *ora *Q*, horam *M* 15 potestate s.] potestatis huma-
 nae *QT v* **nec *Q*, **nec ne *T*^s 16 regis *om. QT* con-
 stantiam M^2v 17 nullum alium esse quam deum M^2v credit *N*
 18 in se seuit *M in ras.* (in se arsit *Q*), nil lesit *N in ras.* dum
om. T ignis *L* 19 quod] quos *v* 20 t. non] tracti **N
 de aeternae *T* 22 uidere mererentur *v*, ut uererentur *QT*
 nec] haec *LP*, hinc *N*

quanta in praesenti tributa sit merces, si saeuitia fuit, cessit: si
 flamma fuit, consedit. erat enim una mens omnibus quam nec uolentia
 frangeret nec ira subuerteret nec a deuotionis obsequio timor mortis
 inhiberet. unde per gratiam Domini factum est ut sic in illis rex
 5 potius uideretur punitus esse, dum euadunt quos se crediderat occi-
 disse.

Nunc iam ad eam rem, fratres carissimi, ueniam ex qua ostendere 13
 satis possim quanta martyrii uirtus habeatur: quae tametsi est omni-
 bus nota proque ingenitae claritatis insignibus expetenda, tamen plus
 10 addidit necessitas temporis desiderio uoluptatis. etenim est numeris
 magni si eo tempore quis coronetur quo coronatum se putat, si forte
 moriatur, igitur cum sit sublime excelsumque martyrium, nonne magis
 est necessarium, cum mundus ipse subuertitur partimque orbe concusso
 natura deficiens ultimi exitus monumenta testatur? nam et cum caelo
 15 imber incumbit, pluuias aer triste praetendit, et quotiens atra tem-
 pestas horrenti imminet pelago, per interaperta nubium ante cornu-
 scantium fulmina relucescunt: sed et cum magnis mare fluctibus uol-
 uitur, paulatim unda se tollit paulatimque aequor albescit, donec
 cernas ita postmodum ruere, ut in illis quibus retunditur saxis spuma

1 tributa] tribulatione *Tr* sed in *T* tione s. l., tribulata *Q* saeuitia
LPT, sebitiae *Q* fuit *LNPQT*¹, furentis *T*², fugit *e* cessit si
LNQ, in marg. add. *P*, cesserit *T*, si cessit *e* 2 fuit consedit *om*.
QT, constitit *e* et erat *P*, constitit *QT* 3 deuotionis] deuo-
 tionis *T* 4 in *om*. *T* 5 occidere *LQTe*; pars secunda
 add. *L* 7 eam rem] eadem *QT* qua] quibus *M* in *ras*, qua *Q*
 8 quae tamen etsi *N*, qui etiam etsi *Q*, qui etiam si etiam *T* omni-
 bus est *e* 9 proq. *N* q. in *ras*, pro qua *QT* claritate is *T*
 10 uoluntatis *Ne* mumeri magni *L*, muneris magnis *M*¹*Q*¹ (nis in
 ni corr. *M*²*Q*²), in muneris magnis *N*¹, in muneribus magnis *N*²*P**Te*
 11 quo] qui *P* 12 moriantur *T* et excelsumque *P* nonne]
 nunc *QTe* 13 cum scripsi, quo *LNPQT*, quando *e* orbis *M*
 (orbe *Q*, ob *N* concursu *M*, concursu *Q*, concussa *N*¹ 14 mo-
 menta *e* testantur *P* et *om*. *T* 15 pluuias se triste *QT*,
 pluuiam tristem aer uel pluuias aer tristis *r* ostendit *Ocon*.
 16 horrent corr. in horrens *T* inter aperta nubium ante *NP*, interapertam
 humum ante *L*, apertam humum nocte *Q*, inter aperta humum nocte *T*
 17 flumina *PQ* relucescent *M* (relucescent *Q*) et *om*. *L*
 mare magnis *r* 18 paulatim . . . tollit *om*. *Q* 19 in illis] illis
Ocon, quibus] quidem *N* saxis] axis *P* spumam *r*
 3 *

altius iaceat quam unda tumidum pelagus exspuebat. legis scriptum esse usque quadrantem nos ultimum reddere. sed haec res est ablata martyribus. etenim qui salutis aeternae cupiditatibus freti uitae desideria uicerunt, hos inexpertos doloris uniuersos Domini promissa fecerunt. 5

- 14 Igitur hinc primum, carissimi fratres, poterimus expendere quanta martyrii uirtus possit implere. adque ut transeam cuncta, meminisse debemus quanta sit gloria ad Christum immaculatum uenire, consortem passionis existere perpetuaeque cum Domino aeternitate regnare, carere exitiis imminentis saeculi nec inter cruenta morborum populantium ¹⁰ strage communi cum ceteris sorte misceri. adque ut sileam de corona, si tibi in his naturae lubricis malis posito uitae promitteretur excessus, nonne omni mente gauderes? si qua te in huius mundi turbinibus fluctuantem uicina arcesseret requies, nonne mortem pro remedio computares? positus inter arma carnificum ac tela probantium ¹⁵ quaestionum, sta sublimis ac fortis considerans quanta sit poena negare eo tempore quo frui saeculo nequeas, cuius causa negaras, quoniam quidem grauius tormenta ac puniendi noxias artes in perniciem

1 cf. Matth. 5, 26.

1	iaciat <i>LNPv</i>	undam <i>v</i>	tumidus <i>LP</i> , tum sidus <i>QT</i>
2	ultimum <i>om. Q</i>	sed] sed solis <i>v</i>	res est <i>N</i> , res <i>L s. l. P</i> ,
	pars <i>QTv</i>	3 aeternis <i>T</i>	freti] fieri <i>Q</i> , fidei <i>M</i> dei <i>in ras.</i>
	huiusce uite <i>Q</i> , uitae] huiusce <i>Tv</i> , uice <i>NP</i>	4	inexpertes <i>LNP</i> , in
	inexpertis <i>QT</i> , expertes <i>v</i>	dolores <i>NPQT</i> , doloribus <i>L</i>	uni-
	uersi <i>NQv</i> , uniuersis <i>T</i> , uniuersa <i>P</i> , sunt uersi <i>M</i>	promissa]	promissa]
	propiis <i>Q T</i> , praecepta <i>v</i> , propitiatio <i>Oxon.</i>	5	fecerunt <i>om. QT</i> , coronat <i>Oxon.</i>
	6 hic <i>Q, om. T</i>	expendere] exponere <i>QTv</i>	8 con-
	sorte <i>T</i> , consortes <i>M</i> (consortem <i>Q</i>)	9	perpetuam <i>PTQ</i> aeterni-
	tatem <i>T</i> et ut carere <i>T</i>	10	exitus <i>P</i> imminentibus
	<i>QTv</i> cruentas <i>M s in ras.</i> (cruenta <i>Q</i>), cruentam <i>v</i>		papulantium
	<i>L</i> , uapulantium <i>P</i>	11	stragem <i>v</i> , strages <i>M</i> * * communi
	<i>M</i> , in communi <i>QT</i> , communi communi <i>fort.</i>	sortem <i>P</i>	sileant <i>T</i>
	de corona] decoras <i>QT</i>	12: si <i>om. QT</i>	si uitae <i>M</i> si <i>s. l.</i> (si
	<i>om. Q</i>)	13	omne <i>QT</i> qua te] qua * * * <i>M</i> , quales <i>Q</i> , inquam te <i>v</i>
	turbinis <i>T</i> is <i>ex</i> us	14	fluctuante <i>T</i> , fluctante <i>Q</i> accessiret <i>P</i> ,
	arcerseret <i>L</i> , accerseret <i>N</i>	et requies <i>T</i>	16
	stans <i>v</i> ac fortis] adpositus <i>N</i>	17	nequa eas <i>M</i> (nequeas <i>Q</i>)
	causa] caucas <i>QT</i>	necaras <i>QT</i> , negares <i>v</i>	18
	noxios <i>T</i>	interniciem <i>L</i>	

nostram Dominus sciebat armari, quo fortes ad omnem tolerantiam faceret. filii, inquit, accedens seruituti Dei sta in iustitia et timore et praepara animam tuam ad temptationem. sed et beatissimus Paulus apostolus exclamauit et dicit: mihi uiuere Christus est et mori lucrum.

Quam ob rem, carissimi fratres, fide firma deuotione robusta 15
 contra omnes saeculi atroces et asperos insequentium fremitus aduersa uirtute resistendum nec timendum, quorum spes aeternitatis et uita caelestis est quorumque ardor in cupidine lucis succenditur et
 10 salus de promissa immortalitate laetatur. hoc uero quod catenis artantibus manus adstrictae et circumacti graues ceruicibus nexus solido deprimunt pondere uel quod eculeo corpus extensum candentes stridet ad laminas, non expetendi sanguinis sed temptationis est causa. nam et ipsam martyrii dignitatem quemadmodum possemus agnoscere nisi
 15 illam etiam cum damno corporis nostri cogere[mur] optare? sensi equidem, nec me ueritas fallit, cum saeuae incumbentium manus membra diuellerent artusque laniatos tortor saeuens exararet nec tamen uinceret, circumstantium uerbis 'magnum istud est' dici 'profecto nescio quid, non doloribus subigi, non poenis angentibus frangi'. sed erant
 20 aliae dicentium uoces: 'et puto liberos habet. nam est illi societas in penetibus coniux, et tamen nec uinculo pignerum cedit nec obsequio

2 Sir. 2, 1. 2.   5 Phil. 1, 21.

2 inquit *om.* $P^1 T Q M^1$, ait M^2 ad seruitutem Pv 4 beatus-
 mus T exclamat Q^2 (exclamauit $M Q^1$) dixit Pv 5 mihi
om. P 6 fr̄s km̄i Q 7 omnis T , minas $M^2 Q^2 v$, minis $M^1 Q^1$
 atrocis $L Q T$ asperi Q 8 resistendo T , resistende Q , resiste
 M ite *in ras.*, resistendum est v spe P 9 est] et T
 ardori L^1 cupidinem v accenditur v 10 immortale $M^1 Q^1 T$
 catenis] canis T aptantibus Q 11 manis P^1 strictae
 $N T v$, stricta Q 12 stridente T , stridentis Q 13 ad laminas *om.*
 Q , iam minas T ¶ non expetendi *om.* Q temptationis T
 14 ipsa T possumus Q , possimus T adgnosocere L 15 damna
 $L P Q T$ sensie quidem P 16 fallet $Q T$ seue Q , saepe $L P$
 17 diuellerint P artosque $L^1 P$ laniatus $Q T$ tortor]
 tor T exararet T 18 istud] ustus $Q T$ dici *om.* $Q v$
 (*exh. M*) profectio $N P Q T$ 19 quod $Q v$ subici N
 agentibus $Q T$ 20 uocis $Q T$ liberis $Q T$ societas] socia v
 21 coniux] quouis $Q T$

pietatis abductus a proposito suo deficit.⁷ noscenda res est, uirtus penitus scrutanda uisceribus. nec enim leuis est ista quaecumque confessio, propter quam homo patitur, et mori posse.

16 Etenim, carissimi fratres, uirtus est tanta martyrii, ut per illud credere etiam ille cogatur qui te uoluit occidere. scriptum est et legitur: 5 in dolore sustine et in humilitate tua habe patientiam, quoniam per ignem probatur aurum et argentum. quoniam ergo nos terrenis temptationibus probat Dominus et his saeculi malis scrutatur Christus et expendit, gratulandum nobis est adque lactandum quod non illis perennibus reseruet exitiis, sed gaudeat ab 10 omni contagione purgatos. ceterum ab his quos hereditatis participes adsciscit et in regna caelorum libenter adsumit, quid utique aliud quam integritatis ambitum quaerit? ipse finxit uniuersa et quae iacentibus se explicant campis et quae in obliquos se erigunt colles, et quod caeli magnitudo circumuenit et pelago circumfluente lubricum 15 aequor includit. quod si illi adiacent omnia nec a nobis exposcit nisi facta sincera, auro, ut ipse dixit, similes esse debemus. aurum quippe cum relucentibus terris tremulo uidèris splendore sub lumine ros et in liquidum flammis torrentibus resolui, sed (nam et artificis gratia fere sic

6 Sir. 2, 4. 5.

1 adductus LP	propoto L	et uirtus v, uiribus LNP
3 se homo LNP	possit Q	4 illum QT, illam v crede
M (credere Q)	6 et in] et Q	patientiam habe QP 7 et]
sed QT	8 saeculis T	9 scrutator Lv christi QT et
addidi, om. LNPQTv	expedit NQT, exp. N m. 2, om. P	est
om. Q, et T	10 illis] illis nos v	reseruat L, reuerset N'PQT
gaudet LQ ² , gaudit MQ'T	11 purgatos] fugatas QT	ad haere-
ditatem ex ab haereditate N	12 adisciscit Q	13 integritas NPQ
quaeri QT, quaerit? sua v	finxit scripsi, pinxit ex dixit N, bene-	
dixit L, dixit PQTv	14 se om. QT	et om. LNP oblis-
quos Q, obliquos quos L, nobilis quos T	se om. LP	15 et] sed
et v	quod] quos LNPQT	se caeli N'PQT, seculi LM sed
M in ras.	et] et quod v	circumflente QT librico T
17 simile T	18 tremulo L	splendori Q, splendoris T, splen-
dere v	limine NPQTv	ros om. v
19 resoluisset LNPQT;		
repetit continuo Q: aurum quippe c. r. t. t. u. splendoris sub limine		
ros e. i. l. f. t. resoluisset	sed om. v	artificum P fere] ferre Q

est) caminis quotiens anhelantibus aestuans ignis euomitur, aditu
 terrae canali angusto diues flammis elicitur et refluentibus glebis
 arena retinetur. unde necesse est uniuersa sufferre, quo possimus
 omni scelere carere, sicut per prophetam suum dixit: et si coram
 5 hominibus tormenta passi sunt, tamen spes illorum
 immortalitate plena est, et uexati in paucis in multis
 bene disponentur, quoniam Deus temptauit eos, et in-
 uenit illos dignos sui et quasi holocaustam hostiam
 accepit illos.
 10 Quod si te dignitas ambitiosa deterret et congregata in thesauris 17
 pecuniae admonet magnitudo, quae semper propositum bonae mentis
 auertit et deuotam pro Domino suo animam furiali egit honore, quaeso
 repetas uerba caelestia. nam et illa uox dicentis est Christi: qui
 perdiderit animam suam pro nomine meo, recipiet in
 15 hoc saeculo centuplum et in futuro habebit uitam
 aeternam. qua utique nihil maius, nihil aptius, nihil utilius com-
 putare debemus. nam licet pretiosarum uestium more purpura in ima-
 gines currat et lentescentibus filis aurum erret ad speciem, nec de
 effossis grauia quibus incumbis desint metalla thesauri: uacua, nisi

4 Sap. 3, 4, 5.

13 Matth. 19, 29.

¶ 1 anhelantibus *L*. sane languentibus *QT* 2 terrae] terrestri *QT*
 flamma *c*z̄ elegitur *NQT*, erigitur *LP* glebis arena *P*.
 leuis (lenibus *T*) arena *QT* 3 necesse *M* (necesse est *Q*) sa
 sufferre *incipit S* quod *QT* 4 omne *QS*¹ 7 dñs *S*¹
 eos *S*. illos *LNPQTc* 8 dignis *T*¹ sui] se *LQc* olo-
 causta *QS*. holocaustum *L*¹. holocausti *v* 10 quid si *Q* congre-
 gata *S*. congesta *LNPQTc* thesauris *PQS* 11 admonet m.]
 dñs magnitudo *S*. magnitudo admonet *v* praepositum *Q* 12 pro
 om. *Ne* agit *S*²*v*. aegit *NT*. elidit *c* honore *corr. in onere*
S m. 2. horrore *v* 13 et] id *QT* illa *S*. ipsa *LNPQTc*
 uoce *Q*. uoci *M*. uocae *T* 14 propter me i. h. s. recipiet *Q* 15 habebit
 u. ac. *S*. uitam aeternam possidebit *LNPQTc* 16 nihil] qua
 nihil *LPT*. quia nihil *Q* nihil aptius *om. Tc* utilius] ut in
 nihil *T* 17 in imaginis *QS*¹ 18 lentescentibus *QT*. lentescendi-
 bus *P* dibus *in ras.*. enitiscentibus *S* filiis *L*. filiis *S* erret]
 heret *P* 19 de effossis] de fossis *S*. de offossis *Q* de *s. l.* quibus
 cui *Q* incumbi *QS*¹ desini *QT* thesauri *PQS*. thesau-
 ris *S*²*v* uacua] tamen *add. v*

fallor, ista adque inania computabuntur, si adiacentibus tibi cunctis sola salus deesse uideatur, sicut sanctus spiritus loquitur nihil nos in uicem animae nostrae posse dare. ait enim: si totum orbem lucrifeceris et animam tuam perdideris, quid proderit tibi aut quam homo commutationem dare potest pro anima sua? uacua sunt enim uniuersa quae cernimus et quae infirmibus radicibus positae soliditatis suae uim nequeant sustinere. nam quod de saeculo capitur, uetustate temporis frustratur. unde ne quid esset dulce uel carum uel quod salutis aeternae praeferrī cupiditatibus possit, dominicis amputata praeceptis, iure proprio ac lege priuata 10 sunt: ne in tormentis scilicet patrem positum filius, fratrem frater frangeret neue obstrictum durati roboris pectus in aliam uoluntatem adfectus forte mutaret, solam ueritatem salutemque solam inter magnos conplectendam esse cruciatus suo Christus iure constituit, in quo coniuix liberi et nepotes, in quo omnis uiscerum soboles felici usur- 15 panda uictoria est.

- 18 Nam et Abraham sic Deo placuit, qui temptatus a Domino et filio non pepercit: pro quo ignosci forsitan posset si illum dubitasset occidere. armauit manus religiosa deuotio et omnis pietatis Domini

3 Matth. 16, 26.

1 adque] et *S s. l. m. 2* tibi *om. Q* 2 sicut] sic *S*
 spiritus sanctus *v*, sc̄s xps *P* 3 posse dari *T*, possidere *P⁴*
 4 proderit *S¹* tibi] uobis *LNPT* 5 dare potest *S*, dabit
LNPQTv animam suam *QS¹* 6 infirmis *Nv* 7 posita
NS²v et quod *S²*, quod et *LPQS¹T* 8 uetusta *Q T* fru-
 tratur *S¹* ne *SN*, et ne *LPQT* esse *QS* 9 uel quod]
 quod *v* praeferre cupiditatis *T* 10 posset *L*, possim *QT* 11 ne]
 nec *LNPQST* scilicet] licet *S* positus *ex* positum
S, om. LNPQT fratrem frater frangeret *scripsi*, fratrem
 fr̄ negaret *S*, frangeret *LNPQTv*, frangere *M* 12 ne obstrictum *ex*
 ne uobis strictum *Sm. 2*, neuc his strictum *T* rati robore *S¹* uolup-
 tatem *LNP* 13 forte *om. v* 14 conplectendum *N* cru-
 ciato *S¹* suo *S*, suos *LNPQT* christus] aps *S* 15 coniuix
 et *v* liberis *QT* omnes *QS*, omne *LPT* suboles *LNPQ*
 felicius *LNPT*, filicius *S*, relicius *Q* 17 et *om. S* a deo *QTv*
 filio suo *Tv* 18 forsitam *LPQS¹T* 19 manus] d̄s *QT* et
eras. in N omnes *S¹v*, omne uis *S²*, *eras. in N* pietatis *S²*,
 pietas *LPQS¹T*, pietatis affectus *v*, *eras in N*

iubentis imperiis pietas paterna neglexit. nec horruit quod nati funderet
 sanguinem nec intremuit ad uocem, et adhuc pro eo Christus non
 fuerat occisus. quid enim carius eo quam qui ne quid inuitus hodie
 sustineres, prius passus est quod doceret? quid eo dulcius, qui cum
 5 ipse sit Deus noster ac Dominus, tamen patientem pro se hominem
 regni caelestis efficit coheredem? o grande nescio quid, siue quia
 illud conscientiae ratio uix sustinet arcere, quin magna semper miretur
 ad munera, siue quia tam larga est maiestas Dei ut insperantibus
 cunctis etiam ea offerat quae nobis contemplatione factorum nefas
 10 fuerat optare. etenim tantum si salus daretur aeterna, pro ipsa per-
 petuitate uiuendi haberemur in gratia. at nunc cum caelum ac iudicii
 de ceteris facultatem perenni saeculo largiatur, quid est in quo spem
 his omnibus possit humana mediocritas experiri? si iniuriis ageris,
 prior actus est ille. si contumeliis premeris, Dei munus imitaris. unde
 15 et parum est quidquid pertuleris pro eo, qui nihil amplius potes fa-
 cere, nisi quod in hoc salus uniuersa consistit, quia martyrio totum
 ille promisit. denique apostolus, cui cordi fuere semper uniuersa, cum
 instar munerum promissorum penitus miraretur, aestimo, inquit,

18 Rom 8, 18.

1 inperiis *S*². inperii *LN¹P¹Q¹S¹T*, imperium *N*², imperio *v*
 neclexit *LS* fundaret *M* (funderet *Q*), pendere *T* 2 chri-
 stus . . . l. 3 eo *om.* *Q* non || non *S* 3 quam *om.* *v* ne] eo *T*
 inuito *S*; cf. 45, 4 4 sustineris *QT*. sustinueris *L* quod] quam *S*
 quid eo] qui deo *Q* 5 sit *S*, est *LNPQT* ac] et *v* 6 effecit *S*
 haeredem *N* grande] graue *T* quia] qua *T*, quale *Q*
 7 scientia *T* uix] me *T* sustinetur *QT*, sustineret *S*¹ arcere
S, carere *LNQT*, careret *P*, capere *v* quin *NQS²T*, qui in *LPS*¹,
 quamuis *v* magno *P* 8 large *Q* est *om.* *QT* ut
 maiestas dei *LQT* inspirantibus *S¹TQ*, insperantibus *P*¹ 9 ea
 etiam *N* contemplationem *L* facturum *QT* non fas *T*
 10 si tantum (tantus *Q*) *LNPQTv* dare *L* perpetuitatem *S¹Q*
 11 habemur *Q*. habeamur *T*, haberemus *Nv*, *om.* *P* in gratiam *S*.
 ingrati *Oxon.* at *NS*², ac *LPQT¹S¹* ac *S*, ad *LPQT*, et *Nv* iudicii
 ex iudicium *S*, iudicandi *LNPQTv* 12 perennis *QT* spem *SQ*².
 sperare *LN*, sperem *P*, speremus *MQ¹T*. se parem *v* 13 his *om.* *QT*
 experiris *LT* si *om.* *L* 14 actus *S* praemeris *S*¹ imita-
 res *S*¹ 15 potest *LNPQST* facere *om.* *QT* 16 quia *S*².
 qui *LNPQ¹S¹T* 17 corde *LNPQST* 18 miratur *L*¹, minaretur *S*¹

non esse condignas passiones huius temporis ad superuenturam claritatem quae reuelabitur in nobis. etenim secum ipse uolebat quantae mercis existeret ut ei cui sufficeret morte carere non tantum salutis daret praemium, sed et conscendere caelum, caelum quod nec fugata lux cogit in noctem nec alternis uicibus dies aperit in lucem, sed aeris liquidi serena temperies per sudum igneo fulgore rutilantem puram explicat claritatem.

- 19 Iam superest, carissimi fratres, ut debeamus ostendere cui rei martyrium prosit. adque illud profecto doceamus quod nos ad hunc gloriae titulum metus excitet futurorum. etenim quibus 10 magna promissa sunt, magis magna sunt quae metuenda illis esse uideantur. nam nec se in arma miles accendit priusquam inimica hostis tela commouerit. nec nauem aliquis statione subducit nisi animum pelagi pauor strinxerit. sed et intentans suis opibus scrutator agricola non ante felici terram suscitatur uomere quam 15 in puluerem imbre concepto putris gleba soluatur. ita est omnis naturalis hic usus, nescire quid prosit nisi agnoueris quod occidit. unde et datur sanctis omnibus praemium dum infliguntur iniustis tormenta factorum. igitur quae suis promiserit Dominus nemo qui nesciat, dubium sed nec quantis minetur. et quoniam ita se adtulit sermo ut de 20

1	passionis <i>S</i> ¹ , passionem <i>Q</i> (passiones <i>M</i>)	3	ipsum <i>L</i>	
quanta*	<i>Q</i> (quantae <i>M</i>)	mercis	<i>LPS</i> , merces <i>NQT</i> , mercedis	
<i>v</i> ; cf. p. 48, 14	existerent <i>S</i> ¹	cuius	<i>S</i>	
cararet <i>T</i>	non... daret <i>om.</i> <i>Q</i>	4	careret <i>Q</i> , daretur <i>S</i> ² <i>v</i>	
sed <i>corr.</i> in esset <i>Q</i> (sed <i>M</i>)	conscenderet <i>LPQS</i> ¹	5	nec] ne <i>T</i> , fucata <i>S</i> , fundata <i>Q</i>	
lux <i>T</i> sed <i>ux in ras.</i>	alteris <i>L</i> ¹	die-	bis apperit <i>T</i>	
6	luce <i>S</i> ¹	aer <i>S</i> ¹	liquidis <i>L</i> , si liquidi <i>S</i> ¹	
9	prosit] proposit <i>S</i>	atque ut <i>v</i>	illi profectus <i>T</i>	
ad-	11	magis <i>ex</i> magnis <i>S m. 2</i>	sunt <i>om.</i> <i>S</i>	
12	uideatur <i>QT</i>	nec <i>om.</i> <i>QT</i>	se] si <i>Q</i>	
13	in. hostes <i>uel</i> se in. hostis <i>v</i>	commouerint <i>LPQTv</i>	aliqui <i>LNPQS</i> , aqui <i>T</i>	
14	strinxerint <i>P</i> ¹ <i>T</i>	15	scrutatur <i>LT</i>	
16	merem <i>Q</i> (uomere <i>M</i>), uomerentur <i>T</i>	17	nec scire <i>T</i>	
18	putres <i>S</i> ¹	glebas <i>T</i>	19	facturum <i>Q</i>
19	infiguntur <i>P</i>	20	nec <i>om.</i> <i>Q</i> (<i>exh.</i> <i>M</i>), nec dubium <i>v</i>	
add. <i>v</i> : ignes suppliciorum	et <i>om.</i> <i>LN</i>			

utrisque habeatur ratio, paucis, ut de utrisque dixi, breuiter exponam.

Saeuiens locus gehenna cui nomen est magno plangentium mur-
 murat gemitu, et eructantibus flammis per horrendam spissae caligi-
 nis noctem noua semper incendia camini fumantes expirant, globus
 ignium artatus obstruitur et in uarios poenae exitus relaxatur. tunc
 saeuendi plurima genera cum in se ipse conuoluit quicquid ardoris
 emissi edax flamma cruciarit. his quibus recusata uox Domini et im-
 peria fuere contempta disparibus coercet exitiis: proque merito salutis
 exactae uires suas suggerit, dum par sceleri discrimen imponit. et
 alios quidem moles intolerabilis curuat, alios per abruptum cliuosi
 tramitis collem uis saeuia praecipitat et catenarum stridentium nexum
 graue pondus inclinat. sunt et quos agens strictim rota et indefessa
 uertigo et quos tenaci inter se densitate constrictos adhaerens corpori
 corpus includat, ut et absumat incendium et grauet ferrum et se
 cruciet turba multorum.

Quibus autem inquisitus semper Deus fuit aut notus, numquam
 excidit Christi locus, ubi iacet gratia, ubi uirentibus campis terra
 luxurians alumno se induit gramine et redolenti pascitur flore, ubi

1 utrisque *S*¹ habeatur . . . utrisque *om. S* ut] et *v*
 ut de utrisq. *exp. Q* 3 cui gehenna *v* placentium *LPQT*
 murmur ad *S*¹, murmura *QT*, murmura et *P*, murmure et *Nr*, murmure
 ac *S*² gemitum *LPQT* eructantibus *LPQT* horrendas pissae
LPQT 5 nocte *PQT*, noctes *L*: noctis caliginem *v* noua *S*,
 aeuia *L*, saeuia *NPQTe* fumantes *S*, inundantis *L*, fumantium
NPQT, fumantis *v* expirat *v* globos *N* 6 tum *ev* tunc
S m. 2 7 saeuendo *P* plurimo *LNPQT* genere *LNP*
 cum] tum *QST sed in S exp.*, dum *v* in *om. NP* ipsae *S*
 8 cruciat *S* hii *L*, hos *N (sed o corr.) v* 10 uires suas]
 uirescas *Q* pars sceleris *LNPQS¹T* inponat *S*¹ et *om. S*
 11 molis *LNPQT* 11 curbat *Q* 12 tramiti *Q* colles *LPQS¹T*
 ni *LNPQT* saeuia *QT* praecipitate *Q (praecipitat M)* et
om. T nexu *NPS²* 13 inclinati *LQT* instricti in *QT*
 indefensa *QT* 14 t-nati *Q*, nati *T* corpori] corporis *PQT*
 15 includit *v* et *om. NP* adsumet *T*, adsumat *M* graue *L*
 se e.] seruciet *Q* 17 autem] aut *QT* inquisitos *S*¹ fuit
 d̄ semper *LNPQT*, semper fuit deus *v* nutus *S*¹ 18 excidet *P*
 iacet *corr. in* adiacet *S m. 2*, tacet *QT* uberentibus *Q* 19 luxuri-
 ans *L* ubi alumno *S* dolenti *L*, redolent *QT*

altum nemora tolluntur in uerticem et ubi arborum densior coma
 uestit, quicquid curuantibus ramis scena deiacens inumbrarit. omnia
 illic non frigoris nec ardoris nec ut autumnu arua requiescant aut
 iterum tellus uere nouo fecunda parturiat. unius cuncta sunt temporis,
 unius poma feruntur aestatis: quippe cum nec mensibus suis tunc
 luna deseruiat nec per horarum sol momenta decurrat aut in noctem
 lux fugata concedat. habet populos quies laeta, sedes tenet placida,
 ubi fons scaturiens medius sinu aluei prorumpentis emergit et rauco
 per interualla circuitu sinuosis flexibus labitur, ut in ora nascentium
 sibi fluminum diuidatur. hinc ergo magna laus martyrum, hinc
 nobilis corona uictorum, quibus maiora his repromissa sunt, quibus
 altiora sunt praemia. quod uero uel feris corpus obicitur uel imminens
 gladius non timetur, dignationis ostenditur ratio, manifestatur electio.
 etenim incongruens fuerat ut quos tanti muneris dignos iudi-
 casset inter terrena uitia sordesque retineret. 15

22 Merito enim nihil uobis, o boni martyres, denegatum, quos spes
 aeternitatis et salus lucis expectat, quorumque deuotio uniuersa caelestis

1 uertice *LPQS¹T* ubi] ubi et *T* arbor *LNPQT*, ar-
 borem *S¹* densior arborem uel arbor densiore *v* 2 uestit* *Q*,
 uestiti *M* scaena *PQ*, caena *L* deiaciens *S*, disiacens *L*, deiici-
 ens *v* inubraret *S¹*, in umbra erit *P* 3 ut *S add. m. 2*, cum *QT*, ut
 in *v* requiescat *PQT* aut ut *QT* 4 nouo uere tellus
LNPQT, uere nouo tellus *v* parturit *Q* (parturiat *M*) unius
 c. s. temporis *om. QT* 5 aut unius *Q* (unius *M*) poma]
 poena *Q* aestate *PQT* 7 concidat *P* populus *NPQS¹*
 quies . . . ubi *om. Q* quietem *S¹* laetas *NPT*, laetam *S¹* sedes
 tenet *om. S* sedes] senens *T* et placidam *S*, placidas *NP*
 8 scaturriens *LNP*, scaturniens *T* sinu albei *NQ*, ** aluei *T*, in
 ualle *S* prorumpentes *S¹* rauco] pauco *NPQT*, *om. M*
 9 interuallo *QT* circuitus *PT* sinuosis] is *T* hora *LPQT*
 noscentium *S¹* 10 sibi] si *T* hic *NS¹* 11 nobilis] nobis
QT quibus maiora *om. LNP* promissassa *S* sunt
om. S quibus a. sunt *om. LNP* 12 altiora] auctiora *v*
 13 dignatio non *S* manifestatur; electio etenim *S* 14 quos
P, cum nos *L*, cum *NQS*, tum *T*, quem aequum *v* dignos
L, om. NPQSTv 15 inter] in *LNPQST* uitia] uma *T*
 cordis querit inheret *QT nisi quod T* ineret 16 o *om. L*
 denegatum est *S* quo *LN*, quorum *P* 17 et salus] salus *LP*,
 alit et *Nv* expectat *S, om. LNPQTv*

et mens dedita cernitur seruitutis. merito, inquam, merito nihil nobis uelle non licitum, quorum animo despectus hic mundus et alienata saeculi facies uelut confusa tenebrarum inhorruit caecitate: cui semper hic mundus loco carceris, tecta pro claustris inuito semper habita 5 commeatu. sic quippe triumphante uictoria de his malis rapitur quem non pompatico gressu uana subiecit ambitio aut popularis extulit magnitudo, sed quem caelesti cupiditate flagrantem suo Christus addidit regno.

Nihil itaque tam magnum adque uenerandum quam quod liberat 23 10 morte et facit uiuere et dat perpetuo regnare. sanctis hoc Dei aptum, miseris necessarium, omnibus gratum, quo laetantur boni, releuantur abiecti, curantur electi. etenim Deus omnium cultor uelut quoddam martyrio remedium uitae dedit, quando aliis illud pro merito eorum tribuit, aliis pro misericordia sua tradidit. uidemus quippe ad hunc 15 nominis titulum fide nobiles uenisse plerosque, ut deuotionis obsequium mors honestaret. sed et alios frequenter aspeximus interritos stetisse, ut admissi peccati redimentes cruore suo loti haberentur in sanguine et reuiuiscerent interempti qui uiuentes computabantur

1 et mens caelesti *v* seruituti *v*; esse uirtuti *fort.* *allerum*
 merito *om.* *Q* 2 despectus *LST* hic] his *L* 3 caecitate
*TS*², caecitate *S*¹, caecitatem *Q*. caecitas *LNPv* cui] cui te *LP*, cui
 est *v* 4 inuito] inuita *Lv* habita] habitatio *L* 5 com-
 meatu *NPS*², commeatum *S*¹, commeatus *LQTV* sic] hic *L* trium-
 phantum *S* um *ex em m. 2.* triumphantibus *QTV* 6 quem *corr.* *in*
 quam *S m. 2 item. l. 7* propopularis *P*, quam popularis *S an ex*
em m. 2 7 caelesti *add. P m. 2 in marg.* cupiditatem *Q*
 flagram *T*. fraglam *Q*. flaglam *M* christi *QT* 9 tam *P s. l. m. 2*
 liberat *N*. liberat a *S²v*, liberam *LPQS¹T* 10 mortem *NPQS¹T*
 facit *S*¹ eum sanctis. hoc dinitibus aptum *v* hoc deo *T*, dei hoc *v*
 11 omnibi] *Q* (omnibus *Q*) quod *QT* releuantur] eluctantur *S*
 12 curantur] eoronantur *QTV* electi *om. M (exh. Q)* cul-
 torum *T* quodam *N*. quendam *T*. quondam *PQS¹* 13 in mar-
 tyrio *Oxon.* dedit || *reliqua desunt in P* quando *om. S*
 14 misericordiam suam *QT* uidimus *MQ²v* adhoc *TQ²*, adhuc
MQ¹, adhuc ad *L* 15 fidem *T* 16 sed et *ex set S m. 2*
 inspeximus *LN* interitos *QT* 17 admissa peccata *N²v*
 suo loti] ueluti *Q*. uoluto *M*. uoluntati *T* haberentur *in* lauarentur
corr. Q m. 2 18 reuiuiscerent *LQT* qui *om. LNQST*
 conpotarentur *ex conpotabantur S m. 2*

occisi. mors quippe integriorem facit uitam, mors amissam inuenit gloriam. nam hoc spes iam amissa percipitur, salus cuncta reparatur. sic cum arantibus sementa defecerint et herbis terra morientibus aestuarit, supinis e collibus fluuium iuuat elicere et scaturientibus riuus arua sitientia temperare, quo se in uberes culmos uicta agri⁵ ieiunitas funderet et pluuiali imbre mentito seges densior inhorreret.

24 Quid igitur, fratres carissimi, potissimum referam quidue dicam? sic in unum conuenientibus titulis dignitatis turbatur animus, deducitur sensus et in ipso conatu nitentis eloquii impar sermo uanescit. quid enim est dici quod satis esse possit, cum si uim aeternae salutis¹⁰ expresseris, occurrat ambitio, si ambitum dixeris, praeueniat magnitudo? res simul congruunt simulque concurrunt, nec est quod dignum proferendum esse uideatur. ita impetus orationis audentis uelut implicatos inretitosque obuam ex aduerso martyrii exempla tenuerunt. quae uox, quae latera, quae uires instar muneris tanti capiant susti-¹⁵ nere? confessione uocis unius aduersa succumbunt, laeta proueniunt, patent regna, parantur imperia, deuinciuntur poenae, mors subigitur, uita profertur et infestantis inimici repugnantia arma soluuntur. si delictum est, occidit: si crimen, absistit. unde, quaeso uos, uestris hoc mentibus ponderate tantumque de nostra oratione percipite quantum²⁰ sciatis uos posse sentire.

1 quippe <i>om.</i> <i>Q</i>	amissa <i>LS'T</i>	2 percipitur <i>corr. in</i> reci-
pitur <i>S m. 2</i>	salus <i>S</i> , hoc salus <i>LNQ'Tv</i>	3 arantibus <i>SQ</i> , arentibus
<i>LNT</i> , arentibus campis <i>v</i>	simenta defecerent <i>S'</i>	terra] siccitate
<i>add. L</i>	4 aestuaret <i>S'</i>	iubit <i>LQT</i> , iuuat <i>ex</i> iuuat <i>S m. 2</i>
eligere <i>LN</i> , elecere <i>S'</i>	scaturientibus <i>LNQ</i>	5 liberius in cumulos
<i>ex</i> in liberius cumulos <i>S m. 2</i>	agri] anni <i>S</i>	6 et <i>om. T</i>
pluuia <i>QT</i>	mentitos <i>QT</i>	seges] egens <i>Q</i> , agens <i>T</i>
7 fratres carissimi <i>om. S</i>	8 dignitatum <i>S sed</i> un <i>corr. m. 2</i>	tortur-
batur <i>S</i>	diducitur <i>S</i> di <i>ex</i> de <i>m. 2</i>	9 in <i>om. QT</i>
<i>QS'T</i>	eloqui <i>QT</i>	10 dici satis possit <i>v</i>
11 expresserit <i>Q</i>	12 tres <i>LNQST</i>	simulque <i>Q'Tv</i>
con-	simulque concurrunt <i>om. QT</i>	13 audientis <i>T</i>
14 inretitusque <i>S'</i> , inpeditosque <i>NT</i> , impeditosquae <i>Q</i>		15 tanti <i>om. S</i>
ouia <i>S m. 2</i>	aduerso <i>T</i>	martyri <i>S'</i>
17 imperia] in patria <i>QT</i>	deuinciuntur poenae <i>S</i> , deuincitur poena	18 si] sed <i>T</i>
<i>LNQ'Tv</i>	mors] more <i>T</i>	subicitur <i>Q'Tv</i>
19 obsistit <i>S'</i> , absistimus <i>QT</i>		hoc uestris <i>m. ponderati QT</i>
20 percipite <i>T</i>		

Veniat ante oculos uestros qui dies ille sit, cum spectante populo 25
 adque intuentibus cunctis contra terrenas cruces et minas saeculi in-
 concussa deuotio reluctetur, quam suspensi animi mentesque sollicitae
 de ancipiti trepidatione gratulantes formidinis pauidae quatiantur
 5 horrore, quae illic anxietas, quae exoptatio precum, quae nota memo-
 rentur, cum adhuc uitante uictoria adque in incerto exitus casu
 uictrix capiti corona dependeat, cumque illa pestilens ac furibunda
 consessio accendatur ira, inflammetur insania, omni denique pectoris
 rabie ac minis freudentibus torreatur. etenim quantum hoc sit quis
 10 ignorat, ut non doloribus uulnerum, non ictibus quaestionum, uelut
 despecta nostra fragilitas et inopinata uirtutis humanae cedat audacia,
 stare hominem nec moueri, torqueri nec tamen uinci, sed poena ipsa
 potius qua cruciatur armari.

Considerate igitur quid sit, carissimi fratres, omnem martyrii digni- 26
 15 tatem sensibus uestris animisque proponite. ecce enim in passione
 cuiuslibet uocati gaudent iam pridem acciti e saeculo martyres, gau-
 dent honorum omnium nuntii, gaudent pariter electi. ibi laetatur
 milite suo Dominus, laetatur teste nominis sui Christus. parum est
 quod dico, fratres carissimi, parum est. ita magna mihi ratio in hoc
 20 genere dicendi ac moles admiranda suscepta est: sed arbitrii, quaeso
 uos, grauitas ab intentione propria non desit, sciens tantum de mar-
 tyrio posse dici quantum potuerit aestimari. unde et haec sola
 exequendae laudis fuit causa, non quo parem me gloriae eius adque

1 ueniant S^1 spectante *ex* sectante S *m.* 2   2 et *om.* T
 3 deuotione luctetur Q 4 de a. trepidatione *om.* S ancipite Q
 gratulantes LNS , gratulantem Q , gratulantium Te formidines
 NQS^1T pauido Ne quatiantur S 5 illic *ex* illi S *m.* 2
 anxietas quae *om.* S precum quae nota] praec quae cum nota Q
 6 adhuc *om.* S in *om.* QST incertos $LNQS^1Te$, incerti S^2
 exitos QT casum S^2 , casus v 7 uictrix *ex* uictoria S *m.* 2
 8 consensio S^1 , consensi Q , confessi T accedatur QT rectoris
 rabiae Q 9 qui QT 11 despecta S fragilitas] flagitas Q
 humanae (humanitas T) uirtutis inopinata $LNQTe$ audacia *om.*
 QT 12 astare QT mouere QT 14 igitur *om.* $LNQTe$
 omnemq. LN dignitatem S , firmitatem $LNQTe$ 15 enim] animi
 QT 16 cuiuslibet passione QT uociti L^1QST acciti e]
 accipite QT 18 militi S lactantur Q est *om.* S 20 est *om.*
 QT arbitrii] arbitramini S 21 ab] ad L propia T
 scies T 23 quo] quod S eius *om.* QT

idoneum indicarem, sed quod tantam illic cernerem esse uirtutem, ut etsi parum de eo dicerem, plurimum me dixisse profiterer. nam praeferatur licet bono fidei custodita iustitia melioremque se inter omnium laudes uirginitas immaculata cognoscat, cedant tamen necesse est martyrio uniuersa ac sanguini summittanturque cruori. illi elegerunt 5 bonum, hi imitati sunt Christum.

- 27 Nunc uero, carissimi fratres, ne quis me arbitretur omnem salutem non alio statu quam in martyrio conlocasse, hoc primo profecto respicite neque me tantum esse qui loqui uideor neque ita se habere ordinem rerum, ut immortalitatis spes repromissa unius partis latere 10 nitatur. sed quoniam ita Dominus suo ore testatus est esse habitacula penes patrem multa, nihil maius credidi ea gloria qua probantur hic homines qui saeculari indigni sunt uita., igitur, carissimi fratres, aemula religione certantes uelut incentiuo quodam mercis agitati omnem uirium copiam tolerantiamque subeamus. non enim mouere 15 nos debent caduca quae semper et quae iam euersione sua non modo lege proposita sed etiam ipso fine temporis urgentur. exclamat Iohannes et dicit: iam quidem securis ad radicem arboris

18 Matth. 3, 10.

1 tantam *NS*², tantum *QT*, tantu *S*¹, tanta *L* illic *NS*, in
 illis *LQT*, in illo *v* esse uirtutem *S*², seruitutem *LNQS*⁴*T*
 2 et si] si *S* profiteri *QT* proferatur *N* 3 meliorumquae *Q*
 se inter] semper *S* 4 laudes *corr. in* laudem *S m. 2* cogno-
 scant *L* caedant *S*, cedat *LNQTv* tamen n. est] ita ne *QT*
 5 martyrio uniuersa *om. LNQTv* ac sanguini *scripsi*, a sanguine
S. sanguine L, sanguini *NQTv* summittanturque *scripsi*, summittatur
LQST, summittaturque *Nv* cruor *L* eligerum *T*, eligerunt *LQ*
 6 bonum h. i. sunt *om. S* hi *om. QT* 7 me] nos *QT* 8 statu
S, tantum *LNQT* collocasset *Q* primum *ex* primo *S m. 2*,
 prome *Q*, promo *T* 9 respicite *S*, respiciat *LNQTv* loqui
 qui *T* neque ita se] nequitiam sed *Q*, ne quia sed *T* 10 in-
 mortalitas *Q* (immortalitatis *M*) spe promissa *T* parti *QT*
 12 patrum *T* nihil] mihi *QT* credendi *corr. in* credendum
S m. 2 13 homine *T* 14 aemulare *T* ingentiuo *LQ*, in-
 gentium *T* mercedis *v* 16 quae *N*, quem *LQT*, *om. S* sem-
 per] per *T* et quae tam *S, om. v* euersionem suam *LN*¹*S*², in
 euersionem suam *v* 18 quidem] qui iam *Q, om. v* secur *S*¹
 ad] a *T* arborum *LN, om. Q*

posita est, monstrans scilicet et ostendens ultimam esse rerum omnium senectutem. sed et ipse Dominus: ambulate, inquit, dum lumen habetis, ne uos tenebrae comprehendant. quod si illo tempore ambulandum nobis esse praedixit, utique ut nos magis
5 ambularemus ostendit.

Adque ut ad laudem martyrii redeam, uox est beatissimi Pauli 28
dicentis: nescitis quoniam qui in agone currunt multi
certantur et unus accipit palmam? uos autem sic
currite ut omnes coronemini. sed et alibi, quo ad martyrium
10 possit hortari, coheredes nos Christi uocauit. quin etiam ne quid
omitteret, si cum Christo, inquit, conmortui estis, quid
tamquam uiuentes in hoc saeculo decernitis? etenim,
carissimi fratres, qui resurrectionis praemia sustinemus, qui iudicii
diem quaerimus, qui denique cum Christo regnatos nos esse con-
15 fidimus, saeculo mortui esse debemus. nam nec poteris optare mar-
tyrium, nisi ante oderis saeculum, nec peruenire ad Dei praemium,
nisi amaueris Christum. qui autem amat Christum, non amat saecu-
lum. Christus enim abiectus est saeculo, sicut et saeculum Christo,
ita ut scriptum est: mundus mihi crucifixus est et ego
20 mundo. nemini amabilis fuit mundus quem non ante damnauerit
Dominus, nec salutem potuit frui aeternam qui mundi gloriatus est
uita. uox est ista Christi dicentis: qui in hoc saeculo amauerit

2 Io. 12, 35.

7 I. Cor. 9, 24.

11 Col. 2, 20.

19 Gal. 6, 14.

22 Matth. 10, 39.

3 lumen *NS*, lucem *LQTV* 4 si *S s. l. m. 2* utq. ut *QT*
nos] nunc *O.con.* 6 redeamus *QT* est] est ibi *LN* 7 agone]
stadio *Q* 8 certantur *LST*, certant *Nv*, currunt *Q* et unus
LNS, unus tamen *Q*, unus autem *Tv* accipiet *S¹* 9 coro-
nemini] comprehendatis *v* quod ad *v* 10 posset *S²* christi
nos *N*, nos christus *L* quid] cum *T, om. Q* 11 committeret *Q*
si *ex* sic *S* cummortui *Q*, mortui *S* quid tamquam uiuentes
om. Q 12 saeculo *S*, mundo *LNQT* cernitis *S¹*, quid decer-
nitis *Q²* (decernitis *MQ¹*) 13 resurrectione is *T* 14 denique
om. S qui denique regnatos nos esse cum christo *v*, quid enim
quae cum christi regnaculo *QT* confidimus saeculo *om. QT*
15 nam *om. M¹QT*, enim *M² s. l.* 18 est *om. S* 19 ita *om. v*
21 *dns S s. l. m. 2* salute—aeterna *NS²v* 22 uitam *QS¹T*
qui amat animam suam in isto saeculo *Q*

animam suam, in futuro perdet illam: qui autem in saeculo oderit illam in futuro inueniet eam. sed et apostolus Paulus, imitatores, inquit, mei estote, sicut et ego Christi. et alibi ipse, uolo uos, ait, omnes si fieri potest, imitatores meos esse.

- 29 Dixit hoc ille qui passus est et quia ad hoc passus est ut imitaretur Deum, utique et nos ad hoc uoluit pati ut per ipsum imitemur Christum. si iustus es et Deo credis, quid pro eo fundere sanguinem metuis quem pro te totiens passum esse cognoscis? in Esaia sectus, in Abel occisus, in Isaac immolatus, in Ioseph uenundatus, in homine 10 crucifixus est: et de ceteris quidem taceo, quae nec oratio potest dicere nec animus sustinere. uincitur conscientia humilitatis exemplo et quando considerat quae dum pateretur acciderint, miratur passum propter quem cuncta trepidarint. dies fugit in noctem, in tenebris lux cuncta concessit adque inclinato per alternas uices pondere omnis 15 tellus commota dissiluit, turbati manes, monumenta nudata sunt et sepulchris in hiatum dehiscentibus terrae reddita luci corpora restiterunt, fluxu sanguinis mundus intremuit, scissa quae foribus dependebant uela, templum omne mugit. unde magnum est imitari eum qui

3 I Cor. 11, 1.

4 I Cor. 7, 7.

1 perdit *S*¹ 2 hoc saeculo *v* et *om.* *QT* 3 paulus *om.* *S* et ego] ego *S* 4 ipse *om.* *Qv* ait *om.* *QTv* si *om.* *T* fieri *om.* *LT*
 6 et quia a. h. p. est *om.* *NS* quia] qui *v* 7 dominum *S*^{2v} ad hoc] a nos *S exp.* 8 es et] est *L* credes *LNQ*, credens *T*
 quid *ex* quia *Q*, quia *MT* sanguinem fundere *QTv* 9 metues *S*¹ passus *Q* cognosces *LQS*¹*T* esaiam *LQT*, esaiam *NS*¹
 10 isahac *N*, isaia *M* (isaac *Q*) iosep *LQ*, iosef *S*¹ hominem *LNQT* 11 discere *Q* 13 quando *S*, quanto *LNQT*, quanta *v* consideret *Q* pateret ut *T*, pater ut *Q*
 miratus *QT* 14 trepidarent *S* innocens *ex* innocentem *Q* (in noctem *M*) tenebras *S*^{2v} 15 non cessit *QT*
 inclina nato *T* 16 tellus *LNS*, terra *QTv* dissoluit *T* turbatim *S*¹, tur beati *Q* nudata] dissoluit turbati manes monumenta *T* 17 in hiatum] deinitiatum *QT*, hiatu *v* deiscentibus *S*, descientibus *LQT*, descendentibus *N* reddita] descientibus *add.* *T* restituerunt *v*, constiterunt *Oxon.*, reextiterunt *fort.* *cf.* *Rönsch p. 212* 18 fluxus *QT* scissis—uelis *Oxon.* toribus *N* pendebant *N* 19 uelum templi *Q* mugit *QT*
 unde m. c. i. eum *om.* *LNQST*, *add.* *Oxon.*

moriendo arguit saeculum: igitur cum ad exemplum dominicae passionis adque ad omne testimonium Christi animam tuam ponas nec fundere sanguinem metuas, martyrio totum necesse est cedat, martyrii inaeestimabilis gloria, infinita mensura, immaculata uictoria nobilis uirtus, inaeestimabilis titulus, triumphus immensus: quippe quod qui propria consistentis laude praefertur uelut socio Christi cruore decoratur.

Itaque, carissimi fratres, licet sit hoc totum dominicae promissionis 30 et numeris licetque tribuatur ex alto nec capiatur nisi eius imperio, 1 sed nec aut mente concipi aut exprimi uerbis aut oratione percurri aut quibuslibet eloquentiae uiribus possit impleri: tamen erit hoc beniuolentiae uestrae, erit caritatis et amoris, si nolueritis nostri memores esse cum in uobis Dominus martyrium coeperit honorare, nos intra se sanctum illud altare, uos intra se magna illa uenerandi 15 nominis sedes ueluti sinu quodam gremii amplectentis includit, uos imperia perennis temporis sustinent et illud quod regnaturi semper estis et uicturi. o beati et quibus uere sunt dimissa peccata, si tamen qui Christi compares estis aliquando peccastis, o beati quos a primordio mundi Domini sanguis infecit et quos merito splendor iste 20 niuei amictus induerit et candor stolae ambientis ornarit, uideor denique ipse mihi iam cernere proque arbitrio mentis humanae ante

1 cum *om. N* ad] de *QT* exemplum] eadem (aedem *M*)
 templum *MQT* 2 ad *om. LN* omnem *QS*¹ christo *LN*
 ponas] perdas *S in ras.* 3 sanguine *QT* caedas *S* 5 titu-
 lum *QT* quod qui *S.* quo *QT*, quod *L.* quid *N*, qui *uel* quo *v*
 6 et propria *LNc.* et propia *QT* consistentis] confitentis *v.* con-
 fitens *S*² praefertur *S* fer *add. m. 2* socios *QT* 7 deco-
 ratus *QT* 8 sit] sic *QT* promissionis] passionis *S* 9 licet
 quae *QS*, licet *L* tribuantur *S* capiantur *S* 10 concepi
*S*¹, concupi *Q* uerbi aut (auct *M*) orationi *MQT* praecurri
*LQS*¹*T* 11 libet *om. L* 13 coepit *QS*³ uos] nos *L*
 14 magna] sancta *S* illic *L* 15 sedis *LT* cum sinu *S*
 quondam *QT* adplectendis *Q.* adplectentis *T* 16 perenni
LQT illud quod r.] illic conregnaturi *v* 17 estis *om. L*
 et uicturi *T*, semperque uicturi *v* sint dimissa *LNQT*, d. sunt *v*
 18 christo *NS* peccatis *T* primordia *T* 19 sanguinis *QT*
 infecit *T* splendoris te niuei amictus *MQ*¹*T* 20 ornaret *S*¹
 uideor *etc. om. Q*; sequitur et ipso dolore quae sunt *epist. 60 p. 693, 14*
 21 arbitrio] arbitrio *T*

oculos et aspectum diuinum illud mihi et insigne concurrat: uideor inquam mihi iam cernere ut ille uerus nobilis numerus Christi sui gloriam iterque comitetur. ibit ante ora eius felix caterua uictorum et se densantibus turmis uelut solis exortu totum inluminatum agmen inferet potestatem. et utinam perabiecto aliquando istud mihi uidere 5 contingat: sed hoc Dominus poterit efficere quod uobis petentibus creditur non negare.

III. AD NOVATIANVM.

1 Cogitanti mihi et intolerabiliter animo aestuanti quidnam agere deberem de miserandis fratribus qui uulnerati non propria uoluntate 10 sed diaboli saeuientis inruptione adhuc usque hoc est per longam temporum seriem agentes poenas darent, ecce ex aduerso obortus est alius hostis et ipsius paternae pietatis aduersarius haereticus Nouatianus: qui non tantum, ut in euangelio significatum est, sicut sacerdos uel Leuites iacentem uulneratum praeteriret, sed ingeniosa ac 15 noua crudelitate sauciatum potius occideret adimendo spem salutis, denegando misericordiam patris, respuendo paenitentiam fratris. mirum quot acerba, quot aspera, quot peruersa sunt. sed facilius quis in alieno oculo festucam prospiciet quam in suo trabem. nos

1 aspectu diuini (diui *T*) *MT* illud diuinum *L* insi-
gnem *MT* 2 in qua *T* uerus *om. N*, uiros *T*, uere *Lv*
4 densantibus] de sanctis *S*, de sanantibus *MT* exhortu *N*, exor-
tum *S*¹ totum *om. S* 5 inferant *T* potestatum *N*, pote-
stati *S* aliquando *om. LMNTv* mihi istud *LMNv*, mihi
studui *T* 6 contingant *T* petentibus] poenitentibus *T* —
De (Caecili Cypriani de *S*) laude martyrii explicit (feliciter *add. S*)
LMNST. —

Incipit ad Nouatianum *K fol. 76*, Ad Nouatianum haereticum quod lapsis spes ueniae non est deneganda *Erasmus qui a. 1519 primus edidit libellum*. — 12 oborsus *K* 13 et] in *K* 15 tacentem *K*¹ ingeniose *K* 18 quot] quid *K ter* acerua *K* 19 quis] qui *K* respicit *v*

autem, fratres dilectissimi, non moueat aut turbet haeretici istius
 perfidi abrupta dementia, qui cum in tam ingenti dissensionis et
 schismatis sit crimine constitutus et ab ecclesia separatus, sacrilega
 temeritate non dubitet in nos sua crimina retorquere. cum sit enim
 a semet ipso nunc factus immundus, sordibus sacrilegis inquinatus, hoc
 nunc nos esse contendit. et cum scriptum sit canes foras reman-
 suros et apostolus hos eosdem canes docuerit esse uitandos, sicut
 legimus. ait enim: uidete canes, uidete malos operarios,
 rabiem suam non cessat latratibus excitare, luporum more tenebrosam
 caliginem optare, qua facile possit ferina sua crudelitate oues a
 pastore direptas spelunca tenebrosa laniare. aurum certe se suosque
 quos colligit esse pronuntiat. nec nos dubitamus desertores ecclesiae
 apostatas factos in aurum nunc facile potuisse conuerti, sed illud au-
 rum in quo prima delicta populi Israel denotata sunt. ceterum uasa
 aurea et argentea quae ab Aegyptiis excussa sunt in dominica
 potestate id est Christi ecclesia perseuerant: in qua domo si perse-
 uerasses. Nouatiane, uas forsitan et pretiosum fuisses. quod nunc
 [te] in paleas et in stipulam conuersum nec intellegis nec plangis.

Quid igitur uanis rebus extolleris? damna potius quam lucra conse-
 queris. quid te ex quo pauperior factus es diuitem credis? audi in
 Apocalysi dominicam uocem iustis te obiurgationibus increpantem,
 dicis. inquit, diues sum et ditatus sum et nullius rei
 egeo: et nescis quoniam tu es miser et miserabilis
 et caecus et pauper et nudus. has opes, has diuitias pauper-
 tatis pro certo possidere se credat, quisque Christi ecclesia derelicta
 ratione caeca apud temerarios illos schismatum duces et dissensionis

6 Apoc. 22. 15.

8 Phil. 3. 2.

22 Apoc. 3. 17.

2 in tam] tam in <i>K</i>	3 schismateci <i>K</i>	5 sit <i>hic addidi, post</i>	
separatus <i>v</i>	4 in <i>om. K</i>	5 sacrilegus <i>K</i>	6 contendit]
contentente <i>K</i>	sit] est <i>K</i>	foris <i>v</i>	9 rabiae sua <i>K</i>
cessant <i>K</i>	10 qua] quam <i>K</i>	possint <i>K</i>	11 suosque quos]
suo. quod quos <i>K</i>	13 illum <i>K</i>	15 aegyptis <i>K</i>	excussa <i>K. ex-</i>
cusa <i>v: cf. Er. 12, 35. 36.</i>	in <i>om. K</i>	16 ecclesiae <i>K</i>	
17 quod <i>K, sed Eras. v</i>	18 paleis <i>K</i>	19 quid] qui <i>K</i>	20 audi
quo <i>K; fort. audi quoque</i>	21 dominica uoce <i>K</i>	22 di. cis <i>K</i>	
25 quisquis <i>K²v</i>	delicti <i>K</i>	26 schematum <i>ec schimatum K</i>	

auctores conuerti non trepidat: quos Iohannes antichristos appellat, quos euangelista paleis similat, quos Dominus Christus fures et latrones designat, sicut ipse in euangelio declarat dicens: quia qui non introiit per ostium in chortem ouium, sed descendit per alteram partem, ille fur et latro est. item in eodem quoque ait: omnes qui uenerunt fures sunt et latrones. qui isti sunt, nisi desertores fidei et transgressores ecclesiae Dei, qui contra ordinationem Dei nituntur? quos merito spiritus sanctus per prophetam increpat dicens: fecistis consilium non per me, et cogitationem non per spiritum meum, ad-icere peccata super peccata. quid ad ista respondeant peruersissimi isti Nouatiani uel nunc infelicissimi pauci: qui ad tantam furoris dementiam proruperunt ut nec Deo nec homini reuerentiam habuerint? illic impudenter et sine ulla ordinationis lege episcopatus adpetitur, hic dum propriis sedibus et cathedrae sibi traditae a Deo renuntiat. illic ueritas: aspernantur me, ut sacrificent mihi nec offerunt oblationes sanctas filiorum Israel nec accedunt offerre sancta sanctorum, sed accipient ignominiam suam in errore quo errauerunt. satis sit paucis probasse quidnam sint. audite igitur, Nouatiani, apud quos scripturae caelestes leguntur potius quam intelleguntur, palam etiam * * si non interpolentur. sunt enim uestrae praeclusae aures et corda caecata, qui nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittitis. sicut Esaias ait: excaecati sunt serui Dei. et merito excaecati, quia uoluntas schismaticorum non est in lege quae lex unam nobis et singularem designat ecclesiam, in illa scilicet quae sub

3 Io. 10, 1.   6 Io 10, 8.   9 Es. 30, 1.   16 Ez. 44, 10. 13.
22 cf. Matth. 13, 14.   24 Es. 42, 19.

1 antecristos *K*   2 paleis simulat *K* l *eras*.   4 hostium *K*
chorte *K*, uile *Er. v*   6 omnes qui *K s. l. m. 2*   7 nisi] non *Er.* trans-
gressores] desertores *K*   10 cogitationem *K*, conuentionem *Pamelius*
12 istij] iusti *K*   infelicissime *Costerius*   13 proruperint *K*   15 dum
K, autem *v*   16 aspernantur me] per non te ad me *K*   sacri-
ficem *K*   19 ignominia sua *K*   20 quidnam] quid non *K*
21 palam *scripsi*, param *K*, parum *v*   etiamsi *K*, si *v*   22 inter-
poliantur *K Er. ; fort.* poliuntur si non interpoliantur   uestre *ex* ueste
K m. 2   24 exceciati *K*   25 schimaticorum *K ut solet*   dei lege *K*

Noe ante diluuium Dei prouidentia fabricata est arca, in qua non tantum munda animalia, sed et immunda, ut tibi cito respondeatur, Nouatiane, inuenimus esse reclusa, quae arca sola cum his quae secum fuerant liberata est in aqua, at ceteri qui in ea inuenti non sunt diluuiō perierunt. ex illa igitur arca remittuntur duae aues corax et columba. qui corax uere hominum immundorum et in tenebris perpetuis futurorum per saeculi latam uiam et immunda uescentiam apostatarum futurorum et ad ecclesiam se amplius non uertentium figuram portabat, quem sicut legentes inuenimus emissum et non amplius reuersum. huic ergo aui id est immundo spiritui quique fuerint similes inuenti ad ecclesiam amplius reuerti non poterunt: qui et si uoluerint, Dominus prohibebit qui Moysi praecepit dicens: omne uarium et immundum eice foras extra castra. columbam autem emissam in continenti significatur reuersam eo quod requiem non haberet pedibus suis: quam Noe recepit in arcam et post septimum diem iterato emissam recepit eam portantem suo ore oliuae folium.

Et ego quidem, fratres dilectissimi, non temere ista cogitans nec humana sapientia conspirans, sed ut caelesti Domini dignatione necessarie et pertinenter mentibus nostris concipere permittitur, dico illam id est columbam duplicem nobis per semet ipsam significare figuram. primam quidem et principalem suam hoc est spiritalem** olim id est ab initio diuinae administrationis insistit, et sacramentum baptismatis, quod in salutem generis humani prouisum et soli ecclesiae caelesti ratione celebrare *permissum*, per os suum praeostendit. ter enim emissa ex arca uolitans per aerem super aquam significabat iam tunc ecclesiae nostrae sacramenta. unde et Dominus Christus

13 Num. 5, 2.

3 quae] qui *K* 4 aqua at *scripsi*. qua et *Kv* cetera quae *v*
 inuenta *c* 7 uiam] uitam *K* 8 amplius *KEr.*, ultra *v* non
K s. l. m. 2 9 sicut *K Er., om. v*; siccum legentem inuenimus *fort.*
 10 non *K s. l. m.* 2 11 poterunt *K* 13 foras *ex foris K*
 14 columba a. emissa—reuersa *v* 16 iteratore missam *K* 18 ti-
 mere *K¹* 19 humane *K* 20 dico] dico autem *K* 22 pri-
 mum *K* spale *K*: quae secuntur corrupta sunt 24 ecclesiae
 catholicae *K* 25 permissum *addidi* 26 premissa *K* superat-
 cam *K¹*

Petro sed et ceteris discipulis suis mandat dicens: euntes euangelizate gentibus, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti. hoc est, ut trinitas illa quae sub Noe per columbam figuraliter operata est haec nunc in ecclesia per nos spiritaliter operetur. 5

4 Sumamus iam nunc et secundam personam columbae ex arca emissae diluuii scilicet tempore, quando omnes abyssi proruperunt, quando cataractae caeli patefactae sunt super terram, propter facinora hominum quae cotidie excrescebant coram Domino, sicut Moyses dixit: et uidit Dominus Deus redundasse nequitias hominum 10 super terram et quod omnes in malum recordarentur a principio dierum suorum, et dixit: perdam hominem quem feci a facie terrae, ab homine usque ad pecus, et a reptilibus usque ad uolatilia caeli. emittitur ergo tempore cataclysmi columba ex arca aquis uiolenter toto orbe terram 15 infestantibus.

5 Illa arca figuram ecclesiae, sicut superius diximus, portabat, quae uerberabatur hinc atque inde aquis insurgentibus tantum. cataclysmus ergo ille qui sub Noe factus est figuram persecutionis quae per totum orbem nunc nuper supereffusa ostendit. aquis autem diruptis 20 cataractis undique conuenientibus et excrescentibus significabat gentes quae ad uastandam ecclesiam excreuerunt. sicut Apocalypsis docet dicens: aquas quas uidisti populi sunt et gentes et regna. columba autem illa quae pedibus suis requiem habere non poterat lapsorum imaginem portabat, qui inmemores diuinarum prae- 25 dicationum uel simpliciter ignorantes uel audaciter dissimulantes ceciderunt: quorum ruinam Dominus in euangelio futuram his uerbis significauerat dicens: qui audit uerba mea et non facit ea

1 Matth. 28, 19.   10 Gen. 6, 5-7.   23 Apoc. 17, 15.
28 Matth. 7, 26. 27.

3 trinitas *K*, ternitas *v*   5 nos *K*, hos *v*   operatur *K*¹
6 arcae missae *K*   8 super terram *om. K*   9 excrescebant *K*, exer-
cebant *v*   10 redundare *v*   14 reptili *v*   17 ediximus *K*¹
18 atque] aq: *K*   20 effusa *K*   aquas *K*¹   disruptas *K*¹
21 significabantur *v*   23 dicens docet *K sed* dicens *ex* docens
aquae *v*   24 illa *om. v*   25 praedicationum *K Er.*, praedictionum
coni. Pameli   26 audacter *v*   27 dominus ruinam *v*

similabo illum niro stulto qui aedificauit domum suam
super harenam: uenerunt tempestates et impegerunt
in domum illam, et cecidit et facta est ruina eius
magna. et ne temere comparasse uideamur columbam illam lapsorum
5 imaginem portare, sic propheta et ciuitatem ut columbam hoc est
lapsorum personam increpat dicens: columba non exaudit uo-
cem, id est praeclara et redempta ciuitas non recipit
doctrinam, et in Dominum fidens non fuit.

Quod autem requiem pedibus columba illa, sicut superius diximus, 6
10 inuenire non poterat, hoc significabat uestigia negantium hoc est
sacrificatorum, lubrici ueneno serpentis sauciata in lapsum conuersa:
quae ulterius non possent super aspidem et basiliscum conscendere
et draconem et leonem calcare. quam potestatem tradidit Dominus
discipulis suis, sicut in euangelio ait. ecce do uobis potestatem
15 calcandi super omnem uirtutem inimici et super ser-
pentes et scorpiones, et non nocebunt uos. istis igitur
tot et tantis malignis spiritibus infestantibus et in lapsorum necem
insurgentibus prouisa est uulneratis salutis uia ut quibuscumque
uiribus possent toto se corpore protrahere, castris suis recipere, qui-
20 bus recepti possent medellis spiritalibus uulnera sua curare. recepta
igitur columba paucis etiam diebus interiectis iterato emittitur ex
arca: quae reuersa non tantum firma uestigia sed et insignia suae
pacis atque uictoriae per illa oleae folia quae suo ore portabat osten-
dit. duplex ergo illa emissio duplicem nobis persecutionis temp-
25 tationem ostendit: prima in qua qui lapsi sunt uicti ceciderunt,
secunda in qua hi ipsi qui ceciderunt uictores extiterunt. nulli enim
nostrum dubium uel incertum est, fratres dilectissimi, illos qui prima
acie id est Deciana persecutione uulnerati fuerunt hos postea id est
secundo proelio ita fortiter perseuerasse, ut contemnentis edicta

6 Soph. 3, 1. 2.

12 cf. Ps. 90. 13.

14 Luc. 10. 9.

1 illum *K*, eum *v*   4 timere *K*¹   5 sic *om. v*   et
om. v   ut] et *K*   7 id est] non ob *K*   ciuitas] aequitas *K*
non *om. K*   10 inuenire] intueri *K*: cf. c. 15   11 lubrica *K*
lapso *K*   15 uirtutem *K*, potestatem *v*   16 uos *K Ex.*, uobis *v*
igitur *K*, ergo *v*   17 nece *K*   19 su**is *K*   23 oleae *K*,
oliuae *v*   24 emissio *K*   26 hi*ipsi *K*, hi *v*

saecularium principum hoc inuictum haberent, quod et non metuerunt exemplo boni pastoris animam suam tradere, sanguinem fundere nec ullam insanientis tyranni saeuitiam recusare.

7 Ecce quam gloriosos, quam Domino caros schismatici isti ligna faenum stipulam appellare non dubitant: quorum pares hoc est in eodem crimine lapsus sui adhuc usque constitutos nec ad paenitentiam admittendos esse praesumunt ex illa Domini pronuntiatione qui ait: qui me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo qui est in caelis. pro dolor quid contra dominica statuta contendunt, ut ea quae Christus iudicii sui tempore sit acturus haec nunc stirps Nouatiani patris sui diaboli exemplum secuti [nunc] exercere conentur dicente scriptura: mihi uindictam, et ego retribuam, dicit Dominus.

8 Respondebimus eis et ad istam pronuntiationem Domini quam male intellegunt et male sibi interpretantur. quod enim ait: qui me negauerit coram hominibus, et ego negabo eum coram patre meo qui est in caelis, utique futuri temporis significatio est, quo tempore incipiet Dominus secreta hominum iudicare, quo tempore tribunali Christi omnes nos oportet adstare, quo tempore multi incipient dicere: Domine Domine, nonne in tuo nomine prophetauimus et in tuo nomine daemonia exclusimus, et in tuo nomine uirtutes multas fecimus? et tunc audient uocem Domini dicentis: discedite a me omnes qui operati estis iniquitatem, non noui uos. ibi adimplebitur quod ait: negabo et ego illos. quos autem maxime negabit Dominus Christus, nisi uos omnes haereticos et schismaticos et nominis sui alienos? qui enim aliquando Christiani

4 cf. I Cor. 3, 12.
20 Matth. 7, 22. 23.

8 Matth. 10, 33.
23 Io. 6, 68.

12 Hebr. 10, 30.

1 inuitum <i>K</i>	non metuerunt] meruerunt <i>K</i>	2 et sanguinem <i>v</i>	nec] et <i>K</i>	3 insaniae mentis <i>K</i>	6 lapsos <i>K</i>
7 presumit <i>K</i>	8 qui <i>K</i> , qua <i>v</i>	9 in caelis est <i>v</i>	quid]		
qui <i>K</i>	10 statuta <i>K</i> , praecepta <i>v</i>	contendit <i>K</i>	11 exemplum diaboli secuta <i>v</i>	12 nunc <i>om. v</i>	conetur <i>v</i>
14 ei et <i>K</i> , eis <i>v</i>	15 intellegant <i>v</i>	interpretentur <i>v</i>	17 in caelis est <i>v</i>	20 incipiunt <i>K</i>	21 nomine tuo <i>v</i>
tamen <i>v</i>	27 nomini <i>K</i>				23 tunc <i>K</i> ,

nunc Nouatiani iam non Christiani primam fidem uestram perfidia
posteriore per nominis appellationem mutastis, uelim nunc propo-
sitioni uestrae respondeatis. legite et docete quem Dominus de his
qui se dereliquerant uel negauerant, cum adhuc ipse esset, negauit:
5 atqui et ceteris qui secum remanserant de discipulis ait: num-
quid et uos uultis ire? Petrum etiam quem negaturum ante
praedixerat, cum negasset, ipse non negauit, sed sustinuit, et
amare illum suam negationem flentem ipse postmodum lenit.

Quaenam est tua, Nouatiane, dementia, ut illa quae ad exitum 9
10 salutis pertineant tantum legas et quae ad misericordiam prae-
tereas clamante scriptura et dicente: paenitentiam agite qui
erratis, conuertimini corde, et secundum quoque prophetam
similiter exhortantem et dicentem: et conuertimini ad me in
toto corde uestro in ieiunio et ploratione et planctu:
15 et scindite corda uestra et non uestimenta: conuer-
tini ad Dominum Deum uestrum, quoniam misericors
est et miserator et multae miserationis.

Adeo quia multae miserationis est Dominus audiuius, audiamus 10
quid per Dauid contestatur spiritus sanctus: si dereliquerint
20 filii eius legem meam et in mandatis meis non am-
bulauerint et si iustificationes meas profanauerint
et praecepta mea non custodierint, uisitabo in uirga
facinora eorum et in flagellis delicta eorum: miseri-
cordiam autem meam non dispergam ab eis. his similia
25 et per Ezechielem legimus dixisse Dominum; filii hominis, domus
Israel habitauit super terram suam, et coinquina-
uerunt eam facinoribus suis, sicut mulieris men-
struatae facta est immunditia eorum ante faciem meam

6 Io. 6, 68.   11 Ez. 18, 30.   13 Ioel 2, 12, 13.   19 Ps. 88,
31—34.   25 Ez. 36, 18—23.

2 nominis mutastis uelut, propositioni *Er.*   3 quam *K*   5 at-
qui] anqui*K n *eras.*   6 ire *K*, abire *v*   8 illam *v*   flentem] fle-
tu *K*   laenit *K*   9 ut illa] **] ** illa *K*   exitum *K*   12 se-
cundum *scripsi*, eundem *K*, eodem *v*   propheta *v*   13 exorantem
K, exhortante *v*   dicente *v*   et *om. v*   17 et multe *K*, multae *v*
18 audiamus *K s. l. m.* 2   19 dereliquerint *K*   21 et *om. K*
22 mea *om. K*

effudi iram meam super eos et disseminavi eos inter gentes et secundum peccata eorum iudicaui eos, quia coinquinaverunt sanctum nomen meum. et quia dictum est de his: hic est populus Domini, pepercit eis propter sanctum nomen meum, quod spreuit domus Israel inter gentes. et coniungens ait: propterea dic populo Israel: haec dicit Dominus: non uobis parco domus Israel, sed propter sanctum nomen meum parcam, quod coinquinastis inter gentes, et sciatis quia ego Dominus, cum sanctificabor in uobis. item Dominus ad eundem: filii hominis, dic populo Israel: quare locuti estis dicentes: erroribus nostris contabescimus, et quomodo salui esse poterimus? dic eis: uiuo ego, dicit Dominus, quia non desidero mortem peccatoris, sicut desidero ut auertatur peccator a uia sua pessima et uiuat. redite ergo a uia uestra pessima. quid morti uos traditis domus Israel? sic et per Esaiam prophetam: non in aeternum indignabor uobis neque semper non defendam uos. et quoniam Hieremias propheta in persona populi peccatoris deprecatur Dominum dicens: emenda nos Domine, sed in iudicio et non in ira, ne paucos facias nos, adiecit et dixit Esaias: propter peccatum modice contristauit eum, et percussit eum et auerti faciem meam ab eo, et contristatus est et abiit tristis in uis suis, et quia operatur, adiecit et dixit: uias eius uidi et curauit eum et dedi ei exhortationem ueram pacem super pacem * * paenitentibus deprecantibus et operantibus restitui posse qui male perierint quique a Christo declinauerint.

11 Ez. 33, 10. 11.

18 Es. 57, 16.

21 Hier. 10, 24.

5 nomen sanctum *v*, *item l. 8*10 sanctificatus fuero *v*14 dic eis *ex* dicetis *K*15 sicut *K*, sed *v*18 sic et *K*, sic *v*20 hieremia *K*21 em. nos] emendamus *K*22 in ira] ira *K*23 dicit *K*27 ueram *ex* uram *K*28 paenitentibus *etc. corrupta**uidentur*qui *ex* quam *K*, quod *v*29 quiquam *K*, quodque *v*

Denique hoc in euangelio comprobatur, ubi illa mulier peccatrix 11
 describitur, quae uenit ad domum cuiusdam Pharisaei, ubi erat
 Dominus uocatus cum discipulis, portans uas unguenti: quae stetit
 ad pedes Domini et lacrimis suis lauit pedes eius et capillis extersit
 5 et oscula infixit, ut excitaretur illic Pharisaeus et diceret: hic si
 esset propheta, sciret quae et qualis esset ista mu-
 lier quae eum tangit, quia peccatrix est. unde in conti-
 nenti Dominus peccatorum remissor et paenitentium receptor ait:
 Petre, habeo tibi aliquid dicere. at ille respondit
 10 dicens: magister, dic. et Dominus: duo debitores fuerunt
 cuidam feneratori, unus qui ei debebat denarios
 quingentos et alius quinquaginta: et cum non habe-
 rent unde soluerent, ambobus donauit. et interrogauit:
 quis eorum plus diligit? et respondit Petrus: utique
 15 ille cui plus donauit, et adiecit dicens: uides istam
 mulierem? introiui in domum tuam, osculum mihi
 non dedisti: haec autem non cessauit osculando pe-
 des meos. pedes meos non lauasti: haec autem la-
 crimis suis lauit et capillis extersit. oleo pedes
 20 meos non unxisti. haec autem unxit. propter quod
 dico tibi, Petre, quia remittuntur illi peccata eius.
 ecce Dominus utrisque debitoribus larga sua pietate debitum concedit.
 ecce delicta donantem, ecce mulierem peccatricem paenitentem flen-
 tem deprecantem et remissam peccatorum accipientem.

25 Erubescere iam nunc, si fieri potest, Nouatiane, desine argumentis 12
 tuis impiis incautos decipere, desine unius capituli praescriptione
 terrere. legimus et adoramus nec praetermittimus caelestem Domini
 sententiam qui ait negaturum se negantem, numquid et paeni-
 tentem? et quid ego tamdiu de miserationibus probare singula

5 Luc. 7, 39—47.

5 excitaret <i>K</i>	illie fariseus <i>K</i> , ille ph. <i>v</i>	9 petre <i>K</i> ,
simon <i>v. cf. epist. p. 486, 16</i>	10 fuerunt <i>K</i> , erant <i>v</i>	11 ei
debebat <i>K</i> , habebat <i>v</i>	12 alios <i>K</i>	et cum <i>K</i> , cum <i>v</i>
14 illorum <i>v</i>	dilige* <i>t K</i>	petrus <i>K</i> , simon <i>v</i>
(t <i>eras.</i>), intraui <i>v</i>	21 petre <i>K</i> , simon <i>v</i>	16 introiui* <i>K</i>
24 remissa <i>K</i>	28 qui <i>K</i> , qua <i>v</i>	22 ecce] hoc <i>K</i>

gestiam? quandoquidem Ninivitis Allophylis et longe a lege Domini constitutis propter ciuitatis suae adnuntiatam euersionem deprecantibus misericordia Dei non denegatur. ipsi illi Pharaoni sacrilega temeritate repugnanti, cum quando caelestibus plagis uerberaretur et conuersus Moysi et fratri eius dixisset: orate⁵ pro me ad Dominum, quia peccaui, in continenti ab eo suspendebatur ira Dei. et tu iam, Nouatiane, iudicas et nullam spem pacis ac misericordiae habere lapsos praedicas nec increpanti te apostolo aurem adcommodas dicenti: tu quis es qui iudicas seruum alienum? domino suo stat aut cadit. stabit¹⁰ autem, potens est Deus stabilire illum. unde pertinenter et necessarie ex persona eorundem lapsorum increpat uos spiritus sanctus dum dicit: noli gratulari inimica mea mihi, quoniam si cecidi, et exurgam: et si in tenebris ambulauero, Dominus lumen est mihi. iram Domini¹⁵ tolerabo, quoniam peccaui illi, usque dum iustificet causam meam et faciat iustitiam et iudicium et producat me ad lucem. uidebo iustitiam illius et uidebit me inimica mea et cooperiet se confusione.

- 13 Oro, non legisti: nolite gloriari, et nolite loqui ex-²⁰ celsa, et ne exeat magniloquentia ex ore uestro, quoniam erigit a terra pauperem et absterquilino erigit inopem et sedere facit eum cum potentibus populi? non legisti: tu qui stas uide ne cadas? non legisti: quia Dominus superbis contrasistit, humilibus autem dat²⁵ gratiam? non legisti: qui se extollit humiliabitur? non

5 Ex. 9, 28. 9 Rom. 14, 4. 13 Mich. 8, 8. 10. 20 I Reg. 2, 3. 8. 24 I Cor. 10, 12. I Petr. 5, 5. 26 Matth. 23, 12.

1 nineuitis alloflis *K* longo *K* domini] hominibus *K*
 3 misericordiam *K* 4 quando *K*, quondam *v* 6 incontinentiae *K*
 9 te *om. v* quis *K*, qui *v* iudicas *ex* dicis *K m. 2*
 10 cadet *K*¹ 11 illum *K*, eum *v* 12 earundem *K* amica *v*
 16 illius quae dum *K* 17 iudicium et iustitiam *v* 22 et ab] a *v*
 sterculino *K*¹ 23 eum facit *v* 24 non legisti . . . cadas *om. v*
 25 superbis *K s. l. m. 2* contrasistit *K*, resistit *v*; *cf. Prou. 3,15*
in cod. Vindob. n. 954 26 extollit *K*, exaltat *v*

legisti: quia Deus perdidit memoriam superborum et non relinquit memoriam humilium? non legisti: quia quo iudicio quis iudicauerit, eum iudicari necesse est? non legisti: quia qui odit fratrem suum, in tenebris est et in tenebris ambulat et non scit quo eat, quia tenebrae excaecauerunt oculos eius? unde igitur [et] tam sceleratus, tam perditus, tam discordiae furore uesanus extiterit iste Nouatianus, inuenire non possum qui semper in domo una id est Christi ecclesia proximorum delicta ut propria fleuerit, onera fratrum, sicut apostolus hortatur, sustinuerit, lubricos in fide caelesti adlocutione corroborauerit, at nunc ex quo Cainam illam haeresim, quae non nisi tantum occidere gestit exercere coepit, nec sibi nouissime pareit, ceterum si legisset, quia iustitia iusti non liberabit eum in die qua errauerit et iniquitas impii non nocebit eum ex qua die conuersus fuerit, iam olim in cinere paeniteretur, ille qui semper paenitentibus aduersatur, qui in ruina facilius aedificatorum stantium operatur quam in stractione iacentium ruinarum, qui multos ex fratribus nostris miserrimos falsis suis aduersationibus perterritos iterum fecit ethnicos dicendo quod paenitentia lapsorum uana nec possit eis proficere ad salutem, clamante scriptura et dicente: memento unde excideris et age paenitentiam: si quo minus, ueniam tibi, nisi paenitentiam egeris, et quidem ad septem ecclesias scribens singulis sua quaeque facinora et delicta ingerens paenitemini dicebat, quibus? nisi illis scilicet quos pretio magno sui sanguinis redemerat.

1 Ps. 9, 7, 11.   2 Matth. 7, 2.   4 I Io. 2, 11.   14 Ez. 33, 12.
21 Apoc. 2, 5.

1 perdit <i>v</i>	2 non <i>om.</i> <i>K</i>	3 quo <i>corr.</i> in quem <i>K</i>
iudico qui* <i>K</i> s <i>eras.</i>	iudicari] iudicabitur <i>K</i>	5 <i>prius</i> et <i>om.</i> <i>K</i>
7 sceleratus et <i>v</i>	perditurus <i>K</i> <i>sed corr.</i>	10 honora <i>K</i> ¹
11 corroborauit <i>K</i>	12 cainam] carinam <i>K</i> , caninam <i>v</i> ; <i>emendauit Erasmus</i>	
15 eum <i>K</i> , ei <i>v</i> ; <i>cf. App. 57, 16</i>	16 ** cinere <i>K</i>	
poeniteret <i>v</i>	17 facilius] felicius <i>fort.</i>	20 ethnicos <i>K</i>
sorum sit <i>v</i>	23 egerit <i>K</i> ¹	24 quoque <i>v</i>
		26 redimeret <i>K</i>

14 O te impium scelestumque, haeretice Nouatiane, qui post tot et tanta in ecclesia a quibusdam retro uoluntarie commissa crimina, quae et tu ipse in domo Dei priusquam apostata esses cognoueras, et haec posse aboleri de memoria succedente bono utique docueras, secundum fidem scripturae dicentis: quia si conuersus fuerit 5 facinorosus ab omnibus facinoribus suis quae commisit et iustitiam fuerit secutus, uita aeterna uiuet et non morietur in facinore suo — delicta enim quae commisit, abolebuntur de memoria succedentibus bonis factis —: tu hodie retractas an debeant lapsorum curari uulnera, qui nudati a 10 diabolo ceciderunt, uiolentia aquae quam suo ore serpens emisit post mulierem. sed quid dicam? ait apostolus: laudo uos? in hoc non laudo: quia non in melius, sed in peius uenistis. ubi enim sunt aemulationes et dissensiones in uobis, nonne carnales estis et secundum ho- 15 minem ambulatis? nec nos quidem mirari oportet, cur iste Nouatianus tam nefanda tam grauiam in personam lapsorum exercere nunc audeat, quandoquidem habemus exempla praeuaricationis huius praecedentia. Saul ille bonus praeter cetera postea liuore euertitur et contra Dauid omnia aduersa et inimica agere molitur. Iudas ille 20 inter apostolos electus qui semper in domo Dei unanimis et fidelis ipse postmodum Deum prodidit. praedixerat quidem et Dominus multos esse uenturos sub pellibus ouium rapaces lupos. qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensu subdolo conspirantes ad infestandum gregem Christi? sicut legimus apud Zachariam positum: ecce ego suscito 25 pastorem in terra, qui quod auersum est non uisitabit et carnes electorum manducabit et talos illorum torquebit. similiter et per Ezechielem increpat huiusmodi

5 Ez. 18, 21.   11 Apoc. 12, 15.   12 I Cor. 11, 22. 17.
14 I Cor. 3, 3.   23 cf. Matth. 7, 15.   25 Zach. 9, 16.

1 scelestumque *K* sed que ex quod *m.* 2   heretici *K*¹
2 commisa *K*   4 suc. bono] succedentem Memoriam *K*   5 di-
cetis *K*¹   7 fuerit secutus *K*, fecerit *v*   10 qui* *K*
11 ore] opere *K*   13 in hoc *om.* *K*   17 persona *K*   18 praeu.
huius] praeuaricantis istis *K*   21 dei *om.* *K*   unianimis *K*
22 tradidit *v*   24 sensu s. conspirantes] sensus subdolorum spiritus *K*

pastores, scilicet praedones et laniones (dicam ut aestimauerat) dicens: o pastores, quare lac ebibitis, et coagulatum comeditis et forte ad nihilum perduxistis et infirmum non uisitastis et claudicantem non curastis et errantem non reuocastis, et permisistis populum meum errare inter spinas et tribulos? propterea haec dicit Dominus: ecce ego ueniam aduersus pastores et exquiram oues meas de manibus eorum, et repellam eas ut non pascant oues meas, et non erunt eis amplius oues meae in denotationem, et exquiram eas sicut pastor gregem suum in die qua fuerit caligo et nebula: sic exquiram oues meas et exquiram eas de omni loco quocumque dispersae sunt: et quod perierat requiram et quod errauerat reuocabo et quod claudicauerat curabo et quod infirmum est custodibo et pascam oues meas cum iudicio.

Quis ista loquitur? utique ille qui relictis nonaginta nouem ouibus¹⁵ quaesit illam quae de suo errauerat grege, sicut David dicit: erraui uelut ouis quae perit, quam inuentam Christus²⁰ redit uero suo portans peccatricem delicatam: qui gaudens et exultans uocatis amicis et domesticis ait: conlaetamini mihi, quoniam inuenta est ouis mea quae perierat. dico, inquit, uobis quia tale gaudium erit in caelo super peccatorem paenitentiam agentem. et subiungens ait:²⁵ aut quae mulier habens denarios decem et cum perdidit ex eis unum, non accendit lucernam et tota die domum suam emundat quaerens donec inueniat?

2 Ez. 34, 3. 4. 10. 11. 16.
15. 6—10.

19 Ps. 118. 176.

21 Luc.

1 scilicet] sed K   estimauerit K   4 et (ante claud) om. v
5 remisistis K   8 eorum K, illorum v   eos v   non
K s. l. m. 2   12 de K, in v   15 custodibo K, custodiam v
17 ista ex ita K   relictas K   ouibus q. illam om. K   19 periit v   christus om. K   21 conlaetamini K, congratulamini v
24 uno peccatore poenitentiam agente v   26 eis K, denariis v
non K. nonne v   accendet v

et cum inuenerit, conuocat amicas et uicinas suas dicens: gratulamini mihi, quoniam inueni denarium quem perdideram. dico uobis quia tale gaudium erit in conspectu angelorum Dei super uno peccatore paenitentiam agente. e contrario autem non agentes facinorum suorum paenitentiam quae eos maneant ex ipsius Domini responso cognoscant. legimus enim in euangelio quod quidam uenerunt de Galilaeis ad Dominum, adnuntiantes ei de eis quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis ipsorum: quibus respondit Dominus dicens: putatis quia illi Galilaei super ceteros Galilaeos peccatores fuerant, quia passi sunt talia? non. dico enim uobis, inquit, quia nisi paenitentiam egeritis, omnes similiter perietis. aut illi decem et octo super quos cecidit turris in Siloa, putatis quia debitores fuerunt morti super omnes homines qui habitabant in Hierusalem? non, dico uobis, inquit, quia nisi paenitentiam egeritis, omnes similiter perietis.

- 16 Excitemus itaque nos quantum possumus, fratres dilectissimi, et abrupto inertiae et securitatis somno ad obseruanda Domini praecepta uigilemus. quaeramus tota mente quod perdidimus, ut inuenire possimus: quia quaerenti, ait scriptura, dabitur et pulsanti aperietur. mundemus demum nostram munditia spiritali, ut secreta quaeque et abdita pectoris nostri uero euangelii lumine radiata dicant: tibi soli deliqui et nequissimum in conspectu tuo feci: quia mors peccatorum mala et apud inferos paenitentia nulla: habentes in contemplatione maxime diem iudicii et retributionis: et quod ab omnibus nobis creden-

7 Luc. 13, 1—5.
26 Ps. 33, 22.

22 Luc. 11, 10.

25 Ps. 50, 6.

1 suas <i>om. v</i>	2 congratulamini <i>v</i>	4 dō <i>K o in ras.</i>
5 agentibus <i>K</i>	6 agnoscant <i>K</i>	7 enim <i>om. K</i>
12 inquit	15 silia <i>K¹</i>	17 nisi <i>ex ni K m. 2</i>
19 possemus <i>K</i>	20 et securitatis] ueritatis <i>K</i>	23 munditias spiritalis <i>K¹</i>
21 inuenire] uere <i>K; cf. pag. 57, 10</i>	25 delinqui <i>K¹</i>	27 contemplationem <i>K</i>
24 a pectoris <i>K</i>		

dum et firmiter est tenendum quia acceptio personarum non
 est apud Deum: cum praeceperit in Deuteronomio non accipien-
 dam esse personam in iudicio. non accipies, ait, personam
 nec secundum minimum nec secundum maximum iu-
 5 dicabis. his similia et per Ezechielem dixit: omnes, inquit,
 animae meae sunt, sicut anima patris et anima filii.
 anima quae peccauerit ipsa morietur. hic erit igitur a
 nobis uenerandus, hic tenendus, hic per plenam et dignam nostram
 confessionem propitiandus, qui habet potestatem animam
 10 et corpus mittendi in gehennam ignis, sicut scriptum est:
 ecce uenit cum multis milibus nuntiorum suorum fa-
 cere iudicium de omnibus et perdere omnes impios et
 arguere omnem carnem de omnibus factis impiorum
 quae fecerunt impie et de omnibus uerbis impiis quae
 15 de Deo locuti sunt peccatores.

His similia et Daniel, uidi, inquit, thronum positum, et 17
 uetustus dierum sedebat super eum, et uestitus eius
 erat tamquam nix et capilli capitis illius tamquam
 lana alba: thronus illius flamma ignis, rotae illius
 20 ignis ardens. flumen ignis prodibat ante eum, milia
 milium seruebant ei et milium milia adsistebant illi,
 ad iudicium sedit et libri aperti sunt. Iohannes autem
 manifestus et de die iudicii et de consummatione saeculi declarat
 dicens: et cum aperuisset, inquit, sigillum sextum, ecce
 25 terrae motus factus est magnus et sol factus est niger
 ut saccus cilicinus, et luna tota sanguinea facta est,
 et stellae ceciderunt in terram, quomodo ficus a uento

1 Rom. 2. 11.
 9 Matth. 10, 28.
 24 Apoc. 6. 12—17.

3 Deut. 1, 17 et 16, 19.
 11 Iudae 14. 15.

5 Ez. 18, 4.
 16 Dan. 7, 9. 10.

1 est *K s. l. m. 2* acceptatio *K* 3 esse *om. v* 4 *m.*
 nec] minimum et *K* 8 alteram hic *K s. l. m. 2* 14 impie]
add. K: et derelocuti sunt uerbis] uero *K* 18 illius *K*, eius *v*
 20 flumen] flamma *Gratius et Manutius* prodiebat *K*
 21 et millia millium *v* illi *K*, ei *v* 23 alteram de *om. v*
 25 factus est sol niger *v* 26 facta est *etc. desunt in K*

magno agitata mittit grossos suos, et caelum recessit ut liber cum inuoluitur, et omnis mons et insulae de locis suis motae sunt: et reges terrae et maximi quique et tribuni et diuites et fortes et omnis seruus et liber absconderunt se in speluncis petrarum et in caeuernis montium dicentes montibus et petris: cadite super nos et abscondite nos a conspectu patris sedentis super thronum et ab ira agni: quoniam uenit dies interitionis, et quis poterit stare? item in eadem Apocalypsi hoc quoque Ioannes dicit sibi reuelatum: uidi, inquit, thronum magnum et candidum sedentem super eum, a cuius facie fugit caelum et terra, et locus eorum inuentus non est: et uidi mortuos magnos et pusillos stantes ante conspectum throni Domini, et libri aperti sunt. et alius liber apertus est qui est uitae: et iudicati sunt singuli secundum ea quae scripta erant in libro secundum opera ipsorum. sed et apostolus bonum consulens sic hortatur nos dicens: nemo uos decipiat inanibus uerbis: propterea enim uenit ira Dei super filios contumaciae, nolite esse participes eorum. 20

- 18 Demus igitur totis uiribus fidei nostrae Deo laudem, demus plenam confessionem: quandoquidem super paenitentia nostra gaudeant uirtutes caelorum, gaudeant angeli omnes, gaudeat et Christus, qui nos denuo peccatis oneratos delictis obrutos pleua et clementi moderatione cessare a facinore hortatur dicens: conuertite uos et redite ab impietatibus uestris, et non erunt uobis iniquitates uestrae ad poenam. proicite a uobis omnes impietates uestras quas fecistis aduersum me et facite uobis cor nouum et spiritum nouum. et ut quid uos morti traditis domus Israel? non enim desidero mortem peccatoris. ego sum, ego sum, qui deleo facinora tua et non commemorabor te: tu autem in mente habe, et iudicemus. dic tu facinora tua prius, ut iustificeris. dum patet, fratres, indulgentiae aditus, Deum plenis satisfactionibus deprecemur. humiliemus nos ut exaltari possimus. acquiescamus diui-

10 Apoc. 20, 11—13.
31 Es. 43, 25. 26.

18 Eph. 5, 6. 7.

25 Ez. 18, 30—32.

nae exhortationi qua euadere liceat diem Domini et iram. dicit enim sic: respice, fili, nationes hominum et scito, quis sperauit in Domino et confusus est: permansit in mandatis illius et derelictus est: aut inuocauit eum et despexit illum? quoniam pius et misericors Dominus et remittens in tempore tribulationis peccata omnibus inquirentibus se in ueritate. ait ergo: dic tu facinora tua prius, ut iustificeris. prae manu sit uobis oratio illa exomologeseos plena * * *

V. DE REBAPTISMATE.

(Non debere denuo baptizari qui semel in nomine Domini Iesu Christi sint tincti.)

Animaduerto quaesitum apud fratres quid potius obseruari 1
oporteret in personam eorum, qui in haeresi quidem sed in nomine Dei
15 nostri Iesu Christi [sint] tincti, postmodum inde digressi et suppliciter
ad ecclesiam Dei aduolantes, totis praecordiis paenitentiam agerent
et erroris sui damnationem nunc demum intellegentes auxilium sa-
lutis ab ea implorarent, utrum uetustissima consuetudine ac traditione
ecclesiastica post illum quod foris quidem sed in nomine Iesu Christi
20 Domini nostri acceperunt baptismum tantummodo imponi eis manum
ab episcopo ad accipiendum spiritum sanctum sufficeret et haec ma-
nus impositio signum fidei iteratum atque consummatum eis prae-
staret, an uero etiam iteratum baptismum his necessarium esset tam-

2 Sir. 2. 10—12.

10 Hunc tractatum primus edidit Nicolaus Rigallius ex apographo
Sirmondi ex uetustissimo codice monasterii S. Remigii Remensis de-
scripto: post Sirmondi curam Baluzius iterum contulit codicem quem
frustra inter libros Remenses quaesitum. — 14 oportet cod. et r 15 sint
inclusi 19 qui Rig. 20 domini nostri Baluzius. domini non
cod., dominicum Sirmonda.

quam nihil habituris, si hoc quoque adepti ex integro non fuissent, perinde ac si numquam baptizati in nomine Iesu Christi forent. ideoque nonnulla super hac noua quaestione scripta aut rescripta esse iactabantur, quibus utraque pars ad destruenda aliena summo studio nitebatur. in quo genere quaestionis, ut mihi uidetur, nulla omnino potuisset controuersia aut disceptatio emergere, si unusquisque nostrum contentus uenerabili ecclesiarum omnium auctoritate et necessaria humilitate nihil innouare gestiret, cum locum contradictioni non quemlibet animaduerneret. namque omne quod et anceps et ambiguum et in diuersis sententiis prudentium ac fidelium uirorum constitutum est, si contra priscam et memorabilem cunctorum emeritorum sanctorum et fidelium solemnissimam obseruationem iudicatur, damnari utique debet, cum in re olim composita et ordinata, quodcumque est illud quod contra ecclesiarum quietem atque pacem in medium producat nihil praeter discordias et similtates et schismata allaturum: ubi nullus alius fructus reperiatur nisi hic solus, ut unus homo, quicumque ille est, magnae prudentiae et constantiae esse apud quosdam leues homines inani gloria praedicetur et haereticorum stupore praeditus, quibus hoc unicum perditionis solacium est si non soli peccare uideantur, errores et uitia uniuersarum ecclesiarum correxisse apud simillimos sui et compares celebretur. haereticorum enim omnium hoc studium atque propositum est sanctissimae matri nostrae ecclesiae eiuſcemodi et plurimas quantas calumnias nectere et inuenisse aliquid quod ei crimini uel etiam leuiter dari posset summam gloriam ducere. quod cum nullum sanae mentis fidelium tenere uel maxime nullum omnino in quocumque clero constitutum ac multo magis episcoporum audere deceat, monstri simile est ipsos episcopos talia scandala cogitare et turpitudinem matris ecclesiae, si quam putant in hoc negotio esse, contra praeceptum legis et omnium scripturarum nimis inreuerenter cum ipsa ipsorum turpitudine et periculo non uereri detegere, quamquam nulla sit in hoc nisi in errore ipsorum illorum turpitudine ecclesiae. itaque deterius delinquitur ab hominibus eiusmodi, si id quod in obseruatione antiquissima aliis tamquam non recte fiat reprehenditur, et ab his qui ante nos fuerunt, tum etiam a nobis recte obseruatum esse et ob-

9 *prius et om. Rig.* 15 *praeter om. cod. ?* 30 *ipsa] sua Rig.*
 34 *aliis cod., ab iis Baluzius, ab illis fort. "*

seruari manifeste ac fortiter ostendatur, ita ut etsi paribus argu-
 mentis ex utraque parte congrederemur, tamen quia non poterat id
 quod innotabatur sine dissensione fratrum et damno ecclesiastico
 consistere, utique non debeat contra fas quod aiunt et nefas id est
 5 contra bonum et aequum ecclesiae matri quasi macula temere infligi,
 eisque qui hoc adtentarent audaciae huius atque impietatis ignominia
 merito deberet adscribi. sed quoniam non est in nostra potestate ut
 secundum praeceptum apostoli id ipsum dicamus omnes neue sint in
 nobis schismata, tamen in quantum possumus conitumur huius trac-
 10 tatus statum demonstrare et turbulentis hominibus ut uel nunc suum
 negotium agere incipiant persuadere, consecuturis plurimum etiam
 nobis, si hoc quoque consilio sano tandem noluerint acquiescere.
 et ideo quaecumque sanctarum scripturarum ad hanc partem perti-
 nentia sunt capitula necessario in unum congeremus, et quae uidentur
 15 esse diuersa aut uaria quantum poterit manifeste inter se congluti-
 nabimus et utilitatem ac commodum singulorum pro mediocritate
 nostra examinabimus, ut agendi in ecclesia formam et consuetudinem
 saluberrimam atque pacificam uniuersis fratribus insinuemus.

Igitur adgredientibus tractatum salutaris et noui hoc est spiritualis 2
 20 et euangelici baptismatis in primis occurrit notissima omnibus praedi-
 catio celebrata atque coepta ab Ioanne baptista, qui aliquantum descen-
 seens a lege id est Moysi antiquissimo baptismate et uiam nouae et
 uerae gratiae praesternens [et] baptismate quod interim exercebat
 aquae et paenitentiae sensim aures Iudaeorum praenueiebat et occu-
 25 pabat spiritualis baptismatis futuri annuntiatione, adhortans eos et
 dicens: qui post me uenit fortior me est, cuius ego non
 sum dignus corrigiam calciamenti soluere. ipse nos
 baptizabit in spiritu sancto et igni. propter quod nobis
 quoque huius sermonis orsus hinc incipere debet. nam et Dominus
 30 hanc eandem uocem Ioannis post suam resurrectionem in actis

26 Matth. 3. 11. Marc. 1, 7. Luc. 3. 16. Io. 1. 27.

7 debeat *Rig.* 15 poterit; *cf. Front. p. 48, 21 (Nab.)* 17 agendi
scripsi. accendi con. tacendi *coni. Rigaltius. accedenti coni. Oron., at-*
tendi coni. Baluzius 22 moyses *cod. et v. moysis Bal.: cf. epist. 791. 6*

apostolorum confirmandis praecepit eis ab Hierosolymis non discedere, sed exspectare illam promissionem patris quam audistis a me, quia Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies. itemque Petrus eadem uerba Domini percensuit, rationem pro se apud apostolos reddens dicendo: cum autem inciperem loqui ego, irrui spiritus sanctus super eos, sicut et super nos in principio, et recordatus sum sermonem Domini sicut dicebat: Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto. si ergo aequale donum dedit eis sicut et nobis credentibus Dominum Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Domino? et iterum: uiri fratres, scitis quia a diebus antiquis in nobis Deus elegit per os meum audire gentes uerbum euangelii et credere et qui corda nouit Deus testimonium perhibuit dans eis spiritum sanctum sicut et nobis. ac propterea huius sententiae quae sit uis et potestas considerare debemus. ait enim Dominus eis qui postmodum baptizari haberent, quia crederent, baptizandos esse, non quemadmodum a se in aqua in paenitentiam, sed in spiritu sancto. de qua praedicatione cum utique nemo nostrum possit ambigere, manifestum est qua ratione homines in spiritu sancto baptizati sint. nam et proprie in ipso solo sancto spiritu baptizati sunt qui crediderunt, quia Ioannes discreuit et dixit dicens se quidem in aqua baptizare, uenturum autem qui in spiritu sancto baptizet. gratia et uirtute Dei sunt † et hoc et occulta largiente et operante, nihilominus autem etiam in baptisate spiritus et aquae, praeterea etiam in baptisate spiritus in sanguine proprio uniuscuiusque, sicut declarant nobis sanctae scripturae, quarum per singula quaeque eorum quae enarrabimus adferemus perspicuas probationes.

3 Ad quae forte tu, qui nouum quid inducis, continuo impatienter respondeas ut soles dixisse in euangelio Dominum: nisi quis denuo natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum caelorum. ex quo manifeste apparet illi

1 Act. 1, 4. 5
32 Io. 3, 3. 5.

6 Act. 11, 15—17.

13 Act. 15, 7, 8.

baptisma solum prodesse cui possit etiam spiritus sanctus inesse: super ipsum enim Dominum cum baptizaretur spiritum sanctum descendisse factumque eius atque dictum pariter congruere nec alia ulla ratione mysterium istud posse consistere, cui responso nemo nostrum adeo ita insanus reperitur aut contumax ut audeat contra fas aut contra uerum contradicere, scilicet rebus integris et omni modo ita in ecclesia gerendis et secundum disciplinae ordinem perpetuo a nobis obseruandis, sed si in eodem nouo testamento haec quae in isto negotio deprehendimus adunata nonnumquam reperiuntur quodam modo diuisa ac separata et proinde disposita atque si sint singula, uideamus utrum possint esse aliquando etiam singulariter solitaria, quasi non sint mutila sed tamquam integra atque perfecta, nam cum per manus impositionem episcopi datur unicuique credenti spiritus sanctus, sicut apostoli circa Samaritanos post Philippi baptisma manum eis imponendo fecerunt, et hac ratione spiritum sanctum in eos contulerunt, quod ut fieri posset ipsi pro eis orauerunt, nondum enim super quemquam eorum descenderat spiritus, tantum autem baptizati erant in nomine Domini Iesu: Dominus quoque noster post resurrectionem, cum insufflasset et dixisset apostolis suis accipite spiritum sanctum, ita demum largitus eis spiritum sanctum.

Cum ita inuenitur, quid tibi, frater, uidetur? si quis non ab episcopo baptizatus, ita ut si in continente etiam manus ei imponatur, priusquam tamen accipiat spiritum sanctum fuerit defunctus, utrum censeas salutem percepisse eum necne: quoniam quidem et ipsi apostoli et discipuli, qui etiam alios baptizabant, [qui etiam] a Domino baptizati non statim spiritum sanctum acceperint, qui nondum erat, quia Iesus nondum fuerat clarificatus, sed post resurrectionem eius nec modicum interuallum temporis quo id gestum est intercesserit sicuti et cum baptizati sunt a Philippo Samaritani, donec Samaritani rogati ab Hierusalem apostoli descenderent ad illos, ut eis manum imponerent et spiritum sanctum per manus impositionem in eos con-

19 Io. 20, 22.

7 gerendis *Rig.*   9 non *om. Rig.*   14 sic et *fort.*   17 descenderat *Rigaltius*, deciderat *Baluzius*   19 spiritum sanctum cum
 ita inuenitur non distinguit *Baluzius*   23 acciperet *Rig.*   25 qui
 etiam *inclusi*   26 sint baptizati *Baluzius*   erat] *cf. cap. 14*
 29 sunt *om. Rig.*

ferrent, quoniam uel illo interuallo temporis aliquis eorum non adeptus spiritum sanctum morte potuit intercipi et defraudatus gratia spiritus sancti defungi. quod hodierna quoque die non potest dubitari esse usitatum et euenire solitum ut plerique post baptisma sine impositione manus episcopi de saeculo exeant, et tamen pro perfectis fidelibus habentur. sicuti Aethiops eunuchus cum rediret ab Hierusalem et legeret prophetam Esaiam et haesitaret suggerente spiritu audita ueritate a Philippo diacono credidit et baptizatus est, et cum ascendisset de aqua, spiritus Domini rapuit Philippum, et non uidit eum iam nunc amplius eunuchus: abibat enim uiam suam gaudens. 10 quamquam, ut animaduertis, imposita ei manus non est ab episcopo, ut spiritum sanctum acciperet. quod si hoc admittis et salutare esse credis nec opinioni omnium fidelium refragaris, necesse est confitearis, proinde autem atque hoc latius tractatu procedit, etiam illud aliud latius posse consistere, id est ut per solam manus impositionem 15 episcopi, quia baptisma in nomine Iesu Christi Domini nostri praecessit, possit alio homini paenitenti atque credenti etiam spiritus sanctus tribui, quoniam eos qui in Christum credituri essent scriptura sancta praedixit oportere in spiritu baptizari, ita ut et hi quoque non uideantur minus aliquid habere quam illi qui perfecti sunt christiani, 20 nec necesse sit quaeri quale illud baptisma fuerit quod in nomine Iesu Christi sunt consecuti. nisi forte in illo quoque superiore tractatu circa eos qui tantum modo in nomine Christi Iesu baptizati fuerint statuas etiam sine spiritu sancto posse saluos fieri, † aut non hac sola ratione, sed si per manus impositionem episcopi spiritum 25 sanctum consuesse praestari aut etiam non episcopum dicas spiritum sanctum solitum esse largiri.

- 5 Quod si ita est et potest aliquid horum eueniens salutem homini credenti non praeripere, tu quoque ipse annuis quoniam modo dimidiatum et non ut contendis consummatum mysterium fidei, si qua 30 necessitas internenit, salutem adimere non posse credenti et paeni-

1 quoniam uel *scripsi*, uel quoniam *cod.*, quoniam *Rig.* aliqui *Rig.*
 11 quamquam *coni. nescio quis*, quoniam *cod. et v* 21 nec] ne
Rig. 27 solum *Rig.* 29 quoniam modo] quoniam modo *coni.*
Gallandius; non modo dimidiatum ut contendis sed consummatum *coni.*
nescio quis, sed nihil mutandum; cf. *Cypr. epist. p. 536, 12* 30 si *addidi*

tenti homini. aut si dicis huiusmodi hominem saluum non posse fieri, omnibus episcopis salutem adimimus, quos ita periculis quam certissimis adstringis, ut omnibus hominibus qui sub cura eorum agunt et hac atque illac dispersis regionibus ipsorum infirmantur per semet ipsos subuenire debeant, quia ceteri homines minores clericis qui periclitantur hoc idem praestare non possint, ne sanguis eorum qui natus de saeculo exisse uidebuntur de manu episcoporum necesse habeat requiri. porro autem, ut non ignoratis, credentibus hominibus inuenitur spiritus sanctus a Domino datus sine baptismo aquae.

10 sicut actis apostolorum continetur in hunc modum: adhuc loquente Petro uerba haec irruit spiritus sanctus super omnes qui audiebant uerbum, et obstupefacti sunt qui erant ex circumcisione fideles quotquot simul uenerant cum Petro, quia et super gentes donum spiritus sancti

15 effusum est. audiebant enim eos loquentes linguis suis et magnificabant Deum. tunc respondit Petrus: numquid aliquis aquam prohibere potest ut non baptizentur isti qui spiritum sanctum acceperunt sicut et nos? et praecepit eos baptizari in nomine Iesu Christi.

20 sicut etiam idem Petrus postmodum de eisdem gentibus plenissime docuit nos dicens: et nihil discreuit inter nos et ipsos. fide emundatis cordibus eorum. atque hoc non erit dubium in spiritu sancto homines posse sine aqua baptizari, sicut animaduertis baptizatos hos prius quam aqua baptizarentur ut satisfaceret et

25 Ioannis et ipsius Domini praedicationibus, quandoquidem et hi sine manus impositione apostolorum et sine lauacro quod postea adepti sunt gratiam reuersionis acceperint et sic paullo ante emundatis cordibus eorum Deus per fidem ipsorum etiam remissionem peccatorum simul eis largitus sit, ut hoc solum eis baptisma subsequens

30 praestiterit, ut inuocationem quoque nominis Iesu Christi acciperent, ne quid eis deesse uideretur ad integritatem ministerii et fidei.

Quod etiam e contrario latere tractatus huius sunt consecuti ipsi illi discipuli Domini nostri, super quos iam pridem baptizatos postremo

10 Act. 1. 44-48.   21 Act. 15. 9.

5 clerici *fort.*   7 uidebantur *Rig.*   20 idem *om. Rig.*   25 et hi haec *Rig.*   27 et sic paullo ante emundatis *Baluzius*, et inundatis *Rig.* et emundatis *Oxon.*   31 mysterii fidei *fort.*; *cf. pag. 81. 20*

die pentecostes superuenit spiritus sanctus, uoluntate Dei quidem non sua sponte caelo lapsus, sed ad hoc ipsum munus effusum sedet super unumquemque eorum, cum iusti iam pridem, ut diximus, baptisate Domini fuissent baptizati, sicut et ipsi apostoli, qui tamen omnes Dominum nocte qua apprehensus est deseruisse inueniuntur, et ille⁵ ipse qui gloriatus est perseueraturum se in sua fide Petrus et aduersus ipsius Domini praedictum obstinatissime repugnauit, postremo tamen tum ipsum negauit: ut hac ratione ostenderetur nobis quae medio tempore quoquo modo contraxerant delicta, eadem haec in eis fide postmodum sincera per baptisma spiritus sancti non dubie esse¹⁰ dimissa. nec ulla, ut puto, alia ex causa apostoli his quos in spiritu sancto adloquebantur praeceperant ut in nomine Christi Iesu baptizarentur, nisi quia uirtus nominis Iesu super quemcumque hominum baptisate innocata ad salutem adsequendam non modicam praerogatiuam ei qui baptizaretur praestare posset, sicuti Petrus in actis¹⁵ apostolorum enarrat dicens: nec enim aliud est nomen sub caelo quod datum est hominibus, in quo oportet saluos fieri nos. sicut etiam apostolus Paulus aperit ostendens, quia Deus exaltauit Iesum Dominum nostrum et donauit illi nomen ad hoc ut sit super omne nomen, ut in no-²⁰mine Iesu omnes genua curuent caelestium et terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus est Iesus in gloria patris, et ille in quo cum baptizaretur inuocatum esset in nomine Iesu, licet in aliquo errore consequeretur, tamen quandoque non prohiberetur rectum sapere et²⁵ errorem suum corrigere et ad ecclesiam et ad episcopum uenire et sinceriter confiteri Iesum nostrum coram hominibus, ut tunc cum ab episcopo ei manus imponeretur, etiam spiritum sanctum acciperet, nec inuocationem illam pristinam nominis Iesu amitteret, quam nemini nostrum licet damnare, quum haec nuda et singularis si in errore sit³⁰ constituta non posset ad salutem praestandam sufficere, ne hac rati-

16 Act. 4, 12.

19 Phil. 2, 9—11.

2 effusus *coni. nescio quis*   3 iusti] isti *coni. Rig.*   5 domino
Rig.   8 tum ipsum] eum etiam *Baluzius*, ter ipsum *coni. Rig.*
galtius   9 quoque *Rig.*   10 sincerata *Rig.*   12 praeceperant . .
baptizarentur *om. Rig.*   16 narrat *Rig.*   30 si *om. Rig.*

one etiam ethnicos et haereticos abutentes nomen Iesu credamus ad salutem sine vera re atque integra posse peruenire, quam tamen invocationem nominis Iesu correctione erroris et agnitione fidei veritatis et abscessa omni labe praeteritae conversationis mysterio Dei circa eiusmodi homines rite perpetrata locum quem habitura non erat obtinere et postremo in fide recta et ad integritatem signi praestandam non obesse supplemento eius quod deerat accedente perquam utile est credere, et tot amorum totque ecclesiarum itémque apostolorum et episcoporum auctoritati cum bona ratione adquiescere, cum sit maximum incommodum ac dispendium sanctissimae matris ecclesiae aduersus prisca consulta post tot saeculorum tantam seriem nunc primum repente ac sine ratione insurgere, nec enim propter aliud Petrus, qui iam fuerat baptizatus et quid sentiret de Domino ab ipso Domino erat interrogatus, et ueritate reuelationis patris caelestis in eum collocata, quod Dominus noster non solum Christus, uerum etiam filius Dei uini esset confessus, postmodum eidem Christo praedicanti de sua passione refragatus esse monstratus est, et propterea satanas dici ostensus est, nisi quia futurum erat ut quidam tametsi uariantes in sententia propria et claudicantes aliquando in fide atque doctrina, cum in nomine Iesu baptizarentur, tamen si interuallo quodam temporis recorrigere id potuissent, non propterea a salute exciderent, sed quandoque resipissent, integram spem salutis paenitendo obtinerent, praesertim cum spiritum sanctum, quo baptizari unusquisque hominum debet, acciperent, † aliquid tale designassent, sicuti non solum Petrum hoc passum esse in euangelio deprehendimus, uerum uniuersos quoque discipulos, quibus iam baptizatis postea Dominus ait quia nos omnes scandalizabimini in me: qui omnes ut animaduertimus correcta fide sua post resurrectionem Domini in spiritu sancto sunt baptizati, ut non immerito hodie quoque credamus homines correctos a pristino errore in spiritu sancto posse baptizari, qui cum aqua baptizarentur in nomine Domini aliquando scabram habuissent fidem, quoniam multum interest utrum in totum quis non sit baptizatus in nomine Domini nostri Iesu Christi,

15 cf. Matth. 16, 16.   27 Marc. 14, 27.

32 aliquando *Baluzius*, aliquo (*i. e.* aliquatenus) *coni Rigaltius*, aliquod *cod* ?

an uero in aliquo claudicet cum baptizatur baptismate aquae, quod minus est, dummodo postea constet in ueritate sincera fides in baptismate spiritus, quod non dubie maius est.

7 Nec aestimes huic tractatui contrarium esse quod dixit Dominus: ite, docete gentes, tinguite eos in nomine patris et filii et spiritus sancti. quia cum hoc uerum et rectum et omnibus modis in ecclesia obseruandum sit et obseruari quoque solitum sit, tamen considerare oportet quod inuocatio nominis Iesu non debet a nobis futilis uideri propter uenerationem et uirtutem ipsius nominis, in quo nomine uirtutes omnes solent fieri et nonnumquam aliquae etiam ab hominibus extraneis. ceterum quo pertinent illa uerba Christi, qui negaturum se esse dixit nec nosse eos qui sibi in die iudicii dicturi essent: Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetauimus et in nomine tuo daemonia eiecimus et in nomine tuo uirtutes magnas fecimus, respondendo eis etiam cum iureiurando quia nunquam cognoui nos, discedite a me qui operamini iniquitatem, nisi ostenderetur nobis nonnumquam etiam ab his qui operarentur iniquitatem posse per nimiam uirtutem nominis Iesu etiam haec fieri. idcirco debet inuocatio haec nominis Iesu quasi initium quoddam mysterii dominici commune nobis et ceteris omnibus accipi, quod possit postmodum residuis rebus impleri, alias non profutura talis inuocatio cum sola permanserit, quia post mortem eiusmodi hominis non potest ei quicquam omnino adici uel suppleri aut in aliquo prodesse in die iudicii, cum illi a Domino nostro quae supra memorauimus coeperint exprobrari: qui tamen uniuersi hodie ut sibi his modis subueniant quibus supra ostendimus, non possunt ab ullo hominum tam dure tamque crudeliter prohiberi.

8 Sed ad haec, ut soles, contradices, opponendo nobis tunc cum baptizarentur integre ac recte discipulos ac non ut hos haereticos esse baptizatos. quod ex persona ipsorum et eius qui baptizauit illos sumas necesse est. et ideo nos ad propositionem hanc tuam non ut accusatores discipulorum Domini respondemus, sed sicuti compellimur, quia

5 Matth. 28, 19.

13 Matth. 7, 22. 23.

1 baptismate ea quae *cod.*   3 non dubie *om. Rig.*   19 idcirco
 quae *Rig.*   21 quod] quia *Rig.*   25 illa *Rig.*

necesse est ubi et quando et quemadmodum unicuique nostrum salus sit praestita rationibus inuestigemus. namque natum esse Dominum nostrum et Christum esse eum multis rationibus a discipulis eius non immerito credi uidebatur. quod ex tribu Iuda, quod ex genere David
 5 quodque in ciuitate Bethleem fuisset natus et quod pastoribus ab angelis quoniam saluator illis natus esset eodem momento fuisset annuntiatum. quo in oriente uisa eius stella sollicitissime fuisset a magis requisitus et adoratus et illustribus donis et insignibus numeribus honoratus. quod puer admodum in templo sedens cum legis doctoribus
 10 prudenter et cum admiratione omnium disputasset. quod cum baptizaretur, ita ut nulli alii contigerat, caelis apertis descensione spiritus sancti et super eum mansione testimonio etiam patris sui itemque Ioannis baptistae fuisset clarificatus, quod supra humanam mediocritatem corda et cogitationes uniuersorum intelligeret. quod languores
 15 et uitia et ualetudines cum potestate maxima curaret atque sanaret. quod remissiones peccatorum eum evidenti probatione praestaret. quod daemonia iussu expelleret. quod leprosos uerbo mundaret. quod aquam in uinum conuertendo conuiuium nuptiale admirabili laetitia amplificaret. quod caecis uisionem restitueret aut indulgeret. quod
 20 doctrinam patris cum omni fiducia assereret. quod in loco deserto de quinque panibus quinque milia hominum saturaret. quod reliquiae atque buccellae plus quam duodecim coplinos implerent. quod mortuos pro sua pietate passim suscitaret. quod uentis et mari ut quiescerent imperaret. quod super mare pedibus ambularet. quod uirtutes omnes
 25 omnino perficeret.

Quibus rebus et huiusmodi compluribus factis ad claritatem eius
 9 pertinentibus consequens esse uidebatur ut quemadmodum Iudaei de Christo sentiunt, quod tamen de Iesu Christo Domino nostro non credunt. ut etiam ipsi existimarent, ut talis et tantus nulla obita
 30 morte in aeternum perseneret, et regnum Israel et totius orbis in perpetuum quod non corripereetur possideret. unde etiam Iudaei ausi fuerunt eum rapere et in regnum unguere: quod quidem necesse habuit ille subterfugere: ac propterea discipuli eius arbitrabantur

7 quo scripsi. quod *cod. et r*
 retur] corrumperetur *con. Baluzius*
con. Rig.

28 sentiant *Rig.*
 32 fuerant *Rig.*

31 corripere-
 33 superfugere

quod nulla alia ratione uitam aeternam his praestaturus esset, nisi primum ipse uitam hanc temporalem cum illa aeterna in se ipso continuasset. denique cum conuersarentur in Galilaea dixit eis Iesus: incipit filius hominis tradi in manus hominum et interficient eum, et post triduum resurget. et contristati sunt nimis, quia, sicuti diximus, longe diuersum prius animis ac mente conceperant. denique hic fuit etiam Iudaeorum sermo contradictionis aduersus eum, cum se ipse quidem doceret eos et futura annuntiaret, illi autem dicerent: nos audiuimus a lege quia Christus manet in aeternum: et quomodo tu dicis quia exaltari oportet filium hominis? itaque fuit discipulorum eadem haec praesumptio de Christo, prorumpente in istum sermonem in crudelitatis suae Petro ipso duce ac principe apostolorum. cum enim a Domino simul cum ceteris fuisset interrogatus quidnam sentiret de ipso, id est quem esse eum existimaret, et primo ueritatem confessus fuisset 15 dicens esse eum Christum filium Dei uiui et propterea beatus ab illo iudicatus esset, quod hoc non carnaliter sed per patris caelestis reuelationem adsecutus esset, idem tamen, ubi coepit Iesus ostendere discipulis suis quia oporteret eum Hierosolymam ire et multa pati a senioribus et sacerdotibus et scribis et interfici et post diem tertium 20 resurgere, nihilominus ille uerus Christi confessor post pauculos dies assumpto eo coepit illum corripere dicens: propitius sit tibi, non erit istud, ita ut propterea audire a Domino commererit: uade post me satanas, scandalum mihi es, ob hoc quod non saperet ea quae sunt Dei sed ea quae sunt hominum. quae incre- 25 patio aduersus Petrum magis magisque eluxit adprehenso Domino, cum a muliercula conterritus diceret: nescio quid dicas, neque noui te, et iterum cum hoc idem diceret adhibito iureiurando et tertio deuotans et iurans adfirmaret quoniam non nosset hominem et non semel sed saepius eum negasset, quod consilium ei quoniam usque 30 ad passionem Domini perseueraturum erat multo prius a Domino palam factum est, ut nos quoque id non ignoremus. denique post

4 Matth. 9, 30.
27 Matth. 26, 70 sq.

9 Io. 12, 34.

22 Matth. 16, 16 sq.

6 quia . . . animis *om. Rig.*
om. Rig. 28 idem *om. Rig.*

19 oportet illum *Rig.*

23 ita

resurrectionem Domini unus e discipulis eius Cleopas cum esset
 maestus secundum errorem omnium condiscipulorum suorum, ipsi
 Domino tamquam alicui ignoto referens quod contigerat, sic locutus
 est dicens de Iesu Nazareno, qui fuit propheta potens in factis et
 5 dictis in conspectu Dei et uniuersi populi, quomodo hunc tradiderunt
 sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis et cruci eum
 fixerunt. nos autem sperabamus quod ipse erat redempturus
 Israel. iuxta quae omnes quoque discipuli adseuerationem quo-
 que mulierum, quae post resurrectionem uiderant Dominum,
 10 indicauerunt deliramenta et quidam ipsorum uiso eo non cre-
 diderunt sed dubitauerunt, quique tunc non interfuerunt omnino
 non crediderunt, nisi postmodum ab ipso Domino omnibus modis
 fuissent obiurgati atque increpati: quoniam mors eos ita offenderat
 ut putarent eum non resurrexisse, quem inuenerant mori non
 15 debuisse, quia contra opinionem ipsorum semel mortuus fuisset,
 itaque quod ad ipsos discipulos pertinet, neque integram neque per-
 fectam fidem habuisse his modis quibus retulimus inueniuntur, et
 quod multo granius est, sicut in euangelio cata Ioannem scriptum est,
 etiam alios baptizabant.

20 Praeterea quid dicturus es de his qui plerumque ab episcopis 10
 pessimae conuersationis baptizantur: qui tamen tandem cum Deus
 uoluerit, in sceleribus suis conuicti, etiam ipso aut prorsus etiam
 communicatione priuantur? aut quid statues de eis qui ab episcopis
 praeue sentientibus aut imperitioribus fuerint baptizati? quando non
 25 ad liquidum et integre uel etiam aliter quam oportet in traditione
 sacramenti fuerint locuti, certe aut interrogauerint quid aut inter-
 rogantes a respondentibus audierint quod minime ita interrogari aut
 responderi debet, quod tamen non ualde illam nostram rectam fidem
 laedat, sed non tam ornate ut tu et composite, isti quoque sim-
 30 pliciores homines mysterium fidei tradant, dicturus es enim utique
 pro tua singulari diligentia hos quoque denuo baptizandos esse, cum
 maxime eis res desit aut obstat quo minus inuiolabile illud diuinum

18 cf. 1o. 3, 22.

6 eum *om. Rig.* 14 inuenerant *Rig.*, crediderant *Bal.*, timuerant *cod.*
 22 ipso aut *cod.*, ipso munere *Oxon.*, epātu (*i. e.* episcopatu) aut *fort.*

mysterium fidei intemeratum possint accipere. sed enim, uirorum optime, reddamus et permittamus uirtutibus caelestibus uires suas, et dignationi diuinae maiestatis concedamus operationes proprias, et intellegentes quantum in ea sit emolumentum libenter ei adque-
 scamus. et ideo cum salus nostra in baptismo spiritus, quod ple-
 rumque cum baptismo aquae coniunctum est, sit constituta, siquidem
 per nos baptisma tradetur, integre et sollempniter et per omnia quae
 scripta sunt adsignetur atque sine ulla ullius rei separatione tradatur:
 aut si a minore clero per necessitatem traditum fuerit, euentum ex-
 spectemus ut aut suppleatur a nobis aut [a] Domino supplendum
 reseruetur: si uero ab alienis traditum fuerit, ut potest hoc negotium
 et ut admittit corrigatur, quia spiritus sanctus extra ecclesiam non
 sit, fides quoque non solum apud haereticos, uerum etiam apud eos
 qui in schismate constituti sunt sana esse non possit, idcircoque
 paenitentiam agentibus correctisque per doctrinam ueritatis et per
 fidem ipsorum, quae postea emendata est purificato corde eorum,
 tantummodo baptismo spiritali id est manus impositione episcopi
 et spiritus sancti subministratione subueniri debeat. signum quoque
 fidei integrum hoc modo et hac ratione tradi in ecclesia merito con-
 sueuit, ne innuocatio nominis Iesu quae aboleri non potest contemptui
 a nobis uideatur habita, quod utique non oportet, quamquam talis
 inuocatio, si nihil eorum quae memorauimus secutum fuerit, ab
 operatione salutis cesset ac uacet. dicente enim apostolo unum esse
 baptisma, necesse est inuocatione nominis Iesu perseuerante, quia
 non potest a quoquam hominum quae semel inuocata est auferri, si
 eam contra decretum apostolorum geminare ausi fuerimus nimietate
 praestandi immo superaddendi baptismatis studio: si ille qui ad
 ecclesiam reuertitur nolit denuo baptizari, futurum est ut defraudemus
 baptismate spiritali eum quem putamus defraudandum non
 esse baptismate aquae.

- 11 Quid autem statues in personam eius uerbum audientis qui forte
 adprehensus in nomine Christi statim confessus ac priusquam bapti-
 zari aqua permetteretur ei fuerit punitus, utrum perisse eum pro-
 nuntiabis quia non est aqua baptizatus, an uero aliquid extrinsecus

1 uirorum *cod.*, *em. Baluzius* 4 et] ut *Rig.* libentes *Rig.*
 10 a *inclusi* 18 debet *fort.* 22 *secutum*] seruatum *Rig.* 26 aut
 si *cod.* 27 studiosi. Si *Rig.* 28 noluit *Rig.*

patrocinari ei ad salutem existimabis, licet non sit aqua baptizatus? quod perisse eum existimabis, obuiam tibi ueniet sententia Domini dicentis: quicumque me confessus fuerit coram hominibus, confitebor illum et ego coram patre meo qui in caelis est: quia nihil interest utrum hic uerbum audiens an fidelis sit qui confitetur Dominum, dummodo ipsum Christum quem confiteri oportet confiteatur, quia Dominus pari uice confitendo et ipse confessorem suum apud patrem honore eum martyrii sui, ut pollicitus est, exernet, quod utique non debet latius accipi, quasi possit usque-
 10 quaque porrigi, quia potest Christi nomen etiam haereticus aliquis, qui tamen ipsum Christum negat, confiteri, quia in alium Christum credit, cum Christus confiteatur quod ei prodesse minime possit, si quidem Dominus non *nisi* se ipsum in confessionem a nobis coram hominibus deduci oportere dixit, quod sine ipso et sine uenerando
 15 nomine eius non potest fieri, et ideo integrum ac sincerum et incontaminatum et inuiolatum utrumque debet consistere confitenti, nullo delectu habito ipsius confessoris, sine ille iustus sine peccator, perfectusque christianus an uero etiam nunc imperfectus, qui summo discrimine suo Dominum confiteri non timuit, nec est hoc contrarium
 20 superiori tractatui: quia illic quidem tempus supererat ad corrigenda quae mutila uel praua sunt, et quoniam quaedam concessa sunt ipsi tantummodo nomini Domini nostri, martyrium autem non nisi in ipso et per ipsum Dominum possit consummari, et idcirco neque Christum sine ipsius nomine quis possit confiteri neque nomen Christi
 25 sine ipso Christo ad confessionem cuiquam possit patrocinari.

Quapropter totus discernendus est tractatus hic, ut possit maui-
 12 festior fieri, namque inuocatio nominis Iesu ideo tantum patrocinari potest, si rite suppleta postea fuerit, quia et prophetae et apostoli ita praedicauerunt, ait enim Iacobus in actis apostolorum: uiri fratres,
 30 audite: Simon exposuit quemadmodum primum Deus uisitauerit accipere ex gentibus populum nomini suo, et huic consonant sermones prophetarum, sicut scriptum est: post haec reuertar et reaedificabo

3 Matth. 10. 32.   29 Act. 15. 13—17.

2 quod| quando *fort.*   6 dominum *scripsi.* domino *cod. et v*
 13 nisi *additi*   19 domino *Reg.*   21 quae mutila *coni. Baluzius,*
 quam multa *coni. Rig.* quae multa *cod. et v*   32 huic| si *Rig.*

tabernaculum illud Dauid quod cecidit et quae demolita sunt eius reaedicabo, et denuo erigam illud, uti exquirant residui hominum Deum et omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum super eas, dicit Dominus faciens haec. itaque et residui hominum id est quidam Iudaeorum et omnes gentes super quas inuocatum est nomen Domini possunt et necesse habent requirere Dominum, quia ipsa inuocatio nominis praebet eis occasionem uel etiam imponit necessitatem requirendi Dominum: cum quibus praecipiant scripturas sanctas, siue uniuersas siue quasdam, tamen audentius de ueritate tractare quam cum gentibus, super quos non est inuocatum nomen Domini Iesu filii Dei uiui, sicuti nec super Iudaeos, qui ueteres tantum scripturas recipiunt. et ideo utriusque huius generis homines id est Iudaei et gentiles plene ut oportet credentes pari modo baptizantur. haeretici uero iam baptizati aqua in nomine Iesu Christi, tantum in spiritu sancto baptizandi sunt: et in Iesu, quod nomen solum datum est sub caelo, in quo oporteat saluos fieri nos, merito mors contemnitur, quoniam si sic perseuerent, salui esse non possunt, quia non requisierunt Dominum post inuocationem nominis eius super eos, sicut et illi † qui in eos Christus qui forte credere noluerunt, de quibus Dominus ait: cauete ne quis uos in errorem inducat. multi enim uenient in nomine meo dicentes: ego sum Christus et multos in errorem inducent. et iterum ait: tunc si qui dixerit uobis: ecce hic Christus aut hic, nolite credere. surgent enim pseudochristi et pseudo-²⁵ prophetae et dabunt signa magna et portenta, ita ut errent, si fieri potest, etiam electi. quas uirtutes non dubie tunc illi sub nomine Christi facient. in quo nomine uidentur quidam etiam modo quasdam uirtutes facere et falso prophetare. sed certum est eos, quod ipsi non sint Christi, propterea ad Christum non³⁰ pertinere: quemadmodum etiam si quis desciscat a Christo, inhaerens solo nomini eius [qui] non multum adiuuatur, immo magis hoc nomine etiam oneratur, licet fuerit antea fidelissimus aut iustissimus aut clero aliquo honoratus aut confessionis dignitate praeditus. hi enim omnes

21 Matth. 24, 4. 5. 11.

24 Matth. 24, 23. 24.

11 iesu] id est iesu *Rig.* 16 et in] etenim *fort.* 18 quoniam] quam *Rig.* 20 illi qui ob pseudochristos forte *coni. Oxon.* 32 qui *inclusi.*

negando uerum Christum introducendo aut sequendo alium, cum sit nullus omnino alius, nihil spei aut salutis sibi relinquunt, non aliter quam illi qui coram hominibus negauerunt Christum, quos negari necesse est a Christo, non habita ulla ratione ipsorum ex praecedenti
 5 conuersione eorum aut sensu aut dignitate, proinde atque ipsi ausi sunt Christum id est salutem suam abrogare, damnati per huiusmodi clausulam, quia manifestissime a Domino dictum est: quicumque
 me negauerit coram hominibus, negabo eum et ego coram patre meo qui in caelis est. ut uerbum hoc qui-
 10 cumque etiam in clausula confessionis plenissime nobis ostendat quod nulla conditio ipsius confitentis obesse possit, licet negator ille antea uel haereticus fuerit uel audiens aut audire incipiens, qui nondum baptizatus sit, uel de haeresi ad ueritatem fidei conuersus uel ab ecclesia digressus et postea reuersus sit, et tunc cum rediret
 15 prius quam ei manus ab episcopo imponeretur adprehensus confiteri Christum coram hominibus necesse habuerit, sicut iterum neganti Christum nulla propria uetus dignitas potest ad salutem patrocinari.

Quodcumque enim in homine ultimum in hac specie deprehensum
 13 fuerit, in illo quisque nostrum iudicari necesse habebit, abolitis et ob-
 20 literatis omnibus quae prius gessit. et ideo cum in martyrio tanta sit mutatio rerum in momento temporis, ut in re perquam ueloci possint mutari uniuersa, nemo sibi blandiatur qui occasionem amiserit gloriosae salutis, si forte se ab ea exclusit propria sua culpa, sicuti et illa uxor Loth, quae similiter in angustiis rerum contra praeceptum
 25 angelorum tantummodo post se respexit et tumulus salis facta est. qua ratione etiam ille haereticus qui confitendo Christi nomen trucidatur nihil postea potest corrigere, si quid de Deo aut de Christo male senserit, cum in alium Deum uel in alium Christum credendo semet ipsum fefellit, confessor non Christi, sed solitario Christi
 30 nomine, quando et apostolus consequenter dicat: etsi corpus meum tradidero, ita ut exurar igni, dilectionem autem non habeam, nihil proficio, quia hoc facto nihil proficit qui non habet dilectionem eius Dei et Christi, qui per legem et prophetas

7 Matth. 10, 33.

30 I. Cor. 13, 3.

5 ausi] aut si *cod.*   14 ac postea *Rig.*   15 quam *om. cod.?*
 18 quocumque *coni. Gallandius*   19 quisque *scripsi, quis cod. et v*

et in euangelio in hoc modo praedicatur: diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo et in tota anima tua et in tota cogitatione tua, et, diliges proximum tibi tamquam te. in his enim duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae, sicut et Ioannes euangelista dicit: et omnis quis diligit ex Deo natus est et cognoscit Deum, quia Deus dilectio est. sicuti et Deus ait: ita enim dilexit Deus mundum ut filium suum unicum daret, ut omnis qui in eum crederet non periret, sed haberet uitam aeternam. ut manifeste appareret eum qui hanc diligendi nos et diligendi a nobis dilectionem in se non habeat inani confessione et passione nihil proficere, quando ipsum apparet et constat haereticum esse qui in alium Deum credat siue Christum alium accipiat quam quem scripturae noui et ueteris testamenti manifeste praedicant, quae patrem omnipotentem creatorem omnium et filium eius sine obscuratione annuntiant. eueniet enim eis ut alii ab alio Deo salutem expectanti, ut tunc demum contra opinionem suam a Christo Dei patris omnipotentis creatoris filio, quem blasphemauerunt, in poenam aeternam damnentur, cum iudicare Deus coeperit absconsa hominum secundum euangelium per Christum Iesum, eo quod in ipsum non crediderint, licet ipsius nomine abluti sint.

- 14 Et usque adeo omne illud haereticorum baptisma intercedente aliquo interuallo temporis corrigi potest, si quis superuixerit et fidem correxerit, ut Deus noster in euangelio secundum Lucam ad discipulos suos locutus est dicens: habeo autem aliud baptisma baptizari. item secundum Marcum ad filios Zebedaei eadem ratione dixerit: potestis bibere calicem quem ego bibo aut baptismate quo ego baptizor baptizari? quod sciret homines non solum aqua uerum etiam sanguine suo proprio habere baptizari, ita ut et solo hoc baptismate baptizati fidem integram et dignationem sinceram lauacri possint adipisci et utroque modo bapti-

1 Deut. 6, 5. Matth. 22, 37—40. 5 I. Io. 4, 7, 8. 7 Io. 3, 16.
25 Luc. 12, 50. 27 Marc. 10, 38.

12 quando ipsum *scripsi*, quam ut ipsa *cod.*, quoniam re ipsa *coni. Baluzius*; quam ut ipsum apparet et constet *coni. Rigaltius* 17 ut *addidi* 24 deum nostrum *cod. et v* 31 dignationem] dilectionem *Rig.*

zari, aequae tamen unum baptisma salutis et honoris pariter et aequaliter consequi. quod enim dictum est a Domino: habeo aliud baptisma baptizari, hoc in loco non ut secundum baptisma ac si sint duo baptismata significat, sed alterius quoque speciei baptisma ad eandem salutem concurrens donatum nobis esse demonstrat. quas utrasque species ab ipso Domino nostro primum initiari et sanctificari oportebat, ut nobis quoque alterutra siue utraque species unum non duplex salutiferum atque honorificum baptisma praestaret, et uiae quaedam unius baptismatis sic nobis patefierent ut aliquando impune aliqua illarum deesset, sicut in uerbum audientibus martyribus impune aquae baptisma deest, quos tamen certi sumus, si quid laxamenti habeant, etiam aqua solitos baptizari, itemque illis qui legitimi sunt fideles effecti impune deest baptisma sanguinis proprii, quia baptizati in nomine Christi redempti sunt pretiosissimo sanguine Domini, cum utraque haec ex uno atque eodem fonte procedant flumina baptismatis dominici, ut omnis qui sitit ueniat et bibat, sicut scriptura dicit: flumina de ventre eius currebant aquae uiuae. quae flumina primum apparuerunt in Domini passione, cuius de latere perforato lancea militari sanguis et aqua manauit, ut emitteret duo flumina diuersae speciei, sed tamen eiusdem ac singulare latus, ita ut impleatur spiritu sancto quicumque credens biberit ex utroque flumine. haec enim de fluminibus his loquens ostendebat Dominus significans spiritum sanctum quem accepturi essent qui credituri erant in illum. nondum autem erat spiritus, quia Iesus nondum erat clarificatus. igitur dicens quemadmodum generari potest baptisma quod apostolus unum esse praedicat, utique manifestum est illa ratione, quia diuersae sunt species unius atque eiusdem baptismatis ex uno uulnere profluentis in aquam et sanguinem, cum illic duo sint de quibus locuti sumus baptismata aquae, id est unius atque eiusdem speciei, cum unum esse debeat baptisma uniuscuiusque species, sicut plenius sumus locuti.

Et quoniam uidemur omne baptisma spirituale trifariam diuisisse, ueniamus etiam ad probationem narrationis propositae, ne uideamur proprio sensu et temere hoc fecisse. ait enim Ioannes de Domino nostro in epistola sua nos docens: hic est qui uenit per aquam

17 Io. 7, 38.

24 Io. 7, 39.

35 I Io. 5, 6, 8.

3 si *om. Rig.*   6 initiari] ministrari *Rig.*   7 non *scripsi*, hoc *cod. et v*   21 utroue *fort.*

et sanguinem Iesus Christus, non in aqua tantum, sed in aqua et sanguine. et spiritus est qui testimonium perhibet, quia spiritus est ueritas: quia tres testimonium perhibent, spiritus et aqua et sanguis. et isti tres unum sunt. ut ex illis colligamus et aquam praestare spiritum solitum, et sanguinem proprium hominibus praestare spiritum solitum et ipsum quoque spiritum praestare spiritum solitum. nam cum effundatur aqua sicuti et sanguis, spiritus etiam effusus sit a Domino super omnes qui crediderunt: utique et aqua et nihilominus proprio sanguine, tunc deinde et spiritu sancto possunt homines baptizari. ait enim Petrus: sed hoc est quod dictum est per prophetam: erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam spiritum meum super omnem carnem, et propheta- bunt filii eorum et filiae eorum et iuuenes uisiones uidebunt et seniores somnia somniabunt. et quidem super seruos et super ancillas effundam de spiritu meo. quem spiritum in ueteri testamento, non quidem passim nec effuse, sed communicatum cum aliis aut etiam sponte insiluisse in quosdam homines uel induisse eos uel fuisse super eos deprehendimus, sicuti Moysi de septuaginta presbyteris a Domino dictum esse animaduertimus: et auferam spiritum qui super te est, et imponam super eos. propter quod etiam secundum pollicitationem suam Deus ab alio ex spiritu qui super Moysen fuerat imposuit super illos, et prophetauerunt in castris, quod Moyses ut homo spiritualis ita contigisse gaudebat, licet ab Iesu filio Naue ut huic rei intercederet inuito suadebatur, et idcirco non fuisse permotus. porro autem in libro Iudicum, item in Regnorum libris animaduertimus super plerosque aut fuisse spiritum Domini aut insiluisse in eos, tamquam super Gothoniel Gedeon Iepthe Samson Saul Dauid et ceteros alios. quod usque adeo ita se habet ut spiritus sancti sponte accedendi ab eis libertatem ac facultatem manifestissime nos Dominus docuerit dicens: spiritus ubi uult spirat, et uocem eius audis et nescis unde ueniat aut quo uadat. ita ut idem spiritus etiam super

11 Act. 2, 17. 18.

21 Num. 11, 17.

32 Io. 3, 8.

5 in unum *Rig.*
lato *fort.*6 *prius* spiritum *om. cod.*

23 ab alio] ab-

indignos quoque sui nonnumquam inueniatur esse, non utique otiose nec sine ratione, sed necessariae alicuius operationis gratia: sicuti super Saul fuit, super quem factus est spiritus Dei et prophetauit, quamquam posteriore tempore postquam recessit ab eo spiritus Domini et postquam augebat eum spiritus malignus a Domino, quoniam tunc ad hoc postremus uenerat post nuntios quos ante assidue praemiserat ut interficeret Dauid, qui idcirco inciderunt in eorum prophetarum et prophetauerunt, ne id quod iussi fuerant perficere possent aut nellent. quod admirabili ratione per uoluntatem Dei spiritum qui super illos omnes fuit credimus operatum esse. qui spiritus impleuit etiam Ioannem baptistam adhuc ab utero matris suae, et incubuit super eos qui cum Cornelio centurione erant prius quam baptizarentur aqua. ita dum cohaeret baptismati hominum spiritus aut antecedit aut sequitur uel cessante baptismate aquae incumbit super eos qui credunt, dat nobis consilium quod aut ex integro rite baptismate seruare aut forte dato a quocumque in nomine Iesu Christi baptismate supplere id debeamus, custodita nominis Iesu Christi, sicuti plenissime exposuimus, sanctissima inuocatione, custodita praeterea tanti temporis tot uirorum ueneranda nobis consuetudine et auctoritate.

Quoniam autem prima pars disputationis huius uidetur explicata, etiam sequentem eius propter haereticos debemus attingere, quia perquam necessarium est eum tractatum qui semel in manus incidit non praeterire, ne forte eos qui sunt simpliciores ex fratribus aliquis haereticorum uersutia sua audeat attentare. nam quia Ioannes dixit nos baptizandos esse in spiritu sancto et igni, eo quod addiderit dicens et igni, idcirco quidam desperati homines ausi sunt usquequaque prauitatem suam porrigere et propterea homines nasutissimi quaerunt quomodo sanctitatis baptismum ita corrumpant ac uiolent ut etiam euacuent: qui originem iam exinde trahunt a Simone mago multiformi peruersitate per uarios errores eam exercentes. cui Simoni Petrus in actis apostolorum dixit: pecunia tua tecum sit in perditionem, quia gratiam Dei existimasti per pecunias posse possideri. non est tibi portio neque sors in sermone hoc. cor enim tuum non est rectum coram Deo. et agunt isti haec omnia dum fallere cupiunt eos qui sunt simplicio-

3 I Reg. 19, 23. 31 Act. 8, 20, 21.

4 quamquam] quoniam *fort.* 5 a domino] adm. *cod.* 10 illos
om. *Riq.* 16 obseruare *Riq.* 27 uersutissimi *Baluzius*

ores aut curiosiores, et temptant nonnulli illorum tractare se solos integrum atque perfectum, non sicuti nos mutilatum et decurtatum, baptisma tradere, quod taliter dicuntur adsignare ut quam mox in aquam descenderunt, statim super aquam ignis appareat. quod si aliquo lusu perpetrari potest, sicut adfirmantur plerique huiusmodi lusus Anaxilai esse, siue naturale quid est, quo pacto possit hoc contingere, siue illi putant hoc se conspiceri siue maligni opus et magicum uirus ignem potest in aqua exprimere: illi tamen talem fallaciam et stropham praedicant perfectum baptisma esse, quod fideles homines si coacti fuerunt accipere, utique non dubitabitur eos id quod habuerant amisisse, perinde ac si quis sacramento miles dicto desertis suis castris in hostium diuersissimis castris longe aliud sacramentum uelit dicere, hac ratione constat eum uetere sacramento exauctoratum esse.

- 17 Item si huiusmodi homo rursus ad te redeat, utique haesitabis utrum habeat baptisma necne: et tamen oportebit te huic quoque paenitentiam agenti quibuscumque modis potueris subuenire. est autem adulterini huius immo internecini baptismatis si qui alius auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis haereticis propter hunc eundem errorem confictus liber qui inscribitur PAVLLI PRAEDICATIO. in quo libro contra omnes scripturas et de peccato proprio confitentem inuenies Christum, qui solus omnino nihil deliquit, et ad accipiendum Ioannis baptisma paene inuitum a matre sua Maria esse compulsum, item cum baptizaretur ignem super aquam esse uisum, quod in euangelio nullo est scriptum, et post tanta tempora Petrum et Paulum post conlationem euangelii in Hierusalem et mutuam cogitationem et altercationem et rerum agendarum dispositionem postremo in urbe quasi tunc primum inuicem sibi esse cognitos, et quaedam alia huiusmodi absurde ac turpiter conficta, quae omnia in illum librum inuenies congesta. qui autem non ignorant spiritus sancti qualitatem intellegunt quod dictum est de igni de ipso spiritu dictum esse. nam in actis apostolorum secundum hanc eandem promissionem Domini nostri ipso die Pentecostes cum descendisset spiritus sanctus super discipulos ut in illo baptizarentur, uisae sunt insidentes super sin-

1 illorum] iterum *Rig.*   3 dicantur *Rig.*   20 Pauli *cod.*, Petri *Rigaltius*; cf. *Clem. Alex. Strom. VI. p. 639, Lactant. Inst. IV c. 21*
26 cogitationem et *om. Rig.*   34 ut] et *Rig.*

gulos linguae quasi ignis, ut constaret eos spiritu sancto et in igne baptizatos, hoc est eo spiritu qui esset siue ignis siue quasi ignis, qualis ignis fuit qui in rubo ardebat et rubum non comburebat qualisque est ille ignis qui est angelorum spiritus, sicut scriptura dicit: 5 qui facit angelos suos spiritus et ministros suos ignem ardentem. cui cum similis aut socius aut particeps fueris, poteris nullum ignem timere nec illum quidem qui antecedens Domino in die iudicii conflabit totum orbem terrae absque eis qui baptizati sunt in spiritu sancto et igni.

10 Et hominibus quidem spiritus perseuerat hodie inuisibilis, sicut 18 Dominus dicit: spiritus ubi uult spirat, et nescis unde ueniat uel quo uadat. sed in principio mysterii fidei et spiritualis baptismatis hic idem spiritus manifeste uisus est et super discipulos insedis quasi ignis, item caelis apertis descendisse super Dominum 15 columbae similem, quoniam pleraque immo paene omnia quae essent futura manifesta sunt: quae tamen modo essent inuisibilia nihilo minus, nunc quoque oculis et incredulitati hominum uel ex parte uel aliquando uel in figura sunt monstrata ad corroborandam et confirmandam fidem nostram. sed nec aliud omiserim quod euangelium 20 merito praedicat. ait enim paralytico Dominus noster: bono animo esto, fili, dimittuntur tibi peccata, ut ostenderet fide mundari corda ad remissionem peccatorum consequendam. quam remissionem peccatorum consecuta est etiam illa quae erat mulier peccatrix in ciuitate, cui Dominus ait: dimittuntur tibi peccata. et 25 cum coepissent qui simul discumbebant apud semet ipsos dicere: quis est hic qui peccata dimittit? quod et circa paralyticum acerbius scribae et Pharisei obmurmurauerant: ait ad mulierem Dominus: fides tua te saluam fecit, uade in pace. ex quibus uniuersis ostenditur fide emundari corda, spiritu autem ablui animas. 30 porro autem per aquam lauari corpora, sanguine quoque festinantius perueniri per compendium ad salutis praemia.

5 Ps. 103, 4.
7, 48 sq.

11 Io. 3. 8.

20 Matth. 9, 2.

25 Luc.

5 fecit *Rig.*
30 lauacri *Rig.*
Baluzius

19 aliud] illud *Rig.*

23 etiam *om. Rig.*

31 ad salutis praemia puto *non distinguit*

19 Puto nos plene exsecutos praedicationem baptistae Ioannis, unde sermonem sumus exorsi, qui dixit ad Iudaeos: ego quidem uos baptizo aqua in poenitentiam. qui autem post me uenit fortior me est, cuius ego non sum dignus soluere corrigiam calciamenti. ipse uos baptizabit in spiritu sancto et igni. arbitror autem et apostoli Ioannis doctrinam nos non inepte disposuisse, qui ait: quia tres testimonium perhibent, spiritus et aqua et sanguis, et isti tres unum sunt. nisi fallor autem etiam illud explanauimus quod Dominus noster ait: Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini in spiritu sancto. praeterea existimo nos non infirmam rationem reddidisse consuetudinis causam. tueamur tamen, etsi posteriore loco id facimus, ne qui putet nos unico articulo praesentem altercationem suscitare. quamquam haec consuetudo etiam sola deberet apud homines timorem Dei habentes et humiles praecipuum locum obtinere.

VI. DE ALEATORIBVS.

---

1 ** magna nobis ob uniuersam fraternitatem cura est, fideles, maxime et rea perditorum omnium audacia id est aleatorum, animos 20

2 Luc. 3, 16.

7 I Io. 5, 8.

10 Act. 1, 5.

16 — Caccili Cypriani finiuit de rebaptismate *cod.* —

Incipit de aleatoribus *D*, Incipit epistula Cypriani de aleatoribus (aleatores *T*) *QT*. — 19 *initium huius libri uidetur lacunosum*
 ob] ab *v* uniuersa fraternitate *QT* cura est *scripsi*, curae
DQT, cura *v* fideles *scripsi*, fidelis *DQT*, successit *v*; *cf. p. 96,*
21; p. 97, 10 20 et] ex *v* omnium] hominum *fort.*
 aleatorum] omnium *add. D s. l. m. 2*, quae *add. v* animi *Pamelius*

ad nequitiam † se in lacum mortis emergunt. et quoniam in nobis diuina et paterna pietas apostolatus ducatum contulit et uicariam Domini sedem caelesti dignatione ordinauit et originem authentici apostolatus super quem Christus fundauit ecclesiam in superiore nostro portamus, 5 accepta simul potestate soluendi ac ligandi et curatione peccata dimittendi: salutari doctrina admonemur, ne dum delinquentibus adsidue ignoscimus, ipsi cum eis pariter torqueamur.

Et ideo sal terrae dicimur, ut ex nobis omnis fraternitas caelesti 2 sapientia salietur. nam cum dicat: sal autem si infatuatum 10 fuerit, nihilo ualebit, nisi ut proiciatur foras et conculcetur ab hominibus, hoc ueremur et timemus, ne cum in ecclesia securi quod nobis sacerdotalis dignitas a Domino tradita est negligentiae **, iuxta quosdam fratres inertes repperiamur, aut dum falsam communicationem damus, id quod cum honore de Dei 15 dignatione percipimus, indignante Domino ex propria actione amittimus. dicit enim scriptura diuina: uae erit pastoribus. quod si ipsi pastores negligentes reperti fuerint, quid respondebunt Domino pro pecoribus, quid dicent? a pecoribus se esse uexatos? non cre-

9 Matth. 5. 13.

16 Ez. 34. 2.

1 se] in se illicit ut r   inlatu DTQ sed t in Q corr. m. 2,
inlatae M sed tae in ras.   emergunt DQT. mergat v   in om. v
3 ordinauit D. ornauit QT   origine QT   authenticia T.
autentica M sed. ca s. l.   4 christi D   et ecclesiam D
nostra D   5 ac] et T   curatione T, cum ratione DQ   6 dum
D, cum QTe   delinquent QT   7 ipsi ... torqueamur om. MQ¹
8 et ideo] ideo Te   9 salliatur T   infatuatum D. fatuum QT
10 nihil Qe   ut om. MQ¹   foris Q   cumculcetur M
11 hominibus] adnotat Q in marg.: emda n̄ e bene   ne cum DTQ².
nec Q¹. ne Me   12 a domino om. v   13 negligentiae DQT,
negligentes v: lucuae signum addidi   14 communicatione falsa T
in honore T   15 percipimus v   indignantes T   post dño
repetit Q tradita est l. 12 — l. 15 percipimus, exp. m. 2; in M post
dño 3 lineae cras. et add. in marg. nihil deest   ex propria actione MQ¹.
expropriatione T, exprobratione DQ². et exprobrante con. Pamelius, ex-
probrantes v   admittamus DQT (amittamus M)   18 pecoris
DTQ², pecora M   quid dicent DT. *** id dicent M, quia dicent
Q sed di s. l., quid de domino pecora dicent v   * pecoribus Q. a
pastoribus M in ras.

ditur illis: incredibilis res est pastorem aliquid posse pati a pecore, magis punietur propter mendacium suum. et alia scriptura dicit: rectorem te petierunt, noli extolli. esto illis quasi unus ex ipsis: curam illorum habe et sic conside. et iterum: aestimate sacerdotem esse cultorem et omnes esse apud eum delicias, granaria plena, de quo quidquid desiderauerit populus meus saturetur. iam ut constet nos id est episcopos pastores ouium esse spiritalium hoc est hominum fidelium qui sub cura nostri constituti, nullum in eis scabies uitium repperiatur. quo magis a nobis cotidie perscrutentur, ut medicamine caelesti adhibito uellera eis florida crescant qui ad nitorem uestis caelestis proficiant.

3 In euangelio Dominus ad Petrum dixit: Petre, inquit, amas me? et Petrus respondit: etiam Domine, tu scis quoniam amo te. et dixit: pasce oues meas. et sollicite mandans tertio confirmauit dicendo: pasce oues meas. et quoniam episcopium id est spiritum sanctum per inpositionem manus cordis excepimus hospitio, cohabitatori nostro nullam maestitiam proponamus. monet

3 Sir. 32 (35), 1.

5 ??

13 Io. 21, 17.

1 pastores *Tv* pati posse aliquid *Qv*, posse aliquid *T* 2 punientur *v* 3 petierunt] posuerunt *coni. Pamelius* sed esto *M²* (esto *M¹Q*) in illis *M²* (illis *M¹Q*) 4 cura *T* sic conside *exp. M m.2*, considera *v*; cf. *LXX* 5 extimate *M¹*, existimate *M²QTv* esse et *D* 6 delicias *om. DQT* de *D*, ** de *Q*, et de *MTv* quo quidquid *DQ²*, quod quidquid *MQ¹T*, quocumque *v* 7 desiderauerint *v* populum eos *T*, pabulo oues eas *v* saturaretur *T*, saturare *v* iam ut constet *scripsi*, nam ut constaret *DQTv* 8 esse ouium *QTv* 9 sub] sunt sub *fort.* nostra *v* nullum *DQT*, ne ullum *v* in *om. Q* scabiei *v* 10 reperiatur *Qv* perscrutetur *MQ¹* 11 bellera *M¹QT¹* florida crescant *add. D m. 2 in marg.* quae *Q²v* nitorem *M sed itorem in ras.*, neturam *DQ¹*, naturam *Q²Tv* 12 caelestis *D¹*, salutaris *D²QTv* 13 dñs in euangelio *Q* 15 et dixit] dixit *Tv* 16 episcopum *DQT*, episcopi** *M* id est] idem *DQ* 18 et cohabitatori** *M* (*sed s. l. m. 2: sc̄m sp̄m quem accepimus*), et cohabitatur in *TQ* (*sed Q s. l. m. 2: in corde*), et habitatur in *D* et *s. l. m. 2; fort.:* et cohabitatur in nobis cohabitatori nostro ne ullam *v* maestitiam] molestiam *v* monet dominus] apostolus monet *v*

dominus et dicit. nolite contristare spiritum sanctum qui in nobis est, et, nolite extinguere lumen, quod in nobis effulsit. quanta autem episcopo bene agente et salubriter admonente sine tribulatione corporis condigna sint martyria, tanta et episcopo negligente et nulla de scripturis sanctis documenta promente cumulentur tormenta. apostolus nos excitat Paulus et condigna status sui** episcopos procuratores euangelicae doctrinae ponit et dicit: quia midiu heres infans, sub procuratores et actores est: at cum creuerit, tunc hereditatem suam expetit. nos etiam sumus dispensatores et procuratores euangelii: hic quoque inter dispensatores et procuratores quaeritur, ut quis fidelis et iustus inueniatur.

Si ergo apud dispensatores et procuratores quaeritur ut quis fidelis et iustus inueniatur, quid si omnes delinquant et delinquentibus dispensatores ignoscant? nonne ipsi delinquentium se pondere onerant? apostolus idem Paulus commemorat, quando ad Timotheum docendum et corroborandum in fidei firmitate ne quid Deum fallat et ne malignum orationibus sanctorum intercedat, ** prouidus et sollicitus dicens: o Timothee fili commendatum serua: noli sper-

1 Eph. 4. 30.   7 Gal. 4. 1.   19 II Tim. 1. 14; II Tim. 4. 2. 5; I Tim. 4. 12; I Tim. 5. 12.

2 nobis M^1Q^1T 3 effulsit in nobis v quanto D^2T , quando D^1 epm b. agentem et s. admonentem DM^1QTc 4 sint] mancant v tanto DQT et] et in c 5 epm negligentem $DQTc$ et] ei T . om. v promentem DM^1QTc 6 condignam D . eundignam M^1QT , condigno v statu c suis M^1Q^1T . om. v . sui laude *fort.*   7 episcopus M^1T , episcopus et v euangelicae . . . procuratores *add. D m. 2 in marg.*   8 heres DQ^2 . eris MQ^1 , erit Tv sub om. v procuratore M^2 est D . agens QT . habet v 9 creueris M . creberis Q^1 . crebris T tunc DQ^1 . ab uno M^1Q^1T , om. v 10 sumus *post euangelii ponit v*   et procuratores om. D hoc v 11 procuratores] actores D et iustus *cc* eius T 13 et procuratores om. DQT 14 et om. Q^1M^1 omnes] ones v 15 nonne] non v onerent Q 16 idem om. c 17 fide M^1Q^1 deum] eum D falleret D 18 sanctorum D . iustorum QTc malignum *corr. in* in malignum incidat $M m. 2$ prouidus T . scribat prouidus *fort.*   19 dicit *Pamelius*   timotheae MQ^1T

nere donum quod in te est per inpositionem manuum seniorum: accingere fortiter et uiriliter age ministerium tuum, cum integritate persupple: esto ceteris in bonis exemplum. nemo tibi contradicat, nemo iuuentutem tuam contemnat: peccantem coram multis argue, 5 ut et ceteri metum habeant et ne communicaueris peccatis alienis. et iterum: si qui frater fornicarius dicitur aut idolorum cultor aut auarus aut raptor siue iniustus, cum eiusmodi quidem nec cibum capere. et alia loco: quicumque frater more alienigenarum uiuit 10 et admittit res similes factis eorum, desine in conuiuium eius esse: quod nisi feceris, et tu particeps eius eris. et in doctrinis apostolorum: si quis frater delinquit in ecclesia et non paret legi, hic nec colligatur, donec paenitentiam agat, et non recipiatur, ne inquinetur 15 et impediatur oratio uestra. et apostolus iterum dicit: eximite malos e medio uestro. quod si *per* multorum testimonium unitatem et consonantem monitionem docemur nec cum delinquentibus fratribus ** nec cibum quidem uesci, quanto magis debeat et ab sacrificio Christi arceri? 20

5 Quam magna et larga pietas Domini fidelium, quod in futurum praescius nobis consulat, ne quis frater incautus denuo laqueis diaboli

7 I Cor. 5, 11.

10 ??

13 ??

16 I Cor. 5, 13.

1 manus DQ^2 , manum MQ^1 , anum T 3 et cum v sup-
 ple v 4 in bonis DQ^2 , in bonum MQ^1T , bonum v 5 argue D ,
 castiga QTv 7 si quis Qv dicitur *om.* QTv 9 iniustus]
add. v: nominatus fuerit huiusmodi D 11 conuictum M^1Q^1T ,
 conuictu M^2Q^2v 12 tu feceris v 13 eris eius QTv et *om.* D
 apostolorum] est D 14 **paret M , apparet DQT colligitur T
 16 etiam iterum QTv 17 uestri v , ur̄m M sed in *in ras.* per *addidi*
 unitatem] uaria v 18 consonanti monitione v docemur DQT
 nec cum M^2Q^2 , necum DM^1Q^1T , cum v 19 fratribus cum fratribus QT ;
 communicare *ante nec intercidisse uidetur* nequidem cibum D , cibum
 ne T , cibum nec M^1Q , cibum sumimus nec M^2 , cibo ne quidem v
 uesci] cum eis *add. M s. l. m. 2* ab] a D 21 et *om.* T
 dei *Pamelius* fidelium DQ , filium T , filii v] 22 frater]
 inter fratres v

capiatur. sollicitos esse iussit et prouidos adque eruditos, quoniam
 hostis ille antiquus circuit pulsans Dei seruos non uno genere temptans.
 multae enim sunt temptationes eius quarum primordia sunt: idololatria
 moechiae furta rapinae auaritia fraus ebrietas impatientia
 5 adulteria homicidia zelus perfidia falsa testimonia eloquium falsum
 iniuria extollentia maledictum error, et si qua sunt similia quae his
 congruunt, ex quibus est aleae tabula, praest diaboli laqueus mani-
 festus, nonenum portans letalem serpentis et inductio corrumpens: quae
 cum uidetur nihil esse, magna amplectentibus operatur defectio, quid
 10 illud est quaeso uos, fideles, ut manus quae iam ab iniuriis huma-
 nis expiata est et ad sacrificium dominicum admissa et quod ad salu-
 tem totius hominis pertinet ipsa de *Dei* dignatione suscipit, ipsa ad
 laudem Domini in oraculo exurgit, ipsa per quod tuemur Christi si-
 gnum in frontibus notat, ipsa diuina sacramenta consummat: quid est
 15 ut iterum laqueis diaboli unde exuta est implicetur? aleatricem manu
 dico, quae se ipsa perdit et damnat, manu quae libidinoso studio
 consuevit id est aleae tabula, quod est diaboli nenabulum et delicti
 mulus insanabile.

1 cf. Gal. 5, 20.

2 hostis] hos *T*   tentationis *coni. Pamelius*   4 idolatria
DQT   moechiae *M¹Q¹*   5 adulteria h. zelus *ponit post testi-*
D   adulterium *Q²e*, adulteris *M¹Q¹T*   homicidium *e*
 6 iniuria *post extollentia T*, iniuria *D*   7 alea et *T*   praest
in quod est *corr. M m. 2*, praesto est *e*   diabolus *D*, zabuli *T*
 laqueus *om. D*   8 laetale *M²Q²e*   9 amplectentibus *DQ²*, adplic-
T, plectibus *MQ¹*, amplexu *e*   operatur (*i. e.* intelligitur)
scripsi, operatur *DM¹QT*, operitur *M²e*: cf. p. 99, 7   defectio *e*
 10 quaeso uos *DQ²*, quas uos *MQ¹*, quas *T*, quaeso *e*   fidelis
M¹Q¹T   ut *exp. M m. 2*   11 est *om. DQT*   12 ipsa de dei
scripsi, ipsa de *DQT*, ipsa ** *M. om. e*   ipsa] quae *e*   13 ipsa]
 quae signum crucis *e*   christi s. in *cin om. M*) frontibus notat
 (notam *T² DQT*, frontibus imprimit *e*   14 ipsa] ipsa quae *e*   est] est
 inquam *e*   15 iterum *om. D*   implicetur] *add MT*: et ipsa per-
 damnat: *add. Q*: se ipsa perdit et damnat (*sed se in ras*, dat et damnat
s. l. m. 2 corr.)   aleatrices *e. eras. in Q*   manu dico quae se ipse
 perdit perdit *corr. m. 2*) et damnat *D. om. QT²*   16 manu quae
MT, manus quae *DQ*   17 consuevit *QT*   tabulae *e*   zabuli *T*
 nenabulum] abulum *D¹*, malum *D²QT²e*   dilecti *D*, dilectio *MT*,
 defectio *Q*

6 Aleae tabula, dico, ubi diabolus praesto est ad capiendum summis-
sus et cum ceperit de captiuo triumphus *suus* perfidia, falsa testi-
monia. tabula aleae, dico, ubi dementis furia et uenale periurium et
conloquium serpentinum. illic rabiosa amicitia, illic atrocissimi sce-
leris inmanitas, illic fraternitas discordans, illic conuicia et audacia 5
saeua et mens insana et fera inpatientia. aleae tabula, dico, ubi
possessionum amissio et pecuniarum ingentium perditus et demon-
strans litigiosum et furax dementia. o aleatorum noxia, sedentaria
et pigra nequitia: o manus crudeles et ad periculum sui armatae,
quae bona paterna et opes auorum sudoribus quaesitas ignominioso 10
studio dilapidant. manus trux, noxia et insomnis, nocte dieque conti-
nuis instrumentorum suorum armigera, quae peccatis se ipsa damna-
uit et post peccatum non desinit. o nequam manus in perniciem
Domini sui armata, quae sordidissimis aeris totam substantiam perdit
et cum tot essent augendae rei familiaris et multae abundantiae 15
opes, modo inops et pauper est. alea est quam lex odit, alea est
quam insequitur crimen ignobile, ubi manifesta temptatio et poena
occulta. alueus laqueus est ille mali et supplantatio inimici, qui nec
lucrum confert sed totum consumit. hinc deinde pauperes fiunt, hinc
opes suas perdunt, hinc iam consumptis omnibus rebus suis mutuis 20
pecuniis se obruunt, hinc patrimonium sine ulla fori calumnia

1 tabulam <i>v</i>	est et <i>Q</i> , et <i>T</i>	2 coeperit <i>QT</i>	trium-
phum <i>v</i>	<i>suus addidi, om. DQTv</i>	3 tabule alea <i>DT</i> , aleae ta-	
bula <i>Q</i>	dementis <i>D</i> , dementia et <i>QT</i>	peurium <i>T</i> ; imperium	
add. <i>QTv</i>	5 inmanitas illic <i>om. v</i>	6 et fera] fera <i>DQT</i>	
tabulam <i>v</i>	7 perditus] perditio monstrum <i>v</i>	8 et furax] et	
uorax <i>M sed uo in ras., ferax v</i>	sedentaria noxia <i>D</i>	9 cru-	
delis <i>DQ</i>	armata <i>QT</i>	10 et auorum <i>QT</i>	sudore * <i>MQ</i> , sudores
<i>T; cf. p. 109, 23</i>	ignominioso <i>D</i>	11 dilapidat <i>MQ²</i>	noctem <i>Q</i>
diemque <i>QT</i>	continuus <i>D</i>	12 qui <i>QT</i>	peccandis <i>QT</i> ,
peccandi <i>D</i> , peccando <i>M sed o in ras.</i>	ipsam <i>M^{2v}</i>	13 pecca-	
tum <i>DQ²</i> , peccando <i>MQ¹</i> , peccantis <i>T</i>	desint <i>T</i> , desinit ire <i>v</i>		
nequa <i>T</i>	14 sordidissimi <i>v</i>	15 familiares <i>QT</i> ; occasiones	
addendum esse censet <i>Pamelius</i>	multae scripsi, multarum <i>DQTv</i>		
16 opum <i>v</i>	paupera <i>T</i>	17 sequitur <i>v</i>	ignobilem <i>T</i>
18 alueus laqueus scripsi, alueus <i>D</i> , laqueus <i>QT</i> , alea est alueus <i>v</i>	amici <i>v</i>	qui] quae <i>M^{2v}</i>	19 confers
est ille <i>om. v</i>	21 ulla corr. in illa <i>M m. 2</i>	fori <i>DQ²</i> , fore <i>MQ¹T</i>	

amittunt. quales sunt, fideles, ut quos nemo persequitur se ipsos inuidia
 persequantur, ut paternas suas hereditates sub ossuorum multiformi
 numero disperdant? est et quando ipsi aleatores cum prostitutis
 mulieribus penes auctorem suum nocturnas uigilias clausis foribus
 5 celebrant: armantur aduersum se miseri spiritu diaboli repleti. et
 illic duplicem ac geminum crimen admittunt. hic concrepat aleae
 sonus, illac silentio operatur incestus: hic sine ullo dignitatis suae
 respectu sine ulla excusatione pestifero studio cedere bonis suis
 coguntur, illic secreto mortale uenenam bibitur.

10 Unde haec sacrilega meditatio, unde hoc crimen, auctorum testi-
 monio comprobamus, cum enim quidam studio litterarum bene eru-
 ditus multum meditando hoc malum et tam perniciosum studium adin-
 uenit, instinctu * * diaboli qui eum artibus suis repleuerat: hanc ergo
 artem ostendit quam et colendam sculpturis cum sua imagine fabri-
 15 cauit, statuit itaque imaginem speciei suae cum nominis sui sub-
 scriptione suggerente sibi inimico, qui ut hanc artem excogitaret in
 pectore subiecit, sic ergo se in imagine perniciosa demonstrans alto
 se quodam loco condidit, in sinus suos hanc aleae tabulam gestans,
 ut quasi ipse lusor et adiuuentor huius malitiae appareret, cuius

1 admittunt Q quales DQ^2 , qualis MQ^1Tr sunt] est
 MTr , *exp.* Q fideles DQ^2 , fidelis MQ^1T , his r inuidia D ,
 inuidam et T , inuidant et Q , per inuidiam r 2 persequatur T
 paterna sua DM^1Q , paternam suam M^2 hereditate DM^1QT , heredi-
 tatem M^2 ossuorum D , * * suorum M^2 multiforme QT
 3 disperdunt D^1 , disperdat M^1Q^1T , dispergant r est et] esto M
 4 clausi M^1Q^1 5 aduersus QTr spiritus d. repletus M^1Q^1T
 6 duplicem DQT , duplex r ac DQ^2 , aut MQ^1Tr 7 illic M^1r
 operatur D , operetur T^1 sine . . . respectu *om.* Q 8 ullae T
 9 cogitur r 10 auctor M , auctore Q 12 et tam] tam DQT
 13 instinctu D et s. l. m. 2 MQ , extigatus M^1Q^1 , extigatu T : *add.* soli
 et QT , *add.* solo M in *ras.* tabuli Tr ut solent 14 scul-
 ptoris M^1Q^1 , scultoris T , sculptor M^2 , sculptori Q^2 , cultori D 15 ima-
 gine T speciei suae DQ (*sed* Q in *ras.* m. 2), sci suae M (*sci*
corr. in *scientiae* m. 2), sua T , suam r 16 amico r 17 pectore
 subiecit DQ^1 , peccatore suo uenit MQ^1 , pectorem subuenit T sic]
 si M (*sic* Q) in] per D s. l. m. 2 imaginem DM^1Q perne-
 ciosam M^1Q^1 , synciosam T , speciosa r alto se DM^1 , altus e
 M^1Q , altus T , alto r 18 condidit et QTr sinus M^1Q^1T
 19 malitiae] militia M^1Q

nomen a Dei seruis nominari non debet (sic enim in nomine turpis est quomodo in factis iniquus), et quisque Dei seruus aleae tabulam amplectitur auctoris nomine uocaretur. ille enim cum se in statunculis et simulacris formaret, aliud crimen adinuenit, quo se ab imitatoribus suis colendum diceret, sacrificandi sibi legem terminauit, ita ut qui uellet studio eius adhaerere non ante manum in tabulam porri-geret, nisi auctori eius prius sacrificasset. inde factum est, ut olim qui homo fuerat et facinoris admissionis adulter, post mortem a profanis et errantibus sub fictioso nomine deitatis coli meruerit.

- 8 Aleae tabula qui ludet, et maleficium nosse debet, quod a Dei seruos longe sit scientes quoniam furor iste maleficus et uenenarius est, sed iterum in iudicii die igne rotante torquebitur. aleae tabula qui ludet prius auctori eius sacrificare debet, quod Christianis non licet dicente Domino: sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli, et iterum: nolite sacrificare diis alienis, ne incitetis me in operibus manuum uestrarum ad disperdendos uos. christianus quicumque es et aleae tabula ludes, licet non sacrifices, lege huius facinoris particeps es. et utique Dominus occurrit et dicit: exite de ea populus meus, ne particeps sis delictorum eius. et iterum: discedite,

14 Ex. 21, 20.

15 Hier. 25, 6.

19 Apoc. 18, 4.

20 Es. 52, 11.

1 deberet *v*   2 alae *D*   3 nomen *M¹Q¹T*   uocaretur
corr. in uocetur *Q m. 2, in* uocatur *M m. 2*   4 et *om. DQT, add.*
Pamelius   quod *MQ¹T*   5 diceret] et *v; fort. doceret*
sacrificandi s. l. terminauit] sibi sacrificandum instituit *v*   6 bellet
M¹Q¹T¹   eius *DQ²*, huius *MQ¹T^v*   8 admissione *M*   a] ad
M¹Q¹T   9 sub finctioso *Q*, suffinctioso *T*, sub fictitio *v*   dei-
tatis *DQ²*, dei talis *MQ¹T^v*   meruit *DQ*   10 tabulae *T*
ludit *v*   maleficia *v*   quod *om. M (exh. Q)*   11 ser-
uos *M¹QT*, seruis *Dv*, seruis hoc *M²*   scientes *DQT*, sciens *v*
furor iste *D*, foris *MQ¹T^v*, *sed Q m. 2 adnotat:* aliter furor iste
12 est *sed D*, et *QT^v*   igno *T*, in igne *v*   torqueri *QT*
aliae *T*   13 ludit *v*   15 soli dño *T*, deo soli *v*   16 manum *T*
17 disperdendum *T^v*   uos *ex* suos *MQ*   quicumque *DQ²*, qui
MQ¹T^v   et aleae *om. Q (exh. M)*   tabulam *D*   18 ludis *v*
legi *Q*, legis *D*   19 dño *MQ¹T*   cxi *Q^v*   20 sis particeps *v*

cedite inde, exite e medio eius qui fertis uasa Domini
 et immundum ne tetigeritis. christianus quicumque es et
 alea ludes, hoc primo in loco scire debes quia non es christianus sed
 ethnicum tibi nomen est et illud quod ad sacrificium dominicum per-
 tinet in uacuum sumis. sic enim Dominus dicit: omnis immundus
 non tanget sacrificii sancti. et iterum: omnis uir man-
 ducans carnem sacrificii, et immunditia eius super
 ipsum: peribit anima illa de populo meo. aleator qui-
 cumque es Christianum te dicis, quod non es eo quod saeculo parti-
 iceps es. nec amicitiam cum Christo habere potes qui Christi inimico
 amicus es.

Certe qualis dementia aleatorum fidelium, ubi insanunt et fura-
 cissimis uocibus perierant, et deorbati diaboli caligine inuicem sibi
 manus inferunt. maledicunt, se deuouunt, parentorum originem turbis
 praesentibus dehonorent. sonat publice aleae strepitus, festinant ad
 necem hereditatis suae manus, nec intellegit miser quod sibi noceat,
 quando se aleae auctorat. et qui iam saepius uincitur rursus ad no-
 centiorem studium diabolo suadente animatur. o ars infesta studentibus
 et studium libidinosum, qui non diuitias sed nuditatem et inopiam

5 Leu. 7, 21. 20.

1 inde *om D* e *DQ*, de *Me*, e de *T* fertis *D*, portatis
QTr uas *T* 2 tigeritis *T* es et] esset *T* 3 aleam
 tabulam *D* ludis *Dr* scire] scire *T s in ras.*, credere *v*
 es *om. Te* christianum *r* 4 ethnicum *DQ* 5 summis *T* domi-
 nus *om. v* 6 tangat *QT* sacrificium *DQ²r*, de sacrificiis *M²*
 sanctis *MT²* et iterum *D*, dicit enim scriptura *QTr* 7 immun-
 ditiae *QT* 8 pereat *QTr* meo *om. D¹* 9 alt. eo *D s. l. m. 2*
 10 es *DM*. es nec amicus non es eo quod saeculo particeps es *QT*
 amicitiam c. ch. h. potes *D*, amicus christi potes esse *QTr* qui]
 quicumque *T* cum inimico christi *QTr* 11 amicus es *D*, tenes
 amicitia *T*, habes amicitiam *Qr* 12 furia-cissimis *DT*; cf. pag.
 103. 18 13 perierant *T*, pesierant *D*, periurant *Q*; cf. *Cypr.*
 p. 21. 6 14 sedeuouunt *D¹*, se deuobunt *T*, se deuouunt *D^r*,
om. Q parentum *M²r* turpis *M¹Q¹T* 15 strepitus *M¹QT*
 16 manus *om. M (c.ch. Q)* intellegit *M¹Q¹T* quid *QTr*
 17 qui *c.c* quicum *T* nocentius *M²Q¹r* 19 studium *DQ*, studi-
 osum *T*, stuprum *r* qui *DM¹QT*. quae *M²*, quod *c* diuitia
M¹Q¹T nuditate et inopia *T*

praestat. manus carnifex, manus noxia, qui nec post lucra desinit, sed adhuc post damna ludit. christianus qui alea ludet ad sacrificium diaboli inmolantibus penes auctorem manus polluit. et idcirco Dominus ad hoc indignari se dicit: nolite, inquit, extendere manus nostras iniuste, ne exacerbetis me, et non sinam uos diu permanere super terram, et iterum: abstinete manus uestras ab iniusto, et ne feceritis quicquam mali. et apostolus beatissimus Paulus similiter dicit: uidete fratres, ne configuremini huic saeculo et pompis et deliciis et uoluptatibus eius, sed continete uos ab omni in-10 iustitia saeculi.

- 10 Nam quod delicti in Deum nulla fit excusatio nec indulgentia ulla et nemini uenia datur, in euangelio Dominus dicit, si qui, inquit, dixerit blasphemiam in filium hominis, dimittetur ei: qui autem peccauerit in spiritum sanctum, non dimit-15 tetur illi, nec hic nec in futuro saeculo. et iterum per prophetam: si delinquendo peccauerit uir aduersus uirum, orabitur pro eo ad Dominum: si autem in Deum peccauerit, quis orabit pro eo? et beatus apostolus procurator et uicarius Christi ecclesiasticam curam agens ponit et dicit: uos 20 estis templum Dei, et in uobis Christus habitat: si quis templum Dei uiolauerit, perdit illum Deus.

4 ?? 8 Rom. 12, 2. 13 Matth. 12, 31.
17 I Sam. 2, 25. 20 I Cor. 3, 16.

1 quae M^2Q^2v	desinet M^1Q^1T	2 sed et Q	aleam D
ludit DM^2v	ad $om. Q$	3 paenus Q^1 (paenes MQ^1)	polluet QT
4 ad] in Q	se $om. QTv$	5 desinam QT	6 et ite-
rum . . . l. 7 mali $om. MQ^1$		abstinete D	7 feceris T
8 uide M^1Q	9 obfiguremini v	delictis QT	10 sed] et Q
contente D	11 saeculi $om. v$	12 quod delicti] qui delinquit v	
13 ueniam QT	detur D^2Q^2	si quis $M^2Q^2T^1v$	14 blas-
phemia T , blasphemias v		demittetur Q	ei D , illi QTv
15 qui autem D , at his QT , at is v		spu sco Q	dimittitur D
16 per prophetam D , propheta dicit QTv		17 peccauerit uir D ,	
peccatur M^2Q , peccator M^1T , peccet uir v		aduersus ex aduiri T	
uirum $exp. Q$	18 dnm dm T	19 orauit T	apostolus
paulus QTv	et $om. Tv$	21 abitat* D	22 *** perdit D
(dis $eras.$), perdet M^2Q^2v			

et Dominus iterum in euangelio negat peccatores et exprobrat dicens: recedite a me omnes qui operamini iniustitiam: nescio uos. et Iohannes apostolus dicit: omnis qui peccat, non est de Deo, sed de diabolo est: et scitis quoniam ideo uenturus est filius Dei, ut perdat filios diaboli. si quis Christianus aleator es, tuus et hereditatis tuae inimicus es. quicumque es desine ab illa dementia tua miser. quid te in laqueum mortis cum diabolo ultro praecipitas? quid opes et diuitias tuas sordidissimis aeris amittis? quid te laqueis saecularibus inuoluis ut cum saeculo iudiceris? quid inimicum tuum fauoribus laudando delinquis, cum quo necesse est ut puuiaris?

Esto potius non aleator sed christianus, pecuniam tuam adsidente 11 Christo spectantibus angelis et martyribus praesentibus super mensam dominicam sparge, patrimonium tuum quod forsitan saeuo studio 15 perditurus eras pauperibus diuide, diuitias tuas Christo uincenti committe, seruus cum Domino tuo auocare, studio deifico obsequere, artem Domini imitare quae non perdet sed potius acquirat. desine ab illos tuos furacissimos mores, cohibe praecipitem nequitiam tuam: sit tibi cum pauperibus cotidianus lusus, sit tibi cum uiduis frequens 20 operatio: censum et adparatus tuos omnes ad studium ecclesiae distrahe, aurum tuum et argentum et pecunias tuas in thesauris caelestibus repone, fundos et uillas tuas iusta operatione ad paradysum remoue, ut peccata tua donentur tibi eleemosynis, et opera-

2 Matth. 7, 23.

3 I Io. 5, 18.

1 et dñs iterum *D*, iterum dominus *QTV* euangelio suo *QTr*
 exprobat *Q* 2 omnis *D* nescio uos *D*, nunquam uos cognitos
 habui *QTV* 4 deo est *T* 6 aleator christianus *QTV* es]
 est *T* 7 tua *om. QTV* 8 cum *om. MQ'* ultro *om. T*
 quid] quod *QT* sordidissimas aeris *QT*, sordidissimo aere *Dv*; cf.
p. 98, 14 9 amittis *D*, admittis *QTV* inuolues *D*, inuolens *T*
 cum] de *v* 10 delinques *DQT* 11 quod cum *MQ'* ut *om. QTV*
 14 quem forsitam *Q* 16 auocare] uocare *v* 17 perdit *Dv* acquirit *v*
 18 illos tuos furacissimos mores *M'Q'T*, illis tuis furacissimis moribus *DQ'*, illo tuo furacissimo more *M'* 19 sit] si *T* 20 tuas *om. D*
 21 thesauris *Q* 22 repone *ex* et pone *Q m. 2*, reconde et pone *M sed reconde in marg. m. 2* apparadysum *Q* 23 tua *om. QTV*
 climosinis *QT* orationibus *QTV*

tionibus continuis incumbere. alea ne luseris, ubi iusus nocius est et crimen mortale, ubi dementia sine consideratione, ubi nulla ueritas, sed mendaciorum mandra. abscide inde manum tuam et auerte inde cor tuum: extrahe caliginem inimici ab oculis tuis et purifica manum tuam a sacrificiis diaboli: abice abs te furaces mores, esto patiens et christianus, esto tibi et uitae tuae in operationibus iustus et prouidus, fuge diabolum persequentem et fuge aleam inimicam operum tuorum: studium sit tibi sapientiae, euangelicis monitis erudire, puras manus ad Christum extendere, ut promereri Dominum possis. aleam noli respicere. amen.

10

VII. DE MONTIBVS SINA ET SION.

1 Probatio capitulorum quae in scripturis deificis continentur. quae in uetere testamento figuraliter scripta sunt, per nouo testamento spiritaliter intellegenda sunt; quae per Christum in ueritate adimpleta sunt. nobis enim per Iesum Christum spiritalis intellectus 15 datus est ipso Iesu dicente: nobis quidem datum est intellegere sacramenta Dei, aliis autem in similitudinibus,

16 Mare. 4, 11.

1 continuis *om.* *Q* aleam *D* nocius *QT* 2 immortale *QT* 4 inimici *om.* *Q* 5 abige *QTv* 7 et] te *QT* operum tuorum *D*, rerum tuarum *QTv* 8 sit] si *T* euangelicis *M¹Q¹T*, euangelii *M²Q¹v* 9 extende *Qv* — Explicit de aleatoribus *D*, Aduersus aleatores explicit *Q*, Epistula Cypriani ad aleatores explicit *T*. —

Incipit de duobus montibus *MT*, de duobus montibus de monte Syna et Syon aduersus Iudeos *μ*. — 12 *initium huius libri mutilum esse uidetur* 13 ueteri *uv* per nouum testamentum *uv* 14 spūaliter *μ* ut solet christo *T* 17 similitudine * *M* in eras.

inuenimus in euangelio cata Iohannem scriptum: lex per Moy-
 sen data est, gratia et ueritas per Iesum Christum
 facta est. quae lex Moysi in monte Sina data est. uerum iterum
 inuenimus scriptum: de Sion enim exiit lex, et uerbum
 5 Domini ab Hierusalem. quatenus hoc intellegere debemus?
 utrum Sina mons ubi a Deo Moysi lex data est et Sion mons unde lex
 exiuit an unum sint an uero alter sit Sina mons et alter sit Sion
 mons. inuenimus enim haec nomina duorum montium esse Hebreice:
 uero Latina interpretatio nominum differet ab inuicem ostendens
 10 aliud esse Sina montem et aliud montem Sion.

Haec est interpretatio de Hebraica lingua in Latinam. Sina mons 2
 interpretat 'aeterna temptatio et odium:' aequae et Sion interpretat
 'temptatio exacerbationis et speculatio.' uides ergo in Hebraica
 interpretatione non sibi simile, sed neque esse unum montem, sed
 15 potius duo inuicem a se differentes gratia et honore. praeterea cum dicat
 Dauid propheta in psalmo primo: ego autem constitutus sum
 rex ab eo super Sion montem sanctum eius adnuntians
 imperium eius. ecce quatenus montem Sion sanctum designat.
 unde manifestum est montem Sion esse caelestem et spiritalem et
 20 Sina esse terrenum. nihil enim potest quod in terra est esse sanctum,
 cum totus mundus facta mala a diabolo sit maculatus. dicente
 Iesu: odit me saeculum quia et ego illum, quia mala

1 Io. 1. 17.

4 Es. 2, 3.

16 Ps. 2, 6.

22 Io. 7. 7.

1 iohannem *super sanguinem T m.* 2 christum *om. Tu*
 3 sina] syria *u* 4 enim *om. T* exiuit *T* 5 ab] de *T*
 debeamus *M^s* 6 utrum] ut *T* dno *u* 7 exhibit *u*
 an unum *MT*, unum *ur* alter s. s. m. et *om. M* 8 hebreice
MT semper. hebraice *ur* 9 uero *MT*, uerum *ur*; *cf. p. 106, 21*
 differet *scripsi* (*i. e. discernet*), different *Tu*, differentium *Mv* ostendit *v*
 10 monte *bis T* 11 latina *MT* 12 interpretat *T*
 (*i. e. significat*), interpretatur *Mur*; *cf. p. 110, 10* temptatio aeterna
Mur interpretatur *Mur* 13 exacerbationi *T* 14 non
 sibi *ex* mons ibi *M* similes *T* 15 duos *v* gratiam
 et honorem *M* propterea *T* 16 primo *MT*, secundo *ur*
 18 quatinus *M saepius* 19 caelestem esse *v* 20 montem
 sina *v* 21 per facta *u*: *cf. p. 111, 22* mala facta habeat et *v*
 22 iesum *Tu* quia et ego] et ego odi *v* illud *ur* mala
 facta sunt illius *T*, facta illius sunt mala *v*

facta sunt facta illius. ex qua re quicquid est in hoc saeculo terreno sanctum esse non potest.

- 3 Sion autem montem ex prophético dicto constat esse sanctum et spiritalem, in quo monte spiritus sanctus filius Dei rex constitutus est, adnuntians uoluntatem et imperium Dei patris sui: et Sina mon-⁵tem esse terrenum in arida terra constitutum, qui est in Syria Palaestina, ubi est terra Iudaea, ubi est et ciuitas illa interfecrix prophetarum, ante cuius portas Christus a Iudaeis crucifixus est in horto, quae ciuitas dicitur Hierusalem per Esaiam prophetam spiritali uerbo execrata et derelicta, nec immerito. et Deus ex eodem monte Sina¹⁰ terreno per Moysen adhuc in carne terrena primi hominis positum populo Iudaeorum terreno et carnali legem dedit. a Deo accepit illis tradendam, digitis sacris scriptam in duabus tabulis lapideis, licet digitis sacris tamen digitis in figura carnis, quasi populo carnali et durissimo sicut fuerunt tabulae lapideae durissimae, in quibus tabulis¹⁵ legem acceperunt. ideo in duabus: significans ex unitate populi diuidi duas partes, partem quae saluatur et partem incredulam quae perit dicente angelo ad Rebeccam uxorem Isaac: duae gentes in utero tuo sunt et duo populi de uentre tuo diuidentur et populus populum superabit et maior seruiet mi-²⁰nori. uero Rebecca figuram portat ecclesiae, sicut Isaac uir eius typum in se portabat Christi. ergo cum dicit duae gentes in

9 cf. Es. 3, 26.

18 Gen. 25, 23.

1 est *om.* μ 2 quod sanctum *T*   3 prophético] profecto $T\mu^1$
dictum μ^1 4 montem *M*   spiritus sanctus $M^1T\mu$, a spiritu
sancto M^2v 5 dei *M*, dei et $T\mu$; *fort.* dei id est   6 terrenum
esse *v*   syriam palaestinam M^1T 7 iudaea ubi] iudaea ibi $T\mu^1$
8 portam *v*   a *om.* Tv 9 esaiam *M*, isaïam μ spiritali
uerbo $T\mu$, spiritaliter uero Mv 10 quia et deus *v*   12 dedit
om. MTv a deo] quia et adeo μ legem a deo accepit *non*
distinguit v   accipit *T*   13 scripta *T*   14 digiti in *M*
15 tabulis] talis *T*   16 significans ex] quia significaret *v*   uni-
tatem MT diuidi duas μ^2 *in marg.*, diuiduas *T*, diuiduas μ^1 , de
duas *M* (as *in* abus *corr. m. 2*), diuidi in duas *v*   17 partibus M^2
partem incredula *T*, pars incredula *M*   periit μ 18 dicentem
 M^1T angelum M^1 19 deidentur *T*   20 superauit *T*
21 uero *T*, uerum $M\mu v$; *cf. p. 105, 9*   portat] portabat μv
sicuti μ

utero tuo sunt. quia et de gentibus duas partes futuras desi-
 gnabat, partem idololatrem perditam et partem credulam uiuentem per
 fidem, hanc unam partem gentium designat in utero ecclesiae per-
 manere generationem in aeternum in figura Rebeckae. et partem
 5 populi infidelium Iudaeorum a uentre tunc Rebeckae diuidi et separari
 a natiuitate ecclesiae. haec fuit praefiguratio in Geneseos per angelo
 spiritaliter adnuntiata. haec uero nomina eorum montium talem
 habent interpretationem in lingua Latina, demonstrans ueritatem, qui
 sint hi duo montes Sina uel nunc Sion: quod quidem post paulum
 10 dicturi sumus. ita enim hanc ueritatis interpretationem probauimus de
 principio generis humani uenientem. ita enim Deus omnipotens ab
 initio mundi et deinceps omni homini nascent * * de tempus et factum
 nomina a parentibus suis accipiebant: non quidem ex se, sed a Deo
 mente impellebantur, qui antequam fiant praescius est futurorum,
 15 quales post crementum aetatis suae futuri essent, posteriore tempore
 uegeti in nominibus Hebraicis designati habentur. quid singulis futu-
 rum esset, interpretatio nominum designabat ueritatem: sicuti tunc
 temporis in Patriarchis completum est, secundum primi hominis car-
 nem a terrae limo esse. ex ipso protoplasto probamus ueritatem.
 20 Nomen accepit a Deo. Hebraicum Adam in Latino interpretat 'terra 4
 caro facta', eo quod ex quattuor cardinibus orbis terrarum pugno con-

1 duae in duo corr. M^2 designabat futuras T 2 idolatrem MTu
 et partem $om.$ T incredulam T uidentem MT 4 in
 generationem aeternam v 5 infideli MT , infidelis u a uentre
 $om.$ M tunc $om.$ u , * T (t eras.) 6 natiuitatem T gene-
 seos Tu , genesi Mc angelos M^2u , angelum v 7 eorum $om.$ v
 8 ut demonstret v ueritatem M s. l. m. 2 9 hii M nunc
 $om.$ v paululum v 10 probabimus u , priuabimus T 11 enim
 deus om̄ps (omnes M) MTu , $om.$ v 12 et inceptus T omnes ho-
 mines nascentes v : lacunam indicauit * de tempore ue facto ue
 14 inuolebantur T^1 , inuolebantur MT^2 , compellebantur u fiant]
 fiant quae dum MT 15 ut quales v posteriori Mc
 16 uegeti M^1Tu , uegeta M^2 , uerbis et v in $om.$ v designati
 habentur u , designarentur MTc et quid v , qui in T 17 desi-
 gnat M , designaret v sicuti tunc] si tantum Tu^1 18 carne M
 19 e] ae M , de v terra e limo M protoplasto M 20 acci-
 pit T deo] deo adam v interpretatur Mue terram M^1
 12 caro corr. in in carnem M terrae ec terram M

prehendit, sicut scriptum est: palmo mensus sum caelum et pugno comprehendi terram et confinxi hominem ex omni limo terrae: ad imaginem Dei feci illum. oportuit illum ex his quattuor cardinibus orbis terrae nomen in se portare Adam: inuenimus in scripturis, per singulos cardines orbis terrae esse a conditore mundi quattuor stellas constitutas in singulis cardinibus. prima stella orientalis dicitur anatole, secunda occidentalis dysis, tertia stella aquilonis arctus, quarta stella meridiana dicitur mesembrion. ex nominibus stellarum numero quattuor de singulis stellarum nominibus tolle singulas litteras principales, de stella anatole α , de stella dysis δ , de stella arctos α , de stella mesembrion μ : in his quattuor litteris cardinalibus habes nomen $\alpha\delta\alpha\mu$. nam et in numero certo per quattuor litteras Graecas nomen designatur $\alpha\delta\alpha\mu$: ita α μία δ τέσσαρα α μία μ τεσσαράκοντα faciet numerum XLVI. hic numerus XLVI passionem carnis Adae designat, quam Adae 15 carnem in se figuralem Christus portauit et eam in ligno suspendit. quae caro dominica a Deo patre Iesu uocita est: spiritus sanctus qui de caelo descendit Christus, id est unctus Dei uiui Deo uocitus est, spiritus carni mixtus Iesus Christus. hic ergo numerus quadragesimus sextus passionem declarat, eo quod sexto millesimo anno hora sexta 20 passus, resurgens a mortuis quadragesimo die in caelis ascendit: uel

1 Es. 40, 12.

1 sum T , est $M\mu$	caelos μ	2 comprehendit $M\mu$	con-
fixi T , finxit $M\mu$	3 fecit $MT\mu$	4 in se] ipse MT	5 car-
dinibus M ; cf. p. 107, 6	7 anatholae M	8 artus M^1T	
$\mu\epsilon\sigma\eta\mu\beta\rho\acute{\iota}\alpha$ v	11 dyses T	artus T	mesembria v
12 ha-	bens M	13 designatur Adam v	14 $\mu\acute{\iota}\alpha$] $\mu\acute{\iota}\alpha$ id est unum v δ] et M $\tau\acute{\epsilon}\sigma\sigma\alpha\rho\alpha$ id est quatuor v $\mu\acute{\iota}\alpha$ id est unum v tessera contra $MT\mu$, $\tau\epsilon\sigma\sigma\alpha\rho\acute{\alpha}\kappa\omicron\nu\tau\alpha$ id est quadraginta v faciet $T\mu$, facit in M , fac et inuenies v , ex quibus resultat Erasmus numerus Erasmus XLVI hic numerus om. M et Erasmus 15 designans Erasmus quam adae scripsi, adae T , quam M , eandem μ 16 portabit M^1T , portabat M^2 eum T^1 17 dominica om. v ad deum patrem iesum T iesu om. μ uocata μ , uocitata M^2v 18 id est unctus] iunctus MT , unctus μ a deo v , deus μ uocatus v , uocitatus μ 19 carnis μ mixtus est M quadragesimus sextus $T\mu$, XLVI M 20 millensimo M 21 a mortuis resurgens v quadragesimo M , quadragesima v caelos μv

quia Salomon quadraginta sex annis templum Deo fabricauerit, in cuius templi similitudinem Iesus carnem suam esse dixit, dicens Pharisaeis: destringite fanum istum et ego in tribus diebus excitabo illum, et Pharisaei dicebant: quadraginta sex annis aedificatum est fanum istud et hic in tribus diebus suscitabit illum? dicebat autem Iesus fanum de corpore suo.

Deinde Abel filius Adae nomen accepit Hebraicum, designans fratris interfectionem et parentorum luctum, item Enoch qui ante diluuium Deo iustus complacuit et ideo de isto mundo in carnis suae natiuitate uiuus translatus est in loco ubi Deus scit: ex quo loco consummatione mundi innouari habet in hoc mundo, unde et translatus est ad confundendum et reuincendum antichristum: a quo interfecti martyria sua complebunt, uiuentes in aeternum in saecula saeculorum, et ideo Enoch interpretat 'innouatus', deinde Iob iustus, qui ante diem iudicii meruit uoce iudicis laudari, et ideo deuicto diabolo et superato Iob interpretat 'carissimus Dei', aeque et Abraham in sua natiuitate a parentibus suis Abram uocitus est, temptatus uero a Deo fidelis inuentus est et a Deo benedictus pater multarum gentium constitutus est: et ideo immutato a Deo nomine Abraham uocitus est, interpretat 'pater multorum populorum'.

Ecce interim de multis probationibus pauca diximus, ut ad duorum 6 montium nomina perueniens interpretationes eorum montium nomina probemus, qualiter designata sint ad nostram instructionem, ut

3 Matth. 26, 45.

2 similitudine <i>u</i>	dicentem <i>MT</i>	3 destringite <i>MTu</i> ¹ ,
destruit <i>u</i> ^r	istud <i>ue</i>	4 illud <i>ue</i>
excitabit <i>e</i>	illud <i>ue</i>	6 suscitauit <i>M</i> , ex-
11 consummationem <i>MT</i> , in	9 parentum <i>ue</i>	10 natiuitatem <i>M</i>
consummatione <i>ue</i>	12 inde <i>M</i>	
et <i>Tu</i> , etiam <i>Me</i>	13 antechristo <i>MT</i>	15 enhoc <i>M</i>
interpretatur <i>Mur</i>	16 nocem <i>MT</i>	diabolo deuicto <i>e</i>
superbo <i>T</i>	17 interpretatur <i>Mue</i>	carissimos <i>M</i> ¹
<i>M</i> , atque <i>Tu</i> ¹	suam <i>T</i>	18 uocatus <i>ue</i> , uocitatus <i>M</i> ; <i>item</i>
l. 20 fide fidelis <i>T</i>	20 est <i>om.</i> <i>u</i>	interpretatur <i>Mur</i>
21 patrem <i>M</i> ¹	23 nominum <i>Mc</i>	interpretationes] <i>cf. p. 100. 21</i>
per nomina <i>u</i>	24 designata sunt <i>e</i> , designat <i>T</i>	structionem <i>T</i>
ut e. h. interpretatione <i>om.</i> <i>M</i> .		

ex hac interpretatione nominum intellegamus montem Sina esse terrenum et montem Sion esse caelestem. spiritaliter interpretat Sina 'temptatio aeterna et odium', et mons Sion 'temptatio exacerbationis et speculatio.' ita intellegitur cum dicit [montem] Sina 'temptatio aeterna et odium', eo quod ex eo monte Moyses legem acceperit populo durissimo et contumaci. per quam legem temptati a Deo aeterno et inuenti sunt non posse eandem legem sustinere in perpetuum, exinde Deo in odio conuersi sunt. ideo in nomine montis Sina unde legem acceperant interpretatio nominis designauit populum temptatum a Deo et in aeterno odio esse conuersos: ideo dicit Sina 'temptatio aeterna et odium'. inuenimus enim in scripturis eos esse a Deo temptatos ita positum dicente Domino ad Moysen: exeat populus iste et colligant sibi diurnum in diem, et temptabo eos an possint legem meam sustinere an non. et temptati a Deo per legem inuenti sunt ab ea lege alieni. exinde Deo in odio aeterno conuersi sunt et completa est interpretatio Sina manifesta. uero et Moysen, per quo eos Deus per legem temptauit, in Latino interpretat similiter, Moyses 'temptatio Dei et inuentio', per quo temptati a Deo inuenti sunt alieni a legis obseruatione, ideo in aeternum Deo in odio conuersi sunt. hunc odium in ipso genere Iudaeorum scriptum inuenimus dicente Isaac de duobus filiis suis Esau maiore et Iacob minore: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Esau uero maior pilosus fuit totus, inquit, quasi corium pilosum, in figura populi maioris in impietate delictorum suorum constituti. et

12 Ex. 16, 4.   22 Mal. 1, 2. 3. Gen. 25, 25.

1 intellegimus *M* monte *T*; item l. 2 2 interpretatur *Muv*
 3 odium] odium exacerbationis *M* exacerbationis] aeternae *M*
 et] ** *M* 4 speculationis *M* dicitur *uv* montem μ^1 ,
 monte *MT*, mons μ^2 aeternae *M* 5 monte *exp. T* 6 *alt. et*
om. uv 7 possunt *T* 8 odio *T*, odium *Muv* 10 odium
 aeternum *v* conuersum *M²u* dicitur *v* 11 et temptatos *M*
 12 moysem μ 13 colligat *v* 14 possit μ 15 odium aeter-
 num *uv* 17 per quem *M²uv* ita interpretatur *Mu* 18 ten-
 tatio dei *ex tentio T* per quem *uv* 19 deo *om. u*
 odium *Mv* 20 hoc μ^2v 21 dicentem *M¹* suis filiis *v*
 minore] dicens *add. M*, dicente *add. T* 24 in *om. MTu* con-
 stitutus *MTu*

Iacob fuit lenis et minor, in figura populi nouellioris, qui ex dictoaudientia per credulitatis fidem ex aspredine saeculi in lenitatem conuersus est ad Christum Dominum et Dei filium.

Ecce probauimus per scripturarum fidem maiorem populum et uetu-
 5 stiore[m] esse Deo in odio conuersos secundum interpretationem montis
 Sina dicentis 'temptatio aeterna et odium', aequ[e] et Sion mons ita inter-
 preta[t] 'temptatio exacerbationis et speculatio'. haec nero interpretatio
 Latina ligni sacri passionem designat dicente Salomone de ipsam
 passionem Dominicam: contumelia et tormento interrogemus
 10 illum, ut sciamus reuerentiam illius et probemus pa-
 tientiam ipsius et temptemus quae euentura sunt illi.
 si enim uere filius Dei est, suscipiet illum, et libera-
 bit illum de manibus contrariorum: morte turpissima
 condemnemus illum. haec cogitauerunt et errauerunt:
 15 excaecauit illos malitia ipsorum et non intellexerunt
 sacramentum Dei. ecce temptatores Iudaeos. item scriptum est:
 et temptauerunt Dominum in loco inaquoso. speculum
 uero altitudinem ligni declarat dicente Salomone: posuerunt me
 uelut custodiam pomarii, eo quod in horto in ligno con-
 20 fixus inter duos latrones pependit. et de altitudine ligni ambos
 speculabatur in figura duorum populorum malefactorum, gentes
 in saecula mala facta iacentes et Iudaeos interfectores prophetarum.
 hi sunt duo populi malefactores, quorum figuram in se portabant
 duo latrones, inter quibus pependit innocens: unus blasphemabat,

9 Sap. 2, 19-22.

17 Ps. 105, 14.

18 Cant. 1, 6.

2 dictoaudientiam <i>MTu</i> , dicti audientia <i>v</i>	crudelitatis <i>T</i>
aspredinem <i>M</i>	3 dominum] deum <i>v</i>
populum maiorem <i>v</i>	4 probabimus <i>T</i>
6 aequ[e] et] aequ[e] <i>Tv</i>	5 odium <i>uv</i>
sacram <i>u</i>	conuersum <i>uv</i> , conuersus <i>M</i>
dn̄ica <i>uv</i>	interpretatur <i>Muv</i>
8 ligni] lingua <i>u</i>	8 ligni] lingua <i>u</i>
dicentem <i>M</i>	salomonem <i>MT</i>
9 contumelia et] contumeliae <i>Tu</i>	ipsa passione
12 filius] salus <i>u</i>	10 reuerentia <i>T</i>
liberauit <i>MT</i>	12 filius] salus <i>u</i>
13 illum] eum <i>v</i>	16 sa-
16 sacramenta <i>Muv</i>	17 deum <i>Mv</i>
18 uerum <i>T</i> , ergo <i>u</i>	13 illum] eum <i>v</i>
19 pomari <i>T</i> , pomorum <i>u</i>	16 sacramenta <i>Muv</i>
21 speculatur <i>v</i> , peculabatur <i>T</i>	17 deum <i>Mv</i>
22 sae-	18 uerum <i>T</i> , ergo <i>u</i>
culi <i>v</i> ; cf. p. 105, 21	19 pomari <i>T</i> , pomorum <i>u</i>
iacentes] facientes <i>u</i>	21 speculatur <i>v</i> , peculabatur <i>T</i>
24 inter quos <i>uv</i>	22 sae-
blasphemat <i>u</i>	culi <i>v</i> ; cf. p. 105, 21
	iacentes] facientes <i>u</i>
	24 inter quos <i>uv</i>

alius uero confessus est, quia innocens iniuriam patitur. Iesus autem ambos speculabatur de ligno speculatorio blasphemum et confessorem, confessorem saluauit et blasphemum perdidit, sicuti de duos populos fecit.

8 Persecutores derelicti, qui in aeternae mortis sententia sibi non 5
 erediderint, si sic de saeculo exierint, perient: gentes autem ad se con-
 uersae fidem sibi habentes, quia filius Dei est, saluati uiuebunt in aeter-
 na saecula saeculorum cum imperatorem et regem suum. uero in ipsa
 passione pendens in ligno duas partes populi prospiciens speculabatur de
 alto ligno, partem populi qui uiderant uirtutes eius mirabiles et deificas, 10
 patientem illum iniuriam dolentes plorabant: alii uero Iudaei iri-
 dentes de harundine caput ei quassabant, blasphemantes et dicentes:
 aue rex Iudaeorum, ubi est pater tuus? ueniat et eli-
 beret te de cruce. exinde exacerbatus pater fecit caelum pate-
 factum, et tonitrua facta sunt [et tenebrae] insustinibiles, terra com- 15
 mota est, patefacta sunt sepulcra et corpora foras a se misit, uelum
 templi scissum est et a tanto fragore caeli et terrae motu omnes qui
 stabant ante lignum alii dolentes alii uero blasphemantes inludentes
 prostrati in faciem iacuerunt trementes tamquam mortui. tunc Iudaei
 intellexerunt se offendisse Deum et in luctum conuersi sunt, et fuit 20
 exacerbatio. eo enim tempore quo in ligno confixus pependit dies
 fuerunt azimorum, qui sunt dies festi Iudaeorum. eo die metuentes

13 Matth. 27, 40. 49.

1 patiebatur <i>v</i>	3 confessorem μ s. l. m. 2	saluabit et
confessorem <i>T</i>	duobus populis $M^2\mu v$	5 derelicto <i>T</i> , dere-
delicti sunt μ	in <i>om.</i> μ	sententiis <i>T</i> , sententiam μ
<i>u</i> , si <i>T</i>	6 si μ s. l. m. 2, et $M\mu^1$	perint M^1T , perirent μ s. l. m. 2
autem <i>T</i> , uero $M\mu v$	conuersas $MT\mu$	7 saluatae μv
MTv , uidebuntur μ	8 cum <i>om.</i> <i>v</i>	imperatore μ
suo μ	uerum μv	in ipsa p.] ipsam passionem MT
10 pars <i>v</i>	uiderint <i>T</i>	11 iniurias <i>v</i> , in furia <i>T</i>
<i>exp.</i> μ	ei] eius μv	13 haue M^1T
$M\mu v$	14 te <i>om.</i> <i>v</i>	patefieri <i>v</i>
insustinibilia μ	16 est <i>om.</i> Mv	15 et tenebrae <i>om.</i> $MT\mu$
runt et	miserunt <i>v</i>	17 scissum est in duabus partibus M
motus M^1T , motus sunt M^2 , <i>om.</i> μ	18 et illudentes <i>v</i>	20 dñm μ
21 infixus M	22 azimorum <i>v</i>	

factum esse terrae motum et caeli fragorem prostrati facie in terra
plangentes in luctum conuersi sunt, et in ipsam suam passionem imple-
uit propheticum dictum: et conuertam dies festos eorum in
luctum et cantica eorum in lamentationem. ante enim
5 cum captiui detenti essent a Babylones, dicebant illis Babylones:
cantate nobis cantica de canticis Sion, et Iudaei lamen-
tantes captiuitatem suam dicebant ad Babylones ut diximus lamen-
tantes se: quomodo cantabimus canticum Domini in
terra aliena.

10 Ecce quatenus completa est interpretatio montis Sion 'temptatio 9
exacerbationis et speculatio'. unde manifestum est Sion montem ligni
sacri regnum esse in sanctitate iustificatum dicente Dauid: adnun-
tiate regnum Dei in gentibus, quia Dominus regnauit
de ligno et transiuit in gentibus. de quo regno ligni regalis
15 idem propheta dicit: ego autem dico uobis: constitutus
sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, ad-
nuntians imperium eius. quem dictum propheta cum per Pon-
tio Pilato in suam passionem pendens in ligno compleuit, Pontius
Pilatus impulsa mente a Deo accepit tabulam et titulum et scripsit
20 tribus linguis hebreice graece et latine: IESVS. NAZARENVS. REX.
IYDAEORVM et in capite ligni clauis tabulam cum nomen regis
Iudaeorum confixit et manifestauit propheticum dictum eo quod spiri-

3 Amos. 8, 10.
15 Ps. 2. 6. 7.

6 Ps. 136, 3. 4.

12 Ps. 96, 10.

1 fragore <i>Tμ</i>	facie] in faciem <i>v</i>	terram <i>M</i>	2 in
<i>om. T</i>	ipsa <i>μv</i>	sua <i>μv, om. M</i>	passione <i>μv</i>
compleuit <i>Mμv</i>	3 et <i>om. Tμ</i>	5 a] in <i>v</i>	babylones <i>T</i> , baby-
lone <i>Mμv</i>	dicabant illis babylonii <i>om. M</i>		babylonii <i>v</i>
6 canticum <i>μ</i>	7 ad b.] babylonii <i>v</i>		lamentantes se] lamen-
tasse <i>T</i>	8 quomodo] quō <i>μ</i>		cantauimus <i>M</i> , cantamus <i>μ</i>
11 montem sion <i>v</i>	12 esse <i>om. Mμ</i>	14 de] a <i>μv</i>	trans-
ibit <i>μ</i>	regales <i>M¹</i> , relegas <i>T</i>	15 isdem <i>T</i>	dicit <i>om. μ</i>
dico uobis <i>om. v</i>	16 adnuntias <i>T</i>	17 quem <i>MTμ¹</i> , quod <i>μ¹v</i>	
pontium pilatum <i>M²μv</i>	18 sua passione <i>M²μv</i>	19 im-	
pulsa <i>MTμ</i> , impulsa <i>v</i>	tabulum <i>T</i>	et scripsit] scripsit <i>μv</i>	
21 nomine <i>M²μv</i>	22 confinxit <i>Tμ</i>	et] et tunc <i>Mv</i>	

taliter mons Sion crux est quae est uirtus Dei apostolo Paulo dicente: crux Christi non credentibus stultitia est, credentibus autem uirtus Dei crux est, et iterum dicit: nos autem adnuntiamus uobis Christum, et hunc crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: 5 ipsis autem nocitis Iudaeis et Graecis Dei uirtus et Dei sapientia. sic uerum et alius propheta declarat lignum passionis Dominicae esse montem Sion sanctum, in spiritu ita dicit: quis ascendet in montem Domini, et quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus et mundo corde dextra 10 laeuaque extensis clauis fixis innocentiam demonstrans. ideo dicit innocens manibus et mundus corde. qui non accepit in uano animam suam et non iurauit subdolo proximo suo, a Domino suo hic accipiet benedictionem et misericordiam a Deo salutari suo. omnis passio hominum 15 in terra cadet, haec sola passio crucis stantem demonstrat: unde uerum dicimus montem sanctum lignum esse passionis. inde innocens manibus et mundus corde: hoc dicto prophetico Iudaeos redarguebat: qui Moysen praeponunt Christo domino illius, eo quod Moyses cum in montem Sina ascendisset, ut legem Iudaeis acciperet, innocens mani- 20 bus et mundo corde non fuit. nec ore enim mundus nec ** sed corde, eo quod Aegyptium calce percusserit in Aegypto et mortiferatum

2 I Cor. 1, 23 sq.

8 Ps. 23, 3. 4. 5.

1 paulo <i>om. v</i>	dicentem <i>T</i>	3 crux uirtus dei est <i>Mμ</i>
6 uocatis <i>μv</i>	crecis <i>M</i>	dei uirtus <i>ex</i> diuinitus <i>μ m. 2</i> , dei uirtutem <i>v</i>
7 sapientiam <i>v</i>	euerum <i>T</i> , sic uero <i>Mv</i>	8 di-
cens <i>μ²v</i>	9 et quis] aut quis <i>v</i>	10 et mundo corde <i>om. Tv</i>
dextera <i>v</i>	11 fixus <i>μ</i>	12 mundo <i>Mv</i>
14 a domino <i>post</i> benedictionem <i>Muv</i>	suo <i>om. Mμ</i>	13 subdolo <i>Tμ</i>
<i>μ h eras.</i>	15 salutare <i>M</i>	16 terram <i>μv</i>
passionis <i>T</i>	17 uere <i>μ e in ras.</i> , uerbum <i>M</i>	18 mundo <i>Mv</i>
cordo <i>M</i>	19 praeponunt <i>μv</i> , praemonente <i>M</i>	20 ut] et ut <i>M</i>
21 et mundo corde <i>om. Tμ</i>	nec nec <i>μ¹</i> , neque <i>M</i>	ore <i>om. Muv</i>
enim <i>om. μ</i>	nec sed corde <i>T, om. Muv</i> ; <i>fort.</i> nec manu sed nec corde	22 calcem <i>MT</i>
mortifera cum <i>Tμ¹</i> , mortiferat cum <i>μ²</i> , mortiferauit eum cum <i>M</i> , mortificauerit eum et <i>v</i>	aegyptum <i>M</i>	mortiferatum <i>scripsi</i> ,

manibus suis eum in harena obruerit: Christus autem in montem sanctum ascendit lignum regni sui, ut moreretur a Iudaeis, quam quod ipse aliquem hominum mortiferaret, nisi solum diabolum inimicum generi humano. exinde ascendens in montem innocens et mundus corde, et ideo propheta dicit: quis ascendet in montem Domini et quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus et cetera, et declarauit montem Sion sanctum esse crucem sanctam dicente aequae propheta: de Sion exiet lex, et uerbum Domini ab Hierusalem. lex christianorum crux est sancta Christi filii Dei uiui dicente aequae propheta: lex tua in medio uentris mei. percussus in lateris uentre: de latere sanguis et aqua mixtus profusus affluebat, unde sibi ecclesiam sanctam fabricauit, in quam legem passionis suae consecrabat dicente ipso: qui sitit, ueniat et bibat. qui credit in me, flumina de uentre eius fluebunt aquae uiuae. item in psalmis: et erit uelut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. ecce uerbum propheticum fructum resurrectionis die tertio spiritaliter intellegendum dicentis: de Sion enim exiet lex. hoc est de ligno regali. et uerbum Domini ab Hierusalem, quae est ecclesia.

Caro ligno confixa emisit uerbum dominicum dicens: Heli, heli. et adimpletum est propheticum spiritale ante dictum: de Sion

8 Es. 2, 3. (Mich. 4. 2.) 14 Io. 7, 37, 38. 15 Ps. 1, 3, 22 Matth. 27, 46.

2 quam quod <i>MT</i> , potius quam quod <i>u</i> , quamquam <i>r</i>	3 hominem <i>u</i>
mortiferaret <i>MTu</i> , non mortificauerit <i>r</i>	4 generis humani <i>Mr</i>
in montem ascendit <i>r</i>	5 et mundo <i>M</i>
ascendit <i>MT</i>	6 manibus et mundo corde <i>Mr</i>
et cetera <i>om. r</i>	7 et crucem sacram <i>u</i> , sanctam crucem <i>r</i>
ab] de <i>T</i>	8 exiit <i>T</i>
10 christo filio <i>r</i>	11 percussum <i>M</i>
latere <i>MT</i> , lancea <i>ur</i>	12 et <i>om. u</i>
aquam <i>MT</i>	13 qua <i>r</i>
proflusus <i>u</i> ¹	14 bibit <i>T</i> ¹
affluebat <i>u</i> , fluebat <i>r</i>	15 fluebunt <i>Tu</i> ¹ , fluent <i>Mr</i> ²
consecratus <i>Tu</i> ¹ , consecrauit <i>u</i> ²	16 secus decursus] iuxta tractus <i>u</i>
17 fructum <i>om. T</i>	18 tertia <i>r</i>
19 enim <i>om. Mr</i>	23 spiritalem <i>MT</i>

exiit lex, et uerbum Domini ab Hierusalem. *dicit Hierusalem* de caelo descendente nouam ciuitatem, quadratam per quattuor euangelia, habens duodecim fundamenta duodecim prophetarum et duodecim portas duodecim apostolorum: per quorum adnuntiationem christiani in hanc ciuitatem sanctam et nouam introierunt, quae spiritalis est ecclesia.

- 11 Ecce probauimus per omnium scripturarum deificarum fidem duos montes Sina in terra et Sion in caelo duorum testamentorum portare figuram, ueteris Sina et noui Sion: ex quibus duobus montibus, uidelicet duobus testamentis posteriori tempore demonstratos et depalatos duos populos, ueterem et priorem Iudaeorum et nouum et posteriorem populum christianorum: Iudaeos terrenos quibus terra promissa a Deo (acceperunt carnales) et christianos caelestes quibus regna caelorum a Deo promissa (accepturi sunt in futuro saeculo). caro enim christianorum spiritalis et immortalis erit. 15
- 12 Aliam probationem ueritatis scripturis positam † ex ea ueritatem caelestem spiritalem. facimus figuratam comparationem de huius mundi conuersu. diximus enim montis sancti Sion quod lignum regalem et sacrum habere interpretationem de Hebreico in Graeco uel in Latino 'temptatio exacerbationis et speculatio,' eo quod de ligno speculabatur ante se stantes bonos et malos. 20
- 13 Ita inuenimus ipsum saluatorem per Salomonem speculum immaculatum patris esse dictum, eo quod sanctus spiritus Dei filius gemina-

4 cf. Apoc. 21, 2.

1	exiit <i>T</i>	dicit hierusalem <i>scripsi</i> ,	hierusalem dicit <i>v</i> ,	<i>om.</i>	<i>MTμ</i>
3	habentem <i>v</i>	4 et <i>om.</i>	<i>v</i>	5 adnuntiatione <i>T</i>	christi
	<i>MTμ</i>	sanctam <i>om.</i>	<i>T</i>	7 duos <i>μv</i>	9 figura <i>MT</i>
	uidelicet <i>μ</i> ,	uide <i>T</i> ,	uidet <i>M</i>	10 duo testamenta <i>M</i>	posterioris
	<i>T</i> ,	his posterioris <i>M</i>	depalatos <i>MT²μ</i> ,	depalatus <i>T¹</i> ,	declaratos
	habemus <i>v</i>	12 qui terram promissam <i>μv</i>	13 quibus] qui <i>μv</i>		
16	alia probatione <i>v</i>	in scripturis <i>μv</i>	posita <i>v</i>	eam <i>MT</i>	
	ueritate <i>μv</i>	caelesti <i>v</i> ,	caelestem et <i>Mμ²</i>	17 figu-	
	rarum <i>v</i> ,	figura <i>μ¹</i>	conuersus <i>MTμ¹</i> ,	conuersis <i>μ²</i> ,	conuersatione <i>v</i>
18	monti <i>T</i> ,	montem <i>μ</i>	sancti <i>om.</i>	<i>μ</i>	quod] idem est <i>μ</i> est
	<i>s. l. m. 2</i>	regale <i>μv</i>	19 haberet <i>v</i>	hebreo <i>Tμ</i>	
	graecum <i>v</i>	in <i>om.</i>	<i>Mμv</i>	latinum <i>v</i>	20 et] uel <i>Tv</i>
21	stantis <i>T</i>	23 patri <i>T</i>	<i>sp̃s sc̃s</i>	<i>μv</i>	

tum se uideat, pater in filio et filius in patre utrosque se in se uident: ideo speculus immaculatus. nam et nos qui illi credimus Christum in nobis tamquam in speculo uidemus ipso nos instruente et monente in epistula Iohannis discipuli sui ad populum: ita me
5 in uobis uidete, quomodo quis uestrum se uidet in
aquam aut in speculum, et confirmauit Salomonicum dictum de se
dicentem: quis est speculus immaculatus patris.

Verò etiam et uitem ueram se esse dixit, patrem suum agricolam. 14
si ergo Christus uitis est uera, utique constat quia et nos qui in illo
10 credimus et ipsum induimus sumus uitis uerae quae est in uinea domi-
nica, et Christus custos uinae suae dicente Salomone: posuerunt
me custodem in uineam. inuenimus uero in conuersu huius
mundi in similitudinem spiritalem figuraliter esse uineam habentem
15 dominum et possessorem suum. uero tempore maturo prope dies uin-
diarum ponunt in mediam uineam custodem puerum in alto ligno
media uinea confixo et in eo ligno faciunt speculum quadratum de ha-
rundinibus quassatis et per singula latera quadraturae speculi faciunt
cauerna ternam, quae fiunt cauerna duodecim: per quam quadraturam
cauernorum custos puer omnem uineam perspicuens custodiat cantans,
20 ne uiator ingrediens uineam dominicam sibi adsignatam uexet uel

4 ? ?

7 Sap. 7. 26.

8 Io. 15, 1.

11 Cant. 1, 6.

1 uid[bat] <i>M</i>	pater quoque <i>M</i>	utroque <i>M</i> , utrique <i>v</i>
se in se <i>om.</i> <i>M</i>	uidet <i>T</i> , uidentes <i>μ</i>	2 speculum immacu-
latum <i>v</i>	4 ad populum] ad paulum <i>T</i> , <i>om.</i> <i>μ</i>	5 quomodo]
quò <i>μ</i>	6 aqua a. i. speculo <i>μv</i>	confirmat <i>v</i> , contrafirmavit <i>M</i>
de se dictum <i>M</i>	7 dicens <i>v</i> , dicente <i>M</i> , <i>om.</i> <i>μ</i>	qui <i>μv</i>
speculum immaculatum <i>v</i>	8 uerum <i>μv</i>	uitem aeternam et <i>v</i>
et patrem <i>μ</i>	9 est uera <i>μ</i> , et uera <i>T</i> , uera <i>Mv</i>	ubique <i>μ</i> ¹
10 uitis <i>M s. l. m.</i> 2	in <i>addidi</i>	11 custos <i>M</i>
dicentem salomonem <i>MT</i>	12 uinea <i>μv</i>	uinae] uitae <i>T</i>
<i>M</i> , conuersatione <i>v</i>	13 mundi] modi <i>T</i>	spiritali <i>T</i> li <i>in ras.</i>
14 tempore uero <i>v</i> , uerum tempore <i>μ</i>	15 ponam <i>T</i> , positum <i>v</i>	
in <i>om.</i> <i>MT</i>	media uinea <i>μ</i> , uineam <i>v</i>	16 speculam quadratam <i>v</i>
de] et de <i>M</i>	17 et <i>μ s. l. m.</i> 2	speculae <i>v</i>
18 caernas ternas <i>μv</i>	quae] qui <i>T</i>	facit <i>MTu</i>
cauernae <i>μv</i>	19 cauernarum <i>μv</i>	puer] per <i>T</i>
cantans <i>M¹T¹</i>		custodiens <i>M</i>

fures uiam uineae uestigent. quod si inportunus fur egens in uineam uoluerit introire et uiam demere, illic puer sollicitus de uinea sua deintus de speculo dat uocem maledicens et comminans, ne in uineam uiator fur audeat accedere dicens: rectum ambula. fur autem timens uocem pueri sibi comminantem refugit de uinea, speculum uidet, 5 uocem audit, puerum intus in speculo sibi comminantem non uidet, timens post uiam suam uadit.

- 15 Hic conuersus saecularis similatus gratiae spiritali. ita est enim et in populo deifico, sicut in uinea terrena. uinea dominica et spiritalis plebs est christianorum, quae custoditur iusso Dei patris a 10 puero Christo in ligni speculum exaltatum. quod si uiator diabolus perambulans uiam saecularem si ausus fuerit de uinea spiritali hominem de plebe dominica separare et uexare, statim a puero caeleste correptus et flagris spiritalibus emendatus exulans ad centesimum effugit in locis aridis et desertis. hic custos est puer filius dominicus, 15 qui uineam suam sibi a patre commendatam saluandam tenet et reseruandam: de quo Esaias propheta cecinit dicens: ecce puer meus filius meus dilectissimus, ponam super eum spiritum meum, et iudicium gentibus nuntiabit: non

17 Es. 42, 1—4.

1 fures] furans μ^1	uiam] uiam $M\mu^2v$	uineam MT'	ue-
stigent T , uestiget μ^1 , conculcent $M\mu^2v$	si M s. l. m. 2	2 ui-	
neam suam M	3 demptus μ	specula v	uocem malam v
4 autdeat** M	recte μ	5 comminantis Mv	uine-
am M	speculam v	uidit T	6 specula v
timens v	8 haec conuersatio v .	similatur v	7 et
<i>om. u</i>	uineam terrenam uineam dominicam MT	et <i>om. u</i>	9 et
10 plebs T	iussu v	a <i>om. \mu^1</i>	11 lignis T , ligno M
speculum $MT\mu$, specula v	exaltato μv	12 uiam] uineam M	
si <i>om. \mu v</i>	spiritali μv	13 plebem dominicam M	separare]
rapere μ	caelesti μ , caelesti uoce v	14 et] est et T , et	
<i>eras. in M</i>	spiritalibus flagris $M\mu v$	exulans μ^2 , exululans $MT\mu^1$	
15 est custos $M\mu v$	16 saluandam tenet <i>scripsi</i> , saluamanet M , saluan-		
dum $T\mu v$	et <i>om. M</i>	17 reseruanda M , reseruandam custo-	
diat μ , reseruandam accepit v	esaia T^1 , esaiam μ^1	cecinat T	
(<i>cec in ras.</i>), cantauit M , canit μv	18 filius meus <i>om. T^1 v</i>		
super eum ponam M	19 nuntiauit MT		

clamabit neque contendet. harundinem quassatam non
 confringet et linum fumigans non conlocabit, quo-
 adusque expellat in contentione iudicium: et in
 nomine eius gentes credant.

5 VIII. AD VIGILIVM EPISCOPVM
 DE IVDAICA INCREDVLITATE.

Etsi plurimos gentilium scio, Vigili sanctissime, ab ordine atque 1
 ratione veritatis auersos, quominus Dominum noscant, caecitate men-
 tis errare, tamen magis Iudaicae plebis insaniam noui aduersus nomen
 10 Domini pertinaci etiam nunc duritia cordis ingenita patrum iniquitate
 perstare, auersantes ueram salutem nec inquirentes aeternae uitae
 datorem, ut qui delictis stirpis antiquae sint pari merito nequitiae
 genitales obnoxii, saltim uel sero credentes possint conuerso ad Deum

1 clamauit *M* 2 confriget *T* lignum *T'u* conlocauit
MT, extinguet *v* 3 contione *M* 4 credent *u*, credent et
 sperabunt *v*. — Caecili Cypriani de duobus montibus explicit *MT*,
om. u. —

Incipit ad Vigilium episcopum de iudaica incredulitate *TtZu*. —
 7 etsi] Ciprianus uigilio fratri salutem. etsi apud *Z* uigili ca-
 rissime scio *Z* 9 errarent *Tt*¹ tamen *u*², tunc *TtZu*¹
 10 ingentam *Z* patrum *Tt*¹, et patrum *cod. Remigianus (r) ex*
quo Baluzius hunc librum emendauit iniquitatem *Tt*¹*Z* 11 ad-
 uersantes *Z*, conuersantes *u* uitae aeternae *v* 12 delicta *Z*
 antiquae] scique *Z* sunt *Zuv* nequeuita *T* 13 obnoxios
TZ, obnexi *u*¹ saltem *Ztu* possunt *Tt* conuersi *Ztv*
 domini *TtZv*

timore satisfactione omni paenitentiae ab iniquitatibus liberari. sed perstat et durat adhuc et semper puto durabit ad usque progeniem succidaneam innata patrum inreligiosa perfidia, quae aduersus odium nominis Domini incredulitatis insania roborata nec ad noscendam ueritatem potest corrigi nec ad timorem Dei ipsius monitis doceri 5 atque suaderi. cum autem doceat Dominus et ostendat dicens: ego sum lumen saeculi: et qui me secutus fuerit non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen uitae, quam malum ratio est ostensum diuinitus uitae lumen omittere et mentis caecitatem malle, tenebras mortis eligere, ut ostendant damnationis suae 10 propriae uoluntatis libera et licita perditione contra Deum etiam illa nolle quae prosunt? secundum quod et per Domini uocem increpatam Hierusalem, quod colligi noluerit Deo illam uolente colligere, loquitur spiritus sanctus et bonitatem Dei manifestat peccatoribus subuenire iugiter uelle: Hierusalem Hierusalem, quae in- 15 terficis prophetas et lapidas eos qui ad te missi sunt, quotiens uolui colligere filios tuos, sicut gallina colligit filios suos sub ascellas suas, et noluisti? adeo Dei uoce manifeste perfidi populi contumacia denotatur, ut etiam salutem propriam suam semper aduersus clementem misericor- 20

6 Io. 8, 12.

15 Matth. 23, 37.

1 timorem *Ztv*; cf. p. 126, 1   omnis μ 2 qui perstat *Z*
 puto durabit *om. Ttu*   ad] et *Z*   3 succedentem *Z*   inno-
 tam *Z*   patrum *Tt*, *om. Z*   inreligiosam in perfidiam *Z*
 4 christi domini *Z*   insaniam *Z*, infamia *v*   roboratam *Z*
 agnoscendam μ 5 potest] potestate *Tt*¹   7 et qui] qui *Zv*
 ambulauit *T*   8 quam *TZ*, haec *t*, quae μv mala *Z*, maluit *t*
 9 ratio est] ratione *tu*¹   uitae *om. Z*   dimittere *Z*   caeci-
 tate μv 10 malle] male μ , alere *t*, uel *Z*   mortis *ex* mon-
 tis *T*   ostendat *t*²*v*   11 propriam uoluntatem *Z*   liberam *Z*
 illicitam *Z*, illicita *T*   perditione *t*² μ , perditionem *TZt*¹   12 in-
 crepatum *T*, ad increpitam μ 13 quod] quo *Tt*, que *ex* qui μ
 uoluit *Z*   deo] idem *Z*   illam . . . l. 20 salut *post* esset
 p. 124, 9 *exhibet Z*   uolentem μ , uolentem *T*¹   14 dñi *Z*
 qua peccatoribus iugiter subuenire uellet *Z*   16 misi *T*   17 filios]
 pullos *Z*   18 ascellas *Ttu*, alas *Z*, axillas *v*   suas *om. Zuv*
 19 ut] et *Z*   20 *post* salut *exh. Z* tionem hominis 122, 8 . . . solum
 123, 11   propriam] sanctus aduentum eius in propriam *Z*

diam Domini spreuisse doceatur. propheta item alius beniuolentiam Dei exhortatione praedicationis offerens et insinuans proclamat et suadet dicens: reuertimini ad me, et ego reuertar ad uos, dicit Dominus. alius uero similiter: misericordiam suam Deus sempiternam manere demonstrans addidit dicens: nolo mortem morientis, quantum ut reuertatur et uiuat, dicit Dominus.

Quid est ergo reuerti, quam in Christum credendo per eum qui est uia ueniendi ad patrem Deo reconciliatum posse saluari? quomodo autem reuerti ad Deum possunt qui ei per quem est agnitio et reuersio ad Deum uoluntatem Dei praedicanti credere noluerunt? aut quomodo Deum satisfactione placare poterunt, qui eum qui est satisfactio et placatio pro nobis apud patrem sacrilega impugnatione persequi maluerunt? si enim aduocatum Christum habemus apud Deum patrem, initiare utique ea quae nos docuit et monuit quaeque apud patrem locuturus est sollicito timore facere debemus. igitur nos qui mente in Domini metum prona mandatorum eius monitis insistimus et religiosi ac uenerabilis cordis fide credulitatem de eius timore concepimus, quid aliud sequi, quid cupere, quid magis uelle ac tenere debemus, quam ut omnia nobis mentis antiquae

3 Mal. 3, 7.   5 Ez. 18, 23.   14 I Io. 2, 1.

1 dñm Z   propheta item alius] inde propheta *Baluzius*   2 in
exhortatione Z   praedicatione T, praedicans Z   offerens et
(et om. u, in T) insinuans *Ttu*, om. Z   proclamat T   3 sua-
deat μ^1 , insuadeat T, insuadet t   4 uero] quoque *Zu*   suam
deus TZ, dei u, domini t   5 sempiternum T   8 ergo] aliud Z,
ergo aliud μ reuertij] ad dominum *add. Baluzius ex r*   cre-
dentem Z   9 a patre *Tt*   saluari] salutari Z   10 dñm μ
ad deum possunt reuerti Z   quam T   agnitione *Tt^1*   11 dñm Z
uoluntate Z   12 deo Z   satisfactione aliqua Z   placere
TZu^1   potuerunt *TZe*, poterit μ , potuerint *Remig.*   13 sacri-
legum impugnationem T   14 maluerint μ haberemus *Tt^1*
15 dñm Z   initiare *scripsi*, utiari* T, om. *ZTu*, seruare v   utique
om. v   ea *ex re* ea t   monuit] nouit Z   16 quaeque] que Z
apud] ad μ locutus *Zt^1u^2*   17 nos om. Z   mente dñi T, in deum
mente Z   metu prona *tu*, prona metum Z   18 corde et Z
fide et Z, fidem et *Baluzius ex r*   19 quid magis] ac magis Z
20 ac om. Z   omnia] omnia T, omnino a t   antiquae T

nocte discussa et caligine uitae prioris abstersa mandatorum Domini salutarium memores ac uitae aeternae promissa retinentes ad eius monita uertamur et in ipsius lumine quod ostendit firmata credulitate gradiamur: ut qui ignari aliquando salutis futurae in erroribus implicati uitae prioris ac tenebris oberrauimus inluminati nunc eius ueri luminis claritate et ostenso nobis atque patefacto melioris uiae limite Domini mandata sequenda et gerenda teneamus.

3 Hoc lumen nobis uitae salutaris exortum, hoc in reparationem hominis natum de Dei patris procuratione ac miseratione praesidium. magi primi ab orientali parte uenientes et stella eius duce Iudaeorum regem palam praescia praedicatione quaerentes, adferentes etiam munera testificata omnibus inquisitione monstrarunt. et ne aliquibus quis ille esset abscensum, inuentum puerum procidentes genibus adorarunt, sicut testificatur euangelium dicens: cum autem Iesus natus esset in Bethleem Iudae in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente uenerunt in Hierosolymam dicentes: ubi est qui natus est rex Iudaeorum. uidimus enim stellam eius in orientem et uenimus adorare eum. testificantes scilicet ueritatem de eo etiam stellam sibi signum atque indicium natiuitatis ipsius esse monstratam, qua indice natum illum magis praedicantibus et adfirmantibus et Hierosolymis crederetur. Simeon quoque iustus qui in caecitate constitutus diuino monitu audierat se non ante moriturum quam ui-

14 Matth, 2, 1. sq.

1 subtersa Z	3 reuertamur Ztv	in om. Z	4 in om. Z
5 uitae om. Z	ac] a T	aberrauimus v	6 uiae] uitae μv
7 limite] lumine Z	8 in om. Tt	reparationem] reperabile Z;	
cf. p. 120, 20	9 ac miseratione om. Z	10 magi ex migra T	
orientalis Tt ¹	et om. Z	eius om. v	12 ne om. T, in Z
13 esset abscensum μ, absconsus Z, abscensum Tt, abscensum foret Baluzius ex r	procedentes T	14 testatur Z, testificans μ	
euangelista Z	15 natus esset iesu v	bethlem T	iudeae μ
16 et ecce Tt	in om. Z	18 eius stellam μ	oriēte t ² μv;
cf. Cypr. p. 98, 17	19 ueritatem om. Z	etiam nobis Z	20 iudicium T
21 quam T	natum esse Z	illum om. Z	
22 et om. Zuv	hierosolymis T	23 monitus Z, monitus oraculo Baluzius ex r	

disset Christum, cum in templum omni populo praesente infantem
 secum mater inferret, in spiritu Christum natum esse sensit, accep-
 tum in manus puerum nudit et benedicens Deum in conspectu et
 auditu omnium dixit: nunc dimittis seruum tuum Domine
 5 secundum uerbum tuum in pace quoniam uiderunt
 oculi mei salutare tuum. Simeon quod caecus audierat eui-
 denti ueritate perfectum est, et ueritatem quam accepto lumine uide-
 rat benedicendo palam Deum populo praedicabat. ad hoc enim uide-
 rat, ut referret, ut reuelatione sua quod Christus natus fuisset
 10 ostenderet et perfidi populi initia prima incredulitatis instrueret.

Nec hoc solum testimonium de eo scripturarum caelestium ueritas 4
 perhibet, uerum et per prophetas ante spiritus sanctus aduentum eius
 in hunc mundum futurum palam mente omnium conscia praedicauit,
 ne esset obtentus excusationis incredulis uel ignorasse Dei filium Chri-
 15 stum uel nescisse futurum saluatoris aduentum, sicut Dauid mani-
 festat dicens: dies diei eructat uerbum et nox nocti in-
 dicat scientiam: non sunt sermones nec uerba, quo-
 rum non audiantur uoces eorum. in omnem terram
 exiit sonus eorum et trans fines terrae uerba eorum.
 20 in sole posuit tabernaculum suum. id est in manifesto in

4 Luc. 2, 29. 16 Ps. 18, 3.

1 templo Z 2 inferret mater v in] et in *uv* natum
 esse christum *v*, natum esse *u* sensisset *Zuv* et acceptum *Zt*²
 3 manibus Z 4 audito *T*¹ 5 quoniam] quia Z 6 et ui-
 denti Z 7 ueritatem *Tt*¹ perfectum est] perfectum esse annun-
 tiabat *Baluzius ex r* et *om. Ztuv* acceptam lumen Z
 8 dum palam Z 9 referretur *T* ut *tu, om. TZ, et v*
 reuelationem suam Z, relatione sua *Tu* christus] dñs Z 10 osten-
 dere et *T*, et ostenderet Z 11 *post solum ech. Z*: sanctus ad-
 uentum eius in propriam suam semper aduersus elementem misericordiam
 dñm spreuisse uideatur (*cf. p. 120, 20*) uenisset et ipse *p. 124, 9 . . .*
credentibus 125, 4 13 hunc . . . *p. 124, 9* esset *post christum p.*
126, 13 ech. Z conscia *t²u²*, conscientia *TZt¹u¹*, consciente *v*
 praedicabit *T* 14 ne *u*, me *T*, que *Z*, nec *te* esset] est *Zto*
 contentus Z 17 non *om. T*, et non Z neque Z 18 audi-
 untur *Tt* 19 exiit *Zuv* trans] in Z terrae *om. u*
 uerba] fines *v* 20 id est] idem Z manifesta luce *Balu-*
sius ex r

luce palam se ipsum uenisse moustrauit et praedicationem per prophetas sui ostensione quodammodo omnibus suae praesentiae conprobauit. hoc etiam Esaias, per quem Dominus ipse praesentiam suam clara adnuntiationis manifestatione moustrauit, prophetat et dicit: ipse qui loquebar ueni, id est, qui per prophetas ante aduentus mei futuri praeloquens fueram, is propria nunc atque praeclara uoce praesentiam meam testis mei ipse manifesto. quid euentius, quid luce praeclarius, quid uerius potest dici? ut oculis quodammodo perspectus esset uenisse, ipse qui fuerat uenturus, antequam ueniret ostendit, et incredulitate mentes populi perfidi obstruente uenientem nemo cognouit. sicut idem Esaias in prima increpatione populi proclamat dicens: cognouit bos possessorem suum et asinus praesepe domini sui, Israel autem me nesciuit et plebs me non intellexit. palam cunctis sicut ipse praedixit apparuit et sedentibus in tenebris manifestum uitae lumen effulsit, et iniustitia perfidorum pectus obsessum postposita propria ac reiecta salute tenebras potius caecitate cordis elegit.

4 ? ?

12 Es. 1, 3.

1 lucem *Tt* praedicatione per *r*, per praedicationem *Bal*.
cx r prophetarum *Bal*. 2 sui] suos *Zu*, *om. Bal*.
ostensione] ostendit *Z*, *om. Bal*. suam praesentiam *r*, praesentiae
ostensionem *Bal*. 3 esaias . . . l. 4 moustrauit *om. Z* ipse
om. Zv 4 prophetauit et dixit *Z* ego ipse *v* 5 aduentum
meum futurum *Zv* 6 praelocutus *Z* is p. n. atque
(atq. nunc *t*) p. u. p. m. testis mei (testemei *T*, testis meus μ , teste
me *Z*) ipse (ipso *Z*) manifesto (manifestem *Tt*) *TZtu*, ipse nunc ueni
ut omnibus praesentiam meam ipse ego testis mei manifestem *Bal*.
8 hac luce *Bal*. luce praeclarius *om. μ* quidue u. dici
potest *Z* ut] ut ergo *Bal*. oculos *Z* 9 per-
spectus] persecutos *Z* se uenisse *Bal.*, uenisset et *Z* (*cf. 120, 13*)
iam uenturus *Bal*. 10 incredulitatem *Z* mentis *TZt*
perfidia *Z* obstruentem *Z*, obseruente et μ et s. l. m. 2 11 po-
puli *om. Z* 12 clamat *Z* suum *om. μ* 13 praeseptum *v*
sui *om. μ* me autem *Z* nesciit μ , cognouit *Z* plebs]
populus *Z* 14 me] mea *t* palam . . . praedixit *om. Z* sicut
cunctis μ 15 manifestam uitam et *Z* effulsit *Z* in iu-
stitia *Zt*², iustitia *Tt*¹ μv 16 reiectas a luce *Z*, recta salute *T*
17 caecitatem *Z*, caecitatemque *Bal. cx r*

Frequentat ubique atque manifestat prophetatio cunctorum, qui 5
 sancto spiritu praemonente aduentus Domini metatores esse sortiti
 sunt. hunc lumen saeculo datum et diem nobis salutis exortum uiuifi-
 cando quoque in eum credentibus destinatum docet hoc in psalmis
 5 spiritus sanctus et ostendit dicens: lapis quem reprobauerunt
 aedificantes hic factus est in caput anguli: a Domino
 factus est iste, et adest mirabilis in oculis nostris. iste
 dies est quem fecit Dominus, ambulemus et iocunde-
 mur in eo. in hoc die nos ambulare Paulus quoque apostolus
 10 praeciens et docens ac praemonens dicit: nunc enim propius
 est nobis salus quam cum credidimus. nox praecessit,
 dies autem adpropinquauit. abiciamus opera tenebra-
 rum et induamur arma lucis, sicut in die honeste am-
 bulemus. id est in Christo et mandatis eius, cuius lumine ac
 15 monitis luminati et in claritate diei eius inuenti proximam nobis
 salutem credulitatis in eum mente conspiciamus.

Solem quoque esse Christum cunctis timentibus eum Malachias 6
 propheta testatur et promittit dicens: nobis autem timentibus
 meum nomen orietur sol iustitiae, et sanitas in alis
 20 eius, ostendens ex nullo nobis salutem posse conferri, nisi in pas-
 sionem crucis eius, qua extendens manus cuncta saeculi saluatorus

5 Ps. 117, 22 sq.

10 Rom. 13, 11. 12.

18 Mal. 4, 2.

1 frequentatur *v*, frequentaturum *Z* utrobique *Ttu*. obitque *Z*
 2 sancto spiritu *om.* *Z* aduentum *Z* 3 hunc *Tt'Zu*,
 hoc *t²v* lumen saeculi *Z*, saeculo lumen saeculo *Tt* die *Z*
 4 in eum] et eum *Z* credentibus] *sequitur in Z* docens atque
etc. cf. 123, 11 hoc *om.* *v* in psalmis *om.* *u¹* 5 et *om.* *Z*
 6 capite *TZ* 7 adest *Tt*, est *Zuv* mirabile *Z*, admira-
 bilis *uv* 8 est dies *Zu* quem] quon *T* ambulemus] *ex-*
 ultemus *Z* 9 quoque *om.* *Z*, quaeque *u¹* 10 et d. a. p. dicit]
 docet dicens *Z* propius *u¹*, propior *Z* 11 nobis] *nra Z*
 credimus *v* processit *T*, transiit *Z*; *cf. Cypr. p. 425, 23* 12 abiici-
 amus ergo *v* 13 arma] opera *Ttu* 15 diei] dei *Z* 16 cre-
 dulitatis *Zt²u*, crudelitatis *Tt¹*, credula *Bal. ex r* 18 autem *om.* *u*
 19 nomen meum *v*, nomen dni *Z* in alis *T*, in malis *Z*
 20 nosse *Z* passione *Zv* 21 qua] que *Z* cunctas *Z*
 saecula *T¹*, saeculum *Z* saluatoris *T*, saluator *ex* saluatoris *t*

amplexus est, conuerso ad eum timore credamus et ad aeternitatem
 uitae spe futuri regni eius animemur. quis ergo tam stolidus ac
 demens, quis sic ab intellectu suae salutis alienus, qui in tot et tantis
 testimoniis ueritatis incredulus non aduersus sinceram fidem obduratum
 pectus intellectu ueritatis emolliat et e tenebris uitae quondam mor-
 talis exutus in lumine praeceptorum caelestium gradiens ad diuina
 monita et Domini salutaria gerenda mandata inluminato corde tota
 mentis credulitate conuertat, ut quem prophetae praedicauerunt
 Dominum noscat, ut Christum qui se mundo palam uenisse monstra-
 uit intellegat, ut scripturis diuinitus testificantibus Dei filium et
 Deum credat. sicut ipse quae sit uita aeterna manifestat dicens:
 haec est autem uita aeterna, ut cognoscant te solum
 et uerum Deum et quem misisti Iesum Christum, docens
 atque ostendens nihil aliud esse Deum nosse quam credere et oculos
 cordis in Dominum prona et immutata pectoris fide deuotae mentis
 aperire. inde iam fit ut credendo intellegas, intellegendo quod credis
 in sensu Deum illuminato corde conspicias, sicut idem ipse Dominus
 et per Esaiam ante monet dicens: si non credideritis, nec
 intellegetis. tam facilis et praestans et larga est atque abundans

12 Io. 17, 3.

18 Es. 6, 7. 9.

1 conuersi *Z*, ut conuerso *Bal. ex r* in timore *Z* et ad
om. Z et Bal. aeternitate *Z* 2 spei *Tt¹Z*, et spe *Bal.*
 amemur *Zt¹* ergo *om. Z. enim v* 3 sic *om. Z* qui]
 quis *Zt* in *om. t²v* et tantis] tantis *Tt¹*, tantisque *t²*
 4 ueritatis testimoniis *v* sinceram *Z*, in ueram *T¹*, meram *T²uv*
 5 ab intellectu *Z* emolliat et] et mollicie *Z*, emolliate *Tt¹* e *om.*
TtZv quondam mortali *Z* 6 exitus *Tt¹*, exitu *Z* in *om. Z*
 7 inluminatio *T* 8 mentis] *add. fidei Tt¹ (exp. t²).* ac fidei *μ*, et
 fidei *Z* crudelitate *Tt* conuertatur *Z* dicauerunt *T*
 9 deum *uv* palam mundo *v* monstrabat *μ* 10 diuinis *Z*
 11 quae sit] qui est *Z* uitae *Tt¹* 12 autem ait *uv* co-
 gnoscat *T* 13 et uerum] uerum *Zt²*; *cf. Cypr. 63, 10* christum]
 christum hunc *etc. Z*; *cf. 123, 13*; docens atque *etc. exh. post creden-*
 tibus *125, 4* 14 oculis *Z* 15 deum *Zu* et *om. T²uv*
 inmotata *T*, inmotota *t*, immo tota *uv* 15 fidem *Z* ** deuotae *T*.
 et deuotione *Bal. ex r*; *uidetur esse graecismus pro deuota mente*
 17 in sensum *dñi (dñi Z) Zt, om. Bal.* aspiciat *Z* ipse *om. Z*
 18 et *om. Z* ante monet] ammonet *Z* 19 elarga *Tt¹*

de Domini pietate elementia, ut si quis semel sese in eum toto timore conuerterit ad caeleste munus admissus statim iam eius non nisi ad diuina mens pateat et ad caelum ac superna oculos cordis attollens Christi lumen partae iam salutis aspiciat.

5 Exemplum ac documentum nostri timoris et fidei ex ipsius Abrahæ 7 patriarchae fidei credulitate monstratur, qui repromissioni Dei mente simplici statim credidit et ideo ad iustitiam deputari ei condigna remuneratione commernit, hoc Deus diligit, hoc adpetit, hoc in seruis suis benignus remunerat et honorat, simplicitatem mundi cordis quo 15 Deum cernimus, timorem dilectionis Domini quo probamur, credulam fidem mentis qua iustitiae deputamur, hanc fidem sequi, hunc Dei timorem seruare nos conuenit, qui custodientes uerba caelestia et sperantes promissa diuina filii Abrahæ meruimus nuncupari, quod apostoli Pauli qui Dei uoce uas electionis est dictus contestatione 15 firmatur dicentis: sicut Abraham credidit Deo, et accepto latum est ei ad iustitiam, cognoscite ergo quoniam qui ex fide sunt hi sunt filii Abrahæ, hoc Iudaicus populus, cui a primordio legis monita loquebantur, incredulae mentis duritia et perfidi cordis insaniam seruare noluit, et ideo pro 20 diffidentiae merito filiorum nomen amisit, non tamen omnium perfidiae gentis aduersus nomen Domini, quominus intellegerent ueritatem.

15 Gal. 3, 6.

1 ut] aut Z   sese] se Z, esse t   in] ad Bal.   2 con-
uerteret t¹, auerterit Z   ad ex et t m. 2, et ad u   acmissus Tt¹
mens eius non iam nisi ad diuina Bal.   3 ac] ad Z   4 partae
iam] per id pertem iam Z, ac patriam Bal.: est graecismus pro parta
iam salute: cf. Rönseh pag. 436   5 ac] ad t   6 se promissioni Z
7 et om. Z   condigne T¹   8 adpetiit Z   9 simplicitatem
uidelicet Bal. ex r   quo deum scripsi, quod eum Tt¹, quo eum t²u,
quoquod eum Z, qui quidem eius r   10 domini om. Z, dei t
probamus Z   11 que iusticia Z   12 timorem dei Z   13 et
diuina Tt¹   meremur ex meruit t m. 2   14 pauli . . . l. 15 abra-
ham om. Z   15 sicut] sic r   accepti latum u, deputatum Z
16 cognoscitis Z   quoniam] quia Z   17 hi s. f. abrahæ] bene-
dicti sunt cum fidei abraham Z   18 a om. Z   incredula T
19 perfidis Tt¹, perfidia t²   cordis om. Tt   insaniam Z
20 diffidentiae T, differentie Z   nomina misit T   perfidiam
gentes Z

odio durata mens est. etiamque spiritus sanctus id est Christus Dominus noster qui profectus ex Deo patre uenit ut saluum faceret quod perierat Israelis: qui maior ac fortior ad subigenda contumacium colla in timorem sui nominis et potestatem eos qui aduersus sui laminationis claritatem obstinata etiam tunc mentis caecitate dura-⁵ bant ad notitiam claritatis et gloriae suae tam facile conuertit, quam ut omnes saluos faceret prouidentia diuinae misericordiae suae dignatus aduenit.

8 Nam ut duri cordis tunc et impiae plebis ad Domini metum ipso Domino euangelizante conuersas mentes sileam, ut apostolorum eius¹⁰ praedicatione multiplicatum in orbe toto et refersum credentium populum conticescam: illud praeclarum atque memorabile gloriosumque Iasonis Hebraei Christiani et Papisci Alexandrini Iudaei disceptationis occurrit, Iudaici cordis obstinatam duritiam Hebraei admonitione ac leni increpatione mollitam, uictricem in Papisci corde¹⁵ Iasonis de spiritus sancti infusione doctrinam, qua Papiscus ad intellectum ueritatis admissus et ad timorem Domini ipso Domino miserante formatus et Iesum Christum Dei filium credidit et ut signaculum sumeret deprecatus Iasonem postulauit. probat hoc scriptura concertationis ipsorum, quae collidentium inter se Papisci²⁰ aduersantis ueritati et Iasonis adserentis et uindicantis dispositionem

1	obdurata <i>Bal.</i> <i>ex r</i>	etiam quod μ	spiritus . . . id est
<i>om.</i> <i>Z</i>	2 qui <i>om.</i> <i>v</i>	profectus] prophetus μ ,	pro se totus <i>Z</i>
ex] a <i>Z</i>	3 israel his <i>Tt</i> ,	israel <i>Z\mu</i>	ac prior ac fortior <i>Z</i>
ad] ac <i>TZ</i>	subicienda μ	4 timore <i>Z\mu^2</i>	potestate <i>Z\mu</i>
sui (suae <i>t^2</i>)	luminationis <i>Tt</i> ,	luminis sui μv ,	luminis <i>Z</i>
mens <i>Z</i>	caecitatem <i>Z</i>	6 gloriam <i>Z</i>	suae tam <i>om.</i> <i>Z</i>
7 suae diuinae misericordiae <i>v</i>	dignatus] ac	dignatione <i>r</i>	9 nam]
nunc <i>Z</i>	ut <i>om.</i> <i>Tt</i> ,	in <i>Z</i>	nunc <i>Z</i> ,
mones <i>T</i>	sileam et] sibi	amitti <i>Z</i>	eius] metus <i>Z</i>
orbe <i>v</i>	refersum <i>Tt</i> ,	respersum μ ,	reformatum <i>Z</i> ,
confersus	<i>Luc.</i> 6, 38	in cod. <i>Rehd.</i>	apud <i>Haasium</i> ,
12 conticescam <i>v</i>	illum <i>T</i> ,	illuc <i>Z</i>	13 hebraei] ebichi <i>Z</i>
christianis <i>T</i>	14 disceptationis μ	cordis iudaici <i>Z</i>	he-
brea <i>TZt\mu</i> ,	breui <i>Bal.</i> <i>ex r</i>	15 monitionem <i>T</i> ,	munitione <i>Z</i>
et uictricem <i>Bal.</i>	papisci] pacis <i>Z</i>	16 spū <i>t</i>	quam <i>TZt^1</i>
18 filium dei <i>v</i>	et <i>om.</i> <i>Z</i>	19 designauit	postulauit μ^1
hoc <i>om.</i> <i>Z</i>	21 ueritatis <i>t^1\mu</i>	et uindicantis	<i>om.</i> <i>Z</i>

et plenitudinem Christi Graeci sermonis opere signata est: ad cuius translationem in intellectum Latinum animante Domini ope et uiuentis fidei firmitate seruata uerborum proprietate intrepidus accessi: et his qui ab intellectu Graecae docilitatis alieni sunt interpretata in-
 5 tegra significatione uerborum et intellectus omnis ac ueritatis manifestatione patefacta Romani sermonis ratione discussa disserui. cuius laboris probationem tibi, carissime, qui utriusque linguae instructione fundatus es, impensa petitione committo: ut qui sancti spiritus ueneratione uerecundus es conlata utriusque operis lectione audaciam
 10 uerecundae temeritatis explores et examine iudicii tui quae minus a nobis uel improprie forte digesta sunt auctoritate spiritus sancti, qui in pectus tuum inundatione gratiae caelestis influxit, comprobes et emendes: sitque ad te de ista lectione ab humilitate nostra mandata legatio et insinuanda tibi in nos prima dilectionis petitio, ut parui-
 15 tatem fidei meae cum discipulorum tuorum instructione atque eruditione coniungas et me, quem in alia parte huius provinciae constitutum propter uisendos uultus tuos non itineris longinquitas terruit nec senium ac difficultas fatigati ac fessi iam corporis redarguit, sed animante stimulatū Domini et urgente festinato cupiditate properandi,
 20 contempta quoque omni tribulatione inopiae atque penuriae quantumcumque uirium facultate ueniendi, sanctimoniae tuae celebris huc fama perduxit, ad promixtum dilectus tui caritate cum unanimitate fraternitatis admittas et amori tuo quem discipulis suis Dominus hereditatis

1 graeci] gregis Z 2 in] ad r, om. Z animantem Tt¹, om. Z
 dño u, dei Zr opē] opere u uiuent T, uiuantis r t sed t in ras.
 3 eis fidei Tt¹ firmitati Z trepidus accessit is qui Z 4 et in-
 tegra Z 6 romanis Z disserui Z 9 uerecundatus Z
 utriusque] uirtusque Z 10 uerecunda et Z, inuerecundae fort.
 exploras et T, exflorante Z ex semine Tu, semine Z
 11 uel] ad Z digesta sunt] Z hic inserit partem libri de bono
 pudicitiae, p. 13, 10 mei operis... 15, 11 pudicitia 12 inundatione...
 l. 21 facultate om. Z 17 uiscendos u 18 nec... redarguit
 om. u redarguit] retardauit r; redarguit i. e. impediuit; cf. Cae-
 lius Aurel. de m. acutis I. 15, 121 (Amst. 1769) 19 stimulatū]
 famulatū Pal. ex r festinata Z_{ur} 20 contemptata u, con-
 tenta Tt 21 celebres Tt hac Z 22 produxit u
 promixtum Tt, proximam Z_{ur} dilectos tui Z, dilectionis tuae r
 caritatem Z_{ur}; cf. p. 132, 6

titulo reliquit coniungas pariter et adsciscas, expectem cum fratribus pariter in apertione oris tui splendorem gratiae luminis Christi, sequar in tractatibus tuis lumen quod Dominus ostendit, quod Christus adueniens aeternam uitam esse monstrauit.

- 9 Certe quam mihi laeta illa, quam exoptabilis dies est, cum misericordiae Domini fauore arcessionem dilata senectam istam meam proferre contigerit, ut et orationibus sanctorum impense et iugiter deprecantium Dominum Christi martyrem uideam, ut coronam iustitiae quae tibi penes Dominum deposita est portare conspiciam. nec putaueris autem martyrii tibi secundum praesens uotum desiderii nostri gloriam tribui. tunc inde felicitatis huius conlata dignatio est, tunc iudicio suo iusto Dominus elegit destinatum martyrem, cum te exemptum de iustorum grege atque adsumptum sibi de inopiato constituit altario sacerdotem. praeclara prorsus et gloriosa uocationis electio et de Domini dignatione noua atque inaudita et mira felicitas transmarinae peregrinationis necessitatibus occupatum ad destinatum tibi munus ignarum ac nescium repente uenisse atque ita regressus tui tempus ad hoc esse libratum, ut insperata celeritate ueniendi intellegeres atque dinosceres honorem sacerdotii caelestis inter ceteros tibi potissimum destinatum et quod iussione Domini expectatus uenires atque occurreres reseruatum. ut ecclesiae suae Domi-

1 derelinquit *Z* coniugas *Tt* adscissas *T*, assis eos *Z*,
 adsciscas ut *Bal. ex r* expectem] expertum *v* 2 pariter cum
 fratribus *v* apertione *Z* luminis tui christum *Z* 3 se-
 quaris *Z*, tu enim sequeris *Bal. ex r* lumen *T*, uitae lumen *tμ*,
 lumen uitae *Zv* 4 esse uitam *Z*, se esse uitam *Bal.* 5 est
om. Z misericordia domini ac *Bal. ex r* 6 accersitione *v*,
 accersitione *μ*, arcessionem *Z* istam *om. Z* proferrem *T*
 7 contingerit *Zu¹* ut et] ut *μ* sanctorum — deprecantium]
graecissimum non intellegens Baluzius ex r add.: coniungi merear ut
 8 christum *Z* ut] et *Zu* 10 non autem putaueris *Bal.* praesens
 uotum *om. Z* desiderii nri *tu*, defiderii nri *T*, fidei notrae
Zv, fidei *Bal.* 11 inde] inte *μ* 12 suo *om. Bal.* 13 exem-
 plum *TZ* istorum *μ* opinato *T²Zt*, opinatum *T¹* 14 al-
 terio *T*, altari *t*, altari suo *v* uocationis] pocationis *Z* 16 ad]
 ac *Z* 17 tibi munus] terminus *Z* 18 liberandum *Z*
 inspirata *Bal. ex r*, inspirate *Z*, inseparata *μ* alacritate *Z*
 20 cetera *Z* uisione *μ* 21 seruatum *Z*, reseruatus *v* ut] enim
add. Bal. ex r suae *om. Z*

nus tota miserationis pietate consuleret, dimicationis plebis mora quem potius eligeret episcopum te quaerenti populo suo Christus inopinatum repente obtulit et complacitum sibi caelestis providentia manifeste aduentus tui improvisa occurrence monstravit: documentum
 5 repentini ac pernecis occursum procuracionem Dei voluntatis ostendit, ut quod difficili expeditione nix potuisset occurrere celeritate facili perfectum sit urgentis Domini iussione et ut prius te in ecclesia Dei episcopum stare conspiceres et stuperes quam venisse dinosceres.

Inde dilectionem iam tecum suam Dominus initiata caritate
 10 firmavit, inde amicitiam tecum quam discipulis suis sub triumpho crucis suae tradidit dedicavitque dicens: si feceritis quae mando vobis, iam non dicam servos vos sed amicos, inde martyrium, inde sacerdotii electionem signavit. amicitia est, per quam ad Christi vultus admitteris, extraordinaria hostia pervenire.
 15 sic eligantur iusti, sic probantur religiosi ac simplices in Christi timore electi, ut ante remunerationi fidei destineris, ante praemio devotae mentis in Domino dignus habearis, quam venerit hora decreti, quam exceperis sententiam Christi, probatam te et paratam hostiam electio caelestis inveniatur. etenim ille te qui non mendax est
 20 Deus, qui episcopum plebi suae de improvise constituit, ille plena

11 lo. 15, 14.

1 miserationes <i>T</i> ¹ , miseratione <i>t</i>	dimicationis <i>TZtu</i> , dimican-
tis <i>Bal. ex r</i>	2 eligeret] eriperet <i>Z</i>
3 providentiae manifestae manifestum <i>μ</i>	4 improvise <i>Z</i> , inrobisa <i>T</i> ¹
et documentum <i>Bal.</i>	5 pernecis <i>seripsi</i> , perennecis <i>T¹u¹</i> , perennis <i>t²u²v.</i>
perhemipnis <i>Z</i>	6 vix <i>om. v</i>
occupare <i>Z</i>	7 occurrere]
urgente <i>μc</i>	8 facili celeritate <i>μv.</i> facilitate <i>Z</i>
9 stare <i>Z</i>	9 et <i>om. μ</i>
et] et ut <i>Z</i>	10 dñi <i>Z</i>
11 in dei dilectione <i>Z</i>	12 dinosceris <i>Z</i> , dignoscereris <i>Bal. ex r</i>
mutata <i>Z</i>	13 iam] una <i>Z</i>
14 sub] cum <i>v</i>	14 suam <i>om. Z</i>
15 dico vos servos <i>Zuv</i>	15 initiata]
sacerdotem <i>Z</i>	16 dedecavitque <i>T</i> , dedicavit <i>μ</i>
est <i>om. Z</i>	17 electione <i>TZ</i>
18 quem <i>Tt</i>	18 magna amicitia <i>Bal. ex r</i>
19 timoris electum <i>T</i>	19 peruenires <i>T¹</i> , peruenis <i>v</i>
mirationis <i>Z</i> , rem inhonorate <i>t in ras.</i>	20 christum <i>T</i>
praemium <i>Z</i>	21 remunerationem <i>T²</i> , remunerationis] id est iteris <i>T</i>
17 decreti hora <i>Z</i>	22 destineris]
18 est <i>om. Zt</i>	23 est <i>om. Zt</i>
19 ple-	24 ple-
bis <i>TZt</i>	25 illa <i>t</i>

dilectione suae uoluntatis te coronabit. tantum tunc ut nostri memineris petimus et oramus, cum pudicitia † adlectionis Domini probata atque immaculata hostia ante Christi tribunal adstiteris, cum gloriam gratiae Dei praemio deuotae mentis ac remunerationem exceperis, memoriter haereat et tenaciter sensibus tuis maneat quam nobis impertire dignaris dilectio caritatis: ut orationibus tuis peccata nostra uel ueniam consequantur, ut meritis iustitiae tuae uitae nostrae delicta purgentur. etenim martyrii instar esse confido, peccatorem iusti martyris petitione meruisse saluari, et ut cum ipse pro te promouere quid precibus tuis minus possis martyris meritis libereris. sic Iob iustus pro amicorum trium peccatis a Deo rogaturus et impetraturus ostenditur, et probatio timoris eius et fidei Domini uoce teste signatur. cum ergo in die liberationis tuae, carissime, repraesentare te Christi uultibus coeperis, cum in aeternitatem perpetuitatemque uiuendi regnare cum Christo felici sorte successeris, pro Domini misericordia in mente me habe Celsum puerum tuum, sanctissime.

1 sue et Z	te] et Zt ¹ , et̃ μ, et exp. t ²	coronabis T
tunc tantum Z	2 ut cum Z	pudica Z; pudice Bal., iudicio μ
*** adlectionis T,	dilectionis Z, electionis μ	3 christi om. μ
4 praemium v	ac] ad t	remunerationis Tμ
ceperis Z	5 memoriae Zv	tenaciter tμ, censeat iter T,
intenuatum Z	in sensibus Zv	6 dilectio caritatis om. Z
7 uel om. Ztμv	8 quod enim Z	9 martyris om. Bal.
et Bal.	pro te promouere] promereri Bal. ex r	11 iustus μ
et impetraturus om. Z	12 domini uoce teste] dño	protegente Z
14 uultibus] militibus Z	cum in ae.] coeternitati Z	perpetui-
tamque exp. t	15 uiuendi] ueniendi Z	pro T, in Ztμ
16 me om. Z, iam v	celsum TZμ, cecilium t et Remigianus	
sanctissime] carissime Z. — Ad (Caecili Cypriani ad Vigilium ep̃m de iudaica incredulitate explicat TZ, Explicat ad Vigilium ep̃m de iudaica incredulitate t, om. μ. —		

VIII. ADVERSVS IVDAEOS.

Adtendite sensum et intellegentiam uestram in spiritu sancto, ut 1
 non tantum auribus audiatis, sed etiam oculis cernatis diuinum Christi
 sacramentum. cernitis autem per fidem uestram: audire enim
 5 necessitatis est, credere sollicitudinis. aurium officium est indifferen-
 ter pariter uana adque utilia perspicere, fidei autem non nisi quae
 probauerit credere. nec enim cuiquam prodest libenter audire, nisi
 credulitas auditum confirmet. fidei oculi sunt spiritus per quem
 uidentur spiritalia. si ergo uos estis spirituales, intellegite caelestia.
 10 similes enim similia sui recognoscunt: etiam muta animalia de uocis
 sono inuicem se intellegunt, leones fremitum, tauri mugitum et miles
 tubae clangorem. quanto ergo uerius spirituales spiritalia intellegunt,
 caelestes et heredes patris sui praecepta et ea quae testamento patris
 sui cauta sunt? uos ergo cum sitis Christi heredes, intellegite testa-
 15 mentum eius. quod si quis per aetatem minus docibilis est ad intelle-
 gendum, habet spiritum sanctum interpretem: illum sequatur, illo
 duce et magistro facillime poterit noui testamenti iura uirtutemque
 cognoscere, quod hereditas gentibus contributa est.

Hoc modo Dominus et Pater in principio fecit hominem sua manu 2
 20 eumque posuit in paradiso data certa condicione praeceptorum uitae

Incipit aduersus Iudaeos (qui insecuti sunt dominum nostrum Iesum
 Christum *add. MQT*) *BMQT*. — 2 accendite *ex* adtendite *T* in
om. T, et in *v* sps scs *T*^a 3 cernatis oculis *T* 4 per
om. B 6 uana *ex* una *T*, atq. una *Q* prospicere *B*
 non *om. QT* 7 nec] neque *v* quidquam *v* 8 spirituales *B*
 per . . . spiritalia *om. B* quem *corr. in* quam *T* 9 uidentur *ex*
 uidenter *T* 10 similis *T sed* si *in ras.* sui similia *v*
 recognoscit *T*^a multa *B* 11 sono] si *n̄ B* leonis *BMT*^a
 12 clangorem *addidi, om. BQT*, uoces *add. v* quando *Q* uerius]
 auri iusti *Q* spiritalia *om. BQ* 18 est hoc modo. deus et pater *ita*
distinguit v 19 principium *Q*

legis et testamenti. ille autem contemptis patris praeceptis expulsus est de paradiso in suam terrigenam natiuitatem, in qua etiam defunctus est: sed Dominus suscitauit genus iustum de semine Adae, quod semen conseruauit in populum super flumen et heredes eius. ex illo genere inuenit hominem iustum, cui imperauit ut faceret fabricam in modum machinae capacitatis certae mensurarum compagibus, ut illa condita cum suis fratribus Noe seruarietur per illud genus: sed iusserat Deus propter iniustitiam hominum orbem terrae aquis inundantibus deperire. igitur postea saluus factus est cum suis Noe. et constituit ei Deus praecepti sui testificationem dicens: omnis res cibis uobis, quasi pabulum olerum excepta carne cum sanguine uitae, et posuit huius testificationis signum in arca. post haec rursus Dominus Deus testificatus est Abrahae in Isaac hoc modo dicens: tibi dabo hanc terram et semini tuo, et faciam te patrem multarum gentium. et exinde increuit semen in multitudinem populi, et diuisum est in duodecim patriarchas. sed etiam illis quoque Dominus testificationem posuit in montem Choreb per Moysen, de quo loco expulsis gentibus constituit illic populum, quem accepit et possedit promissam sibi hereditatem: quibus etiam pleraque signa et miracula ostendit Deus quasi carissimo filio. sed idem populus perceptis tot tantisque beneficiis aduersatus est patrem et dereliquit Deum uiuum. dereliquit enim Israel Dominum ostendens ei terga et non faciem: nam faciem suam con-

10 Gen. 9, 3.

14 Gen. 17, 8. 2.

2 de <i>om. v</i>	terrigenam] terram nam <i>B</i>	qua] quod <i>B</i>
3 deus <i>v</i> , $\widetilde{d}n\widetilde{m}$ <i>B</i>	genus <i>om. Q</i>	de] sed de <i>B</i>
uabit <i>BT</i> ¹	flumen] filium noe <i>v</i>	4 conser-
<i>T</i> ¹	machinae <i>corr. in</i>	6 fabricam <i>om. B</i> , fabricae
7 conditus <i>Bv</i>	fratribus suis <i>v</i>	8 <i>dns, T</i>
ei <i>Q</i> , constituit <i>T</i> , c. et <i>B</i> , cui c. et <i>v</i>		10 et constituit
praecibus <i>T</i>	11 pabulum] palum <i>T</i>	olerum <i>BQ</i> , <i>olerem T</i>
12 cum <i>M</i> , ** <i>Q</i> , in <i>v</i> , <i>om. BT</i>	uita* <i>Q</i> (uitae <i>M</i>)	13 arcam <i>B</i> , arcu
<i>Pamelius</i>	14 hoc <i>om. M</i> (<i>exh. Q</i>)	16 creuit <i>T</i>
cohereb <i>T</i>	19 illi <i>BT</i>	possidet <i>T</i>
20 plura que <i>Q</i> , plura ** <i>M</i>	21 idem] fidem <i>B</i>	promissa s. hereditate <i>v</i>
135, 16	derelinquit <i>QT</i>	dereliquit <i>Q</i> , et derelinquit <i>T</i>
23 deum <i>Q</i> ($\widetilde{d}n\widetilde{m}$ <i>M</i>), $\widetilde{d}n\widetilde{s}$ <i>T</i>	ei terga] integra <i>B</i>	faciem . . .
idola et <i>om. B</i>		

uertit ad idola, et interficiendo missos ad se prophetas qui de Christo
 praedicabant exinde consuevit Israel persequi Christum non tantum
 in corpore aduenientem sed etiam cum a prophetis adnuntiaretur, uni-
 uersos etenim uates persecuti sunt eum, ex quibus quosdam lapidibus
 5 insectati, alios indigne excruciendo peremerunt, non tam ipsos *quam*
 per eos Dominum Iesum Christum, quae enim huius probatio? scilicet
 quod insimulatos [et infidos] et perfidos et mendaces et contrarios
 Christi susceperint, ueros autem et fidei plenos in pugnauerunt. Moysen
 10 maledicebant, quoniam Christum praedicabat: Dathan amabant, quo-
 niam Christum non praedicabat: Aaron repudiabant, quoniam Christi
 similitudinem praeferebat: Abiron constituebant, quoniam Christo
 contradicebat: Dauid oderant, quoniam Christum canebat: Saul
 extollebant, quoniam Christum non loquebatur. Samuelem respuebant,
 quoniam Christum loquebatur: Cham seruabant, nihil enim de Christo
 15 loquebatur: Hieremiam lapidabant Christum uaticinantem: Ananiam
 diligebant Christum aduersantem: Esaiam secabant Christum uoci-
 ferantem: Manassen magnificabant Christum persequentem: Ioannem
 interimebant Christum demonstrantem: Zachariam trucidabant Chri-
 stum diligentem: Iudam diligebant Christum tradentem.

20 Videtis quemadmodum Christum qui diligunt odiumtur, qui odiumt
 amore flagrant apud indignam plebem, o pertinaciam persecutionis
 indignam usque ad mortis exterminationem: non enim tantummodo

1 interficiendos *T*, faciendo *B* 2 consuebit *T* 4 uniuersus *QT*
 uatis *QT* eum *om. v: fort.* praedicantes eum in lapidibus *T:QT*
 5 et non *Q* tam] tantum *Be* quam *addidi*, sed et *v, om.*
BQT 6 dñm iesum *T*, dñs *M'Q'*, enim dñm *M²*, dñm *Q²Be*
 quae enim] persecuti sunt *M in ras. m. 2* (quae enim *Q*) rei pro-
 batio est *M rei et est s. l. m. 2* (probatio *Q*) 7 eo quod *v*
 insimulatos *B* et infidos *om. Q* et m.] mendaces *v*
 9 quia christum *T* 10 repudiabant] in sacerdote *add. Qv*, in sacer-
 dotem *B* 11 proferebat *BQ* constiebant *T* 13 christum
 non *B*, de christo nihil *Q*, christum *T* samuelem . . . loquebatur
om. BQT 14 cham] agag *cont. Pamelius* 15 ananiam *T*,
 ananiam *Q* 16 christo adu. *v* 17 manasse *v* christum p. i.
 interimebant *om. Q* christum] deum *B* 18 interimebant *T*
 20 qui odiumt *om. QT* 21 amorem *Q* fragrant *ex* fraglenta
T, fragrant *M*, fragrant *Q*, plangent *B* 22 mortem *B*

testes Domini in pugnauerunt sed et ipsum Dominum perfidi coloni, contumeliam fecerunt patri in filio. quid igitur digni fuerunt pati ob hoc admissum? scilicet fugari de regno, abdicari hereditate: et ita factum est et ita euenit, digna dignis optigerunt. pater enim contumelias passus in filio, filius perpressus in prophetis tempore quo moriebatur: in suo tempore coactus est indignatione scribere nouum testamentum adhibitis testibus caelo et terra et angelo de templo adsistentibus Moyse et Helia. hos enim testes adhibuit, cum pateretur in Israel: haec ita facta praedixit per prophetas his uerbis: audi caelum et praebe aurem terra, quoniam Dominus locutus est: filios genui et exaltaui, ipsi autem me repudiauerunt.

4 Has uoces effudit Dominus in Israel uociferans dicens: 'uos noluitis, alii me recipient qui nondum nec mentionem mei audierunt. uos nuptias meas spreuistis, alii ibunt qui non sunt uocati. uos meum rus et uineam colere recusastis, unde fructus iustitiae proueniunt: alii colent et fructus capient in Deo'. quae est ista tam dira mens et execranda cogitatio? interficere ergo potuistis regem et sponsum? propter hoc testis est caelum et terra et quae in illis sunt elementa: insuper et omnis creatura testis est in mortem Christi. o nouam crudelitatem. commota est omnis natiuitas in Domini passione, populus mansit immobilis sine trepidatione: angelus in paenitentiam conscisso uelamine refugit, plebs sine pauore integra ueste permansit:

9 Es. 1, 2.

1 ipsi domino <i>v</i> , ipsum $\widetilde{\text{dm}}$ <i>B</i>	O perfidi <i>B</i>	2 fecerunt p. i.
f.] patri in filio inferentes <i>B</i>	quid igitur] qui dicitur <i>T</i>	ob]
ab <i>Q</i> ¹ <i>T</i>	3 cum scilicet <i>B</i>	hereditatem <i>BTQ</i> ¹ <i>M</i> ¹
<i>om. B</i>	optegerunt <i>QT</i>	contumeliam <i>v</i>
perpressus <i>om. B</i>	moriebantur <i>v</i>	7 de] et <i>BQ</i>
helian <i>QT</i> , moysen et angelo <i>B</i>	9 prophetas ita praedixit <i>B</i>	8 moysen et
10 terram <i>B</i>	12 repudiauerunt] spreuerunt <i>Bv</i>	13 effudit <i>BQ</i>
uociferas <i>T</i>	et dicens <i>BM</i> ¹ <i>v</i>	noluistis <i>BT</i> , me noluistis <i>v</i> ,
noluistis me recipere <i>Q</i>	14 nec <i>exp. M</i>	15 expraueistis <i>Q</i>
ibunt] sunt <i>T</i>	nocati <i>MQ</i> in utroque a <i>corr.</i>	16 ros <i>BQT</i>
uineam meam <i>v</i>	17 fructum <i>Q</i>	est <i>om. v</i>
<i>v</i> , testis et <i>T</i>	terra et] terram <i>B</i>	19 testes sunt
21 passionem <i>T</i>	23 conciso <i>Bv</i>	20 insuper et] insuper <i>v</i>
		pleps <i>T</i> , plebs autem <i>BQv</i>

conuersa sunt elementa et confusa, Israel securus durauit. o duritia noua, o audacia singularis, o perfidia cruenta. Pilatus exterae gentis index saecularis potestate temporalis purificauit manus et abluit scelus necessitatis dicens: immunis et innocens sum ab huius sanguine. plebs autem nec alienum nec exterum imitata est, sed insuper adclamabat: tolle affige in cruce: sanguis huius in nobis et in filiis nostris. uiolenta crudelitas inexplabilis inhumana et corda optusa et oculi reclusi: interfecerunt bene merentem suum nec lacrimas profuderunt. lugebant apostoli, et populus gloriabatur: tremebat terra, et plebs laetabatur: iudicabatur Dominus, et Israel exultabat. [patiebatur Christus, et impii exclamabant: cruciabatur Dominus, et plebs laetabatur: sepeliebatur Dominus, et plebs epulabatur: ignominiosa sua sollempnitate iniqua signauerunt delicta crudelitatemque suam.]

15 Dic mihi et loquere, impie Israel, talem hostiam optulisti patri 5 immolando filium suum? talia profudisti libamina sanguine pigrius acceptissimo Deo? ducebas choreas Hierusalem, cum interficeretur Christus: faustis uocibus cantus dabas, cum diceres: adfige suspende. propter hoc in fame et in aegritate, popule Israel, queritur de te Dominus, numenias, ait, et sabbatum et diem 20 magnum non patior: ferias et ieiunium execratur

4 Matth. 27, 24. 25.

6 Es. 1, 13. 14.

1 in israel *T*, et israel *B*, sunt in israel et *Q* 2 o *om. B*
 singulare *BT* 3 index] iudea *B* ex potestate *Q* tem-
 porali *Q* (temporalis *M*) 4 innocens et immunis *v* 5 huius]
 eius *v* nec exterum *v*, exterum *B*, **externum *T* 6 sed] et *v*
 affige in cruce[m] tolle *B* 7 super nos et super filios nostros *v*
 in crudelitas *QT* inexplabilis *scripsi*, inexplabili *Q*, explebi *BT*,
 et plebs *v* 10 fremebat *B* 11 patiebatur... l. 14 sua *om. QT*
 12 sepeliebatur] suspendebatur *v* 13 hac ignominiosa *v* iniqua]
 in qua *B* signauerunt... suam *B*, consilia consignauerunt delicto
 crudelitateque sua *v* 15 et *om. B* impio *T* optulisti *Q*
 16 immolandi *T* suum filium *v* profudisti *QT* sangui-
 nem p. acceptissimum *Bv* 17 dno *Q* choreas] chore ad *BMQ*,
 choream ad *Q* 18 cantu *T* 19 egritate *BM*, *gr**ate *Q*, esitate
T, aegritudine *v* populi *BQ* 20 numenias *QT*, neemias *M in*
ras. neomenias *Bv* prius et *om. Tv* 21 pateor *QT* in iei-
 unium *T*

anima mea. nec inmerito Dominus odiuit caeremonias uestras, in quibus unicum et primarium filium eius peremistis. o diem durum et horam flebilem et sollempnitatem lugubrem et terram infaustam et ciuitatem profanam et populum Domini nece cruentum: interfecerunt enim Dominum et latronem liberauerunt. ob hanc ergo causam 5 coactus est Dominus facere nouum testamentum consignantibus septem spiritibus teste Moyse et Helia in monte, ubi praecepit ne patefieret scripturae sacramentum, nisi filius hominis resurrexisset de mortuis. sed mox surrexit Dominus tertio die, aperuit testamentum nouum, testamentum uitale atque ita dixit: 'uenite exterarum 10 gentes, heredes mei: Israel enim non obaudiuit: quapropter ite discipuli in ultimam usque terram et praedicate per orbem his uerbis. uenite undique patriarum gentium, introite in aeternam hereditatem, Israel enim noluit. ne dubitetis: nulla hic exceptio est nec ingenuitatis nec dignitatis nec condicionis nec positionis nec formae nec 15 aetatis. licet dignitate magnifici, licet nobiles, licet senes, licet iuuenes pauperes diuites boni malique, domini atque serui indifferenter aequaliter introite in hereditatem: etsi pedibus captus esset, corpore deformis, etsi maculis turpis et capite defectus, etsi oculis uiduatus, uniuersis libere licet discumbere in conuiuio et epulari 20 nuptias sponsi'.

6 Ne hominem pudeat nec aetatis nec humilitatis nec ualetudinis nec condicionis: consueuit enim Dominus huiusmodi homines sustinere.

1 deus <i>v</i>	caerimonias <i>BQ</i>	2 unicum <i>Q</i> (unicum <i>M</i>)
primarium] unigenitum <i>Q</i>	die <i>T</i>	3 lugubrum <i>BT</i>
domini <i>om. Q</i>	nece c.] conuertentum <i>T</i>	4 nouum facere <i>v</i>
consignantibus <i>T</i> , consignatis <i>Bv</i>	7 spiritibus] signaculis <i>Pamelius</i>	8 plane
testem moysen et helian <i>BQT</i> ; cf. 136, 8	montem <i>BT</i>	9 de] a <i>v</i>
fieret <i>B</i>	nisi] ni <i>M</i> (nisi <i>Q</i>)	mox] mox ut <i>v</i>
die tertia <i>Bv</i>	aperuit <i>om. B</i>	10 testamentum <i>om. T</i>
uitae <i>Q</i> e s. l. (uitale <i>M</i>), uitale statuit <i>B</i>	14 enim <i>om. T</i>	
dubites et <i>Q</i> , dubitet <i>BT</i>	ingenuitas nec dignitas <i>BQT</i>	16 digni-
tatem <i>BT</i>	senex <i>T</i>	17 licet pauperes <i>v</i>
indifferenter <i>om. v</i>	18 in h.] hereditate <i>T</i>	malique] alique <i>B</i>
<i>BQT</i>	es et <i>B</i> , es sed <i>T</i>	19 masculis <i>B</i>
uideatur <i>add. v</i>	uiduatus <i>scripsi</i> (cf. 141, 4), uideatis <i>BQT</i> ,	defectus]
defectus <i>v</i>	20 in nuptias <i>v</i>	21 sponsi ne] sponsione <i>T</i>
23 consuebit <i>T</i>	modi] mundi <i>MT</i> (modi <i>Q</i>)	hominem <i>v</i>

nam et caecis oculos restituit et clodos ambulare fecit et mutis sermonem reddidit et maculosos emundauit et mortuos suscitauit. nec timeatis qui peccastis, priores ad uitam uenite, nec qui homicidium fecerit paueat quia fecerat, nec furatus aliena desperet quia inuolauerat, nec publicanus timeat quia concusserat. omnibus enim remissio peccatorum statuta est, et tales Dominus desiderat humilitate abiectos et specie indecoros et ualetudine fractos et seruitute depressos, beati enim et gloriosi et magnifici et potentes et diuites et fortes noluerunt adquiescere Domino neque introire in nuptias
 10 *sponsi*, sponsum insuper indignissime peremerunt, propterea factus est altissimus quisque eorum humilissimus et fortissimus inualidus et prudens stultus et nobilis ** et diues pauperrimus et heres abdicatus: quoniam quidem ipsi abdicauerunt regem modestissimum et benignissimum dicentes 'ignoramus qui sit hic, non enim est rex noster:
 15 habemus alium regem Caesarem', propterea habeant quem intimauerunt, tunc completa est prophetiae uox quae praedixit illis: uos uolulistis aquam Siloam quae uadit silentio, sed magis uoluistis aquam Raassom, quapropter induco uobis regem Assyrionum qui montes uestros in planum dabit et introibit terras uestras, atque ita factum est, et
 20 repudiatus enim Christus populo misit tyrannum quem uoluerunt, qui ciuitates eorum diruit et plebem captiuitatis eorum damnauit et spolia

14 cf. Io. 19. 15.

16 Es. 8, 6 sq.

1 claudos *v*   2 maculosos] leprosos *Q*   mundauit *T*
 nec] ne *v*   3 timeat *B*   peccatis *QT*   uita *T*   nec]
 ne *B*   4 fecerit] fecerat *QT*   quia] quae *B*   neque *B*
 desperet *BQT*   inuolauerant *Q*¹, inuolaueran *T*, non uolauerat *B*
 5 o. enim] omnium *B*   6 dñi desiderant *QT*   humilitatem
BQT   9 et fortes *om. B*, fortes *QT*   10 sponsi sponsum *scripsi*
 sponsum *BQT*, sponsi *v*   12 nobiles *T*, nobilis ignobilis *fort.*
 et pauperrimus *B*   14 qui] quis *M*, quid *Q*   15 habent *BQe*
 intimauerunt *scripsi*, timerunt *T*, petierunt *BQe*   17 uadet *Q*
 silentiosae *Q*   18 uolulistis *T*¹   raassom *QT*, raason *B*, rassin *v*
 quam propter *Q*¹*T*   19 dabit] dani *T*   20 introiuit *MT*   ue-
 stras *om. T*   et *om. v*   21 repudiatus est *Q*   a populo *BQe*
 22 diruit *B*   captiuitati *B*, captiuitates *T*, captiuitate *v*   eo-
 rum *om. Be*   et *om. M* (*ech. Q*)

acceptit et ad solitudinem Sodomae patriam eorum redegit. nam Dominus ex indignatione abstulit ab Hierusalem uirtutem panis et aquae, fortem, gigantem hominem, bellatorem, iudicem, prophetam, destinatorem et senem, laudabilem consiliatorem et peritum architectum et prudentem adiutorem. haec omnia auxilia munitiones propugnacula transtulit ad gentes et omne regnum suum infixio signo: inhabitauit in illis et castra metatus est liminis et ibi constituit uirtutis exercitum ibique regnauit.

7 Non est iam regnum Hierusalem, sed in nobis hic castra, hic exercitus, hic dux, hic uirtus, hic sponsus, hic nuptiae, hic rex, hic Christus, hic uita, hic suscitatio, hic aeternitas. hic est qui ab initio figuratus est et a prophetis honoratus est et in uisceribus corporatus et Iordane tinctus et a populo contemptus et in ligno suspensus et in terra sepultus. hic est qui rupit uetus suum testamentum et scripsit nouum, quo gentes ad possessionem honorum suorum uocauit: ideoque nos gentes ueris nostris crucem Domini nostri gestamus, crucem quam confessus est Israel Dominus, qui eis placide adloquebatur his uerbis: uenite ad me omnes qui sub onera laboratis, et ego uos reficiam: est enim iugum meum placidum et onus leuissimum. et responderunt: 'non audiuimus'. sed gentes audierunt et crediderunt uerbo salutari quo

1 Es. 3, 1. sq.

19 Matth. 11, 28. 30.

1 cepit <i>BQ</i>	sollicitudinem <i>QT</i>	redigit <i>Q</i>	2 ex]
et <i>BT</i>	4 et bellatorem <i>v</i>	destinator <i>B</i>	5 conciliatorem <i>v</i> ,
consolatore <i>M</i> ¹	(consiliatorem <i>M</i> ² <i>Q</i>)	arcitectum <i>QT</i>	6 omnia autem <i>Bv</i>
	auxiliator <i>B</i> ¹	munitionis <i>Q</i>	(munitionis <i>M</i>),
munitionis <i>B</i>	7 et propugnacula <i>v</i>	omnem <i>BT</i>	8 et habitauit <i>B</i>
	9 uirtutes <i>Q</i>	exercituum <i>M</i> ² <i>Q</i> ²	13 figuratus]
fugatus <i>BQT</i>	honoratus est]	honoratus <i>Bv</i>	14 in iordane <i>v</i> ,
iordanen <i>BQ</i>	uinctus <i>B</i>	et ab <i>B</i> , a <i>Q</i>	populo] apostolo <i>B</i>
16 ad] a <i>QT</i>	possessionem]	passionem <i>B</i> ,	passione <i>T</i>
17 uocabit <i>T</i>	gentes nos <i>Q</i> ,	nos <i>gs</i> <i>B</i>	cruce <i>T</i>
18 gesta-	mur <i>M</i> ¹ <i>QT</i>	cruci <i>BM</i> ¹ <i>QT</i>	<i>dnm</i> <i>B</i>
<i>B</i> , onere <i>v</i>	recipiam <i>BT</i>	21 honus <i>BQ</i>	22 audiemus
<i>BQv</i>	sed . . . 141, 2 impeditorum	<i>add. in marg. M m. 2</i>	gentes
nostrae <i>v</i>	exaudierunt <i>BQv</i>		

patefactae sunt aures eorum et oculi inluminati caecorum et eloctae
 linguae inpeditorum, clodi prosilierunt uelut fera lasciuiens. et Christus
 enim cum suo regno sedem posuit illis: plebs autem derelicta nuda
 deserta uiduata regno caelesti adque terrestri: nam caelesti abiecti
 5 sunt: consecuti omnia instrumenta adque **quae possederunt lychnum
 septem luminum et machinam testamenti et uasa hieracia et tubas,
 et patriam de caelo et terram sanctam lacte et melle profluentem,
 hac hereditate priuatus est Israel. et nunc derelictus in omni tua
 terra sine alimento, sine luminis auxilio. auxilium enim et praesidium
 10 interemisti et lumen persecutus es et protectorem repulisti et sus-
 pensum adfixisti et regem suspendisti: propterea exsul es de patria
 tua, oberras circum gentium flumina, uoce supplici ac prece flebili
 dicens: 'expulsus sum miser de propriis sedibus meis, hospes et
 aduena factus sum alienae possessionis sine domo sine tecto: mise-
 11 rere deserto et impio et indigne uicto'.

Haec poena in Israel est et condicio in Hierusalem: et nisi con- 8
 uerterint mentes et dixerint 'uiuuit Dominus in saecula', non po-
 terunt introire in Domini uitam. uiuuit etenim, uiuunt hereditates
 eius, et uiuuit quem interfecistis, impia Hierusalem, et tamen non

2 imperitorum *B* claudi *v* fera] terra *B* et *om. Bv*; *cf.*
 139, 20 3 illic *fort.* 4 uiduata *T* caelestia atq. terrestria *T*
 a caelesti *v* 5 consecuti adq. *Q*, consecuti sunt *B*, destituti *Oxon.*
 omnia instrumenta *om. B*; omni instrumento quod possederunt lychno
etc. Oxon. adque ** quae *scripsi*, adq. *BQT*, quae *v* lychnum *Q'T*,
 lignum *BMQ'* 6 septem l. et] et machinam septe luminum et *Q*
 machina *Q* basa *T* yeratia *BQT*, reratia *M*, aerea *v* tuba
BQT 7 patriam] panem *v* terra sancta *BQT* lac *BQT*
 profruentem *QT* 8 haec *B* tua] sua *Qv* 9 sine alimento
om. B auxilium *om. Q* 10 spansum *B*, spensum *Q*, sponsum *v*
 11 et] sed *T* 12 sua *T* oberrans *v* circa *BQv* sup-
 plici ac *scripsi*, supplicium *BT*, supplicium *Q*, supplicium *v* flebili
scripsi, fleuit *B*, feuit *Q*, *om. T*, fleuisti *v* 13 miser *om. Q*. **
 miser *T* et *om. B* 14 alienigenae *B* domo] duo *M*,
 do ** *Q*, dñm *BT* sine tecto] defecto *QT*, si fincti *B*; *fort.* sine
 domo domine meo interfecto misere *Q* (miserere *M*) 15 de-
 sertum et impium et i. uictum *v* 16 his israel *T* et c.] haec con-
 ditio *v* 18 intrare *v* dñm *B* uita *BQT*, requiem *v*
 et uiuunt *v*, et uiuum *B*, uiuum *QT* hereditatis *BQT* 19 et
 eius et *T* interfecistis *om. T* impie in *v* non *om. T*

in totum spem tibi denegauit Dominus: dedit enim ueniam paenitentiae, si quo modo possis paeniteri. quis tam bonus, quis tam pius, tam misericors? 'accipe' inquit 'salutem, licet me occideris: heres esto cum uirgine licet non merearis. ignosco, si paenites'. ergo si fas est, capite mentem bonam, uel sero uel tarde intellegite testamentum nouum. age uos, gentes, absolute illis scripturas suas, sed dicite: 'adorate Dominum pro meritis suis: quod manus ei extenderis licet exaggeres orationem tuam, non audit: manus enim tuae plenae sunt sanguine. lauamini, mundi estote, et uenite conloquamur, dicit Dominus Deus: eluet sanguinem ex uobis et emundabit corda uestra super niuem et animas uestras super lactem'.

9 Accedite huc, scripturis credite, hic est salus. de Sion Dei lex exiet et uerbum de Hierusalem, et iudicabit in medio gentium et corripiet plebem multam: concident gladios suos in aratra et frameas suas in falcibus commutant: non sumet gens supra gentem gladium, desinent belligerare, et tu domus Iacob uenite, eamus in lumine Domini: remisit enim plebem suam: completa est regio tua praesagiis alienis, et filii alienati sunt. tua enim ipsa terra est, et exteri facti sunt genus

7 Es. 1, 15 sq.

13 Es. 2, 3 sq.

1 in om. *Qc* tibi totam spem *v* dominus] quem interfecistis dñs *T* paenitentiam *T* 2 poenitere *v* tam-tam-
 tam] tamen-tamen-tamen *MQ¹T* 3 accipiet *T* haeris *T*
 4 uirgine] libera *v* ignosco] signo scō *T* te poenitet *v*
 5 sic capite *v* 6 age] eia *v* sed] et *Bv* 7 adora ** *Q*
 (adorate *M*) tuis *BQT* quod] quum *v* ei scripsi, eius *QT*,
 om. *Bv* 8 exaudit *BQv* 9 sanguinem *BT* lauamini]
 libamini *T* 11 eluit *v*, elauit *B* emundauit *B*, emendauit *T*.
 sumendabit *Q¹M* 12 super n. et a. uestras om. *Q* et om. *v*
 lac *v*, lacte* *Q* (lactem *M*) 13 hoc *BMQ¹T* est om. *T*
 dei lex exiet et u. scripsi, dei exiet uerbum *QT*, exiet lex et uerbum dei
B, exiet uerbum et lex *v* 14 et om. *v* iudicabunt *QT* 15 cor-
 ript] corpori et *B*, corpori *T* concidant *v*, concidens *BQT*
 16 falces *B* 17 commutat *B*, commutent *v* su,met *Q*, suum
 et *T* supra] contra *v* 18 desinem *T*, desinent enim *v* 20 ali-
 enum *QT* (alienis *M*), et alienum *B* filiae alienatae *Q* 21 tuam
T, tu *B* exterum factum est *v*

Domini. uenite ergo, intrate, et esto quasi una gens. miserere errantibus: aequum est honorificari sententiam Dei, qualiter magnifici prostrati sunt et humiles aduenati, fortes debilitati, infirmes confirmati, diuites ad paupertatem redacti, pauperes ** hereditatis, dominantes serui, dominati regnantes, subiecti ad regnum uocati, uidentes orbati, orbi inluminati, prudentes ad stultitiam, stulti ad prudentiam conuersi.

Etenim qui quondam uecordes et indocti spiritu, nunc scripturas 10 docent et sciunt et intellegunt: qui autem ab initio docti et periti 10 et legis disciplinam scientes, nesciunt legere nec intellegunt spiritualia, et qui ex illis prudentibus cupiens uidere uenit, intellegit, rogat puerum paruulum aut anum aut uiduam aut rusticum dicens: 'uiuere cupio, dux esto homo in Sion: enarra mihi nouum testamentum, reconcilia me Domino: ecce trado me tibi discipulum, interpre- 15 tare mihi legem, quae acta est in Choreb. dissere praecepta quae in Sion et in lege'. sine litteris disserit scripturas eis et puer edocet senem et anus persuadet diserto. correptus ergo Israel sequitur iniecta manu ad lauacrum et ibi testificatur quod credidit, et accepto signo purificatus per spiritum rogat accipere uitam per cibum gratiae 20 panis qui est a benedictione et fit mirum spectaculum: et qui Leuitae offerebant et sacerdotes immolantes et summi antistites libantes assistunt puero offerenti, discunt qui olim docebant et iubentur qui

1 ueni *BQT* intrate] ingrate *Q* errantium *c* 2 est
 aequum *T* dñi *B* magnifico *B* 3 infirmi *r* 4 pauperes
 possessores *fort.* hereditates *B*, hereditati *c* dominantes s. d. re-
 gnantes *om. M* dominantur es *T* 5 dominatui subiecti *Pomelius*
 ad regnum uocati *om. Baluzius* 6 ad stultitiam *om. B* 8 qui]
 quo *T* quondam *B* uecordes et] suo corde sed *BQT* 9 qui. . . 10
 intellegunt *om. B* qui] quia *T* periti *M*. perdit *M'QT*
 10 disciplina *QT* nesciunt legem nesciunt legere nec *r. om. Q*
 11 qui] quis *BQT* 12 puerum aut *v.* puer *BQT* anum *B*
 uiduum *QT*, uiduam *B* 13 esto homo *scripsi*, est homo *QT*. est
 homini *B*, esto mihi *r* 14 discipulus *B* 15 legem *B*, licet *M*.
 licent ** *Q*. licent *T* est] sunt *r* 16 et in] in *B* scrib-
 turis *B* puer] pure *B* docet *QTc* 17 deserto *BT'*
 20 a] in *r* fit] sit *B* qui] quia *BQT* leuitas *QT*
 22 offerentis *T* discum *B* et *om. Q* iubetur eis *v*

praecipiebant et intinguntur qui baptizabant et circumciduntur qui circumcidebant: sic Dominus florere uoluit gentes. uidetis quemadmodum uos Christus dilexit.

X. ORATIO I.

1 Hagios, hagnos, hagnos, sancte sanctorum, pater patrum nostro- 5-
rum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus prophetarum,
Deus apostolorum, Deus uirginum, Deus bene uiuentium, Deus cre-
dentium, Deus et pater Domini nostri Iesu Christi filii tui: te inuo-
camus supplices pariter et deprecamur [fili unigenite], qui ex ore
altissimi procreatus es ante mundi dispositionem et ex Mariae sanctae 10
uirginis utero per mysterium editus: orantibus nobis desiderium ani-
mae, etiam integritatem cordis praestare dignare, ut lauacro salutari
expiatum pectus delictis carnalibus incolume persistat. petimus fide
inlibata, mente incorrupta, deuotione robusta, operatione seu dilec-
tione continua, in tua ecclesia sancta semper nos florere permittas: 15

1 praecipiebant *T*   2 circumcedebant *Q*   uidetis *om. B.* —
Caccili Cypriani aduersus Iudeos qui insecuti sunt dominum nostrum
Iesum Christum explicat *QT*, Aduersus Iudeos explicat *B.* —

Oratio I. — Incipit oratio Cypriani *T*, Oratio Cypriani *EI*. —
5 agios *ET*, hagnos *I*   pater *om. T*   6 abraham et *T*
7 apostolorum deus prophetarum *EIV*   deus b. uiuentium *om. EI*
9 fili unigenite *om. EIT*   10 ex *om. T*   11 uterum *ET*
desiderium animae *EIT*, sancti desiderii spirituale incrementum *v*
12 etiam *T*, et *EIV*   praestare dignare *om. T*   13 expiatum *T*
recreatum *EIV*   a delictis *v*   incolumen *T*   persistet *E*
14 operatione se uodilectione *T* (*in margine*: uel assidua)   15 in] ut
in *E²Iv*   tua sancta ecclesia *I*, ecclesia sancta tua *v*   semper
om. v   nos *om. T*

quoniam tibi flectimus genua, curuamus ceruices, cui angeli archan-
 geli milia milium martyrum chorus apostolorum et prophetarum
 gloria exultant, cui omnes aues laudes canunt, linguae confitentur
 caelestium terrestrium et infernorum: tibi omnes aquae in caelo et
 5 sub caelo confitentur, te insensibilia sentiunt: tu es solus et praeter
 te nemo. te quaesumus, Domine pater omnipotens, qui soli filio con-
 spectabilis es: angeli et archangeli obtemperant tibi Domine pater: te
 oramus, tribuas nobis mentem integram, innocentiam puram, sincerita-
 tem deuotam, conscientiam sanctam [puram] sobriam castam, contra
 10 omnes insidias saeculi gloriosa fide degentem: contra diaboli minas
 et carnales inlecebras munitum pectus concedas, ne uiolenti et cru-
 enti hostis letalibus laqueis implicemur, ut signum salutis aeternae
 incolume perferamus. arce a nobis omnem saeculi inluuiem omnemque
 diaboli persuasionem. laqueetur, concidat et separetur et amoueat,
 15 sicut a Sarra famula tua Asmodaeus daemon nequissimus extinctus est
 per angelum tuum sanctum tuum Raphael. et sicut Tobiae aduisti,
 ita mihi adesse digneris. et ut tribus pueris in camino et Danielo
 misericordiam praestitisti, sic circa nos tuos famulos facere digneris.
 qui mortuos suscitasti, caecos inluminasti, surdis auditum, mutis
 20 eloquium, claudis gressum, leprosis sanitatem dedisti: ita da famulis
 tuis, qui in te tota uirtute mentis credimus natum passum uenturum
 iudicare uiuos et mortuos. adsiste nobis, sicut apostolis in uinculis,
 Teclae in ignibus, Paulo in persecutionibus, Petro in fluctibus. qui
 sedes super septem thronos ad dexteram patris, respice nos et libera

1 et curuamus <i>EIV</i>	2 miliorum <i>E¹, om. T</i>	choros <i>E¹</i>
3 exaltant <i>ET</i>	canunt laudes <i>v</i>	5 insensabilia <i>ET¹</i>
te] <i>add. v: et extra te</i>	6 soli filio] solio <i>T</i>	competabiles <i>T</i> ,
conspicabilis <i>v</i>	7 es] es cuius <i>EIV</i>	archangeli et angeli infra <i>T</i>
domine pater] per quem <i>T</i>	8 ut tribuas <i>EIV</i>	9 puram <i>om. EIT</i>
10 degentem] uerentem <i>T</i>	11 ne <i>ex nec E</i>	12 hostis <i>om. EI</i>
letalibus <i>ET</i>	13 incolumem <i>E</i> , incolumen <i>T</i>	arce <i>scripsi</i> ,
parce <i>EIT</i> , pelle <i>v</i>	14 laqueetur] loquetur <i>T</i>	separet <i>E</i> ,
uel superetur <i>s. l. I</i> , superetur <i>v</i> ; a nobis <i>add. E^{2v}</i>	15 sara <i>v</i>	
demo <i>T</i> , daemonius <i>E</i>	est <i>om. Iv</i>	16 <i>alt.</i> tuum <i>om. v.</i>
rafa- hel <i>T</i>	17 danieli <i>Iv</i>	18 famulos tuos <i>EIV</i>
19 surdos <i>T¹</i>	mutais <i>T¹</i>	20 eloquia <i>EIV</i>
21 in <i>om. Iv</i>	24 libera nos <i>Iv</i>	ita et <i>Iv</i>
		da et <i>Es. l. m. 2</i>

de aeternae mortis interitu: unus in uno, pater in filio, filius in patre, spiritus sanctus, per quem et cum quo est tibi in sancta ecclesia honor uirtus claritas maiestas potestas benedictio immortalitas nunc et in aeternum semper et in omnia saecula saeculorum. amen.

XI. ORATIO II.

¹ Domine sancte pater hagnos Deus, ad te legauī animam meam, Deus meus, quis enim maior est? tibi semper gratias et laudem referam Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus patrum nostrorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, qui fuisti ¹⁰ ante mundi dispositionem, Deus uiuorum, qui uenturus es iudicare uiuos et mortuos: qui es Deus uerax, qui sedes super Cherubim et Seraphim, qui prospicis abyssos, qui uides cuncta priusquam nascantur, qui habes potestatem mortificare et iterum uiuificare, qui habes potestatem de arido uiride facere. tu omnium Deus dominator, ¹⁵

3 potestas *om. T* 4 et nunc et *v*, nunc *T*. — Oratio Cypriani explicit *E*, *om. IT*. —

Oratio II. — Incipit oratio sancti Cypriani *Y*, Incipit oratio Cypriani *BNn*, Incipit oratio *M*. — 7 agios *Nn* deus *om. n* ad te l. a. meam *Y*, aeternae a te et ad te *BMN*, *om. n*, hagnie et hagnie *v* 8 est *Y*, te est *M*, te *BNnv* semper *om. BMNnv* gratiam *n* laudes *BN* refero *Mv*, fero *BNn* 9 habraham *Yn*, abrahamae *BMN*, abrahamae et *v* isaac et *v* 10 apostolorum et deus prophetarum et *v* fuisti] es et fuisti *BN* 11 mundi *add. M m. 2 in marg.* dispositionem] constitutionem *M* qui u. es *Yn*, uenturus *BMNv* 12 et serafyn *Y, om. BMNn*; sedem honoris tui *add. v* 13 qui u. *Y*, et u. *BMNnv* 14 mortificare] occidere *nv* iterum] rursus *nv* uiuificare] restituere *nv* 15 potestatem] *add. MY*: occidere et resuscitare (rursus restituere *M*) qui habes potestatem aridum *M¹* uiridem *BM* deus] dñs *BNnv*

libera me de hoc saeculo mortali, exaudi me orantem, sicut exaudisti filios Israel de terra Aegypti, et non tibi crediderunt nec famulo tuo Moysi.

Vae peccatis meis, Domine. cum te leuaueris confringere terram, ² sub qua fissura petrarum me absconsurus sum ab ante uirtutem tuam aut cui monti dicturus sum: cade super me, et cui colli dicam: tege me ab ante metum Domini mei, cum te leuaueris confringere terram? rogo te, Domine, subueni mihi: noli secundum actum meum me iudicare: nihil enim in praeceptis tuis parui. exaudi me orantem. ¹⁰ sicut exaudisti Ionam de uentre ceti, sic et me exaudias et eicias me de morte ad uitam. sicut Niniuitae induerunt se cinerem et cilicium et poenitentiam egerunt, exomologesin facientis ante conspectum tuum pro uniuersis peccatis meis, qui es amator poenitentiae, miserere mei. sed et Dauid dicit: Domine propter nomen tuum dele ¹⁵ peccatum meum. et ego deprecor maiestatem tuam ut deleas uniuersa peccata mea, exaudi me orantem, sicut audisti tres pueros de camino ignis ardentis Ananiam Azariam et Misael: et misisti angelum tuum cum roribus tuis, et confusus est Nabuchodonosor prae-

14 Ps. 50, 3.

1 de] ab *Mnv* mortale *Y*, om. *BMNnv* et exaudi *BMNnv*
 2 de t. aegypti om. *M* tibi om. *B* nequae *Y*, nec obdierunt
BN 4 domine om. *BMNnv* tu te leuaberis *n*, ueneris *BN*
 terra *NY* 5 sub . . . l. 8 terram om. *n* quam *N* fixura *NY*
 6 aut cui *Y*, cui *BMNv* dicam om. *BMNv* 7 mei om. *BMNv*
 cum . . . terram om. *Y* cleuaueris *N*, leuaberis *B* 8 rogo te
 om. *BN*; te om. *Mnv* noli s. a. m. m. iudicare] et indulge peccatis
 meis *BN* 9 orantem] rogantem *B* 10 coeti *Y* sic et me
Y, sic *Mnv*, om. *BN* me] me sicut ezechias *n* exaudias
 om. *BN* eice *BNn* 11 nineuitae *B*, niniuae *M*¹, nini** *n*¹,
 nineti* ab ciuitatem *Y* se om. *BMNnv* cinere *N*
 12 poenitentia *N* egerunt] ante dominum *add. v* exomo-
 logesi *N* facientes *M*^h*n*, faciens *BM*²*N*, facies suas *Y* 14 mei
 om. *n*, mihi *M* domine om. *n* dixi dele *n* 15 depraec-
 cor *Y*, deprecans *BMNnv* ut deleas *Y*, dele *BMNnv* 16 et
 exaudi *BMNnv* rogantem *BNn* exaudisti *BMn* 17 ar-
 dentes *Y*, om. *BMNnv* ananias azarias *Yn*, anania azaria *N*
 et om. *BMNv* misahelem *BN* 18 roribus tuis *Y*, nimbo ro-
 ris *BMNnv* et om. *n*, cum *M* s. l. m. 2 nabogodonosor *M*,
 nabuchodonosor rex *Y*

positus regni: quoniam tu es rex regnantium et dominus dominantium, qui solus habes immortalitatem et lucem habitas inaccessibilem, quem nemo hominum uidit nec uidere potest. exaudi me orantem, sicut exaudisti Danielum de lacu leonum: et misisti Abbacum prophetam, et adtulit ei prandium et dixit: prande prandium, quod tibi misit Deus. et Daniel dixit: non derelinquit Dominus quaerentes se. exaudi me orantem, sicut exaudisti Tobi et Sarram dum orarent in atrio domus suae: tunc obtulit pro eis Raphael angelus orationem eorum: sic et tu exaudias preces meas et mittas ad aulam sanctam tuam orationem meam, et continuo mit-¹⁰tas angelum sanctum tuum, qui deleat uniuersa commissa mea, sicut deluisti spiritum immundum a Sarra filia Raguel: et inlumes cor meum, sicut inluminasti oculos Tobi. exaudi me orantem, sicut exaudisti Susannam de inter manus seniorum, sic et me libera de hoc saeculo mortali, quia tu es amator purae conscientiae. exaudi me¹⁵ orantem, sicut exaudisti Ezechiam regem Iudaeorum et deluisti ab eo infirmitatem carnis eius: sic et me libera, et augeas mihi ad

5 Dan. 14, 33.

1 tu *om. n* et *om. N* 2 immortalitate *N* et] in *M*
 habitas *n s. l. m. 2*, habitat *N* 3 quam *v* uidet *v* potest]
 poterit *BN* 4 danielum *Mv*, daniel *N* lacum *MNY* am-
 bacum *MY*, abacuc *Bv* 5 prandere *B* quod] quem *Y*
 6 dñs *MNn*, dñs *ts B* dixit daniel *BMNnv* relinquit *N*,
 relinquet *BMnv* 7 tobi *Y*, tobin *n*, tobiassi *N*, tobiam *BMv*
 8 saram *nv* tuae *Y* pro eis *om. n*, pro se *N* 9 orationes
Mnv, in orationem *B* et tu *om. BN* meas dñe *BN*
 10 admittas *BMNnv* tuam dñe *N* orationes meas *BMNnv*
 continuo *om. BN*, continenter *nv* 11 sanctum *om. BMNnv*
 uniuersa] omnes *BN* commissa] iniquitates *BN*, delicta *v* meas
BN 12 deluisti *n*, diluisti *Y*, delesti *BMNv* sarram *BY*,
 sara *Mv* filiam *BY* raguelis *N* et *om. BMn* illu-
 mina *BN* 13 tobiae *BMNnv* 14 de *om. BMNv* et *om. v*
 liberis *Y*, libera *N* de *Y*, ab *BMNnv* 15 mortali *om. BMNnv*
 16 ezechiam *n*, tu et ezechiam *N* iudeae *BMNn*, iudae *v* et
om. BMN diluisti *Y*, delens *BN*, delisti *M*, delesti *nv* 17 car-
 nis eius *Y*, carnis *n*, *om. BMNv* a me *BMNnv* liberis *Y*,
 auferas infirmitatem carnis *BMNnv*; et corporis *add. BN*

fidem, sicut illi ad uitam annos quindecim addidisti. sic et me libera-
de hoc saeculo, sicut liberasti Teclam de medio amphitheatro, libera-
me ab omni infirmitate carnis meae.

Te deprecor pater omnipotens, qui in fine temporum commemoratus 3
5 es nostri: misisti nobis Iesum Christum filium tuum Deum et
Dominum nostrum, natum de Maria uirgine de spiritu sancto, ad-
nuntiante Gabrielo angelo, per quem nos liberasti de periculo mortis
imminentis.

Te deprecor filium Dei uiui, qui fecisti tam magna: in Cana 4
10 Galilaeae de aqua uinum fecisti, propter filios Israel qui caecis oculos
aperuisti, qui surdos audire fecisti, qui paralyticos ad sua membra
reuocasti, qui soluisti linguas blaesorum, a daemone uexatos sauasti,
clodos currere fecisti uelut cernos, mulierem a profluuio sanguinis
liberasti, mortuos suscitasti, super aquas pedibus ambulasti, [qui
15 Petro labenti manum tradidisti] qui mare fundasti et terminum ei
posuisti, qui dixisti: hucusque uenies et te hic confringes in tua
uirtute. te deprecor filium summi Dei propter uniuersa commissa

1 ad u. a. q. addidisti *Y*, auxisti in annos sua uitam *N*, auxisti
in (in *om. nr*) annos quindecim ad uitam *BMnr* sic et *om.*
BMNnr me libera *Y*, libera me *BN*, libera me *Mnr*
2 hoc saeculo *Y*, medio saeculi huius *BMNnr* amphitheatro *NY*.
amphitheatri *n* libera *BMNv* libera ... meae *om. Y*
3 omne *BN* meae *om. BNn* 4 precor *n* omni-
potens *Y*, maiestatis *M*, *om. BNn* finem *BY* commemoratus]
constitutus *M*, misertus *v* 5 misisti *Y*, mittens *BMNnr* dñm
et dñm *Y*, dñm et dñm *BN*, dñm dñm *Mnr*; saluatorem *add. BMNnr*
6 ex maria *Mv* 7 gabriel *MNv* archangelo *n* liberauit *B*
9 te] et te *BMNv* depre *N* filius *n* uiuentis *BNn*
tam *Y*, tanta *BMNnr* magna] mirabilia *Mv* in] qui in *v*
chanaan *Y*, chana *Nn* 10 filios *om. BMNnr* 11 qui surdos]
surdos *B* qui *om. BN* paralyticos *M* 12 blesorum *BM*.
uexorum *Y* a *om. BMNv* daemone *Y*, daemone *BN*
uexantes *M* 13 clodus *Y* currentes *Mv* mulieres *N*
a] de *Mv* proflubium *Y*, fluxu *BN* 14 resuscitasti *n*
aquam *BMNnr* qui ... tradidisti *om. BNYn* 15 terminos *MN*
16 inposuisti *BN* qui *Y*, et *M*, *om. BNn* dixisti ... con-
fringes *om. BNn* hucusque] usque *Y*, huc *M* hic te *Mr*
in *om. N* 17 uirtute tua *r* te *om. BNn* filium *om. BN*
summi dei *Y*, dei uiui *Mnr*, *om. BN*

mea, qui es in caelis filius in patre et pater in filio in sempiternum, qui sedes super Cherubim et Seraphim sedes honoris tui.

- 5 Tibi adstant angeli et archangeli numerus inaestimabilis, timentes et pauentes honorem et uirtutem tuam, clamantes uoce magna dicentes: sanctus sanctus sanctus Dominus Deus Sabaoth. tu ipse nobis testamentum fecisti et pollicitus es dicens: petite et accipietis, quaerite et inuenietis, pulsate et aperietur uobis. quodcumque a patre meo petieritis in nomine meo, ego in tuo nomine peto ut accipiam. ego quaero ut inueniam, ego pulso ut aperiat mihi. paratus sum propter nomen tuum uictimam sanguinis effundere et quodcumque tormentum sustinere. tu es adiutor meus: defende me ab aduersaria parte, angelus tuus lucis protegat me, quoniam tu dixisti: quidquid credentes petieritis per orationem, dabitur uobis.
- 6 Omnis homo mendax, tu solus Deus uerax. sicut repromisisti, potes dare Domine, reuela mihi sacramentum tuum caeleste, ut dignus sim faciem sanctorum tuorum uidere. spiritus sanctus in me operetur

6 cf. Matth. 7, 7.

1 es] est *Y* patrem *M* et *om. BN* filio *Y*, te
BMNnv sempiterno *Mn* 2 cherubyn et seraphyn *Y* sedem
BMNnv tui *om. BN* 3 adstant *Y*, adstant *BMNnv*
 et *om. MNv* archangeli et angeli *n* numerus] nomen uerum
BNn inestimabile *Bn*, inestibile *N*, innumerabilis *Mv* 4 et
 pabentes *Y*, *om. n* clamantes *om. BN* uocem *Y* et di-
 centes *v*, clamantes *n* 5 deus *om. MNn* nobiscum *B*
 6 et pollicitus es dicens *om. BMNnv* quaerite et inuenietis *om.*
Nv, post aperietur uobis *exh. n* 7 quodcumque... nomine meo *om. Y*,
 in nomine meo a patre quaecumque *n* 8 ego in tuo nomine *Y*, ego a
 patre *MNv*, *om. BN* peto ut *om. BN* accipiam *Y*, accipiat *Mnv*,
 accipietis *BN* 9 ego] ego a patre *n* quaero] peto ut accipiam (accipi-
 atis *n*) quaero *Mnv* ut a.] et aperitur *n* mihi] *add. BMNnv*: ego
 (ergo *B*) in tuo nomine precor (peto *v*, *om. Mn*) ut tu a patre petas (ut t. a.
 p. petas *om. BN*) et (ut *n*, et dñe *BN*) detur mihi 10 sanguis *Y*
 fundere *BMNnv* 11 tormenta *Y* es] es dñe *MNv* ad-
 iutor] auditor *Mv* meus] meus et defensor *BNv*, meus defensor *Mn*
 defende... parte *om. N* aduersaria parte] inimico *Mn*, inimico
 meo *BNv* 12 quidquid *Y*, quod *BMNnv* 13 petieritis *om. Y*
 in oratione *n* dabitur *Y* 14 solus deus *Y*, deus *BMNn*, es *v*
 sicut tu *BMNv* 15 potes dare dñe] potestate dare dñe *Y*, pote-
 statem habes domine dare *v* releba *Y*, *om. v* omne sacramen-
 tum *BMNnv* tuum *om. Nn* 16 sanctus *om. BMNnv*
 operetur] fiat fortis *BN*

uirtutem: quoniam tibi me sponendi seruire omnibus diebus uitae
 meae, qui passus es sub Pontio Pilato optimam confessionem, cruci-
 fixus descendisti et conculcasti aculeum mortis, qui dixisti: ubi est
 aculeus mortis, ubi est mors qui regnabas. deuicta est mors, deuictus
 5 est inimicus diabolus, tu resurrexisti a mortuis et apparuisti disci-
 pulis tuis: sedisti ad dexteram patris, inde uenturus iudicare uiuos
 et mortuos. tu nostri dominaberis, libera me de manu quaerentis
 animam meam. per nomen tuum te deprecor ut optimam des
 uictoriam *in* inimicum meum: quia tu es potens et defensor et aduo-
 10 catus precum et petitionum nostrarum animarum. die et nocte inter-
 pelles pro peccatis meis, orationem meam perferas ad patrem tuum.
 et tu, Domine sancte pater, digneris respicere super preces meas,
 sicut respexisti super munera Abel. digneris me liberare ab igne
 et poena perenni et ab omni tormento quod parasti iniquis, per
 15 bonum et benedictum Iesum Christum saluatorem nostrum, per
 quem est tibi honor uirtus gloria in saecula saeculorum. amen.

1 uirtutem *om. BN*, uoluntas tua in me fiat *Mv*, uoluntas sp̄s sc̄s in me
 fiat *n* tibi me *Y*, me tibi *BN*, tibi *Muv* expopondidi *Y* seruire
om. BMNuv 2 es] est *Y* optima *Y*, bonam *BMNuv* con-
 fessione *Y*, confessionis *B* qui crucifixus *Nv*, crucifixus es *M*
 3 qui dixisti... regnabat *om. Bv* 4 aculeum mortis u. e. m. q.
 regnabas *Y*, mors et ubi est aculeus eius *N*, qui regnabat ubi est acu-
 leus mortis *n*, aculeus mortis *M* uicta *BN* 5 paruisti *Mn*
 discipulis *Yn*, apostolis *BMNv* 6 sedes *Mv* inde *Y*, qui *Mv*,
om. BNn uenturus es *Mv* 7 nostri *om. Muv* libera...
 1. 8 tuum *om. n* quaerentes anima mea *Y* 8 te deprecor
BNY, libera me ab aduersaria potestate (parte *M*) *Muv* optima des
 uictoriam *Y*, operam des uincendi *BMNuv* 9 in *addidi* quia *Y*, quo-
 niam *BMNuv* potens *om. n* et defensor *Y*, assertor *BMNuv*
 10 precum... peccatis meis *om. Y* animarum *om. n* et] ac *v*
 interpelles... digneris *om. BN* 12 et t. d. s. pater *om. MYn*
 dñe respice *BN* super] ad *BN*, in *n* precibus meis *Mn*
 13 respexisti] respirem *n* super... liberare *om. n* muneribus *Y*
 abel] *add. BN*: ut orationem meam accipias ignem *M'*, om̄igne *n*
 14 perennem *M'* et ab... l. 15 nostrum *om. Y* iniquis
 et impiis *BN* 15 per quem] cui *Y* 16 tibi est *M*, tibi laus *v*,
 est *Y* honor uirtus gloria in] honor et gloria imperium et potestas
 nunc et per omnia *Y*. — Explicit oratio (sc̄i *add. Y*) Cypriani *MY*.
 Oratio Cipriani explicit feliciter *BN*, *om. n*. —

XII. DE DVODECIM ABVSIVIS SAECVLI.

PRAEFATIO.

Duodecim abusiua sunt saeculi. hoc est: sapiens sine operibus, senex sine religione, adulescens sine oboedientia, diues sine eleemossyna, femina sine pudicitia, dominus sine uirtute, christianus contentiosus, pauper superbus, rex iniquus, episcopus neglegens, plebs sine disciplina, populus sine lege. sic suffocatur iustitia: haec sunt duodecim abusina saeculi per quae saeculi rota, si in illo fuerint, decipitur et ad tartari tenebras nullo impediante iustitiae suffragio per iustum Dei iudicium rotatur.

10

SAPIENS SINE OPERIBVS.

- 1 Primo sine bonis operibus sapiens et praedicator si fuerit, qui quod sermone docet, actibus explere neglegit. auditores enim doctrinae dicta contemnunt, cum praedicatoris opera a praedicationis uerbis discrepare conspiciunt: numquam enim fit efficax praedicantis auctoritas, nisi eam effectum operis cordi adfixerit audientis, praesertim cum et ipse doctor, si in uitiorum amorem delapsus fuerit, alterius doctoris medicamentum suis uulneribus adhibere paruipendat. unde et ipse Dominus in euangelio de doctrina pariter et bono opere discipulos

Incipit de duodecim abusiuis saeculi *G*, Incipit epistula sancti Cypriani martyris *V*, Incipit libellus sancti Cipriani episcopi de duodecim abusiuis saeculi *X*. — 7 sic] quibus *V* haec] enim *add. G s. l. m. 2*
 8 per quae saeculi *om. X* fuerit *V* 9 suffragio *om. V* 11 s. s. operibus bonis *G*, s. s. bonis operibus *X*; *om. hanc et reliquas inscriptiones Vv* 12 primo] primus abusionis gradus est si *v* si *om. v*
 14 dicta facere *v* 15 fit] fit tam *V* praedicatoris] constituentis *v* 16 eam] etiam *V* affectu *G¹V¹X* 17 si *G s. l. m. 2*;
 si in *om. V* amore *X* dilapsus *GX* 18 adhiberi *V*
 paruipendit *Xv* 19 de] cum de *V*

instruere uolens qualem in his cautelam haberent ammonebat dicens: si sal euanuerit, in quo salietur? hoc est, si doctor errauerit, a quo iterum doctore emendabitur? et si lumen quod in te est tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae erunt? si namque oculus a uidendi officio desiuerit, quis a manu aut pede uel reliquo corpore illud ministerium exiget? quapropter doctores cogitent ne ampliori uindictae subiaceant, si plurimorum perditionis occasionem abundantius praestent. nam et Salomon dum multae sapientiae transgressionem incurrit, totius Israeliticae plebis regni dispersionem solo suo merito praestitit. quibus ergo committuntur multa, maiora perdunt, si non recte dispensauerint rectoris sui munera, quae perciperunt. cui enim plus committitur, plus ab eo exigitur. et seruus qui domini sui uoluntatem intellegens non facit, acrioribus et grauioribus flagris uindictae uapulabit.

15

SENEX SINE RELIGIONE.

Secundus abusionis gradus est, si sine religione senex esse inueniatur, cui cum membra exterioris hominis ueterescunt, uires animi id est interioris hominis membra incrementa roboris non capiunt. plus enim omnibus religioni operam dare senibus conuenit quos praesentis saeculi florida aetas transacta deserit. sicut namque in lignis ipsa reprobata arbor conparet quae post flores fructus optimos cultori suo non exhibet, sic et in hominibus ipse reprobus est quem flos iuuentutis deserit et tamen in sui corporis senectute bonorum operum maturos fructus proferre paruipendit. quid enim stolidius fieri potest, si mens

2 Matth. 5, 13.

3 Matth. 6, 23.

12 Luc. 12, 47.

1 instruere uolens discipulos <i>v</i>	admoneret <i>V</i>	2 si] quod
si <i>Xv</i>	hoc] id <i>X</i>	3 quo] quo enim <i>V</i>
aut] uel <i>X</i> , uel a <i>v</i>	6 a reliquo <i>v</i>	doctores <i>om. X</i>
7 pluri-	perditioni <i>X</i>	8 ipse salomon <i>v</i>
9 solo suo <i>G</i> .	10 meriti* <i>X</i>	et maiora <i>X</i>
11 per-	12 cui . . . <i>l. 14</i>	uapulabit <i>om. X</i>
14 artioribus <i>GV</i>	flagellis <i>v</i>	uapulauit <i>G</i>
17 uetera-	19 conuenit] competit <i>Xv</i>	praesentis <i>G</i>
is <i>in ras.</i>	20 deseruit <i>Vv</i>	sicut] licet <i>GXV</i> ; <i>cf. p. 158, 1</i>
21 arbor reprobata <i>X</i>	22 ipse] ille <i>V</i>	23 deseruit <i>v</i>
24 potest	si <i>G¹V</i> , si tunc <i>G²X</i>	

ad perfectionem festinare non contendat, quando totius corporis habitus senectute confectus ad interitum properat? dum oculi caliginant, auris grauiter audit, capilli fluunt, facies in palore mutatur, dentes lassi numero minuuntur, cutis arescit, flatus non suauiter olet, pectus suffocatur, tussis cachinnat, genua trepidant, talos et pedes tumor 5 inflat: homo interior qui non senescit his omnibus adgrauatur. et haec omnia ruituram iam iamque domum corporis cito praenuntiant. quid ergo superest, nisi ut, dum huius uitae defectus adpropiat, nihil aliud cogitare quam quomodo futurae aditus prospere comprehendatur quisque senex appetat? iuuenibus enim incertus huius uitae terminus instat, 10 senibus uero cunctis maturior ex hac luce recessus [breuiter concordat]. cauendae sunt ergo homini duae particulae, quae in illius carne non ueterescunt et totum hominem ad peccandum pertrahunt, cor uidelicet et lingua: quia cor nouas semper cogitationes machinari non desinit, lingua inpigre loquitur quodcumque cor machinari senserit. caueat 15 ergo senilis aetas, ne istae iuuenescentes particulae totam sibi harmoniam decipiant et per res ineptas reliqui corporis grauitatem inludant. unicuique namque considerandum est quid aetate eminenti iam dignum est, ut hoc agat quod nec uitam nec aetatem nec ministerium uile reddat.

20

ADVLESCENS SINE OBOEDIENTIA.

3 Tertius deinde gradus est adulescens sine oboedientia, quo mundus a recto rationis ordine deprauatur. qualiter namque in senectute

1 totius uidetur corr. ex citius G	2 caliginant G, caligant XVv	3 aures g. audiunt G ² Xv	4 lassi] pallorem Vv
lapsi v	5 cacinnat X, cacinnat G	6 homo] etiam homo v	
7 omnia om. X	8 ut om. V	dum om. X	adpropiat GX,
adpropinquant Vv	9 f. aditus] futura habitatio v		comprehendat V
10 enim om. V, autem X	11 maturus X	12 recessus om. X, exitus v	13 ueterascent V,
ueterascent v	breuiter concordat om. GV	14 semper ueterascent v	hominem secum ad peccatum v
15 machinare X	16 machinari cor Vv	17 ergo om. X	18 nam-
sibi] sui v	armoniam GX	17 grauitati X	18 nam-
que] autem X, enim v	aetate et X, aetati et V	19 eminenti iam	19 est] sit v
scripsi, eminentia G ¹ X, eminentiae V, eminenti G ² v	20 uilem G ¹	22 deinde] abusionis Xv	aboedigentia G ¹

ministrari sibi ille sperabit, qui in adulescentia senioribus oboedientiam exhibere contemnit? unde et in prouerbio apud ueteres habetur, quod seruire nequeat qui prius alicui seruitutem praebere denegat. propter quod et Dominus Iesus in temporibus suae carnis, dum adhuc ad legitimam aetatem doctoris non peruenit, oboedienter ministrationem parentibus suis exhibuit. sicut ergo in senibus sobrietas et morum perfectio requiritur, ita in adulescentibus obsequium et subiectio et oboedientia rite debetur. quapropter et in mandatis legis primum in his quae ad homines pertinent patris et matris honor imperatur, quia quamuis carnalis pater non supervixerit aut indignus fuerit, alicui tamen patri digno et uiuenti paternus honor usque ad dignam aetatem a filiis praebendus esse ostenditur. quattuor etenim modis per scripturas diuinas patres nocantur, hoc est natura gente admonitione aetate. de patre namque naturali Iacob ad Laban loquitur: nisi timor patris mei Isaac adfuisset, tulisses omnia quae mea sunt. gente uero pater dicitur, quando Dominus ad Moysen de rubo loquebatur, ego sum, inquiens, Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. aetate autem pariter et admonitione pater dicitur, cum Moyses in cantico Deuteronomii loquitur: interroga patrem tuum, et adnuntiabit tibi [maiores tuos, et dicent tibi]. quod si ergo naturalis pater superstes non fuerit aut indignus fuerit, admonenti tamen aut seniori ab adulescentibus oboedientia praebenda erit. quomodo enim honoratus in senectute

14 Gen. 31, 42.

17 Ex. 3, 6.

20 Deut. 32, 7.

1 ministrari sibi (sibi *om.* *G¹V*) ille (illi *V*) *GV*, obsequi sibi ille *X*, aliis ministerium *v* sperat *G sed at in ras.*, imperabit *v*
 se senioribus *Xv* oboedientem *Vv* 3 seruire *V*, dominari *v*
 denegat] nequeat *V* 4 dum *om.* *X* 5 *p¹uenit* *X*, perue-
 nerat *Vv* 6 suis *om.* *X* exhibuit] praestitit *v* 7 ita] ita
 etiam *v* 8 et in] in *V* 13 admonitione] adoptione *X* e
 aetate *v* 14 naturali** *V*, naturaliter *GX*; *fort.* naturali per
 16 de rubo ad moysen *v* 18 pariter et monitione *X*, pater dicitur
 et adm. *V*, ***** et ammonitione *G sed am s. l. m. 2*, et adm. pa-
 riter *v* 20 adnuntiauit *G¹X¹* maiores t. e. d. tibi *om.* *GXV*
 21 quod *om.* *V*, unde *X* ergo *om.* *X* pater *om.* *X* 22 ab
 adulescentibus *GV*, adulescenti *X*, adolescentis *v* 23 enim *om.* *V*,
 ergo *v*

apparebit, qui disciplinae laborem in adulescentia non sustinuerit? quodcumque etenim homo laborauerit, hoc et metet. omnis namque disciplina in praesenti non uidetur esse gaudii sed maeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatio per eam reddit iustitiae. sicut ergo fructus non inuenitur in arbore in qua pampinus aut flos prius non apparuerit, sic et in senectute honorem legitimum consequi non poterit qui in adulescentia disciplinae alicuius exercitationibus non laborauerit. disciplina igitur absque oboedientia qualiter fieri potest? adulescens ergo sine oboedientia adulescens sine disciplina est: quoniam et ipsa oboedientia quae omnium disciplinarum mater est magna exercitatione indiget, ut sui normam studii Christo Domino exhibeat qui oboediens patri usque ad mortem crucis ignominiam libenter sustinuit.

DIVES SINE ELEEMOSYNA.

4 Quartus abusionis gradus est diues sine eleemosyna, qui superflua usus sui quae custodienda in posterum recondit indigentibus et nihil habentibus non distribuit: per quod efficitur, ut dum in terra quae sita diligenti cura custodit, caelestis patriae perennem thesaurum amittat. ad quem thesaurum Dominus Iesus adulescentem diuitem qui eum de perfectione interrogauerat ita respondens inuitauit: si uis perfectus esse, uade uende omnia quae habes et da pauperibus, et ueni sequere me, et habebis thesaurum in caelo. quem thesaurum nullus umquam hominum habere potest, nisi qui pauperibus solacia praestat aut per semet ipsum pauper est. non

2 Hebr. 12, 11.

20 Matth. 19, 21.

2 et *G s. l. m. 2* 3 esse *om. X* 4 autem] uero *v* exerci-
 tatis *X* 5 reddet *Vv* ergo *om. X*, enim *V* 6 et *om. X*
 7 assequi *v* 8 exercitatione *v* 10 oboedientia aduliscens (igitur *add.*
V) s. disciplina *GV*, disciplina a. s. oboedientia *Xv* 11 est *G s. l.*
m. 2 ut] etenim *X*, quae *v* 12 a christo *X*, in christo *v* ex-
 hibeat] suscipit *X*, sumpsit *v* 16 usus sui *om. X* quaeque *G²X*
 recondens *X* 17 dum] cum *X* 19 amittit *X¹*, amittat *G*
 qui illum *V*, illum qui *G* 20 incitauit *V* 21 uade et *Vv*
 22 et sequere *V* 23 hominum umquam *V* 24 se ipsum *v*

ergo dormiat in thesauris tuis, quod pauperi prodesse potest. nam diues quae congregauerit, his frui solus nequaquam poterit [quia unius hominis natura multis rebus non succurrit]. quid ergo stultius est quam propter unius hominis uictum et uestitum totam regni caelestis perennem iocunditatem perdere et aeternos inferni cruciatus absque consolationis praestolatione subire? quod ergo aliquando per necessitatem amittendum est pro aeterna remuneratione sponte distribuendum est. omnia enim quae uidentur temporalia sunt: quae autem non uidentur aeterna. quamdiu namque temporales sumus temporalibus temporalia deseruiunt et cum hinc transierimus, aeternis aeterna solacia praestabuntur. idcirco diligere non debemus ea quae non semper habebimus, praesertim cum expertem rationis auarum diuitem thesauri sui et agri et omnia quae habet ostendant, qui toto cordis intuitu illa diligit quae se numquam diliguunt. si enim aurum et argentum agros et uestimenta cibos et metalla et bruta animalia quis dilexerit, haec omnia uicem sibi amoris rependere non posse ipsa rerum natura ostendit. quid a ratione longius est quam diligit quod te redamare non ualet, et negligere illum qui tuae dictioni cum dilectione omnia praebet? propter hoc igitur non diligi mundus sed diligi proximus a Deo praecipitur, quia proximus uicem sui amoris potest rependere, quod mundus mi-

8 I Cor. 4, 18.

1 pauperes *Xv* prodesse potest] *podest* reficere *X*, dormire non sinit *v* nam *d.* qui congregat *V*, *d.* namque quae congregauerit *X*, *d.* namque etsi multa congregauerit *v* 2 quia ... succurrit *om. GX*
 3 stultitius *G ti s. l.* 5 perennem ioc. *p. G²X*, perdere *p. iuc. v*, perdere iocunditatem *G¹V* absque ulla *G²X* 6 ergo] igitur *v*
 7 est *G s. l. m. 2* remuneratione] retributione *X* 8 enim *om. X* 9 autem *om. v* aeterna sunt *XVv* 12 non debemus diligere *v* habemus *V* 14 ostendunt *X* qui] quia *v* qui toto ... *l. 16* omnia *om. V, add. in marg. G m. 2* illa diligit *X¹*, illas res amat *v* 15 numquam se *Xv* et agros *Xv* 16 et cibos *Xv* 17 sibi] se *G¹V, exp. G m. 2* ** rependere *G*, praebere *V* ipsa *r. n.* ostendit *om. V, add. G m. 2* quid enim *GV*, quid ergo *v* 18 longius est a ratione *V* diligit] amare *V* quod] qui *X* redamare *scripsi*, redimere *X*, amare *G¹V* 19 dictione *G (c. eras. et e in i corr. m. 2)*, dilectioni *V* 20 igitur] ergo *V* sed] et *GV*

nime posse non dubitatur. sic etenim inimicum esse diligendum Dominus imperat, ut illa dilectio amicum illum ex inimico efficiat. quisque ergo diues cupidus si uult aeternas habere diuitias, distribuendo egenis perdat interim non mansuras. si enim quod diligit non uendit, nemo emere poterit quod cupit. auari namque ideo in iudicio a rectissimo iudice nuncupantur maledicti, quia qui praeteribant eorum habitacula non dicebant: benedictio Domini super uos, benediximus uobis in nomine Domini. infelices ergo sunt auari diuites qui propter res transitorias in aeternam damnationem dilabuntur, et e contrario beati sunt misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. felix est misericors, dum in hac uirtute non substantiam sed affectum Deus requirit.

FEMINA SINE PVDICITIA.

- 5 Quintus abusionis gradus est femina sine pudicitia. sicut enim omnes mores bonos procurat et custodit in uiris prudentia, sic in feminis cunctos honestos actus nutrit et fouet et habet pudicitia. pudicitia namque castitatem custodit, auaritiam refrenat, lites deuittat, iras mitigat, libidinem occupat, cupiditatem temperat, lasciuiam castigat, ebrietatem cauet, uerba non multiplicat, gulae concupiscentias propurgat, furtum omnino damnat. quid plura? omnia uitia restringit et omnes uirtutes et quicquid coram Deo et hominibus bonis laudabile est nutrit. impudica uita nec laudem ab hominibus in praesenti saeculo nec remunerationem a Deo expectat in

7 Ps. 128, 8.

10 Matth. 5, 7.

1 non om. <i>GV</i>	2 imperet <i>GV</i> , praecepit <i>v</i>	3 si om. <i>v</i>	4 perdat] praestet <i>v</i>	5 potest emere <i>v</i>	6 ergo om. <i>V</i>	7 uendit <i>G¹V</i> , uendiderit <i>G²X</i>	8 ergo om. <i>V</i>	9 qui om. <i>V</i> , add. <i>G m. 2</i>	10 sunt om. <i>X</i>	11 est ergo <i>v</i>	12 uirtute deus <i>X</i>	13 effectum <i>V</i>	14 deus req.] inquit <i>X</i>	15 bonos mores <i>v</i>	16 honestos] honoris <i>v</i>	17 iram <i>v</i>	18 fouet et om. <i>X</i>	19 gulae c. propurgat om. <i>V</i>	20 propurgat <i>G¹X</i> , purgat <i>v</i> ; cf. <i>Sirac. 7, 33</i>	21 et q.] quicquid <i>V</i>	22 bonis hominibus <i>v</i> , hominibus <i>X</i>	23 laudabile] laudare <i>V</i>	24 impudica namque <i>v</i>
---------------------	--	-------------------	-----------------------------	-------------------------	---------------------	---	---------------------	---	----------------------	----------------------	--------------------------	----------------------	-------------------------------	-------------------------	-------------------------------	------------------	--------------------------	------------------------------------	--	-----------------------------	--	--------------------------------	-----------------------------

sic etenim scripsi, licet enim *G¹XV*, sic enim quisquis *X²v* interim om. *V* quoniam ipsi] effectum *V* deus sic et *v* 16 honestos] custodit *Xv* 17 iram *v* 20 propurgat *G¹X*, purgat *v*; cf. *Sirac. 7, 33* omnino om. *X* quod *X¹* 21 et q.] quicquid *V* 22 bonis hominibus *v*, hominibus *X* 23 laudabile] laudare *V* 24 impudica namque *v*

futuro: pudica uero uita famam bonam inter homines possidet, de ope futurae beatitudinis gaudet. praesentibus semet ipsam imitabilem facit, posteris memoriam amabilem relinquit. bonis semper moribus delectatur et consentit et adsiduis scripturarum meditationibus et eloquiis animam uegetat. bonorum praecedentium exempla custodit et inseparabilia perfectis contubernia nectit. duobus ergo modis constat uerae pudicitiae exercitatio, id est corporis habitu et superficie et animi affectu interno. per exteriorem iuxta apostolum coram hominibus exempla, per interiorem modum coram Deo prouidemus opera bona. pudicitia namque est corporis alienas res non appetere, omnem immunditiam deuitare, ante horum congruam non gustare uelle, risum non excitare, uerba uana et falsa non loqui, habitum per omnia ordinatum propositoque conuenientem tam capillorum quam uestium sicut decet habere, cum indignis contubernia non inire, supercilioso intuitu neminem aspicere, uagari oculos non permittere, pompatico et inlecebroso gressu non incedere, nullo inferior in incepto bono opere apparere, nulli contumeliam aut ruborem incutere, neminem blasphemare, senes non inridere, [bonis non inuidere] meliori non controuersari, de his quae ignoras non tractare, etiam quae scis non omnia proferre. haec cum proximis amabilem hominem reddunt, et Deo acceptabilem faciunt. pudicitia uero animae est, plus propter Dei oculos quam hominis omnia bona facere, appetitiones turpium cogitationum compescere, omnes meliores esse se aestimare, nemini inuidere, de semet ipso nihil confidere, Dei semper auxilio res omnes committere, ante Dei oculos semet ipsum constituere, haeretica

1 uita uero <i>V</i>	possidet] habet <i>v</i>	2 beatitudinis] remunerationis <i>X</i>	5 exempla <i>om. V</i>	6 perfectis <i>om. X</i>	7 constat u. p. ex.] constituae pudicitiae exercitacionem <i>X</i>	8 effectu <i>V</i>
exteriorem modum <i>v</i>	10 corporis est <i>v</i>	11 appetere et <i>v</i>	12 gustare non uelle <i>X</i>	excitari <i>X</i>	13 propositionemque <i>V</i> , compositionemque <i>v</i>	conuenienti* <i>X</i>
15 supercilio <i>X</i>	16 nulli <i>X²Vv</i>	17 in <i>om. GX</i>	bono <i>om. X</i>	18 bonis n. inuidere <i>om. GXV</i>	19 contra uersari <i>G</i>	20 etiam] et ea <i>v</i>
cum] enim <i>Vv</i>	21 uero] enim <i>v</i>	est <i>om. V</i>	22 hominum <i>Vv</i>	23 compescere] conspici <i>X</i>	se esse <i>v</i> , esse** <i>G</i> , se <i>X</i>	24 semper] autem <i>V</i>
25 se ipsum <i>X</i>	25 dei . . . committere <i>add. in marg. G m. 2</i>	constituere] custodire <i>V</i>				

propriae iniuriae, sed legis Dei studeat ut metuatur. propterea quoque dum multi pendent in eo, ipse Deo adhaerere debet qui illum in ducatum constituit, qui ad portanda multorum onera ipsum ueluti fortiorum solidauit. paxillus enim nisi bene fixus firmiter alicui fortiori adhaereat, omne quod in eo pendet cito labitur et ipse solutus a rigore suae firmitatis cum oneribus ad terram delabitur: sic et princeps nisi suo conditori pertinaciter adhaeserit, et ipse et omnis qui ei consentit cito deperit. quidam namque per dominandi officium solidius Deo adpropinquant, quidam imposito sibi dignitatis honore deteriores fiunt. 10 Moyses enim accepto ducatu familiaris Dei locutionibus utebatur: Saul uero filius Cis postquam scepra regni suscepit, per inoboedientiae superbiam Deum offendit. rex Salomon postquam patris sui David sedem optinuit, Deus illum ultra omnes mortales uelut ad innumerosi populi gubernationem sapientiae munere donauit: e contrario uero 15 roboam seruus Salomonis, postquam regni domus David partem accepit, ad idolorum cultum decem tribus Israel quae erant in parte Samariae adtraxit. per quae exempla euidenter ostenditur quosdam in sublimiori statu ad maiorem perfectionem crescere, quosdam uero per supercilium dominationis ad deteriora defluere. per quod utrumque intellegitur eos 20 qui ad meliora conscendunt per uirtutem animi et Dei auxilium posse id facere et eos qui ad deteriora deuertunt per mentis inbecillitatem pariter et neglegentiam errare. unde dominus absque uirtute fieri non debet, quam uirtutem sine Dei auxilio nullatenus habet. qui etenim multa tuetur, si non habet fortitudinem, non ualet id agere, quoniam

2 pendent *G* de *in ras.*   3 portandum *V*   4 fixus firmiter] fortiter firmetur et *v*   alicui fortiori] parieti *X*   5 hereat *X*
 pendit *G*¹   solutus] solus *X*   7 omnes *G*¹*X*   qui ei]
 quod *v*   consentit] adherent *X*, continet *v*   8 depercut *X*
 officium *G* s. *l. m. 2*, potestatem *V*   solidius] plus *v*   10 enim]
 namque *Vv*   populi ducatu *v*   utebatur locutionibus *V*   11 cis
ex scis V   scepra *G*¹; regni sceprum *X*   13 optinuit] deum
 offendit *add. GXV*   numerosi *X*   14 donauit] ditauit *v*
 15 domus *d.* partem accepit *GV*, sortitus est gubernacula *X*. domus *d.*
 occupauit partem *v*   16 culturam *V*   17 adtraxit] diuerterat *v*
 euidenter *om. X*   19 dominationes *G*¹   20 ad meliora qui *V*
 transcendent *v*   per *dn*i auxilium et uirtute animi *X*   21 deuertuntur *Vv*   22 dominus] et dominum *v*   23 debet quam] decet
 qui *v*   24 fortitudinem animi *v*   id agere ualet *V*

magna magnis infestationibus et aduersitatibus solent laborare. omnis igitur qui praeest hoc primitus animi tota intentione procuret, ut per omnia de Domini adiutorio omnino non dubitet. si namque coeperit in actibus suis auxiliatorem habere dominum dominorum, nullus hominum contemptui habere poterit eius dominatum. non est enim potestas nisi a Deo. ipse eleuat de stercore egenum et sedere facit cum principibus populi sui, deponit potentes de sede et exaltat humiles, ut subditus fiat omnis mundus Deo et egeat gloria Dei.

CHRISTIANVS CONTENTIOSVS.

- 7 Septimus abusionis gradus est Christianus contentiosus, qui cum participationem nominis Christi per fidem et baptismum suscepit, contra Christi dicta et propositum mundi caduca delectamenta diligit. omne enim quod contenditur aut propter propriam eius rei dilectionem de qua agitur aut propter alterius amorem quae sub odiosa specie latet appetitur. quemadmodum uerbi gratia bellum animoso compugnantium conflictu cum odiosa res sit, propter amorem uictoriae et libertatis peragitur, et multae aliae dilectae species sub odioso labore uel formidine satis contentiose expetuntur. unde patenter intellegitur nihil contendere, nisi propter dilectionem subsequentem scilicet amabilem remunerationem. qui igitur mundum praesentem ex quacumque causa contendit, perspicue ostenditur mundum diligere, quod per Iohannem spiritus sancti

5 Rom. 13, 1. Ps. 112, 7.

1 et] uel *v*   2 igitur] ergo *v*   3 dei *v*   4 dominorum
om. G¹V   5 poterit habere *v*   enim est *v*   6 ipse enim *v*
7 et deponit p. *v*, potentes deponit *X*   11 suscipit *G²X*, suscepit *v*
12 dicta et p.] precepta *X*   13 quod] de quo *v*   tenditur *V*,
appetit *G²X* sed in *G* appet in *ras. m. 2*   rei delectationem *X*,
dilectationem rei *V*   14 de qua] qua *V*   16 pugnantium *V*
cum *om. X*   fit *X*   17 delectae *X¹*   19 nihil *G¹V*, ad nihil
aliud *G²X*   contendit *G* in *ras.*, contendere posse *V*, contendit posse *v*
20 subsequentem scilicet *GV*, speratam scilicet aut sequentem *X*, speratam scilicet et subsequentem *v*   amabilemque *V*   21 m. praesentem *G¹V*, in mundo praesenti *G²X*, de m. praesente *v*   22 ostendit *v*; quod illum diligit mundus *add. X*; quod illum diligit. Quomodo ergo *add. v*   mundum diligere quod *GV*, quem diligi *X*, mundum diligi *v*   iohannem apostolum *X*

sermone interdicit, quibus ait: nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt? mundi enim amor et Dei pariter in uno corde cohabitare non possunt, quemadmodum oculi caelum pariter et terram nequaquam conspiciunt. sed requirendum est, si vere in mundo aliquid sit quod amari debeat et quis sit ille mundus quem diligi diuina eloquia uetant. terra ergo cum nascentibus ex ea et metallis et animantibus et pulcritudine uestium et oblectationibus ciborum et his quae ad haec pertinent non diligi praecipitur, sed proximus propter quem haec omnia facta sunt amari iubetur. haec enim omnia praedicta uelut non mansura ad caelestem patriam pergentes comitari nequeunt. proximi uero uelut mansuri regis coheredes semet ipsos licenter inuicem diligunt. quod ergo semper in mundo non manet et cum mundo pariter deficiet et ipse mundus non amari imperatur: proximus autem qui est pars regni caelestis in terra interim a regni caelorum appetitoribus non incongrue amatur, dum in summa illa patria in aeternum coheres habebitur. propterea uero mundus praesens non diligi imperatur, ne a Dei dilectione alienus saeculi dilector quisque efficiatur. non ergo debet contendere quod non licet amari. igitur Christianus qui nominis Christi similitudinem tenet morum quoque similitudinem habere debet. Christianus enim recte nemo dicitur, nisi qui Christo moribus coaequatur. de Christo uero per prophetam ita describitur: ecce puer meus quem elegi, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: ponam spiritum meum super eum. non contendet neque clamabit

1 1 Io. 2, 15.   22 Es. 42, 1. 2.

1 sermo interdicit X   quibus] quo X, qui v   3 corde] corpore V
 habitare XV   idem oculi Xv   4 aspiciunt X   5 quis]
 quod V   7 ea et] ea V   8 iis v   praecipiantur X   10 enim
 om. X   11 concomitari v   13 manet et] manet X a in ras.
 alt. et om. G   imperatur] praecipitur Vv   14 interim] et inter ima
 elementa v   15 a om. X   appetentibus X   suprema v
 17 presens idcirco X   a dei] ad eius V   18 efficitur V   19 qui]
 omnis V   20 quoque om. V, quoque eius v   debet habere X
 nemo recte v   21 christo] ei X   uero] enim X   22 scribitur v
 puer] filius v   23 in illo sibi v   animae meae V
 24 contendit G¹X   clamauit G¹

neque audiet aliquis in plateis uocem eius. ecce Christus non contendit neque clamauit: et tu si morum Christi similitudinem retinere cupis, ne contendas, ne abusiuis in ecclesia Christianus existas. suis enim sectatoribus Christus praecepit: nolite uocari Rabbi: unus est enim magister uester, qui est Christus: et patrem nolite uocare super terram: unus est enim pater uester qui in caelis est. omnes enim uos fratres estis. quibus ad supplicandum imperauit dicere: pater noster qui in caelis es sanctificetur nomen tuum. frustra ergo patrem contendit in terra qui patrem et patriam proficitur habere se in caelo: cuius possessor nemo efficitur, nisi qui de terrenae patriae contentione securus habetur.

PAVPER SVPERBVS.

8 Octauus abusionis gradus est pauper superbus, qui nihil habens in superbiam extollitur, cum e contrario diuitibus saeculi non superbe sapere per apostolum imperetur. quid ergo stolidius fieri potest quam illum qui per infimam miseriam uelut in terram abiectus extremus et humilis incedere et contristari debuerat supercilioso superbiae tumore inflatam mentem contra Deum erigere? per quod uitium lapsi corruerunt qui summo caeli conditi erant culmine. quid ergo uult quasi potens in terra superbire, qui prae omnibus hominibus debuerat humilis apparere? sed ne de paupertate sua tristitiam habeant, quid a Deo accepturi sunt pauperes adtendant: ipse etenim inquit:

4 Matth. 23, 8. 9.

9 Matth. 6, 9.

1 platea <i>v</i>	2 neque clamauit <i>om. X</i>	3 tenere <i>v</i>	ne...
existas <i>om. X</i>	christiana <i>G</i> , christi <i>V</i>	5 magister] pater <i>X</i>	
7 enim est <i>X</i>	enim] autem <i>X</i>	8 quibus] qui et <i>X</i>	dicere]
cum dicit <i>v</i> ; sic autem orabitur <i>add. GVv</i>		9 es in caelis <i>XV</i>	
10 patrem pater contendit <i>V</i> , contendit <i>X</i> , contendit patrem se habere <i>v</i>		11 patriae nemo possessor <i>v</i>	
se profitetur habere <i>X</i> , p. s. h. <i>v</i>		16 apostolum paulum <i>Vv</i>	imperatur <i>G</i>
17 infimam <i>X</i>	terra <i>G</i>	ergo <i>om. V</i>	potest
19 inflammatam <i>X</i>	extremus et] et extre-		
20 in summo <i>v</i>	21 prae]		
22 sua <i>om. X</i>	23 recepturi sint <i>Vv</i>	etenim]	
enim <i>v</i>			

beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. recta namque dispensatione misericors caeli regnum illis committit quibus regni terrarum participationem [inter mortales] abstulit, ut ipse diues in caeli sede appareat qui in terra penitus nihil procurat. cauendum uero pauperibus est, ne dum per necessitatem terrae regnum perdunt, per mentis imprudentiam etiam caelorum regna amittant. cum enim Dei dispensatione paupertatem necessariam acceperint, in ipsorum arbitrio pendet utrum pauperes spiritu sint. non enim quibuscumque pauperibus caeli regna promittuntur, sed his tantummodo quibus diuitiarum inopiam animorum humilitas comitatur. pauper enim humilis pauper spiritu appellatur, qui cum egenus foris cernitur, numquam in superbiam eleuatur: quoniam ad petenda regna caelorum plus ualet mentis humilitas quam praesentium diuitiarum temporalis paupertas. etenim humiles qui bene diuitias possessas habent possunt pauperes spiritu appellari, et superbos nihil habentes haud dubium est beatitudine paupertatis priuari. de quibus utrisque sancta scriptura ita loquitur: est quasi diues, cum nihil habeat et est quasi pauper, cum in multis diuitiis sit. quasi diues est pauper superbus mentis affectu et quasi pauper est diues mentis humilitate. diues ergo inopia est mentis humilitas et ineptae diuitiae sunt animorum inornitas. prouidendum ergo est pau-

1 Matth. 5, 3.

17 Prou. 13, 7.

2 misericors iudex *v* illi *X*² 3 terrarum *om.* *X* inter mortales *om.* *GV*, in mortuos *X*, in mortuo *G m. 2 add. in marg.*
 4 caeli sede] caelis *V* 5 uero] ergo *Vv* est pauperibus *V*
 egestatem et necessitatem *v* 6 terrenum *v* perdunt] praetereunt *Xv* etiam impudentiam *v* 7 regnum *X* amittant *G*
 8 pendit *G*¹ 9 quibuscumque namque *v*, quibuscumque *X* caelorum *X* 10 in quibus *v* inopia* *X* 11 egenis *X*¹
 foras *V* 12 superbia *X* ad appetenda *v*, ad consequenda *X*
 13 et mentis *V* praesentiarum *V* 15 et superbi *G*¹, superbos autem *v* 16 haut *G*¹, non *X* 17 cum n. h.] nihil habens *v*
 18 quasi... l. 20 humilitate *om.* *X*, quasi pauper ergo in multis diuitiis est diues humilis spiritu; et nihil habens quasi diues est pauper superbus mentis affectu *v* 19 effectu *V* et quasi p. e. d. m. humilitate *om.* *Xv* 20 diues *G*, diuitis *V*, nobilis *Xv* 21 enormitas *v*
 est ergo pauperibus *v*; ergo *om.* *V*

peribus, ut semet ipsos quales sint intellegant et quod rebus consequi non ualent mentis tumore superbire desistant.

REX INIQVVS.

9 Nonus abusionis gradus est rex iniquus. etenim regem non iniquum sed correctorem iniquorum esse oportet. unde in semet ipso nominis sui dignitatem custodire debet: nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. sed qualiter alios corrigere poterit qui proprios mores ne iniqui sint non corrigit? quoniam iustitia regis exaltatur solium et ueritate solidantur gubernacula populorum. iustitia uero regis est neminem iniuste per potentiam opprimere, sine acceptione personarum inter uirum et proximum suum iudicare, aduenis et pupillis et uiduis defensorem esse, furta cohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, inpudicos et histriones non nutrire, impios de terra perdere, parridas et periurantes uiuere non sinere, ecclesias defendere, pauperes eleemosynis alere, iustos super regni negotia constituere, senes et sapientes et sobrios consiliarios habere, magorum et ariolorum pythonissarumque superstitionibus non intendere, iracundiam differre, patriam fortiter et iuste contra aduersarios defendere, per omnia in Deo uiuere, prosperitatibus non eleuare animum, cuncta aduersa patienter ferre, fidem catholicam in Deum habere, filios suos non sinere impie agere, certis horis orationibus insistere, ante horas congruas non gustare cibum. uae enim terrae, cuius rex est puer et cuius

23 Eccl. 10, 16.

1 ut corr. in et G, ut et V	ut quod V, quia v	conse-
qui] quod cupiunt add. v	2 desinant Xv	4 etenim... unde] quem
cum iniquorum correctiorem esse oportuerit etiam X		5 nomini
G ¹ X	6 debet custodire V, non custodit X	enim om. X
9 in iustitia v	exaltetur X	et] et in G ² Xv
regis Vv	11 personarum acceptione v	in uirum V
iudicare v	et uiduis om. V	13 non X s. l. m. 2
nes V, striones GX	peierantes Vv	15 sinire G ¹
alere] pauperibus eleemosinas dare X	16 sapiens X ¹	17 m. et]
magorum v	et phitonissarum X, phitonissarum V	19 uiuere]
confidere Xv	20 non eleuari animo V, a. n. eleuare v	ferre]
tolerare v	21 suos om. X	impios X
23 cibum non gustare v	puer est Xv	22 oris X

principes mane comedunt. haec regni prosperitatem in praesenti faciunt et regem ad caelestia regna meliora perducunt. qui vero regnum secundum hanc legem non dispensat, multas nimirum aduersitates imperii tolerat. idcirco enim saepe pax populorum rumpitur et
 5 offendicula etiam de regno suscitantur. terrarum quoque fructus diminuuntur et seruitia populorum praepediuntur, multi etiam dolores prosperitatem regni inficiunt, carorum et liberorum mortes tristitiam conferunt, hostium incursus prouincias undique uastant, bestiae armentorum et pecorum greges dilacerant, tempestates ueris et hiemis
 10 terrarum fecunditatem et maris ministeria prohibent, et aliquando fulminum ictus segetes et arborum flores et pampinos exurunt. Super omnia nero regis iniustitia non solum praesentis imperii faciem fuscatur sed etiam filios suos et nepotes, ne post se regni hereditatem teneant, obscurat. propter piaculum enim Salomonis regnum domus Israel Do-
 15 minus de manibus filiorum eius dispersit, et propter iustitiam David regis lucernam de semine eius semper in Hierusalem reliquit. ecce quantum iustitia regis saeculo ualeat, intuentibus perspicue patet. pax populorum est, tutamentum patriae, inmunitas plebis, munimentum gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aeris,
 20 serenitas maris, terrae fecunditas, solacium pauperum, hereditas filiorum et sibimet ipsi spes futurae beatitudinis. attamen sciatur quod sicut throno hominum primus constitutus est, sic et in poenis, si iustitiam non fecerit, primatum habiturus est. omnes namque quoscumque peccatores sub se in praesenti habuit, supra se modo plagali
 25 in illa poena habebit.

1 regni] regiam V	2 perducunt meliora V	3 regnum suum
add. G m. 2, om. V	non s. h. legem v	nimirum om. X
4 imperii aduersitatis X	tolerabit Vv	idcirco corr. in in
circo G pax saepe v	5 deminuuntur V	6 seruititia X
etiam G ¹ V, et uarii G ² X	9 tempestates u. e. h. terrarum om. X	
ueris et] G adn. in marg. m. 2: aliter aeris et hiemis peria turbata	10 fecunditatem] terre add. X s. l. m. 2	12 in iustitia ex iustitia
G m. 2 praesentis om. X	fuscant G, obfusat v	13 ne]
et ne V	14 obscurant G ²	15 eius ex eis G m. 2
disperserat V	16 semper om. X	17 ualet V
18 est enim		
pax populorum tutamen v	munitamentum ex munitatum V	
20 terrena X	21 sibimet ipsis V	sciatur rex v
22 primatus G	24 super X	plagali GV, miserabili X, implacabili v
25 poena V, futura poena GX, p. futura v		

EPISCOPVS NEGLEGENS.

10 Decimus abusionis gradus est episcopus neglegens, qui gradus sui honorem inter homines requirit, sed ministerii sui dignitatem coram Deo, pro quo legationem fungitur, non custodit. primum namque ab episcopo quid sui nominis dignitas tenet inquiratur: quoniam 5 episcopus cum Graecum nomen sit, speculator interpretatur. quare uero speculator ponitur et quid a speculatore requiritur Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis prophetae persona episcopo officii sui rationem denuntiat, ita inquires: speculatorem dedi te domui Israel. audiens ergo ex ore meo sermonem ad- 10 nuntiabis eis ex me. si autem uideris gladium uenientem et tu non adnuntiaueris ut reuertatur impius a uia sua, ipse quidem impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. si autem tu adnuntiaueris et ille non fuerit reuersus, 15 ipse quidem in iniquitate sua morietur, sed tu animam tuam liberasti. decet ergo episcopum qui omnium speculator positus est peccata diligenter intendere et postquam adtenderit, sermone si poterit et actu corrigere et si non poterit iuxta euangelii regulam scelerum operarios declinare: si enim, inquit in euangelio, 20 peccauerit in te frater tuus, corripe illum inter te et ipsum solum. si te audierit, lucratus es fratrem tuum: si te non audierit, adhibe tecum adhuc unum

9 Ez. 3, 17—19.

20 Matth. 18, 15.

2 gradus abusionis v	3 honorem G sed em in ras., honoris V
4 legatione XVv	5 quod X teneat Vv requiratur V
6 cum episcopus nomen graecum v	8 denudat] denotat X epi V
9 sui om. V	denuntiat] denudat GV 10 nuntiabis Vv
12 tu om. X	14 autem] au*** G 15 tu om. X 16 sed
tu] tu autem X	17 qui G s. l. m. 2, si V est positus X
18 peccatorem V	attendere v et] audiens ergo add. GV, exp.
G m. 2	sermone si poterit om. X 19 potuerit v et actu]
etiam X	et si] si v potuerit Xv 20 euangelio dominus v
21 in te om. G ¹ V	illum] eum XVv 22 si] si ergo V es]
eris Vv	23 si] si autem G ² X non te X

uel duos testes, ut in ore duorum testium uel trium
 stet omne uerbum: si illos non audierit, dic ecclesiae:
 si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et
 publicanus. tali ordine expellendus est qui cuiumque doctori
 5 uel episcopo adhaerere noluerit. et qui tali ordine expulsus fuerit ab
 alio aliquo doctore siue episcopo recipi non debet. de sacerdote in lege
 scribitur: uiduam aut repudiatam non accipiet uxorem.
 qui ergo excommunicatum a catholico illo non permittente recipit
 contra scripturae statuta agit ac iura sancti sacerdotii, in quod Chri-
 10 stianorum genus electum est, excedit. hac ratione episcopum ad eos
 quibus in speculatione positus est esse oportet. ceterum uero qualis
 in semet ipso esse debeat Paulus apostolus exponit, ut ad gradum
 episcopii ueniens sit sobrius prudens castus sapiens modestus hospi-
 talis, filios habens subditos cum omni castitate, testimonium habens
 15 bonum ab his qui foris sunt, praeferens doctrinarum fidelem sermo-
 nem, ante episcopatum non plus quam unam habens uxorem. non
 percussor, non bilinguis, non ebriosus, non neophytus, ut per
 haec ipse prius ostendat in opere quod alios docet in sermone doctrinae.
 caueant ergo negligentes episcopi, quod in tempore uindictae Domi-
 20 nus per prophetam conqueritur: pastores muti demoliti sunt
 populum meum, et non pascebant pastores gregem
 meum, sed pascebant pastores semet ipsos, sed potius

7 Leu. 21, 14.

20 Ez. 34, 2.

1 testes <i>om. G</i> , fratres <i>V</i>	uel trium testium <i>XVv</i>	2 si]
quod si <i>X</i>	si] si autem <i>XV</i>	3 et ecclesiam <i>X</i>
4 quicumque <i>XVv</i>	5 noluerit <i>om. G¹</i> , contempnit <i>G²X</i>	fuerit]
est <i>X</i>	6 alio <i>om. GV</i>	aliquo <i>om. X</i>
non debet recipi <i>v</i>	namque scriptum est in lege <i>v</i>	7 aut <i>ex</i>
autem <i>G</i>	accipiat <i>v</i>	8 ergo] illum <i>add. v</i>
<i>G¹V</i> , sibi iungit <i>v</i>	9 contra scripturae s. agit <i>om. G¹Vv</i>	recipit <i>om.</i>
ac iura <i>scripsi</i> , bucina ira <i>V</i> , bacina ira <i>G</i> ; ac...excedit <i>om. X</i>	sacer-	
doti in in quod <i>G</i> , sacerdotii in quo <i>v</i>	10 genus <i>om. GV</i>	elec-
tus <i>GV</i>	eps <i>V</i>	11 speculationem <i>v</i>
13 epi <i>GX</i>	15 proferens <i>v</i>	doctrinam <i>XV</i> , doctrinae <i>v</i>
16 ante ep.] antequam episcopus sit <i>v</i>	non plures <i>Vv</i>	habens
uxores quam unam <i>Vv</i>	18 prius <i>om. Xv</i>	doceat <i>V</i>
<i>om. G²X</i>	20 conqueritur dicens <i>Vv</i>	muti <i>om. G²X</i>
liti <i>G¹V</i>	21 pastores <i>om. v</i>	22 pastores sed pascebant <i>v</i>

procurent hi in quod eos constituit Dominus supra familiam suam dare illis cibum in tempore suo mensuram tritici, puram scilicet et probatam doctrinam, quatenus ueniente Domino mereantur audire: euge serue bone et fidelis, quia supra pauca fidelis fuisti supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui.

PLEBS SINE DISCIPLINA.

- 11 Vndecimus abusionis gradus est plebs sine disciplina: quae dum disciplinae exercitationibus non seruit, communi se perditionis laqueo constringit: iram etenim domini absque disciplinae rigore non euadit. 10 atque idcirco psalmistae uocibus indisciplinatae plebi praedicatur: adprehendite disciplinam ne quando irascatur Dominus. disciplina uero est morum ordinata correctio et maiorum praecedentium regularum obseruatio. de qua disciplina Paulus apostolus ita loquitur dicens: in disciplina perseuerate: tamquam 15 filiis uobis offert se Deus. quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri et non filii estis. qui ergo adulteri et sine disciplina sunt, et caelestis regni hereditatem non capiunt: filii autem paternae disciplinae correctiones ferunt et hereditatem quandoque recipere posse 20 non desperant. de qua etiam disciplina Esaias eidem indisciplinatae plebi praedicat dicens: quiescite agere peruerse, discite

3 Matth. 25, 23.
22 Es. 1, 16.

12 Ps. 21, 12.

15 Hebr. 12, 7. 8.

1 procurant X	hi] hi id G ² X	in om. Vv	quos Vv
eos om. G ¹ Vv	super XVv	2 suo om. V	puram] paruum V
3 doctrinam probatam V	mereatur X	4 supra p.] in pauca	
XVv	fuisti fidelis Xv	8 alius abusionis V	dum] cum v
9 deseruit X, seruit dño V, seruit ** G		communi... domini om.	
G ² XV	10 uigore V	euadet V	13 morum est v
14 regulis X	15 dicens om. X	16 se om. XV	17 sunt]
estis v	ergo] enim v	18 qui om. X	et om. Vv
sine d.] indisciplinati G ² X		et om. G ² X	19 si filii v
20 correctiores X	ferunt G ¹ V, fiunt G ² X	se recipere G ² X	
possunt V	21 desperent v, dispereant G	eidem i. p. praedicat] loquitur V	
	idem X, quidem v		

bene facere. et ad eandem psalmista consona uoce compsallit di-
 cens: declina a malo et fac bonum. infelix ergo est qui
 abicit disciplinam. audet enim extra milites aliquid, qui Dominum
 crucifigentes non consciderunt tunicam, qui ecclesiae Christi scindit
 5 disciplinam. sicut enim tunica totum corpus praeter caput tegitur,
 ita disciplina omnibus in ecclesia est praeter Christum. qui ergo
 ecclesiae sub disciplina est protegitor et ornatur. ipsa uero tunica
 contexta desuper fuerat per totum, quia eadem ecclesiae disciplina
 a Domino de caelo tribuitur et integratur. de qua Dominus cum ad
 10 patrem ascendisset, postquam resurrexit a mortuis, ad apostolos suos
 loquebatur: uos autem sedete in ciuitate, quoadusque
 induamini uirtute ab excelso. tunica ergo corporis Christi
 disciplina ecclesiae est: qui autem extra disciplinam est alienus est
 a corpore Christi. non scindamus igitur illam, sed sorti-
 15 amur de illa, non soluamus quicquam de mandatis Christi, sed
 unusquisque in quo nocatus est in eo permaneat apud Deum.

POPVLVS SINE LEGE.

Duodecimus abusionis gradus est populus sine lege, qui dum Dei 12
 dicta et legum scita contemnit per diuersas errorum uias eundem
 20 perditionis laqueum incurrit. de quibus uis sub persona praeuari-
 catoris populi humanum genus propheta ita deplangit: nos autem

2 Ps. 33, 15.

11 Luc. 24, 49.

14 Io. 19, 24.

21 Es. 53, 6.

1 ad eandem *G*, de eadem *V*, idem *X* psalmistae *X* con-
 spallit *G*¹, psallit *X* 3 abicit *G*¹*V* audent *X*², audiet *V*
 deum *X* 4 eius sciderunt *v* christi *om.* *X* scindunt *X*
 5 tegitur] *add.* *X*: totam tunica, *exp. m.* 2 6 omnibus in e. est
V, omnis ecclesia *G**X**v* qui...est *om.* *X* quia ergo ecclesia
 sub *V*, qui ecclesia et sub *G* *sed exp. m.* 2, qui caput est ecclesiae et
 sub *v* 7 non est *v* praetegitur *GV*, tegitur *X* 8 con-
 texta tunica *V* eidem *V* disciplina ecclesiae *v* 10 ascen-
 deret *X* resurrexisset *G* suos *om.* *X* 11 loquebatur di-
 cens *v* sedete hic *v* quoadusque *V* (*s. eras.*) 12 uirtute
om. *X*¹ ab excelso *G*, ex alto *XV**v* 13 est disc. ecclesiae *X*
 14 a corpore ch. est *V* *sed G s. l. m.* 2 15 de illa] cuius sit
 id est *add.* *v* christi] domini *Xr* 16 dominum *v* 18 dei
G s. l. m. 2 20 sub persona *om.* *X*

sicut oves errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit. de quibus etiam eadem sapientia loquitur per Salomonem: multae uiae uidentur hominibus rectae, et nouissimae earum ducunt ad mortem. quae utique multae perditionis uiae tunc inceduntur, cum una regalis uia lex Dei uidelicet, quae neque ad dexteram neque ad sinistram declinat, per negligentiam deseritur. de qua scilicet uia Dominus Christus qui est finis legis ad iustitiam omni credenti denuntiat: ego sum uia et ueritas et uita: nemo uenit ad patrem nisi per me. ad quam uiam omnes homines communiter inuitat dicens: uenite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego uos reficiam. quia non est personarum acceptio apud Deum. ubi non est Iudaeus et Graecus, masculus et femina, seruus et liber, barbarus et Scythia, sed omnia in omnibus Christus: omnes enim unum sunt in Christo Iesu. dum ergo Christus finis est legis, qui sine lege sunt sine Christo fiunt. igitur populus sine lege populus sine Christo est. abusu ergo in temporibus euangelii populum fieri sine Christo, quando apostolis in cunctas gentes licentia praedicationis data est, quando tonitruum euangelii per cunctas saeculi partes intonuit, quando gentes quae non sectabantur iustitiam adprehenderunt iustitiam, quando qui longe fuerunt facti sunt prope in sanguine Christi, qui aliquando non populus, nunc autem populus sanctus in Christo, quando est tempus acceptabile et dies salutis et tempora refrigerii in conspectu altissimi, quando unaquaque gens habet testem resurrectionis, quando protestatur Dominus: ecce ego

3 Prou. 14, 12.
25 Gal. 3, 28.

8 Io. 14, 6.

10 Matth. 11, 28.

1 suam uiam X	2 uiis etiam v, etiam uiis G ² X	eadem om. v
4 eorum G	deducunt v	5 legalis V
7 iesus christus v, iesus X	8 uia et] uia Xv	6 dextram X
om. V	11 et...reficiam om. X	12 reficiam uos v
g.] nec graecus v	14 scythia G	sed...iesu om. X
in G sed et s. l. m. 2	omnibus] omnia V	enim] ergo GV
15 legis est Xv	16 fiunt] sunt X	sine lege X s. l. m. 2
17 abusi G ⁴ V	18 sine lege fieri v	21 de longe fuerant v
23 sanctus] dei v	24 unaquaque G, quaeque X	25 h. testem]
testimonium habet V	ipse dominus protestatur dicens v	

uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. non fiamus ergo sine Christo in hoc tempore transitorio, ne sine nobis Christus esse incipiat in futuro.

XIII. DE SINGVLARITATE CLERICORVM.

5 Promiseram quidem uobis ante tempus epistolam, filii carissimi, 1
 quae omnium morum instituta de lege commendans summam omnia
 contineret quaecumque uniuersis clericis generaliter ad dirigendam
 regulam competunt disciplinae. sed quia nunc feminarum commoratione
 10 uulgariter inter uos quidam ignominiae deuoluti sunt, etiam de hac re
 specialiter uobis Domini correptione scribere compulsus sum: qui
 miserum me pro uestra negligentia cum seueritate conueniens man-
 dare praecepit, ne clerici cum feminis commorentur. et licet haec
 admonitio sola litterarum mearum auctoritate sufficeret, tamen ne me
 somniatorem inrideat quisquam, sicut Ioseph fratres inriserunt,
 15 scripturarum addimus firmitatem, ut omnes sciant hoc etiam modo
 per reuelationem Dominum iubere, quod litteris cognoscitur ante ius-
 sisse, nec nos esse adulterantes uerbum Domini aut uolentes iactan-
 ter de reuelationibus gloriari, sed sic ante conspectum Domini refe-
 rendo non mentiri quod loquimur: sicut a Domino confidimus nos non

2 fiamus ergo] simus itaque X, itaque simus v. — Explicit de XII
 abusiis saeculi G, Explicit sc̄i ioh̄ Chrisostomi ex epistula beati Pauli
 apostoli ad corinthios prima (sic) X, om. V. —

Incipit de singularitate clericorum (cypriani *add. man. rec.*) C. —
 5 promiseram C, emiseram v   6 omnia etiam v   8 de femi-
 narum v   9 ignominiae C, ad ignominiam *coni. Pamelius*, igno-
 miniose *coni. Erasmus*   10 scribere *om. C*   11 conueniens C,
 corripuens v   13 me *om. C*   14 rideat C

audisse mendacium praesumentes uocem apostoli Pauli protestantis, non enim sumus, inquit, sicut plurimi adulterantes uerbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo coram ipso in Christo loquimur. in dolore itaque maximo constituti de quibusdam tabefactis membris corporis nostri et in genuitu iacturam lamentantis ecclesiae, quae per segnitiam nostram redigitur per dies singulos ad nimiam paucitatem, credimus nos ex parte aliqua subleuari, quod diligentiae nostrae neglegentia quorundam obesse non possit, quibus numquam nostrae litterae defuerunt, quae per absentiam meam frequentiam omnibus pensauerunt. dissimulationis suae unusquisque contemptor reum semet ipse conscribat, nos autem libera fronte contemptoribus exclamamus quod Salomon confidenter exprobrat: quoniam quidem uocabam, inquit, non obaudiebatis: et extendebam uerba mea, et non intendebatis, sed irrita faciebatis mea consilia, meis autem increpationibus non intendebatis: itaque et ego uestrae perditioni superridebo. gratulabor ergo aduersum uos, cum aduenerit uobis interitus, cum aduenerit uobis subito tumultus, euersio autem similis procellae, et cum aduenerit uobis pressura et expugnatio. erit enim cum me inuocaueritis, ego autem non exaudiam uos. quae rent me mali, et non inuenient: oderunt enim sapientiam. uerbum autem Domini non adsumpserunt neque uoluerunt meis consiliis intendere. spreuerunt enim meas correptiones: ideoque edent uiae suae fructus et sua impietate satiabuntur.

2 Ad uos nunc exhortatio nostra conuertitur quos nolumus experiri talia praecipitia ruinarum. metuite quantum potestis eiusmodi casus exitia et in ista subuersione labentium uos experimenta perterreant. nimium praiceps est qui transire contendit, ubi conspexerit alium ce-

2 I Cor. 4, 2.

13 Prou. 1, 24-31.

1 uoce <i>C</i>	5 putrefactis <i>v</i>	10 meam <i>C</i> , nostram <i>v</i>
11 ut unusquisque <i>v</i>	semetipsum <i>v</i>	12 exclamemus <i>v</i>
17 et cum <i>v</i>	19 similis <i>C</i> , simul et <i>v</i>	26 saciabuntur <i>C</i>
27 exh. nostra <i>C</i> , mea exh. <i>v</i>	30 alium conspexerit <i>v</i>	

cidisse, et uehementer infrenis est cui non incutitur timor alio pereunte. amator est uero salutis suae qui euitat alienae mortis incursum. et ipse est prouidus qui sollicitus fit cladibus ceterorum, sicut Salomon adprobat dicens: astutus uidens malum puniri, uehementer erudietur, et iterum: cadentibus impiis iusti uehementer terrebuntur. aduersaria est confidentia quae periculis uitam suam pro certo commendat, et lubrica spes est quae inter fomenta peccati saluari se sperat. incerta uictoria est inter hostilia arma pugnare, et impossibilis liberatio est flammis circumdari nec ardere. 10 quod Salomon abnegat dicens: quis alligabit in sinu suo ignem, uestimenta autem sua non comburet? aut quis ambulabit super carbones ignis, pedes uero non comburet? sic qui introit ad uxorem proximi sui, non erit immunis neque omnis qui tangit eam. credite quaeso uos, credite diuinae fidei quin immo quam uestrae: quia omne quicquid pollicetur non potest fallere dicente Domino: facilius est, inquit, caelum et terram praeterire quam de lege unum apicem cadere. et iterum: caelum et terra transibunt, uerba autem mea non praeteribunt. ipsi ergo nos fallimus, quotiens 20 inordinaliter credimus aestimantes per fidem nostram legis praecepta posse mutari, ut inter masculos et feminas speremus passim castitatem immobilem custodiri.

Difficile quis uenenum bibit et uiuet. uerendum est dormienti in 3 ripa, ne cadat, cum dicat apostolus: qui se putat stare uideat 25 ne cadat. in hac parte expedit bene timere quam male fidere. et utilius est infirmum se homo cognoscat ut fortis existat, quam fortis uideri uelit, et infirmus emergat. de qua re praesumptores obiurgat apostolus dicens: si qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, se ipsum inplanat. pro certo inplanator proprius suam ani-

4 Prou. 24, 12. (?)   10 Prou. 6, 27, 28.   16 Luc. 16, 17.
18 Matth. 24, 55.   24 I Cor. 10, 12.   28 Gal. 6, 3.

2 uero est *v*   10 abnegat *C*, non negat *v*   13 introit *C*¹,
introierit *C*²*v*   14 uos *C* s. l. m. 2   15 plus quam *Erasmus*
uestrae *C*, nostrae *v*   20 praecepto *C*¹   21 posse *om. r*
23 bibit *C*¹   uiuat *C*   uerendum est] uel *C*   25 expedit
plus *v*; cf. l. 15   28 quis *C*

mam decipit, qui non cauendo contraria noxiis rebus semet ipse comiserit. ille autem tutius sibi consulit, qui circa malos semper infidus species quascumque noxias extimescit. quorum distantiam Salomon disseruit dicens: sapiens timendo declinabit ab omni malo: insipiens autem confidens sui miscetur iniquo. 5 magnum sapientiae diuinae consilium inuentum est, ubi timoris auxilio liberemur. magna compendia prouidentiae, ut aliquando fiat uirtus et uictoria per timorem. magna remedia Dominus contulit ad salutem, ut habeat et timidus laudem, sicut Salomon repetit dicens: beatus uir qui ueretur omnia per metum. inestimabilis 10 Domini misericordia quae undique homini suo contulit gloriam et incomprehensibilis pietas quae secundum pugnas dedit et palmas, ut confidendo masculorum saeuitiam superemus et timendo feminarum blandimenta uincamus, dummodo et de uirtute et de infirmitate super nos glorias Dominus operetur, ut in omnibus et per omnia omnipoten- 15 tem semet ipse testetur diuidens differentias triumphorum, ut tam consiliis quam uiribus a nobis bella uincantur nec si uinceremus solius fidei fortitudine contra Salomonem uacua essent opera sapientiae. nunc igitur sapientiae arma gestanda, ubi feminei et uiriles sexus certamen indicunt. unde Salomon sic instruit dicens: prudentiam, 20 inquit, fac notam tibi, ut te seruet a muliere aliena et pessima. uidete nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse uictricem quae nos timiditatis remedio liberasset, et contem- plamini quae sunt modo arma sumenda, si uultis habere legis auxilia. estote timidi ut sitis intrepidi: et licet timor in certamine infirmitas 25 esse uideatur, tamen secundum uerbum apostoli uirtus in infirmitate perficitur. separamini deprecor, separamini a contagione pestifera.

4 Prou. 14, 16.
26 II Cor. 12, 9.

10 Sir. 25, 11.

20 Prou. 2, 16.

2 totius C ¹	7 liberentur C ¹	11 undique C, unicuique v
suo C, suam v	13 confitendo v	15 dominus glorias v
16 tam om. C in ras.	17 Nec C, ne v	19 uicerimus v
16 standae sunt C	uirilis v	20 indicunt C, indicitur v
16 ene C ¹	27 a om. v	21 ali-

Quantumcumque fuerit unusquisque longius ab aduersis, tantum
 non sentit aduersa. minus uoluptatibus stimulat, qui non est, ubi fre-
 quentia est uoluptatum. et minus auaritia molestias patitur qui
 diuitias non uidet, si admittimus apostolum pollicentem: qui uolunt,
 5 inquit, diuites fieri, incidunt in temptationem et muscipula
 et desideria multa et inutilia et noxia, quae
 mergunt hominem in perditionem et in interitum. non
 aliter temptationibus subiacet qui iunctus est feminae, in qua nihil est
 aliud nisi quod feriat proximantem. aculeus peccati facta est forma
 10 feminea, et mortis condicio non aliunde surrexit nisi de muliebri sub-
 stantia. quod Salomon ad nostram sollicitudinem memorat dicens:
 a muliere factum est initium peccati, et propter hanc
 omnes morimur. inde mortales tenemur nec timemus. quid si iam
 immortales essemus? per mulierem liberauit nos equidem Christus,
 15 sed unde adhuc morimur formidare debemus. tunc liberatio ipsa con-
 stabit in femina, si a nobis mors renuncietur quae per feminam uene-
 rat. ceterum si adhuc per mulierem circa nos scandala dominantur,
 liberationis Christi fecimus pro certo dispendium: siquidem in futurum
 spes ista libertatis manet quam fidei nostrae Christum credimus con-
 20 tulisse, ut tunc nobis omnino mulier non noccat, cum et ipsa mors
 fuerit euacuata. nam si modo putamus nos intemptabiles esse mulie-
 ribus iaculis, nihil ergo restat caelestibus regnis, non immerito tales
 sensus apostolus increpat dicens: iam satiati estis, iam diui-
 tes facti estis: sine nobis regnatis, et utinam regne-
 25 tis. tempus ergo adhuc luctaminis geritur et mors per feminam ad-
 huc usque grassatur. mentior, si non uidemus exinde interitus pluri-
 morum. quanti et quales episcopi et clerici simul et laici post confes-
 sionum uictoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa uel
 mirabilia usque quaque monstrata noscuntur cum his omnibus naufragi-
 30 gasse, cum uolunt in nauis fragili nauigare? quantos leones domuit una

1 I Tim. 6. 9.

12 Sir. 25, 24.

23 I Cor. 1. 8.

2 uoluptatibus *C*   3 frequentia est ubi *e*   5 et *C*, et in *e*
 muscipulam *C*?, muscipulas *e*   13 quid si quasi *fort.*   21 mulie-
 ribus *C*?   22 nihil *C*, quid *e*   23 apostolus paulus *C*   *alterum*
 iam *C* s. l. m. 2   24 regnatis *C*   25 luctaminis adhuc *e*   29 us-
 que *C* s. l. m. 2   30 una *C*, una muliebris *e*

infirmitas delicata, quae cum situlis et misera, de magnis efficit praedam? quod Salomon loquitur dicens: pretium meretricis quantum est panis unius, mulier autem pretiosas animas capit.

- 5 Ante nos ista tractantur, et nullis terroribus coercemur: quid faceremus, si opinionibus tantummodo gestas historias audiremus? sed haec est semper incredulitas humanae duritiae, ut non solum audiendo sed etiam uideo non credat alteros interisse, nisi et se ipsam uideat interire: nec sociorum mortibus quatitur, dum illos promeritos aut inualidos opinatur. se autem multum mereri aut multum ualere fiducialiter putat, nesciens praebere cunctis exempla, cum fuerint quibusdam inrogata supplicia, sicut Dominus in euangelio proponit et dicit: putatis quod hi Galilaei prae omnibus Galilaeis fuerunt peccatores qui talia passi sunt? non dico uobis: nisi paenitentiam habueritis, similiter perietis sicut illi supra quos cecidit turris in Siloa, et occidit eos. putatis quoniam et ipsi debitores fuerunt prae omnibus hominibus habitantibus in Hierusalem? non dico uobis: si non paenitueritis, similiter perietis.
- 6 Miramur si Adam per Euam seductus est, quem nulla morientium exempla praecesserant, nisi iussio una constrinxerat, cum modo nos nec innumerabiles mortes nec infinita iussa conespiciunt. quibus conuenienter dicitur secundum increpationem Domini: si Adam uidisset mortes quae factae sunt in uobis, olim in cilicio et cinere paenitentiam egisset. dico autem uobis, quoniam Adae tolerabilius erit in die iudicii quam uobis. longe satis longe sit pestis ista et lues et clandestina pernicies. o quam inordinalis feminae propinquitas. iaculatur cuius uicina est delictorum latrocinium. non est in hac societate sinceritas adprobabilis quae collisiones habet uelut quibusdam fluctibus turbulentis. in hac familia-

2 Prou. 6, 26.

13 Luc. 13, 2—5.

2 quantum <i>C</i> , tantum <i>v</i>	3 unius panis <i>v</i>	8 uideat <i>C</i> ,
uiderit <i>v</i>	14 fuerint <i>v</i>	21 et nisi <i>v</i>
nec et <i>C</i>	22 comescant <i>v</i>	24 sunt <i>om. v</i>
<i>om. v</i>	ista <i>C</i> , illa <i>v</i>	26 satis longe
propinquitas iaculatur cuius uicina	<i>Erasmus</i>	27 inordinabilis <i>v</i>
latrocinium <i>coni. Grauius</i>	29 turbulenta <i>C'v</i>	28 latrocinium] leno-

ritate non habitat amica concordia, quoniam non nisi discordantes inimicitias creat. fecit equidem mulierem uiro Dominus adiutricem, sed serpentis inuidia personam sumpsit hostilem. quod si illa de uiro suo nata usque hodie ipsum cui iungitur temptat, quanto magis illa quae
 5 copulatur nulla lege coniuncta? et si illi qui duo sunt in carne una concreti temptationibus mutuis inuicem pungunt, quid faciunt hi qui in una carne nec nati nec iuncti sunt? praesertim quia nec Deum iam inuocare permittitur qui caritate alterius auocatur, nec sinitur cogitare diuina qui sibi quaesit cui exhiberet domesticam
 10 curam. propter quod sic apostolus consulit dicens: uolo uos sine sollicitudine esse. qui sine uxore est, sollicitus est quomodo placeat Deo: qui autem habet uxorem, cogitat quae sunt huius mundi, quomodo placeat uxori. quid est nunc quod in hac coniunctione delectet, in
 15 qua solae pugnae sunt? aut quae utilitas fauet, ubi non sunt officia coniugalia, quando nec ipsa possunt esse secura? causale est omne quod feminae est et copulatio eius semper infesta est. foedere suo magnas molestias praestat et cui adhaeserit contra fas, insanabilem ingerit plagam. de carbonibus scintillae dissiliunt, de ferro rubigo nutritur. morbos aspidēs sibilant, et mulier fundit concupiscentiae pestilentiam quam Salomon sic comparat dicens: de uestimentis procedet tinea, et a muliere iniquitas uiri.

Volo scire quae sit affectio ista communis, quae morbi dissensio
 7 semper ambigua propositum suum nutantibus consiliis impugnando
 25 conturbat. ut quid sibi adhibuit mulierem qui ducere contempsit uxorem? omnis qui non manducauerit carnem, ut quid habitationem suam carnis apparatus replet? et qui non biberit uinum, quid uini oblectatione perfruitur? quasi non aliquotiens habendo nec gustando

10 I Cor. 7. 32.

21 Sir. 42. 13.

1 quoniam quidem *C sed* quidem *exp.*   2 m. uiro d. *C*, uiro
 d. m. *r*   6 facient *v*   9 quaesiuit *r*   10 apostulus *C*
 12 de dñō quomodo *C sed* de dñō *exp.*   13 sunt solae pugnae *v*
 16 causale] casuale *coni. Erasmus*   22 uiri *sup.* mulieris *scr. C m. 2*
 24 quae propositum *r*   27 uini *C*, uidendi *v. om. Remboltus*
 28 habendo *C*, uidendo *r*, et bibendo *Remb.*

copia esculentorum animus pascitur, et uini odoriferi sola fragrantia saepius suscitatur animus. quid per hypocrisin uult ab hominibus abstinens dici et in secreto carnibus et ebrietate distendi? habent multi diuitias quas suis usibus negant sed pro cupiditate conseruant, quibus si nulla cupiditas inhaesisset, nec cupiditatis insignia possiderent. 5 at uero quia cupiditate possessi sunt, perfruuntur animo quod usu non tangunt. ita is qui despexit uinculum nuptiarum, et aliter femineis uinculis obligatur: quamuis nullo concubitu misceatur, desiderio tamen uisu conloquio coniunctione semper oblectatur. nam si desiderium feminae non haberet, numquam feminam suis oblectamentis adsumeret. 10 immo uero insuper mihi suspectum placitum dedit qui non legitimam duxit et legitimam recusauit: nisi fallor, in publico argumentatus est hominibus promittere sanctitatem et in occulto sine uxore non esse. duo argumenta libidinis et sanctitatis hinc et inde miranda sunt, quae utraque inuicem tegunt et utraque inuicem produunt. ingeniosus eunuchus et moechus inuidet sibi dum consulit, et dum quaerit utrumque, neutrum fecit, ut sanctus minime deputetur qui non uera coniunctione perfruatur, cum Paulus apostolus dicat: alligatus es uxori? ne quaesieris solutionem. solutus es ab uxore? ne quaesieris uxorem. sed consentio non esse castitatis huius pudicitiam 20 uiolatam: suspiciosus tamen malam porrigit famam et pudicitiae bonum frustra intrinsecus laborioso agone custodit, quod forinsecus efficit infamari, destruens magisterium Pauli apostoli prouidentis pariter et momentis: ut quid, inquit, libertas mea iudicatur ab infideli conscientia? si ego gratiae participo, ut quid 25 blasphemor pro eo quod gratias ago? peius est quam moechia continentiam ducere criminosa et infamem facere sanctioniam. blasphemiam ingerit religioni quam coluit, qui quod

18 I Cor. 7, 27.

24 I Cor. 10, 29.

1 esculentorum]	excolenter C	flagrantia C	2 suscitatur
saepius v	animum C ¹	7 is ex es C m. 2	8 uinculis
femineis v	14 sanctitatis et libidinis v		16 inuidit C ¹
17 neutrum C s. l. m. 2	facit v		ut ex utrum
C m. 2	qui ex quam C m. 2	20 sed] sed quero C sed quero	
exp. m. 2	22 quod C, qui illud v	23 apostoli om. v	
25 ego C, ergo v	28 blasphemium C	coluit scripsi,	

contulit C, colit *Pamelius*

confitetur non ante omnes impleuerit. ne christianitas credatur esse fallacia et moechatio uideatur sanctitatis nelamento uestita. propter quod Dominus in euangelio sic praemonet dicens: sic luceat lumen uestrum coram hominibus, ut uidentes opera uestra bona magnificent patrem uestrum qui in caelis est. hoc sequitur et Paulus apostolus dicens: non ergo blasphemetur bonum uestrum. et iterum: prouidentes quae bona sunt non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. et alio loco: siue ergo manducatis siue bibitis siue aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite et estote sine scandalo Iudaeis et Graecis et ecclesiae Dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo.

Sed opponitur forsitan, quid est quod ipse iterum dixerit: si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem? nunquam se quaecumque dicta legis excludunt, sed certis locis responsa uniuersa defixa sunt. illic placere hominibus non licet, ubi uoluntas hominum non capit Domini uoluntatem: ubi uero acceptant homines quod ad gloriam proficit Dei, innotescere omnibus ipse Paulus apostolus praecepit. unnsquisque, inquit, nostrum proximo suo placeat ad bonam aedificationem. quatenus ergo praemium sanctitatis exspectat, qui non solum blasphemiam sanctitatis ab infidelibus prouocat, sed etiam fidelibus perniciosum praebet exemplar? ut infirmi sub praetexto dilectionis subtiliter fornicentur et pudicus impudicissime castitatis praebet magisterium destruens quod Paulus apostolus comminatur: perit, inquit, frater infirmus in tua scientia, propter quem Christus passus est? sic autem peccantes in fratres et percu-

3 Matth. 5. 16.

6 Rom. 14. 16.

7 Rom. 12. 17.

9 I Cor. 10. 32.

13 Gal. 1. 10.

19 Rom. 15. 2.

25 I Cor. 8. 11. 12.

2 uideatur esse <i>v</i>	7 quae bona sunt <i>C</i> , bona <i>v</i>	10 aliquid
<i>C</i> , aliud quid <i>C^v</i>	in <i>C s. l. m. 2</i>	gloria <i>C¹</i>
<i>C s. l. m. 2</i>	et (<i>ante eccl.</i>) <i>C s. l. m. 2</i>	11 estote
13 opponitur <i>C¹</i>	forsan <i>v</i>	12 omnibus <i>C s. l. m. 2</i>
<i>exp. et suo s. l. m. 2</i>	19 usque proximo suo <i>C sed</i>	usque
fidelibus <i>C</i>	20 quatenus <i>C¹</i> , quale <i>C^v</i>	22 etiam in-
23 praetextu <i>C^v</i>	26 scientia <i>C</i> , conscientia <i>v</i>	
27 et <i>C s. l. m. 2</i>		

tientes conscientiam ipsorum infirmam in Christum peccatis. et quidem non hoc iuuenibus tantum sed et senibus congruit fratrum inbecillitati consulere, ne senectus perire prouocet inuentutem, ex qua debent omnia salutaria documenta procedere: sicut Eleazar in libro Machabaeorum profitetur et dicit: praemitti malo⁵ in infernum [quam patrias leges deserere]. non enim aetatem nostram dignum est fingere, ut multi adulescentium arbitrati Eleazarum nonaginta annorum transisse ad uitam alienigenarum et ipsi propter meam simulationem et propter modicum et corruptibile¹⁰ tempus uitae per me seducantur, et odium ac maculam senectuti meae adquiram. ille maluit uitam suam tormentis obicere quam cuiquam magister perditionis existere: et nos ubi nulla tormenta sunt, fluxibus solis saluandos fratres nolimus antepone¹⁵re, nec contenti sumus sine ullis cruciatibus tam nobis prodesse quam ceteris, cum ille noluit uiuere moriturus, sicut inferius prosecutus est dicens: quamobrem fortiter uitam excedens senectute quidem dignus adparebo, adulescentibus quidem exemplum forte relinquam, ut prompto animo ac fortiter pro grauib²⁰us et sanctis legibus honesta morte secedant. cum hoc etiam laicos deceat, ne aut extraneis blasphemandi occasiones aut fraternitati opportunitatem fornicationis opponant, tum maxime clericos uehementer necessitas ista constringit, quibus aut religio blasphemata aut fraternitas perdit²⁵a poenas duplices inrogabit. nec inuenient in iudicio Domini ullum omnino solacium qui alienigenis et fratribus peccandi fomitem ministrarunt. propter quod sic Paulus apostolus Titum instruit dicens: te ipsum bonorum factorum praebens exemplum in doctrina, in integritate, in

5 II Mac. 6, 23—25.

17 II Mac. 6, 27. 28.

27 Tit. 2, 7. 8.

1 ipsorum *C*, eorum *v* christo *ex* christum *C m. 2* 2 et
q.] equidem *C* 5 eleazarus *v* 6 quam p. l. deserere *om. C*
7 aetate nostra *v* 11 macula *C¹* 14 fluxibus] luxibus *fort.* nolimus
s. f. *v* 17 uita *v* 18 prius quidem *om. v* quidem *C*, autem
4 *codd. Baluzii* 19 prumpto *C¹* 20 honestae morti succedant *v*
22 b. occasiones *C*, occasionem b. *v* oportunitatem *C* opponat *C¹*
24 inrogauit *C¹*

grauitate, in uerbo sano atque inreprehensibili, ut aduersarius reuereatur, nihil habens de nobis dicere mali. et iterum, omnibus, inquit, fidem bonam ostende, ut bonam doctrinam saluatoris Domini nostri praeferant in omnibus. sic et ad Timotheum scribit dicens: forma esto fidelibus in sermone, in conuersatione, in caritate, in fide, in castitate. quod et Petrus apostolus satiat dicens: conuersatio, inquit, uestra in gentibus bona sit, ut in eo in quo detrahunt de uobis quasi de malefacientibus de bonis operibus uestris glorificent Dominum. et iterum, quoniam sic est, inquit, uoluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis stultorum hominum ignorantiam.

Nec quisquam sibi proponat et dicat: habere uolo quod uincam. hoc 9
 15 est enim dicere uiuere desidero sub ruina. quis tam stultus qui ar-
 tati cupiat ad laborem, cui offertur delicatius triumphare? neque
 enim duplex triumphus est sub feminae praesentia probari uictorem
 quam [est] in singularitate seruare sponsionem integram sanctimoniae.
 et cum sit unus titulus gloriarum, hoc loco uanus fortis est qui satis
 20 laborat et cum illo, qui parum laborando uicerit, pariter muneratur.
 quid quod ille quin immo consummatus adscribitur, qui se omni parte
 femineis affectibus ostentat abscisum? quia eum Dominus in euangelio
 perfectum uocat qui totum suis usibus amputauerit patrimonium.
 certe etiam soli cuiuscumque cotidiani triumphus pro castitate non desunt,
 25 quia numquam desideriiis carnalibus spiritum cessat infestare corpus
 humanum, quod apostolus adfirmat dicens: caro, inquit, con-
 cupiscit aduersus spiritum et spiritus aduersus car-
 nem: haec enim inuicem aduersantur sibi ut non

3 Tit. 2. 10.
 11 I Petr. 2. 15.

5 I Tim. 4. 12.
 26 Gal. 5. 17.

8 I Petr. 2. 12.

3 ostendentem C¹ 7 saciat C¹, hortatur C²v; cf. *Cypr. p.*
 755. 15 8 ut *ex* et C 9 in quo C, quod v de om. C quasi
 C, tamquam v malefacientibus C, malefactoribus v 10 deum v
 15 ruinam C¹ qui C *corr.* 16 delicatius triumphare C, delicatus
 triumphus v 18 integram sponsionem v 19 uanus C, unus *Erasmus*
 20 muneratur C¹ 21 parte C, tempore *Erasmus* 22 ab-
 scisum v 27 et spiritus C, spiritus autem v

quaecumque uultis illa faciatis. habes nunc carnem tuam quam superes semper: quid tibi uis alteram uel conducere? nemo super unam febrem cupit adhibere peiorem, ne incipiat hemitriteo insanabili laborare, cui nullus ualeat medicus subuenire. neque aliquis super onus proprium tollit insuper alienum, ne oneribus duobus 5 oppressus usque ad inferos demergatur. unde sic Hieremias propheta docet sanctitatis pondus singulariter sustinendum. bonum est, inquit, uiro cum portauerit iugum graue in iuuentute sua: sedebit singulariter et silebit, quoniam tulit super se iugum graue. 10

- 10 Sed quisquam malignus obsecutor ad dictum apostoli Pauli confugiatur dicens: onera uestra sustinete inuicem, et sic implebitis legem Christi. non haec sunt onera quae Paulus apostolus imperat subuehenda, sed ut tolerantibus nosmet ipsos discordia nulla discernat et in temptationibus constitutis fratribus mutua prae- 15 beamus auxilia, non ut ipsi nobis temptamenta per feminas procuremus, sed ut temptamentorum magis pondera subleuemus: cum sciat quale sit sanctitatis iugum quod uix singulare portetur. de quo non solum ipse sed et Dominus noluit certum definire praeceptum, dicens: non omnes capiunt uerbum istud, sed quibus datum est. 20 et iterum: qui potest capere capiat. si ergo difficile singulariter magnitudo istius ponderis toleratur, quomodo tolerabitur, si geminatis ponderibus praegrauetur? et si singulares paene omnes uix durant carnales insidias sustinere, quid faciunt illi qui ex utroque latere gladiis impendentibus non cunctantur incumbere? plus dico. si 25 mariti et uxores desideria coniugalia cotidie gerentes non sibi sufficiunt, quid agunt illi qui ad augendas inpugnationes feminis sociantur? ex inprouiso uel transeunter ad horam femineus aspectus occurrens uelut sagittas alienis oculis iactat. quando libera non est simplex

7 Thren. 3, 27.

12 Gal. 6, 2.

20 Matth. 19, 11.

2 uel] uelle C	3 emitriteo C	4 labore C ¹	5 super
C s. l. m. 2	8 uero C ¹	11 confugiet dicentis v	15 mutua
om. v	25 impendentibus om. C	si C s. l. m. 2	26 uxoris C
sibi non v	27 iugendas C	28 inprouisu C	29 libera C
sed. era s. l. m. 2	simplex ex supplicia C m. 2		

reuerentia, quid illic geritur, ubi libertatis sumit mulier in contubernali-
 tate constantiam? quando in domesticis negotiis nunc lacertos ac
 femora lanificis operibus nudat, nunc aestuans detegit membra, nunc
 fatigata iactatur aut in risu aliquando dissoluitur, nunc blanditias ex-
 5 hibet et quod est uenenosius super cuncta psallere delectatur aut
 canere? cuius cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem.
 contra quam Salomon sic nos cautos efficit dicens: cum saltatrice
 noli assiduus esse, nec audias illam, ne forte dispe-
 reas in efficacia eius, taceo reliqua quae magis pudenda sunt
 10 quam dicenda, solum hoc dico: in dolore uel in ira mulierem frangi
 conspiciere iam non est sine maledine. quid dicimus si uideas iocun-
 dantem aut quod est deterius blandientem? semel dixerim: omnis in-
 conueniens sodalitas mulierum gluten est delictorum et uiscum toxi-
 catum quo diabolus aucupatur, incongrua est societas feminarum, qua-
 15 rum sodalitem ita nos rursus Salomon docet in omnibus praecauere:
 cum aliena, inquit, muliere ne sedeas omnino et non
 alterceris cum illa in uino, ne forte declinet cor tuum
 in illam et sanguine tuo labaris in perditionem.

Postremo si animum nostrum confidimus in hac communitate perse- 11
 20 uerare semper, uel illud apud nos debet esse suspectum, ne ipsae
 quae nobiscum conueniunt in nos ipsos forsitan moueantur aut in
 alteros amores prae rapida aetate incitamentis furialibus stimulentur:
 et erit nobis causa, quod peius est, sine causa ut fornicatio nos macu-
 let aliena, apud quos suggeritur ceteris occasio lupanaris, et crimine
 25 alieni reatus absorbebitur, cui nos ipsi subornamus immunditiae le-
 nocinium, propter quod apostolus Paulus de similibus ita nos instruit
 dicens: si propter escam frater tuus scandalizatur, iam
 non in caritate ambulas, noli esca tua illum perdere,

7 Sir. 9. 4.

16 Sir. 9. 9.

27 Rom. 14. 15.

4 risu *C*, risum *Erasmus*, usu *v*   7 saltatrice *C*, cantatrice *v*
 11 conspiciere *C* spic *in ras.*   13 solidalitas *C*   14 quo] quod *C*
 est *C s. l. m. 2*   societas *C*, sodalitas *v*   16 non *C*, ne *v*: *cf.*
cap. 11   19 perseuerare *C*, durare *v*   20 nos non *C sed non*
exp.   ipse *C*   22 rapida *C in ras. m. 2*   23 quod *C*,
 aut quod *v*   24 et *ex nec C m. 2*   25 absorbinus *C*

propter quem Christus mortuus est. et iterum: bonum est non manducare carnem neque bibere uinum neque in quo frater tuus offendit aut scandalizatur aut infirmatur. et alio loco, hoc, inquit, iudicate magis, ne ponatis offendiculum aut scandalum fratri. et de semet ipso sic ait: propter quod si cibus scandalizat fratrem, iam non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem scandalizem. cum ergo nos pulsat coniunctionis huius molestia detestabilis, etsi adulteros non potest facere, facit tamen lenones adulteris et incestis. quis enim alterius cordis scrutator qualitatem uniuscuiusque perpendat et pro altera persona contra satanan repugnator, circa Deum uero idoneus fideiussor esse praesumat? de semet ipso demens est, qui aliquid pollicetur, non dicam si etiam pro femina sponsonem ponere uideatur, cum Paulus apostolus sic de se pronuntiat dicens: non quia iam accepi aut iam iustificatus sum aut iam perfectus sum, sequor autem si comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo. fratres, ego me non arbitror comprehendisse adhuc: unum tamen, posteriora quidem obliuiscens, ad ea quae sunt ante petens ad regulam sequor ad palmam supernae uocationis Domini nostri Iesu Christi. quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. et iterum, mihi, inquit, pro minimo est, ut a uobis iudicer aut ab humano die: sed neque me ipsum indico. qui autem me iudicat, Dominus est. et alio loco, beatus, inquit, qui non iudicat semet ipsum, in quo probat alium. quamuis ergo nos nec de nostra stabilitate certum aliquid habeamus qui sine cessatione concutimur inter fluctus saeculi

1 Rom. 14, 16.
15 Phil. 3, 12—14.

4 Rom. 14, 13.
22 I Cor. 4, 3.

6 I Cor. 8, 13.
25 Rom. 14, 22.

3 in quo C, ostendere in quo v	offenditur v	6 fratrem
meum v	9 lenones C, peiores v	10 cordis alterius v
13 non C ¹ , ne C ² v; cf. cap. 18	14 pronuntiet v	16 si] si quomodo v
17 me C s. l. m. 2	18 adprehendisse C	adhuc om. v
19 petens C, pedes v	21 christi] christi sequor C	22 et iterum
2 codd. Baluzii, om. C	23 h. die] humana fide C	24 iudicat
me v	25 in C s. l. m. 2	

sustinentes procellosos incursus, tamen si alicui tanta fiducia est de immobilitate propriae firmitatis, saltem sollicitus reformidet, ne ipse sit scandalum uisibus alienis et terreatur uoce Domini comminantis: uae, inquit, huic mundo ab scandalis: uerumtamen uae
 5 homini illi per quem scandalum uenit. si has Domini comminationes religioso corde metuimus et reueremur, plus de aliis quam de nobis extimescamus periculum nostrum, qui mutuis ab apostolo Paulo utilitatibus obligamur. non quae sua sunt, inquit, singuli cogitantes, sed aliorum. et iterum: nemo quod
 10 suum est quaerat sed quod alterius.

Sed aliquis arripiens de ipso Paulo quod opponat, unusquisque, 12 inquit, nostrum pro se rationem reddet Deo et unusquisque suam sarcinam portabit. qui non uult ergo pro altero reddere rationem, nec causis eius aut negotiis debet particeps
 15 illicitus interesse, et qui liber uel immunis circa sarcinas alienas conatur existere, nihil alienum contraria condicione teneat infra se. nam necesse est rationi alterius subiciatur qui negotium tractauerit alienum. oportet eum damno perstringi uel dispendio sarcinarum, apud quem sub intuta custodia fratris sarcinae perierunt, quia quic-
 20 quid in domo nostra sub minus idonea tutela fuerit aut latrones effregerint, nostrum est et a nobis exigitur quicquid per inertiam nostram male commissum est. tunc uero ab inuicem liberi sumus, si nihil apud nos de re alterius reseruetur.

Forsitan aliquis dicat: 'ergo nec ad domum orationis debemus pa- 13
 25 riter conuenire, ne aliquis aliquem scandalizet?' haereticae professionis est ista contradictio calumniosa quae de bonis praescribit ut ad-

4 Matth. 18, 7.
 11 Rom. 14, 12.

8 Phil. 2, 4.

9 1 Cor. 10, 24.

3 uisibus <i>e.e</i> usibus <i>C</i>	et <i>scripsi</i> , si <i>C</i> ¹ , sed <i>C</i> ² <i>v</i>	terrea-
tur <i>C</i> ea <i>corr.</i>	uocem <i>C</i> ¹	6 ueremur <i>Pamelius</i>
aliorum <i>v</i>	11 aliqui <i>C</i> ¹	9 quae
nere <i>C</i> ¹	12 nostrum <i>C</i> , uestrum <i>v</i>	deo <i>C</i> s. l. m. 2
13 portat <i>C</i> ¹	14 eius <i>C</i> sed us s. l. m. 2	17 est
<i>C</i> , est ut <i>v</i>	20 fuerit <i>C</i> , perditum fuerit <i>v</i>	effringerint <i>C</i> ¹
21 exigitur <i>v</i>	22 est <i>C</i> , custoditur <i>v</i>	23 apud nos <i>C</i> s. l. m. 2
reseruentur <i>C</i>		

serat mala, et de sanctitate praeiudicat ut immunditiam subtiliter introducat, de licito calumnias facit ut obtinere illicitum possit. propter quod apostolus Paulus haeresi huic ante praescribit dicens: uerumtamen neque mulier sine uiro neque uir sine muliere in Domino. absit absit ut ubique feminae praescriban-⁵ tur aut ubique permissio tribuatur. habent loca sua circa maritum circa filios circa fratres circa parentes circa seruos et in domo orationis tantummodo iuxta cunctos clericos. in mansione autem una sine cognatione competenter non habent socios. haec est libra quae stare uero non potest quicquid inclinauerit libram dicente scriptura: ¹⁰ non declinabis in dexteram neque in sinistram. et Dominus in euangelio: quod amplius est a malo est. disce nunc temperantiae modum qui per licentiam quaeris excessum. ama feminas inter sacra solemnia et odio habe in communionem priuata, si uis Salomonis tenere doctrinam: tempus, inquit, amandi et ¹⁵ tempus odiendi.

- 14 Tunc ergo cauenda sunt feminae participia, quando geritur carnalium curarum continua unanimitate frequentia, quoniam inter curas suas caro semper incitamenta cupidinis prouocat et illic parit fomenta peccandi, ubi pertractans commoda sua temporalis uitae cogitationi-²⁰ bus senserit paululum relaxari, sicut Salomon adserit dicens: deprimit terrena cogitatio sensum multa cogitantem. in conuentu uero sacrorum, ubi spiritus dominatur, ancilla semet ipsam cognoscens perdit suae uoluptatis usum, perdit et luxum dum tractantur caelestia, dum celebrantur sancta mysteria: tota ²⁵ humanitas occupatur, ubi non humana sed diuina sunt omnia: ubi ueneratio uel terror et tremor incutitur animis uniuersis, sepulta est profecto substantia carnalis. inter ipsa fere carnis mercimonia multi uoluptatem corporis neglegunt, quando a legionibus exercitia medi-

11 Prou. 4, 27.
21 Sap. 9, 15.

12 Matth. 5, 37.

15 Sir. 3, 8.

5 ut <i>C s. l. m. 2</i>	9 libra <i>C</i> , libera <i>v</i>	10 libram <i>C</i> , li- bera <i>v</i>
18 unanimitate <i>C</i> , unanimiter <i>v</i>	19 <i>post</i> semper <i>eras</i> .	
etiam in <i>C</i>	parit** <i>C</i>	22 terrena* <i>C</i> , terrae <i>v</i>
<i>C s. l. m. 2</i>	ancillam <i>C</i>	23 in
	27 tremor et terror <i>v</i>	28 pro- fecto <i>C</i> , perfecte <i>v</i> , perfecta <i>Oxon.</i>
	29 quando <i>C</i> , scilicet quando <i>v</i>	

tantur armorum aut crepat litibus forum aut resonant litteris auditoria
aut negotiatores commerciis instanter incumbunt aut artifices in arti-
ficia ipsa propensi sunt: quanto magis ubi non carnale opus hominum
sed spiritale geritur angelorum? nihil illic impugnationes possunt ubi
5 et ipsi daemones cedunt, et nulla sexus alicuius permittitur conside-
rari distantia, ubi nec aetas nec dignitas sed sola aequalitas regnat:
atque ut plenius dicam, omnes illic tales sensus accipiunt ut et ipsa
coniugalitas ignoretur, ubi Christus loquitur auditur attenditur et
per omnia et in omnibus solus est totum testante apostolo et dicente:
10 ubi non est, inquit, Iudaeus et Graecus, circumcisio et
praeputium, barbarus et Scythia, masculus et femina,
seruus et liber sed omnia et in omnibus Christus, hunc
plane conuentum gloria est celebrare cum feminis, in quo nulla dis-
15 differentia, ut nec in ipso baptismo cuiusquam nuditas erubescat,
ubi Adae et Euae renouatur infantia, nec exponit sed potius accipit
tunicam.

Quod si et illic sit aliquis diabolo peior qui feminarum aspectibus 15
feriatur, de nullo tamen congregatio nostra culpatur quae propter cae-
20 lestia, non propter terrena colligitur, uiderit si quis illic improbus
luxuriosis optutibus fuerit, nullo modo alterum laedit qui non ad ho-
minem sed ad Christum pro salute processit, quin etiam de suis con-
tradictionibus contradictores excludam, ut non meis sed suis proposi-
25 tionibus cedant, si inter festa sacra potest communis conuentio scan-
dalizari ubi temptator et ipse diabolus tremit, quis illic stabilem se
esse promittit ubi temptator audenter occurrit? et si illic periclitamur
ubi Dei praecepta nos congregant, quid agimus ubi Dei iussa nos se-
parant? et si turbamur illic ubi Dei uoluntate munimur, quanto magis
ubi non solum diabolum sed etiam Dominum habemus aduersum? cum

10 Col. 3, 11.

11 scita <i>C</i>	11 est discretio <i>v</i>	cui <i>C</i> , ubi <i>v</i>	16 reno-
uatur <i>cc</i> renatur <i>C m. 2</i>	potius sed <i>C</i>	18 aliquid <i>C</i> ¹	
19 de] sed de <i>C</i> sed <i>exp. m. 2</i>	nostra <i>C</i> , uestra <i>v</i>	20 uiderit	
<i>C</i> , uerum tamen <i>uel</i> quod <i>v</i>	improbus <i>om. v</i>	24 sacra <i>C</i> ,	
sacra <i>v</i>	25 et ipse <i>C</i> , ipse <i>v</i>	stabilem* <i>C</i>	26 **ubi <i>C</i>

sacrosanctis enim iussis nobis diuina protectio ministratur, sicut Esaias ait, legem, inquit, in adiutorium dedit: sine iussionibus uero diuinis nullum potest esse praesidium.

- 16 Aliud est quod Deus imperat facere et aliud uoluntati eius ob-
sistere: cuius ita sunt mandata seruanda, ut si aliquid iusserit quod 5
secundum homines iniustum uideatur, iustum credatur et fiat, et si
iustum iusserit, iustum deputetur et fiat: cum sine uictoria non po-
test esse quod mandat, qui potens est iniustitiam iustificando uocare
iustitiam et iustitiam reprobando iniustitiam probare transuersam,
cuius uoluntas est sola et uera iustitia. si enim totum quicquid geri- 10
mus ad hoc tantummodo gerimus, ut Domino placeamus, profecto hoc
solum erit iustum quicquid uoluerit et iusserit et probauerit Deus cui
placere gestimus. nam cum serui non possint a semet ipsis scire quid
suis dominis placeat, nisi dominorum sequantur imperia, et utique homi-
nes ** et cum ipsi homines hominum similibus sibi non ualeant uolun- 15
tates agnoscere, nisi acceperint quod obseruent: multo magis mortales
nesciunt immortalis Dei iustitiam comprehendere, nisi ipse iustitiarum
suarum dignetur indicia demonstrare, sicut Salomon adprobat dicens:
quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut
quis poterit cogitare quid uelit Deus? cogitationes 20
mortalium timidae et incertae prudentiae nostrae.
corpus enim quod corrumpitur adgrauat animam et
deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitan-
tem. difficile aestimamus quae in terra sunt et quae
in prospectu sunt inuenimus cum labore: quae in 25
caelis autem quis inuestigabit? sensum autem
tuum quis scit, nisi tu dederis sapientiam et mi-
seris sanctum spiritum de altissimis? et si cor-

2 Es. ?

19 Sap. 9, 13-19.

1 iussis v, et iustus C	diuina om. C	6 iniustum esse v
7 reputetur v	uictoria C, iustitia v	9 probare] reprobare C
10 quicquid C, quod v	11 hoc] adhoc C	15 et ipsi homines
om. v	cum addidi	uoluntates] utilitates C
20 cogitationes enim v	23 inhabitatio] cogitatio C; cf. LXX:	
βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος;	25 prospecto C	26 autem sunt v
27 qui C	dederis ei v	28 spiritum sanctum v

rectae sunt semitae eorum qui in terra sunt, et quae tibi placent didicerint homines, et per sapientiam sanati sunt. ambulantes in tenebris sibimet ipsis lumen non possunt ostendere, nisi ultroneum se ipsum non uidentibus offerat lumen. ita humana caecitas ad Deum non dirigit uiam nisi ipse lucernam legis ostendat. unde Dauid sic loquitur dicens. lucerna est, inquit, pedibus meis uerbum tuum et lux semitis meis. et iterum: praeceptum Domini lucidum inluminans oculos. hoc est ergo luciferum quodcumque a Deo fuerit intimatum: et hoc 10 Deo dignum quod ipse Deus uoluntati suae fatetur acceptum, ut exerat per omnia dominatum. alioquin nec nos serui adscriberemur nec ipse Dominus haberetur, si secundum uoluntatem nostram permetteremur inpendere seruitutem et arbitrio nostro non Dei eligeremus exercitamenta iustitiae. tales Paulus apostolus unificat dicens, igno- 15 rantes, inquit, Dei iustitiam et suam uolentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti. tollantur nunc e medio ambages istae tam uanae et querimoniae inaniter calunniosae. ad spirituales actus cum feminis Deo iuuante non metuimus adunari, qui per Dei iussionem iustitiam nos credimus operari, ex qua nobis scimus 20 munimenta supponi. priuatim uero continentibus quam plurimum clericis et uirginibus hospitia separanda sunt, quia quod Deus iniquum iudicat iustum esse non potest. contubernium tamen etsi nulla in ipso contubernio turpis consuetudo noscatur, accendit, quia impossibile est integritatem ad uictorias peruenire quae contendit contra Dei iussa 25 pugnare. quantum enim lex oboedientibus suggerit adiutorium, tantum inobaudientibus incitat quin immo peccatum dicente apostolo: uirtus, inquit, lex peccati. qui nos ergo iussit ut in sacris suis cum feminis triumphemus, ipse nos iubet ut priuatim pugnas femineas caueamus.

6 Ps. 118, 105.

8 Ps. 18, 9.

14 Rom. 10, 3.

27 I Cor. 15, 56.

2 didicerunt *C*¹7 semittis *C*9 fuerit a deo *v*11 exerat *C*, exerceat *v*12 uoluntatem] aequalitatem *C*

20 moni-

menta *C*¹22 etsi] si *C*23 nascatur *Erasmus*

accedat

ex accedit *C m. 2*24 uictoriam *v*26 quin immo *om. v*27 peccati lex *v*28 nos *om. v*

17 Sunt equidem necessitates aliae, quae nos priuatim quoque feminas uidere compellant, sed etiam ipsae diuini praecepti nel operis imperant efficaciam, ut uisitemus, ut solacia praebeamus, ut hortamenta uitalia salubriter intinemus: nec tamen et in his officiis minor cura gerenda est pro moribus nostris, ut clarescant in nostra operatione 5 indicia puritatis. seueritas non desit quae sub clerico feminam possit adstringere, ut ipsam consolationem nostram suscipiat cum tremore et ita sentiat uisitationis affectum, ut clericum ueneretur. ac ne tardius sit enagari per singula, totum quicquid agimus honestum esse potest, si semper in nobis signa honestatis eluceant, sicut Paulus 10 apostolus uniuersa complexus est dicens: omnia uestra honeste fiant. et iterum, sicut praecepimus, inquit, uobis, honeste ambuletis. non bene succedit quicquid agitur passim, et sanctum non est quod geritur sanctum, nisi sancte quod sanctum est peragatur, sicut Salomon adserit dicens: qui enim custodierint iuste 15 iusta iustificabuntur. sinceriter ergo sinceritas ipsa seruanda est et omne quod uoti est etiam in actu signandum, ne aliud uota commendent et aliud actus insinuent. undique probanda et institutio uoluntatis et undique consummandus est cursus uniuscuiusque certaminis, ne minus sit aliquid ad triumphum, si non plenius dimicetur. 20 hinc Paulus apostolus introducit documenta certaminum: sed et qui in agone, inquit, certat, non coronabitur, nisi legitime certauerit. et iterum, nescitis, inquit, quoniam qui in stadio currunt omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium. sic currite, ut comprehendatis. omnis 25 autem qui in agone contendit ab omnibus continens est: et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. plenitudo est ergo sanctitatis

11 I Cor. 14, 40.

12 I Thess. 4, 12.

15 Sap. 6, 11.

21 I Tim. 2, 5.

23 I Cor. 9, 24. 25.

1 quoque priuatim *v*   2 compellat *C*¹   operis uel praecepti *v*   imperat *C*   5 gerenda *C*, agenda *v*   6 seueritatis *C*¹
 8 ne *ex* nec *C*   9 euagare *C*¹   11 honesta *C*   12 ut honeste *C*²*v*   15 custodierit *C*¹   17 actus *C*¹   22 nisi *C*, nisi qui *v*
 26 autem *C*, enim *v*   continens est *C*, se abstinet *v*   27 ille *C*¹
 28 nos *C*, uos *v*

et palma perfecta, ut ex omni parte secum non habeat quod recuset, ne quod profitetur odisse tenendo uideatur amare.

Quod si aliquis dicit 'captium teneo aduersarium meum cui semper 18 insultem', uideat ne forte aduersus eum captius incipiat praeualere. numquam securus cum thesauro latro tenetur inclusus nec intra unam caueam habitans cum lupo tutus est agnus. ipse se uoluit penetrari qui hostem proprium in suas portas induxit, et intestinum gladium sibi ipse supposuit qui locum habitationis suae aduersarii ingressibus reserauit, et qui fretus est conuersari cum scandalo sine causa 10 dicit 'pacatus uolo esse cum diabolo' contra apostolum dicentem: nolite locum dare diabolo. omni ergo modo muniendus est locus, ubi fuerit thesaurus absconditus, ne per unam cauernam totum parietem latro suffodiat. nam si deforis expugnans uix muris expellitur, quantum ualebit si intra muros acceperit habitaculum? et si illi 15 qui contra eum claudunt aliquotiens ab eodem capiuntur, quanto magis ille qui ultroneus illi patefecit ingressum, cum dicat Salomon: si iustus uix saluus fit, peccator et impius ubi parebit? omnes ergo rimae, non dicam portae claudendae sunt, ne per unum foramen castra omnia penetrentur, et uniuersa componenda sunt 20 munimenta, ne per modicum non munitum tota ciuitas ruat, sicut Salomon repetit dicens: qui spernit modica, paulatim cadet.

Stupeo autem peruersitatis huius arbitrio, ut a clericis ad com- 19 munitatem femina magis quam masculus eligatur. numquid tantum mulier utilior est commodis clerici, quantum prodest masculus continens uel puer masculo continenti? aut ipsa erit decens utilitas quam indecens communitas facit? et ubi erit quod Salomon ait: omne ani-

11 Eph. 4, 27.
26 Sir. 13, 15.

17 Prou. 11, 31.

21 Sir. 19, 1.

1 et *C s. l.* 2 profiteatur *C*¹ 5 intra] infra *C* 6 penetrari *C*, superari *v* 8 aduersarii] aduersis *C* 9 causa non *C*
10 esse uolo *v* 14 intra] infra *C* 15 eum *ex reum C*
clauduntur *fort.* 16 patefecerit *v* ingressum] decipitur *add. v*
17 peccator et impius *C*, iniustus *v* 18 non *C*, ne *v*; *cf. p. 186, 13*
19 uniuersa ergo *v* 20 minutum *C*¹ 22 stupeo *C*, studio *v*,
fit studio *Oxon.* huius peruersitatis *v* arbitrio *C*, arbitrium
uel arbitror *v* 25 utilitas *q.* indecens *add. C m. 2 in marg.*
26 omnis *C*

mal diligit simile sibi? et iterum: uolatilia ad sibi similia conueniunt. sed et si femina utilior existimaretur, non oportebat carnalia emolumenta praeponere utilitatibus spiritalium commodorum et expediebat qualemcumque uirum inutilem sustinere pro existimatione munienda quam bonos effectus mulieris cum existimatione turpissima. quod Salomon comparat dicens: melior est, inquit, iniquitas uiri quam benefaciens mulier. artificialia sunt itaque semper diaboli beneficia, quibus ingenium suae calliditatis exercens sanctimoniae deditos dolosis commoditatibus iuuat ut perdat: et inter continentes quasi necessaria emolumenta mutuis adiuturiam subministrans adigit prius masculum et feminam pariter [conuersari], ut postquam inseparabiles fecerit per alterutra solacia possit occidere dantes simplices animos ad castitatis uota seruanda, et impugnationis suae arma subducens interim quasi placidus fautor suggerit sanctitatis argumenta, donec diutius inter ambos inimicam nutriat amicitiam. facit affabiles inuicem sibi et deseruire, et adsentator infestus impedimenta remouens uniuersa commodis eorum gaudet efficaciam commodare, ut tota eos sibimet ipsis necessitate commendans exhibere eos possit in alterutrum solita consolatione pendere. non uult eos in aliquo inpedire, ne separet tam spiritaliter quam carnaliter. inconcussos efficit uiuere, ne ipsa societatis initia immaturo tempore foedera coepta conturbent. usque adeo illos proidentibus cunctis ad perfectum sanctitatis inuitat fouet subleuat, ut Dei esse computent beneficia ipsa contraria, quibus inducuntur ut pereant, nescientes numquam Deum iuuare quod uetat. quibus tantum diabolus blandiens securitatem praeparat sanctimoniae, ut coniunctos se magis aestiment quam disiunctos immobiles circa libidinem perdurare: quos cum omni tranquillitate deducens nullis pro-

1 Sir. 27, 9.   6 Sir. 42, 14.

1 <i>alt.</i> sibi <i>om.</i> <i>v</i>	2 existimatur <i>C</i>	5 bonus <i>C</i> ¹	7 artificiali <i>C</i> ¹
8 itaque <i>C sed</i> que <i>s. l. m.</i> 2	9 iubat <i>C</i> ¹	11 subministras <i>C</i> ¹	beneficia <i>C</i> ¹ , ueneficia <i>C</i> ² <i>v</i>
agit <i>v</i>	12 conuersari <i>om.</i> <i>C</i>	inseparabile <i>C</i> ¹	adigit <i>C</i> , alterutra <i>C</i> ,
utr <i>s. l. m.</i> 2	13 dante <i>C</i> ¹	16 amicitiam <i>C</i> , concordiam <i>v</i>	
sibi inuicem <i>v</i>	22 conturbet <i>C</i>	uidentibus <i>v</i>	25 pereant <i>C</i> ¹

cellis aut fluctibus inquietat et uelut in medio mari minus cautos inducit laxare uela nec quaerere gubernacula, ut subita tempestate concitatos naufragos ex insperata commotione submergat. hanc primo exhibet lenitatem, ut duas naues oblectet ad inuicem conuenire, quas cum fecerit iunctas, 5
 10 peritus nenator quod occisurus est laquei sui uinculis alliget. at ubi insolubili catena deuinctos adstrinxerit uelut lanista protinus duos gladiatores aduersus inuicem compellit armari et subinde stimulans membra statim gladios aptat, statim succendit insaniam et in uulnificos amplexus impingens utrumque semel uno icto mortificat. sic explicat quod ante praestare uidetur, sic de simplici caritate amorem conflatur illicitum, sic per sanctitatem subinducit interitum, dum contentus est cedere, sic ualet fortius occupare et dum submissus patitur semet ipsum praebere deuictum, sic plenius denincere gloriatur. cuius uersutias Paulus apostolus sic intellegit dicens: non enim 20
 25 ignoramus, inquit, astutias eius. male itaque in hac participatione pacati sunt qui ad bella pacificante diabolo perducuntur et non bene in sanctitate proficiunt, quibus ad detrimentum profectus ipse inimici artificio subornatur, nec recto cursu moliantur continentiae scalas ascendere, quos ut de alto praecipitet elaborat ad culmen aduersarius protelare. sed necesse est caducis lapsibus elidantur qui uiam lubricam tenuerunt, de qua Salomon sic praedicat dicens: est

19 II Cor. 2, 11.

26 Prou. 14, 12.

2 relaxare <i>v</i>	concitatos <i>ex</i> citos <i>C m. 2</i>	5 ipsis <i>C¹</i>
6 ut subtractis <i>v</i>	7 et <i>C s. l. m. 2, om. v</i>	8 occultet <i>v</i>
semel <i>C</i> , simul <i>v</i> : <i>item l. 14</i>	10 peritus <i>ex</i> periturus <i>C</i>	11 insolubili <i>C</i> , insolubili <i>v</i>
laqueisui <i>C</i> ui <i>s. l. m. 2</i>	alligat <i>C¹</i>	13 succendit. Insania <i>C</i>
deuictos <i>C</i>	duo <i>C¹</i>	15 in amorem <i>C</i> in <i>exp. m. 2</i>
in <i>om. v</i>	21 sunt <i>ex</i> sumus <i>C m. 2</i>	16 subinducit <i>C</i>
sibi inducit <i>v</i>	22 prouectus <i>C</i>	23 recto <i>ex</i> retro <i>C m. 2</i>
elaboret <i>C¹</i>	cursum molliuntur <i>C¹</i>	24 scala <i>C¹</i>

quae uidetur apud homines recta esse: nouissima autem eius ueniunt in profundum inferorum.

- 20 Sed aiunt: 'si de hac coniunctione clerici denotantur, notandi sunt etiam sancti plerique nobiscum, siue Helias qui mansit apud uiduam, siue apostoli qui mulieres secum comites circumducebant, ut Iohannes qui matrem Domini adsumpsit eodem Domino delegante, aut ipse Dominus, cui de suis facultatibus alimenta praestabant aliquae mulieres religiosae, cui etiam Martha ministrabat ad mensam et qui singulariter locutus est ad puteum sedens cum alienigena muliere Samaritana uel cui recumbenti femina lacrimis pedes lauit et 10 capillis extersit'. callidi argumentatores et iuris periti fallaces qui dum cupiunt praeuaricari, controuersias actionesque causarum etiam ipsa iura transuertunt, et cum nolunt competentibus coerceri iussionibus legum, ad inludendos iudices inconuenientibus exemplis uelut similes coniecturas iuris obiciunt. qui per Salomonem ipsius legis sagacitate produntur: peccator, inquit, homo euitat correptionem et ad uoluntatem suam inuenit comparationem. tales igitur non prius per orationem sed per correptionem prius reuincendi sunt, ut non ante interpretatis orationibus instruantur, quam amiserint quod ad defensionis solacium reppererunt: sicut nos aduersus huiusmodi homines Salomon edocet dicens: noli, inquit, respondere insipienti ad ipsius insipientiam, ne similis fias illi: sed responde insipienti contra ipsius insipientiam, ut non uideatur sibi sapiens esse.
- 21 Re uera magni homines qui se comparant sanctis, et eximia conuersatio nostra quae prophetis uel apostolis uideatur aequalis. ad occasionem luxuriae nostrae in peruersum sanctos uolumus imitari et inter ceteros actus uestigia iustorum nolimus sequi. in quibusdam infirmos nos excusamus ad imitanda facta maiorum et in aliis aequales nos

16 Sir. 32 (35), 17.

21 Prou. 26, 4. 5.

2 inferorum v   4 siue C, sicut v   9 ad puteum ex apud eum C m. 2   alienigenam mulierem samaritanam C¹   18 igitur C, ergo v   prius per C, per v   correptionem C, correctionem v prius C¹, potius C²v   19 rationibus C   20 admiserint v 22 insipienti C in ras. m. 2   27 in C s. l.   inter C, in v 29 nos aequales v

maioribus protestamur: cum Helias ipse in angustia constitutus inparem se patribus suis ante Deum fateatur: numquid, inquit, melior sum patribus meis? hoc Helias de antecessoribus suis in infirmitate sua cogitur exclamare: et nos Heliae uel prophetis et apostolis, et Domino uirtutem nostram non dubitamus aequare? uideo plane sic apud nos calcari auaritiam, sicut apostoli propria cuncta dimiserunt. uideo crapulam et ebrietatem sic nostris conuiuuiis abesse, sicut apostoli nihil habentes frequenter coacti sunt esurire. cognosco taliter in nobis ieiunia sitim famem nuditatem propter instantiam doctrinae solius ubique pollere, sicut in apostolis legimus triumphasse. et adprobatur apud nos eadem exercitia feruere uirtutum, quibus apostolos omnia uitia tremuerunt. plane quadraginta dierum ieiunium Domini meditatur et orationes excubiasque quibus ille per solitudines etiam silentia nocturna rumpebat. numquid similes agones frequentamus contra luctamina uitiorum et sic agimus rigore auctoritate uigiliis passionibus labore necessitate afflictatione abstinentia, quibus peccata calcantur, ut nemo de nobis mali aliquid suspicetur? per quae Paulus apostolus conscientiam suam innotuisse omnibus gloriatur. in omnibus, inquit, commendantes nosmet ipsos quasi Dei ministros, in sustentatione multa, in pressuris, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in custodiis, in carceribus, in seditionibus, in inuocationibus, in laboribus, in uigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in spiritu sancto, in caritate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute Dei, per arma iustitiae a dextris et sinistris. ad has imitationes infirmi sumus, sed ad mulieres circumducendas possibilitatem nobis comparandae imitationis adsciscimus. quod

2 III Reg. 19, 34.

18 II Cor. 6, 4—7.

2 patribus <i>ex principibus C m. 2</i>	3 in <i>om. C</i>	6 nos <i>C,</i>
uos <i>v</i>	7 nostris <i>C, uestris v</i>	10 adprobatur <i>ex adprobato</i>
<i>C m. 2, approbantur v</i>	11 apostolos <i>ex apostolus C, apostoli v</i>	
14 nocturna silentia <i>v</i>	rumpetebat <i>C¹</i>	agones <i>C s. l. m. 2</i>
15 luctamiam <i>C¹</i>	auctoritate <i>C, austeritate v</i>	16 afflictatione <i>C,</i>
afflictione <i>v</i>	17 que <i>ex quem C</i>	20 in trib. in <i>n. C, in tentati-</i>
onibus in tribulationibus <i>v</i>	26 et <i>C, et a v</i>	27 sed <i>scripsi, et C^v</i>

si etiam cuncta illorum quisquam se implere iactasset, me tamen nullius suadela poterat inclinare, ut alios nunc apostolos crederem contra apostoli Pauli professionem: num quid, inquit, omnes apostoli? num quid omnes prophetae? si Christus comparare se ipsum ausus est Deo qui ait: pater maior me est, aut si apostoli coaequare semet ipsos ausi sunt Christo, et nos hodie apostolis aequales faciat consimilis fortitudo. misera humanitas, in hac aequalitate non times fulminari, qui de filio Dei aut de filiis tonitruum non cunctaris peccatis tuis exempla uelut similia mutuare? cum superbiae sit elata iactantia, etiam minimis ecclesiae quemquam comparabilem uelle conscribi, cum Paulus moneat et dicat: alter alterum superiorem existimantes sibi. et inferius addidit dicens: hoc sentite de uobis quod et in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinaniuit formam serui accipiens.

22 Minus utique de nostris uiribus sentiendum est, nec fortitudini sanctorum nostra infirmitas comparanda est, sicut nobis apostolus Paulus de semet ipso magisterium proponit et dicit: non enim audemus, inquit, comparare nos aut conferre quibusdam qui se ipsos commendant, sed ipsi in nobis ipsis nosmet ipsos nobis commendantes: non supra mensuram gloriantes sed ad mensuram gloriae quam nobis mensus est Deus. at enim contemplamur quod ipse iterum dixit: plus ab illis omnibus laboraui, nihil melius, nihil aptius mihi proponitur, unde uincam, nisi ut de ipso, de quo mihi praescribitur, ego ipse praescribam. certe ipse plus ab omnibus laborauit, et tamen ad mulieres circumducendas collegas suos imitari contremuit, ne se ad

3 I Cor. 12, 29.   5 Io. 14, 28.   11 Phil. 2, 3.
12 Phil. 2, 5-7.   19 II Cor. 10, 12.   24 I Cor. 15, 10.

1 nullius *C* us s. l.   4 se ipsum comparare *v*   6 et
om. v   facit *v*   consimiles *C*¹   8 qui *C*, quae *v*
9 mutari *C*¹   11 sibi existimantes *v*   17 utique *C*, itaque *v*
18 nobis *ex* nos *C m. 2*   23 gloriae *C*, gratiae *v*   24 ad enim
C, etenim *v*   ipse *om. v*   26 perscribitur *C*¹   27 ipse plus
ab omnibus *C*, plus omnibus ipse *v*

incertum subiceret temptationi carnali. unde ipse rationem sic reddidit
 dicens: ego, inquit, sic curro, non quasi in incertum, sic
 pugno, non quasi aerem caedens, sed adfligo corpus
 meum et in seruitutem redigo, ne forte aliis praedicans
 ipse reprobis inueniar. huic ergo te compara, qui te apostolum
 iactas et ex ipso disce quid metuas, qui clamat et dicit: oro nos,
 imitatores mei estote. noluit itaque de mulieribus circumdu-
 cendis habere fiduciam, qui non ignorabat quantum aliae uirtutes ab
 aliis uirtutibus differrent et aliam claritatem solis et lunae aliam,
 10 aliam uero stellarum, de charismatibus ecclesiasticis similitudinem
 comparans intimauerat. sed nos contra de apostolica nobis coequa-
 tione blandimur, non intendentes penitus quid apostoli et sancti
 omnes inuicta uirtute gesserunt, et difficilem rumpere quaerimus
 uiam, cum per facilia planior sit nobis apposita contra Salomonem
 15 dicentem: non te credas, inquit, uiae laboriosae, ne ponas
 animae tuae scandalum. nec ullus considerat quoniam unus
 securus in lubrico graditur et alius qui impar est labitur, unus per
 rupes cursu montes ascendit et alius si se coartauerit cadit, uni contingit
 per tempestates nauigia feliciter explicare et alteri talis felicitas
 20 non potest euenire. quod Paulus apostolus decernit dicens: unus-
 quisque, inquit, proprium donum habet ex Deo, unus
 quidem sic, alius uero sic.

Sed qui mihi de sanctorum exemplo praeiudicant, quare aliud 23
 exemplum nolunt contemplare quod metuant: et qui apostolis coae-
 25 quari contendit quare non magis presbyteros adulteros apud Daniele
 ad formidinem sibimet ipse proponit? haec autem non ideo propono,
 ut quasi apostolorum imitatoribus contradicam, sed ut illos confun-
 dam qui se sanctis exaequant. nec nego ipsos esse sectandos quos

2 I Cor. 9, 26, 27.
 20 I Cor. 7, 7.

6 I Cor. 4, 16.

15 Sir. 32, 20.

1 incertum *C*, interitum *v*   5 te ap. *C*, apostolum *v*   8 quan-
 te *C*¹   aliae] ali *C* s. l. m. 2   9 differant *v*   aliam lunae *v*
 18 rupes] ripas *C*   et alius *C*, alius *v*   coartauit *v*   con-
 tigit *C*¹   19 nauia *C*¹   explicare *ex* explere *C* m. 2   23 qui
ex quid *C*   praedicant *C*¹   quare *C*, quid *v*   28 exae-
 quant *v*

doctores accepimus cuncti, sed ego aduersus eos contendo qui cupientes ad mala sua bonorum historias deprauare legem sibi aestimant suffragari, sicut omnes qui perire festinant, ut sub obtentu sanctorum dedecora sua uelint esse celata, ut sub imitatione maiorum contraria quaeque committant: quos Paulus apostolus prodit et publicat⁵ dicens: quod autem facio, et facturus sum, ut amputem occasionem eorum qui uolunt occasionem, ut in eo in quo gloriantur tales inueniantur quales nos sumus. nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi. hoc¹⁰ addunt ad perditionis cumulum cumulandum, ut bonos infament, quorum exemplo utuntur ad malum, quibus utile esset satis et salubre, si cuiuscumque historiae se ipsos magis crederent non intellexisse rationem, quam aliquid inhonestum arbitrarentur in lege. quos Paulus apostolus confundit et corripit dicens: non intelles¹⁵ gentes neque de quibus dicunt neque de quibus adfirmant. et iterum: si quis putat se scire aliquid, necdum cognouit quemadmodum eum oporteat scire. uacant itaque praeiudicia petulantium quos ingenia suae peruersitatis errabunda transducunt et quaerunt competentes suis sensibus historias²⁰ quas exponant, qui male agentes mutantur legalia patrocina. bene agentibus uero bona sunt omnia quaecumque scripta sunt, qui bene dicta bene suscipiunt, sicut Paulus apostolus pollicetur: scimus, inquit, quoniam bona est lex, si quis eam legitime utatur.

24 Optinimus confundendo contradictores. conuertimus subinde eosdem²⁵ quos uicimus insuper erudire, ne aut sanctos patiamur remanere in

6 II Cor. 11, 12. 13.
23 I Tim. 1, 8.

15 I Tim. 1, 7.

17 I Cor. 8, 2.

1 sed ego <i>C</i> , sed <i>v</i>	aduersus eos <i>C s. l. m. 2</i>	2 legem
dei <i>v</i>	3 ut <i>C</i> ¹ , et <i>C</i> ² <i>v</i>	4 uolunt <i>v</i>
	apostolus paulus <i>v</i>	8 gloriamur <i>C</i>
	9 eiusmodi <i>C</i> , et huiusmodi <i>v</i>	11 cumulum perditionis <i>v</i>
12 utilis <i>C</i> ¹	15 apostolus p. corripit et confundit <i>v</i>	16 de
quibus dicunt <i>C</i> , quae loquuntur <i>v</i>	21 mutantur <i>v</i>	22 uero
<i>om. v</i>	qui* <i>C</i>	23 dicta <i>ex data C</i>
24 eam <i>C</i> ¹ , ea <i>C</i> ² <i>v</i>	25 conuertimus <i>C</i> , conuertamur <i>v</i>	26 aut
<i>ex ut C</i> , aut ut <i>v</i>	remanere patiamur <i>v</i>	

crimine aut ignari deputemur in reddendo rationem, ut publice uicti
 paenitentiam gerant: aut si noluerint, nos expunximus quod ad nostram
 pertinet diligentiam, ut quomodo satisfacimus supra dictae sententiae
 Salomonis, ita satisfaciamus etiam Paulo apostolo concionanti: ser-
 5 uum, inquit, Domini non oportet litigare, sed mitem
 esse ad omnes docibilem patientem, cum omni modestia
 corripientem eos qui resistunt, ne forte det illis Deus
 paenitentiam ad cognoscendam ueritatem et resipi-
 scant de diaboli laqueis, a quo captiui tenentur secun-
 10 dum eius uoluntatem.

Omne quicquid ab auctoribus nostris gestum est rationabiliter ge- 25
 rebatur, ut posteris nobis aduersus praeuicarios munita undique
 auctoritas traderetur. propter haeresim anticipandam quam superius
 taxauimus de adsumendis feminis siue per semet ipsum siue per ser-
 15 uos suos Dominus paululum relaxauit, ne nimio rigore in totum Do-
 mini fabrica damnaretur. praeuidebantur a Domino haeretici qui nup-
 tias auferunt et quos Dominus iunxit contra naturae principium et
 contra euangelium separare contendunt. quibus interdicens iam tunc
 auctoritas parabatur, ne maritatae mulieres accedere uetarentur ad
 20 Christum, cui in praesentia seruiuerunt. sed non sine moderamine fuit
 etiam ipsa permissio procurata, quae non sibi operabatur sed ceteris
 quod gerebat. nam si adlocutus est Dominus Samaritanam, ad horam
 docuit et recessit nec defensionem continuandis excessibus fecit. ad
 horam Martham quoque passus est ministrantem. sed quid erat aliud
 25 Domino nisi regni caelestis prandia ministrare? numquid sub Domino
 non fuere conuiuia? aut sub maiestate eius erat alius potus aut cibus
 quam disciplina tantummodo quae pascebat? testante ipso Domino et
 dicente: meus cibus est ut faciam uoluntatem eius qui me

4 II Tim. 2, 24—26.

28 Io. 4, 34.

1 deputentur 2 *codd. Baluzii* 4 etiam *om. v* apostoli
 concionantis *C*¹ 7 resistunt] ueritati *add. v* illi *C* 9 de
C, a v 13 anticipandam *C, amputandam v* 14 de *C s. l. m. 2*
 feminis quam *v* 17 quod *C* 19 accidere *C* 20 cui *C,*
 qui *v* 22 quod gerebat sed ceteris *v* quod *ex* quos *C* si a. est
C, sic allocutus v 24 martham quamque (*ex* quaeque *m. 2*) *C, quoque*
m. v 25 *dn̄i C*¹ 26 eius *om. C* cibus aut potus *v* 27 et *C, ac v*

misit. sic apostolos comitatus mulierum deducebat non ut perderent, sed ut discerent reuerentiam, et propter humanitatis exhibendum ministerium sequebantur, sicut in euangelio de Domino et de ipsis pariter memoratur: et factum est, inquit, post haec et ipse iter faciebat per ciuitates et castella euangelizans regnum 5 Dei, et duodecim cum illo et mulieres quae erant curatae ab spiritibus immundis et infirmitatibus, Maria quae uocatur Magdalene, de qua daemonia septem exierant, et Iohanna uxor Ozi procuratoris Herodis et Susanna et aliae multae quae et ministrabant illi de 10 facultatibus suis.

- 26 Numquid adhaerebant singularibus singulares aut indisciplinatae commorationis perseuerabant inlecebroso consortio conuersantes, ubi tota ecclesia propemodum uidebat, ut non ad conuiuationes improbas sed ad discenda bonae conuersationis studia sequerentur? adeo 15 non inde describitur quod nostris conuiuationibus coaequetur, non risus, non iocus dicitur adfuisse. nec sicut apud quosdam nunc usque adsolet fieri chorus psallentium uirginum aures uenenosis cantibus adseritur demulsisse. et ut de apostolis breuiter probem, quantum illis fluxa familiaritas potuit displicere, qui compulsi sunt et de ipso 20 Domino loquente cum femina dubitare, nisi eos maiestatis notitia probata conpesceret? sicut euangelista refert dicens: inter haec, inquit, uenerunt discipuli eius et mirabantur quod cum muliere loqueretur. nemo tamen dixit illi: quid quaeris aut loqueris cum ea? quid autem loquar adcessum feminae ad 25 pedes Domini prouolutae, cuius luctus et planctus ad defensionem lasciuiae suae non erubescunt improbi flagitare? usque adeo illos propria caecitas rapit, ut nec de similibus causis audeant reluctari, de quibus Salomon, excaecauit, inquit, eos malitia eorum et

4 Luc. 8, 1—3.

22 Io. 4, 27.

29 Sap. 2, 21. 22.

1 misit me *v* apostolus *C*¹ mulierum comitatus *v*
 deducebat *scripsi*, ducebat *C*, decebat *v* 7 ab *C*, a *v* 9 ozi *C*
 et reliqui *codd.*, chuzae *v* 10 illi *C*, ei *v* 12 singulares *C*,
 singulae *v* 13 commorationes *C*, commorantes *v* 14 uidebatur
C, uidebitur *v* improbas *C*, improbas *v*; *cf.* 203, 13 15 adeo *C*,
 ideo *v* 16 scribitur *v* 17 usque *C m. 2 in ras.* 25 aut *C*, aut
 quid *v* 29 eos inquit *C* eos *s. l. m. 2* et nescierunt *C*, ut nescirent *v*

nescierunt sacramenta Dei. Iohannes autem matrem Domini suscepisse uidetur. sed matrem cuius mores maternum indicat nomen. tamen non possum et alias Christi matres admittere, nec aequanda est mulieribus cunctis quae genuit maiestatem. Helias quoque iussus est a Domino relinquere solitudinem et ingredi tabernaculum uiduae. pro imperio Domini laborauit ut in domo mansisset, cui solitudo palatium praestabat ad requiem: occasionem illi Dominus obtulit ad magnalia facienda, ut famis tempore magis ipsi tam uiduae quam pupillis eius sufficientia tribueret alimenta, qui ieiuniis usque quaque afflictus tolerauerat indigentiam et qui missus nenerat pasci, pastus quin immo conferens miseris miserias egestatis fecit excludi. et hoc non potest cuiusquam fauere fluxurae, cum nulla fuerit opportunitas scandali, ubi transeunter quod peius est egestosam habuit mansionem quam quicumque hospes effugeret. at hic apud quos hospitatus est impleuit et rediit, qui etiamsi moraretur, suspectus esse non potuit. qualis illic fuit communitatis adfectus, ubi non erat uictus? et qualem ad uiduam habuit Helias introitum cui fames dedit hospitium? quisquis es qui te uis Heliae de commoratione uiduae uocari discipulum, prius solitudinis afflictiones et quadraginta dierum tolera ieiunus exitum, et aut non quaeres feminam aut non erit qui cum femina commoretur, et tamen si ualueris tibi serua. nobis autem in spiritu et uirtute Heliae non alium quam Iohannem solum angelus et Dominus Christus insinuat.

Pro nefas dolere cogimur quod docemus, qui usque ad hoc uenimus ut in comparatione fluxorum de sanctorum tremendis uirtutibus disputemus. parce iam parce, proteruitas. numquam tibi sancti consentiunt qui religiosa modesta ueneranda pudica pudorata cum feminis negotia peregerunt. aut si adhuc per sanctos cauillationis amfractus contendis exquirere, nos tamen amicos Dei non nouimus nisi ad ueneratio-

3 aequando C ¹	6 ut] aut fort.	7 palatium p. ad C, solatium p. et v
8 magis famis tempore v	9 ieiunii* C s. eras.	10 ipsius tam C, tam ipsi v
11 quaque C s. l. m. 2	12 cuiquam C	13 habuerit v
14 fluxure C, luxuriae v	15 apud C s. l. m. 2	16 adfectus C, effectus v
17 famis C ¹	18 ieiunii v	19 quaeris C ¹
20 solu* C	21 amfractus C	22 nefas C, dolor v
23 dolore C ¹	24 amfractus ex acfractus C	

nem tantummodo memorari, quod Daudid docuit dicens: mihi autem uehementer honorificati sunt amici tui, Deus. eant nunc praedones pudoris et plagiarii castitatis mulierculis suis exponere molestias querelarum. apud sanctos nostros non habent omnino suffugium, quibus misceri ecclesia auctoritate Pauli apostoli prohibetur. et hos, inquit, deuita: ex his enim sunt qui repunt in domos et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis quae ducuntur uariis desideriiis.

- 28 Post hoc edictum utinam confidant sibi angelorum exempla conducere. nos iam non ualent flectere, qui nouimus et angelos cum feminis cecidisse. ab ipsis equidem bene patrocina mutuantur, sed nos nullum angelum audimus contra Paulum apostolum. sed et si nos, inquit, aut angelus de caelo euangelizauerit uobis, praeterquam quod euangelizauimus uobis, anathema sit. insaniunt prorsus et calent incendio feminarum, quotquot huic interdictioni non cedunt, et obscoenitatibus inhiantes malunt mori, quam contenti sint a lateribus mulierum aliqua disiunctione diuelli, ut ad explendam suae auuditatis inluuiem etiam in puncto temporis non sint sine feminae uoluptate, et hunc habent in mulieribus fructum, ut in illas semper defixa intentione desideria satient oculorum, ne uel momentum aliquod transeat, quando indigerunt quod adfectant. sic inter eos integritas emoritur, ubi omnis commoratio seu conuiuendo seu commanendo corruptis adfectionibus inquinatur. quos sanctus Petrus designauerat dicens: in conuiuuiis suis luxuriantes, oculos habentes plenos moeagationibus et incessabilibus delictis, capientes animas infirmas. hos etiam

1 Ps. 138, 17.
24 II Petr. 2, 13-14.

6 II Tim. 3, 5.

12 Gal. 1, 8.

1 memorare <i>C</i> ¹	quos <i>C</i>	5 ecclesiae <i>v</i>	7 captiuas ducunt] captiuant <i>ex</i> captiuas <i>C m. 2</i>	12 audiuius <i>C</i> ¹
sed et <i>C</i> , et <i>v</i>	nos inquit <i>C</i> , inquit ego <i>v</i>	13 de caelo <i>C</i> , dei aliter <i>v</i>	15 et calent incendio <i>C</i> , ardent desiderio <i>v</i>	18 ingluuiem <i>v</i>
	in <i>om. v</i>	20 illis <i>v</i>	21 aliquid <i>C</i> ¹	quando non <i>C sed non exp. m. 2</i>
			indigerunt <i>C</i> ¹ , indigeant <i>C</i> ² <i>v</i>	
22 seu-seu <i>C</i> , siue-siue <i>v</i>	24 petrus apostolus <i>v</i>		designauit <i>v</i>	
26 hos] non hinc nos <i>C sed non exp. et hinc s. l. m. 2</i>			etiam ita <i>v</i>	

Salomon denotat: abominatio est, inquit, coram Domino defigens oculum. plane purum contra oculum se habere testatur Iob qui ait: et si oculis consensit cor meum. uerum enim uero ille potest suis oculis obnoxius non teneri, cui nolenti re-
 5 pentinus occursum mulieris scandalum mouerit, quod protinus mens quod nolebat expellit. ille autem commotionem sui uisus non meretur euadere qui apud se scandali materiam tenet, qui uult intentionis affectibus frui, qui affectat habere quod offensionem oculis ingerit, quorum
 10 auiditas inexplebilis inter offendicula continua nullo modo potest omnino conpesci, quod Salomon adprobat dicens: infernus et interitus non satiatur, similiter oculi hominum insatiabiles sunt. et alio loco: non satiatur oculus ui-
 dendo. et iterum: nequius oculo quid creatum est?

Hac castigatione non compuncti diuina interdicta infandae fami-
 15 liaritatis obstinatione contemnunt et adhuc insuper de caritate causantur, cum secundum uerbum Esaiae qui amaritudinem pro dulcedine deuorantes nudam foeditatem uelamento boni nominis tegunt, apud eos sub falsa dilectione uera dilectio uioletur. sed exclamat caritas et appellat: tales ego non iunxi, altera est quae me simulando
 20 confingit. numquam Dei praeceptis obsisto, numquam fluxis faueo, per me sanctitatem non opto culpari. calumnias mihi aduersa germanitas facit, pericula et ego inter falsos fratres incurri. succurre meus praeco, succurre Paule apostole, dic testimonium meum, ne quod de me adnuntias peruertatur: finis autem praecepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non
 25 ficta³. dilectio deputabitur, per quam sanctitatis iniuria crimina-

1 Sir. 14, 8.

3 Iob 31, 7.

10 Prou. 27, 20.

12 Sir. 1, 8.

13 Sir. 31, 15.

24 I Tim. 1, 5.

2 contra purum v oculum se ex oculis C m. 2 testatur
 se habere v 3 qui iob C consentit C¹ 5 mouit C¹
 7 qui uult] quia uult* C intentionis suae v 8 oculis offensionem v gerit C, ingerat v 11 satiantur v 13 in alio v
 14 haec C¹ non C s. l. m. 2 nefandae v 16 cum C,
 qui v qui C s. l. om. v 18 apud C, dum apud v uiolatur v 19 altera C, falsa altera v 20 confinxit v 21 auersa
 Pamelius germinatas C¹ 26 iniuriam criminationis C¹

tionibus appetitur? aut illorum erit sincera fraternitas aestimanda, de quibus filiae matris ecclesiae perducuntur in culpam? si talis christiana caritas adnotatur, indubitanter odia meliora sunt quae dum separant neminem maculant. haec autem parricidalis dilectio fratres persecutores adunare consuevit, qui libenter patiuntur de suo consortio filias ecclesiae fornicarias diffamari contra caritatem quam Paulus apostolus docuit dicens: dilectio proximi malum non operatur. egregia probatio caritatis, quae non tantum noxia germanitate officit proximo, sed etiam subiecta non uult esse praescriptionibus apostolicae iussionis. confundantur adsertores dilectionis huiusmodi, quos iudicant illi qui pro communibus commodis etiam consanguineam deserunt caritatem.

- 30 In omni mundo paene totum iunctum est genus humanum et ubique cognatio naturalis alterna peregrinatione discernitur. possunt parentes, possunt filii, possunt fratres, possunt et ipsi quod plus est coniuges a Deo concessa sibi naturae uincula disrumpere, et clerici Deo non concedente insuper prohibente mulierum nexibus ancillatam recusare non ualent caritatem? optanda semper cognatis absentatur adfinitas proximorum, et peregrinari ab extraneis feminis clerici reluctantur? quibus faciendum fuerat, etiam si peculiare aliquid uel in consuetum Dominus imperasset, qui ad explicanda impossibilia habent spiritum sanctum, quem mundani homines non habent. unde Iohannes apostolus sic admonet dicens: filioli uincite illos, quoniam maior est qui in uobis est quam in hoc mundo. nunc uero possibile etiam gentibus non dicam Christianis et leue prospicitur et apud clericos sine ullis effectibus euacuatur, ut parum sit eis Dei mandata despiciere, nisi aliud dedecus habeant, quod nec sectantur non dicam uincunt omnium gentium consuetudinem: quibus Dominus per Ezechiel exprobrat et dicit: in legalibus meis non ambulastis et iustificationes meas non fecistis, sed neque secundum iustificationes gentium quae sunt in cir-

7 Rom. 13, 10.

23 I Io. 4, 4.

29 Ez. 5, 7.

9 proximos *C* (cf. *Lucr.* 2, 155)   10 euangelice uel apostolicae *C*   huiusmodi] huiusce **** *C*   17 *** mulierum ** *C*   ancillatam uel conpeditam *C*   18 non ualent recusare *v*   27 secantur *C*¹   29 ezechielem *v*

cuitu uestro fecistis. pudendum nescio quid dilectio ista significat, cum extorqueri contra naturam putatur.

Adhuc habeo quid mirari: cum uideam de Christianis plerosque 31 maritos pariter et uxores continentiam destinantes domicilia singularia magis eligere, ut consensus communium uotorum sine irritatione praesentiae concordante secessu ualeant obtinere, [et] eunuchi nostri non durant sine feminae sodalitate dormire? apud illos amor coniugalis continentiae amore pensatur, et apud spadones cohabitatio feminae numquam potest habere fastidium. dicat nunc eunuchorum caritas, 10 dicat, ne forte in hac secessione magis coniugalis caritas peccet, ut apostoli Pauli consilium uideatur coniugibus insinuasse diuortium: tempus, inquit, quod restat breue est. reliquum est ut et qui habent uxores sic sint quasi non habentes. quanta peruersitas dilectionis intenditur, ut qui habent quasi non 15 habentes esse nitantur et qui non habent quasi habentes esse glorientur. de his ipse apostolus ait: gloria in turpitudine ipsorum.

Dilectio est, inquit. o dilectio quae inuidet sibi. o caritas quae 32 cupit se uituperatione laudari. grande miraculum, ut uirginum caritas uirgines faciat uelut coniuges credi et coniugum caritas coniuges 20 faciat uelut uirgines aestimari. ecce uera dilectio quae in coniugalitate diuidit, ut in castitate coniungat. ecce sancta dilectio quae coniugalibus ad communem laudem inducit absentiam. hi pro certo sese inseparabiliter diligunt. qui ut triumphos sibi inferant a se ipsi discedunt: quibus nec crimen nec natura nec lex nec Dominus nec aposto- 25 lus potestatem unius conuersationis interdixit aut tulit, sed pro tuendis paribus uotis semota uanimitate absentari caritas persuasit. illi uero uideant cuius sit caritas quam uouerunt, qui nec crimini nec naturae nec legi nec Domino nec apostolo nec ipsi coniugalitati suc-

12 I Cor. 7, 29.

16 Phil. 3, 19.

2 cum scripsi, cui C, quae v putatur C s. l. m. 2 3 quod C
 uideo C¹ 5 consensu r praesentiae et v 7 soliditate C
 9 nunc om. v 10 peccet C et in ras. 11 coniugalibus C¹
 13 sint om. v 14 quanta . . . non habentes om. v *** quasi C
 si s. l. 18 se ex te C in uituperatione v 19 facit C¹
 23 ipsis v 25 conuersationis om. v 27 uideant C, uiderint v
 cuius C. quid r nouerunt C crimine C¹

cumbunt, quos tantum uirginitas probrosa condemnat, quantum illos coniugalitas castrata glorificat, quibus sufficiat ad supplicium dedecorosum, quod spadones a coniugibus iudicantur. ad quorum increpationem non tacendi sunt etiam filii Israel, qui apud Esdram uxores et filios contra diuina iura susceptos non cunctati depellere nec contra Domini caritatem conati sunt excusare. uerum fatear, si permittor. qui nunc pro dimittendis feminis alienis adiunguntur, quid facerent si liberos et uxores proicere iuberentur? aut quando ualebunt pro Christo renuntiare cognatis, qui mulierculas non suas praeponunt Christi praeceptis? dico eos facile pro isdem mulierculis parentes proprios abnegare, quam propter Christum relinquere ipsas mulierculas posse, despicientes quod in euangelio ipse Dominus testatus est dicens: si quis uenit ad me et non odit patrem suum aut matrem aut uxorem et filios et fratres et sorores et animam suam, non potest meus esse discipulus. 15

- 33 Si de abiiciendis parentibus dubitantes indigni sunt Christo, quid sibi promittunt quos contemptores exhibet Christo non parentalis affectio? ac per hoc illorum meritis euacuantur, quos uident contemplatione Christi nullas personas excipere cognatorum. nec minus eos sed peius etiam illi confundunt, qui metuentes non tantum cum aliena sed etiam cum sua carne luctari, amputatis genitalibus semet ipsos abscidunt. de quibus modo examinationis suspendo sententiam relinquens alia disputatione promendam. sed in confusionem spadonum non dubito meliores adserere, qui nec sibi quidem parcunt, non dicam feminis audent temptamenta porrigere. respondeant spiritalis eunuchi quis furor est in dilectione mulierum uel quod in feminae contubernalityte mysterium, ut in perniciem suam alienis membris indulgeant, 25

12 Luc. 14, 26.

3 quod <i>C s. l. m. 2</i>	coniug**ibus <i>C</i>	4 hesdrum <i>C</i>
5 cunctati sunt <i>C</i>	7 adiunguntur <i>C</i> , adhaerent <i>v</i>	si** <i>C</i>
8 iubeantur <i>v</i>	10 eos <i>ex eo C</i>	faciliter <i>v</i>
11 ipsas mul. rel. <i>v</i>	12 testatus est dicens <i>C</i> , dixit <i>v</i>	13 aut
filio aut f. <i>v</i>	21 semet ipsos <i>om. v</i>	22 abscedunt <i>v</i>
in confusione <i>C</i> , secundum confusionem <i>v</i>	24 parcunt quidem <i>v</i>	23 sed
25 porrigere <i>C</i> ¹	26 est <i>om. v</i>	quod <i>C</i> ¹ , quod sit <i>C</i> ² <i>v</i>
feminae <i>v</i>	27 mysterium] ministerium <i>C</i>	indulgent <i>C</i> ¹
		cont.

cum illi sua quoque incunctanter abscidant? hi confirmatos in se artus abiciunt, et illi aduersariis artubus glutinantur. hi pro integritate spiritali cum tormento non integri corporis dimicare non dubitant, et illi sine tormento integri esse sine feminarum dimidietate detractant. sed aduersus illos comparatio nulla est facienda de nostris, ne consolentur addicti quibuscumque iudiciis Christianis. peiores sunt et aliqui memorandi, ut maior poena sit a damnato damnari. Iudaeos considerent usque hodie pro legis imperio carnis suae partem circumcisionis cruciamento truncare et sciant quid mereantur, qui euangelio iubente dissimulant circumcisi mulierum praesentia peragere Domini uoluntatem, non intellegentes quod ipse Dominus dixerit: nisi abundauerit iustitia uestra plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum. puto etiam de Gallis suis nobis idololatrae exprobranter insultent, qui abscedentes semet ipsos libenter exruciant, dum modo cum damno status sui simulacrorum dissimulationibus pareant. clerici autem nostri ad lucrum magis corporis proprii damnum uolunt mulierum secum commorantium sustinere, quas etiam de substantia propria oportebat euellere, si cum illis nasci contingeret, ne comparati idololatri et sacrilegis erubescerent. de quibus et Dominus contemptores arguit dicens: prudentiores sunt filii saeculi huius filiis lucis. ergo nostris clericis talium profana deuotio est praeponenda, quibus cum tantis exitiis amabilia sunt turpia sacerdotia. clerici uero pro dignitate sacerdotii caelestis non sanguinem fundunt, non tolerant ferrum, non est aliquod uulnus, non est aliquis cruciatus, sed solus eos contra Dominum feminae torret aspectus. sic in feminas ruunt, sic feminas amant, ut non sperent manifestari dilectionis suae posse quandoque pura mysteria, sicut per consimiles eorum turpiter publicata

11 Matth. 5, 20.

21 Luc. 16, 8.

1 abscidant *v*   2 glutinantur *C*   3 non *C* s. *l.*   integri* *C*   4 detractant *v*   6 consulentur *C*¹   7 damnato *C*, detruncato *v*   8 circ. cruciamento *C*, circumcisione *v*   14 idololatrae *C* trae s. *l.*   insultant *C*¹   abscedentes *v*   19 euellere oportebat *v*   comparati *om.* *C*   idolatris *C*   22 ergo nostris *C* in *ras.* *m.* 2   26 eos *om.* *v*   torret *scripsi*, terret *C*, tenet *coni. Pamelius*   27 feminas *C* a in *ras.*   28 quandoque posse *v* pura *C*, impura *coni. Pamelius*

sunt et detecta, quos Paulus apostolus iam tunc praeuiderat dicens: quorundam hominum peccata manifesta sunt prae-
cedentia ad iudicium, quosdam autem et subsequuntur.
similiter autem et facta bona manifesta sunt, et
quaecumque aliter se habent abscondi non possunt.

- 34 At contra et ipsi dicunt: 'nonnulli de contemptoribus nostris simi-
liter feminas habentes in domibus martyrium consecuti sunt, ut in-
nocens inter illos conscientia probaretur'. nolo mihi de martyrio quis-
quam moueat actionem, quia saepius et moechi et sanguinarii et
ebriosi et omnium scelerum rei reperta pugnationis occasione conuersi
meruerunt ad martyrii ueniam peruenire. ideo enim martyrium ap-
pellatur tam corona quam baptisma, quia baptizat pariter et coronat.
age nunc, si licuit quibusdam inuiolata feminarum societate marty-
rium promereri, sine indulgentia illis quoque ipsum martyrium non
fuit, quos reatus prohibita contubernalis non absoluit, nec in-
nocentes in ipsa innocentia potuit adprobare, quibus contemptum le-
gis et conuersationis illicitae foeditatem et quod est grauius super
omnia crimen ecclesiae cernitur ignouisse. etenim noxia est innocentia
quae sponsae Christi officit famae. et cum Christus agnus innocens
immo ipse caelestis innocentia, quod est uerius, totum se contempserit
pro ecclesia, ut eam sine macula ulla uel ruga redderet inlibatam,
qualis est clericus cui ad hoc sponsa Christi committitur, ut pro unius
feminae amore culpam totam ecclesiam patiatur? ausim dicere: a Deo
patre missus est filius de sinu patris et regno absens esse durauit, ut
ecclesiam faceret innocentem, et clericus mulieris latus deserere non
potest, ne Christi ecclesiam reddat infamem?

- 35 Sed aiunt: 'in martyrio ignoscitur nobis, sicut indultum est paren-
tibus nostris'. hoc ergo et nos omnes de peccatis omnibus confidamus,

2 I Tim. 5, 24.

1 i. t. prouiderat C, praeuiderat iam tunc v	3 sua subsequun-
tur v	7 innocens inter illos C, illorum innocens v
10 pugnationis C, pugnae v	12 quia ex qui C
13 licuerit v	14 promereri C ri in ras.
15 non	17 illicitae C in ras. m. 2
C s. l. m. 2	19 fame C e in ras.
20 uerius C e in ras.	23 audemus v
28 nostris om. v	omnibus C, nostris v

ut qui bene agere laboramus inter luxurias euagemur et discurramus
 per semitas peccatorum, retinacula dimittamus et frena laxemus.
 eamus quacumque nos mundus abstulerit et ubicumque diabolus inui-
 5 tauerit. libere fornicemur inuideamus rapiamus fraudemus, omnia
 mala securi committamus: martyrium subueniet et euademus. sic
 enim Paulus apostolus pollicetur: faciamus mala ut ueniant
 bona: quorum damnatio iusta est. huic martyrio spem tradant
 quos mathematici docuerunt habere de crastino praescientiam et has
 coronas expectent qui supra angelos et Christum per astrologos di-
 10 dicerunt scire tempora quae pater in sua posuit potestate, ut uel tunc
 recordentur ante martyrii tempus bene agere debuisse, cum diem Do-
 mini senserint sicut furem. sed credamus super illos martyrium iam
 iamque pendere. interim priusquam martyres fiant, legibus subiacent,
 ut iudicio subiciantur, nisi armis exarmentur. audaciae nefas est illis
 15 aduersus auctoritatem Domini parentum personas obicere: quibus ipse
 Dominus contradictionis huius abstulit uocem. in legalibus, in-
 quit, patrum uestrorum nolite ambulare et iustifi-
 cationes eorum nolite custodire et in studiis eorum
 nolite commiseri et nolite inquinari. ego Dominus
 20 Deus noster. in praeceptis meis ambulate et iusti-
 ficationes meas custodite.

Sciant nunc adempta sibi esse parentalia patrocinia qui huc atque 36
 illuc recurrentes contradictionum latebras quaerunt, ne umquam fe-
 minis careant: et quia undique defensionis suffragio deseruntur, in no-
 25 uissimo cunctis argumentis exhaustis sententiam Pauli apostoli opitu-
 lari sibi opinantur et dicunt: tu qui es, ut de seruo alieno
 iudices? agnoscit equidem Paulus apostolus constitutionis suae
 uerba prolata, sed constitutionarios et prolatores ipsos ignorat. illis
 enim contulit defensionem qui nullam partem legis impugnant, et ipsi
 30 tribuit patrocinium qui ex uoto suo aliquid faciunt nec quicquam ee-

6 Rom. 3, 8.

16 Ez. 20, 18, 19.

26 Rom. 14, 4.

2 et frena] frena C   5 subuenit C¹   sic ex si C   8 et
 has C, has v   9 super v   10 ut C u in ras.   18 in om. v
 24 in om. v   nouissimo* C. nouissimis v   25 exhausti Baluzius
 26 quis es ut C. qui es qui v: cf. 212, 6

clesiastici iuris inpediunt. ius tractat † uiuendi et non edendi arbitrium uniuscuiusque confirmans. de similibus iussit neminem iudicari, quae uoluntati singulorum auctoritas diuina concedens in utraque parte faciendi et non faciendi clementer indulsit. illos autem ecclesiasticis tribunalibus subdidit quos transgressores ordinariae transgressionis 5 nulla inpunitas excusauit, ut qui passim 'tu qui es, ut de seruo alieno iudices' aduersum nos ueluti libellum contradictorium proferant, rationale simul et certum recognoscant quod accepimus ab eodem Paulo apostolo repulsiu. praecipimus, inquit, uobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut se- 10 paretis uos a fratribus ambulanti- bus inordinate et non secundum traditionem quam accepistis a nobis.

37 Euasimus ut opinor tanta ligamina quaestionum, quibus amatores eunuchos amplexus feminei ligauerunt, qui peruersis interpretationi- bus decreta legalia demutare coguntur et malunt audiri proponentes 15 uana et fabulosa commenta, quam magis ipsi quae uera sunt audiant: quos Paulus apostolus adnuntiat dicens: a ueritate quidem auer- tent auditum, ad fabulas conuertentur. quicquid uoluntadhuc exquirant, ut obsistant pro mulieribus ueritati. uictoriam non habent apud quos contra Esdram mulier potius quam ueritas uicit. uos autem 20 filii carissimi non tantum persuasione sed etiam potestate conuenio. tale deliramentum despici- te, quorum quaestiones Paulum apostolum scitis ubique damnas- se, sicut ad Romanos scripsit dicens: rogo uos, fratres, diligenter obseruare eos qui dissensiones et offendicula praeter doctrinam quam uos didicistis 25 aut dicunt aut faciunt, et declinate ab ipsis. sic et Timotheo delegat: noli, inquit, uerbis contendere: nihil

9 II Thess. 3, 6.
27 II Tim. 2, 14.

17 I Tim. 4, 4.

23 Rom. 16, 17.

1 ius C us in ras.	uiuendi ex ueniendi C, edendi con. Pa-
melius	2 neminem iussit v
quis v	ut C, qui v
7 aduersus v	8 rationale v
accipimus v	13 ut om. v
15 decreta C sed dec s. l. m. 2	
coguntur C un in ras.	audire C ¹
16 magis om. v	quod C ¹
18 auditum auertent v	fabulas autem v
conuertentur C te	
in ras.	20 hesdram C
autem] autem itaque C	21 etiam
om. v	22 tales C

enim utile est, nisi in subuersionem audientium. solli-
cite cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium
inreprehensibilem, recte tractantem uerbum ueritatis.
stulta autem et inania eloquia deuota: multum enim
5 proficiunt ad impietatem et sermo eorum sicut cancer
serpfit. atque ut ostenderet clericis disponendis ad euacuandas quae-
stiones quae sit doctrina conueniens, etiam Tito sic insinuat dicens:
tu autem loquere quae conueniunt sanæ doctrinae,
maiores natu sobrios esse, prudentes, sanos in fide,
10 in caritate, in patientia sincera. ergo auditiones simplices
oboedientia uestra suscipiat et uersipellem contradictionum uitate
fallaciam. purum iter uestris gressibus mundate et supra spinas et
tribulos nolite calcare, ne bonum semen non possit uobis propter spi-
narum frutices sanctitatis fructus afferre. unde propheta Hieremias
15 sic hortatur et docet dicens: nolite, inquit, serere in spinis.
circumcidite uos Deo uestro, circumcidite praeputium
cordis uestri. abscondenda sunt ergo de agro uestro cuncta quae
pungere et lacerare consueuerunt, ne animus agricultoris in possessione
sua malignis sentibus inseratur. et amputanda sunt uobis uniuersa
20 quaecumque igniferi fomitis sulphurantibus flammis scatens fornax
ebullientis carnis exaestuauit, ne uel tenuis quidem scintilla seruata
maiora confleret incendia. quod Salomon manifestat dicens: ab scin-
tilla una augetur ignis. auertite occasiones impuras, quibus
interiora pectoris penetrantur, ut liquida in uobis perspicuitas hono-
25 retur. contenti estote singularitatem laboriosam pro pudore seruando
potius sustinere, quam sine labore ad dedecus peruenire.

Contemplamini quid sit populo sancto praeesse et considerate quale 38
sit diuinis sacramentis insistere. altariis placere debent qui altariis

8 Tit. 2. 1.

15 Hier. 4, 3. 4.

22 Sir. 11, 32.

3 recte <i>ex re C m. 2</i>	11 suscipiet <i>v</i>	12 super <i>v</i>
13 seminare uel calcare <i>v</i>	propter <i>C s. l. m. 2</i>	spinæ <i>v</i>
14 fructices <i>C</i>	17 abscondenda <i>v</i>	uestro <i>C</i> , nostro <i>v</i>
19 uobis uniuersa <i>C</i> , omnia nobis <i>v</i>	20 sulphurantibus <i>C</i>	
21 ne <i>om. C</i>	23 auerte <i>C</i> ¹	28 altariis <i>scripsi</i> , altaribus <i>coni.</i>
<i>Erasmus</i> , alteris <i>Cv</i>	debebunt <i>C</i> ¹	alteris <i>Cv</i> , de altaribus <i>coni.</i>

Erasmus

uiuunt, et talis conuenit sinceritatis cura sacratis qualia sunt sacra ipsa quibus exhibent officia seruitutis, ne circa Dominum offendant ipsi quod tractant aut circa populum incipiant inpedire quod praedicant. propter quod Paulus apostolus sic testificatur et dicit: et omnia, inquit, sustinemus, ne quod inpedimentum demus euang-
 gelio Christi. et iterum: nemini dantes ullam offen-
 sionem, ut non uituperetur ministerium nostrum. hac
 igitur institutione uobis quam plurimum laborandum est de iis, quibus
 ad manifestandam grauitatem singularitas magis quam parilitas testis
 uera est. respicite quanta mala conuersatio parilitatis huius adquirat, 10
 quae non nisi corruptionem seminat, pullulat uitia, cupiditatem concipit,
 ignominiam parit, rabiem concitat, porrigit furiam, lasciuam pascit,
 petulantiam nutrit, casus exaltat, ruinas aedificat, ripas erigit,
 praecipitia instruit, periculis nauigat, naufragiis uelificat, perditione
 gaudet, interitum fouet, confusionem mercatur, thesaurizat oppro-
 brium, criminationes exaggerat, accusationes inflammat et cateruatim
 semel in fascem glomerans numerosas indagines captionum per in-
 finita dedecorum multiplices mortes inuehit in perniciem perditorum.

39 Tot itaque et tantas strages calamitatis et pessimae conuersationis
 nemo prosternit, nemo calcat, nemo funestat, nisi singularis castitas 20
 sola quae munimem inuictum est sanctimoniae et expugnatio fortis
 infamiae, fortitudinis firmitas et lasciuiae petulantis infirmitas, pro-
 bitatis praesidium et improbitatis excidium, animae uictoria et cor-
 poris praeda, ubertas gloriarum et captiuitas criminum, pronuba sanc-
 titatis et repudium turpitudinis, sinceritatis indicium et abolitio 25
 scandalorum, exercitium continentiae et euacuatio tota luxuriae, pax
 secunda uirtutum et debellatio quieta bellorum, puritatis culmen et li-
 bidinis carcer, honestatis portus et ignominiae naufragalis locus, uir-
 ginitatis mater et hostis immunditiae, lorica pudoris et spoliū pro-

4 I Cor. 9, 12.

6 II Cor. 6, 3.

1 talis ex aliis C m. 2	cura sinceritatis v	2 offendunt C ¹
4 et dicit om. v	et om. C	8 iis om. C
pluralitas v	10 parilitatis C ¹	13 r. erigit C, r. eripit uel
rapinas exigit v	19 et] uel C	et] et strages C
uincta C ¹	24 captiuitas C, sterilitas uel cupiditas v	21 in-
uacuatio] uacuatio C	27 inquieta C	29 lurica C

brositatis, corruptionis exitium, murus rigoris et destructio uulgaritatis, seueritatis gladius, triumphator et occisor dissolutionis, armatura uirium et exarmatio fluxurarum, integritatis dignitas et fornicationis addictio, claritatis fastigium et dedecoris praecipitium, uoluntas bonorum operum et afflictio uitiorum, refrigerium pudicitiae et poena petulantiae, adquisitio triumphorum et facinorum detrimentum, requies salutis et perditionis exilium, uita spiritus et carnis interitus, status qualitatis angelicae, funus humanae substantiae. huius retinaculis omnis obscenitas frenatur et compedibus eius calces furentis
 10 libidinis statuuntur. in hac uelut in scopulo franguntur impetus qualescumque sanguinis inundantis et in illa sedatur spumans tumoris insania corporalis. quae dum sibi subtrahit adminicula concupiscentiae, mortua membra sua cognoscitur baiulare: de quibus apostolus Paulus praemonet dicens: mortificate ergo membra uestra,
 15 quae sunt super terram, fornicationem immunditiam libidinem concupiscentiam malam et auaritiam, quae est idolorum seruitus, propter quae uenit ira Dei.

Ab his omnibus non nisi splendido singularitatis cultro castratur
 40 humana natura, ut inlibatos spadones ad conuiuium sanctitatis desponsante circumcissione introducat. cui sanctitas ita promisit anuli sui nuptiale signaculum, ut sine ipsa uirginitas resignetur, quae se sola contenta cupidinem domat mentemque castificat, concupiscentiam subigit, desideria ardoris extinguit, artus debilitat, corpus ancillat, et ita carnalia crucifigit, ut
 25 tam masculus quam femina uideatur in conuersatione mentiri, dum illos operatione utriusque sexus abscidit: aut neutrum faciens de duobus tertiam formam conferre gloriatur ambobus, ut ante resurrectionem resurrectionis imaginem ad instar angelorum meditari noscatur. quod

14 Col. 3, 5.

1 incorruptionis <i>C</i>	2 dissolutionis occisor <i>C</i>	3 exarmatio fluxurarum <i>C</i> , exarmatura fluxorum <i>v</i>	5 et poena <i>C</i> , poena <i>v</i>
9 furentes <i>C</i>	10 hanc <i>v</i>	scopulo <i>ex</i> copulum <i>C m. 2</i> , scopulos <i>v</i>	11 immundatis <i>C</i> ¹
14 uestra <i>om. v</i>	20 desponsante <i>C</i> , dispensante <i>v</i>	tumoris <i>C</i> , humoris <i>v</i>	21 annuli <i>v</i>
23 castificat <i>C</i> , rectificat <i>v</i>	26 utriusque sexus operatione <i>v</i>	aut <i>ex</i> an <i>C m. 2</i>	28 in resurrectionis <i>C</i> in <i>exp. m. 2</i>

promittens Dominus in futurum, qui digni habentur, inquit, saeculi illius et resurrectionis a mortuis, neque nubent neque nubentur, neque enim morientur. nam sunt similes angelis Dei: quia resurrectionis filii sunt. hoc exigit sancta singularitas meritorum, ut antequam transfigureretur 5 iam transfigurata cernatur in angelicae claritatis aspectum, quae omnia sibi amputans concupiscentiae certamina depraedatur: cuius laudes Salomon exsequitur dicens: melius est esse sine filiis cum claritate. immortalitas est enim in memoria illius, quae et apud Deum nota est et apud homines. cum 10 praesens est imitantur illam, et desiderant eam cum se abduxerit: et in perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum proelium uincens.

- 41 Non est sine filiis cum claritate nisi singularitas sola, quam non solum conscientia sua nullis sordibus maculat, sed etiam nullae opi- 15 niones suspectae parilitatis infamant. nam si castitas quod est difficile masculum et feminam pariter in uirginitate conseruet, non habet claritatem, quam communitas ipsa non potest nisi quibusdam probrositatum tenebris obscurare. singularitas uero ita clara est omnibus et exerta, ut cunctis splendore sui candoris pura manifestetur et lucida. 20 unde nos sic apostolus edocet dicens: sicut filii lucis ambulate: fructus enim luminis est in omni bonitate et iustitia et ueritate, probantes quod beneplacitum sit Deo. et iterum, omnia, inquit, facite sine murmuratione et haesitatione, ut sitis inreprehensibiles et 25 simplices sicut filii Dei immaculati in medio nationis prauae et peruersae, inter quos luceatis sicut luminaria

1 Luc. 20, 35. 36.
24 Phil. 2, 14. 15.

8 Sap. 4, 1. 2.

21 Eph. 5, 8.

1 promisit C¹ in om. v inquit habentur v 2 neque
C, non v nubent ex nubunt C m. 2 5 meritorum C, cleri-
corum v 9 immortalitas ex immortalis C m. 2 10 quae C,
quia v 12 duxerit C et C s. l. m. 2 15 cordibus C¹
16 parilitatis C, pluralitatis v 17 non delendum censet Pamelius
18 quam] quō C sed ō in ras. m. 2 19 obscurari ex obscurere C
21 sic nos v 23 quid C¹ 25 haesitatione ex haesitate C m. 2
27 luceatis C¹

in mundo. sic ubique singularitas splendet, ut omnes pro illa spondere non dubitent, et ita sanctitatem in semet ipsa clarificat, ut laudem sibi ab ipsis quoque inimicis extorqueat. quod maxime de praeposito quocumque Paulus apostolus mandat dicens: oportet
 5 autem eum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat et laqueum diaboli. hanc igitur amate, hanc tenete, quae sola potest feminas debellare. cum adhuc concupiscentia nulla pectus impul-
 10 secretam singularitatis tutelam cito concurrите, ne postmodum non ualeatis effugere.

Praeoccupandus est aditus cunctis insidiis, ne hostilitas prior ob- 42
 repeus occurrat inprovidis. salutare remedium est praeuenire potius quam praeueniri et anticipare potius quam anticipari uiris fortibus
 15 congruit. ubicumque fuerit prouidentia, frustrantur uniuersa contraria: ubi autem prouidentia neglegitur, omnia contraria dominantur. ante famem certamus, ante inopiam laborando satagimus. sic per omnia calamitatibus cunctis tollimus locum, dum gerimus prouidentiam temporum futurorum. quanto magis ante praeuenienda est omni pro-
 20 uisione calamitas feminarum, cuius cupido si admittitur incipere numquam prorsus accipit finem? cuius comparisonem Salomon explicat dicens: infernus et amor mulieris et terra quae non satiatur aqua et ignis non dicit: sufficit. unus-
 25 nihil de illo dicitur, prospiciat ne dicatur: homines sumus, fragilitatem nostram carne portamus. sic iam undique nos circumspecta uiuacitate circumdare debemus et cingere, ut non sit pars aliqua quae uacillet. accipimus quidem fortitudinem spiritalem, per quam substantiae nostrae fragilitas roboretur. sed ita nobis spiritalis fortitudo

4 I Tim. 3, 7.   22 Prou. 30, 16.

2 spondere <i>C</i> , splendore <i>v</i>	4 quocumque <i>C</i> cum <i>s. l.</i>	7 tenete]
timete 2 <i>codd.</i>	10 secretae <i>v</i>	14 uiris <i>C</i> , uiribus <i>v</i>
17 certamus <i>ex acerimus C m. 2</i>	satagimus <i>C</i> , fatigamus <i>v</i>	25 illo <i>C</i> ,
eo <i>v</i>	26 carnem <i>C</i> ¹	iam <i>C s. l. m. 2</i>
		nos <i>om. C</i>
28 accepimus <i>C</i>		

conlata est, ut prouidos non ut praecipites tueatur, ut illos muniat qui renuntiant inportunitatibus delictorum, non eos qui se magis inportunis delictis inmergunt. custos nobis datus est spiritus, sed ut contraria declinantibus adsistendo subueniat, non ut contraria eligentibus faueat, nec ut uoluntarios et pronos in aduersa confortet, sed ut ab aduersis nitentes separari confirmet. nam quicumque perniciosis conatibus audet exercere uirtutem, iuuamen non habet spiritus sancti, qui neminem uult ultroneum uirum fortem ad fraudulentas uictorias coartari: nec protegit eum, quin immo sed deserit, quem periculis inruentem per inlicitos euentus exquirere triumphos agnouerit, sicut ipse iam tunc per Salomonem locutus est dicens: amans periculum in ipso periet.

- 43 Ordine suo igitur non nostro arbitrio uirtus sancti spiritus ministratur et secundum institutum eius proelia prosperantur. numquam nisi praecipitatus exercitus cecidit, qui audius fortiter facere ducis uel imperatoris sui dispositiones inrupit: multo magis perperituram erogat fortitudinem, qui sine armis doctrinae magistri spiritus praesumpserit triumphare, cum dicat: uae qui per praesumptionem suam aliquid faciunt, non per Deum
- 44 Si qua igitur in uobis est fiducia uirium spiritalium, quid spiritalia deceat recordetur, et si creditis uos spiritaliter militare, agnoscite quod docemus non esse carnale, sicut Paulus apostolus loquitur dicens: si quis putat se prophetam esse aut spiritalium, cognoscat quae scribo uobis. non est quod uobis in hac persuasione deceptorum blandiamini, ut quia spiritalia estis, uelitis inter flagitiosorum armamenta uersari, nec uos inhabiles esse pro clericatus dignitate, quia maioribus maiores consueuerunt conflictationes occurrere. acrius diuitibus quam pauperibus inuidetur et non inopes sed locupletes inquietat infestatio saeua

11 Sir. 3, 26.

18 ? ?

23 I Cor. 14, 37.

4 declinantibus *C* *cl ex d m. 2* elegentibus *C* 5 uoluntario set *C* 6 ab *om. C* 9 eum *C*, illum *v* 12 periet *C*, peribit *v* 16 perperituram *C*, perperam *v* 20 quid *ex* qui *C* 21 recordemur *v*, recordemini *Pamelius* 27 clericata *C*¹ maiores maioribus *v* 28 consueuerunt *v* conflictationes *v*

latronum. plus duces et principes quam milites ab hostibus appetuntur in pugna, et uiolentius propulsantur uentis et turbinibus culmina quaecumque sunt altiora. ideo magis magisque, quo plus ceteris unusquisque potest, sciat esse sibi metuendum ne in aliquo minoretur, 5 propter quod Salomon sic admonet dicens: qui gloriatur, inquit, in diuitiis, paupertatem uereatur. rogo uos quantum ualeo et ultra quam ualeo haec sint studia omnium clericorum, ut singularitatis inaccessibilis secessionem fungantur, ne aut ipsi per feminas aut feminae per illos ad ignominiosa ludibria prouocentur. si quis 10 habet matrem uel filiam uel sororem uel coniugem uel cognatam, sic habeat, ut nulla intersit ancilla neque aliqua ingrediatur extranea, ne ad hoc uideatur tenere proximas suas, ut ipsarum causa libere sibi adhibeat alienas. quod si non possint ipsae quae sunt proximae sine famularum ministerio uel sine amicarum esse solacio, expedit ut 15 migrent ad aliud domicilium quam propter illas personae contrariae teneantur. humanum est enim, ut nec clericus illas necessariis feminis fraudet nec ipsae clericum per inportanas feminas sordident. adsignari possunt sanctis mulieribus, cum quibus uiuant, dummodo cum clerico femina nulla commaneat. non despecta, non uetula sine 20 adfinitate peculiariter suscipienda est ad domesticum obsequium: quia magis illic cito delinquitur, ubi sine suspitione securum potest esse delictum, maxime quia cupidini nulla deformitas, nulla despectio fastidii uel uilis existit, cui diabolus pingens speciosum efficit quicquid foedum uel horridum fuerit.

25 Si quis autem modo profecione cogente apud fratres uel apud 45 extraneos hospitatur, ubi mulieres intersunt, omnino se artet, ne passibilitate aliqua uitietur. semotus ac secretus Deo uacet et sibi, ne intus capiatur a diabolo, et qui foris capi non potuit apud suos

5 Sir. 10, 34.

2 et turbinibus C et s. l. m. 2	3 quo C s. l. m. 2
7 sunt st. omnia C	8 inaccessibiles C ¹ 10 uel coniugem C exp.
m. 2	11 sit inter (inter sit m. 2) ancilla C, ancilla intersit v
13 possunt C	14 esse om. C ut migret C ut s. l. m. 2
16 ut C s. l. m. 2	20 est ad C, ad v 21 illic cito Bal.,
inlicito C	22 cupidinis C 23 cui C, sed v 27 ac C s. l.
m. 2	28 suos ex uos C

cadat. qui hostes effugit, ad tempus pro salutaribus causis procedat ad faciem et iterum cito discedere de conspectu festinet. ubique gustanda est cum mulieribus, non continuanda praesentia, sed quasi transeunter feminis exhibenda est accessio quodammodo fugitiua. proteruitatis enim iam coepta sunt repraesentari semper in medium, 5 et perditionis meditatio est frequentatiuum inter mulieres celebrare processum. de qua re nobis Salomon moderamen inposuit dicens: in medio mulierum noli assiduus esse. sic igitur ambulate, sic agite, ut semper in clericis ecclesiae senatus candidus constet. seueritas in uobis circa feminas uigeat, auctoritas polleat, uigor tene- 10 atur, grauitas ueneretur.

- 46 Vt semel omnia colligamus ad clausulam, breuiarium relegimus uobis quod ad compendiosam plenitudinem redigens apostolus Paulus insinuat: de cetero, inquit, fratres, quaecumque sunt uera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecum- 15 que sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae, si qua uirtus, si qua laus disciplinae, haec cogitate quae accepistis et didicistis et audistis et uidistis in me. haec agite et Deus pacis et dilectionis erit uobiscum. amen. 20

XIII. DE DVPLICI MARTYRIO AD FORTVNATVM.

- 1 Multifariam multisque modis ago gratias, Fortunate mihi in Domino carissime, diuinae benignitati, quod et tuam pietatem excitauit

7 Sir. 42, 12.   14 Phil. 4, 8. 9.

6 frequentantium C   13 paulus apostolus v   14 inquit om. v. —
Explicit (liber add. m. 2) de singularitate clericorum C. —

ad exstimulandum officium meum, ut unico libello commilitonibus nostris materiam subministrarem, unde sibi gratia spiritus opitulante munimenta telaque fabricarentur aduersus persecutionum incursus, et mihi quod petebas conanti non delignata est adesse, et quod utriusque nostrum operam non passa est esse sterilem, hoc est quod mei Fortunati pium desiderium bene fortunauit, et ministri sui officium uoluit esse gregis sui beneficium. scribis enim ex eo libro multum roboris et alacritatis accessisse strenuis, timidioribus autem et infirmis tantum animorum esse additum, ut ex his quoque per Dei gratiam certam uictoriam nobis promittere debeamus. eoque libentius obtemperauit posterioribus tuis litteris, quibus orat tua caritas, ut quoniam hoc auspiciis Domini nostri Iesu Christi bene successit, addam uolumen alterum de duplici martyrii genere: quorum unum exhibetur cum saeuit tortorum immanitas, alterum occultius quidem est, sed nihilominus fortem animum postulat multaque diuinitus armatura communitum. utinam et hoc munus Christi spiritus per me fratribus et commilitonibus nostris largiri dignetur et quod dedit bene prosperare. quemadmodum enim nihil sanctum nisi illo sanctificante, nihil potens nisi illo corroborante: ita nihil felix, nihil auspicatum nisi illo prosperante. sane et uestris precibus et Domini bonitate fretus aggrediar.

Martyr, ut iis quoque notum est qui Graece nesciunt, testem sonat. 2 quamquam autem post exortam euangelicae ueritatis lucem ecclesiastica consuetudo cognominis huius honorem proprie tribueret iis qui in tormentis usque ad mortem perdurarunt in professione nominis Iesu Christi et euangelicum instrumentum sanguine suo uelut obsignarunt apud incredulos: omnis tamen piorum uita testimonium reddit Deo, non quod ille cuiusquam egeat testimonio, qui ex se fons est aeternae gloriae, ut nec ullis hominum honoribus fieri possit honoratior nec ullis mortalium ignominis obscurior: sed tamen ita uisum est aeterno illius diuinoque consilio, ut suam bonitatem sapientiam ac potentiam apud homines per homines uelit illustrari, sicut mundum gubernari uoluit per angelos, cum angelorum ministerio non egeat, multaque hominibus per homines largiatur, quae per se dare poterat, qui quidquid uult nutu potest et cui uoluisse fecisse est. et quamquam ut dixi ad illam ineffabilem maiestatem nulla pertingit ignominia, tamen in scripturis ita loquitur, quasi per nos honoretur nel

ignominia afficiatur. nam in Deuteronomio cum Moysse expostulat, quod apud populum òb laticis penuriam murmurantem in Cades deserti Sin ad aquas contradictionis non sanctificavit ipsum inter filios Israel, et ob hanc offensam non est illi nec Aaroni datum ingredi terram promissam ac tot annis expectatam, sed tantum e montis 5 uertice procul aspicere licuit.

- 3 Porro quod dictum est sanctificare pro glorificare, qui litteras Hebraeorum callent, affirmant esse sermonis illius proprietatem. quod ipsum tamen ex aliis scripturarum locis liquere potest, si minus illorum testimonio fidimus, quandoquidem et in oratione dominica 10 sanctificetur nomen tuum dictum est pro glorificetur siue clarificetur nomen tuum. sic et Corinthios exhortatur, ut glorificent ac baiulent Deum in corpore suo. sicut enim nomen Dei glorificatur uita piorum hominum, in quibus ipse per spiritum suum operatur quidquid faciunt boni: ita e diuerso polluitur et infamatur malefactis 15 eorum qui se Dei cultores profitentur. quemadmodum et militis uirtus aut serui probitas redundat in gloriam ducis aut heri, ita militis ignauiam aut serui nequitia dedecori est duci aut hero, propterea quod horum mores magna ex parte pendent ab illorum moribus in quorum potestate sunt. qui etiamsi prorsus absunt ab omni culpa, tamen 20 popularis existimatio solet dominorum mores ex seruorum moribus aestimare. unde etiam hic uidemus diuinam scripturam frequenter iuxta mortalium affectus loquentem uelut in Leuitico de eo qui de semine suo dedisset idolo Moloch dicit: quia polluit nomen sanctum meum. at quod ab hominibus sanctificatum est, pollui 25 potest: Dei uero nomen in se semper est gloriosum, apud homines tantum contaminatur, quemadmodum mendax infamia non polluit uirum integrum. sic et apud Ezechielem clamat nomen suum fuisse pollutum inter gentes impiis moribus Israelitarum. quin et beatissimus Paulus scribens Romanis ex auctoritate prophetae dicit, appel- 30 lans Iudaeos legem profitentes, sed ea quae lex uetat facientes: nomen Dei blasphematur inter gentes. et in oratione dominica, sicut attigi modum, ex auctoritate redemptoris oramus ut sanctificetur nomen Dei patris, hoc est ut inclarescat et illustretur apud homines utique per homines uel potius in hominibus. illustratur au- 35

tem, si spiritus illius regnet in nobis et si illius voluntati obtemperetur in terris, quemadmodum in caelis nulla est rebellio. quoniam autem homines ex sese nihil habent uirtutis, quidquid per nos recte geritur cedit in gloriam Dei et ideo thesaurum diuinae potentiae
 5 promit interdum ex uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis Dei et non ex nobis.

Ergo quamquam omnis piorum uita martyrio suo glorificat Deum 4 et Christum filium eius, nullum tamen est illustrius testimonium apud homines quam sanguinis, hoc est uitae propter Deum contentae et
 10 mortis fortiter toleratae. reddiderunt et miracula testimonium diuinae potentiae, praesertim apud incredulos, nam his proprie data sunt signa, quemadmodum scribit beatus apostolus: sed semper efficacius fuit sanguinis profusi testimonium. quot morbos insanabiles uerbo sanarat Dominus, quot caecos illustrat, quot mancos paralyticos
 15 ac debiles restituerat, quot exanimes ad uitam reuocarat? et tamen pauci credebant in eum, et audiebat: in Beelzebub eiecit daemonia. ceterum ubi uentum est ad sanguinem, ibi deiectum est satanae regnum, ibi subactus est mundus. commemorat et Ioannes euangelista triplex in terra testimonium, spiritus aqua et sanguis,
 20 quod efficacissimum est postremo recensens loco. spiritum in columbae specie descendentem super Iesum uidere meruit Ioannes baptista, an alii uiderint incertum. certe hoc testimonium Ioanni datum est, quo desineret dubitare de Domino Iesu, an ille esset qui baptizaret spiritu et igni. aquae testimonium uidit Ioannes euangelista, nec
 25 satis constat solusne uiderit an cum multis. erat quidem hoc ingens mysterium sacri lauacri quo delentur peccata: sed uidit aquam simul effluere cum sanguine, qui nisi adfuisset inefficax erat aqua. quid enim prodest aboleri peccata, nisi succedat uita iustitiae quam confert sanguis? quamquam hi tres unum sunt: unus enim Deus est,
 30 qui per spiritum aquam et sanguinem declarat hominum generi uirtutem ac bonitatem suam: aut ideo dicuntur unum esse, quoniam undique sibi constat testimonium nec ulla ex parte dissonat, quemadmodum quos artissima iungit amicitia propter summum animorum consensum unus animus esse dicuntur.

35 Ac iuxta sensum crassiorem haec tria praecipua sunt in homine 5 uitae argumenta atque etiam instrumenta. quamdiu enim pulmonis

officio attrahitur uicissim ac redditur halitus, certum uitae indicium est: unde loquendi consuetudine spirare dicuntur qui uiuunt et exspirasse qui uitam finierunt. quin et anima Latinis flatus dicitur ad Graecae uocis imitationem, qui uentum *ἀνεμον* uocant. super haec sunt in ipso homine subtilissimi spiritus a corde ubi fontem habent 5 sparsi per uniuersum corpus, sed praecipue per arterias commeantes, licet et aliis partibus omnibus mixti: hi si subito euolent, mortem praesentem afferunt: sin includantur, lenta aegrotatione consumunt hominem. adest et humor quidam naturalis, quem ut arbitror medici phlegma uocant, sparsus et ipse per uniuersum corpus. huius usum 10 numquam sentimus euentius quam in sensu gustus: nisi enim hic admixtus sit inter linguam et palatum, nullum erit palati iudicium. et tamen haec sic mixta sunt in homine, ut non sit sanguis absque spiritu et phlegmate, et pariter ad tuendam uitam conferunt omnia. uidemus quoduis animal mori simulatque sanguis effluerit, et con- 15 sumto humore quem medici radicalem uocant non aliter moritur homo, quam exstinguitur lucerna consumto oleo. sed nimium diu moramur in contemplatione naturae, quod tamen non inutiliter factum opinor a nobis, ut dilucidius fiat caritati uestrae mysterium, in cuius con- 20 templatione ideo uersamur lubentius quia salubrius. nam iuxta natura considerationem tunc ista magnam uim habent, cum in uiuo corpore sua munia peragunt: ac iuxta mysticam philosophiam tunc demum plurimum ualent cum corpus relinquunt.

6 Nemo miratus est Dominum humano more spirantem ac respirantem, sed cum in cruce clamore ualido emisisset spiritum, simul 25 intellectum est, illum et uerum fuisse hominem et uerum Deum: hominem quod iuxta naturae ordinem et ubi uitalem flatum emisisset, desiit uiuere: Deum, quod simul cum ingenti clamore mortuus est, declarans se uolentem ac spontaneum deponere uitam, quod humanarum uirium nemo nescit non esse. sensit efficax testimonium spiritus 30 uicinus centurio: sic enim narrat beatus Marcus: uidens autem centurio qui ex aduerso stabat, quia sic exspirasset, ait: uere hic homo filius Dei erat. quid morte abiectus iuxta carnem? sed nihil morte potentius iuxta spiritum. erat et illud praeter naturae cursum quod e latere exanimati 35

corporis sanguis et aqua profluit, ut absolueretur triplex testi-
 monium. totum effudit spiritum ut nos respirarem: quid-
 quid erat humoris aquei reliquum, expressit ut nos ablueremur:
 quidquid resederat in corde sanguinis, emisit ut nos confirma-
 5 remur, atque haud scio an perperam faciam haec tria inter
 se conferens, cum sint unum non natura sed in mysterio. si qua
 tamen est discretio, sanguis in testimoniorum ratione potissimum ce-
 lebratur, quod in hoc scriptura testatur esse uitam animantis, et ob
 id a cibus submouebatur edicto legis: praeterea magis est expositus
 10 hominum oculis sanguis quam spiritus aut aqua.

Vita Domini, qui summus fuit martyr quique et hodie pugnat et 7
 uincit in martyribus, plurimis fuit offendiculo. non iam loquor de
 Pharisaeis et scribis, ipsis etiam cognatis ac fratribus fuit dete-
 stabilis, cum dicerent illum in furorem uersum: sed mors illius non
 15 solum piis, sed impiis etiam fuit admirabilis, nec alibi magis uerum
 fuit quod Dei uirtus in infirmitate perficitur. ibi fracta
 est satanae tyrannis, ibi deuicti sunt inferi, ibi triumphatum est de
 diabolo, ibi deiectus orcus, caelum apertum, nimirum hoc erat quod
 instante mortis tempore deprecabatur Dominus: pater, clarifica
 20 filium tuum, ut filius tuus clarificet te. quid homine
 mortuo contentius? quis enim uel Caesarem mortuum metuat? sed
 Christi morte quid efficacius? uelum templi scissum est a summo
 usque ad imum, terra concussa est, saxa discissa sunt, aperta sunt
 monumenta, reuixerunt sepulcorum corpora, sol medio die obtexit
 25 faciem suam, nunquam per omnem uitam magis declarauit potentiam
 suam: mox refractis omnibus mortis repagulis uiuum se discipulis
 exhibuit, nimirum hoc est efficax illud sacrosancti sanguinis testi-
 monium, qui solus potuit dirimere maceriam, quae Deum ab hominum
 genere separabat: solus potuit unica litura delere totum illud chi-
 30 rographum quod erat contra nos, et satanae in nos ius uindicabat,
 neque enim sanguis hircorum aut uitulorum potuit abolere peccatum:
 umbrae erant illa et typi futurorum, nec ullius hominis sanguis
 poterat tollere peccatum mundi praeter unici illius agni sanguinem
 cui baptista tribuit testimonium dicens: ecce agnus Dei, ecce
 35 qui tollit peccata mundi.

- 8 Plus est tollere peccatum quam peccata et peccatum non huius aut illius sed mundi. corpus enim peccati mundum uniuersum occupat: hoc per Christum esse sublatum sanguis ipsius pro nobis effusus reddit⁶ euidentis testimonium, melius pro nobis loquens, ut inquit apostolus, quam sanguis Abel. siquidem ille clamans de terra loquebatur uindictam: at Christi sanguis de cruce clamans pacem loquitur et reconciliationem. quin idem sanguis quoniam a nobis bibitur, si modo digne bibitur, clamat in cordibus nostris uerba pacifica et solatii plena. et illic triplex est testimonium, licet spiritali quodam modo. clamat spiritus qui nobis arrhabonis loco datus est: *Abba* pater, testificans quod sumus filii Dei. clamat aqua per quam renati sumus, quod condonata sunt nobis omnia peccata: et si quis adhuc dubitat, accedit sanguinis testimonium clamantis: quid adhuc haesitas, quid adhuc pauitas tyrannum satanan? ecce pretium quo te redimit Dei filius. nisi te saluum uoluisset Deus, non tradidisset unigenitum suum in mortem.
- 9 Nemo maiorem caritatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. si non est maius eximiae beneuolentiae testimonium quam si quis uitam impertiat amico, grauius est dominici sanguinis testimonium qui pro inimicis effusus est. effusus pro inimicis fecit amicos ac filios Dei: atque ut consideremus hanc fore perpetuam amicitiam, reliquit nobis edendam carnem suam, reliquit bibendum sanguinem, ut per eadem aleremur, per quae sumus redempti. sanguinis aspersione confirmatum est uetus testamentum, quemadmodum ad Hebraeos scribens praeclare docet beatissimus Paulus: Christi sanguine consignatum et corroboratum est nouum testamentum, hoc est testamentum et pactum gratiae et remissionis peccatorum per sanguinem agni immaculati, qui in se recipere dignatus est totius mundi peccatum, quod omnes ex Adam contrahunt qui prodeunt in hanc uitam et cuius contagio peccant quicumque peccant. tanta autem est Christi sublimitas, ut fortasse non oporteat quemquam ceterorum hominum cum illo conferre, nisi ipse nobis tantam fiduciam praebuisset, qui non dedignatus sit discipulos suos uocare amicos, seruulos suos uocare fratres et coheredes. quemadmodum igitur ille suo mirabili testimonio clarificauit patrem in hoc mundo at-

10 Rom. 8, 16.

17 Io. 15, 13.

que etiam in caelis: ita testimonium illius quodammodo consummatur testimonio sanctorum, quasi sit una passio Domini et sanctorum. id ne quis existimet parum religiose dictum, beatus Paulus nobis patrocinatur ita scribens ad Colossenses: qui nunc gaudeo in passionibus pro nobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia. quis enim nescit, fratres, quam uberem prouentum effudit ecclesiae seges, apostolorum ac ceterorum martyrum sanguine irrigata? quo plus sanguinis effusum est, hoc magis effloruit multitudo fidelium, hoc
 10 latius sparsit suas propagines illa beata uitis a Christo stirpe surgens et occupans orbem uniuersum quacumque patet ab oriente ad occidentem, ab aquilone usque ad austrum.

Ecce, fratres dilectissimi, a Domini redemptoris temporibus anni 10 fluxerunt plus minus ducenti quadraginta, iamque huius uitis palmites
 15 paene latius se sparserunt quam Romanum imperium, efferas etiam nationes musto spiritus inebriantes et quos nulla ferri uis domare potuit, emollit sanguis illius agni candidi, qui naturae causas scrutantur, narrant adamantem nullae chalybis duritiei cedentem hircino sanguine maceratum ictu malleorum dissilire: nullus autem adamas
 20 corde saxeo peccatorum durior, hoc igitur cor ferreum, cor saxeam, cor plus quam adamantinum emollit sanguis Christi et huius martyrum, qui supplerunt quod illius passionibus deerat, hoc argumento summus ille pastor et ut Petrus ait princeps pastorum testificatus est se esse
 25 pastorem bonum, quia animam suam posuit pro ouibus, nobis exemplum praebens, ut qui pro nostra qualicumque portione uices illius gerimus, parati simus et ipsi pro grege dominico sanguinem fundere, nisi malumus uideri mercenarii quam pastores, domini uerbis congruunt uerba discipuli, cum enim dixisset se gaudere in passionibus, quibus consummaret passiones Christi, perpetuens et ipse pro corpore
 30 Christi, quod est ecclesia, qualia passus erat Dominus, causam adiecit cur ea libenter pateretur, cuius, inquit, factus ego sum minister secundum dispensationem Dei, quae data est mihi in uobis, ut impleam uerbum Dei, et alio quodam
 35 consummantur passiones Christi, ita sanguine pastorum confirmantur

promissa Christi. nullum enim instrumentum indubitabilius, quam quod tot martyrum sanguine signatum est. hoc nimirum est implere uerbum Dei, hoc est replere euangelium.

- 11 Sed interim grauissimus dolor oboritur animo meo, dilecti, dum mecum reputo, cum adhuc recens ille Christi sanguis feruere debeat ⁵ in cordibus fidelium, tam multos esse in quibus refrixit caritas, atque hoc grauius discrucior, quod tales non paucos pastores habeat ecclesia, qui non solum non opponunt corpora sua aduersus luporum incursus, uerum etiam ipsi lupos agunt, dum mactant ac perdunt animas simplicium, ipsi uentri suo, quaestui et ambitioni seruietes, adeoque ¹⁰ non implent uerbum Dei, ut illud cauponentur potius et impiis dogmatibus adulterent: nec cogitant quod ille pastorum princeps seuerissimo iudicio reposcet singulas oues, pro quibus redimendis sanguinem suum fuderat, de manibus eorum. sed illos suum manet supplicium: nunc melius est ut omissis querelis nos inuicem ad officium quod Christo ¹⁵ debemus exhortemur.
- 12 Triplex a Christo testimonium accepimus, triplex illi testimonium reddamus oportet. rudimenta fideliter tradamus baptizandis, perfectiora baptizatis. confirmemus illos fructibus spiritus ad caelestem uitam prouocantes, et si res postulet, libenter etiam uitam commisso ²⁰ nobis gregi impendamus nostraque morte uicissim Deum clarificemus. et ne cui uideatur mirum morte hominum glorificari Deum, audi beatum Ioannem in euangelio de Petro, cui Dominus praedixerat fore ut ubi senuisset, ab alio cingeretur et duceretur quo nollet, ita loquentem: significans qua morte esset glorificaturus Deum. ²⁵ quotquot igitur ab orbe condito propter Deum, propter iustitiam ac pietatem mortui sunt, morte sua glorificauerunt Deum. nam eleemosynas ieiunia preces aliaeque pietatis exercitamenta simulant etiam hypocritae: mortem nemo suscepit alacriter, nisi qui certo persuasum haberet, nihil aduersi posse accidere iis qui persistunt in caritate Dei. ³⁰
- 13 Neque tamen statim martyr est qui occiditur, occiduntur et sicarii et piratae: non supplicium facit martyrem sed causa. quod si qui leguntur sibi fortiter consciuisse necem, aut infirmitas erat morte quaerens dolorum finem aut ambitio aut dementia. nec hoc est testimonium praebere Deo id facere quod et Deo displicet et gentium etiam legibus prohi- ³⁵

oetur. plurimum interest inter barbaricam immanitatem et martyrum modestissimam constantiam in se imbecillem, in Christo fortem. sunt qui certis artibus corpus stupefaciunt, ne sentiant cruciatus: hoc modo se quidem malefici muniunt aduersus carnificum manus. sunt et affectus impotentes qui sensum adimunt animo, ita ut uel mortem impauidi perferant. sed placidum illud ac mansuetum, illud humiliter sublime et sublimer humile non uidemus nisi in Christi martyribus. non obtuentur trucibus oculis carnificem, non minitantur tyranno: magis dolent de illorum caecitate quam de suis afflictionibus. scilicet
 10 clamat et in illis Christus: pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. non aliud spectant quam in caelum, ubi spem omnem habent repositam. sic ipse Dominus uelut agnus sine uoce ad mactationem ductus est: et si quam edidit uocem, ea magis declarauit animum mitem ac placidum quam illum potuisset silentium.
 15 quam blanda oratione compellat Iudam proditorem, quam placide respondit cecus alapa, quam nihil ferocius loquitur Annae et Caiphae, quam tranquille respondit Pilato. denique cum Pharisei uelut uictores mouerent capita sua amarissimis conuiciis in illum debacchantes, ille mitissimus clamat: pater ignosce illis, quia
 20 nesciunt quid faciunt.

Non igitur mori per se testimonium est, sed sic mori est testimo- 14
 nium praebere Deo. Stephanus iuuenis inter homicidas agnus inter lupos stabat placido angelicoque uultu et ad Domini exemplum orat pro lapidantibus nec alibi habet oculos quam in caelum. illic uidere
 25 meruit, cuius praesidio superior erat persequentibus. qui uero timet Deum, non metuit hominum saeuitias, qui ex animo diligit uitam caelestem, facile uilem habet animam atque illi cum beato Paulo uiuere Christus est, mori lucrum. an non ingens lucrum est hanc et breuem et innumeris malis contaminatam uitam cum sempiterna felicitate commutare? hic Dominus quemadmodum et in ceteris omnibus
 30 sese formam nobis exhibuit. quum enim instaret extremus actus martyrii quem aiunt in fabulis oportere esse optimum, secessit, abiecit sese in terram, proluxe atque etiam frequenter ac sanguineo sudore madescens nostrae naturae in se expressit imbecillitatem, ante te-
 35 status animi taedium ac tristitiam usque ad mortem, ne nos in

desperationem caderemus, si cum omnia mortem praesentem intentant, horrorem naturae senserimus. nisi enim adesset sensus dolorum, nihil haberet admirabile martyrium, sed superare dolorem corona dignum est. horrere mortem naturae est, vincere naturam animi fortitudine gratiae est. omnia potest Paulus, sed in eo qui ipsum⁵ corroborat. sed quibus praesidiis vincitur naturae infirmitas? si nos totos humi prosternamus, hoc est si nihil omnino tribuamus uiribus nostris, si uigilemus et oremus instanter, si nostram uoluntatem diuinae uoluntati submittamus dicamusque illa ex animo ex toto corde: transeat hic calix si fieri potest, sed fiat non sicut¹⁰ ego uolo, sed sicut tu uis.

15 Noni ego ac fleui quosdam magna animi fortitudine praeditos, qui iam coronae proximi defecerunt et quem diu professi fuerant abnegarunt. quid fuit in causa? dimouerant oculos suos ab eo qui solus robur dat infirmis: intermiserant orationem ac coeperant ad humana¹⁵ praesidia respicere. contemplabantur suae naturae uiriculas, considerabant aculeos unguas candentes laminas ferrum et ignem reliquumque carificinae apparatus etiam aspectu horrendum, et cruciatuum atrocitatem cum suis uiribus conferebant, et ideo uictoriam amiserunt e manibus. ubi quis ita cogitat 'hoc possum, illud perpeti non²⁰ possum', nunquam feliciter peraget martyrium. sed qui se totum tradit diuinae uoluntati non alio spectans quam ad illius opem, is demum firmus est et inuictus. hoc autem fieri non potest, nisi adsit uera ac uiuida fides, nihil haesitans, nihil disquirens: ne cogitaueris quanta sit tyranni saeuitia, quanta hominis imbecillitas, sed quanta sit Do²⁵mini uirtus, qui certat ac uicit in membris suis.

16 Ergo ut a digressionem reflectamus ad id quod erat constitutum, quemadmodum Domini mors potentior erat quam uita, ita uoluit martyrum suorum mortem esse potentem. quid enim infirmius quam uinciri damnari caedi cruciari occidi et ad carnificis arbitrium praebere³⁰ corpus? haec species interdum misericordiam mouet etiam saeuissimis tyrannis. uerum ubi iam ad monumenta martyrum pelluntur morbi, rugiunt daemones, terrentur monarchae, coruscant miracula, concidunt idola: tum apparet quam sit efficax ac potens martyrum sanguis. praesentia infirma, epistolae graues, audiuit beatissimus³⁵

gentium doctor. hoc et ad martyres recte accommodabitur: uita infirma et contenta, mors grauis ac potens. iam non est par omnium martyrum in tormentis alacritas, quemadmodum nec omnes eodem genere mortis defunguntur. tres illi beati pueri in mediis flammis inuenere refrigerium et septi innocuo elemento uelut in conclaui canebant hynnium Domino. Daniel item citra noxam leonum sodalitio est usus. beatus Andreas, ut habet humana quidem historia, sed satis probatae fidei, gaudens sibi gratulans ibat ad crucem. alii diutinis ac uariis cruciatibus subinde moriuntur nec tamen morte datur finire dolorem. 10 est igitur et illud ueri martyris hoc quoque totum arbitrio Dei committere. nouit ille quid expediat nobis et quid ad ipsius gloriam maxime conducibile sit. tantum illud assidue cogitandum est: siue uiuimus siue morimur, Domini sumus. nec sibi quisquam displiceat, si corpore pariter et animo sentiat grauem ac diutinam 15 molestiam, tantum fidat ei cui certat. is non patietur quemquam tentari supra id quod potest, sed faciet etiam cum tentatione pronentum. quosdam electos interdum patitur in tormentis deficere, ut agnoscant imbecillitatem suam, atque eosdem post fortissimos reddit in certamine. hac dispensatione Petrus ter ab- 20 negauit Dominum, ut edoctus quam nihil posset suis uiribus confirmaret fratres suos. quomodo autem confirmaret? ut sibi diffisi fiduciam omnem collocarent in Domino.

Sed iam tempus est, ut de altero martyrii genere disseramus cari-17 tati tuae, de quo etiam accuratius est disputandum, quod occultum sit 25 et omnium temporum commune: neque enim semper saeuunt Neronēs, Diocletiani, Decii ac Maximini: numquam tamen cessat diabolus exercere Christi militiam professos. et fortassis erunt posthac donante Christo tempora, quibus nullae tyrannorum persecutiones affligent ecclesiam: numquam tamen defutura sunt certamina, numquam mar- 30 tyria quibus homines pii glorificent Deum. ecclesia quidem adhuc in hoc exsilio militans peculiaribus gaudiis applaudit iis, qui in professione nominis Iesu animas suas fideliter deposuerunt, et ad horum memorias magna cum alacritate concurritur: sed caeleste theatrum, angelorum myriades et iustorum cum Christo regnantium innumera- 35 bilis populus applaudit omnibus, qui sinceram fidem et caritatem

inuictam quam habent erga Dominum Iesum integritate et innocentia uitae testificantur.

19 Nec solum professione fidei, quae iuxta Paulum ore fit ad salutem, glorificatur Deus: uerumetiam confessione commissorum. haec ne temere ex nobis ipsis loqui uideamur, adducenda sunt scripturarum testimonia. ergo nisi piorum uita cederet in gloriam Dei, Christus non diceret in euangelio: ut uideant opera uestra bona et glorificent patrem uestrum qui in caelis est. nec Paulus apostolus scriberet Galatis: et in me glorificabant Deum. confirmatur hoc et per repugnantiam ex his quae diximus. etenim si 10 nomen Dei polluitur ac dehonestatur impia uita sui populi, utique bona illius uita cōhonestatur. damnatur apud apostolum et philosophorum impia sapientia, qui cum Deum cognouissent, non tamen eum ut Deum glorificauerunt. sapientiam profitebantur et summum exhibebant stultitiam. itaque cum Deum 15 esse profiterentur, tamen turpiter uiuentes et idolis sacrificantes falso testimonio quodammodo obscurabant Dei gloriam, quasi nec iustus esset nec uerax, aut quasi non unus esset sed multi, aut quasi saxis esset assimilis. id autem euidentius etiam testatur beatissimus Paulus scribens ad Corinthios, emti, inquit, estis pretio magno, 20 glorificate et portate Deum in corpore uestro. ideo Deus redemit nos pretio sanguinis sui, ut semel a peccatis expurgati deinceps uitam ipso dignam ageremus.

20 Ac symbolum imperatoris gestamus impressum frontibus nostris. quid si gerens signum Christi praestet opera Belial, nonne dedecoratur ille cuius insignia gerimus? contra sicut imperator sibi placet de milite praestrenuo, sic existimans illius uirtutem ipsi decori et ornamento esse: sic Deus gloriatur in his quos redemit, quos lauit, quos sanctificauit, quos spiritus donatiuo dignatus est, si uitae sanctimonia declararint Domini gratiam in ipsis non fuisse uacnam. si Paulus 30 gloriatur in discipulorum pietate, gaudium et coronam suam illos appellans, qui nihil erat nisi dispensator alieni muneris: annon Dominus magis gloriatur super his pro quibus mortuus est? iam quod in libro Iob ad hunc modum satanae loquitur Dominus: num anima d-

7 Matth. 5, 16.

9 Gal. 1, 24.

13 Rom. 1, 21.

20 I Cor. 6, 20.

34 Iob 1, 8.

uertisti seruum meum Iob, quomodo non sitei similis
 super terram, homo simplex et rectus ac timens Deum
 et recedens a malitia? nonne sermonem profert de suo cultore
 gloriantis? beatus autem Paulus splendidiore etiam uerbo usus est
 5 scribens secundam ad Corinthios epistolam: Deo autem gratia,
 qui semper triumphat nos in Christo Iesu, et odorem
 notitiae suae manifestat per nos in omni loco, quia
 Christi bonus odor sumus Deo, melius est nomen bo-
 num super unguenta pretiosa, scriptura gloriosam famam
 10 appellare solet odoramenta, non tamen Deus gloriatur hominum more,
 sibi placens ac gestiens, sed nostram salutem suam ducit gloriam et
 ideo subiecit apostolus: in his qui salui fiunt et in his qui
 perenat, quomodo glorificatur Deus in his qui salui fiunt? quo-
 niam in illis illustratur illius misericordia, quomodo in his qui pe-
 15 reunt? quoniam in his declaratur illius iustitia.

Nunc ipse sermonis cursus nos eo deduxit, ut doceamus et pecca- 20
 torum confessione glorificari Deum, hic occurrit protinus ex libro Iesu
 Nane Achan, qui quoniam contra diuinum edictum sustulerat ex ana-
 themate pallium coccineum insigne ac ducentos siclos argenti ac lin-
 20 guam auream siclorum quinquaginta, populus Israel terga uertit ho-
 stibus, itaque Iosue dixit Achan: fili mi, da gloriam Domino
 Deo Israel et confitere atque iudica mihi quid feceris,
 ne abscondas, confessus dedit poenas, et auersus est furor Domini,
 ea confessio clarificauit Dei iustitiam ac sapientiam, sapientiam, quod
 25 illius oculis nihil esset abstrusum: iustitiam, quod non sine causa
 passus esset hostes aduersus Israellem inualescere, quodque leges ipsius
 nullus hominum impune uiolat, nihil erat magni quod suffuratus erat
 Achan: magnum tamen erat documentum uniuerso populo, quantum
 periculum sit Dei iussa negligere eique uelle imponere quasi quid-
 30 quam illum fugeret, aut quasi faueret praenicatoribus, atque ille
 quidem cum esset Iudaeus, ob unicum peccatum quod ipsi leue uide-
 batur seuerissimas poenas dedit, lapidatus ab uniuerso populo, corporis
 interitu salutem poenae redimens, non enim iudicat Deus bis in id
 ipsum.

21 Sed quae poena manet illos, qui post tantam euangelii lucem et gratiam, postea quam semel illuminati sunt, gustauerunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt spiritus sancti, gustauerunt aequè bonum Dei uerbum uirtutesque saeculi uenturi, in multa atque immania crimina relabuntur, crucifigentes sibimetipsis filium Dei et ostentui habentes? qui hoc sunt etiam miserabiliores, quod cum tales sint, asperrantur tamen poenitentiae salutaris remedium, contemnunt ecclesiam maternum gremium offerentem et ad sanitatis instaurationem inuitantem. eiusmodi defectio quantam putas ignominiam inurit ecclesiae? nec ea ignominia non potest pertinere ad Christum qui est caput ecclesiae et per omnia suum esse ducit, quod est corporis ac membrorum ipsius. e diuerso, quanta totius ecclesiae exsultatio, cum qui lapsus est per poenitentiam ecclesiae reconciliatur? ac ne putemus hoc gaudium apud uos tantum esse, Dominum audiamus in euangelio *κατὰ* Lucam loquentem: ita dico uobis, quod gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent poenitentia. nam haec clausula finit parabolam de pastore, qui relictis nonaginta nouem ouibus unam quam a grege aberrauerat multo labore quaesitam ac tandem inuentam imposuit humeris suis et caulae restituit. simili sententia claudit parabolam de muliere, quae drachmam perditam inuenerat. ita dico uobis gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. nec tamen hoc sic accipiendum est, quasi Deo et eius angelis gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quam citra lapsum perseuerare in innocentia: sed scriptura suo more loquitur secundum affectus humanos, illud testatum esse uolens Deo gratissimam esse peccatorum conuersionem. non enim quaerit mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur et uiuat.

22 Atque interdum piorum hominum lapsus quamuis enormes diuina dispensatione uertuntur in summum ecclesiae profectum. sic lapsus est apostolorum princeps, sic Paulus gentium doctor, sic Maria Magdalene, quibus nunc ecclesia praecipue gloriatur, quorum lapsus cesserunt in stabilimentum ac solatium domus Dei. praeterea non hic lo-

quitur de vere iustis, sed de iustitia Pharisaeica, quemadmodum alibi dicit: non est opus sanis medico, sed male habentibus, at non erant sani quibus hoc dicebat Dominus, sed legis qualicumque observatione tumidi sibi videbantur sani et ideo non desiderabant medicum.

Haec cum ad hunc habeant modum, desiderate frater, conemur 23
 assiduis exhortationibus excitare fidelium animos, ut tota etiam vita
 martirium hoc est testimonium reddat Deo: quod adeo negligendum
 non est, ut nisi ea praecesserit, martirium quod sanguine perhibetur
 19 non sit martirium. frustra enim cervicem praebueris carnifici, nisi
 prius occideris membra quae sunt super terram, hoc est affectus qui
 militant aduersus spiritum, odium inuidiam auaritiam libidinem: qui-
 bus quicumque seruit Deum quodammodo abnegauit et Christum ore
 profitens uitam satanam Deum confitetur. nec hic sermo debet cuiquam
 15 uideri durior, cum sit uerax ac salutaris: quidquid homo quis Deo
 anteponit, sibi Deum facit, nec possumus duobus seruire dominis:
 unus enim est Deus ex toto corde ex tota anima ex totis uiribus dili-
 gendus.

Quisquis igitur ore dicit: credo in unum Deum, et seruit auaritiae 24
 aut libidini aut luxui, sibi mentitur sibi que repugnat, aliud lingua
 20 sonans, aliud animo celans, uoce tantum testimonium perhibens Deo,
 cum uitam satanam colat, efficacius autem est uitae quam linguae te-
 stimonium, non omnis qui dicit: Domine, Domine, in-
 trabit in regnum, sed qui facit uoluntatem patris
 25 caelestis, habent et opera suam linguam, habent suam facundiam
 etiam tacente lingua, ideo Dominus in euangelio Ioannem ita loqui-
 tur: opera quae dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa
 opera quae ego facio testimonium perhibent de me,
 quemadmodum igitur bona opera profitentur Deum, ita mala quodam-
 30 modo loquuntur: non est Deus, nec scientia in excelsis,
 quis non contremiscat, quis non inhorrescat, quis non laceret
 uestimenta sua, quis non obturet aures suas, si tales uoces
 audiat ex Christiano? quantus horror, quantus dolor occupat
 animos nostros, cum quis uictus tormentis iussus abnegare
 35 Christum abnegat et ad louis statnam tus adolet? quam trepida-

2 Matth. 9, 12.

23 Matth. 7, 21.

27 Io. 5, 36.

30 cf. Ps. 13, 1; 72, 11

mus metuentes ne Deus iratus fulmen in nos uibret irae suae, ne terra dehiscens nos absorbeat? ut interdum unius impietas supplicii consortio multos inuoluat: et sunt scelera tam immania, ut uidisse quoque aut audisse sit detestabile. sed cur alias in simili crimine tam sumus conuiuentes? cur et nobis adeo blandimur et aliis. at uide 5 quid de talibus loquitur apostolus scribens Tito: profitentur se nosse Deum, factis autem negant. idem in priore ad Timotheum de uidua quae negligit familiam: si qua autem suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit et est infideli deterior. si fidem negauit quae negligentius 10 habet suam familiam, quid dicturum putas de his qui se totos dediderunt mammonae et uentri? de Christianis utique loquitur Paulus scribens Philippensibus, cum ait: quorum finis interitus, quorum Deus uenter est. quos eisdem taxat scribens Romanis: huiusmodi Christo Domino non seruiunt, sed suo 15 uentri. seruire iuxta scripturarum consuetudinem dixit pro colere. uentrem colunt eum quem habent pro Deo. iam de auaritia manifestius etiam pronuntiat scribens ad Colossenses: mortificate, inquit, membra uestra quae sunt super terram, fornicationem immunditiam libidinem concupiscentiam malam 20 et auaritiam, quae est simulacrorum seruitus.

25 Execramur eos qui procumbant ad Dianae simulacrum: quanto iustius eos execramur, qui toto pectore seruiunt mammonae, qui illi quotidie sacrificant? et si auarus est idololatra qui pecuniae studio tenetur, qui quod hereditate obuenit aut industria partum est recon- 25 dit nec erogat in egenos: quid censendum est de his qui lenocinio, qui fenore, qui rapto, qui fraude, qui calumniis, qui opprimendis pauperibus rem accumulanti? atque haec idolorum seruitus non solum inuenitur inter Christianos, uerum etiam quod gemendum est inter episcopos. porro temulentia adeo communis est Africae nostrae, ut pro- 30 pmodum non habeant pro crimine. annon uidemus ad martyrum memorias Christianum a Christiano cogi ad ebrietatem? an hoc leuius crimen esse ducimus, quam hircum immolare Baccho? mihi uidetur multo grauius, si rem recta ratione uelimus expendere. cum tyrannus

6 Tit. 1, 16.
15 Rom. 16, 18.

8 I Tim. 5, 8.
18 Col. 3, 5.

13 Phil. 3, 19.

dicit 'abnega Christum et immola Ioui, et esto amicus noster, aut
 morere', saepe lingua negat corde reclamante et manus adolet tus, cum
 animus intus adoret Christum, quanquam hoc quoque grauissimum
 est crimen, tamen aliquam impietatis culpam elenat humanae naturae
 5 imbecillitas. ibi satanas tibi loquitur uoce tyranni: at quid tibi dicit
 idem per tuam concupiscentiam? 'abnega Christum, et esto diues:
 sacrifica Mammonae et Christo nuntium remitte.' quid est quod polli-
 cetur? aurum et argentum, inutilem materiam nisi exerceas, nec dicit
 'morere sed oblecta oculos', immo potius hoc dicit 'lucrare pecu-
 10 niam ad breue tempus habiturus et perde in aeternum animam tuam'.
 et tamen hic sponte submittis genua satanae et abnegato Christo te
 totum illi mancipas, quid autem Christus? 'meus esto et uiue in
 aeternum: contemne diuitias istas temporarias, et ego tibi cen-
 15 tuplum reponam in hoc saeculo et uitam aeternam in futuro.
 relinque terram et accipe coelum'. ac Deus ista pollicens dese-
 ritur, et diabolus tam nihili res easque falso promittens adora-
 tur. o foedam defectionem, o turpem idololatriam, o iniquam
 permutationem, quo praemio sollicitauit humani generis primos au-
 ctores? ostendit pomum et dedit mortem, mendacio fefellit: non mo-
 20 riemini, sed eritis sicut Dii, scientes bonum et malum,
 atque illi delusi qualem Dominum deseruerunt et ad quem defecerunt?
 a qua felicitate exciderunt et in quas aerumnas semet coniecerunt?
 sed idem ille tenebrarum princeps qui Euae locutus est per serpentem,
 nobis loquitur per satellites suos ac ministros, per lenas et lenones,
 25 per eos qui pelliciunt ad amorem pecuniae ad ambitionem ad uolup-
 tatem, auocantes a sinceritate quae est in Christo Iesu, idem ille lo-
 quitur nobis per concupiscentias nostras quae uiuunt in membris
 nostris, nec dicit quod homo tyrannus: 'aut mihi optempera aut mo-
 rere', nec ostentat carceres catenas uncinos sartagineis aut caminos
 30 incensos, non cruces laqueos aut gladios, sed tantum: 'contemne Deum,
 renuntia uitae caelestis hereditati, et committe adulterium, et capies
 uoluptatem'. sed qualem? momentaneam et corporis tantum: quot
 autem amaritudinibus conditam? infamia periculo, super omnia nero
 secreto conscientiae cruciatu, haec est esca diaboli, hoc auctoramen-
 35 tum, stipendium porro quale est? dicat maiore cum fide beatus apo-

stolus: stipendium peccati mors est. quae mors? corporis, quam solam minuitur et inferre potest tyrannus homo? non, sed mors gehennae quae finem nescit. plus potest homo tyrannus quam diabolus. ille quodammodo cogit hominis naturam, hic nihil aliud potest quam sollicitare: deicere non potest nisi assentiaris, contempsisse uicisse est.

26 Maior itaque uenia debetur Christum in tormentis abneganti quam sponte assentienti diabolo, cui credidisse est Christum abnegasse. ille mendax est et omnis mendacii pater, et illius promissa quantumcumque fronte blandiantur nihil aliud sunt quam praestigiae pellentes in exitium. ne quis itaque sic sibi blandiatur: 'sum peccator, amo pecuniam, seruo libidini, studeo honoribus, indulgeo uindictae, deditus sum uoluptatibus: sed Christum non abnegau'. at reclamat tibi Dominus ipse: non potes duos dominos colere. et interim horres abominandum turificati aut libellati cognomen, ipse fortasse turificatis aut libellatis deterior. illos humanus metus uolentior quam ut hominis natura possit uincere eo compulit, ut impias uoces promant lingua reclamante conscientia: tu tam uili mercedula sollicitatus sponte deficis ad eum, a cuius tyrannide te Christus suo sanguine redemit: cuius iam totus es factus, quemadmodum ait apostolus: emti estis pretio magno, et iam non estis uestri. huius militiam professus es ad salutare lauacrum, huic dedisti nomen, huius sacramentis initiatus es, accepisti donatiuum et pignus spiritus, ne quid dubitares de promisso stipendio, simulque diabolo denuntiasti perpetuas inimicitias, renuuciasti omnibus illius pompis ac uoluptatibus, exsufflasti, exsibilasti, iurasti in uerba redemptoris: cumque tot uitiis seruias, tibi places quod nondum sis turificatus aut libellatus.

27 Si quis miles iuratus in uerba Caesaris profugeret ad Turcam et ex illius arbitrio faceret ea quae sciret ingrattissima Caesari, nonne comprehensus ad supplicium raperetur ut desertor, ut periurus, ut perfuga? quis autem audiret eum ita se defendentem 'non sum desertor, non abnegau Caesarem'. annon mox audiret 'quid refert si lingua tacuit? re ipsa abnegasti, et plusquam abnegasti, qui non solum deserueris militiam, uerum etiam ad tyrannum et hostem im-

1 Rom. 6, 23.

14 Matth. 6, 24.

21 I Cor. 6, 20.

peratoris tui irreconciliabilem transfageris², merito fidelium aures abominantur apostatae uocabulam: uerum hoc non ibi tantum execrandum est, cum incenso tusculo aut scripto libello renuntiatur professioni nominis Christi, sed ubicumque contentis Christi legibus obtemperatur satanae, nec enim refert quid sonet lingua: quae si sonet Christum, cum animus sit deditus criminibus, non est professio sed hypocrisis, abnegatura Christum si metus urgeat, qui premiturificatos aut libellatos, atque in his rebus quae sic inter se pugnant, ut neutra ferat alterius consortium, quoties hanc amplectimur, illam abdicauimus, quoties unam reiecimus, alteram agnoscimus, cuiusmodi sunt lux et tenebrae, bellum et pax, mors et uita, Deus et Belial: quemadmodum testatur et beatus Paulus in secunda ad Corinthios: quae enim participatio iustitiae cum iniquitate, aut quae societas luci ad tenebras? quae autem conuentio Christi ad Belial? adhacsisse Belial est abnegasse Christum, utcumque lingua aut habitu Christum profitearis.

De hoc si quis simpliciorum dubitarit, dabo argumentum crassum²⁸ et euidens, fingamus tyrannum ita loqui Christiano 'incendes tus Ioui', nihil addentem nec exigentem ut Christum abneget: si adoleuerit, nonne cunctis manifestum erit illum hoc ipso Christum abnegasse, quod Ioui fecerit thymiana, etiamsi nihil proferat impium in Christum? quemadmodum qui magicis artibus utuntur (a quo malo nos Domini misericordia liberauit, sicut a ceteris omnibus, quibus iuxta ueterem hominem quondam ambulantes tenebamur) tacite Christum abnegant, dum cum daemonibus habent foedus, iam si Machabaei fratres una cum matre maluerunt tot cruciatibus exanimari quam carne suilla uesci, sic existimantes eum Deum legis auctorem negare quisquis sciens ac uolens legis praecepta uiolat: quo pacto sibi blanditur, qui in luxu temulentia auaritia rapinis adulteriis aliisque criminibus consensescunt, quae gentium etiam leges noluerunt esse impunita? et cum tot modis Christum abnegent, cum toties immolent daemonibus, pro Christianis haberi postulant? atque in his sunt, qui palam ista committunt ac propemodum etiam gloriantur in rebus pessimis: adeo non pudet aut piget admissorum, et tamen audent uenire in ecclesiam sanctorum, audent misceri gregi dominico.

tales interdum tolerat ecclesia, ne prouocati magis etiam perturbent populum Dei: sed quid prodest non eiici coetu piorum, si merueris eiici? nam eiici remedium est et gradus ad recuperandam sanitatem: eiectionem meruisse summa malorum est. ac frustra miscetur coetui sanctorum in templo manufacto, si submotus est a consortio Dei et ab uniuerso corpore mystico Christi.

- 29 Oportet autem et illud considerare quantopere Christiani abhorrent ab idolothyti et ab ingressu fanorum atque ab ipsis etiam simulacris. cum beatus Paulus clamet neque idolum esse aliquid neque idolothytum, multo minus fanum ex lapidibus constructum est aliquid: et tamen plurimorum animus ea religione tenetur, ut mortem opetant citius quam gustent idolis immolatum: et inexpiabile piaculum esse ducant, si ingrediantur fanum Iouis aut Apollinis aut Dianae seque putent contactu simulacri uehementer contaminari. equidem probotalium religionem, si sibi constet in omnibus. nunc pro dolor uidere est quosdam in his paene superstitiose trepidos, in aliis ubi grauior erat metuendi causa nimium esse securos. per se non inquinat animam contactus idoli nec ingressus fani nec esus idolothyti: sed per se polluit conscientiam amor pecuniae incestus rapina hypocrisis et his similia monstra. quam uero congruit horrere fani ingressum, nec horrere in templo sancto spiritui consecrato uictimas immolare daemoniis? clamat sanctus Paulus scribens Corinthiis: nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in uobis? si quis autem templum Dei uiolauerit, disperdet illum Deus. rursus in eadem epistola: an nescitis quoniam membra uestra templum sunt sancti spiritus qui in uobis est, quem habetis a Deo et non estis uestri? quod si Christianorum pectora sibi consecrauit Deus ut in illis inhabitet per spiritum suum, illic deliciatur et inambulat, illic amat sibi offerri uictimam puram in omni loco. et qui in hoc templum Deo sacrum eiecto sancto spiritu inducit abominationes quas in mystica uisione conspexit Ezechiel, qui illic sedem facit Mammonae Veneri Como Baccho aliisque portentis, qui ibi daemonibus immolat spurcissimas hostias, ueretur ingredi fanum gentium ne contaminetur? proinde nemo sibi frustra blandiatur, Deus non irridetur: constet sibi nostra

religio, nec alios detestemur ipsi grauioribus obuoxii criminibus: nec
 alicubi sinus religiose timidi, alicubi impudenter impii, sed Christum
 semel professi tota uita reddamus illi testimonium, et undique glori-
 ficemus illum obediētes illius praeceptis: ut in hoc cognoscant homi-
 nes quod uere fidimus illi, quod ex animo diligimus illum et quod
 non simulate ad sacrum lauacrum addiximus nos illius militiae.

Beatus apostolus praedixit nulli pie uiuere uolenti in Christo Iesu
 defuturam persecutionem, si deest tyrannus, si tortor, si spoliator:
 non deerit concupiscentia martyrii materiam quotidianam nobis exhi-
 bens, postremo haec ipsa mala quae secum defert uita mortalium
 quaeque piis cum impiis communia sunt, martyrii coronam nobis para-
 bunt, si placide, si cum gratiarum actione pertulerimus, neque pri-
 uati sunt martyrii gloria quicumque uiolenta morte consummati non
 sunt, quis autem ausit uel Abraham patriarcham uel huius filium
 Isaac uel beatum Iob eximere e martyrum numero? quae carnificinae
 grauius torserunt corpus, quam patriarchae mentem torquebant
 uaturae affectus, cum inuictanter ad Dei iussum appareret immolare
 filium unicum et unice carum, in quo tota spes erat illi posteritatis?
 quid defuit Isaac martyrio, qui nihil obumbrans passus est se col-
 ligari et imponi busto, nec expauit in ceruicem uibratam machaeram?
 cuius autem martyrium audebimus conferre cum his quae passus
 est Iob?

Quod si quis adhuc diffidit sermoni nostro, certe beati Pauli uer-
 bis non poterit diffidere, is scribens ad Hebraeos orsus ab Abel usque
 ad Gedeonem ingentem sanctorum catalogum recenset, in quo plures
 sunt qui non defuncti sunt morte uiolenta, immo pauci sunt qui sic
 mortui sunt: et tamen de omnibus pronuntiat: et hi testimonio
 fidei probati inuenti sunt, perspicue declarans etiam uita
 bona peragi martyrium fidei, ecclesiae quidem usus discernit illos co-
 gnominibus, martyres appellans eos qui uiolenta morte decesserunt, con-
 fessores qui constanter in cruciatibus ac minis mortis professi sunt
 nomen Domini Iesu parati mortem oppetere uel potius martyrii supre-
 mam coronam ambientes, apud Deum tamen quicumque carnem suam
 crucifixerunt cum uitiiis et concupiscentiis, quicumque Christo uere
 commortui sunt eique in baptismo consepulti sunt, ut iam non sibi
 uiuant neque mundo cui semel mortui sunt, sed ei qui pro ipsis est

mortuus, martyres sunt nec martyrum corona fraudabuntur: inprimis autem monachi qui uere monachi sunt ac uirgines quae uere uirgines sunt. neque enim locus desertus, saccus pro ueste, legumen pro cibo, neque ieiunia neque chameuniae monachum absoluunt, sub his inuolucris interdum latet animus ualde mundanus. quod ita deprehenditur si ad munus aliquod ecclesiasticum uocentur: ibi uideas quosdam ex illis facillime uinci deliciis, impatientiores iniuriarum, appetentiores uindictae quam quiuis alius sit ex media plebe. quid causae est? quoniam corpus exercuerunt magis quam animum: cum beatus Paulus doceat, quod exercitatio corporalis ad modicum utilis sit, pietas ad omnia ualeat.

32 Non haec dixerim, quod improbandi sicut qui talibus modis castigant corpus suum et in seruitutem redigunt: sed quod satanas mille instructus artibus nonnumquam illudit incautis, transfigurans se in angelum lucis et ex huiusmodi corporum exercitamentis inducit illis falsam sanctimoniam persuasionem, cumque intus madeant spiritalibus uitiiis, et sibi et aliis habentur pii. talis erat iustitia Pharisaeorum, cui praelata est iudice Christo publicani iniustitia. ita sunt et uirgines fatuae, quae solidam existimant pietatem corpus habere uiro intactum, cum animus auaritia superbia inuidia et obtrectatione sit corruptissimus. sunt et falso uidae, quae dum uiuunt in deliciis Christo mortuae sunt. in summa tamen quisquis uere Christianus cuiusque status aut ordinis habet certamina sua, habet crucem suam: quam si patienter tollit, si constanter sustinet, testimonio suo glorificat Dominum, tantum ne sibi uindictet laudem bonorum operum: hoc enim non est glorificare Deum, sed clarificare seipsum.

33 Habet unusquisque fidelium agones suos, habet aduersarium diabolum, habet agonothetam Deum, habet theatrum non solum ecclesiae et angelorum sed et infidelium, quemadmodum dicit Paulus ad Corinthios: spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. si uincimus, gloriantur angeli, gloriantur et fidelium ecclesiae, gloriatur et ipse Christus in membris suis. sin uincimur ignauia nostra, triumphat satanas cum angelis suis, iusultant nobis increduli ac Deum contumeliis afficiunt, dicentes: ecce qui iactant se redemptos a tyrannide satanae, qui praedicant se mortuos mundo, nihi-

hominus vincuntur a cupiditatibus suis quam nos, quos dicunt adhuc teneri sub regno satanae. quid prodest illis baptismus, quo dicunt exui ueterem hominem cum actibus suis et indui nouum qui secundum Deum creatus est? quid prodest illis Spiritus sanctus, cuius arbitrio dicunt se temperari? cur semper in ore habent 'euangelium euangelium', cum tota uita discrepet ab euangelii praeceptis? quanto creditis pudore suffunditur ecclesia, cum haec ingeruntur ab hostibus nec habet quo refellat opprobria? nonne uidemus totum ecclesiae coetum demittere uultus atque erubescere, quotiens aliqua uirgo quae Christo nupsit dilapsa ex angelico contubernio, defecit ad stuprum aut coniugium? quantus moeror occupat omnium nostrum animos sed praecipue pastorum, si quando Christi miles tormentis inferior renuntiavit imperatori suo? quantus autem ex aduerso satanae triumphus?

Itaque, fratres dilectissimi, si uere diligimus Deum, si quotidie pe-
 15 timus ex animo 'sanctificetur nomen tuum', summo studio aduigilemus, nec ubi polluamus nomen illius, sed et morte et uita glorificemus illum, iuxta beati Pauli monita uiuentes sine querela ut simplices filii Dei, siue reprehensione in medio nationis pravae et peruersae, inter quos luceamus sicut luminaria in mundo, uerbum uitae continentes ad gloriam Christi Iesu, regis et agonothetae nostri, qui suum esse ducit quidquid in membris ipsius geritur. patiamur cum illo, ut cum illo glorificemur in die Domini. nos hic illum clarificemus apud homines, ut ille nos clarificet claritate sua coram angelis suis, cum, ut inquit beatus Paulus, uenerit glorificari in sanctis suis.
 25 nemo coronatur nisi legitime certauerit. et hi qui corruptibilem coronam ambiunt, ab omnibus se abstinent, nihil non facientes quod ad uictoriam conducit: quid nos facere conuenit, ut assequamur illam immortalis uitae coronam incorruptibilem et immarcescibilem in coelis?

Hic si quis roget, quo pacto quis possit esse martyr sine sanguinis
 30 effusione: quisquis hoc animo sequitur iustitiam, ut mortem citius admissurus sit, quam uelit a iustitia deflectere, huic promta uoluntas pro martyrio deputabitur. Deus enim non aestimat quemquam ex euentu rerum sed ex affectu. cur enim ille fraudetur martyrii gloria,
 35 per quem non stetit quominus martyrium peregerit? ut contra mer-

cedem apostatae feret, quisquis hoc animo uiuit, ut Christum negaturus sit, si iactura bonorum aut corporis cruciatus aut mors sit accipienda. qui ob paululum pecuniae peierat an is uerebitur abnegare Christum, si tota res periclitetur, si intentetur infamia, carcer et mors? qui ob febriculam ad incantatricum remedia confugit an is malit cruciatus morte tristiores perferre quam Christo renuntiare? immo qui totiens ob breuem carnis delectatiunculam, ob momentaneam gloriam deficit a Christo, uitam habebit uilem pro Christo? nec hunc tyrannus fecit apostatam, sed ad tyrannum accessit apostata. ut autem est similis certandi ratio, ita iisdem armis fratrum animi communiendi sunt ad has pugnas quibus ostendimus confirmandos ad martyrium. fides est, quae pugnat et superat in martyribus: nec quisquam defecit in tormentis nisi fidei defectu.

- 36 Orandus igitur assidue Deus, ut fidem in nobis augeat: est enim Dei donum et illi debetur omnis uictoriae gloria. ingeramus illorum animis et infigamus, quam horrendum crimen sit omnis idololatria, quam seure punita sit a Deo sub lege uetere, quot millia trucidarit Moyses ob uitulum aureum. deinde proponatur comparatio manifestae idololatriae cum immolatur simulacris et occultae cum contempto Deo obeditur per concupiscentiam satanae. deinde conferantur inter se Deus fons omnis boni et diabolus omnis malitiae princeps. ostendatur et inaequalitas contubernii: in altera parte sunt filii Dei, conciuēs angelorum et heredes beatæ immortalitatis: in altera filii Belial, societas omnium daemonum et heredes gehennae. conferatur et impar militiae genus, comparentur diuersa stipendia. haec si prius fuerint persuasa et intimis infixis uisceribus, facilis erit uictoria. nunc fides multis natat in labiis, cum in corde aut nulla sit aut uehementer langueat. quis enim non profitetur, quod in Deuteronomio legimus: audi, Dominus Deus tuus, Dominus unus est? et: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli seruiēs? quis non quotidie recitat ore 'credo in Deum patrem omnipotentem.' at non credit in Deum qui in eo solo collocat totius felicitatis suae fiduciam, nec unum habet Deum ac Dominum qui per scortationem, per luxum et auaritiam satanae facit imperata, nec illi soli seruit qui seruit uentri, qui deditus est huic mundo, qui in prauo positus est.

Ethnici putant plures esse deos, et hoc tibi uideris perfectus Chri- 37
 stianus, quod persuasum habes unum esse Deum? quid magni facis?
 idem credunt Iudaei qui quotidie blasphemant in synagogis suis: idem
 credunt daemones et contremiscunt, si uere credis in Deum, crede iustum
 5 et ueracem: iustum in remunerandis piis et puniendis impiis, ueracem in
 promissis, crede non esse spem salutis, nisi per filium eius quem pro nobis
 omnibus tradidit in mortem: crede nihil accidere mali posse iis qui se
 totos illius uoluntati tradiderunt et in illo perseuerant, hoc est credere
 in Deum patrem, hoc est credere in filium eius, hoc est credere in
 10 Spiritum sanctum, unum Deum et ecclesiam sanctam mysticum Christi
 corpus, extra quam non est salus et in qua non est pernicies.

Quisquis in tali petra pedes animi fixerit, aduersus omnes tentatio- 38
 num incursus stabit immobilis, exempli gratia: lacessitus es conuicio,
 suggerit tibi caro uindictae cupiditatem, priusquam respondeas, sic
 15 cogita tecum: hunc maledicum hominem subornauit diabolus ut me
 deiciat ac deiectum perdat, sed ausculta quid suadeat imperator tuus
 cui militas: beati, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt
 terram, et: mea est uindicta, et ego retribuam, quid
 suadeat fortissimus ille Christi dux Paulus: non nosmetipsos
 20 uindicantes, carissimi, sed date locum irae, diabolus
 dicit: 'fruere uindicta et perde uitam aeternam'. Deus dicit: 'uince
 in bono malum, et noli resistere malo, et accipe cum filio meo posses-
 sionem regni coelestis', mox dispice, utri potius expediat obtemperare,
 dicit tibi per concupiscentiam tuam diabolus: 'moechare et fruere
 25 temporaria corporis uoluptate, et esto meus seruus et coheres gehemae.'
 audi potius quid dicat tibi Deus: 'sperne temporariam uoluptatem et
 accipe centuplum bonae conscientiae gaudium in hoc saeculo et uitam
 aeternam in futuro', et expende utri potius sit auscultandum, suggerit
 tibi per carnis affectum ueluti per Euam satanas 'uine genialiter', ex
 30 aduerso dicit Christus: beati qui lugent, quoniam ipsi con-
 solationem accipient, ad eundem modum de ceteris tentationi-
 bus obiice tentatori clipeum scripturarum, in quibus tibi loquitur
 Deus non minore fide, quam si tibi coram ore ad os loqueretur, ex his
 torrentibus sume tibi lapides, quibus deicias superbum Goliath, habes
 3: exemplum a Domino tuo, sic ille prostrauit diabolum: nec deicias ani-

17 Matth. 5, 4.

18 Deut. 32, 35

19 Rom. 12, 19.

30 Matth. 5, 4.

mum si saepius inuadat, ac subinde maioribus machinis aggrediatur: nihil potest aduersus eum qui tecum est. dic illud Ioannis: maior est qui in nobis est, quam qui in isto mundo. succurrat illud Domini dictum: confidite quoniam ego uici mundum. his orationibus si Christi miles fuerit exercitatus ad conflictum, in 5 dies comperiet suum antagonistam debiliorem.

39 Nec tamen remittendae sunt excubiae, si quando hostis simulabit tranquillitatem, sed obseruans illius insidias dicat cum beato Abacuc: super custodiam meam stabo et gradum figam super petram, omni custodia seruans cor meum, ne qua pateat aditus 10 obambulanti quaerentique quem deuoret. tutissimum autem cordis munimentum est sobrietas cum instanti oratione iugique scripturarum meditatione. omnis enim scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo 15 Dei, ad omne opus bonum instructus. ex hac igitur colligendae sunt sententiae, quas ad manum et uelut in procinctu habeas, ut his protinus serpentem caput erigentem deiicias. nullus est enim animorum morbus, cui non praesens remedium diuina scriptura supeditaret. hinc comparanda sunt exempla piorum sed praecipue Christi, 20 quibus se quisque uel animet uel consoletur.

40 Venio nunc ad illa mala quae uel ipsam naturam hominis comitantur uel fortuito uidentur inferri. haec quoque pius animus et ad pugnandum instructus sibi uertet in materiam coronae. exemplo faciam quod dico clarius. excutitur aliquis facultatibus suis siue bello siue 25 naufragio siue rapina. ne protinus hic cogitet laqueum aut rationem malis artibus sarcienti quod periit, sed ita secum loquatur: 'Dominus est qui tentat me an diligam ipsum ex toto corde. ipse dedit, ipse abstulit, sit nomen Domini benedictum. gratias agat quod acceperit ex Domini benignitate: agat gratias quod amiserit ad pro- 30 bationem fidei. si haec dixerit eo animo quo dixit sanctus Iob, cum illo mercedem accipiet. Dominus aestimat non quantum quis perdat sed quam patienter, quemadmodum non respicit quantum aliquis largiatur egentibus sed quo animo. habet aliquis filium unice carum, eo

te mors orbat praematura, pestilentia spoliat te carissimis, sponsa
liberis amicis: ferto patienter et dic: 'Domino ita uisum. et sic for-
tassis et nobis expediebat et nostris. sit nomen Domini bene-
dictum'. sunt et morbi qui non minus atroces habent cruciatus,
5 quam ulla potest inferro tortorum saeuitia, ueluti pleuritis, ischiasis,
podagra, paralysis, calculus, renum et uesicae exulceratio. tale si quid
acciderit, ne mens exasperetur ad impatientiam, ne lingua erumpat in
uoces blasphemias, sed cum beato Dauid et Heli sacerdote dicat:
Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius.
10 ita mala quae non inferuntur ob Christi professionem uertemus nobis
in coronam et Christo in gloriam. ac fiet fortasse, ut Dominus nostra
tolerantia propitiatus aut auferat afflictiones aut mitiget: quod si non
fit, tamen hac ratione faciemus, ut quod animo impatienti fuisset in-
tolerabile fiat patientia mitius. his atque huiusmodi argumentis non
15 desinemus nos inuicem exhortari ad illustrandam Domini gloriam,
cuius titulum et insignia gerimus. praestemus illi martyrium in suo
quisque statu et ordine, non solum in aduersis, uerum etiam in pro-
speris. in aduersis agnoscamus amorem patris flagellantis nos ad
correctionem et gratias agamus caritati qua diligit nos ut filios, quos
20 abdicare non uult sed emendatos recipere. in prosperis aequae gratias
agamus illius bonitati, qua consolatur nos ut tentationum pondus pos-
simus sustinere: ita fiet ut tota uita nostra nihil aliud sit quam testi-
monium, declarans apud credentes et incredulos sapientiam bonitatem
25 misericordiam ac ueritatem Dei patris et filii illius Iesu et Spiritus
sancti. amen.

XV. DE PASCHA COMPVTVS.

1 Multo quidem non modico tempore anxii fuimus et aestuantes non
 in saecularibus sed in sanctis et diuinis scripturis quaerentes in-
 uenire, quisnam esset primus dies noui mensis, in quo mense prae- 5
 ceptum est Iudaeis in Aegypto pro XIII luna immolare Pascha. ad-
 nuit itaque sanctissimus qui id uidit, et inuenimus. inuenimus autem
 per ipsius omnipotentis Dei patris immensam bonitatem et iustitiam
 et Christi filii eius Domini et Dei nostri incomparabili misericordia,
 qui propter peccata nostra obaudiens suo patri exposuit animam
 suam: cum qua resurgens a mortuis die tertia pollicitus est di- 10
 scentibus suis uitam aeternam et dedit pignus spiritus sancti gratiam
 credentibus in passione et resurrectione sua. in quo spiritus ipse
 Dominus uolentibus id est totis fidei uiribus quaerentibus seruis suis
 reuelat alta mysteria et manifestat obscura sacramenta. ac propterea
 credentes et pro certo scientes quia nihil denegat Deus, sed unicui- 15
 que uolenti et desideranti praestat sicuti et uult, commisimus nos
 in rem tam laboriosam: in qua re non derelicti sed potius ab ipso
 Deo inspirati uolumus amantibus et adpetentibus studia diuina osten-

Caecili Cypriani de pascha compotus inchoat *b*, Incipit expositio
 bissexti *c*. (*litteris U G W coniecturas Usserii Galei Wallisii desi-*
gnauit). — 2 multae *c*, multi *G* non modico *om. c G* anxii
 fuimus et *W*, an. XII et *b*, annorum *c*, antiquorum *G* 4 esset *b*,
 sit *c v* 5 iudaeis *om. b* a quarta decima luna immolari *b*
 6 sanctissimus *W*, sanctus sum *c*, sanctus *b* id uidit *W*, diuidit
c, uidit *b* et inuenimus *om. v* inueniemus autem *c* 8 filii|
 felicius *c* incomparabilem misericordiam *c v* 9 obediens *c v*
 10 discentibus *b*, discipulis *c v* 11 pignus *om. c* 12 sp. *c*.
 spiritus *b* 14 alta *om. c* manifesta *b* ac] haec (*potius*
 haec?) *c et sic aliquoties pro ac* 16 commisimus *b*, cum sinus *c*.
 consensimus *G* 17 derelictis *b* 18 insperati *c*, inspirati et
 illuminati *b* adpetentibus *b*, apparentibus *c*, approbantibus *G*

dere numquam posse Christianos a via veritatis errare et tamquam
 ignorantes quae sit dies Paschae post Iudaeos caecos et hebetes
 ambulare, cumque a Deo nos euidenter incipiamus, non tantum pri-
 mum diem, quo in Aegypto agnus occisus est ostendere, sed et prae-
 5 terea futuri temporis dies Paschae Iudaeorum et Christianorum
 demonstrare, incipiamus itaque, dilectissimi fratres, ab Exodi lecti-
 one: in qua lectione recognoscimus ipsum Deum et Dominum ad
 Moysen et Aaron fratrem eius in terra Aegypti dixisse: mensis
 hic initium mensium primus erit vobis in mensibus
 10 anni, fare ad omnem synagogam filiorum Israel di-
 cens: decimo die mensis huius accipiant sibi singuli
 per domos tribuum ouem per domum: et si exigui
 erunt in domo ut non sint sufficientes ad ouem, adsu-
 met secum vicinum proximum suum: per numerum
 15 animarum singuli quod sufficiet sibi computabunt
 in ouem, immaculatum perfectum masculum anni-
 culum erit vobis, ab agnis et ab haedis accipietis, et
 erit vobis obseruatum usque ad quartum decimum
 diem mensis huius, et occidet eum omnis vulgus syna-
 20 gogae filiorum Israel ad vesperam: et accipient de
 sanguine, et ponent super duos postes et super limi-
 naria in domibus, in quibus eum edent in ipsis: et
 edent carnes istas nocte assatas igni, azyma cum
 amaritudine edent, non edetis de eis crudam neque

8 Ex. 12. 2—11.

2 quae] quod <i>b</i>	post] posuit <i>b</i>	3 cumque a deo nos <i>G</i> ,
cum quando nos <i>bc</i> , omnes <i>V</i>	non tantum] notandum <i>e</i>	4 quo
in] in quo in <i>e e</i> , quo <i>b</i>	et praetera <i>b</i> , praeteriti et <i>ce</i>	6 in-
cipiam <i>b</i>	ergo itaque <i>e</i>	dilectissimi <i>om</i> , <i>e</i>
7 cognoscimus <i>e</i>	ipsum dominum nostrum <i>b</i>	8 in t.]
hi terram <i>b</i>	10 fare <i>b</i> , facere <i>e</i> , loquere <i>G</i>	israhel <i>b</i> <i>abique</i>
11 decima <i>e</i>	12 per domus <i>e</i>	13 in domum <i>e</i>
et <i>e</i>	15 animarum suarum <i>ce</i>	computet <i>e</i>
16 in quem	ouem <i>b</i>	amiculum perfectum masculum <i>ce</i>
17 erit vobis	<i>om</i> , <i>e</i>	et ab <i>b</i> , ab <i>ce</i>
19 occidet <i>W</i>	omne <i>ce</i>	
20 accipiant <i>e</i>	21 liminaria <i>b</i> , limen <i>ce</i>	22 domus <i>e</i>
23 eum	edent] comeditis <i>e</i>	24 amaritudine <i>b</i> , pigridis <i>ce</i>
crudum-coe-	tum-assatum <i>ce</i>	

coctam aqua, nisi assatam, caput cum pedibus et interaneis, nihil derelinquetis ex eis in mane, et os non confringetis ab eo: quae autem derelicta fuerint de eo usque in mane, igni cremabuntur [ex intestinis eius uorabitis post suam occisionem]. sic autem comedetis eum: lumbi uestri praecincti et caligae uestrae in pedibus uestris et bacula uestra in manibus uestris, et edetis eum festinanter: Pascha est enim Domini.

- 2 Praecipit igitur Deus per Moysen uniuersae synagogae filiorum 10 Israel in mense nouo, qui est initium mensium primus in mensibus anni, in quo habitu ederent Pascha quarta decima luna, ad hoc utique ut et suam diuinitatem credentibus nobis in Christo manifestaret et illorum latrocinium iam tunc ab initio saeculi demonstraret, et qui in Aegypto ad uesperam id est in nouissima saeculi tempora 15 praecincti et calceati aduersus agnum Dei immaculatum prima die azymorum ad uesperam cum gladiis et fustibus exierunt, et uniuersa quae ab omnibus prophetis praedicta fuerant in eum commiserunt. et ideo qui iam non secundum imaginem sicut illi, sed secundum ueritatem in commemorationem passionis filii Dei Pascha celebramus, nihil aliud inprimis nisi mensem nouum quis sit et unde 20 incipiat et ubi finiat totis uiribus fidei nostrae diligenter requirere debemus. et tunc inueniemus; nec ante nec post XIII lunam inuentam posse ab ipsis Iudaeis Pascha obseruari.
- 3 Quod ipsum quidem euidenter incipiet nobis ostendere sancta et 25 diuina Geneseos scriptura dicens: in principio fecit Deus caelum et terram. terra autem erat inuisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et spiri-

6 Gen. 1, 2—5.

3 relicta <i>cv</i>	4 in <i>om. c</i>	igne <i>c</i>	ex . . . occisionem
<i>om. b</i>	7 et bacula u. i. m. uestris	<i>om. c</i>	8 eum <i>b</i> , illud <i>cv</i>
12 adhuc <i>c</i>	13 ut <i>om. c</i>	14 illorum <i>b</i> , eorum <i>cv</i>	et qui
i. a. a. uesperam <i>om. c</i>	15 tempora <i>om. c</i>	16 aduersum <i>c</i>	
dei agnum <i>cv</i>	17 uniuersa <i>om. c</i>	18 prophetis dei <i>cv</i>	
praedicata <i>b</i>	19 qui] quia <i>c</i>	illis et <i>b</i> , prius <i>c</i>	20 passi-
onis <i>om. c</i>	21 quis <i>W</i> , quae <i>c</i> , qui <i>b</i>	23 quarta decima luna in-	
uenta <i>b</i>	24 obseruare <i>c</i>	25 incipiat <i>cv</i>	

tus Dei superferebatur super aquas. et dixit Deus: fiat lux. et facta est lux. et uidit Deus lucem quia bona est. et diuisit Deus inter lucem et inter tenebras. et uocauit Deus lucem diem et tenebras uocauit noctem. et facta est uespera et factum est mane dies unus. referendo igitur et insinuando nobis sancta scriptura ipsum Dominum diuisisse inter lucem et tenebras. id est inter diem et noctem euidenter ostendit hunc esse primum diem et sequentem eius noctem. inter quos omnium artifex aequaliter hoc est irreprehensibiliter diuisit.

Qui nunc comprehenditur esse VIII kl. April., a quo die computantes aliqui ex nobis qui priores uoluerunt hunc mensem nouum ostendere et ipso XIII luna inuenta dies Paschae secundum Iudaeos demonstrare, dixerunt eundem mensem ab id. Martii incipere et in diem id. April. consummare, et sic impegerunt. ac propterea ipsos dies XXX quamuis recte diuiserint in XI et XVIII, undecim scilicet in communi anno retrorsum computantes et ad idus Martii peruenientes, decem et nouem in priorem illum annum quo embolismus incurrit immittentes et usque ad idus April. deuenientes: in hoc errauerunt, ut dixi, cum uere primum diem noui mensis comprehendere non potuerunt. quae res sic modo uere ostensa demonstrabitur, cum in ipso pinace a nobis composito nullus annus fallere inuenietur.

Volentes igitur hunc mensem uero ostendere, unde incipiat et ubi finiat, reuertamur ad Genesim, quae retulit nobis ipsum Dominum diuisisse inter primum diem et primam noctem. unde recognoscimus et inter secundum et inter tertium diem et noctem neminem alium

1	aquam <i>c</i>	3	et inter] et <i>c</i>	4	alterum uocauit <i>om. c</i>
5	factum est nespere <i>c</i>	6	referendum <i>c</i>	7	igitur <i>om. c</i>
	tenebras <i>b</i>	8	ostendimus <i>b</i>		sequente eius nocte <i>c</i>
				9	omnium] nocte inter quos omnium die <i>inserit c</i>
	hunc <i>c</i> . is nunc <i>G</i>	VIII]	XI <i>c</i>	10	putantes <i>c</i>
				11	prioris <i>c</i>
12	et ... demonstrare <i>om. c</i>	13	dixerunt enim <i>c</i>	14	idus <i>b</i> , VIII
	id. <i>c</i>		in die non. april. <i>c</i>	15	et sic impegerunt <i>om. c</i>
	ae] haec <i>c</i>	16	XXIX <i>c</i> , XXX gen. <i>b</i>		quamuis ... <i>l. 25</i>
	ubi finiat <i>om. c</i>		in XI et X et IX <i>b</i>		scilicet in <i>W</i> , sciunt
	et in <i>b</i>	25	deum diuidisse <i>c</i>	26	primum et <i>om. c</i>
		27	alterum in- ter <i>om. c</i>		

nisi ipsum Dominum diuisisse, et sic a quarto die hoc officium soli et lunae iniunxisset. ipsa sunt enim duo luminaria maiora, de quibus Dominus, dixit: fiant luminaria in firmamento caeli ita ut luceant super terram, et diuidant inter diem et noctem, et sint in signis in temporibus et in diebus et in annis, et sint in splendore in solidamento caeli, ita ut luceant super terram. et sic est factum. et fecit Deus duo luminaria maiora, luminare maius initium diei et luminare minus initium noctis etc. haec sunt autem duo luminaria, quae non tantum hoc officium acceperunt, ut diuidant inter diem et noctem, sed et ut sint in signis et in temporibus et in diebus et in annis.

6 Propter hoc ergo Hebraei tunc qui digni fuerunt spiritu Dei edocti singulos quoque annos secundum lunae cursum computauerunt. et ut ad cursum solis occurrerent inter sexdecim annos, mensis primi dies XXX in duas partes non aequaliter sed secundum rationem diuiserunt, sicut superius diximus nostros antecessores quidem secundum Hebraeos recte diuisisse in XI et XVIII, diem autem primum mensis primi non comprehendisse et ideo errasse. qui dies primus noui mensis secundum cursum lunae duodecies decrescens recognoscitur XVI kl. April. : in quo talis eadem hora inuenta est luna, qualis ante annum fuit V kl. April. facta. cuius anni dies Hebraei numerant CCCLIII usque in XVII kl. Aprilis. qui autem secundum cursum solis computant, post undecim dies et quartum diei VI kl. April. suppletis die-

3 Gen. 1, 14—16.

1 deum <i>cv</i>	quarta <i>c</i>	solis et lunae illuxisse <i>b</i>
2 maiora <i>om. c</i>	3 dominus dixit <i>b</i> , ait deus <i>c</i>	4 ita ut luceant <i>b</i> , sicut pariant <i>c</i> , sicut appareant <i>G</i> , pareant <i>U</i>
		5 in signis et in diebus et in mensibus et in temporibus et in annis <i>c</i>
		6 solidamento <i>b</i> , firmamento <i>cv</i>
	7 ita] sic <i>c</i>	et sic... <i>l. 9</i> noctis etc. <i>om. c</i>
	13 propter hoc ergo <i>b</i> , post haec enim breuiter dicam quod <i>c</i>	spiritum <i>b</i>
	14 singulos] in coelis <i>b</i>	quoque annos secundum cursum lunae (computauerunt <i>supplet W</i>) numquam fecerunt pascha ante XII. kal. apr.: quae luna nata in VIII id. mart. XIII est in XI (XII <i>W</i>) kal. apr.: cum quo tam magnum officium fuerat adepta (cf. 253, 15) sic hanc periocham exhibet <i>c</i>
	15 diei <i>b</i>	18 in XI et X et IX <i>W</i>
	20 XVII <i>b</i>	22 CCLVII <i>b</i>
		24 IIII quartum <i>b</i> , quartam <i>r</i>

has CCCLXV et *quarto diei* annum consummasse inueniant, et sic primum diem noui mensis uenturi V kl. April. ostendunt, ac propterea quatuor quadrantes quadriennii in unum diem redigentes quinto quoque anno non V kl. Apr., sed V kl. Mart. immittunt, ne primo diei mensis noui superuenturi integram diem immittant, et hunc totum ordinem quem Hebraei priores et ante ipsam Romam conditam certa ratione assecuti sunt subuertant, annus igitur Hebraeorum in XII menses diuisus facit mensem XXIX S: similiter et Romanorum in duodecim quoque partitus facit mensem XXX S, ergo inter XXIX S et XXX S interest quae intelliguntur esse horae XI et quartum horae, in quibus XI horis et quarto horae prior ambulauit sol quando factus est initium diei, sic autem et luna initium noctis fieri re-promissa, non oportuit eam post occasum solis fieri et sic in caelo uideri, quoniam debebat a primo die uideri et prosequi, cum quo tam magnum officium fuerat adepta, hoc est igitur quod per singulos menses reparata quinta decima luna praeceditur a sole, et ideo per annum plus ambulare inuenitur sol XI dies et quartam partem diei, et sic luna, quae quarta feria V kl. Apr. quinta decima fuerat facta, inuenta est suppleto primo anno XXVI qu. V kl. Apr.: item secundo anno adiectis XI diebus et qu. inuenta est VII S. V kl. Apr.: tertio anno XVIII dod. V kl. April.: quarto anno XXX V kl. Apr.: quinto anno XI qu.: sexto anno XXII S.: septimo anno III dod.: octauo autem anno inuenta est XV V kal. Apr., qualis in principio fuerat facta.

Hac itaque ratione non sua sed Dei sapientia instructi Hebraei 7
25 circa cursum lunae iuxta regulam primam Graecorum more Ae-

1 quarta diei <i>add. W</i>	4 sed quintum kl. mart. immittuntur <i>b</i>
primi <i>b</i>	8 S (<i>semmissis notam</i>) <i>hic et locis proximis add. W</i>
9 duodecim quoque <i>W</i> , XII decimae quae <i>b</i>	menses <i>b</i>
10 XXX <i>W</i> , XXXI <i>b</i>	quarta <i>W</i>
11 quartum <i>b</i>	14 prima <i>bc</i>
quum <i>b</i>	15 igitur] itaque <i>c</i>
16 proceditur] praeceditur <i>c</i>	
18 in quarta <i>c</i>	V kl. apr. XV decima <i>b</i> , in aequinoctium VIII kal. apr. XV <i>c</i>
19 qu. (= quadrante) <i>add. W</i> , <i>om. bc</i> <i>hic et proximis locis</i>	V <i>b</i> , VIII <i>c</i>
idem <i>c</i>	adiectis] subtractis <i>c</i>
20 XI diebus et <i>b</i> , decem et nouem <i>c</i>	VII S. <i>b</i> , VII <i>c</i>
V kl. apr. <i>om. c</i>	21 dod. <i>add. W</i> , <i>om. bc</i>
V kl. apr. <i>om. c</i>	quarto XXX. quinto XI. sexto XXII. septimo III. octauo autem anno inuenta est XV qualis in principio in firmamentum coeli fuerat posita VIII kl. apr. III feria <i>c</i>
24 ratione] facta <i>c</i>	hebraei <i>om. c</i>
25 lunarem <i>ev</i>	iuxta... lunares <i>om. b</i>

gyptiorum, et non secundum epactas lunares, non potuerunt errasse et ideo quando primum in Aegypto pridie id. Apr. secunda feria XIII luna immolauerunt Pascha, suppleto primo anno eorum non potuerunt pridie id. Apr. celebrare Pascha, quoniam non XIII sed XXV inuenta est ab eis luna. itaque quaerentes XIII necesse habebant immissis XVIII diebus pridie kl. Maias inuenire XIII lunam. sed ne secundo mense inciperent agere Pascha et non primo mense, qui est a XVI kl. *April. usque in XVII kl.* Maias, de XXV diebus lunae retrorsum computantes id est XI dies ipsius lunae deducentes inuenerunt XIII luna et sexta feria, kl. Apr., qui fuit annus communis et primus. secundo anno item communi XII kal. Apr. III feria: tertio autem anno non retrorsum computantes, ne excederent XVI kal. Apr., qui est dies primus mensis primi, et in mensem XII praeteriti anni inciderent, aliter computauerunt. hic enim fuit annus, in quo non XIX, sed deducto uno XVIII dies eos immittere oportebat. quis autem hic unus de XVIII qui deducitur dies, dicemus per Dei gratiam. primo enim tempore, quando in Aegypto obseruata est Pascha, fuit ipso anno debitum *quadrans: primo anno sequente factum est semis*: secundo anno adiecto factum est dodrans: tertio autem anno factum est as: tertius igitur annus in pinace, in quo modo bissextus et embolismus inuenitur. in quo anno Pascha XIII luna VI id. Apr. et II feria fuisse ostenditur: quarto anno communi V kal. April. feria VI: item quinto anno communi XIII luna XVI

1 errare <i>cv</i>	2 idus apr. <i>b</i> , iduum aprilium <i>cv</i>	3 eorum
<i>b</i> , iterum <i>cv</i>	4 pridie idus <i>b</i> , II id. <i>cv</i>	quoniam] quo <i>c</i>
XIII decima <i>b</i>	5 ab eis inuenta est <i>cv</i>	itaque] ita <i>c</i>
decimam <i>b</i>	6 immissis <i>om. c</i>	XVIII <i>b</i>
kl. maias <i>b</i> , III. kal. maii <i>c</i> , II. kl. maii <i>v</i>	XVIII <i>c</i> , XVIII <i>b</i>	pridie lunam <i>om. b</i>
7 et non... diebus lunae <i>om. c</i> ; addito non antorsum sed lacunam supplet <i>W</i>	8 XVI] XIII <i>b</i>	april. usque in XVII kl. <i>om. b</i> , add. <i>W</i>
9 sed retrorsum <i>c</i>	10 XIII dec. <i>b</i>	ipsis kl. <i>b</i>
12 tertio autem anno in pinace in quo bissextum et embolismus inuenitur etc. omissis aliquot uersibus intermediis <i>c</i>	11 XII] XI <i>b</i>	
praeteriti anni inciderat <i>b</i>	15 XIX] nono X <i>b</i>	XVIII] XVIII
octo <i>b</i>	16 de XVIII qui] XVIII noue quid <i>b</i>	18 quadrans...
semis <i>om. b</i> , add. <i>W</i>	19 dodrans tertio <i>W</i> , quarto <i>b</i>	20 est
igitur <i>b</i>	pinaxe <i>b</i>	21 modo <i>om. c</i>
<i>om. c</i>	23 XIII luna <i>om. b</i>	bissextum <i>c</i>
		22 fuisse

kal. April. feria III: sexto anno embolismus non. April. feria II: septimo anno bissext. VIII kal. Apr. feria VI: octavo anno embolismus pridie idus April. feria V. ecce itaque, quomodo superius computauimus quod post annos octo V kal. Apr. iterum inuenta est
 5 XV luna. sic post annos octo pridie idus Apr. inuenta est XIII luna et feria non secunda quomodo ante sed quinta est inuenta. et ideo secundum eundem pinacem non per octo annos sed per annos sedecim ad diem suum primum redire ostendimus: et in eo bissexi annos secundum cursum solis sine errore ignorantium notauimus. qui
 10 et ipse XVI annis suppletis licet ad certum diem suum immisso embolismo cum XIII luna occurrit, tamen ad secundam feriam non occurrit sed ad primam. sic aequae secunda sedecennitas suppleta occurrit ad septimam feriam. tertia uero feria sexta, quarta autem feria quinta. quinta sedecennitas feria quarta. sexta sedecennitas
 15 feria quarta, septima autem. cum suppleuerit annos CXII, reuertitur ad pridie id. Apr. et inuenitur luna XIII et feria II. hi ergo sunt anni CXII in quibus gyrantes et a primo die Paschae obseruato in Aegypto computantes annos usque ad Christum peruenimus, et diem passionis et resurrectionis eius ostendimus.
 20 Prius est tamen ut reliquos annos octo pinacis demonstramus: usque in octauum enim computauimus. nono itaque anno communi

1 april. om. c	sexto . . . l 2 feria VI om. c	2 bissextum sed
communi embolismo H id. apr. b	3 ecce itaque] et cactaque c	
4 post om. b	anno octauo VIII kal. apr. c	5 anno octauo H
id. c est om. c	6 et] sed b non om. c	quomodo ante W,
quomodo c. om. b	7 secundum e. p. scripsi, XIV lunam eodem pinace	
W, non hunc eodem pinacem e, hunc eundem pinacem b	annos sed	
per annos sedecim ad] sed decima c	8 in eo] ideo b	9 secundum
cursum solis om. c	10 XVI ann. c, XVI dec. annus b	sup-
pletus bc	certum] coelum b	immisso W, in bc
11 ta-		
men . . . occurrit om. c	secunda feria b	12 prima c
sup-		sup-
plet occurrat c	13 tertia . . . feria quinta om. c	14 sedecenni-
tas ostendit fer. b	feria quarta sexta sedecennitas om. c	de-
decennitas b	15 septima autem] septimplum tempus b	imple-
uerit annus b	16 ad H idus cv	inuenitur] uenit c
decima et secunda feria b	17 CXII in om. c	gyrantis b
ad diem primum b	obseruatae b	18 annos computantes cv
a om. c	perueniemus c	19 et resurrectionis om. c
20 primo ut reliquus annus VIII pinaces c	21 commune b	

XIIII luna et II feria occurrit kal. Apr., item decimo anno communi XII kal. Apr. sexta feria, undecimo anno bissextus et embolismus VI id. Apr. quinta feria, duodecimo anno communi V kal. Apr. secunda feria, tertio decimo anno item communi XVI kal. Apr. sexta feria, quarto decimo anno embolismus non. Apr. quinta feria, quinto de- 5 cimo anno bissext. communi VIIII kal. Apr. secunda feria, sexto decimo anno facto embolismo inuenta est iterum ad caput, id est in primo uersu luna XIIII et prima feria pridie id. April., in quo die diximus Iudaeos in Aegypto primum obseruasse Pascha.

- 9 Vnde usque ad Iesum filium Naue annis XLI suppletis immolaue- 10 runt filii Israel Pascha kal. Apr. sabbato. Ezechias autem ab *exitu* ex Aegypto usque ad primum annum regni sui post annos DCCCLXVII celebravit Pascha VI id. Apr. IIII feria. item Iosias duodeuicesimo anno regni sui post annos DCCCCLXX immolauit Pascha XII kal. Aprilis feria II. Esdras autem eo tempore quo suppletae sunt septem 15 hebdomadae a templo restituto et perfecto et restituta ciuitate Hierusalem, post annos ī CXIIII sacrificauit Pascha XII kal. Apr. sabbato. sed et ipse Iesus dominus et saluator noster post annos ī DLXXVIII cum discentibus suis manducauit Pascha VI id. April. V feria: et passus est altera die V id. April. VI. feria. 20
- 10 Hic est Christus Iesus qui secundum carnem Abrahae fuit filius in cuius mysterio centenario patri natus Isaac super humeros suos portauit lignum: ut ex eo demonstraretur et aduersarios expugnari et

1 decimo anno] decimo <i>b</i>	2 bissextum <i>bc</i>	embolismo <i>c</i>
3 quinta] IIII <i>c</i>	quintam kl. <i>b</i>	4 tertio decimo] XIIII <i>b</i>
XVI] XIII <i>b</i>	feria sexta <i>b</i>	5 anno <i>om. b</i>
quinto decimo] XII <i>b</i>		embolismo <i>c</i>
feria <i>b</i>	7 iterum] igitur <i>c</i>	6 bis sextum nonum kl. apr. secunda
9 primo <i>b</i>	10 anni XLI suppleti <i>c</i>	8 XVII et infra II id april <i>c</i>
<i>add. W, om. bc</i>	12 ad <i>b</i> , in <i>cv</i>	11 sabbatis <i>b</i>
14 DCCCLXX <i>b</i>	XII] XVII <i>c</i>	13 IIII] III <i>c</i>
quod suppleti sunt hebdomada a tempore est <i>c</i>	15 hesdra <i>b</i>	eo] eodem <i>c</i>
16 a <i>om. b</i>	ciuitatem restitutam <i>b</i>	septem <i>W, VI b</i>
18 dominus et] dominus <i>c</i>		17 īCXIIII] c̄c̄CXIIII <i>b</i>
ī DLXXIII <i>c</i>	19 discentibus <i>b</i> , discipulis <i>cv</i>	ī DLXXIX <i>U</i> , c̄c̄DLXXVIII <i>b</i> ,
20 V id.] VIII kal. <i>c</i>	22 centenario <i>om. c</i>	VI id.] VIII kal. <i>c</i>
		23 eodem mon-
		straretur aduersario sexu repugnari <i>c</i>

credentes salutem consequi per lignum id est per crucis signum. ipse
 est Abraham, cui dixit Deus: in semine tuo benedicentur
 omnes nationes terrae. numquid ergo aliquis in Isaac miseri-
 cordiam consequitur? non, sed omnis homo credens Deo in Christo
 5 benedicetur. et ideo Abraham qui a Deo Domino dictus est propheta,
 cum manifeste sciret in sacramento Christi centenario sibi natum
 filium, qui post diem tertium mortem euacuauit et illum fortem et
 inimicum nostrum uinxit: denumerauit uniuersos uernas suos,
 et propter centenariam natiuitatem triplicauit C et fecit signum τ , qui-
 10 bus et adiecit XVIII i. e. $\iota\eta$ in nomine Iesu, et aduersarios expugnauit
 et filium fratris sui Loth de captiuitate eorum liberauit. et merito ipse
 Dominus et magister noster dicebat Iudaeis: si filii Abrahae
 estis. facta patris uestri facite. at illi itaque qui haec a
 Christo audierunt non Abrahae sed diaboli facta iniqua facere elege-
 15 runt. ac propterea gentes facta patris sui Abrahae facientes cum
 signo crucis et nomine Iesu quotidianis diebus aduersus angelos apo-
 staticos expugnantes sermone Dei armati de captiuitate Satanae li-
 berant homines. ipse est Abraham qui LXXV annorum credidit uoca-
 tus. et quamuis multos id est tamquam stellas caeli filios habere ab
 20 ipso Deo sit praedictus. tamen per unicum filium eius, cuius imaginem
 portabat ille agnus immaculatus in Aegypto occisus, et ipse proto-

2 Gen. 22. 18.

12 Io. 8. 39.

1 crucis $\ddagger$ in signum *b*   3 omnes] in te omnes *b*   aliqui *b*
 4 omnes *c*   5 benedicentur *c*   qui *scripsi*. quia *bee* a deo] de *b*
 6 manifesta *c*   nato filio *b*   7 fortem et] fortem *c*   8 deinde
 numerauit *cc*   uernas *b*. uernaculos *cc*   9 et *b*. *om. c.* CCCXVIII
 id est *W*   propter *b*. *om. c.* pro *W*   centenario generatione *c*
 C *W*. centum *b*. *om. c.* τ *b*. crucis *c*. τ crucis *W*   10 et ad-
 iecit *b*. adiunxit *cc*   XVIII i. e. $\iota\eta$ in *scripsi*. XVIII in *b*. *om. c. v.* *W*
 nomen *W*: *cf. p. 267. 4: 268. 10*   iesu] hominis *b*   11 captiui-
 tate eorum] seruitute *c*   12 estis *b*. essetis *cc*   patris uestri fa-
 cite *b*. abraham faceretis *cc*   at] et *c*   14 abraham *c*   diaboli
 filii *fort.*   15 ac] haec *c*   facta *b*. facti *c*. tis *c*. facti estis filii
 abraham facta *W*   suae *c*   16 signum *bc*: *cf. p. 264. 16*
 n. iesu] nomen hominis *b*: sermone dei armati *hic inserit c*   aduer-
 sos *b*   apostatas pugnantes *cc*   17 de] qui de *cc*   liberat *cc*
 19 in multos *b*   habere] abraham *c*   20 sit] det *c*   tamen] tam *c*

plastus Adam et omnis homo credens misericordiam a Deo est consecutus.

- 11 Denique reuertamur ad Exodum, id est ad diem Paschae primum, et exinde per ordinem dinumeremus annos usque ad Christum. in quibus annis inueniemus nobis magna et admirabilia sacramenta demonstrari, dinumerantes itaque per ordinem: de die quo exierunt ex Aegypto usque ad diem quo oportebat eos exire de eremo anni XL: exeuntes autem de eremo et introeuntes et possidentes a Domino sibi repromissam terram, a Iesu filio Naue usque ad Samuel iudicem et Dei sacerdotem secundum Pauli b. apostoli sermonem, qui spiritu 10 Domini edoctus retulit eos implese annos CCCCL. ipse est Samuel, qui iussu Dei unxit Saul in regem qui prior regnauit in populo Iudaeorum annis XL. post quem regnauit Dauid annis XL mensibus VI. Salomon filius eius annis XXXX. Roboam annis XVII. Abia annis III. Asa annis XLI. Iosaphat annis XXV. Ioram annis VIII. Ochozias anno I. Atha- 15 lias annis VIII. Ioas annis XL. Amasias annis XXVIII. Ozias annis LII. Ioathas annis XVI. Ahas annis XVI. Ezechias annis XXVIII. Manasses annis LV. Amos annis II. Iosias annis XXXI. Ioachaz mensibus III. Ioacim annis XI. Ioacim filius eius, qui et Iechonias dictus est, diebus centum. hi sunt anni [Regum DV, ab Exodo autem] 20 DCCCCLXXXV. et capta est Iudaea a rege Nabuchodonosor, qui transmigrato Iechonia in Babyloniam constituit in Hierusalem Sedechiam regem Iuda, quem post XI annos expugnauit, et filios eius ante

1 a deo <i>om. c</i>	3 pascha I exinde <i>c</i>	4 annos <i>om. c</i>
5 admiranda <i>cv</i>	6 numerantes <i>c</i>	itaque ut dixi <i>cv</i> de <i>b</i> ,
a <i>cv</i>	7 heremo <i>bis b</i>	8 et possidentes <i>b</i> , ut possiderent <i>cv</i>
deo <i>cv</i>	sibi] siue <i>c</i>	9 a iesu] ab hominis <i>b</i> samuelem <i>cv</i>
10 sacerdotem] leuitam <i>c</i>	11 dei <i>cv</i>	impleuisse annos CCCCL <i>c</i>
12 iussu <i>b</i> , ex praecepto <i>cv</i>		in regni qui orsu regnauit in populum <i>c</i>
13 XXXX] XXX <i>c</i>	regnauit <i>om. c</i>	XL mensibus VI <i>b</i> ,
XLVI <i>c</i>	14 filius eius <i>om. b</i>	XVII] XVI <i>b</i> abias <i>b</i>
asaf <i>b</i>	15 XLI] XV <i>b</i>	iosafat <i>b</i> XXV] XLV <i>c</i>
oozias <i>c</i>	athalias <i>W</i> , godolias <i>bc</i>	16 XL] XI <i>c</i>
LII] XLII <i>c</i>	17 ioacham <i>c</i>	18 XXXI] XXI <i>b</i> ioachas <i>b</i>
19 III] IIII <i>c</i>	ioachim <i>b</i>	item ioacim <i>cv</i> iechonia <i>c</i>
20 hi sunt <i>b</i> , fiunt in se <i>cv</i>	regum... autem <i>om. b</i>	DV] DCV <i>c</i> (<i>rectius</i> DV)
21 nabuchonosor <i>b</i>	22 in <i>b</i> .] babylonia <i>c</i>	
sedechiam <i>b</i>	23 post] per <i>b</i>	

oculos ipsius interfecit: et sic ipsum Sedeciam orbavit et uinctum eum in Babyloniam duci iussit, et in molendino constituit, ubi et mortuus est. tunc adimpletum est de eo quod dixerat Dominus per Ezechielem prophetam: et extendam retiam meam super eum, et comprehendetur in conclusione, et adducam eum in Babylonem in terra Chaldaeorum et istam terram non uidebit, et illic morietur. similiter et Hieremias propheta de eo et uniuerso populo eius prophetauit dicens: haec dicit Dominus: sic tradam Sedeciam regem Iuda et principes eius et residuos in Hierusalem, qui derelicti sunt in terram istam et eos qui habitant in Aegypto: et dabo eos in dissipationem in omnia regna terrae et in opprobrium et in parabolam et in odium et in execrationem, in omni loco quo eos expulero: et immittam in eos famem et mortem et gladium, donec deficiant a terra quam dedi eis.

Vndecimo itaque anno Sedeciae suppleti sunt ab Exodo anni mille 12 et sex. et tunc populus Iudaeorum, qui legem non obseruauerat sed potius contra uoluntatem Dei filios suos idolis immolauerat, et ipse 20 captiuus agitur: et ciuitas eorum quae synagogae portabat typum succensa ab aduersariis eradicatur, et templum illud, quod in mysterio Adae fuerat fabricatum, et ipsum a fundamentis subuertitur et ad planum redigitur. et sic nobis qui in nouissimis diebus credere praeuidebamur, magnum ut dixi sacramentum demonstrabatur. etenim si 25 meruerat ipse populus et ciuitas exterminari, quid templum Dei

4 Ez. 12, 13.

8 Hier. 24, 8—10.

1 sedechiam inorbavit <i>b</i>	3 et tunc <i>ev</i>	dixerat dominus <i>b</i> .
dicitum est a domino <i>ev</i>	4 et <i>om. ev</i>	6 et in terra <i>b</i>
7 ieremias <i>b</i>	8 propheta <i>om. b</i>	9 sedechiam <i>b</i>
10 eius <i>om. c</i>	in (<i>ante hier.</i>) <i>om. b</i>	11 inhabitant <i>c</i>
12 dissipationem <i>b</i> , dispersionem <i>ev</i>		14 et in locum ubi <i>c</i>
mittam <i>b</i>	17 XI itaque annis suppleti sunt Ezechieae ab <i>b</i>	
suppletae <i>c</i>	anni <i>om. c</i>	18 et sex] sex ut <i>b</i>
portauerat <i>ev</i>	21 eradicatur] traditur <i>b</i>	22 subuertetur ad
planum redigitur <i>c</i>	23 qui <i>om. c</i>	24 si] sic <i>c</i>
25 quod <i>c</i>		

admiserat ut hoc pateretur? nisi quia uere constat eum factum ut dixi in mysterio eius qui prior legem Dei transgressus est et fuit pater omnium peccatorum: et ideo non solum Adae oportebat subueniri, sed et omnibus peccatoribus qui filii Abrahae futuri praeuidebantur, merito et ipsi ciuitati et templo priusquam subuerteretur, post annos 5 LXX restituto, repromittebatur. et hoc erat quod iam tunc ab initio saeculi in Abraham patrem fidei demonstrabatur: qui cum suppleret a die natiuitatis suae annos LXX, non potuit de terra sua exire, nisi in similitudine Pentateuchi, cuius uniuersa mandata populus Israel non erat obseruaturus, adicerentur et anni V, et sic credens Deo, re- 10 putaretur ei ad iustitiam. hic est itaque Abraham de quo superius diximus, quod LXXV annorum crediderit uocatus. ad quos LXXV annos adicitur unus annus, et fiunt LXXVI. quis autem hic qui adicitur unus? ille scilicet qui de semine eius agnus anniculus immaculatus est dictus. igitur de mille et sex deducamus LXXVI, et rema- 15 nent anni DCCCCXXX, quibus suppletis Adam functus est uita.

- 13 Post haec autem demonstremus captiuitatis tempus annorum LXX. suppletis enim ab Exodo usque ad Iechoniam annis DCCCCLXXXV adiciamus XI Sedeciae, qui anni undecim in corpore LXX annorum computantur. quo autem modo uideamus. ex quo capta est Hierusalem, 20 ipse Sedecias annis XI. post quem Nabuchodonosor, qui eum in terra Chaldaeorum ninctum duxit annis XXV. Vlemaradan annis XII. Balthasar annis IIII. et Darius Cyri filius annis XVIII. sunt in se anni LXX. et sic Cyrus suscepit regnum Medorum et Persarum. ipse est Cyrus cuius in principio regni cum thesauris domus Dei reuersus 25 est populus Iudaeorum in terra sua. ex quo tempore oportet nos heb-

1 amiserat <i>c</i>	cum <i>bc</i> , id <i>W</i>	dixit <i>b</i>	2 legis <i>c</i>
3 ideo] odio <i>c</i>	solo <i>b</i>	subuenire <i>c</i>	4 filii <i>c</i> , filii fidei <i>bv</i>
5 subuerterentur <i>c</i>	6 tunc <i>om. c</i>	9 similitudine <i>b</i> , signo <i>cv</i>	
10 deputaretur ei iustitia <i>b</i>	12 credens <i>c</i>	14 unus <i>b</i> , annus <i>cv</i>	
	immaculatus] inmolatus <i>c</i>	15 igitur de] legitur <i>b</i>	
et sex] VI <i>b</i>	16 uitam <i>c</i>	18 anni <i>c</i>	19 XI sedeciae] XL <i>c</i>
20 quo] qui <i>c</i>	hyerusalem <i>b</i> et sic saepe	21 Sedecias] ut diximus	
<i>add. cv</i>	post quem] cuius post mortem postquam <i>c</i>	22 anni <i>c</i>	
uitae Marodat <i>b</i>	XII] XI <i>b</i>	baldasar <i>c</i>	23 cyri] asiriae <i>b</i>
sunt <i>b</i> , fiunt <i>cv</i>	24 suscipit <i>c</i>	25 domus <i>om. b</i>	
26 iudaeorum <i>om. b</i>	quo] ipso enim <i>c</i>		

domadas computare. de ipsis enim angelum Dei meminimus Danielo dixisse: LXX hebdomades breuiatae sunt super populum tuum et super ciuitatem illam sanctam, ut consummetur peccatum et ut signentur peccata et deleantur iniustitiae et expientur iniustitiae et ut reducatur iustitia aeterna et ut signetur uisio et prophetia et ut ungueatur sanctum sanctorum. et cognosces et intelliges ab exitu sermonis, ut respondeatur et ut aedificetur Hierusalem usque ad Christum duces, hebdomades VII et hebdomades LXII: et conuertetur et aedificabitur platea et murus, et exinanientur tempora: et post hebdomadas has LXII disperibit unctio et iudicium non est in eo: et ciuitatem et illum sanctum corrumpet cum illo duce qui ueniet, et excidentur in cataclysmo, et usque ad finem belli breuiati exterminii. et confirmabit testamentum multis hebdomas una: et in dimidio hebdomadis auferetur meum sacrificium et libatio, et super illum sanctum execratio uastationum, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super hanc uastationem.

Et confirmabit inquit testamentum multis hebdomas una. haec est ergo hebdomas una quam segregauit angelus de LXX et posuit in nouissima saeculi tempora. quam hebdomadam recognoscimus habere annos septem: in quibus oportet primo Enoch et Eliam uenire, et per suam prophetiam magnae multitudini euangelium id est

2 Dan. 9, 24—27.

1 ipsis enim <i>b</i> , quibus <i>c</i>	danieli <i>ex</i>	2 hebdomadae <i>c</i>
3 consumetur <i>b</i>	4 et u. s. peccata <i>om. c</i>	deleatur iniustitia <i>ex</i>
5 et exp. iniustitiae <i>om. c</i>	ut (<i>ante red.</i>) <i>om. c</i>	6 prophetiae
et sanctus sanctorum <i>c</i>	8 responderetur <i>b</i>	aedificaretur <i>c</i>
9 hebdomadas <i>c</i>	10 LXII <i>W</i> , LXXII <i>bc</i> et sic aliquoties	et conuertetur . . . l. 12 LXII <i>om. c</i>
12 LXII <i>om. c</i>	12 LXXII <i>b</i>	15 et exterminii <i>c</i>
16 et] sed <i>b</i>	confirmauit <i>c</i>	17 et dimidia hebdomadas <i>c</i>
18 <i>alt.</i> et <i>om. c</i>	illud <i>b</i>	19 execratio] ab initio <i>c</i>
22 confir-	23 ergo <i>om. c</i>	hebdomada <i>c</i>
mauit <i>c</i>		LXX] DCLXX <i>b</i>
26 suam] eorum <i>c</i>		

nouum testamentum confirmare. sic etenim audiuius angelum Danielo dixisse: confirmabit testamentum multis hebdomas una. et in dimidio, inquit, hebdomadis auferetur meum sacrificium et libatio. dimidium autem hebdomadis tempus et tempora et dimidium temporis ostendit: quod est triennium et menses 5 sex, qui sunt dies secundum Apocalypsin mille CCLX. in quibus diebus ille antichristus magnam faciet uastationem: et ideo tunc nemo Christianorum poterit Deo sacrificium offerre, quoniam ipse antichristus incipiet in templo Dei consedere et ignorantibus se Deum affirmare: quem oportet Iesum Dominum et saluatorem nostrum spiritu 10 oris sui interficere et praesentia aduentus sui euacuare et in ipso mundum consummare, sicut scriptum est: et super illud sanctum execratio uastationum, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super hanc uastationem. 15

15 Post haec reuertamur ad VII et sic ad LXII hebdomadas. quae septem hebdomadae continent annos XLVIII: quibus suppletis illo in tempore et Hierusalem restituta cognoscebatur et platea per medium eius aedificata considerabatur et murus in circuitu ciuitatis ipsius erectus illa omnia quae intus erant fortiter tuebatur. in qua ciuitate templum illud quod in similitudine Adae fuerat destructum in nomine eius iterum per XLVI annos est aedificatum et in sacramento spiritus sancti oleo est unctum, quomodo ab angelo fuerat dictum, ut consummetur uisio et prophetia et ungueatur sanctum sanctorum. ipsud autem fuit sanctum sanctorum in imaginem hominis unctum, quod cum ipsa 25 ciuitate pro infidelitate Iudaeorum ab ipso Domino nostro iterum temporibus Vespasiani est exterminatum. sic fuerat enim in eodem capi-

1 sic etenim] sicut c	danielo b, a daniele c	2 et confirmauit c
6 qui sunt <i>scripsi</i> , quis b, qui fiunt <i>cv</i>		apocalypsi in b
8 antichristus b, nequissimus <i>cv</i>		9 sedere <i>cv</i> dominum se b
10 dominum] christum c		13 uastationis c
14 et super c	16 haec] hoc b	LXII] LXXII b, LXX et duas c
20 tuebantur b	21 similitudinem c	omine c
22 per . . . aedificatum <i>om.</i> c	sacramentum c	23 consummaretur c
24 propheta b, prophetiae c		ungeatur b
sanctus c	ipsum <i>W</i>	25 unctum] uictum c
b, cum c	27 sic fuerat enim] quomodo et fuerat c	26 pro <i>W</i> , per eunde
capitulo c		

tulo quem exponimus scriptum: et post LXII hebdomadas disperibit unctio, et iudicium non est in eo, et ciuitatem et illud sanctum corrumpet cum illo duce qui ueniet, et excidentur in cataclysmo, et usque ad finem belli breuiati exterminii. excidentur inquit in cataclysmo. de quibus hoc dicitur? utique de ipsis Iudaeis qui post aduentum Christi in illa obsidione et expugnatione Vespasiani excisi et eieci sunt de ciuitate sua, in qua iam non redeunt nec in ipsa fine belli breuiati. quod est autem hoc bellum breuiatum, nisi antichristi regnum quod exsur- gere habet contra populum Christianorum? ipsi sunt dies de quibus ait Dominus in euangelio: et nisi abbreviati essent dies illi, non liberaretur omnis caro.

Restitutum est igitur templum in nomine protoplasti, qui dictus 16 est Adam, sicut supra diximus, post annos XLVI. sic autem ostenditur in nomine Adam, cum apud Graecos prima littera nominis eius dicitur alpha *μῖα*, secunda autem delta *τέσσαρες*, tertia iterum alpha *μῖα* et quarta mi *τεσσαράκοντα* et sic fit numerus sex et quadraginta. qui numerus annorum sic comprehendetur: cum a die illo quo reuersus est in terra sua Iudaeorum populus, regnauit Cyrus Persarum annis 207 XXXI: post quem Cambyses annis IX, et impleti sunt XXXX. post annos autem XL regnat Smerdis Magus mensibus septem, qui menses a nobis non computantur. quare? quoniam in septimo mense Cyri fundamenta templi posuerunt, et exinde usque ad annum secundum Darii opus in eo non confecerunt. tunc prophetant Aggaeus et Zacharias, per 25 quos exhortatus est eos Dominus, et unanimes accesserunt et in quadri-

11 Matth. 24, 22.

1 quod <i>W</i>	exposuimus <i>c</i>	LXII <i>W</i> , LXXII <i>b</i> .	LXX et
una <i>c</i>	2 peribit <i>c</i>	4 et <i>om. c</i>	in <i>om. c</i> et <i>om. c</i>
5 ex terminis <i>b</i>	in quid in cataclismo diluuii <i>b</i>	6 dixit <i>cv</i>	
7 in <i>om. c</i>	ob seditione <i>c</i>	pugnatione <i>b</i>	8 <i>alt.</i> in <i>om. c</i>
quod autem et in hoc <i>b</i>	9 hoc <i>om. c</i>	10 ipsae <i>c</i>	11 deus <i>b</i>
13 igitur <i>b</i> , ergo <i>cv</i>	14 supra <i>b</i> , superius <i>cv</i>	post annos XXX	
et VI <i>b</i> , annis XLVI <i>c</i>	16 dicitur a alfa <i>b</i> , dicatur alpha <i>c</i>		
delta <i>τεσσαρα c</i> , delta tesseres <i>b</i>	tertia <i>om. cv</i>	alfania <i>b</i>	
17 et <i>om. cv</i>	quarta mi tessera conta <i>b</i>	sic fit <i>scripsi</i> , sic <i>b</i> ,	
fit <i>cv</i>	18 comprehenditur <i>b</i>	a die] adiecto <i>b</i>	20 meabesses <i>c</i>
21 zmeridius <i>b</i> , hysmerius <i>c</i>	septem] VI <i>c</i>	22 quare <i>om. c</i>	
23 posuerat <i>b</i>	et] eum <i>c</i>	24 in <i>om. b</i>	fecerat <i>b</i>

ennio residuum opus templi consummauerunt. quod ipsum quidem in primo libro Esdrae manifeste demonstratur, quod sexto anno Darii templum Dei per omnia sit consummatum. ad XL adiciamus Darii VI, et fiunt XL et VI. quibus annis adiecti sunt tres in mysterio passionis et resurrectionis Christi, et impleta est hebdomada septima. et tunc platea et templum et murus et ipsa ciuitas quadragesimo et nono anno suppleto per omnia perfecta et protecta demonstrabatur. sed hoc totum opus in sacramento ecclesiae perficiebatur.

- 17 Denique uideamus quid ipsi XLVIII anni significant. non sine causa enim Deus noluit in septem hebdomadibus tam magnum id est propheticum opus consummari. hoc autem modo propheticum fuisse intelligitur, cum de XLVIII annis in nomine Iesu Christi decem et octo segregantur et remanent XXXI: quibus suppletis Christus Iesus propter credentium salutem passus est et resurrexit, et per semet ipsum omnia perfecta ostendit: et templum quod non humanis sed suis sacris manibus ob imperium patris sui plasmauit non oleo sed spiritu Dei unxit et ciuitatem id est ecclesiam lapidibus sanctificatis aedificauit et in ipsa plateam constituit. platea autem est uia recta et plana, in qua ambulantes perueniunt ad uitam aeternam. huic ciuitati fortem et inexpugnabilem murum id est sanctum nomen suum constituit: per quod nomen omnes aduersarios pedibus eius subicit. et ecce Dei gratia quam praecleara et admirabilia nobis ostensa sunt per annos XXXVIII, qui anni e contrario infidelibus et persecutionem seruis Dei facientibus magnam demonstrant superuenturam calamitatem. qua autem ratione uideamus: hic enim mundus in quo iusti et iniusti ab initio saeculi conuersantur sex diebus est consummatus, quibus suppletis benedictus est dies septimus ille superuenturus sabbati aeterni. in his itaque die-

2 hesdrae b	3 sit per omnia cv	darii om. b	5 hebdomades c
plateas c	7 protecta b, munita cv	10 hebdomadas b	11 consummari b et sic saepe modo om. c
propheticum] perfectum b	16 ob imperio b, secundum imperium cv	18 plateam constituit om. b	22 admirabilia nobilia c
propheticum] perfectum b intelligitur] igitur b	12 congregantur b	21 et ecce b, ecce cv	23 anni e] animae c
12 congregantur b	16 ob imperio b, secundum imperium cv	22 admirabilia nobilia c	24 quia autem rationem c
plasmauit b, formauit cv	18 plateam constituit om. b	23 anni e] animae c	25 etenim b
et plana om. b	21 et ecce b, ecce cv	24 quia autem rationem c	27 scilicet ille b, illi scilicet c
		25 etenim b	
		ab initio] habitatione b	
		27 scilicet ille b, illi scilicet c	

bus ab initio non tantum diabolo et angelis eius sed et omnibus peccatoribus a Deo ignis est praeeparatus. in cuius flamma uri ille Finaeus diues ab ipso Dei filio est demonstratus. hic est gehennae ignis, in cuius similitudine caninus imperio regis septies tantum incensus per
 5 XL et VIII cubita exereuit et aduersarios Ananiae Azariae et Misahel consumpsit, et ipsos tres pueros a Dei filio protectos (in mysterio nostro qui sumus tertium genus hominum) non uexauit. suppletis itaque XLVIII annis post LXX captiuitatis facti sunt anni CXVIII. qui
 10 CXVIII anni coniunguntur illis qui ab Exodo usque ad Iechoniam computati sunt anni DCCCXCXV, et fiunt in se anni usque ad Hierusalem restitutam suppleta septima septimana 1 CXIII.

Septima autem septimana suppleta necesse est nos ad LXII hebdomades
 uerti, quae continent annos CCCXXXIII. quibus suppletis oportuit
 Christum secundum carnem nasci. de quo in continenti Simeon uir
 15 iustus portans eum suis manibus dixit ad Mariam matrem eius: ecce hic positus est in casum et resurrectionem multorum in Israel et in signum cui contradicetur. non tantum autem Simeon sed et ipsi CCCXXX et III anni et signum crucis et tempus passionis et tertium diem resurrectionis eius demonstraerunt.
 20 quo autem modo uideamus: superius enim diximus Abrahae centenariorum natum filium in mysterio Christi, et demonstrauius neminem in Israel benedictionem consecutum aut nunc modo posse benedictionem consequi, nisi in semine ipsius Abrahae qui est Christus. et ideo in sacramento Christi de CCCXXXIII annis primo segregantur centum, et
 25 remanent CCCXXXIII. anni CCC scilicet ostenderunt τ crucis signum, et remanserunt XXXIII: de quibus deductis III propter diem resur-

15 Luc. 2, 34.

1 eius] erit <i>b</i>	2 finaeus <i>om. e</i>	3 ab ipso] ab initio <i>e</i>	
gehenna <i>e</i>	4 similitudinem <i>e</i>	5 exereuit <i>b</i>	6 ipso tres
puerum dei filio protectus <i>e</i>	7 hominum <i>om. e</i>		impletis <i>e</i>
8 LXX <i>om. e</i>	captiuitatem <i>e</i>	9 CXVIII] CXIII <i>b</i>	11 septi-
mana anni <i>bv</i>	12 autem <i>om. e</i>	LXII] LXXII <i>e</i>	hebdomas <i>b</i>
13 reuerti <i>e</i>	14 in continenti] continetissimus <i>e</i>		15 manibus
suis <i>e</i>	16 multorum <i>W</i> , mortuorum <i>bc</i>	17 contradicetur <i>b</i>	
18 CCCXXXIII anni <i>e</i>	20 quo autem quo modo <i>e</i>	23 christi <i>b</i>	
24 de <i>om. b</i>	CCCXXXVII anni <i>b</i>	25 CCCXXXVII <i>b</i>	anni
CCC] trecentis <i>b</i>	τ <i>om. b</i> , tau <i>e</i>	crucis <i>om. e</i>	26 de]
ex <i>e</i>	III] tres <i>b</i>	diem <i>om. e</i>	

rectionis eius remanserunt anni XXXI. quibus suppletis oportuit propter peccata credentium pati Christum. ipsos igitur CCCXXXIII annos adiciamus ad summam superiorem, et inueniamus annos ab Exodo usque ad natiuitatem Christi mille DXLVIII. cuius natiuitatis tempus cognoscere desiderantes ipsos annos MDXLVIII ab Exodo id est a primo pinacis uersu diligenter dinumeremus, et ad diem natiuitatis eius perueniemus. qui dies sexta sedecennitate in tertio decimo uersu inuenitur V kl. April. feria IIII.

- 19 O quam praeclara et diuina Domini prouidentia, ut in illo die quo factus est sol in ipso die nasceretur Christus V kl. Apr. feria IIII. et ideo de ipso merito ad plebem dicebat Malachias propheta: orietur uobis sol iustitiae, et curatio est in pennis eius. hic est sol iustitiae cuius in pennis curatio praeostendebatur. de quo et Moyses in cantico recognoscitur dicens: et super pullos suos concupiuit et expandens alas suas. ipse est Dominus in cuius similitudine hic sol annuus per CCCLXV dies et quartam partem diei consummat. quae ipsa quidem pars quarta diei habet tres horas. tres autem horae imaginem portant illorum trium dierum qui in principio saeculi sine sole et luna fuerunt. et ideo quomodo tres horae in quadriennio quater computatae unum diem duodecim horarum effecerunt, sic et ipsi tres dies, per quatuor tempora ternos menses sibi defendentes annum post XII menses suppletum demonstraerunt. et sic per hanc multiformem trinitatem et ipsae duodecim horae euangelium unum in quatuor partes diuisum ostenderunt, et tres menses per quatuor tempora id est per quatuor euangelistas electos a Christo XII apostolos nobis manifestauerunt.

11 Mal. 4, 2.   14 ??

1 XXXIII c	2 ipsos] his enim b	CCCXXXIII c
4 christi] domini b	∞ DXXXVII b	5 id... uersu om. b
6 dinumeramus b	7 sedecennitas b	8 V kl. april. IIII om. c
9 ut in... l. 11 de ipso om. c	11 merito om. b	12 pinnis c
13 pinnis eius cuius ostendebatur c	14 cognoscitur c	pullos
suos] populum suum b	15 spandens b	16 similitudinem c
om. c	17 diei] dies c	19 fuerunt] factus sunt c
quomodo om. c	20 quadriennium b	efficiunt; ut et ipsae III horae
diem c	22 dependentes G	demonstraerunt] dinumerauerunt c
23 duodecim om. b	24 et tres] aeterni c; et terni coni. W	
25 euangelia cv	electus apostolus c	26 manifestauerunt b,
demonstraerunt cv		

Hi sunt apostoli, quorum sermonibus aedificati recognouimus Do- 20
 minum nostrum anno sextodecimo imperii Tiberii Caesaris passum, cum
 esset ipse annorum XXXI, ad XVI ergo annum et XXXI adiciamus XVIII
 in nomine ipsius Iesu, et fit numerus LXV: quibus desunt trecenti ut
 5 impleatur annus secundum cursum solis. CCC autem apud Graecos per
 unam litteram notantur quae dicitur *tau*, et manifeste demonstrat
 omnibus *tau* crucis signum. ecce iterum iam uere credamus quod V
 kl. April. secundum carnem natus sit Christus: in quo die probauimus
 solem factum.

10 Debemus ostendere et id ipsum non fuisse uacuum, sed in salutem 21
 nostram fuisse praecostensum. in die enim quarto quando factus est
 sol, ipso die et luna facta est XV, altero autem die fuit XVI, tertio
 uero XVII: et sic plasmatus est Adam de terra, qui per suam inobe-
 dientiam non tantum sibi sed et nobis arcesserat mortem iniquam:
 15 quam mortem Dominus noster Iesus conculcans passus est luna XV,
 et requieuit in corde terrae XVI: tertio autem die luna XVII inuenta
 reuersus est ab inferis de terrae fundamentis: et sic ipsi Adae et
 omnibus credentibus in se restituit uitam aeternam. quomodo autem
 20 tratum est, sic et per cursum lunae tertius dies resurrectionis eius
 euidenter ostensus est. a die enim primo in quo facta est luna quinta
 decima exinde per dies XV uisa est in caelo: sextodecimo autem die,
 sicut in anno XVI imperii Tiberii Caesaris, uelut mortua non est ab ho-
 minibus uisa, similiter et XVII die non est uisa, duodeuigesimo autem
 25 in similitudine et in nomine ipsius Iesu et ipsa post tertium diem ad
 uesperam restituta resurrexit, et nostram omnium resurrectionem fu-
 turam ad uesperam id est in nouissima saeculi hora demonstrauit.

2	sexto decimo] XV c	3	anno b	XXX et uno c	XVI]
XV c	annum et om. b	4	quibus CCC b	5	cursum om. c
pro una littera b		6	τ tau crucis signum et manifeste e	7	tau
crucis] cruceem b		8	ecce . . . l. 9 factum om. c	10	et id om. c
uacuum] unicum c		11	in om. b	12	altero autem] quae altero c
14	iniquam om. cv	17	reuersus est] ascendit e	18	autem b,
ergo cv		19	solis cursum temporis b, cursum solis cv	21	primo]
plurimo c		22	XV] XII b	23	est om. c
24	et om. c	25	similitudinem et in nomen e	25	terti-
die om. b		XVIII b			
27	in om. b		monstrauit b		

- 22 Ecce igitur quanta nobis dies natiuitatis Domini ostendit. qui natiuitatis dies ab Exodo repertus est ut diximus post annos $\bar{1}$ DXLVIII. quos annos ab Exodo sic uere a nobis collectos ostendimus, cum et ipsorum annorum rationem non esse uacuum demonstramus. Dominus enim sanctus et diuinus ut ostenderet nobis quoniam futurorum est 5 praescius, et in ipsis annis manifestauit tempus in quo oportebat a filio eius aquam quae abluit peccata XV anno imperii Tiberii Caesaris sanctificari. et ideo quomodo Abraham quando expugnare uoluit qui Loth filium fratris eius captiuum duxerunt, numerauit uernas suos primum XVIII in nomine Iesu, et alios propter centenariam genera- 10 tionem in sacramento trium dierum triplicans numerauit CCC et fecit τ signum crucis: ita et nos de $\bar{1}$ DXLVIII annis quindecies centenos deducamus, et remanent XLVIII: ex quibus in nomine Iesu sublatis XVIII inuenti sunt anni XXX: quibus suppletis Dominus Iesus a natiuitate sua baptizatus est a Ioanne anno quintodecimo imperii Tiberii 15 Caesaris: cuius anno sextodecimo passus est et resurrexit. adiciamus ergo iterum ad summam annos XXXI, et fiunt in se omnes ab Exodo usque ad passionem anni $\bar{1}$ DLXXVIII. a quo tempore id est a passione usque ad annum quintum Gordiani Arriano et Papo consulibus suppleti sunt anni CCXV, ab Exodo autem omnes anni $\bar{1}$ DCCXCIII. 20
- 23 Hos autem annos omnes ab Exodo id est a primo pinacis uersu per septem sedecennitates illos usque numerando omnes annos supradictos consummemus, et tunc ad tertium uersum primae sedecennitatis peruenientes inueniemus secundum Iudaeos Pascha XII kal. Apr. feria tertia, secundum nos autem tertio uersu primae sedecennitatis VII kal. 25 Apr. occurrit dominicus. ipso itaque ordine in priora ambulantes usque

1 quis tanta nobis ostendit dies n. d. c	natiuitatis om. c
2 post annos ut diximus b	3 ab exodo om. b ostendemus c
4 dominus... nobis] ostendit c	5 quoniam] qui c
6 a filio] filium c	
7 aqua c	8 eos qui cv
9 duxerat b	numerabat uernacu- los suos cv
10 primo CCCXVIII b	11 repli- cans c
11 τ signum] $\dagger$ signum $\dagger$ b	12 in DXLVIII c
13 su- blati b	18 $\bar{1}$ DLXXXVIII c, ∞ DLXXVIII b, em. W
19 gordi- anum b	ariani et papae consuu c
20 CCXV] CCXX b	
$\bar{1}$ DCCXCVIII c, ∞ DCCXCVIII b	21 per b, super cv
22 illos...	23 ad om. c, add. W
sedecennitatis om. b	peruenientes
om. c	24 VIII kl. apr. feria sexta b
	25 tertio] octauo b

in finem saeculi Iudaeorum et Christianorum dies Paschae inuenire uolentes non errauimus. ac propterea Deo patri omnipotenti, qui nos ad gratiam tantam uocauit et diuina sacramenta manifestauit, per Iesum Christum filium eius dominum et saluatorem nostrum semper sine cessatione gratias agamus.

1 inuenire uolentes *om. c*   2 hac *c*   4 et *om. c.* — *Ad calcem codicis Remensis habetur haec tabella:*

Kl. Mart.	Luna et Feria.		feria	I feria	VII
			feria	V feria	VI
Luna	II FERIA	II feria	II feria	III feria	III
luna	XIII feria	III feria	III feria	I feria	VII
luna	XXIII feria	III feria	III feria	V feria	VI
luna	VI feria	VI feria	VI feria	III feria	III
luna	XVII feria	VII			
luna	XXIX feria	I			
luna	VIII feria	II feria	II feria	I feria	VII
luna	XXI feria	III feria	III feria	VII feria	V
			feria	III feria	III
			feria	I feria	II
luna	II feria	V feria	V feria	VII feria	VI
luna	XIII feria	VI feria	VI feria	III feria	III
luna	XXVI feria	VII feria	VII feria	I feria	II
luna	VI feria	VI feria	VI feria	VII feria	VI
			feria	VI	
			feria	III	
luna	XVII feria	III feria	III feria	VII	
luna	XXVIII feria	III feria	III feria	VI	
luna	VIII feria	V feria	V feria	III	
luna	XXI feria	VII feria	VII feria	VII	
			feria	VI	
			feria	III	
feria	I feria	III feria	III feria	VII	
feria	V feria	III feria	III feria	VI	
feria	II feria	VII feria	VII feria	III	
feria	I feria	III			
feria	V				
feria	II feria	III			XVI kl. Mars Domini.
feria	I feria	VII			III Non. Apr. dom.
feria	V feria	III			VII kl. apr. dom.
feria	III feria	III			XIX kl. mai. dom.

III kl. apr. dom.	feria	V feria	III
XI kl. apr. dom.	feria	II feria	VII
III id. apr. dom.	feria	I feria	III
XVII kl. mai. dom.	feria	V feria	III
XVII id. apr. dom.	feria	III feria	III
III id. apr. domini	feria	I feria	III
	feria	V feria	III
	feria	III feria	VII

Exodus.

Embolismus prid. id. apr.	fer.	II	
Comm. kl. April.	fer.	VI	III Non. apr. dom.
Comm. XII kl. April.	fer.	III	XIII kl. apr. dom.
Bissex. et Embolismus		VI	VI id. apr. dom.
Comm. V kl. april.	fer.	VI	III kl. apr. dom.
Comm. XIII kl. April.	fer.	III	XIII kl. mai. dom.
Embolismus Non. April.	fer.	II	Prid. non. apr. dom.
Bissex. comm. VIII kl. Apr.	fer.	III	VI kl. apr. dom.
∞ DCCXVIII			XVII kl. mai. dom.
Embolismus prid. id. Apr.	fer.	V	Prid. kl. apr. dom.
Comm. kl. April.	fer.	II	X kl. apr. dom.
Comm. XII kl. April.	fer.	VI	Prid. id. apr. dom.
Bissex. et Embol. VI id. April.			VI kl. apr. dom.
fer. V. Passio.			XVI kl. mai. dom.
Comm. V kl. April.	fer.	II	VI id. apr. dom.
Comm. XVI kl. April.	fer.	VI	VIII kl. apr. dom.
Embolismus Non. April.	fer.	V	Prid. id. apr. dom.
Bissex. Comm. VIII kl. Apr.	fer.	II	Prid. non. apr. dom.
			XIII kl. apr. dom.
			V id. apr. dom.
feria	III feria	I	Prid. kl. apr. dom.
feria	II feria	V	XII kl. mai. dom.
feria	VI feria	III	X kl. apr. dom.
feria	V feria	I	V kl. apr. dom.
feria	III feria	V	XVI kl. mai. dom.
feria	VI feria	III	Kl. dom.
feria	V feria	I	VIII kl. apr. dom.
feria	II feria	VII	Id. apr. dom.
feria	VI feria	III	V kl. apr. dom.
feria	V feria	I	XV kl. mai. dom.
feria	II feria	VII	V id. apr. dom.
feria	I feria	III	VIII kl. apr. dom.
feria	V feria	I	Id. apr. dom.
feria	II feria	VII	Non. apr. dom.
feria	I feria	III	XII kl. apr. dom.

III id. apr. dom.	VII kl. apr. dom.	XIII kl. apr. dom.
Kl. apr. dom.	XVII kl. apr. dom.	V id. apr. dom.
XVIII kl. apr. dom.	VII id. apr. dom.	Prid kl. apr. dom.
VIII id. apr. dom.	X kl. apr. dom.	XII kl. apr. dom.
III kl. apr. dom.	III id. apr. dom.	Non. apr. dom.
III id. apr. dom.	III non. apr. dom.	V kl. apr. dom.
III non. apr. dom.	XIII kl. apr. dom.	XVI kl. apr. dom.
VIII kl. apr. dom.	VI id. apr. dom.	Kl. apr. dom.
VII id. apr. dom.	III kl. apr. dom.	VIII kl. apr. dom.
III kl. apr. dom.	XIII kl. mai. dom.	Id. apr. dom.
Prid. id. apr. dom.	Prid. non. apr. dom.	V kl. apr. dom.
VI kl. apr. dom.	VI kl. apr. dom.	XV kl. mai. dom.
XVI kl. apr. dom.	XVIII kl. apr. dom.	V id. apr. dom. ^{ad}
V id. apr. dom.	Prid. kl. apr. dom.	VIII kl. ap. ^m om.
VIII kl. apr. dom.	X kl. apr. dom.	Id. apr. dom.
Non. apr. dom.	III id. apr. dom.	Non. apr. dom.
XIII kl. mai. dom.	III non. apr. dom.	XII kl. apr. dom.
III non. apr. dom.	VIII kl. apr. dom.	III id. apr. dom.
VII id. apr. dom.	VII id. apr. dom.	Kl. apr. dom.
XVII kl. mai. dom.	III kl. apr. dom.	XVIII kl. apr. dom.
III kl. apr. dom.	Prid. id. apr. dom.	VIII id. apr. dom.
XI kl. apr. dom.	Prid. non. apr. dom.	III kl. apr. dom.
III id. apr. dom.		

Pinax ad auctoris mentem a Wallisio compositus:

Pascha XIII luna		Feria						
Caput in Aegypto	II id Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Communis	I kal. Apr.	VI	V	III	III	II	I	VII
Communis	II XII kl. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	III
Bissext. Emb.	III VI id. Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Communis	III V kl. Apr.	VI	V	III	III	II	I	VII
Communis	V XVI kl. Apr.	III	II	I	VII	VI	V	III
Embol.	VI Non. Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Bissext.	VII VIII kl. Apr.	VI	V	III	III	II	I	VII
Embol.	VIII II id. Apr.	V	III	III	II	I	VI	VI
Communis	VIII kl. Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Communis	X XII kl. Apr.	VI	V	III	III	II	I	VII
Biss. Emb.	XI VI id. Apr.	V	III	III	II	I	VII	VI
Communis	XII V kl. Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Communis	XIII XVI kl. Apr.	VI	V	III	III	II	I	VII
Embol.	XIII Non. Apr.	V	III	III	II	I	VII	VI
Bissext.	XV VIII kl. Apr.	II	I	VII	VI	V	III	III
Embol.	XVI II id. Apr.	I	VII	VI	V	III	III	II
	Sedecennitas	I.	II.	III.	III.	V.	VI.	VII.

Dies dominicus proxime sequens est Pascha Christianorum.

XVI. EPISTVLAE.

I. DONATVS CYPRIANO.

redo te retinere, sanctissime Cypriane, quae nobis fuerit apud ora-
 tores. ^{sex.} rarrulitas, unus sensus, una cogitatio, indiuidua lectio. quare
 non in diuinâ lectione ita animis robóramur? aut non ea semper
 nobis fuit cogitatio, sicut promittebas, ut simul crederemus ****

II. EPISTVLA CORNELII PAPAE AD CYPRIANVM.

Dilectionis tuae non delectabilia et contra fidei regulam scripta
 suscepi, in quibus nauseas recognoui et uenena sermonum aduersus
 catholicam per totum orbem diffusam ecclesiam horribilibus a te su-
 perseri zizaniis non laudaui. quae peto uelociter tollas ac praedam-
 nes. quod prius quidem te facere oportebat, quam in mundo letale
 uirus aspersum simplicium et innocentium inficeret mentes, non ergo
 dignum est rebaptizare. ergo eradica et extrica, ut diximus, florulen-
 tis sermonibus atque dignis per posteriorem epistolam priora scripta,
 quae contra catholicam fidem serere censuerunt gemmina uiperarum.
 non enim decet tantae urbis antistitem excellentissimumque doctorem,
 ut quum putas haeresis baptisma praedammandum, uerum baptisma
 sermonibus maculare audeas quae doles contra apostolum scilicet re-
 pugnantem dicentem: unus Deus, una fides, unum baptisma. 20

20. h. 4, 5.

Epist. I. — 3 oratorem *MQ*, oratores *Pamelius* qui ex eodice *Cam-*
bronensi primus edidit hanc epistulam 4 lectio] dilectio *coni. Ba-*
luzius 6 sicut promittebamus *Baluzius, om. Pamelius.*

Epist. II. — Epistola Cornelii papae ad Cyprianum β 13 infi-
 ceret β , interficeret *Baluzius* qui hanc epistolam ex duobus libris *ue-*
teribus edidit 16 serere] seruare β et *Bal.* gemmina β
 19 audias *Bal.* quae] uel que β

III. CYPRIANVS PLEBI CARTAGINI CONSISTENTI
AETERNAM IN DOMINO SALVTEM.

Gratias quidem agimus Deo patri et Domino Iesu Christo, qui nos
adunatos atque in conuenticula restituit. propter quam rem memora-
uimus et scriptum beatissimorum martyrum atque confessorum uoluimus
ad consilium nostrum seruare. iubet desuper maiestas atque spiri-
tus sanctus, cuius in nobis gratia testis est salutaris. nam cum tractaret
de traditoribus, iubet tam in euangelio quam in apostolo, tam in psalmis
quam in prophetis et ceteris scripturis: scrutamini.
quo scrutato a nobis, inuentis ab iis qui scripturas sanctas tradiderunt
non mereri eos congregari consilium nostrum, id est consilium salutare.
nemo est enim qui hoc consilium congregiatur *** non caelestem
spectet. ac propterea memorauimus ut ii qui taliter scripturas tractauerunt
ad statum plebis et iudicium ab ipsis porrectum ** nec aliqua
actio ab ipsis promi, sed nec etiam ad statum sacrificii neque plebis
esse proximi: quibus utique iam dudum derelicta plebe nudata altaria,
promota sacrificia. merito haec memorantes cum moestitia atque dolore
animi profici teste ad Dominum quod debuimus statuere: qui omnes
disceptationes et dissensiones et haereses et scandala ausi erant ne
ulterius prouocent ad se homines seu minus fide seu scripturis leues
sint et lectores, id statuimus atque statuto nostro recedi nolimus, ut
si qui tradidit praepositus huic plebi mereantur anti-stitem administrantem
altari ac corpore integro. iis uero iussimus a quibus et sacrificium
offerri iubemus. merito praeceptis iis obtemperari debet nec
aliud fiet quam statim euangelica uox sincera cata Ioannem loquitur.

9 Io. 5. 39.

Epist. III. Incipit ad plebem Cartaginis Z. — 10 inuentis ab hiis Z, minati sumus his *fort.*, inuentum est ab iis *coni. Baluzius qui ex codice Favensi bibliothecae Colbertinae (i. e. Z) primus edidit hanc epistolam* 11 salutare Z. habitare Bal. 12 congregiatur *coni. Bal.*, condreatur Z *lacunam ipse indicat* 14 plura interciderunt 16 quibus scripsi, qui Z 17 promoti scripsi, prompta Z sacrificia] dereliquerunt *addendum esse censet Bal.* 18 qui] quam Z 19 dissensiones Z ausi erant scripsi, auferant Z¹, hauserant Z² et Ed. 21 atque] atque statuimus atque Z 23 hiis Z *ut solet*

nolo, inquit, de manibus uestris sacrificia, quia non uenistis ad me cum hostia munda. qui utique hostiam mundam non offert, hostia de manibus eius non ascendit. nam iterum legimus: in principio erat uerbum et uerbum erat apud Deum et Deus erat uerbum. qui per uerbum fictionem finxerint dare res inhabitabiles apud illos seu ueras scripturas sanctas seu finctas qui dat uocem et qui dat desideria proxima, qui utique finget tradere supplebit traditionem. merito negantes uolumus interim ueniam habere confitentes patres. nam qui dicit se scripturas non habere, utique paratus fuit et torqueri, quorum exempla habemus. tertio negauerunt, et sacramentum non tradiderunt. hi autem qui nec interrogati obtulerunt interim usque ad statum consilii laici communicabant. ueruntamen in statum consilii quod scriptura sancta promouerit secundum sententiam fixam sanctis et amicis Dei supplere uolumus. cum iam testes et proximi aliquid iam dudum statuerant nostri antecessores. ob quam rem necesse est nos testibus consentire complecti et supplere. opto uos in Domino semper bene ualere. amen. Deo gratias.

III. CYPRIANVS BENEDICTO ET DILECTISSIMO PARENTI TURASIO IN DOMINO AETERNAM SALVTEM.

Caritatis tuae scripta percepi, quibus animum tuum dolore commotum de filiae dormitione cognoui. non aliud principaliter admiratus sum quam christiani pectoris in te iactatam fuisse uirtutem ut animum flexeris ad dolorem. stupeo murum fidei penetratum uulneribus

1 cf. Es. 1, 13.   4 Io. 1, 1.

Ad plebem Cartaginensium explicit Z. —

Incipit ad Turasium presbyterum Z, Ad Turassium consolatoria μ .
om. r, Ad Turasium super morte filiae suae consolatoria *h* = *Hieronymus tom. V p. 405 ed. Mart.* — Cyprianus *om. h*   19 benedicto
 et *om. Z*   et *om. μr*   dilectissimo] dulcissimo *r*   20 tyra-
 sio *h*, turassio μ in d. ae. salutem] Hieronymus *h*   21 in qui-
 bus *h*   22 dormitione μ aliud *Zh*, aliter *r μ*   23 sum
om. r μ   christiani] tristis *Z*   iactatam] ablatam *h*   uir-
 tutem] fuisse *h*   24 affixeris *Z*, flecteres *h* et *Baluzius qui ex codice
 Faxensi et Remensi epistulam edidit (= v)*   stupeo . . . p. 275,
 3 iacturam *om. Z*

orbitatis, quem saepire debuerat spes resurrectionis et regni caelestis. numquam spes cum dolore concordat nec fides aliquando sentit quamcumque iacturam. resurgere credimus nostros, et plangimus, quid faceremus, si mori tantummodo sine resurrectione praeciperet Deus? 5 uoluntas eius sola sufficit ad solacium, cui nullum praeponebimus scimus affectum. quod dederat tulerat qui creauerat, quis certat alius plangere quod ad tempus acceperat? commendauerat ut haberes quantumcumque tempore uoluisset et cum uellet rursus auferret, nihil abstulit tuum qui recipere dignatus est proprium, creditum suum recipere 10 decuerat creditorem, et nihil aliud decet quam creditori suo gratias agere mutantem, sic Iob legimus quam sequamur deuotissimam uocem. Dominus, inquit, dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum, parum ergo non erat haec sola consolatio contra luctum 15 quod nemo lugere debeat cum aliquid reddiderit alienum, quia fas non erat apud alium retineri quod domino suo fuerat necessarium, additur consolationis alia prouidentia, quae iaculis orbitatis occurrat, gaudere debuimus de saeculo recedentibus, si saeculi contra nos inimicitias sentiremus, et plangimus Domini beneficia qui non in 20 infirmitati nostrae quod praestat, periclitari uolebat adhuc qui delet aliquem dormientem, et inter fluctus uitae praesentis uidere cupiebat

12 Iob 1, 21.

2 quancumq. *r*, quantameunque *h*   3 nostros *rah*, mortuos *Zr*
 4 fecerimus *u*   perciperet *Z*, percipit *u*   5 eius utique *h*, utique
 eius *Zr*   sufficeret *hc*, suffecerat *Z*   praepone *h*   scimus]
 sinus *u*, iubemus *h*   6 tulerat] abstulit *hr*   quis certat alius
scripsi, quid certat *Zr*, quis erat alius *ru*, quis est qui *h*   7 plangit
 gat *h*   acceperas *Zv*   commendauerat *r*   quantumcumque]
 quo *Z*   8 et] ut *h*   rursus *h*   auferet *u*   9 dignatus
 est recipere proprium *h*   dignatus . . . recipere *om. r*   10 de-
 cuit *h*   12 dedit et *ru*   13 ita *om. r*   14 parum] parua *h*
 sola *om. h*   15 quom *r ut solet*   crediderit *Z*   alienum
 quia *om. Z*   16 crit *Z*   detineri *Zv*   fuerat suo *Z*
 17 occurrat orbitatis *Zr*   18 gaudere] plangere *h*   recedentes *h*
 19 inimicitias contra nos minime *h*   et *om. Zru*   beneficia
 domini *Zv*   nouit] nobis quod praestat *Zr*   20 nostri *r*
 quod *om. Zv*   praestet *h, om. Z*   21 pntis *u*, punctis *r*

miserum laborare. ad quid christianam fidelem animam putas intra
 carcerem mundi remorari debuisse cui totus mundus naufragium est.
 tantis et talibus tempestatibus uitae tot impugnationes diaboli, tot
 corporis bella, tot saeculi clades [tot calamitates] euasit. et lacrimas
 fundis, quasi nescias quid in te ipse cotidie patiaris. propter quod 5
 Dominus sic admonet apostolos suos dicens: si me dilexissetis,
 gauderetis, quoniam uado ad patrem. plane mortuum La-
 zarum fleuit, sed non tuis lacrimis. resurrectionis promissor dolorem
 docere non poterat, ne fidem perfidiam faceret quam docebat. doluit
 Lazarum non dormientem, sed potius resurgentem, et flebat quem co- 10
 gebatur propter saluandos alios [et confundendos incredulos] saeculo
 reuocare. hanc uitam dans Dominus ingemiscebat, quam tu doles esse
 sublatam. contra lacrimas eius pugnant lacrimae tuae, et amor tuus
 amoris eius. eius fletus non habet parem. ille nolebat reddere laboribus
 quem dilexerat, et tu amare te credis cui laborum uolebas adhuc re- 15
 stare tormenta. ceterum si putes eum mortuum Lazarum doluisse, ante
 non permisisset exire qui repellere poterat mortem, aut certe non
 fleret qui mortuum resuscitare postmodum habuerat potestatem. unde
 apparet sola eum causa fuisse commotum quod ad hostilem uitam ca-
 rissimum suum reuocare denuo propter credituros aliquos uel con- 20
 fundendos incredulos urgebatur. denique sic subsecutus est dicens:

6 Io. 14, 28.

1 ad quid . . . l. 2 est om. h	ad quid] aliquid μ	christia-
nam et v, tristitia: nam Z	2 debuisse om. Z	3 talibus ac
tantis h et om. $r\mu$	zabuli $r\mu$	4 clades saeculi Zv
tot calamitates om. $r\mu h$	5 quod Zu ¹	6 admonet dominus
(sic om.) h me diligeretis Zv, diligeretis me h	7 quoniam]	
quia h lazarus fleuit mortuum h	8 non tuis l. r, nuntius	
lacrimis μ , non tuas lachrymas fudit h, non suas fudit Z	dolorem	
docere] dolere v	9 nec fide Z	perfidam μ
om. Z	10 et flebat	
11 et c. incredulos om. $r\mu h$	ad saeculum Zhv	
12 dñs dans Z	quam tu] quantum μ ¹	14 amoris $r\mu$
eius] non conuenit add. hv	eius fletum r, flectum μ , fletus eius	
Z, hic fletus h	parum r, pietatem h	15 te om. Z; credebas
te h restare] praestare h	16 putas Zhv	mortuum om. h
ante] an μ	17 poterat repellere μ , repellere potuit h, quam pellere	
poterat Z	18 suscitare h, resuscitandi Zv	19 paret μ ¹
eum sola ea Zv	summotum Z	uitam om. Z
om. h	denuo et h	uel] et h
	21 dñs dicens Zv	

ergo, pater, ut credant quoniam tu me misisti. gaude
 ergo unde ille coactus est flere, ne uidearis dormientum felicitatibus
 inuidere. ab alieno mundo ad proprium transiit. transiit ad Domi-
 num, et de hostili patria ad paternam patriam migravit. *migravit*
 5 ad caelum dicente apostolo: scimus, inquit, quoniam si ter-
 rena domus nostra huius corporis resoluatur, quod
 habitationem habemus non manu factam in caelis
 aeternam. caruit ergo domo quam nec nosse debuerat. caruit malis
 ciuibus, quorum odia sustinebat, ne adhuc peregrinaretur in terra
 10 contraria. sicut apostolus memorat dicens: quamdiu sumus in
 saeculo peregrinamur a Domino. non nobis ergo debet luctus
 incumbere. quisquis a peregrinatione redire meruit ad propriam
 regionem, maxime cum non inanis et uacuis redire noscatur qui chris-
 tianitatis mercatus est lucrum, propter quod uenit ad mundi com-
 15 mercium. negotium explicauit. rediit et Deo debitum soluit. comparauit
 propter quam descenderat emptionem et ad Dominum regredi pro-
 perauit, cui offerat mercem, ut comparatae mercis tam securitatem
 capiat quam honorem. et ego, inquires, nulla promissionum caelestium
 dubitatione conturbor, sed sola separatione morientis aestuans deso-
 20 latus solacio pii pigneris factor. excusatio est haec, benedicite, sine du-

1 Io. 11. 42.

5 II Cor. 5, 1.

10 II Cor. 5, 6.

1 ergo pater *om. Zu* quoniam] quia *Zhv* misisti] *add. hv:*
 ait clara uoce: Lazare prodi foras. et factum est. gaudere ergo
 debes *Zv* 2 ne] ut *r.* ne tu saltem *h* dormientis *Zhv*
 3 ad *om. ruh* transiit *om. ruh* 4 ad paternam patriam
om. h alteram migravit *addidi, om. Zruh* 5 scimus... l. 10
 contraria *om. h* 6 resoluatur] reseruatur *u* 8 aeternam in
 caelis *Zv* domo *om. ru* careat *ru* 9 ne] nec *Z* pere-
 grinaret *u* 10 sicuti *u* quamdiu... domino *om. Z* 11 hoc
 saeculo *Zhv* ergo nobis luctum debet *h* 12 incurere *u*, in-
 cutere *h* quisquis] quisquam cum *h* redire] *add. u:* noscatur
 qui christianitatis mercatus meruit ad propriam regionem. *exp. m. 2*
 meruerit *Zhv* 13 rediret *Z* noscatur qui *om. Z* 14 mer-
 catus] increatus *u* uenit] descendit *h* 15 negotium... l. 18
 honorem *om. h* redit *Z* comparuit *r* 17 comparatae]
 comparem *u* 18 accipiat *Zr* inquietis *u* promissorum *r*
 19 morientis] dormientis *h* extuans *Z* 20 pii *hv. om. ru.*
spi Z pignoris *Zhv ut solet* haec est *v* benedicite *r. om. Zr*

bio fragilitatis humanae, quae patrocinari non potest diffidentiae. si enim desolationem ferre homines non ualerent, numquam prorsus a se sua pignera dimisissent. destitutos se a morientibus conqueruntur et uiuos filios aut propter litteras aut propter honores aut propter negotia peregrinis regionibus credunt, et gaudent totam uitam sine affectibus commorari, dummodo capiant quod cupiunt de suis pigneribus adipisci. et ut ad palatia pergant peregrinantur, ad studia dignitatis nauigant acquirenda uel ad causas patrimonii aliquas explicandas per labores et pericula proficiscentes omnes impellunt, nec secum uacare quos diligunt patiuntur. et ut ad palatia caeli, ad studia Christi, ad honorem uitae perpetuae, ad patrimonium possessionis aeternae cum securitate ualeant peruenire, nemo filios suos libenter a se gratulatur abscedere. propter incerta per incerta filium uel fratrem uel parentem peregrinari unusquisque compellit, et propter certa per certa suorum aliquem proficisci nullus admittit. ad comparanda peccata gaudent tam parentes a filiis quam filii a parentibus prouocante diabolo separari, ad indulgentiam percipiendam nolunt ab inuicem Deo uocante discerni, ut appareat non pro ratione nostra nos dolere quemcumque uidemur amittere, sed indicium magis ostendere diffidentiae, qui non sustinemus nostrorum profectiones ad Dominum, quorum peregrinationes in saeculo gratulamur. quia credimus mundi lucris, toleramus diuisa nostri corporis membra. si credimus Dei promissis, post abscissionem nostrorum nihil aliud quam gratias debuerint resonare nostri pectoris

1 suae quae μ	2 desolationes h	homines ferre Zhv
numquam $om. Z$	a se] parentes a se h	4 aut propter litteras
$om. h$	5 tota uita huv	commorari] commoueri Z
6 de suis cupiunt Zv	7 palatia] ptiam Z	8 uel acquirendas Z
8 ad $om. Zv$	aliquas $om. Zv$	per l. e. pericula] cum labore et
periculo h	9 omnes $om. r\mu v$	10 palatium Zv
11 ad] et Zh	12 a se libenter h	abscedere Z
13 propter . . .	14 certa per incerta] rem incertam Z	15 admittit $om. h$
16 certa] certam Z	17 separari prouocante diabolo Zv	18 pareat μ^1
19 pro nostra ratione nos v ,	probationem nostram Z	qucumque r
20 in iudicium $Z\mu^1$,	iudicium μ^2	qui . . . p. 279, 1 gaudia $om. h$
21 20 professiones Z	peregrina Z	22 sic red-
dimus μ^1 , si crederemus Zv	et dei promissum Z	absesione μ
23 gratias] in grā Z	debuerant v	pectorum Z

gaudia. mihi crede, semper in omnibus incredulitas moeret, et sicut
 non potest fides nosse quod doleat, sic diffidentia sola doloribus tener-
 tur ancilla. nam si dormientes dicimus, dormientes utique credere
 debemus et non mortuos, sed requiescentes interim secundum uocem
 5 Domini fideliter loquentis: omnis, inquit, qui credit in me,
 licet moriatur, uiuet. si tibi medicus hoc promitteret quisquam,
 nullam sine dubio promissioni eius negare poteris omnino laetitiam:
 nunc quia Christus fabricator et resuscitator promittit, non times
 plangere, ut fidiorem Christo pariter et potentiorum medicum uide-
 10 aris in promissionibus iudicare. sed destitutam, dicis, doleo senec-
 tutem, qui debueram meos liberos potius antecedere, ne in laboribus
 remanerem. quando de spiritalibus bonis quodcumque tractatur, ni-
 hil est de carnalibus omnino ante oculos reponendum. ego tibi melius
 profiteor euenisse, qui non carnalem sed spiritalem circa te consi-
 15 dero felicitatem. tu te dicis de alicuius pigneris tui obitu in senectute
 confectum. ego contra comprobo subleuatam. senectuti tuae ampu-
 tauit magis Dominus sollicitudinem quae te torquebat de uiua filia ne
 periret. melius utique nunc mortuam saeculo credis esse apud Deum
 uiuam quam uiuam saeculo doleres forsitan apud Dominum mortuam.
 20 gaude tibi quod filiam christianam mereberis sequi quam secutus in
 caelo gaudeas rursus amplecti. non te deseruit, sed praecessit: et

5 lo. 12. 46.

1 semper] sola *h* credulitatem mereri *Z* 2 nosse fides *Zc*
 sic et *μ* sola] suis *Z* tenetur] inuenitur *h* 4 et *om.* *Zc*
 interim *om.* *h* 5 fideliter loquentis] fidelis *ra*, *om.* *h* omnis
 enim *h* 6 uiuit *Z* tibi] cui *Zv* hoc] homo *Zc* quis-
 quam nullam] quidquam *Zv* 7 negare non *Zv* poterit *rc*
 8 dominus christus *Zc* 9 eam plangere *h* 10 promissione *h*
 doles] dolore *Z* 11 qui] quia *Zc*, meam qui *h* meos] eos *μ*
 in *om.* *Z* 12 remanerent *Z* q. tractaretur *r*, tractatur quodcum-
 que *Z* 13 omnino de carnalibus *hc* proponendum *ra*, propo-
 nendum *h* 14 qui] quoniam *Zc* 15 foelicitatem *rah*, fideli-
 tatem *Zc* de te dicis *Z* alicuius *om.* *h* pigneris *om.* *μ*¹
 tui *om.* *Zc* obitu *ra*, debito *Z* 16 e contra probo *h*
 subleuatam senectutem tuam. *Zc* 17 magis *ora.* *Zc*: dominus magis *h*
 te *om.* *h* 18 saeculo . . . uiuam *om.* *r* credis esse apud deum
ah, redisse ad dominum *Zc* 19 quam hic *h* saeculo . . . dominum
om. *h* dolores *μ*¹, redisse *Z* deum *μ* 20 quo *μ* filiam
om. *Zc* merearis *Z* 21 et ne . . . non *om.* *h*

ne doleret excedentem patrem suscipere festinauit. non amisisti nutri-
 menta tua. si luctus horrueris et senex obtulisse pignus tuum Domino
 deputare poteris †, secundum uotum post Abraham, si non potes pri-
 mum, ut quod ille non trepidauit offerre tu saltem uidearis de sublato
 gaudere. ab illo Dominus postulauit, a te tulit. ille iussioni paruīt, 5
 tu uoluntati consenti. illum per illicitam legem naturae [quem Dominus]
 probauit sibi deuotum, te saltem per licitam condicionem mortalitatis
 annotet religiosum. nam si nec uoluntate nec necessitate compelleris
 deuotionis Domino aliquid exhibere, in qua parte christianum te poteris
 approbare? erubescat incredulitas nostra nec cum gentilibus **, si 10
 Deo uult esse subiecta. communis est nobis cum illis exitus mortis et
 dolores illorum superamus doloribus nostris. quid ageremus si pecu-
 liare aliquid exigeretur a nobis? quid quod ad dedecus nostrum?
 gentiles dolores saepe contemnunt, cum non ad promissa caelestia sed
 ad poenas tartari rapiantur. et nos plangimus euntes ad caelum. con- 15
 sideret christianus talis quid deinceps mereatur qui nec imitari con-
 tendit exempla sanctorum nec contemptum habere gentilium. illi luc-
 tus desperando despiciunt, et nos sperando despiciere non conamur.
 denique uendere liberos saepe non dubitant, ut uiuos, quod peius est,
 spernant. et nos nec defunctorum obitus subleuant, sublato captiui- 20

1 suscipere *om. Z* non amisisti] misisti *ruh* 2 tua nutri-
 menta *Zv*; christo *add. h* si *om. Z* luctum *hv* senex
om. Zh te obtulisse *p. t. Zh*, tuum obtulisse pignus *v* do-
 mino gratuleris *Z* 3 deputari *Zruh* poteris] potes *Z*, poteris
 potes *v* habere post *Zv*, post *μ*, *om. r*, tuum habe post *h*
 potest *μ* 4 trepidauit] dubitabat *h* tu *om. Z* 6 consen-
 tias *h*, consensit *Z*, consensisti *v* illum *h*, ille *Zur* quem dominus
om. ruh 7 sibi probauit *Zv* per... religiosum *om. Z*
 illicitam *μ* mortalitatis] religionis *v* 8 aduocet religiosum *Z*,
 annotet religiosum aduocet religiosum *v* nam si... *l. 9* exhibere
om. h si nec] siue *Zv* nec *om. Z* compelleris necessi-
 tate *Z* 9 deo *Z* te christianum *Zv* 10 nec *om. Zv*, quae
 nec *h* si *om. ru*; ante si lacunae signum posui 11 domino *Zv*
 12 peculiarie *μ*, peculiariter *Zv* 13 a nobis *om. r* quid quod
ru, quidquid *Z*, quod *hv* ad] ac *Z* nostrum] pertinet *add. h*,
 pertineret *add. v* 14 gentiles *om. r* 15 penam *t. rapiuntur Z*
 16 merebitur deinceps *h* 18 et nos *ex et nou μ m. 2*, nos et *h*
 non *om. Zv* 19 denique... *p. 281, 1 uolumus om. h* 20 subleuat
μ, amplectes *Z*; et nos *add. v* sublato... uolumus *om. ru*

tati et libertate donatos uolumus **. illi seruire filios suos intrepide
 mortalibus tradunt et nos Deo nostros simul et suos liberos liberandos
 dimittere sacrilega mente cunctamur, quasi tutius apud homines indi-
 cetur magis quam penes Deum condemnari aliquem filiorum. puden-
 dum nescio quid christiani apud gentiles opprobrium, quibus peiores
 sine dubio indicantur quos pares habere non dicam meliores fuerat
 criminosum. christiani nolunt uel gratulatione suos deducere ad bona,
 gentiles tradere non cunctantur ad mala. postremo uel cum ipsa felici-
 tate nostrorum morientium cogamur animum flectere. ne desiderii
 eorum desideria nostra incipiant repugnare. laetantur ipsi qui exeunt
 uenientes ad requiem. laetemur et nos cum ipsis. saltem computantes
 nostrorum exeuntiam beatitudinem. esto religiosus uel uoto eius qui
 euasit, si non potes tuo. et exsulta quia placuisse cognoscis participem
 tui sanguinis Christo, maxime quod uel de occasione debeas tolerare
 Domini uoluntatem, cui non potes contradicere. et cum sit omnibus
 communis hie casus, uanus dolor est. qui nec primus uidetur esse nec
 solus. sed dicis: nullus me de mea desolatione mentis angor exul-
 cerat. sed pro delictis paruuli morientis humanitatis affectus impul-
 sat. nec hoc licet commouere animum christianum, ne contra Christi
 imperia reluctetur. quid interest quandocumque et qualescumque filios

1 uolumus seruire, Filios *Zc* intrepidanter filios suos *h*
 2 mortalis *r* deo nostros] de nostro *Zc*. deo nostro *h* liberos]
 et nostros *add. Zhv* 3 tuti *Z* indicemur *Z*, indicemus *hr*
 4 dominum *Zc* condemnari *h*, commendari *Zure* pudendum...
 l. 7 criminosum *om. h* 5 christianus est a. g. opprobrii *Zv*
 6 parum *Z* meliorem *Z* fuerat] sumus putare *Z*, fuerat pu-
 tare *r* 7 nolunt *Z* gratulationes *u* suas *u* as *ce* os. sua *h*
 8 cunctatur *u* 9 cogamur] rogamur *Z* inflectere *Z* ne *uh*.
 non *r*. et *Zc* desidiis *Z* 10 repugnare] reluctari *h* lae-
 tantur... l. 12 beatitudinem *om. h* ipsi] illi *Zo* 12 exe-
 untium] morientium *add. Z* esto] si *Zc* uoto eius] noticiis
Z, nouitius *r* qui] quae *h* 13 no euasit *u* tuo et] uel
Zc, tuo *h* participium tui *Zc*. tui participium *h* 14 uel de]
 uelle *u*, uel *r* occasionem *ru* 15 pot est *ru*. debes *Z* cum
 sit... dolor est *om. u¹* sit *om. r* 16 communis *om. Z* uanus]
 unus *Z* 17 de *om. Z* consolatione *Z* 18 derelictis *h*
 paruulis *ruh* 19 nec licet commoueri *h* ne] nec *r* 20 re-
 luctatur *u*, luctetur *Zc* est iut *r* *Zc* quandocumque] quo-
 cumque *Zv*

dimississe, quos iubeamur a Domino pro causa deuotionis odisse. melius nunc saluam animam suam moriens dereliquit in pace, ne in persecutione dimittere cum suo interitu non ualeret. ipse illis auxiliatur in mundo, quorum mater habitat in caelo, et qui matri subuenit et filiis pro certo succurrit. postremo uide si debeat aliquid⁵ dolori concedi, ubi sine aliquo remedio potest animus fatigari. sapienter debet dolere qui dolet ne perdat sine causa quod dolet. nunc autem contra luctum sumenda sunt arma, ut spes nostra possit habere uictoriam. principaliter quod Dominus uoluit suscipere gratulemur. deinde quia hoc omnibus in mundo commune, additur priuatum pe-¹⁰ culiare nostrum quod ad requiem deuocamur. sequitur consummatio omnium gaudiorum, quod in resurrectione inuicem nobis Domino reformante reddemur, quod apostolus pollicetur: nolumus igitur ignorare uos, fratres, de dormientibus ut non contristemini sicut et ceteri qui non spem habent. si enim¹⁵ credimus quia Iesu mortuus est et resurrexit, sic et Dominus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum illo. haec tibi, benedice, pro caritate communi transmissi. ceterum scio te alios consolari. tunc se orbitas non inueniet penetrabilem, si alios contra illam non cessetis armare. opto te, frater carissime, semper²⁰ bene ualere et nostri meminisse.

13 I Thess. 4, 13. 14.

1 iubemur <i>h</i>	pro <i>om. rh</i>	edisse <i>r</i>	2 saluat <i>Zv</i>
derelinquit <i>μh</i> , relinquit <i>Zv</i>	ne <i>om. Z</i>	in persecutione] per-	
secutionem <i>Zv</i>	3 dimittere <i>om. Z</i>	ipsis <i>h</i>	illius <i>Z</i> , illi
<i>v, om. h</i>	auxiliabitur <i>h</i>	4 matrem <i>Zh</i>	habitat] habet
<i>Zμh</i>	qui <i>om. rμ</i>	5 pro certo] certe <i>h</i>	succurret <i>h</i>
uide] inde <i>Z</i>	debeat] habeat <i>v</i>	aliquid debeat <i>h</i>	6 ali-
quis dolore concidi <i>Zv</i>	animus] aliquis <i>Zv</i>	9 uoluit deus <i>h</i>	
10 deinde] denique <i>Zv</i>	omnibus] nobis <i>h</i>	communem <i>r</i>	
additur <i>Z</i> , est: additur <i>h</i> , aditum <i>r</i> , additum <i>μ</i>		priuatim <i>h</i>	
peculiare] particulare <i>v</i>	11 reuocamur <i>Zv</i> , deducamur <i>h</i>	con-	
sumatio <i>Zrμ</i>	12 quod] quae <i>Zv</i>	13 reddemur quod] reddetur	
sicut <i>Zv</i>	14 nolo uos ignorare <i>h</i>	15 spem non habent <i>Zv</i>	
16 quia] quo <i>Z</i> , quod <i>v</i>	iesu] christus <i>h</i>	17 dñs eos <i>μ</i> , deus	
eos <i>h</i> , deus <i>r</i> , eos <i>Zv</i>	per iesum] in iesu <i>Zv</i> , in christo <i>h</i>	illo]	
eo <i>Zv</i>	18 communi] mutua <i>Zv</i>	te] ualere <i>add. Zh</i> , bene ualere	
<i>add. v</i>	19 se <i>rμ</i> , te <i>Zhv</i>	si] et <i>Z</i>	20 cessabis <i>Zv</i> , cesses <i>h</i>
opto . . . meminisse <i>om. h</i> , amen <i>Z</i> ; ualete <i>add. μ</i> . — Ad Turasium presbyterum explicat <i>Z, om. rμ</i> . —			

XVII. CARMINA.

I. GENESIS.

- Principio Dominus caelum terramque locavit:
 Namque erat informis fluctuque abscondita tellus,
 Immensusque Deus super aequora vasta meabat,
 Dum chaos et nigrae fuscabant cuncta tenebrae.
- 5 Has dum disiungi iussit de cardine, fatur:
 Lux fiat, claro et micuerunt omnia mundo.
 Cum Dominus primi complexset facta diei,
 Condidit albertem nebulis nascentibus axem:
 Accipit immensus errantia littora pontus,
- 10 Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
 Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,
 Arida mox posito narratur nomine terra,
 Florea uentosis consurgunt germina campis
 Pomiferique simul procuruant brachia rami.
- 15 Quarta die generat solis cum lampade lunam
 Et stellas tremulo radiantes lumine fingit:
 Haec elementa dedit subiecto insignia mundo,
 Tempora quae doceant uarios mutanda per ortus.
 Quinta die accipiunt liquentia flumina pisces
- 20 Et uolucres uarias suspendunt aere pennas.

Incipit liber geneos metricus Cipriani *R.* — 1 locavit *R.*, creauit *v*
 5 de] a *R.* 6 claro et *Pomelius.*, et clare *R.*, et claro *Fabricius*
 (*Poet. uet. eccles. opera p. 295*) micuerunt *R.*, nituerunt *v*
 8 uersum *S* post *u. 9* *esh. R.* 9 errantia *R.*, uerrentia *v* 15 die
R., dies *v*; *cf. u. 19, 21, 32, 40, 44, 139, 145* 19 quinta die *R.*, at
 quinta *v* 20 aere *coni. Cauchius*, corpore *Rv* uariae *s. a.*
 pennae *coni. Gronovius*

- Sexta pater gelidos in spiras lubricat angues
 Quadrupedumque greges totos diffundit in agros
 Cunctaque multiplici mandauit crescere passim
 Germine et immensis errare et pascere terris.
- 25 Haec ubi constituit diuina potentia iussu,
 Rectorem inspiciens mundanis defore rebus
 Haec memorat: hominem nostris faciamus in unguem
 Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe.
 Et licet hunc uno posset componere uerbo,
- 30 Ipse tamen sancta dignatus ducere dextra,
 Inspirat brutum diuino a pectore pectus.
 Quem postquam effigie formatum ceu sua uidit,
 Metitur solum mordaces uoluere curas.
 Illicet irriguo perfundit lumina somno,
- 35 Mollius ut uulsa formetur femina costa
 Atque artus mixtu gemino substantia firmet.
 Inditur et nomen uitae quod dicitur Eua.
 Quapropter nati linquunt de more parentes
 Coniugibusque suis positis cum sedibus haerent.
- 40 Septima luce Deus factorum fine quieuit,
 Sacratam statuens uenturi ad gaudia saeculi:
 Illicet exhibitis animantum ex ordine turbis
 Viritim cunctis nomen quod permanet indit
 Adamus donata sibi prudentia sollers.
- 45 Quem Deus alloquio iunctam dignatur et Euam:
 Crescite multimodo uentura in tempora partu,
 Vt polus et plenae uestro sint germine terrae,

21 pater gelidos *R*, praegelidos *v*   spira *R*   22 quadru-
 pedum greges *R*   27 nostris hominem f. ad. unguem *Fabricius et v*
 28 regnat *R*   29 hunc uno *Fabricius*, hoc uno solo *R sed hoc*
s. l. m. 2   32 postquam artificis formatum in imagine uidit *Oxon.*
 33 metitur] non patitur *coni. Bal.*   36 mixta geminos *R*
 37 uitae] uiuae *Fabricius*   40 luce *R*, quando *v*   41 sacrata st.
 u. gaudia *Morelius et v*   42 exhibitis *R*   43 uiritim] distinctim
Oxon.   44 adami a domino donata prudentia *Morelius et Pamelius*,
 adami a domino data quae prudentia *Fabricius*, adami a domino donata
 scientia *Oxon.*   46 uenturam *R*

- Heredesque mei, uarios decerpite fructus,
 Quos nemora et pingui reddunt de cespite campi.
- 50 Haec ubi disseruit, laeta paradus in aula
 Instruitur primique aspectat lumina solis.
 Gignitur haec inter pomis letalibus arbos,
 Coniunctum generans uitae mortisque saporem.
 Aedibus in mediis puro fluit agmine flumen,
- 55 Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus
 Quadrifidosque secat undante ex fonte meatus.
 Fison auriferis praediues fluctuat undis
 Conspicuasque terit rauco de gurgite gemmas:
 Prasinus huic nomen, illi est carbunculus ardens,
- 60 Perspicuusque uadis terram praelambit Euilat.
 Post hunc Aethiopus Gaeon adlapsus opimat.
 Tertius est Tigris, Eufrati adiunctus amoeno,
 Assyriam celeri discretim flumine sulcans.
 Hic positus custos Adamus cum coniuge fida
- 65 Atque opifex tali formatur uoce tonantis:
 Ne trepidate simul licitos praecerpere fructus,
 Quos nemus intonsum ramo frondente creauit,
 Solliciti ue forte malum noxale legatis,
 Quod uiret ex gemino discreta ad munia suco.
- 70 Nec minus interea caecos nox alta tenebat
 Ac modo formatos uestis nec texerat artus.
 Has inter sedes et baccis mitibus ortus,
 Spumeus astuto uincens animalia sensu,
 Serpebat tacite spiris frigentibus anguis,
- 75 Liuida mordaci uolens mendacia sensu,
 Femineo temptat sub pectore mollia corda:
 Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
 Numquid poma Deus non omnia nota saerauit?
 E quis si studeas mellitos carpere uictus,

49 reddt *R* (reddent *cuius scripturam falso perhibet Bal.*) 55 hor-
 tos *fort.* 57 *fyson R* 59 *prasinus R* 60 *euilam R, heui-*
lath v 61 *ethiopus geon R, aeth. gihon v* 62 *euphrati v*
 76 *pectora R*

- 80 Aureus astrigero redibit cardine mundus.
 Illa negat uetitosque timet contingere ramos:
 Sed tamen infirmo uincuntur pectora sensu.
 Illicet ut niueo iam mitia dente momordit,
 Adfulsit nulla maculatum nube serenum.
- 85 Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
 Compulit insueto munus deferre marito.
 Quod simul ac sumpsit, detera nocte nitentes
 Emicuere oculi mundo splendente sereni.
 Ergo ubi nudatum prospexit corpus uterque
- 90 Cumque pudenda uident, ficulnis frondibus umbrant.
 Forte sub occiduo Domini iam lumine solis
 Agnoscunt sonitum trepidique ad deuia tendunt.
 Tum Dominus caeli maestum compellat Adamum:
 Dic ubi nunc degas? respondit talia supplex:
 95 O Domine, adfatus pauido sub corde tremisco,
 Magne, tuos nudusque metu frigente fatigor.
 Tum Dominus: quis poma dedit noxalia uobis?
 Tradidit haec mulier, dum dicit lumina promptim
 Candenti perfusa die liquidumque serenum
- 100 Adfulsisse sibi solemque et sidera caeli.
 Protinus ira Dei turbatam territat Euam,
 Auctorem netiti dum quaerit maximus acti.
 Illa sub haec pandit: serpentis suasa loquentis
 Accepi fallente dolo blandoque rogatu:
- 105 Nam sua uipereis intexens uerba uenenis
 Haec mihi prae cunctis narrauit dulcia pomis.
 Illicet omnipotens condemnat gesta draconis,
 Praeciens cunctis inuisum uisere monstrum:
 Pectore mox fuso proreperere, tum sola morsu
- 110 Mandere, mansuro quaecumque in tempora bello

80 redibit <i>R</i> , remeabit <i>Morelius et v</i>	carmine <i>R</i>	86 co-
pulit <i>R</i>	insuetum <i>coni. Cauchius</i>	90 cumque] que <i>R</i>
96 tuus <i>R</i>	97 tunc <i>v</i>	98 promptim] promptum est <i>R</i>
99 cadenti <i>R</i>	109 proreppere <i>R</i>	110 mandere <i>Cauchius</i> , pan-
dere <i>R</i>		

- Humanos inter sensus ipsumque labentem,
 Vertice ut abiecto pronus post crura uirorum
 Serperet, ut calcet dum labens comminus instat.
 Femina fraudigeris misere decepta suadelis,
 115 Praecipitur duro discrimine ponere partum
 Seruitiumque sui studio perferre mariti.
 Tu nero cui uisa fuit sententia uerax
 Coniugis, inmiti cessit quae uicta draconi,
 Dellebis miserum per tempora longa laborem :
 120 Nam tibi triticeae surget pro germine messis
 Carduus et spinis multum paliurus acutis,
 Ut cum uisceribus lassis et pectore maesto
 Plurima sollicitos praestent suspiria uictus,
 Donec in occiduo uenientis tempore mortis.
 125 Unde geris corpus, terrae reddare iacenti.
 His actis Dominus trepidis dat taedia nitae,
 Deiectosque procul sacratis dimonet hortis
 Obuersosque locat medioque eliminat igni,
 In quo perceleri Cherubim enolmitur aestu,
 130 Dum calidus deferuet apex flammisque uolatat.
 Quis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
 Consuit emulsas pecudum de uiscere pelles
 Operiens nudos calidis de uestibus artus.
 Ergo ubi coniugio sese iam fidus Adamus
 135 Esse uirum sensit, nomen genitricis amatae
 Exhibet uxori, binos qui germine factus
 Continuo genitor diuersis nuncupat orsis.
 Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus Abelus :
 Innocuas multā seruabat cura bidentes,
 140 At alius curuo terram uertebat aratro.
 Hi cum perpetuo ferrent sua dona tonanti,

111 labentem *R*   113 calcet *Oehler* (*Tertull.* II p. 775)

114 suadelis *R*, loquelis *Morelius et v*   118 cessitque *R*

127 ortis *R*   130 calidos *R*   131 membra frigerent *B*

133 opperens *Fabricius*   136 bino *Morelius et v*   138 cuius *R*

139 multa *R*. huius *Morelius et v*   140 at *R*, ast *v*

- Dissimiles fructus sensu suadente dedere.
 Nam prior uberibus fuerant quae prosata glebis
 Optulit: ast alius miti se deuouet agno,
 145 Extā gerens sincera manu adipemque niualem.
 Confestimque placet Domino pia uota tuenti.
 Quod propter gelida Cain incanduit ira.
 Quem Deus adloquio dignatus talibus infit:
 Dic mihi, si rectum uiuas et noxia cernas,
 150 Degere non possis contracto a crimine purus?
 Desine mordaci fratrem disperdere sensu,
 Qui tibi ceu Domino subiectus colla praebebit.
 Nec tamen his fractus fratrem deducit ad arua
 Atque ubi deprensus deserto in gramine uidit,
 155 Elidit geminis fraudans pia guttura palmis.
 Quod factum Dominus caelo speculatus ab alto
 Disquirat quonam terrarum degat Abelus?
 Ille negat positum custodem se fore fratris.
 Cui Deus effatur: nonne uox sanguinis eius
 160 Ad me missa sonat celsumque ascendit ad axem?
 Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto:
 Nam modo quae maduit germani sanguine terra,
 Inuiso maledicta tibi commissa negabit
 Semina et absumentis fructum non proferet herbis,
 165 Torpidus ut multo collidens membra tremore
 * * * * *

142 fructu <i>R</i>	145 manu sincera gerens <i>v</i>	152 praebebit
<i>R</i> , daturus <i>Morelius et v</i>	154 ibi <i>R</i>	155 fraudans <i>R</i> , fran-
gens <i>coni. Pamelius</i>	156 caelo] celso <i>Fabricius</i>	159 nonne <i>R</i> ,
numnam <i>Fabricius et v</i>	164 assumtis <i>v</i> . —	

II SODOMA.

- Iam Deus omnipotens primaeui crimina saeculi
 Vindice diluuiò cunctis aboleuerat undis,
 Quot caelum spargit, terra euomit, expuit aequor.
 Hactenus et liquido poenas decernere pactus
- 5 Excidio, quotiens hiemem conduceret aer,
 Frenandis uarium pluuiis mandauerat arcum
 Purpureo et uiridi signantem nubila limbo.
 Iridis in nomen, propria est quae fibula nimbis.
 Sed recidiua hominum pariter cum gente secunda
- 10 Impietas iterumque mali noua pullulat aetas,
 Supplicio iam non imbres sortita, sed ignes:
 Sic Sodomum meruit tellus ardentibus uri
 Roribus et finis portendere signa futuri.
 Effera luxuries illic inimica pudori
- 15 Instar legis erat, fugeret quam praescius hospes,
 Ante penes Scythicas uel apud Busiridis aras

Incipiunt uersus Cipriani de Sodoma *R.* Opusculum Tertulliani de excidio Sodomae et Ninive *H.* In christi nomine incipit dictatus Tertulliani metrica arte constrictius imprimis de incendio Sodomorum *A* (= *cod. l. Vossianus Q. 86 fol. 81 sq. cuius scripturas publicauit L. Müller Mus. Rhen. 1867 pag. 329 sq.*). — 1 primaeui *R.*, primiuqui *H* crimina *A.* tempora *HRe* 3 quod *A.* quas *HRe* spargit *A.* sparsit *Re.* par sit *H* terrae uomit *A.* terrae maris *HRe. em. Müller* 4 actenus *A* et] haud *Morclius et v* 5 hiemes *r* conduceret *A.* cum introduceret *H* (tro s. l. m. 2), cum inducere *R.* induceret *v* aer *R* sed a in ras. 7 purpureo *A* 8 yridis *A* in] huic *v:* en numen *coni. Müller.* hinc nomen *fort.* fimbula *R¹.* fabula *A* 11 supplicio *A.* excidio *HRe* imbrem *R* ignes] imbres *R* 13 roribus *AH.* foribus *R.* facibus *Morclius.* flammis *Fabricius.* fascibus *Cauchius.* iactibus *Gronouius Obseru. p. 672 (ed. Frötscher)* pontendere *H¹* futura *A* 14 pudori *A.* pudoris *H²Re.* podoris *H¹* 16 penes *A.* uel ad *HRe* sciticas *R.* seyticas *H* cy in ras. cythicas *A* bufiridis *H*

- Exoptans per sacra necem caestuque cruorem
 Subdere Bebrycio, Libycas satiare palaestras,
 Ante etiam Circaea nouas per pocula formas
- 20 Sumere, quam laesum Sodomis amittere sexum.
 Pulsabant caelum inuidia conubia (monstra),
 Incestu parili generis natura rebellis
 In sese, laesumque uiri cum corpore nomen.
 Tempore sed certo Deus omnia prospiculatus,
- 25 Iudicat iniustos patiens, ubi criminis aetas
 Cessandi spatium frustrata coegerat iram.
 Iamque dies ultrix aderat: duo de grege missi
 Angelico forma iuuenes qui spiritus ambo
 Diua ministeria, ut Domini mandata iuebant,
- 30 Succedunt Sodomis. illic de stirpe piorum
 Transuena Loth aequi sapiens iustique colonus
 Vnus erat meminisse Deum: solet utilis arbor
 In siluis latitare feris uelut hospite fructu.
 Is tunc pro porta residens (uix moenia adibant
- 35 Caelicolae) quamquam diuinos inscius ultro
 Aduocat adpellat patrio ueneratur honore

17—18 c** stumque (a m. rec. s. l.) cruorem subdere brebicio^olicas A.
 caesusque cr. fundere bebrycium libycas HRv nisi quod v et libycas;
 caestuque (uel caestuue) cr. subdere bebrycio libycas et (uel libycas uel
 uel caestusque furori se dare bebrycii l. et con. Müller, caestuque c. fundere b. l. con. Gronouius satiare] adire con. Müller, sociare Gronouius 19 ante etiam A, antei II, ante R, antequae uel v circa ex circa R m. 2 nouam p. p. formam A 20 summere R 21 pulsabat H conubia monstra A, c. mixta HRv, communia monstra con. Müller 22 ince* tum A (s m. 2), incestum R¹ parilis, A 24 tempora H prospiculat R, prospiculator H, prospiculator A 25 ubi] sibi A sed si corr. actas] actum Gron. 26 spacium AR frustrata A, iussa H, uis nulla Rv coegerat A²HR, coegerit A¹v ira HR, irae v uis multa coegerit irae Gron. 27 adherat A¹ 28 angelica HR iuucnis H 29 diua R, diu ic H, dua A ministerio v ut A, om. HRv iuebant A, ferebant HRv 30 illa H 31 Lot A saepius aequi A, aderat HRv 33 ferar Rv hospite A, hospita HRv, opsita con. Müller fructus HR 34 menia R adhibant A¹R 35 quamquam] quam H inscius A, nescius HRv 36 apellat A

- Hospitioque vocat, longe stabulare parantes:
 Enisus longis precibus, pia pignera mensae
 Officiumque probum studio dispungit amico.
 40 Nox requiem dederat, lux soluerat altera noctem,
 Et Sodoma in foribus strepitat cum lege pudenda.
 Lothi contra supplex: ne vos male pasta libido
 Incendat iuvenes istam foedare iuventam:
 Luxu quo genitura uacat? quo semina frustra?
 45 Quo nullae nuptant animae, non lustra colentes,
 Non stabulis reduces, non undis subter hiantes,
 Nec quae pennarum modulis prope nubila pendent,
 Nec quae per terras protracto corpore manant.
 Omne genus nixu genuit, est femina coniunx
 50 Omnibus, et nunquam cuiquam nisi femina mater.
 Nunc si fax iuuenalis auct uastare pudorem.
 Sunt intus natae biuges mihi, nubilus aetas,
 Virginitas in flore tumens, iam debita messi.
 Digna cupido uiris, tulerit qua uestra uoluntas:
 55 Dedo pater proque hospitibus pensabo dolorem.
 Vulgus ad haec demens: quisnam tu, quantus, et unde
 Qui nostris dominere animis legesque recondas?

37 longe| vulgo A stabula separantes A, st. parentes R
 38 et nixus coni. Müller pignera mensa HRe 39 officiiisque
 probis HRe studio A sed io s. l. m. 2 dispungit H, de-
 spondet uel dependit coni. Müller: sed cf. Gronou. Obs. p. 673
 amicos HRe 41 sodoma H cum lege pudenda H, cum lege
 rudendam R, cum le^{p. be} pudenda A, conquesta rudendam Morelius, con-
 quæsta pudendum Gron. 42 male pasta A, nunc pasta H, nunc pasta
 Re, nunc praua Gron. 43 intendat A ipsam A 44 luxu quo
 H, quo luxu Re, luxuq. corr. in luxu quo A (luxu i. e. luxui)
 uacat scripsi, uocat HRe, uocant H: cf. Gronou. p. 674 semine A
 45 nuptant| rutilant A r ee n corr. 46 om. A 47 pinna-
 rum A¹ 48 terras p. e. manant A, terram p. e. reptant HRe
 49 nixu genuit est scripsi, luxu genus est sed A HRe lusa genuitust
 sed coni. Müller 51 fax A, fas HRe iuuenilis A¹ auct
 A², habet A³ HRe podorem HR 53 tumet HRe delita
 HRe 54 quam u. uoluptas HRe 55 celo R 57 qui no-
 bis domineris ait legesque HRe recondes H¹

- Transuena non rector Sodomorum iugera libras.
 Nunc igitur tute ipse lues, quod nostra cupido est,
 60 Pro natis proque hospitibus: satis unus in omnes.
 Dicta et facta simul: uulgi mora nulla furentis.
 Turbidus hiberno ceu uoluitur impete torrens,
 Riurorum innumeros uno pede subuehit amnes:
 Si qua illic arbor rapidis offenditur undis,
 65 Haud mansura diu quantum radice licebit
 Crinitas durare moras: ubi subter aderam
 Perdit humum circumfosso iam caudice pendens,
 Huc illuc certam differt incerta ruinam.
 Haud aliter Loth in media uertigine uulgi
 70 Nutabat uinci prope iam: sed diua potestas
 Subuenit, angelici iuuenes de limine raptum
 Restituunt tectis: demens sed ulgus ibidem
 Poenarum auspiciis interdum lumine multant.
 Tum decreta Dei reserant, dignam affore poenam
 75 De caelo Sodomis, ipsum meruisse salutem
 Iustitiae titulo: quin ergo accingeris istine
 Festinare fugam pariterque educere si quem
 Gentis habes: nos exitium iam inducimus urbi.
 Loth generos citus alloquitur, sed dura hominum mens
 80 Credere despexit monitum risitque timorem.

58 non rector *AH*, conrector *Rv*, num rector *v*, nunc rector *Oxon*.
 iugera libras *A*, iugera iras *H*, ut iugerat iras *R*, ut ingerat iras *Mo-*
relius, atque ingerit iras *Oxon.*, duplicat iras *Fabricius*, iugera libas
coni. Müller, iugera adibas *fort.* 59 lues] leues *H* 62 ceu *A*,
 dum *HR*, ut dum *v* 63 in numeros *H*, numeros *R*, * c numero *A*
 (a *eras.*) unum *A* subuehit *A*, uehitur *HR*, fertur *Fabricius*
et v amnem *A*, amne *H*, in amnes *R*, in omnes *v* innumerus
 pronus (uel innumerusque uno) pede subuehit agmen *coni. Müller*
 64 si quas *R*¹ rabidis *coni. Müller* 65 mensura *H* 67 cir-
 cum fosso *A* 69 medio *R* uulgo *H*¹ 70 notabat *A*¹
 71 angeli *R* 72 sed] et *A* 73 hospiciis *A*¹ interdiu *coni.*
Riuinus lumina *R* p. a. multatur lumine diro *Fabricius*
 74 tunc *HRv* secreta *H* affore *H*, fore *R*, fora *A* 77 quem
*HA*², queant *A*¹, quid *Rv* 80 dispexit *A* resitque *H*

- Tempore mox quo lux tenebras iam scindere temptat
 Et bicolor caeli facies de nocte dieque est
 Instabant iuvenes Chaldaeam educere gentem
 Ex Sodomis instamque domum donare saluti:
 85 Eia age Loth exsurge tuamque adsume iugalem
 Et natas duplices atque hinc exterminus ito
 Praeueniens Sodomum poenas. manibus quoque amicis
 Producunt trepidos et ibidem cetera mandant:
 Serna Loth animam neu uisum in terga retrorsum
 90 Vertere forte uelis coeptum uel sistere gressum,
 In montem propera. timuit Loth ardua tardo
 Ereptare gradu, caelestes ne prius irae
 Opprimerent illos: alios deposcere portus
 Aggreditur, paruam quam contra aspexerat urbem.
 95 Huc, inquit, fuga sit, certe uix moenibus extat,
 Nec longe, nec magna mihi, fauere pauenti,
 Urbis et ipsius pariter cessere salutem:
 Segor inde loco nomen uox barbara nouit.
 Tunc Loth ingreditur Segor, simul exoritur sol,
 100 Ultimus ille quidem Sodomis, iam incendia feruens
 Iratus toto radios armauerat igni.

81 mox *om. A* tenebrascit scindere *H*, tenebras conscendere
Re; t. confundere gestit *Gronouius* 82 bicolor] tibi color *H*
 facie *A* 83 instabant iubant iuues^{ne} *A* gentem... 84 donare
om. R 84 ex] de *A* 85 heia *A* 86 duplices *R* ex-
 terminis *H* 87 preueniens *A* sed pre *ex* pro poenas *H*¹
 quoque *ex* aue *A* 88 et ibidem *A*, atque haec ibi *Re*, atq. haec
 tibi *H* 89 serua loth] seruato *R*, seruato seruato *A* neu
Müller, ne *Hc*, in *R*, *om. A* uisum *om. A* in terga retusum *A*
 91 mentem *A* 92 ire*** *H* 93 illos alios *A*, alios igitur *HRc*
 depostere *A* 94 agreditur *H* paruamq. contra *R*, paruam quam
 cum *H* 95 fuga sit certe *A*, f. si certe *H*, intende fugam *Re*, con-
 tendo fugas *v* instat *A* 96 longa *ex* longo *A* mihi est
HR, . Illi *v* fauete *Morclius* pauenti *scripsi*, parenti *A*, pre-
 cantanti *H*, petenti *R* 97 gessere *Rv* salute *H* 98 inde so-
 gor *R* nouit] creuit *coni. Müller* 100 sodomis iam *A*, sodo-
 mumque *HR*, in sodomamque *v* feruens] seruans *coni. Müller*, uer-
 sans *fort. cf. Verg. Aen. II 62, XI 704* 101 iratus *A*, infert nam
HRc totos *HRc* armauerat *H*

- Aemula subseritur caligo, includere lucem
 Coeptans atque globos confuso intexere caelo.
 Fumantes coeunt nubes, nouus inruit imber,
 105 Sulphura cum flammis, flagrat cahos, aestuat aether,
 Exustus crepitat liquidis ardoribus aer.
 Hinc habet in falsum de uero fabula famam,
 Solis progeniem currus optasse paternos
 Nec ualuisse leuem puerum frenare superbos
 110 Solis equos, arsisse orbem: tunc fulmine raptum
 Aurigam, illicitum planctum mutasse sorores.
 Viderit Eridanus, si qua illic populus albet,
 Si quis ibi senio plumat modulatiores ales.
 Hic aliter uersae maerent miracula formae.
 115 Namque comes coniunx eheu male tunc quoque legis
 Femina diuinae patiens ad murmura caeli
 Audaces oculos nequiquam pone retorsit,
 Non habitura loqui quod uiderat: et simul illic
 In fragilem mutata salem stetit ipsa sepulcrum
 120 Ipsa et imago, sibi formam sine corpore seruans:
 Durat adhuc etenim nuda statione sub aethra,
 Nec pluuiis dilapsa situ nec diruta uentis:
 Quin etiam si quis mutilauerit aduena formam,

- 102 includere *coni. Müller* 103 libentesque globos ^u confuso *A*
 104 fumantis *A* 105 sulphura *A* flagrat cahos *A*, flagrat chaos
H, flagrat *R*, flagrantibus *v* aestant aethor *A* 106 ex-
 sustus *H* aer] aether *R* 107 falsum *A*. falso *HRv*; abit
 in falsam *coni. Müller* 110 solis *A*, ignis *HRv* flumine *A*
 112 heridanus *HR* 113 si quis ibi *A*, aut si quis *HRv* senium
 plumat *A*, plumat senio *HRv nisi quod H* pluma, s. plorat uel plangit
Müller 114 aliter *ex aliae A*; alia uersae *coni. Müller* 115 eheu
 male tunc *A*, heu met male tum *H*, heu letum *R*, eheu me male tum *v*
 quoque] metaque *R* legis] logos *A* 116 diuinae ad patiens *A*,
 non patiens diuinae *Hv*, non p. diuina *R* 117 nequiquam *Rv*
 posse *A*, sola *HRv* 118 uiderit *HRv* 119 sepulchrum *H*
 120 ipsa et] ipsaque *Rv* corpore seruans *AR*, carne reseruans *H*
 121 etenim adhuc *R*, etenim adhoc *H* aethro *A*, aethram *v*
 122 delapsa *HR* dituruta *A* 123 qui nec iam *R*
 mutilauerat *R*, muta lauerit *A*

- Protinus ex sese suggestu uulnera complet.
 125 Dicitur et uiuens alio iam in corpore sexus
 Munifico solitos dispungere sanguine menses.
 Iamque urbes nusquam Sodomum, gens impia nusquam.
 Tota rogas regio est: hinc atro horrore fauillae
 Hincque situ cano ciueres incendia signant.
 130 Nullus arat frustra piceas fuligine glebas.
 Occidit illa prior species, quam prospiciens Loth
 Discretus patruo dites delegerat agros.
 Semiperempta etiam si qua illic iugera laetas
 Autumni conantur opes, facile optima esse
 135 Promittunt oculis pira persica et omnia mala,
 Donec carpere aues: nam protinus indice tactu
 Soluitur in cinerem uacui fallacia pomi.
 Sic igitur caelo pariter terraque sepultis
 Nec mare uiuit ibi, mors est maris ipsa maris pax,
 140 Qua nullos animat per anhela uolumina fluctus
 Quaque etiam patrio numquam suspirat ab austro
 Quaque caret proferre aliquam de gurgite gentem

124 suggesto (*scil.* corpore) *coni.* Gronouius 125 alios *A*,
 celio *H* in *om.* *HRv* 126 munifico solito *HRv* depungere *R*
 127 iamque u. n. s. g. i. nusquam *A*, nusquam sunt sodomi, nusquam
 illorum (illa *HR*) impia lucent (nunc sunt *coni.* Müller) Moenia, cum
 dominis domus omnis inops ita (inopposita *H*, inhospita *coni.* Fr. Iu-
 nius) nusquam *HRv* 128 regio] rogia *A* atro] atro *H*
 horrere *R*, rore *coni.* Müller 129 hincque situ] hinc desitu *A*, inde
 situ Iuretus 130 hunc uersum post 131 *exh.* v 131 species
A et *Oxon.*, feritas *HRv* . quam spiciens lot *A* 132 *om.* *HRv*
 (deseruisse pii fertur commercia fratris *Oxon.* coniectura *supplenerat*)
 134 optima esse *A*, optima sese *Hv*, esse opimas *Rv* 135 pessica et
 omnia mella *R* 136 carpere aues *A*, carpantur *HR*, carpantur *v*
 indice (*i. e.* digito) tacti *coni.* Müller, *sed. cf.* Gron. p. 676 137 ci-
 nere *A* uacui fallacia pomi *A*, uacui fauillaque pomi *HR*, fit uana
 fauillaque pomum *v* 138 terraeque *H* 139 ipsa maris pax *A*, illa
 quieti *HRv* 140 qua *A*, quod *HRv* nullus *Re* animat *HR*.
 amittat *A*, agitat *coni.* Müller; idque animat nullus Fabricius
 141 quaque *A*, queque *R*, quodque *Hv* etiam] enam *A* nus-
 quam *v* 142 quaque caret *A*, queue caret *R*, quodque nequit *Hc*.
 quaque cauet uel negat *coni.* Müller gentem] piscem *A*

- Squamicutem uel leucutem uel cortice saeptam,
 Vel crispam concham aut duplici conpagine clusam.
- 145 Solum illic propria metitur de fruge bitumen,
 Exusti fuligo maris, quod uiuidus ardor
 Subter stagna coquens de sulphuris et salis aestu
 Temperat inque picem terris dat habere marinam :
 Inuehitur proprio sub tempore pingue crematae
- 150 Virus aquae, spumaeque cutis super aequora nigrae
 Textitur. appellunt quis est ea captio mercis,
 Adclinantque leues laterum libramine lembos,
 Vt semel inpositam doceant conscendere uenam :
 Nam sese iam sponte leuans donabit inertii
- 155 Nauigio pessusque dabit prae munere largo,
 Ni plaga contigerit qua menses femina uestit.
 En aliud monstrum pelagi de clade notatur :
 Cuncta illic inuita natant : natura recessit
 Mergendis stata corporibus. si denique testam
- 160 Luciferam nare instituas qua spiritus ignis,
 Velificabit apex flammae, si flamma perempta est,
 Ibit subter aquas destructio naufraga lucis.
 Hae Sodomum et Gomorum signatae in saecula poenae

143 squamicutem *A*, squamigefam *HRv* uel leucutem *A*, leu-
 uique cuti *HR*, laeuiue cuti *v* 144 crispam conchem aut *HR*, cri-
 speconcat *A*; crispam concha uel concha crispam *coni. Müller* 145 pro-
 priam *A* metitur *Müller*, editur *A*, mentitur *HRv* de *om.*
HRv 147 quoquens *A*¹ sulphuris *AH* 148 dat terrae *HRv*
 habere *A*, haerere *Hv*, adherere *R* 149 sub *A*, cum *HRv* cre-
 mata *A*, crematum *R* 150 spumisque c. s. ae. nigra *HRv* 151 ap-
 pellant *A* ea capacio *A*, captatio *coni. Müller* 152 adclinantque]
 adclinant *HRv* laterum laeues *Hv* labramine *H* 153 in-
 scendere *A* uenas *H* 154 sese iam *A*, se *HRv* lauans *A*
 donabit inertii *A*, adnabit inertis (mercis *Gron.*) ad ora *HRv et Gron.*
 155 nauigii pressumque *HRv* 156 contingerit *A* qua mses *A*, quam
 mensis *HRv* uestit] uerit *coni. Müller*; *cf. Gron. p. 678*
 157 en aliut *A*, ecce aliud *HRv* 158 inuita] immissa *v* 159 sta-
 ta *A*, data *HRv* testae *HR et Gron.*, taedae *v* 160 luciferae
Gron. narem *HR Gron.*, nauem *v* instituas *A*, insistens *R*, si-
 stens *H*, sistes *v*, adsistas *Gron.* ignis est *HRv*, igni est *Gron.*
 161 post 162 ponit *Gron.* uelificauit *HRv* 163 sodomum et gomorr *A*

Gentibus iniustus, corda in quis dura timorem
 165 Deseruere Dei, caelestia iura uereri
 Inque unum rerum Dominum sperare docebunt.

III. DE IONA.

Post Sodomum et Gomorum uiuentia funera in aeuum,
 Et cinerum senio signata incendia poenae,
 Et frustra solis oculis nascentia poma,
 Et pariter facti mortem maris et salis illic,
 5 Si quid homo est poenam mutato corpore seruans,
 Paene alios ignis superi decusserat imbris
 Vrbs aequi iustique uiam transgressa Niniue.
 Nam quis subuersae menti metus? omnia uulgo
 Poenarum documenta uacant ubi possidet error.
 10 At bonus et nostri patiens et plectere serus
 Omnipotens Dominus nullam iaculabitur iram,
 Ni prius admoneat durataque pectora pulset.
 Praesagos agitans angusta mente prophetas.

164 corda in quis *A*, quis corda *Hc*, quis corpora *R*, quis pectora
coni. Cauchius obdura *Hc* 165 c. iura uereri *AH*, de caelo
 iurat uereri *R*, caelestia iura tueri *v* 166 sperare] curare *AR*, spec-
 tare *v*. — De Solomis explicitum *A*, Explicit de Soloma uer̄ *CLXVI H*,
 Expliciumt uersus Cypriani de Sodoma *R*. —

De Iona *A* (= *Vossianus lat. 86*; cf. *L. Müller Mus. Rhen. 22*
p. 340), Item t̄ tuliani deiona propheta *J* (= *cod. Vindobonensis 16*
sacc. IX), Carmen de Iona et Niniue *Iuretus inscripsit qui ex codice*
P. Pithoci primus hoc carmen edidit (bibl. patr. tom. VIII). —
 1 gomorrhum *J* 2 cinerem *A* 4 tacti *AJ* 5 poena *A*
 mutati *Oehler* 6 poene *A* ignes *v* 7 uiam *AJ*, fuerant
cod. Pithoci, forum uel fines coni. Pithoeus nineue *AJ* 8 quis
J, qui *A* 9 uacant *J*, uocant *A* erro *A* 10 ad *A*
 et plectere s. o. dominus *om. A* 13 angusta *Iuretus* pro-
 phetam *cod. Pith.*

- 35 Atria uentorum, quos omnes turbine miscet.
 Diuersus furor in profugum frendebat Ionan.
 Vna ratis certamen erat caeloque fretoque,
 Tunditur hinc illinc, tremit omnis silua sub ictu
 Fluctifrago, subter concussae spina carinae
- 40 Palpitat, antennae stridens labor horret ab alto,
 Ipse etiam infringi dubitans inflectitur arbor.
 Nauticus interea gemitus timor omnia temptat
 Pro rate proque anima: spiras mandare morantis,
 Oblaqueare mithram, clauorum stringere nisus,
- 45 Vellere luctantes, impellere pectore gyros:
 Pars maris interni puteum grauem odore uicissim
 Egregie rapiunt, tum merces atque onus omne
 Praecipitant certantque pericula uincere damnis.
 Tum miserae uoces ad singula fragmina ponti,
- 50 Expansantque manus nullorum ad numina diuum.
 Quos maris et caeli nis non timet, haud minus illos
 Puppibus abstrusos irato turbine mergens.
 Nescius haec reus ipse cauo sub fornice puppis
 Stertentem inflata resonabat nare soporem.
- 55 Iam tunc in somno Domini formando figuram.
 Hunc simul undisecae qui cogit munia prorae
 Pace soporatum placida, requiete superbum

35 atria *scripsi*, gloria *AJv*: glomera-miscet *coni. Müller*

37 caeloque] pelagoque *AJ* 39 concussa est *Iur.* 40 pulpitat
J. pulpitar *A* antennae *A.* antennae *Iur.* 41 ipse *J^a* 42 gemitus
AJ. gemitus *Oehler.* geminus *Iur.* timor *AJ.* clamor *v*
 tempta *A* 43 spira *A* mandare *J.* mandare *A* moran-
 tes *v* 45 uellere luctantes *AJ.* uel reluctantes *v.* ueli eluctantes
Iur. pectores *J* gyros *A* 46 grauem odore *AJ.* graueo-
 lere *Iur.* graue odore *Müller* uicissim *J.* uiciris *A:* uigoris Egregii
coni. Müller 47 egregiae *J* egregiae tunc rapiunt m. a. onus
 omnes *cod. Pith.* egregias rapiunt t. merces, atque onus omnes *Iur.*
 48 certansque pericula *A* damnos *A²* 49 tum] sunt *v*
 50 expansantq. *J.* expanseque *A.* expanduntque *v* nomina *AJ.* lu-
 mina *Iur.* 51 aut minus *A* 52 obstrusos *Iur.* 54 stertentem *v*
 stertente inflatum *uol* afflatum *coni. Müller* resonabant *A* 57 re-
 quiete supinum *fort.*

- Institit inpulsans: quid, ait, discrimine in isto
 Somnia nare canis? tantoque in turbine portum
 60 Solus habes? en unda operit, spes unica diuum est.
 Tu quoque, quisque tibi Deus est, dic uota precesque
 Indigetans patrium supplex inflectito numen.
 Exin quis culpae proprior, quis causa procellae
 Discere sorte placet, nec sors mentitur Ionan.
 65 Tunc rogitant: quis et unde hominum, quis denique rerum,
 Quo populo, qua sede cluis? famulum ille fatetur
 Praetimidumque Dei, qui caelum sustulit alte,
 Qui terram posuit, qui totum corpore fudit:
 Ipsius et sese profugum causasque reuelat.
 70 Deriguere metu. quid nos igitur tibi culpae?
 Quid fore nunc? quonam placabimus aequora pacto?
 Namque magis multoque magis freta saeua tuebant.
 Tum Domini uates ingestu spiritus infit:
 En ego tempestas, ego tota insania mundi,
 75 In me, inquit, uobis aether ruit et mare surgit,
 In me terra procul, mors proxima, nulla Dei spes.
 Quin date praecipitem causam, nauemque leuantes
 Vnum onus hoc magnum pelago iactate uolenti.
 Ast illi frustra nituntur uertere cursum
 80 In reditum, nec clauus enim torqueri sinebat,
 Dura nec antennae mutari libra uolebat.
 Postremo ad Dominum: ne nos in mortis hiatum

59 somnia nare canis *AΔ*, somniare capit *Iur.* 60 en *AΔ*,
 nos *Iur.* unic *A* 61 quisquis *Iur.* 62 *om. v* indi-
 getans *Oehler*, indigetans *A*, indegetans *Δ*, indigetans *Müller* nomen *A*
 63 exim *AΔ* prior *A*, proprior *Iur.* 66 cluis *Δ*, cliuis *A*
 67 praetimidum fidumque dei qui sustulit altum *Iur.* altae *A*
 68 totum *Δ*, totam *A*, pontum *fort.* 69 et *om. v* 70 diriguere *v*
 colpae *A* 71 fore $\tilde{n}c$ $\tilde{q}m$ placabimus *Δ* pacto] facto *Iur.* 72 sae-
 ua tuebant] seuatum $\tilde{c}ptent$ *A* 73 *om. v* ingestu *scripsi*,
 ingesta *Δ*, ingestus *A* 75 in me] e *Δ* ather *Δ* 77 $\tilde{p}citem$ *Δ*
 78 uolentem *v* 79 illi] isti *v* 80—81 torqueri ualebat dura
 nec antennae (antene *Δ*) mutari libra sinebat *AΔ*; *em. Iur. nisi quod*
 torquere *exh.* clauus nec enim torquere ualebant *etc. Müller*

- Vnam animam propter dederis nec sanguine iusto
 Respersisse nelis, si sic tua dextera ducit.
- 85 Iamque illic imo exoriens e gurgite cetus
 Squamosum conchis euoluens corporis agmen,
 Vrguebat propius concusso marmore fluctus,
 Sponte dei praedam rapiens, quam puppis ab arce
 Pronolutatam limosis faucibus hausit,
- 90 Viuentemque dapem longam properauit in aluum,
 Cumque uiro caeli rabiem pelagique uorauit.
 Sternitur aequoris unda, resolutur aetheris umbra.
 Hinc fluctus, illinc flatus redduntur amici,
 Securamque niam placida signante carina
- 95 Candida caeruleo florent uestigia sulco.
 Nauita tum Domino laetus nenerando timorem
 Sacrificat grates, tum portus intrat amicos.
 Nauigat et uates alio susceptus Ionas
 Nauigio fluctusque secat sub fluctibus imis,
- 100 Viscera uelificans, anima spirante ferina,
 Conclusus neque tinctus aquis, maris intimus exter.
 Inter semesas classes resolutaque putri
 Corpora digestu, sua iam iam funera discens.
 In signum sed enim Domini quandoque futurus,
- 105 Non erat exitio, sed mortis testis abactae.

83 nec] ne *Iur.* iusti *Iur.* 85 e] de *v* cactus *J*
 86 e conchis euoluere *Iur.* 87 proprios *Iur.* 88 dei] sua *Iur.*
 rapiens] capiens *uel* captans *Müller* 89 porro uolutatam (mox *om.*)
coni. Müller mox faucibus *AJ* 90 uiuentemque] uiuentem *A*
 properauit] percepit *Iur.* 91 uiro *om. J* 93 rediuntur *A*
 95 caeruleo florente *A* 96 nautae tum d. laeti *Iur.*, nauta at tum d.
 leti *Oehler* uenerando timore *J.* bene reddit honorem *coni. Müller*
 97 sacrificant grates (tum . . . amicos *om.*) *Iur.*, sacra facit gratus *coni.*
Müller 98 alios *A* 99 fluctumque *v* 100 anima inspi-
 rata *v* 101 aquas *A* 102—103 semessas *J.* semesses ^a *A*
 corpore ^a *J* iam iam] iam tum *v* resolutaque corpora putri
 Digestu. sua iam uelua * funera discens *Iur.* 104 insignium *A*
 105 exicio *A* fit *AJ.* sed *v* non erat exitio, sed caeli gloria
 factus *Iur.* — De Iona explicitum. finit *A.* Versus explicit de Iona ^{dicti}
 tulliani eloquentissimi *J* (dicti *s. l. m. 2.*, —

IV. AD SENATOREM EX CHRISTIANA RELIGIONE AD
IDOLORVM SERVITVTEM CONVERSVM.

- Cum te diuersis iterum uanisque uiderem
 Inseruire sacris priscoque errore teneri,
 Obstipui motus. quia carmina semper amasti,
 Carmine respondens properaui scribere uersus
 5 Vt te corripere: tenebras praeponere luci
 Quis patiatnr enim, te matrem credere magnam
 Posse deam dici rursusque putare colendam,
 Cuius cultoros infamia turpis inurit?
 Namque sacerdotes tunicis muliebribus idem
 10 Interius uitium cultu exteriori fatentur,
 Idque licere putant quod non licet: unde per urbem
 Leniter incedunt mollita noce loquentes.
 Lassatosque tenent extenso pollice lumbos
 Et proprium mutant uulgato crimine sexum.
 15 Cumque suos celebrant ritus, his esse diebus
 Se castos memorant: at si tantummodo tunc sunt
 Vt perhibent casti, reliquo iam tempore quid sunt?
 Sed quia coguntur saltem semel esse pudici,
 Mente fremunt, lacerant corpus funduntque errorem.
 20 Quale sacrum est uero quod fertur nomine sanguis ?

Incipiunt (*om. F*) uersus sancti Cypriani episcopi et martyris (*christi add. H*) ad quendam senatorem ex Christiana religione ad idolorum seruitutem conuersum *FII*. — 1 uanisque *FII*, uariisque *v* 3 obstipui *F²* motus *FII*, monitus *Pamelius* 9 tunicis *H* muliebribus *H* idem] id est *corr. F* in ipsum in *marg.* 10 interius uitium *F* in *marg.*, inter iusticiam *F* in *textu* exteriori] interiore *Pamelius* 11 urbem *FII*, orbem *v* 13 lassatosque *v* pollice *corr. in* podice *F m. 2* 15 celebrant *H* 16 at *corr. in* ac *F m. 2* 18 sed *exp. F* et *corr. at* in *marg.* saltem *v*, sed *tim H*, sed *F*

- Nunc etiam didici, quod te non fecerit aetas
 Sed tua religio caluum, caligaeque remota
 Gallica sit pedibus molli redimita papyro.
 Res miranda satis deiecta que culmine summo:
 25 Si quis ab Isiaco consul procedat in urbem,
 Risus oris erit: quis te non rideat autem,
 Qui fueris consul, nunc Isidis esse ministrum?
 Quodque pudet primo, te non pudet esse secundo,
 Ingeniumque tuum turpes damnare per hymnos
 30 Respondente tibi vulgo et laceraute senatu,
 Teque domo propria pictum cum fascibus olim,
 Nunc quoque cum sistro faciem portare caninam.
 An haec humilitas? est humilitatis imago.
 Aedibus illa tuis semper monumenta manebunt.
 35 Rumor et ad nostras pervenit publicus aures
 Te dixisse: dea, erravi, ignosce, relinui.
 Dic mihi si valeas, cum talia saepe rogaes
 Et veniam peteres, quae tecum verba locuta est?
 Vere mente cares, sequeris qui mente carentes.
 40 Haec iterum repetis nec te delinquere sentis.
 Quid mereare vide: minus esses forte notandus,
 Si tantum hoc scires et in hoc errore maneres:
 At cum iuricolae penetraueris ostia legis
 Et tibi nosse Deum paucis prouenerit annis,
 45 Cur relinquenda tenes aut cur retinenda relinquis?
 Nilque colis, dum eumeta colis: nec corde retractas,

21 didici *FII*, didici *v*   23 papiro *F*, papire *H*   24 cal-
 mine *H*   25 abyssinico *F*, ab isiacis *v*   orbem *FII*   26 ri-
 sus oris *corr.* in oris risus *F m. 2*, risus urbis *fort.*   28 putet et
 primo *F¹*   29 ymnos *FII*   31 domum propriam *H*, domum
 propriam *F*   olim *FII*, ante *v*   32 nunc] nam *FII*   cano-
 nam *H¹*   33 an haec *scripsi*, haec tua *FII*   est *scripsi*, et *FII*,
 sed *v*   imago est *FII*   haec tua non pietas est sed pietatis
 imago *coni. Oran.*   36 dea *corr.* in deis *F m. 2*   ignoscere
 diui *FII¹*, ignoscite diui *H²*   37 die *F*, da *H*   39 carentis *H*
 43 iuricole *H*   41 prouenerit *FII*, accesserit *v*   45 liquenda *F¹*,
 relinquenda *H*

- Vera quid a falsis, quid ab umbris lumina distant.
 Philosophum fingis, cum te sententia mutet:
 Nam tibi si stomachum popularis mouerit ira,
 50 Et Iudaeus eris totusque incertus haberis.
 Indulge dictis, sapientia non placet alta.
 Omne quod est nimium contra cadit: unum operantur
 Et calor et frigus: sic hoc, sic illud adurit.
 Sic tenebrae uisum, sic sol contrarius aufert,
 55 Et pariter laedunt gelidum feruensque lauacrum:
 Esca alitur corpus, corpus corrumpitur esca,
 Vimque suam minuit, si quid protenditur ultra.
 Denique si sedeas, requies est magna laboris:
 Si multum sedeas, labor est. Maro namque poeta
 60 Pro poena posuit: 'sedet aeternumque sedebit
 Infelix Theseus.' semper nocet utile longum:
 Prandia longa nocent, ieiunia longa fatigant.
 Sic nimium sapere stultum facit. 'improba secta,
 Me dea sic docuit, moderamen amabile dixit'.
 65 Sed tu nec sectam modo nec moderamina curas.
 Mens autem stabilis nullo peruertitur aestu
 Ipsaque simplicitas numquam mala cogitat ulla.
 Hinc sincera fides aeterna sede fruetur,
 Et dolus e contra longo cruciabitur igni.
 70 Elige quid uelis, ut digna piacula uites.
 Sic tamen hanc ueniam mereatur creditor inquam.
 Vt leue crimen erit, si nolis noscere uera:
 Non leue crimen erit, si cognita uera relinquo.
 Sed te correctum forsitan matura senectus
 75 In melius reuocat satiatum erroribus istis:

60 Vergilius Aen. VI 617.

47 a *ex ad F m. 2* distent *v* 48 *philosophum corr. in teque*
sophum F m. 2 49 *stomacum H* ira *FH, aura v* 50 *sup.*
 totusq. *scr. sic plane F m. 2* aberis *F¹, aberres fort.* 54 *au-*
fret H 55 *gelidum] tepidum H, tepudum F* 58 *requies est*
ex requiesse F m. 2 60 *sedebit F; reliqua desunt in FH*
 71 *inquam] numquam fort.*

- Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus,
 Tunc igitur cum te consulta reduxerit aetas,
 Discite Deo seruire fidem, ne forte bis unum
 Incurras lapsum, quia uere dicitur illud:
 80 Qui pedis offensi lapidem uitare secundo
 Nescit et incautus iterum uexauerit artus,
 Imputet ipse sibi nec casibus imputet ullis.
 Corrige delictum fidamine, corrige mentem.
 Sufficit peccare semel, desiste uereri:
 Non erit in culpa quem paenitet ante fuisse.

V. DE PASCHA.

- Est locus ex omni medius quem credimus orbe,
 Golgotha Iudaei patrio cognomine dicunt:
 Hic ego de sterili succisum robore lignum
 Plantatum memini fructus genuisse salubres:
 5 Non tamen hos illis qui se posuere coloni
 Praebuit, externi fructus habuere beatos.
 Arboris haec species: uno de stipite surgit
 Et mox in geminos extendit brachia ramos,
 Sicut plena graues antennae carbasa tendunt
 10 Vel cum distinctis iuga sunt ab aratro iuuenis,
 Quem tulit hoc primo maturo semine lapsum
 Concepit tellus: mox hinc (mirabile dictu)

Incipit hymnus de pascha *M*. Incipit de pascha *E*; De cruce domini *uel* de ligno uitae *insecr. v.* 1 medium *e* credimus] cernimus *Fabricius* 3 sterili *E*, sterili *M* succisum *Aldus qui inter Pont. christ. opera a. 1701 primus hoc carmen edidit*, succiso *Er*; successor obore lignum *M* 4 genuisse *M* 5 hoc *M*, hic *E* colonos *EM*, colonis *Aldus* 7 adloribus *M* 8 ramos *M* 9 ac sicut *E* grauis *E* antennae *e* 10 sunt ad aratra *Aldus*, stant ad aratra *Fabricius* 11 quem *Aldus*, quo *EM*, quod *e*

- Tertia lux iterum terrae superisque tremendum
 Extulerat ramum uitali fruge beatum.
- 15 Sed bis uicenis con firmiter ille diebus
 Creuit in immensum caelumque cacumine summo
 Contigit et tandem sanctum caput abdidit alte,
 Dum tamen ingenti bis senos pondere ramos
 Edidit et totum spargens porrexit in orbem,
- 20 Gentibus ut cunctis uictum uitamque perennem
 Praeberent mortemque mori qui posse docerent.
 Explicitis etiam mox quinquaginta diebus
 Vertice de summo diuini nectaris haustum
 Detulit in ramos caelestis spiritus aura:
- 25 Dulci rore graues manabant undique frondes.
 Ecce sub ingenti ramorum tegminis umbra
 Fons erat: hic nullo casu turbante serenum
 Perspicuis inlimis aquis, et gramina circum
 Fundebant laetos uario de flore colores.
- 30 Hunc circum innumerae gentes populiue coibant,
 Quam uarii generis sexus aetatis honoris,
 Innuptae nuptaeque simul uiduaeque nurusque,
 Infantes puerique uiri iuuenesque senesque:
 Hic ubi multigenis flexos incumbere pomis
- 35 Cernebant ramos, auidis attingere dextris
 Gaudebant madidos caelesti nectare fructus.
 Nec prius hos poterant cupidis decerpere palmis,
 Quam lutulenta uiae uestigia foeda prioris
 Detererent corpusque pio de fonte lauarent.
- 40 Ergo diu circumspatiantes gramine molli
 Suspiciunt alta pendentes arbore fructus:

13 terris *Aldus* 15 con firmiter *scripsi*, confirmator *EM*, firmatus
 et *Aldus*, conformiter *v*; *cf. p. 315, u. 167* 17 addidit *EM* alto
Aldus 18 ingentis *EM* 19 totum] potum *EM* 22 expletis
Aldus 23 haustu *EM* 24 aurae *Aldus* 25 manebant *M* 27 se-
 reno *EM*, serenus *Aldus* 28 perspicuus *EM* illimus *Aldus*
 laetos Fundebant circum *Pamelius* 34 multigeneris *EM* 25 cerne-
 bant *Fabricius*, certabant *EM et Aldus* 39 deterrent *M*, dete-
 rent *E* lauare *M* 40 gramina *M* 41 suscipiunt *EM*

- Tunc si quae ex illis delapsa putamina ramis
 Et dulces multo rorantes nectare fructus,
 Vescuntur, ueros optantes sumere fructus:
 45 Ergo ubi caelestem ceperunt ora saporem,
 Permutant animos et mentes perdere auaras
 Incipiunt dulcique hominem cognoscere sensu.
 Insolitum multis stomachum mouisse saporem
 Vidimus et fellis commotum melle uenenum,
 50 Reiecissee bonos turbata mente saporés,
 Aut auide sumptum non dilexisse diuque
 Et male potatum tandem euomuisse saporem.
 Saepe quidem multi renouatis mentibus aegros
 Restituere animos et quae se posse negabant
 55 Pertulerant fructumque sui cepere laboris.
 Multi etiam sanctos ausi contingere fontes
 Discessere iterum subito retroque relapsi
 Sordibus et caeno mixti uoluntur eodem.
 Multi uerum bono portantes pectore totis
 60 Accipiunt animis penitusque in uiscera conduit.
 Ergo quique sacros possunt accedere fontes
 Septima lux illos optatas sistit ad undas,
 Tingunt in liquidis ieiunos fontibus artus:
 Sic demum inluuiem mentis uitaeque prioris
 65 Deponunt labem purasque a morte reducunt
 Inlustres animas caelique ad lumen ituras.

42 tum si qui *Aldus* 43 multos oranti *EM* fructus *E*,
 frondes *M* et *Fabricius* 44 uero *EM* optantes] exoptant *Aldus*
 assumere *E*² 46 auaras *ex* auaras *E m. 2* 47 incipiunt . . .
uers. 53 saporem *om. EM* 48 insolito *Pamelius* soporem
Aldus 49 molle *Pamelius* 53 renouatis *Aldus*, renouati *EM*,
 reuocatis *Oxon.* 54 qua *EM* 55 pertulerunt *Morelius*
 56 fontes] mentes *EM* 59 uerum *scripsi*, uero *EM*, uera *Morelius*
 60 paenitisque *EM* 61 quique] quicum *EM*, qui *Aldus* 62 sep-
 tima lux illos *Aldus*, et quos septima lux *Morelius*, septima lux *EM*,
 septima lux reparans *Pamelius ex cod. Anglico* 63 in illiqui-
 dis *M sed in s. l. m. 2* 65 purasque *EM* recidunt *Pame-
 lius* 66 limen *Aldus*

Hinc iter ad ramos et dulcia poma salutis,
 Inde iter ad caelum per ramos arboris altae.
 Hoc lignum uitae cunctis credentibus. amen.

VI. AD FLAVIVM FELICEM DE RESVRRECTIONE
 MORTVORVM.

- 1 Qui mihi ruricolae optavi carmine musas
 Et uernis roseas titulaui floribus auras
 Aestiuasque graues maturavi messorum aristas,
 Succidi tumidas autumnum uitis uuas
 5 Et hiemis placidas laudavi semper oliuas
 Adque modulatas exclusi fontibus undas
 Frondentisque uago cecini de gramine siluas:
 Protinus aetherae modulabor luminis oras,
 Iam mihi luciferas liceat contingere musas,
 10 Pandere secretas fluuii uertice nymphas
 Et laetas alio positas sub sidere siluas,
 Aeternasque simul memorabo carmine flammam,
 Unde mare in tumidas immensum fluctuet undas,
 Quae uirtus moueat solidas tremiscere terras,
 15 Et lux unde nouo praefulserit aurea mundo,

69 uitae] uita est *Aldus*. — Hymnum de pascha Iesu Christi explicit *EM*. —

Incipit Caecilii Cypriani ad Flauium Felicem de resurrectione mortuorum *T*, Ad Felicem de resurrectione mortuorum *D*, inscriptionem *om. W*, Tertulliani de iudicio domini liber unus *Fabricius qui hoc carmen primus edidit*. — 1 ruricolae *T* obtulit *TW* 2 titulaui *TW*¹ 3 maturauit *TW*¹ arista *D* 4 succidit *TW* humidus *W* autumnus *Nolte theolog. Quartalschr. 1868 p. 444* 5 laudavi *scripsi*, laudari *TW*, laudare *Dv* oliuas *D* 6 exclusit *TW* fontibus *T* 7 frondentesque *Wv* 8 protenus *W saepius* aethereas *v* oras *T*, horas *DW*, auras *v* 10 pluuii *T* nymphas *D*, lymphas *Fabric.* 12 memorabor *T* flammam *TW*, musas *Dv* 13 in *addidi non propter numeros quorum causa nihil est in hoc carmine mutandum* 14 moueat *TW*, moueat *Dv* tremiscere *T*

- Quis hominem laeto potuisset fingere limo,
 Unde genus uacuo potuisset crescere saeclo,
 Et uaria populo quae sit uinendi cupido,
 Quae creata malo primum moriendi propago,
 20 Unde bonus roseis odorque pudorque coronis,
 Quid faciat laetis ut uitis aestuet uuis,
 Utque noua teneris lactescant hordea culuis,
 Arbor ut in glaciem nigris pubescat oliuis,
 Germimibus nariis quis det crementa uigoris
 25 Mollibus et matrem filiorum protegat umbris.
 Omnia nosse bonum quae sint incepta ramorum,
 Ut per cuncta Deum liceat agnoscere uerum,
 Qui lucem maria caelum terramque parauit
 Ornauitque nouum uariato sidere mundum
 30 Et pecudes primum et uolucres procedere iussit
 Et dedit aequoreas complere piscibus undas
 Adque fecundatas animalibus egit harenas.
 Talia compositis deducam carmina musis
 Salubremque nouis exponam fontibus undam
 35 Et lactum placidis uenientem nubibus imbrem,
 In animas hominum penitus ultroque fluentem,
 Excipiam plenis in nostra noualia riuis.
 Nunc age securam uinamque attingite nympham

16 fingere limo *T in ras.* 17 *om. T* saeculo *W*
 18 cubido *W* 19 creata] creta *T* 20 roseis odorque] ros et *W*
 pudorq. *D*, sudorque *W*¹, ruborque *T et W s. l. m. 2* 21 lactis
W s. s. l. astuat *T* 22 teneris *TW*, ueteris *Dr* lacte-
 scant *TW*, lactescat *D*, flauescat *v* cubuo *W* 23 ut in *scripsi*,
 ut *DTW*, et ut *v* glacie *W* oliuis *D* 24 det crementa
T, decrementa *DW*^v uigoris *W*, uiroris *DTr* 25 molibus *W*,
 moribus *T* imbris *W* 26 incerta *W* ramarum *W*¹
 27 liceat per cuncta deum *Te*, per cuncta liceat deum *D* agnu-
 scere *W* uinum *D*¹ 28 qui *om. T* mariam *T* 29 *uers.*
post u. 30 e. h. DTW uariato *D*, uariando *v* sidera *T*
 30 *alt. et om. DTr* procedere iussit *om. W* 31 compleri *T*
 32 agit *W*, auget *uel* auxit *fort.* arenas *Dr* 34 nouis *scripsi*, nobis
DTW, uobis *v* expromam *malim* 35 placidis] pladis *W* 36 pae-
 nitus u. fluente *D* 38 *secura D* attingere *DTr* nympham *DW*,
 lympham *v*

- Et celeres uitae facilem haurite liquorem.
- 40 Si quis uelit poenas aeternae euadere flammae
Ignarusque die uenturique inscius aevi
Et iustae potius adipisci praemia uitae,
Hunc unum meminisse Deum solumque precandum,
Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
- 45 Aeternumque manens semperque futurus in aeuum,
Saecula cuncta tenens, et ante saecula solus,
Ingenitus sine fine Deus thronumque diuinum
Solus habens caelum semper supereminet altum
Omnipotens solus, cui parent omnia rerum,
- 50 [Pater filius spiritus qui sunt semper in unum]
Qui sibi conplacitum hominem formauit in aeuum,
Pastorem pecudum, dominum dedit esse ferarum
Insque dedit nolucrum pontumque solum dominandum,
Qui sermone tenuis potuit extendere caelum
- 55 Et solidam uerbo iussit suspendere terram
Ac dicto citius separauit aequoris undam,
Hanc manibus caram dilexit fingere formam
Decoramque suam uoluit inesse figuram,
Spiritu uiuificam adflauit uultibus auram.
- 60 Immemor ille Dei, temere committere tanta,
Nec ultra monitum quicquam contingeret: unum,
Vnde malum sciret et unde dinosceret aequum
Protinus, illicitum uetuit contingere pomum.
Quanta Deus homini permisit munera mundi
- 65 Et praedulce sui signauit pignus amoris,
Vtilia et cara tribuit mandata salutis,
Sub dicatione dedit terras animamque uiuentem,

39 celeres]	caelestis W	40 quis DTv	uellit W	flamam W,
flama T		41 die DT,	dei W	43 deum meminisse D
44 libram T	lumine W			45 aeternusque W nus s. l.
46 et ante DTW,	ante omnia Fabr. et v		solis W	48 caelos
D, caelo Tv	semper om. W	alto DTWv		50 om. TW
spiritus sanctus D	52 dedit esse Fabr.,	dedisse DTWv		56 dicto
citius T in ras.	57 curam T	62 aequum D, accum T		66 ut
illa T	et cara W, cara DTv	tribuit ipse W		

- Pinnatumque genus pecudes genus omne ferarum
 Et genus aequoreum animalia cuncta natantum.
- 70 Sed quoniam primo transgressus crimine legem
 Iam iam primus homo Domini mandata mutabat,
 Coniuge cuncta mala suadente morte peribat.
 Nam peccati malum commisit femina primum
 Prodidit adque sumum decepit lege maritum.
- 75 Eua persuasa male patefecit limina leto
 Et sibi cum genere creavit funera toto.
 Hinc (nefas infaustum) mors emanauit in aeuum.
 Indo magis facinus facile percrebruit altum,
 Agricolaque labor agitauit saeuus annum.
- 80 Callidus hoc zelo serpens iniiecit iniquo.
 Inde magis populi multa commissa malorum
 Et nefanda malis pepererunt semina factis.
 Idcircoque Deus solus, cui summa potestas,
 Et super alta tenens summa fastigia caeli,
- 85 Altus inaccessam habitans in saecula lucem
 Praeteritique memor et praescius ante futuri,
 Progeniem meriti decretum seruat in aeuum:
 Et cunctas animas quae corpora tarde gubernant
 Et ratione mouent hominem uagante per artus,
- 90 Vt primum posito membrorum pondere cedunt
 Terrenisque leues resolutae nexibus ibunt
 Ac proprias repetent diuersis partibus oras,
 Illicet occultis alias includi tenebris,

68 pennatumque *v*   pecudes genus *W s. l.*   69 natantum
DT, natandum *W*, natantia *v*   70 primo *ex* promo *W*   71 muta-
 bat *D* bat *in ras.*   72 peribat *sup.* pergebat *W m. 2*   74 pro-
 dit *T*   adq. de *T sed.* de *s. l.*   decepit leg *W*, decepta lege *ma-*
lim   75 eua *W*   lumine *DT*   76 funere *W alterum e s. l.*
 77 infaustum *scripsi*, incautum *DTWv*   emanauit *D*, amaui *T*
 78 praerebuit *DT*   79 *om. TW*   agrioraque *D*   80 callidos
T^a, calidus *W*   81 multa populi *T*   85 altus *sup.* alius
W m. 2   88 corpore *D*   tarda *v*   89 homine *DT*,
 ab homine *W*   uacante *TW*   90 primum *TW*, primo *Dv*
 91 leues] lues *W*   92 repetent *T*, repetendi *W*, reptent *Dv*   ner-
 sis *W*   oras *T*, horas *W*, oris *D*, orbis *v*   93 tenebris *T*, tene-
 bras *DWv*

- Ast alias laetis reuocari protinus auris,
 95 Seruari penitus decreta ad praemia legis,
 Donec † iterum ortis resurgant corpora membris :
 Nunc homines primae pensare faenora uitae
 Indicesque Dei memores astare priorum,
 Expectare suam suo quemque ex crimine poenam.
 100 Funditus aut pecorum sine nomine † pondere flatu,
 Incassumue Dei finiendo † fundere flatum.
 An Deus omnipotens, cuius sub nutu reguntur
 Omnia, non ualeat post mortem reddere uitam
 Aut aliquid rerum Dominus non posse uidetur ?
 105 Si potuit tenebris claram excludere lucem
 Adque omnem uerbo potuit componere molem,
 Omnia de nihilo potente uoce parare,
 Cur non ex aliquo possit conpingere notam,
 Quae fuerat quondam, quae uixerat ante figura,
 110 Adsimilemque suae iubeat resurgere formam ?
 Cum sint cuncta Dei, reddet magis omnia tellus,
 Inssa reuocabit quidquid contexerat olim.
 Si quem forte rogis aboleuit flamma sopitum,
 Aut aliquem caecis deiecerat aequor in undis,
 115 Si cuiusque famem satiarunt uiscera piscis,
 Aut fixere ferae crudelia funera membris,
 Alitibus iacuit raptato corpore sanguis :

94 reuocare *DTv* auris *fort. cf. 189, 252* 95 decreta *W*
 ad *om. T* 96 † iterum ortis *scripsi*, iterum mortis *DTWv* 97 ho-
 minis *W* 98 *usque ad uers. 119* necesse est *om. T* iudicisque
DTv, iudiciisque *malim* priorum *W* 99 suam suo quemque]
 suumque *W* 100 fundetur *W* pondere *om. W* flatum *W*
 101 incassumue *D* dei] det *W* flatum *D* 102 an *om. W*
 dñs *D* regantur *W* 103 ualeant *W*¹ 104 dñm *W*
 105 tenebris *om. W* 106 omnes *v*, omni *D* moles *Dv*
 107 nihilo] illius *add. Dv* potenter *W* 108 *cur D; incipit*
Aldhelmi fragmentum confingere *Aldh.* notum *W* 109 figu-
 ram *v* 110 adsimilemque *scripsi*, similemque *DWv*, ac similemque
Aldh. 111 reddit *W*, reddent *Dv* 112 reuocauit *W* 113 ado-
 lebit *W* 115 cuiusque *DW*, cuius *v* famem *DW*, tamen *v*
 saciarunt *D*, satiarent *W* piscis *scripsi*, pisces *DWv* 116 fin-
 xerae *D*, finxere *Wv* 117 raptato] iaptatos *W*

- Ultima nec Domino negabunt funera quemquam,
 Adparere Deo ninos de morte necesse est
 120 Resumptisque suis homines astare figuris.
 Semina sic uersis creduntur arida terris
 Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis,
 Inde reparatis animatur culmus aristis
 Et iterum uiuis flauescunt fortia granis
 125 Consurguntque nouae uario cum faenore messes.
 Sidera cuncta cadent, iterum renata lucescent,
 Et dies in densam moritur cum lumine noctem,
 Occidit inque diem nox rebus luce relectis
 Ac dies alta suis iterum resurgit in astris.
 130 Solque cadit supero splendorifer lumine claro.
 Lux perit unbrato uenienti uespere mundo
 Et remeat toto renouatque gaudia saeclo:
 Sic cremata suo uinit de funere foenix
 Extemploque suo uolueris resurgit e busto.
 135 Et nudata foliis suo tempore fructicat arbor
 Adque iterum pomi curuat ex germine ramos.
 Ergo ut ad uocem mundo tremente diuinam
 Et penitus motis uirtutibus aeris alti
 Tunc fragor insolitus et maxima murmura caeli
 140 Promouente Deo, ueniente indice mundi:

118 ultima *W*, ultra *De* 119 apparere *v* uiuus *W* 120 ha-
 stare *T* 121 creduntur *W*, credentur *DTv* 122 putrescunt *W*
 fulcis *W* 123 animantur culmi *T* 125 noue *W*¹, nouo *DT*
 uario *Aldh.*, uacuo *DTW* faenore] fore *T* 126 luci-
 scent *W*, lucescunt *T* 127 densam oritur *W*, desa moritur *T*, densa-
 moritur *De* nocte *De* 128 relectis *W*, requiescit *DT*¹, quie-
 scit *T*^{2v} 129 resurget *DTv* 130 cadet *DTv* supero splendo-
 rifer *scripsi*, superoreferique *DTW*, splendoriferaque *v*; splendorifero qui
 lumine clarus *Fabricius* 132 remeat] renouat *W* renouatque
Aldh., renouatamq. *D*, renouataq. *TWv* gaudio *D* saeculo *W*
 133 phoenix *v* 134 extemplo] que suo] exemplo tuo *TW* e busto]
 denuo ab aestu *TW* (denuo *exp. T m. 2*) 135 haec nudata *T*, enu-
 data *De* suo] sic *port.* fructicat *T* 136 pomi curuat e. g.
 ramos *scripsi*, pomis curuata e. g. ramis *DTWv* 137 uoce m. t. di-
 uina *W* 139 fracor insolitus *W*¹ 140 deo *W* s. *l*.

- Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
 Conuallantque Deum cum maiestate caelesti,
 Angelica late descendunt agmina turbis.
 Omnes nuntii Dei, quibus est diuina facultas
- 145 Praecipua et forma, uirtutes spiritus omnes.
 Igneus his uigor est, rutilantia corpora, caeli
 Vis diuina micat: hinc totus intonat aether,
 Hinc trepidans terra penitus uniuersa remugit
 Parturiens homines, quos reddere iussa debebit.
- 150 Mirantur comites, turbantur denique nimbi,
 Astra mirata pauent subito uirtutis ab alto
 Hinc iubente Deo facile cum uoce potentis.
 Continuo ruptis per omnia regna sepulcris
 Omnis humus latis effundit hiatibus ossa
- 155 Viuentisque patens populos eructat harena.
 Haerent membra comis, nectuntur ossa medullis
 Consertique regunt spirantia corpora nerui
 Et simul infusae mouentur sanguine uenae,
 Dimissaeque cauis animae redduntur apertis,
- 160 Organa quaeque sua repetunt surgentia cuncta.
 (Pro miranda fides) hinc omnis pullulat aetas,
 Pullulat antiqua mortuorum puluere turba.
 Matres adque uiri repetita luce resurgunt,

141 protenus <i>W</i>	innumeris c. i. ministris <i>DTv</i>	142 dominum
<i>DTWv</i>	maiestatem <i>W</i> , maiestate sua <i>DTv</i>	143 latae <i>W</i> ,
laete <i>T</i> ¹	descendunt acmina <i>W</i>	turbis <i>W</i> , torris <i>T</i> , terris <i>Dv</i>
144 nuntii <i>corr. in nutu W</i>	est <i>om. TW</i>	145 praecipuae
<i>Aldh.</i> , precibus et <i>DWTv</i>	uirtutis sp. omnis <i>DTWv</i>	146 igne-
os <i>D</i>	uigor est] uigores <i>W</i>	nubilantia <i>DT</i> , inutilantia <i>W</i> ,
et nobillima <i>Aldh.</i>	147 micat] migrat <i>Aldh.</i>	totus <i>DTW</i> ,
tellus <i>v</i> , in totum <i>Aldh.</i>	intonat aether <i>Aldh.</i> , uniuersa remugit	
<i>DTWv</i>	148 <i>exp. W</i>	149 iussa <i>DT</i> , iusta <i>Wv</i>
<i>TW</i> , iubebit <i>Dv</i>	151 subitae <i>v</i>	uirtutes <i>D</i>
hic <i>Dv</i>	potenti <i>Aldh.</i>	152 hinc <i>TW</i> ,
fundit <i>W</i>	153 rupti <i>T</i>	sepulchris <i>DW</i>
154 et	155 uiuentisque <i>Wv</i>	patens <i>DTW</i> , parens <i>v</i>
eructat <i>W</i> ¹ , erupuat <i>T</i>	arena <i>v</i>	159 caues <i>D</i> ¹
160 quae-	160 quae-	cunctae <i>DTW</i> , quaeque <i>v</i>
que <i>Aldh.</i> , quae <i>T</i> , que <i>DWv</i>		
161 fides] quies <i>Aldh.</i>	hic <i>T</i>	162 pullulant <i>T</i> ¹

- Magnanimi imenes pueri innuptaeque puellae
 165 Defunctique senes animis niuentibus adstant
 Infantumque gemens resonat uagitibus orbis.
 Con uariae gentes ueniunt de sedibus imis,
 Eoumque manus et quas uidet ultima tellus,
 Quae colunt medias denexo in climate zonas
 170 Rifeasque tenent pruinosi sideris arces :
 Omnis adest pauidus finis cuiusque colonus,
 Rusticus et miles, posito diademate reges,
 Pauperi permixtus aequali in agmine diues.
 Altus ubique tremor, precibus nunc ingemit orbis
 175 Tendentesque manus populi clamore mirantur.
 Ipse sedens Dominus eminenti lumine clarus
 Et praepotens cunctis micat in uirtutibus ignis
 Excelsoque throno caelesti sede coruscat
 Martyribus septus, numero candente uirorum
 180 Beatisque suis comitatus natibus extat,
 Clara quibus niueis effulgent tempora taeniis.
 Ianque sacerdotes nitidis in nestibus adsunt
 Gestantes rutilas praemia uitae coronas
 Submissisque omnes genibusque reflexis adorant :
 185 Solus agios sanctusque Deus uox omnibus una est.
 Hinc Dominus geminam iubebit sistere plebem :

164 innuptaeque *W*¹, nuptaeque *DTW*^{2v} 165 astans *T*
 166 infantumque] infaustumque *Aldh.* 167 con uariae *scripsi*, con-
 uariae *DTW*, cum uariae *v*, tunc uariae *Aldh.*; *cf. p. 306, u. 15*
 168 eoque *DW*¹ uidet] uil det *D* 169 media *T* climate onas *W*
 170 tenens *DW* pruinosis *DT* 171 omnes *D* colonis *DT*
 172 regis *W* 174 nunc] nec *W* 175 mamanus *W*¹ clamare *v*
 mirantur] morantur *Aldh.* 176 sedens *DW*, se *Tv* dñm e. numi-
 ne *T* 177 cunctos *DT* micant *T*¹ in *exp.* *W* 178 cae-
 lestis *TW*¹ corruscat *D* 179 om. *W* 180 comitatus *TW*,
 comitatibus *D*, comitantibus *v* 181 tempora taeniis *Aldh.*, tempera
 taedis *W*, temperata eis *DT* 182 nitidis *D* 183 rutilas *W*,
 rutilans *T*, rutilant *Aldh.* praemia] procliantis *fort.*; premialia
 uincla coronis *Aldh.* 184 submissisque *DW*, summissisque *Tv*
 omnes *TW*, omnibus *D*, omnibus *v* gentibusque *W*, gentibus *D*
 replexis *D*, relixis *T* 185 agius *TW* deus om. *W* est]
 sit *T* 186 hic *W* dñm *TW*

- Imperat et iustos numero discerni malorum
 Indutosque iubet deuicta morte uigorem
 Semper inextinctam habere luminis auram,
 190 Ire per antiqua semper florentia regna,
 Ditia per nemora, semper amoena uireta,
 Degere perpetuam praeclaro in corpore uitam.
 Est locus Aeoliis Domino dilectus in oris,
 Lux ubi clara nitet spiratque salubrior aura
 195 Aeternaque dies adque inmutabile tempus
 Et secreta Deo regio ditissima campis
 Beataque nimis sereno in cardine sedes,
 Semper aer laetus semperque in luce futurus,
 Lenis et adspirans uitalia flamina uentus.
 200 Omnifero fert aequa solo praediuite tellus:
 Florea libratis conflagratur purpura pratis.
 Omnia praerutila miscent non inuida lucem,
 Flos alium laetus suo lumine uestit amictum.
 Hinc rosea niueo uariantur semine rura,
 205 Et roseis niuea crispantur floribus arua.
 Nescias illa quibus suauescant pulchrius arua
 Aut quibus aetheria spiret felicius aura,

- 189 inextinctas *v* habitare *fort.* auras *Dv*, oram *malim*
 191 uirecta *D*, directa *TW* 192 degenere *D* corpore *T* sed cor in
ras. 193 aeolis *DT*¹, aeois *T*² 194 nitet *om.* *Dv* 195 aeter-
 namque *D* atq. *ex.* ad *T* 196 regio ditissima *W* (it s. l.),
 regi ditissima *T*, rigidissima *D* 197 nimis] campis *W* 198 aer]
 her *corr.* in erit *W m. 2* 199 laenis *T* adspirans *DW*, aspe-
 rans *T*, aspirant *v* flamina *DW*¹ uentis *DTWv* aspirans
 uitali flamine uentus *Aldh.* 200 omnifero fert *scripsi*, omnia fert
DTWv, omnifer *Aldh.* aequa *Aldh.* prodiuite *W*, prouidite *D*
 tellus *om.* *Aldh.* 201 libatis *W*, uibratis *Aldh.* purpura *W*
 praetis *T* 202 praerutilam *T*, praesutilant *W* 203 suo lumine]
 uolumine *W* 204 semina *DW* 205 crispantur *W*, crispatur *DTv*
 arua *W*, aura *DTv* 206 nescias *W*, nesciat *T*, nescia *Dv* *Aldh.*
 suauescant *D*, suauescat *Aldh.* pulchris *T*, pulchrior *Aldh.* arua
D, aura *TWv*, alga *Aldh.* 207 hunc uersum addidi *ex TW*,
om. *Dv* aetherias *W* spiret *T*, spira et *W*

- Quis melior specie vel quis præcellat honore.
 Numquam florigenis similes nascuntur in hortis
 210 Lilia nec nostris floruerunt talia campis.
 Nec sic nota rubet mox aut rosa panditur alba.
 Purpura nec Tyrio sic est incocta rubore.
 Gemma coloratis fulget speciosa lapillis.
 Prasimus inde nitet, illinc carbunculus ardet,
 215 Smaragdusque lapis micantia lamina fundit.
 Hic et odoriferis nascuntur cinnama uirgis
 Et uiridi lætum folio confragrat amomum.
 Hic iacet ingenitum radiati luminis aurum.
 Et nemora alta tenens florenti uertice caelum.
 220 Virentisque grauant uberrima germina ramos.
 Nulla suos similes porrexit India lucos.
 Non ita densa leuat uiridis cacumina pinus.
 Nec sic alta comas crispat uibrata cypressus.
 Nec uernus melius floret cum tempore ramus.
 225 Hic aliter celsae florent in uertice nigrae
 Aeternumque uirent solae sine grandine siluae.
 Nulla cadunt folia, nullus flos tempore deficit:
 Robore compacta uirent † cacumina, purpurat arbor.
 Sed puto flos ille rosa est, rubor aequus in illo.
 230 Sic speciem talem foliis adspirat odorum.

208 melioris *W*¹ quis *W*¹, plus *DTr* 209 florigenis *Alth.*
 similes *D* hortis] oris *T* 211 sic] si *W* aut *scripsi*, ut *DTW*⁶
 rosea *T* alba *Alth.*, arba *T*¹, arua *DTW*⁶ 212 purpurea *W*,
 purpurea *DT* tyrios *T*, tarcos *W* 213 coloratus *T*¹ 214 illine
*TW*³, illine *W*¹, illic *De* 215 smaragdusque *T* 216 cinnoma *v*
 217 læto *De* confragrat *T*, confragrat *DW*⁶ 219 tenent *v*
 florentia *De* post *uersum* 219 præcipit *T* 259 atque — 274 tre-
 mescunt, suo iterum loco hos *uersus exhibens* 220 uirentesque *r*
 grabant *T* ramo *TW* 221 lucos] colos *DTW* 223 *uers.*
 223 et 224 *inuerso ordine cal. v* uirgula *W*¹ cypressus *T*
 224 uerno *fort.* 225 hinc *W* aliter celsae *DTW*, abietes clo-
 sae *v* 226 solae sine] solens in *T* grandine *fort.* 227 nullus-
 que *v* deficit *TW*, desit *De* 228 robore *De* cacumine *DW*
 purpurat *W*, purpura *De*; *fort.* robore compacto uiret et purpurat
 229 illae *T* robor *TW* ecus *T* 230 odorum *W*, odorem *DTr*

- Stat cum flore nouis arbor pulcherrima pomis
 Vitalemque frugem felicia robora densant.
 Mella uiridatis confragrant pingua ramis,
 Lac etiam plenis manat potabile riuis.
- 235 Vitam spirat ibi quidquid pia terra uirescit,
 Beat usque simul quidquid de germine floret,
 Adque solum pulchrae redolet medicabile cretae.
 Fons illic placido perfundit agmine campos,
 Quattuor inde rigant partitam flumina terram
- 240 Ver puto semper agit uestitus floribus aether.
 Non frigus uariat hiberni sideris auras,
 Nec radiata micat pressis caloribus aestas,
 Caelum luce sua serenas temperat auras
 Et reficit fetam meliore flamine terram.
- 245 Nox ibi nulla, suas defendunt astra tenebras.
 Iraeque insidiaeque absunt et dira cupido,
 Exclususque metus pulsaeque a limine curae.
 Hinc malus extremas relegatur exul in oras,
 Beatosque labor uetitus contingere fines.
- 250 Hic prisca fides electa in sede quiescit.
 Iustitia gaudens aeterno in foedere uiuit
 Et secura salus placidis laetatur in aruis
 Semper uictura semperque in luce futura.
 Hic quicumque pius aequique bonique colonus,

231 nouis *ex non his W m. 2*   232 felicitate *v*   destant *T*
 233 mella] metella *v*   uiridatis *scripsi*, uiridantis *DTWv*   conflagrant *T*,
 confla-   pingua *D*   234 lac] iacet *TW*
 rant *T*,   planis *W*, ramis *T*   potauile *T*   236 beat usque *scripsi*, beatosque
DTWv   237 pulcher *W*   redolent *Dv*   238 placido *scripsi*,
 placidus *DTWv*   agmine *TW*, gramine *Dv*   239 partita *f.*
 terras *W*   241 hibernis *D*, hisernis *T*   sidoris *T*   242 aetas *Dv*
 243 serena *DTW*, serenat et *fort.*   auram *T*, aura *W*   244 refe-
 cit *W¹*   fetam] factam *W*   meliorem *DTv*   flamina *DW¹T*
 245 defendet *TW*, defendendet *D*, defundunt *v*, defendit *Aldh.*   astra]   tetra *Aldh.*
 247 limine *Aldh.*, limitae *W*, limite *DT*   cura *T*
 248 malis *W¹*   extremis *DTW¹*   religatur *DT*   horas *W*
 249 beatusque *DTW¹*   uetitus *scripsi*, uetitusque. *DTW²*, ietitusque.
W¹, uetitusque *v*   252 placitis *DTW¹*   auris *TW sed au T*
in ras.   253 semperque] semper *v*   254 aequique *Fabric.* et
 qui *DTW*; *cf. p. 290, uers. 31*

- 255 Quique Deum metuit innoxia mente tonantem
 Adque suos coluit sacra pietate parentes
 Et coluit sanctam semper sine crimine uitam,
 Aut inopem quotiens opibus solatus amicis
 Adque laborantes nimium subuenit egenos,
 260 Pauperis adiutor, solitus saluare pupillos,
 Eruit et nocitos, subuenit crimine pressis,
 Hospitibus carae tribuit sua pignera mensae,
 Omnia diuinis gessit sua munera iussis,
 Non aliquem nocuit, non aliena cupiuit:
 265 Illi exultantes diuinis laudibus omnes
 Orantesque simul referunt ad sidera uoces,
 Psallentes Domino celebrant per gaudia grates
 Beatamque uiam nuntiis comitantibus ibunt.
 Postquam haec Dominus felicia dona peregit
 270 Et iustos pariter aeterna in regna remisit:
 En miseranda uenit lugens sua crimina turba:
 Fit gemitus, maerent lacrimis ardentibus omnes
 Testanturque sua crebris ululatus acta,
 Flammea pro meritis instantia tela tremiscunt.
 275 Angeli corripunt iam iam prohibentque precari
 Et prohibent seras paenitentiae fundere uoces,

255 dñm T, dñm DTW^e conantem T 257 sancta DT
 uita T 258 aut... amicis *sup.* sine crimine u. 257 *scr.* W m. 2
 259 egenis TW^r, aegenis D 260 solitis T, solitas De, solidusue
Aldh. saluare W^r, soluere DTW^r, fouere *Aldh.* 261 eripuit
 et nocitos W, eruit innocuos *Fabricius* 262 hospitibus D
 care T, grate *fort.* pignora De, pignera se T 263 om. TW
 iussit D 265 illic T *altero loco: cf. u. 219* 267 psallente
 DT dñm TW^r per om. T^r gratis W 269 haec
 postquam r dñm T 271 en *Aldh.* et DTW^e lugent
 DTW^e turbae W 272 fit *scrpsi.* id TW^r, hic De
 maerenti DT ardentibus *Aldh.*, arentibus T, argentibus W, augenti-
 bus De 273 testaturque D ululantibus T 274 flammae
 TW^r tremiscunt DT 275 iam iam *Aldh.*, iam TW^r, iam iam-
 que De prohibentque T 276 prohibente W paenitentes
fort., penitendo *Aldh.*, clamando *Fabricius*

- Iamque precum uenia flamma ueniente negatur.
 O miseri, quotiens uobis diuina potestas
 Innotuit, quotiens maiestas cognita ueri?
 280 Audistis sonitus, uidistis fulgura caeli,
 Assidue pluuias uentorum et grandinis iras
 Experti, quotiens noctesque diesque serenos:
 Tempora fecunda dabant Dei munera uobis,
 Ver abunde rosas, frugibus nec defuit aestas,
 285 Autumnus uaria praebebat mitia poma,
 Semper hiems laetas glacialis fregit oliuas.
 Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit ulla,
 Nec per tanta Deum genus omne sciuit humanum.
 Terra Deum tremuit, pontus Dei nutu pependit
 290 Et fluuius siccis trepidus refluxit harenis,
 Et genitura Deum per omnia laeta fatetur.
 Vos tamen hunc Dominum caeli terraeque negastis,
 Et iustos potius crudeli caede necastis
 Praeconesque Dei plerique saepe fugastis.
 295 Veritas in uobis pro crimine semper inhaesit.
 Et ideo fructum capietis sementis iniqui:
 Non scitis ecce diem, quem nos ridere soletis.
 Ibitis in tenebras ignis et sulphuris altas
 Ardendo saeuas passuri doloribus iras.
 300 Hos aeternae iubet Dominus discedere poenae,
 Ire sub ardores semper sine fine gehennae,
 Urgeri molem per stagna torrentia flammae.
 In flammam conuerti iubet elementa minantis

277 ueniat <i>T</i>	necatur <i>W</i> ¹	279 uiri <i>T</i>	280 fulgo-
rae <i>W</i> ¹ , fulgora <i>DTW</i> ²	281 irans <i>W</i> ¹	283 fecunda dabant <i>scripsi</i> ,	
fecundabant <i>DTWv</i>	uobis <i>Aldh.</i> , donis <i>DTWv</i>	284 abundet <i>T</i>	
285 auttumnus <i>W</i>	praebabat <i>W</i> ¹	286 hiemps <i>D</i>	
fregit <i>TW</i> , regit <i>Dv</i>	olibas <i>D</i>	288 dam <i>W</i> ¹ ,	
dium <i>T</i> ¹	289 dñm <i>DW</i> ¹	perpendit <i>D</i>	290 arenis <i>v</i>
291 et] e <i>T</i>	dñm <i>DW</i> ¹	<i>desinit Aldhelmi fragmentum</i>	293 om.
<i>W</i>	negastis <i>T</i>	297 ridere] redire <i>T</i>	299 passuris <i>TW</i>
300 hoc <i>DT</i>	aeternae] certene <i>T</i>	discedere] discere <i>W</i>	301 ar-
dore <i>W</i> , arbore <i>T</i>	302 urgeri <i>W</i>	torrenti <i>T</i> ¹	303 elementa <i>W</i>

- Adque omnem caeli descendere nubibus ignem.
 305 Tunc audus rapidos excludit tartarus ignis,
 Adque procellosis fluctuabunt aequora flammis.
 Totaque uiuentis confundet terra fauillis,
 Flammeos et sulcos aer uibrabit iratus,
 Adque omnibus facibus torrens armabitur orbis.
 310 Impetu tartareo preudent incendia mundum.
 Illi praecipitem pulsī tolluntur in aestum,
 Hinc fugiunt, illine cursu referuntur acuto.
 Obuia fit saena flammae fugientibus ira,
 Agnoseuntque suam iam iam de crimine poenam.
 315 Iamque qua a nullo tellus possessa colono
 Et maris extremis pressa sub fine profundo,
 Qua sol emenso radio definit Olympum
 Ortaque transacto conduntur sidera mundo:
 Gliscit aer deusis abstrusa luce tenebris,
 320 Vltima secretis stagna flammantia riuis.
 Est natura loci signatis ignea poenis,
 Et palus inferni candens ardoribus ima
 Intonat horrificis, fretum poenale, caminus

304 atque *ex coq.* W, *coque* DT 305 *add. sup.* 303 W m. 2
 audus rapidus includit *Dr* tartarum *v* ignes W 306 pro-
 cellosas DT*v* fluctuabunt *scripsi*, ructuabunt W¹, ructabant T, ruc-
 tabunt DW²; *cf.* 325 aequora *scripsi*, aequorea T, equoreas W, ae-
 quore De flamma T, flammās De 307 motaque *malim* uiuen-
 tes *v* confundit W fauillis W 308 flammeos *scripsi*, flammeus
 DTW*v* uibrabit DTW iratus *scripsi*, iratos DTW*v*
 309 armauitur T, amabitur D 310 preudent TW, freudent De
 mundum *scripsi*, mundo DTW*v* 311 pulsī] fulsit T 312 hic
 TW illie DTW 313 saena DW, saenae De flamma T
 314 sua *v* iam iam DW *sed in* W alteram iam s. l., iam T,
 iam tum *v* 315 qua a *scripsi*, uaga DTW, uago *v* 316 p. sub]
 pressas ubi T 317 quam W radios *v* definito W
 olympum *scripsi*, olympo DTW*v* 318 conduntur TW, tolluntur De
 319 gliscit *om.* W, elypsit T 320 stagnant *Fabricius* 321 iatura T
 locis DT signati T, ignati D 322 infernis W scandens
 De arboribus T 323 indonat W¹ fretum *scripsi*, fortur
 DTW*v* caminus *scripsi*, caminis DTW*v*

- Aestuat et rapido turbatur uertice flammans,
 325 In tormenta ruens fluctuanti gurgite flumen
 Torrida se cuncta caeno miscetur harena.
 Huc captiua gemens mittetur turba malorum
 Arsurumque (nefas) scelerati corporis agmen.
 Magnus plangor ibi fletu sociante clamorem,
 330 Et stridor rapidus, ululatus inde dolentum
 Exsurget de flamma procul altusque sonoras
 Ignis et ardentis gemitus consurget in auras.
 Tunc humana mali pendet commissa propago,
 Incipientque preces ad caelum tendere seras
 335 Adque Deum nunc nosse uolent, quem nosse nolebant.
 Illic quisque suae fatebitur effera uitae
 Nocentesque manus et saenas crimine mentes
 Adque infanda sui testabitur effera uitae.
 Iam primum quicumque Deum male senserat ante
 340 Et uaga mentito coluisset numine saxa
 Adque cruentatas signis sacrauerat aras
 Et picturatas timuit sine uoce figuras
 Ac falsi tenuis adorauit numinis umbras,
 Et quemcumque malus seduxit protinus error,
 345 Si quis adulter erat, natos quicumque necarat,
 Si quocumque malo quis conscia mente uiuebat

324 rabido *W* turbatus *TW* flammans *scripsi*, flammans *DTW*,
 flammae *v* 325 gurgite *W* 326 arena *v* 327 hunc *DT* mite-
 tur *W* 328 scela**tti *T* 329 magnis *W* clangor ibi *T*, plangori-
 bus *W* fletu *TW*, fetu *D*, fletus *v* clamorem *TW*, clamore *Dv*
 330 tabidus *TW* ullulatus *D* dolentium *T* 331 altusq.
DWT?, atusq. *T*?, aliusque *v* 332 om. *W* consurgit *DTv* 333 hu-
 mana *TW*, imago *Dv* malpendet *D* promissa *DTv* 334 tendere]
 pendere *v* 335 dnm *DT*¹*W*¹ uolunt *DW* nolebant *ex*
 uolebant *T* 336 patebitur *T* 337 mentes *om. v* 338 inflanda *T*
 sui *DT*, suis *W*, suae *v* 339 quicum *T* dnm *DT*, dno *W* 340 co-
 luissent *TW* nomine *W* 341 signis *W*, igni *DT*, igne *v*
 343 tenuis *scripsi*, tenuis *DTW*, tenues *v* nominis *W* umbras
TW, undas *Dv* 344 quemcumque *DW*, quaecumque *Tv* sedunxit
 protenus *W* 345 ad. erat] adulterat *W* negarat *DW* 346 con-
 stia *W*¹ uiuebat *ex* iuebat *T m. 2*

- Aut rapto grassatus erat aut fraude clientis,
 Si quis humano suas maculabat sanguine palmas
 Adque latebrosa miscebat morte uenena,
 350 Tunc si quis uacuo celabat pectore furta
 Aut alieni mali lucro gaudebat iniquo,
 Admisit quicumque nefas quodcumque malorum.
 Altus ardor eos igni torquebit amaro,
 Suppliciumque dabunt uiuente funere cuncti.
 355 Sic hominum totam maerentes † seruare turbam.
 Haec adeo sancti quotiens cecinere prophetae,
 Spiritu saepe Dei moniti dixere futura?
 [Nemo suas (miserum) nemo cheu praebuit aures.]
 Sic Deus omnipotens uoluit sua praemia nosci
 360 Adque minas positae *** per talia legis,
 Mittendo plures caelestia uerba clamantes.
 Denique iussu Dei conpegit ossa prophetes
 Et stupuit mota subito non sponte sepulera,
 Cineribus creta † iacuisse corpora passis.
 365 Surgere tunc uiuos anima ueniente miratus
 Et eum noce sua ad caelum tendere palmas.
 [Gratanturque Deo et uictori talia Christo.]
 Illi quidem tumulos repetiere silentes
 Seruandique Dei diei cessere futuro:
 370 Paulisper iussit retineri cubilibus iniis,
 Donec ille dies completo tempore magnus

317 grassatus *D* fraude *W*¹ 350 uacuo scelerabat *D*, uacuo
 gelerabat *W*, suo uos celabat *T* pectora *Tc* furta *scripsi*, furto
DTWc 353 eos *scripsi*, eo *DTW*, eum *c* torquacuita maro *T*
 354 uiuente funera *Dr* cincti *T*¹ 355 omnium *TW* tota *D*
 maerentis *DW*, herente *T* turbam *W* 356 a dō *D* 358 *om.*
DTW, *add. ex Fabricio Bal.*, 359 nesci *T* 360 positae] plu-
 rima *add. c* alia *T* 362 iussum *W*¹, iusso *T* prophetis
DT 363 non] nam *ex non ex W m. 2*, non ē *T*¹ (*cē exp. m. 2*)
 sepulchra *DW* 364 iacuisserit *T* 365 s. tunc] surgeret uno *T*
 367 *om. DTW*, *add. ex Fabricio Bal.* 368 illa *c* tumulos
scripsi, tumulo *DTWc* repetiere *scripsi*, repetire *TW*, petiere *De*
 369 seruatiq̄ue *T* 370 retinere *T*

- Adueniat. cuncti Dominum cognoscite uerum,
 Qui solus animam faciat contendere lucem
 Eandemque potest in tartara trudere poenae
 375 Et cui cuncta patet uitae mortisque potestas.
 Posse Deo, nam nelle satis est, factumque dicendo
 * * * * *
 Ille meus solus metuendus sensibus imis.
 Et quoniam leto cursus concluditur omnis,
 Quicumque est hodie, secum sua uita feretur.
 380 Et ideo dum uita manet, dum carpere lucem,
 Dum paeniteri licet, prius quam terminus aevi
 Occupet incautos et nescia lumina soluat
 Ultimus ille dies mortis qui lege tenetur :
 Quod primum superest, carae uigilate saluti
 385 Et faciles certique bonum *in* deflectite cursum.
 Post errata suis et pressa piacula sacris
 Postque uagae nimium quos uexare procellae
 Rectas adite uias et flamina laeta tenete.
 Hinc laetis prius animis repellite crimen,
 390 Et concreta diu proluatur pectore culpa,
 Tunc commissa mali mites abolete nefanda
 Aeternisque Deum precibus placate tremendum,
 Pessima cuncta bonis cedant, mortalia uiuis.
 Conseruate nouam iam iam sine crimine uitam

372 adueniant c. dno¹ T uerum] urm W 373 conscendere v
 374 eademque DTW tartare W¹ 375 patent DTW 376 nam
 DTW, non v; fort. iam uelle sat est post u. 376 lacunam indi-
 cavi 378 laeto DTW 379 sic cum fort. 382 occupit D
 383 morti DW 384 care u. salutem DTv 385 facile DTWv
 certique TW, eritque Dv in addidi deflectere v 386 erata
 DTW, aerata v 387 uaga DT, uaca W quos] quo uos W, qua
 uos T procella W, procellas DT fort. post quae uagae n. uos uexa-
 uere procellas 388 flamma D, flumina W laeta TW, recta Dv
 tenete W 389 laeta DTW animus W 390 concreta DTW,
 correctae v prouoluatur T 391 comissa DT mala v nefan-
 das DTW; fort. mentes a. nefandas 392 dnm DW¹ remen-
 dum T 394 quid seruare TW, quod seruare D iam iam D

- 395 Et seruare pias ueroque in nomine mentes.
 Ac ueniam primis supplices rogare delictis.
 Iam iam pura piis maturescant corda colonis,
 Innocuasque manus precibus adtollite iustus
 Laudibus et faciles diuinis reddite uoces.
- 400 Incipientque bonis uerisque adsuescere mentes,
 Diuinaeque magis celebrentur munera legis,
 Et memorate bona simulque inuadite facta.
 Sordida uilescent olim commissa malorum,
 Et meliora piis flagrabunt omnia uobis,
- 405 Horrendisque simul liberatur uita periculis
 Adque aeterna suis ueniet ad praemia uotis.

395 et . . . in *T in ras.* 396 supplicis *D* rogata *T* delectis *W* 400 incipiamque *TW*¹ 402 morate *T* bona *om. W*
 403 sordida *D* uilescent *W* *l ex t.*, nitescant *DTv* cum commissa *T* 404 et *om. T* flagrabant *W* 405 periculis *T*
 406 ueniet *W.* — Explicit *D*, Cecillii Cypriani ad Flauium Felicem de resurrectione mortuorum explicit *T*, Explicit de resurrectione mortuorum Cecillii Cypriani ad Felicem *W.* —

- Exodus 30, 20. 21 . . . . . 736, 3
 32, 1 . . . . . 38, 22
 32, 6 . . . . . 164, 4
 32, 31. 32. 39, 2; 250, 24;
 324, 13
- Leuiticus 7, 20 . . . 176, 10; 248, 9
 7, 21. 20 . . . . . A 101, 5
 19, 2 . . . . . 769, 8
 19, 13 . . . . . 173, 12
 19, 26. 27 . . . . . 173, 17
 19, 27 . . . . . 259, 10
 19, 32 . . . . . 174, 2
 20, 3 . . . . . A 222, 24
 20, 10 . . . . . A 17, 19
 21, 14 . . . . . A 169, 7
 21, 17 . . . 723, 8; 736, 6
 21, 21 . . . . . 777, 3
 24, 13. 14 . . . . . 126, 7
- Numeri 5, 2 . . . . . A 55, 13
 8, 5—7 . . . . . 761, 22
 11, 17 . . . . . A 88, 21
 12, 3 . . . . . 635, 12
 16, 26 . . . 737, 17; 758, 5
 16, 40 . . . . . 757, 12
 17, 10 . . . . . 127, 11
 19, 8. 12. 13 . . . 761, 16
 19, 9 . . . . . 762, 3
 19, 22 . . . . . 768, 2
 20, 25. 26 . . . . . 738, 6
 23, 19 . . . . . 83, 15
 23, 24 . . . . . 55, 9
 24, 7—9 . . . . . 74, 19
 24, 17 . . . . . 74, 18
- Deutero-
 nomium 1, 17 . . . . . A 67, 3
 4, 10 . . . . . 134, 15
 4, 24 . . . . . 785, 1
 6, 5 . . . . . 133, 2; A 86, 1
 6, 13 . . . 121, 22; 241, 26;
 322, 23; 354, 26
 6, 34. 10. 20 . . . A 244, 26
 13, 3 . . . . . 331, 9
 13, 4 . . . . . 127, 22
 13, 5 . . . . . 594, 19
 13, 6—10 . . . . . 325, 11
 13, 12—18 . . . . . 325, 22
 16, 19 . . . . . A 67, 13
 17, 12 . . . . . 596, 17
 17, 12. 13. 469, 18; 476, 14;
 670, 19; 728, 15
 18, 10 . . . . . 173, 15
 18, 17. 18 . . . . . 51, 8
 23, 20 . . . . . 153, 16
- Deutero-
 nomium 23, 22 . . . . . 143, 17
 23, 24 . . . . . 143, 17
 24, 16 . . . . . 646, 1
 27, 8 . . . . . 82, 16
 28, 44 . . . . . 55, 10
 28, 66 . . . . . 87, 19
 30, 6 . . . . . 45, 14
 30, 19 . . . . . 154, 22
 32, 7 . . . . . A 155, 20
 32, 17 . . . 39, 6; 323, 23
 32, 35 . . . 180, 7; 363, 14;
 A 245, 18
 32, 39 . . . . . 322, 25
 33, 9 . . . 272, 23; 327, 13;
 386, 2
- Iosua 1, 8 . . . . . 800, 11
 2, 18. 19 . . . 217, 5; 753, 1
 5, 2 . . . . . 45, 16
 5, 13—15 . . . . . 86, 11
 7, 19 . . . . . A 233, 21
 24, 26. 27 . . . . . 82, 17
- Iudicum 2, 11—13 . . . . . 39, 7
- Samue-
 lis I 2, 3 . . . 117, 2; A 62, 20
 2, 5 . . . . . 53, 10
 2, 8 . . . . . A 62, 20
 2, 25 . . . 142, 14; 325, 5;
 A 102, 17
 2, 30 . . . . . 429, 18
 2, 35. 36 . . . . . 50, 18
 8, 7 . . . 470, 12; 670, 24;
 728, 20
 16, 7 . . . . . 157, 2; 257, 9
 19, 23 . . . . . A 89, 3
 21, 5 . . . . . 146, 4
- Samue-
 lis II 7, 4. 5 . . . . . 49, 7; 75, 20
 7, 12—14. 16 . . . 49, 9; 75, 22
 15, 26 . . . . . A 247, 9
- Regum I 1, 13 . . . . . 269, 17
 11, 14 . . . . . 167, 2
 11, 23 . . . . . 173, 6
 11, 31 . . . . . 216, 3
 17, 14 . . . . . 386, 27
 18, 21 . . . . . 452, 2
 19, 10 . . . . . 40, 7
 19, 34 . . . . . A 197, 2
 32, 36 . . . . . 216, 3

Regum II 17. 20. 21	754, 20	Psalmi 18, 6. 7	85, 16
		18, 9	A 191, 8
Chronico- 15. 2	142, 4; 329, 7	18, 10	138, 23
rum II 24. 20	687, 8	18, 13	157, 5
		19, 5	531, 11
		19, 8. 9	332, 10
Esra I 4, 38—40	807. 2	21, 7—9.	78, 11
		21, 12	A 170, 12
		21, 16.	78, 15
		21, 17—23.	87, 21
Nehemias 9, 26	40, 11	21, 28. 29.	97, 7
		22, 5	710, 3
		23, 3. 4	173, 1
Tobias 2, 2	109, 4	23, 3—5	A 114, 8
2, 14	119, 21	23, 3—6	85, 2
4, 5—11	109, 8; 388, 24;	23, 7—10	97, 10
	389, 4	24, 4. 5	72, 8
4, 12	166, 4	26, 3. 4	332, 18
12, 8. 9	377, 11	27, 4. 5	41, 19
13, 6	337, 23	29, 3	91, 15
		29, 10	182, 11
		32, 6	64, 18
Iobus 1, 2. 3. 5	387, 26	33, 2	127, 10
1, 8.	127, 7; A 232, 34	33, 9—11	58, 2
1, 21. 22	118, 21;	33, 10	138, 21
	A 246, 28; A 275, 12	33, 13. 14	126, 5
2, 9. 10	127, 3	33, 13—15	231, 13
14, 4. 5	156, 6	33, 14	601, 11
29, 12. 13	108, 24; 182, 5	33, 15	A 171, 2
29, 15. 16	109, 2	33, 19	118, 1. 18
31, 7	A 205, 3	33, 22	A 66, 26
		36, 7. 12. 13	424, 12
Psalmi 1, 2.	184, 11	36, 25. 26	110, 12; 388, 13
1, 5	144, 10	36, 35. 36	669, 6
1, 8.	A 115, 15	40, 2	110, 15; 376, 26
2, 1—3	48, 3; 183, 18	44, 2	64, 17
2, 6.	A 105, 16	44, 2—5	97, 16
2, 6. 7	97, 5; A 113, 15	44, 7. 8	69, 18
2, 7. 8	73, 5	44, 10—12	98, 8
2, 10	181, 18	44, 11	819, 18
2, 11	134, 14	45, 11	70, 2
2, 12	168, 12; 187, 7;	49, 1—6	95, 2
	473, 14	49, 3—6	413, 22
3, 6	91, 16	49, 13—15	50, 1
4, 5	269, 19	49, 14. 15	143, 21
4, 6	50, 6	49, 16. 17.	168, 15; 187, 9
5, 3. 4	98, 4	49, 16—18	715, 13
6, 6	182, 10	49, 17. 18	742, 24
9, 7. 11	A 63, 1	49, 19. 20	601, 12
13, 21	174, 9	49, 20	180, 16
14, 5	153, 10	45, 23	50, 4
15, 10	91, 13	50, 3	A 147, 14
17, 26. 27	177, 2	50, 6	A 66, 25
17, 44. 45	55, 14	50, 7	156, 7
18, 3	A 123, 16	50, 19.	118, 16; 481, 9;
			830, 20

- Psalmi 52, 6 . . . 156, 13; 190, 21
 55, 12 . . . . . 121, 7
 61, 2 . . . . . 121, 9
 67, 2—9 . . . . . 95, 12
 67, 5 . . . . . 70, 5
 67, 6 . . . . . 182, 7
 67, 7 . . . 174, 16; 217, 15;
           497, 16; 754, 3
 71, 1. 2. . . . 99, 8; 146, 17
 72, 27 . . . . . 812, 6
 73, 12 . . . . . 98, 12
 81, 1 . . . . . 71, 1
 81, 3 . . . . . 118, 12
 81, 5 . . . . . 42, 1; 70, 3
 81, 6. 7 . . . . . 71, 1
 81, 8 . . . . . 96, 4
 83, 2. 3. . . . 158, 23; 312, 2
 87, 10 . . . . . 88, 13
 88, 28—34 . . . . . 63, 2
 88, 31—33. 241, 6; 496, 20;
           A 59, 19
 88, 33. 341. 57, 12; 640, 21
 88, 34 . . . . . 497, 2
 90, 13 . . . . . A 57, 12
 95, 9 . . . . . 161, 5
 96, 1 . . . . . 98, 7
 96, 10 . . . . . 113, 12
 103, 4 . . . . . A 91, 5
 105, 14 . . . . . A 111, 17
 106, 20 . . . . . 65, 1
 109, 1. 2 . . . . . 93, 3
 109, 3. 4 . . . 50, 15; 703, 7
 110, 11 . . . . . 134, 4
 111, 9 . . . . . 110, 17
 112, 7 . . . . . A 162, 5
 113, 14 . . . . . A 29, 15
 115, 12. 13 . . . . . 831, 11
 115, 15 . . . 129, 6; 344, 16;
           481, 8; 492, 1;
           831, 14
 117, 6. 7. . . . 121, 10; 332, 9
 117, 18 . . . . . 157, 11
 117, 22—26. 82, 8; A 125, 5
 117, 26 . . . . . 68, 2
 118, 1. 2. . . . 132, 4; 344, 22
 118, 105 . . . . . A 191, 6
 118, 120 . . . . . 88, 7
 118, 176 . . . . . A 65, 19
 122, 1 . . . . . 810, 15
 125, 5. 6 . . . 129, 7; 344, 18
 128, 8 . . . . . A 158, 7
 131, 11 . . . . . 76, 8
 134, 15—18. 160, 22; 321, 13
 136, 3. 4 . . . . . A 113, 6
 138, 16 . . . . . 257, 7
- Psalmi 138, 17 . . . . . A 204, 1
           140, 2 . . . . . 88; 8; 714, 18
- Prouerbia 1, 24—31 . . . . . A 174, 13
           1, 28. 29 . . . . . 41, 17
           2, 16 . . . . . A 176, 20
           3, 11. 12. . 168, 10; 187, 14
           3, 28 . . . . . 110, 3
           4, 27 . . . . . A 188, 11
           6, 26 . . . . . A 178, 2
           6, 27. 28 . . . . . A 175, 10
           8, 22—30 . . . . . 62, 3
           9, 1—6 . . . . . 64, 8
           9, 8 . . . . . 179, 15
           9, 12 . . . . . 438, 15
           9, 18 . . . 438, 20; 767, 12;
                   824, 17
           10, 3 . . . . . 382, 6
           10, 9 . . . . . 155, 10
           10, 19 . . . . . 179, 18
           11, 26 . . . . . 164, 18
           11, 31 . . . . . A 193, 17
           12, 16 . . . . . 120, 11
           12, 22 . . . . . 179, 21
           13, 1—5 . . . . . 704, 13
           13, 7 . . . . . A 165, 17
           13, 24 . . . . . 180, 3
           14, 9 . . . . . 441, 1
           14, 12. . . . . A 172, 3; A 195 26
           14, 16 . . . . . A 176, 4
           14, 25 . . . . . 128, 13
           15, 3 . . . . . 156, 17; 268, 30
           15, 12. 10 . . . . . 477, 7
           16, 1 . . . . . 432, 3
           16, 6 . . . . . 109, 23; 374, 3
           16, 27 . . . . . 690, 4
           16, 32 . . . . . 120, 9
           17, 4 . . . . . 690, 7; 731, 12
           18, 19 . . . . . 636, 19
           19, 5 . . . . . 824, 24
           20, 7 . . . . . 110, 7; 388, 16
           20, 9 . . . . . 375, 7
           20, 13 . . . . . 180, 15
           20, 22 . . . . . 363, 16
           21, 1 . . . . . 173, 10
           21, 13. . . . . 110, 5; 376, 21
           23, 9 . . . . . 154, 4; 351, 7
           23, 13 . . . . . 180, 4
           24, 12 (?) . . . . . A 175, 4
           24, 15 . . . . . 176, 17
           25, 21. 22 . . . . . 109, 23
           26, 4 . . . . . 351, 9
           26, 4. 5. . . . . A 196, 21
           26, 27 . . . . . 181, 2

- Amos 4, 7, 8 . . . . . 355, 14
5, 6 . . . . . 368, 5
8, 9, 10 . . . . . 91, 3
8, 10 . . . . . A 113, 3
- Micha 4, 2, 3 (cf. Es. 4, 2) . . . 46, 10
5, 1 . . . . . 77, 4
6, 5—9 . . . . . 137, 16
7, 14—18 . . . . . 137, 25
8, 8, 10 . . . . . A 62, 13
- Joel 2, 12, 13 . . . 258, 24; 640, 11;
A 59, 13
2, 13 . . . 263, 20; 399, 23
2, 15, 16 . . . . . 85, 10
- Nahum 1, 5—7 . . . . . 138, 9
- Habacuc 2, 1 . . . . . A 246, 9
2, 4 . . . . . 43, 16; 151, 2
2, 5 . . . . . 668, 24; 747, 24
3, 3—5 . . . . . 89, 3
3, 17, 18 . . . . . 365, 7
- Zephania 1, 2, 3 . . . . . 153, 6
1, 7 . . . . . 88, 9
1, 13, 14 . . . . . 165, 3
3, 1, 2 . . . . . A 57, 6
3, 8 . . . . . 180, 10; 412, 21
- Haggaeus 1, 9—11 . . . . . 355, 6
1, 12 . . . . . 138, 15
- Zacharias 3, 1, 3—5 . . . . . 78, 16
3, 8, 9 . . . . . 82, 13
9, 9 . . . . . 96, 15
9, 16 . . . . . A 64, 25
10, 11, 12 . . . . . 69, 9
12, 10 . . . . . 88, 12
- Malachias 1, 2, 3 . . . . . A 110, 22
1, 10, 11 . . . . . 50, 7
1, 14 . . . . . 97, 3
2, 1, 2 . . . . . 682, 9; 805, 12
2, 5 . . . . . 138, 19
2, 5—7 . . . . . 68, 3
2, 10 . . . . . 114, 16
2, 11, 12 . . . . . 39, 14
- Malachias 3, 3 . . . . . 157, 15
3, 7 . . . . . 399, 22; A 121, 3
4, 1 . . . . . 94, 22; 366, 18;
403, 17
4, 2 . . . . . A 266, 11
4, 2, 12 . . . . . A 125, 18
- Esaias 1, 2 . . . . . 430, 9; A 136, 9
1, 2—4 . . . . . 40, 16
1, 3 . . . . . A 124, 12
1, 7—9 . . . . . 44, 7
1, 11, 12 . . . . . 49, 20
1, 13, 14 . . . . . A 137, 6;
A 274, 1
1, 14—20 . . . . . 59, 5
1, 15 . . . . . A 142, 7
1, 16 . . . . . A 170, 22
1, 17, 18 . . . . . 182, 5
1, 19, 20 . . . . . 154, 24
2, 2 . . . . . 810, 9
2, 3 . . . . . A 105, 4; A 115, 8
2, 3, 4 . . . . . 46, 13; A 142, 13
2, 5, 6 . . . . . 44, 19
2, 8 . . . . . 242, 1; 323, 24
2, 8, 9 . . . . . 362, 11; 722, 13
2, 12 . . . . . 669, 20
3, 1 . . . . . 57, 20
3, 1 . . . . . A 140, 1
3, 9 . . . . . 155, 14
3, 12 . . . . . 182, 17; 247, 9;
569, 14
3, 16—24 . . . . . 196, 17
3, 26 . . . . . A 106, 9
5, 8 . . . . . 164, 20
5, 25, 26 . . . . . 56, 18
5, 26, 27 . . . . . 57, 18
6, 7, 9 . . . . . A 126, 18
6, 9, 10 . . . . . 41, 3
7, 9 . . . . . 43, 12; 150, 14
7, 10—15 . . . . . 73, 20
7, 13, 14 . . . . . 492, 20
8, 6 . . . . . A 139, 16
8, 16, 17 . . . . . 46, 5
8, 23 . . . . . 56, 7
9, 1 . . . . . 56, 7
9, 6 . . . . . 89, 8
10, 23 . . . . . 64, 20
11, 1, 2 . . . . . 76, 4
11, 10 . . . . . 56, 5
13, 6, 9 . . . . . 366, 14
14, 13—16 . . . . . 669, 12
14, 16, 17 . . . . . 183, 14
22, 13, 14 . . . . . 164, 2
26, 11 . . . . . 66, 6
28, 15—18 . . . . . 162, 19

Esaias	28. 16	82, 5	Esaias	65. 1	57, 2
	29. 10	261, 11; 681, 13		65. 2	87, 15
	29. 11	42, 9		65. 13, 15, 16	57, 13
	29. 13	712, 26; 736, 15;		66. 1, 2	66, 3; 117, 12
		801, 20		66. 2	134, 7; 539, 3
	29. 14	397, 17		66. 15, 16	414, 2
	29. 18	42, 9		66. 18, 19	56, 14
	30. 1	673, 3; A 51, 9		66. 24	368, 22
	30. 15	263, 16; 569, 8			
	33. 10, 11 ^a	92, 23			
	33. 14—17	96, 17	Hieremias	1. 5	55, 16; 251, 7
	35. 3—6	71, 17		2. 12, 13	161, 8
	40. 3—5	69, 1		2. 13	41, 8; 219, 16;
	40. 6—8	158, 12; 192, 2			767, 10
	40. 8	158, 12		2. 19, 20, 27	161, 8
	40. 12	108, 1		2. 30	356, 1
	41. 15—21	66, 10		3. 9, 10	716, 4
	42. 1, 2	A 163, 22		3. 15	48, 21; 168, 8;
	42. 1—4	A 118, 17			188, 3; 473, 10
	42. 2—4	78, 6		4. 3, 4	45, 9; A 213, 15
	42. 6—8	72, 3		5. 3	356, 4
	42. 13, 14	95, 9; 414, 5		6. 10	41, 20
	42. 19	A 54, 24		6. 17, 18	55, 11
	42. 24, 25	253, 3		8. 4	182, 14
	43. 1—3	333, 5		8. 7—9	41, 11
	43. 18—21	47, 9; 706, 5		9. 23, 24	121, 2
	43. 25, 26	A 68, 31		10. 2	146, 20
	45. 1	56, 10		10. 2—5	161, 8
	45. 14—16	68, 14		10. 9	161, 14
	46. 1, 2, 5—7	162, 9		10. 11	161, 8
	48. 21	47, 13; 706, 16		10. 24	A 60, 21
	50. 5, 6	78, 3; 507, 9		11. 14	251, 10; 324, 20
	52. 10	66, 8		11. 18, 19	80, 18
	52. 11	147, 19; 243, 24;		11. 19	87, 17
		A 100, 20		15. 9	91, 6
	52. 15	56, 20		15. 18	782, 22
	53. 1	66, 2		16. 9	85, 14
	53. 1—7	77, 13		17. 5	121, 20; 249, 23
	53. 6	A 171, 21		17. 7	121, 20
	53. 7—9, 12	80, 8		17. 9	71, 17
	54. 1—4	52, 7		23. 16, 17	219, 6; 593, 25
	55. 1	178, 19		23. 20	42, 14
	55. 4, 5	56, 2		23. 21, 22	219, 6
	55. 6, 7	122, 8		23. 23, 24	156, 18; 257, 14;
	57. 1, 2	79, 24			268, 27
	57. 6	323, 27; 680, 4;		23. 28, 30, 32	715, 24
		722, 10		24. 8—10	A 259, 8
	57. 16	A 60, 18		25. 4—7	39, 20
	58. 1—9	108, 2		25. 6	324, 1; 355, 2;
	58. 7	171, 22			A 100, 15
	58. 7—9	376, 8		37 (Hebr. 30), 8, 9	48, 12
	59. 1, 2	263, 8; 359, 9		38 (Hebr. 31), 10, 11	49, 1
	59. 1—4	65, 13; 152, 21		38. 31—36	46, 19
	60. 1, 2	75, 7		38. 31—34, 37	131, 18
	63. 2	705, 12		39. 37—41	134, 18
	63. 9	72, 1		48 (Hebr. 41), 10	144, 4

- Baruch 3, 35—37 . . . . . 69, 6
6, 5 (= Ep. Hier. 5) . 269, 22
? ? 143, 1
- Threni 3, 27 . . . . . A 184, 7
- Ezechiel 3, 17—19 . . . . . A 168, 9
5, 7 . . . . . A 206, 29
9, 4 . . . . . 90, 6; 367, 6
9, 5, 6 . . . . . 366, 27
12, 13 . . . . . A 259, 4
14, 12—14 . . . . . 324, 24
14, 13, 14 . . . . . 251, 21
14, 16 . . . . . 324, 24
18, 4 . . . . . A 67, 5
18, 20 . . . . . 645, 22
18, 21 . . . . . A 64, 5
18, 23 . . . . . A 121, 5
18, 30 . . . . . A 59, 1
18, 30—32 . . . . . A 68, 25
18, 32 . . 399, 20; A 234, 28
20, 18, 19 . . . . . A 211, 16
33, 10, 11 . . . . . A 60, 11
33, 11 . . . 182, 12; 263, 18
33, 12 . . . 329, 9; 407, 10;
A 63, 14
34, 2 . . . A 93, 16; A 169, 20
34, 3, 4 . . . . . A 65, 2
34, 3—6 . . . . . 654, 10
34, 4—6 . . . . . 747, 1
34, 10 . . . 48, 17; 654, 20;
747, 9
34, 10, 11 . . . . . A 65, 2
34, 16 . . . 48, 19; 654, 21;
747, 11; A 65, 2
36, 18—23 . . . . . A 59, 25,
36, 25, 26 . 761, 12; 767, 16
37, 11—14 . . . . . 158, 15
44, 10—13 . . . . . A 54, 16
- Daniel 2, 31—35 . . . . . 84, 5
3, 16—18 . 121, 13; 337, 12;
483, 13; 660, 15
3, 25 . . . . . 260, 8
3, 51 . . . . . 271, 8
4, 24 . . . . . 377, 4
6, 24—28 . . . . . 137, 2
7, 9, 10 . . . . . A 67, 16
7, 13, 14 . . . . . 92, 15
9, 4—7 . . . . . 260, 15
9, 24—27 . . . . . A 261, 2
12, 4, 7 . . . . . 42, 15
- Daniel 14, 4 . . . . 337, 19; 661, 12
14, 33 . . . . . A 148, 5
- Maccabae-2, 52 . . . . . 128, 9
orum I 2, 60 . . . . . 155, 15
2, 62, 63 . . 117, 7; 669, 3
- Maccabae-6, 23—25 . . . . . A 182, 5
orum II 6, 27, 28 . . . . . A 182, 17
6, 30 . . . 132, 10; 342, 6
7, 9, 14, 16—19 . . 132, 15;
339, 12
7, 18, 19 . . . . . 340, 12
7, 27—29 . . . . . 341, 2
9, 12 . . . . . 117, 6
- Mattheus 1, 20, 21 . . . . . 72, 14
1, 23 . . . . . 71, 13
2, 1, 2 . . . 77, 7; 98, 14;
A 122, 14
3, 10 . . . 141, 8; A 48, 18
3, 11 . . . 47, 16; A 71, 26
5, 3 . . . . . A 165, 1
5, 4 . 119, 5; A 245, 17, 30
5, 5 . . . . . 117, 7
5, 6 . . . . . 111, 1; 707, 10
5, 7 . . . . . A 158, 10
5, 8 . . . . . 172, 20
5, 9 . . . . . 115, 1; 231, 25
5, 10 . . . 129, 15; 345, 1
5, 10—12 . . . . . 560, 4
5, 13 . . . 174, 20; 209, 2;
440, 11; A 93, 9;
A 153, 2
5, 16 . . . 141, 13; 506, 9;
A 181, 3; A 232, 7
5, 19 . . . 177, 12; 713, 4;
832, 14
5, 20 . . . . . 209, 11
5, 21, 22 . . . . . 120, 15
5, 22 . . . 126, 15; 670, 13
5, 23, 24 . . . . . 116, 12
5, 26 . . . 157, 16; A 36, 1
5, 32 . . . . . A 17, 17
5, 34 . . . . . 125, 22
5, 36 . . . . . 199, 7
5, 37 . . . 125, 22; 684, 6;
A 188, 12
5, 42 . . . . . 111, 12
5, 43—45 . 400, 14; 429, 22
5, 44, 45 . . . . . 153, 22
6, 2 . . . . . 150, 4

Mattheus 6. 3	150. 2	Mattheus 10. 33	555. 13; 680. 2;
6. 9. A 164. 9; A 222. 11			A 58. 8; A 85. 7
6. 9—13	270. 22	10. 37.	327. 8; 385. 24
6. 10	133. 18	10. 37. 38	133. 4; 559. 21
6. 12	139. 11	10. 39.	A 49. 22
6. 19—21.	378. 25	10. 42.	111. 9
6. 20. 21.	111. 3	11. 13.	46. 8
6. 23	A 153. 3	11. 28.	A 172. 10
6. 24	257. 3; A 6. 24	11. 28. 30.	48. 8; 183. 22;
6. 26	123. 2; 382. 12		A 140. 19
6. 31—33.	122. 17; 381. 5	12. 30.	174. 11; 214. 25;
7. 2	A 63. 2		442. 12
7. 6.	154. 7; 351. 12;	12. 31.	A 102. 13
	562. 8	12. 32.	142. 8
7. 7.	A 150. 6	12. 34. 35.	670. 1
7. 9—11.	640. 25	12. 36. 37.	126. 17
7. 13. 14	119. 18	13. 14.	A 54. 22
7. 15	A 64. 23	13. 17.	94. 5
7. 21	133. 19; 790. 1;	13. 45. 46	111. 6; 379. 11
	A 235. 23	14. 11.	117. 20
7. 22. 23.	141. 9; 223. 21;	14. 31.	150. 16
	A 58. 20; A 78. 5	15. 4	793. 16
7. 23	A 103. 2	15. 13.	619. 23; 792. 18
7. 24—26	210. 8	15. 14.	225. 23; 594. 13
7. 24—27	177. 14	15. 16.	268. 6
7. 26. 27	A 56. 28	16. 4	92. 8
8. 4	471. 5; 671. 4	16. 16.	A 77. 15; A 80. 22
8. 11. 12	58. 15; 276. 12	16. 18. 19.	212. 8; 566. 4;
8. 20	123. 9		820. 28
8. 22	272. 28	16. 26.	A 40. 3
8. 29	96. 5	17. 5	46. 15; 712. 20
9. 2	A 91. 20	17. 20.	150. 16
9. 4	269. 8	18. 7	A 187. 4
9. 12	635. 14; 747. 19;	18. 15.	A 168. 20
	A 235. 2	18. 17.	690. 17; 750. 13
9. 30.	A 89. 4	18. 19.	115. 2; 220. 10;
10. 5	755. 20		497. 20
10. 8	178. 16	18. 20.	220. 4
10. 16.	174. 19	18. 32.	555. 12
10. 18.	560. 9	19. 6	A 17. 3
10. 19.	333. 12	19. 11.	A 184. 20
10. 19. 20.	129. 17; 492. 10;	19. 11. 12	144. 16; 190. 4
	653. 18; 661. 2;	19. 17.	210. 13
	831. 25	19. 17—22.	111. 14
10. 22.	130. 2; 228. 17;	19. 21.	244. 21; 379. 5;
	329. 11; 406. 8;		A 156. 20
	503. 6; 541. 10	19. 29.	A 39. 13
10. 25.	172. 1	21. 13.	178. 17
10. 28.	129. 20; 326. 24;	22. 32	566. 18
	482. 7; 662. 25;	22. 37—40.	323. 12; A 86. 1
	A 67. 9	23. 6—8.	118. 6
10. 29.	672. 12; 727. 2	23. 8. 9.	A 164. 4
10. 32.	503. 1; A 83. 3	23. 9	272. 28; 338. 20
10. 32. 33.	130. 2; 326. 14;	23. 12.	A 62. 26
	518. 4	23. 37.	A 120. 15

Mattheus	23, 37. 38.	44, 14	Lucas	1, 30—33.	76, 11
	24, 2	49, 15		1, 35.	75, 11
	24, 4. 5. 11	A 84, 21		1, 41—43.	73, 8
	24, 4—31	335, 6		1, 67—69.	72, 18
	24, 5	790, 5		2, 10. 11	73, 1
	24, 22	A 263, 11		2, 29.	A 123, 4
	24, 23. 24	A 84, 24		2, 29. 30	160, 2
	24, 55.	A 175, 18		2, 34	A 265, 15
	25, 23.	A 170, 3		3, 16	A 71, 26; A 92, 2
	25, 31—46.	99, 2; 111, 20;		6, 12	499, 8
		391, 11		6, 22. 23	130, 6; 246, 2;
	25, 34.	430, 11			345, 3; 658, 19
	25, 36	181, 7; 700, 4		6, 32	153, 19
	26, 28. 29	708, 2		6, 36	635, 13
	26, 39	133, 16		6, 37	139, 2
	26, 45.	A 109, 3		7, 39—47	A 61, 5
	26, 70	A 80, 27		7, 47	182, 21
	27, 3. 4	80, 4		7, 48	A 91, 25
	27, 24. 25	A 137, 4		8, 1—3	A 202, 4
	27, 40. 49	A 112, 13		9, 24	345, 8
	27, 45.	91, 9		9, 25	165, 5
	27, 46.	A 115, 22		9, 48	117, 19; 425, 14;
	28, 18. 19.	440, 15; 782, 1			507, 18
	28, 18—20.	93, 20; 546, 5;		9, 56	718, 9
		716, 14		9, 62	123, 1; 328, 20
	28, 19.	442, 4; 543, 11;		10, 9	A 57, 14
		447, 17; 450, 9;		10, 16	671, 1; 729, 21
		A 56, 1; A 78, 3		11, 10	A 66, 22
	28, 20.	480, 18		11, 15	A 223, 16
				11, 23	750, 1; 770, 3;
					820, 1
				11, 40. 41.	113, 2; 374, 14
Marcus	1, 7.	A 71, 26		12, 8	A 34, 7
	3, 28. 29.	142, 11; 518, 7		12, 8. 9.	252, 7
	4, 11	A 104, 16		12, 9	553, 13
	4, 24	140, 1		12, 20	165, 7; 383, 21
	4, 58	49, 17		12, 33	113, 1; 378, 24
	7, 8.	268, 6		12, 35. 36.	87, 7; 123, 5;
	7, 9.	227, 8; 595, 5			233, 2; 329, 16
	7, 13	713, 2; 736, 19		12, 47.	133, 22; 496, 7;
		801, 24			A 153, 12
	8, 38	258, 5; 714, 2		12, 48.	228, 23
	9, 23	151, 1		12, 50	A 86, 25
	10, 29—31	245, 22		13, 1—5.	A 66, 7
	10, 38	A 86, 27		13, 2—5.	A 178, 13
	11, 24	150, 19		14, 12—14.	114, 2
	11, 25	221, 20		14, 26.	A 208, 12
	11, 25. 26	139, 16		14, 33.	123, 11; 329, 1
	12, 29	323, 11		15, 6—10	A 65, 21
	12, 29—31	224, 2		15, 7	640, 4; A 234, 15
	13, 6	223, 12; 790, 5;		16, 8	793, 2; A 209, 21
		816, 11		16, 11. 12	380, 4
	13, 23	225, 16; 790, 7		16, 14.	383, 2
	14, 27	A 77, 27		16, 15.	748, 1
	15, 39	A 224, 31		16, 17.	A 175, 16
	16, 17 (?)	450, 7		16, 25.	165, 9

Lucas 17. 7—10 . . . . . 154, 13
 17. 10 . . . . . 567, 12
 17. 21. . . . . 155, 3
 17. 31. 32. . . . . 328, 22
 18. 18. . . . . 232, 19; 806, 18
 18. 10—14 . . . . . 270, 7
 18. 14 . . . . . 229, 6
 18. 29. 30. 130. 10; 345, 14;
 658, 15
 19. 8. 9. . . . . 113, 4; 379, 17
 19. 9 . . . . . 704, 4
 20. 34—36 . . . . . 203, 7
 20. 34—38 . . . . . 144, 20
 20. 35. 36 . . . . . A 216, 1
 21. 3. 4. . . . . 385, 3
 21. 14. 15. . . . . 333, 17; 832, 4
 21. 17 . . . . . 142, 18
 22. 31 . . . . . 499, 12
 22. 42 . . . . . A 230, 10
 23. 34 . . . . . A 229, 10
 24. 44—47 . . . . . 43, 4
 24. 49 . . . . . A 171, 11

Iohannes 1. 1. . . . . 70, 7; A 274, 4
 1. 1—5 . . . . . 65, 2
 1. 9. 10 . . . . . 44, 21
 1. 11. 12. . . . . 42, 3; 272, 14
 1. 17 . . . . . A 105, 1
 1. 26. 27 . . . . . 87, 3
 1. 27 . . . . . A 71, 26
 1. 29 . . . . . 82, 1
 1. 29. 36 . . . . . A 225, 34
 2. 9. 11. . . . . 426, 13
 2. 16 . . . . . 178, 17
 3. 3. 5 . . . . . A 72, 32
 3. 5 . . . . . 439, 3; 775, 17;
 795, 13
 3. 5. 6 . . . . . 47, 20; 140, 18
 3. 6 . . . . . 439, 15
 3. 8. . . . . A 88, 32; A 91, 11
 3. 14. 15 . . . . . 88, 17
 3. 15 . . . . . 426, 11
 3. 16 . . . . . A 86, 7
 3. 18. 19 . . . . . 45, 3; 144, 6
 3. 22. . . . . A 81, 18
 3. 27. . . . . 106, 21; 455, 2
 3. 28. 29 . . . . . 86, 2
 3. 36 . . . . . 91, 7
 4. 4 . . . . . A 246, 2
 4. 13. 14 . . . . . 707, 13
 4. 27. . . . . A 202, 22
 4. 32 . . . . . 161, 12
 4. 34. . . . . 164, 12; A 201, 28

Iohannes 5. 14 . . . . . 141, 19; 188, 26;
 505, 16; 614, 4
 5. 22. 23. . . . . 96, 7; 146, 12
 5. 31. 32. . . . . 727, 15
 5. 36. . . . . A 235, 27
 5. 39. . . . . A 273, 9
 5. 39. 40. . . . . 51, 13
 5. 43. . . . . 67, 22
 5. 45—47 . . . . . 51, 15
 6. 35 . . . . . 58, 6
 6. 38. . . . . 133, 14; 193, 7
 6. 53. . . . . 58, 10; 140, 21
 6. 65. . . . . 792, 14
 6. 67—69. . . . . 674, 13, 18;
 732, 21
 6. 68. . . . . A 58, 23; A 59, 6
 7. 7 . . . . . A 105, 22;
 7. 37. 38. . . . . 58, 8; A 115, 14
 7. 37—39. . . . . 706, 21
 7. 38. . . . . A 87, 17
 7. 39. . . . . A 87, 24
 8. 12. . . . . 72, 12; 426, 20;
 716, 10; A 120, 6
 8. 24. . . . . 43, 13
 8. 31. 32. . . . . 329, 12; 406, 9
 8. 39. . . . . A 257, 12
 9. 31. . . . . 455, 20; 736, 24;
 723, 18; 769, 1
 10. 1 . . . . . A 54, 3
 10. 8 . . . . . A 54, 6
 10. 9 . . . . . 91, 4; 140, 15
 10. 11. 12. . . . . 486, 12
 10. 16 . . . . . 216, 18; 753, 18
 10. 18 . . . . . 91, 18
 10. 30 . . . . . 215, 4; 753, 16
 10. 34—38 . . . . . 71, 7
 11. 25. 26. . . . . 310, 16
 11. 42 . . . . . A 277, 1
 12. 25 . . . . . 129, 10; 327, 2;
 482, 4; 663, 2
 12. 34 . . . . . A 80, 9
 12. 35 . . . . . A 49, 2
 12. 46 . . . . . A 279, 5
 13. 14. 15 . . . . . 149, 20; 511, 13
 13. 16. 17 . . . . . 118, 9
 13. 27 . . . . . 173, 9
 14. 6. . . . . 94, 3; 140, 13;
 448, 4; 790, 19;
 807, 9; A 172, 8
 14. 27 . . . . . 114, 19; 231, 21
 14. 28 . . . . . 160, 4; A 198, 5;
 A 276, 6
 15. 1. . . . . 702, 10; A 117, 8
 15. 12 . . . . . 114, 20; 222, 26
 15. 13 . . . . . A 226, 17

- ad Cor. I 15, 53—55. . . . . 159, 7
 15, 56. . . . . A 191, 27
- ad Cor. II 2, 11. . . . . A 195, 19
 2, 14. . . . . A 233, 5
 3, 14—16. . . . . 42, 20
 5, 1. 6. . . . . A 277, 5, 10
 5, 10 . . . . . 96, 11; 157, 7
 5, 15 . . . . . 327, 23
 6, 3 . . . . . A 214, 6
 6, 4—7 . . . . . A 197, 18
 6, 9, 15 . . . . . A 17, 21
 6, 14 . . . . . 166, 19; A 239, 13
 8, 12, 13. . . . . A 114, 10
 8, 14, 15. . . . . 113, 8
 9, 6, 7, 9—12 . . . . . 113, 11
 9, 10, 11 . . . . . 380, 19
 10, 10 . . . . . A 230, 35
 10, 12 . . . . . A 198, 19
 11, 2 . . . . . 819, 16
 11, 12, 13. . . . . A 200, 6
 11, 29 . . . . . 521, 6; 698, 18
 12, 7—9 . . . . . 119, 9; 305, 2
 12, 9. A 176, 26; A 225, 16
 12, 20, 21 . . . . . 644, 17
- ad Gal. 1, 6—9. 543, 20; 709, 11
 1, 8 . . . . . A 204, 12
 1, 10 . . . . . 190, 23; 478, 3;
 675, 17; 714, 4;
 A 181, 13
 1, 24 . . . . . A 232, 9
 3, 6 . . . . . A 127, 15
 3, 6, 7. . . . . 703, 20
 3, 6—9 . . . . . 43, 19
 3, 27 . . . . . 699, 9; 803, 10;
 818, 21
 3, 28 . . . . . A 172, 3
 4, 1 . . . . . A 95, 7
 4, 4 . . . . . 73, 13
 4, 16 . . . . . 477, 18
 5, 14, 15. . . . . 115, 20; 508, 6
 5, 17. 167, 10; A 183, 26
 5, 19—24. . . . . 167, 12; 439, 19
 5, 20 . . . . . A 97, 14
 5, 24 . . . . . 191, 21
 6, 1, 2 . . . . . 120, 20; 636, 20
 6, 2 . . . . . A 184, 12
 6, 3 . . . . . A 175, 28
 6, 7 . . . . . 258, 1; 740, 4
 6, 10, 9. . . . . 393, 5; 407, 3
 6, 14 . . . . . 124, 7; 191, 17;
 A 49, 19
- ad Ephes. 2, 17, 18 . . . . . 94, 10
 4, 1—6 . . . . . 825, 21
 4, 2, 3. . . . . 216, 25; 408, 10;
 643, 7
 4, 3—5 . . . . . 439, 10
 4, 4, 5. . . . . 213, 11; A 472, 20
 4, 5 . . . . . 436, 14
 4, 22—24 . . . . . 124, 20
 4, 26. . . . . 120, 13
 4, 27. . . . . 474, 3; A 193, 11
 4, 29. . . . . 126, 11; 601, 16
 4, 30. . . . . 409, 5; A 95, 1
 4, 30, 31 . . . . . 120, 4
 5, 3, 4 . . . . . 150, 9
 5, 5 . . . . . 645, 1
 5, 6, 7. . . . . 231, 1; 595, 18;
 725, 17; A 68, 18
 5, 23, 29 . . . . . A 17, 11
 5, 25, 26. . . . . 751, 20; 804, 9
 5, 31, 32 . . . . . 617, 9
 6, 1—3. . . . . 170, 14
 6, 4 . . . . . 170, 19
 6, 5, 6 . . . . . 171, 3
 6, 9 . . . . . 171, 8
 6, 12—17. . . . . 183, 3; 664, 4
- ad Phil. 1, 18 . . . . . 788, 4; 823, 7
 1, 21 . . . . . A 37, 5; A 229, 27
 2, 3 . . . . . A 198, 11
 2, 4 . . . . . A 187, 8
 2, 5—7 . . . . . A 198, 12
 2, 6—11. . . . . 79, 1; 149, 11
 2, 9—10. . . . . 415, 2; A 76, 19
 2, 14, 15 . . . . . 127, 15;
 A 216, 24
 2, 15 . . . . . 141, 15; 506, 12
 2, 21 . . . . . 124, 2
 3, 2 . . . . . A 53, 8
 3, 12—14 . . . . . A 186, 15
 3, 19. A 207, 16; A 236, 13
 3, 19—21 . . . . . 124, 2
 3, 20, 21. . . . . 311, 2; 830, 11
 4, 8, 9 . . . . . A 220, 14
- ad Col. 1, 15, 18 . . . . . 63, 15
 1, 24 . . . . . A 227, 4
 1, 25 . . . . . A 227, 13
 2, 8 . . . . . 635, 8
 2, 8, 9 . . . . . 397, 20
 2, 11 . . . . . 45, 18
 2, 20 . . . . . 124, 13; A 49, 11
 3, 1—4. . . . . 124, 15; 428, 22
 3, 5. A 215, 14; A 236, 18

ad Col.	3, 5, 6 . . . . . 645, 4	4, 2, 5 . . . . . A 95, 19
	3, 11 . . . . . A 189, 10	4, 3, 4 . . . . . 169, 3
	4, 2 . . . . . 184, 10; 499, 11	4, 6-8 . . . . . 131, 17
		4, 7, 8 . . . . . 493, 11
ad Thess.	4, 6 . . . . . 175, 4	
I	4, 12 . . . . . A 192, 9	ad Titum
	4, 13, 14 . . 159, 3; 310, 5;	1, 7 . . . . . 740, 7
	A 282, 13	1, 15 . . . . . 719, 16
	5, 2, 3 . . . . . 175, 8	1, 16 . . . . . A 236, 6
		2, 1 . . . . . A 213, 8
		2, 7, 8 . . . . . A 182, 27
		2, 10 . . . . . A 183, 3
		3, 2 . . . . . 180, 20
		3, 5 . . . . . 804, 4
		3, 10, 11 . 172, 11; 689, 24
ad Thess.	1, 10 . . . . . A 243, 23	
II	2, 10-12 . 251, 12; 681, 17	
	3, 6 . . . . . 169, 10; 230, 23;	
	690, 20; A 212, 9	
	3, 8 . . . . . 511, 20	
	4, 3 . . . . . A 17, 20	ad Hebr.
		1, 39 . . . . . A 241, 26
		10, 30 . . . . . A 58, 12
		12, 7, 8 . . . . . A 170, 15
		12, 11 . . . . . A 156, 2
ad Tim. I	1, 5 . . . . . A 205, 24	
	1, 7 . . . . . A 200, 15	
	1, 8 . . . . . A 200, 23	
	1, 13 . . . . . 787, 12	ep. Petr. I
	2, 5 . . . . . A 192, 21	2, 11, 12 . 124, 24; 506, 13
	2, 9, 10 . 148, 12; 193, 20	2, 12 . . . . . A 183, 8
	2, 11, 14 . . . . . 152, 6	2, 13, 14 . . . . . A 204, 24
	3, 7 . . . . . A 217, 4	2, 15 . . . . . A 183, 11
	4, 4 . . . . . A 212, 17	2, 21 . . . . . 426, 25
	4, 8 . . . . . A 242, 10	2, 21-23 . 149, 6; 403, 17
	4, 12 . . 472, 7; A 95, 19;	3, 3, 4 . 148, 16; 193, 25
	A 183, 5	3, 18 . . . . . 91, 15
	5, 3, 6, 11 . . . . . 171, 13	3, 20, 21 . 751, 12; 809, 6
	5, 8 . . 171, 20; A 95, 19	3, 21 . . . . . 820, 18
	5, 12 . . . . . A 95, 19	4, 6 . . . . . 91, 17
	5, 19, 20 . . . . . 172, 5	4, 12-14 . 331, 21; 658, 3
	5, 24 . . . . . A 210, 2	4, 15, 16 . . . . . 148, 23
	6, 3-5 . 595, 15; 802, 3	5, 5 . . . . . A 62, 24
	6, 7-10 . 165, 15; 381, 20	5, 8 . . . . . 419, 18
	6, 9 . . . . . A 177, 4	
	6, 9, 10 . . . . . 245, 14	ep. Ioh. I
		1, 8 . . . . . 156, 9; 375, 9
		2, 1 . . . . . A 121, 14
		2, 1, 2 . . . . . 637, 8
		2, 3, 4 . . . . . 546, 10
		2, 6 . . . . . 125, 5; 193, 12;
		403, 14; 657, 6
		2, 9 . . . . . 116, 18
		2, 11 . . . . . A 163, 4
		2, 15 . . . . . A 163, 1
		2, 15-17 . 125, 6; 192, 22;
		312, 10
		2, 17 . . . . . 134, 1
		2, 18, 19 . 750, 6; 770, 7
		2, 19 . . 172, 14; 218, 11;
		675, 2
		2, 23 . . . . . 326, 21
ad Tim. II	1, 14 . . . . . A 95, 19	
	2, 4 . . . . . 465, 13	
	2, 4, 5 . . 124, 10; 330, 3;	
	A 243, 23	
	2, 11, 12 . . . . . 326, 19	
	2, 14 . . . . . A 212, 27	
	2, 17 . . 172, 16; 689, 22	
	2, 20 . . 622, 20; 643, 19	
	2, 23, 24 . . . . . 156, 2	
	2, 24-26 . . . . . A 201, 4	
	3, 1-9 . . . . . 224, 17	
	3, 5 . . . . . A 204, 6	
	3, 16 . . . . . A 246, 13	

ep. Ioh. I	2, 32.	94, 18	Apoc.	6, 9—11.	130, 13; 413, 6
	3, 10. 15.	116, 2		6, 10.	250, 9
	3, 17.	113, 22; 386, 8		6, 12—17.	A 67, 24
	3, 21.	172, 18		7, 9. 10.	130, 21; 342, 21
	4, 2. 3.	73, 15		7, 13—17.	130, 21; 342, 21
	4, 4.	122, 3; 332, 7;		9, 13—21.	163, 2
		A 206, 23		11, 16—18.	135, 20
	4, 7. 8.	116, 16; 223, 4		12, 15.	A 64, 11
	4, 20.	116, 6		14, 1.	90, 16
	5, 6. 8.	A 87, 35		14, 4.	146, 7; 190, 10
	5, 7.	215, 6		14, 6. 7.	323, 3
	5, 8.	A 92, 7		14, 9—11.	163, 21; 324, 4;
	5, 18.	A 103, 3			663, 5
				16, 5.	131, 14
				17, 1—4.	148, 4; 196, 2
ep. Ioh. II	1, 10. 11.	459, 22		17, 15.	711, 8; A 56, 23
				18, 4.	244, 6; A 100, 19
				18, 4—9.	147, 2
				19, 6. 7.	87, 11
				19, 11.	65, 7
				19, 11—16.	99, 10
				19, 19.	65, 7
				20, 4.	345, 18
				20, 11—13.	A 68, 20
				21, 2.	A 116, 4
				21, 6.	63, 18
				21, 6. 7.	70, 18; 178, 21
				21, 9. 10.	85, 20
				22, 9.	415, 6
				22, 10—12.	140, 6; 412, 26
				22, 13. 14.	90, 19
				22, 15.	A 53, 6
ep. Iudae	1, 4. 15.	A 67, 11			
Apoc.	1, 12—18.	93, 6			
	1, 14.	199, 12			
	2, 5.	249, 15; 525, 8;			
		569, 7; 639, 10;			
		A 63, 21			
	2, 7.	131, 12			
	2, 10.	131, 14; 333, 3;			
		503, 9; 511, 9			
	2, 20—22.	639, 18			
	2, 23.	157, 3; 257, 11;			
		269, 9; 308, 6			
	3, 11.	228, 11; 330, 15;	Loc. inc.	A 94, 5; A 96, 10. 13;	
		407, 12		A 102, 4; A 117, 4;	
	3, 17.	A 53, 22		A 124, 4; A 190, 2;	
	3, 17. 18.	384, 3		A 218, 18; A 266, 14	
	3, 19.	247, 14			
	3, 21.	560, 12			
	5, 1—5.	76, 16			
	5, 6—10.	81, 11	Verg. Aen. VI	617.	A 304, 60

II. INDEX NOMINVM ET RERVM.

(A = Appendix, V = Vita Cypriani praefationi adiecta.)

- Aaron sacerdos vindicatus 226, 12; 470, 3; 737, 13; A 222, 4; a Indaeis repudiatus A 135, 10; filii Aaron extincti 227, 2; 784, 10
- Abacuc propheta A 148, 4
- Abbir Germanicana 443, 15
- Abel filius Adae A 287, 13; eius nomen A 209, 8; sacrificium 285, 6; Abel Cain zelat 421, 24; iustus a fratre occisus 337, 2; 482, 1; 668, 4; A 288, 147; initiauit Christi passionem et martyria 285, 12; 403, 26; 660, 6; A 50, 10
- Abia rex A 258, 14
- Abiron 135, 11; cf. Core
- Abraham et Abram nomina A 109, 17; Abraham inter patriarchas primus 308, 8; benedixit Melchisedech 703, 4; fundamentum fidei primus instituens 404, 2; A 127, 5; annorum LXXV credidit uocatus A 257, 18; A 260, 11; dinumerauit uernas suos A 257, 5; A 268, 9; non cunctatus filium offerre deo placuit 304, 7; 660, 8; A 40, 17; de terra exiit A 260, 7; filii Abrahae qui sint et unde ueniunt 703, 21 sq. semen ipsius Abrahae Christus A 265, 23
- absentibus et non communicantes 280, 8; absentibus 280, 21; 589, 1; 666, 14; 676, 7, 11; 678, 4, 11; 745, 3, 6; abstinere 472, 6, 12; 805, 24; A 169, 8
- Acea meretrix 21, 11
- Achab opprimere conatur Heliam 337, 5
- Achan A 233, 18
- Achas rex A 258, 17
- Achias propheta in duodecim scissuras uestem discidit 216, 1
- acta proconsulis 834, 18; 740, 21; V c. 11
- Adam nomen quid significet A 107, 20; A 263, 15; a deo plasmatus 804, 17; A 267, 13; A 284, 7; nomen indit animalibus A 284, 44; praecepti diuini immemor 404, 27; per Enam seductus A 178, 20; A 285, 75 sq.; cibi letalis impatiens 410, 26; perdidit diuinam misericordiam 401, 1; ex paradiso expulsus A 134, 1; A 287, 127; quot annos natus obierit A 260, 16; Adae caro in Christo A 108, 16; templum in Adae similitudinem aedificatum et destructum A 259, 22; A 260, 1; A 262, 21
- adamas hircino sanguine maceratus A 227, 23
- Adelphius a Thasualthe 449, 15; 735, 8
- Admetus 20, 1
- adulationem perniciosam esse 182, 16
- adulescens sine oboedientia describitur A 154, 21 sq.
- adulter dei templum uiolat 644, 10; moechi et fraudatores idololatriae crimine tenentur 644, 23 sq. multo peior moechi quam libellatici causa 644, 7; adulterium mortale crimen est 407, 21; discitur dum uidetur 10, 4; A 9, 11; quam sit detestandum A 25, 5; moechis paenitentiae tempus conceditur et pax datur 638, 11; populus fremit 685, 12; quidam de Afris episcopis pa-

- cem denegauerunt 638, 23; adulteria spiritalia 715, 21
 Aegyptus A 114, 22; A 248, 5; A 249, 4; Aegyptiorum regnum 22, 7; Aegyptia portenta 21, 14; Aegypti i. e. saeculi durissima seruitus 328, 6 sq. uasa ab Aegyptiis excussa A 53, 15; temporum computatio apud Aegyptios A 253, 25 sq.
 Aelius diaconus 735, 10
 Aemilius 246, 21
 Aeneas 22, 2
 Aeoliae orae A 316, 193
 Aesculapius 19, 11
 Aethiops eunuchus A 74, 6; Aethiopes A 285, 61
 Africa prouincia 435, 6; 779, 3; Africae femulentia A 236, 30
 Aggaeus propheta A 263, 24
 Aggya: Quintus ab Aggya 456, 8
 agnus in figura Christi occiditur 217, 9; A 257, 21; 752, 20; agni lana 318, 17; agnos Christus gregem suum uocat 427, 3
 agon Christianorum ab Esaia praedictus 492, 19; a Paulo ostensus 493, 4; agon saecularis = spectaculum, *uid. u. spectaculum*
 Agrippinus episcopus concilium conuocauit de haereticis baptizandis 774, 12; 780, 14
 Ahymmus ab Ausuaga 453, 15; Ahymmus 648, 5
 aleae tabula diaboli inuentum A 97, 7; eius origo A 99, 11; alearum sculpturae A 99, 14; aleatorum nocturnae uigiliae A 99, 3; alea detestanda A 97, 7 sq.; A 98, 1 sq.; A 100, 10 sq.
 Alexandri magni de diis hominibus epistula 20, 16; Alexander imperator qui a. 235 periit 816, 19
 Alexandrinus Iudaeus Papiscus A 128, 13
 Alexius 535, 15 sq.
 Amalech figura diaboli 330, 18
 Amantius acoluthus 835, 20; 836, 13
 Amasias rex A 258, 16
 Ammedera: Eugenius ab Ammedera 448, 12
 Amos rex A 258, 18
 amphitheatrum 673, 14
 Ampius episcopus 650, 10
 Ananias Azarias Misahel 221, 6; 260, 3; 337, 9; 483, 5; 660, 10; 695, 22; 742, 4; A 34, 18; A 145, 17; A 147, 16; A 231, 4; tres pueri in mysterio nostro qui sumus tertium genus hominum A 265, 6; caminus eorum typus gehennae A 265, 5
 Ananias Christo aduersatus A 135, 15
 anatole stella A 108, 7
 Anaxilai lusus A 90, 6. cf. *Plinii hist. n.* 35, 15, 175
 Andreas gaudens ibat ad crucem A 231, 7
 angeli nobis adunati 810, 21; angelos agnouit Ostanas 24, 2; baptisma in quo angeli baptizant 319, 7; angeli apostatae inanem ornatum docuerunt 197, 26; angeli superbia lapsi A 160, 19; cum feminis ceciderunt A 204, 10; gentes contra angelos apostaticos pugnant A 257, 16; angeli duo qui Sodomis succedunt A 290, 27 sq.
 Anna sterilis mater Samuelis 53, 5; ecclesiae typum portans 269, 11 sq. tacite et modeste precatu 269, 11 sq. et sine intermissione 293, 26
 Anthropiani 781, 13
 antichristi tempus adpropinquat 317, 2; 656, 9; 682, 5; 689, 9; 741, 11; eius regnum A 262, 7; A 263, 9; antichristi metator 533, 11; in Antiocho antichristus expressus 338, 24 sq. in homine uenit 183, 13
 Antiochus typus antichristi 338, 24
 antistes; *uid. u. sacerdos*
 Antonianus 624, 5; 766, 14; Nouatiani primo inimicus epistulis eius commouetur 625, 2 sq.
 antrum Iouis in Creta uisitur 20, 3
 aphronitra 761, 4
 Apollo Admeto pecus pauit 20, 1; Apollinis fanum A 240, 13
 apostata; *uid. u. haereticus*
 apostoli: apostolos i. e. episcopos et praepositos dominus elegit 471, 16; apostoli diebus et noctibus unanimiter orantes 271, 24; 499, 5; ideo deus adfuit 221, 9; deum deseruerunt 674, 11; A 76, 4; non crediderunt A 80, 5; non statim spiritum sanctum acceperunt A 73, 25; non recte de Christo senserunt A 80, 11 sq. eum moriturum esse non crediderunt A 81, 13 sq. post resurrectionem domini in spiritu baptizati A 77, 28 sq. quam potestatem

- acceperint 212, 6 sq. 759, 14 sq. 783, 18 sq. 821, 1 sq. ea par omnibus data 212, 6 sq.; detestati sunt haeticorum prauitatem 789, 5 sq. mulieres secum comites circumducebant A 196, 5; A 202, 2; apostolorum doctrina A 96, 13; *uid. u.* baptisma et Petrus
 apostoli a Nouatiano per plurimas ciuitates missi 642, 17
 Appelles haeticus 805, 4; 813, 9
 Appelletiani 781, 13
 aqua: *uid. u.* baptisma
 arca Noe A 55, 1 sq. A 56, 17 sq. typus unius ecclesiae *ibid.*: 751, 15; sacramentum ecclesiae 809, 6 sq. 820, 13; A 55, 1 sq.
 arca in qua domini sanctum ferre solebant 256, 6
 arcus stella aquilonis A 108, 8
 Arclate 745, 20; 748, 23
 argentarii 535, 18
 Ariston martyr 535, 1
 armillae 196, 24
 Arrianus consul a. 243 A 268, 19
 artifices graeci: eorum genera describuntur A 9, 21
 Asa rex A 258, 14
 asina loquens aduersus Balaam prophetam 334, 1
 Asmodaeus daemon A 145, 15
 Assuras: Victor ab Assuras 456, 18; plebs Assuras consistens 721, 13
 Assyria A 285, 63
 astrorum micantes chori A 11, 13
 Asturica 735, 10
 asylum 22, 10
 Athalias rex A 258, 15
 audientes i. e. catechumeni 524, 14; doctores audientes 548, 8; *uid. u.* catechumeni
 auditoria litteris resonant A 189, 1
 Augendus confessor 613, 6; Augendus diaconus Nouatiani legatus 597, 9; cum Felicissimo coniunctus 589, 6; abstentus 590, 4
 augurandum non esse 173, 14
 Saturninus ab Auitinis 456, 5
 Aurelius 544, 12; 650, 10; 735, 4 sq.
 Aurelius a Chullabi 459, 21; Aurelius ab Vtica 451, 8; Aurelius adulescens martyr 541, 13; Aurelius lector ordinatus 580, 1; 584, 6
 Ausafa 457, 17
 Ausuaga 453, 15
 auspicia et auguria 23, 3
 Azarias sacerdos 226, 24; *uid.* Ananias
 Babylones A 113, 5; Babylonia A 258, 22; A 259, 2; Babyloni ignes 724, 5
 Bagai: Felix a Bagai 443, 1
 Balaam propheta 334, 1
 balneae promiscuae 200, 23; 259, 5
 Balthasar rex A 260, 22
 Bamaccora: Felix a Bamaccora 448, 14
 baptisma unum in ecclesia catholica constitutum 752, 5; 754, 13; 767, 8; 779, 5; 771, 11; A 55, 24; haetici ipsi hanc unitatem defendunt 779, 10 sq. 814, 10; sola ecclesia baptizare potest 751, 3; 804, 1; A 55, 24; sola habet fontem aquae uitae 785, 21; 786, 1 sq. 802, 16; 809, 2; 820, 7 sq. sola lauacro Christi purgata 752, 1; baptisma iterari non potest 707, 17; 763, 2; aqua in scripturis sanctis baptisma significatur 706, 3 sq. 707, 20; arca Noe unius baptismi sacramentum 809, 5; mare rubrum baptismi sacramentum 764, 8; Moysi antiquissimum baptisma 791, 6; A 71, 22; baptisma uetus et nouum 47, 8 sq. Ioannis 797, 15; 815, 14; A 71, 21 sq. Philippi diaconi 784, 22; A 73, 14 sq. A 74, 8; qui uere crediderit baptisma statim consequi potest 151, 4 sq. qui in ecclesia baptizantur praepositis offeruntur et per orationem eorum et manus impositionem spiritum sanctum consequuntur 785, 3; interrogatio in baptismo 768, 7 sq. nuditas A 189, 15; aspersio 761, 9; ungui necesse est cum qui baptizatus est ut accepto chrisimate habere in se gratiam Christi possit 768, 13 sq. manus impositio in baptismo (*uid.* manus): aqua sola baptizari nequit 803, 20; 768, 1; Christus gentes baptizari iubet in plena et adunata trinitate 791, 22; baptismi effectus 5, 5 sq. baptismo peccata dimittuntur 76, 10; 167, 22; 204, 6; 371, 8; 513, 13; 759, 11; 767, 15; 768, 4; spiritus sanctus accipitur 275, 2; 707, 6; 765, 3; 785, 3; aqua uitae aeternae 707, 22;

uetus homo moritur 204, 6; 804, 2; filii deo generantur 706, 12; 819, 13; Adae et Euae renouatur infantia A 189, 16; diabolus opprimitur 764, 9; 765, 5; gehennae ignis exstinguitur 374, 8; sine baptismo ad regnum dei perueniri nequit 140, 16 sq. baptizatus gratiam perdit nisi innocentiam seruat 141, 17 sq. baptismi genera A 72, 22 sq. A 82, 5 sq. A 88, 5 sq. baptisma sanguinis altera unius baptismi species A 72, 28; A 87, 4; martyrium tam corona appellatur quam baptisma A 210, 12; sanguinis baptismo homines possunt baptizari A 86, 29 et gratiam consequi 796, 3; est in gratia maius 319, 5 sq. sed haereticis nihil prodest 794, 17; 653, 12; baptismata sanguinis et aquae domini passione praefigurata 706, 19; A 87, 18; baptisma ignis quod haeretici offerunt A 89, 20 sq. de quo agit 'Pauli praedicatio' A 90, 20. — infantium baptisma: infantes non recens natos baptizandos esse sed intra octauum diem secundum antiquam legem Fides docet 718, 1 sq. examinantur eius rei argumenta 719, 13 sq. 719, 20 sq. 720, 18 sq. gratia aequalis et maioribus natu et infantibus praebet 718, 8; 719, 6. — infirmorum baptisma instar salutaris lauacri obtinet 762, 3; 760, 15; 763, 1; eo spiritus sanctus totus infunditur 763, 8; spiritus immundus expellitur 764, 1; 765, 5; ideo clinici non sunt appellandi 762, 9. — haeticorum baptisma: de haeticorum baptismo scripta et rescripta A 70, 3; baptisma ecclesiae cum haeticis commune non est 771, 14; 795, 7; haetici baptizare non possunt rem sibi uindicantes nec iuris sui nec potestatis 219, 18; 749, 11; 769, 5; 778, 12; 814, 28; eorum baptisma irritum 769, 13; 770, 1 qui in acceptum refert cum ipsis se adiudicat 813, 17; rem maximam concedit 786, 21; 818, 9; ecclesiam eis tribuit 768, 12; ecclesiae unitatem scindit 821, 13; duo baptismata facit 772, 5; apud eos uerum baptisma esse con-

sentit 771, 14; 772, 5; baptisma erit occupantis non possidentis 797, 26; quod supplicium maneat eos qui haeticorum baptisma asserunt 784, 11; 805, 8; haeticorum baptisma Hieremias perstringit 782, 21; eo nec remissa peccatorum datur 768, 4 sq. 774, 10; 782, 16; 783, 13; 787, 1; 791, 3. 19; 792, 15; 793, 7; 794, 7; 815, 10; 820, 24 nec spiritaliter aliquis nasci potest 759, 8; 760, 5; 769, 11; 772, 12; 803, 16; 819, 1 sq. haetici non habent spiritum sanctum *ibid.*, nec aquam 767, 14; 768, 1 aut oleum 768, 13 sanctificare possunt nec precem facere 769, 1; fides eorum non sufficit 781, 3; 782, 16; 783, 6; 816, 5; 822, 7 sq. nec inuocatione nominis Christi 789, 21; 791, 6; 803, 1; 814, 20; 816, 10 nel trinitatis 781, 19 sq. 815, 16 fit ratum. ideo qui ab haeticis ad ecclesiam ueniunt plene baptizari oportet 749, 5; 775, 10; 795, 10; manus impositio non sufficit 775, 10; 804, 16 nisi qui prius in ecclesia baptizati fuerant 760, 3; 772, 20; 809, 17; baptizantur illi non rebaptizantur 771, 17; baptizati sunt etiam a Paulo quos Iohannes baptizauerat 797, 15; 815, 14; alia erat condicio eorum quos Philippus diaconus baptizauerat 784, 15; 785, 1; Romanorum consuetudo ea in re nihil ualet 772, 16; 773, 10; 787, 8; 796, 17; 800, 8; 801, 16; 806, 22; 822, 18; ad apostolorum traditionem reuertendum est 808, 15 qui neminem admiserunt ab haeticis baptizatum 787, 21; 801, 1. 12; 813, 2 quos antichristos nominauerunt 789, 5; Cypriani sententia iam pridem ab antecessoribus comprobata 767, 5; a concilio sub Agrippino habito 774, 12; 780, 12; exinde milia haeticorum baptizabantur 780, 15; eadem est antiquissima consuetudo in Cappadocia 822, 25 sq. 823, 1; a concilio Iconiensi comprobata 815, 5; ibi baptizantur etiam qui ab episcopis depositis sunt baptizati 824, 3. contra Stephanus: abstinendos esse qui haeticorum baptisma non probant

- 805, 22; a quacunq̄ue haeresi neni-
entes baptizari non debere 799,
19; 805, 1; manum tantum illis
imponendam esse 799, 15; etiam
haereticos alterutrum ad se ueni-
entes non baptizare 780, 3; 799,
17; 802, 10; 814, 5 exceptis Noua-
tianensibus 779, 9; haereticos scan-
dalizari secundi baptismi uocabulo
797, 1; unum baptisma esse 818,
8 sq. inuocationem nominis Iesu
commune omnibus esse accipiendam
A 78, 19; eam non debere futilem
haberi A 78, 8; ea baptizatos a
salute non excedere A 77, 2 sq.
interrogatione baptismi Nouati-
anenses non discrepare 756, 10;
768, 7; Pauli uerba haeticorum
baptisma confirmare 788, 13; 823,
6; sine perfecta fide etiam di-
scipulos baptizasse A 81, 16; ideo
eis qui ab haereticis ueniunt manus
impositionem sufficere ad acci-
piendum spiritum sanctum A 82,
11; A 84, 14; eam baptizatis in
Samaria suffecisse 784, 15; ea sup-
pleri baptisma A 78, 19; A 83, 27
et spiritum sanctum dari A 73,
13 sq. A 74, 15; A 77, 30; etiam
qui post baptismum sine manus
impositione episcopi moriantur per-
fectos fideles haberi A 74, 4; cate-
chumenos interfectos quamuis aqua
non sint baptizati salutem non per-
dere A 75, 23; 795, 16; etiam sine
aqua baptizari A 75, 23; A 75, 9;
qui haeticorum baptisma non
proberent, baptizare debere eos qui
a malis episcopis sint baptizati
A 81, 20 sq. hanc apostolorum esse
traditionem 813, 2; 801, 12; hanc
esse antiquissimam consuetudinem
787, 8; 772, 16; 773, 10; A 69, 19
barbam non uellendam 173, 18; 259,
10; corrupta barba in uiris 240, 18
Basilides episcopus libello contami-
natus 735, 15; 740, 13; in deum
blasphemauit 740, 13; episcopatum
amisit 735, 15 sq. Stephanum fe-
fellit 739, 20; Sabinus in locum
eius ordinatus 739, 17; Basilides
haeticus 813, 11
Bassianus 488, 13; 535, 15
Bassus martyr in petrariorum 534, 17
Bel idolum 661, 10
bellum quam sit detestandum 8, 18
Bebrycius caestus A 290, 17
Biltha: Caecilius a Biltha 426, 11
bissextus A 255, 8 sq.
bitumen A 296, 145
Bona tracta a marito ad sacrifican-
dum 537, 5
botronatus 196, 24
Brutus filios interfecit 23, 1
Bulla: Therapius a Bulla 455, 16
Burue: Quietus a Burue 446, 19
Busiridis arae A 289, 16
Felix a Buslaccenis 456, 1
Cades A 222, 2
Caecilianus V c. 3
Caecilius episcopus 472, 19; 650, 7;
701, 1; 766, 6; Caecilius a Biltha
426, 11
caelibatus. *uid. u. clericius*
Caesar Gaius 23, 7; 26, 3
Caesarangusta: Felix de C. 740, 10
Caesariani 840, 2; Caesarianae pos-
sessiones *ibid.*
Cain filius Adam A 287, 13; eius
sacrificium 285, 6; A 287, 141;
Abel iustum zelat 421, 24; parricid-
ium mente conceptum deus dam-
nauit 307, 27; fratris parricida 404,
1; 431, 1; A 288, 155
Caina haeresis a Nouatiano instituta
A 63, 12
Caldonius 536, 10; 539, 18; 543, 1;
587, 2; 590, 2; 597, 18; 599, 15;
603, 9; 606, 15; 608, 3; 650, 6;
766, 5
calix dominicus. *uid. u. eucharistia*
Calpurnius 532, 20; 535, 13
Cambyses rex A 263, 20
Cana Galilaeae A 149, 9
Candida Celerini soror 531, 2, 16;
531, 16
Cannae: pugna apud Cannas 23, 6
Capitolium: in Capitolium uenerunt
sacrificaturi 242, 19; 681, 2; =
gentiles dii 688, 1
Cappadocia 816, 22
Capse: Donatulus a Capse 457, 1;
Capsensis ciuitas 648, 7
captiuitas fratrum et sororum 698,
10 sq.
Carpos: Secundinus a Carpos 445, 21
Carthaginensis ecclesia latius fusa
habet Numidiam et Mauritaniam
607, 10; Roma praecedere debet
Carthaginem 618, 17; Carthagini-
ensis ecclesiae fides laudatur 575, 5;

- quies et timor 522, 17; eius uitae quae grassabantur ante persecutionem 240, 13 sq. populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est 239, 16; 241, 18; ecclesia per lapsum quorundam presbyterorum desolata 586, 8; cleri portio lapsa 509, 10; clerici nonnulli recesserunt 570, 14; quinque presbyteri contra Cyprianum coniurati 591, 5 sq. ea gaudet de Romanis confessoribus in ecclesiam redeuntibus 609, 1 sq. de confessione Cornelii 691, 8 sq.
- Cassius episcopus 766, 12; Cassius a Macomadibus 445, 6
- Castores 19, 10
- Castra Galbae: Lucius a Castra Galbae 440, 10
- Castus 246, 21; Castus a Sicca 447, 9
- cataclysmus sub Noe A 56, 19
- Cataphrygae haereticus 814, 20
- catecumeni sine baptismo mortui 795, 16; A 82, 31; A 87, 10; catechumenis infirmitate adprehensis subueniendum 488, 2; peccare iam non debent 178, 5
- cathedra una super Petrum fundata 594, 5; *uid. u.* Petrus
- cauea 9, 10
- Cedias: Secundinus a Cedias 442, 11
- Celerinus confessor 533, 2; 576, 5; ad Lucianum scribit 529, 9; 543, 4; eius moderatio laudatur 543, 7; C. lector ordinatus 582, 2
- Celerina auia Celerini 583, 6
- Celsus A 132, 16; Iasonis et Papisci disceptationem de religione latine uersam A 129, 1 sq. Vigilio dedicat A 119, 5 sq. A 129, 17
- Cerdino Marcionis magister sub Hygino Romam uenit 813, 6
- Cereri et Libero ludi dicati A 7, 1
- certamina graeca A 7, 2
- Chaldaeorum terra A 260, 22; A 293, 83
- Cham propheta A 135, 14
- Cherubim A 287, 139
- Choreb mons A 134, 8; A 143, 15
- Christianorum nouum nomen benedictum in terris 57, 11 sq. christianum neminem dici nisi qui Christo moribus coaequetur A 163, 20; odium nominis ante praedictum 142, 17 sq. 334, 10 sq. christi. nis plus quam ceteris in saeculo laborandum 302, 2; christianum spiritualia cogitare debere 122, 5 sq. non debere denuo ad saeculum reuerti 328, 1; gentiliter uiuere non debere 146, 19; gentilem iudicem experiri non debere 151, 8 sq. christianis nefas lutulentam gentilium conuiuia in collegio frequentare uel cum ethnicis sepeliri 740, 19 sq. non matrimonii uinculum cum infidelibus iungendum 240, 21; christianos simplices cum prudentia esse debere 174, 18, innocentes 149, 1; persecuerandum in fide 329, 4 sq. nihil Christo praeponendum 327, 6; fideles reseruari et emendari 157, 11; fidelem ob nomen solum puniri debere 148, 22 sq. christiani philosophi non uerbis sed factis 398, 13 tamquam hospites et peregrini hic interim degunt 313, 12. christianis saeculi mala imputantur 352, 7. 19 sq. 364, 9; plebs christianorum est uinea dominica a Christo custodita A 118, 9; christianis regnum caelorum promissum A 116, 13; christiani continentiam destinantes domicilia singularia eligunt A 207, 4 sq. *uid. u.* persecutio
- Christus quid sit 27, 6; 28, 6; Christus deus 68, 10 sq. carnem spiritus sanctus induit 28, 9; Christus id est spiritus sanctus qui profectus ex deo patre uenit A 128, 1 (*cf.* A 108, 19); Christus uocatus est spiritus sanctus qui de caelo descendit i. e. unctus dei uiui A 118, 8; Christus primogenitus ipse sapientia dei 62, 1 sq. 209, 6; sermo et filius dei 28, 6 sq. dei sermo 287, 23; 402, 20; 267, 8; sermo et uirtus et sapientia dei patris 229, 8; 28, 8; manus et brachium dei 65, 12 sq. angelus et deus 67, 6 sq. rex in aeternum regnaturus 96, 14 sq. iudex et rex 99, 7 sq. iudex uenturus 94, 21 sq. filius iudicat non pater 146, 10 sq. 249, 26; non potest ad patrem ueniri nisi per Christum 94, 1 sq. 140, 12 sq. Christus post resurrectionem a patre accepit omnem potestatem 92, 15 sq. Christus ecclesiae sponsus filiorum spiritualium pater 85, 8 sq. omnis et agnus 80, 6 sq. panis uitae 280, 6;

domus et templum dei 49, 5 sq. lapis dictus 82, 1 sq. finis legis A 172, 15; propheta alius 51, 5 sq. maiora sunt quae filius loquitur 267, 8; de sacramento concarnationis et passionis 64, 5 sq. 80, 6 sq. Christus utroque genere concretus ut mediator esse posset 74, 15 sq. filius dei generari denuo habuit secundum carnem 73, 3 sq. Christus homo et deus 73, 19 sq. cur homo factus sit 28, 12 sq. 31, 3; 401, 12 sq. patrem dominum et deum suum dixit 792, 1 et maiorem 792, 6; patrem non honorificari sine filio nec filium sine patre 146, 18 sq. 792, 8 sq. obaudiuit ut patris faceret voluntatem 277, 8; hominis filius ut nos dei filios faceret 373, 6; baptizatur a seruo neque dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere 401, 16; Christus Adae carnem in se figuralem portauit A 108, 17; Christus semen ipsius Abrahae A 265, 23; typus Christi Isaac A 106, 21; A 265, 20; Ionas A 269, 55; agnus in Aegypto occisus A 257, 21; Christi figura in benedictione Iudae 705, 2; in templo A 261, 9 sq. Christi aduentum prophetae praediceunt A 123, 11; Christum deum esse nenturum illuminatorem et saluatorem generis humani 71, 15 sq. eum esse iustum quem Iudaei sint occisuri 79, 10 sq. de uirgine natum 73, 18 sq. ex semine Dauid 75, 19 sq. in Bethleem 77, 3; speculum immaculatum patris A 116, 21; Christus natus est V kl. Apr. feria IV in illo die quo sol factus est A 267, 7; A 268, 8; triginta annis suppletis baptizatus est a Ioanne A 268, 14; anno 6000 hora sexta passus A 108, 20 luna XV A 267, 18 sq. anno XV imp. Tiberii A 268, 5, 14; A 267, 2; annos 31 natus A 267, 22; A 261, 13; Christus a fratribus detentus ab apostolis proditus 668, 2; passionum et martyrii princeps 659, 1; 662, 2 sq. praedictum Iudaeos eum cruci fixuros 87, 14 sq.; 30 6; inter Christi passionem tenebrae et miracula 91, 1 sq. 402, 21 sq. A 50, 13 sq. A 112, 15; Christi passione

quid effectum sit 30, 6; 31, 3; 374, 14; A 225, 16; A 305, 3 sq. Christus ab inferis tertio die resurgens 92, 5 sq. A 108, 20; A 306, 13; eum a morte non uinci praedictum 91, 11 sq. Christi miracula 29, 10; A 149, 10; datum nobis est exemplum uiuendi in Christo 149, 5 sq. Christi mandatis immortalitate potiri debemus 210, 11; Christus humilis in primo aduentu 77, 12 sq. omnis eius actus ab ipso statim aduentu patientia comite signatur 401, 10 sq. exemplum plinae et perfectae patientiae 402, 27; Christi conuersatio cum mulieribus A 196, 6; A 201, 22 sq. A 202, 25; Christus quando Pascha immolauerit A 256, 18; offerebat circa uesperam diei ut hora sacrificii ostenderet occasum mundi 714, 14; panem et uinum obtulit suum scilicet corpus et sanguinem 703, 14 (*uid.* eucharistia); Christus orandi formam nobis dedit 267, 15; spiritalis oratio a Christo data est a quo et spiritus sanctus missus est 268, 2; Christus exemplo suo nos orare docuit 288, 14; disciplinae magister frequenter orauit 499, 6 non pro se sed pro delictis nostris 288, 23; aduocatus apud patrem pro peccatis nostris 268, 12 (*uid.* u. orare); Christus usque ad passionis diem seruauit honorem sacerdotibus et pontificibus 471, 1; cur Lazarum fleuerit A 276, 7 sq. Christi significatur duplex aduentus 29, 2 sq. in secundo ueniet potestate manifestus 414, 21; ille adpropinquat 697, 16; 716, 22; ut nobis repraesentetur oramus 276, 3; Christi tunica quid significet 215, 13 sq. 216, 11 sq. A 171, 5 sq.

Chullabi: Aurelius a Chullabi 459, 21 ciborum nimiam concupiscentiam non adpetendam 164, 1

Cibaliana: Donatus a Cibaliana 454, 14

Cilicia 815, 6; Cilicium orae A 298, 24 cimiterium: in c. Xistus animaduersus 640, 9

cincinnati 196, 23

Circenses A 5, 8; Conso consecrati ob rapiendas Sabinas A 6, 18

- circumcisio Iudaeorum intra octauum diem sacramentum in umbra: 718, 3; 719, 24; circumcisio carnalis euacuata 45, 9 sq. spiritalis 45, 9 sq. 720, 10; 477, 1 sq. de circumcissione Petrus cum Paulo disceptauit 773, 11 circumueniri non debere fratrem 175, 3 sq.
- Circaea pocula A 290, 19
- circus 673, 13 sq.
- cirrum non habendum 173, 16
- Cirta 441, 5
- Cis Saul filius A 161, 11
- Cittinus 766, 12
- ciuitas meretrix 196, 1; ciuitates soli hiatu deuoratae 816, 24
- Clarus a Mascula 459, 6
- Clementianus lapsus 648, 9
- Cleopas Christi discipulus A 81, 1
- clerus minor A 82, 9; clerici urbici 592, 21; clero proximi 548, 5; in ordinationibus clerum ante consulit Cyprianus 547, 15 sq. 548, 10; 570, 17; sine consilio cleri et consensu plebis nihil agere statuit 512, 18; Gaium Diddensem a communicatione remouet 568, 12; clerici dei ministri 465, 9 non nisi altari et sacrificiis deseruire et precibus atque orationibus uacare debent 465, 12 sq. non debent tutores uel curatores constitui 465, 9 sq. qui clericum tutorem nominauerit sacrificium pro eius dormitione offerri non debet 466, 19; clerici ad explicanda impossibilia habent spiritum sanctum A 206, 21; cleri portionem infesta tempestas sua strage perstrinxit 509, 10; cleri malum exemplum quam puniatur A 182, 24; clerici a diuisione mensura prohibiti donec iudicentur 571, 1; cleri sportula 585, 1; cleri ordinatio 579, 17 (*uid. u. episcopus*); per clericos scribere oportet episcopum 547, 16; 839, 9; contra clericos qui mulierum contubernialitate utuntur A 173, 5 sq. A 177, 1 sq. inter masculam et feminam castitatem perire A 175, 20; A 178, 26 sq. si legitima uxor uirum suum temptat, quanto magis illa quae clerico nulla lege copulatur A 179, 4; etiamsi nullo concubitu miscetur, desiderio oblectatur A 180, 8. 20; perniciosum praebet exemplar A 181, 23 sq. feminarum propinquitas quam sit periculosa A 184, 27 sq. est uiscum toxicatum quo diabolus accupatur A 185, 13; singularitatis bonum et laus A 214, 9 sq. A 177, 17 sq. examinantur clericorum argumenta contra singularitatem A 183, 14 sq. A 184, 11 sq. A 187, 24; A 191, 18. A 193, 22; A 194, 2; A 210, 6 sq. abstinetur diaconus qui cum femina saepe mansit 475, 21
- clinici 762, 9; clinicus in euangelio 762, 12
- Cloacina dea 21, 9
- Collecta 535, 13
- collegium: conuiuia in collegio et sepulera 740, 19. *cf. u. sacerdos*
- collyrium Christi 384, 15
- Collonica 535, 16
- columba a Noe missa A 55, 20; columbae descriptio 217, 18
- commentarii missi qui Cyprianum Vticam perducerent 841, 3
- commercia cum malis prohibita 690, 16
- communicatio: per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipitur 518, 19; 519, 4; 522, 11; 514, 11; 248, 20; laxatur incautis communicatio 247, 28; temeraria festinatio uituperatur 248, 20; 261, 22; 521, 15; 525, 5; 562, 7; 573, 4; qua condicione lapsis ea sit danda *uid. lapsi*; exitiosa propeatae communicationis remedia 262, 8; 518, 1; 575, 2 sq. 679, 19 sq. euangelica communicatio sola rata 573, 14 sq. communicatio non communicantium irrita 261, 24 sq. 682, 22; communicatio cum sacerdote peccatore sacrilega 737, 5 sq. nemo a fructu c. et spe pacis arcendus 646, 4; histrio a iure communicationis reiiciendus 467, 18 sq. qui episcopus cum eo qui ab altero excommunicatus est communicauerit contra scripturae statuta agit A 169, 8; *uid. absentus*
- concilium: concilia frequenter acta de pace lapsis danda 680, 10; 627, 15; 626, 10; 651, 22; Romae 628, 4; in Cappadocia 812, 24; a concilio idibus Mais Carthagine cele-

- brato Priuatus reiectus 677, 20; Therapius qui Victori pacem dedit decreto concilii obiurgatus 717, 11; Iouinus et Maximus in concilio abstenti 678, 4; concilium de tutoribus nominandis 465, 9; concilium de haereticis baptizandis sub Agrippino 774, 12; 780, 14; concilium de haereticis baptizandis sub Cypriano primum 766, 15; 774, 5; alterum 775, 5; 778, 18; 779, 3 ubi 71 conuenerunt episcopi 779, 2; tertium 435, 5 sq. ubi conuenerunt episcopi 87 ex Africa Numidia Mauritania 435, 2; singulorum sententiae enarrantur 435-461; concilium de infantibus baptizandis 718, 6; concilia quotannis in Capadocia habita 812, 21; concilium Iconiense 815, 5; 823, 3; in concilio conuenire solebant episcopi presbyteri diacones et maxima pars plebis 435, 5 sq. 523, 3; 526, 5; 553, 10; 627, 4
- concordiae necessitas in orando 220, 26; 221, 18 sq. concordiae praecium 285, 15; *uid. u.* ecclesiae unitas et oratio dominica
- confessio et confessor: confessio primus uictoriae titulus 238, 26; 228, 15; confessorum non minor gloria quam martyrum 494, 13 sq. 503, 1 sq. confessus est quisque intra diem professus non est 238, 25; confessores appellat ecclesia qui in cruciatibus nomen dei professi sunt A 241, 30; confessorum tormenta 829, 3 sq. confessio florida 530, 3; 531, 8; confessionis dignitas A 47, 14 sq. A 85, 21; confessorum laus 237, 17; 490, 7 sq. 491, 3 sq. confessor deo aspirante loquitur 841, 10; confessio non facit immunes ab insidiis diaboli 228, 1; gehennae ardor in eos nihil ualet 483, 7; post confessionem periculum maius est 228, 20; confessoribus magis conuenit dei praeceptis obtemperare 513, 12; conuenit humilitas 229, 3; 506, 5; notatur quorundam confessorum praua conuersatio 507, 20; 506, 22; 512, 8; discordia 508, 4; superbia 496, 12; fides fracta 227, 23; 229, 27; in Nouatianis partes concesserunt 601, 4; 605, 11; 608, 16; adhortatur Cyprianus ut redeant *ibid.* 605, 15; gratulatur de reditu 608, 16 sq. 614, 6 sq. 615, 1; professio redeuntium 611, 8; in haeresi constitutis confessio nihil prodest A 83, 9 sq. lapsi posteriore confessione prius delictum abluerunt 538, 6 sq. pueri et feminae confessi sunt 238, 13; 482, 22 sq. 832, 15 sq. confessores 65 Carthagine Romam uenerunt 532, 12; confessores in carcere caute uisitandi 479, 6 sq. eis summa cura adhibenda 502, 9 sq. 510, 20; dies in carcere morientium adnotandi 503, 14 sq. *cf. s. u.* lapsi et martyres confirmationis sacramentum 783, 10; 785, 3; a Petro et Iohanne obseruatum 784, 25; minor clerus dare non potest A 82, 9; ungui necesse est baptizatum ut accepto chrismate habere in se gratiam Christi possit 768, 13 sq. *uid. u.* baptisma
- confiteri = 'beichten'. *uid. u.* exomologesis
- conloquia pernicioso uitanda 225, 18
- conpedes aureae 202, 3
- consuetudo principem locum obtinet A 92, 14; in rebus ambignis sola obseruanda A 70, 11; perspecta ueritate consuetudo est relinquenda 712, 22 sq. 715, 3 sq. 773, 10; 787, 8; 822, 18; si ad diuinae traditionis caput et originem reuertitur cessat error 808, 1; Romanae ecclesiae consuetudo non optima 813, 20; multa in ecclesiis pro locorum et hominum diuersitate uariantur 813, 25; 639, 1; 778, 2; 709, 22
- consulatus origo 22, 16; consulum insignia 577, 5
- Consus deus consilii 21, 7; A 6, 17; ei Circenses consecrati A 6, 17 sq.
- continentiae bonum 141, 12 sq. uirginitatis commoda 202, 28; eam non iubet dominus sed hortatur 203, 21 sq. christiani continentiam destinantes domicilia singularia eligunt A 207, 4 sq. *uid. u.* uirgo
- coniuium Abraham et Isaac et Iacob 468, 13; coniuium sobrium sonat psalmos 16, 11; nuptiarum iululenta coniuiua 200, 15; gentiliium coniuiua in collegio 740, 19; maiorum e. uetita A 96, 17

- corax a Noe emissus A 55, 6
 Core Dathan et Abiron 226, 12; 470, 4; 737, 13; 756, 21; 758, 9; 784, 7; 821, 10
 Cornelia Macarii soror 532, 15
 Cornelius centurio 290, 20; 775, 20
 Cornelius episcopus sanctissimae catholicae ecclesiae 611, 8; per omnia ecclesiastica officia promotus 629, 9; a sedecim coepiscopis factus 642, 10; Fabiano legitima ordinatione successit 752, 11; 629, 1 sq. Cornelii ordinationi intercedunt homines factiosi 597, 9 sq. 600, 6; legati utriusque partis Carthaginem missi 597, 9; 598, 8; 600, 17; 606, 6; Nouatianenses non admittuntur 597, 14; nec litterae leguntur 600, 20; Romam mittuntur legati 599, 13; 606, 14; Hadrumetini Cornelio litteras non scribunt 606, 7; excusat eos Cyprianus 606, 7 sq. legati redeunt 606, 8; litterae ex concilio scribuntur quibus Cornelii ordinatio probetur 607, 15; Cornelio scribit Cyprianus 599, 11 sq. et per Cyprianum Antonianus 624, 10; discrepat altera Antoniani epistula 624, 14; Antoniano scribit Cyprianus de Cornelii causa 629, 1 sq. Cornelii laus 630, 11 sq. Cornelii sententia de lapsis 627, 1 sq. 632, 16; 748, 12; Cornelius et Lucius dandam lapsis pacem censuerunt 748, 12 sq. Cyprianus et episcopi ex concilio Cornelio scribunt 650, 16 sq. Cornelius nulla libelli labe maculatus 631, 12; cum sacrificatis non communicauit 632, 9; cur Trophimum receperit 631, 17; Cornelius Felicissimi minis motus 667, 5 sq. Cornelii confessio 691, 8 sq. martyrium 696, 13; 741, 6; Cornelii epistulae ad Cyprianum 608, 15; 613, 3; Cornelii (*fort.* Stephani) epistula spuria A 272, 7
 corona *cf. u.* martyrium
 correptionem bonos quosque libenter audire debere 179, 14
 cothurnus tragicus 9, 16
 credendum in deo solo et in ipso . gloriandum 121, 1 sq.
 Credula martyr 534, 19
 Crementius hypodiaton 485, 19; 489, 1. 17; 528, 16
 Crescens a Cirta 441, 5
 Creta 20, 3
 crocodili 360, 5
 cruciatus genera 246, 16; A 28, 18; A 37, 10, *uid.* persecutio
 crux: in cruce signo salus omnibus qui in fronte notantur 90, 4 sq. cubiculorum scelera occulta 10, 26
 Cuiculi: Pudentianus a Cuiculi 457, 5
 culeita 829, 25
 cultus mulieris A 23, 18
 Curubis urbs V c. 12
 Cybele *uid.* mater magna
 Cycni metamorphosis A 294, 113
 cynarae A 4, 14
 cynocephali 360, 6
 Cyprianus qui et Thascius 726, 7; Thascius V c. 15; Caecilius nominatur in proscriptionis formula 'si quis tenet possidet de bonis Caecili Cypriani' 729, 10; in tenebris et in nocte caeca iacuit 5, 1; V c. 2; quomodo ad christianam religionem conuersus sit 5, 8 sq. 21 sq. V c. 2 *et* c. 3; baptisma quid effecerit 6, 5 sq. Carthagine credidit et creuit 485, 8; contubernio usus Caeciliani V c. 4; ibi plebis suffragio et dei iudicio episcopus electus 551, 8; populi uniuersi suffragio in pace 673, 9; 591, 8; ne eligeretur secessit V c. 5; quinque presbyteri Cypriani electionem in-pugnant 591, 7; V c. 5; contumelias episcopatus sui dissimulat 517, 17 sq. a primordio episcopatus nihil sine cleri consilio et plebis suffragio agere statuit 512, 18 (*uid. u.* clerus, lapsi, plebs); orto statim persecutionis impetu primo clamore uiolento populi flagitatur 527, 8 sq. ad leonem postulatur V c. 7; tum dominus eum secedere iussit 520, 10; uituperatus propter secessum se excusat 485, 1 sq. 19 sq. 527, 8 sq. excusator a Vitae auctore V c. 7 *et* c. 8; ad adiuan-dos pauperes res suas uendit V c. 6 *et* c. 15; quantitatem apud Rogatianum reliquit 485, 11; pauperibus et confessoribus in carcere constitutis continuam curam exhibet 510, 16; V c. 6 *et* c. 15; uicarios mittit ad expungendas necessitates fratrum 587, 13; pecunias mittit 509, 3 *not.* uicarios

constituit 510, 12; non redit ne rumpendae pacis sit auctor 485, 7; 510, 5 sq. Tertullus huius consilii auctor 510, 7; presbyteri quinque effecerunt ne ante diem Paschae redire licuisset 591, 5; 592, 10; exilium iam biennii aegre fert Cyprianus 593, 4; Cypriano propter lapsorum turbas nulla est quies 572, 13; operam dat ut omnes ecclesiae in lapsorum causa consentiant 527, 16 sq. 538, 16 sq. 565, 2 sq. 570, 4 sq. 626, 18 sq. 628, 5; indignatur presbyteris qui tenere lapsis pacem dederunt 514, 4 sq. 522, 3; 562, 6; 569, 12; a communicatione arcendos censet 569, 11; 570, 11 (*uid. a. lapsi*); non nihil martyrum libellis tribuendum esse putat 524, 1 sq. 525, 16 sq. 528, 19 sq. quamdiu persecutio erat nemini facile pacem dedit 526, 15; 625, 19; 628, 11; temporibus ea in re aliquid concessit 627, 18; nec de concilii decretis recedit quae cum collegis tractauerat 626, 10; 627, 14; 651, 12 sq. denotatur ab Antoniano exigua eius seueritas 625, 11 sq. episcopus lapsos deponendos esse censet 735, 12 sq. sed etiam nimis seueros contra lapsos paenitentes 745, 20 sq. Cypriani opera Cornelii episcopatus tota Africa agnosceitur reiciturque Nonatianus 606, 6 sq. (*uid. Cornelius*); admonet confessores in schismatis partes transeuntes Nonati ac Nonatiani obstinatione seductos 604, 3 sq. 605, 14 sq. 608, 16 sq. gratulatur Cornelio de confessoribus ad ecclesiam redemptibus 614, 6 sq. Felicissimus quae contra Cyprianum egerit 587, 4 sq. 588, 10 sq. (*uid. a. Felicissimus*); eius socii non audent venire ad Cyprianum sed per provincias circumueniendis fratribus pererrant 686, 3 sq. illorum causa illie audienda est ubi crimen est admissum 683, 18 sq. episcopi in Africa constituti eos iam iudicant 684, 1; qua ratione schismaticos Cyprianus tractauerit 684 18 sq. ecclesiam nemini claudit, delictis plus quam oportet remittendis paene ipse delinquit 686, 16 sq. uix plebi persuadet ut

schismaticos recipi patiantur 685, 15; prudentia eius laudatur V c. 8; pestis tempore libellum de mortalitate conscripsit 297, 1 sq. qualiter tum se gesserit V c. 9; in baptismo haereticorum (*uid. baptisma*) quid sentiat exprimit nemini praescribens aut praediuicans quo minus faciat quod putat 798, 10; 765, 23; idem censet de baptismo infantium 760, 17 sq. 765, 23; praenunciator ueritatis proditor unitatis audit 786, 14; pseudochristus et pseudopropheta a Stephano uocatur 827, 5 (*uid. A 272, 8 sq.*); nomine non significato ab auctore libri de rebaptismate carpitur A 70, 16 sq. A 71, 6 sq. legati Cypriani ad sermonis colloquium a Stephano non admittuntur 826, 7 (*uid. a. Stephanus*); Cyprianus eiusque amici abstinentur 805, 22 sq. laudatur a Firmiliano 811, 11 sq. 812, 11 sq. Cyprianus apud proconsulem confitetur 834, 18; 836, 15 sq.; V c. 11; confessores gratulantur ei de confessione 834, 4 sq. 836, 10 sq. in exilium Curbin mittitur 835, 16; V c. 11; exilii locus describitur V c. 12; nisio qua ibi utebatur quid significauerit V c. 12; c. 13; litteras et pecuniam confessoribus in carcere constitutis mittit 835, 19; 837, 19; 838, 12; amicis suadentibus fugere noluit V c. 14; cum commentarii uenirent eum Vticam perducitur hortos suos reliquit, ubi latitabat, ut Carthagine martyrium iniret 841, 3 sq. in crastinum dilatus est V c. 13 *et c.* 15; ante tribunal proconsulis ducitur V c. 16; sententia fertur V c. 17; capite plectitur V c. 18; primus episcoporum Carthaginiensium martyr V c. 19; Cypriani habitus et cultus V c. 6; eius scripta V c. 7; uisiones 309, 2; 497, 10; 498, 9, 19; 582, 5; 651, 7, 17; 734, 3; V c. 12 *et c.* 13

Cyrus rex A 263, 19; suscepit regnum Persarum et Medorum A 260, 24; septimo mense eius regni fundamenta templi posita A 263, 22; reuersus Israel A 260, 25

Daemonis potestas 817, 8
 daemonium Socratis 23, 15
 Daniel deo deuotus 337, 18; A 145, 7; ieiunio dominum promeretur 260, 11; cum Daniele tres pueri quas horas in orationibus obseruauerint 292, 4; Danihelo precanti deus ueniam negauit 251, 15; Daniel odorare Bel noluit 661, 9; a Nabuhodonosoro consultus 377, 2; gloriosa edidit martyria 742, 1; minas regis uicit A 34, 6; leonibus missus ad praedam 382, 8; 283, 1; 696, 1; A 231, 6; V c. 11
 Darius rex A 260, 23; A 263, 23; A 264, 2
 Dathan. amabant Iudaei A 135, 9. *uid. u. Core*
 Datiua 535, 14
 Dattius a Vagis 443, 11. — in metallo constitutus 827, 14; 834, 2
 Dauid 422, 9 sq. A 28, 29; Dauid regnum A 258, 13; Dauid misericordem Saul persequitur 337, 3; eius patientia 404, 14; iustitia A 167, 15; ante arcam saltauit A 4, 14; A 5, 8; Dauid oderunt Iudaei A 135, 12
 decimae Leuitarum 466, 6; decimae de patrimonio 232, 15
 Decimus presbyter 537, 2
 Decius tyrannus sacerdotibus inimicissimus 630, 16 sq. Deciana persecutio 630, 16; A 57, 28; A 231, 26
 Demetrianus ethnicus ad Cyprianum uenit 351, 15; Christianis calamitates inputari debere dixit 352, 19; Demetrio libellum inscribit Cyprianus 351, 1
 Demetrius episcopus 650, 13; 766, 8; Demetrius a Leptimino 449, 19
 deposita ecclesiae 613, 12; uiduorum ac pupillorum 617, 3
 deus: dei nomen 26, 15; uulgus deum naturaliter confitetur 27, 1; deum patrem cognoscunt gentiles 454, 2; unum deum agnouit Plato 24, 3; unus omnium dominus deus 25, 14; mundi rector unus 26, 5; solus colendus 322, 22 sq. ubique diffusus 26, 18; inconprehensibilis et inestimabilis 24, 6; 26, 9; oculorum contemplotor et cognitor 307, 24; falli nequit 258, 1; 342, 14; 740, 4; ignaro deo nihil fit

156, 16 sq. 253, 1; dei patientia 399, 18; 263, 24; patiens est ut nos paeniteat 147, 16 sq. diuinae misericordiae opera 375, 2 sq. deus indulgens et seuerus 555, 10; uoluntati non nostrae sed dei obtemperandum 133, 13 sq. dei uoluntas est sola et uera iustitia A 190, 5 sq. dilectioni dei nihil praeposandum 133, 1 sq. non hominibus sed deo placendum 156, 12; templa dei membra nostra 188, 12; diuinus sermo humanam naturam supergreditur 812, 16; in diuinis rebus eedere iure suo quam sit periculosum 798, 5
 dei gentium non sunt 19, 2; eorum origo 19, 4 sq. potestas 21, 4 sq. spiritus sunt insinceri 23, 12 sq. 25, 3 sq. adiurati eiciuntur *ibid. et* 361, 18
 detrahendum non esse 180, 14 sq.
 dextralia 196, 24
 diabolus unde serpentis nomen accepit 210, 1; inter initia mundi zeli malo periit 421, 8; pugna aduersus diabolum cotidie geritur 299, 10; diaboli uersutia 596, 3; 211, 7; temptationes multifariae A 97, 2; insidiae 420, 1 sq. obrepit in orando 289, 19; omnia genera temptandi usu edidit 317, 23; fortis congressio aduersus eum 183, 1 sq. fortiorem quemque magis aggreditur 512, 3; haereticos praeterit quos iam suos fecit 694, 8; 697, 5; sub ipso christiani nominis titulo fallit 211, 15; haereses inuenit et schismata 211, 16; aleae tabulam inuenit A 97, 7 sq. A 98, 1; A 99, 13; nihil potest nisi dominus permiserit 173, 3 sq. 286, 1; in baptismo fide credentis excluditur 765, 12; 764, 9; per exorcistas flagellatur 764, 14 (*uid. exorcismus*)
 diaconi non a deo instituti sed ab apostolis episcopatus et ecclesiae ministri 471, 16; eorum electio 738, 20; sollennibus adimpletis diaconus calicem offert praesentibus 255, 14; diaconi adstant presbyteris offerentibus 479, 15; exomologesis fieri potest apud diaconos 524, 5; diaconi et presbyteri religionis custodes 513, 14; 520, 2;

- abstinetur diaconus qui cum uirgine saepe mansit 475, 21; diaconi laici communicant qui fuerunt haeretici 776, 14 sq.
- Diana Taurica 21, 13; Dianae fanum A 240, 13; simulacrum A 236, 22
- digitis loqui A 10, 5
- dilectionem fraternam religiose exercendam 114, 14 sq. inimicos quoque diligendos 153, 18 sq.
- diluuium tempore Noe A 56, 6; A 289, 2
- Dioeletiani persecutio A 231, 26
- Dioga Leptimagnensis 460, 14
- Dionysiana: Pomponius a Dionysiana 453, 1
- Dionysius schismaticus 613, 8
- disciplinae laus 187, 2; disciplina dei in ecclesiasticis praeceptis obseruanda 168, 6 sq. disciplinae necessitas 188, 6 sq. 505, 9 sq. 549, 17 sq. disciplina quid sit A 170, 13; eius typus Christi tunica A 171, 5 sq.
- discipuli Christi integram fidem non habuerunt A 79, 2 sq.
- discordia, *uid. u.* ecclesia et haeresis
- discrimen 196, 21
- diuinus, *uid. u.* deus
- diuisiones mensurae clericorum 571, 1; -- presbyterorum 585, 2
- dimitiae detestandae 13, 18; periculosae 164, 15 sq. 244, 16; 281, 1; diuites possidentur magis quam possident 13, 27; diues et Lazarus 670, 5; diues sine elemosyna A 156, 14 sq.
- doctores presbyteri 548, 6; doctores lectores 548, 7
- dominicus institutus A 284, 40; A 264, 26; dominicum celebrare 381, 20; in dominicum sine sacrificio venire *ibid.* dominicum post cenam celebrare 714, 13; lector dominico legit 581, 8; dimissus e dominico A 8, 11
- dominos circa seruos mites esse debere 171, 7 sq.
- Donata 535, 11
- Donatus: Donato inscribit libellum Cyprianus 3, 3 sq. Donati epistula spuria ad Cyprianum A 272, 2; Donatus presbyter 512, 16; Donatus episcopus 650, 13; 766, 7, 9; Donatus episcopus Cypriani antecessor 677, 18; Donatus a Cibaliana 454, 14; Donatus martyr 531, 20
- Donatulus 648, 5; Donatulus a Capse 457, 1
- documentis a Christianis mortui appellantur A 279, 3
- duccenarius procurator 740, 22
- dysis stella A 108, 7
- Ecclesia dei una est 214, 1 sq. 594, 5; 623, 19; 733, 9; 750, 21; 753, 15; quibus rebus unitas consistat Cyprianus libello explicat 209—233; ecclesiae membra per totum mundum digesta 214, 2 sq. 575, 21; plures filios ex gentibus habitura quam antea synagoga 52, 4 sq. ecclesia super episcopos constituta 566, 11; 733, 5; in episcopo et clero et stantibus omnibus constituta 566, 14; est eorum qui in domo dei permanent 674, 21 sq. non lapsorum 566, 17; cohaerentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulata 733, 1, 10; ecclesia est plebs sacerdoti adunata 733, 4; Christus unitatis originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit 213, 2; 215, 7; 224, 8; 770, 14; 753, 15; de unitate patris et filii et spiritus sancti plebs adunatur 285, 4; Christi et plebis coniunctio 712, 6 sq. pro unitate Christus orauit 289, 5; unitas a Petri cathedra proficiscitur 630, 2; 683, 11; super unum Petrum aedificata 212, 6 sq. 594, 6; 671, 16; 733, 1; 773, 11; 783, 14; 820, 27; unitatis sacramentum expressum arca Noe 820, 13; Pascha 217, 8; domini tunica 215, 11; 216, 13; domini corpore ex multorum granorum adunatione congesto 711, 7; 712, 6; 754, 5; in cantico canticorum designatur 213, 6; 808, 23; a Paulo 213, 10; ecclesiae typus Isaac 52, 17; Anna 269, 11; Rebecca A 106, 20; templum A 264, 7; ecclesia sola remissam peccatorum dat 767, 15 sq. 821, 4; una nos deo seruat 214, 19; filios deo generat sola sponsa Christi 819, 14; ecclesia hortus conclusus 808,

- 24; 820, 8; arbores frugiferas includit 785, 16; salutis ecclesiasticae qua ratione consuli possit 550, 2; unitatem maxime episcopi tenere debent 213, 14; 602, 18; eam non scindunt quaedam propria retinentes 639, 1; 778, 2; 813, 25; unitas copulat longissimis regionibus separatos 218, 2 sq. scindi non potest 214, 17; 215, 6; diabolus est qui scindit 211, 16; quisquis eam relinquit cum haereticis est 617, 14; 808, 20; non peruenit ad praemium Christi 214, 20; 222, 9; uiuere nequit 215, 10; 217, 3; 231, 12; 477, 4; 786, 1; gratiam perdit 753, 7; maximum crimen admittit 289, 7; 777, 10 ne passione quidem expiandum 222, 7; 285, 18 (*uid.* baptisma et haeresis); gratulandum est cum mali de ecclesia separantur 218, 2 sq. sunt zizania 622, 15; 623, 1 sq. ecclesiae septem 53, 11; ecclesiae pecuniae 617, 2; 619, 1; stipendia 588, 14; 587, 13; ecclesia sancta unde fabricata A 115, 12
- ecstasis puerorum 520, 7; — mulieris 817, 3 sq.
- eculeus extendens 11, 23; 246, 17
- Egnatius martyr auunculus Celerini 583, 7
- Eleazar 341, 20
- eleemosyna: de ea agit Cyprianus 108, 1 sq. 373—394; eleemosynae laus 377, 21; misericordiae operibus ostensis uiam salutis dominus aperuit 375, 20; opera quae fiunt sacrificia deo sunt 291, 27; his peccata purgantur 374, 3 post baptismum admissa 374, 24; sine eleemosynis oratio et ieiunium minus possunt 377, 14; qui eas facit deo credit 379, 23; parum est baptizari et eucharistiam accipere nisi quis et operibus proficiat 141, 1 sq. nihil crebrius scripturae suadent 120, 19 sq. 108—114; 375, 16; 378, 22; nulla re auocari debemus 380, 8; 385, 19; 387, 13; ipsa uoluntas satis est 114, 8 sq. non iactanter nec tumultuose operandum 150, 1; 154, 10; factis non uerbis operandum 177, 6; operationum largitas in nobis infracta 232, 12; operari nequit matrona ornata 384, 18; eleemosynae quas sub apostolis credentes fecerunt 393, 9 sq. Abrahae filii uocantur misericordes 379, 16; Pharisaei contra duri 382, 25; diues sine eleemosyna A 156, 14; sapiens sine operibus A 152, 11 sq.
- Elia A 261, 25
- Emerita Macarii soror 532, 16; 535, 13
- Emerita urbs 735, 11
- Enoch translatus 311, 16; A 261, 25; eius nomen A 109, 9
- Eoum manus A 315, 168
- epactae lunares A 254, 1
- Epictetus episcopus Assuritanus 721, 13
- episcopus: episcopus deus facit 407, 9; 471, 16, 20; 608, 8; 629, 3; 670, 16; 672, 10, 19; 726, 17; 727, 6; 733, 12; A 130, 12; sunt apostolorum successores 213, 2; 459, 9; 602, 19; 821, 6; A 94, 13; apostolatus ducatum eis contulit deus A 93, 2; pari consortio praediti et honoris et potestatis 213, 3; Christi dispensatores 672, 16; procuratores euangelicae doctrinae A 95, 7 sq. habent potestatem soluendi A 93, 5; episcopi baptizati offeruntur ad accipiendum spiritum sanctum 785, 3; A 94, 16; antistites templorum i. e. membrorum hominum 188, 16; episcopi sal terrae dicti A 93, 8; eorum nomen A 168, 6; electio per quos qua ratione fiat 629, 20; 672, 5; 673, 9; 736, 21; 738, 4; 739, 12; plebs habet potestatem dignos eligendi uel indignos recusandi 738, 1; 737, 20; actum suum disponit unusquisque libera arbitrii sui potestate 436, 5; 639, 5; 765, 23; 798, 11; alterum iudicare nequit nec iudicari 436, 5; uniuscuiusque causa ibi audienda ubi crimen est admissum 683, 18; episcopus potest diaconum cathedrae suae auctoritate damnare 469, 8; potest deponere uel abstinere 472, 6; 745, 3 sq. 589, 1; 666, 14; 676, 7; 678, 4; 805, 24; episcopus excommunicatum ab altero recipere non debet A 169, 8; episcoporum uigor 666, 17; 247, 16; integritas 736, 1; 777, 1; docibilitas 807, 10; 812, 20; episcoporum auctoritas quanta

sit 470, 1 sq. 670, 16; A 169, 4 sq. qui honor eis debeat 226, 12 sq. 470, 17 sq. 176, 18; 677, 11; 728, 15; 729, 16; eorum sedilia linteis tecta V c. 16; surgendum eorum episcopo 174, 1 sq. non est cum Christo qui aduersum sacerdotem Christi facit 226, 2; episcopatus unus est 214, 1; 746, 3; episcoporum multorum numerositate diffusus 612, 14; episcopi unitatem ecclesiae maxime debent custodire 213, 15; 675, 10; 746, 23; episcopus quamuis rite ordinatus si ecclesiam relinquit episcopus iam non est 643, 4; 724, 18 sq. qui cum profanis communicat non immunis a contagio delicti 737, 5; 743, 12; 261, 21; episcopi haeretici 218, 21 sq. 753, 20; episcopi inertes esse non debent A 93, 16; episcopus negligens A 168, 2; episcopi negligentis poena A 95, 5; ante episcopatum non plus quam unam habere debet uxorem A 169, 16; episcopi plurimi procuratores rerum saecularium facti 240, 26; negotiationis quaestuosae munditas auerantur 241, 1; episcoporum martyrium 698, 2; 841, 6, 25; 698, 5; nomina episcoporum Afrorum qui sani praesunt 676, 22

equorum certamen A 7, 20

Eridanus A 294, 112

Esau Iacob zelans 422, 3; primatus suos perdidit 411, 2; 798, 7

Esdras A 256, 15

Eteusa (?) 531, 17

Eua creatur A 281, 34; eius nomen A 281, 37; seduxit Adam A 286, 85

euangelica praecepta 267, 2; ab eis non recedendum 709, 7; euangelium non potest in parte consistere et in parte nutare 252, 11; de euangelio martyres fiunt 252, 18; 573, 25

Euaristus de episcopo iam nec laicus remansit 616, 15; 613, 7, 13

eucharistia id est domini corpus sanctum 514, 22; sanctificatus in domini sanguine potus 255, 20; eucharistiae sacramentum expressum in Noe 702, 16; 710, 16; in Melchisedech 703, 1; in benedictione Iudae 705, 1; in Salamone 704, 11; oblatio et sacrificium respondere

debet passioni 708, 11; sacrificium quod offerimus passio est domini 714, 22; calix uini et aquae conjunctione miscendus 702, 9; 707, 23 sq. id dominus fecit 701, 17; 709, 1; 714, 24; scripturae antea significauerunt 705, 9, 11; 710, 1 sq. quidam aquam solam offerunt 712, 12; 713, 20; alii mane aquam solam, sed ad cenandum mixtum calicem offerunt 714, 7; aqua sola Christi sanguinem non exprimit 708, 9; 709, 22 sq. 711, 16 sq. 702, 11; est peruersum 710, 21; 713, 20; in aqua populus intelligitur in uino sanguis Christi 711, 7 sq. corpus domini non potest esse farina sola aut aqua sola, nisi utrumque adunatum fuerit 712, 5; sanguinem Christi non possemus bibere nisi prius passus fuisset 705, 21; calix sic inebriat ut sobrios faciat 710, 20; exponitur memoria ueteris hominis 710, 14; idoneos facit ad martyrium 657, 3; eucharistia non prodest indignis 255, 20; 256, 9; cum timore et honore est accipienda 176, 13; 217, 12; 248, 17; 514, 13; 519, 5; 823, 28; exomologesi demum facta 519, 4 sq. 522, 6; 823, 27; eucharistia apud haereticos non est 768, 19; lapsorum oblationes offerri non debent 568, 14; 514, 12 *uid. u. lapsi*; calicem cotidie bibunt 280, 11; 657, 3; 707, 17; offert diaconus sollempnibus adimpletis 255, 14; sacerdotes uel in leuiore crimine constituti offerre non debent 723, 7; manibus eucharistiam accipiebant 665, 2; secum gestare solebant in arca 256, 7; 407, 24; A 8, 12; apud confessores in carcere constitutos offerunt presbyteri 479, 14; pro martyribus offerunt quotiens eorum passiones et dies anniuersaria commemoratione celebrantur 583, 11; offertur pro mortuis 466, 18; baptizati accipiunt eucharistiam 707, 7; eucharistia est unde baptizati unguuntur 768, 15; (*cf. F. I. Mone Lat. und Griech. Messen p. 85 sq.*)

Eueratius episcopus 467, 12; Eucratius a Thenis 447, 14

Eufrates flumen A 285, 62

- Eugenius ab Ammedera 448, 12
 Euilat A 285, 60
 eunuchus a Philippo baptizatus V c. 3
 Eutyches 650, 10
 Eutychianus 766, 13; 839, 4
 exomologesis: secundum disciplinae ordinem ad exomologesim peruenitur 518, 18; 514, 10; confessio fit apud sacerdotes dei 257, 22 sq. apud diaconos 524, 5; est necessaria 258, 17; apud inferos confessio non est 258, 19; dum quis in carne est exomologesis fieri debet 182, 9 sq. exomologesim fecerunt Ananias Azarias Misahel 260, 3; Daniel 260, 11; qui de sacrificio uel libello cogitauerunt hoc ipsum apud sacerdotes confessi sunt 257, 21; non remittuntur peccata in spiritum sanctum 142, 8 sq. 518, 1. *uid.* peccata
 exorcizare 436, 16; 441, 12; 448, 11; 450, 11; 536, 6; A 6, 12; exorcista de clero 536, 6; 817, 20; per exorcistas potestate diuina flagellatur diabolus 764, 14
 extorres 490, 7; 526, 10; 527, 18; 590, 51
 Ezechias rex A 148, 16; A 258, 17; — quando Pascha celebrauerit A 256, 11
 Ezechiel 251, 20; 811, 21
- Fabianus papa: Fabiani locus i. e. locus Petri 630, 1; Fabiani et Donati litterae 677, 18; Fabii excessus 488, 22; 553, 6; Fabiano Cornelius successit 752, 11
 fabula graecae libidinis A 5, 11
 Fata tria 531, 20
 Fauorinus acoluthus 570, 15
 Faustinus episcopus 650, 7; Lugdunensis 744, 3; Germinius Faustinus presbyter 465, 3
 Faustus episcopus 735, 6; Faustus a Timida Regia 455, 5
 Febris dedicata 21, 11
 Felicianus acoluthus Cypriani legatus 677, 7 sq.
 Felicissimus (non haereticus) 484, 9
 Felicissimus haereticus: eius crimina 587, 8; 588, 16; 666, 20; 685, 20; — signifer seditionis 676, 9; eius factio 591, 17; — satelles Nouati ab eo diaconus constitutus 618, 11; cum presbyteris quibusdam coniunctus 603, 4 sq. Romam missus 685, 20; 677, 11; ab Afris abstinens 590, 4; 676, 9 sq. a Cornelio reiectus 666, 13 sq. eius nuntii falsi 678, 11; eius seditio altera persecutio 596, 14 sq. qui cum eo sunt abstinentur 597, 1 sq.
 Felix episcopus 648, 6; 650, 7; 740, 9; 735, 6, 13; 766, 6; 827, 13; 834, 2; 838, 5; 839, 3; Felix a Bagai 443, 1; Felix a Bamaccora 448, 14; Felix a Buslacenis 456, 1; Felix de Caesaraugusta 740, 10; Felix a Gurgitibus 458, 5; Felix a Marazana 452, 11; Felix ab Vthina 446, 10; Felix presbyter 735, 9; sub Decimo 537, 1 sq. Felix haereticus a Priuato pseudoepiscopus factus 677, 23; Flauius Felix A 308
 femina, *uid.* u. mulier
 Fenenna 53, 5
 fenerare non licet 153, 9 sq.
 fidem totum prodesse et tantum nos posse quantum credamus 150, 11 sq. sacramentum fidei non profanandum 154, 3 sq. dei arcana non perspicere et ideo fidem nostram simplicem esse debere 155, 4 sq. fidem circa ea quae promissa sunt patientem esse debere 151, 18 sq. ad fidem propterandum 178, 1 sq. timorem esse fundamentum spei et fidei 134, 3 sq. credendi uel non credendi libertatem in arbitrio positam 154, 20 sq. eum qui non crediderit iam iudicatum esse 144, 5 sq. fidei oculi spiritus A 133, 8; mysterium fidei A 74, 30; A 81, 30; A 91, 12
 Firdus episcopus 717, 16; eius de infantibus baptizandis sententia 718, 1 sq.
 Firmilianus episcopus Caesareae Cappadociae 810, 2 sq.
 Firmus martyr 534, 20
 fiscus 537, 5
 Fison aurifer A 285, 57
 Flauius Felix A 308
 Flora meretrix 21, 11
 Florentius Puppianus 726, 8; eius martyrium 729, 13; contra Cyprianum quae agitauerit 726, 10; 727, 7; 728, 1; 731, 6; 732, 6 sq.

- floridiorum ministerium 531, 8
 Florus lapsus 648, 9
 fornicationis delictum grauissimum 167, 3
 Fortunata martyr 534, 19
 Fortunatianus Assuritanus quondam episcopus 721, 16
 Fortunatus episcopus 606, 15; 608, 3; 648, 5; 650, 8; 650, 14; 735, 3; 766, 7; Fortunatus a Thuceabori 444, 1; Fortunatus hypodiaconus 570, 14; 572, 1; Cypriani legatus 603, 9; 597, 18; 599, 13; Fortunatus episcopus lapsus pro integro acturus 731, 16; Fortunatus pseudoepiscopus ab haereticis constitutus 676, 1; 678, 8 sq. est unus de quinque presbyteris abstentis 676, 5; eius factio cum lapsis communicat 679, 19; 680, 15 sq. 638, 1; eius legati 685, 21; factio non numerosa 684, 10 sq. damnata 684, 1 sq. Fortunatus cui librum Cyprianus dedicauit 317, 1; A 220, 23
 Fortunio martyr 534, 18
 fori scelera 358, 27 sq. 11, 14 sq. A 98, 21; — crepat libris A 189, 1
 Fructus martyr 534, 20
 Furni: Geminius a Furnis 455, 9; plebs Furnis consistens 465, 2
 Futurus uexillarius Priuati 575, 24
- Gacon flumen A 285, 61
 Gains Didensis presbyter 568, 12.
 Galatia 815, 6
 Gallia 744, 21
 Galli sacerdotes Cybeles A 209, 24;
 Gallica caliga A 303, 23
 Gargilius episcopus 766, 12, 13
 Gazaufala: Sabuianus a Gazaufala 458, 13
 Gedeon A 88, 29
 gehennae descriptio A 43, 3 sq. A 265, 3; A 320, 301 sq.
 Gemelli: Littus a Gemellis 460, 8
 Geminius episcopus 735, 8; Geminius a Furnis 455, 9; Geminius Victor qui Geminium Faustinum testamento tutorem nominauit 465, 3; 467, 1
 gemini Romani 26, 1
 gentium uocatio praedicta 28, 1 sq. 51, 5; 52, 1; in Iudaeorum locum successerunt A 257, 15; gentium condicio sub apostolis 791, 6; magis in Christum credent quam Iudaei 54, 1 sq. A 140, 22 sq. A 143, 8 sq. magis peruenient ad regnum 58, 13; ecclesia plures filios ex gentibus habitura 52, 4 sq. A 107, 3; matrimonia cum eis uetita 166, 4; gentilem iudicem experiri non debent christiani 151, 8 sq. uel filios apud gentilium sepulera deponere 740, 20; typus gentium Iacob A 111, 1; — latro pendens A 111, 20
 Germanicana: Iambus a Germanicana 451, 14
 Getulicus 535, 18
 Girba: Momulus a Girba 442, 1
 gladiatores 8, 24; A 10, 12; A 95, 11 sq.
 gloriandum non esse 116, 20 sq.
 Golgatha A 305, 2
 Goliath 422, 12
 gomor 763, 16
 Gomorra A 296, 63; A 297, 1
 Gordianus imperator A 268, 19
 Gordius presbyter 512, 16
 Gorduba: Victor a Gorduba 451, 3
 Gothoniel A 88, 29
 Graeci 22, 6; Graeci artifices A 9, 21; Graecae libidinis fabula A 5, 11; regula Graecorum circa cursum lunae A 253, 25
 grana aurium 197, 25
 gratiam dei gratuitam esse debere 178, 13 sq. aequaliter omnibus tribui sine amorum discrimine sine acceptione personarum 763, 8 sq. typus gratiae Helisaens 718, 17 sq. — manna 763, 14; gratiam baptismo dari 719, 6; 768, 13; *uid.* u. *baptisma*, *haeresis et martyrium*
 Gurgites: Felix a Gurgitibus 458, 5
- Hadrumetina colonia 606, 8, 18; Polycarpus ab Hadrumeto 437, 28
 haeresis et haeretici: haeticus est qui se a cleri et plebis societate seceruit 226, 3 sq. haereses diaboli inuenit 211, 16; haereses praedictae sunt 176, 6 sq. unde oriuntur 218, 14; 411, 12; 471, 24; 672, 1; cur deus eas fieri permittat 218, 14; in occasu mundi sunt

- crebriores 224, 15; haereticorum
 crimen peius quam lapsorum 227,
 9 sq. 824, 10; inprimis sacerdotum
 777, 16; haeretici ut ethnici et
 publicani habentur 750, 15; anti-
 christi sunt 750, 11; sunt uitandi
 690, 15; 753, 10; cum iis non
 loquendum 172, 10 sq. per haereti-
 cos remissa peccatorum dari nequit
 760, 8; 759, 12; 767, 15 sq. 768,
 4; 820, 24; 821, 4 (*uid.* peccata);
 nec gratia 444, 18; eorum bap-
 tisma num ualeat, *uid.* baptisma;
 haeresis macula nec sanguine ab-
 luitur 222, 6; haereticis confessio
 et martyrium nihil prodest 222,
 6 sq. 227, 21; 694, 13; A 83, 10;
 A 85, 26 (*uid.* baptisma sanguinis);
 ordinatio clerica apud eos nihil
 ualet 218, 24; 753, 20; 776, 14;
 miracula haereticorum A 84, 28;
 haeretici qui nuptias auferunt et
 quos dominus iunxit separare con-
 tendunt A 201, 16
 hasta 11, 23
 hebdomadam principium A 260, 26
 Helcana 53, 4
 Heli sacerdos A 160, 17
 Heliam rex Achab opprimere conatur
 337, 4; Helias in fuga 283, 3; 382,
 7; alites ministrant V c. 11; He-
 lias apud uiduam A 196, 4; A 197,
 1; A 203, 4; Heliae fortitudo 741,
 25; spiritus 797, 22; Helias typus
 Christi 386, 17 sq. Helias auriga
 A 4, 13; A 5, 7
 Helcia Susannae mater A 20, 14
 Helisaeus 718, 17
 Herculeus episcopus 650, 11
 Herculanus episcopus 587, 2; 590, 2
 Hercules 19, 11
 Hereda martyr 534, 20
 Herenius martyr 534, 19
 Herennianus hypodiaconus 835, 19;
 836, 12; 838, 9
 Hermes Trismegistus 24, 5
 Hieremiae preces 251, 7; Hieremiam
 lapidabant Iudaei A 135, 15
 Hieroboam 216, 1; 755, 7; ad ido-
 lorum cultum decem tribus attra-
 xit A 161, 14
 Hierusalem A 106, 9; A 258, 22;
 capta A 260, 20; restituta A 262,
 18; A 265, 10; quid significet A
 116, 1
 Hippo: Theogenes ab Hippone Regio
 443, 8; Petrus ab Hippone Diar-
 rhyto 457, 12
 Hippocrates 762, 11
 histrio num debeat communicare 467,
 14 sq. histrionum ars 468, 11; hi-
 strionici gestus 10, 8; histrionis
 rex alere non debet A 166, 14
 Homerus 22, 4
 hominis condicio 405, 10 sq. uita ho-
 minum olim ultra 800 et 900 an-
 nos longaeua processit 353, 25;
 homo terra et caelum 278, 11; 279,
 12; secundum genus hominum A
 289, 9; tertium A 265, 7; homi-
 num nomina A 107, 12
 Honoratus episcopus 650, 11; 698, 9;
 735, 4; 766, 7, 14; Honoratus a
 Thucca 458, 16
 Horrea Caeliae: Tenax ab Horreis
 Caeliae 456, 14
 Hortensianus episcopus 650, 12; 766,
 10; Hortensianus a Laribus 445, 1
 Hostanes. *uid.* Ostanes
 Hostilius 21, 10
 humilitatem in omnibus esse tenen-
 dam 117, 11 sq.
 Hyginus episcopus 801, 6

 Jacob uxores duae 52, 18; fugatus
 337, 3; 404, 7; 668, 4
 Iader in metallo constitutus 827, 14;
 838, 5; 839, 4; Iader a Midili
 452, 6
 Iambus episcopus 650, 12; 735, 8;
 Iambus a Germanicana 451, 14
 Ianiculum 20, 9
 Ianuaria martyr 535, 14, 19
 Ianuarius episcopus 698, 8; 735, 3, 5;
 766, 9, 11; Ianuarius a Lambese
 440, 6; — Muzulensis 449, 7; —
 a Vico Caesaris 445, 16
 Ianuarius mensis 20, 9
 lanus bifrons 20, 8 sq.
 Iasonis Hebraei Christiani et Papisci
 Iudaei Alexandrini disputatio de
 fide A 128, 13 sq.
 Iconium qui Phrygiae locus est 815,
 5; 823, 3
 Idaea deum mater 21, 13
 idola deos non esse 19, 1 sq. 160, 6
 sq. 321, 13 sq.
 idololatriae crimen 323, 20 sq. 324,
 2 sq. 325, 8; idololatriae crimine
 teneri et adulteros et fraudatores

- 644, 23; idololatria ludorum omnium mater A 6, 15
 Iechonias filius Ioachim in Babyloniam transmigratus A 258, 19 sq. A 260, 8; A 265, 9
 Iephthe A 88, 20
 Iesu nomen A 108, 17 sq. A 257, 10; A 268, 10; Iesu Christus i. e. spiritus carni mixtus A 108, 19
 Iesus filius Naue A 258, 9
 impositio manus. *uid.* manus
 impudicitiae crimen A 16, 1 sq.
 inaures 196, 24
 India A 317, 221
 indulgentia. *uid.* paenitentia
 infans recens natus nihil peccauit 720, 21; infantes qui sacrificauerunt 243, 9; infantium baptisma. *uid.* baptisma
 infirmorum cura 485, 9; infirmorum baptisma. *uid.* baptisma
 insidiandum non esse proximo 181, 1 sq.
 innocatio nominis Christi. *uid.* baptisma
 Ioachaz rex A 258, 18
 Ioachim A 20, 14; A 258, 19
 Ioannes Christi praecursor 697, 17; Ioannis baptisma 707, 20; A 72, 21; A 268, 15; accepit spiritum sanctum priusquam Christum baptizauit 759, 20; A 89, 11; matrem domini adsumpsit A 196, 6; A 203, 1; a Iudaeis interemptus A 135, 17
 Ioas rex A 258, 16
 Ioathas rex A 258, 17
 Iob 251, 17; 811, 21; eius patientia 302, 9; 410, 3; sacrificia 387, 21; V. c. 3; pro amicorum peccatis orauit A 132, 11; Iob nomen A 109, 15
 Ionas a domino Ninive missus A 298, 14; Tarsos petit A 298, 25; a coeto deoratus A 299, 85 sq.
 Ioppe urbs A 298, 24
 Ioram rex A 258, 15
 Iosaphat rex A 258, 15
 Ioseph typus Christi 53, 3; A 50, 10; eius patientia 401, 9; nenumdatur a fratribus 122, 6; 668, 5; eius pudicitia A 19, 7 sq.
 Iosias rex A 258, 18; pascha immolauit XII kl. April. A 256, 13
 Iouinus schismaticus abstentus 678, 1 sq.
 iracundiam uincendam esse 120, 8 sq.
 Irenaeus ab Vlulis 451, 11
 Irenes Rutilorum abstentus 590, 5
 Iridis nomen A 289, 8
 Isaac typus Christi 52, 17; 101, 5; A 50, 10; A 106, 21
 Isidus sacerdotes A 303, 27; Isiacum A 303, 25
 Ismaeliti A 19, 9
 Iubaianus episcopus 435, 8; 778, 10
 Iudaei prophetis non crediderunt 39, 19 sq. eos interfecerunt A 135, 1 sq. ingrati deum dereliquerunt A 134, 21; Christo inuidere maluerunt quam credere 122, 17; non intellexerunt duplicem aduentum eius 29, 1 sq. in regnum ungere Christum conati A 79, 31; eum cruciixerunt 87, 14 sq. Iudaeorum crimina 38, 20 sq. 111, 5; A 119, 9 sq. A 120, 19; A 136, 1; A 137, 1; eorum merita poena 29, 7; A 110, 5; A 136, 2; quae essent perdituri praedictum 44, 5 sq. 44, 18 sq. 15, 7 sq. 46, 3 sq. 46, 17 sq. 47, 8 sq. 48, 15 sq. 49, 6 sq. 50, 13 sq. 57, 10 sq. exciderunt de regno 276, 11; A 141, 3 sq. gentes in eorum locum successerunt 27, 7; 58, 13; 711, 1 sq. A 305, 5; Iudaei filiorum nomen amiserunt A 127, 17; diaboli mala facta facere elegerunt A 257, 13; scripturas non intellegunt 42, 6 sq. 40, 14 sq. gratiam perdidierunt 711, 1; ab ecclesia segregati A 107, 5; nihil pater eis prodest 790, 11 (*cf.* 821, 24); eorum baptisma euacuum 45, 7 sq. 47, 8 sq. 819, 5; ecclesiae baptismo solo gratiam recipere possunt 59, 1 sq. quomodo fuerint baptizandi 791, 6; Iudaeorum typus Esau A 110, 21; latro pendens A 111, 20; Iudaeorum ciuitas synagogae typus A 259, 20; Iudaei in Aegypto A 248, 5; Iudaea capta a rege Nabuchodonosor A 258, 21; Iudaeorum captiuitas A 259, 18; captiuitatis tempus A 260, 17; Iudaei imperante Cyro reuersi A 260, 25; A 263, 19; templum aedificauerunt A 263, 22 sq. A 264, 2; templum in mysterio Adae A 259, 21; A 260, 2; A 262, 21; templum iterum destructum Vespasiani tempore A 262, 26; ipsi excisi A 263, 6; usque

hodie se circumcidunt A 209, 7; Paschae celebratio A 250, 10 sq. A 254, 2; annorum computatio A 252, 13 sq. A 253, 7 sq.

Iudas dominum prodidit 229, 37; 668, 3. 11; A 64, 20; dilectus a Iudaeis A 135, 19; Iudam sustinuit dominus patienter 401, 26; Iudae benedictio 705, 2

iudex sententiam uendit 11, 26; 359, 4; fideles inter se disceptantes non debere gentilem iudicem experiri 151, 8 sq.

iudicandum non temere de altero 139, 1 sq.

iudicii dies 178, 8; 413, 16; 665, 5; A 314, 141 sq. in quo martyres cum Christo iudicabunt 481, 21; 515, 11; 559, 12; grauius iudicabitur de his qui in saeculo plus habuerint potestatis 181, 14; iudicium episcopi plebis *etc. uid.* episcopus plebs *etc.*

ingum uetus enacuatum 48, 1 sq.

Iulia martyri 534, 20

Iulianus a Thelepte 455, 1; Iulianus a Marcelliana 456, 11

Iunius episcopus 650, 7; 766, 5; Iunius a Neapoli 460, 18

Iuno Argiua Samia Poena 21, 12

Iuppiter uitii princeps 10, 18; eius metamorphoses 10, 20; eius antrum et sepulcrum 20, 3. 4; Iuppiter Creticus 21, 12

iurandum non esse 125, 18

Lamasba: Pusillus a Lamasba 458, 10

Lambese: Ianuarius a Lambese 440, 6; Lambesitanus 575, 18; 677, 5

laniena 491, 8

lanista A 195, 11

Laomedon 20, 2

lapides coluntur 360, 6; lapides peregrini A 24, 2

lapsus crimen excusari nequit 243, 19; est summum 249, 17; 518, 2; per totum paene orbem grassatur 562, 9; 557, 6; in Cappadocia 812, 24; in Sicilia 553, 3; in Gallia 744, 21; lapsorum multitudo 239, 11; 244, 16; 553, 13; lapsorum genera 550, 24 sq. *uid.* libellatici, sacrificati. lapsi qui accepta fecerunt qui quasi praesentes fuissent ut sic scriberentur mandando fece-

runt 551, 3; multi ad prima statim uerba inimici ceciderunt 241, 17; ultro ad forum uenerunt 242, 11 sq. hostiam secum et uictimam ad aras portant 243, 3; Fortunati factio cum lapsis communicat et paenitentiae agenda intercedit 679, 20; 680, 14; Felicissimi factio cum lapsis facit 591, 25; quinque presbyteri pro lapsis offerre et pacem dare ausi sunt 514, 1; 522, 3; 562, 8; 569, 11; 570, 11; 592, 14; 677, 14 sq. quidam pacem lapsis uendunt uerbis fallentibus 248, 26; haec communicationis facilitas uituperatur 249, 3 sq. talis pax nihil prodest lapsis, imo obest *ibid.* 249, 4 sq. 250, 3 sq. 518, 1 sq. 514, 21; illi satisfactionis uiam cludunt 262, 7; qui tenere lapsis communicant abstinendi sunt 626, 15; de martyribus qui libellis pacem dederunt *uid.* libelli. solus dominus ueniam dare potest peccatis quae in ipsum commissa sunt 249, 17; lapsi detractant satisfacere et precari 261, 1 sq. eorum dementia 253, 19; minae 254, 1; impatentia 562, 7; inuerecundia 515, 16; 571, 14; uita scelerata 259, 5; lapsorum litterae ecclesiae nomine factae 566, 14; 571, 14; 572, 14; lapsorum litterae modestae 567, 9; de lapsis concilia frequenter acta 680, 11; concilium Carthagine habitum persecutione finita 627, 25; — Romae 628, 4; — in Cappadocia 812, 24; Romanorum rescripta 627, 1; Cornelii et Lucii sententia 748, 12; presbyterorum et diaconorum Romae consistentium litterae 549, 2 sq. 572, 9 sq. Cypriani libellus de lapsis 237—264; 623, 18; V c. 7; placuit lapsis pacem non festinanter dandam 521, 15; 525, 5; 651, 12 sq. 655, 9 sq. 680, 11; 744, 16; 725, 11; 812, 25; ante actam paenitentiam aute exomologesim delicti factam ante manum ab episcopo et clero in paenitentiam impositam non esse recipiendos 514, 9; 248, 20; 519, 4; 514, 11; 522, 11; 717, 13 sq. lapsis in infirmitatis periculo subueniri si paenitentiam egissent 649, 15 sq. 650,

- 16 sq. *cf.* 487. 15 sq. 524. 1 sq. 525. 16; 528. 20 sq. 632. 16: 717. 13; ea in re quid martyrum libelli ualent. *uid.* libelli; lapsi debent recipi qui non animi sed carnis infirmitate ceciderunt 649. 15; qui posteriore confessione prius delictum abluerunt 538. 6 sq. 526. 15; 625. 20; lapsi quomodo se gerere debeant ut recipiantur 554. 14 sq. 563. 11 sq. seditio lapsorum in provincia per aliquot ciuitates orta 542. 12; laudantur solliciti 257. 21; Nouatianus lapsos nec ad paenitentiam admittendos esse censet A 58. 4 sq. ei se coniunxit Marcellianus Arelate consistens 744. 6 sq. qui ut abstinenceat Cyprianus Stephano scribit 744. 2 sq. 745. 20; lapsi non debent crudeliter despici 747. 20; cur benigne sint recipiendi 634. 9; 635. 5; multi excesserunt sine pace 745. 24; lapsi si in totum mortui essent. numquam de eisdem postmodum martyres et confessores fierent 635. 20; lapsi martyrium consecuti coronantur 227. 20; ut subeant sunt exhortandi 487. 15; 625. 20; dominus iudicabit eos qui impendentis proclii tempore communicationem non procliatu accipiant 653. 1 sq. extra ecclesiam coronari nequeunt 636. 4; 248. 26; lapsi fortiter confessi 693. 14; sacerdotes lapsi sacerdotium retinere non debent 723. 1; 725. 1; 632. 6; ultra lapsos laicos prouerunt 724. 16; Fortunatus episcopus lapsus sacerdotium sibi uindicare audeat 722. 13; item Basilides et Martialis libellis maculati 735. 15; presbyteri quidam lapsi 586. 8; columba a Noe emissa lapsorum imago A 26. 25 laquearia auro distincta 15. 21; A 12. 5
- Lares Hortensianus a Laribus 415. 1
- Latium unde nominatum 20. 5
- Laurentius martyr patruus Celerini 583. 7
- lauacrum uitale *uel* spiritale 188. 14 201. 6; 251. 20; 374. 8; 401. 16; 445. 10. *uid.* baptisma
- Lazarus 670. 5; Lazarum cur Christus fleuerit A 276. 7
- lectio diuina *uel* dominica 15. 17; 297. 12; 317. 13; 318. 11; 430. 16; 541. 2; 543. 10
- lectores euangelium in pulpito legunt 580. 25 sq. 583. 26; primus gradus ordinationis clericae 580. 20; ex lectoribus presbyteri designantur 581. 25; Cyprianus et collegae Aurelium et Celerinum lectores nominauerunt 579. 15 sq. 581. 16 sq. sportulis cum presbyteris honorantur et diuisiones mensurnas aequatis quantitatibus partiantur 585. 1; de clero lector 536. 6
- Legio: plebes consistentes ad Legionem et Asturicam 735. 10
- leo: ad leonem episcopus petitus 573. 13. 16; V c. 7
- leprae uarietas 226. 25
- Leptimagnensis Dioga 469. 14
- Leptiminus: Demetrius a Leptiminus 449. 19
- Leucius a Thebeste 448. 8
- Leucothea 19. 9
- Leuitae decimas cur perceperint 466. 1; Leuites qui iacentem uulneratum praeteriit A 52. 15
- lex prior cessat noua incipit 46. 3 sq. graue iugum legis abiectum 183. 16; Moysis lex quomodo accepta sit A 106. 12; leges duodecim tabularum 11. 18
- Lia oculis infirmis typus synagogae 53. 1
- libellatici se ipsos infideles prodiderunt 550. 24; conscientiam polluerunt 257. 5; crimine non minore quam si ad aras accessissent tenentur 551. 1 sq. 257. 5; minor est culpa. non innocens conscientia 258. 12; cum sacrificatis aequandi non sunt 633. 2 sq. paenitentiam tamen agere debent ut recipiantur 256. 24; 258. 13; 631. 2; placuit libellaticos interim admitti 636. 6; libellaticis opponitur Eleazari exemplum 341. 20; libellati A 238. 16
- libelli a martyribus lapsis dati ut pacem acciperent 521. 1; 525. 16; libellorum milia dabantur 528. 5; uniuersi confessorum uniuersis lapsis libello pacem dederunt 531. 6; 536. 3; 539. 8 sq. 542. 14; item Paulus martyr 531. 4; 535. 7; 543. 14; 571. 17; nomine Pauli Lucianus scripsit 541. 4; libellis no-

- minatim martyribus designandi sunt quibus pax detur 516, 4; non nihil martyrum libellis tribuendum 524, 1 sq. 525, 16 sq. 528, 19 sq.
- Liberalis** episcopus 606, 9; 650, 6; 766, 5
- Libero** et **Cereri** ludi dicati A 7, 1
- libertas** hominis 674, 14; **libertas credendi** 154, 20
- Libosus** episcopus 735, 7; **Libosus** a **Vaga** 448, 3
- lites** in coloribus A 7, 20
- Litteus** in metallo constitutus 827, 14; **Litteus** a **Gemellis** 460, 8
- Longinus** **Nouatiani** legatus 597, 10
- loquendum** non esse inepte 150, 8 sq.
- Loth** liberatus ab **Abraham** A 257, 11; discretus patruo **Sodomorum** agros delegit A 295, 132; angelos hospitio uocat A 290, 31 sq. **Segor** confugit A 293, 95; eius uxor 501, 1; A 85, 24; A 294, 115 sq.
- Lucanus** **acolithus** 835, 20; 836, 13; 838, 10
- lucerna** septiformis 53, 16; 338, 3
- Lucianus** episcopus 650, 9; 766, 7; **Lucianus** a **Rucuma** 451, 18; **Lucianus** presbyter a **Quinto** ad **Cyprianum** missus 771, 3
- Lucianus** unus de confessoribus qui libellos multis nomine **Pauli** dabant 540, 14; pro nomine **Christi** tentus 529, 11; immodestus 543, 9; nomine omnium martyrum scripsit 536, 7; 542, 1; **Luciani** epistula ad **Celerinum** 533, 2 sq. 543, 16; **Celerini** ad **Lucianum** 529, 9; 543, 5
- Lucilianus** episcopus 735, 3
- Lucius** papa de exilio reuersus 695, 11; **Cornelius** et **Lucius** dandam lapsis pacem censuerunt 748, 12; **Lucius** episcopus 735, 7; 766, 8; **Lucius** in metallo constitutus 827, 13; 836, 8; **Lucius** extorris 537, 4; **Lucius** confessor et sacerdos factus 695, 11; **Lucius** ab **Ausafa** 457, 17; **Lucius** a **Castra Galbata** 440, 10; **Lucius** a **Membresa** 455, 19
- ludi** scenici cum urbem fames occupasset in aduocationem populi adsciti A 6, 19; ludorum mater idololatria A 6, 15; ludi **Cereri** et **Libero** dicati A 7, 1; gladiatorum ludus 8, 23
- Lugduni** consistens **Faustinus** 744, 3
- luna** quarto die creata A 283, 15
- lunulae** 196, 23
- Luperciana**: **Pelagianus** a **Luperciana** 452, 1
- Lybicae** palaestrae A 290, 18
- Macarius** 532, 15; 614, 13; 620, 7; 621, 3
- Machabaei** septem 337, 16; A 239, 26; eorum martyria 661, 14; eorum mater 338, 15; 661, 16
- Machaeus** legatus **Nouatiani** 597, 10
- Macomades**: **Cassius** a **Macomadibus** 445, 6
- Macrus** episcopus 766, 9
- Maethari**: **Marcus** a **Maethari** 450, 14
- magi** **Christum** praedicantes A 122, 10 sq. **magicum** uirus A 90, 8
- Magnus** 749, 41
- maiores** natu non temere accusandum 172, 4 sq.
- maledicendum** non esse 126, 3 sq. **diuina** lex prohibet 299, 21
- malos** uitandos esse 176, 16 sq. **malis** uicem non reddendam 140, 3 sq. **gratulandum** cum mali de ecclesia separantur 218, 2 sq. (cf. 622, 15; 623, 1)
- Manasse** A 135, 17; A 258, 17
- Mancinus** 23, 5
- manna** gratiae typus 763, 14
- Manthaneus** 650, 12
- manus** inpositione lapsi recipiuntur 514, 11; 518, 19; 519, 4; 522, 11; 524, 7; 525, 9; **manus** inpositione accipiunt baptizati spiritum sanctum 760, 3; 772, 20; 775, 10; 785, 3; 804, 16; 809, 17; A 94, 16
- Mappalicus** martyr 492, 15; 493, 16, 20; 541, 14; **Mappalicus** in quaestione 534, 18
- mare** mortuum A 295, 139; A 297, 4
- Marazana**: **Felix** a **Marazana** 452, 11
- Marcelliana**: **Iulianus** a **Marcelliana** 456, 11
- Marcellus** episcopus 735, 8; **Marcellus** a **Zama** 454, 8
- Maria** **Magdalene** lapsa A 234, 33
- Maro** poeta A 304, 59
- Martha** domino ministrans A 196, 8
- Martianus** **Arclate** consistens se **Nouatiano** coniunxit 744, 6; 745, 5; 748, 6; lapsos paenitentes non recipit 744, 9 sq. 748, 6; **Cyprianus** **Stephano** scribit ut plenissimas

- litteras ad Galliae episcopos faciat 744, 21 quibus Martianus abstinetur 745, 20 sq.
- Marcion 805, 3, 17; Ponticus de Ponto emerit 801, 5; Cerdonis discipulus 801, 5 sq. 813, 6; Marcionis doctrina 781, 7, 18 sq.
- Marcionitae 781, 13
- Marcus episcopus 766, 9; Marcus a Maethari 450, 14.
- Maria martyr 532, 20; 535, 13
- Maris confessor 535, 13
- Marrutius episcopus 650, 7; 766, 6
- Mars adulter 10, 17; Mars Thracius 21, 12
- Martialis episcopus delictis graubus inuolutus 740, 5; libello maculatus 735, 15; apud procuratorem duce-narium idololatriae obtemperasse se contestatus 740, 18 sq. nonnulli cum eo temere communicant 742, 21
- Martialis martyr 534, 20
- martyres Christi innumeri 342, 20; pueri etiam inter martyres 238, 13; 483, 3; 832, 21; uirgines quibus ad sexagenarium fructum centenarius accessit 832, 19; martyres ante proconsulem passi 580, 11; in catasta multitudini conspici 581, 1; martyres quae patiantur in carcere 534, 11 sq. 829, 3 sq. 830, 6; tormentorum genera 11, 23; 264, 16; 339, 3; 360, 8; 491, 8; 585, 16; 638, 20; 835, 13 sq. A 28, 9; A 37, 13; non publice interisse non minor in martyrio gloria 660, 2; etiam sine passione martyrium fit 345, 10; alterum martyrii genus quo sinceram fidem uitae innocentia testificatur A 231, 23 sq. A 221, 27 sq. A 223, 7 sq. A 241, 33; corona non potest accipi, nisi hora fuerit sumendi 244, 11; non in hominis potestate in dei dignatione est martyrium 307, 22; perire nequit nisi quem constat esse periturum 619, 21; deo inspirante loquuntur martyres 661, 5; 841, 10; deo spectante lit martyrium 663, 18; 659, 13; martyrium detrectare summum criminem 662, 1 sq. Christi natiuitas a martyrii infantium coepit 661, 20; alia matyrii exempla 661, 14 sq. martyrium quid sit A 28, 18 sq. martyrii bonum 128, 12 sq. laus 577, 5; 559, 1; A 27, 18; A 28, 3 sq. A 30, 3 sq. A 35, 8 sq. A 31, 13; merces tormentis maior 132, 7 sq. 343, 9 sq. 346, 3; martyres cum deo postmodum iudicabant 481, 21; 515, 11; 559, 11; 249, 27; indumentis albis uestiti 309, 23; A 51, 19; A 315, 169; gehennae ardor in eos operari nihil potest 483, 7; martyrium cui rei prosit A 42, 9; eo quid efficiatur A 46, 16; A 85, 20; martyrio peccata redimuntur A 45, 17; martyr fieri nequit qui extra ecclesiam est 222, 12; 223, 10; 794, 22; martyrio nihil proficit haereticus 636, 4; A 83, 10; sanguinis baptisma sic nihil ualet 653, 12; 794, 17, *uid.* baptisma; de lapsis qui martyres fiunt *uid.* lapsi; moechi sanguinarij ebriosi omnium scelerum rei martyres facti A 210, 9; martyres qui libellis pacem lapsi dederunt, *uid.* libelli; perversa eorum sententia uituperatur 574, 2; 515, 21; quae cautio ea in re sit adhibenda 514, 16 sq. 516, 4 sq. martyribus imprimis conuenit euangelii praecepta tenere 552, 7; 573, 26 sq. 552, 15; saeculum odisse debent A 19, 15 sq. dies quibus martyres et confessores excedunt sunt adnotandi 503, 14; matyrum memoriae quotannis celebrantur (*ibid.* 583, 11; A 231, 33; ad martyrum memorias ebrietas uituperatur A 236, 21; paene euncta de matyrum passionibus conscribere solebant V e. 1; corpora matyrum sepelienda 488, 4; 502, 16; matyrum miracula A 230, 22; nomen martyris cui ecclesia tribuat A 221, 22; A 241, 29
- Mascula; Clarus a Mascula 459, 6
- mater magna 21, 13; A 302, 16 sq.
- Mathathias 326, 5; 711, 24
- matrimonia cum gentibus iungere non licet 166, 3; 210, 21; uxor a uiro recedens debet inupta manere 175, 14 sq. matrimonia solui nequeunt A 18, 9; haereticj qui nuptias auferunt A 201, 16; uxor non nisi ob adulterium potest dimitti A 17, 17
- Mauretania 435, 6; 607, 10; 776, 11
- Mauri suos reges deos colunt 20, 11

- Maximini persecutio A 231, 26
 Maximus episcopus 766, 11; Maximus presbyter Nouatiani legatus 597, 9; 676, 18; comes Priuati Carthaginem uenit 678, 1; in locum suum restitutus 612, 2; 614, 12; 620, 7; 621, 2; 626, 19; Maximus presbyter 557, 2; 565, 4; 576, 2; Maximus confessor 544, 10; 545, 2; 604, 2; 609, 10, 13; 626, 19; Maximus acoluthus 835, 20; 836, 13; 838, 10
 Medi A 260, 24
 Melchisedech 15, 24; panem et uinum obtulit 703, 1
 Melicertes 19, 9
 Membresa: Lucius a Membresa 455, 19
 mendacia uetita 179, 20
 mercedem mercenario cito reddendam 173, 11
 meretricis ornatus 195, 26
 Merrha 431, 18
 mesembrion A 108, 8
 metalla iam exhausta minus suggerunt auri et argenti 353, 4; metallum Siguense 827, 16
 Mettius hypodiaconus 603, 15; 605, 17; 606, 1
 Midili: Iader a Midili 452, 16
 Mileum: Polianus a Mileo 443, 6
 mimi turpitudinum magisterium 12, 2 sq. ars est uerba manibus expedit A 9, 13
 miracula narrantur 254, 16 sq. miracula daemonum 817, 7; miracula nonnumquam faciunt extranei A 78, 11; haeretici A 84, 28; Anaxilai lusus A 90, 6
 Misahel 260, 3; 337, 9; 660, 10
 misericordia *uid.* eleemosyna
 Misgirpa: Primus a Misgirpa 437, 13
 Modianus episcopus 698, 8; 766, 12
 moechus *uid.* adulter
 monachorum uita A 242, 6
 monilia 197, 7, 20
 Monnulus episcopus 650, 14; Monnulus a Girba 442, 1
 Montanus haereticus 814, 24; Montanistae *uid.* Cataphrygae
 Montanus 529, 15
 mors non est exitus sed transitus ad meliora 310, 22 sq. nemo morte debet contristari 158, 1 sq. unde mortis timor 300, 10; exire de saeculo quantum prosit 300, 21; mortui lugendi non sunt 309, 16; 300, 25; A 275, 3 sq. maturius excedunt qui deo placent 311, 21
 Moysis nomen quid significet A 110, 17; Moyses ducatum accepit A 161, 10; Moyses legem accepit A 106, 11; A 134, 18; Aegyptium mortiferauit A 114, 19; a perfido populo paene lapidatur 404, 12; pro peccatis populi orauit 250, 23; Core Dathan Abiron contra eum surrexerunt, *uid.* Core; spiritus a Moysse super presbyteros datus A 88, 20; Moyses ad superandum Amalech manus in signo crucis adleuauit 330, 18; Moysi antiquissimum baptisma 791, 16; A 71, 22
 Moyses confessor 544, 10; 545, 2; Moyses presbyter 557, 2; 565, 4; 576, 2; 627, 8
 mulier: niri portio femina, sunt duo in carne una 190, 16 sq. A 284, 38; mulier saeculariter ornari non debet 148, 3 sq. 193, 19 sq. in ecclesia tacere debet 152, 3 sq. feminae sexu suo fortiores 238, 11; 482, 22; mulier peccatrix remissam accepit A 91, 23; per mulierem mors uenit A 177, 9 sq. A 179, 17 sq. adhuc grassatur A 177, 25; mulier sine pudicitia A 158, 13 sq. multiloquentia 179, 17
 mundi finis appropinquat 175, 7; 224, 16; 225, 7; 312, 25; 313, 6; 317, 3; 367, 22; 656, 8; 657, 13; A 35, 13; sex milia annorum iam paene complentur 317, 21; mundi creatio A 283, 1 sq. occasus indicia 352, 22, 27; 354, 4, 11 sq. 674, 5; mundi bona 12, 18; scelera 8, 9 sq. 359, 1 sq.
 munerarii eiekti nonnumquam paene lapidati 390, 14; quadrigam uel consulatum petunt 389, 26; gloria est in gentilium munere proconsules et imperatores habere praesentes 389, 20
 mussitandum non esse 127, 1 sq.
 Muzulensis Ianuarius 449, 7
 Nabla A 4, 14
 Nabuchodonosor rex 377, 2; 660, 13; A 147, 18; A 258, 21; A 260, 21
 Nampulus episcopus 698, 9; 766, 14

- Naricus acoluthus 485, 13
 Natalis ab Oea 460, 12
 nativitas prima 280, 1; 301, 4;
 secunda in baptismo filios deo generat 819, 13; 6, 6; 281, 23; 273, 6; 505, 13. *uid.* baptisma
 Neapolis: Iunius a Neapoli (Niopali *cod.* 8) 460, 18
 Nemesianus episcopus 698, 9; 766, 13; Nemesianus a Thubunas 438, 11; Nemesianus in metallo constitutus 827, 13; 834, 2
 Neptunus 20, 21
 Nerones A 231, 25
 Nicephorus acoluthus 603, 15; 612, 6; 616, 8, 13
 Nicomedes 650, 6; 735, 2; 766, 6; Nicomedes a Segernis 441, 16
 Nicostratus schismaticus qualis sit 613, 7, 9; 617, 1; 565, 5; Nicostratus confessor 544, 11; 557, 3; 604, 2
 Niniitae A 62, 1; A 147, 11; A 297, 7 sq.
 Nimus lapsus 648, 9
 Noe deo obtulit 837, 21; solus iustus inuentus 251, 13; 811, 21; arcam dei iussu fabricavit A 134, 5; Noe arca sacramentum unius baptismi 809, 6; unius ecclesiae typus A 55, 1; Noe nimis bibens inebriatus est 710, 16; typus Christi 702, 16, 23
 Noua: Rogatianus a Noua 455, 13
 Nouatianus haereticae factionis episcopus constitutus 597, 12; 600, 4; 612, 10; A 54, 14; missi ab eo in Africam legati Cornelium accusant 597, 9 sq. 598, 8; 600, 1 sq. a communicatione statim cohibentur 597, 15; 600, 20; 745, 6; Antonianum qui receperat litteras utiperat Cyprianus 624, 8 sq. 625, 2 sq. Nouatianus per plures civitates apostolos suos mittit 642, 17; Martianus in eius partes concessit 714, 6; Nouatiani et Nonati nouae machinae 616, 10; qualis sit et quae agat 693, 20 sq. Nouatianus confessorum litteras ad Cyprianum scripsit 627, 7; Cainan haeresin introduxit A 63, 12; spem veniae lapsis admit 639, 8; 688, 4; A 52, 14 sq. diaboli exemplo A 58, 11; Saul et Iudam secutus A 61, 17; multos iterum ethnicos fecit A 63, 20; anonymi tractatus contra eum A 52, 8 sq. refelluntur eius argumenta 639, 8 sq. 646, 8 sq. A 58, 14 sq. Nouatianus scripturas corrupit A 54, 20; Nouatiani peruersissimi vel nunc infelicissimi pauci A 54, 12; idololatratis se non communicare gloriantur 644, 21; cathedram sibi constituere et primatum vindicare conantur 757, 18; Nouatianus alios pseudo-episcopos creare audeat 642, 21; Maximum presbyterum pseudo-episcopum fecisse dicitur 676, 17; Nouatianus ipse in ecclesia non est 642, 17 sq. 752, 13; olim abstentus 745, 5; A 53, 1 sq. simiarum more ecclesiae instituta imitatur 779, 13; rebaptizat quos ab ecclesia sollicitauit 779, 10; Nouatianorum baptismum nunquam valeat *uid.* baptismum
 Nouatus episcopus a Thamogade 438, 1; Nouatus presbyter 512, 16; Carthagine primum schismatis incendium seminavit 618, 8; Felicissimum satellitem suum diaconum constituit 618, 11; Romae maiora molitus episcopus fecit 618, 19; eius crimina 619, 1 sq. 613, 15 sq. 617, 18; Nouatiani ac Nonati obstinatio 605, 11; nouae machinae 616, 10; damnare audeat sacrificantium manus 619, 6
 Numeria lapsa Celerini soror 531, 2, 15; 534, 16
 Numidia provincia 435, 6; 607, 10; 779, 3; 776, 12; 678, 18
 Numidicus presbyter 585, 13; 587, 3; 590, 3, 12
 nummos signare in Italia Saturnus instituit 20, 6
 nuptiarum lasciuia sermones 200, 13
 Obba: Paulus ab Obba 452, 14
 oblatio pro mortuis 467, 2; pro lapsis 514, 12; offerre nomine eorum 519, 2, 22; 522, 6. *uid.* eucharistia
 Ochozias rex A 258, 15
 Octauus: Victor ab Octauo 459, 1
 Oea: Natalis ab Oea 460, 12
 Octoi ignes 20, 1
 offerre, *uid.* n. eucharistia

- operari, operatio, opera, *uid.* eleemosyna
 Ophitae 781, 13
 Optatus inter lectores doctorum audientium constitutus 548, 7; Optatus hypodiaton 548, 4; 571, 13
 orandi formam Christus dedit 267, 15; orationis dominicae sacramenta 272, 7; aliter orare quam Christus docuit non ignorantia sed culpa 268, 5; efficacior Christi petitio 268, 9. 16; 267, 18; quid orare debeamus 270, 21; singula orationis dominicae capita explicantur 271, 4; 272, 12; 273, 3; 274, 22; 275, 21; 276, 21; 280, 3; 283, 8; 285, 25; 287, 7; non uerbis sed et factis Christus suo exemplo orare nos docuit 288, 14; inefficax sterilis oratio 290, 13. 26; orationes eleemosynis adiuuari debent 377, 13; spiritaliter orandum i. e. orationis forma a Christo data 268, 1; orandum est modeste 268, 18. 22; 269, 2; Annae et publicani exemplo 269, 11. 25; secreta 268, 23; non singillatim 271, 4. 9; trium puerorum apostolorumque exemplo 271, 14. 23; mane 292, 23; recedente die 293, 4; cur tres pueri horam tertiam sextam nonam obseruauerint 292, 4; orandum est instanter 184, 9; 498, 25; innocentia fidenter petit et impetrat 172, 7; petenti a deo non semper concedi exemplis explicatur 250, 23; orationem dissidentis cum fratre deus non recipit 285, 2; orandi nunc et spatia et sacramenta creuerunt 292, 23; ante orationem sacerdos praemittit praefationem 289, 15
 ordinatio clerica et ordinare 423, 13; 466, 10; 581, 12; 727, 6. 7; 741, 9; ordinatio dei 226, 10. 21; ordinationis lex 218, 25; 465, 18; — forma 579, 17 sq. 739, 9. *uid.* diaconus episcopus presbyter sacerdos haeretici
 orientales 826, 5
 ornatus impudicus 184, 15; eo pretiosior quo pudor uilior 195, 25; ab angelis apostatis proditus 197, 26; ornamenta cordis pereunt 197, 8; mulieres ornatae manus deo inferunt 198, 12; expugnatur mendacio facies 199, 20; rutilos oculos serpentis imitantur 199, 23; flammæ capilli malum praesagium futurorum 199, 10
 Ostanes magus 24, 2
 Ozias rex 226, 22; A 258, 16
 Paconius 472, 22
 paenitentia: deus ad hoc est patiens ut nos paeniteat et reformemur 147, 16 sq. mulieri paenitenti Christus ueniam dedit A 61, 1; paenitentibus restitui potest quod perdidit A 60, 28; non paenitentes quae maneant A 66, 5; paenitentia quam sit lapsis necessaria 551, 22; paenitentibus cur uenia non sit deneganda 639, 8; qui ex toto corde paenituerint, in ecclesiam debent interim recipi et domino reseruari 647, 13; qui paenitentiam non egerint a spe communicationis prohibendi, si in infirmitate coeperint deprecari 641, 19; paenitentibus praeproperam ueniam dare quam sit peruersum 646, 8 sq. 647, 4 sq. *uid.* lapsi
 Pallor numen 21, 10
 papa Cyprianus 485, 19; 549, 2; 556, 16; 557, 2; 572, 9
 Papisci Alexandrini Iudaei disputatio cum Iasone de religione A 128, 13
 Papus consul a. 243 A 268, 19
 paradisi describitur A 43, 17 sq. A 316, 193 sq. paradisi gaudia 665, 10
 parentibus obsequendum 170, 13 sq. patres circa filios asperos esse non debere 170, 18
 parasiti sordidi 8, 18
 Paschae sacramentum unitatem designat 217, 8; Romanorum diuersitas circa celebrandos dies Paschae 813, 22; Iudaeorum Pascha per Moysen institutum in mense nouo qui est initium mensium in mensibus anni A 250, 10; nec ante nec post XIII lunam inuentam A 250, 23; primus dies primi mensis quis sit A 251, 11 sq. A 252, 20; quando Iudaei in Aegypto Pascha celebrauerint A 254, 2; A 256, 11; de Pascha carmen A 305 sq.
 passio Christi 89, 1 sq. 402, 8. *uid.* Christus

- pastores veteres 48. 15 sq.
 patientiae origo et magnitudo deo auctore procedit 398. 24; 400. 10; 401. 10; 402. 26; patriarchae et prophetae nihil magis custodierunt 403. 23; patientiae exempla 399. 3; 304. 26; patientiae uirtus 411. 17; utilitas 397. 9 sq. 404. 24; caritas sine patientia non durat 407. 26; patientia inprimis christianis necessaria 405. 11; ad uaria carnis incommoda 409. 4 sq. in martyrio 412. 14; si iniuriam acceperint 139. 13 sq. 140. 3 sq. 180. 5 sq. patientia dei similes fiunt 400. 25; — non tantum bona custodit, sed et repellit aduersa 407. 16; patientiae praemia 406. 8; impatientia diaboli malum 410. 21 sq. quae adferat mala 410. 19 sq. omnia quae patientia aedificat ad gloriam, destruit ad ruinam 411. 15
 patres quattuor modis per scripturas uocantur A 155. 12
 patriarchae typi Christi 403. 23
 patrimonium grande est temptatio 195. 22
 Patripassiani 781. 12
 Paula sarcinatrix 590. 5
 Paulus apostolus uas electionis appellatur 543. 18; in tertium caelum raptus 346. 5; Paulum sine dei patientia ecclesia non haberet 403. 9; Pauli modestia 511. 16; patientia 304. 26; Pauli uerba (Phil. 1. 18.) explicantur 788. 4; 823. 7; Paulum et Petrum in urbe se primum uidisse narrat A 90. 25; Pauli praedicatio haereticorum liber in-scribitur A 90. 20; Paulus lapsus A 234. 33
 Paulus episcopus 735. 9; Paulus ab Obba 452. 14
 Paulus martyr qui lapsis uniuersis libello pacem dedit 534. 4; 535. 7; 543. 14; 571. 17; Paulus a quaestione 534. 18
 Pauli pulli edaces 23. 6
 Pavor num-n 21. 10
 pauperum cura 478. 16 sq. 485. 9; 504. 2 sq. 510. 16; pauper superbus A 164. 14 sq. pauperes spiritu A 165. 8 sq.
 pax: de pace lapsis danda *uid.* lapsi libelli martyres: pacem quomodo cumque a sacerdote dei datam non auferendam esse concilium decreuit 717. 18; pacificos esse oportet dei filios 231. 26; pacem commendat deus 231. 17; pax ecclesiae reddita 237. 2
 peccatum: nemo sine sorde et sine peccato est 156. 5 sq. 375. 11; sordes contagionis antiquae 204. 6; uenena antiqua 635. 5; superioris aeni labes 6. 4; Adami uulnera 373. 14; 374. 4; omnes portamus 156. 5; cottidie delinquimus 275. 4; 283. 19; unusquisque in peccato suo ipse tenetur nec potest alius pro altero reus fieri 645. 21; omnia peccata in baptismo remittuntur 167. 22; 204. 6; 374. 8; 543. 13; 759. 11; 767. 15; 768. 4; item in martyrio A 45. 17; plus diligitur deus ab eo cui plura delicta remittuntur in baptisate 182. 19; peccata in ecclesia sola remittuntur 767. 15; 768. 4; per eos solos qui habent spiritum sanctum 759. 12; 760. 8; peccandorum remittendorum potestas apostolis data est et per apostolos ecclesiis quas constituerunt 821. 4; A 93. 5; peccator publice obiurgandus est 172. 7; non potest remissio ei dari qui in deum deliquit 142. 6; 518. 1; A 102. 11 sq. solus dominus misereri potest 249. 17; philosophorum et Stoicorum sententia de peccatis 635. 5; peccator nullus a fructu satisfactionis arcendus 646. 4. *uid.* lapsi; secundum peccata persectio uenit 495. 17; 496. 1 sq. 500. 4; 359. 7; peccata debita dens appellat 283. 13. *uid.* exomologesis
 Pelagianus a Luperciana 452. 1
 penates uicti 22. 2
 Pentateuchi mandata A 260. 9
 peregrinorum cura 485. 10; 488. 1
 Persae 22. 6; A 260. 24
 persecutiones cur nant 240. 7 sq. 486. 2; 658. 1; propter delicta 152. 11 sq. 495. 17; 496. 1; 500. 4; ut homines explerentur 127. 18 sq. 240. 12; 304. 15; 331. 8 sq. boni et iusti plus laborant 118. 13 sq. timendae non sunt pressurae quia maior est dominus ad progredendum quam ad impugnandum diabolus 332. 4 sq. 619. 21; tantum unusquisque temptatur quantum potest

- sustinere 175, 19 sq. praemium persecutionibus maius 132, 7 sq. 833, 9; ecclesia plangit ruinas et funera plurimorum 494, 4; persecutio post a. 235 in Cappadocia localis 816, 24; duplex persecutio praefiguratur Noe columbis A 57, 24; persecutio quae confessores fecit extorres 490, 6; prima i. e. Deciana persecutione vulnerati secundo proelio fortiter pugnaverunt A 57, 28; Deciana persecutio 630, 16; V c. 7 et c. 8; persecutionis alterius dies adpropinquat 651, 6; 656, 18; persecutiones Neronis Diocletiani Decii Maximini A 231, 25; tormenta 11, 23; 246, 16; 339, 1. 3; 360, 8; 491, 8; 585, 16; 638, 20; 835, 13 sq. A 28, 9; A 37, 13
- Perseus collega cum Feliciano aculutho a Cornelio missus 677, 7
- pestis describitur 305, 14; V c. 9; multi moriuntur 306, 9; christiani et ethnici 301, 7; deus pestilentiam praenuntiauit 297, 21; Cypriani solacia 297—314; V c. 9 et c. 10
- Petrus Christi gratia se diuitem dicit 194, 25; super Petrum ecclesia una domini uoce fundata 212, 6 sq. 594, 6; 674, 16; 733, 1; 773, 11; 783, 14; 820, 27; Petri cathedra unde unitas sacerdotalis exorta est 683, 10; 630, 2; Petrus cum Paulo de circumcisione disceptans nihil sibi adroganter adsumpsit nec se primatum habere dixit 773, 11; Petrus dominum negauit et prodidit A 76, 6; A 80, 13; A 231, 19; A 234, 33; satanas dictus est A 77, 13; ad cadauer exanimae Tabithae accitus est 378, 1; Petrus quando orauerit 292, 16
- Petrus episcopus 735, 5; Petrus a Hippone Diarrhyto 457, 12
- Phaetontis fabula A 294, 107 sq.
- Pharao precatus veniam accepit A 62, 3; ad aquam uenit 764, 5; Pharaonis et Aegypti i. e. diaboli et saeculi durissima seruitus 328, 5
- Philippi diaconi baptisma 784, 22; A 73, 14, 29; A 74, 8; V c. 3
- philosophi nec humiles uidemus esse nec mites 379, 13; 398, 13; quid de peccatis sentiant 625, 5
- Philumenus hypodiaton 570, 14
- Phinices 785, 13; A 265, 2
- phoenix A 313, 133
- Phrygia 815, 5
- phytonissarum ariolationes A 166, 17
- Picus 21, 7
- Pilatus 30, 3; 414, 18; A 113, 17; A 137, 21; A 151, 2
- Pilumnus 21, 7
- Plato agnouit unum deum 24, 3
- plebs cum de rebus ecclesiae agitur praesens de lapsis indicat 520, 15; 522, 1; 523, 5; 526, 6; 553, 12; 562, 13; 685, 14; 717, 13; de clericis 570, 20 *uid.* concilia; sine plebis consensu nihil statuere decreuit Cyprianus 512, 19; plebi totus actus (de confessoribus ad ecclesiam regressis) erat insinuandus 611, 2; plebs ipsa maxime habet potestatem uel eligendi dignos sacerdotes uel indignos recusandi 738, 1; praesente et suffragante plebe episcopus eligitur 629, 23; 672, 6; 673, 8; 739, 12; 738, 3. 13; plebs a peccatore episcopo separare se debet 737, 20; immunis non est a contagio delicti 737, 5; 743, 12; plebs una Christo coniuncta aquae et uini 711, 7 — farinae et aquae commixtione significatur 712, 6; 754, 5; plebs sine lege A 171, 17
- poetae daemones norunt 23, 5
- Polianus 827, 14; 838, 6; 839, 4; Polianus a Mileo 443, 6
- Polycarpus episcopus 650, 13; 606, 8. 18; 735, 2; 766, 16; Polycarpus ab Hadrumeto 437, 20
- Pompeius episcopus 598, 4; 600, 8; 608, 3; Cypriani litterae ad Pompeium 799, 5; Pompeius Sabratensis 460, 13
- (Ch.) Pompeius 26, 2
- Pomponius episcopus 650, 13; 735, 4; 766, 8; Pomponius a Dionysi-ana 453, 1; Cypriani litterae ad Pomponium de uirginibus qui cum masculis fuerunt 472, 20
- Pontius, *uid.* Pilatus
- Pontus 816, 22
- populus, *uid.* plebs
- praefatio missae 289, 15
- praerogatiua communicationis 573, 10
- praefecti in urbe 840, 11
- praesides prouinciarum 840, 6

- presbyteri sedent cum episcopo in clero 585, 1. 14; ex lectoribus presbyteri designantur 584, 25; Numidicus presbyteri adscribitur presbyterio Carthaginiensi 585, 13; diuisiones mensurnae eorum 585, 2; presbyteri Romani episcopi sede uacante ecclesiam gubernant 553, 3 sq. cum presbyteris doctoribus episcopi lectores diligenter probant 548, 6; surgendum coram presbytero 174, 1; presbyteri qui haeretici facti sunt uel apud haereticos ordinati hac condicione recipiuntur ut laici communicent 776, 14; utuperantur presbyteri qui cum episcopi contemptu totum sibi uindicant 517, 5 sq. presbyteri quinque qui pro lapsis offerre et eucharistiam dare audent 514, 1 sq. qui temere lapsis pacem dederunt 522, 3; 562, 8; 569, 11; 570, 11; ueterem inimicitiam contra Cyprianum renouarunt 591, 5; 592, 10; V. c. 5; Felicissimo copulati 592, 14; a Cypriano abstenti 570, 11 et coepiscoporum sententia 676, 7; accuratius describuntur 677, 14 sq. presbyterii sententia de regressiuis 610, 7
 primatus 773, 11 sq. *uid.* Petrus
 Primitius presbyter 598, 17; 606, 6
 Primus episcopus 735, 2; 766, 5;
 Primus a Misgirpa 437, 13; Primus schismaticus 613, 7
 principes deus constituit A 161, 2;
 princeps sine uirtute A 160, 11 sq.
 principum condicio 14, 13 sq.
 Prisca Montani socia 814, 24
 Priscus episcopus 650, 11
 Priuatiuus 648, 5; 650, 14; Priuatiuus a Sufetula 444, 14
 Priuatus a Sufibus 444, 20; Priuatus Lambesitanus 575, 18; uetus haereticus in Lambesitana colonia 677, 15; Felicem haereticum pseudoepiscopum fecit 677, 23; Priuati factio concilium Carthaginem conuocauit 678, 18; 679, 6
 proconsul 618, 12; proconsulis acta 834, 18; 740, 21; V. c. 11
 Proculus pelerans 21, 6; Proculus episcopus 698, 8; 766, 12
 procurator ducentarius 740, 22
 proscriptio formula 729, 11
 protoplastus 190, 15
 publicani preces 269, 24
 Pudentianus a Cuiculi 457, 7
 pudicitia A 14, 12 sq. A 23, 3 sq. eius praemia A 22, 2 sq. exempla A 19, 5; laus A 15, 11; quibus rebus consistat A 159, 10 sq. femina sine pudicitia A 158, 13 sq. *uid.* u. continentia, ornatus, uirgo
 pueri confessores et martyres 238, 13; 483, 3; 832, 21; pueri tres fortissimi. *uid.* Ananias
 pulpitum i. e. tribunal ecclesiae 583, 24
 pupillos protegendos esse 181, 20
 Puppianus Florentius 726, 8
 Pusillus a Lamasha 458, 10
 Quaesitor 12, 9
 Quietus 735, 6; Quietus a Burne 446, 19
 Quintianus martyr 535, 16
 Quintus 624, 15; 650, 11; 735, 7; 766, 8; 771, 2; 776, 9; 779, 1;
 Quintus ab Aggya 456, 8
 Quirinus 101, 5; Cypriani et Quirini ministerium 835, 19; 837, 19; 838, 1
 Rachel speciosa typus ecclesiae 53, 2
 Ragnel filia A 148, 12
 Rahab typus ecclesiae 217, 4; 752, 23
 Raphael angelus 290, 27; 303, 5; 377, 9; A 145, 16
 rebaptisma A 69, 10, *uid.* baptisma
 Rebecca typus ecclesiae A 106, 21
 regna sorte uariantur 22, 5; serui uigiles Christo dominante regnabunt 233, 15, *uid.* martyres
 Regulus auspicia seruauit 23, 4
 remissa peccatorum. *uid.* peccata
 Repostus Sutmurensis 678, 5; Repostus de extorribus 590, 5
 resurrectionem domini mane celebramus 714, 19; resurrectio mortuorum describitur A 308 sq.
 reuelationes. *uid.* uisiones
 rex: regum origo 19, 2; regis nomen A 166, 6; iustitia regis A 167, 17; regis officia A 166, 9 sq. rex iniquus A 166, 4
 Riphaeae arces A 315, 170

- Roboam rex A 258, 14
 Rogatianus diaconus ad Firmilianum legatus missus 810, 3; 819, 2; Rogatianus episcopus contumeliis et iniuriis a diacono suo exacerbatus 469, 10; 471, 21; 472, 1. 9; Rogatianus episcopus 650, 8; 735, 6; 766, 9. 14; Rogatianus a Noua 455, 13; Rogatianus presbyter 480, 2; 485, 11; 504, 12; 587, 2; 590, 3. 12; Rogatianus presbyter gloriosus senex 484, 6
 Rogatus episcopus 650, 14
 Roma pro magnitudine sua praecedere debet Carthaginem 618, 17; Romana ecclesia Petri cathedra et ecclesia principalis unde unitas sacerdotalis exorta est 683, 10 sq. 630, 1; inde origo unitatis 683, 11 (*uid.* Petrus et ecclesia); Romanae ecclesiae fides ab apostolis praedicatur 683, 12; 692, 8; Romani non in omnibus ueram traditionem tenent et frustra apostolorum auctoritatem praetendunt 813, 20; Romani cleri litterae 528, 16; 549, 2; 572, 9; in Sicilia missae 553, 3; Romanum concilium de lapsis 627, 1; 628, 4; Cyprianus clero Romano scribit tum sine episcopo agenti 488, 20; 527, 1; 540, 9; 565, 3; 571, 7; 626, 18; ecclesiae Romanae uigor et fortitudo 551, 16; 693, 2
 Romanorum origo 22, 7; Romanorum annus A 253, 8
 Romulus 21, 6. 8; 22, 11; A 6, 17
 Rucuma: Lucianus a Rucuma 451, 18
 Rufinus diaconus 565, 5; confessor 557, 3
 Rusiccade: Verulus a Rusiccade 457, 4
 Rusticus presbyter 817, 18
- Sabina martyr 535, 13
 Sabinarum raptus 21, 9; A 6, 18
 Sabinus episcopus 735, 13; 739, 14; 740, 10
 Sabratensis Pompeius 460, 13
 sacerdotes Christus in ecclesia sua eligit 608, 8; 672, 10; 726, 17; 733, 12; 738, 4 sq. (*uid.* episcopus); ordinatio sacerdotum iustae quae omnium suffragio et iudicio fuerit examinata 738, 15; sacer-
- dotes dei ab eo qui sacerdotes facit uindicantur 470, 9; sacerdotes antistites templorum i. e. membrorum hominum 188, 16; dispensatores dei 672, 16; sacerdotium uetus cessauit et nouum incepit 50, 13; sacerdotalis auctoritas quanta sit 226, 12 sq. 470, 1 sq. 670, 16; 728, 15; 729, 16; interfici deus iussit sacerdotibus suis non obtemperantes 476, 18; non est cum Christo qui aduersus sacerdotes Christi facit 226, 2; quales esse debeant sacerdotes 736, 1 sq. 777, 1; 247, 16; uituperantur qui stipes oblationes et lucra desiderant 724, 4; pacem quomodocumque a sacerdote dei semel datam non auferendam esse concilium decreuit 717, 18; sacerdotes uel in minore crimine constituti ad altare accedere non debent 723, 7 sq. sacerdos lapsus precem offerre nequit 723, 1; 725, 1; episcopus lapsus sacerdotium retinere nequit 722, 13; ultra lapsos laicos ruinae maioris pondere sacerdotis proruerunt 724, 16; plebs non immunis est a contagio delicti cum sacerdote peccatore communicans 737, 5. 10; qui cum profanis sacerdotibus communicant morte sunt digni 743, 12; plebs habet potestatem sacerdotes indignos recusandi 738, 1; sacerdos dei euangelium tencens occidi potest, uinci non potest 687, 3; sacerdos tutor nominari non debet 465, 9; 466, 19
 sacrificati qui illicitis sacrificiis manus polluerunt 238, 5; 243, 3; 528, 1; 551, 12; 624, 20; A 57, 11; episcopi sacrificati 678, 13; Ete-cusa dona numerauit ne sacrificaret 531, 18; inter sacrificatos condicio frequenter et causa diuersa 633, 2; placuit sacrificatis in exitu subueniri 636, 7; sacrificatos Nouatus damnauit 619, 6; subita uelupcia sacrificatorum 254, 16; uelamen quo sacrificantium capita uelabantur 238, 5
 sacrificia malorum non accipiuntur 181, 12; sacrificium uetus cessauit, nouum incepit 49, 18 sq. sacrificium (= hostia dominica), *uid.* eu-charistia

- sacculum. *uid.* mundus
 sal terrae discipuli appellantur 279, 17; episcopi A 93, 8
 Salomon A 161, 12; datam sibi gratiam retinere non potuit 505, 19; 228, 7; A 153, 8; A 167, 14
 Saluianus a Gazaufala 458, 13
 Samaria 784, 15; A 161, 16; Samaritani A 73, 13 sq. Samaritana mulier A 196, 10
 Samson A 88, 29
 Samuel typus Christi 53, 9; a Iudaeis contemptus 470, 10; A 131, 13; unxit Saul in regem A 258, 9 sq.
 sanctum domini. *uid.* eucharistia
 Sarra 52, 16; A 148, 8
 satisfactio quomodo fieri debeat 262, 23
 Sattius episcopus 650, 9; 735, 4; 766, 11; Sattius a Sicilibba 450, 20
 Saturninus 531, 17; 535, 12; 541, 7; 544, 11; 650, 8, 9, 10; 735, 5, 7; 766, 1, 8, 9, 11, 13; Saturninus ab Auitinis 456, 5; a Tuca 454, 1; a Victoriana 453, 19
 Saturnus falcem ferens 20, 4 sq. acerarium Saturni 20, 7
 Satorus confessor 535, 15; Satorus acoluthus 666, 10; Satorus lector a Cypriano ordinatus 548, 3 sq. 571, 13; Satyrus lector 565, 14
 Saul rex 404, 16; A 88, 29; A 135, 12; A 161, 11; A 258, 13; unctus A 258, 12; Iudaeis excitatus 470, 13; David odit 422, 9; A 64, 19; A 89, 3; datam sibi gratiam perdidit 505, 19; A 89, 3
 scenae sales A 8, 5
 schismata quomodo nascantur 730, 3; non facienda, etiamsi in una fide permanent 174, 4 sq. poenae obnoxii qui se schismaticis adiungunt 758, 11; perditionem maximam adquirent 754, 16; gentibus adaequandi 756, 2; schismatici inter initia feruent, incrementa habere non possunt 643, 1; schismata nunc crebrius surgunt 806, 8; V c. 8; Scythicae arae A 289, 16
 secessus: dominus in persecutione secedere et fugere mandauit 244, 10; secundus ad gloriam gradus est cauta secessio 239, 1. *uid.* Cyprianus
 Secundianus a Thambis 459, 13
 Secundinus episcopus 650, 9; 735, 4; Secundinus a Carpos 445, 21; Secundinus a Cedras 442, 11
 Sedatus episcopus 472, 19; 735, 3; 766, 10; Sedatus a Thuburbo 444, 7
 Sedecias rex A 269, 19; A 258, 22 sq.
 Segermi: Nicomedes a Segermis 441, 16
 Segor urbs A 293, 98
 senex sine religione A 153, 16 sq.
 septenarii numeri sacramentum 337, 26 sq. 338, 1 sq. 337, 13
 sepulera gentilium 749, 20
 Serenianus in Cappadocia praeses acerbis persecutor 816, 27
 Sergius in carcere 480, 2
 serica contexta cum auro et hyacintho 196, 25
 serpentes coluntur 360, 6; uenena serpentis antiqua 375, 15. *uid.* peccata
 seruorum condicio iniusta 356, 15; seruorum curam fideles maiorem debent habere 171, 18; serui christiani dominis carnalibus magis debent seruire 171, 1 sq.
 Seuerianus confessor 532, 10
 Sieca: Castus a Sieca 447, 9
 Sicilia 553, 3
 Sicilibba: Sattius a Sicilibba 450, 20
 Sidonius confessor 609, 9, 13; 614, 13; 629, 7; 621, 2
 Siguense metallum 838, 7
 Simeon Christum natum esse cognouit 298, 19; A 122, 22; A 265, 14
 Simon magus A 89, 28
 simulacra. *uid.* idola
 Sin A 222, 3
 Sina mons quid significet A 105, 11 sq. A 106, 5; A 110, 2 sq. A 111, 6 sq. A 116, 9
 singularitas. *uid.* u. clericus
 Sion mons quid significet A 105, 11 sq. A 106, 3; A 110, 3 sq. A 111, 6 sq. A 114, 8 sq. A 115, 7; A 116, 9 sq.
 sistrum A 303, 32
 Smerdis magus A 263, 21
 Socratis daemonium 23, 15
 Sodomorum excidium A 289, 1 sq. A 297, 1
 sol quo die sit creatus A 267, 11; A 283, 15
 Soliassus budinarius de extorribus 590, 7

- Sophia 535, 19
 Sophronius schismaticus 590, 7
 Soranus et Hippocrates 762, 11
 spectaculum exhibet praetor aut consul A 12, 25; spectacula pretium largior adparatus amplificat 9, 11; 389, 22; sacrificiorum gentilium genera in ludis A 7, 9; lites in coloribus contentiones in curribus fauores in honoribus A 7, 20; homines fiunt hostiae A 7, 10; scenae sales A 8, 15 sq. spectacula in honore alicuius idoli A 4, 9; A 6, 6; A 7, 6; omnia spectaculorum genera damnata A 6, 3 sq. spectaculorum uoluptas non innocens A 3, 5. *uid.* ludi
 specula quadrata uineae A 117, 15
 Spesina 535, 13
 spiritus sanctus qui hodie accipitur inuisibilis uisus est super discipulos insedissee A 91, 10; cur in columba uenerit 217, 18; hora tertia 292, 15; in igne frequenter apparuit 179, 3; in quosdam insiluit A 88, 17; per baptismum accipitur 707, 16, *uid.* baptismum; non de mensura datur 763, 8, *uid.* gratia; non contristandus est 120, 3; spiritalia ad uitam ducunt 167, 8; spiritalis gladius 477, 2, *cf.* 475, 12
 spiritus insinceri et uagi = daemones 23, 12; quid faciant 24, 7; quomodo eiciantur 25, 3
 sportula presbyterorum 585, 1
 statio = conuentus in ecclesia 598, 9; 612, 7
 Status confessor 532, 9
 Stephanus martyr primus 408, 22; A 229, 22
 Stephanus episcopus 598, 4; 600, 8; 608, 3; Cyprianus Stephano scribit de Marciano 744, 2 sq. 775, 2; Sabinus Romam pergens Stephanum fefellit ut in episcopatum reponeretur 739, 20; Stephanus de haeticorum baptismo quid rescripserit 799, 9; Cypriani legatos non admisit 826, 7; Cyprianum pseudo-prophetam et pseudoapostolum uocauit 827, 5; A 272, 8 sq. Stephanus haeticos adserit 799, 11 sq. 805, 3 sq. sacerdotes dei ueritatem Christi et ecclesiae unitatem tuentes abstinendos putat 805, 23;
 Stephani inhumanitas 811, 3; discordia 813, 28; stultitia 821, 15
 stipendia ecclesiae 588, 14, *cf.* 587, 13
 Stoicorum sententia de peccatis 635, 5
 strophae argumentorum A 8, 17
 Successus episcopus 650, 7; 735, 3; 766, 6; 839, 7; Successus ab Abbir Germanicana 443, 15
 suci herbarum 197, 18
 Sufes: Priuatus a Sufibus 444, 20
 Sufetula: Priuatus a Sufetula 444, 14
 Superius collega Cypriani 648, 9
 superstitiones gentilium in spectaculis A 4, 6
 Susanna pudica 593, 22; A 20, 13; A 148, 14
 susurrones maledictos esse 181, 9
 synagoga haeticorum 820, 20; 819, 24
 Syria 30, 4; A 106, 6
 Syri 22, 6
 Tabitha operationibus iustis dedita 377, 23
 tabulae duodecim 11, 18
 Tarsi A 298, 25
 Tatus rex 21, 9
 Tecla A 149, 2
 temptatio, *uid.* persecutio
 Tenax episcopus 735, 6; Tenax ab Horreis Caeliae 456, 14
 tertium genus hominum A 265, 7
 Tertullus presbyter 503, 16; 510, 7; Tertullus episcopus 472, 19; 650, 9; 766, 10
 tesserae V c. 16
 testamentum nouum 46, 17 sq.
 Thabracae: Victorius a Thabracae 446, 7
 Thambi: Secundinus a Thambis 459, 13
 Thamogade: Nouatus a Thamogade 438, 1
 Tharassa: Zosimus a Tharassa 454, 18
 Thasualthe: Adelphius a Thasualthe 449, 15
 theatrum 9, 16 sq. A 12, 2
 Thebani fratres 25, 18
 Thebeste: Leucius a Thebeste 448, 8
 Thelepte: Iulianus a Thelepte 455, 1
 Theni: Eucratius a Thenis 447, 14
 Theogenes ab Hippone Regio 443, 8

- Therapius ante plenam paenitentiam
 Victori pacem dedit 717, 11
 Therapius a Bulla 455, 16
 Thibari: Vincentius a Thibari 450, 4;
 plebs Thibari consistens 656, 6
 Thinisa: Venantius a Thinisa 453, 5
 thibomoni qui se exhibere non pos-
 sunt 487, 21
 Thomas incredulus 582, 26
 Thubunas: Nemesianus a Thubunas
 438, 11
 Thurburbo: Sedatus a Thurburbo 444, 7
 Thucca: Honoratus a Thucca 458, 16
 Thuccabori: Fortunatus a Thucca-
 bori 444, 1
 Tiberinus 21, 7
 Tiberius Caesar imperator A 267, 2,
 23; A 268, 7
 tibicinum artificia describuntur A 9,
 23
 Tigris flumen A 285, 62
 Timida Regia: Faustus a Timida
 Regia 455, 5
 timor fundamentum spei et fidei 134,
 3 sq.
 tinctio, *uid.* baptisma
 Tobî et Sarra A 148, 7
 Tobias patiens 302, 25; 337, 20; 410,
 15; A 145, 16; orans semper et
 operans 290, 27; V c. 10; qualis
 pater 388, 25
 togati patres familias A 8, 19
 tormenta, *uid.* persecutio
 tragicæ noxi insanix A 10, 6
 tres pueri in camino ignis 292, 4,
uid. Ananias
 Tria Fata 531, 20
 tribus decem a tribu Iuda et Benjamin
 seissæ 754, 19
 trinitatis sacramentum 292, 6; A
 55, 26
 Trofimus sacerdos lapsus in ecclesiam
 laicus receptus est 624, 19; 631,
 17 sq. 632, 6 sq.
 Tucca: Saturninus a Tucca 454, 1
(uid. 458, 16)
 tunica Christi unitatis sacramentum
 215, 13; 216, 10; A 171, 4
 Turasius presbyter A 274, 20
 Turca A 238, 29
 turibulum 226, 22
 turificati 624, 20; A 238, 16
 tutor vel curator testamenti clericus
 constitui non debet 465, 9
 Tyrius ruber A 317, 212
 Vada: Datinus a Vadis 443, 11
 Vaga: Libosus a Vaga 448, 3
 Valentimiani 781, 13
 Valentinus hæreticus 805, 4; 813, 10
 Valeriani imperatoris rescriptum de
 sacerdotibus damnandis 839, 15;
 840, 5
 uelamen sacrificantium 238, 5
 nellendum non esse 173, 18
 Venantius a Thinisa 453, 5; 735, 6
 Verianus 650, 12
 Venus calua 22, 3; impudica 10, 17
 Venustus martyr 534, 20
 uernaculi dei Romanorum 21, 5
 Verulus a Rusicæ 457, 4
 Vespasianus imperator A 262, 27;
 A 263, 7
 Victor 472, 19; 650, 8; 698, 8; 735,
 4; 766, 7, 11, 12; 834, 2; 827, 14;
 Victor quondam presbyter 717, 9;
 Victor martyr 534, 19; Victor ab
 Assuras 456, 18; — a Gorduba
 451, 3; — ab Octauo 459, 1; —
 a Thabraça 446, 7
 Victoria coniunx presbyteri Felicis
 537, 3
 Victorius 650, 11; 735, 8
 Victoriana: Saturninus a Victoriana
 453, 19
 Victorinus martyr 534, 19
 Viens Caesaris: Ianuarius a Vico
 Caesaris 445, 16
 uidua in tertio Regnorum 386, 14;
 in euangelio 384, 23; uiduarum
 cura 181, 20; 485, 9; 487, 20; hon-
 or 171, 12
 Vigilus episcopus A 119, 5; utrius-
 que linguae instructione fundatus
 A 129, 7; repente dei iussu epi-
 scopus constitutus A 130, 12; Vi-
 gilio dedicat Celsus Iasonis et
 Papisci disceptationem A 129, 1
 Vincentius episcopus 735, 7; Vin-
 centius a Thibari 450, 4
 uirga ferrea domini 623, 4; 644, 1
 uirginum laus 189, 12; A 18, 9; A
 215, 22; bonum continentiae et
 uirginitatis 144, 12 sq. uirginitatis
 præmia 190, 3; 204, 4; 832, 19;
 uirgines castæ angelis æquantur
 203, 15; uirginibus dominus et ca-
 put Christus ad instar et uicem
 masculi 203, 6; uirginum officia
 190, 3, 27; 192, 6; 204, 8; uirgini
 cultus nimis perniciosus 191, 6;
 192, 12; 194, 2, 10, 15; 198, 22;

- 199, 15; 200, 4; uirgo nuptiis interesse non debet 200, 13 sq. nec balneis promiscuis 200, 23; 201, 6; nec cum masculis habitare 473, 1. 21 sq. 476, 7; quid sit faciendum si uirgines quae statum suum continenter tenere decreuerint in eodem lecto cum masculis mansisse detectae sint 473, 1 sq. uirgines diuites quomodo patrimonio uti debeant 192, 12; 195, 5. 24; floret ecclesia tot uirginibus coronata 189, 16; 638, 9; frequenter plangit uirgines 201, 15; uirgines si castae perseuerare non possunt melius nubunt 474, 17; 201, 21; 199, 15; 476, 7; uirgines martyres 238, 13; chori psallentium uirginum A 202, 18
- uirorum scelera 11, 2
- Virtus presbyter 590, 11
- uirtutis uia difficilis 202, 9 sq.
- uisiones nocturnae 520, 6; uisiones Cypriani 309, 2; 497, 10; 498, 9. 19; 582, 5; 651, 7. 17; 734, 3; V c. 12 et c. 13; ineptae quibusdam uidentur 734, 8
- uitae sacramentum 288, 1; uita hominum olim ultra octingentos et nongentos annos longaeua 353, 25
- Vlemaradan rex A 260, 22
- Vlulae: Irenaeus ab Vlulis 454, 11
- unanimitatis bonum 220, 15; 221, 4 sq.
- ungi necesse est baptizatum 763, 13
- ungula effodiens 11, 23; 246, 18; 491, 14
- unitas. *uid.* ecclesia
- uoluntas dei quae sit 277, 22
- uota cito deo reddenda 143, 15
- Vranius 535, 15
- Vrbanus confessor 609, 8. 13; 614, 12; 620, 7; 621, 2
- Vrbs=Roma 617, 5; 618, 7; quae grassentur in urbibus scelera 8, 22
- Vtica 841, 4. 12; Aurelius ab Vtica 451, 8
- Vthina: Felix ab Vthina 446, 10
- uxor. *uid.* matrimonium.
- Xistus in cimiterio animaduersus 640, 9; V c. 14
- Zacchaeus V c. 18
- Zacharias sacerdos 337, 5; 687, 5; A 135, 18; A 263, 24; V c. 13
- Zama: Marcellus a Zama 454, 8
- zeli origo 421, 8; zeli mala 422, 26; 423, 1. 17; 424, 4; zeli uulnera occulta 424, 25; 419, 2; zelans diaboli imitator 421, 19; sine pace 427, 18; Cain similis 426, 8. 9
- Zetus episcopus 613, 14
- Zosimus a Tharassa 454, 18.

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

- A** ab: quod a Quirino et a te ipso misisti 837. 19; ab omnibus nobis confirmare debemus 446. 15; inspirauit brutum diuino a pectore pectus A 284. 31; Caccilius a Bilita 436. 11; 437. 13. 20; 438. 1. 11; 440. 6. 10 *et ibidem saepius* (*scmel* de: Felix de Caesaraugusta 740. 10). — mori ab aliquo 689. 6; A 115. 2; pati a fratribus 668. 10; ab aqua perfusi 762. 21; a tanto fragore caeli prostrati A 112. 17; a periculis incolumem reseruari 700. 21; a quibus (*sc.* diaboli tentationibus) firma et fida tutela 287. 9; ignis ab opere pressurae intolerabilis 534. 13; ab ecclesia perire 596. 10 (*cf.* 675. 5. 11); a gradu gloriae excidere 648. 15; a proposito suo mutari 625. 7; a comitibus remanere 586. 5; remanere a salute 280. 22; a martyrii consummatione dilatus V c. 7; a praemio minorem esse 835. 4; hoc uestitus genus a iactantia minus non est V c. 6; Paulus a quaestione 534. 19; — a bimatu et infra qui fuerant 661. 22; a partu infans nouus 719. 18; spiritus impleuit Ioannem adhuc ab utero matris suae A 89. 11; — ipse plus ab omnibus (= inter omnes) laborauit A 198. 27; — ab inuicem separari 278. 17; 364. 18; 476. 9; 711. 18; 810. 6; 811. 1; A 105. 9; ab inuicem liberi A 187. 22 (*cf.* ab se inuicem recedere 475. 23); ab ante uirtutem tuam A 147. 5 sq. — a *cum accusatio conuinctum* A 100. 10; A 103. 17; A 113. 5
- abdicari hereditate A 136. 3; abdicatus heres A 139. 12
- abditia mentis 383. 13; 653. 6
- abhorrere: utiles potus quasi amaros et abhorrentes respuunt 569. 20
- abdicere: Christus abiectus est saeculo A 49. 18; caelesti regno abiecti A 141. 4
- abigeata ouis et errabunda 773. 1
- abibat uiam suam A 74. 10
- ablatiuus substantiuu pro aduerbio*: perfidia 21. 9; fecunditate 203. 23; uoluntate 633. 5; 644. 8; 648. 16; corpore 659. 19; ignoratione 255. 9 (ignoranter 701. 6; 715. 3); *ablatiuus* = in *cum abl.* 13. 25
- abnuere deum (= negare) 262. 20 *et saepius*; — consilia 724. 3
- abolere (= deponere ex memoria) 610. 5
- abortio properans 619. 5
- abrumperre: somno inertiae ueteris abrupto 232. 28; per praeeptis et abruptum 724. 1; abrupta perfidia 225. 12; — praesumptio 517. 5; — cupiditas 358. 29; abrupte et indigne promissum 515. 13
- abscedere (= mori) 631. 21; 636. 12 *et saepius*
- abscidere amicitiam 299. 19; — iter doloris 647. 4; — a caritatis unitate 826. 13; femineis affectibus abscisus A 183. 22

- absconsa hominum iudicare A 86, 19; ne esset absconsum A 122, 13
- absentare: absentatur ad finitas proximorum A 206, 18; absentari A 207, 26
- absit 551, 16; absit ut 566, 16; A 188, 5; V c. 15
- abstinere aliquem (*i. e.* a communicatione ecclesiastica remouere) 472, 6, 12; 805, 24; 825, 19, 20; abstentus 280, 8, 21; 589, 1; 666, 14; 676, 7, 11; 678, 4, 11; 745, 3, 6 *et saepius*
- abundare *abs.*: abundant pecudum greges in agris 195, 21
- abusiuus Christianus A 164, 3
- abuti nomen A 77, 1
- abyssus: omnes abyssi proruperunt A 56, 7
- ac si 530, 14; 628, 3; 836, 16
- accendere: se in arma miles accendit A 42, 12
- acceptio personae (= respectus) 763, 19
- acceptor (= accipiter) 692, 23
- accessus: occultis accessibus serpente 209, 13
- accipere: in acceptum referre 263, 26; 730, 13; 785, 15; 805, 10; accepta (?) facere 551, 3
- accusatiuus graecus*: in me oculos tuos fixus es 4, 4; amicta erat pallium purpureum 196, 9
- acerbatio: quae in librum missum congesta fuerant acerbationibus criminosis 600, 21
- acerbus: acerba poma (= immatura) 522, 22; tam immaturo et acerbo tempore 573, 4
- acolithus 485, 13; 570, 15; 603, 15; 612, 6; 616, 8, 11; 677, 7; 835, 20; 836, 13
- actio: gratiarum actio ad deum 380, 26; 586, 12; V c. 12; actio (histrionis) ad imaginem ueritatis expressa 9, 19; nolo mihi de martyrio quisquam moueat actionem (= uerba faciat) A 210, 9
- actum: apud acta proconsulis pronuntiasti 834, 18 (V c. 11); actis etiam publice habitis apud proconsulem ducenarium 740, 21
- actus (= res gestae) 300, 15; 401, 10; 465, 18; 549, 9; V c. 11; V c. 15; uitae actus A 3, 11; (= agendi ratio) 229, 4; 253, 12; 274, 15; 276, 25; 486, 18; 604, 7; 625, 4; 639, 5; 739, 13; 763, 22; 834, 13; *etiam de nauis dicitur*: fructum de actibus eius et cursibus non uidebis 647, 2; pro loci et actus nostri mediocritate rescribam 568, 6
- ad: stare ad aliquid *e. c.* ad promissum dei praemium, ad ueniam 289, 11; 638, 17; 693, 19; 833, 1; 840, 8; certare ad aliquid 495, 4; 394, 21; currere ad coronam V c. 16; crescere ad humani generis augmentum 203, 23; 4, 8; 195, 1; 302, 28; deesse ad praemium (*sc.* tribuendum) 394, 27; ad speciem formae comi 191, 14; ad usus bonos operari 195, 23; uerba ad precum misericordiam non habere 254, 18; aliquid ad cibum tegumentum accipere 280, 12; 664, 23; aliquid comminari ad poenam 666, 3; pacem dare ad quietem 652, 18; poena superest ad dolorem 364, 1; exemplum facere ad ruinas 476, 11; hanc nullum ad decorem commendabat species A 20, 15; ad praedam mitti 696, 2 (382, 8); 744, 13; reputari ad iustitiam 379, 22; ad letale contagium serpente 249, 7; destruere ad ruinam 411, 15; 742, 11, 12; pedes copulare ad infamiam 829, 17; ad euersionem maiorem paenitentia eripitur 551, 22; consulere ad salutem uiam 189, 23; 267, 15; 308, 26; 400, 7; 473, 21; 477, 12; instruere ad disciplinam 515, 19; ad spem regni 375, 19; ad uitam teneri 632, 23; castrari ad regnum 203, 26; animari ad lucem 378, 14; ad denarium uocari 763, 27; ad corruptelam desideria praesentium sollicitare 201, 1; ad cloacam et caenosam uoraginem uulgi sanctificatum corpus uiolare 644, 10; ad aliquid esse (*i. e.* creatum esse) 197, 10; 195, 18 — expauescere ad pressuras pugnam *etc.* (cf. 297, 3; 297, 16; 188, 11; 741, 21) 320, 26; 666, 6; 659, 19; 829, 5; ad prima uerba minantis inimici cadere 241, 17; ad uocem diuinam tremere A 313, 137; ad infames fabulas ingemescere 201, 15; indignari ad stultitiam 821, 14; ad quemlibet

- casum medella rescinditur 563, 21; miserae uoces ad singula fragmina ponti A 299, 49; ad murmura caeli oculos retorsit A 294, 116; mirari ad munera A 41, 8; ad aliquid rescribere 512, 16; 523, 14; 525, 15 — respondere ad aliquid 189, 15; 193, 15; 430, 5; 432, 9; 593, 21; ad epistolam consentire 435, 17; 341, 24; 807, 13; ad lenes auras hortorum facies consentit 3, 7; formare instruere ad aliquid 30, 4; 188, 17; 311, 1; 516, 2; 506, 5; ad imaginem praefigurari 328, 4; 404, 5; ad instar et uicem masculi 203, 6; ad instar angelorum A 215, 28 (*cf.* 12, 23); ad instar liquidi sermonis exprimere aliquid V c. 12; V c. 18; ad aliquid similis 199, 14; probatio est ad fidem facilis 212, 7; ad unanimi- tatis nunculum coniungere 811, 22; securi de praemio caelesti ad prophetiam 837, 15; aquam accipere ad mensuram 535, 5 — ad (circa, aduersus, *nostrum gegenüber, in Rück-sicht auf*): impedire aliquem ad aliquid 249, 9; 720, 14; pugnare ad bestias 9, 9; implacabilis ad aliquem 254, 4; ad praecem pau- peris humanus 376, 25; cauti ad sollicitudinem 189, 21; simplices ad innocentiam 209, 3; timidi ad pietatis obsequium 358, 15; timidi ad periculum 210, 10; ad discendi patientiam lenis 807, 17; ad om- nem tolerantiam fortis 204, 20; for- tes ad passionis tolerantiam 578, 2; 415, 14; ingrati ad beneficia 306, 16; idoneus bonus ad V c. 2; V c. 10; V c. 15; ad pecuniam domini 245, 12; principatum habere ad crimina 22, 11; ad pernicio- sa potentatus 24, 1; ad temporis huius proelium primus 582, 9; merces ad gratiam secunda 202, 18; ad res malas usus 14, 10; ad bonos mores exemplum 496, 10; ad nocendum occasio 474, 3; ad audaciam comites 470, 7; exemplum ad diuinum imperium mutuum 25, 16; ad mulieres circumducendas imitari aliquem A 198, 28; animus ad nuptias 201, 18; oculi ad libidinem curiosi 200, 23; laborare ad medellam 431, 19; 479, 4; hac ratione ad aliquem esse oportet A 169, 10; ad (= apud) quibus ad te ratio constiterit 536, 3 (*cf.* quibus apud nos ratio constiterit 539, 10); circumcisio spiritalis ad fideles seruos esse coepit 477, 2; — ad liquidum et integre loqui A 81, 25; ad perfectum erudire 400, 13; se ad incertum subicere temptati- oni A 198, 28; ad praesens suauia 569, 21; ad praesens ligati 829, 20; ad tempus 368, 20; 370, 2; 670, 7; 672, 2; 728, 14; A 275, 7; ad horam 841, 19; ad inuicem conuenire A 195, 4; adusque proge- niem A 120, 2; ad hoc (= prop- ter hoc) 584, 16, 17; 652, 3; 673, 21; 687, 16; 780, 21, 22
- adaequari alicui 756, 5; 763, 7
adaquare 706, 13
adaccumulare tenebras 824, 29
adeurro; *perf.* adueurri 693, 12
addictio fornicationis (*oppo- n.* integritatis dignitas) A 215, 4
addictus (= damnatus): cremabit addictos ardens semper gehenna 368, 16
additamentum (*scil.* pecuniae = *no- strum Zulage*): additamento de- sideria pauperum iurare 587, 15
adducere in se delicta 723, 14
adedo: (arbor) subter aderam perdit humum A 292, 67
adeo ita A 73, 4
adfatus: adfatus tremisco tuos A 286, 95
adfectare libertatis audaciam 398, 15; (uirgo) adfectat animum alterius mouere A 23, 11
adfectio (= amor) 232, 1; 576, 14; 605, 16
adfectus (= amor) 189, 18; 240, 2; (= uoluntas) A 165, 19; reprae- sentauit uos adfectibus nostris Ce- lerinus 576, 4
adfirmatores consiliorum 549, 14
adfligatione mali cohaerentis gregem contaminare 685, 1
adhuc (= praeterea, *καὶ οὖν τοῦτοις*): ne adhuc lapsa et hoc accedat ad crimen 249, 21 *et* 477, 1; 750, 13; 763, 26; 792, 17; adhuc fortius 284, 14; 332, 13; adhuc apertius 751, 19; ultra adhuc 667, 2; adhuc amplius 289, 4; adhuc potius 514, 2; 795, 6; adhuc etiam 813, 31;

- adhuc insuper 404, 19; 681, 2; 683, 8; 685, 23; 688, 7; 740, 13; 779, 16; 826, 8
- adiacere alicui (= in potestate esse alicuius) A 38, 16; A 40, 1
- adigit diabolus masculinum et feminam A 194, 11
- adimplere (= *erfüllen*) 704, 8. 10; 706, 19; A 104, 15 *et saepissime*
- adinuentor (= *ἐφευρετής*) 743, 7; A 99, 19
- adipiscere: adipiscitur lux A 28, 1
- adire promiscuas balneas 200, 23
- aditus introeundi 479, 11
- adiudicare: cum ipsis se adiudicat et condemnat 813, 18
- adiumenta 761, 4
- adiungi: qui nunc pro dimittendis feminis alienis adiunguntur, quid facerent si liberos proicere iuberentur 208, 7, *fort. corruptum*
- adiurati per deum 25, 3
- adlapsus Aethiopus Gaeton A 285, 61
- adlectio domini A 132, 2
- administrationes diuinæ 629, 9
- admixtus dei sui rebus V c. 11
- adoratores dei 292, 12
- adpropinare A 154, 8
- adpropinquantes et uicini 556, 1
- adquiescere alicui 588, 13
- adsecla desertor 13, 11
- adserere maiestatem dei 337, 5; 682, 7; honorem dei 661, 11; euangelium Christi 605, 1; A 79, 20; innocentiam 671, 8; noctem pro die 211, 26; mala A 187, 26; sinceritatem rei A 3, 10; aliquem meliorem A 208, 24; haeticorum baptismum 797, 18; 799, 12; 805, 10; 818, 16; 793, 20; haeticos 768, 11; 782, 6; 814, 3; 825, 8; 827, 4; adserere 597, 16; 758, 23; 792, 9; 804, 1; = narrare A 202, 19
- adsertores euangelii 599, 7; — nominis 492, 8; — dilectionis huiusmodi A 206, 10
- adsistere cruci 278, 2; — ecclesiae 445, 18; 538, 9
- adsolet fieri A 202, 18
- adsumet ueritatis inimicos ignis (*i. e. gehenna*) A 34, 4
- aduerbia substantiuo adiecta adiectiuu uice funguntur*: plebs istic 600, 15, *uid.* istic; illic ecclesia 468, 24; inde ciues V c. 12; retro aetas 816, 25; semper regnum 432, 15; uere testes et uere martyres 579, 8; interim sacerdos V c. 10; *item aduerbialia uelut*: a uultibus atque ab oculis uestris lugubris separatio 593, 4; spiritus sancti super eum mansio A 79, 12; 377, 3; 341, 7; 628, 4; 786, 23; A 19, 4; A 84, 19 *et saepius*
- aduersitas (= res aduersae) A 162, 1; A 167, 3
- aduersari aliquem A 134, 21
- aduersa uirtute resistendum A 37, 7
- aduersus inuicem A 195, 12
- adulter: adultero colore crinem mutare 199, 19; adulterum et contrarium caput 600, 5; adulter et extraneus episcopus 642, 11; adultera cathedra 745, 12; facinoris admissionis adulter A 100, 8
- adulterare ueritatem 423, 10; 715, 23; — plasticam dei 198, 7; — post dei manus oculos 240, 18; — aquam ecclesiae 786, 15; — nomina 750, 18
- adulterinae doctrinae 593, 23; adulterinum immo internecinum baptismum A 90, 18
- adulteria colorum 199, 5
- adumbrata simulatione fidei gratiam frustrari 783, 6
- adunare 285, 5; 431, 24; 432, 10; 529, 1; 620, 3; 697, 1; 711, 15
- adunatio fraternitatis 692, 5; adunationis nostrae corpus unum 698, 21; multorum granorum adunatio 754, 7
- aduocatio (= auxilium) 555, 2; 806, 11; A 3, 14; (= recreatio) A 6, 19
- aduocatus (= adiutor) 268, 12; 378, 9; 499, 18; 637, 7; 794, 21 *et saepius*
- aedicula (= sacellum) 26, 13
- aegritas (= aegritudo) A 137, 19
- aegritudo (= aegrotatio) 538, 17; 765, 6
- aemulus color 198, 16; — ingressio 193, 14; aemuli sacerdotum 222, 3; 602, 13 (*cf.* aemulatio 643, 3); aemulus princeps 630, 18
- aequanimitas 402, 2; 403, 26
- aequoreum genus A 311, 69
- acs (*uel* aera?): sordidissimis aeris (*i. e.* alearum tabula) totam substantiam perdere A 98, 14; A 103, 9
- aestimare (= putare) 649, 9

- aestuare: nitis aestuat mis laetis A 309, 21; (= dubitare) 602, 16; 624, 22; A 52, 9: ardens delictorum aestuantium morbus 563, 5 (*cf.* *aestus mentis* 239, 13; 255, 12)
- aetas (= tempus) 780, 14
- aeternitas (immortalitas) 347, 6; 274, 1
- aeternum uident siluae A 317, 226; aeternum sedere A 304, 60; in aeternum, *uid.* in
- aeni temporalis finis 364, 20
- affluere opibus 196, 16; 390, 17: sanguis de latere profusus affuebat A 115, 12
- agere (= uiuere) 565, 3; 626, 19; A 52, 12; pro sacerdote agere 723, 3; 724, 16; — pro integro 721, 17; concilium frequenter agere 680, 10; agere exempla A 30, 5; agere paenitentiam 487, 11 *et saepius*: choros agere A 5, 9: monstrauit quid in litteris tabulae ageretur V c. 12; actum est de episcopatus uigore 667, 13; age nos gentes absolute A 142, 6
- agitare animum A 311, 79
- agmen squamosum conchis euoluens (cetus) A 301, 86; — scelerati corporis arsurum A 322, 328; puro fluit agmine flumen A 285, 54; placido perfundit agmine campos A 318, 238; aquarum aquina refrenata A 12, 16
- agnitio Christi 471, 3
- agon (= proclium in persecutione) 486, 2; 491, 17; 526, 15; 578, 13; 580, 4; 663, 13 *et saepius*
- agonistica corona 317, 19
- albescere in plumam oloris 10, 20
- algentibus nectis deest 830, 5
- alias (= alioquin) 759, 5
- alienatio transpunctae mentis 261, 17
- alienigena (= ethnicus) 342, 2; 366, 22; 740, 21
- alienus *c. gen.*: — ueritatis 352, 22; — zeli 427, 27; V c. 11 (regno caelorum 444, 13; a crimine 551, 6); percussus animus, sensus alienus 681, 12
- alimentum nutritis (= *Pflege*) 255, 2
- aliquando (= unquam) A 275, 2
- aliquis *post* si: 300, 13; 582, 26; 762, 21 *et saepius*; *post* nec 252, 20; 257, 13; 286, 24; 328, 24; 625, 12; 686, 13; nec in aliquo ce-
- dere 773, 8; 529, 2; aliquis — alius 507, 2: ne quid uidear temere aliquid praesumere 537, 13
- alius (= alter) 197, 9 (*cf.* l. 10); 226, 8; 540, 3; 591, 6; 599, 6; 645, 21; 650, 8; 667, 5; 754, 17 (*cf.* l. 20); V c. 16; alius aliquis A 169, 6; nec alia ulla domus 217, 13; alia (= diuersa) 635, 5; unus adque alius 685, 16; alio (= alii) A 74, 17
- altarium A 130, 14; A 213, 28
- alternare per uices 479, 15
- alternis mori 19, 10; alternis uicibus 293, 20
- alterutro (= mutuo) simus adiutores 836, 1 (*cf.* *Tert. Ad Vxor. II* 8)
- altitudo uirginitatis A 18, 11
- altum (?) facinus A 311, 78
- aluus (= alcae tabula) A 98, 18
- alumno se induit gramine tellus A 43, 19
- amabunt ad fidelem se dilatos esse medicinam 574, 25
- amatoria cantare 195, 17
- ambiens stola A 51, 20; ambire (= assequi) V c. 16
- ambitione uolubili opulenta facundia iactatur 4, 11
- ambitus mundi V c. 16; — catenarum 564, 8; integritatis ambitum quaerere A 38, 13
- ambulare in militia 659, 1; rectum ambula A 118, 4
- amfractus euillationis A 203, 28
- amissio rei familiaris 304, 11; — luminum 410, 16; — suorum V c. 7
- amoenare oculos 4, 1
- ampliare facultates 240, 15; — maiestatem A 28, 20
- amplius mereri peccatis 240, 10; — operari 387, 15; iam nunc amplius A 74, 10
- amputare uerborum moras 318, 34; — omnem emulationem 425, 16
- an *post* dubitare uidere examinare *et sim.* 19, 8; 20, 22; 191, 7; 201, 12; 257, 5; 307, 5, 23; 390, 7; 489, 16, 20; 548, 8 *et saepius*
- ancillata mulierum nexibus caritas A 206, 17; corpus ancillare A 215, 24
- angustare 343, 23 (*frequentius* angore 412, 15; 622, 8; 657, 22; 710, 17; A 89, 5)

- anhelare infestationem principis V c. 14
 animae (= animalia) A 291, 45
 animaduersionis solitae ictus V c. 12
 animaduertere (= supplicio afficere) aliquem 731, 22; 840, 10. 12. *cf.* *Front. Ep. p. 207*
 animare (= uitam dare) 378, 15; (= incitare) 200, 17; 221, 9; 317, 7; 339, 16; 557, 12; 562, 19; in unum animare fraternitatem 498, 8; animantum turbae A 284, 42
 animositas (= odium liuoris) 423, 1. 15 ante est ut 454, 16; 515, 3; ante est scire 568, 4
 antecessores (episcopi) 466, 16; 486, 8; 513, 16; 515, 9; 582, 10; 638, 23 *et saepius*
 anticipare haeresin (*i. e.* prius reffellere) A 201, 13
 antiq̄ui in aetate episcopi 642, 20; 629, 24
 antistes (= sacerdos) 531, 12 *et saepissime*; antistes diaboli 437, 6; — pietatis V c. 6
 anxietates uitae mortalis lamentari 405, 16
 aphonitrum (= ἀφρόνιστρον) 761, 4
 apostata (= haereticus) 632, 10
 apostatare 652, 10
 apostaticus (= ἀποστατικός) A 257, 16
 appellatio (= nomen) 26, 16
 aptare gladios A 195, 13
 apud Vticam 841, 12; apud metallum Siguensem 838, 7; apud Busiridis aras A 289, 16; apud profana sepulcra depositus 740, 20; apud acta proconsulis pronuntiare 834, 18; apud se cum fratribus demorantur 649, 26; in compendio est apud religiosas mentes errorem deponere 807, 22; apud conscientiam occultare 500, 17; apud misericordiam patris non cesset oratio 695, 8; litteras transmittite apud quoscumque poteritis 488, 15 (*cf.* 538, 21); quantitatem dimittere apud aliquem 484, 11; (= sub) apud antecessores quidam de episcopis putauerunt 638, 23
 arborei fetus 353, 2
 arcere illud uix sustinet quin A 41, 7
 accessio (= mors) 298, 25; 309, 9, 19; 312, 22; 347, 14; 534, 5; A 130, 6
 accessire (= *zu sich nehmen*) 534, 7
 ardere in terrenis amores 10, 18; ardentis lacrimae A 319, 272
 ardor persecutionis 556, 2; — confessionis 625, 25; — inopiae 358, 10
 argentarii 535, 18
 armamenta flagitiosorum A 218, 26
 armigera instrumentorum suorum manus A 98, 12
 artes exercere (= *Handwerk treiben*) 587, 14; pretia lapidum sine artibus A 24, 3
 artari ad laborem A 183, 15; se artare (= coercere) A 219, 26; quos sacramenti religio ad obsequium exhibendae dilectionis artauit V c. 6
 artificialia diaboli beneficia A 194, 7
 ascella (= ἀγκάλη): gallina colligit sub ascellas suas A 120, 18
 aspreo (*opp. lenitas*) saeculi A 111, 2
 astare iudices dei A 312, 98
 astrigero cardine aureus redibit mundus A 286, 80
 adquin 195, 22 (atqui 387, 14; 817, 28; A 59, 5)
 attonita mens ad sacram religionem A 23, 7
attractionis exempla: Cyprianus qui et Thascius Florentio cui et Pupiano fratri salutem 726, 8 (*cf. Schuchardt Vokalismus des Vulgärl. I 460, III 150*); — se negant crimine quo accusantur teneri 360, 23 (?); ascendentes ad hoc quod compellebantur reuocauimus 487, 87; ad collegas nostros quos potueris transmittes 538, 21 (litteras transmittite apud quoscumque poteritis 488, 15); *cf. Reisigii Schol. §. 418 n. 575*
 aueps temporum palpator 13, 10
 auctor aleatorum apud quem nocturnas uigilias celebrant A 99, 4
 auctorare se alae A 101, 7
 auctoritates praeceptorum A 18, 4
 auctor in honoribus 423, 3
 aucupari quaestuosae negotiationis nundinas 241, 1; 515, 23
 audaciter 702, 1; A 56, 26 *et saepius*
 audentius tractare A 84, 10
 audiens (= catechumenus uel discipulus) 524, 14; 548, 8; A 85, 12; in uerbum audiens A 87, 10; uerbum audiens A 82, 31; A 83, 5

- audientiae popularis inlecebra 4. 14; 397, 3
 auditio spiritalis 16. 14; auditiones simplices suscipere A 213, 10
 auditum gratiae spiritalis admittere 211, 10
 auferre: ablata sua repetere 408. 16
 augere (= crescere) 643, 2
 augescere 189, 18
 augmentum gratiae 765, 8; — uirtutis A 28, 6
 auocari cum domino suo A 103, 16
 auspicari rem concordiae per discordias 22, 13; — pacem 581, 9
 auspicia (= initia) 545, 12, 18
 authenticus (= ἀποκριτικός): — epistula 489, 16; — apostolatus A 93, 3
 autumnna arboreis fetibus fecunda 353, 2
 auulsio funebri de excedentibus caris 301, 13
 axis (= caelum) A 283, 18; A 288, 160

 Baiulare membra A 215, 13
 baiulae harundines 3, 15
 balabundae oues (*cf.* balo) 602, 20
 baptismum, i: 436, 12; 437, 11, 21; 444, 12, 20; 445, 7, 19; 450, 21; baptis-mus, i: 453, 17
 bellicum clangere 554, 19
 bene minus fundatus 541, 1
 benedictiones dei celebrare 237, 10; benedictio circa Abraham 703, 15; 704, 6
 beneficium filiorum (*i. e.* privilegium propter f.) 385, 21; — paupertatis V c. 10
 bibulus canalis 808, 9
 bicolor caeli facies de nocte dieque A 293, 82
 biuges natae A 291, 52
 bilinguis (= ambiguus) A 169, 17
 binatus: infans a bimatu 661, 22
 bisextus A 248, 1 *not.*: A 254, 21; A 255, 2 *et saepius ibidem*
 blaesus (= βλαστός) A 149, 12
 blanditur deus paenitentibus 647, 6; sanitas alicui 239, 21; sibi blandiri 366, 4; 455, 6; 733, 7; sibi — aliqua re 714, 7; — in aliqua re 644, 21; 694, 14; — de aliqua re 375, 5; 790, 17; blandiri sibi non potest quasi electus ad gloriae praemium 229, 20 (*cf.* 283, 18; 494, 15); nec sibi plebs blandiatur quasi innumis esse 737, 5; — quominus agat paenitentiam 256, 23
 blasphemare 229, 11; 409, 27; 506, 6 *et saepius*
 blasphemus 403, 3; 437, 5
 bonum patientiae 410, 19; — corporis 191, 8
 bonus (= beatus) 488, 22
 botruus (= βότρυς) 578, 1; 705, 20; 754, 9
 breuiare (= minuere) metalli uenas 353, 5; — episcopi dignitatem 696, 14; — precem 287, 18; breuians compendium 224, 2
 breuibz rescribere 798, 9
 bubulum caput 411, 8
 buccellae A 73, 22
 budinarius (?) 590, 8

 Cadit fides 229, 21; — nigor 741, 19; domino suo stat aut cadit 637, 5; cecidit Christo 530, 18
 caduca deceptio 646, 9
 caeca et incerta petitio 516, 6
 caeditur pudor 291, 17; conscientiam turpitudinis suae rubor caedit 390, 3
 caenosa uorago uulgi 644, 11
 caestu (*i. e.* caestu) eruorem subdere Bebrycio A 230, 18
 calos A 294, 105
 calcare (= despiceret) saeculum, tormenta, episcopos *et sim.* 339, 25; 392, 27; 428, 10; 470, 15; 481, 23; 494, 16; 578, 15; 630, 25; 682, 20; A 4, 11; V c. 2; V c. 14 — auaritiam A 197, 6
 calcicati pedes 664, 19
 caligat aspectus 242, 21
 caliginant oculi A 151, 2 (*uid. Roensch Itala p. 154*)
 calor fidei 526, 16; — gloriae 520, 1
 cancer *gen. masc.* 437, 1; *gen. neutri* 442, 8; 594, 11
 canere (= praedicare) 298, 1 *et saepius*; canere deum A 5, 12
 candidata integritatis 192, 1
 cantus dare A 137, 18
 capacitas fidei 719, 9; — ueri V c. 2
 capere cibum cum inimico 401, 27; — gaudium 665, 12; diuisionem

- lucis unitas non capit (= ἐνδέ-
 γεται) 214, 8; 219, 25
 capillaturam semitonis capitibus
 adaequasti 835, 15
 capitulum *gen. masc.* A 263, 1
 captio: appellunt quis est ea captio
 mercis A 296, 151
 captiosa pax 592, 5; — loquacitas
 611, 11
 captiuus: ante figmenta captiuum
 corpus incuruare 362, 15; manus
 captiua sacrilegio et crimini 723, 6
 caput atque origo ueritatis 212, 4;
 220, 24; 421, 4; caput (= praepo-
 situs) 203, 6
 cardo: beata sereno in cardine sedes
 A 316, 197
 caret proferre aliquam de gurgite
 gentem A 295, 142; caruerunt om-
 nem labem A 30, 15; *uid. Roensch
 Itala p. 384, 415*
 carnalis patrona 613, 10; — circum-
 cisio 477, 1
 carnaliter 386, 24; 720, 21
 carnificina 339, 24; 360, 15
 castificare mentem A 215, 23
 castra dei (= milites) 664, 1; ca-
 stra carceris 561, 11
 castrare carnis desideria A 204, 3
 casus: dolere in eius modi casibus
 698, 13
 cataclysmus (= κατακλυσμός) A 56,
 15, 18
 cataractis conuenientibus et excre-
 scentibus A 56, 21
 catasta (= κατάστασις) 581, 1
 catechumenus (= κατηχούμενος) 488,
 2; A 82, 31
 cathedra (= καθέδρα) episcopi
 522, 5 *et saepius*; — adultera
 745, 12
 catholicus (= καθολικός): unum
 episcopum in catholica esse 611,
 16; catholica una 733, 9
 cauere: secundum cautum Christi
 priuatus fons noster est 448, 17
 cauernum, i A 117, 18, 19
 causam dicere temeritatis suae 570,
 12; causam purgare 625, 12
 causale est omne quod feminae est
 A 179, 16
 cedere (= secedere) 244, 13; cedere
 in obliuionem 610, 15; cedere sa-
 lntem urbis A 293, 97
 celerare (= celeriter) A 11, 4
 celsitate loci altioris subnixus 583, 25
 censere rem 748, 19; censeri (= cen-
 sum uel aestimationem habere):
 deo patre 338, 19; — Christi cruce
 et passione 306, 4; — Christi
 sacramento et signo 370, 19
 censura (= iudicium): dei 368, 2;
 354, 13; 413, 22; 515, 19; 640, 19;
 682, 14; — sacerdotalis 666, 12;
 — euangelica 627, 21; censura et
 disciplina 549, 16; (= poena) 356,
 8; grauiore censura eici 476, 4
 census (= diuitiae, patrimonium)
 245, 12; 263, 7; 358, 19; 381, 2
et saepius
 centenarius ad sexagenarium fructum
 accessit 832, 19; cum centeno
 martyrum fructus est 202, 15
 certat (?) plangere A 275, 6
 certus: pro certo scire 588, 15; 612,
 10; 619, 10
 cessare a theatro 468, 7; ab altari
 780, 8
 cessatio: sine cessatione gratias agere
 614, 7
 ceteri alii A 88, 29
 ceterum (= sed) 192, 17; 285, 16;
 366, 13 (274, 24?); (= alioquin)
 228, 4; de cetero *uid. de*
 charisma A 199, 10
 chorte (= ouile) A 54, 4
 christianitas A 181, 1; A 277, 13
 cicatricem conducere, inducere, ob-
 ducere; *uid. haec uerba*
 cimiterium 840, 9
 cinericius panis 386, 16
 cinnamum, i A 317, 216
 circa fructum salutis operari 390, 1;
 — lapsorum causam innouare 592,
 23; — curam pauperum deesse
 503, 18; — ecclesiae naufragia
 grassari 674, 2; — intelligentiam
 peritus, circa inuidiam immodestus
 543, 9, 10; integra omnia circa in-
 columitatem uestram 478, 12
 circumacti ceruicibus nexus A 37, 11
 circumcisio 477, 1; 718, 3; 720, 3,
 7, 9 *et saepius*
 circumcursare 653, 23
 circumducere (= decipere) 610, 2
 circumscribere et decipere 211, 18
 circumspatiari gramine molli A 306,
 40
 circumspumantes undae A 29, 11
 circumuentio (= fraus) 595, 9; 740, 1
 clades mali 224, 14; *gen. plur. cla-*
 dum 356, 27; cladium 422, 27

- clamosa impatientia 364, 11; — petitio 269, 12; clamosis uocibus personare 351, 16
 clangere bellicum 554, 20
 clarescere conscientiae luce 631, 11; indicia diuinæ prouidentiae clarescunt 308, 25; deus in homine clarescit 429, 17; claruit fides 692, 8
 clarificare aliquem 792, 6; 841, 8; clarificato die 679, 4
 clarificatio 731, 23; 828, 15 (*sed* claritas 482, 16; 833, 10; V c. 14; claritudo 577, 11)
 classico uocis plebem erigere 317, 11
 claustra pudicitiae A 14, 12
 clericatus A 218, 27
 clerici 547, 17; 592, 21; epistulae clericæ 489, 18; *uid. indicem rerum*
 clerus minor (= clericus m.) A 82, 9; clero (*i. e.* clerico munere) aliquo honoratus A 84, 33
 clima: colant medias deuexo in climate zonas A 315, 169
 clinici (= aegroti) 762, 9 sq.
 clipeus fidei 554, 21
 cloaca 644, 11
 cludere (= denegare) 649, 8; 651, 1; 744, 12; 638, 25; nox diem cludit 402, 22
 cluere; quo populo qua sede cluis A 300, 66
 coagulati (*i. e.* coniuncti) cum isdem simul ad audaciam 226, 18
 coartari ad fraudulentas uictorias A 218, 9; unus per rupes cursu montes ascendit, alius si se coartauerit cadit A 199, 18
 coepiscopus 606, 18 *et saepissime*
 cogere messes A 31, 2; fugata lux caelum cogit in noctem A 42, 5; undisecae qui cogit munia prorae A 299, 56; cogere et celebrare concilium 775, 5; coegerunt pacem sibi repraesentari 542, 16
 cogitare (= considerare, reputare, respectum habere) deum, episcopum, tyrannum, tormenta, nulnra, mortem, gloriam *etc.* 258, 3; 259, 14; 274, 16; 282, 4, 8; 308, 2; 312, 20; 340, 6; 342, 11; 359, 13; 379, 25; 385, 22; 386, 24; 388, 4; 392, 24; 404, 26; 415, 10; 422, 1; 432, 5, 6; 481, 7; 482, 18; 484, 2; 514, 5; 515, 13; 517, 12; 671, 16; 729, 8 *et saepius*; cogitatum (= excogitatum) nobis nuper hoc consilium est 550, 6
 cognitio diuina (= iudicium) 665, 6 *cf.* 619, 11; 659, 5; 684, 10; cognitionem singulorum tractare 570, 18; ad cognitionem suam praepositos uocare 730, 7; episcopatum cognitionis uigore (*i. e.* iudicii auctoritate) firmare 730, 19
 cognitor et contemplator occultorum 307, 25
 cognoscuntur crimina a plebe 598, 11
 cohabitator noster A 93, 18
 colaeserunt grauissima conscientia (*se.* uirgines qui cum masculis fuerunt) 474, 11
 colligare claudum 486, 10
 collyrium Christi (*opp.* stibium diaboli) 384, 15
 colonus: inquilini et coloni 633, 10; A 305, 5; finis cuiusque colonus A 315, 171; pura piis maturescent corda colonis A 325, 397; aequi iustique colonus A 290, 31; aequique bonique colonus A 318, 254
 comere faciem 259, 11
 comitatur uindicta 363, 7; comitatus uatibus extat A 315, 118
 commanere A 204, 23; A 219, 19
 commeatus (= prorogatio, mora) 309, 1, 14; 494, 22; 581, 20; 632, 24
 commemorations mortuorum celebrare 503, 14
 commiscere (*i. e.* polluere) conscientiam 537, 7. *uid.* miscere
 committere aliquem cum aliquo (= 'verfeinden') 519, 13; — nefanda sacrificia 625, 16; — nauem in altum 522, 24; quid post commissum egerint 536, 4; 539, 10; 542, 8
 commodare consensum uerbis 593, 17; — in iniustum episcopatum 737, 7
 commori alicui 341, 15
 communicatio et communio *uid. ind. rer.*; communicationes 551, 19; malorum communio 758, 4
 communis est cum martyribus in honore 545, 15
 communitas coniugii A 185, 19
comparatiuus et ablatiuum et quam

- habens* A 41, 3 (*uid. ad Cic. de fin. I 6 5 Madvig. 44*); cum manifestus sit 741, 3
 con *in tmesi*: con uariae gentes neniunt A 315, 167; con firmiter ille creuit A 306, 15
 conamina humana 687, 15
 conatur nihil ultra uerba 401, 21; iugera autumnii conantur opes A 295, 134
 conceptio pernicioſa et mala cogitatio 307, 29
 concertationem et dissensionem deponere 599, 3; scriptura concertationis (*i. e. Streitschrift*) A 128, 20
 concertari: concertatur animus peruenire A 5, 6; *cf. Roensch Itala p. 302*
 conclusa et coartata anima uix respirat 357, 18; angustia et conclusi 256, 2
 concutit impatientia 423, 7; nec publicanus timeat quia concusserat A 139, 5
 condignus aliqua re 549, 8; 575, 16; 558, 1; *absol.* 552, 19; 558, 12; 602, 2
conditionalis oratio ab indicatio temporis praesentis uel futuri in coniunctiuum praesentis transiens 223, 19; 233, 13; 252, 5; 287, 9; 364, 18; 397, 6; 404, 22; 411, 25; 550, 19; 636, 10; 317, 19; 421, 6; — *ab indicatio perfecti in coniunctiuum plusq.* 550, 9 sq.; plus interdixit ueritas ne si ad haec usque descenderit, pessime de fidelibus suis sensisset A 5, 16
coniunctiuum imperf. sequitur nisi quia cum. ind. 228, 12; 309, 4; 640, 3
 condoleo fratribus nostris 521, 11
 conducit hiemem aer A 289, 5
 confabulatio (= sermo) 475, 4; 811, 1
 conferendum fuit cum tua sapientia 775, 7. *uid.* conlatio
 confictus liber A 90, 20; quaedam alia absurde et turpiter conficta A 90, 29
 confitetur se aduersarius 209, 11; quantum dedecoris concubitus confitetur 475, 5
 conflagrat florea purpura libratis pratis A 316, 201
 confundere (= conturbare) 226, 25; 572, 13; 601, 4; 602, 9; 607, 12; (= redarguere) 273, 1; 361, 5; 362, 3; 678, 21; 696, 24; 734, 13; A 200, 15; A 276, 11, 20; confundi (= pudere): Christianus esse aut confunditur aut neretur 258, 6; — de sanguine Christi 714, 1; confusa adunatio 712, 1
 congaudere pari uoto 620, 9
 congestus cleri uenerandus 688, 2
 congestus agone proeliorum numerositate 578, 10
 congregari paribus argumentis A 71, 2
 congressio (= pugna) 545, 13; 652, 20; 656, 3; — fidei 663, 19
 congressibus gloriosis dei miles 576, 6
 coniacere 475, 5
 coniugales A 207, 21
 coniugalitas (= matrimonium) A 189, 8; A 207, 20, 28
 coniungere aliquem collegii societate 647, 22; proximis et paene coniunctis laudis insignibus 238, 15
coniunctiuum insolentiores 484, 2; 515, 4; 610, 18; A 173, 26; A 204, 16
 A 212, 16
 conlationem consiliorum facere 553, 10; 627, 4; concilium de multorum conlatione librare 626, 13; 649, 25; quae in concilio de omnium conlatione placuerunt 628, 17 (*cf. de eo cum tua sapientia conferendum fuit* 775, 7)
 collecta breuitate preces concludere 287, 6
 concludere contra euangelium 573, 21; — episcoporum concordiam 683, 23; confidentium schismatum fluctus V c. 8
 commixtio 711, 18; 754, 11
 commolita grana et commixta 712, 8
 compago 642, 24 (*sed compages* 491, 16; 712, 6)
 conpati episcopo V c. 18
 comparator salutis aeternae et caelestis gratiae negotiator 379, 8
 compendium facere 318, 9; 544, 15; 677, 2; 778, 17; compendia pernicioſa ingerere 420, 9; compendio breuiante uiam dirigere 224, 2; compendium ueritatis 212, 7; — praeceptorum 287, 25; — doctrinae 272, 11; — gratiae maturantis 4, 17; — diuinum 761, 9; — spirituale 809, 9; — dolorum 360, 10; — uulnerum 582, 13; — rapinarum 359, 20

- competit (= conuenit) alieni 194, 2; 201, 9; 645, 20; est competens 573, 26
 competenter (= ut par est) A 188, 9
 compingere figuram A 312, 108; iussu dei compigit ossa prophetae A 323, 362
 complacitus A 131, 3; A 310, 51
 complanare manum V c. 12
 compecto, ere 530, 12; *uid. Roensch Hala p. 300*
 componere animam plebi 528, 11; ad patientiam componi 540, 3; componere ecclesiarum statum 565, 16
 compsallere A 171, 1
 compugnare A 162, 16
 compungi castigatione A 205, 14
 computare (= aestimare, magni habere), 238, 22; 391, 3; 312, 27; 342, 18; 563, 26; 663, 14; *c-* habere; 343, 18; 349, 18; 391, 21 *et saepius*
 consuerdos 62, 21; 691, 12
 consuepdi in periculo A 21, 6
 conscientiam peccatis erudire 3, 10 (283, 17); conscientia uirtutum *opp. instantia* 398, 20; — nefandorum libellorum 755, 16; conscientia grauissima cohaecor 471, 11 (*cf.* grauissimum conscientiae crimen 262, 13); conscientiam polluere 528, 2; — commiscere 537, 7; — miscere 256, 25; A 10, 5; maioris conscientiae ueritas 316, 8; ad conscientium lumbum penetralia reserare 10, 26; sub populi adsistentis conscientia 138, 13; conscientiam uestram non latet 677, 18; 547, 12; 571, 10
 consentio 565, 11
 consentit impetus 574, 25
 conscientiam crimina in mun 678, 9
 consensultus alienigenis 749, 21
 consensulus animus et nouellandus 763, 11
 conserti nemi A 314, 157
 conseruatio euangelij 573, 25
 conserruus 281, 13; 401, 25; 541, 13
 consessio pestilens ac furibunda A 47, 8
 consessus 586, 15
 consistere: plebs Romae, Carthagini, Furnis *etc.* consistens 465, 2; 488, 20; 521, 2; 527, 2; 536, 9; 540, 9; 700, 18 *et saepius*; consistere aduersus hostes dei pro ueritate 825, 9
 conspectabilis A 145, 6
 conspirare ad infestandum gregem A 64, 24; conspirata temeritas 571, 14
 constanter (= indubitanter) 729, 1; 788, 13; constantius et fortius docere 709, 9
 constat ratio alieni 536, 3; 805, 9; — uitae aut salutis 476, 13; — baptismatis 781, 20; quem *uid.* quos constat *usquam* constat) 220, 21; 639, 12; 648, 20; 659, 12; 737, 4; 760, 8; 772, 21; 800, 22
 constitutionarii et prolatores A 211, 28
 constringuntur remissi 306, 23; aliquem conditione et sponsione constringere 284, 6; constringi homicidii facinore 426, 9; — ad peccatum 737, 11
 consulere alieni ad *uid.* ad; prisca consulta A 77, 11; quibus omni utilitate consultum cupimus 569, 4; consultus pastor 684, 24
 consummatio 575, 11
 consummator in factis 242, 6
 consurgere Christo 429, 5, *cf.* 530, 18
 contactae onus 200, 5; 684, 24
 contagio, omis 188, 13 (*saepius* contagium 225, 19; 399, 19; 407, 24; 737, 5; 795, 5; 800, 6)
 contemplator occultorum et cognitor 307, 24
 contumptibilis inuocatio 818, 3
 contendere (= assenerare) 727, 8; 818, 15; pro sua prauitate contendere 758, 2; contendere aliquam rem (= assequi studere) A 162, 13, 19, 21; A 163, 18; A 164, 10
 contentio sanitatis (*id. e.* aemulatio) 782, 13; humanae contentionis erroris 789, 15
 contestari alieni (*id. e.* agnoscere aliquem) 734, 18
 contestatio euangelica 461, 1; exempli sui contestatione demonstrare 288, 16; omni contestatione refutare 447, 20
 conticisco: ut multiplicatum credentium populum conticiscam A 128, 12
 continens (= castus) A 16, 15; in continenti (= continuo) A 61, 7; A 62, 6; A 73, 22

- continenter et firmiter statum (sc. castitatis) tenere 473, 2
 continuare saltibus saltus 13, 17;
 bella crebrius continuant 354, 8
 contractare pudorem 724, 10
 contradictores confundere A 200, 25
 contrahere presbyterium 610, 7; —
 offensam uiolatae religionis 27, 12;
 — delicta 374, 5; — sordes 374, 1
 contrarius, *uid.* ex
 contrasistere A 62, 25
 contremuit collegas imitari A 198, 28
 contristare aliquem 721, 18
 contubernalitas A 185, 1
 conuallant deum ministri A 314,
 142
 conuenae temerarii 218, 24
 conuenire aliquem (= admonere) 605,
 16; A 173, 11; — persuasione A
 212, 21; si potest luci et tene-
 bris conuenire 451, 21; si uiuer-
 sis fratribus conueniret 498, 4;
 ut conueniat nobis fideliter docuit
 220, 17; quomodo potest ei cum
 aliquo conuenire 220, 18
 conuenticulum perditae factionis con-
 stituere 683, 6; — diuersa 220, 23
 conuersari (*i. e.* uiuere) quasi dei
 templa 274, 13
 conuersatio (*i. e.* ratio uiuendi agen-
 dique) 425, 22; 428, 11; 432, 11;
 500, 25; 506, 23; 591, 22; 618,
 23; 710, 16; A 81, 21; A 85, 5;
 V c. 11
 conuersus (*i. e.* uita, mos?) mundi
 A 116, 18; A 117, 12; A 118, 8
 conuertere (= se conuertere) A 126,
 8; A 200, 25
 conuerti (= conuersari) A 54, 1 *et*
 conuertamur *fort.* 274, 13 *ex cod.*
S scriptura conuertamus restitu-
endum
 conuiuium (= conuiuiae) 16, 11
 cooptare pseudoeписcopum 678, 9
 cophinus (*κόφινος*) A 79, 22
 copulare uinculum caritatis 600, 1;
 — commercia 690, 15
 corba 384, 21
 corporaliter 191, 12; 569, 18
 corporatus in nisceribus A 140, 13
 correptio (= castigatio) 241, 13; A
 196, 17 *et saepius*
 corrigere a saeculari errore ad agni-
 tionem uerae diuinitatis V c. 4;
 — ad sobrios mores 641, 9
 corripit nostros mortis ualitudo 301,
 8; regnum corripitur (= tollitur)
 A 79, 31
 corrumpere liniamenta natiua 198,
 9; — filias auro et ueste 196, 16;
 paenitentiam 680, 17; corrupti et
 eneruati 468, 12; adulatio corrupta
 569, 5
 corruptius 301, 16
 corruptor matrimoniorum 667, 2; —
 ueritatis 694, 5
 cors (= cohors) 237, 17
 creatura (= materia, substantia,
κρίσις) uitis 708, 12; — olei 768,
 17. *uid.* *Mone Lat. Mess. p. 21*
 credere in Christum, deum 238, 1;
 298, 17; 310, 11; 483, 9; 674, 22;
 726, 19; — in aeternam poenam
 369, 18; — in remissionem pecca-
 torum 756, 14; credere in Christo,
 in deo 210, 25; 272, 17; 310, 18;
 379, 25; credere aliquem *uel* ali-
 quid 29, 5; 191, 6; 262, 9; 343,
 10; A 292, 80 (credere alicui *i. e.*
 fidem habere 379, 23; 382, 24;
 734, 9); Christus credendi magister
 300, 18; fides credens 491, 13;
 credentes (= fideles, *nostrum* 'Gläu-
 bige') 211, 14; 217, 13; 232, 3, 17;
 240, 13; 257, 6; 263, 9; 273, 2;
 280, 8; 300, 12; 317, 12; 378, 20;
 414, 20; 459, 10 *et saepius*
 crementa dare germinibus A 309, 24
 crimen *gen. masc.*: duplicem ac ge-
 minum crimen A 99, 6
 crinitus: quantum radice licebit cri-
 nitas durare moras A 292, 66
 crispat comas uibrata cupressus A
 317, 223; crispantur arua roseis
 floribus A 316, 205
 cristae montium A 12, 4
 cruciabundus 670, 7
 crucifigere aliquem 631, 1; 729, 5;
 — carnalia A 215, 24; cruci eum
 fixerunt A 81, 6
 cruda hieme 817, 15; crudo tempore
 persecutionis 518, 20
 cruditas pasta 563, 10; cruditates
 suas postridie ructat 259, 7
 cruenta morborum A 36, 10
 culmen generositatis A 12, 7
 culpabilis 229, 15; 685, 11
 culpae aliquem 310, 4; 740, 1;
 747, 27
 cultius ornari 201, 20

cultor dei 806, 1
 culturis (agri) diligenter insistere 646, 19
 cultum pretiosae nestis induere 259, 12; cultus suos excusare 194, 28
 cum tempore floret uernus ramus A 317, 224; — ui ad confessionem adigendus 360, 22; quid tibi cum istis ineptiis plaudis 383, 9; primus cum centeno martyrum fructus est 202, 15 (cf. cum decimo redire Varro de r. r. I 44); cum cum accusat.: cum imperatorem A 112, 8; cum nomen A 113, 21
 cummaxime 359, 16; 826, 18; A 26, 12; V c. 2
 cumulare perditionis cumulum A 200, 11; (cumulare aliquid 354, 9; 381, 2; 387, 24; 444, 9; 516, 7; 739, 24; 812, 24); addidit doloribus cumulum 509, 9; accessit ad cumulum 247, 25; V c. 1; in operationibus fuit cumulus 393, 17; poenaliibus cumulis adhaerere 14, 4 (i. e. pretiorum cumulis 358, 9); criminis cumulus 243, 9; 554, 14; — gloriae 558, 5; A 29, 1
 cunctari ut 660, 8
 curare uenena serpentis antiqua 357, 15; curat litteras a nobis elicere 575, 25
 curiosus ut prodat 617, 23
 currere: coronam tradidit in qua semper cucurristi 532, 6; primus felicitatis gradus est non delinquere . . illic currit innocentia (cf. 580, 6); purpura in imagines currit A 39, 18
 curricula mensium 577, 2
 cursus (i. e. prior certaminis pars) 580, 6; 837, 1
 cutis sordes 761, 3; proferre aliquam de gurgite gentem squamicutem uel leuicentem uel cortice saeptam A 296, 143
 cynara A 4, 11; A 5, 11

Dacmoniacus 436, 16
 damna procum 294, 9; — rerum 302, 9; — corporum 305, 19; — temporis 347, 16; — pietatis V c. 3
 damnare plebem captiuitatis A 139, 22

dare uerba fallacia 684, 14; dare impanidos animos dolori A 209, 2; datur (= licet) 364, 18; 609, 8; 228, 1
 datusque quartae declinationis in u 287, 24; A 230, 18; A 291, 44; — pro ab cum ablatiuo uelut: is cui libellus acceptus est 633, 16; 215, 13; 293, 17; 516, 4; 608, 5; 613, 14; 668, 6; 682, 22; 707, 6; 763, 16; 785, 3; A 70, 34; V c. 13 — datusque gerund. pro ad cum accus. uel ut cum coni. 3, 7; 7, 17; 209, 8; 211, 9; 240, 20; 249, 11; 250, 13; 352, 27, 28; 360, 11, 12; 362, 27; 375, 2, 4, 13; 377, 3; 387, 18; 388, 19; 397, 18; 409, 22; 413, 5; 546, 2; 580, 24; 631, 19; 677, 15; 685, 9; 686, 4; 757, 9; 786, 24; 828, 10; V c. 3
 de: spectaculum de lauacro facere 201, 9; de episcopo laicum remanere 616, 15 (cf. 407, 1; 419, 10; 461, 6, 7; 635, 20; 710, 22; 711, 5; de medio recedere 634, 7; de ecclesia perire 675, 5, 11; 319, 20; — de pro ablatiuo instrumenti uel causae 189, 9 (= 309, 17; 442, 18, cf. 757, 3); 200, 12; 229, 2; 254, 9; 268, 4; 293, 22 (cf. 294, 9); 379, 11; 382, 26; 409, 23; 422, 15; 423, 14; 562, 17; 564, 4; 573, 25; 629, 22; 645, 17; 658, 13; 669, 22; 697, 14; 754, 7; 774, 14; 785, 21; A 9, 8; A 11, 14; A 285, 49, 55, 58; A 287, 133; A 306, 29, 30; A 308, 7; — de (= ex) te ipso loquatur qui tuum pectus obsedit 361, 24; de (= ex, secundum, propter): 16, 4; 23, 1; 29, 15; 193, 5; 199, 23 (de inimico tuo compta i. e. similiter); 245, 26; 252, 18; 267, 22; 274, 12; 282, 15; 285, 4; 303, 17; 385, 1; 466, 7; 575, 12; 545, 5; 606, 1; 656, 12; 626, 15; 676, 23; 739, 7, 13; 773, 10; A 19, 3; A 284, 38; V c. 13; V c. 15; de mensura 719, 8; 763, 8 (cf. ad mensuram 535, 5); — de pro genetiuo: de deo munus 7, 7; 15, 10; externa de barbaris arma 358, 5; de peregrinis episcopi 565, 10; de baptizatis ecclesia 821, 21; de saeculo homines 834, 8; de iudice metus nullus 359, 3; cf. 9, 18; 22, 9; 31, 9;

- 202, 2; 205, 2; 248, 1; 317, 5; 304, 11; 383, 5; 470, 3; 475, 16; 483, 1; 494, 19; 495, 5; 564, 1. 4; 616, 17; 700, 15; A 54, 23; A 15, 8; A 321, 314; V c. 3; V c. 4; V c. 15; — de die euacuari (*i. e.* de die in diem, in dies) 612, 15 (*cf. Tertull. Apol. c. 6, Ad Nat. 1, 7. 1, 10 et saepius*); de cetero 467, 7; 499, 22; 634, 7; 689, 21; 700, 20; 717, 18; 757, 8; 842, 6; de praeterito 716, 21; ut de infimo tuus uel frater dicar (= infimo loco, *cf. Minuc. Fel. 31, 6*) 530, 2; de suo Cyprianum talem accepit cathedra, non fecit V c. 6; de suo tunc proconsulem noluisse V c. 15; cultus temperatus de medio V c. 6; de inter A 148, 14; de *cum accusatio*: de tempus et factum A 107, 12; A 111, 8; A 112, 3
- debere conscientiam deo iudici 549, 8; conscientia nulli se alteri debet nisi sibi A 6, 2
- deceptorum persuasio A 218, 25
- decipit inlecebra 570, 1; sacculi rota decipitur A 152, 8; decepti (= excepti) 488, 2
- declinat cursus (lunae) 353, 12
- decoquere sordes (*i. e.* coquendo remouere) 384, 10
- decrescit in aruis agricola 353, 5
- decumbere infirmitate 740, 14
- decurrit nox 293, 20; decurrere curricula 432, 11; — iter temporale 310, 24; — aliquid sermone 647, 22; 679, 14; 819, 1 (*sed per aliquid 781, 16; V c. 3?*)
- decurtatum baptisma A 90, 2
- dedecorosum supplicium A 208, 2
- dedicare (*i. e.* inchoare) lectionem 581, 9
- dedignari aliquid facere 401, 16; 423, 13
- deducere (= comitari) 529, 14; A 194, 28; A 202, 1
- deductor et inluminator generis humani 28, 7
- defectio canalibus 808, 6
- defendere et uindicare alicui aliquid 822, 3
- deferret calidus apex A 287, 130
- deficiunt arantibus sementa A 46, 3; relegatus extra paradisi fontes aruit et siccitate defecit 786, 2; flos defit A 317, 227; facundia deficitur digna facultate V c. 1
- defluere ad deteriora A 161, 19
- deforis A 193, 13
- degener actus 274, 14; — filius 399, 2; 583, 12; V c. 9; — laudum ac gloriae 550, 12
- degrauari cupiditatibus terrenis 245, 11
- dehiscere in hiatus A 50, 17
- dehonorare originem A 101, 15
- deiacens scena ramorum A 44, 2 (*cf. coniacere*)
- deicere aliquem in faciem 688, 14; *plerumque usurpator de uel a diabolo deiiciuntur tormentis uel a diabolo deiiciuntur (opp. stare)* 209, 9; 239, 12; 340, 23; 421, 11; 490, 19; 491, 9; 496, 15; 556, 2; 678, 7; 697, 6; V c. 8; artes deiendi diabolus usu didicit 317, 23; deiecti ultra lapsos laicos 724, 16; deiectionum ruinae 553, 19 (*cf. aedificati stantes A 63, 17 et euertere*); deiecto ore indicia maeroris ostendere 259, 22; 563, 4; deiectus peccati pudor A 24, 19
- deiectio A 97, 9
- deifica scriptura 441, 9; 533, 12; A 104, 12; A 116, 7; — disciplina 429, 15; 618, 22; 742, 21; — studium A 103, 16 *et saepius*
- deintus A 118, 3
- delenimenta aurium A 9, 21
- delicatus (= debilis, facilis) 202, 17; 297, 13; 304, 20; 306, 21 *et saepius*; delicata custodia ita ut conuiuiae eius in contubernio ex more fuerimus V c. 15; non delicate sed fortiter filios diligere 340, 26 (*cf. 652, 18*)
- deliramenta A 81, 10
- deminutio castrorum 363, 12
- demoratur apud se 649, 26; — in carcerum claustris 828, 9; — in sua perfidia 764, 6; — temulentus 507, 2
- denegare episcopum alicui (*i. e.* aequandi facultatem) 686, 13; — pupillarum deposita 617, 3; 619, 2
- denotare (= reprehendere) 201, 11
- densare frugem A 318, 233; turmae se densant A 52, 4; arboribus ex omni parte densatis V c. 18
- denudare aliquid (= explicare) A 168, 8

- deparari et demonstrari A 116, 10
 deperire aliquam A 20, 17
 deponere se ad plebeium cultum 5, 11; — oculos ad terram 203, 20;
 deponi (= sepeliri) apud profana
 sepulchra 710, 21; deponere ali-
 quem (*i. e.* adimere gradum) 472, 6
 de-populator matrimoniorum 667, 2
 deprædari (*i. e.* tollere) concupi-
 scentiae certamina A 216, 7
 deputari inter facinorosos 402, 19
 desaltare Graecæ libidinis fabulam
 A 5, 11; — fabulosas antiquitatum
 libidines A 9, 15
 descensio spiritus sancti et super
 eum mansio A 79, 11
 descripti mittantur in Caesarianas
 possessiones 810, 4
 desertio itineris salutavis 427, 8
 desertio ecclesiae 617, 5
 deseruire sacrificiis *uel* altari 165,
 12; 735, 9, 23; 777, 1; (= famu-
 lari) 356, 13; facit affabiles imi-
 cem sibi et deseruire 356, 13
 desiderantissime (= desideratissime)
 478, 7; 504, 8; 512, 22; 520, 19;
 523, 8; 544, 18; 565, 20 *et saepius*
(cf. Fronto p. 17, 12 (Nab.),
Corssen Auspr. I 100)
 designare presbyterii honorem alicui
 581, 25; — aliquid (= delinquere)
 609, 12; 613, 15
 desolatus 498, 2; A 277, 19; deso-
 lata per lapsum quorundam copia
 presbyterorum 586, 8
 desponsare A 215, 20
 destinare (*i. e.* deuouere) continentiam
 A 207, 4
 destringere fauam (= destruerè) A
 109, 3
 destructio naufraga lucis A 296,
 162
 destruerè ueritatem, praecepta domi-
 ni, innocentiam *etc.* 310, 3; 506,
 23; 516, 18; 592, 26; 609, 6 *et*
saepius
 desuper (= diuinitus) 6, 1; 355, 22;
 356, 7; 831, 19; V c. 18; tunica
 contexta desuper per totum A
 171, 8
 detectae sunt mansisse 473, 2
 detestationem suorum factorum pro-
 fiteri 556, 8
 detinere (= tenere) 215, 10; 564, 10;
 616, 13; (= deprehendere) 198, 22,
 (= accusare?) 668, 2
 detractationis haereticæ sordes 689,
 19
 detrahentes et maligni 629, 3
 detrimenta lunæ (*opp.* incrementa)
 A 11, 13
 detriumphare mundum A 12, 21
 deuertere ad deteriora A 161, 21
 deuoluta ecclesia ad hoc malorum
 802, 10; quidam ignominiae deuol-
 uti A 173, 9
 deuorantur ciuitates soli hiatu 816,
 24; 470, 6
 deuotare et iurare A 89, 29
 deuouere se miti agno A 288, 114;
 se deuouit A 101, 14
 diaconium sanctæ administrationis
 617, 1
 dicare se deo 276, 9; 317, 12; 422,
 22; 474, 15; dicati ac deuoti deo
 342, 15; 356, 3; 359, 23; immo-
 centia iustitiæ dicata 407, 23
 dicere: quædam dixerim resurrectione
 facta 584, 18; 586, 2; multa aut
 ut prope dixerim euncta V c. 1; V
 c. 11; ut uerius dixerim V c. 10;
 V c. 15; ut plenius dixerim V c. 13
 dictoaudientia A 111, 2
 dictum *gen. masc.*: quem dictum A
 113, 17
 dies: *genet.* die A 310, 41 *et fort.*
 16, 9; dies (= iudicii dies) 254,
 14; (= tempus) V c. 12
 diffamari A 206, 6
 differre aliquem 526, 16; — in no-
 stram praesentiam 542, 19; 571, 4;
 — ad fidem medicinam 574, 26;
 mora differt martyres 561, 5, 7;
 de eo quod statuendum esset di-
 stulli 626, 10; (= discernere) A
 105, 9
 difficile (= uix) A 175, 23
 diffusa numerositas 214, 6 (*cf.* 642,
 15; 712, 1)
 digerere membra 575, 21; peccato
 cognito et errore digesto 772, 22;
 totum fidei sacramentum in con-
 fessione Christi nominis est diges-
 tum 551, 9
 digesta putri resoluta corpora A 301,
 103
 dignatio (= gratia) dominica 480,
 16; 491, 24; 516, 19; 517, 2; di-
 uinis dignationibus admoneri 509,
 13 (*cf.* 478, 1) *et saepius*
 dignus *cum infinitiue* 530, 3, 12;
 533, 2, 9; 612, 1; A 136, 2 *et*

- saepius*; — muneris tanti A 44, 14
 dilapidare bona paterna A 98, 11
 dilectus tui promixtus A 129, 22
 dimidietas feminarum A 209, 4
 dimittere uniuersis pacem 534, 8; ad consultum uestrum eos dimisi (= distuli) 537, 12; tormenta ad coronam non facile dimittunt 496, 15
 dirigere *ferè idem ac* corrigere 254, 15
 diruptis cataractis A 56, 20
 discere in publico *uel* publice aliquid A 7, 15; A 9, 2; discentes (= discipuli) A 248, 10 (*cf.* 738, 19 *et Tertull. De pat. 3 et saepius; uid. audiens et credens*)
 discernere (*i. e.* singillatim examinare *uel* proferre) desideria 568, 1; — condiciones et merita 587, 17; — ea 588, 4; discretus (Loth) patruo ditès delegerat agros A 295, 132
 discessio (= discessus) 619, 15
 discidium compagnis 231, 10
 discissa aemulatione corpus unum lacerare 604, 14
 discordiosus 221, 19; 601, 2
 discrepans factio 602, 7
 discretim sulcat Tigris Assyriam A 285, 63
 discrimen ueritatis mentes examinat 218, 18
 discurrere improbe et insolenter 512, 8; — oppidatim per quasdam ciuitates 598, 22
 dispendium 358, 24; V c. 3; dispendia orationum (precum damna *praecedit*) 294, 10; dispendium facere liberationis A 177, 18
 dispensatores Christi (sacerdotes) 672, 16 (*cf.* 740, 7); — euangelii A 95, 10
 disperdere hereditates A 99, 3; — fratrem mordaci sensu A 288, 151
 dispersus: portionem sui in disperso habere 752, 12
 disponere (= ordinare, instituere) aliquid 213, 2; 529, 6; 566, 3; 596, 24; 695, 20 *et saepius*; — aliquem 538, 15
 dispositio (= ordo, institutum, nolutas) 218, 24; 226, 4; 319, 22; 594, 10; 600, 5; 604, 10 *et saepius*
 dispungere (= exsoluere, praebere): pia pignera mensae officiumque probum studio dispungit amico A 291, 39; dicitur et niueus (Loth uxor) sexus munifico solitos dispungere sanguine menses A 295, 126 (*Tertull. De resurr. carn. 56 et saepius. cf. Gronou. Obseru. p. 89, 242 ed. Frotscher. uid. expungere*)
 dissidens (= schismaticus) 285, 1. 16
 dissimulationibus simulacrorum parere A 209, 16
 dissipatur aliquis huc et illuc 549, 21
 dissoluere (*i. e.* interpretari) somniorum obscura A 20, 7; uir ultra muliebrem mollietiam dissolutus A 9, 13
 distante imbribus frumenta A 31, 1; sagina largiore distentus 259, 7
 distat (= differt) inter Christianos et philosophos 635, 8
 distrahi a fratribus 561, 20; Ioseph distractus A 19, 9; distrahere res (= uendere) 379, 9; 390, 18; 393, 14; V c. 2
 diuidi (= separari) ad aeternae uel mortis uel immortalitatis hospitia 364, 21; 474, 10; longiore terrarum spatio diuisa 811, 20; in partes diuisus animus V c. 19; bella ubique diuisa 8, 18; ex unitate populi diuidi duas partes A 106, 16; a Christo spiritum diuidere (= ἀποχωρίζειν) 818, 26; spiritus a confitentibus non diuiditur 661, 8
 diuina et inexplabilis cupiditas 237, 16; magna et diuina breuitas 288, 1; 297, 10; diuinus (= dei) metus 562, 15; diuinae confessiones 481, 3
 diuinitas 339, 26; 814, 16; V c. 4; V c. 5
 diuortium uoluntatum 215, 8
 diurnus (= cotidianus) 281, 9; 382, 16
 diuturnitas gloriae 577, 8; — sitis 582, 17
 docere: scelus non tantum geritur sed docetur 9, 3
 docibilis 267, 5; 558, 6; 807, 16
 docilitas A 129, 4; (= clementia) 411, 9
 doctores presbyteri 548, 7; — audientes 548, 8
 domestici dei 291, 24 (*cf.* 516, 9); — fidei domini 445, 11; V c. 10
 dominari in aliquem 8, 7; dominati *pass.* A 143, 5

- dominationes (angeli) 558, 17
 dominica castra, hostia, passio *etc.*
 282, 21; 430, 16; 479, 8; 482, 23
et saepissime; dominicus (*sc.* dies)
 581, 8, *uid.* ellipsis
 dominum et usus narium 646, 21
 domine carissime Luciane 532, 3; do-
 mine frater 532, 8; 533, 4 (*cf.* 530,
 22; 532, 7)
 donare (= condonare) peccata 283,
 13; 249, 21
 donec (= priusquam) A 323, 371
 dormire (= ignarum esse) in eccle-
 sia 796, 15; (= mortuum esse)
 276, 10; 277, 2; 279, 3 *et saepius*
 dormitio (= mors) A 274, 22; 466,
 19; 467, 2 *et saepius*; duorum tur-
 pis et foeda dormitio 475, 5
 ducatus ad confessionem 836, 18;
 apostolatus ducatus A 93, 2; in
 ducatum constituere aliquem (= *du-
 cem facere*) A 161, 2, 10
 duccenarius procurator 740, 22
 ducere hominem (= creare) A 284,
 30; ducere (?) martyrium 835, 9
 ductu nigri pulveris oculorum lini-
 amenta depingere 259, 19; longo
 temporum ductu 576, 21
 ductiles laminae 757, 11
 dulcedo (*opp.* amaritudo) 431, 16;
 (= caritas) 328, 24; 388, 1
 duo (= duos) A 105, 15; A 116, 7
 durare (= persecerare) 203, 16; 346,
 25; 407, 11; 667, 15

Ebrietas dominici calicis 710, 7, 8
 edere gloriosa martyria 742, 3
 edicere (= pronuntiare) 392, 18; 661, 1
 ediscere 318, 1
 editio muneris 390, 14; 389, 19
 effectus 554, 10; 802, 22; effectus
 boni (= commoda) A 194, 5
 effera luxuriosus A 289, 14; effera uitae
 fateri A 322, 336
 efficacia A 192, 3; A 194, 19
 efficaciter 397, 6
 efficere martyres 341, 16; — testem
 549, 6; — dominum A 20, 10;
 peiores effici 487, 13; effici non
 erroris sed salutis 445, 12
 egestosa mansio A 203, 13
 egredi domum V c. 16
 elaborare *abs.* 415, 13; 725, 6; eniti
 et elaborare ut 599, 16; 675, 20;
 680, 15; 699, 7; loqui digitis cla-
 borat A 10, 5
 elanguit robur 232, 15; 741, 20
 elatio sui 668, 12
 elemosyna (= misericordia, stips)
 374, 1; 374, 9, 22; 375, 20; 377,
 10 *et saepissime*
 elegere 350, 16
 eliminare aliquem medio igni A 287,
 128
ellipsis uerbi est 25, 18; 611, 5; —
 sunt 557, 4; 819, 16; — erat
 (?) 609, 7; quid hoc ad chri-
 stianum 365, 16; quid istae cum
 terreno cultu (*sc.* sibi nolunt) 190,
 19 — in genesios (*sc.* scriptura)
 A 107, 6; alternis mori 479, 15;
 breuibus scribere 798, 9; quantis
 minetur A 42, 20; in catholica
 611, 16; quas (litteras) ad uos
 proximis (*sc.* diebus) feceram 539,
 13; in hodiernum *uid.* hodiernus;
 dominicus (*sc.* dies) 581, 8; domi-
 nicum (*sc.* sacrificium) 384, 20; 714,
 13; A 8, 11; *ellipsis uocabuli* filius
uelut deus pater et Christo eius
 614, 7 (deo patri et Christo filio
 eius 697, 25; *reliqua exemplum uid.*
s. u. is); *de ellipsi uoc.* tam *uel*
potius uid. quam
 eloquia diuina A 163, 6; apertum
 sermonis eloquium A 26, 4
 elucidata probatio 598, 3 (*sed* dilucidus
 550, 22; 589, 2)
 eluxit increpatio (*i. e.* intellecta est)
 A 80, 26, *uid.* clarescere
 emanauit mors in acuum A 311, 77
 emarcuit uigor fidei 232, 17
 emeriti sancti A 70, 11
 emenso radio sol definit Olympum
 A 321, 317
 emittere litteras 527, 16; 541, 9
et saepius
 emollire aliquem A 21, 9
 emundari 292, 14; 638, 20; A 75,
 27 *et saepius*
 eniti 527, 22; 599, 15; 675, 20; eni-
 xis precibus 495, 12
 enormitas spatii V c. 18 (inormitas
 A 165, 21)
 Eoi: conueniunt gentes Eoumque
 manus A 315, 168
 episcopatus 213, 26; 600, 27; 630,
 14; 739, 22 *et saepe*
 episcopium A 93, 16
 epulari nuptias A 138, 20

- epulares cenae 5, 12
 equidem A 177, 14; A 179, 2; A 204, 11; A 211, 27
 equinum genus A 8, 2
 eradicare fraternitatem 486, 23
 eremus, i A 258, 7, 8
 creptare ardua tardo gradu A 293, 92
 ergo *ponitur insolenter* 438, 3; 443, 10; A 177, 22
 erogare census 263, 7; 485, 13; — *perperituram fortitudinem* A 218, 17; *mors erogatur* A 7, 14
 errat aurum ad speciem lentescentibus filis A 39, 18 (?)
 erratici spiritus 7, 16; — *palmitum lapsus* 3, 13
 erubuit christianus esse 680, 19
 eruere et abscondere materiam inuidiae 425, 16
 esse: nunc est ut 512, 2; 596, 11; 578, 23; ante est ut 454, 16; 515, 3; ante est scire 568, 4; est dici A 46, 10; erat uidere V c. 5; ut esset agnoscere 6, 9; ut esset ambigere V c. 6; est et quando... celebrant (*i. e. aliquando etiam celebrant*) A 99, 3; ubi erit quod custodia squalidi carceris includuntur... ubi quod... ubi quod *etc.* 564, 6 sq. — *fut. crint* 197, 1, *cf. posse*
 et (= etiam, *vel*) 6, 2; 9, 9, 12; 10, 23, 28; 193, 16; 194, 6; 203, 21; 214, 24 *et saepius* (*cf. et ipse* 231, 7; 239, 7; 244, 9; 255, 6; 256, 9, 20; 284, 7 sq. 284, 21; 357, 26; 363, 21; nec ipsum 540, 13); *etiam cum negatione uelut* quare si sapientia uera illic non est, esse non potest et uera patientia 398, 11; ad clerum istic non et ad plebem misi 603, 11; (= id est) 465, 9; et (= et quidem) 385, 10; 801, 3; et quidem 189, 6; 198, 4; 264, 5; 555, 23; 555, 16; 591, 11; 625, 10; 638, 23; 648, 19 *et saepius*; — *ubi sed exspectares*: inter feras esurientes et parentes 283, 2 (*cf.* 586, 2); et *desideratur* 582, 15; 678, 18; 565, 17
 etiam et 551, 12 (*cf.* 598, 5); nec non etiam 551, 12; nec non et 705, 11
 etenim *tertio loco collocatum* 771, 8; *distractis partibus* et repudiatus enim A 139, 20; et Christus enim A 141, 2, 3 (*cf. Hand. Tur. II, 545*)
 ethnicus 450, 5 *et saepissime*
 euacuare (= infirmare, abolere, irritum facere) 437, 21; 612, 15; 795, 15; A 177, 21 *et saepius*
 euadere (= effugere) aliquid *uel* aliquem 211, 20; 257, 13; 258, 3; 285, 19; 294, 9; 306, 20; 328, 5; 377, 8; 474, 7; 475, 13; 550, 24; 619, 12, 15, 19 *et saepius*; ab interitu mundi euadere 753, 6
 euangelica lectio, scriptura, disciplina, praeceptum *etc.* 552, 7; 584, 5; 662, 19; 715, 22 *et saepissime*
 euangelium legis 513, 15
 euellere: euulsas pecudum de uiscere pelles A 287, 128
 euersio 592, 14
 euertere aliquem (*uid. deicere*) 694, 9; 618, 10, 13; A 64, 19; euersa fidei maiestas 551, 16; euersorum fratrum ruinae 551, 18
 euigilat fides 233, 11
 euirare mares 10, 10
 euiscerat corporis uires uenter in fluxum solutus 305, 14
 euoluitur annus 578, 4
 ex: e contra A 304, 69; e contrario 410, 20; 810, 23; 812, 3; A 66, 5; A 158, 10; A 161, 14; ex alia parte peccare 475, 2; ex aliquo debitores 553, 1; ex abundanti 690, 13; 814, 10; ex diuerso 600, 20; 602, 7; ex more V c. 7; V c. 15; ex persona loqui 703, 6; ex oculis admittere adulterium A 9, 10; nos ingemescere ex me scio 521, 3; laetor ex uobis 546, 21
 exacerbare dominum 530, 18; 688, 19; — *persecutionem* 593, 15
 exactor seruitutis 356, 22; — *praeceptorum suorum* 555, 16
 exaestuante anima concludi 256, 2
 exaltationis contentio 425, 18
 exambire ad martyras 528, 2; ut exambiret reponi se in episcopatum 739, 22; episcopatus exambitus 630, 11
 examen diuinae cognitionis 665, 7
 exanimus 378, 1
 exarat tortor laniatos artus A 37, 17
 exarmare fidem militantis populi 682, 5
 exauctorari uetere sacramento A 90, 13

- excacari a diabolo 689, 8; 721, 19
et saepius
- excarnificari 552, 9; 559, 5, 18
- excedere (= mori) 466, 17 (de sacculo excedere 465, 7; 528, 20 *et saepius*); dies praestitutus negantibus excessit 238, 25; excedere (= egredi) A 18, 4; A 21, 3; A 169, 10
- excessus (= mors) 488, 22; 519, 21; 553, 5; — uitae A 36, 12; tales excessus 558, 12
- excidere *se* (= schismaticum fieri) 825, 16; excisi et eieci de ciuitate A 263, 7
- excidium (= excessus, mors) 312, 22
- excipere (= suscipere) 238, 8; 629, 18; 362, 9
- excitari de presbyterio (= deponi) 619, 9
- excludere (= parere, gignere) lucem A 312, 105; — rapidos ignis A 321, 305; — undas A 398, 6; (= remouere) paenitentiam de pectoribus 248, 2; — uitia 409, 3; — discordiarum uirus 431, 11; — mortem V c. 9; exclusi de solibus 188, 1; pauore mortis exclusi immortalitatem cogitemus 312, 20
- excommunicare A 169, 8
- exerciscit inopiae ardor 358, 10; — haereses 806, 9; — facinora A 56, 9; — gentes A 56, 21, 22
- excurrere istine et abesse 656, 12; — ad aliquem 593, 10
- execrere scrupulum 697, 15; — aliquid (= examinare) 512, 9; 823, 13; 826, 17; (= temptare) 500, 5
- execrabilis uita 686, 1
- exercere (= expedire, manifestare) *se* aduersus aliquem 729, 4; — inuictum robur pectoris 297, 10; — dominatum A 191, 11; exertum ac seminudum pectus 398, 16; exerte atque aperte 429, 11; A 216, 20
- exerrare a uia ueri itineris 231, 6; — ueritatis 768, 23
- exheres fidei 550, 17
- exhibere censuram peccatoribus 744, 17; (= abere) 487, 21
- exhortationes 591, 1; 651, 10; 662, 19 *et saepius*
- exhortator 558, 4
- exigere atque proferre aliquid 755, 6; — aliquid ab aliquo 609, 15; pro merito exactae salutis A 43, 10
- exim A 300, 63
- exinde; iam exinde 559, 11; A 89, 29
- exire (= mori) 730, 14; — praetorii fores V c. 18 (*cf.* egredi domum V c. 16)
- exitus (= mors) 189, 2; 521, 5; 627, 9; 636, 8; exitus mortis 592, 17; 632, 19; 659, 11
- exolitis cornibus luna tenuatur 353, 13
- exorbitans et a uia ueritatis exerrans 768, 22
- exoreidiare 436, 16; 448, 11; 436, 16; 441, 12; 448, 11; A 6, 12
- exoreismus 459, 11
- exoreista 536, 6
- exoseculari 719, 15
- expandere manus A 299, 50
- expandescere ad pugnam 666, 6
- expedire uerba manibus A 9, 14
- expeditio (= pugna) 233, 7
- expendere et scrutari aliquem A 38, 9; expensa mod-ratio 579, 20
- explicare nauigia A 199, 29; (= absolvere) negotium, causas A 277, 15; A 278, 8; A 296, 21; explicitis quinquaginta diebus (= expletis) A 306, 22
- exploratio uitae et disciplinae 628, 23
- exponere inuidiae aliquem 519, 11; (= deponere, exuere) animi sui pondus 257, 21; — hominem ueterem 201, 6; 5, 7; 365, 20; 710, 14, 15; — peccata 795, 6; — litem 423, 26; — animam alicui A 248, 9
- expugnare boni pectoris conscientiam 10, 15; 407, 19; 601, 2; — mendacio faciem 199, 25; — oris ueritatem 198, 2; — mortem 210, 12; 412, 8; V c. 16; — aliquem A 268, 8; A 257, 10; A 258, 23; *abs.* V c. 8; A 193, 13; A 257, 17
- expugnator inimicus 201, 18; — domesticus 245, 3; — matrimonii 644, 10
- expungere (= dispungere, exsoluere, consummare) mortem 299, 7; 405, 10; — quod ad nostram pertinet diligentiam A 201, 2; — necessitates fratrum 587, 13; — aliquem (= alienius necessitates) 588, 3 *cf.* dispungere; processit iam certus expungi (*i. e.* interfici) V c. 15

- extasis 520, 7; 817, 4
 extenuatio delicti 562, 20
 exter A 301, 61
 exterminare (= delere) A 259, 25;
 A 262, 27
 exterminatio mortis A 135, 22
 exterminus: atque hinc exterminus
 ito A 293, 86
 extollentia 229, 9
 extorquere sibi pacem 528, 16; 538,
 15; 542, 21; (= ualde torquere)
 559, 4; 559, 18 *et saepius*
 extorris 490, 7; 507, 2; 526, 10;
 527, 18; 531, 5; 590, 5; — ca-
 thedrae et plebis 616, 16
 extraneus A 78, 11; A 182, 21; (= *alienus*) 642, 11; — ab ecclesia
 449, 4
 extraordinarius A 16, 11; A 131, 14
 extrarium et haeticum baptisma
 780, 1; profani et extrarii 802, 18
 extremitates oculorum suffucare A
 23, 16
 extrema mortis 724, 16; usque ad
 extremum sustinere 401, 26
 exuberare 282, 4; 342, 19; 383, 20;
 399, 13; 431, 14; 763, 26; V c. 10
 exuere (= eximere, liberare) 5, 22;
 313, 10; 328, 10; 474, 5; 689, 17;
 699, 13. 14; A 97, 15; A 126, 6
 exultanter 614, 11; 691, 9
 exultatio 604, 19
 exundare 214, 6; 353, 15; 411, 23
 exusti et occisi 794, 23
- Fabrica domini (= homines) A 201,**
 16
fabula: castae sine ulla fabula per-
 seuerent 474, 16; ad infames fa-
 bulas (uirginum) ecclesia ingeme-
 scit 201, 16
facere fructum 290, 14; — litteras
 520, 18; 766, 16 *et saepe*; —
 martyria 653, 8; 661, 27; 696, 17;
 835, 9; — aduersus sacerdotes 226,
 3; facit aliquid in concordiam 648,
 2; praesentiam suam mandando
 fecerunt (*i. e. ut praesentes scri-
 berentur alterum substituerunt*)
 551, 4; facere *cum infinitiuo* 399,
 6; 478, 5; A 203, 11
facies hortorum 3, 8; — adridentis
 nequitiae 12, 22; aspice facies re-
 rum infra te iacentium 8, 13; facie
 ad faciem loqui 251, 4
facilis boni (deus) A 298, 17; facile
 (= cito) 476, 5; 496, 15; 552, 7
et saepius
facilitate immodestus 543, 11;
facinerosus 737, 16
factor 718, 15; — mundi 662, 7
factura (= opus) dei 198, 7
facultatem dare (i. e. facile esse)
 quod difficile uidebatur 6, 7; (= *potestatem*) accipere transscriptio-
 nis 565, 13 (*cf.* 565, 15)
faenerare deo 292, 2; 385, 18; —
 deum 195, 8; faeneratur deus 263,
 8; 386, 11; ornamentum mutuo
 decore fenerandum A 15, 5
**faenus usuris multiplicantibus au-
 gere** 241, 3; faenore quodam no-
 cendi exigitur usura poenarum 14,
 21
**fallacia uacui pomi soluitur in cin-
 rem** A 295, 137
falsarius 424, 3
fanda atque infanda comminari 630,
 70
fantasma et somnia 814, 14
fastus adrogantium perferre 13, 4
fateri (= confiteri) 665, 1
fatigantis anni indutiae 3, 6; fati-
 gata domus ruinam proximam mi-
 natur 313, 12; ecfossi et fatigati
 montes 353, 3; nos nos auribus
 fatigatis V c. 1; seruos... iniustis
 persecutionibus fatigatis (*lectio cod.*
 V) 359, 23
fauentia (= fauor) 576, 17
fauet patientia spiritui sancto 407,
 17; fauentes personae V c. 18
**fauores (= contentiones) in hono-
 ribus** A 7, 20; A 103, 10
fax iuuenalis auet uastare pudorem
 A 291, 51
felicitates confessorum 552, 19
feralis cibus 244, 4; 307, 5; 634, 4;
feralia edicta 630, 23; 664, 24; —
 crimina 359, 19
fere: ante multos fere annos 677, 16
feriata quies 16, 8
feriri aspectibus feminarum A 189,
 19; A 177, 9; plagae conscientiam
 feriunt 13, 12
ferina crudelitas A 53, 10
ferociens populus 484, 10; — tyrannus
 630, 22
ferri furore 618, 20; diabolus

- hominem ad imaginem dei factum impatienter tulit 410, 25; (= auferre) A 275, 6; A 280, 5; accepto latum est ei ad iustitiam A 127, 15, *uid.* accipere
 feruent delinquentium facinora 679, 22; — persecutionis initia 582, 10; 625, 20; — schismatici 643, 1; feruere fidei calore 775, 21
 ferneseit ira 423, 8
 festinare fugam A 292, 77; festinata et praeceps cupiditas 562, 7; festinato 616, 8; 676, 3; A 129, 19 (*sed* festinanter 521, 15; 525, 13; 626, 3)
 fetus sterilis terrae 301, 20; fetus arborei 353, 2
 fibula (= coniunctio) naturalis A 17, 9
 fictiosum nomen deitatis A 100, 9
 ficulis frondibus umbrare A 286, 90
 fidamine (*i. e.* fide, religione?) delicta corrigere A 305, 83
 fideiussor circa deum A 186, 12
 fideles (= christiana plebs cui de fide nomen est V c. 10) 380, 3; 306, 25; 345, 10; 414, 20; 730, 13
 fidere in petitiones 532, 1; — in deum 482, 21; fidentes (*opp.* perfidi) 306, 15
 fiducialiter A 178, 10
 figere: fixere ferae crudelia funera membris A 312, 116; (= firmiter statuere) sententiam 592, 25; 650, 1; — consensum 624, 17
 figmenta (= simulacra) 362, 15; 399, 5
 fissura petrarum A 147, 5
 flagitare (= uexare) aliquem persecutionibus 359, 23. *cf.* Gronou. *Obseru. p.* 627
 flagra A 28, 9; — spiritalia 361, 19; — maiestatis occultae 25, 6
 flagrant ubique delicta 12, 2; flagrantia transactae iuuentutis incendia (= amores) A 20, 18 (A 135, 21); meliora piis flagrabunt omnia uobis A 325, 404
 flagrantia solita est frugibus 353, 1
 flamma delictorum 374, 10
 flaescent grana A 313, 124
 florida confessio 530, 3; 532, 16
 floridiorum ministerium 531, 8
 florigeni horti A 317, 209
 fluctifrago ictu tremit omnis silua A 299, 39
 fluctuabundus mentis aestu 255, 12
 fluctuantis mundi turbines 8, 14; 412, 17; 554, 12; fluctuari mentis aestu 239, 13; 300, 16; V c. 5
 fluentes humeri A 23, 21; — capilli A 154, 3; fluebunt A 115, 15
 flumen (= diluuium) A 134, 4
 fluuiialis uertex A 308, 10
 fluxura (= luxuries) A 203, 12
 fluxus sanguinis A 50, 18; (= molli- ties): solutus in fluxum uenter 305, 14; fluxibus (= deliciis) saluandos fratres antepone A 182, 14
 fluxa familiaritas A 202, 20; fluxi A 203, 25; A 205, 20
 foeillare 524, 11; 586, 5
 foedus iusque nascendi 10, 8
 fomenta 558, 10; 557, 8; 591, 18; (= alimenta, fomites) probrorum 10, 7; — sperandi 194, 12; — peccandi A 188, 19; A 175, 7
 fomes ignifer A 213, 20; — bonae indolis 187, 3; — libidinum 200, 16; — peccandi 247, 12; A 182, 26
 forare (= perforare) nauem 304, 23
 foris (= extra ecclesiam) 642, 6; 647, 18; 672, 9; 698, 3; 745, 9
 forinsecus A 180, 22
 forma (= lex, institutio) 466, 1, 22; 525, 13; 542, 5; 645, 20
 fornicaria et adultera (ecclesia) 805, 20; 819, 28
 fortassis 475, 8; 558, 7
 fortitudo petrae obiacentis 667, 24
 fortius fixis radicibus 188, 9
 fortuito V c. 8
 fouere (= curare, colere) 340, 23; 402, 3; 408, 14; 431, 3; 522, 15; 524, 10; 532, 13; 554, 5; 562, 16; 570, 6; 608, 12; 637, 17; V c. 9; V c. 13
 fragmen: miserae noces ad singula fragmina ponti A 299, 49
 fragrantēs (*uid.* *codd.*) flores 835, 17
 frangere uirum in feminam 10, 11; 468, 11; homo fractus omnibus membris A 9, 12; hiems laetas fregit oliuas A 320, 286
 fraternitas (= fratres) 513, 1; 517, 18; 615, 8; V c. 5 *et saepius*
 fraudans elidit guttura A 288, 155
 fraudigeris misere decepta suadelis A 287, 114
 fraudulentē 575, 24; 740, 3
 frenare (= coercere) 7, 10; 411, 27; 474, 1; 608, 11

- frequentare (= saepe proferre) 467, 13; A 125, 1
 frequentatius processus A 220, 6
 frequentiam pensare litterae per absentiam meam A 174, 10
 frigidibus spiris serpebat anguis A 285, 74
 frons ad nos accedendi 686, 7
 fructicat arbor A 313, 135
 frui salutem A 49, 21
 frustrare mortem 695, 23; aqua gratiam fidei adumbrata simulatione frustratur 783, 6
 fullo 523, 1
 fundari dominica lectione 541, 2
 funditur latius provincia 607, 10
 fungi *cum accusatio* 472, 5; 659, 10; A 168, 4
 funus (= pernicis) 239, 24; 494, 4; 553, 22; — suum portare 259, 24; uiuente funere supplicium dabunt A 323, 354
 furari uerba de euangelica ueritate 715, 22
 furiosa mens 424, 11
 furiax A 103, 18; A 104, 5; A 101, 12
 fuscare A 283, 4; iniustitia imperii faciem fuscatur A 167, 12
- Galeatus serpens 582, 22
 gaudibundus 831, 16
 gazophylacium (caiohylacium S) 384, 25. *cf. Schuchardt Vokal. I 69*
 generatio baptismi 706, 12
 generositas diuina 430, 8
 genetalis unda 6, 3
genetiu: cladum 356, 27 (cladium 422, 27); frandum 357, 13; simplicum 240, 20; 679, 9; lupanarum 196, 4; animantum A 284, 42; dolentum A 322, 320; natantum A 311, 69. *cf. Neue L. Form. I 268, 272, 279*; die A 310, 41; dies (*fort. die*) 16, 9; scabies A 94, 9, *cf. Neue I 390*
 genitura quo luxu uacat A 291, 44; — deum per omnia laeta fatetur A 320, 291
 gentes (= gentiles) 54, 1; 58, 13; V c. 3 *et saepius*
 gentilis (= ethnicus) *saepissime*
 gentilitatis stupor V c. 3
 gentiliter uiuere 627, 20; 652, 11
 gemma bibere 13, 24
 gerere typum Christi 386, 26; — episcopatum 735, 17; — spiritualia 769, 5; 789, 13; — alicuius rationes 613, 11; res ipsa et praesens laetitia gerebatur sub oculis omnium 615, 17; — uelociter ut *abs.* 699, 7
gerundium pro gerundiu: ad ecclesiae unitatem perspiciendum 820, 17; 822, 18; — *gen. ger. singul.*: tam felicitate migrandi quanta uelocitas 347, 10; eundi interfuit transitus stadii V c. 16; — *de datiuo gerundi pro ad c. acc. uid. datiuum*
 germanitas 25, 18; A 205, 21; A 206, 8
 germina mali A 285, 77; A 317, 220; — florea A 283, 13; germen triticeae messis A 287, 120; — pomi A 313, 136; de germine florere A 318, 236; germine factus continuo genitor A 287, 136; plenae uestro germine terrae A 284, 47
 glacialis hiems A 320, 286; arbor ut in glaciem nigris pubescat oliuis A 309, 23
 glando (= glans) A 317, 226
 globus (= globus nubium) A 294, 103; A 298, 30
 glomeratim 479, 10
 gloriae (= res gloriosae *uel* praemia) 239, 9; 252, 19; 340, 18; 411, 23; 547, 3; 576, 21; 578, 6, 10; 583, 4; 828, 15; A 176, 15; V c. 7
 glorificare 752, 13 *et saepe*
 gluten delictorum A 185, 13; glutinum concordiae 231, 9; 746, 4; — sacerdotum 733, 10
 gomor 763, 16
 gracilis (= debilis) 592, 12
 gradus: pudicitia gloriosa cum gradibus suis A 16, 16
graecismi: his episcopis qui nunc minor (τοῖς ὀνν) 815, 20; quid aliud quam communicat 822, 2 (821, 9); 583, 24; 708, 9; ut quid (*ἵνα τί, uid. Roensch Italia p. 253*) 826, 28 (*cf. praef. p. XL not.*); *genetiu graeci* A 126, 15; A 127, 4; A 128, 20
 granditer deflere 262, 18; — secuta defensio 363, 11; — deum timere 692, 13; 410, 17; 567, 11

- grassantur latrocinia 679, 5; — circa ecclesiae naufragia 674, 2
 grassatio persecutionis V c. 8
 grassator insidians 195, 11
 gratificari *abs.* 515, 22; 522, 18
 gratiosa deprecatione confessores corrumperere 528, 3
 gratulabundus 621, 9
 gratulari (= lactari) 298, 19; 305, 25; 691, 13; — peregrinationes in saeculo A 278, 24
 grauari (= tristitia afflicere) 532, 14; 533, 5, 15; 604, 8; mens largioribus epulis grauata 500, 15
 grauiatio: propter tuam grauiationem gaudium paene excidit 533, 5
 gressus 242, 21; 230, 21
 gubernanter inspirare 698, 10
 gubernare utilitatem fraternitatis 523, 15
 gyros impellere pectore A 299, 45
- Habere eam infunditum:** manifestari habebat 292, 7; unum habet esse baptismum 158, 1; quibus rescribere habebat 568, 5; eici de ecclesia habebat 649, 11; 705, 3; A 72, 19; A 86, 29; A 109, 12; A 263, 10; non habitura loqui quod uiderat A 294, 118; magna nos merces habet 292, 26
 habitudo: staturae 348, 15
 haecenus (= non amplius) A 289, 1; V c. 16
 haerent membra comis A 344, 156; — memoriae 676, 13; — lateri 586, 1
 haustus diuini nectaris A 306, 23
 hebreicus A 105, 8, 11, 13
 hemitraiticus A 181, 3
 hiatus recedentis soli 226, 16; — mortis A 300, 82
 hibernum (= hiems) transmeauit 577, 11
 hic (= is) 502, 9; 505, 21; 528, 26; 677, 3 *et seruentibus, uid.* iste; haec atque illae dispersi A 75, 4
 hieracia (*an* hieratica?) uasa A 141, 6
 hinc addidit doloribus cumulum 509, 9; hinc uirtus fratrum minuitur 638, 7; hinc corruptae sunt 197, 4; 593, 15; A 18, 1 sq.
 historia quae apud nos facta est 816, 17
 iuistrionici gestus 10, 8
 hodieque 21, 2
 hodierna quoque die (= nunc) A 74, 3; in hodiernum 539, 21; 532, 12; 715, 22; 780, 16
 homo deli 481, 1; 491, 9; 755, 7; 764, 16; V c. 2
 honor furialis A 39, 12
 horrere *eum inf.* 719, 15, 20; 781, 18; 835, 7; horrebas deformis 348, 13; capillus horrescit 830, 6
 horror receptaculi poenalis 578, 15; V c. 11; — fugae 659, 20; — de parreidiiis 9, 18; — religiosis A 27, 11; atro horrore fauillae incendia signant A 295, 128
 hortari aliqui 649, 2; — *eum infin.* 486, 22; 187, 5, 11 *et saepius*
 hospes: solet utilis arbor in siluis latitare fruis uelut hospite fructu A 290, 33
 hostiae facti 830, 23; — destinati 561, 18
 hostilitas (= hostes) A 217, 12
 humanitus laedant persecutiones 366, 10
 humiliter (17) 279, 19
 humilitas (= *Demuthig*) 469, 12; 471, 13, 23; 595, 21 *et saepius*
 humilis (= *demuthig*) 597, 16; 511, 3, 12, 18 *et saepius*; humilissimus A 439, 11
 humiliter (= *demuthig*) 471, 12 *et saepius*
- Iacere:** iacentem fidem et paene dixerim dormientem 249, 9; iacens et abiectus 649, 2; iacere sub diabolo 538, 19; — sine laude 559, 17
 iactare petitionem tumultuosam 269, 6; — fructuum copiam stulta exaltatione 383, 20 (*sed se* fructuum largitate iactare 282, 5; iactari (= cruciari) A 277, 20; (= labefactari) A 274, 23
 iactantia pectoris 398, 17; — uirtutum 398, 22
 iactationes et mendacia 817, 12
 iacula faeuillae contorquere 694, 2
 iaculari uenena 229, 15; — iram A 297, 11; iaculati *passive* V c. 8
 iam: non iam 288, 15; 256, 3; 267, 9; 313, 7; V c. 4; V c. 9; ne iam 375, 16; nemo iam 319, 8; iam non

- 275, 17; 279, 16; 301, 3; 306, 21; 338, 19; 400, 9; V c. 2; iam iam A 321, 314; A 324, 394; iam iam-que 833, 7; V c. 14
- icero: ictum aequor A 29, 13
- ictus: sub ictu passionis 471, 7; 650, 20; 839, 9
- idololatris A 107, 2
- idolothytus: ab idolothytis abhorret christianus A 240, 8
- igniri iussit sartagine 339, 1; aurum ignitum 384, 10
- ignis (= gehenna) 474, 18; 638, 20, *cf.* A 34, 4
- ignoranter uel simpliciter aliquid non obseruare 701, 16; 715, 3 (*cf.* ignorantione 255, 9)
- illic ecclesia (*i. e. 'die dortige'*) 468, 24; illic fraternitas 690, 9; illic clerus 689, 12 *et saepius* (*cf. aduerbium*); illic uel illinc abundanter additum: illic apud clericos 479, 3; 515, 17; illinc ab urbe 617, 5; 618, 14 *et saepius* (*cf. istic*); hic — illac A 99, 7; illum (= illud) A 69, 19
- immo: credite diuinae fidei quin immo quam uestrae A 175, 15; A 183, 21; A 191, 26; A 203, 11; A 218, 9; 302, 1; 612, 10; uel immo 231, 4 *et saepius*; immo potius 759, 2
- in *cum ablatiuo*: in prostratis fratribus et me prostrauit adfectus 240, 1; in pauperibus uestiri 390, 24; 378, 7; Abraham in filio temptatus 404, 3; in me... uobis aether ruit, in me terra procul (= ego causa sum) A 300, 75; in (= *nostrum 'an, bei'*): amare in illo quod pater est 277, 26; 339, 9; 408, 22; 632, 15; 615, 8; (= *inter*) 305, 23; 354, 1; (= *propter, de*) 231, 23; 285, 7; 258, 15; 282, 7; 318, 19; 642, 20; 410, 6; in corpore esse (= *uiuere*) 534, 4; sunt dies octo in die quo 535, 3; in proximo esse 298, 8; 367, 22; in uero esse 489, 21; 839, 15; in compendio esse 807, 21; in contenti 839, 8. 16; A 55, 14; in nouissimo 649, 5
- in *cum accusatiuo*: in arbores uidere 3, 15; in diuina praecepta conscientiam pectoris erudire 3, 9; in proprias laudes iactatio 6, 13; 14, 14; 221, 7; 290, 22; in periculum oues non deserere 651, 18; A 31, 3; — in deum surgere 19, 11; in regem unguere A 258, 12; A 79, 32; A 262, 25; in episcopatum manum imponere 610, 4; 739, 17; in nouum hominem reformari 803, 8; masculum frangere in feminam 468, 11; dies in densam noctem moritur A 313, 127; — in medellam dolentium uenenorum uirus extingueret 7, 13; in hominis uoluptatem occidi 9, 2; in laudem crescere *et similia*: 10, 12; 834, 7; 8, 24; 15, 4; 25, 11; 551, 9; 231, 8; 359, 17; 305, 14; 390, 13; 574, 23; 763, 25; 431, 14; 763, 26; 358, 1; 373, 2; 619, 5; 282, 10; 380, 11; 757, 8; V c. 15; A 10, 4; — quarum in uos pudica lauatio est 202, 5; in quosdam licentia lasciuiae est ministra A 21, 10; uictus in diem postulare 281, 13; in unguem adsimilis A 284, 27; in aeternum uiuere 280, 18; 192, 7; 657, 14; 772, 14; in comminus disponere 842, 8; in commune 313, 24; 512, 22; 605, 4; 607, 1; 648, 1; 816, 20; in falsum habet de uero fabula famam A 294, 107; in melius 508, 21; 774, 3; 787, 10; in peius 600, 3; in multum 822, 7; in posterum 509, 12; 570, 21; in futurum 716, 20; in praeteritum 448, 6; 499, 20; 515, 8; 520, 3; 542, 18; 684, 13; 712, 12; 726, 11; 796, 12 (in praeteritis? 513, 15); in percursum 575, 1; A 196, 27; in solidum 214, 1; in tantum — in quantum 410, 17; 444, 8; 621, 6; in tantum — quantum 446, 11; in tantum 805, 2; A 194, 25; V c. 3; in quantum 584, 9; 653, 3; A 24, 17; A 71, 9; in totum (= *omnino*) 290, 3; 596, 10; 614, 9; 627, 18; 635, 20; 637, 23; 638, 25; 721, 19; 725, 20; 773, 3; A 77, 3; A 142, 1; in unum 553, 15; 678, 9; in uacuum A 101, 5 — in *cum ablatiuo pro accusatiuo*: quae in multis libris tuis intulisti 834, 9; 837, 4. 21; 745, 21; A 99, 18; A 108, 27; A 110, 8; A 109, 11; A 113, 2. 18; A 118, 11. 15
- inaccessibilis lux 555, 20; A 148, 2; inaccessa lux A 311, 85
- inaequosa flumina 706, 11

- inardescit ignis A 34, 5; 424, 7; — oculi 305, 16
- inaudientia et intemperantia 569, 22
- incendere persecutionem 534, 13
- incensum (= *divitiae*) 757, 7
- incentium mercis A 48, 14
- incessabilis 793, 10
- incitamentum uocis 696, 19
- incitator 528, 15
- inconcessus 210, 17; 238, 17; 305, 22; 545, 11; 667, 23
- inconditis uocibus precem uentilare 269, 11
- incongruus A 185, 14; incongrue A 163, 15
- incorruptio 301, 17
- incredulitas 300, 18; A 91, 17; A 119, 6 *et saepius*
- incredulus 232, 23; 237, 3; 254, 10; 300, 15; 368, 11; 381, 4; 382, 22; 402, 2; A 127, 18
- inculcandum (= conculandum) periculis sanctum exponere 351, 11, *cf. Min. Fel. 24, 1*
- inculpatus 375, 12; 675, 13
- incumbit caelo imber A 35, 15; — uenti 304, 22; — periculum 486, 21; alicui tristitia 529, 15; incumbit alicui opus 488, 5; — labor 682, 7; — custodire 486, 6; quae incumbunt uobis 487, 17; incumbere lacrimis 534, 2; 694, 24; 722, 3
- inunctanter et libenter 263, 6; 312, 22; 796, 19
- incurrere supplicia 342, 4; 324, 24; — bis unum lapsum A 305, 79; A 153, 9; A 171, 20
- incursatio malorum 364, 2 (accidentium incursio 363, 21; turbinis incursio 218, 10)
- incursus fluctuum 667, 23; — populi 649, 2
- incurrere corpus 362, 15
- indagines numerosae captionum A 214, 17
- inde *de rebus*: inde largitio 14, 5; — sacrificandum 195, 20; 263, 6; 786, 22; inde (*i. e. de patientia*) consummationis firmitatem accipere 411, 25; quantum uult inde (*i. e. sua arte*) quaerat 468, 18; inde uocis *ad* libere 197, 13; 386, 18; 751, 6; ipsorum inde ciuium (*i. e. Curubitatorum*) V e, 12 — *de personis*: inde (*i. e. ex confessoribus*) aliquos peccare 227, 24; potestas inde (*i. e. de deo*) tribuitur 286, 3; (= ab haereticis) 458, 3; 771, 18; — inde (= ideo) 667, 20; 798, 7
- indesinenter 733, 20
- indesinentia opera 394, 13
- indice tactu (*i. e. digito*) soluitur in cinerem pomum A 295, 136
- indifferenter pariter A 133, 5; — aequaliter A 138, 17
- indigetans preces patrium supplex inflectito numen A 300, 62
- indisciplinatus 27, 10; 477, 5, 10; A 170, 11, 21
- indiscretas pluuias largiri (*i. e. sine discrimine malorum et bonorum*) 399, 8
- indiuuius 215, 15; 245, 8; — sacramentum 639, 5; — caritas 576, 12; 621, 17 *et saepe*
- indiuuius episcopatus 213, 16
- indocibilis 253, 2 (indocilis 352, 6; 759, 5)
- indubitanter 442, 14; A 206, 3
- inducere ulneri cicatricem 563, 4, 20; euersio inducitur 592, 15
- inductio corruptens (= fraus) A 97, 8
- inducere Christum 403, 12 *et saepius*; Ninuitae induerunt se cinerem A 147, 11; indutae sericum 197, 6
- indulgentia (= gratia) 4, 15; 5, 5; 444, 17; 494, 12; 554, 10 *et saepius*
- indulgere (= concedere) alicui aliquid 281, 13; A 79, 19
- inebriare 702, 18; 710, 4 sq.
- inefficax et uana traditio 646, 9
- ineluctabilis catenarum nexus 425, 7
- inemendabilis 685, 12
- inexperta exitia A 32, 8; inexpertus doloris A 36, 4
- inextincta luminis aura A 316, 189
- inextinguibilis ignis 577, 20; 665, 24
- infamare 427, 6; 801, 1 *et saepius*
- infelicitas 385, 9; A 9, 7
- infestat aetas infirmitatibus 523, 19; metus infestantium rerum 298, 1
- infestatio 582, 11; 674, 1
- infidelis (= *der Ungläubige*) 437, 2; 550, 23 *et saepius*
- infigere oscula A 61, 5; plaga letalis profundis uisceribus infixata 248, 4
- infinita dedecorum A 214, 17

- infinitivi alias insolentiores*: nititur euertere 253, 24; 260, 14; 642, 12; 598, 21; 780, 8 *et saepius*; expungi accesserant 588, 5; prosiluerat turbare 692, 18; compellunt facere 645, 14; 518, 2; 661, 9; 702, 6; a quo clarificari petierit 792, 7; 488, 14; 542, 15; hortantes stare eos 487, 5. 11; hortatur pati 659, 3; prouocamus sanguinem fundere 652, 6; 675, 4; proposui admonere A 14, 21; episcopus dari a deo nobis sustinetur 556, 5; habet aliud baptismum baptizari 796, 3; fecit expediri 835, 21; faciunt stare 695, 2; pollicetur facere se terram moueri 817, 8; miserias fecit excludi A 203, 11; ut confessorem populum suaseris fieri 692, 1; 484, 14; V c. 3; sollicitudo scribere ad uos persuasit 690, 14; meruit coli 13, 9; 270, 3; 290, 21; 291, 26; 308, 10; 311, 20; 378, 25; 385, 8; 466, 20; V c. 6; ad iustitiam deputari ei condigna remuneratione commeruit A 127, 7; delectatur reddere mercedem 837, 22; nutabat uinci prope iam A 292, 70; metuerunt tradere A 58, 1; nec timuit amittere 304, 7; 659, 8. 11; 693, 5; A 83, 19; — *inf. substantiue positi*: ne loqui nostrum arbiter profanus impediatur 3, 10; (*cf. Tertull. Adv. Valent. 10*): et gallina sortita est de suo parere; Christum uidere gaudere est 300, 6; hoc fuit placuisse... de hoc contagio saeculi meruisse transferri 311, 19; prouocasse est iram non seruasse sententiam 250, 6; detrimentum uitae suae putare uixisse 559, 22; 563, 1 sq. 617, 6; 619, 15; 657, 4; 769, 13; — deus plectere serus A 297, 10; certus expungi V c. 15; unus erat meminisse deum A 290, 32 — *infin. aor.*: sanguinem nondum fudimus sed fudisse parati sumus 561, 2; ausi sunt superbisse 470, 4
- infirmari (= aegrotare) 377, 24; A 75, 4
- infirmes A 143, 3; infirmibus A 40, 6
- infirmitas (= morbus) 488, 2; 523, 18; 632, 16; 740, 14
- inflare numerum mendacio (= augere) 679, 10
- inflatio mentis 730, 7
- infectere dominum ad ueniam 263, 15
- inflexibilis pertinacia 600, 2
- influxit dominus 6, 21 (*sed* infulsit PV); — spiritus sanctus A 129, 12
- infremuit et dixit 309, 7
- infrenis A 175, 1; infreni ore 564, 15
- infringere aut in aliud mutare 713, 9
- infructuosus 380, 1. 3; 290, 12
- ingemit precibus orbis A 315, 174
- ingenitum radiati luminis aurum A 317, 218
- ingerere de cibis 341, 23; (= proferre) 315, 17; 654, 9; 670, 15; 686, 14; 691, 4 *et saepius*
- ingestu spiritus domini uates infit A 300, 73. *cf.* digestus, suggestus
- inglorius 5, 15
- ingruentium tenebrarum caligo 723, 20
- inhabilis A 218, 27
- inhaerere alicui 479, 7; 593, 9; ueritas in uobis pro crimine semper inhaesit A 320, 295
- inhicare cenis 724, 6; defunctis auaritia inhiat 358, 15
- inhibere dei conspectum 561, 5; — liuorem V c. 7
- inhorret seges densior A 46, 6; saeculi facies tenebrarum inhorruit caecitate A 45, 3
- initiare (= initium facere) 228, 16; 285, 13; 403, 27; 660, 6; 782, 9; A 121, 15
- initia ad summa pergunt 484, 13; 505, 10; inter initia (= initio) 625, 14; V c. 15, *cf.* inter primordia 393, 10
- inlaesa uirginitas 203, 16
- inlapsa (= inconcussa) firmitas 7, 3
- inlaqueata oratio A 26, 13
- inlecebrosum consortium A 202, 13
- inlices formae 420, 4
- inlibatus (= integer) 552, 8; 574, 19; 587, 6; 681, 22
- inlidere nauem scopulis 249, 8; portionem gregis cum episcopo 587, 11; *cf.* conlidere episcoporum concordiam 683, 23
- inlimis fons perspicuis aquis A 306, 28
- inluserunt nobis litterae 557, 13
- inluies mentis A 307, 64; — auditatis A 204, 18
- inmorari in mundo 311, 22; — alicui rei 497, 6; 725, 13

- immortalitates martyrum 558, 11
 innota fides 578, 10
 innumis alicuius rei 16, 11; — ab aliqua re 551, 5; 661, 26; 737, 5
 innotescere 489, 6; 536, 5; 539, 9; 542, 6; 565, 9 *et saepius*
 innouare aliquid 592, 22; baptizari et innouari 769, 7 *et saepius*
 innuere: quem innuerant (?) mori non debuisse A 81, 14, *nisi forte legendum* intimaerant
 inobsequens 226, 6
 inordinalis A 178, 26
 inordinaliter A 175, 20
 inordinate 788, 10
 inormis V c. 12
 inormitas animorum A 165, 21 (enormitas V c. 18)
 inpatiens cibi letalis 410, 27; — sacrificii 411, 2; — docilitatis 411, 10
 impatientia lentis 411, 3
 impendere animas 405, 26
 impensa operum 387, 21; — spiritalis 385, 21
 imperatur diuitibus non superbe sapere A 164, 16; mundus non amari imperatur A 163, 13, 17 (*cf.* A 157, 20)
 impete hiberno uoluitur torrens A 292, 62
 impiamenta altaris 724, 13
 impingere in uulnificos amplexus A 195, 14; *abs.* et sic impegerunt A 251, 15
 inplanator (a *πλανέω* *i. e.* qui decipit) A 175, 29. *cf. Rönisch Itala p.* 253
 inpositio manus 518, 19 *et saepissime, uid. indicem alterum. fortasse* manusimpositio *uno uocabulo comprehendendum est*
 inpostura 611, 10
 inpraesentiarum 593, 2
 inprimere uulnera 563, 3; — uulnera uulneribus 551, 21; — messes aratro A 12, 15
 improbosae conuentiones A 202, 14
 inproprie A 129, 11
 inpugatio corruptelae 198, 3; — diuini operis 198, 23; — diaboli 302, 3 (*cf.* 317, 23); 209, 9; 358, 7; 591, 9
 inpugnator 615, 6 (*cf.* 616, 10); 689, 4
 inpulita (*i. e.* inpulsa) mente A 113, 19
 impulsare: (soporatum) institit impulsans A 300, 58; nulla concupiscentia pectus impulsat A 217, 8; me humanitatis affectus impulsat A 281, 18 (*cf. l.* 19)
 inquiens A 155, 17
 inquietus (*i. e.* 'Hausgenosse') 633, 9, 10
 inquirere mores 726, 17
 inreprehensibiliter A 251, 9
 increuerenter A 70, 30
 inrumpere euangelium 546, 2
 insaniae tragicae uocis A 10, 6; en ego tempestas ego tota insania mundi A 300, 74
 inseparabiliter 278, 2
 inserere alienis affectibus suos filios A 16, 13
 insignia appellationum 26, 16
 insinceri spiritus 23, 12
 insinuare omnem actum populo 611, 2; — unitatem 753, 15; — agendi formam A 71, 18; — quod didicist 467, 17 *et saepius*
 insolubilis catena A 195, 11
 inspergere maculas fama mendacii 601, 8
 inspiratio diuina 317, 9
 instanter (= fortiter) 495, 13 *et saepius*
 instantia 272, 3; A 5, 1; A 197, 9
 instar ueneni 12, 23; — legis A 289, 15; ad instar 203, 6; A 215, 28; instar alicuius rei imitari 374, 11; 539, 19; — exprimere 785, 17; — obtinere 762, 4; — exercere V c. 9; (= pretium) A 46, 15; A 41, 18
 instare precibus 293, 19; instetur (*i. e.* non recedatur ab) epistulis 539, 13
 instructor murorum 20, 3
 instruere militiam magisterio 657, 24
 insueto marito munus defert A 286, 86
 insufflare in aliquem 821, 1; — flatum nitae in aliquem 804, 18
 insustimibilis A 112, 15
 integratur ecclesiae disciplina a domino A 171, 9
 intellectualiter A 166, 6
 intellectus (= interpretatio) 280, 5
 intellegere deum 368, 3; intellegant desiderare 554, 8
 intemeratum mysterium A 82, 1
 intemptabilis muliebribus iaculis A 177, 21

- intentans suis opibus agricola A 42, 14
 intentio (= mens) sincera 289, 21
 inter manus est acies (*i. e.* in manibus) 625, 19; inter quibus A 111, 24
 interaperta nubium A 35, 16
 intercipi morte A 74, 2
 interdicitur aliquid A 5, 18
 interfector paenitentiae 694, 4
 interminatio 476, 2
 internecinus A 90, 18
 interpoliare A 54, 21
 interpretare A 105, 12; A 109, 15, 17, 20; A 110, 2, 17; A 111, 6; A 129, 4; A 168, 6
 interritus 559, 2
 interrogatiua enuntiata cum indic. loco conii.: considerandum est quid aetate eminenti iam dignum est A 154, 18; A 164, 22; A 168, 7; A 176, 24; A 199, 12; A 304, 47
 intexere carinam roboribus 646, 23
 intimare 600, 18; A 139, 15; A 191, 9; A 199, 11; A 192, 4
 intinguere (= tinguere, baptizare) 447, 1; 457, 14; A 144, 1; haeretico errore infectus et intinctus 444, 11
 intra secundum uel tertium diem quam nati sunt baptizari oportere 718, 4 sq. intra dies audietis 535, 2; intra conscientiae latebram 425, 1; 15, 1; malum intra conscientiam religiosae mentis admittere V c. 15
 intrinsecus 374, 18; A 180, 22
 intumescere in inuidiam 550, 20
 intuta custodia A 187, 19
 inuadere (= usurpare) aliquid 358, 19; 388, 9; 629, 13; memorate bona simulque inuadite facta A 325, 402
 inueteratus et exercitatus hostis 405, 23; 676, 2
 inuicem: ab, ad, aduersus, post inuicem. *uid. has praepositiones*
 inuidia rebaptizandi 797, 18; inuidiam facere 526, 1
 inuigiletur ut 613, 8
 inuiolata (*i. e.* casta) feminarum societas A 210, 13
 inundans gratia 7, 12
 inuolare (= furari) A 139, 4
 inuolui laqueis rei familiaris 282, 16; inuolutus fraudibus 683, 2; 740, 6
 inurit cultores infamia turpis A 302, 8
 ipsa atque eadem domus 810, 7; ipsud A 262, 24
 irriguo perfundit lumina somno A 284, 34
 is. eius *per abundantiam* (*cf.* suus) *adiectum*: deus (deus pater, dominus) et Christus eius 319, 7; 614, 7; 629, 22 (*cf.* 663, 20); 731, 16; 730, 20; 733, 18; Christus eius 499, 24; 693, 10 (*cf.* modo in nomine Iesu Christi cuiuscumque et quomodocumque gentilem baptizatum 791, 20. *uid. ellipsis*); domini et euangelii eius magisterium 593, 3; qui aduersus sacerdotes Christi facit, qui se a cleri eius et plebis societate secernit 226, 3; domino nostro praecepta eius seruantes placeamus 478, 6; 491, 21 — eo *omittitur post* quo 11, 14
 iste istic istine (= hic hinc): non tantum ab his istic absentus sed et abs te illic pulsus 676, 11; tam istic quam illic 603, 13; de istis mundi turbibus 299, 6; 301, 14; 203, 13; 320, 27; 339, 18; 356, 26; 554, 2; 612, 8; 816, 19; 822, 29; istic in saeculari conflictatione 481, 24; episcopi istic in provincia nostra 638, 23; istic apud fratres nostros 678, 7; istic in ecclesia 700, 17 (*cf.* hic in ecclesia 584, 17); clerus istic 603, 11; fraternitas istic 700, 25; istic episcopi 617, 21; istinc excurrere 656, 12; istinc (= ex hoc mundo) exire 308, 18; 311, 22; 312, 27; 313, 14; 364, 1; 370, 3; istinc de saeculo recedere 310, 13; 364, 18; istinc (= ex hoc loco) 839, 10
 iterare rursus baptisma 707, 17
 iterato (= iterum) 487, 16; 535, 2; 536, 13; 678, 4; 815, 18; A 57, 21
 iterum (= iterum atque iterum) 563, 15; *uid.* semel atque iterum
 iubere ut A 191, 27 sq. — *cum conii.* 690, 20
 iudicem se facere alicui 672, 7
 iudicii pondera examinare 556, 12
 iugalis (= uxor) A 293, 85
 iugis tenor honoris 578, 26; — dolor 593, 5 *et saepius*

- iugiter tolerare 402, 26; 644, 9; iugiter ac dolenter 649, 11; 652, 14
- iungere cubilia cum feminis promiscua 508, 1; — litteris epistulae exemplum 540, 1; iungi ad consortium criminum 243, 17; — alicui 231, 5; 248, 26; 261, 21; 341, 17; 614, 3; 673, 10; se iungere alicui 589, 14
- iussio A 191, 19; A 178, 21; iussiones A 190, 2; A 196, 13
- iusso dei A 118, 10 (*cf.* A 284, 25)
- iustificare 538, 8; 703, 19, 23; 758, 20 *et saepius*
- iustus (= pius et innocens) 202, 12; 411, 10; 482, 1; 658, 2; 681, 4; 703, 19 *et saepius*
- iuuenalis fax A 291, 51
- iuuenta (= iuuenes) A 291, 43; iuuenta pollere 353, 10
- iuxta (= secundum) 591, 21; 646, 5
- Kalendarium (= liber in quo accepti repensique ratio continetur, census); pretia kalendarium cuiusuis excedunt A 24, 3. *cf. Tertull. De cultu fem. I 8*
- Labans (= serpens) A 287, 111
- labe incurstantis inimici capi 8, 5; labes superioris acui (= peccatum originale) 6, 4; 428, 10; — profanae aquae (= haereticorum baptismi) 775, 12; — libelli 631, 13
- lac; *accus.* lactem 486, 10
- laessere morbos 24, 13
- lacrimabundus 530, 20
- laetentibus stipulis frumenta turgescent A 31, 1
- laetescunt teneris hordea culmis A 309, 22
- lacus (= *Grube*) 283, 1; 382, 8
- lacta rosis uerna temperies 577, 15
- laicus 616, 15; 740, 17 *et saepius*
- lamina (tormentorum genus) A 37, 13; laminae ductiles 757, 11
- lampas solis A 283, 15
- languentes (= aegroti) 307, 7; languentium strages (*opp.* stantium firmitas) 501, 17
- languor = morbus) 654, 3; 760, 15; 763, 1; languores A 79, 14; A 167, 19; langor A 3, 17
- laniena grauior perseceravit (= cruciatus) 491, 8
- lanista A 195, 11
- lanius 514, 20
- lapidare aliquem 390, 16; 404, 13 *et saepe*
- lapsi: *uid. indicem rerum*
- lapsus grauis ruinae 721, 17; — mortis 362, 20; in lapsu esse A 24, 11; lapsus (= condicio eius qui lapsus est) 651, 14 *et saepius*
- lasciuens et temulentus 507, 2
- lassa domus ruinam minatur 313, 2; lassis dentes A 154, 1
- latebra conscientiae 625, 1; 269, 13; V c. 7
- latitudo pectoris 837, 10
- latratibus conuiciorum perstreperere 602, 3; — rabiem excitare A 53, 9
- lauacrum (= baptisma) 188, 14; 204, 6; 254, 20; 374, 8; 401, 16 *et saepius. cf.* lauatio 445, 10
- lauare: laueris 530, 7; lotus 445, 10; 451, 16; 760, 16
- laxamentum 836, 15; A 87, 11
- laxare communicationem 247, 28
- lectio diuina uel dominica (i. e. lectio sacrorum librorum uel sacra scriptura) 297, 12; 317, 13; 318, 11; 430, 16; 541, 2; 543, 10; V c. 7; V c. 9; Saturo lectionem dedimus 548, 6
- legimus nabra cynaras *etc.* A 4, 15; disciplina legitur antiqua 550, 8; erimen publice legitur 551, 7
- lenocinari ad uitia 10, 4; lenocinantibus fucis 198, 21; ne quid in se sit ad irritandos oculos lenocinatum A 23, 10
- lenocinia formarum 195, 25; — inmunditiae A 185, 25
- lentescuntibus filis aurum errat ad speciem A 39, 18
- leuatur aemulus princeps 630, 18; leuare aliquem in urbem 532, 11
- leuicentem uel squamicentem gentem proferre A 296, 143
- lex (= uetus testamentum) 288, 4; 466, 1; 468, 3; 486, 12; 681, 9 *et saepius*
- libellatici 633, 2, 15; 636, 7. *uid. indicem rerum*; libellati A 238, 16
- libidinum probra 11, 12

- libramine laterum adclinant lembos
 A 296, 152
 librata terrae moles cum montibus
 A 11, 16; urbs oras Cilicum con-
 tra libratur Ioppe A 298, 24; flo-
 rea libratris confragrat purpura pra-
 tis A 316, 201; librare *metapho-
 rice* (= *'abwaegen'*) aliquid 570, 21;
 623, 15; — consilium 602, 15;
 626, 13; 717, 16; 774, 14; — rati-
 onem 625, 17; — temperamentum
 salubri ratione 627, 18; — aequali-
 tatem 719, 11; ecclesiae iter me-
 dium librato limite gubernare V c.
 8; regressus tui tempus ad hoc
 esse libratum A 130, 18; Sododom
 iugera librare (= colere?) A 292,
 58
 licentia (= potestas) 472, 16; 757,
 25; 226, 12; 200, 11
 lignum regalem A 116, 18
 limare rerum gerendarum consilium
 523, 16; tractare et limare aliquid
 510, 4; 570, 19; disponere et li-
 mare aliquid 596, 25; 775, 4
 limosis faucibus hausit praedam A
 301, 89
 localis persecutio 817, 3
 locauit dominus caelum et terram A
 283, 1; ictibus facies locatur A 10,
 15
 locum (sc. totam equini generis sobo-
 lem) magna uelocitate referre A
 8, 2; accipientibus ceteris locns
 eius aduenit 255, 16; quid loci (?)
 ei A 6, 8
 locutio (= colloquium) A 61, 10
 longaeua uita 353, 25
 longe priusquam 498, 18
 longissimis regionibus separari 811,
 25
 loquacibus uerbis decipi 616, 1
 loqui Christum 237, 21; A 135, 13
 sq. — facinus commissum 255, 8,
 25; — caritatem 576, 7; — ordi-
 nationem 603, 13; — comicas in-
 utiles curas A 10, 5; — magna
 398, 21
 lubricat in spiras anguis A 284, 21
 lucent (= manifesta sunt) uerba eius
 596, 6
 lucescunt sidera renata A 313, 126
 luciferae Musae A 308, 9
 lucrari breuia uitae tormenta (*i. e.*
 non pati) 342, 3; — damnationem
 619, 12
 lumina (= oculi) crudelia 8, 24
 luminari gratia 267, 12; 426, 3
 luminaria duo maiora (*i. e.* sol et
 luna) A 252, 2, 10
 luminationis claritas A 128, 5
 lupanar A 8, 10; 11, 13; *gen. plur.*
 lupanarum 196, 4; lupanarium 699,
 25
 lupanarium A 8, 5; A 9, 1
 luxu (= luxui) A 291, 44; (= cupido
 impudica) A 188, 24

 Maculauerat paruula aera nubes A
 298, 28
 madidatus nimio sudore V c. 16
 magis (= potius): ille... temptationi
 uxoris non cessit sed magis deum
 patientia maiore promeruit 303, 4,
 471, 10; 567, 8; 583, 17; 586, 2;
 605, 7; 635, 19; 641, 16; 653, 8;
 674, 12; 688, 14, 21; 696, 15; ma-
 gis — plus 513, 12; 189, 21; ma-
 gis tam 552, 8; 573, 26; magis
 uelle 842, 5; quod magis est 297,
 9; V c. 7
 magisterium et hortamentum 657,
 24; — euangelicum 664, 19; 776,
 6; — morum 546, 4; — corrupto-
 lae 475, 19; — impudicae artis
 468, 6; exemplum magisterii 707,
 24
 magnalia (= mirabilia *cf.* 401, 8)
 194, 28; 422, 18; 501, 23; 674, 9;
 696, 4; A 177, 28
 male (= perniciose) 467, 17; 563,
 16; A 291, 42
 maledictus 468, 3
 malefactores populi A 111, 21
 malunt mori quam contenti sint a
 lateribus mulierum diuelli A 204,
 16; malunt audiri pronoces uana
 et fabulosa commenta quam
 magis ipsi quae uera sunt audiant
 A 212, 16
 malus (= *ὁ πονηρός*) 286, 6; 287,
 13 *et saepius*
 mamona 381, 18; 456, 12
 manant per terras protracto corpore
 A 291, 48
 manceps latronum 730, 24
 mancipari gehennae 306, 3; — pe-
 cuniae 245, 13; 189, 3; — deo V
 c. 19; V c. 7
 mandare spiras morantis A 299, 43;

- alio cuncte mandauit Christianum me esse 633, 21
 mandra mendaciorum A 104, 3
 manere latius (= habitare) 26, 13; V c. 12
 mansio (= habitatio) A 188, 8; A 203, 13; spiritus sancti super eum mansio A 79, 12
 marcescens actas A 20, 18
 marcidum corpus 13, 25
 maritalis uinculum 699, 21; — ardor (= amoris stimuli) A 20, 3
 maritali et coniuncti 412, 5
 marmor (= mare) A 301, 87
 martyrium (i. e. mortem pro religione) facere, *uid.* facere: tollere 653, 12; edere 742, 3
 matrimonia (= uxores) 667, 1 (cf. 644, 10)
 matricem et radicem ecclesiae catholicae agnoscunt 607, 9; ad ueritatem et matricem redire 772, 23; quidquid a matrice recesserit 231, 11
 maturius (= celerius) 563, 4; exitus maturior 313, 8
 maxime dicit in euangelio (i. e. *nachdrücklich*) 716, 10
 meatus quadrifidos secare A 285, 56
 medicabile solum cretae A 318, 237
 medio tempore (= interim) 570, 15; flammis ambientibus medii 221, 8
 mediocre temperare curam 556, 3
 medulla: in medullis uersata caeca incendia A 21, 15
 medullitus conceptus ignis 305, 15
 mereriam facere pro aliquo 534, 1 (cf. commemorationes inter memorias martyrum celebrare 503, 15); uir nobilissimae memoriae 573, 5; uir bonae memoriae 774, 12; 780, 14; uir laudabilis memoriae V c. 4
 memorabar fratres meos 530, 4; memoratus sum caritatis 530, 24; mei dignatus es memorare 533, 7. cf. *Reensch Itala p.* 373
 meritorius haerere A 152, 5; — computare A 8, 2
 mendacio uoluntatis genas inficere 198, 1; capilli mendacium colorati 240, 29; mendacium criminum (= falsae criminationes) 12, 7
 mensis (= menstrua) A 295, 126; plaga qua menses femina uestit (i. e. se menstruante uestit uel menstruata induta fuit) A 296, 156
 mensurna diuisio 571, 2; 585, 2. cf. *Reensch p.* 159
 mentiri aliquem uel aliquid (= simulare, fingere) 223, 11; 783, 5; se mentiri (Christianum) 427, 5; (= fallere) A 215, 25; pluuiam imbre mentito A 46, 6
 mercimonia carnis (= negotia saecularia) A 188, 28
 meritum delictorum 29, 7
 merx mendaciorum 678, 22; mercis (= mercedis) A 42, 3; A 48, 14
 metator 484, 11; 533, 11
 metiri (= animo uersare) A 284, 33
 militia (= milites) 657, 24
 minari ruinam proximam 313, 3
 ministeria (= ministri) 240, 16; 470, 3; 590, 15; A 290, 29; ministerium (= munia) loci 757, 1; ministerium cotidianum operis 548, 1
 minorari in aliquo A 219, 4
 minutum (= λεπτόι) 384, 25
 mirabilia (i. e. magnalia) uirtutum 401, 8
 misceri nullo conubitu A 180, 8; — miscere conloquia 200, 13; 690, 16; — communicationem sacrilegam 631, 15; — orationem cum aliquo 822, 5; copulatio et coniunctio aquae et uini sic miscetur 711, 16; haec omnia commisit et miscuit 619, 13; se miscere ad sacrificia 738, 1; se miscere cum aliquo 472, 10; 743, 21; se miscere alicui 778, 13; misceri alicui 743, 15; misceri cum aliquo 255, 11; miscere (= polluere) conscientiam 256, 25; A 20, 5 (cf. conscientiam polluere 528, 2; — maculare 625, 16)
 miserabilis excusatio 246, 26
 miseratio non lacrimatum sed uulnerum 246, 25; miserationes pauperum 379, 24
 misereri pauperi 292, 2 (pauperis 385, 17. cf. 307, 7); — deserto A 141, 14; A 143, 1
 mitra (= *Tada*): spiras mandare morantis, oblaqueare mithram, clauerum stringere nisus A 299, 44
 mittere ante se (= ante mores uidere); gloriesum martyrum numerum... ante se misit 586, 1. cf. praemittere

- moderamen temperamenti 555, 22;
 — consiliorum 553, 24
 moderatur (?) lugubres sonos spiritu
 tibiam inflante A 9, 23
 medicum panis 535, 4
 medulari tibiarum foramina A 10, 2;
 modulabor aetherias luminis oras
 A 303, 8; modulatas exclusi fon-
 tibus undas A 308, 6
 modulis pennarum prope nubila pen-
 dent A 291, 47
 molendinum (= mola) A 259, 2
 moles membrorum 8, 25; 353, 23;
 magnis lapidum molibus exstruere
 A 12, 4
 molles et turpes gestu exprimere
 468, 5
 momentanea medicina 554, 8
 monstrare: ecclesia catholica una
 esse monstrata est 615, 24
 monstrum: extraordinaria et porten-
 tuosa contra ipsam naturam ex
 uiris per uiros monstra conquirere
 A 16, 12; pulsabant caelum inui-
 dia conubia monstra (Sodomorum)
 A 290, 21
 mora dilationis 556, 5; 561, 3; non
 potest moras ferre lactitia 581, 8
 morbida putredo 305, 18; — ualitu-
 de 355, 26; sermone morbido ad
 letale contagium serpere 249, 7;
 morbidae et contactae oues 684,
 24; 200, 6
 mori: dies in densam moritur cum
 lumine noctem A 313, 127. *cf.*
Tertull. de resurr. carnis 12: dies
 moritur in noctem et tenebris us-
 quequaque sepelitur
 mors criminum 6, 12; martyrum
 mortes 404, 20; 558, 11
 mortale crimen 407, 21; mortalis
 seductio 725, 16; mortalia docere
 (*opp.* salutaria discere) 469, 4;
 mortalis (= temporalis) uita 405, 16
 mortalitatis exitus 259, 20; mortalita-
 tas (= pestis) 301, 12
 mortiferare aliquem A 114, 22; A
 115, 3 (*cf.* mortifer 202, 13; 592, 8)
 mortificare A 195, 14
 morula 500, 11
 motus: desiderans significari tibi
 motum animi nostri quid nobis
 uideatur 778, 12; secundum motum
 animi mei et spiritus sancti 457,
 18; ut motum omnium et consilium
 singulorum dinosceres 610, 10
 moueri ad fugae illius horrorem 659,
 19; si quid apud haereticos mot-
 tum aut factum fuerit 458, 2
 Moyses: *gen.* Moysi 791, 6; A 71,
 22
 mox (= simulatque): mox surrexit,
 aperuit testamentum A 138, 9
 mugit forum litibus 11, 22
 mulcedo 16, 14; A 185, 11
 multigenis pomis flexos ramos cerne-
 bant A 306, 34
 multimodo partu crescere A 234, 46
 multiplex peccatorum conscientia 635,
 23
 multum placere 398, 13; — iactare
 630, 6; — adiuuare 544, 14; —
 salutare 513, 2; — peccare 720,
 17; — proficere 554, 23; diu mul-
 tumque tractatu inter nos habito
 623, 14
 mundani (= saeculares) homines A
 206, 22; res mundanae A 284, 26
 munerarii 389, 22
 munerator dominus passionis 345, 1
 munia prorae cogere A 299, 56
 murmurat locus plangentium gemitu
 A 43, 3
 muscipulum A 177, 5
 musica: aures per canora musica
 temptare 420, 5. *cf.* *Gronou. Obs.*
II 2 p. 224
 mussitare 303, 17; 364, 5; — ad-
 uersus Moysen 328, 7
 Namque: obtemperandum est nam-
 que 651, 17
 nasutissimi A 89, 27
 natales V c. 9
 natate: animalia cuncta natantum,
 A 311, 69
 natiuitas 219, 22; 243, 11; 272, 20;
 280, 1; 301, 14; 354, 3; 661, 21;
 718, 23; natiuitas secunda (= ba-
 ptisma) 6, 6; 273, 6; 284, 23; 505,
 13
 naufragalis locus ignominiae A 214,
 28
 naufragium (= lapsus) 530, 24; nau-
 fragia ecclesiae 674, 2; 617, 1
 naufragus ueritatis et fidei 616, 18;
 naufragi et a nobis abstenti 678,
 25
 nauis ecclesiasticae salutis 550, 1
 nec (= ne-quidem): non dico dor-

- mire sed nec nuere 473, 22; 222, 7; 232, 15, 25; 237, 8; 253, 17; 254, 18; 255, 23; 260, 4, 7; 285, 13; 325, 21; 504, 7 *et saepissime*; nec si 285, 18; 376, 4; nec quia 253, 18 sq. (neque *nusquam hac significatione usurpatur*) — nec (= et non, etiam non, *al aliud quid refertur*, *cf.* etc: sicut ille Christus non est, quamvis fallit in nomine, ita nec Christianus uideri potest qui non permansit in euangelio eius 223, 15; 221, 25; 252, 11, 13; 278, 1; 285, 1 *et saepe* — nec et 577, 22; nec non et 705, 11; nec non etiam 551, 12; nec — et 312, 24; 358, 11; 451, 6; nec (= neut) 790, 17; 540, 3
 necdum (= nondum) 8, 1; 189, 5; 254, 14; 255, 5, 25; 294, 4; 415, 9; 593, 8; 745, 2 *et saepe*; et necdum 274, 20; 279, 14 *et saepius*
 necessarie 285, 25; A 55, 20; A 62, 11 (necessario 283, 15; 293, 4; 812, 21; 820, 7; A 71, 14)
 necesse est ut 893, 24; necesse est (= opus est) inuocatione A 82, 24; necesse est baptizare 772, 19
 nectere calumnias ecclesiae A 70, 24; — unitatem 622, 1
 nefandus 625, 15; 633, 5; 679, 22 *et saepe* (*raro* infandus)
 negare euangelium, Christum *etc.* 546, 21 *et saepe*
 negligere alicuius rei A 41, 1
 negotiationis nundinas aucupari 241, 1; 515, 22
 negotiator caelestis gratiae 379, 8
 neophytus A 169, 17; V c. 3; V c. 5
 nequam spiritus (= daemone) 817, 10 *et saepius*
 neruus ac ferrum 582, 16; neruus seueritatis dissoluere 551, 12; nerui hostis concisi calcantur 835, 3; nerui cum clamore commissi A 10, 7
 nesciunt tela uinci 561, 13
 neuter: *gen.* neutri A 18, 16
 ni (= nisi) 377, 15; 563, 17
 nidore altarium saginati 24, 14; — infectis manibus 248, 6
 nigrore oculos fucare 198, 1; — oculi superfusi 384, 19
 nimietas A 82, 26
 nimis (= ualde) 532, 19
 nimius (= permagnus) 211, 14; 363, 1; 390, 12; V c. 5; V c. 9; V c. 16; V c. 19 *et saepius*; — imperiosus et nimius seruitutis exactor 356, 21; 225, 12
 nisus clauorum stringere A 299, 44
 nitens eloquium A 45, 9
 niualis adeptus A 288, 115
 nix: per asperas nixis ire 817, 15
 nocens factio 616, 12; 731, 5; nocens (= nefarius) 597, 4; 619, 7; 665, 8; 743, 15; nocere aliquem A 319, 264; eruit et nocitos, subuenit crimine pressis A 310, 251
 nociuus laesus A 101, 1
 nobis iniustitia: de corde soluere 291, 23
 nomen (= nomen Christianum) 192, 8; 222, 6; 285, 18; 559, 13; 636, 4; 647, 18; 652, 6; 653, 22; 694, 14; 892, 22; 816, 25; 827, 21; A 28, 29; V c. 11; V c. 14; ecclesiastico nomini pacem postulare 554, 4; laudem praecipui nominis destruere 505, 23 (*cf.* 631, 10)
 non (= ne) 659, 19; non dicam A 186, 13; A 193, 18; A 206, 25; A 208, 24; *abundat post* neque; neque tamen post hunc grauem lapsum non uoluntate sed necessitate susceptum a paenitentia agenda non destitisse 648, 16; — ne quid non ut oportet factum 553, 24
 noscere (= exercere) disciplinam 217, 24
 notatur crimen per multos diffusum exisse 553, 16
 notitia: in notitiam perferre aliquid 600, 13; 610, 11; 676, 3; 774, 18; 799, 8
 nouellandus et conserendus animus 563, 13
 nouellus 353, 9; 580, 2; 701, 16; 773, 15; V c. 2; V c. 5; nouellior A 111, 1
 nouus homo (= renatus) 272, 12; nouissime 609, 16 (in nouissimo 287, 7; 649, 5)
 noxale malum A 285, 68; A 286, 97
 noxia persuasio 262, 5; — ars A 36, 18; — germanitas A 206, 8; — innocentia A 210, 18
 nubilis actus A 291, 52
 nubilus uultus 259, 22; nubilo liuoris se inuoluere 426, 6
 nudare crimina et detegere 739, 20;

- haeresim fecisse nudati sunt 598, 16
nullatenus A 161, 23
nullus hominum natus 718, 7; A 8, 20; ut in nullo consensio discreparet 607, 3; in nullo auocari 466, 11; 760, 20
numerositas 214, 6; 387, 13; 578, 13; 642, 14; numerositas gloriosa (*i. e.* rerum gloriosarum) V c. 1
numerus: ne quid deesset ad gloriam numeri uestri 483, 2
nummaria cupiditas 390, 1; — quantitas 699, 15; 700, 1
nunc nuper 550, 6
nundinas negotiationis quaestuosae aucupari 241, 1; 515, 23; super titulo coronae edacis flagitiosae nundinae A 10, 15
nuptare; quo nullae nuptant animae A 291, 45
- O**bandire 277, 8; 401, 25
obducere cicatricem 551, 25; A 4, 2
obdurantibus labiis os premere 255, 17
oberrare 616, 17; A 122, 5; A 141, 12
obiacere 667, 24
obire nullam mortem A 79, 29
oblaqueare mithram A 299, 44
oblationes et sacrificia offerre 568, 14; 503, 21
oblatrare 351, 2; oblatrantium fluctum incursum 667, 24
obpignerare res 390, 18 (obligare 390, 13)
obrepere 733, 7; — ad sacerdotalem locum 739, 1; consuetudo apud quosdam obrepserat 806, 22; obreptum est 255, 9; 740, 2
obscura somniorum dissoluere A 20, 7
obsecundans eram uitii adhaerentibus 6, 1
obsecutor malignus A 184, 11
obsessa mens hominis 299, 14; 312, 25
obstipui 242, 22; A 302, 3
obstruitur auditus 305, 20
obterdere uim 242, 18; — excusationem doloris 246, 10; — praestigias uanae excusationis 383, 11; 254, 8; 468, 14
obtentus excusationis A 123, 14; — spei 211, 27
- obterere uitia 428, 9; — cruciatum 578, 16
obtinere: optinuimus (= uicimus) confundendo contradictores A 200, 25
occiduum lumen solis A 286, 91; in occiduo uenientis tempore mortis A 287, 124; occidua et extrema 353, 1
occisor 734, 13
occupare tempus lamentationibus 262, 25
oculata fide midisse Christum 346, 7
odiunt A 135, 20; odiuntur A 24, 19; A 135, 20; odiuit A 137, 1
odores suauitatis sacrificare 292, 3
odorifer A 317, 216
offectura (= tenebrae): ut cancer quod habebant et damnationis iram et erroris offecturam per sanctum et caeleste lauacrum sanctificetur 442, 9. *cf. Roensch Itala p. 40 sq.*
offendicula 304, 14; A 167, 5; A 205, 9
offensam diuinam indignationis prouocare 521, 16; 702, 5
offerre oblationes 568, 14; — pro aliquo 514, 12
offocare aliquem 632, 18
offuscare christianae petrae ueritatem 821, 22
olim (= dudum): non olim 459, 2; 498, 24; 242, 15
Olympus (= caelum) A 321, 317
omniferum (?) solum A 316, 200
omnis: ab omni circumstante conspecti 584, 24
onerare fratrum causas 247, 8; oneratur facultas ingenii A 26, 10 (*cf. V c. 1*)
operari (= cleemosynas dare) 291, 1; 384, 18, 24; 385, 13; 532, 15; operari in pauperem 386, 8; — ad hoc opus 700, 28; super nos glorias dominus operetur A 176, 15; magna operatur delectio A 97, 9
operarius in iuuandis pauperibus 379, 17; 380, 3
operatio (*i. e.* operatio cleemosynae) 290, 16; 263, 7
opinio: in bonis opinionibus perseuerare 524, 12
opitulatio 608, 10; 746, 3
oportet considerare (= opus est) A 78, 8; sic oportebat 224, 16; nec aliud oportet quam ut V c. 7

- oppidatim per quasdam ciuitates 598, 22
 opus: opera (*i. e.* opera eleemosynae) 240, 17; 263, 15; 277, 24; 290, 18; 290, 27; 291, 27; 302, 25; 383, 10 (*semel* operae quas fecerunt 531, 4); opus sermonis V c. 10; V c. 14
 orae luminis A 308, 8
 oratio dominica 267, 1 *et saepissime*
 orbitas multiplex 340, 17
 ordinare aliquem (*i. e.* ecclesiae munus offerre) 423, 13; 581, 5; 727, 6, 7 *et saepe*
 ordinatio clerica 466, 10; 218, 25; 465, 18; 741, 9; — dei 226, 10, 21
 origo (= origo mundi) 410, 13; 482, 1
 orsus huius sermonis A 71, 29
 ortus primus natiuitatis 721, 9; ortus (*plur.*) et conatus schismaticorum 471, 24
 os (*i. e.* irrumationis instrumentum): ore illo quidquid iam noce delinquitur minus est 11, 9
 os, ossis: *gen.* ossuorum A 99, 2
 ostendere: quid aliud quam uinum calicis dominici sanguis ostenditur 705, 10; quid (uinum) Christi sanguis ostenditur 702, 13 (*cf.* 711, 7)
 ostensiones (= uisiones) 651, 7, 17; 734, 2
 ostiatim per multorum domos 598, 21
 Pacatum deum habere 221, 26 (*cf.* 285, 3)
 pacificus 444, 10; 599, 12 (pacatus 221, 5; 515, 2)
 pacifice 599, 6
 pactione foederis constringi A 33, 12; liberos et domum totam periculi sui pactione protexit 633, 8
 paenitere: paenitent 526, 16; 647, 13; paenites A 142, 4; paeniteri 639, 22; A 142, 2; paeniteretur A 63, 16, 25; paenitenda contagia 9, 15
 pala (= uentilabrum) 623, 6; 643, 18
 palabundus 27, 14; 611, 3
 palpare peccantem blandimentis 247, 12
 palpatio et blanditiae 569, 17
 palpitat subter concussa spina carinae A 299, 40
 pandere oculos 663, 18; — latius profluentes largiter riuos 214, 13
 papa (= episcopus) 556, 16; papae *dat.* 549, 2; 557, 2; papati 572, 9; papatam *accus.* 485, 19
 paradisum floret A 34, 4
 paralyticos restringere 29, 12
 parare aliquem (= praeparare) 319, 14; 651, 10; 663, 22; 664, 4; 298, 15; (= comparare) 388, 5
 paratura lucis V c. 2; — deliciarum omnium V c. 11
 parentalia patrocinia A 211, 22
 parentes: *gen.* parentorum A 101, 14; A 109, 9
 parilitas (*i. e.* masculi et feminae coniunctio, *opp.* singularitas) A 214, 9, 10; A 216, 16
 pariter *per abundantiam positum*: consulo pariter et suadeo 230, 14; benignitas pariter et pietas 289, 3; qualem te inuenit dominus eum uocat, talem pariter et iudicat 308, 4; 188, 12; 188, 26; 190, 26; 201, 25; 209, 6; 225, 8; 292, 17; 352, 23; 399, 1; 480, 14; 494, 1; 676, 16 *et saepius* (*cf.* iustos similiter et iniustos 399, 8 *et s. u.* simul)
 parricida frater 404, 1
 parricidalia arma contra ecclesiam tollere 680, 15; 652, 12; — uerba 668, 16; — minae 689, 1
 parricidium (fratris) 307, 28; 421, 23; (filii) 398, 8
 particeps delictis 725, 8
 participia: discentes (= discipuli) A 248, 10; audientes (= catechumeni) 524, 14; 548, 8; A 85, 12; colentes (= cultores) A 15, 2; mei perdentes (*i. e.* populus perditionis) 390, 5) 390, 25, *uid.* credentes
 participia feminae A 188, 17
 participio pondera luctuosa 239, 25
 partim — quam (= partim-partim) 534, 9
 paruipendere aliquid A 160, 4; — *enim inuinitiuo* A 152, 18; A 153, 4
 passibilitate (*cf.* pati) nitiari A 219, 27
 patet late quando dicitur 516, 7
 pati a fratribus aliquid 668, 10; — cruces ferrum bestias 192, 10; —

- caecitatem luminum 302, 27; patitur lapsorum mens quod corporaliter aegri patiuntur 569, 18; nemo fecit alteri quod pati (*i. e.* sibi fieri) uoluit V c. 9; (scriptura) uerecundiam passa plus interdixit quia tacuit A 5, 15
 patientia stupri 200, 16; — incestae turpitudinis 10, 9; — sanitatis 248, 1
 patrium et diuinum munus 204, 5
 patrocinari alicui 455, 6 *et saepius paulum: post paulum dicturi* A 107, 9
 paxillus A 161, 4
 peccare grauius 228, 1; — minima 750, 19
 peccator filius, *populus etc.* 273, 25; 346, 17; 449, 4; 641, 7; 737, 21; A 60, 20; peccatores nostri (*i. e.* qui erga nos peccauerunt) 284, 9
 pendere ad sententiam domini (*opp. statim coronari*) 638, 21
 pencs (= apud) 529, 12, 17; 530, 5; 531, 4; 532, 13 (*sunt loci epistulae de qua conferas quae in praefatione p. XLVIII sq. exposui*); penes Seythicas uel apud Busiridis aras A 289, 16
 penetrabilis orbitas A 282, 19
 penetrare castra A 193, 19; — interiora pectoris A 213, 24; ipse se uoluit penetrari A 193, 6
 penitus inspicere aliquid A 27, 13 (*cf.* 420, 23)
 pensare (= compensare) 245, 22; 368, 21; 577, 15; 830, 9; litterae meae per absentiam meam frequentiam omnibus pensauerunt A 174, 10
 pensus: maius et pensius de multorum collatione consilium 649, 24 (*impensus* 262, 23; 833, 14)
 per: per aquam (*i. e.* diluuium) saluum fieri 751, 16; ut Noe genus per illud seruaretur A 134, 7; per omnes uias seruare 473, 8; per omnes contumelias calcare 470, 14; per idoneas occasiones transmittere 488, 15; quod necdum edere posset per aetatem 255, 5; per omnia (= in omnibus, omnino. *cf. Hand Turs. IV 447*): 276, 24; 477, 15; 644, 3; 773, 7; 776, 5; 826, 13; A 14, 11; per occulta fallere 201, 19; per totum textilis 216, 10; per hoc (= sic) 729, 19; per *cum ab-*
latino: A 104, 13; A 107, 6; A 110, 17, 18; A 113, 17
 perabiectus A 52, 5
 perbibere animo sitiente litteras 557, 17
 percensere uerba A 72, 5
 percipere sacerdotium 757, 3
 percrescere: inde magis facinus facile percrescit altum A 311, 78
 percussi animi caecitate 261, 9; — dolore 572, 12; percussa mens 681, 11 (*cf.* percussus animus 604, 9); diuinitus percussi poenas pependunt 757, 4; 755, 11; 273, 8; percussa Aegypto 367, 17
 perditio 390, 5; A 120, 11
 perditor caritatis 694, 5
 perditus pecuniarum A 98, 7
 peregrinari ab extraneis feminis clericis reluctantur A 206, 19
 pererrare per provincias 686, 5
 perferre aliquid (= pati usque ad finem) 405, 28; 403, 20; A 307, 55; — cruce 705, 4; — merita ad finem usque 503, 9; — indumenta Christi 318, 21; — gloriam uirginitatis 195, 9; — confessionis coronam 649, 19; — gratiam 394, 20; — auxilium 378, 12
 perfidia (= irreligiositas 'Unghlaube') 777, 20 *et saepe*
 periculum fidei 564, 7
 perierare 21, 6; A 101, 13
 perimplere 447, 17
 peripateticus (*opp. clinicus*) 765, 18
 perire ab aliquo 689, 6; pereuntes (= perditio) 255, 6
 permittere (= mihi licet) A 208, 6; A 179, 8
 perniciousiter 5, 9; pernix A 131, 5
 perperitram erogat fortitudinem A 218, 16
 perrogare A 8, 4, 5
 perscriptio diuina 736, 11
 perscrutare aliquem A 94, 10
 persicum, i A 295, 135
 personas accipere in beneficiis 515, 21
 personare clamoribus uocibus 351, 16; — diuinis lectionibus celebrandis 580, 24; tales excessus talibus uocibus personandi fuerunt 558, 13
 perstans confessio 490, 6; fides si perstiterit 305, 8; 345, 11; animus immobilis perstat 347, 11;

- diaconus perstitit (= non cessauit) 255, 18
- perstrepere latratibus 602, 3; — conuiciis 229, 13; — lingua sua in perniciem fratrum 694, 2
- perstringi plagis 244, 9; 363, 21; — eodem facinore 737, 17; locum profani baptismatis subtiliter perstringit 782, 22; pauca perstrinximus V c. 8
- persuadere patientiam fratribus 685, 8
- persuasionem sacrilega decipi 722, 1; — litterarum eniti 599, 14
- perthineret et necessarie A 62, 11; A 55, 20 (cf. quale est quam pertinens, quam necessarium 307, 3)
- pes: riuorum innumeros uno pede subuehit amnes A 292, 63
- petitus plebis 717, 14
- petrae christianae ueritatem offuscare 821, 22
- petrarium 534, 18
- petulantia caedis 420, 6
- picturae figurae A 322, 342
- pietas (= misericordia) 287, 7; 289, 3; 375, 19; 641, 13; V c. 3 (cf. misericors et pius 647, 10; benigne et pie 387, 7)
- pignus (= filia) A 277, 20; pignera (= liberi) 302, 9; 340, 18; 387, 15; A 278, 3, 6; A 279, 15; hospitibus carae tribuit sua pignera mensae A 319, 262; pia pignera mensae officiumque probum studio dispungit amico A 291, 38
- pinnatum genus A 311, 68
- piscina 761, 4
- placere sibi 270, 3; 472, 1; 672, 8; — multum 398, 14; — de deo 274, 12; — in re 227, 17; ne quis sibi quasi innocens placeat 283, 18; singula placitorum capita 628, 2
- plaga (= ἐπιβλήμα) qua menses femina uestit A 296, 156. *uid.* *Varron. ap. Non. p. 162, 28; p. 378, 10*
- plagiarius poena A 167, 24
- plagiarius castitatis A 204, 3
- plane (= perspicue, aperte) 192, 8; 284, 5; 542, 7; 694, 19; (= nisi quod, certe, *uid.* *sententiae positum*); 22, 1; 258, 8; 473, 4; 529, 2; 618, 16; 672, 19; 763, 21; 781, 1; 822, 31; 833, 12; (= sane) 306, 2; A 189, 13; A 205, 2; A 276, 7; *et cum ironia* 802, 6; A 197, 5, 13;
- plangere 649, 12; — uirgines 201, 15; *fat.* plangebitis 334, 28; 299, 26
- plantatus praeceptis dei 619, 24; plantationem plantare 674, 24
- plasma 468, 12
- plasmare 804, 18; A 264, 16; A 267, 13
- plastica dei 198, 7
- plaudere sibi de deo patre 790, 18
- plebeius (*i. e.* nullo cleri munere honoratus) V c. 1; V c. 3
- plebes ad Legionem consistentes 735, 9
- plenitudo maiestatis 268, 26; (Christus) qui est plenitudo 704, 9; (Christus) cuius temporibus plenitudo debetur V c. 10
- plenissimae litterae 744, 20; plenius consulere alicui 375, 13; 537, 3; plenissime instruere 489, 2; 616, 11; 570, 7
- plumare (= plumis indui): si quis ibi senio plumat modulatiores ales A 294, 13
- pluridis numerus sequitur singularem*: 443, 2; 435, 7; 466, 3; A 58, 11
- plus (= magis) 487, 3; 518, 16; 627, 19; 693, 22; 513, 12; A 5, 15; V c. 19
- poenalis locus 577, 12; — flamma 665, 8; poenale receptaculum 578, 15; — fretum A 321, 323; poenalibus cumulis adhaerere 14, 4
- pompa comes 13, 7; — patrimoniorum A 24, 6; diuitias sacculi et pompas abiecinus 281, 4
- pompatico gressu incedere A 45, 6; A 159, 16
- pondera iudicii sui examinare 556, 13 (cf. ponderare 600, 22; 253, 13; 515, 10; 579, 18)
- ponere retorquere oculos A 294, 117
- ponere mentionem 705, 16; fratres longe positi 601, 3; 607, 15; 739, 21; (= deponere) animas 223, 8; 564, 10; A 51, 2; — honorem corporis et pudorem 201, 11; — immortalitatem 401, 14
- popularis furor 390, 15; popularium clamor 673, 16; populares insaniae A 29, 7
- populatio diaboli 249, 11; — luis

- 354, 10; populationis strages 239, 12 (*cf.* populari 495, 18)
- portare uulnera 375, 15; — figuram Christi 403, 24; infirmitatem hominis quem portabat ostendens 277, 2; (= tolerare) ignem 534, 14; paleae flatu portante rapiuntur 304, 25
- portentuosae monstra A 16, 12
- portio (= pars) 591, 24; 732, 11; 741, 20
- posse: *fut.* poterint 487, 11; 439, 10; potest (= fieri potest) A 71, 15; A 82, 11
- poscere (= petere): inde igitur Tartaros properus rate poscit Ionas A 293, 25
- possibilitas A 197, 28
- possidere se credunt qui potius possidentur 245, 12; A 180, 6; possidet error A 297, 9
- post (= retro) uiam suam uadit A 118, 7; post (*breuiter* = postquam *cum uerbo*): post quas litteras 542, 1; post peccata sanari 681, 16; post episcopatum non exhibitum 630, 11 *et saepe*; contortis post unicum digitum V c. 12
- postulationum preces 319, 12
- potabilis A 318, 234
- potare: poturos 706, 15; potio 710, 4
- potentatus 8, 3; 340, 21; 588, 5; — ad perniciosam 24, 1
- potentia rei (= maiestas) A 26, 9
- potestates (angelorum) 558, 16; in potestate (= *in Wirklichkeit*) 668, 13
- potiri immortalitatem 210, 11
- potius *ante* quam *omissum*, *uid.* quam prae manu sit oratio A 69, 8
- praecanere 343, 11; 366, 22; 706, 13
- praecedere (= prius mori) 695, 6; — iudicium sacerdotum 619, 15; ipsum pompa comes praecedit 13, 7
- praecipit: per praecipit et abruptum rapi 724, 1; praecipit euntes ad idololatram 486, 23
- praecessor (*i. e.* qui antea sententiam dixit) 459, 3
- praecipitur non diligi mundus sed diligi proximus A 157, 20 (*cf.* A 163, 13. 17)
- praecipitia erigere A 214, 14; — ruinarum A 174, 28
- praecusae aures 383, 4; praecusae anima 244, 21; praecusae et alienata mens 254, 8
- praeconium uocis 491, 4; — laudis 550, 13; 584, 15; — futurorum 692, 10; praeconia confessionum 338, 23; 319, 15; — misericordiae 302, 26
- praecordiis totis paenitentiam agere A 69, 16
- praecursor 697, 18; 797, 23
- praedicare (= praedicere) 702, 14; 705, 18; 706, 4 *et saepius*
- praedicator (= praecius) passionis 408, 26; — ueritatis euangelicae 708, 16
- praedius solum A 316, 200
- praedulce pignus amoris A 310, 65
- praedurantes costae A 28, 8
- praesesse integritati et continentiae 475, 18; praesest (= praesens est) A 97, 7
- praeferre (= ostentare) aliquid 192, 13; 310, 2; 398, 19; V c. 15; — impatientiam 564, 12; (spectaculum) causam praefert idolum A 7, 5; propheten se praeferre 817, 4
- praefigurare aliquid 328, 5; 404, 5; — aliquid 703, 2; — imaginem 704, 10
- praefiguratio futurorum 763, 14
- praeformare (= praefigurare) 217, 4
- praepiudicium: non omne quod petitur in praepiudicio petentis est 252, 4; sine praepiudicio uirtutum ignobilem sine laude iacuisse 550, 16
- praelambit terram Euilat A 285, 60
- praeligere (= eligere prae alio) 577, 1
- praeloquens futuri A 124, 6
- praemittere (= ante mori uidere) 586, 6 (*cf.* praecedere et praemissus = defunctus *apud Tert. De exhort. cast. I*)
- praemonere poenae metum 242, 1
- praemonstrare typum 704, 12
- praecostendere A 55, 25
- praepediuntur (= deminuuntur) seruitia populorum A 167, 6
- praerogatiua martyrum 524, 1; — communicationis 573, 10. 15; — praestare ad aliquid A 76, 14; operibus eius haec praerogatiua debetur V c. 1
- praerutilus: omnia praerutila miscent non inuida lucem A 316, 202
- praesagi prophetae A 297, 13
- praescientia futurorum 339, 25; 661, 19

- praescribere feminas (= excipere) A 188, 5
 praescriptio (= lex) 373, 17; A 17, 4; A 61, 26; praescriptiones (= defensiones) A 4, 11
 praesens: ad praesens contristari 477, 17; in rem praesentem venire A 19, 5; contemptus praesentium 484, 4
 praesentia: in praesentia liberari 484, 1; A 201, 20; in praesentia venire 586, 11; 607, 1; 739, 16; in praesentiarum venire 593, 2
 praesternere uiam (= parare) A 71, 23
 praestigias excusationum obtendere 383, 11; 551, 9; 684, 14
 praestolatio consolationis A 157, 6
 praestringit me maestitia 604, 9
 praestruere animum 209, 11; — et praemonere 257, 10
 praesumere aliquid (= sibi arrogare *uel* audere) 250, 8; 447, 10; 537, 13; (= opinari) A 58, 7
 praesumptio (= arrogantia *uel* audacia) 448, 1; 517, 5; 569, 2; 623, 8; 635, 11; 730, 5; 739, 3; 744, 9
 praesumptor 445, 2
 praetendit pluuias aer triste A 35, 15
 praetextum, i 212, 1; A 24, 11; A 181, 23
 praetimidus A 300, 67
 praetalet aliquis *uel* aliquid 279, 10; 352, 24; 526, 16; 690, 12; 727, 22; — *cum inf.* 239, 29; — ad resistendum 542, 17
 praenariari (= decipere) 423, 7
 praenariatio (= fraus) 612, 15; A 64, 18; — diuini nominis 427, 7; — ueritatis 592, 13
 praenariator fidei 309, 27; — euangelii 552, 11; — populus A 171, 20; — et proditor 388, 17; 742, 6
 praenire aliquid *uel* aliquem 247, 6; 526, 12; praeniri morte 307, 21; 777, 16; 524, 14; 677, 11; aures Iudaeorum praenuebat et occupabat A 71, 24
 praenius et praecursor 697, 18
 prandeo: prandissent 755, 10
 presbyterium (= presbyteros) contrahere 610, 7; in presbyterium venire 610, 13; de presbyterio (= presbyteri gradu) excitari 619, 9; 584, 25; presbyterium subministrare 537, 2
 pressura 237, 5; 495, 17; 656, 18; 695, 5
 pretia offerre in usus indigentium 232, 14; tota pretia dispensare ad indigentium pacem sustinendam V c. 2
 primaeui erimina saeculi A 289, 1
 primatus 757, 19; 773, 14; Esau primatus suos perdidit 411, 3; 798, 7
 primitiae martyrii V c. 17
 primordium episcopatus 512, 18; primordia confessionis 829, 4; 393, 10
 primores et duces 545, 7; 30, 1; 592, 10
 principalis ecclesia 683, 10; principales litterae A 108, 10
 principaliter A 282, 9
 priuare aliquem ab aliqua re 571, 3; 649, 9
 priuilegium indulgentiae 573, 15, 17
 probabiles uiuunt 765, 7
 probatio (= fides, confirmatio): probatione rerum labentium occasum sui (mundus) testatur 352, 27; hominum pariter ac temporum probatione (praedicta) uenerunt 225, 8; 377, 23; 481, 13; 615, 21; 679, 1; A 79, 16
 probrositas A 214, 39; A 216, 18
 procedere 259, 9; 353, 25; 398, 27; procedit indulgentiae medicina 551, 23; — dimissio peccatorum in haeticorum baptisma 815, 11
 procidere genibus A 122, 13
 in procinctu expeditum firmiter stare 329, 16
 procrastinatione nulla habita 612, 8
 proculcare ius pudicitiae A 18, 1
 procumbit (domus) in lapsum senio uetustatis 15, 26
 prodigere confessionem mala conuersione 229, 17
 prodigus: stultum et prodigum uul-gus 23, 11; prodiga et stulta uoluptatum frustrantium uanitas 390, 22; uidere ne quid in se sit ultra honestatem productum, ne quid prodigum, ne quid arte fucatum A 23, 9
 proditor pater 388, 18
 producit gleba pallidas herbas 355, 24; ultra honestatem productum A 23, 9; spatium productioris temporis 574, 24

- profana (= irreligiosa) cupiditas 724, 8; — facilitas 551, 16; (haereticorum opera) pro profanis habere 770, 17; profanus (= haereticus) extra ecclesiam constitutus 683, 11; 728, 2; 743, 20; profanum lauacrum (*i. e.* baptisma extra ecclesiam) 749, 7; 772, 8; 775, 11 *et sim.*
- profectio (= mors) 311, 14
- profectus inimici A 195, 22
- profectio nefariorum libellorum 550, 24; (= ordo) A 5, 21; A 8, 21
- proficit aliquis successu meliore 424, 6; 496, 16; 508, 18; 807, 19; bona quacque deficere mala uero et aduersa proficere 741, 17; proficit fides 329, 21; — petitio 554, 24; — sacrificium 757, 6; 258, 12; 355, 28; 776, 9; 795, 1. 3; (uirgo) ad inuerecundiam profecerit audacia nuditatis 201, 13; proficit aliquis ad salutem 211, 4; — aliquid ad salutem 422, 23; 569, 22; A 63, 21; 246, 20; 280, 6; 305, 21; 342, 12; 411, 24; 431, 18; 788, 7; proficere in aliquid 318, 8; 765, 9; gradus ad quem profici possit 584, 3
- profiteri: (deus nos) confiteri magis uoluit quam profiteri 842, 5; quisque professus intra diem non est se Christianum esse professus est 238, 25; acta paenitentia et professa suorum detestatione factorum 556, 8
- profugus soli et caeli 27, 15
- de profundo tenebrosae superstitionis emergere 369, 25; terra conpagibus ruptis in profundum sinus patuit 226, 15
- profusa flumina A 11, 16; sanguis de latere profusus affuebat A 115, 12
- prolator A 211, 28
- prolectare aures 16, 14
- proloqui Christi martyrium 580, 25
- proluere: concreta diu proluatur peccatore culpa A 324, 390
- promereri deum 223, 26; 227, 2; 260, 6. 13; 271, 22; 290, 15; 294, 1; 303, 5; 382, 10; 384, 16; 385, 15; 394, 20; 410, 8; 699, 8; 785, 13; V c. 9
- promisca cubilia 508, 1
- promixtus: (me) ad promixtum dilectus tui caritate admittas A 129, 22
- promouere: tunc fragor... promouente deo ueniente iudice mundi A 313, 140; promouere aliquem ad salutem 247, 14; promoueri per omnia ecclesiastica officia 629, 9; — ordinatione 466, 11; 584, 10; 776, 19; 777, 20; quod coeperat necessitate urgente promotum est 548, 11; plus fide promoueri V c. 3; promouere (= proficere) 339, 1; 356, 26; 569, 16; A 132, 9
- promptim: lumina promptim affulsisse sibi A 286, 98
- pronominum pers. gen. pro poss.:* mei simul membra 239, 27; praesentia mei A 13, 12; testis mei A 124, 7; radix et origo tui 352, 16; occasum sui (mundus) testatur 352, 27; ruina sui 313, 7; periculum sui 191, 10; A 98, 9; cultus sui 24, 13; superstitio sui 25, 1; carnifex sui 254, 24; fructus sui 406, 15; sui commemoratio 713, 13; portio sui 732, 11; elatio sui 668, 12; sui luminatio A 128, 5; sui ostensio A 124, 2; sui exemplum V c. 1; sui conscientia V c. 15; praesentia nostri 485, 3; iudex nostri 734, 17; persecutio nostri 618, 11; exemplum nostri 193, 12; Iudaicus populus ad umbram nostri et imaginem praefiguratus 328, 5; praesentia uestri 524, 9; laus uestri 506, 24 — nec posse a quoquam nostri sibi communicari 745, 10 (*sed* quisquam uestrum 755, 12)
- pronus ad 431, 4; 700, 2; — in 392, 26; A 121, 7; pronus timor 262, 11; — caritas 620, 12; — consensio 250, 17; — facilitas 556, 13; 562, 9 (profana facilitas 551, 16)
- properare: uiuentemque dapem longam properauit in aluum A 301, 90; properata remedia 551, 19; — communicatio 575, 2
- propinare poculo 402, 18; 706, 2; — de poculo 545, 16; mors inuicem letali poculo propinata 243, 8
- propinquare 689, 9; 716, 22
- propitiare deum 376, 16; A 67, 9
- propositum (= *Verfahren, Massregel*) 639, 6; 778, 2
- propterea cum 486, 1

- propurgare gulae concupiscentias A 158, 20
 prorumpere 305, 19; 696, 24; 528, 15; 805, 3; — in zelum 421, 11; 661, 11; — in sermonem A 80, 12
 prosapia equorum A 7, 25
 proscribere iura 11, 19 (*cf.* propositis legibus 551, 10)
 proserere: uberibus fuerant quae protasata glebis A 288, 143
 prosilire ad haereses 423, 11; — ad sanguinem 411, 11; 573, 3; 627, 22; 633, 5; — in laudes 422, 14; V c. 5; prosilistis 621, 13 (prosiluerat 692, 17)
 prospiculari A 290, 24
 prosperantur proelia A 218, 14; prosperanda ualiditate 431, 20
 prospicere festucam in oculo alieno A 52, 19; perniciose conceptio deo prouidente prospecta est 308, 1; prospicere consilium 318, 24; prospicitur alicui 375, 12
 prostitutae uocis uenalis audacia 12, 7; quas infelicitas sua prostituit A 9, 7
 protectio diuina 608, 13
 protecta ciuitas per omnia A 264, 7
 protelare A 195, 25
 protestari A 197, 1
 protoplastus A 107, 19; A 257, 21; A 263, 13
 protrahere (= differre) 399, 18
 propectus et adultus 719, 1; 720, 15
 pronouent de hac operatione fructus 700, 16; — ad promerendam uoluntatem dei opera nostra 831, 9; illis generis magnitudine pronouent 27, 10; (Romulus) postquam in raptum Sabinarum perfidia pronouent 21, 9; tibi nosse deum paucis pronouent annis A 303, 44
 pronouent pulcherrimi salutis A 27, 3
 prouidenter 607, 19
 prouidentia alia consolationis A 275, 17
 prouocare plus seditionem 527, 17; — sibi perniciem 569, 22; ad quorum mores omnium uita debeat prouocari 506, 5 (*cf.* stantium firmitatem uestri exempli prouocatione soliditatis 494, 6)
 prouolutatam (praedam) limosis faucibus hausit A 301, 89
 proxinare A 177, 9
 proximitas A 28, 1
 pruinosum sidus A 315, 170
 psalmus (= psalterii uersus) 41, 19; 42, 1; 48, 3 *et surpissime*
 pseudoapostolus 827, 5
 pseudobaptizatus 438, 4
 pseudochristus 827, 5; pseudochristi 790, 4
 pseudopiscopus 642, 22; 676, 1, 20; 677, 22
 pseudopropheta 634, 17
 pubescere: arbor ut in glaciem nigris pubescat oliuis A 309, 23
 publica ecclesiae pax 526, 4; — quies 527, 11; per publicum notabiliter incedere 194, 10
 pudet: quae magis pudenda sunt quam dicenda A 185, 9
 pudor (= rubor): unde bonus roseis odorque pudorque coronis A 309, 20
 pudoratus: modesta ueneranda pudica pudorata cum feminis negotia pegerunt A 203, 27
 pullulare: surgere ac pullulare plus coepit haereticae peruersitatis perniciem 224, 14; (haereses) serpentinis crinibus pullulantes 806, 10
 pullulatione radicis et originis tui comites tibi plures fecisti 352, 16
 pulpitum id est tribunal ecclesiae 583, 24; ad pulpitum post catastam uenire 581, 1
 pulsare fores 554, 16; — ad ecclesiam 725, 14; 744, 11; — pectus 270, 1; tortores cordis secreta unguis pulsant^o 423, 24; pulsant preces ostium 497, 5; pulsabant caelum inuidia conubia A 290, 21; ni prius admoneat durataque pectora pulset A 297, 12; pulsant diuina uerba aures V c. 2; — reliquiae formidinis cor exultans toto uenire V c. 12
 purificare 448, 1; 771, 16
 purificatio 578, 26
 purpurat arbor A 317, 228
 pusillitas (= pusillanimitas) V c. 8 (*cf.* Gloss. Cyrill. 541, 560)
 putamen: si quae ex illis delapsa putamina ramis A 307, 42
 putamen: uulnus est secundum et putaminibus amputatis medella fortiore curandum 247, 20; neque enim sic putamina (*au* putamina?)

colligenda sunt ut quae integra et sana sunt uulnerentur 684, 22
putredinis morbidae contagium 305, 18

Qua (= in quantum, quatenus, *quā*):
deo qua patri et misericordiae 518, 14; 561, 10; 678, 15; 746, 7; 806, 20; A 14, 16; qua ore qua mente totus auditor es 4, 4; digna cupido uiris, tulerit qua uestra uoluntas A 291, 54

quadrifidos secat meatus A 285, 56
quaerere (= studere) 555, 2; (= examinare): spectaculum si cum sua origine et institutione quaeratur A 7, 5

quaestionare: tot confessores quaestionati et torti 732, 2

qualiter — sic 558, 14

quam non praecedente tam uel potius: ut pacem non adpeterent quam uindicarent 573, 6; A 115, 2; A 175, 25 (cf. *Sulpic. Seu. D I, 27, 4; Fronto p. 75, 15 Nab.*); — intra secundum uel tertium diem quam nati sint constitutos 718, 2; quam mox (= simulatque) A 90, 3

quamdiu (= donec *'bis'*) 496, 15; 679, 3; 649, 21

quamquam ubique fere cum coniunctio: 503, 16; 553, 4; 600, 15; 734, 8; 767, 2; 799, 7

quamuis (= *'indessen'*) 565, 14; V c. 5

quando cum coniunctio 188, 15; 203, 27; 213, 10; 219, 18; 229, 21 et plus quinquaginta locis; cum indicatio: uel ex uobis discant quando docere debebant 514, 22 et perraro

quandoquidem licuerit 564, 15

quantitas (= pecunia) 393, 13; 485, 11; 585, 2; 701, 5; 838, 12; — nummaria 699, 15

quantulacumque ratio 540, 12; — mediocritas 656, 9

quantum ad causas infantium pertinet 718, 1: quantum uult inde quaerat qualis quaestus est 468, 18; quantum uult hic inuida crudelitas... teneat... ad caelorum regna uenietis 829, 23; hand man-

surā diu quantum radice licebit crinitas durare moras A 292, 65; quantum gratulatus sim 567, 20; 200, 20; quantum — in tantum 489, 8 (sed. cf. 584, 10); in quantum, *uid.* in

quasi, cf. qua et blandiri

quatenus (= ut eatenus) A 170, 3

quati (= cruciari, concuti) 256, 16; 298, 2; 405, 22; 409, 16; 668, 23; 765, 11

querula festinatio 412, 20; — conuicia 564, 14; queruli de illis non potestis esse A 18, 6 (*nisi forte quaeruli scribendum est*)

qui (= quomodo) 5, 8 et sic scribendum uidetur 770, 1: qui potest ratum esse

quia (= quod post uerba sentiendi et declarandi): 198, 13; 272, 4; 274, 11; 276, 16; 374, 8; 381, 15; 382, 20; 385, 17; 400, 11; 414, 27; 449, 1; 453, 17; 456, 15; 562, 17; 688, 10; 703, 22, 24; 707, 3; 733, 1; 764, 20; 807, 1; A 80, 19; A 101, 3; (= qua): consiliorum coheredes quia et adfirmatores 549, 14; 814, 22

quicumque (= quiuis, omnis): subministrantur quaecumque necessaria 510, 25; apud presbyterum quemcumque 524, 4: 488, 6; 799, 19; in nomine Iesu Christi cuiuscumque baptizati 791, 20; expellendus qui quicumque episcopo adhaerere noluerit A 169, 4; A 183, 24; V c. 3. cf. ubicumque 659, 26

quis (= uter): cui de duobus assistimus 638, 1

quisque (= quicumque) 10, 11; 214, 20, 24; 223, 19; 225, 20; 228, 6; 238, 25; 244, 13; 308, 10; 367, 10, 19; 375, 12, 19; 384, 1; 385, 14; 400, 11; 425, 4; 426, 9; 427, 26; 507, 17; 584, 5; 589, 10; 594, 8; 617, 15; 634, 6, 8; 642, 6; 645, 9; 703, 17; 753, 6; 756, 11; 758, 9; 762, 19; A 53, 25; A 100, 2; A 158, 2; A 163, 18; A 300, 61 (quisquis 693, 13; 746, 13; A 12, 6; A 277, 12); quique (= quicumque) 737, 12; A 30, 15; A 55, 10; A 307, 61; quaeque (= quaecumque) A 14, 7; cuiusque (= cuiusuis): si cuiusque famem satiarunt uiscera piscis A

- 312, 115; quemque (= quemuis): cum haereticos constet non posse inluminare quemque 460, 10; quoque (= quouis): ad illorum uolentiam quoque genere mitigandam 528, 18; quoque ierit 190, 12; iusti quiue 202, 12; 411, 10; 482, 1; 588, 1; 681, 4; 741, 16; 179, 14; singuli quiue 758, 21; uariae quaeque prouinciae 575, 21 (*cf. Madrig. Eue. VI p. 832 ad Cic. de fin.*)
- quo (= quorsum): luxu quo genitura uacat? quo semina frustra? A 291, 41; non quo — sed 189, 19; V c. 1 non quod — sed quod 274, 22; 354, 15; hoc ipso operari amplius debes quo multorum pignerum pater es 387, 15
- quod *post uerba sentiendi et declarandi pro accus. c. inf.*: 188, 12; 283, 16; 460, 16; 544, 16; 574, 24; 631, 6, 7; 667, 9; 711, 5; 727, 8; 741, 6; 759, 6; 796, 6; 790, 15; quod *sequente accusatio cum inf.*: certi sumus te conuadere quod nos ... pacem fecisse 620, 9; A 116, 18 (*cf. ut* 438, 4; 458, 2; 655, 9; — ne perdat integer quod nuper stetit 664, 2; quod prius fuerat amisit 612, 9; plus quam quod 686, 19; 687, 15
- quomodo (= quomodoenunque) 552, 17; pax quomodoenunque data 717, 18
- quondam (= *der ehemaligē*) episcopus 721, 16; — presbyter 717, 9
- quoniam *post uerba sentiendi et declarandi*: 226, 19; 471, 16; 487, 1, 11; 529, 19; 539, 10; 820, 19; 835, 4; A 79, 6; A 80, 29; A 100, 11; quoniam *sequente accusatio cum inf.*: A 71, 29 (*cf. quod et ut*; nisi quoniam 558, 1
- Radiatus** mundus domini luce 237, 13; 230, 11; A 317, 218; V c. 16; Christi claritudo tenebras luce radiant 577, 13; secreta pectoris euangelii lumine radiata A 66, 25; stellae tremulo lumine radiantes A 283, 16
- radix et mater 600, 2; — et caput ecclesiae 779, 19; radices fidei 550, 11
- rapacitas inexplibilis auaritia 617, 20
- raritas: (aerem) nunc umbres contractis nubibus profundentem, nunc serenitatem relecta raritate reuocantem A 11, 21
- ratio horum est illa quae decipit 23, 10; — elementorum 319, 24; — innocentiae 8, 20; ratio constat alicui apud aliquem 536, 3; 539, 10; 512, 7
- rationabiliter 780, 18
- rationalis et certum repulsorium A 212, 8
- reatus alieni crimen A 185, 25; — prohibita contubernialitatis A 210, 15
- rebaptisma A 69, 10 *et saepius*
- rebaptizare (= iterum b.) 771, 18; 779, 6, 10 *et saepius*
- recalcitrat de zelo superbus 423, 11
- recedere (= secessione confessionem uitare) 570, 15; 633, 11
- recessus natus 719, 23; 720, 20; 721, 7
- receptor penitentium A 61, 8
- recessus alti uiscerum 247, 18; — sinuosi uulneris 555, 6
- reclina hominum impietas A 289, 9; — libidinis flamma A 20, 19
- reciproca affectio 575, 1
- recolligi in sinum ecclesiae 520, 16
- 544, 8
- recorrigere A 77, 21
- recrudescit suenitia 246, 16; — discordia 600, 3; — insania 693, 24
- rectus (= erectus) 253, 18; 305, 24; 362, 15; rectum ambula A 118, 4
- redamare A 157, 18
- redarguere (= remonere) 637, 2; (= impedire) A 129, 18
- redditionis dies 394, 26
- redigere et emendare aliquid ad diligentiam 516, 3; — fratres cum litteris 600, 11
- redimere delicta 195, 21; admissi peccati redimentes A 45, 17
- redintegrare hominem 279, 15
- redintegratio fraterna 621, 5; — ecclesiae 501, 19
- reditus suos diuidere cum aliquo 383, 21; 393, 30
- redinum corpus animatur 378, 15
- redolere sanguinem Christi 713, 20; — funesta contagia 248, 8
- redux: animae) stabulis reduces A 291, 46

- refectio: refectus populus A 128, 11
 reformare et disponere singula 529,
 6; — in statum pristinum 538,
 14
 refouere inopiam pauperum 412, 3;
 — oues 747, 16
 refrenare et reuocare aliquem ab ali-
 qua re 219, 5; 385, 20; — aquar-
 um agmina A 12, 16
 refrigerium 306, 14; 555, 19; 670, 6;
 — flammae dederunt 483, 6
 refulgere 237, 6; 557, 16
 regalis uia A 172, 5
 regnauit Cyrus Persarum A 263, 19
 regnum (= regnum caelorum) 203,
 21; 222, 9; 222, 23; 285, 20; 294,
 12; 313, 15; 380, 2; 381, 12 *et*
saepius
 relatio (legatorum) 608, 2
 religare: religare *optimi codd. exhibent*
 284, 12; 404, 10; 786, 1;
 695, 19. 20; 731, 21; A 30, 14;
 V c. 11
 releuare subactum 649, 6; — pres-
 suras 695, 5
 religio: promouebitur ad ampliorem
 locum religionis suae 586, 10; reli-
 gionis gradus 629, 11; ordinati-
 onis et religionis forma 465, 18;
 communis religionis consilium 526, 8
 religiosa administratio 510, 15; reli-
 giosus conuentus 600, 22; reli-
 giosum et necessarium 605, 13;
 701, 19; religiose et necessarie
 467, 4; 466, 16
 reliquiae idolorum 238, 4; — timen-
 tium 501, 16; — formidinis V c.
 12
 remanere a salute 280, 22
 remittere alicui ante gesta 612, 3;
 — uigorem 549, 19; remissi et in-
 cantu 419, 11; animi facilis et re-
 missi A 25, 2
 remissa peccatorum 273, 25; 319, 11;
 374, 10; 401, 15; 443, 13; 446, 8;
 453, 2; 720, 18. 22; 768, 4; 774,
 10; 781, 3; 782, 15; 783, 23; 786,
 25; 787, 1; 789, 3; 791, 4; 792,
 10; 797, 9 (remissio peccatorum
perraro)
 remugit terra A 314, 148
 renuere confessionem 564, 9
 renuntiare (= repudiare) concupi-
 scientiis carnis 191, 23; — diabolo
 A 6, 13 *et saepe*
 reparare aliquem 375, 5
 repercussis in se quae nobis ingerunt
 V c. 7
 reportare sententiam 486, 5; — rei
 gestae ueritatem 598, 2
 reprobis A 153, 20. 22
 repromittere 274, 2; 275, 25; 291,
 21; 493, 18
 repulsorium A 212, 9
 repurgare delicta 275, 5; repurgari a
 sordibus 689, 20
 res: poculum uidetur esse quod su-
 mitur: ubi epota res est, pernicies
 hausta grassatur 13, 2; si hortus
 conclusus est sponsa Christi, pa-
 tere res clausa alienis non po-
 test 751, 5; *similiter* 318, 15; 319,
 11; 490, 20; 622, 11; 742, 23; 829,
 5; — patientia dei res est 400, 11;
 res (= mundus) senescens 353, 8;
 (= patrimonium) 263, 4
 resalutare 838, 9
 resarta tunica 523, 1
 rescindere (= abolere) 563, 21; A 6,
 13
 rescripti exemplum 799, 10; rescripta
 616, 21
 residui hominum A 84, 5; (baptisma)
 potest postmodum residuis rebus
 impleri A 78, 22
 respiscere a sapore saeculari ad in-
 tellectum dei 710, 12
 resistere (= resurgere): terrae red-
 dita corpora restiterunt A 50, 17
 resoluitur pectus laetitia 710, 18
 resonat gratias pectus A 278, 23
 respuere (= spernere) 478, 9; 595,
 8; 691, 4
 resumere precum tubam 554, 19. 21
 resurrectio mortuorum A 308 *et saepe*
 retinaculum fidei 187, 2
 retractare (= iterum in disceptati-
 onem uocare) A 64, 10
 retro (= antea) A 64, 2; post lon-
 gam retro aetatis pacem 816, 25;
 retro est (= imminet) iudicii dies
 366, 13
 retundere et refutare 597, 10; 745,
 16; (= repellere) 337, 20; 339,
 20; 693, 2; 696, 25; 724, 15
 reualescere ad fidem 635, 21
 reuelatio, *uid.* uisio *in indice altero*
 reuocare saeculo aliquem A 276, 12
 reus: rea perditorum causa A 92, 20
 robustius animare 557, 11; — prouo-
 care 562, 3 (*cf.* robustus 319, 2;
 541, 1; 543, 4; 552, 18)

- rorantes nectare fructus A 307, 43
 ros auri A 38, 18; ardentibus uri
 roribus A 289, 13; spiritus roris
 221, 9
 rubigo 195, 14; — pectoris 423, 18
 rubor (= pudor) delectoris 390, 3
 ructare cruditates 259, 7; — crap-
 pulam 721, 7
 ructus (= licentia, petulantia): pro
 arbitrio et ructu suo uinere 473,
 20; absit ut de tam beatissimo
 martyre ructus hominis iudicaret
 V c. 15
 rudimenta fidei V c. 2; consummetur
 in uobis quod rudimentis felicibus
 esse coepistis 505, 11
 rudis (= immaturus, imperitus : ani-
 ma 210, 4; 255, 14; 405, 18; 318,
 2; rudis et nouas titulus gloriarum
 583, 3
 ruere de fastigio laudis 550, 14; (=
 lapsus fieri in confessione) 487,
 9; 553, 22
 ruinae (*cf.* e. lapsorum condiciones)
 471, 12; 419, 13; 451, 2; 501, 16;
 551, 19; 562, 14; 724, 17; V c. 7
 rumpere uiam A 199, 13
 ruricolae musae A 308, 1
 rusticitatis peritia agrum exereere
 646, 18; — cultor Saturnus 20, 7
- Sacerdos (= episcopus) 629, 10; 650,
 2; 695, 14 *et saepius*
 sacerdotalis (= episcopalis) 630, 2,
 15; V c. 19
 sacerdotium (= episcopi locus) 722, 3
 sacramentum (= ius iurandum, res
 sacra, doctrina sacra, figura): — mi-
 litis 491, 21; euangelii et sacra-
 menti unitas 624, 19; sacramen-
 tum fidei 551, 8; 437, 1; 703, 1 *et
 saepius*
 saceratus A 214, 1
 sacrificati (= qui sacrificia diis gen-
 tium obtulerunt) 632, 9; 636, 8;
 633, 2; 678, 8, 13; 679, 8; — na-
 uita tum domino lactus uenerando
 timorem sacrificat grates A 301, 97
 saecularis philosophia 694, 3; — ig-
 norantia 12, 18; — molestia 467,
 6; 195, 13 *et saepe*
 saeculum (= corpus temporum, mun-
 dus, orbis terrarum, homines) 195,
 3; 196, 17; 292, 8, 16; 293, 11;
 275, 26; 627, 20; saeculum mori-
 ens 657, 13
 sales scenae A 8, 15
 salarium 468, 16
 saltim 402, 25; A 119, 13
 salo lactantis saeculi fluctuare 5, 2
 salutifer A 87, 8
 sancire exemplis praeeptum A 19, 7
 sanctificare 751, 8; 757, 21; 758, 21
et saepe
 sanctificatio 764, 20; 792, 2
 sanctimonia (= integritas) A 129,
 21; A 194, 26; V c. 2; V c. 7
 sanctimonium (= martyrium): cor-
 nam tibi non tantum in confessi-
 one sed et in sanctimonio tradidit
 532, 5; his qui apud haereticos
 baptizantur adesse praesentiam et
 sanctimonia Christi 818, 20
 sanctitas 601, 5
 sanctum domini (= hostia dominica)
 248, 5; 256, 7, 11, 14; 562, 8;
 A 8, 19; sanctum 256, 14; 351, 10
 sanguinarii et moechi A 210, 9
 sanitas fidelis 614, 15
 sapor saecularis 710, 12; — uini 713,
 20
 sarcina maeroris 572, 18
 sarcinatrix 590, 6
 sartagine (tormentorum genus) 339, 1
 satagimus ante inopiam laborando
 A 217, 17
 satiare (= abundanter addere): satiat
 adhuc in euangelio dominus et
 maiorem intelligentiae lucem ma-
 nifestat 755, 15; quod et Petrus
 apostolus satiat dicens A 183, 7;
 dum enim quae uidentur postmodum
 subsequuta satiamus V c. 8; — sa-
 tiare deprecationes operum accessi-
 one 374, 16
 satis (= non parum, maxime) beati
 578, 6; gratulari satis et plus
 ceteris gloriarum 622, 5; satis et
 plurimum 545, 5; 576, 9; 489, 3
 saturitas dominica 652, 5 (*cf.* cae-
 lesti sagina saturari 15, 20)
 scabra fides A 77, 32
 scandalizare 344, 25; 763, 4; 796, 23
 scandalum mouere 601, 2; scandalo
 se offerre alicui 477, 16; cum
 scandalo nauigare 697, 7
 sceleratius armare furorem 804, 10
 scena deiacens curuantibus ramis
 inumbrat A 41, 2
 schisma 230, 17 *et saepe*

- schismaticus immo haereticus furor 614, 14
- scire (= nosse) Christum 387, 8; 790, 17; 401, 27; V c. 12; scit deus (= testis est) 530, 16; scibus 263, 17
- scindere: cum duodecim tribus Israel scinderentur 216, 8; scindere ecclesiam 752, 18; scissa ecclesia 733, 9; scissi corporis membra 599, 17; erroris scissi comites 599, 1; diuisae mentes et scissae uoluntates 810, 25
- scissura 216, 2
- scita legum A 171, 19
- scriptura (i. e. scribentis manus) 489, 14, 20; (= diuina scriptura) 379, 26; 387, 26 et *saepissime*: scripturae 627, 16; 635, 12; 647, 5
- scrupulum ambiendi tollere 602, 14
- scrutatur nos malis Christus A 38, 9
- scrutator renis 494, 18; — agricola A 42, 15
- sculpere: ne quid in se sit ultra modum sculptum A 23, 8
- secat (flumen) quadrifidos meatus A 285, 56
- in secessu orare 576, 16
- secreta cordis 423, 24; 563, 13
- secta et conuersatio confessorum 584, 15; fidei nostrae secta 397, 8; 543, 8
- secundo A 305, 80
- secundum quod libello continetur 628, 1; secundum quod ante fuerat destinatum 627, 13; secundum quod credidit 781, 4; 782, 20 (secundum fidem suam 782, 17); secundum quod caritas exigit 587, 7; 600, 10; 701, 6; offerre secundum quod dominus obtulit 715, 7; 713, 16; secundum quod ille misericors et pius est 647, 9; 470, 22; 569, 1; 628, 9; 632, 6; 652, 19; 656, 8; 667, 8; 669, 24; 703, 2; 732, 6; 742, 12; 757, 11; 765, 25; singula secundum quod ostensa sunt V c. 13
- sed enim (= at) 255, 10; 352, 7; 387, 13; 597, 11; 624, 14; 651, 6; 735, 20; sed non enim? 811, 5; (= tamen *post* quamuis) 537, 13; sed et (= pariter et *uid.* pariter): amici sed et testes dei 532, 2; confessio tua sed et omnium fratrum 532, 16; subdidi nomina singulorum sed et collegarum quoque et sacerdotum 701, 2; 438, 9; 475, 21; 572, 2; 590, 13; 591, 2; 690, 10; 691, 17; 701, 2; 702, 20; 704, 12; 782, 11; A 32, 8; A 56, 1; V c. 14; sed et *saepius in initio sententiae collocatum*: 485, 10; 534, 6; 539, 17; 543, 1; 565, 10; 678, 1
- sedecennitas A 266, 7; sedecennitates A 268, 22 et *saepius*
- scdentaria et pigra nequitia aleatorum A 98, 8
- seductio mortalis 725, 16
- semel (= *nostrum* *εινμα*, *ἄπαξ*, in perpetuum): (tunica) totam semel et solidam firmitatem obtinebat 215, 22; (uirgines) quae semel statum suum continenter tenere decreuerint 473, 1; sicut semel placuit 596, 24; 628, 16; 632, 25; ambas (faculas) semel accendere A 195, 8; 287, 12; 422, 16; 542, 14; 599, 5; 600, 5; 625, 3; 639, 14; 674, 22; 697, 5; 709, 21; 718, 12; 719, 4; 723, 22; 774, 4; 778, 1, 4; 798, 8; A 195, 14; A 214, 17; semel atque iterum 435, 14; 548, 6; 568, 15; 744, 4
- seminare odia 352, 15; — discordiae incendium 618, 8
- seminatio sermonis 788, 19; — discordiae 642, 24; — pestifera 689, 17
- seminarium delictorum 422, 28
- seminudus 398, 16
- semipereempta iugera A 295, 133
- semiustulatus 247, 2; semiustilatus 586, 3
- senecta A 130, 6
- senium: cimerum senio signata incendia A 297, 2; (= maeror): si quis ibi senio plumat modulatiores ales A 294, 113
- sensus paenitentiae 683, 5; — satisfactionis 686, 11; sensibus uoluere aliquid 666, 1; laetitiam de nostris sensibus possumus aestimare 615, 12
- sentire parentes parricidas 243, 14
- separare (= excipere) 301, 20
- sepelire obliuione seclus 10, 1
- septimana (= *ἑβδομάς*) A 265, 11, 12
- serenum nulla nube maculatum A 286, 84, 98; imbres serena longa suspendunt 352, 9

- sericum (uirgines) indutae 197, 6
 sermo: ad sermonem colloquii admittere 826, 8
 serpentinis erinibus pullulare 806, 9;
 serpentinus lior 431, 15
 sertae coronae 577, 17;serta caelestia 515, 15
 seruebant adoratores dei statutis ad prece[m] temporibus 292, 13; seruari nequit qui alicui seruitutem praebere d[omi]negat A 155, 3
 seruitudo 328, 10
 sexagenarius fructus 202, 15
 sexus: *dat. sexu* 287, 24
 si qui (= quisquis, qui) *uelut*: quisque foras exierit id est si quis ab ecclesia exierit 753, 7; 310, 4; 513, 2; 524, 14; 528, 19; 565, 10; 570, 5; 701, 21; 712, 12; 733, 5; 776, 15; 793, 21; V c. 2
 siccare: utrumne arescentibus uenis unda siccauerit 808, 8
 siccitas aeternae sitis 786, 2
 sicut — sic et 555, 11, 12, 17
 signaculum dominicum 785, 5; A 128, 19
 signare (= signo notare, confirmare) 15, 15; 748, 18; (= designare) delicta A 139, 14
 significat[ur] seditio[n]is 676, 9
 significanter 489, 13
 significari aquas populos 711, 7, *uid.* ostendi
 silentes (= umbrae) A 323, 368
 silua (mauis): tremit omnis silua sub ictu fluctifrago A 299, 38
 simplex: *gen. pl.* simplicium 240, 20; 679, 9
 simul iuncti 16, 8; 30, 13; quos uinculum confessionis et hospitium carceris simul iunxit 494, 2; concordia simul iunxit 692, 15; duo bona simul iunxit V c. 2 (*sed* multitudine semel iuncta 479, 10); simul degere 200, 7; 476, 4; — stare 833, 19; 217, 21; 692, 16; 693, 11; simul atque *uel* et (= pariter et, *uid.* pariter) 224, 8; 247, 15; 272, 3; 610, 19
 sinceriter confiteri A 76, 27
 sinere: nec sinitur cogitare diuina qui sibi quaesit(mulierem) A 179, 8
 singularitas (= caelibatus) A 173, 4; A 183, 18
 singulariter (= sine muliere) A 181, 7; singulariter solitarius A 73, 11
 sinuosus uulnus 555, 5 (*cf.* sinus uulnerum 247, 18)
 sititur calix domini 707, 18
 situ uergente ad terram depressa animalia 362, 16; situs pulueris 355, 23; — materiae 5, 10; nec pluuiis dilapsa situ A 291, 122
 sociata (= socia) anima martyrum 835, 10
 societas est illi in penetibus coniux A 37, 20
 solamen A 160, 8
 solium et piscina 761, 4
 sollicitare omnes a pastore 227, 18; 632, 13; 779, 10
 sollicitudo (= pia cautio) 655, 17 *et saepe* (*cf.* rem nobis tanquam sollicitam nuntiare uoluisti 575, 19 *i. e.* pia cura dignam)
 soluere euangelium 252, 16; — censuram 668, 22; 420, 6; — uino mentem 710, 13; solutus et facillis ad 637, 20
 solus (= singularis *i. e.* sine muliere) A 183, 24
 somnia mare canere A 300, 59
 soniator 734, 12
 sonare psalmos 16, 11; — religiosam simplicitatem 602, 2
 sophia dominica 694, 3
 sapere rem 602, 9; — dolorem 685, 9; — delictorum flammam 374, 10; 491, 19; 627, 14; si quem forte rogis aboleuit flamma sopitum (*i. e.* mortuum) A 312, 113
 sordidari rumoribus 631, 12; nec tamen (cultum) prorsus adfectata penuria sordidarat V c. 6
 spargere (= dissipare) 444, 6; 789, 18 *et saepius*
 spatia (*i. e.* genus ensis) V c. 12
 speciatim separe aliquos posuit 750, 4
 species: de omnibus speciebus (*i. e.* generibus) tractare 525, 7 (422, 25); dilectae species expetuntur A 162, 17; A 176, 3
 spectare (= expectare) 539, 11; — *pro* spectare *per totum fere libellum* De spectaculis *in codd.* expectare *occurrit. cf.* A 4, 18, 22; A 5, 4, 8, 13; A 6, 3; A 7, 4; A 11, 1 *etc. cum idem Agobardi liber apud Tertullianum* (*cf.* Oehl. ed. I p. 22) *cribeat, nescio an expectare ubique sit restituendum,*

- qua de prothesi uid. Schuchardt*
Vok. II 338 III 271
 speculus, i A 117, 2, 7
 sperare diuina 297, 16; — caelestia
 576, 19; sperabatur carnifex ueni-
 ens V c. 14
 spina carinae A 299, 39
 spirant uenti 399, 11; spirare (= ui-
 uere) 231, 12
 spiritalis 491, 10. 11 *et saepe, nus-
 quam spiritualis*
 spiritaliter 380, 4; 713, 19
 splendorifer (?) sol A 313, 130
 spoliati et falsi sacerdotes 729, 7
 spondet ecclesiam diabolus 596, 9
 sportula 585, 1
 sportulantes fratres 466, 22
 sputamina exsultantium 402, 11
 squamicutis gens A 296, 143
 squamosum conchis euoluens corporis
 agmen A 301, 86
 stabilitas frumenti (*opp.* paleae uenti-
 latae) 675, 1
 stabulare longe parantes A 291, 37
 stabularius 746, 22
 staminum fila A 23, 21
 stat mundus non illis uiribus quibus
 prius steterat 352, 23; stare ét
 uiuere 217, 2; 226, 15; stant om-
 nia (*i. e.* rata sunt) 762, 6; stare
 in sermonibus suis 300, 14; — in
 fide 230, 4; 487, 7; stantes (*opp.*
 lapsi) 238, 14. 24; 239, 10; 477,
 20; 494, 5; 501, 17; 526, 6; stare
 cum euangelio, Christo, sententia,
 consilio 211, 22; 228, 21; 544, 17;
 528, 28; 538, 12; — in consilio
 538, 20; — contra Christum
 444, 5
 statio (*i. e.* conuentus christianorum)
 598, 9; 612, 7
 statue animum cum statu oris 362,
 24; (= sistere): fontem siccitas
 statuit 355, 25; — fletum oculorum
 249, 13; — rapacitatem 424, 3;
 — caeles furentis libidinis A 215,
 10; statuta ad precem tempora 292,
 12 (*cf.* sollemnes ac statae indutiae
 3, 6; natura mergendis stata cor-
 poribus A 296, 159)
 statunculum A 100, 3
 status uirginum 473, 2; — uitae A 27,
 19; A 32, 14; — huius tractatus
 A 70, 9
 sternere se in lapsum mortis 362,
 21; strati solo 262, 25
- stertentem inflata resonabat nare so-
 porem (Ionas) A 299, 54
 stibium 384, 15
 stimulatus A 129, 19
 stipatus clientium cuneis 5, 16; 13,
 6; 666, 16
 stipator numerosus 14, 17
 strages frequens morientium 358, 21;
 501, 17; 509, 10; — popularum
 urbium A 32, 9
 strepere clamoribus 268, 21
 strictim agens rota A 43, 8
 stringit paupor animum A 42, 14
 strophæ (= dolus) A 90, 9; A 8, 17
 structio ruinarum A 63, 18
 struere (= instruere) 598, 5
 studentes fabulae 3, 9
 studium nocentiorum A 101, 18
 stupuit mota subito sepulcra A 323,
 363
 stupor superbi tumoris 617, 21; —
 patrocini et consensus nostri 780, 22
 stuprator uirginum 667, 1
 suaderi ad timorem dei A 120, 6
 suaescere: nescias illa quibus suaue-
 scant pulchrius arua A 316, 206
 subdere (= addere) 487, 18; prece
 subdita postulatione demissa 555,
 10; caestu cruorem subdere Bebr-
 cio A 290, 58
 subdolos 209, 5; 240, 20; 420, 13;
 683, 23; A 64, 24; subdole 220,
 7; 653, 1
 subducere arma A 194, 14
 subiacere uindictae A 153, 7; A 211,
 13; — temptationibus A 177, 8
 subiectio et humilitas 563, 1
 subinducere interitum A 195, 16
 subitatos esse et pauore trepidasse
 693, 15; ad hortos princeps cum
 militibus repente subitauit, immo
 subitasse se credidit V c. 15
 sublimiter prouehere 412, 11; — con-
 fiteri 531, 21
 subministrare 558, 6; 687, 4; presby-
 terium subministrabat sub Decimo
 537, 2
 suboles 410, 6; 430, 5; 446, 3 *et*
saepius, soboles 583, 20
 subplantare 445, 14; 650, 17; 664,
 21; 692, 20
 subseritur aemula caligo A 294, 102
 subsecuia suboles 430, 5
 substantia (= οὐσία) A 98, 14; —
 salutis 231, 12; — fidei A 34, 16;
 — sustinendi tolerandique 408, 3

- substantia abst. pro concretis*: parva nostra melioritas 765, 22; 760, 17, 19; 317, 8; 435, 12; 623, 20; cum tua gravitate ac sapientia conforendum fuit 775, 7; quorum lam lap-sorum conspirata temeritas litteras ad me fecerunt 574, 14 *et saepe*
 substare: cum sps vivendi nulla sub-stiterit 556, 11
 subter: quo subter A 298, 21; unde subter hiantes A 291, 16
 subtristis 498, 11
 subvenire: laborantes nimium sub-venit egenos A 319, 259 (*sed. cf. u. 264*)
 successorum nices 566, 10
 successibus fecunditatis mater co-piosa 214, 11
 succidanens 168, 9; 753, 21; A 120, 3
 succidere unas A 398, 4; — lignum A 395, 3
 succinctus et expeditus 282, 12
 succumbere necessitate 628, 15; 631, 20
 sudatur quoad munitur 105, 18
 sudore modico fons destillat 353, 16;
 sudores sanguini martyrum V c. 16
 sudus: per sulum A 42, 6
 sulcoatur pectus A 151, 5; — in-stitia A 152, 7
 suffluantur extremitates oculorum A 23, 16
 suffugium A 204, 4
 suggerere (= suppeditare) praecepta 318, 28; 546, 11; 655, 12; 468, 9;
 spiritus sanctus suggerit 269, 21;
 655, 8
 suggestus: profinus ex sese suggestu vulnera complet A 295, 124, *cf. Tert. De resurr. carn. 12*; donec nox reinuiscat eum suo et illa sug-gesta
 sulcaos Assyriam Tigris A 285, 63
 sulcos flammeos aer vibrabit A 321, 308
 summula 179, 2; 701, 6
 sumptuosius se comere 191, 10
 super: pressurae dies super caput esse coepit 656, 18; nemerosius super euncta A 185, 5
 superalibendi baptismatis studium A 82, 27
 superbire 597, 13; ausi sunt super-bisse 179, 4
 superciliosus intuitus A 161, 18; — tumor A 159, 15 (*uid. supercilium* dominationis A 161, 18)
 superducere dedecori dedecus A 9, 12
 supereffusa per totum orbem perse-cutio A 56, 20
 supereminere A 319, 48
 superesse (= superstitem esse) 251, 24
 superfusi Helisai membra 718, 21
 superiacere A 29, 13
 superna (= caelum) 579, 2
 supersedere (= persenare) 603, 1
sed. cf. praef. p. LIII
 superstruit se super infantem (Heli-saeus) 718, 20
 superstitutiones gentilium cum spec-taculis mixtae A 4, 6
 superuenire (= accedere, advenire) 386, 17; 559, 7; 579, 6; 598, 4;
 624, 11; 616, 11; 836, 12
 supernuere 251, 17; 259, 24; A 86, 23; V c. 1
 superum: solique eadit supero A 313, 130; spiritum de visceribus suis superioribus nitens hausit A 10, 2
 supinas manus adducere 339, 19
 suppeditat aliquid proferre A 39, 6
 surgere ac pallulare plus coepit per-nicies 224, 11; surgunt bella 352, 8 *et saepius*
 suscipere litteras 609, 17
 suspendere: noluerisurias suspendunt aere penias A 283, 20; plu-nias serena longa suspendunt 352, 10; 391, 22; suspendere mortem, iram 378, 13; 606, 15; A 62, 7;
 in suspenso causam tenere 595, 5;
 suspensum pectus ad caelestia ad-tollere 362, 20; in deum suspensus 7, 4; suspensum attingere aliquem A 111, 10
 suspiria alulescentium post se tra-here 194, 11
 sustentatio passionum 837, 13
 sustinuit mori 373, 9; — Petram A 59, 7; sustinere (= expectare) pacem 553, 10; — alienam sen-tentiam 763, 2; 573, 9; episcopus dari a deo nobis sustinetur 556, 5
 sussum 362, 18 *et saepius*
 suus (= proprius): ecclesiae catho-licae corpus suum sciendere nituntur 598, 21; litteras ad te collegae nostri manu sua subscrip-tas miserunt 603, 6; illorum animos sua fide robustos tuis allocutioni-bus recreasti 552, 18; 627, 15; suus

- per abundantiam additum uel* eius eorum *expectares*: sufficit ad testimonium martyrii sui testis ille 660, 4; 390, 3; 468, 22; 512, 6; 522, 5; 552, 2, 3; 556, 7; 592, 3, 4; 629, 13; 630, 13; 643, 15; 674, 11; 693, 10; 696, 15; 724, 15; 765, 20; ex suo conferre 701, 4; suum facere de spectaculo A 9, 18
synagoga haeticorum 819, 24
- Tabes cogitationum** 423, 17
tabescens aninus 593, 9
tabidi et flebiles haeticici 445, 8
taenia (= *taenia*) A 315, 181
tam beatissimus martyr V c. 15; tam *ante quam omissum* 573, 5
tamen: si tamen 574, 26; si qui tamen 510, 15 (*cf.* his tamen qui 504, 3); dum tamen 636, 18
tanto *desideratur post* quanto 189, 17; tantum — ut 533, 5; in tantum, *uid.* in
tarditates et ambages sermonis 318, 25
taxare (= indicare) 705, 19; (= examinare) A 201, 14
tegmen ramorum A 306, 26
temperamentum tenere 623, 12; cum temperamento fieri 479, 13
temperantius et moderatius 542, 1
temperies uerna 577, 15; nec sic uerna de temperie sua laeta sunt 353, 1; admixta utrimque (de seueritate et comitate) temperies V c. 6
tempestas pressurae 237, 5; — ualitudinis 563, 7; — negotiorum 549, 21; cum tempestate sua (*i. e.* factiosis) Romam nauigans 618, 13 (*cf.* 618, 2)
templum *gen. masc.* A 260, 1
temporum consecutio irregularis: 391, 8; 197, 21; 244, 5; 469, 11
temporalis 283, 12; 310, 24; A 137, 3
temporarius 320, 23; 388, 4; 389, 28; 478, 7; V c. 3
tempus est ut 575, 9; epistulae pro temporibus emissae 527, 16
temulentus et lasciuens 507, 1
tenacitas ac firmitas unitatis 407, 26
tenaciter 408, 9
tendit limes ad gloriam 202, 10; tendebant ad gloriam 648, 14
- tenere (= continere) 202, 28; (= accusare) 551, 3; 644, 23; in hoc ipso a nobis tenentur ut ostendamus 759, 8; tentus pro nomine 529, 12
tenor tolerantiae, disciplinae, fidei, uigoris 401, 9; 545, 18; 552, 8; 579, 1; 621, 17; 638, 15; 725, 9; 806, 15; 828, 17
tenuatur luna 353, 13
tergi possunt peccata 387, 25
terminum, i A 28, 17
terrenae cupiditates 245, 11; terrenis uitiiis inmersi sunt et uigore caelesti terreno contagio recesserunt 23, 12; 465, 17; 724, 12; 793, 1
terrestribus inhaerere 244, 22
thensaurus 195, 10; 232, 13; 244, 25 29; 282, 10; 314, 6; 378, 26; 431 4 *et saepius optimis libris exhibetur*
thlibomeni qui se exhibere non possunt 487, 21
timor (= pia cura, religiosa sollicitudo): fundamentum omne religionis ac fidei de obseruatione ac timore proficiscitur 188, 8; diuinus timor 624, 22 (*uid.* diuinus); uiuendi timor 189, 1; 198, 4; 631, 5; 682, 6; 716, 25; 741, 23 (*cf.* deum timere 473, 18 *et saepius*)
tinctio (= baptisma) 772, 8; 815, 20
tinea animi 423, 17
tinguere (= baptizare) 543, 12 *et saepius*
titulare: uernis roseas titulauit floribus auras A 308, 2; ut cum celebrata gentilium fama tituletur V c. 7
tituli meritorum ampliores 828, 11; geminatus promerendi dei titulus 546, 1; terror minis frendentis inuidiae addit ad titulum A 29, 3
tolerantia passionis 303, 3; 307, 20; 319, 2; — mortis 237, 19; — futurorum 297, 20
tollere martyrium 653, 12 (*uid.* facere)
tonitrua insustinibiles A 112, 15
tormenta uerborum 361, 19
torret eos feminae aspectus A 209, 26
tortor A 37, 17; cogitationibus adhibere tortores 423, 23
tori aruinae 8, 25
toto hortatu uires excitare 625, 20;

- totum sibi uindicare 517, 14; hoc totum 552, 23; 555, 8; in totum, *uid.* in
- toxicatum uiscum A 185, 13
- tractare (= interpretari, sermone docere) 633, 77; 659, 15; 553, 10
- tractatus (= interpretatio legis diuinae): in tractatibus contemnere seruum (episcopum) 383, 7; tractatibus sacramenta nudare 834, 7, 10; tractatus cotidiani euangeliorum A 13, 5; A 14, 1; (= disputatio) A 78, 4; A 75, 32; A 83, 20; tractatum habere cum aliquo 632, 3; 623, 14
- tractus: rapiens ualidis cum tractibus annes A 283, 10
- traditio (= doctrina) 473, 7; 592, 19; 595, 7; 600 10; 646, 10 *et saepius*
- traditor (= proditor) 402, 1
- traducem boni patris aculationem in sobole probare V c. 9
- in transursu legere 812, 12
- transcunter A 184, 28
- transferri (*i. e. t.* in caelum) martyrii dignatione V c. 7 (*cf.* 311, 14)
- transgressio praecepti 409, 16; (= peccatum) 551, 21
- transgressor legis 404, 27
- transgressus ad aeterna 310, 25
- transitit (= superat) prostitutarum obscenitas A 9, 10
- transitorius (= breuis) A 158, 9; A 173, 2
- translatio (*sc.* in caelum) 311, 14
- transmigrari A 258, 22, *cf. Roensch Hala p. 303*
- transpunctae mentis alienatio 261, 17
- transscriptio 565, 13
- transilit colloquium uelut contagium 262, 5
- transuena A 290, 31; A 292, 58
- trauersaria: o pedes conpedibus et trauersariis interim cunctabundi 829, 21
- tremere deum 567, 10; apostolos omnia uitia tremuerunt A 197, 12
- tremiscunt instantia tela A 319, 274
- tribulatio 501, 10; 530, 14; 534, 7 *et saepe*
- triumphare uictoriam V c. 19
- triumphus: totum hominem sub triumphum libidinis mittit A 16, 3
- tuba praecum 554, 19
- tumor (= superbia) 609, 6; 617, 21; 623, 11; 629, 13; 730, 7 (*cf.* tumens 227, 17; 253, 19; 668, 12; tumidus 496, 12; 520, 11)
- tunc *pro* tum 629, 11; 630, 11; 643, 14; 654, 2; 600, 15 *et saepius*
- turbationis impetus 527, 8
- turbo et tempestas (Nouatianus) 618, 2, 4
- turpitudinum magisterium 10, 2
- tutamenta spiritalia 664, 16
- tutare: foueri et tutari a stabulario 746, 21
- typus 704, 12 *et saepe*
- Vacare ad saeculares actus 465, 18; 512, 8 (alium 204, 24; 465, 12; 466, 3; 467, 6); cui uacat cultum pretiosae uestis induere 259, 12; uacat malos esse 357, 18; nec uacat quod in passionibus sola cum liberis mater est 338, 17; uacat Fabiani locus 630, 2
- uaga mentito (qui) colmisset numine saxa A 322, 340; uagodegraminesiluae A 308, 7; uage fundere A 27, 1
- ualitudo (= pestis) 563, 7; — morbi 301, 8; ualitudines sanare A 79, 15
- uallata mens infestatione diaboli 299, 14; uallatus agminibus V c. 16
- uanescere 249, 12
- uanificat tales Paulus A 191, 14
- uariantur rosea nuce semine rura A 316, 204; uariato sidere ornauit mundum A 309, 29; multa pro locorum diuersitate uariantur 813, 27
- uarietas leprae 226, 25; copiosa uarietate distribuere 547, 4
- uastatur humanum genus huius populatione 354, 40; — captiuitate 301, 22; 631, 17; V c. 8
- uastitas uulnerum 410, 8; — pestilens 249, 5; (= pestis) 305, 7; V c. 9
- ubicumque pugnans 659, 26
- uegetatur fides 264, 3; — uires 762, 17
- uel: deum uel sero quaerite 368, 3, 6; uel sero 241, 15; 399, 19; 570, 18; 733, 17; uel nunc 259, 18; 529, 14; 530, 9; 554, 22; nullum iam delinquendi uel pudor est 357,

- 24; 257, 22; 287, 15; 307, 10. 12; 340, 22 *et saepius*; uel — uel (= et — et) 677, 10
- uelificare: (Ionas) fluctus secat sub fluctibus imis uiscera uelificans anima spirante ferina A 301, 100; uelificabit apex flammae (*i. e.* reuiuiscet ignis) A 296, 161 (*cf. Gronou. Obseru. p. 677 ed. Fr.*); (conuersatio feminarum) periculis nauigat, naufragiis uelificat A 214, 14
- uellere: uellendum non esse 173, 18; uulsa costa A 284, 35
- uena (= uenum): ut semel impositam doceant conscendere uenam A 296, 153
- uenabulum A 97, 17
- uenditor 734, 13
- uenenarius furor A 100, 11
- uenenata deceptio 591, 25; 667, 18; 689, 16; 694, 2
- uenenum: *gen. masc.* A 97, 8; haereticorum pestes et gladii ac uenena 781, 14
- uenire (= euenire) 225, 8; 253, 2; 364, 20; 306, 18; (= peruenire) 306, 21; 482, 11
- uentilare arcam 623, 6; — paleas 675, 2; — preces inconditis uocibus 269, 5; — honorem 340, 9; 598, 14; multa multorum uocibus uentilantur 628, 18; 678, 12; — opinionibus 839, 14
- uereri *pass.*: ut esset ambigere uereri an diligi mereretur nisi quod et uereri et diligi merebatur V c. 6
- uericolae penetraueris ostia legis A 303, 43
- uernae flores A 308, 2; uerna lacta (= uer) 353, 1
- uersipellis fallacia A 213, 11
- uersum: concurrerant undique uersum omnes V c. 15
- uertere (= se uertere) 514, 20; ad monita uerti A 122, 3
- uere euangelii testes et uere martyres 579, 8; uere medicus 555, 6
- uero *primo sententiae loco* A 105, 9; A 106, 21; A 110, 16; A 117, 8, 14; uerum *secundo loco* A 114, 7; uero (= uere) 508, 14
- uesci cibum A 96, 19
- uespera diei 714, 15; 242, 16; — mundi 714, 16
- uestigare uiam A 118, 1
- uestitur uua erumpentibus pampinis A 31, 3
- ueterator 608, 17; 619, 18
- ueterescere A 153, 17; A 154, 13 (*hanc formam confirmant codd. Rehd. Amiat. Fuld. Euang. Luc. 12, 33*)
- uetustas erroris 806, 24
- uexillarius ex nequitiae cohorte 575, 24
- uibrare sulcos flammeos A 321, 308; uibrata cypressus A 317, 223
- uicaria ordinatio 729, 20; 821, 6; uicariae litterae 656, 14
- uicatum tota ciuitate V c. 9
- uicibus potestatum Romanis imperandi tempus obuient 22, 7; per temporum et successionum uices 566, 10; uicibus alternis nox reuoluta succedit 293, 20; per uices alternare 479, 15; uicem reddere *uel* rependere alicui 369, 22; 391, 5; 386, 26; 404, 18; 429, 18; 576, 18; 701, 1; V c. 11; in uicem, *uid.* inuicem
- uicinia arcessitio 298, 25
- uictus mellitos carpere (= poma) A 285, 79
- uiderit et uiderint (*formula Cypriano familiaris ubi quid tamquam nullius momenti indicat uel missum facit*): uiderit quae in nos prius infestantis inimici perniciis insidiosa grassata sit: plus amare conpellimur, quod futuri sumus 15, 5; uiderit quis uincat, pudor uictus est A 10, 18; 199, 25; 201, 3; 257, 5; 294, 3; 445, 2; 584, 3; 601, 4; 622, 4; 682, 6; 715, 2; 742, 6; A 189, 20; A 294, 112; V c. 6; V c. 11; uideris quam sis eis insidiosus, nullius magis quam tuae salutis inimicus es 425, 2
- uiduatus oculis A 138, 20
- uigor (= rigor, seueritas, robur) ultoris, episcopi, censurae, disciplinae, epistulae, euangelii: 31, 5; 199, 17; 232, 17; 247, 27; 284, 15; 297, 12; 326, 4; 339, 25; 352, 24; 361, 6; 428, 10; 469, 13; 475, 20; 500, 13; 528, 8; 544, 12; 545, 18; 549, 5, 19; 551, 16; 572, 18; 578, 15; 579, 5; 625, 13; 630, 24; 638, 16; 660, 26; 666, 17; 667, 14; 682, 6; 689, 5; 693, 2; 724, 14; 725, 10; 730, 20
- uilescere: sordida uilescant olim commissa malorum A 325, 403

- uincta uulnera A 4. 2; uincti conscientia libellorum 735. 16 (*cf.* 684. 2)
- uinculum: consensu ac uinculo unitatem nectere 622. 1
- uinculiam premere 577. 23; 646. 20: — exprimere V c. 2
- uolentius 674. 2
- uireta semper amoena (paralysi) A 316. 191
- uirginalis continentia (Cornelii) 629. 15
- uiridare: mella uiridatis refragant pingua ramis A 318. 233
- uiroris amoenitates V c. 11
- uirtus (= uires) 272. 9; A 313. 138: A 315. 277
- uiscum toxicum A 185. 13
- uisiones 422. 7 *et saepius*, *uid. ult. indicem*
- uisitari et castigari 515. 15
- uita (= uita uera, aeterna) 202. 10; 219. 20; 267. 12; 640. 10 *et saepius*: uita uirtutum 6. 12; considerabit admirabiles uitas corporum redactas A 12. 20
- uitalis (= uiam aeternam comparans) 189. 24; 254. 9; 545. 21; 752. 5; 780. 19
- uitea porticus 3. 14
- uiuacitas 533. 14
- uiuax flamma 368. 16
- uiuere: *fat.* uiuunt A 112. 7; uiuere uitam 578. 22; — magna 398. 23; (= uitam sanctam *uel* aeternam agere) 289. 9; 309. 25; 726. 4; uiuere merentur in corpore A 34. 22; deo *uel* in deo uiuere 283. 11; 365. 22; uiuens fides A 129. 2; (= renouiscere): sic cremata suo uiuit de funere foenix A 313. 133
- uiuificare 505. 14; 514. 17; 567. 1; 657. 14; 702. 12
- uiuificatio 275. 19
- uiuificus A 310. 59
- uulteriores gradus 580. 20
- uulterius inquietare 574. 17; 724. 11
- ultra lapsos laicos prouerunt 724. 16
- ultrouicum funus 9. 8; ultrouea uoluntas 702. 1
- umbras et praestigias uanae excusationis obtendere 383. 11
- umbrant pudenda frondibus A 286. 90; umbrato ueniente uespere mundo A 313. 131
- unde (= qua re) 768. 16; (= ut inde) 755. 11; gaude unde ille coactus est flere A 277. 2
- undiseca prora A 209. 56
- unguntur baptizati oleum 768. 16; ungere in regem A 79. 32; A 258. 12
- ungula (tormenti genus) 532. 19 *et saepius*
- uocare: *part.* uocitus A 108. 17. 18; A 109. 18. 20; A 114. 6
- uoluerit animo aliquid 578. 19. 25; 666. 1; — animi secreta 253. 12
- uoluntates 215. 8; 257. 18
- uorago caenosa lupanaris 644. 11; de uoragine et caeno haereticorum bibere 824. 21
- uotius (= optatus) A 13. 11; A 14. 10
- uoti gaudium 614. 11; cum uoto et gaudio 728. 13; cum uoto 641. 11; 620. 8
- urbiei clerici 592. 21; urbana (?) libido A 8. 6
- urgentur (= onerantur) ceruices peregrinis lapidibus A 24. 2
- usquequaque A 89. 26
- ut: ego censeo ut... consequantur 458. 6; mihi uidetur ut debeant 537. 11; mea sententia est ut 762. 19; placuit ut 580. 22; 607. 12; statueramus ut 650. 17; 683. 17; decreuimus ut 680. 11; scripsistis ut 649. 23; ut secederem iussit 520. 10; retardari ut 796. 23; necesse est ut A 103. 11; condignus ut 575. 17; — ut (= scilicet): subdidimus ut. si hi... desiderent communionem. utique subueniri eis debet 487. 18; nec delicto priori adiciant adhuc aliud delictum, ut dum nobis neque euangelio seruire neque... permittunt 540. 4; 536. 12; placuit nobis... ut quia hostis nobis imminere praenuntiatur. colligere intra castra milites Christi 655. 9; 696. 9; ut *sequente accusatione cum infinitio*: debemus fidem nostram exprimere ut haereticos... debere eos baptizari 438. 4 sq.; ideo dico ut si quid... factum fuerit. rescindi debere 458. 2; addimus ut... eos quoque hae conditione suscipi 776. 15. *cf. Ivoensch Italia p. 445*: ut (= ex quo) 535. 2; ut quid (= *ἵνα τί*) 826. 28; A 179. 25. 26; sacerdos dei euange-

- lium tenens ut Christi praecepta
custodiens occidi potest 687, 3;
694, 11; ut ethnici habentur 750,
16; utpote amatores 506, 24;
515, 10; 796, 1
- utcumque: in latronibus est utcum-
que aliqua scelerum uerecundia
358, 26
- uti *cum. accus.* 776, 7
- utilius est infirmum se homo co-
gnoscat A 175, 26, (*cf. Tert. Adu.*
Marc. IV 26: prius est probet)
- utique (= scilicet) 485, 20; 639, 11;
V c. 1; et utique (= et quidem)
499, 9
- utrobique 573, 21; 574, 15; utrobi-
que 12, 6; 695, 4
- uulgaritas A 215, 1
- uulgariter A 173, 9
- uulnificus A 195, 13
- Zelare 419, 1 *et saepe*
- zelotypus disciplinae 533, 13
- zelus 420, 22; — dei 488, 14; — diui-
nae fidei 785, 12 *et saepius*
- zona A 315, 169

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- Praef. pag. IX. 9. *Codex unde Nolte libelli ad Donatum uersus paucos descripsit est Aurelianensis 169, olim S. Benedicti Floriacensis, codicum lucinias litteris uncialibus maximam partem exaratus complectens. Cypriani fragmentum non pari uetustate commendari, sed codicis saec. X esse uideri Noltii litteris nuper allatis didici.*
- Praef. pag. XXI. *not. Infinitiuu exempla aptiora in indice uerborum congeSSI p. 432; addere poteram Petronianum (Sat. 52): incum intelligere nulla pecunia uendo*
- Praef. p. XXV. 27 *l. certa pro certe*
- Praef. p. LXIV. 32 *l. receptum pro receptam*
- pag. 43. 9 *l. remissam pro remissa*
- p. 209. 3 *dele,*
- p. 213. 1 *not. l. atque rationem V pro atque originem V*
- p. 219. 17 *not. l. nitae WGV pro nitae MGV*
- p. 231. 8 *not. l. plebs una VM pro plebs una VW*
- p. 251. 21 *not. l. Ez. pro Ex.*
- p. 279. 23 *not. l. ereditibus SW pro ereditibus SWG*
- p. 304. 25 *l. contemunt, pro contemunt*
- p. 381. 25 *not. l. aera m. pro aeram.*
- p. 428. 14 *not. l. WDV M pro WDV*
- p. 428. 15 *not. l. WBV M pro WBV*
- p. 466. 1 *l. Leuitae pro leuitae*
- p. 471. 20 *not. l. et BPQ pro et BQ*
- p. 490. 8 *not. l. in passione CLR, passione NPQ pro in passione CLR*
- p. 547. 4 *l. honoris pro honores*
- p. 563. 17 *not. l. ni scripsi, nisi pro nisi*
- p. 565. 21 *not. add. in calce: Ad Romanos epistula prima expl̄ Q*
- p. 577. 22 *l. deest et pro deest te*
- p. 594. 4 *l. recesserunt pro recesserunt*

- p. 606, 2 *not. del. B*
p. 606, 5 *not. l. Incipit (om. L) pro Incipit (om. C)*
p. 613, 15 *not. l. hic] his μ pro hic] his*
p. 666, 13 *not. l. a te om. CRv; pro te om. CRv*
p. 696, 18 *not. del. F*
p. 725, 8 *l., ne pro ne*
p. 731, 8 *l. dum impia pro tum impia*
p. 755, *tit. l. LXVIII pro LVIII*
-

PRAEFATIO.

Cum academia litterarum e. Vindobonensis nouum corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum qui ad optimorum et uetustissimorum codicum fidem redigerentur ante hos sex annos edere constituisset, Cypriani opera recensendi munus mihi obtulit; qua in re eximia eius liberalitate omnibus fere manuscriptis libris quorum in lectionum iudicio est aliqua auctoritas mihi uti licuit, ut si hanc editionem cum reliquis contuleris scriptoris uerba innumeris locis emendata et ad genuinam formam redacta inuenias. ex bibliothecarum uero scriniis tanta librorum multitudo quorum non exiguam partem nemo adhuc inspexerat praesto fuit, ut subsidiorum copia paene laborarem. nam non ea est horum operum condicio, id quod in profanis scriptoribus non ita raro occurrit, ut omnes codices ex uno codice archetypo ducti unius sint stirpis in paucas quasdam familias diuisae: quo enim frequentius et lectitabantur et describebantur Cypriani scripta, eo procliuor erat horum emendatio et interpolatio eoque plures exstiterunt codicum familiae neque intactam suorum archetyporum integritatem conseruabant apographa. deinde non eadem est singulorum operum condicio aut una eiusdem codicis per diuersas operum partes auctoritas; cum enim propter amplitudinem hoc corpus particulatim describeretur, sua est singularum partium e diuersis archetypis profectarum critica ratio, summum subsidiorum instrumentum. bene igitur singulari quodam casu euenit, ut nonnulli codices uetustissimi eidemque integerrimi hodie exstent, quorum auxilio difficilis

alioquin de codicum singulorum praestantia ac cognatione quaestio facilius fiat atque mendorum interpolationumque nube discussa certissima uia scriptoris uestigia et cognoscere possumus et persequi. est uero minor operum pars, libelli fere omnes priore fasciculo editi, qui uetustissimis illis codicibus exhibentur. quos ibi cum duces habeamus, hoc negotio supersedere iam possumus, ut reliquorum codicum, prout aut conspirant inter se aut discrepant, familias describamus; nam in iis locis, quales pauci sunt, ubi optimorum testium auxilio destituti ex reliquis codicibus uerba constituamus necesse est, nullus unus codex aut nulla una codicum familia sic prae ceteris excellit, ut in eligendis scripturis, quarum nulla non per se satis probabilis haberi possit, ea auctoritate iudicium regatur. epistolae autem cum paucae tantum in codicibus pari uetustate commendatis exsint, priusquam tententur, codices qui e quibus archetypis per quas uicissitudines ducti sint accurate debent circumspecti et ponderari. progredimur igitur ad primum huius disputationis caput, ut explorata singulorum codicum natura qua ratione ad emendandos libellos quos Cyprianus uocat tractatus uulgo appellatos eis sit utendum quaeramus.

Caput primum.

Codices. Atque inter omnes codices primum locum et uetustate et integritate obtinet codex Seguierianus, nunc Parisiensis n. 10592 (= Suppl. Lat. 712) = S. hunc librum cum hic illic interpolatissimorum ut erat amator librorum Baluzius adhibuisset, ad libellos IV. V. VI. VII. discrepantes eius scripturas tanta negligentia adscripsit Krabinger quanta eas diligentia ex codice Woelfflin descripserat, cuius rei in multa incidi exempla, cum collationem illam quam inter Krabingeri manu scripta bibliotheca Monacensis asseruat inspicerem. ipse a. 1866 et 1868 Parisiis commoratus cum ceteros Parisienses codices tum Seguierianum summa qua est dignus cura excussi. cuius libri litteris uncialibus

bipartitis foliis saec. VI. uel VII. exarati quae sit externa species, ex imaginibus illis nonnullarum paginarum, quas Montfaucon (*Bibliotheca Coisliniana olim Seguieriana* tom. I, p. 242), accuratius Benedictini (ad p. 145. Pl. XLII. IV) et Natalis de Wailly (*Éléments de Paléographie* tom. II Pl. II. nr. 2) aeri incidendas curauerunt, multo commodius quam longa uerborum enarratione perspicitur. praeter scriptoris primarii manum quae nonnullos errores in describendo admissos correxit conspiciuntur recentiores complures quas in adnotatione signo S² uel S m. 2 comprehendi. ne quis uero qui post me codicem inspexerit meam incuriam deprehendisse sibi uideatur. sciendum est me alteram manum neglexisse quotienscumque ea primae manus euanescentes uetustate litterarum ductus nouo atramento renouauerat. sed in iis rebus error procliuis est et lucis commoditati oculorumque ualitudini non nihil condonandum. equidem grauiora iterum iterumque inspexi uel amicos ut inspicerent litteris rogaui. uidetur uero codex olim multo plura continuisse quam quae hodie et ne integra quidem in eo exstant: nam nonnulli libelli suo uel initio uel fine sunt truncati, folia etiam confusa et deperdita recenti admodum manu restituta uelut folia 1. 2. 3 ad supplenda ea quae initio quaternione auulsa perierant. incipit uetus scriptura fol. 4 *NUMQUAM TEMPORIB.* (= ed. pag. 9. l. 22), f. 9^a col. 1 *CAECLI CYPRIANI AD DONATVM EXPLICIT ~ INCIPIIT DE HABITV VIRGINVM FELICTER. DISCIPLINA* (= p. 187,2), f. 11^b c.² lin. extr. *PLACEAT VXORI* (= p. 191,4), f. 12^a c.¹ lin. prim. *NEC PARUA ET LEVIS* (= p. 202,17)*), f. 13^b c.² *DE HABITV VIRGINVM EXPLICIT INCIPIIT DE LAPIS FELICTER. PAX* (= p. 237,2), f. 31^b c.² *CAECLI CYPRIANI DE LAPIS EXPLICIT INCIPIIT DE CATOLICA AECCLISIAE VNITATE. VM* (= p. 209,2), f. 34^a c.² l. extr. *SEPARATVR RAMOS* (= p. 214,12), f. 35 mutilato continetur nonnisi fragmentum c. 17 incipiens a *DOTES CHRISTI* (= p. 226,2), desinens in

*) Hic sequi debebant 2 quaterniones fol. 53^a c.¹ — fol. 60^b c.²

QVI TA (= p. 227,10), f. 36^a c.¹ *TE DEO TVMVLTVOSA*
 (= p. 269,5), f. 52^b c.² l. extr. *ESSE ORANTIBVS* (= p.
 293,21), f. 53^a c.¹ l. pr. *SIC ET MVLIER ET* (= p. 191,4),
 f. 60^b c.² l. extr. *SAECVLI COGITATIO* (= p. 202,16),
 f. 61^a c.¹ l. pr. *DAMNVM POTEST* (= p. 293,22), f. 61^b c.¹
CAECILI CYPRIANI DE DOMINICA ORATIONE EX-
PLICIT DE MORTALITATE (= p. 297,2), f. 74^a c.¹ *CAE-*
CILI CYPRIANI DE MORTALITATE EXPLICIT INCI-
PIT DE OPERE ET ELEMOSYNIS (= p. 373,2), f. 82^b c.²
 l. extr. *HIC CVSTODIE* (= p. 386,4), f. 83^a c.¹ l. pr. *QVI*
AD MALVM (= p. 352,17), f. 90^b c.² l. extr. *VT MEMORIAS*
TA (= p. 363,8), f. 91^a c.¹ l. pr. *PLEVIT ET QVI* (= p.
 401,6)*), f. 98^b c.² l. extr. *VIDVIS LABORIOSAM* (= p.
 412,4), f. 99 et 100 recenti manu exarata sunt ad supplendum
 initium libri *AD FORTVNATVM*, f. 101^a c.¹ *Q. FILIAS*
IPSI (= p. 325,4), f. 116^a c.¹—c.² *CAECILI CYPRIANI*
AD FORTVNATVM EXPLICIT INCIPIT AD CAECI-
LIVM CYPRIANVS CAECILIO FRATRI SALVTEM (= p.
 701,11), f. 126^b c.² *CAECILI CYPRIANI AD CAECILIVM*
EXPLICIT INCIPIT DE HIS QVI IN LECTO CON-
SEQVVNTVR CYPRIANVS MAGNO SALVTEM (= p.
 749,4), f. 133^b c.¹ *ECCLESIAM VENIVNT* (= p. 760,13)
CAECILI CYPRIANI AD MAGNVM DE NOVATIANO
ET DE HIS QVI IN LECTO CONSEQVVNTVR EXPLI-
CIT INCIPIT SENTENTIAE EPISCOPORVM NVMERO
LXXXVI (= p. 435,5), f. 142^b c.² l. extr. *PECCATORI*
COMMV (= p. 454,10), f. 143^a c.¹ l. pr. *SED ET ECCLE-*
SIAE VBI ECCLESIAE VBI ECCLESIA (= p. 456,19),
 f. 145^b c.² *SENTENTIAE EPISCOPORVM DE HAERETI-*

*) Falsa folii 91 et sqq. inscriptione *DE ZELO ET LIVORE* in errorem
 incidit Montfaucon qui omisso folio 91 de 92 et sqq. haec annotat (*Bibl.*
Coisl. p. 241): *auulsis foliis deest principium sermonis De zelo et liuore.*
Quae supersunt, sic incipiunt: ... 'nis? palmis in faciem uerberare-
tur' ... [cf. De bono pat. p. 402,14]. In fine quaedam desiderantur auulsis
foliis.

CIS BAPTIZANDIS EXPLICIT INCIPIT AD ROGATLANUM ET CETEROS DE OBSERVANDA DISCIPLINA (= p. 504,12, f. 147^v e.² l. extr. FRATER KM̃E (= p. 509,2), f. 148^r e.¹ l. pr. SA SVFFERRE QVO (= App. p. 39,3), f. 155^r e.² CAECILI CYPRIANI DE LAVDE MARTYRII EXP FELICITER.

Hunc optimum librum duces ita adhibui, ut nisi ratio repugnaret aut manifestis ille inquinaretur mendis, contra reliquos libros omnes huius scripturas in textum reciperem; summa enim eius auctoritas in eo videtur quod non raro solus vera aut verorum uestigia proxima aut mendorum formas primas, unde interpolatorum tentamina explicantur, servavit, cuius rei cum singulae paginae optima suppeditent exempla, speciminis loco haec pono celeriter quaerenti occurrentia: p. 256,25 ubi reliqui quotquot exstant libri interpolata exhibent verba *qui etsi nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis tamen conscientiam polluerunt*, in solo S extat formula *conscientiam miscuerunt*, insolens quidem illa, sed quam maxime genuina: ea enim utitur qui totus Cyprianum imitandum sibi sumpserat libelli *de bono pudicitiae* auctor A. pag. 20,5 *pudicus vero iuuenis quia delicto conscientiam non miscuit*, et si recte verba constitui, Caldonius de muliere a marito ad sacrificandum tracta Cypriano scripsit pag. 537,6 *conscientiam non commiscuit*. — pag. 304,14 in S vox occurrit rarissima *offendicula*, cuius in locum tritissimum *scandala* receperunt reliqui fore omnes ita legentes: *non sint tibi scandala ista sed proelia*. — p. 253,24 a vero proxime abest S: *an quisquam maior deo aut divina ore clementior*: scripsit enim Cyprianus, id quod Vallemi acumen vidit, *aut divino amore clementior* (in exitu linearum uirgulae ~ super *u a e* positae plerumque enamerunt in S). reliqui libri omnes interpolatoris inuentum *divina bonitate clementior* exhibent, cum igitur codicis virtus tanta sit, iam non vituperabitur, quod etiam eis in locis, ubi reliquorum librorum scriptura nihil offensionis praerberet, sed tamen in Segueriano singulare quiddam idque nonnunquam aperte vitiosum inesset, ex hoc diuinando

Codicis S
auctoritas.

Mendorum
genera.

aliquid extricare quam alteram scripturam propter ipsam simplicitatem suspectam recipere maluerim. quae ratio cum ex manifesta libri praestantia prorsus apta sit, tamen summa necesse est adhibeatur cautione. dolendum enim est codicem praestantissimum a librario indocto ita incuriose scriptum esse, ut nullo non mendorum genere ualde inquinetur. nam et in uerbis scribendis etiam facillimis fallente inprimis sermonis uulgaris pronuntiatione erratur et uocum terminationes frequentissime oculorum uel aurium errore deprauantur et uerba singula pluraue oculis ad proxima ductuum similitudine aberrantibus omittuntur*), hic illic transponuntur**), neque uero quo ceteri referti sunt codices genere mendorum, additamenta dico in scriptoris orationem recepta, hic prorsus caret***); sed ut uerba uitiose descripta nulla fallaci et artificiosa librarii interpolatione corriguntur, ita eadem librarii simplicitate quid postea additum sit facile

*) Cf. 187,17; 188,20; 195,25; 203,5; 204,17. 18; 213,5; 248,16; 251,18; 252,21; 255,8; 269,14. 21; 274,6; 277,4. 15; 279,8; 281,5; 282,15; 285,6. 11; 286,13; 287,24; 292,27; 298,14. 18. 20; 300,17; 304,4. 20; 309,23; 310,7; 312,13. 17. 23; 326,12. 16; 327,21; 330,5; 333,11; 335,17; 336,12. 28; 343,1. 13; 379,16; 380,4; 382,4; 383,19. 22. 25; 385,21; 386,2; 403,3; 404,17; 407,2; 408,6. 27; 435,16; 437,17; 440,2. 8; 441,12; 442,18; 443,18; 449,3; 460,2 *etc.* — 194,1; 202,18; 246,12; 351,12. 16; 253,4. 7; 254,22; 255,21; 257,5; 259,20; 271,13; 273,3; 276,27; 284,7. 8. 21; 289,6; 290,11; 291,12; 292,5; 302,24; 306,18; 308,12; 309,1; 311,14; 314,5; 325,16; 327,20; 338,18; 339,24; 343,16; 344,22; 346,16; 381,9; 403,8. 23; 404,27; 405,2. 3; 406,10. 13; 407,27; 409,2. 7; 440,7. 17; 441,1; 442,16; 444,17. 20; 446,3; 449,9. 20; 457,8; 458,2. 19; 459,2; 460,16 *etc.*

**) Cf.: 403,12; 702,18; 243,5; 281,17; 286,26; 288,28; 310,8; 326,17; 332,8; 333,8; 339,23; 343,3; 346,12; 375,21; 439,7.

***) Exceptis uocabulis illis, quae ex proximis potius repetita quam extrinsecus sumpta uidentur uelut 197,11; 199,22; 258,10. 18; 308,13; 314,1; 343,21; 404,24; 408,1; 436,12; 444,5; 448,5; 449,8; 450,21; 454,3; 456,19; 459,9 *etc.*, hic illic ab eadem uel altera manu deleta uelut 312,20; 325,15; 326,8 inueniuntur quae interpolationis suspicione non carent addita haec: *dei* 346,12; 437,16; 446,1, *domini* 378,11, *est* 345,8; 437,16; 446,1, *et* 273,15; 376,1; 334,13; 331,1, *etiam* 242,17, *ille* 339,17, *solla* 262,6, *non* 269,17; 451,1, *ad* 254,16, *uenire* 310,25, *dicens* 375,21, *carissimi* 244,16, *caelestis* 381,7, *pretio* 188,19, *quam uim* 247,4. cf. 195,4; 242,4; 441,9.

dignoscitur. cum ex codicis Seguieriani archetypo inter omnes quos scio libros nullus fluxerit, cuius lectionibus quid fraude vel errore in illum tam neglegenter descriptum inreperit certius intellegatur, hic illic in diiudicanda lectione oscitanter haesi, nonnulla quae in textum recipere debebam reieci. quare occasione oblata grauiora liceat retractare: pag. 190,12 nescio an unicum obsoletioris formae exemplum S recte seruarit in his uerbis: *hi sunt qui secuntur agnum quoque ierit*. nam cum Cyprianus et Itala quae dicitur uetus quisque pro *quisquis* ubique fere usurpent, in epistulis p. 737,11 *quique* pro *quicumque* (cf. App. p. 30,15: 55,10) et apud Cypriani imitatore App. p. 14,7 *quaeque* pro *quaeumque* occurrat, uidetur etiam dici potuisse *quoque* pro *quocumque*: sed in tanta deprauationis proeliuitate quanta est in uocabulo QVOQVĒ. nihil decerno. — pag. 190,15 genuinum est quod S exhibet: *in scripturis fere per omnia* (i. e. *ubique*, reliqui libri *omnibus*) *ad protoplastam deus loquitur*. sic enim dicit Cyprianus p. 276,24 *per omnia obsequi*. 477,15 *per omnia deo placere*. 644,3 *per omnia aequaliter iudicare*. cf. A. 14,11. — pag. 200,7, ut in transeursu moneam, rectius *illis* in *illic* mutatur quam cum uulgata *illi* legitur in uerbis: *quis illic in nuptiis locus est*. quod ne displiceat faciunt similia pag. 497,3 *illic apud clericos*. 515,17 *illic apud uos* 638,23 *istic in prouincia nostra*. 617,5 *illinc ab urbe*. 618,4 *illinc a uobis*. 364,18 *istinc de saeculo* etc. simili errore *illis* pro *illic* exhibet S pag. 756,18 et reliqui saepius. — pag. 203,22 et 271,16 non debebam ex S *dum* recipere: saepissime enim in eo *dum* et *cum* confunduntur uelut p. 290,2; 211,19; 262,8; 305,26; 411,6 — pag. 238,24 cum pari facilitate *istam stantium* in *istantiam* (i. e. *stantiam*) abire atque *istantiam* in *istam stantium* corrigi potuerit, S scriptura praefenda est quae proximo *hanc* commendatur. — pag. 256,9 in uerborum positione *et qui alius et ipse maculatus*, quae Manutius transposuit ut edidi *et alius qui*. iam non offendo, cum simile praesto sit 284,11 *et qui seruus*. — pag. 263,17 me piget raram formam *scibis*, cuius testimonia nonnulla Roensch in libro *Itala und Vulgata* inscripto pag. 292 conguessit. uulgatae *scis*

postposuisse, nec pag. 334,28 *plangebitis* repudiandum erat, quod ut ex proximo *plorabitis* enatum sit uereor; nam codex Sangallensis qui saepius cum Segueriano facit pag. 299,26 id confirmat. Cypriano ipsi formam *censeuimus* pag. 435,15 inculcare nolui, quae quomodo inreperit Laureshamensis liber edocet. — pag. 290,15 quod S exhibet *mereri deum* recepissem, nisi simile exemplum quod est pag. 376,23 me fugeret, quorum iam alterum altero defenditur. in reliquis codicibus exstat tritissimum illud Cypriani *promereri* (cf. 223,26; 227,2; 260,13; 271,22; 290,15; 294,1; 303,5; 382,10; 384,16; 385,15; 394,20; 410,18). — pag. 382,27 uidetur explicari posse quod in S exstat *ut nobis amicos de terrestribus lucris propria ratione faceremus*. nillicum enim in euangelio Luc. 16,1 sqq. respicit qui domini debitoribus debiti partem quo sibi amicos faceret remissam quasi in suam sibi transscripsit rationem.

F Codici Segueriano aetate fere par est fragmentum codicis 'membranaceum saec. VI. characteris italici nulla uerborum distinctione interposita', quod integrum *De opere et elemosynis* libellum et epistulae 63 initium continet. discrepantes eius scripturas fragmentis codicis Bobiensis de quibus infra agam Peyron (*M. T. Ciceronis orationum fragmenta* 1824 p. 163) subiecit. quas reliquias cum codicis Bobiensis esse scriberem p. 372 et siglo F notarem, falsus eram et rectius altero siglo uti debebam. sexto iam p. Chr. n. saeculo summam illam Cyprianicorum codicum discrepantiam quam libri aetate inferiores ostendunt exstitisse hoc fragmento cum codice S comparato optime edocemur; nam diuersae prorsus recensionis testem esse et scripturae sacrae testimonia hic illic admodum discrepantia (cf. 379,6; 380,5; 381,7; 387,1; 388,13. 15; 389,1; 391,16 sq.; 392,9. 10 sq.) et lectiones nonnullae in eo solo exstantes (cf. 373,6; 377,15; 378,5. 12; 383,9; 384,19; 391,5) probant. uetustati non par est integritas; nam manifesta interpolationis uestigia eaque non pauca ut in his exiguis laciniis apparent (cf. 374,24; 378,17; 381,20; 382,8; 384,25; 386,17; 701,22. 23; 702,8. 13. 15. 20).

quibus rebus permotus pauca tantum eaque dubitanter inde recepi.

Huic Taurinensis bibliothecae fragmento adiungam duo quae-
niri doctissimi Nolii liberalitati debeo: unum (O) quod in codice ^{Fragmentum} Aurelianensi 131 olim Floriacensi (cf. Haenel p. 273 qui saec. ^{Aurelianense} VII esse dicitur inuentum integrum *De mortalitate* libellum
(O) et partem epistolae 63 continet. in constituenda lectione nullius-
fere momenti erat magna nec laude nec vituperatione dignum.
alterum quo pars libelli *Ad Donatum* seruat^r ubi inuenit^r
Nolte nescio, sed litteris uncialibus exaratum esse affirmat.
scripturas eius sero acceptas cum in adnotationem meam trans-
scribere non possem, ne quid mea culpa esset omissum, hic
subieci. incipit fragmentum a verbis *ros in rebus* (= pag. 14.28
sablimen pag. 15.1 *intra* ut edidi 8 *quod* om. spatio
uacuo 5 litt. relicto 11 *ut* om. 14 *se incipi absc se*
credi 20 *nulla esse cum poterit cum senel* 21 *satura-*
ait 27 *aut* om. 28 alterum *sunt* om. (fort. recte)
p. 16.1 *iugi uiuado* 4 *nam et facilem bon. . . talem* 5 *in*
du solid. . . fidem tuam sala. . . ris auditas oble. reliqua
desunt.

Inter vetustissimos Cypriani codices exstabat olim Veronensis. V
quem postquam Latinus ad adornandam editionem Manutianam,
quae Romae prodijt a. 1563 adhibuit, quantis laudibus cumulari
coeptus sit dici nequit. de codice Latinus haec scripsit in epist.
ad Andr. Masium II p. 101: *Antiquissimam codicem unum ex*
Veronensi bibliotheca adactam litteris maiusculis ante annos
milli, et puto, scriptam diligenter cum Io. Baptista Singlicello
percurri: ex eo ad inprimis factam est laeri, et multa quae
Cypriano tribuuntur nota esse intelligeremus: nihil enim habet
admixtam eorum, quae uiri docti ante nos falsa Cypriano ad-
scripta esse suspicari sunt uarias quam censuerant. Ordo scripto-
rum parue ibi in omnibus, unde non satis mirari possam,
qua fronte totam inuenterit audacissimorum hominum uel im-
peritia uel leuitas. Nam, ut aides, in circas omnia pauca suo
loco nota, omnia diuisa, uia tempora, non uigilia, non per-

sonae sedem suam agnoscere possunt. isdem fere uerbis Veronensis aetatem Latinius praedicat in *Bibliotheca sacra* uelut p. 176, 178: *Veronensem ego non ante nongentos annos sed ante mille scriptum esse contenderim*, item Latinius biographus p. 3. hunc codicem a canonicis Veronensibus cardinali Carolo Boromaeo dono datum et in eius bibliotheca asseruatum fuisse testis est Manutius in *Orthographia* s. u. *culcita*. quae fata deinde habuerit, ubi perierit nescimus (cf. Maffei *Opusc. eccles.* 106, Mabillon *Iter italicum* (1687) p. 23, Blume *Iter italicum* I p. 556, 257, 149). sed permultae eius adferuntur scripturae, quibus undique conlatis plenissima de natura ac uirtute libri efficitur cognitio. qua in re cum Cypriani editores neglegentius uersari uiderem, in fontes unde scripturae illae fluxerunt accuratius inquirendum decreui. atque longe maxima pars ex Latinius scriniis ipsis deprompta est, ex quibus eius *Observationes correctiones coniecturas in sacros et profanos scriptores* in librum qui Romae prodiit a. 1577 *Bibliotheca sacra et profana* inscriptum Dominicus Macrus conguessit; sed tenuem in his libri Veronensis inuenies memoriam, quia non nisi quae Latinius secunda cura editioni Pamelianae (1568) notas adscripserat edendas ille curabat. autea uero cum iustam editionem adornaret, multos codices inter quos Veronensem Vaticanos Neapolitanum contulerat, quorum subsidio permultis locis scriptoris uerba castigabat, religiosius in eo negotio uersatus quam qui editionem in Manutii officina imprimendam curabant; de quorum libidine his uerbis queritur in epist. ad Masium II p. 109: *De Cypriano puto te nescio quid praeclarum exspectare, sed frustra; laboratum est a me diligenter ac summa fide, multa restituta sunt, additus etiam paene iustus epistolarum liber. Verumtamen mihi fieri satis non potest, quando quorundam hominum libidine non sat scio, an prudentia commissum est, ut contra scriptorum codicum fidem nonnulla retenta sint, aliqua etiam addita, plurima uero (quod tamen ad scripturarum citata passim testimonia pertinet) immutata, ut quam fieri minime posset a uulgata sacrorum Bibliorum editione discreparent. Quae res fecit, ut ne nomen*

*quidem meam a Manutio pateret ullo modo adscribi: non enim, ut multi fortasse existimant, leve apud me crimen unquam putabitur, aut veritatem celasse aut omnino litterulam immutasse. Collegeram multis vigiliis et laboribus quaedam etiam ad illustranda loca aliquot obscuriora, parabam etiam breves quasdam annotationuculas, in quibus post varias codicum lectiones indicatas, quid maxime essem secutus ostenderem. Sed ab eo labore supersedi etc. has ipsas puto breves quas dicit annotationuculas vel Latinius ipse vel alius in exemplar editionis Manutianae transscripsit, unde in alia migrarunt eiusdem editionis exemplaria, quale asseruatur in bibliotheca Acad. Gottingensi, quod a. 1737 Jacobi Soranzi et deinde Josephi Smith consulis Britannici apud Venetos fuisse inscriptione discitur, ne vero me hoc mera coniectura statuere credas Latinius ipsius adnotationes criticas Gottingensi exemplari seruari, paucas quasdam adferam, poteram addere plura: ad verba huius editionis p. 542,14 adscribitur in libro Gottingensi 'quam vis V. quam vis Latinus' (cf. p. 587,10), p. 351,14 ad verba *et conuersi elidunt uos* 'om. o [i. e. omnes] praeter V. 1. i [i. e. infra] ad Quirinum l. 3 c. 5 habent omnes codices La', margine resecta reliquae litterae *tinus* perierunt, p. 213,4 quae de insigni illa interpolatione ad Petri primatum spectante adnotantur Latinius esse optime confirmant eiusdem verba quae sunt in *Bibliotheca sacra* p. 179 nec codicem Veronensem habuisse illa additamenta nec septem Vaticanos *praeterquam fragmentum quoddam operum Cypriani recentissime scriptum Bononiae, qui fuit Vianesii de Albergatis libellus, forma parua, continens tractatus tantum paucos Cypriani. Vidi quoque alterum exemplar Bononiae integrum, unde id fragmentum descriptum erat recenti scriptura exaratum, in quo eadem insertio marginalium summularum erat.**)*

Edit. Manut.
Gottingense
exemplar La-
tinii colla-
tione in-
structum.

*) Antiquissimus codex qui eadem additamenta exhibet, scilicet p. 212,14 post *caelis: eadem post resurrectionem suam dicit 'pascere oues meas'*, post *ecclesiam* ibid.: *et illi pascentas oues mandat*, p. 213,1 *unitatis ... disposuit] unam cathedram constituit et unitatis originem atque rationem sua auctoritate disposuit*, p. 213,4 *et ecclesia ... p. 213,8 unitatem] et*

in hoc Latini apparatu praeter Veronensem laudantur cod. Vat. Neap. discrepant scripturae, hic illic numeri 1. 2. 3. 4. adiciuntur, uelut 'Ver. Neap. 1.', 'Vat. 3. Ver.', 'Neapol. 4.', 'Ver. 2.' 'Vat. 4' etc. quibus numeris quid significari uoluerit dubium esse non potest, scilicet ubi 'Vat. 3' uel 'Vat. 4' ponit, tres uel quattuor Vaticanos inter septem quos habebat hanc lectionem exhibere, ubi 'Ver. 2' uel 'Neap. 2' exstat, in duobus praeter Veronensem uel Neapolitanum sic legi, ubi 'Ver. o', et Veronensem et reliquos omnes testes adesse. inprimis igitur numeris illis Vaticanos designabat, non Veronensem et Neapolitanum, nominatim ubique eos adferens, quippe qui plurimum apud eum ualebant. similiter his numeris in altera illa adnotatione a Macro uulgata usus erat quod confirmat Macrus ipse *Bibl. sacra* p. 174: *ubi signum arithmeticum 1. inuenitur, indicat, quod ex tribus codicibus uetustis, quibus Marcellus Papa II. collationauerat, unus scilicet uariet: ubi uero signum 2. notatur, duorum codicum uariationem significat, quod Ego Carolus Macrus in prima Latini correctione in Bibliotheca Brancatia extante manu eiusdem Correctoris notatum legi.* quae cum non intellexeret Krabinger, in praef. XIV. (edit. a. 1853) mira de codicibus Veronensibus et Neapolitanis, qui quidem nulli exstiterunt, hariolatus est. unus enim est Veronensis ille uetustissimus nec ullius praeter illum mentionem facit Latinus uel alius quisquam. Neapolitanus uero qui in libro Gottingensi uocatur a Rigaltio et Oxoniensibus Beneuentanus audit, id quod Krabingerum scripturarum omnium quae Neapolitani et Beneuentani feruntur consensus edocere poterat. ipse initio, cum Krabingeri tantum notis ex libro Gottingensi descriptis, quas Halmii beneuolentiae acceptas refero, uti liceret, ea opinione falsus hic illic Veronensis scripturas consulto omisi, quia inter duos uel tres

primatus Petro datur ut una Christi ecclesia et cathedra una monstratur (sic). et pastores sunt omnes sed grex unus ostenditur qui ab apostolis omnibus unanimes consensione pascatur. hanc Petri unitatem, p. 213,9 post credit: qui cathedram Petri super quem fundata ecclesia est deserit in ecclesia se esse confidit, est Vossianus lat. 7 saec. x. (h), quode infra agetur.

Veronenses quos mihi Krabingero auctore finxeram nunc esset vetustissimus nesciebam: sed cum Gottingensem librum ab iis qui bibliothecae praesunt liberaliter Vindobonam transmissum inspicerem, continuo errorem intellexi, addidi infra scripturas quas omiseram omnes*). praeter Gottingense apographum alia editionis Manutianae exemplaria simili apparatu instructa existenterunt, certe Baluzius tali libro usus est (cf. Baluzii notas ad epist. 6 c. 5, 10 c. 4, 22 c. 1, 28 c. 3, 30 c. 1, 40 c. 3, 5, 63 c. 1, 64 c. 2, 78 c. 2), qui utrum negligentius fuerit exaratus an minore diligentia a Baluzio excussus non decerno: nam quae non existent in Gottingensi nona ab eo adferuntur nulla, permulta vero quae ibi inveni se non inuenisse diserte affirmat vel ex eius verbis licet suspicari, velut ad epist. 18 *etorrentes* ait *etiam habuisse Veronensem hinc colligo quod in variis lectionibus ex codice illo descriptis in margine exemplaris meae editionis Manutianae nulla varia lectio apposita est ad hanc epistolam*, sed exstat in Gottingensi, vel in epist. 27 c. 1 (= p. 566,17) Rigaltium ex Veronensi libro *inuidiam* recepisse et in epist. 62 c. 2 (= p. 474,9. 11) eiusdem auctoritate quaedam sustulisse nescit, sed edocet Gottingensis, longum est adferre plura, quae cum ita sint atque Baluzius ad libellum III *Ad Quirinam*, in quo desinit adnotatio Gottingensis, nullas Veronensis scripturas adferat, Latini apparatum cuius locupletiolem memoriam Gottingense asseruat exemplar decurtatum existisse in Baluziano crediderim. Baluzii igitur adnotationes ad restituendam libri deperditi memoriam nullius sunt momenti, sed idem apparatus multo integrior Rigaltio praesto fuisse censendus est: de quo in *Observationum* praefatione haec scribit: *Ad Epistolas et Tractatus ostendi*

Baluzianum
exemplar.Rigaltianum
exemplar.

*) p. 199,6 *nati sunt sic* Ver. 1 (ut edidi) 191,12 *integrae et pudicae*
 Ver. 1 193,6 *sunt om.* Ver. 2 195,22 *atque* Ver. 1 201,3 *viderint*
 Ver. 1 217,11 *edebat* Ver. 1 222,15 *ne om.* etiam Ver. 3
 224,20 *in dicto audientes* Ver. 3 228,15 *iam om.* Ver. 3 249,26 *de]*
 a Ver. 1 261,16 *placuerunt* Ver. 3 262,25 *et in cilicio* Ver. 1
 271,1 *dimittimus* Ver. 1 272,3 *prius et om.* Ver. 1 271,6 *ut*
 Ver. 4 (ut edidi) 271,20 *pretio om.* Ver. 2 278,7 *est et implere*
 om. Ver. 1.

praecipua ueteris scripturae liniamenta, ab ipsius Auctoris stilo seruata fideliter in optimis exemplaribus, Veronensi et Beneuentano, collatis olim a Marcello PP. et Antonio Augustino Episcopo tunc Allifano: quae in Cypriani uolumine, manu illustrissimi et reuerendissimi Tolosatim Archiepiscopi Caroli Monchalli . . . summa diligentia, summa fide descripta, perpetuo nobis usui fuere (cf. *Obs.* p. 144). his uerbis cauendum est ne conicias alteram Veronensis libri et Beneuentani collationem fuisse qua Rigaltius utebatur. ipse enim in *Addendis* p. 234 retractat quae in *Observationibus* docuerat: *Paulo post mandatum typis Observationem, dum scidia mea forte excuterem curiosus, deprehendi factam a Marcello Papa trium codicum Vaticanorum collationem, cum adhuc esset ac diceretur Marcellus Ceruinus Cardinalis: collationem uero exemplaris Veronensis a Latino Latino: Beneuentani ab Ant. Augustino, tunc episcopo Allifano.* fallitur de hac Rigaltii supellectile critica Baluzius, cum eandem fere atque ipse habebat illum habuisse dicat (ad epist. 10, c. 4). nam Vaticanorum nulla est apud Rigaltium mentio. magis etiam fallitur, cum ad epist. 16 Rigaltium quandoque librum Veronensem pro editione Manutiana laudare opinetur; nam ex conlotione sibi de scripturis eius cum Manutiana consentientibus constare ipse saepius asseuerat uelut in obseru. ad epist. 52. inde iam apparebit ad libri deperditi scripturas colligendas praeter Gottingense exemplar Rigaltii notas maximi esse momenti, praesertim cum in proferendis testimoniis summa fide uersatus quae minus certe sibi uiderentur accurate significauerit. ad hos fontes accedit editio Oxoniensis. episcopo enim Oxoniensi *collationes aliquot codicum Vaticanorum, Veronensis itidem atque Beneuentani nec non Regis Galliae, studio amicissimi uiri domini Roberti Rigby* perlatae praesto fuerunt. Veronensis scripturas quae in hoc apparatu occurrunt summa cautione adhibui, nonnullas ubi error erat manifestus reieci, conplures ut suspiciosas addito *test. Oxon.* citaui.

Ex his igitur fontibus quos descripsi diligenter excussis tot potui codicis testimonia proponere ut deperditus paene repertus

uideatur atque de auctoritate eius et uirtute accuratius quam antea possit iudicari. qua de re paullo prolixius iam agendum est. quia permultae codicis Veronensis scripturae speciosiores quam ueriores quae in textu retinerentur non uidebantur indignae: redundabit etiam non nihil ad codices duos perantiquos C et R recte aestimandos, de quibus in altera quaestione disputabitur. atque ut quid mihi uideatur ingenue fatear, Veronensis liber correctoris manum non indocti eiusque audacissimi expertus est: quaecumque inelegantius dicta uel obscurius prolata ipsi uidebantur, explicauit deleuit correxit, singulares formulas ad analogiae regulam reuocauit, nitiose descripta quae inueniebat traditae scripturae uestigiis non anxie pressis emendauit. exempla haec subieci.

Veronensis
auctoritas.

	lectio uera rell. codd.	coniecturae Veronensis.
p. 25,5	<i>nostra uoce et oratione</i>	<i>non nostra uoce sed operatione</i>
p. 31,6	<i>magistro et deo</i>	<i>non magistro sed deo</i>
p. 230,8	<i>adque hoc ipso amplio- rem consequuntur fidei suae lau- dem quod ab eorum per- fidia segregati qui inuicti confessionis consortio fue- runt a contagio criminis recesserunt</i>	<i>atque hoc ipso maiorem consequuntur fidei suae laudem immo amplio- rem q. a. c. p. segregati quibus inuicti etc.</i>
p. 231,8	<i>plebs una in solidam cor- poris unitatem concordiae glutino copulata</i>	<i>plebs una in solidam cor- poris firmitatem c. g. c.</i>
p. 653,5	<i>de his iudicat occultorum scrutator et cognitor cito uenturus et de arcanis cor- dis adque abditis iudica- turus</i>	<i>dominus autem occulto- rum scrutator et cognitor est cito uenturus et de arcanis etc.</i>
p. 660,4	<i>sufficit ad testimonium martyrii sui testis ille</i>	<i>sufficit ad testimonium martyrii sui ille</i>
p. 665,22	<i>dei desertores aut contra deum rebelles. cf. 754,1</i>	<i>dei desertores aut con- tra Christum rebelles. cf. 658,27</i>

- lectio uera rell. cod.
- p. 303,5 *sed magis deum patientia maiore promeruit. cf. de magis = potius indicem*
- p. 357,25 *quasi magis per ipsa peccata placeatur*
- p. 398,13 *(philosophos) sibi multum placentes et hoc ipso quod sibi placeant deo displicentes*
- p. 249,23 *et hoc accedat ad crimen*
- p. 254,5 *putas .. dominum posse placari*
- p. 283,2 *Danieli...prandium diuinitus procuratur*
- p. 227,24 *quosdam ad ista procedere*
- p. 477,2 *esse ad fideles seruos dei coepit*
- p. 252,13 *si negantes ... non erunt, nec confitentes ... accipiunt*
- p. 515,4 *tunc ... tractetur*
- p. 523,19 *quod tempus infirmitatibus adsiduis et grauibus infestat*
- p. 248,11 *quaecumque manducauerit ex carne. cf. Leu. 7,20 ἀπό τῶν κρεῶν*
- p. 249,26 *qui spem habet in hominem. cf. Hier. 17,5 τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπου*
- p. 270,12 *decimas do omnium*
- p. 612,15 *praeuaricationem de die euacuari. cf. de de die = in dies indicem*
- coniecturae Veronensis.
- sed magis dominum patientia promeruit*
- quasi per ipsa peccata placeatur*
- ... sibi tantum placentes etc.*
- et hoc accedat ad criminis cumulum. cf. p. 243,9 ne quid deesset ad criminis cumulum*
- putas .. dominum cito posse placari. cf. p. 262,20 deum cito posse placari*
- D. ... p. d. apparatur. cf. p. 382,9 p. d. apparatur*
- q. a. i. prosilire. cf. p. 411,11; 423,11; 573,3; 621,13; 633,5; 627,22*
- esse apud fideles seruos dei coepit*
- si negantes ... non sunt, nec confitentes ... accipiunt*
- tunc...tractabitur*
- q. t. i. a. e. g. infestat*
- quaecumque manducauerit carnem*
- qui spem suam ponit in hominem*
- decimas do de omnibus praeuaricationem frequenter per dies euacuari*

lectio uera rell. codd.

- p. 473,1 *quae cum semel statum suum continenter et firmiter tenere decreuerint*
 p. 648,14 *a gradu gloriae ad quam plena fidei uirtute tenebant*
 p. 477,15 *nec sacerdotes dei ** aut per ecclesiam scandalo se et fratribus offerant*

coniecturae Veronensis.

- quae cum in statu suo esse et continentiam firmiter t. d. cf. 622,9*
a gradu gloriae ad quem plena fidei uirtute peruenierant
nec sacerdotes dei scandalo suae prauitatis offerant*).

pro uerbis simplicibus qualia amat Cyprianus composita substituit corrector, uelut p. 489,8 *consequentium* pro *sequentium*, 492,7 *accipere* pro *capere*, 494,6 *prouocauerit* pro *uocauerit*, 498,11 *sustinens* pro *tenens*, 664,26 *restructur* pro *structur*, 674,11 *dereliquerint* pro *reliquerint* etc. iam uero mirus homo sic coniecturis indulgit, ut grammaticum deprehendisse tibi uidearis uariandi artificia pueros docentem; nam nulla excogitari potest causa probabilis, cur p. 221,5 *pacificis* maluerit quam *pacatis*, 228,1 *nefaria* quam *nefanda*, 252,25 *non factum* quam *infectum*, 256,7 *inquinatis* quam *immundis*, 218,14 *missem* quam *darem*. 545,20 *fecistis* quam *misistis*, 219,4 *instruentes* quam *insinuantes*. 369,20 *tempus est* quam *licet*, 475,3 *uiolari* quam *corrumpi*, 616,10 *expugnandum* quam *inpugnandum*. 616,17 *exerrare* quam *oberrare*, 652,25 *repellat* quam *auertat* et *obrepserit* quam *fefellerit*, 666,18 *prohibitum* quam *pulsum*, 671,4 *ostende* quam *demonstra*, 684,2 *inuolutam* quam *uinctam* et similia sexcenta. magis quid additamentis passim aspersis

*) Correctionis uestigia manifestiora etiam in his conspiciuntur: 203,23; 211,1; 221,18 cf. 649,23; 225,8; 232,24; 270,8; 294,12; 308,4; 339,23; 373,6; 377,13; 378,8; 383,20; 387,15; 400,4; 414,12; 415,13; 422,24; 437,21; 465,9; 469,11; 474,16; 477,13; 483,2; 485,2; 494,19; 500,5; 503,17; 508,2; 513,10. 17; 515,2; 518,18; 523,14; 528,3. 11; 538,10; 539,5; 540,10; 542,3; 548,5. 7; 549,8; 560,22; 561,20; 563,8; 566,16; 577,1. 19; 581,8; 586,4; 592,12; 599,5; 600,10. 17; 607,15; 609,7. 8; 614,8; 622,9; 633,16; 655,14; 661,1. 25; 662,24; 664,11; 665,22. 25; 668,9; 674,7; 676,17; 677,20; 681,5 etc.

assequi uoluerit perspicitur, nempe asyndete posita artius erat coniuncturus enuntiatorumque nexum explicaturus; hac de causa addit *et* p. 200,14; 203,24; 218,10; 271,24; 283,3; 501,1; 665,11, *que* 228,1; 610,12; 680,16, *at* 203,24, *scilicet* 227,1, *enim* 290,21; 369,16; 622,10, *iam* 583,12, *tunc* 214,24; 519,9, *postmodum* 364,18, *ita* 222,17; 225,5, 363,1, *ut* 522,22, *inquit* 197,5. explicationi inseruiunt praepositiones adiectae uelut 225,18; 287,4; 341,15; 508,8; 518,8; 546,1; 562,18, 643,23; 675,13, uel pronomina inserta 224,1; 243,14; 414,5; 511,21, uel alia artificia 585,16; 586,3. 4. 5, ubi uocibus *paene propemodum uix* additis narrationem probabiliorem reddere conatus est. haec omnia quae notauit et quibus grauiora nonnulla infra adieci*) ita sunt comparata, ut grammaticum tibi fingas necesse sit commentariolis supra lineas adpictis scriptoris uerba explanantem. nec tamen in his additamentis ita pusillis substitit correctoris audacia. non dico scripturae sacrae loca auctius prolata uelut p. 222,21; 228,11; 330,23 (89,16); panni undique collati assuuntur Cypriano: p. 22,5 ex Minucii uerbis nonnulla deprompsit, p. 21,11 Romanorum deorum catalogum ex Tert. *ad Nat.* II 15 auctiorem reddidit, p. 414,28 sat magnum locum interpolauit. codex igitur Veronensis, quem ceteri editores tantis laudibus extulerunt, ad historiam textus accuratius cognoscendam maximi est momenti, in crisi nihil ualet, nisi in eo utilitatem quandam eius constare concedas, quod 230 fere locis quos priore uolumine numeravi cum optimis codicibus omnibus pluribusue faciens scripturas quas recepi confirmat. ubi uero eum solum secutus sum, quod perraro factum est, me meras coniecturas recepisse non nescio, sed recepi, quia meliora quae substituerem non habebam.

*) p. 25,14; 218,20; 223,15. 25; 225,22; 226,16; 229,15. 18; 230,1 (409,5); 232,5 (623,18); 233,8; 251,12. 16; 252,1 (325,3); 260,19; 262,7; 271,10; 280,12; 285,18; 294,12; 330,11; 333,4. 22; 386,24; 345,19. 22; 364,18; 381,19; 382,7; 386,9; 392,2; 397,17 (398,10); 414,19; 444,4; 446,19; 448,3; 489,20; 500,23; 518,18; 542,14; 599,5; 600,10; 610,5; 611,14. 16; 612,13; 622,18; 623,8. 9. 15; 640,5; 659,10; 675,17; 687,19 etc.

Codices quos praeter descriptos uestustate insignes contuli et in auxilium uocauit ita sunt comparati, ut quamuis uirtute et pretio sint dissimiles nullus tamen adeo prae ceteris integritate excellat quem his neglectis unum securus in locis dubiis sequaris. nam ea est inter hos saec. IX—XI libros discrepantia, ut ante saeculum nonum insignem mutationem non ex librariorum incuria repetendam sed ex grammaticorum emendatione profectam, cuius testem Veronensem deprehendimus, in Cypriani exemplaria passim inrepsisse statuendum sit. de his rebus accuratius poterit tunc demum iudicari, cum Hieronymi et Augustini opera iusta annotatione critica instructa prodierint. id certo constat et ipsos diuersae recensiois exemplaria Cypriani eaque interpolata usurpasse. sed cum secundarii codices non ex illo quo S sed ex diuersae prorsus recensiois archetypo nec eodem quidem omnes propagati sint, ad Seguieriani libri uel menda tollenda uel insolentiores scripturas magis confirmandas non nihil ualent; ubi uero S codicis foliis deperditis his iam solis uerba emendanda erant, non tam eorum diuersa dignitas et auctoritas, quam aliae rationes diligenter circumspectae et ponderatae iudicium meum regebant. nolui igitur pluribus codicibus exscriptis adnotationem criticam nimis augere, sed paucis eisque ut in hac mediocritate melioribus contentus fui. inter quos principem locum obtinet Wirceburgensis theol. 145 (W) omnium Cypriani codicum, qui in Germaniae bibliothecis asseruantur, uetustissimus saec. VIII—IX caractere longobardico exaratus diuersis manibus. initio eius truncato incipit fol. 1^a: *clur et in nouum* (= p. 49,18), f. 7^a l. 2 ab extr.: *de deo est. qui medio uestrum stat* (omittit *qui autem* p. 73,16 — *in aqua* p. 87,4), f. 38^b *AD QVIRINVM LIBER III EXPLICIT INCIPIT AD FELICEM VERSVS DE RESVRRECTIONE MORTVORVM Qui mihi ruricolos obtauit* etc., f. 43^a *EXPLICIT DE RESVRRECTIONE MORTVORVM CECILI CYPRIANI AD FELICEM.* ab alio deinde librario descripti sequuntur libelli *Ad Donatum* f. 48^b—55^b, *De labis* f. 55^b—67^a, *De catholice aeclesiae unitatae* f. 67—76^a, *De dominicu oratione* f. 76^b—87^a, *De mortalitate* f. 87^b—

W

93^b, *De opere et elymosinis* f. 93^b—102^b, *Ad Demetrianum* f. 102^b—112^a, *De patia* f. 112^a—121^a, *De zelo et liuore* f. 121^a—126^b, *Ad Fortunatum* f. 126^b—136^b. in calce addita est breuis ex martyrio Cypriani notitia*). hunc codicem quem uir doctissimus Ant. Ruland eximia liberalitate Vindobonam transmisit post Krabingerum iterum diligentissime contuli, ut quotienscumque alia atque Krabinger testatus sum, mei erroris quaeuis suspicio sit procul habenda, quod etiam de B et M libris dictum Codicis W apographa. uolo. ex Wirceburgensi codice, priusquam correctoris manum (W² uel W m. 2) expertus est, saec. IX undecim descripti sunt libelli, I. IV. VI. V. VII. VIII. XI. X. XII. XIII. IX., asseruati hodie in codice Monacensi lat. 4597 fol. 65—164, quod Krabingerum quomodo fugere potuerit non intellego; ex Monacensi 4597 idem eodem ordine in alium Monacensem quondam Tegernseensem 174 fol. 215 sq. migrarunt (cf. Krabinger *Cypr. auserlesene Schriften aus dem Lat. übersetzt*, Aug. Vind. 1848 p. XII). equidem Monacensem 4597 ad correctorum manus in W certius dinoscendas non sine magno commodo adhibui. Wirceburgensem Krabinger cum inter omnes quos habebat ex Germania bibliothecis congestos optimum iure haberet, melioribus inuentis hanc auctoritatem is iam deposuit. sane in eo uerba singula plurae rarius quam in S omittuntur, non ita saepe uulgaris sermonis pronuntiatione uel librarii neglegentia deprauantur; sed plurima insunt uel fallaci interpolatione correctata**) uel explicandi causa addita***). uerum haec uitia secundi ordinis codices habent plus

Eius auctoritas.

*) *Aput cartagine die XVIII. kl. octobris inducto Cypriano eadem inter cetera Galerius ūc. procons. affricae ei dixit: tu es Tascius Cyprianus. respondit. ego. Maximus ūc. dixit. tu te papatem sacrilega mente hominibus exhibuisti. Cyprianus respondit. ego. tunc proconsul elocutus cum consilio sententiam uix et aegre uerbis huiusmodi dixit: diu sacrilega mente uixisti et plurimos tibi nefariae conspirationis homines congregasti et inimicum te constituisti diis Romanis et religionibus sacris.*

*) Cf.: p. 189,5; 190,10; 191,1. 17; 192,17; 195,22; 196,16; 197,28; 204,19; 257,23; 277,25; 287,22.

***) Cf.: p. 195,6; 198,20; 223,1; 238,13; 239,17; 243,10. 21; 251,11; 253,14; 254,14; 257,10; 270,1. 24; 275,7; 286,20; 307,24; 312,18; 422,12. 15.

minus communia, inter eos W singulari integritate non raro excellit; quare optimum eum in hoc numero praedicare non dubito. *)

*) *Langen* cum huius editionis nuper censuram ageret (cf. *Theologisches Literaturblatt* 1870 p. 258 sq.), de locis nonnullis optime disputans, paucos quos ad Wireburgensis auctoritatem exegeram attentare conatus est. sic p. 3, 10 (*ac ne loqui nostrum arbiter profanus impediatur aut clamor intemperans familiae strepentis obtundatur, petamus hanc sedem*) ubi ex codicibus W V *loqui* recepi pro interpolata reliquorum scriptura *eloquium* uel *colloquium*, hanc dicendi rationem exemplis destitutam esse arbitratus *loqui nos interdum arbiter* legendum proposuit. id propter *interdum* ferri nequit; sed in illo *loqui nostrum* non est quod offendas. liberioris infinitiui cum praepositionibus coniuncti exempla uel apud optimos scriptores non desunt (Cic. *de fin.* II 13 5, uid. *Madvig* p. 217; *Senec. de benef.* V 10 2; *Hor. Sat.* II 5 69), infinitiuo tanquam substantiuo *ipsum* additur a Cicerone (*ad fam.* XV 5 *at ipsum uinci contemnerent*) et aliis (uid. *Haasii* adnotationes ad *Reisig.* p. 783). poetae eiusmodi admicula non curant uelut *Luc.* IV 280 *perdant uelle mori*, audentior uero quam *Cypriani* qui in hac scriptiuncula poetae similior apparet est *Valerii Maximi* oratio VII 3 7: *Fabius Maximus cuius non dimicare uincere fuit.* — p. 6,2 (*desperatione meliorum malis meis uelut iam propriis et uernaculis et fauebam*) et *fauebam* quod solus W habet genuinum corruptela reliquorum *effauebam* confirmari putabam; nam quod in P legitur *fauebam* manifesta emendatio est, nec ea praua. deprauatio autem est quae apud *Augustinum* occurrit *affauebam* a *Langeno* probata. nam *affauebam* uerbum non rarum est, sed nullum. praeterea illud *et* *Cypriano* est familiarissimum; cf. p. 9,9. 12. 13; 10,23. 28; 193,16; 194,6; 203,21; 214,24. — contra p. 233,12 auctoritas codicis Wireburgensis mihi non tanta uidebatur, ut superfluum illud *et* inde reciperem (recipiendum esse putat *Langen*), cuius origo geminatae proximi *enigilet* syllabae finali debetur. — simili de causa p. 213,5 *etiam* quod post *ecclesiam* *Segnerianus* omittit (quo mendorum genere nihil in eo frequentius, cf. p. VI) retinui et contra *Langeni* sententiam etiam nunc retinendum esse censeo. — idem p. 211,26 (*uelut ministros iustitiae adserentes noctem pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtenta spei*) *adserentes* in *adferentes* mutauit. uereor ne eandem medelliam omnibus locis adhibere addubitet. *adserere* enim pro *affirmare* uel *defendere* apud *Cyprianum* saepissime occurrit p. 337,5; 597,16; 605,1; 661,11; 671,8; 682,7; 758,23 etc. (uid. *indicem*) — p. 225,8 (*adimplentur quaecumque praedicta sunt et adpropinquante iam saeculi fine hominum pariter ac temporum probatione uenerunt*) lenissima *Langeni* coniectura est in quam ipse incidere *uenerunt* pro *uenerunt* scribentis, sed inutilis. sic enim loquitur *Cyprianus*: p. 253,2 *nisi si haec deo ignorante gesta sunt aut non permittente ipso omnia ista uenerunt*, 364,20 *quicquid . . . uenerit pari sorte perpetiamur*.

G Codex Sangallensis G saec. IX continet libellos *De dominica oratione*, *De patientiâ*, *De opere et elemosinis*, *De XII abusivis saeculi*, *De mortalitate*, *de ecclesiae unitate* (cf. Halm *Verzeichniss der ältesten Handschriften lat. Kirchenväter in den Bibliotheken der Schweiz*, p. 29). hic codex cum unus inter reliquos cum uetustissimis illis testibus S*) F**) V***) saepius faciat, speciosiores formas nulla corruptione oblitteratas hic illic exhibeat, non nullius est pretii atque in lectionibus aestimandis eo maioris momenti, quia propter continuam cum W discrepantiam ex diuerso fonte fluxisse censendus est. cum uero subtilioris interpolationis nestigia non desint****), diligenti cautione opus est; sed tamen nonnulla in eo emendatius lecta inuenisse mihi uideor uelut p. 267,5; 300,5; 310,1; 375,2; 382,8, quae utrum coniecturae debeantur an ex integriori archetypo seruata sint, non definitio: nam uel in deterrimos interdum codices, qualis non est Sangallensis, casu quodam optimas scripturas irrepsisse quis nesciat? sed licet sint coniecturae, omnes ueritatis numeros in se habere non est diffitendum.

D D codex Parisiensis 13047 (olim Sangermanensis 841) ex diuersis non eiusdem aetatis quaternionibus conflatus Cypriani libellos *De mortalitate* fol. 125^a, *De zelo et libore* f. 135^b, *De aleatoribus* f. 144^a, *De habitu uirginum* f. 149^b continet, et hi quidem ex alterius familiae archetypo, ex quo M Q T aliosque deriuatos esse infra docebo, deprompti saeculo nono exarati uidentur; carmen uero *Ad Fortunatum de resurrectione mortuorum* f. 109^a—112^b, quod operum index codici praemissus Cypriano ascribit, litteris uncialibus scriptum saeculo VII uidetur assignandum (cf. L. Delisle *Inventaire de manuscrits de Saint-Germain-des-Près*. Paris 1868 p. 86). quem librum

*) Cf.: p. 298,10. 13; 304,7; 313,16 sq.; 375,1 (377,19); 380,4; 381,7; 384,14; 385,7. 20; 404,10; 409,7; 411,10.

**) Cf.: 374,7. 24; 378,1; 380,5.

***) Cf.: 229,17; 272,3 (cf. 276,14; 278,17; 279,8); 273,2; 274,14; 283,16.

****) Cf.: 269,22; 273,23; 275,1; 276,20; 281,14; 283,16; 284,25; 285,11; 287,9; 289,16; 290,23; 292,13; 293,17; 308,10; 313,7; 373,20; 387,1. 18 etc.

cum reliquis alterius familiae testibus integriorem et permultis locis contra W facere uiderem, ad emendandos libelles IV et XIII adhibui, quo magis accedente alterius codicis diuersae stirpis auctoritate receptae lectiones confirmarentur.

Reliquos codices quorum uariantem lectionem degustauī, dico Bambergensem (B) theol. 476 saec. XI, Parisiensem (C) 12126 saec. IX, Vindobonensem (L) 962 saec. IX, Monacensem (M) 208 saec. IX, Parisiensem (P) 1647 A saec. IX, Reginensem (R) 116 saec. IX, Reginensem (T) 118 saec. X, altero huius disputationis capite in tres diuersae auctoritatis familias diuidi accurate demonstrabo. in libellorum emendatione iuxta Seguerianum secundarias partes et ipsi agunt. quibus cum solis libellus II *Quod idola dī non sint* inscriptus exhibeatur, eius emendatio eadem atque epistularum lege continetur.

Peculiaris est condicio libelli III *AD QVIRINVM*, qui uber- rimis sacrorum librorum fragmentis consistit. cuius uetustioribus codicibus cum locupletissimam memoriam interpretationis Italae quam dicunt ueteris seruari uiderem, genuinam eius interpretationis formam, quem primarium sermonis uulgaris fontem esse inter uiros doctos constat, accuratius quam adhuc factum est enucleare diuersarumque recensionum testes integriores excutere studui. sed diorthosis multis difficultatibus erat implicata, ut quae uellem perficere non possem. nam pluresne fuerint ante Hieronymum sacrorum librorum ueteres Latinae interpretationes an una posteriorum cura pluribus recensionibus emendata, ubi ea eiusue recensiones factae sint, quae a quibus scriptoribus usurpatae, adhuc ignoratur, quamuis post Sabaterii amplissimum opus, qui primus uersionis antiquae reliquias tum cognitae omnes collegit (*Biblicorum sacrorum Latinae uersiones antiquae seu uetus Italica* Remis 1742), in lucem prolatis sanctorum librorum codicibus qui diu neglecti iacebant noua materia hodie accreuerit*), qua quaestiones illae certius et rectius quam a Sabaterio

BC
LM
PR
T

Libri tres Ad
Quirinum.

*) Cf. Blanchini *Euangeliarium quadruplex Latinae uersionis antiquae seu ueteris Italicae* Romae 1749, Blanchini *Vindiciae canonicarum scripturarum Vulgatae Latinae editionis* Romae 1740 — Griesbachii *Symbolae criti-*

factum est possint pertractari. deinde codices qui uulgati sunt quorum in libris ueteris testamenti summa conspicitur penuria comparare immensi laboris est. nam qui has reliquias ediderunt plerique splendidissima uolumina inhumano pretio exposita denegari magis quam communicari doctis hominibus uoluisse uidentur. quare dolendum est Sabaterium, cuius collectio uel hodie maximo usui est, cum patrum ecclesiasticorum testimonia congereret rarius quam debebat adnotationes criticas excussisse; in castigandis enim scripturae sacrae testimoniis editores plerumque interpolatiores codices quam qui horridioris sermonis rubiginem fidelius seruauerunt uetustiores sequi maluerunt. accedit ad has difficultates Cyprianicorum codicum condicio, in quibus eadem lectionum deprehenditur diuersitas, quae singulorum locorum uel a scriptoribus citatorum uel codicibus exhibitorum apud Sabaterium occurrit, quique adeo non concordant, ut idem in isdem uerbis pluries adhibitis scripturas ostendant contrarias. quae cum ita sint, frustra meam operam fore intellexi, si lectio-

cae p. I. Hal. 1785 — Kipling *Cod. Euangeliorum et Actorum Cantabrig.* 1793 — Rettig *Cod. Euangeliorum Sangall.* Tur. 1836 — C. Tischendorf *Euang. Palatinum ineditum siue reliquiae textus euang. latini ante Hieronymum uersi ex cod. Palatino purpureo quarti uel quinti p. Chr. saeculi* Lips. 1847 — F. Haase *Euangel. quattuor uetus lat. interpret. ex cod. Rehdigerano* (ind. lect. uniu. Vratisl. a. 1865 et 1866). — Th. Hearnus *Acta apost. graeco-latina . . . e cod. Laudiano characteribus uncialibus exarato Oxonii* 1715 — C. Tischendorf *Cod. Claromontanus siue epistolae Pauli gr. et lat. ex cod. Parisiensi celeberrimo . . . sexti ut uidetur p. Chr. saeculi* Lips. 1852 — Fr. Münter *Fragm. Prophet. Jerem. Ezech. . . e cod. Wirceburgensi Hafniae* 1819 — Volkmar *Esdra prophet. ex duob. mss. Italiae* Tubing. 1863 — O. F. Fritzsche *Fragm. libri Iud.* Turic. 1867. *Specimen edit. crit. interpret. uet. lat. N. T.* Turic. 1867 — Jos. Cozza *Sacerorum biblorum uetustissima fragmenta Graeca et Latina e palimpsestis codicibus bibliothecae Cryptoferratensis Romae* 1867 — *Librorum Leuitici et Numerorum uersio antiqua Itala e codice perantiquo in bibliotheca Ashburnhamiense conseruato nunc primum typis edita* 1868. (cf. Reusch *theolog. Quartalschrift* 1870 p. 32 et *Revue critique* 1870 p. 341 sq.) — Ern. Ranke *Fragmenta uersionis sacrarum scripturarum latinae antehieronymianae* Vindobonae 1868. uir doctissimus de his rebus non uno nomine optime meritus quid singuli in restituenda illa uersione praestiterint accuratius p. 5 sq. enarrat.

nes modo ex hoc modo ex illo uetustiore libro depromptas in textum reciperem nouam effingens recensionem quae nusquam exstitit, uel inter codices et aetate et auctoritate pares unum prae ceteris sequi uellem quasi uersionem a Cypriano usurpatam repraesentaret. permultos igitur huius libelli codices inspexi, ut unum inuenirem qui testimoniorum textum ad certam quandam ueteris interpretationis recensionem castigatum exhiberi firmis iudiciis sponderet. est uero ita comparatus codex bibliothecae Sessorianae LVIII, saec. VIII—IX (cf. Reifferscheid *Bibliotheca patr. lat. ital.* p. 129), qui Augustini quod fertur *Speculum* ab Angelo Maio in *Patr. nou. bibl.* I 2 ex eo descriptum et Cypriani tres libros *Ad Quirinum* qui *de sacramentis Christi* inscribuntur continet. nam ex constanti utriusque libri in grauioribus rebus consensu quin textus ad certam quandam ueteris interpretationis recensionem castigatus sit dubitari nequit. quem codicem cum primarium ducem eligerem, eius auxilio interpretationis Cypriani exemplar genuinum restitui posse non putauit, sed ut id facilius fieri aliquando posset, si quis uir strenuus et acutus quaestiones illas quas indicaui Sabaterii exemplo susceptas pertractauerit, lectiones codicum B L M W quos diuersarum recensionum testes esse ex grauissimis multorum locorum discrepantiis apparet, in adnotationem criticam recepi. in constituenda uero ueteris interpretis oratione legentium commoditati nonnihil condonandum esse ratus non totam prouincialis latinitatis deformitatem aduisi: neque enim hac in re explorata sunt omnia. multum scire intersit num uetus illa interpretatio Africana latinitate conscripta fuerit, et si eius rei certe insunt indicia, quaenam sint quibusque notis Afrorum Hispanorum Gallorum propria distinguantur. Wisemannus (*Two letters on some parts of the controversy concerning 1. Joh. 5, 7 etc.* in *Catholic Magazine* a. 1832. 1833) in ea Afrorum sermonem deprehendisse sibi uisus est, contra argumenta a Wisemano prolata nihil ualere Gams (*Die Kirchengeschichte von Spanien* 1862 I p. 86 sq.) demonstrare studuit. de prouincialis latinitatis generibus nullus quaestionem instituit. nam qui nuper de uulgari sermone scripserunt locupletissimam rerum

grammaticarum materiam proponentes Schuchardt (*Der Vokalismus des Vulgärlateins* Lips. 1867. 1868) et Rönsch (*Itala und Vulgata* Marburgi 1869), hanc quaestionem non attigerunt. quare in recipiendis scripturis incertiora quaedam cautius in medio relinquenda quam audentius corruptissima quaeque et insolentissima maxime genuina habenda esse putauit.

Caput alterum.

Epistularum
codices.

Libri manuscripti qua ratione ad epistulas castigandas sint adhibendi, non potest una lege quae in omnes cadat constitui, nam quod de toto Cypriani corpore dixi propter amplitudinem particulatim esse descriptum, id de hac parte quam maxime ualet. omnium uero epistularum quas Cyprianus partim scripsit partim accepit uel quas aliorum suis litteris subiecit, nullam unquam exstitisse integram collectionem cum ex librorum conditione quotquot hodie in bibliothecis asseruantur, quorum nullus omnes, pauci easdem immutato ordine, hic ille singulas epistulas bis contineant, tum inde quod Augustinum (*De baptismo contra Donatistas* VI, 16, 25) in sua sylloge epistolam 72, quae quidem in re ab illo tractata non nullius est momenti, non inuenisse ex silentio eius constat, sat certo colligitur. fortuito epistolae prout artiore uel personarum uel rerum uel temporum uinculo erant conexae in singula congerebantur corpora, quae deinde sensim in ampliores collectiones abierunt. cum uero eorum qui eas instituebant iudicium rerum singulis epistulis tractatarum uel cohaerentia uel grauitate potissimum regeretur, inde iam factum est, ut multae leuioris argumenti neglectae in paucis tantum codicibus nec aetate nec integritate insignibus, quibus inuestigandis multum laboris et temporis consumpsi, latitarent, itaque paullatim alio codice post alium reperto uniuersus epistularum numerus editionibus publicaretur. quae cum ita sint, rei criticae factitandae ratio est maxime inpedita nec una disputatio sed tot quot discerni possunt epistularum partes ex

diuersis fontibus uarie petitae quaestiones instituantur necesse est, nisi quod maiorem epistularum numerum trium familiarum codicibus contineri apparet.

Quae priusquam describantur, honoris causa de eo codice F dicturus sum qui inter epistularum codices et integritate et uetustate primum locum obtinet. est uero Bobiensis (F) Segueriano aetate fere par et exteriori forma ita similis, ut iure gemelli dicantur, cuius disiecta membra partim Peyron (*M. T. Ciceronis orationum fragmenta 1824*) in bibliotheca Taurinensi inuenit, partim Reifferscheid ex codice Ambrosiano D 519 nuper de prompta beneuole mecum communicauit. fragmenta Taurinensia teste Peyronio p. 156 sq. saec. VI exarata sunt 'characteris italicici, nulla uerborum interposita distinctione foliorum 24 folio paruo'. continent haec: fol. 1^a *OBTEMPERANTES IVDICII* = epist. 4 p. 476,19; f. 2^a *AD STEPHANVM EXPL INCIP AD LVCIVM DE EXILIO REVERSVM* (XLIII add. m. rec.) = epist. 61: f. 2^b l. extr. *IGNIS EXIMERET* = p. 696,9 (deest deinde folium); f. 3^a *OCVLIS ADHAERIVNTIVM* = p. 697,13; f. 3^b *AD LVCIVM DE EXILIO REVERSVM EXIP INCIP DE VICTORE QVI FAVSTINVM PR TVTOREM NOMINAVIT XLIII* = epist. 1 p. 465; f. 5^b *AD CLERVVM ET PLEBEM DE VICTORE QVI FAVSTINVM PR TVTOREM NOMINAVIT EXIP INCIP AD MAXIMV ET NICOSTRATV XLV* = epist. 46; f. 7^a *AD MAXIMVM ET NICOSTRATVM EXIP INCIP AD FORTVNATVM ET CETEROS DE HIS QVI PER TORMENTA SVPERANTVR XLVIII* = epist. 56; f. 8^b l. extr. *AD FORTVNATVM ET CETEROS DE HIS QVI PER TORMENTA SVPERANTVR EXPLICIT INCIP AD MAXIMV PR* (folium deinde intercidit); f. 9^a *DIGNITAS VIDEBATVR QVANDO* = epist. 54 p. 622,12; f. 10^a *AD MAXIMVM PR ET VRBANVM ET SIDONIVM EXIP INCIP AD CLERVVM ROMAE XLVIII* = epist. 20; f. 12^b *AD CLERVVM ROMAE EXIP INCIP CYPRIANO PAPAE PPRR ET DIACONI ROMAE CONSISTENTES XLVIII* = epist. 30; f. 19^a *CYPRIANO PAPAE*

*PPRR ET DD ROMAE CONSISTENTES EX̄P INC̄P
CYPRIANO PAPAE MOYSES ET MAXIMVS P̄R ET
NICOSTRATVS ET RVFINVS ET CETERI QVI CVM
EIS CONFESSORES SALVTEM = epist. 31; f. 24^b
CYPRIANO PAPAE MOSES ET MAXIMVS P̄R EX̄P
INC̄P P̄PR̄R ET DIACONIBVS FRATRIBVS.* fragmenta
Ambrosiana *) partem extremam epistulae 57 inde a uerbis *DNŌ
VEL INPORTVNAE CENSVRAE = p. 655,15, epistulam
52, 47 numero XXXVII, 45 numero XXXVIII et 41 numero
XXXVIII* recenti saec. XV manu insignitas, deinde partem
epistulae 44 usque ad uerba *PROBATIONIS ADVER = p.
598,3* continent. iusto iniquius de his uetustissimis fragmentis
Codicis F auctoritas. Peyron p. 163 iudicat, qui nonnullas uariantes natium Cypriani
textum repraesentare dicat plerasque uero librarium litterarum
latinarum imperitum induxisse. sane si cum Segueriano libro
Bobiensem comparaueris, eius integritate tam inferior est, quam
reliqui epistularum codices libellorum plebeculam uirtute supe-
rant. sed menda libri ita non sunt comparata, ut eius auctori-
tatem minuant: lacunis, quo mendorum genere scatet Seguerianus,
ipse est fere immunis, saepius omittens singulas uoces exiguas,
raro ductuum similitudine fallente plures**), illoque idem par-
cius additamenta in orationem recepta exhibet***); correctionis

*) De his fragmentis scripsit mihi Reifferscheid: '*Sie finden sich in dem Ambrosianus D 519 Inf. (fol. 2 col. foliorum 218 saec. XI in.), welcher Cassiodorius de psalmis CI—CL enthält und aus Bobbio stammt. Vorn und hinten finden sich je zwei Blätter der alten Handschrift angeheftet, und zwar so, dass die Blätter, ursprünglich einem Codex in Quart angehörend, nicht wie früher in der Mitte durchgebrochen, sondern auseinandergefaltet und quergelegt dem Folioformat des Cassiodorius entsprechen. Unten und oben (nach ihrer jetzigen Lage) sind die Blätter meist stark beschnitten und die Columnen dadurch beschädigt. Die Handschrift ist in 2 Columnen geschrieben. — Die auf diese Weise erhaltenen Blätter gehören zusammen und bilden einen (16?) Quaternio.*'

***) Cf.: p. 466,2; 527,22; 549,13; 552,13; 553,16; 597,16; 600,10. 15; 604,9; 616,7; 617,12; 619,7; 649,12. 16. — 478,2; 553,16; 604,6. 10; 618,4; 620,2; 623,22.

****) 560,14 *inquit*, 600,13 *nostris*, 605,5 *possimus*, 623,7 *uentitabrum* (i. e. *uentilabrum*) et *putet*.

suspicionem mouent pauca*). quae uero mendose scripta in eo in- sunt, ea communia habet cum omnibus eius aetatis libris manu- scriptis nec ea laude carent, ut in iis hic illic non ueri uestigia quamuis tenuissima eluceant**). scripturae denique quas exhibet eo se commendant, quod maximam partem cum codicibus optima- rum quas describam familiarum primae et alterius faciunt, non paucae illas integritate quae decet uetustiore superant, quod triginta fere locis uidisse mihi uideor, qui receptorum lectionum numerus in tanta reliquiarum exiguitate non nihil ualet. ceterum propinqua eius cognatio cum codice parente, ex quo primae alteriusque familiae archetypi propagati sunt, inde cognoscitur, quod cum his in scripturis etiam peculiari errore aperte uitiosus non raro consentit***).

Scriptorum Cyprianicorum maxima pars in eis que grauioris argumenti epistolae omnes codicibus quos in commentario critico siglis LNP MQT CR notauimus seruantur uel omnibus uel compluri- bus. eorum uero tres distingui possunt familiae. primae (LNP) et alterius (MQT) familiae archetypi saeculo VII uel VIII litteris uncialibus exarati fuisse uidentur, tertiae familiae (CR) archetypus epistulas ab altera puto familia acceptas insigni grammatici cuiusdam recensione ostendit emendatas. in crisi factitanda principem locum obtinet familia prima, cuius praes- tantia non tam librarii religiosa cura aut antiquitate quam interpolationum simplicitate atque etiam mendorum prima forma cernitur, quamquam et ipsa errando et interpolando grauissima uitia traxit. quae ad tollenda altera familia plurimum ualet. summa cautione adhibenda est sublestae fidei tertia, ita ut primae alteriusque consensus maximam habeat auctoritatem, quae tota ad alteram redit in eis epistulis quae non nisi ipsius et tertiae codicibus continentur. praeter epistulas ex archetypis

Codices in
tres familias
diuisi.

*) Cf. p. 466,16; 467,3; 549,5; 600,3; 604,13; 649,24; 655,21.

**) Cf. p. 476,14; 555,13; 558,4; 564,9; 598,2.

***) Cf. p. 605,19 *eidem*] *idem* FLPQ: 618,17; 648,9; 649,12. 15. 16 etc. — 624,2 *remcastis* QT, *remcabunt* FL; 527,13. 601,7. 13; 604,7. 14; 617,3 etc. — 618,1 *fax*] *pax* FQ, *pacem* LP: 467,8; 601,20; 602,2; 605,1. 25; 616,13 etc.

propagatas singuli codices paucas aliunde receperunt, quarum emendatio quibus legibus regatur suo loco breuiter dicitur. accuratius de singulis trium familiarum codicibus agendum est, quorum comparatione ad cognoscendas deperditorum archetyporum scripturas peruenitur.

Codices pri-
mae fami-
liae.

Primam igitur familiam constituunt codices LNP. L signaui codicem Lareshamensem nunc Vindobonensem 962 saec. IX (cf. Laresh. bibliothecae catalogum in *Spicileg. Rom.* tom V p. 188 ab Angelo Maio publicatum: XLII, 2 item *Caecilii Cypriani epistulae numero XLIII in alio codice*), N Casinatam 204 saec. X, P Parisiensem 1647 A saec. IX, quem alii qui antea usurparunt Thuani uel Njic. Fabri uel uetustissimum Colbertinum uocant. eos artissimo affinitatis uinculo coniecti cum scriptorum ordo his tribus communis tum lectionum concentus demonstrat. quot libellos epistulasque huius familiae archetypus continuerit, cum quae apographa peculiaria habeant utrum ex archetypo seruata sint an extrinsecus recepta non liqueat, certo definiri nequit. communia autem exiguis discrepantiis exhibent haec: libros tres *Ad Quirinum* = libellum III*), deinde epistulas 63. 6**). 55. 10 (10 omittit hoc loco NP). 28. 37 (om. hoc loco P). 11. 38 (38 om. hoc loco P). 39. 58 (58 om. LN). 60***). 76. 73****). 71. 70. *Sentent. episc.* (= lib. XIV). 74. 69. 67. 64. 2. 13., libellum *De*

*) Breuitati studens hic et postea libellos litteris Romanis, epistulas Arabicis signaui; numeri ipsi ad hanc editionem redacti sunt.

***) Finis huius epistulae et initium proximae deest in P, qui media columna 512 (columnae numerantur codicis bipartitis paginis scripti) exhibet *animam et cor † sacrificatis in exitu* (= pag. 482,10 et 636,8) annotante recenti admodum manu: † *ad signum supra positum deest de superiori epistola unum folium in fine, Et de subsequenti epistola in principio fere quattuor folia.*

****) Medio folio 62^b lin. 8 L omittit uerba *diter deum* p. 692,13 — *confessione nomi* p. 694,14 eaque inserta inueniuntur fol. 63^a l. 16 post uerba *fastigium cla* epistulae 76 p. 828,15.

*****) Fol. 65^b praemittit L epistulae 73 inscriptionem *Incipit ad Iuuaiianum de hereticis baptizandis epistulas numero tres* (similem T: *Incipit ad Vrbanum de hereticis baptizandis epistola III*). epistulam 73 excipit 71 *Ad Quintum*, quam sequitur epistula 70, cuius subscriptio est *Ad Iubaianum de hereticis baptizandis epistola n. III* inscriptio eius in L non apparet, in P est: *Incipit ad Iuuaiianum liber secundus.*

laude martyrii (om. hoc loco P). 43. 65. 52. 1. 56. 3. 47. 45. 48. 44. 61. 46. 57. 59. II. 66 (inuerso ordine 66. II. P, omittit utrumque hoc loco N). 40.; postea adduntur in L epistolae 4. 72. 51. 54. 32. 20. 12. 30.; in N 4. 72. (71?). 7. 5. 14. 49. 51. 54. 20. 12. 30. II. 66. *Cena Cypriani* et *Oratio* II: in P nihil praeter libellum *De laude martyrii*. praemittitur uero iis quae communia sunt his tribus, in L nihil, in N epistula 10 *Ad Siluanum* et *Regianum martyres in metallo constitutos* inscripta et libellus *Ad Fortunatum* (IX). in P uero folia 147 praecedunt quibus continentur libelli I. X. IX.; deinde epistulis 37. 38. 10 interiectis libelli V. VII. VIII. XI. XII. XIII. IIII*). VI. haec opera maximam partem ex uno eodemque archetypo deriuatos esse ut credamus, praeter eundem ordinem seruatum scripturae permultae faciunt tribus codicibus eisque solis propriae et omnibus apicibus ita similes, ut nisi eas ex communi fonte inrepsisse statueris, explicari non possint. speciminis loco haec pono:

Lectio uera.

- p. 507,3 *ut deprehensus*
 p. 528,21 *iudicatus*
 p. 591,12 *immo et*
 p. 592,25 *rebelletur*
 p. 594,2 *qui abiciant*
 p. 594,21 *a domini uis*

Lectio codicum LNP.

- inde prehensus*
iudicaturus
miruet
reueretur
quia dicunt
a dominicis

*) Medio libello col. 346 desinit uetus manus in uerba *et colorare lanas docuit* (= p. 197,18), incipit iterum eadem col. 347 a uerbis *ulterioribus coloribus* (= p. 198,1): quae desunt recens saec. XIV manus suppleuit in calce adiciens: *transi quatuor folia ad hoc signum* — (i. quattuor haec folia uacua relicta eadem manu exarata continent haec. fol. 1 col. 1 *Qualiter sanctorum martyrum cypriani sperati / Pantaleonis reliquiae lugilum adepti* (sic) *sint / Rector magnificus piusque princeps / Augusto Karolus decore fultus / Sceptrum nobile* etc. — fol. 2 col. 2 desinit carmen in haec uerba: *Sit nobis triplici o fauens p̄catu / Pollens unica trinitas per eum* **INCIPIT PASSIO S̄CI CYPRIANI EPISCOPI.** *Punica terra tulit quo splendeat / omne quicquid usquam est / Inde domo cyprianum sed decus / orbis et magistrum* etc. — fol. 4, col. 2 desinit carmen in hos uersus: *Doctor denique huius est idem / quoque martyr in superis / Instruit hic hominis illinc / pia dona dat patronus.* haec typis describenda curauit Morelius in sua editione.

lectio uera.	lectio codicum LNP.
p. 595,25 <i>matri</i>	<i>macri</i>
p. 579,1 <i>eius—factioni</i>	<i>eris — pactionis (pactioni N)</i>
p. 648,13 <i>ui</i>	<i>septies*)</i>
p. 733,15 <i>respexeris</i>	<i>resipuueris.</i>

L sed hi tres archetypi integritatem non pari fide seruauerunt. proxime ab eo abest L, longius deflectunt NP, ut coniuncta demum duorum L et P aut L et N uel adeo trium LNP auctoritate quid in illo fuerit certius constet. atque L, quem nemo adhuc excusserat, certiore reliquis duobus testem habeo, quia nec additamenta**) uel lectiones ex aliis codicibus petitae***) saepius in eo apparent nec fallacioris interpolationis uestigia plura (cf. 470,3; 601,12; 717,19; 773,1) inueniuntur, immo leuiora archetypi menda tentata simplicitatem potius quam callidam fraudem librarii arguunt, lacunae denique frequentes quibus NP rarius hiant ex libro nondum ad alia exemplaria emendato L descriptum esse docent. praeter librarium qui totum exarauit emendatrices manus duae possunt discerni, quarum uetustior permultos quos primarius scriptor admiserat errores correxit, conplures lacunas suppleuit, utrumque ut uidetur ad librum ex quo descriptus erat; nescio an eidem correctori debeantur, quibus totus codex interpunctus est, signa . . . Δ****) rubricata omnibus fere locis adpicta qui ab aliis codicibus uarie exhibentur. altera manu correctiones reliquas recentiore tempore factas conprehendi uolui.

N Paullo longius ab archetypi integritate recedit N, cuius magnam partem, epistulas exceptis 4 et 49 omnes quae in LN

*) Quod quomodo ortum sit, codicis Bambergensis scriptura **uii** docet, gradus igitur degenerationis sunt *ui — uii — septem — septies*. — loca similia supra adlatis sunt: p. 470,9. 12; 471,9. 24; 505,2; 506,1; 507,8; 585,14; 586,15; 592,12; 595,9; 596,6. 20; 597,10. 18 (608,3); 599,14; 602,12. 20; 603,13; 604,5; 606,17; 607,5; 616,11; 618,1. 22; 619,7. 18 etc.

**) Cf.: p. 472,5; 596,24; 604,9; 647,13; 650,2; 670,3; 697,9; 730,4.

***) Cf.: p. 501,17; 577,15; 592,12; 625,5; 636,19; 690,20.

****) Idem signum in Parisino Sorb. 500 occurrens *διορθωτέον* interpretandum esse censet M. Haupt (*Hermes* I 231).

solis habentur diligentissime excussit C. Aldenhoven*). leniores calami lapsus plures quos ex archetypo seruant L et P emendauit, lacunas suppleuit, lectiones alterius familiae substituit, non raro suo Marte aliquid tentauit**), sed modestiam huius correctoris collaudes necesse est, si cum callida grammatici arte quae in P apparet comparaueris: qui non solum ad alia exemplaria suum exemplar plerisque locis emendauit***), sed nouandi cupiditate abreptus longe plurima coniecturis hic illic peringeniosis uexauit****), unde factum est ut multae eius scripturae speciosiores quam ueriores ab editoribus reciperentur. sed cauendum est ne eandem auctoritatem ad omnes epistulas quas codices LNP continent pertinere credas. nonnullae enim non ex primae familiae archetypo propagatae sed aliunde transcriptae sunt. id cadit in epistulas 10. 37. 38 quas libellis insertas P exhibet ex interpolato fonte petitas; ex libro melioris notae idem epistulam 58, ex libro tertiae familiae alteram epistulae 69 partem recepit. nec LN in epistulis 4. 12. 20. 30. 51. 54. 72 uel N in 5. 7. 14 et L in 32, quas in calce habent ex eodem omnes libro alterius familiae simillimo deriuatas, huius familiae codicibus (MQT) integritate praestant. immo compluribus cedunt. denique tacendum non est artioiorem primae et alterius familiae cognationem

P

Codicum singulorum epistulae peculiare.

*) Tituli rubricati et subscriptiones hic illic desunt, saepius manu recenti adiecti sunt. fol. 5 in simili lacuna legitur epistolium hoc: *Io. Maria Genuensis, lectori. Cum uiderem candidè lector in hoc libro diui C. Cypriani, tum titulum, tum principium desiderari, Longobardis nihilominus figuris depicto, tamen quia saepius euenit ut de inemendatis inemendata nonnumquam emendata corrigantur, ne liber ἐξέταλος; esset, titulum et principium ex Erasmiuana correctione impressis exemplaribus apposui ~.*

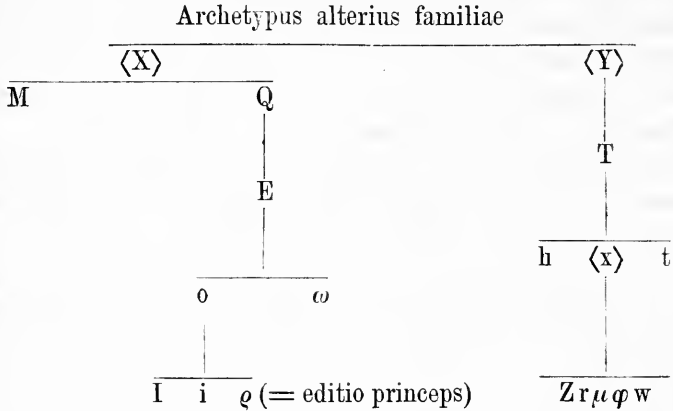
**) Cf.: p. 480,14; 499,1; 505,12; 591,10; 592,26; 595,25; 648,11 — 496,13; 497,3; 545,5; 582,25; 583,7; 591,4, 20; 593,20 — 466,14; 498,25; 508,19; 574,2, 3; 479,17; 590,15; 591,6, 14; 594,3; 729,1 etc.

***) Cf.: p. 465,5; 466,5; 598,8; 546,1; 581,20; 582,6; 583,9; 602,6; 603,11, 15; 617,20; 618,21, 23; 620,4; 637,4, 6; 641,5; 648,16; 657,8, 21; 668,11; 674,20; 675,13; 682,22; 685,23.

****) Cf.: p. 468,19 (670,6), 23; 495,13; 504,6 (604,9); 607,21; 646,22; 655,19; 547,6; 594,9; 599,1; 595,21; 603,11, 12; 605,17; 607,21; 617,2; 618,1, 8; 649,9, 10, 14; 638,10; 657,12; 667,21; 668,5; 670,8, 9; 688,11.

ex uno scilicet codice parente descendentem (cf. p. XXIX) imprimis in epistulis 70. 71. 73. 74 uideri.

Codices alterius familiae. Alterius familiae codices uetustiores qui sint et quomodo eorum cognatio in unum archetypum conuergat, hac descriptione explicatur:

Eorum archetypus.

existit igitur saeculo octauo codex litteris uncialibus scriptura continua exaratus, quo Cypriani scripta continebantur haec: libelli I. IV. VI. VII. V. X. VIII. XI. XII. XIII. IX. III, epistulae 55. 63. 6. 58. 10. 28. 37. 11. 38. 39, libelli subditicii *Aduersus Iudaeos qui insecuti sunt dominum nostrum Iesum Christum, De aleatoribus, De laude martyrii*, epistulae 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 13. 43. 65. 1. 61. 46. 54. 32. 20. 12. 78. *Sentent. episcoporum* (= lib. XIV). 69 (in duas epistulas diuisa). 67. 64. 2. 3. 72. 12. [71. 73. 74. 66. 40. 77. 79. 31. 36.]*) 75. 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56. 7. 76. 70, *Quod idola*

*) Index scriptorum codice Monacensi (M) seruatus has epistulas inter parenthesis notam inclusas, quae ex archetypo prius interciderunt quam Monacensis et Trecensis (Q) codex parens <X> descriptus est, ita adfert: *LVI Ad Quintum. LVII Ad Iuuaianum. LVIII Ad Pompeium contra epistolam Stephani. LVIII Ad Florentium quem et Puppianum. LX De Numidico confessore. LXI Nemesianus Datus Felix Victor ad Cyprianum. LXII Felix cum suis ad Cyprianum. LXIII Moyses et Maximus pr̄bros et conf̄ ad Cyprianum. LXIV pr̄bri et diāc̄ urbis romān̄ ad Cyprianum.*

dii non sint, 4, *De duobus montibus*, *Hymnus de Pascha*, *Oratio* (= App. 146,6). *Caena*. *Passio*. ex hoc codice qui deperditus est fluxit apographum (X) nec ipsum hodie superstes. quod qui confecit et additamentis receptis et scripturae sacrae locis passim castigatis archetypi integritatem permultis locis corrumpit. ex hoc apographo duo libri descripti sunt qui adhuc exstant. quorum unus est Pithoeanus (Q) saec. VIII--VIII (cf. *Catalogue général de manuscrits des bibliothèques publiques des départements* Paris. II p. 249), qui ex Oratorianorum bibliotheca in Trecensem migravit. ubi eum n. 581 insignitum anno demum 1868, cum editionis huius fasciculus prior in publicum prodisset, diligenter excussi; alter est Monacensis (M) 208 saec. IX. qui ubi conspirant, quod locis longe plurimis observatur, utriusque scripturam deperditi libri (X) memoriam testantem uno signo Q comprehendi uolui: ubi uero discrepant uel correcturis prima alterius utrius manus oblitterata est, quid uterque exhibeat accurate indicatur. iam uero cauendum est, ne quis his discrepantiis obiter inspectis alterum codicem ex altero fluxisse statuatur. sane permultae scripturae ita sunt comparatae, ut siue Monacensem ex Trecensi siue Trecensem ex Monacensi propagatum putas, commode possint explicari, immo non desunt, quibus Monacensem Trecensem apographum esse haud absurde conicias, uelut p. 505,4 ^{quos} *ut* Q, *quos* M; p. 680,15 *parricidalia*] *parricidalia* Q. *parricidalia* M; p. 762,9 *clnicos*] ^{clnicos} κλειτικωσ Q. *clnicos* κλειτικωσ M. controuersiam dirimunt meamque sententiam confirmant laecnae utriusque codicis propriae: sic Q omittit p. 518,4 *in*, 527,8 *et*, 546,1 *conatur*, 581,17 *fratribus*. 594,18 *de*. 596,6 *nos*, 625,22 *quodam*, 629,3 *qui*, 635,17 *nostram*, 636,14 *peccatoris*, 643,6 *sustineamus*, 721,8 *de ope* etc.: in M deest p. 469,19 *que*, 490,3 *patre*. 508,8 *a*, 513,7 *ac*, 520,13 *me*, 615,15 *gratulationis*, 620,2 *derelictus*, 653,19 *in illa hora*, 681,5 *prosecuntur a quibus*, 743,8. 9 *non — digni* etc. inueniuntur etiam in utroque libro ita deprauata, quae in eo ex quo descripti sunt scripturam continuam quibusdam compendiis inter-

Codices MQ

ex eodem
libro de-
scripti.

textam fuisse ostendant, quam cum pro suo captu discernentur uel interpretarentur librarii, modo in hoc modo in illo nascebantur errores, qui tamen originis communionem testantur. speciminis loco pono haec:

Arch.	Q	M
p. 495,10 <i>PPBB ET DD</i> (cf. 525,2)	<i>prbris et dilectissimis</i>	<i>ppbb et dd</i>
p. 597,10 <i>DD</i>	<i>diaconus</i>	<i>diaconis</i>
p. 715,22 <i>N</i> (cf. 602,15)	<i>nostri</i>	<i>non</i>
p. 639,6 <i>EPVS</i>	<i>episcopatus</i> (cf. 730,10)	<i>episcopus</i>
p. 621,2 <i>PR</i>	<i>presbyterum</i>	<i>presb.</i>
p. 599,15 <i>VRVM</i>	<i>uestrum</i>	<i>uestrorum</i>
p. 590,11 <i>F. K.</i>	<i>fratres karissimi</i>	<i>frater karissime</i>
p. 628,9 <i>ATE</i> (uigula euauuerat)	<i>ad te</i>	<i>ate</i>
p. 627,7 <i>ET</i> (linea transversa litterae <i>T</i> euauuerat)	<i>enim</i>	<i>etiam</i>
p. 565,16 <i>QVOQVOMODO</i>	<i>quo quomodo</i>	<i>quomodo</i>
p. 579,9 <i>ROBVSTAOLE</i>	<i>robusta mole</i>	<i>robustam olim.</i>

M Monacensis codex ab inerudito librario mendose scriptus archetypi lectiones nulla arte oblitteratas simpliciter seruat. quae simplicitas quanta sit inde perspicitur, quod epistularum numeros in archetypo singulis scriptis adpictos, quamuis nouem epistulis 71—36 amissis iam non in reliquas quadrarent, non tentauit, ita ut epistula 12 fol. 220^a numerum *LV*, epistula 75 quae proxima sequitur numerum *LXV* prae se ferat. solus operum indicem qualis in archetypo exstabat recepit, quo non quot ipse contineat, sed quot ille continuerit doceamur. initium libri *Ad Donatum*, a quo codex incipit, duplici apographo exhibetur, quorum prius in uerba *secunda reparauit* (= p. 6,6) desinit. Trecensis maiore cura exaratus neque indicem recepit et grauioribus hodie lacunis hiat. nam foliis nonnullis perditis extrema libelli *De laude martyrii* pars inde a uerbis *ornarit* (= Append. 51,20) et initium proximae epistulae 60 usque ad uerba *et ipso dolore* (= p. 693,14) interciderunt; deinde epistula 10 desinit in uerba *dni protectione* (= p. 526,3), proximum folium omissis epistulis 26. 25. 9. 29. 56. 7. 76 incipit a *legimus litteras*, quae sunt

Q

epistulae 70 p. 666.15. denique in calce *Oratio Passio Cuena* desiderantur. totum codicem partim ex primae tertiaeque familiae libris partim ex coniectura altera manus emendavit, qua in re tanta diligentia versata est, ut quae prima manus exarauerat permultis locis radendo expungendo suprascibendo prorsus delerentur. id uero saeculo decimo uel antea factum esse inde constat quod eo tempore liber Compendiensi E nunc Parisiensi 17349 ex Trecensi tum integro nec ullis lacunis foedato descriptus est, quem cum alios editores tum Baluzium adhibuisse, et nota multis epistulis in fronte addita *Impressa* (a Morelio eam adscriptam esse suspicor) et subscriptio solita (cf. Jaffé *Bibl. Rer. Germ.* II. p. 2 n. 1) *Absolui prid. Kal. Ian. MDCXLVI Stephanus Baluzius* testantur. Compendiensi uero non omnia ab initio quae Q offerebat scripta recepit sed alteram tantum epistularum partem inde ab epistula 60 integram, quia uolumen quamuis amplum spatiosis litteris bipartitis foliis exaratum angustioribus finibus premebatur. neque aliud prioris partis apographum ex Q uel M factum exstare uel exstitisse, dum altera illa fecunda progenie librorum et manu scriptorum et impressorum propagatur, inde licet colligere quod insignem illam libelli V interpolationem p. 212.13, quae accuratius continuo agam, praeter Q et M nullum codicem habere ex editorum silentio sat certo constat. ex Compendiensi 68 (E) alter Compendiensi 15 (quo numero nunc in imperiali bibliotheca insignitus sit nescio) saeculo XIII descriptus est: qui cum proprii boni nihil habeat, prorsus neglegi debet. nec maiore laude digni sunt Parisienses 1656 (o)* et 14461 olim Victoricus 101 (I)**).

Codicis Q
apographa:
E

o 1

*) Codex 1656 nitidissimus incipit fol. 1^a a uerbis *care iam coeperant* quae sunt epist. 20 (= p. 528.10), deinde continet epistulas 32. 47. 54. 78. 75. 33. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29, libellum *De montibus Syriae et Sion* — fol. 21^a, huius folii pagina altera et proximo toto uacuis relictis secuntur libelli I. IV. VI. V. VII. XI. X. XII. XIII. IX. III — fol. 134 nullis inscriptionibus subscriptionibusue instructi.

Codex o

**) Codex 14461 continet libellos VII. I (*Ad Donatum de erroribus mundi et contemptu eius*). X. XIII. XII. VIII. *De duodecim abusibus saeculi*, *De duobus montibus*. *Quod idola dii non sint*. *Cena*, *Hymnus de*

Codex I

saeculo XII exarati, qui paucis scripturis aliunde adscitis uel coniectura inuentis ex E uel codice gemello epistularum magnam partem, inter eas rariores omnes deprompserunt. totus uero ab eo pendet Parisiensis 17350 olim Orator. 9 saec. XII (o)*, nisi quod epistulas 69. 72. 12. 70 et partem epistulae 75 nescio quo casu omisit, epistulas 14. 48. 49. 50. 68. 69 ex codice tertiae familiae transscripsit, priorem uero scriptorum partem inde ab libello I usque ad epistulam 6 immutato ordine, item epistulas 6. 28. 39. 55. 58. 63 ex codice primae familiae P recepit**).

Horum codicum interpolatio.

Haec codicum propagatio qualis sit et quomodo sensim ab origine degenerauerit, uno explicabo exemplo. adnotatio critica ad epistulas 7. 9. 12. 17. 18. 19. 25. 26. 29. 53. 72. 75 potest suppeditare plurima. cum Cyprianus p. 521,14 sic scripsisset *potens est diuina misericordia medellam dare. properandum tamen non puto nec incaute aliquid et festinanter gerendum*, ex archetypi scriptura *PROPERADVM* facillimo errore in MQT factum est *properam dum*, quod ut structuram efficeret Q² mutauit in *medellam dare properam*, dum tamen non putem. quae coniectura quid sibi uellet cum E nesciret, in describendo puto ex *properam* fecit *properamus* sententia structurae nulla

Pascha dñi, deinde capitulis epistolarum interiectis epistulas 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 69. 70. 72. 75. *Sentent.* 64. 2. 4. 13. 3. 67. 65. 1. 43. 46. 53. 54. 32. 20. 12 (quae inscriptionem prae se fert *Exemplar epistolarum tridecim quas misit Cyprianus Romanis quarum prima est Cypriani ad clerum quod non posset temere Cartaginem uenire et ut his confessoribus qui in carcere sunt constituti humanitas omnis prebeatur*). 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56. 7. 76. 61. 78, *Oratio Cypriani (Agius Agius), Oratio Cypriani quam sub die passionis suae dixit, Passio Cypriani*. epistulae 60 . . . . 51 et 16 . . . . 76 ex codice E uel eius simillimo fluxerunt. reliquae uelut ep. 75 ex alio libro haustae uidentur.

Codex O

*) Codex 17350 continet libellos I. X. IX., epistulas 37. 38. 10. libellos V. VII. VIII. XI. XII. IV. VI, epistulas 30. 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 13. 43. 65. 1. 60. 46. 54. 32. 20. 12. 78. 67. 64. 2. 3. 14. 49. 50. 68. 75 (initium tantum usque ad uerba *longe positus* = p. 811,17). 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56. 7. 76, *Quod ydola dii non sint*, 4, *De duobus montibus*, 6. 55. 28. 39. 58. 69 (inde a uerbis *quaesisti etiam* = p. 760,14). 48. 66. 40. 63.

**) De codicibus i q et aliis ex parte a familia II pendentibus infra agam.

idque in *o* inrepsit. E² i. e. corrector in coniectando nec timidus nec imperitus fortiore medella usus scripsit *dare, dam tamen non putant propeere nec*, quam infelicem coniecturam secutus *o* exhibet *dare non putant propeere tamen*, sic emendationis conatus ab altera manu Trecentis vel Compendiensis facti in reliquis omnes fere apparent interpolatione plerumque longius serpente, velut p. 521.16 *o si* quod supra *dam* Q² scripserat, in reliquos *Eco* migravit. p. 522.12 cum frequenti mendo in MQT eorumque codice parente *quod magis pro quo magis* scriptum fuisset idque ab E receptum, E² a traditis longius delectens coniecit *quanto magis*, quod in *o i q* et editiones inrepsit. *o* vero *quod* in *haec* mutavit.

Ex eodem familiae alterius archetypo, sed nouem illis epistulis nondum truncato factum est alterum apographum (Y), quod et ipsum interiit: sed quaecumque continebat in ampliore recepta sunt collectionem scriptorum quae seruat in codice Reginensi (T) 118. saec. X. in Reifferscheidii *Bibliotheca patr. lat. it.* p. 337 descripto: ea continentur haec: libelli I. IV. VI. V. VII. XI. VIII. X. XII. XIII. IX. III. epistolae 63. 6. 55. 10. 28. 37. 11. 38. 39. 58. 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 13. 43. 65. 1. 61. 46. 66. 54. 76. 73. 71. 70. *Scitent. episcoporum*, 74. 69. 67. 64. 2. 32. 20. 12. *De laude martyrii*, 40. 78. 79. 76. 77. *Quod idola dei non sint*, 30. 31. 70. 5. 7. 14. 4. 56. 3. 72. 12. 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 27. 23. 24. 21. 22. 8. 35. 36. 33. 49. 50. 34. 41. 42. 80. *Aduersus Iudaeos qui inscanti sunt dominam nostram Iesum Christum*, *De alatoribus*, *De duobus montibus*, *Ad Vigiliam episcopam de iudaica incredulitate*, *Concilii Cypriani acta per Pontiam diuicam* (incipit concilii cypriani antestis dⁱ cod.), *Ad Flauiam Feliam de resurrectione mortuorum*, *Canna*, *Oratio*, *Oratio quam dixit sub die passionis suae*, *Passio Cypriani*, ex Reginensi libro codex olim Baluzianus nunc Parisiensis 1648 t. saec. XIII nitidissime descriptus est. praeter epistolam 12 omissam et in calce ante *Passionem* libellum *Expositio de symbolo* additum omnia eodem ordine scripta complectens, in quo si epistularum inscriptiones prorsus diuersas

T

Codex T
apographus:
t

uel nonnullos Reginensis errores correctos nouasque scripturas deprehenderis receptas, ne in aliam opinionem inducaris, cauendum est. nam is cui rubricarum cura relicta erat inscriptiones partim ex aliis codicibus deprompsit partim quae fusius enarrabantur in T. ut singularum epistularum argumenta continuo cognoscerentur, breuibus comprehendens ex suo ingenio confecit*). librarius uero locos corruptos uel quos habebat ubi in T inuenit, spatium uacuum reliquit, quo nisi forte postea oblitus est, aliunde meliora recepit, cuius rei complura exstant exempla in adnotatione critica ad Cypriani Vitam et libellum subditicium Appendicis VIII, quorum ad emendationem eum adhibui. ex eodem h codice T Vossianus lat. 7 saec. X (h) quas exhibet epistulas recepit. continet uero haec: libellos I. IV. VI. V. VII. XI. VIII. X. XII. III., epistulas 6. 10. 28. 37. 11. 33. 39. 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 61. 46. 78. 13. 43. 76. 77 et partem libelli II**), de aliis scriptorum collectionibus quarum partes certe a Reginensi pendent paullo post agam. hic iam accuratius in ea inquirendum est quae alterius familiae archetypo debentur. hunc enim uel codicem potius ex eo ortum <Y> is qui collectionem qualis in T est composuit imprimis expilauit: nam praeter epistolam 75***)

Scriptorum
collectio
in T

*) Cf. inscriptiones epist. 5: *Incipit ad clerum sicut supra T, Incipit II ad clerum de eu. pau. t*— epist. 8: *Incipit rescribens Celerino Luciano T, Incipit epistola rescripta ad Cyprianum a clero Rome t*— epist. 21: *Incipit epistola Celerini ad Lucianum petens pro nomine Numeriae et Candidae ut eas in mente habere ut dicit premium dedit ne sacrificarent T, Incipit epistola Celerini ad Lucianum* — epist. 24: *Incipit epistola Caldonii Cypriano et clero de eis qui sacrificia et postea exhorrentes facti sunt et pacem postulauerunt T, Incipit epistola Caldonii ad Cyprianum et clerum missa t.*

**) Libellos ex aliis fontibus petisse uidetur, fortasse nonnulla ex G uel eius archetypo cum quo saepissime facit. quam uero ii sint interpolati, ex uno uidere licet exemplo quod supra p. XI n. apposui.

Epist. 75.

***) In constituenda huius epistolae lectione animaduertendum est eam ad uerbum de graeco expressam esse, itaque nonnulla explicantur frustra ab editoribus tentata, quae alioquin locum non haberent, uelut p. 815.29 *nisi si his episcopis qui nunc minor fuit Paulus* (= τοῖς νῦν, cf. Luc. 7.32 *ἄνοιοι εἰσι πᾶσι τοῖς ἐν ἐργοῖς καθήμενοις* = *infantibus qui in foro sedentibus*; uid. Rönsch p. 443), p. 818.17 *apud quos sine dubio idem error,*

Romanis theologis etiam posteriore tempore ita odiosam quam Latinius 'hominis petulantiam detestatus' (cf. *Bibl. sacr.* p. 177) extirparet imperfectamque codicis o librarius relinqueret (cf. p. XXXVIII) et *Hymnum de Pascha* qui postea demum in codice (X) additus esse potest, nihil exstat in T, quin in MQ reperiat. sed nouem illae epistolae 71. 73. 74. 66. 40. 77. 79. 31. 36, quae in M Q non apparent, quas uero in archetypo fuisse ex indice codicis M constat, in hoc solo inueniuntur, ordo uero scriptorum mire conturbatur, nisi quod primi duodecim libelli proximaque epistolae uiginti sex uno fere tenore descripti sunt et in reliquis uelut epistulis (69. 67. 64. 2) (32. 20. 12) (3. 72. 12) 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29) sese excipientibus pristini ordinis uestigia conspiciuntur, qua in re casum magis quam consilium regnasse id quoque probat quod nec quae bis archetypo terebatur epistula 12 semel et quae semel in illo occurrit 70 bis descripta est, in unum uero archetypum conuergere MQ et T archetypi errores uel leuissimi summa constantia his solis seruari optime confirmant, uelut p. 485.11 *propria*] *propia* MT. 503.11 *fuerant*] *fuerant* MQT. 503.13 *terminas*] *terminas* MQT. 504.4 *relinquerant* MQT. 513.13 *quidem*] *quid* MQT. 514.10 *factam*] *facitum* MQT. 515.16 *pati oro*] *patior* MQT. 517.5 *adrupta* MQT. 521.14 *propurandum*] *propuram dam* MQT. 522.9 *inspecta nita*] *inspectauit* MQT. 524.10 *at a*] *uia* MQT. 525.5 *deposita*] *disposita* MQT. 526.14 *largiente*] *largienter* MQT. 547.16 *ne misiss*] *meminisse* MT. 622.2 *neceitur*] *recteueretur* MQ. *neceueretur* T, quibus addi possunt similia sexcenta.

Codicum
MQT
origo com-
munis.

daemonum fallacia ipsa est = εἰρή, p. 822.2 *quid aliud quam communi-
cat eis quibus tantum gratiae defendit = τί ἕνε ἵ*; cf. 821.9, p. 826.28
ut quid illos haereticos et non christianos uocamus (= ἴνα τί; 811.15 Nel-
tius recte emendauit *sed non etiam si* *sed non enim si* codices) = *ἕνε ἵ
καὶ εἰ*; idem coniectura occupauerat, quod ex optimis codicibus recepi 818.26
nisi si a Christo spiritum alia dant, nisi quod a scriptura induit pro-
fectus *dicitur* esse restituendum, coniebat, rectissime afferens ex Theodreti
hist. eccles. 4. 9 p. 314 ed Gaisf. *ἐὰν ἴσως τις τὸ ἀγαθὸν ἀρετῆς ἀπὸ τοῦ
πατρὸς καὶ τοῦ ἱεροῦ* uid. *theodot. Quartals.krikt* 1868 p. 446, cf. p. 810.7;
811.8; 813.11; 819.16.

discrepantiae uero quae in leuioribus rebus obseruantur quandam in archetypo labem uel scripturae compendia quaedam fuisse arguunt, uelut p. 469,13 *qua] quia* MQ, *quas* T; 471,23 *prae-posito] praeposo* Q¹, *praetioso* M, *ptio* T; 503,13 *martyrii] martyriis* MQ, *martyria* T; 516,10 *accepit] aceopit* MQ, *acoipit* T, 517,15 *salute] salutem* MQ, *salutate* T; 540,7 *salutate] salute* M, *salutem* T (fuit enim in archetypo *SAL V̄T*, cf. p. 565,21; 620,7).

Codd. MQ
interpolatio-
nes.

Cum uero ex uno archetypo MQ et T ortos esse his argumentis sit certissimum, quamcumque habent lectionum diuersitatem (ea uero non exigua est) extra archetypum i. e. in codicibus <X> et <Y> eam natam esse statuamus necesse est. neque latet qua ratione horum uterque interpolatus sit. MQ uel eorum codex parens summam audaciam ostendit in scripturae sacrae testimoniis castigatis, quae ad certam quandam latinae interpretationis recensionem corrector constantius exegit ut, id quod in integrioribus libris hic illic obseruare licet atque ab auctore ipso uidetur profectum, eadem uerba pluribus locis adhibita grauius discrepare rarius deprehendas; uelut 470,25 *principem plebis tuae non maledices* T et reliqui exhibent, *principem populi tui non maledices* MQ; 671,18 *principi tuae plebis non maledices* LPCR, *principem populi tui n. m.* MQ; 481,9 *iustorum CLNRPT, sanctorum* MQ (itemque 129,6; 344,16; 481,9; 492,2; 831,14); 483,14 *uerbo CLNPRT, sermone* MQ (cf. 121,13; contra 660,15); App. 49,7 *qui in agone currunt multi certantur* LST, *qui in stadio currunt multi currunt* MQ (ita enim est p. 141,4; 329,22; 493,1)*). qua in re diligens correctoris cura quanta sit uno uolo probari exemplo: p. 471,5 ubi reliqui codices exhibent *offer donum*, in MQ est *offers*, optima illa uulgaris sermonis forma (cf. Rönsch *Itala* p. 294) ex libro scilicet antiquo petita. nullum uero interpolationis genus frequentius est in MQ quam quod additamentis continetur. quae cum eadem pleraque simi-

*) Cf. 675,4 = 750,10 = 172,14 = 218,11; 715,13 = 743,1 = 169,14; 716,10 = 426,20; 736,24 = 723,18 etc.

haec recepta inueniantur similibus locis, ea non tam casui uel subituario legentium studio quam homini certo consilio totum opus pertractanti deberi credendum est. sic propter asyndeton adicitur *et* 430,15; 620,6; 222,24; 225,14 similique consilio *ut* in *et* mutatur 578,23. inseruntur *inquit* 210,14; 221,13; 225,19; 227,8; 228,17; 230,23; 232,19, *dicit* 225,21; 323,27, *quoque* 214,2. 15; 223,20; 227,15, *enim* 221,3; 223,19; 661,26, *autem* 220,20; 232,26, *domini* 476,16; 623,14; 658,29; 704,7; 709,6, *mundi* 321,11; 482,1, *suus* 214,13; 482,11; 527,18; 597,17; 640,24, *in* 476,12; 499,24; 580,8; 594,3; 707,16 et sexcenta alia. num pro *et* — *et* simplex *et* consulto scriptum sit (210,24; 216,21; 223,17; 483,19; 527,5; 624,17; 657,5; 743,18) non definitio, quamuis in eisdem formulis frequens consensus correctionis suspicionem moueat: contra geminata uox *et* (547,7; 605,6; 707,17) fortuita uidetur. sed modestis his interpretamentis non contentus longe maiora admisit. uerba enim libelli *de catholicae ecclesiae unitate* p. 212,8 sq.: *loquitur Dominus ad Petrum: ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus — quaecumque solueris super terram erunt soluta et in caelis, super unum aedificat ecclesiam, et quamuis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat et dicat: sicut misit me pater — si cuius tenueritis, tenebuntur, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit, hoc erant atque et ceteri apostoli quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi una monstretur, quam unam ecclesiam etiam in cantico canticorum spiritus sanctus ex persona domini designat et dicit: una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa generatrici suae, hanc ecclesiae unitatem qui non tenet tenere se fidem credit? qui ecclesiae renititur et resistit in ecclesia se esse confidit? quae sic a Cypriano conscripta esse optimorum uetustissimorumque codicum consensu constat, theologus puto Romanus praeuius ille primatus infallibilitatisque in hunc modum foedissime interpolauit: *loquitur**

Interpolatio
de primatu
papae.

*Dominus ad Petrum: ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus — quaecumque solueris super terram erunt soluta et in caelis. et idem post resurrectionem suam dicit: pasce oves meas. super unum aedificat ecclesiam et illi pascendas oves mandat suas, et quamvis apostolis omnibus parem tribuat potestatem, unam tamen cathedram constituit et unitatis originem atque rationem sua (sic est legendum, adque orationis suae M¹Q¹ sed atque deleuit M²Q²) auctoritate disposuit. hoc erant utique et ceteri quod Petrus, sed primatus Petro datur ut (et M¹Q¹) una ecclesia et cathedra una monstretur. et pastores sunt omnes, sed grex unus ostenditur, qui ab apostolis omnibus unanimi consensione pascatur. hanc et Pauli unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? qui cathedram Petri super quam fundata ecclesia est deserit, in ecclesia se esse confidit? en manifestum alterius recensiois exemplum, quam qui confinxit in locum genuinae sententiae reponi uoluisse censendus est; nam non poterat non expungere quae interpolationem proderent, immo ipsius doctrinae repugnarent. sed ille qui codicem ex quo M et Q orti sunt additamentis instruxit, alteram recensioem integram post scriptoris uerba *super unum aedificat ecclesiam* recepit in calce uerbis isdem *super unum aedificat ecclesiam* adiectis, quibus interpolata et genuina consarcinarentur. alterum additamentum maius in ipso initio codicis reperitur. epistulae enim *Ad Donatum* M et Q praemittunt epistolium illud ficticium *Donati ad Cyprianum* quod epistulis spuriiis in Appendice huius editionis (p. 272,3) adieci. sed haec correctoris manus quae in addendis uocibus manifesta apparet, nescio an eadem in omittendis agnoscatur, uelut p. 475,2; 516,11; 632,25; 638,24; 673,15. neque uero coniecturis ea prorsus abstinuit, sed conatus plerique rudem admodum artem produnt (cf. 214,24; 224,2; 226,5; 227,11 sqq.; 477,17; 496,4; 500,5; 508,19; 518,7 = 668,6; 519,2; 627,16; 630,19; 702,13; 705,7). omnia uero id genus longe frequentiora in libellis obseruantur quam in epistulis, quare in eorum crisi cum testes integerrimos haberem, iure me M et Q neglexisse arbitror. nisi coniectura audacior*

esset, huius correctoris memoriam trium epistularum sub-
 scriptione testatam seruari putarem. in calce enim epistulae 28
 et 37 legitur in MQ *EMENDAVIT IVSTINVS ROMAE*
 idemque occurrit nisi quod vox *ROMAE* desideratur post epi-
 stulam 39, quae coniunctarum in plerisque codicibus octo epi-
 stularum (63. 6. 10. 28. 37. 11. 38. 39) agmen claudit. sed
 utrum Iustini cura his paucis epistulis se continerit an plura uel
 omnia complexa sit, utrum memoria eius ex alterius familiae
 archetypo propagata sit an extra eum in codice demum Monacen-
 sis et Trecensis parente Iustinus quidam Romae artem criticam
 facitauerit, nescimus.

Codex Reginensis (T) in permultis rebus stirpis originem in-
 tegrius quam M et Q seruauit, in quo nec scripturae sacrae testi-
 monia castigata nec tot interpretamenta recepta sint. sed lectiones
 ille ex aliis codicibus adscitas saepius admisit nec coniecturis*)
 prorsus liber est, quod in codice non mirandum, qui a Monacensis
 et Trecensis aetate uno, ab archetypi communis aetate saeculis
 fortasse tribus superetur. in epistulis uero 7. 9. 12. 17. 18. 19.
 25. 26. 29. 32. 53 quae ex alterius familiae archetypo solo pro-
 pagantur nec ad alia exemplaria emendari poterant, summa eius
 perspicitur praestantia; in aliis uelut 30. 31 cum uetustissimis
 Bobiensis codicis fragmentis (F) et in ueris lectionibus et in
 erratis ita consentit, ut artissimo uinculo eum cum F cohaerere
 appareat. quare ubicumque in his inter T et MQ auctoritatem
 eligendum fuit, T maximam fidem haberi uolui eiusque uestigia
 premens coniecturis hic illic archetypi scripturam assequi conatus
 sum, quod etiam p. 523,1 facere debebam, ubi ex corruptis T
 litteris *peritori sartam* genuina *perito resartam* lectio elicitur.
 in reliquis uero epistulis quae trium familiarum codicibus con-
 tinentur tribus 6. 38. 60 exceptis nolui adnotationem Reginensis
 etiam scripturis nimis augere, cum de alterius familiae arche-

*) Qui emendationis conatus quam ab archetypi mendis MQ seruatis
 pendeant duobus licet uidere exemplis. p. 515,22 *inlicitae negotiationis
 mundinas*] *iplicite cogitationes mundinas* MQ, *in illicite cogitationes mun-
 danas* T, p. 614,10 *uitietur*] *uitetur* LMQ, *uioleter* T.

typo ex Monacensi et Treacensi, qui in quibus rebus cautius sint adhibendi iam non latet, satis constare putarem. in epistulis uero et his quae in primae tertiae familiae codicibus non exstabant et illis quae ex alterius familiae archetypo in MQ interciderant omnibus Reginensis scripturas accurate adscripsi C. Aldenhoveni diligentia in meum usum enotatas.

Codicis T
opera pecu-
liaria.

Inueniuntur uero in T nonnulla Cypriani scripta, quae extra eum in recentissimis codicibus et quidem paucis exstant, quorum in crisi a nullo adhuc adhibitus editore maximi est momenti. is enim qui Reginensis libri collectionem fecit cum omnia Cypriani scripta congerere studeret, quod adeo feliciter successit ut epistulis 48. 62. 68 exceptis (nam epistolam 75 consulto eum omisisse dixi, subditicia uero pleraque tum temporis non adscribebantur Cypriano) omnia nancisceretur, praeter primum fontem i. e. archetypum alterius familiae alios quoque adiit libros atque ex uno eorum ut uidetur perantiquo eoque hodie deperdito epistulas 8. 21. 22. 23. 24. 27. 33. 34. 35. 36. 41. 42, item nonnullos tractatus Cypriano adscriptos et Pontii uitam deprompsit.

Inde receperunt
codices

Z

ex T uero per plura apographa in recentiores, quorum nullus saeculum quartum decimum superat aetate, transierunt. sunt uero hi: codex Parisiensis 1658 olim Fuxensis saec. XIV—XV (Z)*), Monacensis 18203 saec. XV (μ **), Remensis 218, 311 saec. XV

μ

Codex Z

*) Codex Par. 1658 continet haec: libellos I. IV. XI. X. VIII. V. XII. XIII. VI. VII, epistolam 58, libellos IX. II. III, epistulas 63. 6. 10. 28. 37. 11. 38. 39. 14. 76. 71. 70. 16. 69. 40. 64. 2. 57. 59. 47. 45. 44. 49. 50. 54. 48. 51. 13. 43. 1. 61. 46. 66. 41. 25. 27. 80. 81. 5. 17, *De duobus montibus*, 7. 12. 20. 18. 26. 4. 73. 71. 70. 29. 34. 72. 9. 35. 56. 55, epistolam *Ad plebem Cartaginis* (uid. App. 273,1) fol. 197^b, 57, *De spectaculis*, 32. 27. 33. 67, *Sentent. episcoporum*, 68. 74, epistolam *Ad Turasium presbyterum* (uid. App. 274,19) fol. 220^a, *Ad Vigilium episcopum de Iudaica incredulitate, De pudicitia*, epistulas 81. 36. 14. 16. 15. 18. 29. 34. 43 — fol. 236^b; in calce adicitur index scriptorum. hic codex eo insignis est quod saepissime cum Veronensi (V) consentit.

Codex μ

**) Codex Monacensis 18203 continet haec: libellos I. IV. VI. V. VII. VIII. XI. X. XII. XIII. IX. III, epistulas 63. 55. 6, *De laude martyrii*, 10. 28. 37. 11. 38. 39. 58. 76. 73. 71. 70, *Sentent. episcoporum*, 74. 69. 40. 67. 64. 2. 60. 57. 59. 52. 45. 47. 44. 51. 13. 43. 65. 78. 79. 77. 1. 61. 46. 66.

(r)*, Vindobonensis 798 saec. XV (w)**), Vaticanus 199 saec. XV (q)***), quibus in libris si quis scripturarum diuersitatem uiderit, uereor ne meam sententiam audaciorē quam ueriores esse iudicet, sed totam hanc diuersitatem in recentiores libros non ex aliis codicibus uetustioribus hodie deperditis sed coniecturis et interpolationibus inrepsisse quouis pignore contenderim, neque uero codicem codicis T genellum, unde in recentissimos libros illa scripta propagata essent unquam extitisse puto, equidum nullum locum inueni, ubi genuina scriptura uel genuinae scripturae in T oblitteratae uestigia sic emergant in ceteris, ut

54. 32. 12. 20. 30. 31. 4. *Quod idola dii non sint*, 56. 3. 72. 49. 50. 48. 62. *De spectaculis*. *Ad Turassium* (App. 274.19), 9. 27. 35. 41. 25. 5. 14. 17. 18. 26. 33. 80. 81. 12. 16. 15. 29. 31. 77. 78. 79. 23. 24. 22. 8. *Passionem beatissimi Cypriani martyris* (i. e. Cypriani uitam per Pontium) fol. 195^a, *De duobus montibus*, *Ad Vigilium episcopum de iudaica incredulitate*, *Versiculos dñi Ioannis de cena sc̃i Cypriani* fol. 207^a, *Caenam Cypriani* fol. 107^b; in calce uersiculi nonnulli adiecti sunt. hic codex quam a T pendeat scriptorum ordo passim seruatus demonstrat.

*) Codex Remensis quem a. 1869 Remis contuli haec continet: libellos I. IV. VII. VIII. epist. 13. lib. XIII. XI. XII. epist. 63. 30. lib. V (*Aduersus Nouatianum seismaticum de ecclesiae unitate*), VI. X. epist. 37. 46. 12. 76. 78. 77. 32. 20. 52. 47. 57. *Orat.* (App. 144) 55. 6. *In laudem martyrii*, 10. 28. 11. 38. 39. 58. 73. 71. 70. *Conuentus episcoporum numero LXXXVII*, 74. 69. 40. 67. 64. 2. 60. 59. 45. 44. 51. 43. 79. 1. 61. 66. 54. 31. 4. *Quod idola dii non sint*, 56. 3. 72. 49. 50. 48. 62. *Cyprianus plebi in euangelio stanti salutem*. *Vt me satis* (= *De spectaculis*), *Cyprianus b̃dicto dilectissimo parenti Turasio in duo eternam salutem* (uid. App. 274.19), 9. 27. 35. 41. 25. 5. 14. 17. 18. 26. 33. 80. 81. 16. 15. 29. 53. 24. *Probatio capitulorum* (= *De duobus montibus*), 19. 7. *Cyprianus Quirino filio salutem* (= p. 35,5 — 36,23).

Codex F

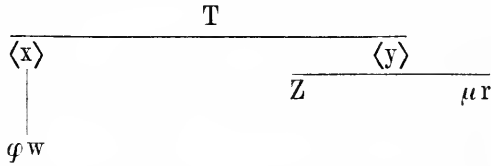
**) Codex Vindobonensis 798 continet nonnisi epistulas rariore has: 9. 10. 11. 12. 13. 17. 18. 19. 24. 22. 16. 30. 27. 28. 82 et lib. *Aduersus aleutores*, *De duobus montibus*, *Breuis descriptio uitae beatissimi et doctissimi Cypriani ep̃m et martyris* fol. 36^b — f. 49 l. 19. *Passio Cypriani* f. 49—50^b, epistulas 50. 20. 21. 2. 29. 38. 39; ex hoc codice alter Vindobonensis 770 saec. XV easdem rariore epistulas et uitam Cypriani deprompsit inter reliqua eas Cypriani scripta exhibens, cum nullius pretii sit, nolui quae contineat enarrare.

Codex W

***) Vaticanus liber quae contineat nescio, C. Aldenhoven uariantes lectiones ad epistulas 8. 21. 22. 23. 24. 27. 33. 34. 35. 36. 41. 42. in meum usum exersipit.

Codex q

ex uetustiore codice non omnibus isdemue mendis atque T laboranti seruata esse putandum sit. emendationis autem conatus a Reginensis corruptelis proficiscuntur, nisi quod etiam uerae scripturae coniecturis temerariis tentatae sunt. qua in re si menda nonnulla parua scilicet et facilia recte emendata sunt, hoc nihil habet momenti. horum codicum coniunctionem stirpisque propagationem quamuis accuratius intellegi nihil intersit, hoc artificio explicauit:

Epistulae
quinque uul-
gari sermone
conscriptae.

inter epistulas uero illas quinque sunt 8. 21. 22. 23. 24, de quibus hic paucis agendum est, quia eas non ita edidi, ut edendas esse bene intellexi. non sunt Cypriani nec a uiris eruditis conscriptae, sed ab hominibus qui linguam latinam non illam litteris usurpatam et perpolitam, sed qua uulgus tum in Africa utebatur nouissent. atque sermonis uulgaris tota deformitas apparet in T, in ceteris uariis coniecturis obscurata est. sic legitur in eo p. 488,12 *excubat pro omnes (omnibus φwμ)*, 530,19 *pro cuius facta (facto φw, rectius factis v)*, 531,2 *pro quarum peccatum (peccato φw)*, 531,10 *pro nomen illius (nomine φw)*, 532,9 *pro cas (eis φw)*, 530,22 *per te uel per eis dominis meis (eos dominos meos φw)*, 531,1 *cum omnes (omnibus w)*, 533,10 *cum timorem (timore φμ, amore w)*, 533,15 *inter martyribus (martyres φwμ)*, 534,3 *circa nobis (nos φμ, uos w)*, 534,5 *coram christum (christo φwμ)*, 534,10 *ante hac tribulatione (hanc tribulationem φwμ)*, 487,1 *a plures a nobis ad uos uenientes (pluribus φwμ — uenientibus φw, conueniente μ)* incertioribus id genus neglectis. indeque corrigendum est 486,3 *cum seruos suos (seruo suo T, seruis suis φwμ)*, 531,1 *pro sorores nostras (sorore nostra T, sororibus nostris φw) quas et tu bene nosti Numeriam et Candidam*, ubi falsus sum cum corruptiora ea putarem. similiter sunt nominum genera confusa 488,4 *grandis periculis imminet (grande*

periculum qwu), 531,17 *talem peccatum (tale qw)*, 536,14 *priorem delictum (prius qwur T^o)*, 534,12 *in duobus cellis (duabus cellis qw, duamus et in illis u)*, nec ceterae observatae grammaticae leges in declinationibus coniugationibusue p. 486,10 *lactem (lac qw, lactentem u)*, 599,12 *penes magistratos (magistratus qw)*. 487,19 *infirmiati (affirmiati q, infirmitate w)*, 487,8 *terrori Tu (terrore w)*, 530,6 *anti cruori (ante eruore qw)*, 531,4 *operas (opera w, sed totus hic locus sic emendandus est: credo enim Christum secundum illarum poenitentiam et operas suas (quas Ty, quae wy) penes collegas nostros, facti (facit T cf. 537,4, fecerunt qwy) extorrentes (extorres qwy) qui a uobis iuerunt (iuderunt T, uenerunt qwy), a quibus ipsis de operibus eorum aulies, iam Christum eis uobis martyribus suis potentibus indulturam credo)*, 529,12 *tenitum (tentum qw)*, 530,12 *complectamus (amplectemur q, complectemur wy)*, 531,3 *excubere (excubare wy)*, 532,1 *fidemus (fidimus wy)*, 487,11 *poterint Tu (petierint w, poterunt qy)*, nec in formandis uocibus, uelut p. 488,2 *catiamini (cathecumini quw)*; 531,5; 536,13, 537,4 *extorrentes*. 531,12 *antestites*. et haec quidem prorsus fere recentiorum codicum correctionibus deleta sunt, sed quae delere non poterant quamuis insigni audacia usi (structuras dico inauditas passim occurrentes et operosum scribentium laborem, quo quae dicturi essent non tam clare pronuntiarent quam titubantes semisomno sopore ambiguis sententiis prolata aliis intellegenda relinquerent). ea meam de his epistulis coniecturam optime confirmant. quis enim quaeso has non ita ut in T leguntur ab Afris hominibus conscripta fuisse sed postea demum describentium incuria hac fuligine aspersas esse sibi persuadedit? uel si tamen, quomodo factum sit demonstrat necesse est ut quas Cyprianus scripsit (27. 33. 34. 35. 41) uel presbyteri et diaconi Romae consistentes Cypriano miserunt (36), omnes his codicibus solis seruatas, uulgaris sermonis nestigiis immunes deprehendamus.

Tertiae codicum familiae duos testes habemus. unum integriorem codicem Reginensem (R) 116 saec. IX qui Petri Danielis Aurelianensis fuit (cf. fol. 115^a) in Reifferscheidii bibliotheca

Codices familiae tertiae

R

C descriptum, alterum initio truncatum Corbeiensem (C) 720 nunc Parisiensem 12126 saec. IX. continent uero communia haec: libellum II. III, epistulas 63. 6. 10. 28. 37. 11. 38. 39. 14. 76. 70. 16. 15. 40. 64. 2. 57. 59. 60 (52 addit R). 47. 45. 44. 49. 50. 13. 55. 69 (hanc non ut in reliquis libris in duas epistulas diuisam). 65. 67; his praemittuntur in R: libelli I. IV. XIII. XI. VI, epistula 58, libelli V. VII. VIII. XII. X. IX; utrique additur appendix, Corbeiensi: *Sententiae episcoporum*, epistulae 68. 74. 73. 71. 70. 1, Reginensi: epistula 4, *Versus beati Cypriani martyris Christi ad quendam senatorem ex Christiana religione ad idolorum seruitutem conuersum, Passio*. et ex constanti in grauissimis rebus leuissimisque corruptelis consensu et ex scriptorum ordine eodem duos codices ex uno archetypo deriuatos esse constat. sed dispari fide eius memoriam seruauerunt. Corbeiensis cum ex corrupto libro corruptius descriptus esset, librarius quae ipse peccauerat uel deprauata inuenerat suo Marte audacissime correxit, quem alii secuti sunt, qui addendo suprascriptendo radendo expungendo ita interpolauerunt uetustum exemplar, ut quid prima manu quid reliquis correctum sit difficillimum sit distinguere. equidem summa cura primam manum perspicere studui et adnotaui, posteriores non item. Reginensem quem non uidi meum in usum C. Aldenhoven exscripsit. cum uterque interpolationibus et correctionibus a stirpis origine degenerauerit, non nisi consentiente utroque de archetypi scripturis satis constat. qui utrum a principio haec tantum quae Corbeiensi et Reginensi feruntur an quae in alterius familiae archetypo extabant omnia continerit nescimus. certe ea quae sunt in C et R cognationis quodam uinculo cum altera familia cohaerere et scriptorum ordo fere idem et lectionum communio*) tam uerarum quam fortuito errore deprauatarum probat. deinde nonnullae eorum coniecturae ab ea

Eorum
archetypus.

*) Cf.: p. 477,3. 17. 19; 481,12; 497,17; 498,18; 501,7; 508,3. 14; 513,5; 519,14. 18; 576,6; 598,9. 12; 601,7; 616,18; 617,12; 628,13. 15. 23; 632,8. 10. 12; 633,12. 15; 634,16; 635,2; 637,4. 15; 638,1. 6. 21; 641,9. 22; 643,4; 644,9. 19; 650,18; 651,1. 13; **652,19**; 655,1; 671,2; 673,3. 20. 21; 687,19; 690,10; **694,3. 16**; 705,10. 21 etc.

mendorum forma quae in MQT apparet pendent, uelut quae Cyprianus p. 598,14 sic scripsit *ut collegae nostri . . . conprobatu uentilari ultra honorem maledica aemulantium uoce pateremur* et deprauata exhibentur a MQT *ut collegae nostri . . . conprobatio* (idem mendum est in C) *uentilari ultra ore maledici mutulantium uoce pateremur*, hunc in modum restituere conati sunt C et R: *ut collegae nostri . . . conprobatu uentilari ultra famam ore maledico et aemulantium uoce pateremur*. p. 687,20 (*an ad hoc deponenda est catholicae ecclesiae dignitas . . . , ut iudicare uelle se dicant de ecclesiae praeposito extra ecclesiam constituti [haeretici], de sano saucii etc.*) cum antiquitus interpolatio inrepsisset *haeretici*, quae iam in primae familiae archetypo exstabat, ab altera familia correctum est nescio quo consilio *de haereticis*; id uero audacioris quae in CR est coniecturae *de episcopo haeretici* causam fuisse liquido apparet. idem uel in exiguis rebus obseruatur, e. c. in uerbis p. 693,11 *tota simul castra prodisse*, ubi in alterius familiae archetypo facillimo errore *tota simel* exstat, in C et R factum est *semel tota castra prodisse*; 689,6 *nihil interest aut a quo aut quando pereamus*, ubi ex corrupto *pereamur* quod MQT exhibent in CR *perimamur* enatum est. sed hic codicum utriusque familiae consensus prae numero discrepantium scripturarum fere euanescit. neque uero unde earum pars maxima adscita sit obscurum est. inuenimus enim Corbeiensem et Reginensem uel alterutrum cum Veronensi libro deperdito conspirare locis plerisque*), ubi eius scripturas testatas habemus; quod cum in epistulis rarius, ut supra dixi, quam in libellis factum sit, etiam ubi ex Veronensi nihil adnotatur, eius lectiones C et R propagari conicere licet. qua de causa quin tertiae familiae archetypus contra legente

Archetypi
cognatio cum
V

*) Cf.: 477,2. 13. 16; 480,12. 19; 481,18; 494,6; 508,2. 4; 518,8; 577,1. 19; 603,4; 610,3; 633,16; 640,5; 643,23; 644,7; 645,5; 668,10; 676,17; 677,9; 679,13; 681,5; 682,1; 683,14; 684,2; 687,19; 690,17; 694,3; 722,11; 723,5; 725,9. 16; 735,13; 736,8 etc. — contra CR cum V non concordant uelut 481,19; 483,2; 492,7; 494,19; 498,11; 499,10. 19; 500,5. 23; 501,1. 17; 508,8; 510,23; 511,16. 21; 513,10. 17; 514,12 etc.

Eius interpolationes et coniecturae.

quodam magistro ex Veronensi exemplari uel eius prorsus gemello totus sic emendatus fuerit, ut lectiones supra lineas adscriberentur, unde modo in C modo in R, saepius in utrumque transirent, equidem nullus dubito. tu uero hanc opinionem siue probaueris siue reieceris, id concedas necesse est eandem rationem criticam, eandem coniecturarum farraginem, eandem interpolandi audaciam atque Veronensis esse demonstratum est, in hoc libro conspici. nam et ipse obscura explanauit, corrupta uel quae uidebantur longe a genuina mendorum forma deflectens correxit, durius dicta perpoliuit, rariora uulgaribus permutauit, ut fallaci specie decepti permultas lectiones inde petitas mordicus tenerent editores. non multis exemplis hoc confirmare opus est, cum lectiones interpolationis notis plurimae insignitae sint, e. c. haec ponantur: in *loquendi* uerbo quod cum accusatio coniunctum saepius auctor usurpauit uelut 255,8 *facinus puella commissum tam loqui et indicare non potuit, quam nec intellegere prius potuit et arcere*, 255,25 *ad loquendum alienum circa se crimen necdum habuit aetatem*, 398,21 *non loquimur magna sed uiuimus*, 603,13 *ordinationem et rationem rei gestae loquantur*, 576,7 *cum caritatem circa me uestram dulciter ac saepe loqueretur*, postremo loco haesit ille et scripsit *cum de caritate circa me uestra*, idem quod P (cf. p. XXXIII) et ipse meliorum acerrimus defensor et uindex p. 603,13 tentauit. — pronomen *suus* si idem sit ac *proprius* seuerioribus legibus adstrictum nullis teneri optimorum scriptorum exemplis constat et apud Cyprianum saepissime occurrit (cf. indicem). non intactum reliquit ille 598,21 *catholicae ecclesiae corpus suum (corpus unum C, unum corpus R, corpus P) scindere ac laniare nituntur*, 765,20 *baptismo ecclesiastico maiestas sua (cius R) et sanctitas derogatur*, 693,10 *quale in conspectu Christi eius ecclesiae suae (suae omittit CR) gaudium*. — *alius* et *alter* promiscue habentur uelut 197,9 *quis non id exsecretur et fugiat quod alii fuerit exitio? quis id adpetat et adsumat quod ad necem alterius pro gladio fuerit et telo*. in C et R *alium* mutatum est in *alterum* 645,21 *alium pro altero reum fieri*. sane pronum erat sic scribere, quia l. 14 praecesserat

peccato alterius inquinari alterum. — *inde* pro *ex hac re* uel *ex hac causa* quod quamuis raro etiam ueteres dixerunt (cf. Hand *Turs.* II 364) apud Cyprianum non inusitatum est optimisque codicibus traditur 468,18: *ceterum quantum uult inde* (i. e. *ex sua arte*) *quaerat, qualis quaestus est qui de conuiuio Abraham et Isaac et Jacob homines rapit*, ubi C et R scribunt: *ceterum quantum uelit adquirat, qualis quaestus est* (indicatiuus uero in coniunctiuum a C et R mutatus simili loco p. 829,23 firmatur: *quantum uult hic uel inuida crudelitas . . . uinculis teneat, cito a terris et poenis istis ad caelorum regna uenietis*); eadem causa in uerbis 667,20: *non tamen ideo cedendum est quia minantur, ut inde aduersarius et inimicus maior est Christo quia tantum sibi uindicat et adsumit in saeculo*, C et R pro *inde* maluerunt *ideo*, sed etiam ubi *inde* nihil offensionis praebere uideatur, extirpatum est in uerbis 602,10: *necessarium duximus ut scribentium nobis inde collegarum nostrorum firma et solida auctoritas pararetur*, quae ita correxerunt: *ut scribentium de nobis collegarum nostrorum firma et solida auctoritate pararentur*, nisi forte *inde* ante *nobis* positum praecedente *m* syllaba priore truncatum est. — *offocari* quod duobus tantum locis exstare lexicographi docent, quinquies Rönisch (*Itala* p. 195) inuenit quodque 632,18 optimis libris confirmatur, in *soffocari* (i. e. *suffocari*) mutarunt. — *supersedere* idem atque ‘*manere perseuerare quasi in uoluntate et consilio sistere*’ ualere Nonius Marcellus (p. 40 ed. Merc.) tradit nec exemplis hic usus probatur (quae grammaticus adfert inepta sunt) nisi uno Cypriani 603,1 *obstinatione sua uel furore supersederunt et ad nos redire noluerunt*, ubi si erratum est, lenissima coniectura *supersedere* res conficitur, paulo longius a uerbis traditis deflectentes C et R coniecerunt: *obstinatione (in obstinatione C) uel furore suo perseuerauerunt et ad nos redire noluerunt*, correctoris manus manifesta est nec explicatio desideratur in his:

lectio uera.

p. 692,23 *acceptor columbam*p. 706,15 *poturos*

lectio codicum CR.

*columbam accipiter**potaturos*

	lectio uera.	lectio codicum CR.
p. 609,18	<i>adfirmarunt</i>	<i>adfirmauerunt</i>
p. 678,9	<i>cooptarunt</i>	<i>cooptauerunt</i>
p. 684,3	<i>nuper grauitate dam- narunt</i>	<i>grauiate nuper dam- nauerunt</i>
p. 505,1	<i>cum ... oportet</i>	<i>cum ... oporteat</i>
p. 668,9	<i>cum deus tradi permittit</i>	<i>cum deus tradi permittat</i>
p. 582,15	<i>decem nouem dies</i>	<i>decem et nouem dies</i>
p. 678,18	<i>uiginti quinque</i>	<i>uiginti et quinque</i>
p. 493,10	<i>hostiam se ... futurum</i>	<i>hostiam se ... futuram</i>
p. 546,7	<i>docete gentes omnes tin- guentes eos</i>	<i>docete gentes omnes tin- guentes eas</i>
p. 495,5	<i>accipiant coronas uel de opere candidas</i>	<i>accipiant coronas uel de operibus candidas</i>
p. 653,4	<i>faciem singulorum uide- mus</i>	<i>facies singulorum uide- mus</i>
p. 693,6	<i>cum occidere innocenti- bus nec nocentem liceat</i>	<i>cum occidere innocenti- bus nec nocentes liceat</i>
p. 578,11	<i>spectaculum deo uestris uirtutibus exhibetis</i>	<i>spectaculum deo de uestris uirtutibus exhibetis</i>
p. 492,3	<i>accepit coronam dei con- summatione uirtutis</i>	<i>accepit coronam de con- summatione uirtutis</i>
p. 505,20	<i>quamdiu in uis domini non ambulauerunt, datam sibi gratiam tenere non potuerunt</i>	<i>quam diu in uis domini ambulauerunt, datam sibi gratiam tenere potuerunt</i>
p. 600,23	<i>ponderantes quod ... et legi debeat et audiri</i>	<i>ponderantes quod ... nec legi debeant nec audiri</i>
p. 764,22	<i>si scorpii ... in aquam praecipitati praeualere possunt ... , possunt et spiritus nequam ... per- manere ultra in hominis corpore</i>	<i>si scorpii ... in aquam praecipitati praeualere non possunt ... , sic et spiritus nequam ... per- manere ultra non possunt in hominis corpore (C).</i>

uerba simplicia ut in V ita in CR compositis permutantur uelut 494,17 *peruenerunt*, 510,4 *delimare*, 597,11 *referebant*, 678,11 *cognoscere*, 680,23 *praeccluditur*; ubi contrarium occurrit interpolationis suspicio non abest uelut 599,15 *niterentur quantum*

possent et laborarent, 675,20 *id enitimur et laboramus*. (nam his locis reliqui codices et similibus 415,13; 680,15; 699,7; 725,6; 527,22 omnes composita tuentur), 693,24 *erudescit* (praecedit *erescit*). scripturae sacrae locos 497,16; 640,14; 671,4; 679,3 consulto omisi, ubi et haec et multo grauiora ex alia interpretationis ueteris recensione inuecta uidentur. apertius etiam interpolatoris manus perspicitur in additamentis. non dico exiguas uoces ut praepositiones et particulas passim explicationis gratia adiectos (id multo frequentius in MQ occurrit), sed adduntur ampliora uelut 480,2 *iuniori*, 481,19 *fulgebunt iusti et tamquam seintillae in harundineto discurrunt*, 493,8 *omnis autem qui agonizatur in omnibus continens est*, 515,20 *non facile tribuantur* (quibus lacuna qua proxima hiant suppleatur), 584,24 *fraternitate*, 625,4 *robustam*, 632,11 *a nobis*, 646,20 *nullam uindemiam premes*, 668,23 *et moneat scriptura diuina*, 714,23 *quotienseumque enim ederitis — quodadusque ueniat*, 713,20 (cum Cyprianus scripsisset: *nisi si in sacrificiis matutinis hoc quis ueretur, ne per saporem uini redoleat sanguinem Christi*) . . . *ueretur ne uinum offerat, ne per saporem uini odore fragrante* (*fraglantia* R, *flagrantem* C) *ab infideli conscientia* (*ab infideli conscientia* omittit R) *odor uini horis* (*umbris* C) *matutinis fuerit agnitus et cognoscatur esse christianus, dum nos sanguinem* (*sanguine* C) *Christi in uini oblatione* (*in uini oblatione* omittit C) *confundimur*. ex his quae de codicum CR condicione exposui quam caute in crisi adhibendi sint apparet; equidem paucas eorum scripturas recepi (cf. 507,3; 582,10; 585,15 sq., 599,6; 678,7; 683,7), saepius meis inuentis quam eorum interpolationibus acquiescere malui.

His codicibus inter tres familias diuisis adiungam nonnullos quos paucarum epistularum in crisi adhibui, mixtum genus utrimque, in quibus et scripta singula ex codicibus modo huius modo illius familiae deprompta sint et scripturae singulis familiis propriae uarie confundantur accedente etiam mira interpolatione coniecturarumque farragine. primo nominandus est codex Bam-

Codices
interpolati
recentiores.

- B bergensis (B) 476 saec. XI, quo continentur haec*): libelli I. IV. VI. V. VIII. X. XIII. XI. XII. VII. IX. III, epistolulae 63. 30. 6. 28. 37, *Item ad eosdem de laude martyrii*, 10. 11. 58. 46. 12. 76, 79. 78. 77. 32. 20. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 60. 57. 55. 38. 39. 40. 67. 43. 65. 73. 71. 70, *Sententiae episc.*, 72. 74. 69. 64. 2. 1. 61. 54. 66. 4, *De eo quod idola dii non sint, Aduersus Iudaeos*, 56. 3, *Caena Cypriani, Oratio*. scriptorum maximam partem ab alterius familiae codice pendere loci permulti possunt probare, ubi uel in leuioribus mendis ita cum MQ uel cum T uel adeo cum MQT conspirat**), ut ea ex communi origine seruata esse credamus necesse sit. ad alia exemplaria singula scripta non pari cura nec ad eadem omnes emendata sunt. sic in libello *Quod idola dii non sint* ex Veronensi multae scripturae petitae sunt, quod in reliquis parcius factum est, ubi primae familiae codices non nihil suppeditarunt. codicem Halmio benigne intercedente Vindobonam transmissum post Krabingerum denuo contuli. similes sunt codices Parisiensis 15282 (H) olim Sorbonicus 207***) saec.
- H

*) Imagini Cypriani pagina prima depictae subiecti sunt *Versus secundi Alexandri papae ab ipso editi*

*Martyris et sacri Cypriani praesulis archi
Alexander ego Romanae papa supremo
Non propriis meritis residens in culmine sedis
Haec sacra describi feci dictamina libri
Hilario sancto quem nunc pro munere mando,
Quis fuit et quantae clarescat ut hic Cyprianus.
Doctor erat sanctus uita meritisque probatus,
Virtutis magnae, praesul Kartaginis altae,
Totius Lybiae, quae pars est tertia terrae,
Theologus rector, clarissimus utique rhetor.*

his adiungitur breuis descriptio uitae epistularumque capitulatio.

**) Cf.: 469,7; 470,2. 9; 471,14; 565,4; 586,5; 594,3; 615,21; 621,6; 622,8; 656,20; 661,26; 726,8; 727,8; 729,21 etc.

- Codex Paris. 1655. ***) Ex hoc codice deprompta sunt quae inueniuntur in Parisiensi 1655 saec. XII—XIII: epistolulae 63. 55. 6. 28. 37. 10. 11. 38. 39. 58. 76. 73. 71. 70, *Sententiae episc.*, 74. 69. 67. 64. 2. 60. 57. 59. 47. 45. 44. 43. 65. 1. 61. 46. 4, *Quod idola dii non sint*, 56. 3, *Cena* (fol. 47^b); partim ex eodem partim ex Compendiensi (E) uel simili quae exstant in Parisiensi 1650 (g) olim Baluziano saec. XIV: libelli I. IV. VI. V. VII. VIII. XI. XII. XIII. X. II (*tractatus de uno uero deo et de idolis gentium*). III. IX, *De laude*
- Codex g

XI—XII et qui ex eo ortus uidetur*) Trecensis 442 (β) olim β
 Dionysianus saec. XIII, quibus continentur haec: libelli I. IV.
 VI. V. VII. XI. VIII. X. XII. XIII. (VIII. XI. XII. XIII. X
 Trecensis). IX (inserit *De laude martyrii Trec.*). III, epistulae
 55. 6. 28. 37. 11. 38. 39. 58. 73. 71. 70. 63. 76. 74. 69. 40. 67.
 64. 2. 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 13. 43. 65. 66. 4. 3. 72. 61. 1.
 46. 56. 54. 20. 30. 31. 12. 77. 78. 79. 32. 51. his adiciuntur in
 H: *Ydola non deos esse sed diabulos et zebulos* (= lib. II),
 epist. 10, *De duobus montibus, Aduersus Iudaeos*, epist. 80,
Cena (fol. 205^b in calce legitur *Contuli absolui VIII. Kal.*
Jul. MDCXC VIII Steph. Balazius); in β : epistula subditicia
Cornelii pape ad S. Cyprianum (= App. 272,7), *Quod idola dii*
non sint, epist. 80. 10. 81 (cf. *Catalogue général* II p. 196).
 codicem H ideo non prorsus neglegendum esse putavi, quia et
 in quibusdam scripturis et in scriptorum ordine uelut in epistulis
 57. 59. 52. 47. 45. 44 et 61. 1. 46. 56. 54. 20. 30. 31 sese ex-
 cipientibus artior eius quam reliquorum ullius cum fragmentis
 Bobiensibus (F) coniunctio conspicitur. eiusdem denique generis
 sunt codices Parisienses 1659 (ρ) saec. XII—XIII, ex quo edi- ρ
 tiones typis descriptae originem ducunt. 1654 saec. XII—XIII,
 14460 (i) olim Victorieus 77, qui haec continent: epistulas 60. i
 57. 59. 67. 13. 69. 65. 43. 1. 2. 4. 70. 72 (in calce huius epi-
 stulae fol. 35^a legitur in ρ : *Cecili Cypriani ad Cornelium papam*
liber primus explicit eiusdem ad Donatum secundus incipit),
 lib. I. X. XI. IX. XIII. XII. VIII. IV, epist. 63. 37. 38. 10
 (10 omittit i), lib. V. VI. VII, epistulas 30. 52 (*eiusdem quarta*
inscribitur in ρ). 47 (*Ad Cornelium papam quinta ρ*). 45 (*Ad*
Cornelium papam sexta ρ). 44 (*Ad Cornelium papam septima ρ*).
 51 (*Ad Cornelium papam octaua ρ*). 61. 46. 54. 32. 20. 12. 78.
 64. 3. 14. 49. 50. 68. 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56

martyrii, epistulae 4. 63. 64. 66. 2. 3. 1. 67. 19 (inde a uerbis *significastis*
in = p. 525,12. 26. 25. 56. 9. 29. 7. 40. 38. 39. 28. 37. 31. 20. 38. 32. 43.
 44. 45. 47. 46. 52. 51. 54. 59. 57.

*) Cf.: 557,16; 558,4; 559,2. 11. 17; 560,18; 561,9. 10. 17; 562,3. 7. 13;
 563,5. 6. 14.

(56 omittit codex 14460). 7. 76, *Quod idola dii non sint, De singularitate clericorum, De duobus montibus*, epist. 6. 55. 28. 11. 39. 58. 69 (dimidiam inde a *quaesisti* = p. 760,14). 48. 66. 40, *Ad Quirinum* librum I et II et *Reuelationem capituli beati Ioannis baptistae* (deest haec narratio in codice 1654, cuius loco *Sermones de Maria* adduntur)*). hi tres codices interpolatissimi operum longe maximam partem inde ab epistula 37 usque ad 40 exceptis libellis *De singularitate clericorum* et *De duobus montibus* immutato ordine ex codice Oratoriano (o), de quo p. XXXVIII egi, receperunt; reliqua unde nacti sint, nescio, sed proprii nihil habent nisi interpolationes maximas. codices praeter eos quos nominaui in bibliothecis Galliae Germaniae Italiae inueni permultos; nulla enim amplior bibliotheca exstat, in qua non Cypriani libri asseruentur. sed uulgatissima tantum scripta eaque interpolatissima exhibent, quare eos describere operae pretium non est. binas denique epistulas rariores 4 et 80 Wirceburgensi W G 56 (W) saec. IX (?), 80 et 81 Sangallensi 454 (G) saec. IX debeo.

Caput tertium.

Appendix. Cypriani operibus genuinis Appendicem adieci scripta eius suppositicia non quae editionibus feruntur omnia, sed selecta comprehendentem. neglexi uero ea quae quibus auctoribus adscribenda sint hodie sat certo constat, uelut Rufini *Expositionem in Symbolum apostolorum* et Arnoldi Carnotensis abbatis Bonae Vallis opusculum *De cardinalibus Christi operibus* amplissimum, quod cum reliquis eiusdem auctoris scriptis Fellus in editione Oxon. emendatius edidit, deinde ea in quibus argu-

* fol. 183^b in calce cod. 1654 legitur: *hic est liber sancti Petri sollatensis beatiq. Mauri abbatis. siquis eum ab eadem ecclesia fraude aliqua subtraxerit, sit anathema nisi restituerit.* — epistulas eodem ordine atque illi tres inde ab epistula 57 usque ad 63 exhibet codex Parisiensis 1922 saec. XIII; deinde adduntur: epistula 56, *Mihi quidem fidelissime papa Laurenti* (= *Expositio Rufini in symbolum apostolorum*), *Ad Quirinum* liber I et II et aliorum scripta.

menti futilitas nec scriptoris uetustate nec sermonis proprietate compensetur, uelut *Confessionem Cypriani, Reuelationem capitis beati Ioannis baptistae*, quae narratio quo casu in editiones inreperit infra demonstrabitur, et *Cenam* uel *Cenae disputationem**). reliqua quae recepi cum in editionibus tanta deprauatione laborarent ut pleraque intellegi non possent, ad uetustissima exemplaria maximam partem adhuc ignorata quantum fieri potuit accurate castigauit. in singulis emendandis qua ratione ars critica factitanda sit, paucis potest tractari. partim enim codicibus alterius familiae et primae, de quorum auctoritate satis dictum uidetur, seruantur, partim emendatio codicum paucitate et antiquitate id est interpolandi errandique causa minus multiplicata adiuuatur.

I *De spectaculis*. hoc opusculum quod ex codice μ uel prorsus gemello editio Manutiana in lucem protulit perraro in mss. libris apparet. Baluzius duos habebat Fuxensem (Z) et Remensem (r), reliqui editores nullum. libris Baluzianis diligentius a me excussis addidi tertium Monacensem (μ). qui quomodo inter se cohaereant supra indicatum est p. XLVIII: ex uno scilicet fluxerunt archetypo, quem codices μr integrius repraesentant ita inter se conexi, ut unius instar habeant libri, a quo summa interpolatione Z degenerauit. hac ratione textum corruptissimum permultis locis rectius constitui, sed conplura emendanda aliis reliqui in opusculo non indigno, in quod uiri docti operam suam conuertant. — II *De bono pudicitiae*. hunc tractatum quem Erasmus primus edidisse creditur editionem Dauentriensem

*) Hoc libello ineptissimo nullus frequentius describebatur. uersibus latinis *Caenam* reddidit Azelinus monachus Remensis *ad Henricum imperatorem imitatus Cyprianum Carthaginiensem* (cf. Salmasii not. ad Flauium Vopiscum p. 396). in codice Monacensi (μ) fol. 207* uersiculi praemittuntur *dm̄ Ioannis de caena sc̄i Cypriani martyris*, quibus Carolum imperatorem alloquitur, eiusque fit mentio in calce fol. 212 *Vnde gaudens letabatur impr̄ Carolus Cum Francigenis poetis, cum gallis bibentibus* etc. Maurus quidam eandem *Caenam* germanis uersibus conditam Lothario regi Francorum filio Ludouici IV dedicauit (cf. Leibnitzii epistolam in Oudinii *Comment. de script. eccles.* I 275 sq.).

ante Erasmus edidisse infra narrabo. ex Dauentriensi Erasmus in suam recepit emendatione accedente fere nulla. nec quicquam in corrigendis mendis reliqui praestiterunt. sunt enim codices eius rarissimi. praeter uetustissimum Vossianum lat. 40 saec. X (K)*, quem uir illustrissimus Du Rieu qua est insignis liberalitate Vindobonam misit, Parisiensem (Z) cuius saepius denotauit interpolationem adhibui. exstat uero tertius, Vossianus lat. 108 saec. XIII, isque fuit fortasse unde editio princeps petita est. certe quin ea ex codice Vossiano quam Parisiensi similiori fluxerit propter lacunarum aliquot mendorumque communionem dubitari nequit. quondam exstiterunt conplures: ex codice insigni et uetusto Carthusiae Coloniensis Grauius scripturas quasdam protulit, codices Ludouici Carrionis et S. Pantaleonis Coloniae Pamelius laudat. — III *De laude martyrii*. hunc libellum Cypriani aetate conscriptum editores ad corruptissimum alterius familiae exemplar exegerunt uel potius cum Erasmus primus ex codice eius generis Gemblacensi edidisset, inemendatum reliquerunt. praeter codices MQT, quorum comparatione ad alterius familiae archetypum cognoscendum peruenitur, libris LNP usus sum, quos in unum codicem parentem conuergere supra demonstratum est; cuius praestantia quanta sit nusquam melius cognoscitur. eum uero Seguieriano (S) cedere par erat in altera libelli parte inde a uerbis *sa sufferre* (= App. 39,3) in eo exstante. his praesidiis in hac demum recensione permulta quae antea intellegi non poterant rectius constituta sunt, plura restant adhuc obscura et restabunt. nam utrum ea contorto genere dicendi quo scriptor utitur explicanda sint an librariorum erroribus debeantur uix potest decerni. — IV *Ad Nouatianum*. hunc tractatum ab episcopo cum Cypriano aduersus Stephanum (cf. A. 55,4) et Felicissimi schisma (cf. A. 54,12) stante paullo post Decianam persecutionem (cf. 57,25) conscriptum postquam editio Dauentriensis Cypriani operibus adiecit, editores cum ad res de quibus

* Continet libellos IV, *De bono pudicitiae* (fol. 8^b—13^a). VI. V. XII. XIII. VIII. X. IX, epist. 11, tractatum *Ad Nouatianum* (= App. p. 52,8) et lib. XI.

Cyprianus maxime agit explicandas non nihil conferre uiderent, retinuerunt, sed praeter Grauium et Pamelium, qui codices Carthusiae et S. Pantaleonis laudant, subsidiis nouis nullus usus est. codices enim huius libri sunt rarissimi, quem unius Vossiani (K) fide emendauit. cum in editione (p. 52,9) Erasmi editionem principem dicerem errauit; nondum uideram Dauentriensem, ex qua Erasmus tractatum ad uerbum fere repetiuit locis paucis coniectura mutatis; non inutile esse putauit lectiones Dauentriensis ab hac recensione discrepantes subicere:

p. 52,19 <i>prospicit</i>	p. 53,3 <i>sit</i> post <i>separatus</i> add.	6 <i>foris</i>	15 <i>ex-</i>	Collatio editionis Da- uentriensis.
<i>cussa</i> ut K	16 <i>domo</i> om.	17 <i>quod</i> ut K	21 <i>te</i> om.	
<i>quis</i>	p. 54,4 <i>chortem</i>] <i>ouile</i>	8 <i>ordinationem</i>] <i>ordinem</i>	12 <i>isti</i>	
om.	<i>ifelicissime</i>	13 <i>furoris</i> om.	15 <i>dum</i>] <i>aut</i>	21 <i>intelligun-</i>
<i>tar parum et si non interpolantur</i>	24 <i>Ysaïas</i>	p. 55,3 <i>archu cum</i>		
<i>hij</i> s	4 <i>in qua et cetera quae in ea inuenta</i>	8 <i>amplius</i>] <i>ultra</i>		
11 <i>poterint</i>	19 <i>caelestis</i>	22 <i>spiritualem olim</i>	25 <i>permissum</i> om.	
p. 56,3 <i>l'unitas</i>	7 <i>proruperint</i>	9 <i>exercebant</i>	10 <i>redundare</i>	
14 <i>reptili</i>	15 <i>cathacismi</i>	17 <i>ediximus</i>	20 <i>supereffusa est</i>	
21 <i>significabantur</i>	23 <i>aque</i>	24 <i>illa</i> om.	26 <i>audacter</i>	27 <i>domi-</i>
<i>nus ruinum</i>	p. 57,5 <i>sic et et</i> om.	16 <i>uos</i> ut K	<i>igitur</i>] <i>ergo</i>	
20 <i>recepti medelis</i>	23 <i>olee</i>	22 <i>hi ipsi</i>] <i>hij</i>	p. 57,1 <i>non metuerunt</i>] <i>meruerunt</i>	
<i>meruerunt</i>	2 <i>tradere et</i>	3 <i>insane mentis</i>	6 <i>lupos seu adhuc-</i>	
<i>usque</i>	9 <i>in caelis est</i>	10 <i>statuta</i>] <i>praecepta</i>	11 <i>exemplum dia-</i>	
<i>boli secuta nunc exercere conetur</i>	14 <i>et</i> om.	15 <i>intelligunt inter-</i>	<i>pretentur</i>	
21 <i>nomine tuo</i>	23 <i>tunc</i>] <i>in</i>	p. 59,2 <i>uominis mutastis</i>		
<i>uelum</i>	4 <i>hic esset</i>	8 <i>illam</i>	11 <i>paenitentiam . . . l. 13 dicentem et</i>	
om., add. Grauius	16 <i>et conuertimini</i>	18 <i>aleo</i>] <i>ideo</i> (sic etiam Erasmus)	p. 60,5 <i>nomen sanctum, item l. 8</i>	10 <i>sanctificatus fuero</i>
13 <i>tabescimus</i>	15 <i>sicut</i>] <i>sed</i>	18 <i>sic per Ysaïam</i>	20 <i>Iheremias</i>	
23 <i>dicit</i>	28 <i>qui</i>] <i>quod</i>	29 <i>quodque</i>	p. 61,5 <i>infricis ille</i>	9 <i>Petrè</i>] <i>Simon, item l. 14, 21</i>
10 <i>erant</i>	11 <i>ei</i> om.	14 <i>illorum diligit</i>		
16 <i>intraui</i>	23 <i>ecce delicta donantem</i> om.	28 <i>qua</i>	p. 62,1 <i>allo-</i>	
<i>filis</i>	2 <i>domini</i>] <i>hominibus</i>	3 <i>dedignatur</i>	4 <i>quando</i>] <i>quondam</i>	
5 <i>et fratri eius</i> om.	11 <i>eum</i>	13 <i>amica</i>	17 <i>iudicium et iustitiam</i>	
22 <i>ab</i>] <i>a</i>	23 <i>eum facit</i>	25 <i>resistit</i>	26 <i>exaltat</i>	p. 63,1 <i>perdit</i>
6 <i>exaeccurunt</i>	7 <i>sceleratus et</i>	12 <i>caninam</i>	16 <i>peniteret</i>	20 <i>sit</i>
<i>uana</i>	24 <i>quoque</i>	p. 64,7 <i>fuertit sceutus</i>] <i>fecerit</i>	17 <i>nephauda</i>	
<i>persona</i>	22 <i>tradidit</i>	p. 65,5 <i>remisistis</i>	8 <i>de manibus eorum</i> om.	
12 <i>de</i>] <i>in</i>	13 <i>dispersi</i>	15 <i>custodiam</i>	19 <i>perijt</i>	21 <i>congratula-</i>
<i>mini</i>	23 <i>super uuo peccatore penitentiam agente</i>	26 <i>ex denariis</i>		
<i>uum nonne</i>	p. 66,1 <i>suas</i> om.	12 <i>inquit</i> om.	13 <i>et</i> 18 <i>peribitis</i>	
24 <i>et</i> om.	p. 67,3 <i>esse</i> om.	14 <i>factis . . . omnibus</i> om.	18 <i>eius</i>	

21 ei modo] quo 23 alterum de om. p. 68,5 et abscondite uos om. 25 factus est sol 27 ceciderit 32 com-
morabor. 18 deacipiat

V De rebaptismate. libellus contra Cyprianum a Stephani amico conscriptus a. 1648 primum a Rigaltio editus est. edidit uero ad apographum quod ex codice S. Remigii Remensis Sirmondus confecerat non ea qua unicum codicem excutere debebat diligentia atque cura. nonnullos huius apographi errores Baluzius qui post Sirmondum codicem iterum contulit correxit. sed dolendum est eum non diligenter adnotasse, utrum quae diuersa exhibuit sic in codice exstitissent an coniectura essent inuecta. has discrepantias legenti diiudicandas in adnotatione proposui. codicem ipsum frustra a me Remis quaesitum cum uetustissimis illius bibliothecae libris incendio deletum esse puto. — **VI De aleatoribus.** huius libri codices quotquot exstant ex uno alterius familiae archetypo interpolatione ab origine degenerante propagati sunt. nam quin codex Parisiensis 13047 (D), quem conplura scripta inde transscripsisse supra p. XXII dixi, et ipse ad hanc originem redeat, in tanto uerorum falsorumque consensu dubium non est. in emendatione id imprimis animaduertendum est, quod editores omnes fugisse mireris, libellum sermone uulgari conscriptum esse, cuius uestigia oblitterata in recentioribus codicibus manifestissima modo in hoc modo in illo antiquiori apparent, uelut A 99,6 *duplicem ac geminum crimen admittunt*, 101,18 *ad nocentio rem studium* (cf. 97,8), 100,10 *a dei seruos longe sit scientes* (cf. 103,17; 99,18; 102,2), 99,2 *sub ossuorum multiformi numero*, 101,14 *se deuouunt, parentorum originem dehonora nt* (cf. 98,14; 100,9; 94,10; 97,13). — **VII De duobus montibus (Sina et Sion).** hic tractatus et duo proximi nulla alia de causa in alterius familiae collectionem operum Cyprianicorum recepti esse uidentur, quam quia celeberrimi exstabant Cypriani *Ad Quirinum* libri uulgo *Aduersus Iudaeos* inscripti. archetypi integritatem etiam in his codex T optime seruauit; quare eum imprimis sequendum esse statui. ea uero integritas in tractatu *De duobus montibus* cabbalistarum delira-

mentis imbuto non regularum grammaticarum obseruatione sed earum neglectione cernitur mendorumque ubertate. uberrimum enim in hoc codice uulgaris sermonis fontem aperuisse mihi uideor. praeter casus praepositionum confusos A 111,24 *inter quibus*, 107,6 *per angelo* (= 110,17. 18; 113,17), 107,12 *de tempus et factum* (= 111,8; 112,3), 112,8 *eum imperatorem et regem suum* (= 113,21), 108,21 *in caelis ascendit* (= 109,11) occurrunt etiam insolentiora, uelut 106,17 *huius mundi conuersus* (= 117,2; 118,8), 114,22 *mortiferare* i. e. *interficere* (= 115,3), 113,19 *inpulita mente*, 112,7 *uiuabunt*. 105,9 uero i. e. *uerum* (= 106,21; 110,16; 117,8. 14), et casuum significatione prorsus delitescente accusatiui pro ablatiuis positi 105,21 *totus mundus facta mala a diabolo . . maculatus* (cf. 111,22; 109,23). eum qui hos aduersus Iudaeos tractatus collegerit ne noluisse quidem Cypriani eos putari opusculum VIII *Ad Vigiliam episcopum de Iudaica incredulitate* demonstrat, cuius in calce A 132,16 auctoris *Celsi* nomen exstat quod recentiores demum libri in *Caccilium* mutauerunt. est uero epistula nuncupatoria episcopo Vigilio scripta, cui Iasonis et Papisci dialogum de religione quem ex Graeco in Latinum uerterat Celsus dedicabat. eum natione Graecum fuisse frequentes graecismi arguunt (cf. A 127,4 *eius non nisi ad diuina mens pateat et ad caelum ac superna oculos cordis attollens Christi lumen partae iam salutis* (i. e. *parta iam salute*) *aspiciat*; cf. 126,15; 128,20; 230,7. codices quos praeter T adhibui Z^{ut}, quia ex eo ipso fluxerunt, nullius fere sunt auctoritatis, nisi quod in t, quem nullo alio intercedente ex T descriptum esse p. XXXIX monui, diuersae recensiois uestigia apparent, quae quomodo explicanda essent ibidem dictum est. insignes scripturarum discrepantias Prudentius Maranus in editione Baluziana ex Remigiano codice uetustissimo, quem nolim propter uerba mea App. p. 119,10 cum recentiori (r) confundas, seruauit. in emendatione libelli IX *Aduersus Iudaeos (qui insecuti sunt dominum nostrum Iesum Christum)* praeter codices MQT eiusdem familiae quartum B (cf. p. LVI) non neglegendum esse putauit. ceterum hic tractatus nullius est pretii.

quod etiam in proximas duas (X et XI) *Orationes* cadit, quarum priorem ad codicem T, alteram ad uetustissimum Veronensem X, 8. saec. VIII (Y), qui inter Augustini scripta eam fol. 151 sq. exhibet (cf. Reifferscheidii *Bibl.* p. 21), exegi. — XII *De duodecim abusiuis saeculi* tractatus Cypriano Augustino Origeni in codicibus, Erardo cuidam propter marginalem libri mss. inscriptionem a Pamelio, S. Patricio Hibernorum apostolo quia in linguam Anglorum ueterem translatus Homiliarum Saxonicarum exemplari asseruatur ab Anglis adscriptus nullas antiquitatis notas prae se fert. ex innumeris eius codicibus tres elegi uetustiores Sangallensem 89 saec. IX (G), Parisiensem 18095 (olim Notre Dame 228) saec. X (X), Vindobonensem 1010 saec. XI (V). G¹ et X diuersas recensiones, G² et V ex utraque mixtam, qualis in recentioribus libris est frequentissima, ostendunt. ad G¹ textum constitui. — XIII *De singularitate clericorum* opusculum ad codicem Parisiensem 13331 olim Sangermanensem 839 saec. IX (C), qui a scriptoris aetate non multum distare uidetur, emendauit. ceterum Parisienses iq et Vindobonensem 1064 saec. XIII, in quo fol. 42^a Origeni adsignatur, inspexi. sed operae pretium non uidebatur discrepantes lectiones eorum, qui prae Parisiensi nullam obtinent auctoritatem, adicere. — tractatum XIV *De duplici martyrio* 'in uetustissima bibliotheca repertum' Erasmus Cypriani operibus a. 1530 adiecit, non a personato quodam Isidoro eum profectum esse arbitratus, sed a Cypriano ipso. indicia uero Pseudocypriani, qui persecutionum Diocletiani et Maximini (231,26), Caesaris Turcarumque (238,29) mentionem faciat, cum manifestiora sint quam quae Erasmus fugere potuerint, nescio annon iure Grauius et alii ipsum libelli subiectorem esse sint suspicati. certe nemini post Erasmus librum mss. uidere contigit. — XV *Paschae Computum* cum nouis praesidiis nullis emendare possem, ex Oxoniensi editione ad uerbum fere in hanc receptam esse nemo uituperabit. hic liber codice Remensi (b) Cypriano falso adscriptus (cf. Tillemont *Hist. Eccl. S. Cyprien art.* LXV t. IV p. 193) Gordiani anno quinto Arriano et Papo consulibus a. a Christo n. 243 editus

est (p. 268,19). quantum ad Hippolytei canonis artificium explicandum conferat, uir doctissimus De Rossi (*Inscript. Christ.* uol. I p. LXXX) his uerbis docet: *Hippolytei canonis artificium omnes, opinor, statim intellexerunt, si librum quemdam de paschali computo Cypriano adscriptum uel leuiter attenderunt. Confectus enim est anno 243, uix uiginti circiter post editum Hippolyti canonem annis; et tabulam continet illi ipsi canoni paene geminam, quae toto eo libello luculenter explicatur et declaratur, quare nequico satis mirari tam insigne monumentum, quod libri ab Hippolyto conscripti iacturam magna certe ex parte compensat, ab Hippolytei cycli interpretibus altissimo premi silentio uel potius plane ignorari.* textum libri ad duos codices, quorum lectiones Wallisius in editione Oxon. accurate enotauit, unum scilicet hodie deperditum bibliothecae S. Remigii Remensis olim LXXI tum nero 133 saec. IX (b), cuius apographum Mabilion confecerat, alterum bibliothecae Cottonianae 'sub finem noni a Christo saeculi' exaratum (c), qui Londini hodie asseruatur, recognoui, meliorem quam Remensis offert recensionem potissimum secutus. ex eodem tabula repetita est, cuius materiam confusam et male digestam in ordinem redigere non meum esse putauit. ceterum De Rossi eam a se restitutam in commentario ad Hippolyti canonem euulgatum iri promisit (l. c. p. LXXXI). explicationi seruiet pinax a Wallisio ad auctoris mentem confectus quem ad calcem libelli adieci. — XVI *Epistulae*. epistolium primum Donati ad Cyprianum Pamelius ex codice Cambrensi protulit, mihi codices MQ suppeditarunt. alteram epistolam Cornelii ad Cyprianum nonnisi in uno Trecensi 412 (β) inueni, Baluzius in duobus: in nullo uera inscriptione instructa est. nam quin eius auctor deperditas Stephani papae litteras, in quibus Cyprianum pseudochristum et pseudoapostolum et dolosum operarium appellauerat (cf. epist. 75 p. 827.5), reficturus fuerit dubitari nequit. epistolam tertiam ad codicem Fuxensem (Z) unde eam Baluzius deprompsit accuratius exegi. ad quartam praeter Baluzianos duos Fuxensem (Z) et Remensem (r) tertius Monacensis (μ) praesto fuit. eorum propinqua cognatio et Fuxensis insignis interpolatio

etiam hic conspicitur. ceterum nonnulla rectius apud Hieronymum (h) leguntur, cuius inter opera (ed. Martin. V p. 405, ed. Vallars. XI 2 p. 357) epistula iam diu ante Baluzium ferebatur, quod ipse non ignorabat. — XVII *Carmina* Cypriano Tertulliano aliis adscripta ex hac suppositiciorum operum farragine nolui relegare, cum noua quaedam praesidia ad eorum emendationem haberem, quibus post editiones principes diu neglecta ad pristinum, qualiscumque ille est, nitorem restitui posse sperabam.

Genesis carmen una cum *Sodoma* Morelius ex codice bibliothecae S. Victoris primus edidit. ego eundem Victorinum 380

R (R) nunc Parisiensem saec. XIII diligentius excussi altero non inuento, cuius auxilio unici codicis menda grauissima tollerentur. carmina *Sodoma* et proximum *De Iona* eiusdem auctoris esse L. Mueller (*Mus. Rhen.* 1867 p. 329) primus intellexit idque

H codicis Parisiensis 2772 saec. X (H) inscriptione *Opusculum Tertulliani de excidio Sodomae et Ninive* confirmatur. duorum Parisiensium H R lectionibus in emendando non multum proficeremus, nisi accessisset optimus codex Vossianus l. Q 86 (A)

A 'ineunte potius quam exeunte saec. IX' iudice Geelio scriptus (cf. Schneidewin *Martial.* p. 680 et Alex. Riese *Anthol. lat.* I p. XXXVIII), cuius scripturas L. Mueller in Museo Rhen. publicauit. codex qui olim in bibliotheca monasterii Laurehamensis exstabat, ex quo hoc carmen Io. Siccardum editurum esse Rhenanus in praefatione ad Tertulliani opera (ed. 1528) dicebat, perisse uidetur. hoc carmine recepto non poteram non addere alterum eiusdem poetae *De Iona* inscriptum, quod ex codice Pithoeano Iuretus (*Bibl. patr.* tom. VIII) uulgauit. aderat praeter Vossianum (A) Vindobonensis 16 saec. IX (A) lectu difficillimus, cuius collatione minus accurata Oehler (*Tertull.* tom. II p. 769) usus est. hos duos libros ex eodem optimo libro fluxisse constanti lectionum consensu apparet. carmen quartum *Ad senatorem*

A a Morelio primum editum ad uetustiores quos inueni Parisiensem 2832 saec. IX (F) et 2772 (H), quintum *De Pascha*, cuius editio princeps Aldo (*Poet. Christ. opera* a. 1501) debetur, ad codices EM, quorum de cognatione supra dictum est p. XXXV et

F

XXXVII, emendati. sextum *De resurrectione mortuorum* uetustissimis codicibus Sangermanensi (D) saec. VII (cf. p. XXII), Wirceburgensi (W) saec. VIII—IX (cf. p. XIX), Reginensi (T cf. p. XXXIX) traditur. exemplar uetustate pari insigne, cuius Lareshamensis bibliothecae catalogus ab Angelo Maio (*Spicil. Rom.* tom. V p. 188) et Augusto Wilmanns (*Mus. Rhen.* 1868 p. 392) publicatus mentionem facit *Metrum Tertulliani de resurrectione* (cod. fol. 31^a l. 21) adferens, nusquam potuit reperiri. quod si habermus, certius fortasse de huius carminis recensione diuersa, quae apud Fabricium (*Poet. uet. eccles. opera* p. 256) exstat iudicarem; incredibile enim est, quod Martene qui hoc carmen ex codice D ad uerbum imprimendum curauit (*Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio* tom. IX p. 1 sq.) suspicatus est, a Fabricio insigni audacia sine ullius codicis ope elegantiores uersus restitutos esse. exstat enim altera etiam recensio simili consilio atque Fabriciana instituta qua scilicet prosodiae sermonisque barbarismi tollerentur, inter Aldhelmi opera, quibus (p. 130—134) hoc carmen uel potius carminis fragmentum (incipit enim a uersu 108 *Cur non ex aliquo possit confingere nota.* desinit in u. 291 *Et genitura Deum per omnia laeta fatetur*) quasi ineditum Oxoniensis editor I. A. Giles ex codice Parisiensi 8318 (cf. p. 389) inseruit. quae si re uera ab Aldhelmo profecta est (certe ab Aldhelmi ingenio non abhorret), cur non ab altero diorthota antiquo Fabriciana illa proficisci potuerit non intellego. tacendum uero non est Aldhelmianam originem esse incertissimam. codex enim Parisiensis 8318 a quinque librariis scriptus inde a fol. 73^b hoc fragmentum et Aldhelmi carmina manu saec. XI exarata continet Aldhelmi nomine non nisi in fine fol. 83^b adiecto *expl. opuscula aldhelmi*; in fronte uero fol. 73^b manus saec. XVII *Aldhelmus* adscripsit. hanc notitiam accuratamque fragmenti collationem Noltii humanitati debeo. carminis auctor incertus est: Tertulliano Lareshamensi catalogo Fabriciique editione adsignatur; num codex ullus eum auctorem perhibeat nescio. Cypriani nomen codex Reginensis prae se fert. Wirceburgensis inscriptione et subscriptione caret. in Sangermanensi post

inscriptionem *Ad Felicem de resurrectione mortuorum* recens admodum manus adiecit quae ita lego: *Ad Felicem de resurrectione mortuorum. Cypriani non est saltem non habetur in impressis. inflatum carmen. uiolatur super (?) regula quantitatatum*; in indice autem huic codici praemisso manus uetusta annotauit: *XIII Sancti Cypriani ad Felicem de resurrectione mortuorum.* ad hos auctores accedit tertius Verecundus Africanus episcopus, quem ante annum DLII floruisse Garcia Loayza ex Victoris Tunonensis Chronico collegit (cf. Alixii *dissert. de Tertulliani uita et scriptis* p. 76 ed. Oehler); de Verecundo enim quodam Isidorus Hispalensis (*De uiris illustribus* c. 7) haec habet: *Verecundus Africanus episcopus studiis liberalium litterarum disertus edidit carmine dactylico duos modicos breuesque libellos, quorum primum De resurrectione et iudicio scripsit, alterum uero de Poenitentia, in quo lamentabili carmine propria delicta deplorat.* quisquis uero auctor est, Musis iratis hoc carmen panxit. quare cauendum est ne coniecturis genuinos scriptoris errores regulasque in rebus metricis et grammaticis emendes. in textu constituendo codices Wirceburgensem et Reginensem, qui antiquiore Sangermanensi praestantiores sunt duces habui. lectionum diuersitas apud Aldhelmum et Fabricium maior erat quam cui angusti adnotationis criticae fines locum darent. ceterum harum recensionum coniecturae ab eisdem corruptelis quas codices DTW ostendunt pendent paucis exceptis.

Cypriani
opusculum
deperditum
De notis.

Haec sunt Cypriani opera suppositicia quae in Appendicem recepi. inedita plura in codicibus inueni Cypriani nomine falso insignita; sed nullum dignum uidebatur, quod in lucem prodiret. utinam *Notarum* exemplar Cyprianicum inuenissem, de quo nuper W. Schmitz (*Tironiana in Symbol. phil. Bonn.* II p. 540) egregie disputauit (cf. etiam H. Dodwelli *dissert. Cypr. II*). tenuem huius operis memoriam Trithemius in *Polygraphia* (ed. Colon. 1571) seruauit. haec enim in 'praefatione ad Maximilianum I Caesarem' scribit p. 18: *Marcus Tullius Cicero facundus orator ingenio usus et arte, phraseos minutias commutauit in signa et thelematos sui philergiam siue characterem pro usitata*

phrasi locauit . . . Cyprianus uero Carthuginensis ecclesiae sanctissimus praesul et martyr ipsa Ciceronianae institutionis documenta, Christianorum uolens providere utilitati, haud mediocriter ampliavit, et quae defuerant moribus adiunxit. p. 46 in 'Expositione in Prologum': Librum scripsit (Cicero) notarum ad filium, quem beatus martyr Cyprianus postea Christianorum usui ampliavit, in modum scilicet dictionarii, ubi secundum ordinem ponuntur primo characteres sine notae, postea dictiones per eosdem characteres designatae, ita quod dictio quacuis per notam sibi significatur praepositum. His notis sine characteribus psalterium Latinum integrum et pulchre descriptum olim uidi- mus in bibliotheca maioris ecclesiae Argentinae, cui nescio quis rerum uider ignarus titulum forinsecus praeposuerat talem: Psalterium in Armenica lingua. Sed errauit, cum sic potius fuerit scribendum: Psalterium Latinum characteribus Tullianis conscriptum. Nam quilibet character unam dictionem integrum repraesentat Latinam. Nec me fallit aestimatio, cum dictionarium ipsum Ciceronis a sancto Cypriano emendatam penes me in antiquo uolumine scriptum integrum habeam et incorruptum, quod nusquam uidi alibi. Tanta uero est copia notarum sine characterum cum dictionibus sibi subiectis, quod omnino sufficiunt ad scribendum Latino sermone quaecumque uolueris, et in libro Polygraphiae sexto: Marcus Tullius Cicero facundus Romanorum orator librum scripsit non paruae quantitatatis Notarum, quem Sanctus Cyprianus Carthuginensium praesul et martyr, multis et notis et dictionibus ampliavit, adiciens uocabula Christianorum usibus necessaria, ut opus ipsum fieret non solum utile paganis, sed multo magis etiam fidelibus. Rarus est codex et a me semel duntaxat repertus, uilique precio emptus etc.

Praefationi huic adiungam Cypriani uitam, quae Pontii diaconi fertur, codicibus Ttwa seruata. exstiterunt quondam codices melioris notae complures, uelut Fossatensis uetustissimus saec. IX et Floriacensis saec. XI quos P. Th. Ruinart excussit (cf. *Acta martyrum* p. 171 §. 1). ex his puto nonnullae scripturae non con-

Cypriani
uita per Pon-
tium.

temnendae et extrema libelli pars in recentiores codices ($\omega\mu$) uenerunt, quare eis maiorem auctoritatem in hoc opusculo quam in reliquis libellis epistulariis (cf. p. XLVII) tribuendam esse putauimus.

Caput quartum.

Editiones. De editionibus, quamuis in crisi nullius fere sint momenti, paulo accuratius agendum est, quia et uetustioribus recentiores editores mira superstitione addictos inueni et quaecumque de eis narrantur maximis erroribus sunt referta: deinde sic textus historiam, quam hac disputatione inde a saeculo post Christum sexto quantum fieri potuit diligenter repetiuimus, usque in hunc diem persequi licebit. atque prima editio prodiit Romae a. 1471, cuius in calce leguntur haec:

Editio prin-
ceps Romana
a. 1471.

*Aspicias illustris lector quicumq. libellos
Si cupis artificum nomina nosse: lege.
Aspera ridebis cognomina Teutona: forsan
Mitiget ars musis inscia uerba uirum.
Cōradus Sveynheim: Arnoldus p̄anartzq. magistri
Rome impresserunt talia multa simul.
Petrus cum fratre Francisco Maximus ambo
Huic operi aptatam contribuere domum*

.M. CCCC. LXXI.

curauit uero hanc editionem Ioannes Andreas episcopus Alerien-
sis, ex cuius *Epistola ad Paulum ·II· Venetum Pon. Max.* scripta
haec placet adferre quibus qua ratione instituta sit edoceamur:
*hoc certe tempore, episcopus scribit, sudanti mihi in imenso
Nicolai de Lyra super ueteris et noui testamenti ad litteram
glossemate: ab imp̄ssoribus nostris qui biblie libros informabāt:
repente efflagitatus sum ut quoniam carta maior illos deficeret:
ne officine eorum uacarent: quod nunquam fit absque ingenti
artis dispendio: aliquid minoris uoluminis opus illis commodum
expedirem. Res uisa mihi est: nō parum difficultatis et aliquanto
magis periculi habitura: ut propere et recte possem aliquid
facere: paratis semper quibusdā ad nimis exacte iudicā-*

dum . . . . . Conuerti me igitur plurimo incitatus ardore ad sublimis et animi et faciendū uirum Diuum Cyprianum Carthagenē. ep̄m et eius epistolas in manibus sumpsī. fidentiore ob id conscientia quia olim adoleseens famatissimis in scholis parisiensibus agens: quo propter urbis celebritatem et studiorum feruorem atq. animi cultum capessendū concesseram. ex uetustiore exemplari eas manu mea descripseram. ratus quod ita euenit: minus me in eo codice difficultatis et tamen apud tuam Sanctitatem et doctissimorum hominum mentes non minus gratie habiturum. Ceterum percurso magis quam deambulato libro Cuius quidem ordinem ideo non mutauī: etsi uidebam me aliquorum exēplo nō iēpto sane id posse facere. quia et urbis unde illud habueram maiestati: et uoluminis uetustati honorem statui suum habere. codex ille uetustior est Parisiensis 1659 (q) saec. XII—XIII quem ex interpolatorum numero esse supra dixi. continet enim epistulas ex codicibus partim alterius partim tertiae familiae depromptas scripturis familiarum passim confusis ineptisque coniecturis admixtis. hunc codicem emendare absque alterius auxilio subitaria opera non potuit uir ingenio mediocri et exigua doctrina, sed ne noluisse quidem censendus est. nam uel facillima librarii menda, subscriptiones inscriptionesque epistularum peruersas, quarum exempla supra p. LVII enotaui, scriptorum ordinem qui nullus est intacta reliquit. desiderantur uero in editione quae in Parisiensi libro deerant omnia, epistulae scilicet 5. 8. 21. 22. 23. 24. 27. 31. 33. 34. 35. 36. 41. 42. 62. 71. 73. 74. 75. 77. 79. 80. 81, libelli *Ad Quirinum* liber tertius. ex libris suppositiciis praeter illos *De singularitate clericorum* et *De duobus montibus* inest nullus; in calce uero adicitur *Reuelatio capitis beati Iohannis baptistae* ut Cypriani opus genuinum, quod codex Parisiensis et Victorius (i) uel eorum codex parens spatio in fine uacuo receperant Cypriani nomine non adiecto; inde ineptissima narratio quamuis c. 5 Vandalorum et Pipini regis mentio fiat in reliquis editiones transiit exceptis Dauentriensi et Memmingensi omnes. sed ne quid laudis episcopo detrahā, epistulae illi ad Paulum inseruit explanationem multorum uocabulorum. quae *propere perlegendo*

alicuius interpretamenti propter tyrunculos quosdam literariae facultatis indigere crederet, et indicem subiecit. exemplaria huius editionis non esse rara Audiffredus (*Catalogus historico-criticus Romanarum editionum saec. XV* p. 140) docet; ipse adhibui quod in bibliotheca Vindobonensi asseruatur sign. 5. D. 19. mera

Editio Veneta a. 1471.

editionis principis repetitio est ea quae eodem anno Venetiis prodiiit, cuius in fine legitur: *Loquitur lector ad Vindelinum spirensem Artificem qui Epistolas Beati Cypriani reddit in lucem M. CCCC. LXXI*; unde miro errore uiri docti eam Spirensem quasi Spirae prodisset dixerunt. ab editione principe nonnisi in rebus orthographicis differt, nouum accessit nihil praeter mendorum numerum typographicorum; nam qui eam correctiorem laudant numquam inspexisse uidentur. exemplar bibliotheca

Editio Veneta a. 1483.

Vindobonensis asseruat sign. 5. D. 18. idem ualet de altera Veneta a. 1483, cuius in calce exstat: *Diui Caecilii Cypriani uiri sanctissimi et eloquentissimi epistolas exactissime recognitas Lucas Venetus Dominici filius solita diligentia impressit Venetiis anno salutis M. CCCC. LXXXIII. Pridie Nonas Decembres.* nam inedita quae illam exhibere fabulantur nulla sunt, nec in ordine aut in scripturis editionis Romanae leuissimis rebus exceptis quicquam est mutatum. sed singulis epistulis libellisque qui partim tractatus partim sermones inscribuntur summaria breuia praemittuntur eademque in tabulam redacta post epistulam dedicatorem *C. de P. Iacobo Grasolario ciui ueneto* scriptam leguntur, post ea Hieronymi et Lactantii testimonia de S. Cypriano adiecta sunt. exemplar asseruatur in bibliotheca Vindobonensi sign. 16. F. 9. maioris momenti sunt editiones duae s. l. et a.,

Editio Memmingensis.

quarum unam circa annum 1477 apud Albertum Kunne de Duderstadt Memmingensem impressam esse Panzer (*Annal. typ.* IV 119 n. 407) et Lud. Hain (*Rep. typ.* I 2, 220 n. 5895) docent. qui eam curabat epistulas libellosque nullo ordine editionibus exhibita in certum quendam ordinem digerere ita conatus est, ut libellos epistulasque maiores libellis similiores quam epistulis praeciperet epistulas reliquas eis subiungens. tabula epistularum praemissa exstat inscriptio: *Cecilij Cypriani Episcopi cartaginensis et martiris*

dignissimi libri et epistole. secuntur deinde libelli I. X. XI. IX. XIII. XII. VIII. IV, epistola 63, libelli V. VI. VII. II, *De singularitate clericorum*, *De montibus Sina et Sion aduersus Iudeos*, *Ad Nouatianum de Cornelio et Nouato* (= epist. 55), *Ad Tiberitanos exortatoria* (= epist. 58), *Ad Magnum de his qui in lecto consecuntur* (inde a *Quacsistis* = altera pars epist. 69), *Ad Quirinum* (lib. I. et II.), alterius partis inscriptio est: *Incipiunt epistole Cecilij Cipriani ep̃i carthaginiensis confessoris et martiris dignissimi ad Corneliam papam et prima de confessione feliciter.* secuntur epistolae eodem ordine atque in editione principe, nisi quod epistula 45 errore et in fine *Reuelatio capitis* consulto ut uidetur omissae sunt. textus nullam fere emendationem expertus est aut si qua discrepantia inuenitur inter eam et Romanam, coniecturis non codicibus hanc deberi inde patet quod ne una quidem lacunarum quibus illa hiat suppleta est, quod alterius uel deterimi codicis auxilio nullo negotio poterat fieri. adhibui exemplar quod est in bibliotheca Vindobonensi sign. 25. C. 13. altera editio s. l. et a. est ea quae Panzer (l. c. IV 119 n. 406) et Hain (l. c. I 2, 220 n. 5894) auctoribus Dauentriae circa annum 1477 apud Rich. Paffroet prodit. de ea paulo accuratius. ut eam manu tractasse uideatur. Schoenemann agit (*Bibl. hist. litt. patr. lat.* I 109), sed nescio quo casu factum sit ut de accessionibus eius longe grauissimis nihil proferret. incipit uero a *Tabula materiarum epistolarum beati cipriani martiris secundum ordinem alphabeti.* quem rerum indicem sequitur *Tabula contentorum* et testimonium *Ex libro beati iheronimi de uiris illustribus de beato cipriano.* deinde exhibentur eodem ordine atque editione Romana singula opera excepta 49 epistula omnia nouis titulis uel titulorum loco breuibus argumentis instructa, uelut liber *De singularitate clericorum* sic inscribitur: *Quam perniciosum sit uiris et maxime clericis conuersatio feminarum.* post epist. 40 i. e. epistulam editionis Romanae postremam inseruntur inedita haec: *Liber LXXIV. De disciplina et bono pulchritudine, Liber LXXV. Ad Nouatianum hereticum quod lapsis spes ueniae non est deneganda. Sermo Augustini de sancto cipriano*

Editio
Dauentrien-
sis.

*martire, Incipit oratio cypriani martiris, Item oratio beati cypriani martiris quam sub diem passionis sue dixit, Passio sc̃i cypriani ep̃i et martyris. in calce exstat subscriptio: Explicit epistolae gloriosi martiris cypriani cartaginesis ep̃i qui quanta eloquentia quantaque doctrina inter catholicos doctores refulserit epistole eius splendidissime uerborum ornatu sententiarumque ubertate optime testificantur. deinde nouo signaturarum ordine A—D quaterniones secuntur exhibentes libros tres Ad Quirinum quorum tertius ineditus erat cum hac inscriptione: Incipit prologus in libros beati cypriani martiris contra Iudeos editos. qui quidem prologus est epistula quedã ad quirinũ scripta, et subscriptione: Explicit liber tercius ceciliij cypriani gloriosi martiris. Archiepiscopi carthaginensis Oratoris excellentissimi ad quirinum. in quo libro sicut et in duobus prioribus fides catholica contra iudeorum et gentilium errores sacrarum scripturarum testimoniis fortissime munitur et corroboratur deo gratias. operum pars longe maxima ex editione principe in hanc recepta est cum isdem mendis isdemque lacunis nulla emendatione ex alio codice repetita, in eisque nulla est huius editionis auctoritas. est nero maxima in ineditis, quorum nonnulla perraro in codicibus occurrunt, uelut libelli *De bono pudicitiae* et *Ad Nouatianum*, quos primo ab Erasmo editos esse omnes credunt. ita huius editionis memoria interiit. si autem eam nec Erasmo innotuisse Schoenemann l. c. p. 110 dicit, errat; nam de libello priore in annotationibus Erasmus haec docet: *hunc in uetere quadam aeditione excusum repperi sed mendosum locis compluribus, nec licuit mederi cunctis erratis, quod non succurreret ullum aliud exemplar.* quamuis unde librum *Ad Nouatianum*, *Augustini sermonem*, *duas orationes* quae deinceps edidit depromperit non dicat, tamen quin ex eadem editione fluxerint propter textus consensum dubitari nequit. sed integrum editionis exemplar inspexisse non uidetur. nam tertium *Ad Quirinum* librum 'in uulgatis² codicibus non habitum ex bibliotheca Iemblacensi', ex codice fortasse eodem ex quo librum *de laude martyrii* primus edidit, se adiecisse testatur. inter uetustissimas Cypriani editiones fertur Parisiensis a. 1500 apud Iodocum*

Badium (cf. Schoenem. l. c. p. 111), sed ea nulla est. prodiit uero eodem anno editio rarissima cuius inscriptio haec est: *Illustrium uirorum opuscula Diui Athanasii contra Arrium hereticum de homousio subtilissima coram probo iudice gentili controuersia. Diui Didymi a diuo hieronymo translata de spiritu sancto eiusq. processu atq. equalitate disputatio. Aurelii Cassiodori atq. alterius non penitendi aauthoris de anima rationali profunda rimatio. Plurimorum protestantium uirorum diuersarum artium argutissime nec minus scitu digne definitiones. Diui cypriani aurei de cardinalibus xpi operibus sermones cum ins. impr. typogr. c. litt. IP et nom. IEHAN PETIT, in calce: Venundatur a Iohanne paruo parrisiis in regione diui Iacobi in leone argenteo. praefatio uel commendatio operis Cypriani Beneti Albelden saeri predicatorum ordinis scripta est ad prudentissimum et iuris consultissimum Simonem Radin. opusculum Arnoldi Carnotensis Abbatis Bonaenallis De cardinalibus Christi operibus ad Adrianum papam, quo Cypriani nomine uenderetur, hac inscriptione: Diui Cypriani Carthageni episcopi ad di. Cornelium papa de Cardinalibus operibus xpi usq. ad eius ascensionem ad patrem et praefatione De titulis et nominibus (Solent matres infantulis nuper editis etc.), quam callidus homo ex suo addidit, instructum est. in calce libri legitur: Reliquum est igitur ut iis qui haec peperere grati animi significationem feceritis. Atque adeo iprimis instantissimo uiro dno Simoni Radin qui haec situ uicta in lucem edenda curauit. Deinde Cypriano Beneti qui castigatrices manus apposuit. Tam iohanni paruo bibliopolarum optimo qui suo ere imprimenda tradidit. Nec minus d. Andreae Boeard calcographo solertissimo qui tam terse et ad amussim castigate compressit. Ad quartam Calendas Iulias Anno millesimo quingentesimo. Deo sit laus et gloria. Arnoldi opusculum inter Cypriani opera genuina receptum est editione quae est aetate proxima Parisiensi a. 1512, cuius inscriptio haec est: *Beatissimi Caeccilii Cypriani Carthaginiensium praesulis, oratoris uerbique diuini praeronis eloquentissimi: ac trini uniusque dei proclamatoris uehementissimi opera hinc inde recepta, et in unam uigi-**

Editio
Parisiensis
a. 1500.

Editio Rem-
boltiana.

liis et sumptibus magistri Bertholdi Rembolt et Ioannis vaterloes calcographorum peritissimorum ac ueracissimorum collecta et impressa: quorum distinctio fronte sequenti notatur. ibi uero opusculum *Cardinalia Christi opera* primum ponitur, quod in editione a reliquis separatim foliis numeris nouis instructis I—XXXV postremum exhibetur, nec in reliquis hic index scriptorum ordini respondet. Schoenemannus cui integrum editionis exemplar non praesto esset errauit (l. c. p. 114). indicem excipiunt Roberti Fortunati praefatio ad Ruricium Blesensem senatorem, in qua, cum ipse rebus familiaribus occupatus Cypriani opera recognoscere non posset, Guilielmum Potetum Biscutinum *opus insigne relegisse emaculasse et annotationibus quibusdam non negligendis locorumque Bibliae et aliorum citationibus ad marginem perpulchre multoque cum labore donauisse* narrat, Poteti ad lectorem carmen, Hier. Alexandri prof. Paris. carmen in commendationem impressoris Rembolti, praefatio editionis Venetae a. 1483, Hieronymi et Lactantii testimonia, index rerum. singula opera ex eadem editione Veneta repetita in nouum ordinem redacta sunt, ita ut primum locum obtineant epistulae in quattuor libros diuisae, quorum primus continet epistulas 60. 57. 59. 67. 13. 69. 65. 43. 1. 2. 4. 70. alter 72, libellum *Ad Donatum*, epistulas 63. 37. 38. 10. 30. 52. 47. 45. 44. 51, tertius 61. 46. 54. 32. 20. 12. 78. 64. 3. 14. 49. 50. 68. 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56. 7. 76, quartus 6. 55. 28. 11. 39. 58. 69 (dimidiam), 48. 66. 40.; fol. LXIX—XCIII cum inscriptione *Sequuntur uarii tractatus eiusdē diui Cypriani* exstant libelli X. IV. II (*de idolorum uanitate* inscriptus), *Aduersus Iudacos de montibus Syna et Syon*, *De reuelatione capitis b. Iohannis baptistae*, fol. XCIII—CXXVIII inscriptione praemissa *Sequuntur uarii sermones diui Cypriani* libelli XI. XIII. XII. VIII. VI. VII, fol. CXXVIII sqq. *Expositio diui Cypriani in Symbolum apostolorum*, libellus IX, *De singularitate clericorum*, libelli III duo libri (fol. CLXXIX in calce legitur: *Finis secundi et ultimi libri Diui Cypriani*), *Passio Sancti Cypriani per Pontianum eius diaconum edita*; fol. CLXXX

in calce leguntur haec: *Beati Cypriani opuscula nouiter Parhi-
siis in Sole aureo uici sancti Iacobi impressa Exp̄sis magistri
Berthold Rembolt et Iohannis reaterloes. In intersignio sancti
Georgii cōmorān. Anno dñi M.D.XII. Die uero XIII. Nouem-
bris. nouum praeter Expositionem in symbolum apostolicum
quam inter Hieronymi etiam opera receptam Rufini Torani
Aquileiensis ecclesiae presbyteri esse codicum aliorum in-
scriptionibus (cf. Ios. Klein *Ueber eine Handschrift des Nicolaus
von Cues* p. 12) dudum uiri docti cognouerunt et *Passionem
Cypriani* quae miro errore Pontiano adscribitur accessit nihil.
nam Rob. Fortunatus alia nonnulla quae nactus erat noua *uti de
aleatoribus et caeteris paucis, quia parum sibi constabant, prae-
sens in tempus* omittenda esse censebat. utrumque ex codice
Parisiensi 1922 descriptum uidetur. codices certe Parisienses
1648 et 1655 qui *Expositionem* exhibent Cypriani nomen non
addunt. reliquorum operum textus idem est atque editione Veneta
fertur.*

Primus textum qualis inde ab editione principe uulgabatur
codicum auxilio emendare conatus est Erasmus, cuius recensio
prima Basileae prodiit a. 1520. *Opera diui Caeccilii Cypriani
episcopi Carthaginiensis ab innumeris mendis repurgata adiectis
nonnullis libellis ex uetustissimis exemplaribus quae hactenus
non habebantur, ac semotis ijs, quae falso uidebantur inscripta,
una cum annotatiunculis Atq. haec omnia nobis praestitit ingenti
labore suo Erasmus Roterodamus. uir iuuantis optimis litteris
natus Apud inclytam Basileam ex officina Frobeniana. prae-
fatione ad Laurent. Puccium Card. annotationibus duplici indice
et Passione Cypriani praemissis secuntur epistolae eodem ordine
in quattuor libros diuisae in quem Parisiensi primum digestae
erant. eas excipiunt *Varii tractatus*, libelli scilicet X. IV. V. II
(*De idolotum uanitate*), *Varii sermones* XI. XIII. XII. VIII. VI.
VII. IX. III (libri tres), epistolae † 73. † 74. † 71 et † *Sen-
tentiæ episcoporum*. separata ponuntur *Opera quae uidentur falso
adscriptu Cypriano* haec: *De montibus Sina et Sion. De reucla-
tione capitis* etc., *Expositio in symbolum apostolorum. De sin-**

Editio
Erasmiana
a. 1520.

gularitate clericorum, De cardinalibus operibus Christi, † Ad Moysen et Maximum et ceteros confessores de laude martyrii, De disciplina et bono pudicitiae, Ad Nouatianum haereticum quod lapsis spes ueniae non est deneganda, Orationes I et II, Sermo Augustini de S. Cypriano martyre. ea quae signo † notaui in hac editione noua sunt. epistulas 73. 74. 71 et *Sententias episcoporum* Erasmus ex codice Corbeiensi (C) adiecit, in quo ea deprauatissima sunt et multis lacunis referta, ita ut de his idem ualeat quod de editione Romana Erasmus dixit se illa nihil uidisse deprauatius. libellum *de laude martyrii* ex codice alterius familiae deprompsit, qui in bibliotheca Gemblacensi asseruabatur. eidem fortasse librum tertium *Ad Quirinum* deberi supra dixi: poterat et ipsum ex editione Dauentriensi haurire, ex quo reliqua opera spuria quae editio Romana non habebat deprompta sunt. quibus codicibus in emendando textu usus sit, nusquam dicit. quin uero codicem Corbeiensem (C) in epistularum crisi adhibuerit dubitari nequit. huius ope permulta menda sustulit, lacunas suppleuit, etiam interpolationes extirpauit. sed cum alteram eius manum anxie premeret quam audacissimam esse docui, fieri non potuit quin hic illic uerba magis corrumperet quam emendaret. eum autem in epistulis hunc codicem solum adhibuisse probatur eo quod epistulas quae nonnisi alterius familiae libris continentur fere intactas reliquit. meliorum codicum adhibitorum indicia nec in epistulis nec in libellis apparent. Erasmianas editiones saepissime repetitas enumerare non possum, nec si possim uelim. multum hercle inter se non differunt nec nouorum codicum subsidia conspiciuntur, quamuis nouam quamque bibliopolae maioribus laudibus efferant et 'ex uetustissimorum codicum collatione repurgatiorem' dicant. duae tantum dignae sunt quae nominentur, dico eam quae a. 1530 ex officina Frobeniana prodiit, in qua ad Cypriani opera accessit *liber apprime pius ad Fortunatum de duplici Martyrio antehac nunquam excusus*. altera est Coloniensis in officina Petri Quentel a. 1544 impressa: *D. C. Cypriani uniuersa quae quidem ex stare sciuntur opera iam nouissime ex castigatione Des. Erasmi*

Editio
Erasmiana
a. 1530.

Editio
Erasmiana
a. 1544.

*Roterod. diligentius multo quam hactenus usquam exemplarium manu scriptorum subsidio a mendis uindicata. Cum accessione libelli Cypriano inscripti admodum pij, De Martyrio duplici ad Fortunatum. Accesserunt adnotationes Erasmi . . . Et adnotatiunculae seu castigationes aliquot doctissimi utriusque linguae uiri Henrici Grauij, breues illae quidem et paucae, sed oportunae tamen et eruditae. Et index nouus copiosior uetusto illo et magis digestus, iam recens opera Bartholomaei Laurentii adiectus. Coloniae ex officina typographica Petri Quentel mense Augusto anni post Christum natum MDXLIII. propter has Grauii notas falso Grauii esse creditur quasi Grauius eam accurasset, quamuis in praefatione de annotationibus nescio quis scripserit: *has uir ille doctissimus ex manuscripto Cypriani codice obseruatas, in suum sibi codicem breuissime tantum notarat, non in hoc ut sic seorsim ederentur, sed ut ex uoluntate ipsius excerptae, nouae alicui editioni ederentur. Verum quia in hac editione progressum erat aliquousque priusquam nobis de illis constaret, ne lector hoc qualicunq; commodo priuaretur, oportuit ad hunc modum anteriores illarum hic seorsim cōgestas. nam posteriores, ne sis in sciens, editioni huic suis passim locis sunt insertae.* plus in emendandis Cypriani operibus praestitit editio quae a. 1563 apud Paulum Manutium Romae prodiit. Latinus Latinus qui eam curauit ex Erasmania recepit epistulas eodem ordine in quattuor libros digestas eisq; adiecit quintum complectentem 16 nouas, sc. 81. 5. 34. 27. 35. 33. 41. 62. 80. 77. 79. 31. 36. 23. 24. 42; reliqua opera genuina se excipiunt ut apud Erasmum. spuriorum ordinem paulo mutauit eisq; addidit librum *De spectaculis*. apparent igitur in hac editione epistulae septuaginta septem. sed innotuerant Latinio omnes. de quattuor enim quae desiderantur haec annotat in *Bibliotheca sacra* p. 174: *et haec una trium (epistulas 8. 22. 23 dicit) epistolarum est, quae in duobus Vaticanis et in Bononiensi monasterio Sancti Saluatoris a me sunt repertae; non plucuit ijs, qui praeceperant, ut in emendatae ederentur. quemadmodum non probarunt Firmiliani epistolam (= 75), quam nemo ante ediderat. ex tenebris esse proferendam.* et p. 175:*

Editio
Manutiana.

erat apud me huius quoque epistolae (21 dicit) in codicibus duobus exemplum, sed mire corruptum. epistulas uero nouas Latinium ex codicibus interpolatis ita emendasse ut modo ex hoc modo ex illo quae apta uiderentur eligeret, grauius corrupta etiam resecaret, nonnulla coniectura tentaret, mea adnotatione cum illius editione comparata nullo negotio quisque inueniet, nullus probabit: nam recentiores codices omnes qui epistulas illas continent ex uno libro fluxisse supra (p. XLVI sq.) demonstratum est. quare scripturas Manutianae plerisque locis per reliquas editiones propagatas non annotaui. ceterum codices a Latinio adhibitos duos me naetum esse puto. de uno res est certissima, Vaticanum (φ) dico n. 199, cuius lectiones in *Bibliotheca sacra* passim exscriptae occurrunt; alter mihi Monacensis (μ) uidetur, qui 'a Ioanne Troster Venetiis a Cartalario Caspare anno 1462 ultima Iunii pro XII ducatis emptus' est. certe ex eo uel eius apographo librum *De spectaculis* et *Cypriani uitam per Pontium eius diaconum* primus edidit Latinus. maioris momenti editio est in reliquis operibus Cypriani genuinis, quorum ad emendationem uetustissima exemplaria congesserant et Latinus et Carolus Borromaeus, cuius de opera in praefatione ad ipsum scripta haec habentur: *praestantem ad bene merendum naturae propensionem agnoscebam, qui totus in eam curam incubueris, ut omnia Cypriani scripta, mendis antea deformata, nunc in ueterem illam integritatem ac speciem, accersito etiam Verona mirae uetustatis exemplari, accurata doctorum uirorum industria restituerentur.* ad Veronensem uetustissimum accessit Beneuentanus uel Neapolitanus optimorum unus. textu ad hos accurate castigato cum Latinus contra scriptorum librorum fidem nonnulla retenta, aliqua addita, quam plurima immutata uideret, nomen suum in editione a Manutio non passum esse adscribi ipse in epistula ad Masium, cuius uerba p. X exscripsi, narrat et Caroli Vicecomitis litterae (*lettere 45 di Trento XXII. Giugno* in Baluzii *Miscell.* ed. Mansi III p. 472) confirmant. inde iam patet in Manutiana editione Veronensis deperditi scripturas conplures latere quas eruere nullo modo licet.

textus uero innumeris locis emendatus et ad genuinam formam redactus est, ut Erasmi recensio integritate ab ea longe superetur exceptis sane nonnullis libris et spuriis plerisque, in quibus tota ab Erasmo pendet.

Nouam prorsus uiam eodem tempore ingressus est Guilielmus Editio Moreliana. Morelius, qui prioribus editionibus neglectis maximam scriptorum partem ex codicibus denuo imprimendam curauit et spuria complura adiecit. prodiit editio Parisiis apud Guil. Desbois sub Soleaureo uia Iacobaea a. 1564. insunt haec: *Adriani Turnebi praefatio ad Carolum Maximilianum Valesium Francorum regem christianissimum, Vita Cypriani per Pontium, Actus Passionis cuius Pontius meminit, Passio per Paulum diaconum edita, Passio ex antiquis libris descripta, Passio per Prudentium (Punica terra tulit etc.), Qualiter sanctorum Martyrum Cypriani Sperati Pantaleonis reliquiae Lugdunum adeptae sint, Sermo S. Augustini de S. Cypriano martyre et alia elogia; deinde indice praemisso opera hoc ordine: libelli I. X. IX, epistulae 37. 38. 10, libelli V. VII. VIII. XI. XII. XIII. IV. VI, epistulae 30. 60. 57. 59. 52. 47. 45. 44. 51. 13. 43. 65. 1. 61. 46. 54. 32. 20. 12. 78. 67. 64. 2. 3. 14. 49. 50. 68. † 75. 53. 16. 15. 17. 18. 19. 26. 25. 9. 29. 56. 7. 6, lib. II, 4. 55. 28. 11. 39. 58. 69 (dimidia). 48. 66. 40. 63. *De laude martyrii*, 73. 71. 70, *Sententiae episcoporum*, 74. 69. 72. 31. 77, 79, † *Ad Vigilium episcopum*, † *Aduersus Iudacos qui insecuti sunt dominum nostrum Iesum Christum*, 80, *Ad Quirinum libri tres*, 54. 23. 24. † 21. † 22. † 8. 35. 36. 33. 34. 41. 5. † *De aleatoribus*, *De bono pudicitiae*, *Ad Nouatianam haereticum quod lapsis etc.*, 76. 42. 62. 81, *De spectaculis*. *De duplici martyrio*. *De singularitate clericorum*. *De cardinalibus Christi operibus*. *Expositio in symbolum*, *De montibus Sinu et Sion*. † *De duodecim abusionibus saeculi*, *De reuelatione capitis etc.*, † *Dispositio coenae*, *Carmina* † *Genesis*. † *Sodoma*, *De cruce domini*. † *Ad quendam senatorem*. quae † signo notauimus tum inedita erant. Morelius priusquam editionem absoluit mortuus de codicibus et suae recensionis ratione critica nihil docuit, quod cum audacius in ea re se gessisse non uideri*

multis non posset, eum omissurum fuisse non putandum est. Turnebus epistula Carolum nonum ut uxorem liberosque quos doctissimus typographus inopes reliquisset adiuaret enixe precatus de his rebus disputare supersedit, nec quisquam alius in hanc rem inquirendum esse putavit; quod si factum esset, proximi editores hanc editionem non ita neglexissent. integritatem eius solus Prudentius Maranus recte aestimavit in Baluzianae editionis praefatione scribens: *editio satis accurata est ac in multis, quae perperam in sequentibus editionibus mutata fuerant, cum codicibus mss. consentit.* illi enim recentissimos codices respexerunt, Morelius in digerendis et emendandis operibus uetustiores secutus est. atque libellos undecim primos, insertas eis epistulas tres (37. 38. 10), Prudentii uersus et carmen *Qualiter sanctorum martyrum Cypriani Sperati Pantaleonis etc.* ex codice Parisiensi 1647 A. (P), alteram operum partem inde ab epistula 60 usque ad 7 ex Compendiensi (E) immutato fere ordine, inter reliqua epistulas rariores atque quae nondum edita erant et epistulas 21. 22. 8 et opuscula spuria quinque ex codice Paris. 1648, carmina ex codice Victorico 380 accuratissime descripsit et emendauit. itaque Moreliana reliquas tam integritate superat quam recentiorum codicum plebeculam ab uetustioribus uirtute superari supra demonstratum est.

Editio
Pameliana.

Optimam Morelii editionem pessima Pamelii secuta est. qui cum conplures annos iam huic rei operam nauasset, Manutiana et Moreliana eodem fere tempore uulgatis maxime incitatus Cypriani opera Antwerpiae edidit a. 1568; qua in re id inprimis sibi proposuit ut epistulas temporum potissimum habita ratione eo ordine quo a Cypriano scriptae acceptaene fuissent, exhiberet. distinxit tomos tres quorum primus epistulas amplectitur in plures classes diuisas. primam constituunt *Epistolae statim a baptismo Cypriani conscriptae*: † *Donati ad Cyprianum* (App. 272,3), *Cypriani ad Donatum*, 8. 9. 5. 14. 13. 11. 10. 16. 15. 17. 18. 19. 20. 37. 23. 26. 24. 25. 21. 22. 27. 29. 28. 31. 33. 34. 35. 36. 30. 32. 38. 39. 40. 7. 12. 41. 42. 43; alteram *Epistolae scriptae sub pontificatu Cornelii et Lucii*: 44. 45. 47.

46. 48. 49. 51. 50. 52. 53. 54. 56. 57. 59. 58. 60. 61; tertiam *Epistolae miscellaneae in pace ecclesiae uariis temporibus conscriptae*: 64. 62. 2. 4. 63. 65. 3. 1; quartam *Epistolae scriptae sub pontificatu Stephani et de baptizandis haereticis*: 68. 67. 66. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 69; quintam *Epistolae in exilio conscriptae et sub finem uitae*: 76. 77. 78. 79. 6. 80. 81. alter tomus continet tractatus: IV. VI. V. VII. X. II. VIII. XI. XII. XIII. IX. III. XIV; tertius opera Cypriano adscripta quae tum edita erant omnia. in emendandis iis codicibus nonnullis Belgicis uelut Affliginiensi Blandiniensi Dunensi Tornacensi Marchionensi uarioque apparatu a Cauchio Costero aliis in margine librorum adscripto, praeterea editionibus Veneta Remb. Morel. Erasm. Manutiana ita usus est, ut modo hinc modo illinc aliquid reciperet. in lectionum iudicio nulla lege et ratione ductus, nisi quod interpolatissima quaeque libentissime arripiebat. itaque omnium codicum optimus ei erat Cambronensis, qui alterius familiae proles re uera est interpolatissimis interpolatio et alienis additamentis effertissimus: eum uero ubi forte fortuna integrior erat, uitiorum eius totus amator neglegendum putauit deteriores secutus. paucae tantum epistulae, quas in suis codicibus non inueniret, iniuriam editoris non expertae sunt. poterat igitur gloriari praeter 700 et eo amplius locos in sola scripturae citatione marginali ab innumeris insuper mendis perpurgatum Cyprianum prodire ita ut nulla posthaec recognitio opus foret. neque deerant qui homini fidem haberent uelut Schoenemannus Cypriani sospitatorum eum nuncupans. rectius deprauatorem nominandum, qui quidem 700 et amplius locis Cypriani scripta miserrime interpolauerit, ita ut editorum proximorum omnium ad menda tollenda et interpolationes exstirpandas cura uix sufficeret. nam hi in emendando non tanta fiducia usi sunt quanta in deprauando abusus erat Pamelius, quamuis Gronouius uir sagacissimus et de Cypriano non uno nomine optime meritis uiri peruersitatem acerrime exagitasset (cf. *Obseru.* III 12 p. 263. III 24 p. 324, *Obseru. in script. eccles.* c. 3 p. 572, ed Frotsher). Pamelii editio saepius repetita est. quae repetitiones nullius

sunt pretii. uidi plerasque, sed unam uidere non contigit Geneuensem cum notis Iacobi Pamellii et Simonis Goulartii, quae post Parisiensem a. 1593 prodisse uidetur. in ea unicus quem habebat codicis cuiusdam episcopi Achonensis scripturas enotasse Goulartium Reinhartus editor Altdorfensis testatur.

Editio
Rigaltiana.

Tandem a. 1648 Rigaltius uir et elegantia ingenii et doctrinae copia insignis nouis subsidiis instructus opera Cypriani Parisiis (apud uid. Mathurini du Puis uia Iacobaea sub signo Coronae) typis edidit. in scriptorum ordine a Pamelio instituto nihil mutauit nisi quod epistolam *Donati ad Cyprianum* in adnotationes reiecit. adnotationes locupletes, quibus quae ad crisin uel exegesis pertinent optime explicauit, tomus alter comprehendit eisque anecdotum opus ex codice Remensi uetustissimo depromptum *De rebaptismate haereticorum* inseruit. ad adornandam editionem Rigaltio praeter Corbeiensem (C), Thuaneum (P), Foxiensem (Z), Regium (= cod. Paris. 1653 saec. XII) et exemplar quoddam Pomposianum uetustissimorum codicum Veronensis et Beneuentani collatio de qua supra (p. XIII) dixi praesto fuit. quos cum ueteris scripturae liniamenta fideliter seruare animaduerneret, se eorum scripturas omnes in ipso operum contextu repraesentare debuisse dicit, sed festinantibus operis typographicis cum adesse sibi non liceret, id fieri non potuisse. relegauit igitur Veronensis et Beneuentani libri locupletissimam memoriam in *observationes*, lectionibus paucis in textum receptis. quamuis a Veronensi codice, cuius condicionem non perspexerat, fere totus pendeat, circumspecto et acuto iudicio in eligendis lectionibus et ponderandis uersatus emendatiora et integriora Cypriani opera edidit quam qui ea prius castigauerant. in calce editionis Nicolai Fabri coniecturas lectionesque quas e codicibus ille enotauerat adiecit. Rigaltii editionem secuta est Oxoniensis a. 1682. nam Reinharti editio quae a. 1681 Altdorfiae prodiit nullius est momenti; is enim praeter editiones aliquot antiquiores e Norimbergensi bibliotheca aduectas mss. libros quos frustra in Germaniae bibliothecis quaesierat nullos usurpauit. Oxonienses editores Io. Fellus episcopus Oxoniensis et Io. Pearsonius episcopus

Editio
Oxoniensis.

Cestrensis Cypriani opera in nouum ordinem Pamelianoque meliorem digesta ad uetustos libros accuratius emendauerunt; textui insigni legentium commodo uariantes lectiones ex suis aliorumque codicibus petitas, lectionibus adnotationes subiecerunt. opera spuria libello *Expositio bissexti* inscripto et tribus Arnoldi Bonaevallis tractatibus aucta seorsim ediderunt suo quodque auctori uindicare conati. accesserunt *Annales Cypriani siue tredecim annorum quibus S. Cyprianus inter Christianos uersatus est breuis historia per Ioannem Cestrensem* et *Dissertationes Cyprianae ab Henrico Dodwello A. M. Dubliniensi.* de subsidiis criticis haec adnotantur in praefatione: *Manuscripti codices suppetebant mihi, quatuor Bodleiani, quatuor itidem illustrissimi D. Isaaci Vossii: duo Noui Collegii Oxoniae, unus collegii Lincolnienſis ibidem, unus collegii Pembrochiani Cantabrigiae, unus bibliothecae Lambethanae, alius Arundelianae, alius Eboracensis, alius Westmonasteriensis, alius Sarisburiensis, alius Cottonianae. Porro communicatae sunt mihi collationes codicis collegii Corporis Christi Cantabrigiae, et alterius Londinensis. opera Reuerendi uiri Thomae Gale SS. Theol. Professoris. Idem in Sarisburiensi quodam codice praestitit Reuerendus in Christo Pater Asaphensis Episcopus. Collationibus etiam Codicum Thuani, nec non coenobiorum S. Michaelis in periculo maris, S. Victoris Parisiensis, S. Mauri Fossatensis, et S. Petri Corbeiensis frui datum est, ex singulari humanitate Reuerendorum Patrum Benedictinorum Lutetiae. Demum collationes aliquot Codicum Vaticanorum, Veronensis itidem atque Beneuentani, nec non Regis Galliae, studio amicissimi uiri Domini Roberti Rigby, mihi opportune perferebantur.* apposui haec uerba, quibus solis de codicibus qui in Angliae bibliothecis asseruantur constat. uetustiores si ibi fuissent, ex bibliothecarum latebris editores qua sunt diligenti cura sine dubio protulissent. neque qui post eos Angliae bibliothecas perscrutatus est Routh codicem qui saeculum decimum aetate superaret potuit inuenire (cf. *Script. eccles. opuscula praecipua quaedam Oxon. 1858 p. 841*). dolendum est Fellum pro more illius aetatis quae in exhauriendis

libris manu scriptis inaequalem plerumque operam collocabat codicum scripturas non ita enotasse ut quid singuli ualerent et cui familiae essent adscribendi certius definiri posset. *minime*, ipse ait, *spondeo me in hisce omnibus exhibendis, ita seruiliter addictum, ut non aliqua ultro praeterirem, quae aut librariorum manifesti errores, aut minora erant quam ut lectori moram facerent.* mallet paucos adnotasset librariorum manifestos errores quam centum ueras lectiones. in scriptore enim totiens descripto codicum praestantiam multo magis eorum erroribus, qui ut genuinum inueniamus efficiunt, quam librariorum politis emendationibus quibus adquiescamus saepius necesse est, cerni quis nesciat? sed uel sic certissimum est ne unum quidem inter omnes illos codices exstare integritate ita insignem, qui in hac recensione fuerit adhibendus. neque ipse Bodleianus 1 rariores epistulas et Pontii uitam continens qui hoc numero excipiatur dignus est. nam quin et ipse ex Reginensi libro (T) fluxerit eius scripturis leuiter inspectis nemo dubitabit. quamquam illi meliores omnes sunt quam ex quibus Pamelius scriptoris uerba deprauauerat. quare si Fellus eorum scripturas in textum recipere quam textui subicere maluisset, Cyprianum plus sexcentis locis optime poterat emendare.

Editio
Baluziana.

Postremus ingenti codicum numero instructus, quibus in comportandis et euoluendis plus quindecim annos indefessa industria consumpserat, editionem parauit Stephanus Baluzius eamque a. 1717 typis coepit describere, inchoatam cum ipse 28 mens. Iul. a. 1718 88 annos natus obisset, Prudentius Maranus absoluit, cui operum spuriorum emendationem debemus; genuina enim Baluzio etiamtum uiuo impressa erant; quare ubi in illis Baluzii editionem citauit, Prudentii Marani uolui intellegi curam. inde uero factum est ut adnotationes ad opera suppositicia fere nullae adicerentur, dum scripta genuina uberrimis rerum criticarum et exegeticarum commentariis abundant. Baluzius enim uarias lectiones in margine editionum exscripserat; quae cum mox post mortem eius cum aliis quos possidebat libris distractae essent, nihil fere inuenit Maranus, nec de codicibus

a Baluzio usurpatis in praefatione, 'in qua post enumeratas sancti Cypriani operum editiones de s. martyris doctrina pluribus disseritur' uel in 'uita S. Cypriani' ipsius cura adornata praeter ea quae in adnotationibus indicata erant amplius quicquam poterat docere. adhibuit uero Baluzius codices quotquot in bibliothecis Galliae exstabant et inter eos optimos uetustissimosque quos ego habui Gallicos ad unum omnes, uelut Seguierianum (S), Thua-neum (P), Pithoeanum (Q), Corbeiensem (C), Compendiensem (E), Sorbonicum (o) etc. Italicos Anglicos Germanicos praeter eos qui per alios innotuerant usurpauit nullos. sed in eligendis scripturis uetustissimos libros prorsus fere neglexit recentioribus et interpolatis ita addictus, ut alter Pamelius quem etiam in digerendis epistulis secutus est textum magis deprauaret quam emendaret, in quo uehementius est uituperandus, cum Rigaltius et Oxonienses plurimis locis textum rectissime constituissent. spurias epistulas tres primus enulgauisse creditur, exstabat uero altera (App. 274,19) eorum in Hierouymi tomo quinto p. 406 sq. a Martinaeo a. 1706 edito nec indicia desunt hanc editionem Baluzium imprimenti dedisse (cf. p. 276,14; 277,1; 279,13; 280,13).

Post Baluzium Cypriani opera omnia ad libros manu scriptos nemo exarauit; nam duae tresue editiones, quorum prima in collectione selecta SS. ecclesiae patrum Mediolani a. 1835, secunda et tertia Parisiis a. 1836 prodierunt, opera genuina continentes, Baluziani textus merae repetitiones sunt. neque Mignius quicquam praestitit nisi quod libros curauit pretio uenales humano sed innumeris typographorum mendis auctos. ex Baluzio quoque epistulas nonnullas Coustantius (*Epistolae Romanorum pontificum et quae ad eos scriptae sunt* Paris. 1721 p. 126 sq., pag. 211 sq. Append. p. 26), easdem epistulas et nonnulla opera Gallandius (*Bibliotheca uet. patr. antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum* tom. III. Venetiis 1767 p. 333 sq.) repetiuerunt. ad Oxoniensem uero suam editionem adornauit Goldhorn (in *Gersdorfi bibliothecae* uol. II Lips. 1838), qui quamuis nullos codices nancisceretur summa Germaniae bibliothecas inopia premi

Editionis
Baluz. repe-
titiones.

Editio
Goldhornii.

Editiones
Krabingeri.

questus, editorum suppellectile critica prudenter usurpata textum permultis locis quam ceteri rectius constituit. singulos Cypriani libellos (*De catholicae ecclesiae unitate, De lapsis, De habitu uirginum* Tubingae 1853; *Ad Donatum, De dominica oratione, De mortalitate, Ad Demetrianum, De opere et eleemosynis, De bono patientiae et De zelo et liuore* Tubingae 1859) edidit Krabinger primusque Germaniae codices Monacenses Bambergenses Wirceburgenses excussit, etiam Seguieriani libri et Veronensis collatio praesto fuit. eorumque auxilio multa rectissime emendata sunt. sed in tanta lectionum ex libris recentissimis petitarum farragine, qua adnotationem operosius onerauerat, cum libros numerare quam ponderare mallet, plura inemendata reliquit. acutius rem criticam factitauit Routh in emendandis quinque Cypriani opusculis (*Script. eccles. opuscula praecipua quaedam* Oxon. 1859 I p. 229 sq.). alterum eiusdem librum *Reliquiae sacrae* inscriptum uidere non contigit.

Huius edi-
tionis ratio.

Post hos praesidiis optimis instructus de quibus supra retuli ad adornandam editionem nouam accessi. ars critica in his operibus factitanda lectionum electione continetur coniectandi finibus tam anguste circumscriptis, ut idem mihi sit uerendum, quod in re simili uir doctissimus et *κραινίστατος* nuper professus est, ne iis haec mea opella parum probetur, qui auctorum recognitiones aestimare solent ad numerum locorum emendatorum sine exemplo. quamquam omnium operum condicio non est eadem et epistulae nonnullae, scripta uero suppositicia ex uno archetypo non parum deprauato descendunt pleraque campum praebent ingenia experturis aptiorem. in quibus si nonnihil mea cura in rem contulisse uidebitur, ero contentus. equidem etiam in his cautius quam audacius egi, quorum auctoribus propter insignem mediocritatem permultum sit condonandum. ubi uero ad coniecturas erat confugiendum, in textum eas non recepi, nisi ubi maxime probabiles esse confiderem, plurimas in apparatus criticum relegaui. in Cypriani operibus genuinis scripturarum electio primum est emendantis negotium idque a recta codicum aestimatione totum pendet. de qua cum editorum nullus quaestionem

instituisset, discrepantium scripturarum existimatio non poterat non esse ambigua et lubrica. equidem ut par erat in impeditis et uariis Cyprianicorum codicum condicionibus diligentior operam in hac quaestione collocaui, quam si uiris doctis probauero, quattuor fere annorum indefessum laborem quo plus quadraginta libros excussi satis praemii nactum esse putabo. in rebus orthographicis antiquissimos libros, Seguierianum in libellis, in epistulis primae familiae Vindobonensem, Wirceburgensem etiam et Trecensem secutus sum barbaris et plebeis reiectis, nisi forte ea ab auctore ipso profecta esse librorum consensu ut crederem adducebar. ab iis uero ubi recessi, grauiora et rariora enotaui diligenter, minora non item, uelut in quibus summa antiquissimorum horum librorum cernitur inconstantia, dico commutationem litterarum *ae* et *e*, *e* et *i*, *y* et *i*, *u* et *b*, *ph* et *f*, *th* et *t*, *t* et *d*, consonantium liquidarum geminationem, aspirationem modo additam modo neglectam, praepositionum assimilationem. haec semel uel aliquotiens adnotasse satis habui nisi ubi talia ad inuestigandam scripturam ueram aliquid conferre uiderentur. huic praefationi finem imponere non possum, nisi uiris doctissimis gratias egero maximas qui huic curae meae operam suam humane nauare uoluerunt, inprimis Ioanni Vahlen cui grati animi testificandi causa hanc editionem dicaui, deinde Carolo Halm, Augusto Reifferscheid, Guilielmo duRieu, Leopoldo Delisle, Antonio Ruland, W. Nolte, Carolo Aldenhoven, Augusto O. Fr. Lorenz, qui partim librorum manu scriptorum mihi copiam fecerunt partim eos officiose inspexerunt meumque in usum contulerunt.

Scripti Vindobonae mense Augusto a. 1870.

Guilelmus Hartel.

VITA CAECILII CYPRIANI

(Pontio diacono uulgo adscripta).

1 Cyprianus religiosus antistes ac testis Dei gloriosus, etsi multa conscripsit, per quae memoria digni nominis superuiuat, etsi eloquentiae eius ac Dei gratiae larga fecunditas ita se copia⁵ et ubertate sermonis extendit, ut usque in finem mundi fortasse non taceat: tamen quia operibus eius ac meritis etiam haec praerogatiua debetur, placuit summatim pauca conscribere, non quo aliquem uel gentilium lateat tanti uiri uita, sed ut ad posteros quoque nostros incomparabile et grande documentum in¹⁰ immortalem memoriam porrigatur *et* ut ad exemplum sui litteris dirigantur. certe durum erat, ut cum maiores nostri plebeiis et catecumenis martyrium consecutis tantum honoris pro martyrii ipsius ueneratione tribuerint, ut de passionibus eorum multa aut ut prope dixerim paene cuncta conscripserint, utique ut ad nostram¹⁵ quoque notitiam qui nondum nati fuimus peruenirent, Cypriani

Incipit Cecili Cypriani antestis dei *T*, Incipit de uita Ceciliij antistitis Cypriani *t* (cum codex *t* cum *T* unde descriptus est ubique fere conspiret, siglo *T* has conspirantes lectiones intellegi uolui), Brenis descriptio uitae beatissimi et doctissimi Cipriani episcopi et martiris *w*, Incipit passio beatissimi Cypriani martyris μ . — 3 antestis *T*¹, antistites μ deo *T* etsi *T*, tametsi *w* μ v 4 multa] mulata *T* quae ex qua *T* sui dignominis μ sed sui s. l. m. 2 superbibat *T*¹ 5 gratia μ 8 debetur] delectat *w* μ ; hic uerba l. 11 ut . . . dirigantur inserit *w* μ v 9 quod *v* uel om. *w* μ tanti ex tm corr. μ m. 2 10 in om. *w* μ 11 et addidi ad om. *w* μ v sui *T* μ , suum *w**v* in litteras *w* μ v 12 dirigantur *T*, dirigatur μ , digeratur *w**v* plebis *T* μ ¹, plebi μ ² 13 catecuminis *T* μ *w* martirum *w* μ consecutus *w* martyrii] m^{arij} *T*, marius *t* 14 ipsi *w*, ipm *w* tribuerint *scripsi*, debuerint *T*¹*tw* μ , dederint *T*²*v* aut] aut prope aut μ ¹ 15 ut prope *tw* μ , prope *T**v* conscripserit *T*¹ utique om. *v* 16 quaeque μ

tanti sacerdotis et tanti martyris passio praeteriretur, qui et sine
 martyrio habuit quae doceret, et quae dum uixit gesserit non
 paterent: quae quidem tanta atque tam magna et mira sunt, ut
 magnitudinis contemplatione deterrear. et imparem me esse
 5 confiteor ad proferendum digne pro meritorum honore sermonem,
 nec posse sic prosequi facta tam grandia, ut quanta sunt tanta
 uideantur: nisi quod numerositas gloriosa sibimet ipsa sufficiens
 alieno praeconio non eget. accedit ad cumulum, quod et uos de
 eo multum aut si fieri potest totum desideratis audire, con-
 10 cupiscentes ardore flagranti uel facta eius [cognoscere], etsi
 interim uiua uerba tacuerunt. in qua parte si dixerō nos opibus
 facundiae defici, minus dico. facundia enim ipsa deficitur digna
 facultate, quae desiderium uestrum pleno spiritu satiet. ita
 utrimque grauiter urgemur: ille nos uirtutibus suis onerat, uos
 15 nos auribus fatigatis.

Vnde igitur incipiam? unde exordium bonorum eius ad-
 2 grediar, nisi a principio fidei et natiuitate caelesti? siquidem
 hominis Dei facta non debent aliunde numerari, nisi ex quo Deo
 natus est. fuerint licet studia et bonae artes deuotum pectus
 20 imbuerint, tamen illa praetereo: nondum enim ad utilitatem nisi
 saeculi pertinebant. postquam et sacras litteras didicit et mundi
 nube discussa in lucem sapientiae spiritalis emersit, si quibus

1 passio *om. w* praeteriretur q. e. s. m. habuit] praehabuit *T*¹,
 non habuit *T*² 2 quae in qui *corr. T* et quae ... paterent *om. Tw*
et cod. Fossatensis (= F) uetustissimus, extabat in cod. Floriacensi (= L);
de his duobus mss. cf. Ruinartii Acta martyrum p. 171 §. 1 uel Gallandii
biiblioth. uet. patr. praef. XXIX 3 quidam *w* 4 magnitudini-
 bus *w* terret *w* et imperarem *T*¹, imparem *u*, Vnde sparem *w*
 5 confitear *T*² *v* proferendum *T*¹ sermonum *T* 6 facta tam]
 factam *T* 7 gloriosa *TFL*, gloriarum *wuv* 8 alieni *w* de
 eo *u*, eo *T*, qui a deo *w* 9 audire *T*. minus audire *w* con-
 cupiscentes ... l. 12 minus *om. w* concupiscentis *T* 10 cogno-
 scere *om. Tu* 11 tacuerint *T*², taceant *ex* tacueret *u m. 2* dixerō
 nos opibus] di uero masonibus *T*, di _____ *t (spatio uacuo relicto)*
 12 defici] felici *t* deficitur *scripsi*, defigitur *TL*. deficit *wuv*
 13 nostrum *w* satiet] sc̄i et *T* 14 utrumque *T*¹, in utrumque *u*, in
 utrumque *w* urgemus *T*¹; si quidem *add. v* uos nos] tuos nos *T t et*
 nos *exp. m. 1* 15 auribus] precibus *v* 19 in licet *T*, in eo licet *fort.*
 20 illi *u* praetereo] praeter eorum *T* 22 sapientiae *om. T*
 spūalis *u*, spiritalē *T*² si *om. wu*

eius interfui, si qua de antiquioribus comperi, dicam, hanc tamen petens ueniam, ut quicquid minus dixero (minus enim dicam necesse est) ignorantiae meae potius quam illius gloriae derogetur. inter fidei suae prima rudimenta nihil aliud credidit Deo dignum, quam si continentiam tueretur. tunc enim posse idoneum fieri et spectus et sensum ad plenam ueri capacitatem, si concupiscentiam carnis robusto atque integro sanctimoniae tenore calcaret. quis umquam tanti miraculi meminit? nondum secunda natiuitas nouum hominem splendore toto diuinae lucis oculauerat, et iam ueteres ac pristinas tenebras sola lucis paratura uincebat. deinde quod maius est, cum de lectione diuina quaedam iam non pro condicione nouitatis sed pro fidei festinatione didicisset, statim rapuit quod inuenit promerendo Domino profuturum. distractis rebus suis ad indigentium multorum pacem sustinendam tota prope pretia dispensans duo bona simul iunxit, ut et ambitionem saeculi sperneret qua perniciosius nihil est et misericordiam quam Deus etiam sacrificiis suis praetulit, quam nec ille, qui legis omnia mandata seruasse se dixerat fecit, impleret, et praepropera uelocitate pietatis paene ante coepit perfectus esse quam disceret. quis oro de ueteribus hoc fecit? quis de antiquissimis in fide senibus, quorum mentes et aures per plurimos annos diuina uerba pulsauerant, tale aliquid impendit, quale adhuc rudis fidei et cui nondum forsitan crederetur supergressus

1 eius] ego μ qua] quem w antiquioribus] eius operibus *add. v*
dicta T 2 petes Tt , *corr. in* peto $T m. 2$ 4 erudimenta T magis
credidit w 5 tunc] nunc T^t , $\bar{n}$ T^2 fieri idoneum arbitrabatur w
et *om.* Tv 6 ad] et w uer] ueritatem Tt , *corr. in* ueritatis T
 $m. 2$ capacitatem] peruenire *add. v* si *corr. in* nisi T con-
cupiscentia w 7 sanctimoniae tenore TFL , uigore et sanctimonia $w\mu$
calcaret] tenuisset $w\mu$ 8 tanta miracula $w\mu$ 9 totum diuina μ
10 ueteris T^1 paritura T^2 , aparatura μ *sed a s. l. m. 2* 11 de lectione]
dilectione $T\mu w$ 12 nouitatis] humana $w\mu$ festinatione] testi-
moniatione μ 13 $\bar{d}n\bar{m}$ μ , dum w , deo v 14 indigentiam $w\mu v$
multorum pacem T , pauperum $w\mu v$ sustinendam $w\mu$, sustendam T^t ,
sustentandam $T^2 v$ 15 prope *scripsi*, pro T , *om.* $w\mu v$ pretia $w\mu$,
proelia preda T , pretio v , praedia pretio *Oxon.*, *sed cf. c. 13 et Cypr.*
p. 232, 14 16 et μ *s. l. m. 2* 17 etiam *om. w* pertulit $w\mu^1$
18 et *om.* $Tw\mu^1 v$ praepotera T^t , praepotera T^2 , propter ea w
21 senibus] senimus T , *spatium uacuum in t* plurimorum T 23 fidei]
homo *add. v*

uetustatis aetatem gloriosis et admirandis operibus perpetravit? nemo metit statim ut seuit, nemo uindemiam de nouellis serobibus expressit, nemo adhuc cummaxime plantatis arbusculis matura poma quaesiuit. in illo omnia incredibiliter cucurrerunt. 5 praue nit, si potest dici, res enim fidem non capit, praue nit, inquam, tritura sementem, uindemia palmitem, poma radicem.

Aiunt apostolorum litterae, debere neophytos praeteriri, ne 3 stupore gentilitatis nondum fundatis sensibus adhaerente aliquid in Deum nouitas inerudita peccaret. ille fuit primus et puto 10 solus exemplo, plus fide posse quam tempore promoueri. sed etsi in apostolorum actibus eunuchus ille describitur, quia toto corde crediderat, a Philippo statim tinctus: non est similis comparatio. ille enim et Iudaeus erat et de templo Domini ueniens prophetam legebat Isaiam, et sperabat in Christo, etsi nondum 15 eum uenisse crediderat: hic de imperitis gentibus ueniens tam matura fide coepit, quanta pauci fortasse perfecerint. mora denique circa gratiam Dei nulla, nulla dilatio. parum dixi: presbyterium uel sacerdotium statim accepit. quis enim non omnes honoris gradus crederet tali mente credenti? multa sunt quae 20 adhuc plebeius, multa quae iam presbyter feeerit, multa quae ad ueterum exempla iustorum imitatione consimili prosecutus pro-

1 operibus] uirtutibus *w*   2 meti *t*, metit *corr.* in messuit *T*, metet
fort.   seuit] seruit *Tu*¹*w*, serit *u*²; *fort.* seuerit   seropibus *w*
3 cummaxime *T*, umquam de *wuv*   plantatis] palmitis *w*, nouiter plan-
tatis *v*   4 incredibiliter *T*, increduliter *L*, incredibilia *uwv*   5 per-
uenit *w*   potes *T*   dici *ec* dice *T m. 2*   res enim] sensum *wu*
quae fidem *u sed* quae *s. l. m. 2*   peruenit *w*   6 inquam tritura] si
potest *Tt sed add. T m. 2 in margine*: dici messis   uindemiam *w*
7 apostoli *wuv*   litteras *T*   neofitos *u*   praeterire *T*², praeter-
terim *u*¹   8 nundum *w*   9 dno *T*   nouita *t*   inerudita]
inendita *T. om. t in spatio uacuo*   et] ut *t*   puto *om. w*   10 posse
om. w   11 etsi *om. T*   actis *v*   enunchus *w*   12 consimilis *w*
13 fuerat *wu*   templi *T*   domini *om. T*   14 per prophetam *u*
isaiam *om. wu*   in *om. T*   15 eum *om. w*   hinc *T*   16 coepit
fide *ue*, ceperunt fide *w*   perfecerunt *Tv*   17 dei gratiam *v*
nulla *om. T*   18 uel *T*, et *ue*, *om. w*   statim] stygim *T*   accepe-
runt *w, om. t*   19 honorum *v*   gradus] gerendus *w*   menti *w*
quae *om. T*   20 adhuc *T*   multa sunt *u*¹   presbiterio *T*
fecit *v*   21 persecutus *T* (prosecutus *t*)

merendo Deo totius religionis obsequia praestiterit. nam et sermo illi de hoc fuerat usitatus, ut si quem praedicatum Dei laudatione legisset, suaderet inquiri propter quae facta placuisset. si Iob aliquo testimonio gloriosus dictus est uerus Dei cultor et cui in terris nemo compararetur, faciendum docebat ille quidquid Iob⁵ ante fecisset, ut dum et nos paria facimus, simile in nos Dei testimonium prouocemus. contemptis ille dispendiis rei familiaris in tantum exercitata uirtute profecit, ut nec pietatis temporaria damna sentiret. non illum penuria, non dolor fregit, non uxoris suadela deflexit, non proprii corporis dira poena concussit. per-¹⁰ mansit in suis sedibus fixa uirtus et altis radicibus fundata deuotio nullo diaboli temptantis impetu cessit, quominus Dominum suum fide grata etiam inter aduersa benediceret. domus eius patuit cuicumque uenienti: nulla uidua reuocata sinu uacuo, nullus indigens lumine non illo comite directus est, nullus debilis¹⁵ gressu non illo baiulo uectus est, nullus nudus auxilio de potentioris manu non illo tutore protectus est. haec debent facere, dicebat, qui Deo placere desiderant². et sic [per] bonorum omnium documenta decurrens, dum meliores semper imitatur, etiam ipse se fecit imitandum. 20

4 Erat sane illi etiam de nobis contubernium uiri iusti et laudabilis memoriae Caeciliani et aetate tunc et honore presbyteri, qui eum ad agnitionem uerae diuinitatis a saeculari errore correxerat. hunc toto honore atque omni obseruantia diligebat, ob-

1 deo <i>T</i> , dñm <i>μ</i> , dominum <i>wv</i>	obsequio praestitit <i>v</i>	sermo]
serui <i>w</i>	2 de <i>om.</i> <i>w</i>	praedicatum <i>T</i> , predestinatum <i>wv</i>
laudationem <i>T</i>	3 deo placuisset <i>v</i>	4 aliquo <i>T</i> , aliqui dei <i>μ</i> , aliquid
dei <i>w</i> , aliquo dei <i>v</i>	et cui <i>om.</i> <i>μ</i>	5 comparetur <i>w</i>
6 et <i>om.</i> <i>wμ</i>	7 contemptis] contentus <i>μ</i>	8 tantum] tm̄ <i>μ</i>
exercitate <i>Tw</i>	proficit <i>T</i> , profecit <i>w</i>	pietatis <i>om.</i> <i>wμ</i>
temporarie <i>T</i> ² , temporalia <i>wv</i>	9 penuriam <i>T</i>	10 suadella <i>T</i> , medella <i>wμ</i>
11 sedibus <i>T</i> , sensibns <i>wμ</i>	fixa] uera <i>μ</i>	12 diabulo <i>T</i> ¹ , diabolis
<i>wμ</i> ¹	impetui <i>w</i> , impetus <i>T</i> ¹	deum <i>v</i>
13 suam fidem <i>T</i>	gratia <i>w</i>	domus ex dñs <i>μ m.</i> 2
14 reuocata] reuersa <i>v</i> ; est <i>add.</i> <i>wv</i>	sinu uacuo <i>om.</i> <i>μ</i> , uacua <i>w</i>	15 directus . . . illo <i>om.</i> <i>w</i>
16 uentus <i>t</i>	17 potentiori <i>w</i>	18 per <i>om.</i> <i>wμ</i>
19 ipse <i>om.</i> <i>wμ</i>	20 se <i>om.</i> <i>T</i>	21 nobis] nouis <i>wμ</i>
22 caeciliani <i>TwμFL</i> , caecilii <i>v</i>	et aetate	
tunc] etate <i>w</i>	presbyterii <i>T</i>	23 uere <i>T</i>

sequenti ueneratione suspiciens, non iam ut amicum animae coaequalem, sed tamquam nouae uitae parentem. denique ille demulsus obsequiis in tantum dilectionis immensae meritis prouocatus est, ut de saeculo excedens accersitione iam proxima commendaret illi coniugem ac liberos suos et quem fecerat de sectae communicatione participem postmodum faceret pietatis heredem.

Longum est ire per singula: enumerare cuncta eius onerosum est. ad probationem honorum operum solum hoc arbitrari satis esse, quod iudicio Dei et plebis fauore ad officium sacerdotii et episcopatus gradum adhuc neophytus et ut putabatur nouellus electus est. quamuis in primis fidei suae adhuc diebus et rudi uitae spiritalis aetate sic generosa indoles reluceret, ut etsi nondum officii spei tamen fulgore resplendens imminentis sacerdotii totam fiduciam polliceretur. non praeteribo etiam illud eximium, quemadmodum cum in dilectionem eius et honorem totus populus inspirante Domino prosiliret, humiliter ille secessit, antiquioribus cedens et indignum se titulo tanti honoris existimans, ut dignus magis fieret. magis enim dignus efficitur, qui quod meretur excusat. quo tunc ardore plebs aestuans fluctuabat, spiritali desiderio concupiscens, ut exitus docuit, non episcopum tantum: in eo enim quem tunc latenti diuinitatis praesagio taliter flagitabat, non solummodo sacerdotem sed et futurum martyrem requirebat. obsederat fores domus copiosa fraternitas et per omnes aditus sollicita caritas circuibat. potuisset fortasse tunc illi apostolicum illud euenire. quod uoluit, ut per fenestram deponeretur, si iam

1 suscipiens *w*   2 demulsis *T*, de multis *t*: eius *add. v*   3 merito *w*
 4 arcessitione *v*, accersitione *wu*²   5 et] ut *v*   communicationem *T*,
 6 pietates *T*, pietat *t* (post at spatio 2 litt. relicto)
 7 ire *om. wu*   singulae *T*   numerare *Tu*, nuntiare *w, om. v*
 8 cuncta . . . est *om. w*   cuncte *T*, saneta *O. con.*   eius] facta *add. uv*
 9 esset *T*   11 rudis *w*
 10 et] enarrare *add. u*, enumerare *add. v*   12 spiritalis *u ut solet*   reluxeret *w*   13 spe *wu*¹   tamen *ex*
 14 in *om. u*   dilectione eius et honore *T*   16 ad-
 15 inspirante *v*, spirante *wu*   prosiliret *Tw*   17 sedens *w*   dignum *T*
 18 meretur] timet *w*   19 estuante *wu*   20 tantum episcopum *wv*
 21 latentis *w*, latentem *v*   prosagio *w*   22 et *om. t*   futurum]
 23 etiam *add. v*   requirebant *T*   24 posset tunc illi fortasse *w*
 25 eueniret *T*, conuenire *w*   fenestram *T*   iam tum *Tu*, iam *w*,
 tamen cum *F*, cum *v*

tum apostolo etiam ordinationis honore similaretur. erat uidere ceteros omnes suspenso et anxio spiritu expectare uenturum, cum gaudio nimio excipere uenientem. inuitus dico, sed dicam necesse est. quidam illi restiterunt et ut uinceret: quibus tamen quanta lenitate patientiae, quam beniuolenter indulsit, quam clementer ignouit, amicissimos eos postmodum et inter necessarios computans mirantibus multis. cui enim posset non esse miraculo tam memoriosae mentis obliuio?

6 Exinde quemadmodum se gesserit, quis referre sufficiat? quae illi pietas, qui uigor, misericordia quanta, quanta censura. 10 tantum sanctitatis et gratiae ex ore lucebat, ut confunderet intuentium mentes. grauis uultus et laetus nec seueritas tristis nec comitas nimia, sed admixta utrimque temperies, ut esset ambigere uereri an diligere mereretur, nisi quod et uereri et diligere merebatur. sed nec cultus fuit dispar a uultu, temperatus et ipse de medio. 15 non illum superbia saecularis inflauerat, nec tamen prorsus adfectata penuria sordidarat: quia et hoc uestitus genus a iactantia minus non est, quod ostendit taliter ambitiosa frugalitas. quid autem circa pauperes episcopus faceret, quos catecumenus diligebat? uiderint pietatis antistites seu quos ad officium boni operis instruxit ipsius ordinis disciplina seu quos sacramenti religio communis ad obsequium exhibendae dilectionis artauit: Cyprianum de suo talem accepit cathedra, non fecit. 20

1 similaretur <i>F</i> , similaret <i>TμL</i> , simularet <i>w</i>	2 omnes] ossinis <i>T</i> ,
<i>om. t in spatio uacuo</i>	suspensos anxio <i>wμ</i> 3 inuictus <i>w</i>
4 restituerunt <i>wμ</i> ¹	ut et <i>T</i> , et <i>wμ</i> , etiam ut <i>v</i> 5 patientiae <i>T</i> ,
patienter <i>wμ</i> , quam patienter <i>v</i>	7 cui] ui <i>T</i> non posset <i>w</i>
9 se <i>om. Twμ</i>	quis ex qui <i>μ m. 2</i> 10 illa <i>T</i> qui] qui illi <i>w</i>
misericordiae <i>wμ</i>	quanta <i>om. Twμ</i> 11 tamen] tantum <i>w</i> ore]
ore eius <i>v</i>	intuentium mentes <i>T</i> , hominum mentes intuentium <i>w</i>
12 nec] ne <i>T</i>	13 sed <i>om. w recte fort.</i> utrumque <i>T</i> , ut quam <i>w</i> ,
utq. <i>μ</i>	14 an] plus an <i>v</i> meretur <i>w</i> et uereri] uereri <i>w</i>
15 disper <i>w</i>	16 affecta iam <i>μ</i> 17 sordiderat <i>T</i> ¹ et] ad <i>w</i>
uestimenti <i>w</i>	a] et <i>w</i> 18 quod <i>TFL</i> , quam <i>wμv</i> ostendit <i>T</i> ,
ostentat <i>FL</i> , obstentata <i>w</i> , ontata <i>μ</i> , ostentata <i>v</i>	aliter <i>T</i> frag-
galitas <i>T</i> , fragilitas <i>Fw</i>	19 episcopus <i>T</i> facere <i>w</i> caticu-
minus <i>T</i>	diligebant <i>T</i> 20 uiderit <i>w</i> antistes <i>w</i> , antestis <i>T</i> ,
ant stis <i>t</i>	seu] esse seu <i>T</i> quos] quod <i>wμ</i> 21 quos] quod <i>wμ</i>
22 arctauit <i>μ</i>	23 accipit cathedram <i>T</i>

Statim denique pro talibus meritis etiam proscriptionis 7
 gloriam consecutus est. nec enim aliud oportebat, quam ut eum
 qui intra secretam conscientiae latebram religionis et fidei toto
 honore florebat etiam publice celebrata gentilium fama titularet.
 5 posset quidem tum pro uelocitate qua semper omnia consecutus
 est etiam martyrii circa eum debita corona properare, maxime
 cum et suffragiis saepe repetitis ad leonem postularetur: nisi per
 omnes ordines gloriarum transeundum illi esset et sic ad summa
 ueniendum, et nisi imminentes ruinae ope tam fecundi pectoris
 10 indigerent. finge enim tunc illum martyrii dignatione translatum.
 quis emolumentum gratiae per fidem proficientis ostenderet?
 quis uirgines ad congruentem pudicitiae disciplinam et habitum
 sanctimonia dignum uelut frenis quibusdam lectionis dominicae
 coerceret? quis doceret paenitentiam lapsos, ueritatem haereticos,
 15 schismaticos unitatem, filios Dei pacem et euangelicae precis
 legem? per quem gentiles blasphemi repercussis in se quae nobis
 ingerunt uincerentur? a quo Christiani mollioris affectus circa
 amissionem suorum aut, quod magis est, fidei paruoris con-
 solarentur spe futurorum? unde sic misericordiam, unde patienti-
 20 am disceremus? quis liuorem de uenenata inuidiae malignitate
 uenientem dulcedine remedii salutaris inliberet? quis martyres
 tantos exhortatione diuini sermonis erigeret? quis denique tot
 confessores frontium notatarum secunda inscriptione signatos et
 ad exemplum martyrii superstites reseruatos incentiuo tubae

3 intra in *T*   secreta *u*   et *om.* *T*   5 potuisset *v*   tunc
wuv   6 circa] certa *w*   7 cum] mecum *T*   seperetur *T* (repetitis . . . ,
 postulare *om.*)   et nisi *T*   8 illi *om.* *w*   9 inminentis ruinae *T*
 imminens ruina *wuv*   iam *T*   10 indigere *T*, indigeret *wuv*
 translatione dignatum *w*   11 quis] qui se *T*, quod *wu*   pro fide *u*
 ostendere *w*   12 uirginem *wu*   discipline *w*   13 dominici]
dm̄ *T*   14 coherceret *T*   15 filius *T*¹   16 blasphemia *w*   per-
 cussi *wu*   in se] in his *wu*, in se his *v*   quae] qua et a *T*   17 uince-
 retur *T*   mollioris] meliores *Tv*   18 admissionem *w*   suorum
om. *w*   paruoris *w*, pars iuris *T*   consolaretur *u*, consolarentur *T*
 19 spe] saepe *u*   sic et *u*   unde *om.* *u*   patientiam] pacem *T*
 20 uenata *w*   malignitatem *T*   21 dulcedinem *Tv*   remedii
 salutarem *T* (*non t*)   exhiberet *T*, inliberet *u*   martyras *u*
 22 exortatione *T*   23 fortium non tantorum *u*   scriptione *T*
 signatus *T*, insignatus *w*   24 superstites *Tu*¹

caelestis animaret? bene bene tunc et uere spiritaliter contigit, quod uir necessarius tam multis et tam bonis rebus a martyrii consummatione dilatus est. uultis scire secessum illum non fuisse formidinem? ut nihil aliud excusam, ipse postmodum passus est, quam passionem utique ex more uitaret, si et ante uitasset. fuit uere formido illa sed iusta, formido quae Dominum timeret offendere, formido quae praeceptis Dei mallet obsequi, quam sic coronari. dicata enim in omnibus Deo mens et sic de diuinis admonitionibus mancipata credidit se, nisi Domino latebram tunc iubenti paruisset, etiam ipsa passione peccare. 10

8 Puto denique etiamnunc aliqua de dilationis utilitate dicenda, tametsi iam dudum pauca perstrinximus. dum enim quae uidentur postmodum subsecuta satiamus, sequitur ut probemus, secessum illum non hominis pusillitate conceptum, sed sicuti est uere fuisse diuinum. uastauerat populum persecutionis infestae insolens atque acerba grassatio, et qui omnes decipere una fraude non poterat artifex hostis, quacumque miles incautus prodiderat latus nudum, dispari genere saeuendi singulos diuersa strage deiecerat. debebat esse qui posset saucios homines et uaria expugnantis inimici arte iaculatos adhibita medicinae caelestis medella pro qualitate uulneris uel secare interim uel fouere. seruatus est uir ingenii praeter cetera etiam spiritaliter temperati, qui inter resultantes conlidentium schismatum fluctus 15

1 animare <i>w</i>	bene <i>om. wμ</i>	spiritalium <i>T</i>	contingit <i>w</i>
2 necessario <i>T</i> ²	et tam] etiam <i>wμ</i>	3 dalatus <i>T (non t)</i>	multis <i>w</i>
4 aliud quid <i>T</i>	excusam <i>w</i>	5 uitare <i>T</i>	6 uere <i>T</i> , uero <i>wμ</i>
sed iusta formido <i>om. w</i>	domino <i>T</i>	7 offenderet <i>T</i>	malet <i>w</i>
quam sic] quem si <i>T</i>	8 dicat <i>T</i>	in <i>om. T</i>	si de <i>T</i> , fides <i>wμ</i> , sic <i>v</i>
9 mancipiata <i>T</i>	et nisi <i>w</i>	latebra <i>wμ</i>	nunc <i>T</i>
10 iuuenti <i>T</i> , uiuens <i>wμ</i>	peruisset et iam <i>w</i>	peccaret <i>T wμ</i>	
11 dicenda] disserenda <i>v</i>	12 dum] per haec <i>v</i>	quem uidetur <i>T</i>	
13 satiamus <i>T</i> , faciamus <i>t</i> , sentiamus <i>FL</i> , sciamus <i>wμ</i> , <i>om. v</i> ; de satiare <i>cf. indicem</i>	14 pusillanimitate <i>v</i>	secuti <i>T</i>	15 dei populum <i>wμv</i>
infectae <i>T</i>	16 acerua <i>T (non t)</i>	crassatio <i>wμ</i>	qui <i>T</i> , quia <i>wμv</i>
17 quemcumque <i>T</i>	prodierat <i>T</i>	18 latus] laetus <i>T</i>	dispari
genere] dispar*gere <i>T</i> , dispargere <i>t</i>	19 et <i>om. T</i>	expugnatis <i>T</i>	
20 inimica <i>T</i>	21 medela <i>wv</i> , medellas <i>T</i>	securae <i>w</i>	22 uir ingenii]
uirginei <i>μ</i>	praeter] propter <i>w</i>	temperanti <i>T</i> , temperantis <i>wμ</i>	
23 fructus <i>w</i>			

ecclesiae iter medium librato limite gubernaret. non haec. oro, consilia diuina sunt? hoc fieri sine Deo potuit? uiderint qui putant posse fortuito ista contingere. ecclesia illis clara uoce respondet dicens: ego sine Dei nutu necessarios reseruari non 5 admitto. non credo.

Percurramus tamen cetera, si uidetur. erupit postmodum 9 lues dira et detestabilis morbi uastitas nimia, innumeros per diem populos ad suam quemque sedem abrupto impetu rapiens continuatas per ordinem domos uulgi trementis inuasit. horrere 10 omnes fugere uitare contagium, exponere suos impie, quasi cum illo peste morituro etiam mortem ipsam posset aliquis excludere. iacebant interim tota ciuitate necatim non iam corpora, sed cadauera plurimorum et misericordiam in se euntium contem- 15 platione sortis mutuae flagitabant. nemo respexit aliud praeterquam luera crudelia. nemo similis euentus recordatione trepidauit, nemo fecit alteri quod pati noluit. quid inter haec egerit Christi et Dei pontifex. qui pontifices mundi huius tanto plus pietate. quanto religionis ueritate praecesserat. scelus est prae- 20 terire. adgregatam primo in loco plebem de misericordiae bonis instruit. docet diuinae lectionis exemplis, quantum ad promerendum Deum prosint officia pietatis. tunc deinde subiungit non esse mirabile. si nostros tantum debito caritatis obsequio foueremus: cum enim perfectum posse fieri, qui plus aliquid publicano uel ethnico fecerit. qui malum bono uincens et diuinae elementiae

1 iter] inter <i>TwL</i>	libram limitem <i>T</i>	non] nonne <i>v</i> . num <i>μ</i>
oro <i>om. t</i>	3 fortuito <i>v</i>	ecclesiae <i>T</i> illius <i>F</i> uoce]
luce <i>T</i>	4 respondit et dicit <i>T</i>	5 admitti <i>w</i> non credo
<i>om. wμ</i>	7 huius <i>T</i>	detestabiles <i>w</i> 8 populus <i>T</i> ad suam
quemque (quoque <i>μ</i> . quamque <i>w</i>) sedem <i>Twμ</i> . a sua quemque sede <i>v</i>		
arrupto <i>w</i> . arupto <i>μ</i> ¹	9 uulgo <i>T</i>	horrore <i>u</i> 10 fugere]
fere <i>TFL</i>	11 moriturus <i>F</i>	possem aliquis <i>T</i> . aliquis posset <i>v</i>
12 in tota <i>v</i>	uicatim <i>om. wxc</i>	non <i>om. T</i> 13 transeuntium
<i>wv</i>	14 aliud] illud <i>L</i>	16 pati] sibi fieri <i>Oxon.</i> noluit <i>wμ</i> ²
17 christus et dei pontifices <i>T</i>	18 est] erat <i>wμ</i>	19 premo <i>w</i>
loco uno <i>v</i>	miseriordia] nunc <i>w</i>	20 instituit <i>v</i> docens <i>wv</i> .
et docet <i>L</i>	21 dno <i>T</i>	pietatis] ueritatis <i>T</i> 22 mirabiles in
uro tantum <i>T</i>	et obsequio <i>u sed et s. l. m. 2</i>	23 cum enim <i>T</i> . cum <i>μ</i> .
cum <i>wv</i>	quis plus <i>w</i> . qui boni <i>F</i>	24 uingens <i>wat</i> . iungens <i>T</i>
dementie <i>w</i>		

instar exercens inimicos quoque dilexerit, qui pro insequentium se salute sicuti Dominus monet et hortatur orauerit. 'oriri facit iugiter suum solem et pluuias subinde nutriendis seminibus impertit, exhibens cuncta ista non suis tantum: et qui se Dei etiam filium esse profitetur, non exemplum patris imitetur? respondere nos decet natalibus nostris, et quos renatos per Deum constat, degeneres esse non congruit, sed probare potius in sobole traducem boni patris aemulationem bonitatis'.

- 10 Multa alia et quidem magna, quae temperandi uoluminis ratio non patitur prolixo opere sermonis iterari: de quibus hoc tantum dixisse satis est. quod si illa gentiles pro rostris audire potuissent, forsitan statim crederent. quid Christiana plebs faceret, cui de fide nomen est? distributa sunt ergo continuo pro qualitate hominum atque ordinum ministeria. multi qui paupertatis beneficio sumptus exhibere non poterant, plus sumptibus exhibebant, compensantes proprio labore mercedem diuitiis omnibus cariorem. et quis non sub tanto doctore properaret inuenire partem aliquam talis militiae, per quam placeret et Deo patri et iudici Christo et interim sacerdoti? fiebat itaque exuberantium operum largitate, quod bonum est ad omnes, non ad solos domesticos fidei. fiebat plus aliquid quam de Tobiae incomparabili pietate signatum est. ignoscat ille et ignoscat iterum et frequenter ignoscat aut ut uerius dixerim merito concedat,

1 exerceo <i>T</i>	persequentium <i>wuv</i>	2 sicut <i>w</i>	monet $\widetilde{\text{dñs}}$ μ ,
** monet <i>T</i> , monet <i>t</i>	orari <i>v</i> , om. <i>T</i>	facit deus <i>wu</i> , deus facit <i>v</i>	
3 solem suum <i>v</i>	super bonos et malos suum solem <i>w</i>	impartitur <i>w</i>	
4 cunctis <i>malim</i>	tam tantum <i>w</i> ; sed etiam alienis <i>add. v</i>	5 non]	
cur non <i>v</i>	imitatur <i>wuv</i>	respondete inquit <i>v</i>	6 $\widetilde{\text{dñm}}$ <i>T</i> , diem <i>w</i>
7 degenerere sese <i>T</i>	probari <i>v</i>	sobole <i>T</i>	8 aemulatione <i>wv</i>
9 quidem] quedam <i>w</i>	magna] praetereo <i>add. wv</i>	10 prolixo <i>wu</i> ,	
proximo <i>T</i> , prolixiore <i>v</i>	opere sermonis <i>scripsi</i> , onere sermonis <i>Twu</i> ,		
sermone <i>v</i> ; cf. <i>cap. 14</i>	iterari <i>T</i> , replicari <i>v</i>	12 potuisse <i>w</i>	
forsitam satim statim μ^1	quod <i>w</i>	christiane plebs <i>T</i>	13 faceret]
fa]ret <i>w</i>	14 pro qualitate continuo <i>w</i>	misteria <i>wu</i>	15 pauper-
tatis beneficio] angustia paupertatis beneficia <i>v</i>	16 priora <i>T</i>		
17 inueniri in parte aliqua <i>v</i>	19 interim] tam bono interim <i>v</i>		
20 apud omnes <i>v</i> , om. <i>T</i>	non] non solum <i>w</i>	21 de om. <i>wu</i>	
incomparabile <i>T</i>	22 illi <i>w</i>	illiterum μ^1	23 aut ut] ut <i>T</i> , et
ut <i>w</i> , at ut μ	dixerit <i>T^t</i> , dixerat <i>T^1</i>	et merito concedam <i>wu</i>	

tametsi ante Christum plurimum licuit, plus aliquid licuisse post Christum, cuius temporibus plenitudo debetur. necatos ille a rege et proiectos sui tantum generis colligebat.

His tam bonis et tam piis actibus superuenit exilium. hanc **11**
 5 enim vicem semper repraesentat impietas, ut melioribus peiora restituat. et quid sacerdos Dei proconsule interrogante responderit, sunt acta quae referant. excluditur interim ciuitate, ille qui fecerat boni aliquid pro ciuitatis salute, ille qui laborauerat ne uiuentium oculi paterentur infernae sedis horrorem, ille in-
 10 quam qui excubiis pietatis inuigilans pro nefas ingrata bonitate prouiderat, ne omnibus tetram ciuitatis faciem relinquentibus multos exsules deserta respublica ac destituta patria sentiret. sed uiderit saeculum, cui inter poenas exilium computatur. illis patria nimis cara et commune nomen est [cum parentibus]: nos
 15 et parentes ipsos, si contra Dominum suaserint, abhorremus. illis extra ciuitatem suam uiuere grauis poena est: Christiano totus hic mundus una domus est. unde licet in abditum et abstrusum locum fuerit relegatus, admixtus Dei sui rebus exilium non potest computare. adde quod Deo integre seruiens etiam propria
 20 in ciuitate peregrinus est. dum enim se a carnalibus desideriis continentia sancti spiritus abstinet conuersationem prioris hominis exponens, inter ciues suos aut ut prope dixerim inter parentes ipsos uitae terrestres alienus est. accedit quod etsi haec alias poena posset uideri, in huiusmodi tamen causis atque sententiis,

1 christo *T*   2 post] per *v*   nec actos μ 3 a rege et *w*, et
 arge *T*; agere et μ 4 tam piis] piis *w*   exilium superuenit μ
 5 ut] in *T*   priora *T*   6 et] et ut *w* μ quod *T*   responderit]
 taceam *add. w* μ 7 referam *w* μ e (ex μ) ciuitate *w* $\mu*v*   8 bono *T*
 ille . . . horrorem *om. T*   10 uigilans *w*   nephas *w* μ 11 pro-
 uideat *w*   tetram] tractam *T*   facient *t*   12 distituta *T*
 13 poenas] etiam *add. w* μ ², te *add. \mu*¹   illis] omnibus *v*   14 nimis
corr. in omnis \mu m. 2   parentibus] parentes *T**w* μ nos et paren-
tes om. w   15 contra deos uaserint *T*   illis *om. w*   17 est una
 domus *w* μ abditum] ambitum *T*   abstrusum] absurdum *w*
 18 religatus *T*   admixtis *w*   exsilium *om. w*   19 com-
 putari *w*   quid *w*   deo *om. t*   in propria *w*   20 enim *om. w*
 a *om. v*   21 abstinentes *T*. abstinent *t*   22 etiam inter *v*   aut ut *T**w* μ ,
 aut *v*   proprie *w* μ 23 terrestres *T*   alienus] *add. simplex \mu*¹,
*exp. \mu*²   etsi] si *T*   alias] talia *corr. in et alia \mu m. 2*   24 possent μ ²$

quas ad probandae uirtutis experimenta perpetimur, non est poena, quia gloria est. sed esto sane, nobis poena non sit exilium: illis ultimum crimen et pessimum nefas etiam ipsorum conscientia testis adscribat, qui possunt innocentibus irrogare quod putant poenam. nolo nunc describere loci gratiam et deliciarum omnium paraturam interim transeo. fingamus locum illum situ sordidum, squalidum uisu, non salubres aquas habentem, non amoenitates uiroris, non uiciniam litoris, sed uastas rupes siluarum inter inhospitas fauces desertae admodum solitudinis, auia mundi parte summotum. posset licet talis locus habere nomen exilii, quo Cyprianus sacerdos Dei uenerat, non si hominum ministeria deficerent, uel alites ut Heliae uel ut Danielo angeli ministrarent? absit absit, ut credat aliquis cuilibet minimo dummodo in confessione nominis constituto aliquid defuturum. tantum abest ut Dei pontifex ille qui misericordiae semper rebus institerat honorum omnium opibus indigeret.

12 Iam nunc, quod secundo posueram loco, cum gratiarum actione repetamus, prouisum esse diuinitus etiam pro animo tanti uiri apicum et competentem locum, hospitium pro uoluntate secretum et quidquid apponi eis ante promissum est qui regnum et iustitiam Dei quaerunt. atque ut omittam frequentiam uisitantium fratrum et ipsorum inde ciuium caritatem, quae repraesentabat omnia, quibus uidebatur esse fraudatus, admirabilem uisitationem Dei non praeteribo, qua antistitem suum sic in

1 ad probandae] approbando *wu* perpetimur experimenta *w* 3 et
 pessimum *om. T* 4 ignoscentibus *u* 5 puto *T* 6 locum *om. u*
 situm *Tu* 7 uisum *wu* habentur *T* 8 amoenitates *scripsi*,
 amoenitatis *T*, amenitate *w*, amoenitatem *uv* uigoris *t* uicinia *T*
 sed et *wu* uasta rupes *u*, uasta rupe *T*, rupes uasta *w* 9 hospitas
*Tu*¹ solitudines *T*, solitudini *w* auia] uia *T* 11 qui *T*
 uenerant *T*, ueneratur *w* non si *wu*, non sibi *T*, cui si *v*, non sibi si
fort. 12 defecerint *T*, defecerint *t* heliae] aliae *T* danieli *wv*
 13 ministrarent] procurarent *wu* absit *om. Twu* credat *om. T*
 minime *T* mundum modo *t* 14 confessionem *T* nominis
 christi *wu* de futuro *T* 15 pontifices *T* misericordiae] nunc
 semper *w* 16 instituat *w* honorum *T*, horum *wuv*; an bonorum?
 18 animo] amico *w* 19 competentes *T* uoluptate *u* 21 frequen-
 tium *T*¹ 22 ipsorum et *v* qui representabat *w*, quare praesentem
 quaerebat *T* 23 uideatur *w* 24 quam *Tw* antestitem *T*, antistitem *w*

exilio esse uoluit de secutura passione securum, ut inuidentis
 martyrii pleniore fiducia non exulem tantummodo Curubis sed
 et martyrem possideret. 'eo enim die quo in exilii loco mansimus'
 (nam et me inter domesticos comites dignatio caritatis eius de-
 5 legerat exulem uoluntarium, quod utinam et in passione licuisset)
 'apparuit mihi' inquit 'nondum somni quiete sopito iuuenis ultra
 modum hominis inornis: qui cum me quasi ad praetorium
 duceret, uidebar mihi tribunali sedentis proconsulis aduocari.
 is ut in me respexit, adnotare statim coepit in tabula sententiam
 10 quam non sciebam, nihil enim de me solita interrogatione quae-
 sierat. sed enim iuuenis qui a tergo eius stabat admodum curio-
 sus legit quidquid fuerat adnotatum. et quia inde uerbis proferre
 non poterat. nutu declarante monstrauit quid in litteris tabulae
 illius ageretur. manu enim expansa et complanata ad spatia
 15 modum ictum solitae animaduersionis imitatus, quod uolebat
 intellegi, ad instar liquidi sermonis expressit. intellexi sententiam
 passionis futuram. rogare coepi et petere continuo, ut dilatio
 mihi uel unius diei prorogaretur. donec res meas legitima ordi-
 natione disponerem. et cum preces frequenter iterassem, rursus
 20 in tabula coeperat nescio quid adnotare. sensi tamen de uultus
 serenitate iudicis mentem quasi iusta petitione commotam. sed
 et ille iuuenis, qui iam dudum de passionis indicio gestu potius
 quam sermone prodiderat, clandestino identidem nutu concessam
 dilationem, quae in crastinum petebatur, contortis post inimicem

1 secutam <i>w</i>	2 fiduciam <i>T</i>	curubi <i>u</i> , corubi <i>w</i> , curuis <i>T</i> ,
curius <i>t</i>	3 possiderat <i>w</i>	eo enim] et cum <i>w</i> quo] quo primum <i>v</i>
mansurus iam et <i>w</i>	4 dignatione <i>u</i>	delegerat <i>w</i>
ut <i>w</i>	et <i>om. w</i>	5 utinam]
<i>om. v</i>	6 inquit mihi <i>T</i>	nondum <i>w</i>
<i>add. w</i>	enormis <i>u</i> , enormis <i>w</i>	7 hominis
tabulas <i>T</i>	proconsulis] pro singulis <i>u</i>	8 sedentis] tum <i>add. u</i> , tam
referre <i>w</i>	10 interrogationem <i>T</i>	9 is ut in me] uti <i>T</i>
expansa et deplanata <i>u</i>	13 quod <i>T</i>	12 inde] in <i>w</i> praeferre <i>T</i> ,
16 int-]legi] in te agi <i>T</i>	14 illius] omni <i>w</i>	ager-]tur] haberetur <i>v</i>
coepit <i>T</i>	spathe <i>T</i>	15 ictus <i>w</i> , ictu <i>u</i> , ictum <i>T</i>
ordinationem <i>T</i>	intellexit <i>w</i>	17 rogare <i>w</i> regere <i>T</i>
nultus] multis <i>w</i>	delatio milii uel <i>T</i>	18 praerogaretur <i>t</i> incus <i>l</i> .
est <i>T</i>	20 in <i>om. w</i>	nescio quid (quis <i>w</i>) ceperat <i>w</i>
	21 iustam petitionem <i>T</i>	22 de <i>om. w</i> iudi-
	23 clandestino <i>T</i> , clandenstino <i>u</i>	identidem] idem id
	24 dilationem quo <i>w</i> , quemque <i>T</i>	petebatur <i>T</i>

digitis significare properavit. ego quamvis non esset lecta sententia, et sic de gaudio dilationis acceptae laeto admodum corde resipisco: metu tamen interpretationis incertae sic tremebam, ut reliquiae formidinis cor exultans adhuc toto pauore pulsarent³.

- 13 Quid hac reuelatione manifestius, quid hac dignatione felicius? ante illi praedicta sunt omnia quaecumque postmodum subsecuta sunt. nihil de Dei uerbis imminutum, nihil de tam sancta promissione mutilatum. singula denique secundum quod ostensa sunt recognoscite. dilationem petit crastini, cum de passionis sententia cogitaretur, postulans ut res suas die illo quo inpetrauerat ordinaret. hic dies unus significabat annum, quo ille post uisionem acturus in saeculo fuerat. nam, ut manifestius dicam, eo die post exactum annum coronatus est, quo hoc illi ante annum fuerat ostensum. diem autem Domini, etsi non annum in diuinis litteris legimus, promissioni tamen futurorum¹⁵ debitum illud tempus accipimus. unde nihil interest, si nunc sub diei significatione solus annus ostensus est, quia illud plenius debet esse quod maius est. quod uero nutu potius et non sermone prolatum est, repraesentationi temporis seruabatur sermonis expressio: solet enim tunc uerbis quodcumque proferri, quotiens²⁰ quidquid profertur impletur. nam et uere nemo cognouit quare hoc ostensum fuisset, nisi post eodem die quo id uiderat coronatus est. medio nihilo minus tempore imminens passio pro certo omnibus sciebatur: passionis tamen dies certus ab eisdem omnibus

1 non μ s. l. m. 2 lecta] lata w 2 et sic scripsi, etsi $Twuv$ 3 resipisco] gauderem v incerte $w\mu$, incerta T sic] est T tremebam] tenebar ex tenebatur w 4 pauore] pari T repulsaret T , repulsarent t 5 haec T 7 secuta w imminutum] immutatum w de $om.$ T 8 sanctam promissionem T mutilatum est μ , utilatum et T , m. sed w singula . . . recognoscite *add. μ^2 in marg.* 9 delationem T 10 sententia passionis cogitaret w quo Tw , quem v , $om.$ μ 13 exactum] esitum *corr. in* exitum anni μ m. 2 quo] quod T hoc $om.$ w 14 autem diem t non $om.$ T 16 accepimus μ , accipiamus w sub $om.$ μ , sententiae w 17 significationi T offensus μ quia] qua T 18 esse debet T 19 prolatum $w\mu$, planatum T , explanatum v temporis T s. l. m. 2 seruatur $w\mu$ 20 solet] sed et w 21 uere nature w 22 ei ostensum v nisi] nisi quia v postquam $w\mu$ quo id] quod T , quo $w\mu$ 23 nihil hominis w pro certo $om.$ w ab omnibus wuv 24 iisdem v

quasi scilicet ignorantibus tacebatur. sane et in scripturis tale aliquid inuenio. nam Zacharias sacerdos promisso sibi per angelum filio quia non crediderat obmutuit, ita ut de filii nomine scripturus potius quam relaturus nutu tabulas postularet. merito et hic, ubi Dei nuntius passionem antistitis imminensem nutu potius expressit, et fidem admonuit et sacerdotem muniuit. dilationis autem petendae ratio de ordinatione rerum et de uoluntatis dispositione ueniebat. quae uero res illi aut quae uoluntas ordinanda nisi ecclesiastici status? summa accepta dilatio est, ut quidquid circa pauperum fouendorum suprema iudicia disponendum fuerat ordinaretur. et puto propter nihil aliud, immo uero propter hoc tantum etiam indulgentia ab ipsis qui eiecerant et qui occisuri erant, missa est, quam ut praesens et praesentes pauperes nouissimae dispensationis extremis et ut plenius dixerim totis sumptibus ministraret. ordinatis ergo tam pie rebus et sic uoluntate disposita proximabat dies crastinus.

Iam de Xisto bono et pacifico sacerdote ac propterea beatissimo martyre ab urbe nuntius uenerat. sperabatur iam iamque carnifex ueniens, qui deuota sanctissimae uictimae colla percuteret: et sic erant omnes dies illi quotidiana expectatione moriendi, ut corona singulis posset adscribi. conueniebant interim plures egregii et clarissimi ordinis et sanguinis, sed et saeculi nobilitate generosi, qui propter amicitiam eius antiquam secessum subinde suaderent: et ne parum esset nuda suadela, etiam loca in

1 scilicet <i>om. v.</i> licet <i>T</i>	2 nam et <i>w.</i> nam *** <i>T</i>	angelum
<i>corr. in euangelium T (non t)</i>	3 de filii nomine <i>T</i> , filii nomen <i>wuv</i>	
4 scripture <i>w</i>	relaturus] relicturus <i>T</i>	5 ibi <i>T</i>
nutritus <i>u</i>	antestites <i>T</i> , antistites <i>t</i>	6 muniuit <i>om. Twu</i> , monstrauit <i>malim</i>
	7 et de] et <i>T</i>	8 dispositionem <i>T</i>
non <i>w</i>	9 summa] suprema iccirco <i>v</i>	dilatio est] dilatio <i>t</i>
10 circa] cetera <i>w</i>	fouendorum] curam <i>add. v.</i> , dispositionem <i>add. w</i>	
supremo iudicio <i>wuv</i>	12 uere <i>Tu</i>	etiam tantum <i>w</i>
13 et qui occisuri erant <i>om. T.</i> et qui erant		indulgenti <i>T</i>
occurri <i>wu</i>	admissa <i>v</i>	quam <i>om. v</i>
ministrare <i>T</i> , releuaret <i>v</i>	16 et <i>om. wu</i>	pro uoluntate dispositis <i>v</i>
17 xysto <i>uv</i> , noto <i>w</i>	18 ab urbe <i>om. w</i>	sperabatur] expectabatur <i>w</i>
iam <i>om. wu</i>	19 sanctissimi <i>wu</i>	uictimae <i>om. Twu</i>
possit <i>T</i> , posset singulis <i>v</i>	22 carissimi <i>u</i>	sed et] sed <i>t</i> , sed ut <i>w</i>
saeculi] saecularis <i>T</i>	23 nouilitate <i>T</i>	24 et ne parum esset] me
paruisset <i>T</i>	suadella <i>u</i> ¹ , suadebant <i>T</i>	et etiam <i>u</i>

quae secederet offerebant. ille iam mundum suspensa ad caelum mente neglexerat nec suadelis blandientibus adnuebat. fecisset fortasse tunc etiam quod a plurimis et fidelibus petebatur, si et diuino imperio iuberetur. sed nec illa sublimis tanti uiri gloria sine praeconio transeunda est, quia iam saeculo tumescente et de fiducia principum infestationem nominis anhelante ille seruos Dei, prout dabatur occasio, exhortationibus dominicis instruebat et ad calcandas passiones huius temporis contemplatione superuenturae claritatis animabat. uidelicet tanta illi fuit cupido sermonis, ut optaret sic sibi passionis nota contingere, ut dum de Deo loquitur in ipso sermonis opere necaretur.

- 15 Et hi erant quotidiani actus destinati ad placentem Deo hostiam sacerdotis, cum ecce proconsulis iussu ad hortos eius (ad hortos, inquam, quos inter initia fidei suae uenditos et de Dei indulgentia restitutos pro certo iterum in usus pauperum uen- didisset, nisi inuidiam de persecutione uitaret) cum militibus suis princeps repente subitauit, immo ut uerius dixerim subitasse se credidit. unde enim posset tamquam improuiso impetu mens semper parata subitari? processit ergo iam certus expungi quod diu fuerat retardatum, processit animo sublimi et erecto, hilari- tatem praeferens uultu et corde uirtutem. sed dilatus in crastinum ad domum principis a praetorio reuertebatur, cum subito per Carthaginem totam sparsus rumor increbuit productum esse

1 sederet <i>w</i>	offerebat <i>T</i>	ille uero <i>v</i>	2 mente] me <i>T</i>
neglexerant <i>T</i>	blandientium <i>w</i>	3 fortasset <i>T</i> ¹	etiam <i>om. w</i>
pluribus <i>t</i>	et fidelibus] fidelibus <i>w_u</i>	4 iubebatur <i>T</i>	illi <i>w</i>
sublimi <i>T</i>	5 praeconia <i>T</i>	quia] qui <i>t</i>	et de] de <i>T</i>
6 in- festatione <i>Tw</i> , infestationem <i>μ</i>		crisi nominis <i>w</i>	annelente <i>w</i>
seruus <i>T</i>	7 occasione <i>T</i>	9 fuit illi <i>w</i>	sacri cupido <i>v</i>
10 nota passionis <i>w</i>	contingeret <i>T</i> ¹	de <i>om. w_u</i>	11 dno <i>T</i>
negaretur <i>T</i>	12 et ii erant <i>μ</i> , et ierant <i>T</i>	dei <i>T</i>	13 sacer- dotis cum <i>om. w_u</i>
de dei <i>T</i> , dei <i>w_uv</i>	proconsuli <i>μ</i>	hortus <i>T</i> , ortos <i>μ</i>	14 ad <i>om. t</i>
15 certa <i>T</i>	usu <i>T</i>	16 inuidia <i>μ</i> , inquam <i>T</i>	
17 repente] referente <i>μ</i>	se <i>om. T</i>	19 semper <i>om. T</i>	prae- parata <i>T</i> , pauitans <i>w</i>
20 diu <i>om. w</i>	sublimis <i>w_u</i>	et <i>om. Tw</i>	
erecto <i>w_v</i> , secreto <i>T</i>	hilari tamen <i>t</i>	21 proferens <i>w</i>	ultus <i>T</i>
(uultus <i>t</i>)	corde] sorde <i>T</i>	uirtutis <i>t</i>	22 ad dominum] ad- modum <i>w</i>
reuertebatur <i>μ</i> , reuertebatur <i>w</i> , reuertebat <i>T</i>			23 in- crepuit <i>Tw_u</i>
esse productum <i>w</i>			

iam Thascium, quem praeter celebrem gloriosa opinione notitiam
 etiam de commemoratione praeclarissimi operis nemo non noue-
 rat. concurrebant undique uersum omnes ad spectaculum, nobis
 pro deuotione fidei gloriosum, gentilibus et dolendum. receptum
 5 eum tamen et in domo principis constitutum una nocte continuit
 custodia delicata. ita ut conuiuiae eius et cari in contubernio ex
 more fuerimus. plebs interim tota sollicita ne per noctem aliquid
 sine conscientia sui fieret ante fores principis excubabat. con-
 cessit ei tunc diuina bonitas uere digno, ut Dei populus etiam in
 10 sacerdotis passione uigilaret. forsitan tamen quaerat aliquis,
 quae causa fuerit a praetorio reuertendi ad principem? et uolunt
 hoc scilicet quidam de suo tunc proconsulem noluisse. absit ut
 in rebus diuinitus gestis segnitiam sine fastidium proconsulis
 conquerar. absit ut malum hoc intra conscientiam religiosae
 15 mentis admittam. ut de tam beatissimo martyre rictus hominis
 indicaret. sed crastinus dies ille quem ante annum dignatio
 diuina praedixerat uere crastinus esse debebat.

Inluxit denique dies alius, ille signatus, ille promissus, ille **16**
 diuinus, quem si tyrannus ipse differre uoluisset, nunquam
 20 prorsus ualeret: dies de conscientia futuri martyris laetus et
 discussis per totum mundi ambitum nubibus claro sole radiatus.
 egressus est domum principis, sed Christi et Dei princeps et
 agminibus multitudinis mixtae ex omni parte uallatus [est]. sic
 autem comitatu eius infinitus exercitus adhaerebat, quasi ad
 25 expugnandam mortem manu facta ueniretur. eundi autem inter-
 fuit transitus stadii. bene uero et quasi de industria factum, ut
 et locum congruentis certaminis praeteriret, qui ad coronam
 iustitiae consummato agone currebat. sed ubi ad praetorium
 uentum est, nondum procedente proconsule secretior locus datus

1 iam *T s. l.*, *om. w*   *tassium u*, *tasium w*   de gloriosa *fort.*
 notitia *T*   2 proclarissimo *w*   3 concurrebant] *ch. currebat T*
 uersus *v*   4 deuotione] diuinatione *T*   gloriosissimi *w*   genti-
 bus *T*   et] etiam *u*   dolendum] *reliqua desant in Tt; add. t:*
 Explicit de uita Cecilii Cypriani antistitis   5 eum] enim *w*   6 con-
 uiuae eius] *eis w*   ex more] comites ex more *w*   8 sui *om. w*   9 ei]
 enim *wa*   diuina tunc *u*   12 proconsule *wa*   13 segnitiam *u*,
 senitiam *w*   14 conquerar] consequar *u*   hoc ut malum *w*   15 ut
 de] ut *w*   16 quem *om. w*   20 laetus] iectus *w*   22 est *om. w*
 23 est *inclusi*   26 uere *wa*   29 secretior *w*

est. illic cum post iter longum nimio sudore madidatus sederet (sedile autem erat fortuito linteo tectum, ut et sub ictu passionis episcopatus honore frueretur), quidam ex tesseriis quondam Christianus res suas obtulit, quasi uellet ille uestimentis suis humidis sicciora mutare: uidelicet nihil aliud in rebus oblati⁵ ambiebat, quam ut proficiscentis ad Deum martyris sudores iam sanguineos possideret. cui ille respondit et dixit: 'medellas adhibemus querelis, quae hodie forsitan non erunt'. mirum, si contempsit laborem corpore, qui mortem mente contempserat? quid plura? subito proconsuli nuntiat¹⁰ est. producit^{ur} admouetur¹⁰ interrogatur de suo nomine: se esse respondit. et hactenus uerba.

- 17 Legit itaque de tabula iam sententiam iudex quam nuper in uisione non legerat, sententiam spiritalem non temere dicendam, sententiam episcopo tali et tali teste condignam, sententiam gloriosam, in qua dictus est sectae signifer et inimicus¹⁵ deorum, et qui suis futurus esset ipse documento et quod sanguine eius inciperet disciplina sanciri. nihil hac sententia plenius, nihil uerius. omnia quippe quae dicta sunt, licet a gentili dicta, diuina sunt. nec mirum utique cum soleant de passione pontifices prophetare. signifer fuerat, qui de ferendo signo Christi docebat:²⁰ inimicus deorum, qui idola destruenda mandabat: documento autem suis fuit, qui multis pari genere secuturis prior in provincia martyrii primitias dedicauit. sanciri etiam coepit eius sanguine disciplina sed martyrum, qui doctorem suum imitatione gloriae consimilis aemulati ipsi quoque disciplinam exempli sui²⁵ proprio cruore sanxerunt.

- 18 Et cum exiret praetorii fores, ibat comes militum turba: et ne quid in passione deesset, centuriones et tribuni latus texerant. ipse autem locus conuallis est, ubi pati contigit, ut arbori-

1 iter *om.* μ , inter *w*   2 sedile] sed ille *w*   3 honore] horrore *w*
 tessariis *w*, thessariis μ sed ariis *sup.* auris *m.* 2   quodam *w*   4 quasi]
 quem *w*   5 mutaret *malim*   qui uidelicet *v*, ut *w*   6 ut] si *v*   iam]
 in μ 9 contempserat] conspexerat μ 10 subito] sabbato *w*, saluto μ ¹
 11 interrogatus μ 13 senten^{sp}ualem *w*   14 consignam *w*   15 sectae
 suae μ 16 et qui] qui *w*   et *exp.* μ 17 incipere d. sanciri *w*
 18 ducta μ ¹   20 etiam prophetare *w* μ et qui *w*   21 qui]
 quod μ 24 sed *w*, sed ad μ 25 cumsimilis emulanti μ 26 se
 sanxerunt μ ¹   29 conuallis *scripsi*, qui uallis *w*, qualis μ , aequalis *v*

bus ex omni parte densatis sublime spectaculum praebeat. at per
 enormitatem spatii longioris uisu denegato uel per confusam
 nimis turbam personae fauentes in ramos arborum repserant, ne
 uel hoc illi negaretur, ut ad Zacchaei similitudinem de arboribus
 5 uideretur. sed iam ligatis per manus suas oculis moram carnificis
 urgere temptabat, cuius munus est ferrum, et labente dextera
 gladium uix trementibus digitis circuibat, donec ad perpetranda
 pretiosi uiri mortem clarificationis hora matura centurionis
 manum concesso desuper uigore firmatam permissis tandem
 10 uiribus expediret. o beatum ecclesiae populum qui episcopo suo
 talibus et oculis pariter et sensibus et quod est amplius publicata
 noce compassus est et, sicut ipso tractante semper audierat, Deo
 iudice coronatus est. quamuis enim non potuerit euenire quod
 optabant uota communia, ut consortio paris gloriae simul plebs
 15 tota pateretur: quicumque sub Christi spectantis oculis et sub
 auribus sacerdotis ex animo pati uoluit, per idoneum noti sui
 testem legationis quodammodo litteras ad Deum misit.

Sic consummata passione perfectum est, ut Cyprianus qui **19**
 honorum omnium fuerat exemplum etiam sacerdotales coronas
 20 in Africa primus imbueret, quia et talis esse post apostolos
 prior coeperat. ex quo eum Carthagini episcopatus ordo numeratur,
 numquam aliquis quamuis ex bonis et sacerdotibus ad passionem
 uenisse memoratur. licet semper Deo mancipata deuotio
 dicatis hominibus pro martyrio deputetur, Cyprianus tamen
 25 etiam ad perfectam coronam Domino consummante profecit: ut
 in ciuitate ipsa, in qua taliter uixerat et in qua prior fecerat
 multa praeclara prior et sacerdotii caelestis insignia glorioso
 cruore decoraret. quid hoc loco faciam? inter gaudium passionis
 et remanendi dolorem in partes diuisus animus et angustum

1 densatis <i>ex se densalis u m. 2</i>	at <i>om. u.</i> , ad <i>w.</i> sed <i>v</i>	2 uel
per <i>u.</i> per <i>v</i>	3 personae] praessure <i>wu</i>	repsorant <i>u.</i> respirant <i>w</i>
4 negaret <i>w</i>	zachei <i>u</i>	5 uiderent <i>fort.</i>
		6 et] etiam <i>w</i>
		labentem dexteram <i>u</i>
	8 hora] ora <i>u</i>	11 talis <i>u.</i> , tali <i>v</i>
		et quod]
quod <i>u</i>	est <i>u s. l. m. 2</i>	publica <i>w</i>
		12 ipso <i>om. w</i>
		14 uota]
uita <i>w</i>	ut] et <i>w</i>	pari <i>w</i>
		15 et sub] sub <i>w</i>
		17 legationi <i>w</i>
19 sacerdotalis <i>wu</i>	corone <i>w</i>	20 et <i>om. u¹</i>
et bonis <i>w</i>	23 mansipata <i>w</i>	22 et bonus et <i>ex u.</i>
		25 profecit <i>u</i>
		26 in qua taliter
u. e. i. q. prior <i>om. u</i>	prior <i>om. w</i>	27 et] etiam <i>v</i>

nimis pectus affectus duplices onerant. dolebo quod non comes fuerim? sed illius uictoria triumphanda est. de uictoria triumphabo? sed doleo quod comes non sim. uerum uobis tamen et simpliciter confitendum est, quod et uos scitis, in hac me fuisse sententia. multum ac nimis multum de gloria eius exulto, plus tamen doleo quod remansi.

ACTA PROCONSULARIA.

I Imperatore Valeriano quartum et Gallieno tertium consulibus tertio kalendarum Septembrium Carthagine in secretario Paternus proconsul Cypriano episcopo dixit: sacratissimi imperatores 10 Valerianus et Gallienus litteras ad me dare dignati sunt, quibus praeceperunt eos qui Romanam religionem non colunt, debere Romanas caeremonias recognoscere. exquisiui ergo de nomine tuo, quid mihi respondes? Cyprianus episcopus dixit: Christianus sum et episcopus. nullos alios deos noui, nisi 15 unum et uerum Deum, qui fecit caelum et terram, mare et quae sunt in eis omnia. huic Deo nos Christiani deseruimus: hunc deprecamur diebus ac noctibus pro nobis et pro omnibus hominibus et pro incolumitate ipsorum imperatorum. Paternus proconsul 20 dixit: in hac ergo uoluntate perseueras? Cyprianus episcopus respondit: bona uoluntas, quae Deum nouit, immutari non potest. Paternus proconsul dixit: poteris ergo secundum praeceptum Valeriani et Gallieni exsul ad urbem Curubitanam proficisci? Cyprianus episcopus dixit: proficiscor. Paternus 25 proconsul dixit: non solum de episcopis, uerum etiam de presbyteris mihi scribere dignati sunt. uolo ergo scire ex te, qui sint presbyteri qui in hac ciuitate consistunt. Cyprianus episcopus respondit: legibus uestris bene atque utiliter cen-

1 dolebo] docebo *w*   5 de *w s. l. m. 2.* —

Incipit passio eiusdem (eiusdem passio *E*) Cypriani ex die qua martyrium Cyprianus tulit: ordo autem martyrii (martyrum *M*) hac lectione demonstratur et declaratur: Cum Cyprianus sanctus martyr electus a Deo de ciuitate Curubitana (*cf. c. 2*) etc. *EM.* —

suistis delatores non esse. itaque detegi et deferri
 a me non possunt. in ciuitatibus autem suis in-
 uenientur. Paternus proconsul dixit: ego hodie in hoc loco
 exquiro. Cyprianus dixit: cum disciplina probibeat, ut
 5 quis se ultro offerat et tuae quoque censurae hoc
 displiceat, nec offerre se ipsi possunt, sed a te ex-
 quisiti inuenientur. Paternus proconsul dixit: a me in-
 uenientur. et adiecit: praeceperunt etiam, ne in aliquibus locis
 conciliabula fiant nec coemeteria ingrediantur. si quis itaque hoc
 10 tam salubre praeceptum non obseruauerit, capite plectetur. Cypria-
 nus episcopus respondit: fac quod tibi praeceptum est.

Tunc Paternus proconsul iussit beatum Cyprianum episcopum **2**
 in exilium deportari, cumque diu ibidem moraretur, successit
 Aspasio Paterno proconsuli Galerius Maximus proconsul, qui
 15 sanctum Cyprianum episcopum ab exilio reuocatum sibi iussit
 praesentari, cumque Cyprianus sanctus martyr electus a Deo de
 ciuitate Curubitana, in qua exilio ex praecepto Aspasii Paterni
 tunc proconsulis datus fuerat, regressus esset, ex sacro praecepto
 in suis hortis manebat et inde quotidie sperabat ueniri ad se,
 20 sicut illi ostensum fuerat: et cum illic demoraretur, repente
 idibus Septembris Tusco et Basso consulibus uenerunt ad eum
 principes duo, unus strator officii Galeri Maximi proconsulis qui
 Aspasio Paterno successerat et alius equistrator a custodiis eius-
 dem officii, qui et in curriculum eum leuauerunt in medioque
 25 posuerunt et in Sexti perduxerunt, ubi idem Galerius Maximus
 proconsul bonae ualitudinis recuperandae gratia secesserat, et ita

13 exilium] *cf. Augustini serm. 309*   17 curubitan *M*, cucurbi-
 tana *E*   in] an *E*, ex *M*   ex *om. v*   aspasii] passi *EM*
 18 proconsulis] clarissimi uiri *add. EM*   fuerat regressus esset] esset
 regressus *EM*   sacro rescripto specialiter hoc et personaliter remisso
EM   19 suis suis *E*   et *EM et Augustinus l. c. n. 2, om. v*
 inde quotidie sperabat ueniri ad se sicut ostensum illi erat *Augustinus*, ad
 diem omnibus ueniri sicut ei ostensum erat sperabat *EM*   20 et] idem
EM   derepente *EM*   21 septembris *EM*   tusco *E*.
 Fusco *Baronius*   22 galerii *v*   proconsulis clarissimi uiri *EM*
 qui . . . officii qui *om. EM*   24 leuauerunt *August. l. c. n. 3*, imposerunt
EM   in medioque posuerunt] ambo eum tegerunt *EM*   25 per-
 duxerunt] tulerunt *EM*   26 proconsule bono *M*   et ita] eundem-
 que *EM*

idem Galerius Maximus proconsul in aliam diem Cyprianum sibi reseruari praecepit. et eo tempore beatus Cyprianus ductus ad principem et stratorem eiusdem officii Galerii Maximi proconsulis clarissimi uiri secessit, et in hospitio eius cum eo in uico qui dicitur Saturni inter Veneream et Salutariam mansit. illuc uniuersus populus fratrum conuenit. et cum hoc sanctus Cyprianus comperisset, custodiri puellas praecepit, quoniam omnes in uico ante ianuam hospitii principis manserant.

3 Et ita altera die octaua decima kalendarum Octobrium mane multa turba conuenit ad Sexti secundum praeceptum Galerii Maximi proconsulis. et ita idem Galerius Maximus proconsul eadem die Cyprianum sibi offerri praecepit in atrio Sauciolo sedenti. cumque oblatus fuisset, Galerius Maximus proconsul Cypriano episcopo dixit: tu es Thascius Cyprianus? Cyprianus episcopus respondit: ego sum. Galerius Maximus proconsul dixit: tu papam te sacrilegae mentis hominibus praebuisti? Cyprianus episcopus respondit. ego. Galerius Maximus proconsul dixit: iusserunt te sacratissimi imperatores caeremoniari. Cyprianus episcopus dixit: non facio. Galerius Maximus ait: consule tibi. Cyprianus episcopus respondit: fac quod tibi praeceptum est. in re tam iusta nulla est consultatio.

4 Galerius Maximus collocutus cum concilio sententiam uix et aegre dixit uerbis huiusmodi: diu sacrilega mente uixisti et

1 proconsule *M*; uir clarissimus *add. EM* alia die id est (idem *M*)
 crastina afferri sibi praecepit (praecipit *M*) et ita idem Cyprianus cum prin-
 cipe et stratore officii maximi *EM* 4 eo uico saturni inter uenariam
 (uenaria *ex ueneria E*) et salutaria *EM* 5 illuc] illic ante ianuam
EM 6 conuenit] mansit *EM* sanctus *om. EM* 7 custodiri
August. l. c. n. 4 et Fulgent. serm. 6, castigari *M*, et castigari *E* in
 uico omnes ante ianuas hospicio principis iacebant *EM* 9 die] die id
 est *EM* 10 turba conuenit *om. EM* galleri *M* 11 pro-
 consulis clarissimi uiri *EM* et ita ... praecepit *om. EM* 12 in
 atrio Sauciolo] in atrio sedentis. obuoluto (obuoluato *M*) et sauciolo oblatus
 est *EM*; *cf. Conc. Matiscon. II c. 19*: ut ad locum examinationis reorum
 nullus clericus accedat neque intersit atrio Sauciolo 13 cumque o.
 fuisset] quo obolato idem *EM* proconsul clarissimus uir *E*, proconsule
 durissimus uir *M* 14 tu es ... *l. 16* dixit *om. EM* 16 papatem *EM*
 hominibus *E*, omnibus *M* 17 cyprianus dixit ego *EM* galerius ...
l. 21 consultatio *om. EM* 22 proconsul locutus *E*, proconsule con-
 locutus *M* et *om. v*

plurimos nefariae tibi conspirationis homines adgregasti et inimicum te diis Romanis et religionibus sacris constituisti, nec te pii et sacratissimi principes Valerianus et Gallienus Augusti et Valerianus nobilissimus Caesar ad sectam caeremoniarum suarum reuocare potuerunt, et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor et signifer deprehensus, eris ipse documento his quos scelere tuo tecum adgregasti: sanguine tuo sancietur disciplina. et his dictis decretum ex tabella recitauit: Thascium Cyprianum gladio animaduerti placet. Cyprianus episcopus dixit: Deo gratias.

Post hanc uero sententiam turba fratrum dicebat: et nos cum ipso decollemur. propter hoc tumultus fratrum exortus est et multa turba eum prosecuta est. et ita idem Cyprianus in agrum Sexti productus est et ibi se lacerna byrro expoliavit et genu in terra flexit et in orationem se Domino prostravit. et cum se dalmatica expoliasset et diaconibus tradidisset, in linea stetit et coepit spiculatorem sustinere. cum uemisset autem spiculator, iussit suis ut eidem spiculatori uiginti quinque aureos darent. linteamina uero et manualia a fratribus ante eum mittebantur. postea uero beatus Cyprianus manu sua oculos sibi texit. qui cum lacinias manuales ligare sibi non potuisset, Iulianus presbyter et Iulianus subdiaconus ei ligauerunt. ita beatus Cyprianus passus est. eiusque corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est. inde per noctem sublatum cum cereis et scolacibus ad areas Macrobbii Candidiani procuratoris, quae sunt in uia Mappaliensi iuxta piscinas. cum uoto et triumpho magno deductum est. post paucos autem dies Galerius Maximus proconsul decessit.

1 tibi nefariae *EM*   2 post inimicum te *praecepit EM*: constituisti religionibus sacris *EM*, sacris legibus *v*   nec te | te *M*, recte *E*
 3 et sanctissimi principes nostri *EM*   4 caesar secta felicissimorum temporum suorum obdurati furoris ad caerimonias percolenda bonamque mentem habendam tanto tempore (non *add. E*) potuerunt te te *om. M*) reuocare et ideo quod nequissimi criminis auctor et signifer deprehensus es quo (quos *M* tu scelere donuisti ipso documento ut quoniam tuo adnitu (adnitu *M* durauit sacrilega contumacia tuo sanguine sancietur (sanguietur *M*) disciplina et decretum ex tabella recitauit: Thascium Cyprianum gladio animaduerti placet EXPLICIT PASSIO CYPRIANI *EM*. —

6 Passus est autem beatissimus Cyprianus martyr die octava decima kalendarum Octobrium sub Valeriano et Gallieno imperatoribus regnante uero Domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. amen.

INDEX OPERVM

quae duobus fasciculis et appendice continentur.

Fasc. I	LIBELLI:	pag.
I	Ad Donatum	3
II	Quod idola dii non sint	19
III	Ad Quirinum (Testimoniorum libri tres)	35
IV	De habitu uirginum	187
V	De catholicae ecclesiae unitate	209
VI	De lapsis	237
VII	De dominica oratione	267
VIII	De mortalitate	297
IX	Ad Fortunatum (De exhortatione martyrii)	317
X	Ad Demetrianum	351
XI	De opere et eleemosynis	373
XII	De bono patientiae	397
XIII	De zelo et liuore	419
XIV	Sententiae episcoporum de haereticis baptizandis	435

Fasc. II   EPISTVLAE:

1	Cyprianus presbyteris . . . Furnis consistentibus: Gra- uiter conmoti etc.	465
2	Cyprianus Eucratio: Pro dilectione	467
3	Cyprianus Rogatiano: Grauitet et dolenter	469

4	Cyprianus Caecilius . . Pomponio: Legimus litteras tuas frater carissime quas per Paconium	472
5	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Saluto uos in- columis	478
6	Cyprianus Sergio et Rogatiano: Saluto uos f. c. optans	480
7	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Saluto uos f. c. per	484
8	? ? : Didicimus	485
9	Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae: Cum de excessu	488
10	Cyprianus martyribus et confessoribus: Exulto laetus .	490
11	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Quamquam sciam f. c. pro	495
12	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Quamquam sciam uos	502
13	Cyprianus Rogatiano presbytero: Et iam prideia . . .	504
14	Cyprianus presbyteris et diaconis: Optaueram . . .	509
15	Cyprianus martyribus et confessoribus: Sollicitudo .	513
16	Cyprianus presbyteris et diaconis: Diu patientiam . .	517
17	Cyprianus fratribus in plebe: Ingemescere	521
18	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Miror	523
19	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Legi litteras uestras f. c. quibus	525
20	Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae: Quoniam conperi	527
21	Celerinus Luciano: Haec cum tibi	529
22	Lucianus Celerino: Accepi litteras tuas domine . . .	533
23	Vniuersi confessores Cypriano: Scias nos	536
24	Caldonius Cypriano: Necessitas temporis	536
25	Cyprianus Caldonio: Accepimus litteras	538
26	Cyprianus presbyteris et diaconibus: Dominus loquitur	539
27	Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae: Factis ad uos litteris (<i>uel</i> Post factas . .).	540
28	Cyprianus Moysi et Maximo presbyteris: Gloriam fidei	545

29 Cyprianus presbyteris et diaconibus: Ne quid conscientiam	547
30 Presbyteri et diaconi Romae Cypriano: Quamquam bene	549
31 Moyses et Maximus . . . Cypriano: Inter uarios . . .	557
32 Cyprianus presbyteris et diaconibus: Quales litteras .	565
33 (Cyprianus lapsis): Dominus noster	566
34 Cyprianus presbyteris et diaconibus: Integre . . .	568
35 Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae: Et dilectio	571
36 Presbyteri et diacones Romae Cypriano: Cum perlegissemus	572
37 Cyprianus Moysi et Maximo: Et cunctos	576
38 Cyprianus presbyteris et diaconibus: In ordinationibus clericis	579
39 Cyprianus presbyteris et diaconis: Agnoscenda . . .	581
40 Cyprianus presbyteris et diaconibus: Nuntiandum . .	585
41 Cyprianus Caldonio et Herculano: Vehementer contristatus	587
42 Caldonius cum Herculano . . .: Abstinuimus	590
43 Cyprianus plebi: Quamquam f. c. Virtius	590
44 Cyprianus Cornelio: Venerunt ad nos	597
45 Cyprianus Cornelio: Quod seruis dei	599
46 Cyprianus Maximo et Nicostrato: Cum frequenter . .	604
47 Cyprianus Cornelio: Et religiosum	605
48 Cyprianus Cornelio: Legi litteras tuas f. c. quas per Primitium	606
49 Cornelius Cypriano: Quantam sollicitudinem	608
50 Cornelius Cypriano: Ne quid minus	613
51 Cyprianus Cornelio: Et egisse nos	614
52 Cyprianus Cornelio: Et cum diligentia	616
53 Maximus Vrbanus . . Cypriano: Certi	620
54 Cyprianus Maximo Urbano . .: Lectis litteris	621
55 Cyprianus Antoniano: Accepi primas	624
56 Cyprianus Fortunato Ahymmo . .: Scripsistis mihi .	648
57 Cyprianus Liberalis . . . Cornelio: Statueramus . . .	650

	pag.
58 Cyprianus plebi Thibari: Cogitaueram	656
59 Cyprianus Cornelio: Legi litteras tuas f. e. quas per Saturum	666
60 Cyprianus Cornelio: Cognouimus	691
61 Cyprianus Lucio: Et nuper	695
62 Cyprianus Ianuario Maximo . . : Cum maximo	698
63 Cyprianus Caecilio: Quamquam sciam f. e. episcopos	701
64 Cyprianus . . . Fido: Legimus litteras tuas f. e. quibus	717
65 Cyprianus Epicteto . . : Grauitur et dolenter motus	721
66 Cyprianus Florentio: Ego te	726
67 Cyprianus Caecilius Primus . . . Felici . . . : Cum in unum	735
68 Cyprianus Stephano: Faustinus	744
69 Cyprianus Magno: Pró tua religiosa	749
70 Cyprianus Liberalis . . . Ianuario Saturnino . . : Cum simul in concilio	766
71 Cyprianus Quinto: Retulit	771
72 Cyprianus Stephano: Ad quaedam	775
73 Cyprianus Iubaiano: Scripsisti mihi f. e. desiderans	778
74 Cyprianus Pompeio: Quamquam plene ea	799
75 Firmilianus Cypriano: Accepimus per Rogatianum	810
76 Cyprianus Nemesiano Felici . . : Gloria quidem uestra	827
77 Nemesianus Datiuus . . Cypriano: Semper magnis	834
78 Lucius . . . Cypriano: Exultantibus nobis	836
79 Felix Iader . . Cypriano: Resalutamus	838
80 Cyprianus Successo: Ut non uobis	839
81 Cyprianus presbyteris et diaconis: Cum perlatum	841

Appendix.   OPERA SPURIA:

I De spectaculis	3
II De bono pudicitiae	13
III De laude martyrii	26
IV Ad Nouatianum	52

	pag
V De rebaptismate	69
VI De aleatoribus	92
VII De duobus montibus (De montibus Sina et Sion)	104
VIII Ad Vigiliam episcopum de Iudaica incredulitate	119
IX Aduersus Iudaeos (qui insecuti sunt dominum nostrum Iesum Christum)	133
X Oratio I: Hagios	144
XI Oratio II: Domine sancte	146
XII De duodecim abusiuis saeculi	152
XIII De singularitate clericorum	173
XIV De duplici martyrio ad Fortunatum	220
XV De Pascha computus	248
XVI Epistulae	
1 Donatus Cypriano: Credo te	272
2 Cornelius Cypriano: Dilectionis	272
3 Cyprianus plebi Carthagini: Gratias	273
4 Cyprianus Turasio: Caritatis	274
XVII Carmina	
1 Genesis: Principio dominus	283
2 Sodoma: Iam deus omnipotens	289
3 De Iona: Post Sodomum et Gomorum	297
4 Ad senatorem ex Christiana religione ad idolo- rum seruitutem conuersum: Cum te	302
5 De Pascha: Est locus	305
6 Ad Flauium Felicem de resurrectione mortuo- rum: Qui mihi rucolas	308
Indices	327

Tabula numerorum quibus singulae epistolae in reliquis
editionibus insignitae sunt.

Edit. Vindobonensis (= Oxoniensis)	Rigalt. Baluz.	et	Pamel.	Remb. Erasm.	et	Manut.
1			66			I 9
2			61			I 10
3			65			III 9
4			62			I 11
5	4			5		V 2
6			81			IV 1
7			36			III 24
8	2			3		deest
9	3			4		III 21
10	8			9		II 6
11	7			8		IV 4
12			37			III 6
13	6			7		I 5
14	5			6		III 10
15	10			11		III 15
16	9			10		III 14
17	11			12		III 16
18	12			13		III 17
19	13			14		III 18
20	14			15		III 5
21	20			21		deest
22	21			22		deest
23	16			17		V 14
24	18			19		V 15
25	19			20		III 20
26	17			18		III 19
27	22			23		V 4
28			25			IV 3
29			24			III 22

Edit. Vindobonensis (= Oxoniensis)	Rigalt. Baluz.	et Pamel.	Remb. Erasm.	et Manut.
30		31	II	7
31		26		V 12
32		32	III	4
33		27		V 6
34		28		V 3
35		29		V 5
36		30		V 13
37	15		16	II 4
38		33		II 5
39		34		IV 5
40		35		IV 10
41		38		V 7
42		39		V 16
43		40		I 8
44		41		II 11
45		42		II 10
46		44		III 2
47		43		II 9
48		45		IV 8
49		46		III 11
50		48		III 12
51		47		II 12
52		49		II 8
53		50		III 13 (adiecta)
54		51		III 3
55		52		IV 2
56		53		III 23
57		54		I 2
58		56		IV 6
59		55		I 3
60		57		I 1

Edit. Vindobonensis (= Oxoniensis)	Rigalt. Baluz. et Pamel.	Remb. Erasm. et Manut.
61	58	III 1
62	60	V 8
63	63	II 3
64	59	III 8
65	64	I 7
66	69	IV 9
67	68	I 4
68	67	III 13
69	76	I 6 + IV 7
70	70	I 12
71	71	deest in Remb., post libellos in Erasm. et Manut.
72	72	II 1
73	73	deest in Remb., post libellos in Er. et Man.
74	74	deest in Remb., post libellos in Er. et Man.
75	75	deest
76	77	III 25
77	78	V 10
78	79	III 7
79	80	V 11
80	82	V 9
81	83	V 1

(Pamelii epistula prima est epistolium ficticium quod Appendici adieci p. 272. Epistula Pamelii altera i. e. Rigaltii et Baluzii prima inter libellos primum locum tenet. Numerus 23 in Rigaltii editione typographi errore omissus est; errorem Baluzius non correxit.)

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. IV
ARNOBII ADVERSVS NATIONES LIBRI VII
EX RECENSIONE
A. REIFFERSCHIEDII

VINDOBONAE
APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE
MDCCCLXXV

ARNOBII ADVERSVS NATIONES

LIBRI VII

RECENSUIT

ET COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT

AVGVSTVS REIFFERSCHEID

VINDOBONAE

APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXXV

IGNATIO · DE · DOELLINGER

D · XIII · M · NOV · MDCCCLXXIII

D · D

AVGVSTVS · REIFFERSCHIED

PRAEFATIO

Arnobii aduersus nationes libri, quos Hieronymus in libro uirorum inlustrium c. 79 sua aetate uulgo extare dicit, hodie in uno antiquo codice leguntur, qui in bibliotheca maxima Parisiensi adseruatur numero signatus 1661. eidem soli debemus Minucii Felicis Octauium, qui septem Arnobii libris ut octauus liber additus est. sexto decimo saeculo codex Romae fuit, ubi Faustus Sabaeus Brixianus bibliothecae Vaticanae custos anno 1543 ex eo primus Arnobium edidit. neque enim alium librum Sabaeum adhibuisse, ut nonnulli opinati sunt, facile intellet, qui editionem cum codice conparauerit: tamen ut cuius suo iudicio uti liceret omnes Sabaei lectiones in commentario critico diligenter adnotauit praeter orthographica mendasque typhotetarum manifestissimas. possedissee uero ipsum Sabaeum codicem nec fuisse eum in bibliotheca Vaticana illius uerbis in praefatione docemur 'iure enim belli meus est Arnobius, quem e media barbarie non sine dispendio et discrimine eripuerim'. quae si recte interpretor, Arnobium suum in bibliotheca Heluetica aut Germaniae reppererat: nempe cauendum est, ne Sabaeum metaphora audaciore usum magnos emendandi labores significare putemus, cum ipse nihil ad diorthosin Arnobii contulisse uideatur, sed in eadem praefatione Hieronymum Ferrarium et Franciscum Priscianensem, quos uiros doctissimos et ingenii et iudicii perspicacissimi dicit, post alios amicos in eo opere tardiores emendandi et inprimendi Arnobium prouinciam suscepisse testetur. Roma codex in Galliam translatus est, una cum Arnobio typis expresso, quem Sabaeus Francisco primo dedicauit, eidem regi, ut coniciendum esse uidetur, dono datus. saltem Henrici secundi aetate in bibliotheca regia fuit, ut tegumenta eius etiamnunc indicant: rursus anno 1583, quo Fuluii Vrsini editio Romae prodiit, in hac urbe codicem Arnobii fuisse nullum, quae de subsidiis

suis Vrsinus in praefatione narrat, satis ostendunt. nec postea praeter librum Parisinum alius fons Arnobianae memoriae detectus est. nam codicem Bruxellensem, qui sextum decimum saeculum superare non uidetur, Parisini apographum esse cum alii perspexerunt tum ego conlatione eius a Laurentio Lerschio facta, quam mihi Ioannes Freudenbergius commodavit, usus ita adfirmare possum, ut bonae chartae prodigus mihi uiderer, si uerbum adderem. quo apographo iam Godescalcus Stewechius usus est.

Codex igitur Parisinus nono saeculo ineunte litteris minusculis a calligrafo scriptus est: in eo, quod raro in alio codice eiusdem aetatis et scripturae inuenias, uerba fere non separantur. transscriptus autem est ex libro, qui litteratura cursiua exaratus erat eius generis, unde scriptura quam uocant langobardica enata est. quam originem ipsae corruptelae produnt: ueluti pro *t* scribitur *ct* (u. c. 31, 25. 84, 1. 91, 28. 159, 15. 185, 10. 211, 28. 212, 10. 248, 25), *c* uel *t* pro *ct* (129, 1. 151, 9. 224, 11. 226, 28), *e* pro *et* (7, 19. 46, 17. 56, 23. 62, 23 bis. 77, 23. 82, 15. 17. 92, 14. 114, 23. 135, 18. 160, 19. 183, 23. 258, 12), *et* pro *e* (56, 23. 73, 16. 84, 1. 25. 94, 20. 179, 12. 182, 1. 191, 24. 211, 23. 233, 6. 275, 24. 285, 1), *at* pro *t* (95, 6. 125, 1. 160, 10. 260, 30), *eant* pro *ent* (227, 17), *t* pro *at* (125, 23. 133, 8. 139, 17. 171, 8. 270, 12), *ent* pro *eant* (17, 25. 25, 20. 71, 15. 95, 6), *praedicata* pro *praedita* (195, 2). deinde confunduntur inter se *f* et *p* (41, 5. 65, 20. 143, 13. 162, 16. 172, 1. 182, 8. 185, 9. 192, 13. 196, 14. 219, 6. 246, 22. 284, 14), *r* et *s* (18, 18. 25, 18. 29, 1. 35, 25. 49, 20. 57, 9. 75, 28. 76, 28. 94, 25. 99, 11. 102, 18. 104, 23. 111, 20. 123, 23. 131, 7. 136, 14. 203, 14. 206, 10. 213, 6. 224, 20. 243, 1. 268, 7. 284, 10), *rum*, quod sigla notissima indicabatur, et *s* (62, 5. 184, 8. 226, 27. 240, 17. 266, 18. 269, 24), *r* et *ri* (230, 15. 236, 14. 271, 14), *a* et *u* (61, 18. 101, 13. 129, 14. 150, 5. 159, 25. 181, 26. 202, 7. 204, 9. 212, 23. 216, 22. 236, 17. 243, 2. 265, 24). adeo *n* et *d* permutantur (8, 16. 26, 13. 37, 4. 105, 8. 106, 6. 108, 3. 112, 14. 134, 23. 159, 23. 177, 27. 205, 9. 25. 255, 1): quo scripturam in codice illo antiquiore usurpatam satis distortam fuisse docemur. deinde siglarum usum minime

parcum in his corruptelis deprehendimus: *constitit* pro *constiterit* (166, 25) *conticuit* pro *conticuerit* (167, 1) *potuit* pro *potuerit* (167, 3), *uter* pro *uertier* (135, 5), *suis* pro *seueris* (169, 11), *inaia* pro *inaniter* (203, 23), *adulterae* pro *adultae* (275, 19); *inquit* pro *igitur* (99, 16), *facti* pro *facturi* (256, 25) et similia; *ei* pro *eius* (262, 28), *quo mentiri se* pro *quominus curiose* (279, 22); *ibus* pro *is* uel *es* (25, 18. 29, 17. 116, 26. 127, 27. 133, 21. 233, 11. 266, 7), *is* uel *es* pro *ibus* (7, 21. 13, 15. 15, 5. 145, 21. 146, 11. 180, 23. 181, 15. 212, 18. 267, 16); *uel* et *ut* et *uelut* inter se confusa; *uanis* pro *uestris* (203, 25), *nouis* pro *uestris* (251, 27); *patientiae* pro *patriae* (219, 24), *inoboeda* pro *in oboedientia* (276, 19); *mihi* pro *minime* (85, 15), *minus* pro *minime* (167, 7. 178, 23. 204, 15); *se* pro *scilicet* (185, 11), *sic* pro *scilicet* (187, 1), *et* pro *scilicet* (62, 21); *seminas* pro *se misericordias* (*se mias*) 59, 15. ad litterarum ligaturas magis quam ad pronuntiandi rationem pertinere uidetur *s* finale saepissime falso additum aut omissum; similiter *r* finale omitti addine uidemus (13, 10. 185, 22. 200, 1). patet codicem non fuisse lectu facilem: accedit quod scriptura aliquando euanuisse uidetur, ueluti 103, 24, ubi in Parisino ** *edi. in* pro *medicina* extat; alibi litterae in principio uerborum positae desiderantur: sic *etiamne* pro *lentene* legimus (184, 24), *luore* pro *fluore* (ibid.), *alienata* pro *mali enata* (184, 25), *ate fecerit* pro *patefecerit* (186, 8), *annos* pro *pannos* (228, 26), *implegmatibus* pro *simplegmatibus* (267, 9), *urbi* pro *morbi* (232, 30), *quae* pro *liquet* (114, 23), *que ad* pro *liqueat* (202, 23), *uides* pro *quid* (43, 13), *ut* pro *quod* (53, 12). *id* pro *quid* (156, 5). interdum *q* perperam additur: *quos* pro *uos* (41, 7), *quos* pro *uobis* (171, 17), *quorum* pro *uerum* (53, 11), *quinimmo* pro *omnino* (135, 15).

Hunc uero codicem descendisse ex alio, qui uncialibus litteris scriptus fuerit, maxime *c* et *g* litterae inter se mutatae (58, 11. 63, 5. 68, 17. 78, 29. 85, 9. 94, 17. 103, 9. 119, 7. 123, 26. 133, 8. 144, 17. 168, 10. 179, 19. 195, 16. 197, 6. 199, 4. 203, 14. 206, 3. 219, 22. 224, 23. 232, 8. 10. 252, 9. 255, 9. 263, 18. 276, 6. 278, 12) fidem faciunt. in historia autem Arnobianorum librorum litteraturam cursiuam et uncialem sic se excipere, ut haec sit antiquior, inde efficitur, quod mendas

ex cursiuo litterarum genere ortas librarius Parisini codicis inter scribendum interdum corrigit, uncialium litterarum mutationes securus fere transscribit, iam uterque aut certe antiquior codex in terra scriptus est, ubi lingua Romana uulgaris uigebat. ad hanc enim referenda sunt uitia huiusmodi: inter se confusae litterae *u* et *b* (saepissime), *r* et *l* (65, 18. 95, 1. 110, 14. 114, 3. 158, 20. 163, 18. 174, 3. 178, 2. 200, 1. 219, 4. 226, 28. 232, 7. 254, 13), *nct* et *nt* (139, 8. 163, 17. 178, 7), *qu* et *c* (*quacrimonias* pro *caerimonias* 189, 14 *copiam* pro *quopiam* 232, 1 *loqueretur* pro *iocaretur* 232, 26 *co* pro *quo* 254, 10 *perquoquatur* 263, 12 *quoire* 269, 15 *dequoquat* 279, 9), adspiratio falso addita (3, 14. 5, 4. 13, 9. 22, 28. 24, 25. 63, 21. 79, 8. 81, 17. 83, 24. 84, 16. 118, 15. 20. 123, 15. 139, 8. 146, 2. 153, 20. 185, 1. 197, 24. 206, 10. 220, 1. 253, 8. 19) aut, quod raro fit, perperam ommissa (23, 23. 195, 10. 197, 3), uocales ante *s* inpurum additae (*aspiritu* 20, 12 *ascauros* 41, 20 *adscribuntur* pro *scribuntur* 167, 27 *perinstrixit* pro *perstrinxit* 49, 17 *instructum* pro *structum* 51, 22 *inscientissime* pro *scientissime* 94, 10 *inscientia* pro *scientia* 94, 20 *inspecuali* pro *spectaculi* 198, 22 *adhisciscere* pro *adsciscere* 153, 20 *inspaniae* pro *hispaniae* uel potius *spaniae* 23, 23 *expectaculis* pro *spectaculis* 148, 19 *discriptis* pro *scriptis* 156, 6 cf. *distincta* pro *instincta* 229, 11; contrario uitio nata *structionem* pro *instructionem* 188, 1 *spanus* pro *hispanus* 195, 10 *striculi* pro *hystriculi* 197, 3.

Conclusimus supra ex uerbis Sabaei codicem Parisinum olim apud Heluetios aut Germanos fuisse. cui rei non repugnant uerba nono saeculo in ultima pagina (190^b) scripta 'si q̄ hominē c̄tra animā regis cogitauerit aut c̄siliauerit... res eius infixentur. si quis c̄tra inimic̄ pugnandum collegam suā dimiserit... infiscentur. si quis cū rege... ut homo possit idoneare quē regē hoccide iusserit': quae sunt tria capita (1. 7. 2) edicti Rothari. scilicet huius edicti non solum Italicos codices sed etiam Sangallensem et Fuldensem antiquissimos nouimus, scriptum autem esse librum Parisinum in monasterio, ubi uetera antiquariorum instituta retinebantur litterarumque studia florebant, primum notis ex more antiquorum in margine positis, deinde diligentia conuincimur, qua codex postquam

scriptus est corrigebatur. quod ad notas attinet, uno loco anchorae signum reperitur (40, 19 cf. mus. Rhen. nou. 23, 130), saepe chresimon (P) adpictum est (72, 24. 88, 17. 97, 9. 106, 5. 158, 3. 17. 167, 22). deprauiati loci indicantur aut hac nota ÷ uel ∴, quae haud raro in ipso uersu supra corruptam uocem repetitur, aut hac ·R· uel ·r· uel R (= *require* id est Ζήτει): ÷ 41, 14. 92, 24; ∴ 91, 22. 92, 1. 106, 7. 123, 17. 126, 23. 127, 24. 128, 4. 129, 1. 130, 23. 27. 136, 20. 139, 20. 144, 12. 186, 8. 190, 24. 194, 2. 195, 28. 203, 22. 212, 24. 218, 1. 222, 6. 223, 22. 234, 19. 24; ·R· 41, 20. 99, 21. 121, 18. 163, 23. 193, 1; ·r· 157, 20; R 94, 10. 139, 2. 178, 12. 185, 7. 229, 8. 267, 9. correctiones autem diuersae diuersa aetate in codice Arnobii institutae sunt, ita ut antiqui correctores diligenter, quod nemo adhuc fecit, a recentibus sint distinguendi. nam, ut omittam, librarium ipsum saepissime inter scribendum errores a se commissos sustulisse, tres correctores antiqui in emendando codice operam collocauerunt. quorum antiquissimus (c) codicem cum archetypo contulit. saepe is uerba omissa addit (27, 24. 37, 24. 48, 3. 76, 22. 88, 20. 108, 5. 115, 14. 155, 30. 198, 1. 222, 7. 244, 14. 256, 1. 283, 3), raro ex coniectura corrigit, nisi quod orthographiam antiquam ad sui saeculi morem reformare studet. successit alius corrector (c'), qui sine exemplari munere suo functus est: contigit sane ei, ut haud raro locos leuiter corruptos sanaret, sed saepe uerba scriptoris non tam restituisse quam interpolasse iudicandus est. et ipse orthographiae nouandae operam dedit: deinde uterque corrector notas in margine posuisse uidetur. praeterea paucis locis (21, 24. 39, 1. 171, 19. 181, 2. 237, 2. 247, 9) alia manus antiqua, id est noni saeculi, deprehenditur. cuius correctiones et ipsae pro coniecturis habendae sunt. interiecto tempore quinto decimo saeculo codex nonnusquam (194, 13. 22. 195, 28. 201, 21. 203, 13. 204, 7. 17. 246, 29. 247, 22) uiri cuiusdam docti curam expertus est. denique sexto decimo saeculo alius uir doctus (r) ad codicem accessit, ut eum totum distingueret atque emendaret. quod factum est post editum a Sabaeo ex hoc codice Arnobium. Sabaeo enim illius opera plane fuit incognita: at eo tempore, quo Iosephus Iustus Scaliger codicem in bibliotheca regia excusserit, hanc nouissimam correctionem

iam fuisse factam, ex eo cognoscimus, quod inter scripturas a Scaligero ex codice excerptas et a Meursio in critico Arnobiano editas correctoris *r* inuenta referuntur. non solum autem suis sed etiam Sabaei et Gelenii, fortasse etiam Canteri coniecturis uir ille doctus usus esse uidetur: praesto ei non fuit Vrsini editio.

Ipsa contuli anno 1867 Parisiis codicem Arnobii: postea aliquot locis, ubi de scripturae ueritate dubitare coeperam, intercedentibus Vahleno et Hartelio in meum usum officiose eum inspexerunt W. Försterus et J. Vrb. Jarnik.

Mire corruptum esse hunc librum mendisque scatere cuiusuis generis notum est. sed haec ipsa paene incredibilis deprauatio in causa fuit, ut inde a Sabaei temporibus uiri docti certatim in emendando Arnobio se experirentur. optime autem de eo meruerunt praeter ceteros Hieronymus Ferrarius, Franciscus Priscianensis, Sigismundus Gelenius, Theodorus Canterus, Fuluius Ursinus eique, quorum curis se adiutum esse hic refert, uidelicet Ioannes Baptista Sighicellus et Petrus Chiaconus, deinde Iosephus Iustus Scaliger, Ioannes Meursius, Claudius Salmasius, Desiderius Heraldus, Nicolaus Rigaltius, nostris denique temporibus Ernestus Klussmannus et Michael Zinkius. consulto omisi Hildebrandii et Oehlerii nomina, qui Arnobio magis nocuerunt quam profuerunt. quamquam enim Hildebrandius noua codicis Parisini conlacione a se diligenter quidem sed parum perite facta, Oehlerus M. Crusii apparatus, de quo infra dicendum erit, usus est, uterque uero nonnulla emendauit, tamen insigni eorum neglegentia Arnobius adeo sordibus est inquinatus, ut in his abluendis multum temporis et operae consumpserim. ineptias Hildebrandii Oehlerus, etsi perpetuum eius aduersarium agit, fere sequitur nouisque auget. aliquot incuriae documenta ut afferam — taedet enim omnia persequi — uerba Arnobii ab Hildebrandio oscitanter omissa Oehlerus non addit e. c. *neque indignantur* 15, 19, *et aperta* 223, 21, *deorum* 235, 14, *nec rationis* 243, 30 *debere* 247, 10 *esse mortiferae, simul saluatares, simul* 262, 12.

Egregio me beneficio deuinxit Ioannes Vahlenus, qui Arnobium meum a. 1873 ineunte Vindobonam missum per moras quas typographi interponunt retractans quae est eius

in agnoscenda ueterum consuetudine sagacitas praeclaris obseruationibus beneuole me adiuuit. dum uero plagulas corrigo, allatus est Zinkii emendationum Arnobianarum libellus nouissimus, quem Bambergae 1873 edidit. idem a me rogatus coniecturas a se nondum publici iuris factas liberaliter mecum communicauit. quibus cognitis interdum me in eandem medendi rationem incidisse gaudebam, nec minus grata erant quae me fugerant. etiam Klussmannus mihi adesse uoluit. praeterea Arnobio meo iam typis expresso id est exeunte anno 1874 contigit ut Volgeri praefecti bibliothecae Luneburgensis urbanae benignitate apparatus critici, quem M. Crusius octavo decimo saeculo ineunte ad nouam Arnobii editionem adornandam collegerat (cf. Oehlerii praef. p. VI), eam partem nanciscerer, qua emendationes P. Pithoei Huetii Rigaltii Guyeti Memmii aliorum continerentur: unde omnia quae scitu digna essent Oehlerum excerpisse didici. quibus uiris omniibus debitas nunc gratias agere licet.

Ex ingenti uero coniecturarum numero, quem ad Arnobium congesserunt trium saeculorum philologi, praeter certas emendationes selegi eas, quae crisi Arnobianae alicui usui aut fuisse aut fore uidebantur reliquis omnibus praetermissis, ne scriptorem inutili farragine obruerem. iam de rationibus, quas ipse in emendando Arnobio secutus sim, pauca dicenda sunt. aliquot locis, qui corrupti dicebantur, medelam adhibui nulla alia re nisi interpunctione mutata: id quod nonnumquam tacite feci. atque semper id egi, ut leni manu uulnera Arnobii sanarem. maxime autem uerendum est, ne synonymorum cumulatione, qua scriptor gaudet, offensi calidius quam prudentius interpolatoribus tribuamus Arnobiana. in primis miramur synonymorum paria ut saepe fit nulla copula coniuncta. iam correctores antiqui in initio libri alterum synonymum expunxerunt (*c* 10, 17. 21. 22. 14, 17. 23. 41, 2. 72, 10; *c'* 44, 9. 66, 25. 87, 16. 88, 1. 92, 7. 103, 16. 139, 17), quod suo periculo eos fecisse unus locus (41, 2) argumento est, ubi falso correctori synonyma geminari uisa sunt. postea hoc remedio uti desierunt: apparet eos perspexisse, se Arnobium non librariorum emendaturos fuisse. incautiores fuerunt Hildebrandius quique eum secuti sunt. nam ultra correctores antiquos sapere sibi nisi plures quam illi in-

terpolationes detegebant. quamquam mirae inconstantiae tenentur, quod multa, quae eodem iure obelo notanda erant, praetermiserunt. ipse consuetudine Arnobii fideliter examinata libros eius interpolationibus fere immunes esse cum intellexerim, nunc satis habeo lectorem ad indicem uerborum et locutionum p. 347 sq. relegasse. restat ut moneam quo magis tumultuaria Arnobii opera in componendis his libris fuerit, eo difficiliorem eorum crisin esse. Hieronymus enim in chronico ad annum Abrah. 2343 narrat, Arnobium, ut ab episcopis Christianam fidem, quam semper impugnauerat, inpetraret, libros aduersus nationes elucubrasse. quod satis festinanter eum fecisse ut per se consentaneum est, ita confirmatur his qui supersunt libris, ut idem Hieronymus in epistula ad Paulinum inaequalem et nimium et absque operis sui partitione confusum iure Arnobium dicat. nimirum in fine totius operis confusio maxima cernitur. ubi capita 35. 36. 37 cum epilogum efficere appareat, id quod Francogallus quidam (cf. Schoenemanni bibl. patr. lat. I 156), quem Orellius sequitur, recte intellexit — abutitur autem iusta obseruatione ita ut ea in fine libri ponat — secuntur ecce nouae argumentationes uel potius nouarum argumentationum lacera fragmenta, in quibus eadem aliquantum inmutata bis terue repetuntur. quas turbas qui expediuisse sibi uidebantur uerbis 277, 8 — 278, 13 omissis aut post librum separatim conlocatis, ne illos nihil profecisse manifestum est. nec inuenias aliam interpretandi rationem, quae huic rerum condicioni satisfaciat, nisi hanc, habere nos hic aduersaria Arnobii male composita. quibus materia continetur, unde nouis exemplis uanae nationum superstitionis declamationes suas scriptor aucturus erat. sed cum tempus urgeret, ea in fine, ut erant in schedis, adnexa sunt. nec postea Arnobius ad propositum rediit.

De auctoribus quos scriptor in enarrandis et inridendis gentilium sacris secutus sit, quaerere, cum alienum sit ab huius editionis instituto, in aliud tempus distuli: interim locos Clementis Alexandrini Arnobianis simillimos in libro quarto quinto sexto indicaui.

Capitum distinctionem Oberthuerianam retinui, nisi quod numeros in marginem reieci. ibidem signaui codicis folia, ut

si quis dubitauerit de alicuius loci scriptura, facillimum sit denuo eum adire.

In fine praefationis posui corrigenda et addenda. *)

3, 23 *post nos pone comma* repperiantur *P]* sic semper in hoc uerbo p geminatur 4, 24 *madidarier* imbribus *Grotius]* adde *Iani praenomen* 4, 25 *succedunt]* accidit? 7, 2 *scribe diluuis* 8, 17 *cederent Zinkius* 8, 19 *mollissimã r* 8, 24 *dele cum Sabaeo nec uel potius ne, quae est antiquior codicis scriptura: scilicet pro disceptatio scriptum erat disceptatione. contrario uitio* 122, 26 *opinatio pro opinatione* 145, 23 *ratio pro ratione* 281, 17 *festinatio pro festinatione extat* 9, 4 *in rationibus Canterus, Urs* 9, 29 *uectoris Heumannus* 10, 9 *fouet Heumannus* 10, 28 *scribe primordis* 11, 21 *otia, non Klusmannus* 11, 23 *atqui non Sab* 12, 21 *cum aquitanos] scribe Quinguegentanos cum Iosepho Partschio* 13, 12 *dele comma post ita* 13, 15 *crucis Orellius]* immo *Heraldus* 13, 24 *inalbescat* 13, 25 *effuerescere Elmenhorstius]* immo *Scriuerius* 14, 3 *perturbationẽ (nẽ eras)* 17, 2 *scribe hocine* 17, 17 *non Smintheus sed Sminthius latere uidetur* 17, 21 *auribus]* ab rebus *Rigaltius; sed cf. ind. uerb. et locut. p. 348* 18, 21 *sententiae]* *scribe essentiae **; *cadem uel simillima corruptela extat* 77, 18 (*u. infra*). 252, 3. 262, 4 *scribe hancine* 19, 7 *esse se Vahlenus; deinde pro recognoscunt idem cum Rigaltio se cognoscunt: sed cf. 25, 2. 36, 6* 20, 17 *fixerunt Orellius* 20, 24 *uisibilium?* 21, 32 *ipsis cum Gelenio scribendum erat* 22, 15 *aliquo] articulo Klusmannus* 26, 3 *informia]* *infirmia Stewechius* 26, 13 *unguine sordidatum Salm]* immo *P. Pithocus* 26, 19 *dignis]* diuis *Meursius* 27, 22 *dele cum Heraldus uerba post poenas, quae ex superioribus male repetita sunt* 27, 28 *sq. uerba et post ... iuratis transponit Zinkius post dicitis* 28, 10 *inferiorum Zinkius* 29, 12 *deorum Heraldus* 29, 17 *auxiliatibus (pro auxiliariis cum Stewechio) plenum nouis Zinkius* 29, 26 *reponere uisceribus: cf. ind. uerb. et locut. s. u.* 30, 18 *reponere uoluminibus*

*) emendationibus nouis meis quas recipiendas esse, puto asteriscum apposui.

33, 19 minime] minus? 35, 19 Bactrianus: et ille *Meursius* 35, 22 Belus *Stewechius*] immo *Meursius* 36, 10 nec in rebus exiguis *Rigaltius* 36, 21 sui] aevi *Zinkius* 37, 20 *perperam* omnibus *conieci*: hominibus *temptari non debere docet ind. uerb. et locut. s. u.* 37, 24 *prompserunt Lipsius, Urs* 38, 11 *prodentium Meursius* 39, 11 *scribe mendacis et lenocinis* 40, 6 *scribe seruetur, detur quin illis immo** *deturque: illis immo Stewechius* 41, 2 *foeditate, sribiligines r, Meursius* 41, 8 *scribe eadem et iugulus** 41, 27 *enim Heraldus* 42, 12 *scribe cum Bertio noluit? latent* 43, 2 *si Marcius Urs] delenda sunt* 43, 27 *cum eo modo Rigaltius* 44, 1 *sq. cum enim de animarum periculis in uita mala, de illarum contra ** insinuator, magister atque auctor Vahlenus, qui haec fere intercidisse suspicatur salute in uita proba* 44, 15 *scribe exilis exiliis Heraldus* 45, 4 *conuellere Gel* 45, 19 *implerent Orellius* 48 *quam dixi Salmasii transpositionem, Heraldus praeiuerat* 48, 4 *uota] portas Heraldus* 48, 7 *scribe cum Salmasio orbem* 49, 5 *fons est perpetuorum, pater Zinkius* 49, 7 *irriganturque uel inritanturque Zinkius* 50, 19 *sq. in spatio tam breui temporis et paruo inmensa Zinkius* 51, 7 *repone carnifices; cf. ind. uerb. et loc. s. u.* 51, 15 *altius Canterus* 52, 7 *uos del Meursius* 52, 12 *inuida Vahlenus* 52, 13 *subinflati Meursius* 52, 28 *ueram interpunctionem etiam Zinkius commendauit* 53, 7 *in sua natura Heraldus* *impenetrabili semper perspicuitate Zinkius* 53, 8 *perspicuum Heraldus* 53, 13 *scribe incertum est** 54, 8 *originem ignem Rigaltius* 54, 18 *repone denique* 54, 19 *denique] scribe cum Heraldus demum* 55, 3 *quam... uestra in credulitate Heraldus* 56, 18 *callidule Heraldus* *scribe cum Zinkio* *sed quisquis pro sed quis, ut in codice legitur* 56, 27 *tantas] repone ea* 58, 28 *Pyriphlegethontem* 59, 25 *domino etiam Zinkius proposuit* 60, 9 *ac, quot in orbe sunt homines, non sunt Zinkius* 61, 21 *corporibus functae Iessenus* *corporibus seiunctae Klusmannus* 64, 16 *nimius Canterus* 65, 8 *sermonis alicuius sonum Zinkius* 66, 6 *iam laetae Vahlenus tam lectam (uel lautam) et Stewechius*

66, 17 mulus *Steweckius* 67, 5 *scribe cum Meursio* seliquastrum 67, 10 respectans *Gel*: res spectans *P* 67, 16 *scribe cum Zinkio* discamus nos non 68, 2 cubus *Canterus*, *Urs* 68, 19 similitudinemque mundi] *repone* similitudinis *cf. p.* 347 69, 9 et integrare] redintegrare *Zinkius* coruus *Steweckius* 69, 12 saeculis] circulis *Rigaltius* 69, 18 repetentiam 76, 28 *scribe* dis diis a se ita *Rigaltius* 77, 10 *est ita* 77, 18 *scribe cum Urs* nominis essentia praedicari 79, 10 elementariae *Heraldus* 81, 2 insomniam *Orellius* 81, 12 in gratiam *Meursius* 81, 22 conspiciendis] conpingendis *Steweckius* *restituendum est* his *pro catenis et uerba* conspiciendis . . . fucos *cum Joanne a Wouweren* transponenda post colla; *Heraldus* eadem poni *iussit* post limbis 82, 4 noctibus] uectibus *Meursius* 82, 8 castellamenta] catillamenta *Salm* his] hiris *N. Heinsius* 83, 4 ordinatum] ornatum *Rigaltius* 84, 2 *scribe* fortunae, ut modo* 84, 10 tum *Sab* 84, 18 salus rerum deus omnium, uirtutum *Sab* 86, 28 scrutiatibus *P* 87, 18 ut . . auferant *Steweckius e membranis suis* 88, 26 ac] *scribe* at* 89, 21 animarum *Gel* 93, 20 promere uelle aut uel promere, aut belle *Meursius* 93, 27 hominem] *id est corpus u. ind. uerb. et loc. s. u.* 94, 4 se *add Heraldus* 95, 1 *huc pertinent quae in adnotatione paginae praecedentis posita sunt* foliola e. q. s. 95, 8 *scribe* fecit* 95, 12 *scribe* in mussili 95, 20 melanthium cuminum *Zinkius* 102, 5 laetius] lectius *Heumannus* 103, 24 etenim *Steweckii membranac* 109, 17 centimanos *Lachmannus* 117, 10sq. *scribe* superi et † super; superi enim recte se habet 117, 19sq. inprouidam in illis sua ludere? 126, 17 siue quod ipsi, ut 129, 14 alteram *Canterus* 135, 1 simplicitatemque *P*] *delenda sunt* 136 *uersuum numeri 15. 20. 25 falsis locis positi sunt* 148, 16 *scribe* *Murciam* deam* 150, 21 locorum] *scribe cum Steweckio* iecorum 157, 7 ipse nouit, ipse *? 161, 11 est, a nobis est dictum? 163, 19 deliciarum minister *Vahlenus* 171, 2 *dele* *crucem*: *cf. ind. uerb. et locut. s. u. res* 186, 8 patefecerit *Heraldus* 187, 27 *dele* *crucem*; *cf. ad* 171, 2 188, 16 *dele* quam 196, 15 cinnum *Canterus*, *r* 210, 5 foeda *Salm*

XVIII

220, 27 *dele crucem*; *cf. ind. uerb. et locut. s. u.* 222, 15
matre Sab: matrē P *Marte Sab: matre P* 224, 23 *dele*
lacunae signum 231, 12 *totum post cum addidi* 235, 14
scribe forsitam 237, 17 *thure* 239, 21 *thus* 241, 25
repone placandique 242, 10 *quas irarum Gel, r: quasi*
parum P 245, 14 *locus perturbatus uidetur ipsius Ar-*
nobii culpa 263, 15 *eandem emendationem Zinkius propo-*
suit 265, 4 *est Sab: esse P] delenda sunt* . 279, 3 *ctrep-*
tans (c eras) P 290 *Patrocles indici nominum et re-*
rum adde Aristoteles 54, 12 *Ilium* 138, 4 *Oriens* 7, 23 *Parthi*
57, 3 rex Tullus 103, 9 315 *contentiosa aemulatio.*

ARNOBII
ADVERSVS NATIONES
LIBRI VII

- P* = codex olim Romanus, inde a Francisci primi aut Henrici secundi
aetate Parisinus n. 1661
- corr* = correctum est aut a librario aut manu antiqua, quae a librarii
manu distingui non potest, aut rasura
- c* et *c'* = antiqui correctores codicis
-

- r* = vir quidam doctus, qui codicem post Sabaei editionem ante
Scaligeri conlationem correxit
- Sab* = editio princeps Fausti Sabaei Romana a. 1543; *in err* = in
erratis
- Gel* = editio Sigismundi Gelenii Basileensis a. 1546
- Urs* = Fulvius Ursinus et amici in editione Romana a. 1583
- Salm* = editio Leidensis a. 1651 e recensione Claudii Salmasii

LIBER PRIMVS

Quoniam comperi nonnullos, qui se plurimum sapere suis
persuasionibus credunt, insanire. bacchari et uelut quiddam
promptum ex oraculo dicere: postquam esse in mundo Chris-
5 tiana gens coepit, terrarum orbem perisse, multiformibus malis
affectum esse genus humanum, ipsos etiam caelites derelictis
curis sollemnibus, quibus quondam solebant inuisere res nos-
tras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro captu aq
mediocritate sermonis contraire inuidiae et calumniosas dissol-
10 nere criminationes, ne aut illi sibi uideantur, popularia dum
uerba depromunt, magnum aliquid dicere aut si nos talibus
continuerimus ab litibus, obtinuisse se causam putent uictam
sui uitio non adsertorum silentio destitutam. neque enim nega-
uerim ualidissimam esse accusationem istam hostilibusque con-
15 dignos odiis nos esse, si apud nos esse constiterit causas, per
quas suis mundus aberrauit ab legibus, exterminati sunt dii
longe. examina tanta maerorum mortalium inportata sunt
saeculis. inspiciamus igitur opinionis istius mentem et hoc 2
quod dicitur quale sit summotisque omnibus contentionum
20 studiis, quibus obscurari et contegi contemplatio rerum solet,
an sit istud quod dicitur uerum, momentorum parium exami-
natione pendamus. efficietur enim profecto rationum conse-
quentium copulatu, ut non impii nos magis sed illi ipsi reperi-

12 a *Sab*   14 *h*istam *P corr*   15 *odii* P*   16 exterminati
sumus, dum longe *Sab* exterminandi sumus, si per nos *Gel* exterminati
sinus longe, dum *Meursius*   17 mortalium *P*   19 summotisque]
summo usque *Sab*   23 repperiantur *P*

antur criminis istius rei, qui se numinum profitentur esse cultores atque inueteratis religionibus deditos. ac primum ab his illud familiari et placida oratione perquirimus: postquam esse f. 1^b nomen in terris Christianae religionis | occipit, quidnam inusitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter 5 institutas aut sensit aut passa est rerum ipsa quae dicitur appellaturque natura? numquid in contrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res omnes consensum est esse concretas? numquid machinae huius et molis, qua uniuersi tegimur et continemur inclusi, parte est in aliqua rela- 10 xata aut dissoluta constructio? numquid uertigo haec mundi primigenii motus moderamen excedens aut tardius repere aut praecipiti coepit uolubilitate raptari? numquid ab occiduis partibus attollere se astra atque in ortus fieri signorum coepta est inclinatio? numquid ipse siderum sol princeps, cuius omnia 15 luce uestiuntur atque animantur calore, exarsit aut intepuit atque in contrarios habitus moderaminis soliti temperamenta corrupit? numquid luna desiuit redintegrare se ipsam atque in ueteres formas nouellarum semper restitutione traducere? numquid frigora, numquid calores, numquid tepores medii inae- 20 qualium temporum confusionibus occiderunt? numquid longos habere dies bruma et reuocare tardissimas luces nox coepit aestatis? numquid suas animas expirauerunt uenti emortuisque flaminibus neque caelum coactatur in nubila nec madidari ex imbribus arua † succedunt? commendata semina tellus recusat 25 accipere aut frondescere arbores nolunt? sapor frugibus esculentis et uitis liquoribus mutatus est? olearum ex baculis cruor taeter exprimitur nec lumini subministratur extincto? ani-

1 numinum *Sab, r*: nominum *P*   8 aelementa (ta ex tu) *P*
 9 moles *P corr*   14 in ortus] motus *Sab corr in err*   ferri
Urs   16 animantur calore, exarsit *Meursius* animantur, calore exarsit *Sab*   calore *Sab, r*: calor *P*   aut *add. Heumannus*   17 soliti
Sab: solitis *P*   20 tempores *P corr*   24 coactatur *Gel*: coartatur *P*
 madidata imbribus *Gel* madidata ex imbribus *Canterus* madidarier
 imbribus *Grotius* madori ex imbribus *Salm*   25 succescunt *Gel*
 succedit *Carrio*   resusat *P corr*   27 et uitis] exustis *Sab*
 28 lumini *Sab, r*: luminis *P*

malia terris sueta atque in aquis degentia non suriunt, non
 concipiunt, | fetus non in uteris sumptos suis moribus et sua f. 2
 lege custodiunt? ipsi homines denique, quos per duas habi-
 tabiles oras terrae sparsit prima incipiensque natiuitas, non
 5 matrimonia copulant nuptiarum sollemnibus iustis? non dul-
 cissimas procreant liberorum stirpes? non negotia publica, non
 priuata et familiares res agunt? non, ut cuique libitum est,
 per diuersas artium disciplinarumque rationes et ingenia deri-
 gunt et studiosae referunt nauitatis usuras? non regnant, non
 10 imperant quibus sors rerum adtributa est talium? non auctiores
 cotidie dignitatibus et potestatibus fiunt, iudiciorum discep-
 tationibus praesunt, leges interpretantur et iura? nonne omnia
 cetera, quibus uita succingitur et continetur humana, suis om-
 nes in gentibus patriorum celebrant institutionibus morum?
 15 cum igitur haec ita sint neque ulla inruerit nouitas, quae 3
 tenorem perpetuum rerum dissociata continuatione diduxerit,
 quid est istud, quod dicitur inuectam esse labem terris, post-
 quam religio Christiana intulit se mundo et ueritatis abscon-
 ditae sacramenta patefecit? sed pestilentias, inquit, et sicci-
 20 tates, bella frugum inopiam locustas mures et grandines
 resque alias noxias, quibus negotia incursantur humana, dii
 nobis inportant iniuriis uestris atque offensionibus exasperati,
 si in rebus perspicuis et nullam desiderantibus defensionem
 non stoliditatis esset diutius immorari, ostenderem profecto
 25 replicatis prioribus saeculis, mala ista quae dicitis non esse
 incognita, non repentinas et postquam gens nostra felicitate
 donari | huius uocaminis meruit inrupisse has labe et in- f. 2^b
 festare coepisse discriminum uarietate mortalia. si enim nos
 sumus in causa et in nostri criminis meritum excogitatae sunt

1 suriunt *Urs*: esuriunt *P* nec *Sab* 3 custodiunt? ipsi ho-
 mines denique *Urs*: custodiunt ipsi homines? denique *Sab* tres
 (*immo* duas) habitabiles *Klussmannus*: inhabitabiles *P* habitabiles *Urs*
 4 oras *Sab*, *r*: horas *P* 7 familiares *P* *corr* 8 et *om* *Sab*
 9 studiosae *Urs*: studiose *P* nauitatis *Urs*: natiuitatis *P* 10 est?
 talibus *Sab* 16 diduxerit *Gel*: deduxerit *P* 23 si *m. post. in*
ras. P 26 repentinas et *scripsi*: repentina sed *P* repentinas se
malebat Vahlenus priusquam *Urs* gens *Sab*: genus *P*
 27 infectari *Sab* infestari *Urs*

hae pestes, unde nouit antiquitas miseriarum haec nomina, unde bellis significatum dedit? pestilentiam, grandines qua potuit ratione signare aut inter suas uoces quibus oratio explicabatur adsumere? nam si nouella sunt haec mala et ab recentibus ducunt offensionibus causas, qui potuit fieri ut eis rebus uerba 5 formaret, quas nec ipsa sciebat expertam se esse neque ullis comperisset maiorum in temporibus factitatas? penuria, inquit, frugum et angustiae frumentariae artius nos habent. antiqua enim et uetustissima saecula necessitatis istius aliquando fuerunt expertia? nonne ipsa nomina, quibus censentur haec mala, 10 testificantur et clamant nullum ab his umquam immunem abisse mortalium? quodsi ad credendum difficilis res esset, testimoniis agere possemus auctorum, quantae quoties et quae gentes famem senserint horridam et aggerata interiorint uastitate. casus frequentissimi grandinis accidunt atque adterunt 15 cuncta. in litteris enim priscis comprehensum et compositum non uidemus, etiam imbres saxeos totas saepe comminuisse regiones? difficiles pluuiae sata faciunt emori et sterilitatem indicunt terris. immunis enim antiquitas malis ab his fuit, cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis inhorruisse siccatis? 20 pestilentiae contagia urunt genus humanum. annalium scripta f.3 percurrite linguarum | diuersitatibus scripta: uniuersas discetis gentes saepenumero desolatas et uiduatas suis esse cultoribus. ab locustis, a muribus genus omne acciditur atque adroditur frugum. historias ite per uestras et ab istis pestibus 25 instruemini quotiens prior aetas adfecta sit et paupertatis ad miserias uenerit. terrarum ualidissimis motibus tremefactae nutant usque ad periculum ciuitates. quid, hiatibus maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non uiderunt

1 antiquitas P	2 pestilentiam Sab, r: pestilentia P	3 ratione Salm: natione P	notione Sab	nominacione Klusmannus	6 expertam Sab: experta P	7 paenuria P	inquit P corr	9 uetustissima P corr	13 quoties (e in ras) P	quoties r	15 atque P
atterunt Gel: adierunt P	16 comprahensum P sic semper et in hoc uerbo et in similibus	17 communisse P	19 inducunt Sab	20 limis Sab: liminis P	inariusse Urs	24 a Sab	occiditur Sab	25 uestras r: estras P	26 afflicta Urs	27 tremefactae Sab: tremae facta P	

aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? quando 4
 est humanum genus aquarum diluuiis interemptum? non ante
 nos? quando mundus incensus in fauillas et cineres dissolutus
 est? non ante nos? quando urbes amplissimae marinis cooper-
 5 tae sunt fluctibus? non ante nos? quando cum feris bella et
 proelia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? quando
 perniciis populis uenenatis ab anguibus data est? non ante
 nos? nam quod nobis obiectare consuestis bellorum frequentium
 causas, uastationes urbium, Germanorum et Scythicas inrupti-
 10 ones, cum pace hoc uestra et cum bona uenia dixerim, quale
 sit istud quod dicitur calumniarum libidine non uidetis. ut 5
 ante milia annorum decem ab insula quae perhibetur At-
 lantica Neptuni, sicut Plato demonstrat, magna erumperet uis
 hominum et innumeras funditus deleret atque extingueret
 15 nationes, nos fuimus causa? ut inter Assyrios et Bactrianos
 Nino quondam Zoroastreae ductoribus non tantum | ferro f. 3^b
 dimicaretur et uiribus, uerum etiam Magicis et Chaldaeorum
 ex reconditis disciplinis, inuidia nostra haec fuit? ut Helena
 diis ducibus atque impulsoribus rapta et suis esset dirum et
 20 uenturis temporibus fatum, religionis nostrae attributum est
 criminibus? ut ille immanis Xerses mare terris immitteret et
 gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est iniuria?
 ut ex Macedoniae finibus unus exortus adolescens Orientis regna
 et populos captiuitate ac seruitio subiugaret, nos fecimus atque
 25 excitauius causas? ut modo Romani uelut aliquod flumen
 torrens cunctas summergerent atque obruerent nationes, nos
 uidelicet numina praecipitauius in furorem? quodsi hominum
 nullus est, qui quae iamdudum gesta sunt nostris audeat tem-

13 Tim. p. 25

1 ab *Sab, r:* ad *P*   2 diluuiis *Sab, r:* diluuis *P*   3 Sodoma
 et Gomorrha *sup. uers. r*   inceⁿsus *P*   4 coopertae* *P*   9 sci-
 ticas *P*   13 erumperet *Gel:* earum perit *P*   14 ut *Sab, r*
 15 bactrianos *Sab, r:* bactianos *P*   16 zoroastreaeque *P corr r*
 17 magichis *P corr*   chaldaeorum *P*   18 ex *om Gel*   hae-
 lena *P*   19 esset *Sab in err:* esse *P*   21 criminibus *Zinkius:*
 criminis *P*   crimini *Sab*   22 iniuria *Sab, r:* iura *P*   23 adule-
 scens *r*   24 ac] et *Sab*   26 cunctas *Sab, r:* cuncta *P*   28 quae
 iamdudum *Oehlerus:* quamdudum *P*   quae dudum *Sab*

poribus imputare, quemadmodum possimus miseriarum esse praesentium causae, cum noui fiat nihil, sed sint omnia uetera
 6 et nullis antiquitatibus inaudita? quamquam ista quae dicitis bella religionis nostrae ob inuidiam commoueri non sit difficile comprobare post auditum Christum in mundo non tantum
 5 non aucta uerum etiam maiore de parte furiarum compressionibus imminuta. nam cum hominum uis tanta magisteriis eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam inrogare esse praestantius, suum potius fundere quam alieno polluere manus et conscientiam cruore:
 10 habet a Christo beneficium iamdudum orbis ingratus, per quem
 f.4 feritatis mollita est rabies atque hostiles manus cohibere | a sanguine cognati animantis ocepit. quodsi omnes omnino qui homines se esse non specie corporum sed rationis intellegunt potestate, salutaribus eius pacificisque decretis aurem uellent
 15 commodare paulisper et non fastu et supercilio tumidi suis potius sensibus quam illius commonitionibus crederent, uniuersus iamdudum orbis mitiora in opera conuersis usibus ferri tranquillitate in mollissima degeret et in concordiam salutarem
 7 incorruptis foederum sanctionibus conueniret. sed si per uos, 20 iniquiunt, nihil rebus incommodatur humanis, unde sunt haec mala, quibus urgetur et premitur iamdudum miseranda mortalitas? sententiam me poscis huic necessariam nihil causae. neque enim praesens atque in manibus posita disceptatio nec in id sumpta est a me ut ostenderem uel probarem, quibus una-
 25 quaeque res causis et rationibus fieret, sed ut maledicta criminis tanti procul esse ab nobis ostenderem. quod si praesto, si facio et argumentis insignibus rei ueritas explicatur, unde sint haec mala uel ex quibus profluant fontibus principiisque non curo.

8 cf. Matth. 5, 49 Rom. 12, 17 I Thess. 5, 15 I Petr. 3, 9

1 possumus <i>Sab</i>	2 sunt <i>Sab</i>	6 furiarum <i>Sab</i> : futuriarum <i>P</i>
sui furiarum <i>Klussmannus</i>	8 oportere <i>P</i>	13 quid si <i>Sab</i>
14 se esse <i>Salm</i> : esse <i>P</i> esse se <i>Urs</i>		16 tumidi <i>Gel</i> : luminis
(s <i>eras</i>) <i>P</i>	17 commonitionibus <i>Sab in err</i> : commotionibus <i>P</i>	19
tranquillitatem <i>P</i>	mollissima <i>r</i>	22 premitur <i>Sab, r</i> : pramitur <i>P</i>
23 poscitis ?	24 posita <i>P corr</i>	disputatio <i>Urs</i>
<i>ex ne P om Sab</i> neque <i>r</i>	25 *esumpta (e <i>eras</i>) <i>P</i>	27 facio <i>r</i> : factio <i>P</i>
28 ut <i>r</i>	explicetur <i>r</i>	

ac ne tamen omnino quid de rebus huiusmodi sentiam nihil 8
uidear interrogatus expromere. possum dicere: quid enim, si
prima materies. quae in rerum quattuor elementa digesta est.
miseriarum omnium causas suis continet in rationibus inuolu-
5 tas? quid si siderum motus certis signis partibus temporibus
lineis pariunt haec mala et subiectis adferunt uariorum dis-
criminum necessitates? quid si statis temporibus rerum uicissi-
tudines fiunt atque ut in maritimis | aestibus modo secundae f. 4^b
res adfluunt modo rursus refluunt malis reciprocantibus pro-
10 spera? quid si materiae faex ista, quam sub nostris calcamus
ingressibus, hanc habet sibi legem datam ut expiret nocen-
tissimos halitus, quibus corruptus aer iste et corporibus labem
ferat et negotia infirmet humana? quid si, quod proximum
nero est, quicquid nobis uidetur aduersum, mundo ipsi non
15 est malum omniaque quae fiunt nostris commoditatibus statu-
entes, opinionibus improbis criminamur euenta naturae? Plato
ille sublimis apex philosophorum et columnen saena illa diluuii
et conflagrationes mundi purgationem terrarum suis esse in
commentariis prodidit nec uir prudens extimuit humani gene-
20 ris subuersionem cladem ruinas interitus funera rerum inno-
uationem uocare. etenim iuuentutem his quandam redintegratis
uiribus comparari. non pluit, inquit, caelum et frumentorum 9
inopia nescio qua laboramus. quid enim inseruire elementa tuis
necessitatibus postulas atque ut uiuere mollius et delicatius tu
25 possis, obsequia temporum tuis debent commoditatibus se dare?
quid enim si hoc pacto nauigationis cupidissimus conqueratur
uentos iamdiu non esse et caeli conquieuisse flaturas? numquid
ideo dicendum est, perniciosam esse tranquillitatem illam mundi,
quia uectoribus impediatur uota? quid si sole aliquis torrere se

16 Tim. p. 22 cf. Orig. contra Cels. 4, 16

4 suis *Gel, r*: uis *P* in rationibus *Urs*: inrotationibus *P* rotationi-
bus *Gel* 5 si *sup. uers. P* 7 *statis *P corr r* 10 cala-
mus *P corr* 12 halitus *Sub in err*: habitus *P* 14 quidquid
P corr 15 omniaque quae *Gel*: omnia quaeq. *P* 16 improbis
Sub: improbris *P* euenta *Gel*: euento *P* 17 ille* *P* 20 sub-
uersionem *P* innouatione *P corr r* 21 etenim *Urs*: et in *P*
et *Gel* et inde *Klussmannus* 22 inquit *P corr* 28 illas *P corr*

suetus et acquirere corpori siccitatem ratione consimili conquerratur frequentissimis nubilis iucunditatem serenitatis ablatam? f. 5 | numquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur otiose rutilare se flammis et causas potitionibus praeparare? euenta haec omnia quae fiunt 5 et accidunt mole sub hac mundi commodulis non sunt nostris 10 sed ipsius pendenda sunt rationibus ordinibusque naturae. nec si aliquid accidit quod nosmet ipsos aut res nostras parum laetis successibus fouit, continuo malum est et in exitiabilis rei opinione ponendum. pluit mundus aut non pluit: sibimet 10 pluit aut non pluit, et quod forsitan nescias, aut uliginem nimiam siccitatis ardore decoquit aut longissimi temporis ariditatem pluuiarum effusionibus temperat. pestilentias morbos fames atque alias suggerit malorum exitiabiles formas: unde tibi est scire, ne quod exuberat sic tollat ut per sua dispendia 15 11 modum rebus luxuriantibus figat? tu audeas dicere: hoc et illud est in mundo malum, cuius explicare, dissoluere neque originem ualeas neque causam, et quia tuas impediatur deliciarum forsitan et libidinum uoluptates, perniciosum esse atque asperum dicas? quid ergo, quia frigus membris tuis aduersum 20 est et congelare, constringere sanguinis tui feruorem solet, ideo in mundo hiemps esse non debet? et quia sustinere, perferre flagrantissimos soles nequis, ex anno aestas tollenda est atque aliis legibus alia rursus ordinanda natura? ueratrum uenenum est hominibus: numquid ob hanc causam non de- 25 buit nasci? ouilibus insidiatur lupo: numquid in culpa f. 5^b natura est, | quod lanitiis extulit inportunissimam beluam? morsu animam serpens tollit: maledicas primordiis rerum,

1 ratione *Sab*, *r*: rationem *P*   4 otiose ***** *P* otiosae
Urs   ustulare *Urs*   11 uliginem *Gel*, *r*: oliginem *P*   12 siccitatis *P* *corr*   decoquit *Sab*: decoquet *P*   13 moruos *P* *corr*
15 dispendia *P*   17 dissoluere *expunxit c*   18 tuas *Sab*, *r*: tua *P*
21 constringere *expunxit c*   22 hiems *r*   sustinere *expunxit c*
23 solem *P* *corr*   nequis *Vahlenus*: neque *P* nequeas *r* non potes
Sab   26 obilibus *P* *corr*   28 morsu *Sab*: morsu *P*   maledicas *Urs*: maledicam si *P* maledicam scilicet *Gel*   primordiis *Sab*,
r: primordis *P*

quod tam saeva prodigia genituris spirantibus addiderunt. **12**
 superciliosa nimum res est, cum ipse sis non tuus, aliena
 etiam in possessione ueriseris, potentioribus dare condicionem
 nelle, ut id fiat quod cupias, non quod in rebus inueneris
 5 antiquis constitutionibus fixum. quare habere si locum uestras
 uultis querimonias, homines, prius est ut doceatis, unde uel
 qui sitis, uobisne sit genitus et fabricatus mundus an in eum
 ueneritis alienis ex regionibus inquilini. quod cum dicere non
 sit uestrum neque explicare possitis cuius rei causa sub hac
 10 caeli conuexione uersemini, desistite arbitrari pertinere ad uos
 quicquam, cum ea quae fiunt non partiliter fiant, sed ad cen-
 sus summam redeant referanturque totius. Christianorum, inqui- **13**
 unt, causa mala omnia di ingerunt et interitus comparatur
 ab superis frugibus. rogo, cum haec dicitis, non calumniari uos
 15 improbe in apertis conspiciatis manifestisque mendaciis? trecenti
 sunt anni ferme minus uel plus aliquid, ex quo coepimus esse
 Christiani et terrarum in orbe censi: numquid omnibus his
 annis continua fuerunt bella, continuae sterilitates, pax nulla
 in terris, nulla protinus uilitas aut abundantia rerum fuit? hoc
 20 enim primum efficiendum est ei qui nos arguit, perpetuas et
 iuges calamitates fuisse has, numquam omnino respirasse mor-
 talia et sine ullis ut dicitur feriis multiplicium | formas f. 6
 sustinuisse discriminum. atquin uidemus mediis his annis **14**
 mediisque temporibus ex uictis hostibus innumerabiles esse uic-
 25 torias reportatas, prolatos imperii fines et in potestatem redactas
 inauditi nominis nationes: saepenumero maximos annorum fuisse
 prouentus, uilitates atque abundantias rerum tantas ut com-
 mercia stupeant uniuersa pretiorum auctoritate prostrata. quem-

3 possessione *P*   condicionem: nelle ut *Stewechius*   6 quaeri-
 monias *P*   est *sup. uers. P*   doceantis *P corr*   8 ueneri^{us} *P*
 11 partiliter *Urs*: pariliter *P*   census *Urs*: sensu^s *P*   12 * * * *
 totius *P*   13 di ingerunt *scripsi*: dii erunt *P* dii ferunt *r* adi-
 erunt *sic Sab* dii eruunt *Klussmannus*   14 calumniari *Sab in err*: ca-
 lumniare *P*   15 mendaciis *Sab, r*: mandaciis *P*   16 fermeme
P corr   18 nullam *P corr*   20 ei *Gel*: et *P*   21 omnino
Gel: omnia non *P*   23 atquin *P*   24 ex *Sab in err*: et *P*
 26 inauditi* *P*   annonae *Urs*   27 prouentos *P corr*   uili-
 tatis *P corr*

admodum enim res agi et usque ad hoc tempus genus quisset durare mortalium, si non omnia quae usus uitae posceret sub-
15 ministraret fertilitas rerum? sed fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tempora: et relaxata sunt abundantis rursus; contra uoluntatem quaedam bella administrata: et uictoriis ⁵ postmodum successibusque correcta. quid ergo, dicemus iniuriarum nostrarum deos modo memores esse modo esse rursus immemores? si quo tempore fames est irati esse dicuntur, sequitur ut abundantiae tempore irati et difficiles non sint: atque ita perducitur res eo ut uicibus ludicris et ponant et repe- ¹⁰ tant iras et in integrum se semper offensionum * recordatione **16** restituant. quamquam istud quod dicitur quale sit explicabili non potest comprehensione cognosci. si Alamannos Persas Scythas idcirco uoluerunt deuinci, quod habitarent et degerent in eorum gentibus Christiani: quemadmodum Romanis tribuere ¹⁵ uictoriam, cum habitarent et degerent in eorum quoque gentibus Christiani? si in Asia, Syria idcirco mures et locustas | efferuescere prodigialiter uoluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus Christiani: in Hispania, Gallia cur eodem tempore horum nihil natum est, cum innumeri uiuerent ²⁰ in his quoque prouinciis Christiani? si apud Gaetulos, † cum aquitanos huius rei causa siccitatem satis ariditatemque miserunt, eo anno cur messes amplissimas Mauris Nomadibusque tribuerunt, cum religio similis his quoque in regionibus uerteretur? si in ciuitate unaqualibet fame plurimos emori nostri ²⁵ nominis auersione fecerunt, cur ibidem annonaria caritate non tantum corporis non nostri uerum etiam Christianos ditiores et locupletissimos reddiderunt? aut igitur cuncti nihil laetum

1 quisset *scripsi*: quis *P* qui *Sab*, *r* quiret *Urs*   2 durare *Urs*:
duraret *P*   uitae *Klussmannus*: ut *P* om *Sab*   4 at *Urs*
abundanti's *P*   abundantis. rursus *ante Klussmannum*   5 at *Urs*
uictori's *P*   8 famis *P* *corr*   10 ludicris *P* *corr*   11 sese
per offensionum recordationem *Urs*   post offensionum *intercidisse*
uidentur nunc uenia nunc uel *similia*   13 *alamannos P* *corr* *Alanos*
Urs   14 *scytas P*   17 *christiani Sab, r*: *christianis P*
21 *getulos P*   tum *Aquitanos Sab* et *Tingitanos Urs*   25 *semeri*
P *corr*   28 *laeti Sab*

habere debuerunt, si malorum causa nos sumus, nationibus enim sumus in cunctis, aut cum mixta uideatis cum incommodis laeta, desinite nobis adscribere id quod offendit res uestras, cum nihil laetis officiamus et prosperis. si enim ego
 5 ut male sit facio, cur ut bene sit non obsto? si ut inopia magna sit meum nomen in causa est, cur nihil impedio ut sit feracitas maxima? si ut in bellis accipiatur uultus ego
 10 dicor adferre fortunam, cur, duelles cum pereant, laeuum augurium non sum nec in aduersas res bonas mali ominis ob-
 scenitate traduco? et tamen o magni cultores atque antistites **17**
 numinum, cur irasci populis Christianis augustissimos illos adseueratis deos? ita, non aduertitis non uidetis, adfectus quam turpes, quam indecoras numinibus attribuatis insanias? quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, | quam in ul- f. 7
 15 onis libidinem ferri et in alterius doloris crucibus efferati pectoris alienatione bacchari? hoc ergo dii magni norunt perpetiuntur et sentiunt, quod ferae, quod beluae, quod mortiferae continent uenenato in dente natrices. quod leuitatis in homine, quod terreno in animante culpabile est, praestans illa natura et in
 20 perpetuae uirtutis firmitate consistens scire adseueratur a nobis et quid ergo sequitur necessario, nisi ut ex eorum luminibus scintillae emicent flammeae, aestuet anhelum pectus, spumae iactentur ex ore et ex uerbis ardentibus laborum siccitas nalbescat? quod si uerum est istud et est exploratum et cogni- **18**
 25 tum, efferuescere deos ira et huiusmodi motu, perturbatione iactari, immortales et perpetui non sunt nec in diuinitatis alicuius

7 * * maxima P sic P corr 8 pereunt Sab 9 in aduersas *Heraldus*: in aduersa P aduersus Sab in aduersum r res
 Urs: spes P ominis Sab, r: hominis P 10 traduco *Heraldus*: traduco P 11 numinum Sab, r: nominum P cur] 'sicut uel cum' Urs ut *Canterus* cur ut *Salm* 12 deos, ita non *uulgo*
 15 erucibus *Zinkius*: erucis P erucem Sab cruceis *Orellius* dolores, cruceis *Valdenus* 20 sentire Urs 22 scintillae P flammeae *Salm*: flammae P aestuet *Salm*: aestuent P spumae r: spum] P spiritum Sab spumas Urs spuma *Salm* 23 iactetur r: iactetur P iaciat Sab iaciatur *Salm* ex] et P corr 25 efferuescere r: et feruescere P efferuescere *Elmenhorstius* motus Sab motos *Meursius* iactari Sab: iactare P

existimatione ponendi. ubi enim est ullus, sicut sapientibus uidetur, adfectus, ibi esse necesse est passionem: ubi passio sita est, perturbationem consentaneum est consequi: ubi perturbatio est, ibi dolor et aegritudo est: ubi dolor et aegritudo est, imminutioni et corruptioni iam locus est: quae duo si uexant, adest uicinus interitus, mors omnia finiens et cunctis
19 adimens sentientibus uitam. quid? quod isto modo non tantum illos leues ac feruidos, uerum, quod ab diis conuenit procul esse dimotum, et iniquos inducitis et iniustos et aequitatis uel modicae nullam prorsus optinere rationem. quid est enim tam
10 iniustum, quam aliis irasci et alios laedere, de hominibus conqueri et innoxia dilacerare frumenta, Christianum nomen odisse
 f. 7^b et dispendiis omnibus suos | labefactare cultores? an num-
20 quid idcirco in uos etiam saeuunt, ut intestinis uulneribus concitati in ultionem consurgatis illorum? ergo humana patria dii quaerunt, et nisi uestra fuerint adsertione protecti, idonei non sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas ualeant contumelias. quinimmo si uerum est ardere illos ira, permittite illis potestatem sui, defendant se ipsi atque in ultionem maiestatis offensae intestinas exerant experianturque uirtutes.
20 possunt nos, si uoluerint, aestu, possunt nocentissimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurissimis causis enecare, consumere atque ab omni penitus coetu exterminare mortali, aut si malum consilium est adgredi nos ui, emittant aliquod iudicationis signum, per quod esse liquidum cunctis
25
21 possit, inuitissimis nos eis habitare sub caelo. uobis secundas tribuant ualetudines, aduersas nobis ac pessimas. opportunis

2 ubi** P   3 sita P   perturbatione (ne eras) P perturbatio
 Sab corr in err   8 et Sab   11 aliis Salm: in aliis P in alios
 Sab   legere (g in d corr) P   13 an Urs: at P   16
 uestera (e eras) P   17 defenderes (s eras) P expunxit c   20
 maiestates P corr   experianturque P expediantque Urs   22 mor-
 ruorum P corr   23 enegare P   consumere P expunxit c
 paenitus P   24 mortali aut r: mortalia. ut P 'mortali: aut uel
 mortalium: sin alia consilium est aggredi nos via, mittant' Urs
 25 indignationis Gel indicationis Urs uindicationis Meursius   27 oportu-
 nis P

imbribus uestra inrigent rura, pluuiarum quicumque sunt rores
 nostris ab agellulis abigant. lanitia eurent uestra numerosis
 fetibus multiplicari, sterilitatem infaustam nostris pecuariis in-
 ferant. ex oliuetis uestris atque uinetis plenam faciant autum-
 5 nitatem fundi, at ex nostris exprimi unum prohibeant pal-
 mitibus rorem. ad extremum et ultimum in uestro ore praecipiant
 suam fruges retinere naturam, at uero in nostro mel amarum
 fieri, olearum fluenta rancescere et sub ipsius poculi labris
 in acoris perfidiam uinum repente mutari. quod cum minime **22**
 10 fieri testificentur res ipsae | neque minus ad nos quicquam f.8
 neque ad uos plurimum redundare uitalibus ex beneficiis con-
 stet. libido quae tanta est inimicos atque hostes deos esse con-
 tendere Christianis, quos in rebus tristissimis atque laetis nihil
 abs te uideas ratione in aliqua discrepare? si uerum nobis per-
 15 mittitis ac sine ullis adsentationibus dici: uerba sunt haec,
 uerba sunt. res immo per calumnias creditae, non cognitionis
 alicuius testimonio comprobatae. ceterum dii ueri et qui habere, **23**
 qui ferre nominis huius auctoritatem condigni sunt. neque
 irascuntur neque indignantur neque quod alteri noceat insidiosis
 20 machinationibus construunt. etenim reuera est impium et sa-
 crilegia cuncta transcendens. sapientem illam credere beatissi-
 mamque naturam magnum aliquid putare, si se sibi aliquis adu-
 latoria humilitate summittat: et si fuerit non factum, despectam
 se credere et ab summi culminis decidisse fastigio. puerile.
 25 pusillum est et exile, uix et illis conueniens, quos iamdudum
 experientia doctorum daemonas appellat et heroas, non nosse
 caelestia et in hac rerum materia crassiore condicionis suae

2 nistris *P corr*   numerosis *P corr*   4 oliuetis *r*: oliuis *P*
 5 unum (i *eras*) *P*   ullum *Urs*   palmitibus *Sab in err*: palmites *P*
 palmitis *Gel, r*   8 rancescere *Sab, r*: raescere *P*   ipsius poculi
scripsi: ipsius potu *P*   ipsis potum *Gel*   ipsis positum *Salm*
 9 sin *P corr*   perfidiam *Sab*: perfidia *P*   15 adsentatiob. *P*
 16 credite *P*   17 comprobate *P*   ueri *Gel*: uestri *P*
 22 siui *P*   24 summi culminis *Sab*: summis culminibus *P*
 fastidigio *P corr*   25 exile *Sab*: exire *P*   26 et heroas *Urs*:
 errores *P* et hos *Gel*   27 crassiorae *P corr*   conditionis *P*

24 sorte uersari. uestra sunt haec, uestra sunt inreligiose opinata et inreligiosius credita. quinimmo, ut uerius proloquar, haruspices has fabulas, coniectores harioli uates et numquam non uani concinnauere fanatici, qui ne suae artes intereant ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant iam raris, si quando uos uelle rem uenire in inuidiam compererunt, negleguntur dii, clamitant, atque in templis iam raritas summa est, iacent antiquae f. 8^b derisui caerimoniae et sacrorum quondam ueterrimi ritus | religionum nouarum superstitionibus occiderunt, et merito humanum genus tot miseriarum angustiis premitur, tot laborum excruciatum aerumnis: et homines, brutum genus et quod situm sub lumine est caecitate ingenita nequeuntes uidere, audent ad- 10

25 seuerare furiosi quod uos credere non erubescitis sani. ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias adfingere his mentes atque 15 ab omni perturbatione dimotas, concedamus, sicut libitum uobis est, intendere in nos iras, sanguinem illos sitire nostrum et iamdudum nos cupere mortalium submouere de saeculis. sed si non est molestum, non graue, si communis officii res est, non ex gratia, sed ex uero disceptationis huius disceptare 20 momenta, audire a uobis exposcimus, quaenam sit haec ratio, quae causa propter quam in nos tantum et dii saeuiant superi et asperati homines inardescant. religiones, inquiunt, impias atque inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. quid o participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid 25 promere temerariae uocis desperatione temptatis? deum principem, rerum cunctarum quaecumque sunt dominum, summum omnium summorum obtinentem, adorare, obsequio uenerabili innocare, in rebus fessis totis ut ita dixerim sensibus amplexari amare suspicere execrabilis religio est et infausta, 30

1 exsortes *Salm*   5 nos bellorum *Lipsius* nos malorum *ego ma-*
lim   6 dii, clamitant] declamitant *Sab*   8 caerimoniae *P*
 10 angustiis *P*   praemitur *P*   12 nequeuntes *P*   20 dis-
 putationis *Urs*   dispectare *Salm*   22 dii* *P*   24 tractatis *P*
 25 rationis *Sab, r*: rationes *P*   26 'disparatione uel disceptatione'
Urs   temptatis *r*

impietatis et sacrilegii plena, caerimonias antiquitus institutas nouitatis suae superstitione contaminans? hocce est quaeo **26** audax illud facinus et inmane, propter quod maximi caelites | aculeos in nos intendent irarum atque indignationum su- f. 9
 5 arum, propter quod uos ipsi, cum libido inceserit saeva, exuitis nos bonis, exterminatis patriis sedibus, inrogatis supplicia capitalia, torquetis dilaceratis exuritis et ad extremum nos feris et beluarum laniatibus obiectatis? quisquis istud in nobis damnat aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is
 10 aut nomine appellandus est hominis, quamuis ille uideatur sibi, aut deus esse credendus est, quamuis ipse se esse mille profiteatur in uatibus? profanos nos, impios Dodonaeus aut * Iuppiter nominat, et ipse dicitur deus atque in ordine computabitur numinum, qui aut summo seruientibus regi crimen
 15 impietatis adfingit aut sibi torquetur maiestatem eius cultumque praeponi? Delius Apollo uel Clarius, Didymaeus Philesius Pythius † ethis habendus diuinus est, qui aut summum imperatorem nescit aut ignorat a nobis cotidianis ei precibus supplicari? qui si pectorum secreta nesciret nec quid in intimis
 20 sensibus contineamus agnosceret, summum tamen inuocare nos deum et ab eo quod postulamus orare uel auribus potuit scire uel ipsius uocis sono qua utimur in precibus noscitare. non- **27** dum est locus ut explicemus, omnes isti qui nos damnant qui sint uel unde sint, quantum possint uel nouerint, cur ad
 25 Christi paveant mentionem, discipulos cur eius inimicos habeant et inuisos: quod tamen humanum pollicentibus sensum una pariter definitione figamus: nihil sumus aliud Christiani nisi magistro Christo summi regis ac principis ueneratores; | nihil, si consideres, aliud inuenies in ista religione uer- f. 9^b

1 caerimonias <i>P corr</i>	6 exsuis <i>P</i>	nos <i>Sab</i> : non <i>P</i>	8 uel ^a rum
<i>P corr</i>	10 haud <i>Sab</i>	numinis <i>Urs</i>	11 haud <i>Sab</i>
<i>Salm</i> : similem <i>P</i>	12 profanos <i>Urs</i> :	profan ^a us <i>P</i>	Trophonius
<i>Pithoeus</i>	aut impios Dodonaeus <i>Urs</i>	dodoneus <i>P</i>	lacunam
<i>signau</i> : aliud Iouis cognomen intercidisse uidetur		16 appollo <i>P</i>	
didymaeus <i>P</i>	philesius <i>P</i>	17 et is <i>Sab</i> in <i>err</i> : cognomen	
<i>Apollinis</i> (<i>Smintheus</i> ?) latere suspicor		23 istos <i>Sab</i>	25 habeant
<i>Sab</i> : habent <i>P</i>	27 ficamus <i>P corr</i>	aliud <i>P corr</i>	

sari. haec totius summa est actionis, hic propositus terminus
 diuinorum officiorum, hic finis, huic omnes ex more prosternimur,
 hunc conlatis precibus adoramus, ab hoc iusta et honesta et auditui eius condigna deprecemur, non quo ipse
 desideret supplices nos esse aut amet substerni tot milium
 uenerationem uidere: utilitas haec nostra est et commodi nostri
 rationem spectans. nam quia proni ad culpas et ad libidinis
 uarios adpetitus uitio sumus infirmitatis ingenitae, patitur se
 semper nostris cogitationibus concipi ut, dum illum oramus et
 mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiae uoluntatem
 et ab omni nos labe delictorum omnium amputatione
 28 purgemus. quid dicitis o sacri, quid diuini interpretes iuris?
 meliorisne sunt causae, qui Grundulios adorant Lares, Aios
 Locutios, Limentinos, quam sumus nos omnes, qui deum colimus
 rerum patrem atque ab eo deprecemur rebus fessis languentibusque
 tutamina? et illi cati sapientes prudentissimi uobis uidentur
 nec reprehensionis ullius, qui Faunos, qui Fatuas ciuitatumque
 genios, qui Pauores reuerentur atque Bellonas: nos hebetes stolidi
 fatui obtusi pronuntiamur et bruti, qui dedidimus nos deo, cuius
 nutu et arbitrio omne quod est constat et in sententiae suae
 perpetuitate defixum est? hancine sententiam promittis, hanc
 legem constituitis, hanc promulgatis, ut honoribus adficiatur
 amplissimis quisquis uestros
 f. 10 adorauerit seruulos: crucem mereatur extremam | quisquis
 uobis ipsis dominis supplicarit? in ciuitatibus maximis atque
 in potentioribus populis sacra publice fiunt scortis meritoriis
 quondam atque in uolgarem libidinem prostitutis: nullus tumor
 indignationis in diis est. templa faelibus scarabeis et bucu-

1 propositus *Sab*: propositis *P*   2 hic finis *P*   prosternimur
Sab: prosternimus *P*   3 conlatis *P*   precibus *P*   4 au-
 ditu *Sab*   6 commodi *P* corr r   7 libidinis *Sab*: libidines *P*
 12 iuris *Gel*: iuri *P*   13 Grundules *Sab*   Lares, Aios Locutios
Gel: laresa. iaceos. boeotios. (e in iaceos ex f) *P*   Lares, Aiaceos, Boe-
 tios *Sab*   14 Limentinos *Urs*: libentinos *P*   16 tutamina *P*
 18 statuas *Sab*   ciuitatumque *P*   genios, qui *Sab*: geniosi
 si *P*   Pauores *scripsi*: pausos *P*   Panas *Guyetus*   19 haebetes
 (ae ex e) *P*   21 haecine *P*   27 uulgarem (uu ex uo) *P*

lis sublimibus sunt elata fastigiis: silent inrisae numinum potestates nec liuore afficiuntur ullo, quod sibi comparatas animantium uilium conspiciunt sanctitates. nobis solis sunt inimici, nobis asperrimi dii hostes, quia patrem ueneramur illorum, per quem, si sunt, esse et habere substantiam sui numinis maiestatisque coeperunt, a quo ipsam deitatem, ut ita dicam, sortiti esse sentiuntur et in rerum numero recognoscuntur, cuius uoluntate et arbitrio et interire et solui nec solui possunt nec interire? nam si omnes concedimus unum esse principem solum, quem nulla res alia uetustate temporis antecedit, post illum necesse est cuncta et nata esse et prodita et in sui nominis prosiluisse naturam. quod si fixum et ratum est, erit nobis consequens confiteri et deos esse natiuos et a principe rerum fonte ortus sui originem ducere. qui si sunt natiui et geniti, et interitionibus utique periculisque uicini. at enim esse creduntur immortales perpetui et nullius umquam participes finis. ergo istud munus dei patris et donum est, ut infinita meruerint idem esse per saecula, cum sint labiles solubilesque natura. atque utinam daretur in unius **29** speciem contionis toto orbe contracto oratione hac uti et humani in generis | audientia conlocari. ergone impiae religionis f. 10^b sumus apud nos rei, et quod caput rerum et columen uenerabilibus adimus obsequiis, ut conuicio utamur uestro, infausti et athei nuncupamur? et quis magis rectius horum feret inuidiam nominum, quam qui alium prae hoc deum aut nonit aut seiscitatur aut credit? nonne huic omnes debemus hoc ipsum primum, quod sumus, quod esse homines dicimur, quod ab eo uel missae animae uel lapsae caecitate huius in corporis continemur? non quod incedimus, quod spiramus et uiuimus, ab eo ad nos uenit uique ipsa uiuendi efficit nos esse et animali agitatione motari? nonne ab hoc effluunt causae, per

2 libere *P*   afficiuntur *P*   comparatas *P*   5 substantiam
Sab, r: substantia *P*   7 sortitos esse se *Urs* sortiti se esse *Salm*
sentiuntur *scripsi*: sentiunt *P*   recognoscuntur *scripsi*: recog-
noscunt *P*   10 uetustate *P corr*   14 a *Sab*: ap *P*   15 periculis-
que *P*   16 ad *P corr*   20 contracto *Sab*: contracta *P*
21 collocari *Gel*: conlocare *P*   28 missi *Sab*   animae *add*
Klussmannus   lapsi *Sab*

quas nostra fulcitur salus uariarum munificentia uoluptatum? mundus iste in quo degitis, cuius est aut quis eius uobis attribuit fructum possessionemque retinere? quis, ut subiectas res cernere, ut contrectare, ut considerare possetis, publicum istud lumen dedit? quis, ne fixa pigritiae stupore torpescerent elementa uitalia, solis ignes constituit ad rerum incrementa futuros? solem deum cum esse credatis, conditorem eius opificemque non quaeritis? luna cum apud uos dea sit, non simi-
30 liter scire curatis genitor eius et fabricator quis sit? nonne cogitatio uos subit considerare, disquirere, in cuius possessione uersemini, cuius in re sitis, cuius ista sit quam fatigatis terra, cuius aer iste quem uitali recipocatis spiritu, cuius abutimini fontibus, cuius liquore, quis uentorum disposuerit
 f. 11 flamina, quis undosas excogitauerit nubes, quis se^lminum frugiferas potestates rationum proprietate distin¹⁵xerit? Apollo uobis pluit, Mercurius uobis pluit, Aesculapius, Hercules aut Diana rationem imbrium tempestatumque finxerunt? et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos certoque tempore sensum adipuisse uitalem? si enim temporis antiquitate mundus eos anteuenit et priusquam nati sunt iam no-
 uerat pluuias tempestatesque natura, nullum serius nati pluendi ius habent neque eis inserere rationibus se possunt quas in-
31 uenerunt hic agi et maiore ab auctore tractari. o maxime, o summe rerum inuisibilium procreator, o ipse inuisus et nullis umquam comprehense naturis, dignus, dignus es uere, si modo
 te dignum mortali dicendum est ore, cui spirans omnis intelligensque natura et habere et agere numquam desinat gratias, cui tota conueniat uita genu nixo procumbere et continuatis precibus supplicare. prima enim tu causa es, locus rerum ac spatium, fundamentum cunctorum quaecumque sunt, in-
 30

3 possessionemque retinere *Sab*: *possessionem queret inro *P*
 5 pigritiae *P*   7 opificemque *P*   11 cui^a *P*   12 spiritu *Urs*:
 aspiritu *P*   15 potestateis *Sab*: potestatis *P*   distincserit *P*
 16 herculis *P*   18 certoque *P*   19 antiquitate^a *P*   21 plu-
 uias *P corr*   tempestatesque *P*   22 rationibus *Gel*: nationibus *P*
 24 inuise *Gel*   25 conpraehense *P*   29 praecibus *P*

finitus ingenitus immortalis perpetuus solus, quem nulla delinat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio, qualitatis expers, expers quantitatis, sine situ motu et habitu, de quo nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione uerborum, qui ut intellegaris tacendum est atque ut per umbram te possit errans inuestigare suspicio, nihil est omnino muttiendum. da ueniam, rex summe, tuos persequentibus | f. 11^b famulos, et quod tuae benignitatis est proprium, fugientibus ignosce tui nominis et religionis cultum. non est mirum, si ignoraris, maioris est admirationis, si sciaris, nisi forte audet quisquam — hoc enim furiosae restat insaniae — ambigere, dubitare, an sit iste deus an non sit, explorata fidei ueritate an rumoris cassi opinatione sit creditus. audimus enim quosdam philosophandi studio deditos partim ullam negare uim esse diuinam partim an sit cotidie quaerere; alios casibus fortuitis et concursionibus temerariis summam rerum construere atque diuersitatis impetu fabricari, cum quibus hoc tempore nullum nobis omnino super tali erit obstinatione certamen. aiunt enim sana sentientes contradicere rebus stultis stultitiae esse maioris. sermo cum his nobis est, qui diuinum esse consentientes genus **32** de maioribus dubitant, cum idem esse plebeia atque humiliora fateantur. quid ergo, res tantas argumentis nitentur atque elaborabimus obtinere? discedat haec longe atque a nobis procul, procul inquam, ut dicitur, auerruncetur amentia. tam est enim periculosum argumentis adgredi deum principem comprobare quam ratione huiusmodi esse illum uelle cognoscere. nec quicquam refert aut discrepat, utrumne neget illum an asseras atque existere fatearis, cum in eadem culpa sit et adsertio talis rei et abnegatio refutatoris increduli. quisquamne **33** est hominum, qui non cum istius principis notione diem primae natiuitatis intrauerit? cui non sit ingenitum, non adfixum, immo ipsius | paene in genitalibus matris non impressum, non t. 12

3 expers, expers *Klussmannus*: expers *P*   4 potest *Sab*
 7 tuus *P*   12 no^a *P*   17 impetum *P*   nullum *P*
 22 res *P*   23 elaborauimus *P* corr   24 aueroruncetur *mann*
antiqua in P   tam] ita *Sab*   32 ipsius *scripsi*: ipsi *P* ipsis *Gel*
 paenae *P*

insitum, esse regem ac dominum cunctorum quaecumque sunt moderatorem? ipsa denique hiscere si animantia muta potis essent, si in linguarum nostrarum facilitatem solui, immo si arbores glaebae saxa sensu animata uitali uocis sonitum quirent et uerborum articulos integrare, ita non duce natura et magistra, non incorruptae simplicitatis fide et intellegerent esse deum et cunctorum dominum solum esse clamarent? sed frustra, inquit, nos falso et calumnioso incessitis et adpetitis crimine, tamquam eamus infitias esse deum maiorem, cum a nobis et Iuppiter nominetur et optimus habeatur et maximus cumque illi augustissimas sedes et Capitolia constituerimus immania. dissimilia copulare atque in unam speciem cogere inducta confusione conamini. nam deus omnipotens mente una omnium et communi mortalitatis adsensu neque genitus scitur neque nouam in lucem aliquando esse prolatus nec ex aliquo temporis puncto coepisse esse uel saeculo. ipse est enim fons rerum, sator saeculorum ac temporum. non enim ipsa per se sunt sed ex eius perpetuitate perpetua et infinita semper continuatione procedunt. at uero Iuppiter ut uos fertis et patrem habet et matrem, auos auias fratres, nunc nuper in utero matris suae formatus, absolutus mensibus et consummatus dicitur decem ignotam sibi in lucem sensu inruisse uitali. ergo, si haec ita sunt, Iuppiter esse deus qui potest, cum illum esse perpetuum constet et perhibeatur alter a uobis | et dies habuisse natales et pauefactus re noua lamentabilem extulisse uagitum? sed sint, ut uultis, unum nec in aliqua ui numinis et maiestate distantes: ecquid ergo iniustis persequimini nos odiis? quid ut ominis pessimi nostri nominis inhorrescitis mentionem, si quem deum colitis, eum et nos? aut quid in eadem causa uobis esse contenditis familiares deos, inimicos atque

2 hiscere <i>Sab</i> : inscere <i>P</i>	muta <i>P</i>	potis essent <i>Salm</i> : potuissent <i>P</i> possent <i>Urs</i>	4 glaebae <i>P corr r</i>	5 duce <i>P</i>
13 indocta <i>Urs</i>	16 tempore <i>Sab</i>	puncto <i>addidi</i>	17 saeculorum <i>P</i>	19 iuppiter <i>P</i>
sensum <i>P corr</i>	irruit se <i>Urs</i>	24 constet et <i>Sab</i> : constet <i>P</i>	26 ui* <i>P</i>	27 maiestate* <i>P</i>
26 ui* <i>P</i>	27 maiestate* <i>P</i>	ecquid <i>Sab</i> : et quid <i>P</i>	28 omnis <i>Gel</i> : homines <i>P</i>	mentionem <i>Sab</i>

infestissimos nobis? etenim si una religio est nobis uobisque
 communis, cessat ira caelestium: sin nobis infesti sunt solis,
 manifestum est nescire et nos et illos deum, quem Iouem non
 esse ipsis clarum est indignationibus numinum. sed non. in- **36**
 5 quit, idcirco dii nobis infesti sunt, quod omnipotentem colatis
 deum, sed quod hominem natum et, quod personis infame est
 nilibus, crucis supplicio interemptum et deum fuisse conten-
 ditis et superesse adhuc creditis et cotidianis supplicationibus
 adoratis. si vobis iucundum est. amici, edissertate, quinam
 10 sint hi dii, qui a nobis Christum coli suam credant ad iniuriam
 pertinere. Ianus Ianiculi conditor et ciuitatis Saturniae Sa-
 turnus auctor? Fenta Fatua, Fauni uxor, Bona Dea quae dici-
 tur sed in uini melior et laudabilior potu? Indigetes illi qui
 in flumen repunt et in alueis Numici cum ranis et pisciculis de-
 15 gunt? Aesculapius et Liber pater, Coronide ille natus et ex
 genitalibus matris alter fulmine praecipitatus? Mercurius utero
 fusus Maiae et, quod est diuinius, candidae? arquitenentes
 Diana et Apollo, circumlati per fugas matris atque in insulis
 errantibus uix tuti? Dioneia Venus proles, | uiri materfami-f. 13
 20 lias Troici atque intestini decoris publicatrix? in Trinacriae
 finibus Ceres nata atque in floribus legendis occupata Proser-
 pina? Thebanus aut Tyrius Hercules. hic in finibus sepultus
 Hispaniae, flammis alter concrematus Oetaeis? Tyndaridae Cas-
 tores, equos unus domitare consuetus, alter pugillator bonus
 25 et crudo inexuperabilis caestu? Tisianes et Bueures Mauri et

1 sq. uobisque, communis esset *Meursius* 2 sunt *Sab*: sint *P*
 4 nominum *P corr* inquit *P corr* 10 cristum *P* 12 Fauna
Sab fanda *r* 13 uino meliori et laudabiliori potu *Sab* fauna
 indigetis *P* in *add Klusmannus* 15 esculapius *P* 16 praeci-
 pitatus *P* 17 diuinius *Sab*: diuini ut *P* candidi *Sab*
 «arquitenentes *P* 19 Dionea (Dioneia *Salm*) Venus *Sab*: ioneia
 uenas *P* 20 trinacriae *P* dedecoris *Rigaltius* 21 caeres *P*
 22 thyrius *P* herculis *P* 23 Hispaniae *Sab*: inspaniae *P*
 oetaeis *Gel*: ethenis *P* aetaeis *Sab* Tyndaridae *Gel*: tunc daride *P*
 tunc elari Decastores *Sab* (*in err* tunc elari dii Castores) 25 ces-
 tu *P* Cestutisianes (*in err* caestu Tisianes) *Sab* Titanes et
 Bocchores *Salm*

ouorum progenies dii Syri? Apis Peloponensi proditus et in Aegypto Serapis nuncupatus? Aethiopicis solibus Isis furua maerens perditum filium et membratim coniugem lancinatum? praeterimus et transgredimur Opis suboles regias, quas in libris auctores uestri quae fuerint et quales uobis ediscentibus prodiderunt: hinc ergo Christum coli et a nobis accipi et existimari pro numine uulneratis accipiunt auribus, et obliti paulo ante sortis fuerint et condicionis cuius, id quod sibi concessum est inpertiri alteri nolunt? haec est iustitia caelitem, hoc deorum iudicium sanctum? nonne istud lioris est atque auaritia¹⁰ genus, non obrectatio quaedam sordens, suas eminere tantummodo uelle fortunas, aliorum res premi et in contempta

37 humilitate calcari? natum hominem colimus. quid enim, uos hominem nullum colitis natum? non unum et alium? non innumeros alios? quinimmo non omnes, quos iam templis¹⁵ habetis uestris, mortalium sustulistis ex numero et caelo sideribusque donastis? si enim forte uos fugit, sortis eos hu-

f. 13^b manae et condicionis | fuisse communis, replicate antiquissimas litteras et eorum scripta percurrite qui uetustati uicini sine ullis adsentationibus cuncta ueritate in liquida prodiderunt.²⁰ iam profecto discetis, quibus singuli patribus, quibus matribus fuerint procreati, qua innati regione, qua gente, quae fecerint egerint pertulerint actitarint, quas in rebus obeundis aduersorum senserint secundantiumque fortunas. sin autem scientes uteris esse gestatos et frugibus eos uicitasse terrenis nihilominus²⁵ tamen nobis nati hominis obiectatis cultum, res agitis satis iniustas, ut id in nobis constituatis esse damnabile quod et ipsi uos factitatis, aut quae uobis licere permittitis consimi-

38 liter aliis licitum esse nolitis. sed concedamus interdum manum uestris opinationibus dantes, unum Christum fuisse de nobis,³⁰ mentis animae corporis fragilitatis et condicionis unius: nonne

1 Syriapis *Sab* 2 furua[~] erens *P corr c* 4 Opis *Sab*: opes *P*
 5 prodiderunt *Gel*: prodiderint *P* 6 hinc *Canterus*: hinc *P*
 10 liboris *P* 12 praemi *P* 18 conditionis *P corr* repli-
 cate *P* 19 uetustati *Sab*: uetustate *P* 22 in nati *Canterus*
 23 ac tolerarint *Wopkensius* 24 secundantiumque *P* 25 nihil-
 hominus *P* 26 nobis *om Sab* hominis *Sab*: homines *P*

dignus a nobis est tantorum ob munerum gratiam deus dici
 deusque sentiri? si enim uos Liberum, quod usum reppererit
 uini, si quod panis, Cererem, si Aesculapium, quod herbarum,
 si Mineruam, quod oleae, si Triptolemum, quod aratri, si
 5 denique Herculem, quod feras, quod fures, quod multiplicium
 capitum superauit conpescuitque matricem, diuorum retulistis in
 censum: honoribus quantis adficiendus est nobis, qui ab erroribus
 nos magnis insinuata ueritate traduxit, qui uelut caecos
 passim ac sine ullo rectore gra|dientes ab deruptis, ab deuiis f. 14
 10 locis planioribus reddidit, qui, quod frugiferum primo atque
 humano generi salutare, deus monstrauit quid sit, quis, quan-
 tus et qualis, qui profundas eius atque inenarrabiles altitudines,
 quantum nostra quiuit mediocritas, capere et intellegere per-
 misit et docuit, qui quo auctore, quo patre mundus iste sit
 15 constitutus et conditus, fecit benignissime sciri, qui natiuitatis
 eius exprompsit genus et nullius aliquando cognitione prae-
 sumptam materiam illius, unde ignibus solis genitilis feruor
 adscitus, cur luna semper in motu, isdemne quis creditur an
 aliis causis lucem semper atque obscuritatem resumens, ani-
 20 malium origo quae sit, rationes quas habeant semina, quis
 ipsum finxerit hominem, quis informarit uel ex materiae quo
 genere constructionem ipsam confirmauerit corporum, quid sit
 sensus, quid anima, adularitne ad nos sponte an cum ipsis
 sata sit et procreata uisceribus, mortis particeps degat an
 25 immortalitatis perpetuitate donata sit, qui status nos maneat,
 cum dissolutis abierimus a membris, uisurine nos simus an
 memoriam nullam nostri sensus et recordationis habituri, qui

3 caerem *P*   4 minerbam *P* *corr*   oleae *P* *corr*
 Triptolemum *Gel*: treptolemum *P* Neoptolemum *Sab*   7 censum]
 coetum *Sab*   9 ab deruptis *P*   11 generis *P*   16 cognitione *Gel*:
 cognatione *P*   praesumptam materiam *Gel*: praesumptum materia *P*
 18 adscitus *Rigaltius*: adscitur *P* adsciscitur *Urs*   in motu] in mu-
 tuis *Salm*   isdemne quis creditur *Vahlemus*: isdem. (idem *corr*) ne-
 quis creditur *P* idem ne quis creditur *Sab* indemnis creditur *Gel* idemne
 orbis redditur *Urs* (in mutuis) damnis ac erementis *Salm* ideis nouis
 cernitur *Meursias*   an aliis *scripsi*: animalibus *P* annualibus *Salm*
 20 sit *P*   habeant *Sab*: habent *P*   22 conformauerit *Urs*
 26 dissolutis *P*   uicturine *Sab*   simus *Sab*: sumus *P*

adrogantiam constrinxit nostram et elatas supercilio ceruices
 modum fecit suae infirmitatis agnoscere, qui animantia mon-
 strauit informia nos esse, uanis opinionibus fidere, nihil com-
 f. 14^b prehensum habere, nihil scire et quae nostros | sita sunt ante
 oculos non uidere, qui quod omnia superauit et transgressum 5
 est munera, ab religionibus nos falsis religionem transduxit ad
 ueram, qui ab signis inertibus atque ex uilissimo formatis luto
 ad sidera subleuauit et caelum et cum domino rerum deo
 supplicationum fecit uerba atque orationum conloquia miscere.
 39 uenerabar, o caecitas, nuper simulacra modo ex fornacibus 10
 prompta, in incudibus deos et ex malleis fabricatos, elephantorum
 ossa, picturas, ueternosis in arboribus taenias; si quando con-
 spexeram lubricatum lapidem et ex oliui unguine sordidatum,
 tamquam inesset uis praesens, adulabar, adfabar et beneficia
 posebam nihil sentiente de trunco, et eos ipsos diuos quos 15
 esse mihi persuaseram adficiebam contumeliis grauibus, cum
 eos esse credebam ligna lapides atque ossa aut in huius •
 rerum habitare materia. nunc doctore tanto in uias ueritatis
 inductus omnia ista quae sint scio, digna de dignis sentio,
 contumeliam nomini nullam facio diuino, et quid cuique debea- 20
 tur uel personae uel capiti, inconfusis gradibus atque auctori-
 tatibus tribuo. ita ergo Christus non habeatur a nobis deus
 neque omni illo qui uel maximus potest excogitari diuinitatis
 adficiatur cultu, a quo iamdudum tanta et accepimus dona
 40 uiuentes et expectamus, dies cum uenerit, ampliora? sed pati- 25
 bulo adfixus interiit. quid istud ad causam? neque enim qua-
 litas et deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut
 f. 15 eo minor uidebitur disciplinarum eius auctoritas, | quia uin-
 culis corporis non naturali dissolutione digressus est sed ui

1 constrinxit *Gel*: constringit *P*   4 si*ta *P*   6 religionem
Sab: religione *P*   7 ueram *Sab*: uera *P*   8 domino] dñ
ó *P*   11 elefantorum *P*   12 *in *P*   13 unguine sordidatum
Salm: unguines ordinatum *P* unguine ordinatum *Sab*   16 afficiebam
Sab: adfaciebam *P*   17 lacunam signaui: huius modi *Sab*
23 neque omni illo qui *Rigaltius*: neque omnes alioquin *P* nec qui om-
nium alioquin *Sab*   24 iandudum *P* corr   27 *aut *P*
29 disolutione *P*   ui *Sab*: ut *P*

inlata decessit. Pythagoras Samius suspicione dominationis iniusta uiuus concrematus in fano est: numquid ea quae docuit uim propriam perdiderunt, quia non spiritum sponte sed crudelitate adpetitus effudit? similiter Socrates ciuitatis suae iudicio damnatus capitali adfectus est poena: numquid irrita facta sunt quae sunt ab eo de moribus uirtutibus et officiis disputata, quia iniuria expulsus e uita est? innumerabiles alii gloria et uirtute et existimatione pollentes acerbissimarum mortium experti sunt formas, ut Aquilius Trebonius Regulus: numquid ideirco post uitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum sed mortis asperrimo genere lacerati excruciatique perierunt? nemo unquam innocens male interemptus infamis est, nec turpitudinis alicuius conmaculatur nota, qui non suo merito poenas graues sed cruciatoris perpetitur saeuitate, et tamen, o isti, qui hominem nos colere morte functum ignominiosa ridetis, nonne Liberum et uos patrem membratum ab Titanis dissipatum fanorum consecratione maectatis? nonne Aesculapium medicaminum repertorem post poenas et supplicia fulminis custodem nuncupauistis et praesidem sanitatis ualetudinis et salutis? nonne ipsum Herculem magnum sacrificiis hostiis et ture inuitatis incenso, quem ipsi uos fertis uiuum arsisse post poenas et concrematum in funestis busticetis? nonne illum Attin Phrygem | abscisum et spoliatum uiro magnae matris in adytis deum propitium, deum sanctum Gallorum conclamatione testamini? nonne ipsum Romulum patrem senatorum manibus dilaceratum centum et Quirinum esse Martium dicitis et sacerdotibus et puluinaribus honoratis et in aedibus adoratis amplissimis et post haec omnia caelum ascendisse iuratis? aut igitur ridendi et uos estis, qui homines grauissimis cruciatibus interemptos deos putatis et colitis, aut

5 capitali* P	7 alii P	8 acerbissimarum P corr	11 ex-
cruciatique P	12 perierunt P	inre-emptus P	15 sae-
uitate Urs: saeuitatem P	17 titanis P	consecrationi aptatis	
Sab	18 nonne Sab: non P	21 hostiis P	22 funestis Urs:
funestibus P	23 frige P	abscissum Sab	24 propitium
deum add e	25 none P corr r	26 sena ^o rum P	29 ho-
minis P corr e	30 interempto P corr e		

si certa est ratio, cur id uobis faciendum putetis, et nobis
 permittite scire, quibus istud causis rationibusque faciamus.
 42 natum hominem colitis. etiamsi esset id uerum, locis ut in
 superioribus dictum est, tamen pro multis et tam liberalibus
 donis quae ab eo profecta in nobis sunt deus dici appellarique 5
 deberet. cum uero deus sit re certa et sine ullius seriae dubita-
 tionis ambiguo, infitiaturos arbitramini nos esse, quam maxime
 illum ab nobis coli et praesidem nostri corporis nuncupari?
 ergone, inquiet aliquis furens iratus et percitus, deus ille est
 Christus? deus, respondebimus, et interiorum potentiarum deus 10
 et quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei
 maximae causa a summo rege ad nos missus. postulabit for-
 sitan insanior et furiosior factus, an se ita res habeat, quem-
 admodum dicimus, comprobari. nulla maior est comprobatio,
 quam gestarum ab eo fides rerum, quam uirtutum nouitas, 15
 quam omnia uicta decreta dissolutaque fatalia, quae populi
 f. 16 gentesque suo geri sub lumine nullo dissentiente uiderunt, |
 quae nec ipsi audent falsitatis arguere, quorum antiquas et
 patrias leges uanitatis esse plenissimas atque inanissimae
 43 superstitionis ostendit. occursurus forsitan rursus est cum aliis 20
 multis calumniosis illis et puerilibus uocibus: magus fuit,
 clandestinis artibus omnia illa perfecit, Aegyptiorum ex adytis
 angelorum potentium nomina et remotas furatus est disciplinas.
 quid dicitis, o paruuli, incomperta uobis et nescia temerariae
 uocis loquacitate garrientes? ergone illa quae gesta sunt dae- 25
 monum fuere praestigiae et magicarum artium ludi? potestis
 aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis magis,
 qui umquam fuere per saecula, consimile aliquid Christo mille-
 sima ex parte qui fecerit? qui sine ulla ui carminum, sine
 herbarum et graminum succis, sine ulla aliqua obseruatione 30

1 uobis <i>P corr r</i>	3 esse <i>P</i>	5 appellariquae <i>P corr</i>
6 seriae <i>scripsi: rei P del Urs</i>		8 a <i>Sab</i>
<i>P corr</i>	12 maxime <i>P</i>	11 aceruissimis
17 gentesque <i>Sab: gentes quae P</i>		postulabit <i>Sab: postulauit P</i>
sublimine <i>P</i>	uidet <i>P uidere Sab</i>	geri sub lumine <i>Urs: generis</i>
21 et <i>sup. uers. P</i>	24 *naescia <i>P</i>	18 et <i>Gel: sed P seu Sab</i>
		27 ill*is <i>P</i>

sollicita sacrorum libaminum temporum? non enim urgemus
 et quaerimus quae sese spondeant facere uel in quibus gene-
 ribus actuum soleat omnis illorum doctrina et experientia con-
 tineri. quis enim hos nesciat aut imminetia studere prae-
 5 noscere. quae necessario uelint nolint suis ordinationibus ueni-
 unt. aut mortiferam inmittere quibus libuerit tabem aut
 familiarum dirumpere caritates aut sine clauibus reserare quae
 clausa sunt aut ora silentio uincire aut in curriculis equos
 debilitare incitare tardare aut uxoribus et liberis | alienis. f. 16^b
 10 siue illi mares sunt siue feminei generis. inconcessi amoris
 flammam et furiales inmittere cupiditates aut si utile aliquid
 uideantur audere. non propria ui posse sed eorum quos inuo-
 cant potestate? atquin constitit Christum sine ullis admini- 44
 culis rerum, sine ullius ritus obseruatione uel lege omnia illa
 15 quae fecit nominis sui possibilitate fecisse et quod proprium
 consentaneum dignum deo fuerat uero, nihil nocens aut noxium
 sed opiferum. sed salutare. sed auxiliaris plenum nobis pote-
 statis munifica liberalitate donasse. quid dicitis o iterum? 45
 ergo ille mortalis aut unus fuit e nobis, cuius imperium, cuius
 20 uocem popularibus et cotidianis uerbis missam ualetudines
 morbi febres atque alia corporum cruciamenta fugiebant? unus
 fuit e nobis, cuius praesentiam, cuius uisum gens illa nequibat
 ferre mersorum in uisceribus daemonum conterritaque ui noua
 membrorum possessione cedebat? unus fuit e nobis, cuius
 25 foedae uiligines iussioni obtemperabant pulsae statim et con-
 cordiam colorum commaculatis cutibus relinquebant? unus fuit
 e nobis, cuius ex leui tactu stabant profluenta sanguinis et in-
 moderatos cohibebant fluores? unus fuit e nobis, cuius manus
 intercutes et ueternosae fugiebant undae, penetrabilis ille uita-
 30 bat liquor et turgentia uiscera saluari ariditate deflabant?

1 sollicita *P corr*   urgemus *Sab: urgemur P*   3 actuum *Sab:*
 actum *P*   7 familiarium *Urs*   8 aequos *P*   10 sint *Sab*
 feminaei *P*   12 uideatur *Sab*   15 numinis *Urs*   17 auxili-
 aris *Memmius: auxiliaribus P*   nobis] bonis *Urs*   18 munifica *Mem-*
mius: munificae P   26 cutibus *scripsi: uisceribus P*   30 tur-
 gentia *Sab: turgenti P*   defluebant *Urs*

unus fuit e nobis, qui claudos currere praecipiebat, et iam † ope-
 f. 17 ris res erat, porrigere mancos | manus, et articuli mobilitates
 iam ingenitas explicabant; captos membris adsurgere, et iam
 suos referebant lectos alienis paulo ante ceruicibus lati;
 uiduatos uidere luminibus, et iam caelum diemque cernébant 5
46 nullis cum oculis procreati? unus, inquam, fuit e nobis, qui
 debilitatibus uariis morbisque uexatos centum aut hoc amplius
 semel una intercessione sanabat? cuius uocem ad simplicem
 furibunda et insana explicabant se maria, procellarum turbines
 tempestatesque sidebant? qui per altissimos gurgites pedem 10
 ferebat inlutum, calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus
 in famulatum subeunte natura? qui sequentium se milia quin-
 que quinque saturauit e panibus, ac ne esse praestigiae in-
 credulis illis uiderentur et duris, bis senarum sportarum sinus
 reliquiarum fragminibus aggerabat? unus fuit e nobis, qui 15
 redire in corpora iamdudum animas praecipiebat efflatas, pro-
 dire ab aggeribus conditos et post diem funeris tertium
 pollinctorum uelaminibus expediri? unus fuit e nobis, qui
 quid singuli uoluerent, quid sub obscuris cogitationibus con-
 tinerent tacitorum in cordibus peruidebat? unus fuit e nobis, 20
 qui cum unam emitteret uocem, ab diuersis populis et dissona
 oratione loquentibus familiaribus uerborum sonis et suo cuique
 utens existimabatur eloquio? unus fuit e nobis, qui cum officia
 f. 17^b religionis certae suis sectatoribus traderet, | mundum totum
 repente complebat quantusque et qui esset reuelata nominis 25
 immensitate monstrabat? unus fuit e nobis, qui deposito cor-
 pore innumeris se hominum prompta in luce detexit, qui ser-

1 et iam *Gel.*: etiám *Sab* processerant *Hauptius* ambulare atque
 exilire coeperant *Hugius* ambulare nullius illis operis res erat *Kluss-*
mannus compedes reserabantur? 2 mobilitates (b ex u) *P* immo-
 bilitates *Urs* 3 ingenitas *Sab*, *r*: ingentas *P* incognitas *Urs*
 4 referrebant *P* 5 biduatos *P* 7 *** uexatos *P* 12 quin-
 que quinque *Urs*: quinque *P* 14 uideretur *P* 15 aggerabat
Sab: aggerabat *P* 16 corpora *Sab*: corpore *P* iamdudum
P corr 17 fueris *P corr c* 18 pollinctorum *P* uelaminibus
Sab: uoluminibus *P* 22 loquentibus *P corr r* 24 certa *Urs*
 25 numinis *Urs*

monem dedit atque accepit, docuit castigavit admonuit, qui ne illi se falsos uanis imaginationibus existimarent, se semel iterum saepius familiari conlocutione monstravit, qui iustissimis uiris etiam nunc inpollutis ac diligentibus sese non per uana insomnia sed per purae speciem simplicitatis apparet, cuius nomen auditum fugat noxios spiritus, inponit silentium uatibus, haruspices inconsultos reddit, adrogantium magorum frustrari efficit actiones, non horrore ut dicitis nominis sed maioris licentia potestatis? et haec quidem summatim exposita 47
 10 non ea ratione protulimus, tamquam magnitudo facientis solis in his esset perspicienda uirtutibus. quanta sint enim haec uel exilitatis cuius reperientur et ludi, si traditum fuerit nosci, ex quibus ad nos regnis, cuius numinis ministrator aduenerit. quae quidem ab eo gesta sunt et factitata, non ut se nana
 15 ostentatione iactaret sed ut homines duri atque increduli scirent non esse quod spondebatur falsum et ex operum benignitate quid esset deus uerus iam addiscerent suspicari. simul et illud uolumus sciri, cum summatim ut dictum est enumeratio facta gestorum est, non ea Christum * potuisse quae
 20 fecit, sed constituta etiam exsuperasse factorum. nam si, ut liquet et constat, debilitates | et corporum passiones [surdi f. 18 manci et muti], neruorum contractio et amissio luminis fatalibus accidunt inroganturque decretis, si solus haec Christus correxit restituit atque sanauit: sole ipso est clarius, potentior
 25 rem illum fuisse quam fata sunt, cum ea soluit et uicit quae perpetuis nexibus et immobili fuerant necessitate deuincta. sed frustra, inquit nescio quis, tantum adrogas Christo, cum 48 saepe alios sciamus et † scierimus deos et laborantibus pluri-

2 se semel *Meursius*: semel *P*   3 conlocutionē *P corr*   4 etiam num *Sab*   non *P*   12 exilitates cuius *Gel*   reperientur *P* reperirentur *Sab*   reperiretur *Carrio*   datum fuerit nosse *Urs*
 13 numinis *Urs*: nominis *P*   15 incredulis *P corr*   18 sciri *Gel*: scire *P*   19 solum Christum *Sab*   lacunam signauit: *intercidisse puto* ut hominem   21 *sq.* surdi manci et muti *seclusi*   22 contractio *Sab*: contractatio *P*   23 si solus *Hildebrandius*: solus *P* et solus *Sab*   25 fata *Sab*: facta *P*   26 immobili *Sab*: immobilis *P*   27 inquit *P corr*   28 saepe *P*   noverimus *proponit Zinkius*

mis dedisse medicinas et multorum hominum morbos uale-
 tudinesque curasse. non inquirō, non exigo, quis deus aut quo
 tempore cui fuerit auxiliatus aut quem fractum restituerit
 sanitati: illud solum audire desidero, an sine ullius adiunctione
 materiae id est medicaminis alicuius ad tactum morbos iusserit
 ab hominibus euolare, imperio aut fecerit et emori ualetudinum
 causam et debiliū corpora ad suas remeare naturas. Christus
 enim scitur aut admota partibus debilitatis manu aut uocis
 simplicis iussione aures aperuisse surdorum, exturbasse ab
 oculis caecitates, orationem dedisse mutis, articularum uincola
 relaxasse, ambulatum dedisse contractis, uitiligines querqueras
 atque intercutes morbos omniaque alia ualetudinum genera,
 quae humana corpora sustinere nescio qua uoluit inportuna
 crudelitas, uerbo solitus imperioque sanare. quid simile dii
 omnes, a quibus opem dicitis aegris et periclitantibus latam?
 qui si quando ut fama est nonnullis adtribuere medicinam,
 f. 13^b aut cibum aliquem | iusserunt capi aut qualitatis alicuius
 ebibi potionem aut herbarum et graminum sucos superponere
 inquietantibus causis, ambulare, cessare aut re aliqua quae
 officiat abstinere. quod esse non magnum nec admirationis
 alicuius stupore condignum promptum est, si uolueritis atten-
 dere: et medici enim sic curant, animal humi natum nec con-
 fisum scientiae ueritate sed in arte suspicabili positum et
 coniecturarum aestimationibus nutans. nulla autem uirtus est
 medicaminibus amouere quae noceant: beneficia ista rerum,
 non sunt curantium potestates, et ut sit laudabile scire, qua
 quibus conueniat medicina aut arte curari, locus huius laudis
 non in deo sed in homine constitutus est. hunc enim non
 est turpe rebus extrinsecus sumptis ualetudinem hominis fecisse
 meliorem: indecorum deo est, non ipsum per se posse, sed
 externarum adminiculis rerum sanitatem incolumitatemque

1 ualetudinesquae <i>P corr</i>	6 imperio aut <i>scripsi</i> : imperauerit <i>P</i>
13 nesci° <i>P</i> quae <i>Sab</i>	14 imperioquae <i>P corr</i> quit <i>P corr</i>
16 aut tribuere <i>Sab</i>	18 superimponi <i>Sab</i> 22 et <i>del r</i> , <i>Elmen-</i>
<i>horstius</i> enim] etiam <i>Sab</i>	26 qua quibus <i>Urs</i> : quae quib, <i>P</i>
<i>del r</i> qua quos <i>Salm</i>	28 non ⁱⁿ <i>P</i> 31 incolumitatemquae <i>P corr</i>

praestare. et quoniam beneficia salutis datae aliorum numinum **49**
 comparatis et Christi, quot milia vultis a nobis debilius vobis
 ostendi, quot tabificis adfectos morbis nullam omnino rettulisse
 medicinam, cum per omnia supplices irent templa, cum deorum
 5 ante ora prostrati limina ipsa conuerterent osculis, cum Aes-
 culapium ipsum datorem ut praedicant sanitatis, quoad illis
 superfuit uita, et precibus fatigarent et inuitarent miserrimis
 notis? nonne alios scimus malis suis commortuos, cruciatibus
 alios consenuisse morborum, perniciosius alios sese | habere f. 19
 10 coepisse, postquam dies noctesque in continuis precibus et
 pietatis expectatione trinerunt? quid ergo prodest ostendere
 unum aut alterum fortasse curatos, cum tot milibus subuenerit
 nemo et plena sint omnia miserorum infeliciumque delubra?
 nisi forte dicetis, opem bonis ab diis ferri, malorum miseras
 15 despici. atquin Christus aequaliter bonis malisque subuenit
 nec repulsus ab hoc quisquam est qui rebus auxilium duris
 contra impetum postulabat iniuriasque fortunae. hoc est enim
 proprium dei veri potentiaeque regalis, benignitatem suam
 negare nulli nec reputare, quis mereatur aut minime, cum
 20 naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non uoluntatis
 seu iudicationis electio. dicere porro meritis opem laborantibus
 ab diis ferri, hoc est in medio ponere et dubitabile quod
 adseras facere, ut et ille qui sanus est factus fortuito possit
 uideri esse seruatus et ille qui non est non meriti causa
 25 sed infirmitate credatur ualetudinem expellere non potuisse
 diuina. quid quod istas uirtutes, quae sunt a nobis summam, **50**
 non ut rei posebat magnitudo, depromptae, non tantum ipse
 perfecit ui sua, uerum, quod erat sublimius, multos alios ex-
 periri et facere sui nominis cum adiectione permisit. nam cum

1 numinum <i>Sab:</i> nominum <i>P</i>	2 et <i>P</i>	quod <i>P</i> <i>corr</i>
3 quod <i>P</i>	tabefecis <i>P</i> <i>corr</i>	5 conuerterent <i>P</i> <i>corr</i>
cibus <i>P</i>	miserrimi <i>Stewechius</i>	10 praecibus <i>P</i>
uerunt <i>Gel:</i> tribuerunt <i>P</i>	13 sint <i>Sab:</i> sunt <i>P</i>	omnia <i>Sab:</i>
omnium <i>P</i>	14 dicatis <i>Sab</i>	16 qui rebus <i>Sab:</i> qui rebus qui
<i>P</i> qui rebus sibi?	21 sed <i>Sab</i>	22 dubita ^b ile <i>P</i>
meriti <i>P</i>	25 infirmitate <i>Canterus</i> , <i>Urs:</i> firmitate <i>P</i>	24 non
matam <i>P</i>	29 adiectione <i>Heraldus:</i> adiectione <i>P</i>	26 sum-

uideret futuros uos esse gestarum ab se rerum diuinique operis
 f. 19^b abrogatores, ne qua subesset suspicio, magicis se artibus |
 munera illa beneficiaque largitum, ex immensa illa populi
 multitudine, quae suam gratiam sectabatur admirans, piscato-
 res opifices rusticanos atque id genus delegit imperitorum, 5
 qui per uarias gentes missi cuncta illa miracula sine ullis
 facis atque adminiculis perpetrarent. uerbo ille compescuit
 uerminantium membrorum cruces, et illi uerbo compescuerunt
 furialium uermina passionum. imperio ille uno exturbauit a
 corporibus daemones et exanimatis suos restituit sensus, sub 10
 eorum tortantes et illi se † casibus iussione non alia sanitati
 et constantiae reddiderunt. ille notas albicantium utiliginum
 manu admota detersit, liniamenta et hi corporum haud dissi-
 mili conciliauere contactu. uliginosa ille et turgentia uiscera
 siccitatem iussit recipere natiuam, et famuli eius hoc modo 15
 statuerunt errantes aquas et a pernicie corporum suos labi
 iussere per tramites. ille ulcera oris immensi et recusantia
 perpeti sanitatem intra unius uerbi moram continuato frenauit
 a pastu, et illi haud aliter contumaciam canceris saeui ad
 subeundam cicatricem circumscriptionibus euaginationibus compule- 20
 runt. incessum ille claudis dedit, uisum luminibus caecis, inter-
 emptos reuocauit ad uitam, nec minus et hi quoque contrac-
 tionem relaxauere neruorum, luce oculos impleuere iam per-
 dita et ab tumulis remeare defunctos exequiarum conuersione
 f. 20 iusserunt. | neque quicquam est ab illo gestum per admiratio- 25
 nem stupentibus cunctis, quod non omne donauerit faciendum
 51 paruolis illis et rusticis et eorum subiecerit potestati. quid
 dicitis, o mentes incredulae difficiles durae, alicuius mortalium
 Iuppiter ille Capitolinus huiusmodi potestatem dedit? curionem

1 uos *Gel*: suos *P*   2 abrogatores *Urs*: adrogatores *P* derogatores
Gel   11 tortantes *Salm*: portantes *P*   illis *P* *corr*   incur-
 bus *Heraldus* caestibus ?   non alia] nuda *Urs*   12 salbi-
 cantium *P* *corr*   13 hii *P*   haut *P* *corr*   14 ille *Sab*: illa *P*
 16 perniciae *P*   17 iussere *P*   recusantia *Sab*: recusanitia *P*
 18 frenauit *Sab*: frenabit *P*   19 haut *P* *corr*   20 euagationibus
Gel, *r*   22 hii *P*   27 potestatis *P* *corr*

aut pontificem maximum, quinimmo dialem, quod eius est, flammam isto iure donauit? non dicam, ut mortuos excitaret, non ut caecis restitueret lucem, non ut membrorum situs curuatis redderet et dissolutis, sed ut pustulam reduuiam papulam aut uocis imperio aut manus contrectatione comprimeret. ergo illud humanum fuit aut ex ore terrenis stercoribus in-
 5 nutrito tale potuit ius dari, talis licentia proficisci, et non diuinum et sacrum, aut si aliquam superlationem res capit, plusquam diuinum et sacrum? nam si facias ipse quod possis
 10 et quod tuis sit uiribus potentatuique conueniens, admiratio non habet quod exclamet: id enim quod potueris feceris et quod praestare debuerit uis tua. ut operis esset una et ipsius qui operaretur aequalitas. transscribere posse in hominem ius tuum et quod facere solus possis fragilissimae rei donare et
 15 participare faciendum, supra omnia sitae est potestatis continentisque sub sese est rerum omnium causas et rationum facultatumque naturas. age nunc ueniat quaeso per igneam **52**
 zonam magis interiore ab orbe Zoroastres, Hermippo ut adsentiamur auctori, | Bactrianus et ille conueniat, cuius Ctesias f. 20^b
 20 res gestas historiarum exponit in primo, Armenius Zostriani nepos et familiaris Pamphylus Cyri, Apollonius Damigero et Dardanus, Belus Iulianus et Baebulus, et si quis est alius qui principatum et nomen fertur in talibus habuisse praestigiis: permittant uni ex populo in officium sermonis dandi ora coar-
 25 ticularare mutorum, surdorum auriculas returare, sine luminibus procreatis ocnlorum redintegrare naturas et in frigentia olim membra sensus animasque reducere. aut si ardua res ista est

1 quod eius est] quo deus est *Carrio* quo diu usus est *Klussmannus*
 3 situm *Sab* curuatis *Rigaltius*: eruatis *P* eratis *r* eneruatis *Sab*
 4 pustulam reduuiam *Gel*: ponsula (ponsula *r*) reduuiam *P* pullulare du-
 biam *Sab* 6 tercoribus *P* *corr c* 12 prestare *P* operis
Urs: poteris *P* 13 qualitas *Sab* 17 quaeso per *Salm*: quae
 super *P* qui super *Sab* 20 Hosthanis *Gel* 21 panfylus *P*
 22 Belus *Stewechius*: uelus *P* 25 mutorum *P* returare *Salm*:
 recensare *P* resesare *sic Sab* reserare *Gel* recludere *uel* reclusare *Hu-*
gius 26 redtintegrare *P* in frigentia *Sab in err*: infrigen-
 tia *P* 27 redducere *P* ardua* *P*

neque aliis permittere talium possunt operum potestates, ipsi
 faciant et cum suis ritibus faciant, quidquid malefici graminis
 nutricant terrarum sinus, quidquid uirium continet fremor ille
 uerborum atque adiunctae carminum necessitates, non inuide-
 mus, adiciant, non interdiciamus, colligant: experiri libet et 5
 recognoscere, an cum suis efficere diis possint, quod ab rusticis
53 Christianis iussionibus factitatum est nudis. desistite, o nescii,
 in maledicta conuertere res tantas nihil ei nocitura qui fecit,
 periculum adlatura sed uobis, periculum inquam non paruum,
 sed in rebus eximiis, sed in praecipuis constitutum, si quidem 10
 res anima pretiosa est, nec ipso se homini quicquam potest
 carius inueniri. nihil ut remini magicum, nihil humanum,
 praestigiosum aut subdolum, nihil fraudis delituit in Christo,
 derideatis licet ex more atque in lasciuiam dissoluamini ca-
 chinnorum. deus ille sublimis fuit, deus radice ab intima, 15
 f. 21 deus ab incognitis | regnis et ab omnium principe deo sospi-
 tator est missus, quem neque sol ipse neque ulla, si sentiunt,
 sidera, non rectores, non principes mundi, non denique dii
 magni, aut qui fingentes se deos genus omne mortalium terri-
 tant, unde aut qui fuerit potuerunt noscere uel suspicari: et 20
 merito. exutus at corpore, quod in exigua sui circumferebat
 parte, postquam uideri se passus est, cuius esset aut magni-
 tudinis sciri, nouitate rerum exterrita uniuersa mundi sunt
 elementa turbata, tellus mota contremuit, mare funditus re-
 fusum est, aer globis inuolutus est tenebrarum, igneus orbis 25
 solis tepefacto ardore deriguit. quid enim restabat ut fieret,
 postquam deus est cognitus is, qui esse iam dudum unus iudi-
54 cabatur e nobis? sed non creditis gesta haec. sed qui ea con-
 spicati sunt fieri et sub oculis suis uiderunt agi, testes optimi
 certissimique auctores, et crediderunt haec ipsi et credenda 30
 posteris nobis haud exilibus cum adprobationibus tradiderunt.

3 uirium <i>Sab</i> : uirum <i>P</i>	fraemor <i>P</i>	5 e re cognoscere
<i>Meursius</i>	9 paruulum <i>Sab</i>	10 eximiis <i>Sab</i> : exiguis <i>P</i>
11 praeciosa <i>P</i>	13 delituit	<i>Heraldus</i> : delitu <i>P</i> delicti <i>Sab</i>
14 lasciuiam <i>Sab</i> : ascuiam <i>P</i>	16 deo <i>Zinkius</i> : deus <i>P</i>	17 quem
neque <i>P</i>	21 at <i>Salm</i> : a <i>P</i>	22 *aut <i>P</i>
30 certissimiquae <i>P corr</i>	31 haut <i>P corr</i>	23 scire <i>Sab</i>

quinam isti sint fortasse quaeritis? gentes populi nationes
 et incredulum illud genus humanum, quod nisi aperta res
 esset et luce ipsa quemadmodum dicitur clarior, nunquam
 rebus huiusmodi credulitatis suae commodaret adsensum. an
 5 numquid dicemus illius temporis homines usque adeo fuisse
 uanos mendaces stolidos brutos, ut quae nunquam uiderant
 uidisse se fingerent et quae facta omnino non erant falsis pro- f. 21^b
 derent | testimoniis aut puerili adsertione firmarent, cumque
 posent nobiscum et unanimiter uinere et inoffensas ducere
 10 coniunctiones, gratuita susciperent odia et execrabili haberentur
 in nomine? quodsi falsa ut dicitis historia illa rerum est. 55
 unde tam breui tempore totus mundus ista religione completus
 est, aut in unam coire qui potuerunt mentem gentes regionibus
 dissitae, uentis caeli conuexionibusque dimotae? adseuerationibus
 15 inlectae sunt nudis, inductae in spes cassas, et in
 pericula capitis inmittere se sponte temeraria desperatione
 uoluerunt, cum nihil tale uidissent quod eas in hos cultus
 nouitatis suae posset excitare miraculo? immo quia haec omnia
 et ab ipso cernebant geri et ab eius praeconibus, qui per orbem
 20 totum missi beneficia patris et munera † dis animis hominibusque
 portabant, ueritatis ipsius ni uictae et dederunt se deo
 nec in magnis posuere dispendiis membra nobis proicere et
 uiscera sua lanianda praebere. sed conscriptores nostri men- 56
 daciter ista prompserunt, extulere in immensum exigua gesta
 25 et angustas res satis ambitioso dilatauere praeconio. atqui ut
 iam cuncta referri in scripta potuissent, uel quae ab ipso gesta

4 commodaret *Meursius*: comodarent *P*   an *Urs*: at *ex* ad *P*
 8 aut *Urs*: ut *P*   10 coniunctiones ?   11 omine *Urs*
 12 tam *Sab* in *err*: iam *P*   14 dissitae *P* disiunctae *Sab*   caeli
Urs: caelo *P*   conuexionibusque *P* *corr*   16 desperatione *P*
 18 posset & *P* *corr*   20 munerandis *e*, *Sab* munera sanandis *Car-*
rio   'munera dis hominibusque uel munera natis animis omnibusque
 uel munera piis animis omnibusque' *Urs* munera diuinis animis omni-
 busque *Klussmannus*   hominibusque] omnibus ?   24 promp-
 serunt *Urs*: promiserunt *P*   extulere *ald e*   25 atqui *Gel*: at-
 que *P*   ut iam scripsi: utinam *P*

sunt uel quae ab eius praeconibus pari iure et potentia terminata, magis uos incredulos faceret uis tanta uirtutum, et adprehendere locum fortasse possetis, quo uideretur esse simillimum ueri, et incrementa rebus adposita et inditas scriptis et f. 22 commentariis falsitates. | sed neque omnia conscribi aut in 5 aures omnium peruenire potuerunt gesta gentibus in ignotis et usum nescientibus litterarum, aut siqua sunt litteris conscriptionibusque mandata, maleuolentia daemonum, quorum cura et studium est hanc intercipi ueritatem, et consimilium his hominum interpolata quaedam et addita, partim mutata 10 atque detracta uerbis syllabis litteris, ut et prudentium tardarent fidem et gestorum corrumpent auctoritatem. sed numquam fuerit, his bene ut Christus qui fuerit litterarum testimoniis colligatur, cuius in id solum dimissa est causa, ut si esse constiterit ea uera quae dicimus, confessione omnium 15 57 deus fuisse monstretur. non creditis scriptis nostris: et nos uestris non credimus scriptis. falsa de Christo conpingimus: et uos de diis uestris inania et falsa iactatis; neque enim caelo deus aliquis lapsus est aut suis res uestras commentatus est manibus aut ratione consimili nostris rebus et reli- 20 gionibus derogauit. ab hominibus haec scripta: et illa sunt ab hominibus scripta, mortalibus edisertata sermonibus; et quidquid dicere de nostris conscriptoribus intenderitis, et de uestris haec dicta paribus sumite atque habetote momentis. nultis uera esse quae in uestris comprehensa sunt scriptis: 25 et quae in nostris consignata sunt litteris confiteamini necesse est esse uera. falsitatis arguitis res nostras: et nos uestras f. 22^b arguimus falsitatis. | sed antiquiora, inquit, nostra sunt ac per hoc fidei et ueritatis plenissima: quasi uero errorum non

1 terminata. magis *uulgo*   2 faceret *P*   et] aut *Sab*
 3 quo *Urs*: quod *P*   9 interciperet *Sab*   11 adque *P*   et
 prudentium] id credentium *Urs*   12 tardarent *Gel*: tardaret *P*
 corrumpent *Gel*: corrumpet *P*   13 numquam fuerit, his bene ut
cum Sab Gel Urs etc Zinkius, nisi quod erit proponit: numquam fuerit
 his bene, ut *Orellius*   14 dimissa sunt *Sab*   16 mos *P* *corr*
 17 conpingimus *P*   20 au *P* *corr* *c*   22 edisertata *P* edisertata
Sab   23 quicquid (c ex d) *P*   24 dicta *P*

antiquitas plenissima mater sit et non ipsa pepererit res eas
 quae turpissimas diis notas ignominiosis concinnauerunt in
 fabulis. ante milia enim annorum decem non potuerunt falsa
 et audiri et credi aut non simillimum ueri est, fidem uicinis
 5 et finitimis quam spatiorum inesse longinquitate distantibus?
 testibus enim haec, illa opinionibus adseruntur et procliuus
 multo est, minus esse in recentibus fictionis quam in antiqua
 obscuritate summotis. sed ab indoctis hominibus et rudibus 58
 scripta sunt et ideo non sunt facili auditione credenda. uide
 10 ne magis haec fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata
 mendaciis, mente simplici prodita et ignara lenociniis ampliari.
 triuialis et sordidus sermo est. numquam enim ueritas sectata
 est fucum nec quod exploratum et certum est circumduci se
 patitur orationis per ambitum longiorem. collectiones enthy-
 15 memata definitiones omniaque illa ornamenta quibus fides
 quaeritur adsertioni suspicantes adiuant, non ueritatis linia-
 menta demonstrant. ceterum qui scit, quid sit illud quod
 dicitur, nec definit nec colligit neque alia sectatur artificia
 uerborum, quibus capi consueti sunt audientes et ad consensum
 20 rei circumscriptionis necessitate traduci. barbarismis, soloe- 59
 cismis obsitae sunt, | inquit, res uestrae et uitiorum deformi- f. 23
 tate pollutae. puerilis sane atque angusti pectoris reprehensio.
 quam si admittemus ut uera sit, abiciamus ex usibus nostris
 quorundam fructuum genera, quod cum spinis nascuntur et
 25 purgamentis aliis, quae nec alere nos possunt nec tamen im-
 pediunt perfrui nos eo, quod principaliter * antecedit et salu-
 berrimum nobis uoluit esse natura. quid enim officit, o quaeso,
 aut quam praestat intellectui tarditatem. utrumne quid glabre

1 easque *m. al. P*   4 gredi *P corr*   6 proclibus *P corr*
 10 cum *Sab*   11 mendacis *P corr c*   lenocinis *P corr c*
 13 et certum *P*   16 adsertioni *Urs: adsertionis P*   adiubant *P*
corr c   21 inquit *P corr*   nostrae *Sab corr in err*   22 sanie
P corr   adque *P corr c*   23 admittemus *Hildebrandius: admit-*
teremus P   26 *lacuam signani: intercuisse uidetur*
allicientia uel simile quid   27 uoluit *Sab in err: uoluit P*
 30 *P*   28 inlectui *P corr c*   *tarditatem *P*   glabre *Grotius*
 graue *P* .

an hirsuta cum asperitate promatur, inflectatur quod acui
 an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id quod
 dicitur uerum est, si in numero peccetur aut casu prae-
 positione participio coniunctione? pompa ista sermonis et
 oratio missa per regulas contionibus litibus foro iudiciisque 5
 seruetur deturque illis immo, qui uoluptatum delinimenta
 quaerentes omne suum studium uerborum in lumina contu-
 lerunt. cum de rebus agitur ab ostentatione summotis, quid
 dicatur spectandum est, non quali cum amoenitate dicatur,
 nec quid aures commulceat, sed quas adferat audientibus 10
 utilitates, maxime cum sciamus etiam quosdam in sapientia
 deditos non tantum abiecisse sermonis cultum uerum etiam,
 cum possent ornatius atque uberius eloqui, triuiale studio
 humilitatem secutos, ne conrumperent scilicet grauitatis rigorem
 et sophistica se potius ostentatione iactarent. enimuero dis- 15
 soluti est pectoris in rebus seriis quaerere uoluptatem et cum
 tibi sit ratio cum male se habentibus atque aegris, sonos
 f. 23 auribus infundere dulciores, non medicinam | uulneribus admo-
 uere. quamquam si uerum spectes, nullus sermo natura est
 integer, uitiosus similiter nullus. quanam est enim ratio 20
 naturalis aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic
 paries dicatur et haec sella, cum neque sexus habeant femi-
 ninis generibus masculinisque discretos neque quisquam docere
 doctissimus me possit ipsum hic et haec quid sint aut cur
 ex his unum sexum uirilem designet, femininis generibus id 25
 quod sequitur adplicetur. humana ista sunt placita et ad
 usum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria: nam et
 haec paries forsitan et hic sella dici sine ulla reprehensione
 potuissent, si ab initio sic dici placuisset et a sequentibus

5 iudiciisque <i>P corr</i>	6 deturquae <i>P corr</i>	deturque: illis
immo <i>Elmenhorstius</i>	delinimenta <i>Gel, r: delinimenta P</i>	7 que-
rentes <i>P</i>	omne suum <i>Gel, r: omnes unum P</i>	11 in sapientia
<i>Hildebrandius: sapientia P</i>	sapientiae <i>r</i>	13 ornatius <i>P</i>
<i>P corr</i>	tribialem <i>P</i>	15 sophisticam <i>P</i>
etenim uera <i>P</i>	19 in <i>mg φ</i>	25 bis <i>P</i>
rile <i>P</i>	26 applicet <i>Sab</i>	uirilem <i>Sab: ui-</i>
	29 potuisset <i>Sab</i>	

saeculis communi esset in sermocinatione seruatum. et tamen
 o isti, qui pollutas res nostras uitiorum criminamini foeditate,
 stribiligines et uos istas libris illis in maximis atque admi-
 5 rabilibus non habetis? nonne alias haec utria alias dicitis
 hos utres, caelus et caelum, non item pileus et pileum, non
 item crocus et crocum, non item fretus et fretum? non item
 apud nos est positum hoc pane et hic panis, hic sanguis et
 hoc sanguen, candelabrum et iugulum ratione eadem iugulus
 et candelaber? nam si singula nomina non possunt genera
 10 plura habere quam singula neque eadem possunt huius esse
 generis et illius, genus enim transire genus in alterum | non f. 24^b
 potest, tam peccat qui genera masculina femininis pronuntiat
 legibus quam ab eo peccatur qui articulos masculinos femininis
 generibus anteposit. atqui uos conspicimus et res masculinas
 15 feminine et femineas masculine et quas esse dicitis neutras et
 illo et hoc modo sine ulla discretionem deponere. aut igitur nulla
 est culpa indifferenter his uti et frustra nos dicitis soloecis-
 morum obscenitate deformes, aut si certum est singula quibus
 debeant rationibus explicari, in similibus uitis uos quoque
 20 uersamini, quamuis Epicados omnes, Caesellios Verrios Scau-
 ros teneatis et Nisos. sed si deus, inquit, fuit Christus, 60
 cur forma est in hominis uisus et cur more est interemptus
 humano? an aliter potuit inuisibilis illa uis et habens nullam
 substantiam corporalem inferre et commodare se mundo, con-
 25 ciliis interesse mortalium, quam ut aliquod tegmen materiae
 solidioris adsumeret, quod oculorum susceperet iniectum et ubi
 se figere inertissimae posset contemplationis obtutus? quis etenim

2 foeditate, stribiligines *Elmenhorstius*: foeditates stribiligines *P* foeditates *expunxit c, om Sab* 4 alias *Heraddus*: alius *P*, *Urs* aliud *c, Sab* alias *Heraddus*: aliud *P* alius *Urs* 5 pileus *Pithoeus*: filius *P* filus *Sab* pileum *Pithoeus*: filium *P* filum *Sab* 7 uos *Sab*: quos *P* panem *P corr* et ante hoc *om Sab* 8 sanguen *Sab*: sanguem (in *eras*) *P* 11 genus *P* 13 foeminis *Sab corr in err* 14 uos *Sab*: nos *P* ÷ in *mg c* 15 feminine *add Gel* masculinae *P* 16 ill^o *P* 20 *R. in mg c*
Epicados Gel: epicam deos *P* *Scauros Sab*: ascauros *P* 26 sus-
 tineret *Urs* 27 inertissimae *Urs*: ineptissimae *P* etenim *Urs*:
 est enim *P* enim ?

mortalium quiret eum uidere, quis cernere, si talem uoluisset inferre se terris qualis ei primigenia natura est et qualem se ipse in sua esse uoluit uel qualitate uel numine? adsumpsit igitur hominis formam et sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut et uideri posset et conspici, 5 uerba faceret et doceret atque omnis exequeretur res eas f. 24_b, propter quas | in mundum uenerat faciendas summi regis im-

61 perio et dispositione seruatis. quid enim, dicit, rex summus ea quae in mundo facienda esse decreuerat sine homine simulato non quibat efficere? si oporteret ita fieri quemadmodum 10 dicitis, ita fortasse fecisset; quia non oportuit, aliter fecit. quare isto uoluit et illo genere noluit, latent [aliter] inuolutae et uix ullis comprehensibiles causae, quas accipere fortasse potuisses, si non esses iamdudum ad non accipiendum paratus et prius te formares ad non credendi frontem quam tibi esset expo- 15

62 situm id quod nouisse atque audire conquiris. sed more est hominis interemptus. non ipse: neque enim cadere diuinas in res potest mortis occasus nec interitionis dissolutione dilabi id quod est unum et simplex nec ularum partium congregatione compactum. quis est ergo uisus in patibulo pendere, quis mor- 20 tuus? homo quem induerat et secum ipse portabat. incredibile dictu est et caecis obscuritatibus inuolutum. si nelis, non caecum est et similitudine proxima constitutum. si quo tempore Sibylla praesagia, oracula illa depromens fundebat ui ut dicitis Apollinis plena, ab impiis esset caesa atque interempta 25

1 qui quæret *c* qui quæreret *c'*, *Sab*   2 inferre* *P*   3 noluit
uel nouit *Urs*: noluit *P*   6 adque *P corr*   7 quas* *P*
8 seruatis *Gel*: seruatus *P*   dicite *Sab* dicitis *Gel*   9 que *P*
corr c'   11 ista *Sab*   latent [aliter] *Hoffmannus et Hugius*:
latent aliter *P* latenter *Sab* latent taliter *Meursius* latent fataliter *Kluss-*
mannus   12 ulli *Gel*   potusses *P corr c'*   16 nouisse *Hilde-*
brandius: non esse *P* nosse *Gel*   adque *P corr*   conquiris *Urs*:
conquireres *P*   20 mortuus est *Sab*   22 dictu *Urs*: dictum *P*
23 similitudine proxima *Salm*: similitudine proximo *P* similitudini pro-
xime *Sab*   24 sybilla *P*   Sibylla praesaga, oracula *Gel* Sibylla
praesaga oracula *Salm*

latronibus: numquid Apollo diceretur in ea esse occisus? si Baëis, si Helenus, Marcius aliique similiter uates hariolantes essent uita et luce priuati: numquid aliquis diceret lege eos humanitatis extinctos qui illorum per ora loquentes uias rerum | f. 25
 5 postulantibus explicabant? mors illa quam dicitis adsumpti hominis fuit non ipsius, gestaminis non gestantis, quam nec ipsa perpeti succubisset species, tanta si non agenda res esset et inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysteriis. quae 63
 sunt ista, inquires, clausa atque obscura mysteria? quae nulli
 10 nec homines seire nec ipsi qui appellantur dii mundi parte queunt aliqua suspicionis atque opinionationis attingere, nisi quos ipse dignatus est cognitionis tantae impertire numeribus et in abditos recessus thesauri interioris inducere. quid enim? si nollet inferri sibi a quoquam manus, summa illi fuisset con-
 15 tentione nitendum, ut hostes ab se suos uel potestate uniuersa prohiberet? qui caecis restituerat lumina, is efficere si deberet non poterat caecos? qui debilibus integritatem, is debiles reddere difficultati habuit aut labori? qui claudos praecipiebat incedere, is motus colligare membrorum neruorum duritia
 20 nesciebat? qui extrahebat ab tumulis mortuos, huic arduum fuerat letum cui uellet indicere? sed quia fieri ratio ea quae fuerant destinata posebat et hic in ipso mundo nec modo quam gestum est alio, inaeestimabilis illa atque incredibilis lenitas iniurias in se hominum puerilibus pro ineptiis ducens
 25 manus in se porrigi ab immanibus passa est durissimisque latronibus nec reputandum putauit quid illorum | dissignasset f. 25^b
 audacia, dummodo suis ostenderet, quid ab sese expectare de-

2 Baëis *Mercerus*: uatis *P* uates *Sab* si Marcius *Urs* hariolantes *P* 3 lege *P* deos *Urs* 5 assumpti *Gel*: adsumptio *P*
 7 ipsa ... species *scripsi*: ipsam ... uis *P* uis *del* *Gel* 8 fati *Gel*: satis *P* patefacienda *P* 11 quaerunt *P corr* 12 in* *P*
 13 quid *Urs*: uidet *P* 14 fuisset *Urs*: fuisset* *P* 15 uniuersa: *Sab*: inuersa *P* 18 praecipiebat *Sab* 19 colligare *Urs*: caligare *P* alligare *Gel* duritia *Gel*: duritiam *P* 20 a *Sab* 21 letum *e* 24 ineptiis *Sab*: ineptis *P* 26 nec *Gel*: haec *P* imputandum *Gel* quit *P* designasset *Sab* 27 dummodo *Gel*: cummodo *P* quit *P corr*

berent. cum enim de animarum periculis multa † mala de
 illarum contra insinuator, magister atque auctor ad officiorum
 conuenientium fines suas leges et constituta direxit: non su-
 perbiae fastum comminuit, non libidinum extinxit flammās,
 non hiatum compressit auuditatis, non tela extorsit e manibus 5
 atque omnia seminaria totius uitiositatis abscidit? ipse denique
 non lenis, non placidus, non accessu facilis, non familiaris ad-
 fatu, non humanas miseras indolescens omnes omnino crucibus
 et corporalibus adfectos malis, morbis unica illa benignitate
 64 miseratus reddidit et restituit sanitati? quid ergo uos subigit, 10
 quid hortatur maledicere conuiciari inexpiabiles cum eo con-
 serere simultates, quem redarguere, quem tenere nemo omnium
 possit ullius facinoris in reatu? tyrannos ac reges uestros, qui
 postposito deorum metu donaria spoliānt populanturque tem-
 plorum, qui proscriptionibus exiliis caedibus nudant nobili- 15
 tatibus ciuitates, qui matronarum pudorem ac uirginum ui
 subruunt atque eripiunt licentiosa, appellatis indigetes atque
 diuos, et quos odiis acrioribus conueniebat a uobis carpi, pul-
 uinaribus aris templis atque alio mactatis cultu, ludorum et
 celebritate natalium. nec non et illos omnes, qui conscriptione 20
 f. 26 uoluminum multiformi maledictis mordacibus carpunt | publicos
 mores, qui luxurias ac uitia uestra secant urunt dilacerant,
 qui sui temporis posteris notas scriptorum perpetuitate pro-
 latant: qui matrimonia persuadent habenda esse communia,
 qui cum pueris cubitant formosis lasciuientibus nudis, qui 25
 pecudes uos esse, qui fugitiuos, qui exules, qui uilissimae ser-
 uos notae, furiosos praedicant et insanos, admirantes plaudentes

1 sq. medelarum contra insinuator *Gel* multa de illarum natura insi-
 nuator *Urs* multa de illarum natura insinuaret *Oudendorpius* male de
 aliorum doctrina insinuarentur? 2 auctor noster? 3 superuiae *P*
corr c' 4 extinxit *P* 9 morbis *expunxit c'*, om *Sab* 10 quit
P corr 11 quit *P* 12 hominum *Sab* 14 populanturquae
P corr 15 exiliis *Salm*: exuis *P* et suis *Sab* et saeuis *Urs*
 17 ubruunt *P corr c'* 18 diuos *Gel*: duos *P* deos *Sab in err*
 conueniebat *P* 20 caelebritate *P* 22 uitia uestra *Urs*: uitas
 uestras *P* 23 sui *Urs*: in *P* 25 formosis *c'* 26 suos *Sab*

ad caeli sustollitis sidera, bybliothecarum reponitis in arcanis, quadrigis et status muneramini et quantum est in nobis uelut quadam aeternitate donatis immortalium testificatione titulorum: solum Christum compellare, dilacerare, potestis si deum, uultis, 5 immo solum si liceat beluarum agrestium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cum ossibus transuorare. quodnam quaeso ob meritum dicite, cuius ob peccati culpam? quid ab eo commissum est, quod tenorem inflecteret recti et in odia nos aspera furiaribus stimulis concitaret? quia animarum uestrarum 10 custodem se missum solo indicauit ab rege, quia uobis immortalitatem ferre. quam nos habere confiditis humanis paucorum adseuerationibus suasi? quodsi esset apud nos certum falsa illum dicere. spes etiam uanissimas polliceri. nec sic uideo fuisse causam, cur eum deberetis odisse, cur hostili animad- 15 uersione damnare, immo si animus uobis clemens fuisset et mitis, uel propter id solum eum deberetis | amplecti, quod f. 26^b optabilia uobis sponderet et prospera, quod bonarum esset nuntius rerum. quod ea praedicaret quae nullius animum laederent, securioris quin immo expectationis implerent. o ingratum 65 20 et impium saeculum, o in priuatam perniciem incredibili peccatoris obstinatione paratum. si aliquis ad nos medicus ex summotis uenisset et nunquam uobis regionibus cognitis medicamen pollicens tale quod a uestris corporibus omnia omnino prohiberet morborum et ualetudinum genera: non certatim omnes 25 accurreretis. non blanditiis omnibus atque honoribus fotum familiaria susciperetis in moenia, non illud medicaminis genus optaretis esse certissimum, non uerum, quod immunes uos fore ab tam innumeris uexationibus corporum usque ad ultimos fines sponderet aetatis? et licet ambigua res esset, commit-

1 bybliothecarum <i>P</i>	4 conuellere <i>Urs</i>	dilacerare <i>P</i>
dilacerare potestis. si deum <i>Sab: correxit Salm</i>	5 ueluarum <i>P corr</i>	
6 eum <i>Memmius</i>	7 quit <i>P</i>	12 tertum <i>P</i>
17 obtabilia <i>P</i>		
19 saecuriores <i>P</i>	implerent <i>scripsi: impleret P</i>	20 incredibile <i>Sab: incredibile P</i>
21 paratum <i>Urs: priuatum P</i>	23 pollicen ^s <i>P</i>	24 sq. omnes
lacunam signare <i>manolt Zinkius</i>	25 blanditis <i>P corr c</i>	28 ap <i>P corr</i>
innumeris <i>P corr c</i>		

teretis uos tamen nec potionem incognitam dubitaretis haurire spe salutis proposita atque amore incolumitatis incensi. eluxit atque apparuit Christus rei maximae nuntiator auspicium faustum portans et praeconium salutare credentibus. quaeenam est ista crudelitas, inhumanitas quae tanta, quinimmo, ut 5 uerius eloquar, fastidium, supercilium, nuntiatorem muneris et portitorem tanti non tantum uerborum maledictionibus scindere uerum etiam bello graui atque omnibus persequi telorum effusionibus et ruinis? non placent ea quae dicit et f. 27 cum | offensionibus audiuntur a uobis: pro ludicris ea uaticio- nationibus computate. stolidissimas res loquitur et fatua dona promittit: ridete ut sapientes uos uiri et in suis erroribus fatuitatem relinquite uolutari. quaeenam est haec feritas, ut repetamus quae dicta sunt saepius, quae libido tam carnifex, inexpiabile bellum indicere nihil de te merito, dilacerare si 15 detur eum uelle per uiscera, qui non modo nullum intulerit malum ulli sed aequaliter benignus hostibus diceret, quidnam animis salutis deo portaretur a principe, quid esset facto opus ut interitum fugerent et immortalitatem consequerentur ignotam? cumque nouitas rerum et inaudita promissio audientium tur- baret mentes et credulitatem faceret haesitare, uirtutum om- nium dominus atque ipsius mortis extinator hominem suum permisit interfici, ut ex rebus consequentibus scirent in tuto esse spes suas quas iamdudum acceperant de animarum salute nec periculum mortis alia se posse ratione uitare. 25

5 inhumanitasque Sab	6 loquar Sab	fastidiosum Sab
9 ea quae P	11 compötate P	comportate Sab
13 fatuitatem Sab: fatuitantem P	15 dilacerare Sab: delacerare P	17 ulli Meursius: nulli P
P docuerit Gel	18 animis scripsi: his P	esse ^t P
19 conse- quere ⁿ tur P	20 turbarent Sab	21 facerent Sab
		hesitare P

25 ARNOBII LIB. I. EXP. INC. LIB. II. FELICIT. P

LIBER SECVNDVS

Hoc in loco tribui si ulla facultas posset, uellem cum his 1
 omnibus quibus nomen inuisum est Christi ab instituta prin-
 cipaliter defensione deuerticulo paulisper facto talia uerba
 5 miscere: si nullam esse ducitis contumeliam respondere aliquid
 interrogatos, edissertate nobis et dicite: quid rei, quid causae
 est, quod tam grauibus insectamiui Christum bellis, uel | quas f. 27^b
 eius continetis offensas, ut ad eius nominis mentionem rabi-
 dorum pectorum efferuescatis ardoribus? numquid regiam sibi
 10 uindicans potestatem terrarum orbem cunctum legionibus in-
 festissimis occupauit et pacatas ab exordio nationes alias dele-
 uit ac sustulit alias sibi parere ceruicibus compulit subiugatis?
 numquid ardoribus auaritiae flagrans uniuersas opes illas, qui-
 bus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis
 15 suae mancipio uindicauit? numquid libidinum cupiditatibus
 gestiens pudicitiae repagula ui fregit aut alienis furtim insi-
 diatus est matrimoniis? numquid adrogantiae supercilio tumidus
 iniurias et contumelias passim sine ullius personae discriminibus
 inrogauit? et non in cunctos et lumen praetendit uitae et peri- 2

4 diuerticulo *Sob*   5 aliquit *P corr e*   6 quit *P corr e*
 8 offe^sas *P*   9 numquit *P corr c'*   13 numquit *P corr*
 14 gen^s *P*   studiosae *P*   15 numquit *P corr*   17 numquit
P corr   18 ullis ullius *Klussmannus*   19 in cunctos] cunctis ?
 praetendit *scripsi*: praetenderit *P*

47,19 — 52,20 *in P sic se excipiunt*: et non 47,19 omnium uir-
 tutum 51,9 — malorum tanta experiatur examina utrum 52,20 in cunctos et
 lumen praetenderit 47,19 — quadam dulcedine atque 51,9 ne illum tellus 52,20
e. q. s. ad uerba in cunctos et lumen adnotauit manus quaedam recen-

culum ignorationis amouit? qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis et credere, uel hoc ipso fuerat non aspernandus a uobis, quod salutaria uobis ostenderet, quod uias uobis ad caelum et uota immortalitatis apertaret. at enim odio dignus est, quod ex orbe religiones expulit, quod ad deorum cultum prohibuit accedi. ergone ille religionis extinator et impietatis auctor arguitur, qui ueram in orbe religionem induxit, qui

tior in mg: Transpositio. ad uerba quadam dulcedine atque manus alia recentior, quae r esse uidetur, scripsit Haec desunt in impressis hactenus codicibus. eadem rectum fere ordinem indicauit: uide infra. postremo tertia manus recentior addidit // ex lib. I transpositionis a Gelenio et Ursino factae ratione habita. ille enim uerba at enim odio dignus est ^{48,4} (deletis uerbis in cunctos lumen praetenderit — uota immortalitatis optaret) — quadam dulcedine atque ^{51,9} nectare ebrii cuncta contemnunt quattuor ultimis uerbis praeter ne litteras coniectura additis, hic asteriscis in mg positis uerba in cunctos et lumen praetenderit — quadam dulcedine atque in librum primum ante caput 65 reiecit. in secundo libro haec habent ut (pro et) non ^{47,19} omnium uirtutum ^{51,9} — malorum tanta experiatur examina? utrumne (utrum Gel) illum tellus ^{52,20} e. q. s. reliqui editores secundi libri fines egressi non sunt. Canterus uerba sic transposuit ut non omnium uirtutum amore in cunctos et lumen praetenderit — quadam dulcedine atque amore (amore addidit) correpti cognitae — malorum tanta experiatur examina? utrum illum tellus e. q. s. eumque secutus est Elmenhorstius. alia transpositione usus est Salmasius: qui si dignus non esset ^{48,1} — uota immortalitatis optaret, ^{48,4} ut non in cunctos lumen et praetenderit ^{47,19} — amouerit ^{48,1}? at enim odio dignus est ^{48,4} — ueluti quadam dulcedine atque omnium uirtutum — malorum tanta experiatur examina? utrumne illum tellus e. q. s. Orellius et Oehlerus Salmasii exemplum imitati sunt, nisi quod hic manus illius recentioris uestigii insistens pauca immutauit: utrum in cunctos et lumen praetenderit — quadam dulcedine et nouo (pro non) omnium uirtute — malorum tanta experiatur examina atque ne illum tellus e. q. s. et ego Salmasianam emendandi rationem praeter turbas in capite 2 factas recepi uerbis omnium uirtutum amore — malorum tanta experiatur examina utrum inter uerba quadam dulcedine atque et uerba ne illum tellus collocatis. nempe folia in codice antiquiore permutata erant: caue enim Oehlero credas, qui in Parisino libro foliorum transpositionem factam esse somniat.

1 amouit scripsi: amouerit P   auscultare P   3 quod salutaria uobis add c   4 apertaret Heraldus: optaret P aptaret Meursius

hominibus caecis et reuera in impietate degentibus pietatis aperuit ianuas et cui se submitterent indicauit? an ulla est religio uerior officiosior potentior iustior, quam deum principem nosse, scire deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput et fons est perpetuus, cunctarum pater fundator et conditor rerum, a quo omnia terrena cunctaque caelestia animantur motu irriganturque uitali, et qui si non esset, nulla profecto res esset quae aliquod nomen substantiamque portaret. nisi forte dubitatis, an sit iste de quo loquimur imperator, et magis esse Apollinem creditis, Dianam Mercurium Martem. da uerum iudicium, et haec omnia circumspectans quae uidemus magis an sint dii ceteri dubitabit quam | in deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus, siue cum exclamamus o deus, siue cum illum testem deum constituimus improborum et quasi nos cernat faciem subleuamus ad caelum. sed minoribus supplicare diis homines uetuit. dii enim minores qui sint aut ubi sint scitis? perstrinxit nos aliquando suspicio illorum aut mentio, ut merito feratis indigne abrogatos his cultus et honoris inperitione uiduatos? quod si non mentis elatio et typhus qui appellatur a Graecis obstaret atque officeret nobis, iamdudum scire potuissetis, quid aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare religionem uoluerit ueram. quantum uobis periculum nasceretur ex eo quod putatis obsequio uel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renuntiaretis errori. uerum haec omnia inlustrius commemorabuntur et planius, cum ulterius prorsus fuerimus euecti. monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam uindicasse. non credimus,

2 submitterent *Sab. r*   5 perpetuus, cunctarum *Orellius*: perpetuarum *P*   pater] pariter *Sab*   10 puerum iudicem uel naturae iudicium uel uerum animae iudicium *Heraldus*   14 deum *om Gel* aut uindicem?   improborum *Sab*: improbarum *P*   15 subleuamus *P*   17 perstrinxit *Sab*: perinstrixit *P*   19 typhus *Gel*: typhus *P*   20 qui *Sab*: quia *P*   appellatur *Gel*: appellatus *P*
 21 quit *P corr*   23 putatis *dubitanter Oehlerus*: putaretis *P*
 26 monstrabimus *Sab*: monstrauius *P*   27 impietate *P corr e*

inquitis, uera esse quae dicit. quid enim? quae uos negatis
 uera esse, non uera esse apud uos liquet, cum imminetia et
 nondum passa nullis possint rationibus refutari? sed et ipse
 quae pollicetur non probat. ita est: nulla enim, ut dixi,
 futurorum potest existere comprobatio. cum ergo haec sit con- 5
 dicio futurorum, ut teneri et comprehendi nullius possint antici-
 f. 29^b pationis attacku, nonne purior ratio est, ex duobus | incertis et
 in ambigua exspectatione pendentibus id potius credere quod ali-
 quas spes ferat quam omnino quod nullas? in illo enim periculi
 nihil est, si quod dicitur imminere cassum fiat et uacuum; in hoc 10
 damnum est maximum id est salutis amissio, si cum tempus
 5 aduenerit aperiatur non fuisse mendacium. quid dicitis, o
 nescii, etiam fletu et miseratione dignissimi? ita non extimes-
 citis, ne forte haec uera sint quae sunt despectui uobis et
 praebent materiam risus? nec saltem uobiscum sub obscuris 15
 cogitationibus uoluitis, ne quod hoc die credere obstinata
 renuitis peruersitate, redarguat serum tempus et inreuocabilis
 paenitentia castiget? nonne uel haec saltem fidem uobis faciunt
 argumenta credendi, quod iam per omnes terras in tam breui
 temporis spatio inmensi nominis huius sacramenta diffusa sunt; 20
 quod nulla iam natio est tam barbari moris et mansuetudinem
 nesciens, quae non eius amore uersa molliuerit asperitatem
 suam et in placidos sensus adsumpta tranquillitate migrauerit;
 quod tam magnis ingeniis praediti oratores grammatici rhe-
 tores consulti iuris ac medici, philosophiae etiam secreta ri- 25
 mantes magisteria haec expetunt spretis quibus paulo ante
 fidebant; quod ab dominis se serui cruciatibus adfici quibus
 statuerint malunt, solui coniuges matrimoniis, exheredari a
 parentibus liberi quam fidem rumpere Christianam et salutaris
 f. 30 militiae | sacramenta deponere; quod cum genera poenarum 30

1 negatis P   2 non uera esse addidi   liquet Sab   3 cassa
 Urs 'excidit aut accusatiuus aut infinitiuus aut utrumque' Klusman-
 nus   6 futurorum Sab: futurarum P   7 attacku. P   est
 Gel: est et P   10 si add Gel   12 non] hoc Sab   14 de-
 spectui Sab: dispectui P   17 rennuitis P sic fere semper   18 cas-
 tigaet P corr   20 tempore Sab   spatio Salm: et parui P et par-
 uo Sab   21 barbari P   26 spractis P   29 rumpere P

tanta sint a uobis proposita religionis huius sequentibus leges, augeatur res magis et contra omnes minas atque interdicta formidinum animosius populus obnitatur et ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitetur? an numquid haec fieri passim et inaniter creditis, fortuitis incursibus adsumi has mentes? itane istud non diuinum et sacrum est? aut sine deo eorum tantas animorum fieri conuersiones, ut, cum carnificis unci aliique innumeri cruciatus quemadmodum diximus impendeant credituris, uelut quadam dulcedine atque ** omnium uirtutum amore correpti cognitae accipiant rationes atque mundi omnibus rebus praeponant amicitias Christi? nisi forte obtunsi et fatui uidentur hi uobis, qui per orbem iam totum conspirant et coeunt in istius credulitatis adsensum. quid ergo? nos soli sapientiae † conditi atque intellegentiae ui mera nescio quid † aliud uidetis et profundum: soli esse nugae intellegitis haec omnia, soli uerba et pueriles ineptias ea quae nobis promittimus principali ab rege uentura. unde quaeso est uobis tantum sapientiae traditum, unde acuminis et uiuacitatis tantum uel ex quibus scientiae disciplinis tantum cordis adsumere, diuinationis tantum potuistis hauire? quia per casus et tempora declinare uerba scitis et nomina, quia uoces barbaras soloeccismosque uitare, quia numerosum et structum compositumque sermonem aut ipsi uos nostis eferre aut incomptum cum fuerit scire, quia Fornicem Lucilianum et Marsyam Pompei obsignatum memoria continetis, quia quae sint in libris constitutiones, quot causarum genera, quot dictionum, quid sit genus, quid species, oppositum a contrario quibus rationibus distinguatur, idecirco nos arbitramini scire, quid sit falsum,

3 animosius *Sab, r*: animus *P* animosius *c*   4 stimulis *Sab*: stimulus *P*   7 carnificis *Urs*: carnifices *P*   8 aliique *Sab*: ali. quem *P* alique *r*   9 a quadam *Sab*   lacunam signaui: cf. p. 47 adu.   11 praeponant *Gel*: proponant *P*   13 quit *P* corr
14 conditi *om Urs* aliti?   maera *P*   15 quit *P* corr   aliud] abditum *Urs* altum *Liuius* conditum?   profundum] conditum *Urs*   16 inaeptias *P*   18 uiuacitatis *P* corr   22 structum *Vahlenus*: instructum *P*   23 efferre *c'*   24 Lucilianum *Gel*: lucilianum *P*   26 quod *P*   quod *P*   quid sit genus *om Sab*
27 quit *P* corr *c*: sic et postea

quid uerum, quid fieri possit aut non possit, quae imorum
 summorumque natura sit? numquamne illud uulgatum per-
 strinxit aures uestras, sapientiam hominis stultitiam esse apud
 7 deum primum? atque ipsi penitus perspicitis uos ipsos, si quando
 de rebus disceptatis obscuris et naturalia pergitis reserare 5
 secreta, et ipsa quae dicitis, quae adseueratis, quae capitali
 plerumque contentione defenditis, nescire uos et unumquemque
 suspiciones suas pro probatis et comprehensis pertinaci oblu-
 catione tutari. quid enim, si uerum perspiciam, etiamsi omnia
 saecula in rerum inuestigatione ponantur, scire per nos possu- 10
 mus, quos ita caecos et superbos nescio quae res protulit et
 concinnauit inuidia, ut, cum nihil sciamus, omnino fallamus
 nos tamen et in opinionem scientiae sub inflati pectoris tumore
 tollamur. ut enim diuina praeteream et naturali obscuritate
 res mersas, potest quisquam explicare mortalium, id quod 15
 f. 28^b Socrates ille | comprehendere nequit in Phaedro, homo quid
 sit aut unde sit, anceps uarius mobilis pellax multiplex
 multiformis, in quos usus prolatus sit, cuius sit excogitatus
 ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur
 examina, utrumne illum tellus uliginis alicuius conuersa putore 20
 tamquam uermes animauerit, tamquam mures, an fictoris ali-
 cuius et fabricatoris manu liniamenta haec corporis atque oris
 acceperit formam? potest, inquam, scire in medio haec posita
 atque in sensibus constituta communibus, quibus causis mer-
 gamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant in- 25
 somnia, quibus uisa: immo, quod ambigit in Theaeteto Plato,
 uigilemus aliquando an ipsum uigilare quod dicitur somni sit
 perpetui portio, et quod agere uideamur, insomnium; cum uidere

3 Cor. I 3, 19
 26 Theaet. p. 158

16 Plato Phaedr. p. 230 cf. Alcib. p. 129

2 perstrinxit *P*   4 dem *P* corr *c'*   deum? primum *Sab*: corr
Meursius et *Klussmannus*   atque *Meursius*: et quae *P* aequae *Urs*
 ecqui *Klussmannus*   paenitus *P*   8 pro add *Stewechi*
 9 perspiciamus *Urs* fateamur *Gel*   11 qua *Sab*   13 subin-
 flati *Salm*   16 fedro *P* Phredo *Sab* Phaedone *Gel*   quit *P* corr
 17 animans anceps ?   mouilis *P* corr *c*   19 quit *P* corr *c*
 20 utrumne] cf. p. 47 adn.   23 acceperint *Sab*   26 ambigit *Sab*:
 ambit *P*   Theaeteto *Sab*: theaetote *P*   28 quid *Sab*   uidea-
 mur insomnium, cum uidere nos dicimus; radorum *uulgo*

nos dicimus, radiorum et luminis intentione uideamus an rerum imagines aduolent et nostris in populis sidant; utrum sapor in rebus sit an palati contagionibus fiat; quibus ex causis pili nigrorem ingenitum ponant neque omnes pariter
 5 sed paulatim adiciendo | canescant; quid sit quod humores f. 30^b
 uniuersi unum corpus efficiant mixtione, solum oleum respuat immersionem in se pati, sed in suam naturam impenetrabile semper perspicue colligatur: ipse denique animus, qui immortalis a uobis et deus esse narratur, cur in aëgris aeger sit,
 10 in infantibus stolidus, in senectute defessus, delira ecuttiat et insana? uerum infirmitas et inscientia miserabilis hoc magis est, quod cum fieri possit, ut ueri aliquid aliquando dicamus, et hoc ipsum nobis incertum sit, an ueri aliquid dixerimus. et quoniam ridere nostram fidem consuestis atque ipsam cre-
 15 dultitatem facietis iocularibus lancinare, dicite, o festiui et meraco sapientiae tincti et saturi potu, estne operis in uita negotiosum aliquod atque actuosum genus, quod non fide prae-eunte suscipiant sumant atque adgrediantur actores? peregrinamini, nauigatis non domum uos credentes peractis negotiationibus remeatos? terram ferro scinditis atque oppletis
 20 seminum uarietate non credentes uos frugem percepturos esse uicibus temporariis? coniugalia copulatis consortia non futura esse credentes casta et officiosi foederis in maritos? liberorum susceptatis prolem non incolumem credentes fore et per gradus
 25 aetatis uenturam senectutis ad metas? aegritudines corporum medicorum committitis manibus non credentes morbos posse mitigata asperitate leniri? bella cum hostibus geritis non uictoriam uos credentes | proeliorum successionibus relaturos? f. 31

1 adiorum *P corr r*   2 et *Sab: e P*   populis *Sab: populus P*
 7 impenetrabile *Sab: impenetrabilis P*   8 perspicuae *P corr*
 10 defessus delira ecuttiat et insana? uerum *scripsi: defessus delira et futura et insana quorum P defessus? delira et fatua et insana quorum Gel defessus deliret et fatue et insane? quorum N. Heinsius defessus, delira ecuttiat et insana? quorum Oehlerus*   11 inscientia *Sab: insientia P*
 aliqua dō *P*   12 quod *Gel: ut P et Sab*   aliquando *Sab, r:*
 16 tincti *P*   18 actores *Meursius, r: attoros P*
 an terris *Sab*   20 sci-nditis *P*   24 susceptatis *Liuius: suscipiatis P suscipitis Sab*   26 committitis *P*

ueneramini deos et colitis non credentes illos esse et propitias
 9 aures uestris supplicationibus accommodare? quid? illa de rebus
 ab humana cognitione sepositis, quæ conscribitis ipsi, quæ
 lectitatis, oculata uidistis inspectione et manibus tractata te-
 nuistis? nonne uestrum quicumque est huic uel illi credit auc-
 toribus? non quod sibi persuaserit quis uerum dici ab altero
 uelut quadam fidei astipulatione tutatur? qui cunctarum rerum
 originem ignem esse dicit aut aquam, non Thaleti aut Hera-
 clito credit? qui causam in numeris ponit, non Pythagoræ Sa-
 mio, non Archytæ? qui animam diuidit et incorporeales con-
 stituit formas, non Platoni Socratico? qui quintum elementum
 principalibus adplicat causis, non Aristoteli Peripateticorum
 patri? qui ignem minatur mundo, aduenerit cum tempus, ar-
 surum, non Panaetio Chrysippo Zenoni? qui indiuiduis cor-
 poribus mundos semper fabricatur et destruit, non Epicuro
 Democrito Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendi ait
 atque omnia caecis obscuritatibus inuoluta, non Arcesilae,
 Carneadi, non alicui [denique] Academiae ueteris recentiorisque
 10 cultori? ipsi denique principes et praedictarum patres senten-
 tiarum, nonne ea quæ dicunt suis credita suspicionibus dicunt? 20
 uidit enim Heraclitus res ignium conuersionibus fieri, con-
 cretione aquarum Thales, Pythagoras numeros coire, incor-
 f. 31^b porales | formas Plato, indiuiduorum Democritus concursiones?
 aut illi, qui autumant nihil posse omnino comprehendi, an sit
 uerum quod dicunt sciunt, ut ipsum quod definiunt ueritatis 25
 esse intellegant pronuntiatum? cum igitur comperti nihil ha-
 beat et cogniti omniaque illa quæ scribitis et librorum

5 auctori Sab	7 cunctorum Sab	rerum add Hildebrandius
rerum cunctarum Klussmannus	8 originem ignem Hildebran-	
dus: originem P	dicit ignem Sab	10 architæ P
13 igne	minatur mundum Urs	aduenerit scripsi: et uenerit P uenerit Urs
14 chrysippo P	15 mundos Sab: mundis P	16 ait addidi
17 archesilae P	Archesilao Sab	18 denique seclusi
Urs	19 denique Sab: denius P	sectarum Urs
Sab	22 numeros coire Urs: numero scire P	25 sq. aut... in-
telligunt Sab	27 omniaquæ P corr	

comprehenditis millibus credulitate adseueretis duce, quaeenam haec est indicatio tam iniusta, ut nostram derideatis fidem, quamquam nos habere conspiciatis nostram credulitatem communem? sed sapientibus nos uiris omnibusque instructis disciplinarum generibus creditis. nempe illis, qui nihil seiscunt nec pronuntiant unum, qui pro suis sententiis bella cum aduersantibus conserunt et peruicacia semper digladiantur hostili, qui cum alter alterius labefactant destruunt conuelluntque decreta, cuncta incerta fecerunt nec posse aliquid sciri ex ipsa
 10 dissensione monstrarunt. sed efficiant haec nihil nihilque im-
 pediant, plurimum quominus eis credere atque auscultare debeatis: et quid est, quod in hac parte aut nos plurimum habeatis aut nos minus? uos Platoni, uos Cronio, uos Numenio uel cui libuerit creditis: nos credimus et adquiescimus Christo.
 15 iniquitas haec quanta est, ut cum utriusque auctoribus stemus sitque nobis et uobis unum et socium credere, uobis uelitis dari quod ita ab illis dicatur accipere, nos ea quae proferuntur a Christo | audire et spectare nolitis? atquin si causas f. 32
 causis, partes partibus uoluerimus aequare, magis nos ualemus
 20 ostendere, quid in Christo fuerimus secuti quam in philosophis quid uos. ac nos quidem in illo secuti haec sumus: opera illius magnifica potentissimasque uirtutes, quas uariis edidit exhibuitque miraculis, quibus quiuis posset ad necessitatem credulitatis adduci et iudicare fideliter, non esse quae fierent
 25 hominis sed diuinae alicuius atque incognitae potestatis. nos in philosophis uirtutes secuti quas estis, ut magis nos illis quam nos Christo oportuerit credere? quisquamne illorum aliquando uerbo uno potuit aut unius imperii inssione non dicam

1 millibus <i>P</i>	3 quamquam <i>scripsi</i> : quam <i>P</i>	nostram cre-
dulitatem <i>scripsi</i> : nostra in credulitate <i>P</i>	nostra cum credulitate <i>Urs</i>	
9 aliquid <i>P corr</i>	10 dissensione <i>P</i>	efficiant <i>Sab</i> nihil <i>add</i>
<i>Meursius</i>	nihilquae <i>P corr</i>	13 Plotino <i>Urs</i> Cronio <i>Urs</i> :
crotonio <i>P</i>	15 utrisque <i>Sab</i>	stemus sitque <i>Gel</i> : tempus sit
quae <i>P</i>	17 dicatur: accipere <i>Gel</i>	nos <i>Gel</i> : uos <i>P</i>
18 ad-	20 sicuti <i>P corr</i>	philosophis <i>P</i>
quin <i>P</i>	22 illius <i>scripsi</i> :	
illi <i>P</i> illa <i>Sab in err</i>	potentissimasquae <i>P corr</i>	28 unns <i>Sab</i>

maris insanias aut tempestatum furores prohibere, compescere, non caecis restituere lumina aut sine luminibus natis dare, non ad uitam reuocare defunctos, non annosas dissoluere passiones: sed quod leuissimum multo est, feruunculum, scabiem aut inhaerentem spinulam callō una interdictione sanare? non quo illos negemus aut morum esse integritate laudabiles aut non omni genere studiorum et disciplinarum paratos; nam et uerbis eos luculentissimis scimus loqui et compositionibus fluere leuigatis, concludere acutissime syllogismos, ordinare sequaciter inductiones, suas reddere definitionibus formulas, partiri, diuidere, multa dicere de numerorum generibus, multa de musicis, geometricas res etiam suis scitis et praeceptionibus explicare. f. 32^b sed quid istud ad causam? numquid enthymemata | syllogismi resque aliae similes scire illos ueritatem spondent aut ea re digni sunt quibus necessario debeat rebus de obscurissimis 15 credi? personarum contentio non est eloquentiae uiribus sed gestorum operum uirtute pendenda. ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonem candidule prompsit, sed qui quod 12 pollicetur diuinorum operum prosequitur sponsione. argumenta uos nobis et suspicionum argutias proferatis: quibus ipse si 20 Christus — cum pace hoc eius et cum uenia dixerim — populorum in conuentibus uteretur, quis adquiesceret, quis audiret, quis eum promittere aperte aliquid iudicaret, aut quis cassa et nuda iactantem, quamuis esset imprudens et facilitatis stolidae, sequeretur? uirtutes sub oculis positae et inaudita illa uis rerum, 25 uel quae ab ipso fiebant palam uel ab eius praeconibus celebrabantur in orbe toto, tantas subdidit adpetitionum flammās et ad unius credulitatis adsensum mente una concurrere gentes et populos fecit et moribus dissimillimas nationes. enumerari

1 au ^t P	4 furunculum Sab	6 esse om Sab	7 peritos
Sab	8 loculentissimis P	12 praeceptionibus Urs:	perceptionibus P
13 enthymemata Sab:	enthymocemata P	15 debeat Sab:	debeant P
16 sed Gel: et P	17 non add Sab	18 qui Sab:	quis P
20 proferetis Gel	profertis Urs	23 promittere Urs:	promitteret P
aliquit P corr	iudicaret Urs:	iudicare P	
24 stolidae Gel: solidae P	26 fiebat Sab	celebrabantur Oehlerus:	celebrabatur P
27 tantas scripsi: ea P	eas Gel		

enim possunt atque in usum computationis uenire ea quae in India gesta sunt, apud Seras Persas et Medos, in Arabia, Aegypto, in Asia, Syria, apud Galatas Parthos Phrygas, in Achaia Macedonia Epiro, in insulis et prouinciis omnibus
 5 quas sol oriens atque occidens lustrat, ipsam denique apud dominam Romam, in qua cum homines essent Numae regis artibus atque antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt | tamen res patrias linquere et ueritati coalescere Christianae. f. 33
 uiderant enim currum Simonis magi et quadrigas igneas Petri
 10 ore difflatas et nominato Christo euanuisse: uiderant, inquam, fidentem dis falsis et ab eisdem metuentibus proditum pondere praecipitatum suo eruribus iacuisse praefractis, post deinde perlatum Brundam cruciatibus et pudore defessum ex altissimi culminis se rursus praecipitasse fastigio. quae omnia uos gesta
 15 neque scitis neque scire uoluistis neque umquam uobis necessaria iudicastis, ac dum uestris fiditis cordibus et quod typhus est sapientiam uocatis, dedistis circumscriptoribus locum, illis, inquam, noxiis, quorum nomen interest obsolefieri Christianum, superfundendi caligines atque obscurandi res tantas, eripiendae
 20 uobis fidei subiciendique contemptus, ut, quia sibi praesentiunt finem pro meritis imminere, uobis quoque immitterent causam, per quam periculum adire possetis et uiduari benignitate diuina. interea tamen o isti, qui admiramini, qui stupetis doctorum **13** et philosophiae scita, ita non iniustissimum ducitis inequitare,
 25 inludere tamquam stulta nobis et bruta dicentibus, cum uel ea uel talia reperiamini et uos dicere quae nobis dici pronuntiarique ridetis? nec mihi cum his sermo est qui per uaria sectarum deuerticula dissipati has atque illas partes opinionum diuersitate fecerunt: | uos, uos appello qui Mercurium, qui f. 33^b

2 apud *P corr*   3 apud *P corr*   frygas *P*   4 acaia *P*
 epyro *P*   6 essent *Stewechius*: sint *P*   7 ritibus *Stewechius*
 9 currum *Meursius*, *r*: cursum *P*   patri *P corr*   11 di's *P*
 13 Brendam *Meursius*   altissimis *P corr*   16 et *Sab in err*:
 ut *P*   typhas *Gel*: typus *P*   19 acripiendae *P corr*   20 sub-
 iciendiquae *P corr*   24 philosophiae *P*   inaequitare *P*
 26 reperiamini *P*   pronuntiarique *P corr*   28 diuerticula *Sab*

Platonem Pythagoramque sectamini, uosque ceteros, qui estis unius mentis et per easdam uias placitorum inceditis unitate. audetis ridere nos, quod patrem rerum ac dominum ueneramur et colimus quodque illi dedamus et permittamus spes nostras? quid Plato uester in Theaeteto, ut eum potissimum nominem, 5 nonne animo fugere suadet e terris et circa illum semper quantum fieri potis est cogitatione ac mente uersari? audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram, quam quidem nos dicere confitemur sed a uobis aliter quam sentiamus audiri? quid in Politico idem Plato? nonne cum mundus 10 occeperit ab occiduis partibus exoriri et in cardinem uergere qui orientis est solis, rursus erupturos homines telluris e gremio scribit senes canos decrepitos et cum anni coeperint accedere longiores per eosdem gradus quibus hodie crescitur ad incunabula infantiae desituros? audetis ridere nos, quod animarum 15 nostrarum prouideamus saluti id est ipsi nobis? quid enim sumus homines nisi animae corporibus clausae? uos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatibus curas? non quod uitis omnibus et cupiditatibus abstinetis, metus ille uos habet, ne uelut trabalibus clauis adfixi corporibus haereatis? quid 20 f. 34 illi sibi uolunt secretarum | artium ritus, quibus adfamini nescio quas potestates, ut sint uobis placidae neque ad sedes reme- 14 antibus patrias obstacula impeditionis opponant? audetis ridere nos, cum gehennas dicimus et inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas deici ab earum hostibus inimicisque cognoui- 25 mus? quid Plato idem uester in eo uolumine, quod de animae immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem, non Cocytum fluuios et Pyriphlegetontem nominat, in quibus animas adseuerat uolui mergi exuri? et homo prudentiae non

5 p. 173

10 p. 270

26 Phaed. p. 113

3 qui Sab	deum Sab	5 Theaeteto Sab: theato P
6 adde (eras) suadet P		7 potis Salm: potes P pote Sab
10 im P	11 occeperit Sab: acceperit P	uergere Sab: uer- cere P
15 redituros Urs exituros Salm		19 abstinence Sab
20 trauibus P	24 quosdam Sab: quasdam P	28 Cocytum Gel: cocytum P
	pyriphlegetontem P	nominat, in Sab: nominati P

paruae et examinis iudiciiue perpensi rem inenodabilem suscipit, ut cum animas dicat immortales, perpetuas et corporali soliditate priuatas, puniri eas dicat tamen et doloris adficiat sensu. quis autem hominum non uidet, quod sit immortale, quod simplex, nullum posse dolorem admittere, quod autem sentiat dolorem, immortalitatem habere non posse? nec tamen eius auctoritas plurimum a ueritate declinat. quamuis enim uir lenis et beniuolae uoluntatis inhumanum esse crediderit capitali animas sententia condemnare, non est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrentia flammaram globis et caenosis uoragimbus taetra. iaciuntur enim et ad nihilum reductae interitionis perpetuae frustratione uanesunt. sunt enim mediae qualitatis, | sicut Christo auctore compertum est, et f. 34^b interire quae possint deum si ignorauerint, uitae et ab exitio liberari, si ad eius se misericordias atque indulgentias adplicarint, ut quod ignotum est pateat. haec est hominis mors uera, haec nihil residuum faciens — nam illa quae sub oculis cernitur animarum est a corporibus diugatio, non finis abolitionis extremus — haec inquam est hominis mors uera, cum animae nescientes deum per longissimi temporis cruciatum consumerentur igni fero, in quem illas iacient quidam crudeliter saeui et ante Christum incogniti et ab solo sciente detecti. quare nihil est quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur spes cassas id quod a nouis quibusdam dicitur uiris et inmoderata sui opinione sublatis, animas immortales esse, domino rerum ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre

1 paruae *Canterus*: prauae *P* iudiciiuae *P* corr rem *Sab*,
 r: re *P* 2 et *Gel*: et ex *P* 3 doloribus *Sab* 4 sensu *Urs*:
 sensum *P* sensuum *Sab* in *err* 9 condemnari *Sab* 11 cenosis *P*
 tetra *P* 13 qualitatis *Gel*: qualitates *P* 14 ab *P*
 15 liberari *P* se misericordias *scripsi*: seminas *P* semina *Sab* se
 minas *Gel* se misericordiam *Urs* applicarint *Gel*: adplicarent *P*
 16 ut *scripsi*: et *P* et ut *Gel* 17 *sqq.* uerba nam . . . extremus *pa-*
renthesin efficere editores non intellexerunt 20 perlongissimi temporis
 cruciatu *Sab* circuitum *Urs* consumuntur *Sab* 21 ignifero
Sab iacient *Salm*: iacent *P* iaciunt *Sab* 22 anti *P* 24 cas-
 sas, id uulgo id *om* *Sab* nouis *Gel*: nobis *P* 25 sui *Gel*: sibi *P*
 domino *Vahlenus*: deo *P* 26 ac *om* *Urs* dignitatis *Sab*: dig-
 nitates *P*

prolatas, diuinas sapientes doctas neque ulla corporis attrec-
 tatione contiguas. quod quia uerum et certum est, a perfecto
 sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles et ideo
 inreprehensibiles uiuimus, boni iusti et recti, uitiositatis nullius
 rei, nulla cupiditas nos uincit, nulla libido dehonestat, uirtutum
 omnium seruamus atque integramus tenorem. et quia uno ex
 fonte omnium nostrum defluunt animae, idcirco unum con-
 ueniensque sentimus, non moribus, non opinionibus discrepamus,
 f. 35 idem omnes nouimus nec, quot in orbe sunt homines, nobis sunt
 16 sententiae totidem neque infinita uarietate | discretæ. at dum 10
 ad corpora labimur et properamus humana, ex mundanis cir-
 culis secuntur nos causae, quibus mali simus et pessimi, cupi-
 ditatibus atque iracundia ferueamus, exerceamus in flagitiis
 uitam et in libidinem publicam uenalium corporum prostitutione
 damnemur. et quemadmodum se possunt incorporalibus corpora 15
 coniungere aut a deo principe res factae ab infirmioribus cau-
 sis ad uitiorum dehonestamenta traduci? uultis homines insi-
 tum typhum superciliumque deponere, qui deum uobis adscisci-
 tis patrem et cum eo contenditis immortalitatem habere nos
 unam? uultis quaerere peruestigare rimari, quid sitis uos ipsi, 20
 cuius sitis, censeamini quo patre, quid in mundo faciatis, qua-
 nam ratione nascamini, quo pacto prosiliatis ad uitam? uultis
 fauore deposito cogitationibus tacitis peruidere animantia nos
 esse aut consimilia ceteris aut non plurima differitate distantia?
 quid est enim, quod nos ab eorum indicet similitudine discre- 25
 pare? uel quae in nobis eminentia tanta est, ut animantium
 numero dedignemur adscribi? ex ossibus illis fundata sunt
 corpora et neruorum conligatione deuincta: et nobis comparili

1 ulla Sab: ullam P   2 est scripsi: est et P   5 uincit Sab:
 uincet P   9 idem Zinkius: deum P   quod P   nobis Oeh-
 lerus: non P om Sab   10 at Gel: ac P   11 ad Sab, r: ac P
 lauimur P corr c   12 fimus Elmenhorstius flamus ?   13 flagi-
 tiis P   15 sed Urs   17 insitum typhum Klusmannus: insti-
 tutum P 'fasti typhum uel fastum, typhum uel o isti typhum' Urs
 istum typhum Salm   18 deum Gel: dum P   23 fastu Urs tu-
 more Salm feruore Klusmannus   24 ceteris aut Gel: cetera ut P
 25 *discrepare P

ratione ex ossibus fundata sunt corpora et neruorum conligatione
 deuincta. auras accipiunt naribus et per anhelitum reciprocatas
 reddunt: et nos spiritum consimiliter ducimus et respiramus
 commeatibus crebris. femininis generibus masculinisque dis-
 tincta sunt: | in totidem et nos sexus nostro sumus ab auc- f. 35^b
 tore formati. edunt per uteros fetus et corporalibus conciliis
 procreant: et nos corporum coniugationibus nascimur et ex
 aluis fundimur atque emittimur matrum. cibo sustentantur et
 potu et superfluas foeditates inferioribus egerunt abiciuntque
 10 posticis: et nos cibo sustentamur et potu et quod natura iam
 respuit per eosdem effundimus tramites. cura illis est omni-
 bus famem prohibere mortiferam et necessario inuigilare pro
 uictu: quid aliud nos tantis agimus in occupationibus uitae,
 nisi ut ea quaeramus quibus famis periculum deuitetur et in-
 15 felix sollicitudo ponatur? morbos illa et inedias sentiunt et
 ad ultimum senectute soluuntur: quid enim? nos immunes
 malis ab his sumus et non eadem ratione morborum incom-
 moditatibus frangimur et senectutis destruimur tabe? quod si
 et illud est uerum, quod in mysteriis secretioribus dicitur, in
 20 pecudes atque alias beluas ire animas improborum, postquam
 sunt humanis corporibus exutae, manifestius comprobatur,
 nicinos nos esse neque interuallis longioribus disparatos. si-
 quidem res eadem nobis et illis est una, per quam esse ani-
 mantia dicuntur et motum agitare uitalem. sed rationales nos 17
 25 sumus et intellegentia uincimus genus omne mutorum. cre-
 derem istud uerissime dici, si cum ratione et consilio cuncti
 homines uiuerent, seruarent officiorum tenorem, abstinerent ab
 inlicitis sese, | negotia turpia non adirent, neque quisquam f. 36
 prauitate consilii atque ignorantiae caecitate contraria sibimet
 30 atque inimica deposceret. uellem tamen scire, quaenam sit haec

3 spiritu *Sab*   4 crebris] reciprocis ?   5 sexus *Sab*: sexu *P*

6 conciliis *Sab*: consiliis *P*   8 aluis *Sab*: alueis *P*   emitti-
 mur. matrum cibo sustentamur et potu. et *Sab*   15 illa *Sab*: il-
 las *P*   inaedias *P*   18 tabe *Sab*: tubae *P*   20 ueluas *P*
corr   21 exutae *Gel*: sumptae *P* 'exutae uel submotae uel (humanis
 rebus) exemptae' *Urs*   24 dicuntur *scripsi*: dicitur *P* dicimur *Urs*
 28 sese *Salm*: esse *P* et si *Sab*   29 prauitate *Gel*: paruitate *P*

ratio, per quam sumus potiores animalium generibus cunctis. quia nobis domicilia fecimus, quibus possimus hiemalia frigora et aestatis flagrantias euitare? quid, animantia cetera huius rei prouidentiam non habent? nonne alia cernimus opportunissimis sedibus nidulos sibi construere, mansiones alia e saxis 5 et rupibus tegere et communire suspensis, excauare alia telluris sola et in fossilibus foueis tutamina sibimet et cubilia praeparare? quodsi ministras manus illis etiam donare parens natura uoluisset, dubitabile non foret, quin et ipsa construerent moenium alta fastigia et artificiosas excuderent nouitates. tamen 10 in his ipsis quae rostris atque unguibus faciunt, multa inesse conspicimus rationis et sapientiae simulacra, quae homines imitari nulla meditatione possimus, quamuis sint nobis opifices 18 manus atque omni genere perfectionis artifices. uestem illa non norunt, sellas naues atque aratra conpingere nec denique 15 superlectilem ceteram quam familiaris usus exposcit. non sunt ista scientiae munera sed pauperrimae necessitatis inuenta. neque cum animis artes caeli ex penetralibus ceciderunt, sed exquisitae et natae sunt in terris hic omnes et cum processu f. 36^b | temporum paulatim meditatione conflatae. quodsi haberent 20 scientias animae, quas genus scilicet habere diuinum atque immortale condignum est, ab initio homines cuncti omnia scirent nec saeculum esset ullum, quod artis esset ignarum alicuius aut rerum experientia non paratum. nunc uero inops uita et multarum indigens rerum fortuita conspiciens quaedam 25 commodule prouenire, dum imitatur experitur et temptat, dum labitur reformat immutat, ex adsidua reprehensione paruas et concinnauit scientiolas artium et ad unum exitum temporibus

5 nidulos *scripsi*: nidulorum *P* construere mansiones, alia
uulgo alia e *scripsi*: aliae *P* alia *Sab* saxis se *Urs*
 7 fossilibus *Sab* sibimet *Sab*: simet *P* 9 construerent *Gel*:
 construeret *P* 10 artificiosas *r*: artificiosa *P* nouitate *Sab*
 nauitate *Urs* 13 possumus *Sab* 14 omnigenae *Urs* 18 pen-
 trabilibus *Sab* *corr in err* 21 scientias *Sab*: sentias *P* scili-
 cet *scripsi*: et *P* om *Gel* nosse et *Vahlenus* 23 esset *Sab*, *r*: esse *P*
 illum *P* *corr c* esset *Sab*, *r*: esse *P*

plurimis coemendatas perduxit. quodsi homines penitus aut **19**
 ipsos se nossent aut intellectum dei suspicionis alicuius acci-
 perent aura, numquam sibi adsciscerent diuinam immortalemque
 naturam nec existimarent quiddam magnificum se esse, quia
⁵ sibi craticulas trulleos creterrasque fecerunt, quia subuculas
 suppara laenas lacernulas trabeas cultros loricas et gladios,
 quia rastra securiculas uomerem. numquam, inquam, crederent
 typho et adrogantia subleuati, prima esse se numina et aequa-
 lia principis summitati, quia grammaticam musicam oratoriam
¹⁰ pepererunt et geometricas formulas: in quibus artificiiis quid-
 nam insit admirabile non uidemus, ut ex eorum inuentione
 credatur esse animas potiores et sole et sideribus cunctis, hunc
 totum, cuius membra sunt | haec, mundum et dignitate et **f. 37**
 substantia praeterire. quid enim aliud se spondent uel insi-
¹⁵ nuare posse uel tradere, quam ut regulas nominum differen-
 tiasque noscamus, ut interualla in uocum sonis, ut loquamur
 suadenter in litibus, ut terrarum continentias metiamur? quae
 si secum animae diuinis ex regionibus adtulissent, ea esset
 necessarium scire omnis, ea iamdudum in omni orbe tractarent
²⁰ neque ullum hominum reperiretur genus, quod non esset his
 omnibus aequaliter atque uniformiter eruditum. nunc uero in
 mundo quotusquisque est musicus dialecticus et geometres,
 quotus orator poeta grammaticus? ex quo apparet, ut saepius
 dictum est, inuenta haec esse locorum necessitate ac temporum
²⁵ neque diuinas et eruditas aduolauisse huc animas, quod neque

1 coemendatas *scripsi*: coemendata *P* commendatas *Sab* commentata
Urs paenitus *P* 3 aura *Sab*: auras *P* 4 esse] nosse
Sab 5 craticulas *Sab*: graticulas *P* trullas *Sab* creter-
 rasque *Hildebrandius*: ceteraque *P* craterasque *Urs* 6 lenas *P*
 lo*ricas *P* 7 qui *Sab* saeauriculas *P* 8 tyfo *P* typo
Sab 9 principi *Liuiueius* quia *Urs*: qui *P* 10 pepererunt
scripsi: pepererant *P* repererunt *Urs* 12 et hunc *Urs* 13 *mun-
 dum *P* dignitatem *P* *corr* 14 insinuare *P* 16 **** nos-
 camus *P* sonis *Gel*: sonos *P* 17 metiamur *Sab*: menti-
 amur *P* 18 regionibus *Sab* in *err*, *r*: religionibus *P* ea *scripsi*:
 et *P* aut *Urs* 19 scire, omnes *uulgo* omnes *c'* 20 rep-
 periretur *P* 21 omnibus *Gel*, *r*: hominibus *P* omnibus *Sab*
 22 ge*metres *P* 24 necessitatem *P* *corr* 25 diuinitus *Gel*
 et *add* *Vahlenus* eruditus *P* *corr* *c'* aduolabisse *P* *corr*

omnes doctae sint neque discere omnes possint et sint in his plurimae acuminis obtunsioris et bardi et ad discendi studium plagarum coercitione cogantur. quodsi ea quae discimus remi- niscentias esse constaret, ut antiquis opinionibus scitum est, conueniebat nos omnes ab una ueritate uenientes unum nosse ⁵ unumque reminisci, non habere diuersas, non plurimas dissi- dentisque sententias; nunc uero cum singuli aliud atque aliud adseramus, manifestum et promptum est nihil nos adtulisse de caelo sed hic nata addiscere et suspicionibus coalita uindicare. **20** et ut uobis clarius manifestiusque monstremus, cuius sit | pretii ¹⁰ f. 37^b homo, quem simillimum creditis potentiae superioris existere, concipite animis hanc imaginem uestris et, quod fieri si ad- grediamur potest, tamquam si simus adgressi, similitudinis adsumptione teneamus. sit igitur nobis tellure in effossa locus habitabilis formam cubilis efficiens, tecto et parietibus clausus, ¹⁵ non algidus in frigore, non feruoris nimii in calore, sed ita temperatus et medius, ut nec frigoris sensum nec ardorem ualidum perpetiamur aestatis. in hunc sonus omnino nullius incidat uocis, non auis, non bestiae, non tempestatis, non hominis, non denique fragoris alicuius aut concrepantis terri- ²⁰ bilitate caeli. excogitemus deinde quemadmodum lumen accipiat: non ex inlato igni neque ex sole conspecto sed nothum aliquid fiat, quod imaginem luminis caligine interposita mentiatur; ianua non una sit nec sit introitus rectus, adeatur inflexibus flexuosis nec recludatur aliquando, nisi cum necessaria ratio ²⁵ **21** postularit. nunc quoniam imagini praeparauimus sedem, acci-

1 possint et *Gel*: possunt ut *P* possint, cum *Urs*   2 *acuminis *P*
 tardi *Sab*   3 quodsi? *Gel*: quod et si *P*   6 diuersas *P*
 dissidentisque *P corr* dissidentesque *c*   9 natos *Urs*   discere
Urs   10 praetii *P*   16 algidus in *r*, *Salm*: algidum *P* algidus
Sab   nimii *Urs*: nimium *P* nimius *Canterus*   17 frigoris hie-
 malis *Urs*   18 perpetiatur *Sab*   sonus *Sab*: sonum *P*
 19 uestiae *P corr*   non tempestatis? *delendum uidetur* non hominis
 non tempestatis *Meursius*   tempestatis *Sab, r*: tempestates *P*
 22 nothum *Urs*: notum *P*   24 non] modo *Zinkius*   sed adeatur
Urs   inflexionibus *Sab*

piamus deinceps mox aliquem natum et * in loci illius hosp-
 pitium, quod habeat rem nullam et sit inane ac uacuum.
 Platonica licet aut Pythagorea progenie aut horum alicuius,
 qui acuminis perhibentur fuisse diuini aut ex deum responsis
 5 sapientissimi nuncupati. quod cum actum fuerit, nutriri ut
 debeat sequitur et ali|moniis conuenientibus educari. adhi- f. 38
 beamus igitur et nutricem, quae semper ad eum nuda, semper
 silens accedat, uerbum nullum faciens nec in sermonis alicuius
 similitudinem ora et labra diducat, sed cum mammas dederit
 10 et consequentia supplerit officia, datum quieti linquat et ante
 fores clausas dies noctesque continuet: poscit enim plerumque
 res, nutricias adesse curas et obseruare temporarios motus. at
 uero cum coeperit solidioribus cibus infans debere fulciri, nutrice
 inferantur ab eadem ueste ut diximus posita et tenore reti-
 15 centiae seruato. ipse autem qui infertur cibus sit unus atque
 idem semper, nihil materia differens nec per uarios redinte-
 gratus sapes, sed aut fitilla de milio aut sit panis ex farre
 aut, ut saecula imitemur antiqua, ex cinere caldo glandes aut
 ex ramis agrestibus baculae. potio autem uini sit prorsus in-
 20 cognita nec sedandae aliud admoneatur siti quam liquor purus
 e fontibus caldore ignis intactus et, si fieri potis est, manibus
 subministratus cauis. fiet enim familiaris e more consuetudo
 in naturam uersa nec adpetitio porrigetur ulterius, esse am-
 pliùs nesciens quod petatur. quorsum igitur haec spectant? 22
 25 ut, quoniam creditum est, animas diuinas atque immortales
 esse et ad hominum corpora disciplinis cum omnibus aduolare.
 experiamur ex isto quem hoc genere uolumus educari, capiatne

1 et om Urs   lucunam signauit   3 pythagorea P   4 diuini
 Sab: diuini P   6 et Sab: ut P   8 sermonis alicuius simili-
 tudinem scripsi: sermonis alicuius P   sermone alicuius Sab sermonem
 aliquem Gel sermones aliquos Urs   9 diducat Gel: deducat P
 14 inferatur Sab   15 inferatur P   16 redintegratus Sab: red-
 integratos P   17 fitilla Sabm: fit illa P sit ille Sab   18 glan-
 des Sab: grandes P   20 furus P corr   22 subministratus Gel:
 subministratum P   23 porrigetur Urs: corrigitur P   25 atque
 Valenus: adeo P a deo Sab atque adeo Urs

f. 38^b res fidem an sit leuiter credita et frustrabili | expectatione
 praesumpta. procedat igitur nobis solitudine in operta nutritus
 quot uultis annos agens: uultis uicenarius? uultis tricenarius?
 immo cum annos fuerit quadraginta permensus, mortalium
 conciliis inferatur, et si uerum est, illum principalis esse sub- 5
 stantiae portionem † iam laeta ex fontibus uitae deriuatum
 hic agere, antequam notitiam rei sumat alicuius aut sermone
 imbuatur humano, det responsum rogatus, quisnam sit ipse
 aut quo patre, quibus sit in regionibus editus, quo pacto aut
 quanam ratione nutritus, quid operis aut negotii celebrans 10
 ante acti temporis decurrerit aeuitatem: ita ille non omni pecore
 ligno saxo obtunsior atque hebetior stabit, non missus in res
 nouas et numquam sibi ante cognitatas ipsum sese est ante
 omnia nesciturus? poteritne, si quaeras, sol quid sit osten-
 dere, terra maria sidera nubes nebula pluuiae tonitrua nix 15
 grando? poterit arbores scire quid sint, herbae aut gramina,
 23 taurus equus aut aries, camelus elephantus aut miluus? esu-
 rienti si dederis uuam mustaceum caepe carduum cucumerem
 ficum, sciet posse sedari omnibus ex his famem aut quo genere
 singula esse debeant esui? ignem si plurimum feceris aut 20
 uenenatas circumposueris bestias, nonne ibit per medias flam-
 mas uiperas solifugas, esse noxias nesciens et timere ipsum
 quid sit ignorans? iam uero si uestem, si superlectilem ponas
 f. 39 in medio tam urbanam | quam rusticam, eritne, idem ut
 possit discriminare, discernere, cui negotio res quaeque con- 25
 ueniat, cuius muneris adcommodata sint usui? indicet in quos
 habitus uestis stragula facta sit, mitra strophium fascia

1 expectatione *Sab*: expectatio *P*   3 quod *P* *corr*   6 porti-
 onem *Gel*: portione *P*   iam laeta] et *Gel* tam lectam (lautam *Zin-*
kius) et *Stewechius* tam laetam *Salm* iam laetae *Vahlenus*   13 est]
 esse *Sab*   15 plubiae *P*   17 camellus *P* *corr*   elefantus *P*
 mulus *Stewechius*   18 mustacium *P*   19 is *P* *corr* *c*   20 de-
 beant esui? *Salm*: debeant et sui *P* debeant? et sibi *Sab* debeat? et
 sibi *Urs*   22 solifugas *Sab*: solisfugas *P*   25 discernere *expun-*
xit c', om *Sab*   27 strofium *P*

puluinus mucinnium laena calautica mantele mastruca soc-
 cus solea calceus? quid si adicias quaerere rota quid sit
 aut tribula, nannus dolium cupa, trapetum uomis aut cri-
 brum, mola buris aut sarculum? quid arquata si sellula, acus
 5 strigilis polubrum siliquastrum trulla lancicula candelabrum
 pattioea scopae scyphus saccus? quid si cithara tibia ar-
 gentum aes aurum codex radius liber? quid instrumenta si
 cetera quibus uita succingitur et continetur humana? ita ut
 diximus ille non bouis ritu aut asini, porci aut si ullum est
 10 animal tardius, conspiciet haec quidem formaturas uarias re-
 spectans sed quae sint singula nesciens et quam in causam
 possideantur ignorans? nonne nocem si fuerit necessitate ali-
 qua coactus emittere, ut solemne est mutis, inarticulatum
 nescio quid ore hiantē clamabit? quid in Menone, o Plato, 24
 15 quaedam rationibus numeri admota ex puerulo sciscitaris et
 ex eius niteris responsionibus comprobare, quae discamus non
 discere sed in eorum memoriam quae antiquitus noueramus
 redire? qui si tibi uere respondet — non enim nos conuenit
 fidem rebus abiudicare quas dicis — non rerum scientia sed in-
 20 tellegentia ducitur, et ex eo quod aliquos numeros cottidianis
 habet ex usibus notos fit ut sequatur rogatus et ipsa illum
 semper | multiplicationis adducat accessio. quodsi uere confidis f. 39^b
 immortales huc animas et plenas scientiae peruolare, adules-
 centulum istum rogare desinito, quem esse conspicias gnarum
 25 rerum et humanitatis esse in finibus constitutum: quadra-
 genarium istum ad te uoca et ex eo percontare non abstrusum

14 p. 82 sqq.

1 lena *P* calautica *P* utica *Sab* tunica *Gel* calantica *Salm*
 soccus solea calceus *Sab*: soccos solex calceos *P* 2 querere *P om*
Sab rota] traha *Urs* 3 cribrum *Sab*: cibum *P* 4 sit
Elmenhorstius 5 strigil *Sab* polubrum *Gel*: colubrum *P*
 lenticula *Urs* 6 pattioeas *P om* *Sab* batiolae *Meursius* batiaca
Salm scopae *Gel*: scophae *P* sacus *P* si *Sab*: sit *P*
 cithera *P corr* 7 aurum *om Sab* 9 bouis *Urs*: uobis *P*
 11 sed *Urs*: et *P* 13 mutis *Gel*: multis *P* 14 clamauit *P*
corr c 15 numeri *Sab*: muneris *P* sciscitaris et *Sab*: sciscitari
 sed *P* 16 quae *Sab*: quas *P* 19 adiudicare *Sab* 23 hunc
P corr 24 gnarum *Urs*: ignarum *P* 25 esse *del Urs*
 26 percontrare *P corr*

aliquid, non inuolutum, non de triangulis, non de quadratis, quid sit cubus aut dynamis, sesqueoctauus aut sesquetercius † ultimus, sed quod in medio situm est, bis bina, bis terna quam efficiant summulam quaerito. uolumus uidere, uolumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat quaestionem. 5 ita ille sensurus est, quamuis ei pateant aures, an aliquid dicas, an aliquid quaeras, an tibi ab sese responderi aliquid postules? et non stipes ut aliquis aut Marpesia ut dictum est rupes stabit elinguis et mutus, hoc ipsum ignorans et nesciens, secum potius an cum altero conloquaris, cum altero sermocineris an secum, oratio sit ista quam promis an sonitus uocis nihil rerum significans sed inani continuatione pertractus? 25 quid dicitis, o uiri plus quam satis est uobis ex aliena generositate tribuentes? haecine est anima docta illa quam dicitis, immortalis perfecta diuina, post deum principem rerum et 15 post daemones et genios locum optinens quartum et affluens ex crateribus uiuis? hic est ille pretiosus et rationibus homo augustissimis praeditus, mundus minor qui dicitur et totius £. 40 in speciem similitudinemque mundi fabricatus | atque formatus, nullo melior ut apparuit pecore, obtusior ligno, saxo? qui nesciat homines et in mutis semper solitudinibus degat, demoretur, iners † ualeat inaere, quamuis annis uiuat innu-

8 Verg. Aen. 6,471

1 inuolutum *Sab*: uolutum *P*   2 cubus *Urs*: dib; *P*   dynamis *Salm*: dynamus *P* pyramis *Urs*   sesquioctauus *Sab*   sesquitercius *Sab*   3 numerus *Urs* ultimo *Salm* arithmus ?   4 summulam quaerito *Sab*: summula quaerit *P*   7 tibi *om Sab*   ab sese respondere *Meursius tamquam ex codice*: absenseris ponderi *P* ab se responderi *Sab*   8 marpesia*   9 stauit *P corr*   10 cum altero sermocineris an secum *del Meursius*   11 promis an *Sab*: promisa *P*   12 pertractus *Sab*: pertractum *P*   14 haecine est anima *Gel*: haec intestamina *P*   16 daemones et genios *Klussmannus*: mentes geminas *P*   affluens *P*   17 crateribus *P*   praetiosus *P*   18 augustissimis praeditus *Sab*: angustissimis praeditis *P*   19 similitudinemque mundi *scripsi*: similitudinis *P* similitudinemque *Urs*   20 qui cum ?   22 demoretur *Sab, r*: demoret *P* idem erit *Salm* demoretur iners *uulgo*   ueluti puer *Gel* ualeat manere *Salm* uelut infans est ?   uibat *P*

meris et numquam nodis corporeis eximatur. sed cum scholas
attigerit et magistrorum fuerit institutionibus eruditus, efficitur
prudens, doctus et quam nuper habuerat imperitiam ponit. et
asellus et bos aequae usu atque assiduitate cogendi discit arare
5 ac molere, equus iugum subire et agnoscere in curriculo flexiones,
camelus sese summittere siue cum sumit onera siue cum ponit,
columba manumissa reuolare ad dominicas sedes, canis cum inuenerit
praedam cohibere et continere latratum, uerba psittacus et integrare
et nomina rostris expromere. sed **26**
10 ego cum audio nescio quid praestans animam dici, deo uicinum
et proximum, scientem huc omnia superioribus aduentare de saeculis,
nolo illam discere sed docere nec ex docta ut dicitur elementariam
fieri sed retinentem res suas corporibus semet circumligare terrenis.
nisi enim sese habuerit res ita, discerni
15 qui poterit, utrumne illud quod audit reminiscatur an discat,
cum multo facilius sit credere, discere illam quod nesciat quam
oblitam quod paulo ante sciebat. ex oppositu corporis amittit
repententiam priorum. et ubi est illud quod dicitur, † incorporalis
animas substantiam non habere? quod enim
20 nullius est corporis, oppositione alterius non ineditur nec potest
aliquid sua de ui perdere | id quod non potest tactum rei f. 40^b
oppositae sustinere. ut enim numerus sine corporibus constitutus,
quamuis mille corporibus obruatur, intactus et inuiolabilis constat,
ita necesse est animas, si sunt ut perhibetur incorporeae,
25 obliuionem priorum nullam pati, quamuis eas solidissimae corporum
circumligauerint uinctiones. quid quod eadem

1 scholas *P*   2 efficitur *Salm*   3 ponit *Salm*   4 cogente
Sab   6 camellus *P corr*   7 reuolare *Gel*: reuocare *P*
9 psittapus *P corr*   et om *Urs*, *Salm*   integra *Urs*   rostris
scripsi: corsus *P*   prorsus *Sab*   coruus *Salm*   exprimere *Urs*
10 praestans *P corr*   11 hunc *P corr*   12 saeculis] sedibus
Urs   15 audi' *P*   16 sit *add Urs*   17 sciebat et (ex) oppo-
situ *uulgo*   ex *Urs*: et *P*   18 amitti *Gel*   amittere *Urs*
19 incorporalem *Urs*   incorporales *Steuvechius*   corporalem ?   animas
in anima *corr P*   anima *Sab*   21 sua de ui *Oehlerus*: suaderi *P*   uideri
Urs   22 sine *scripsi*: in *P*   in corporibus] incorporeus *Urs*
24 in corpore *P corr c*   25 obliuionem *Gel*: obliuione *P*   26 circum-
ligaberint *P corr*   uinctiones *Urs*: iunctiones *P*

ratio non tantum incorporeas indicat eas non esse, uerum etiam priuat immortalitate has omnis et ad fines adplicat quibus uita consueta est terminari? quicquid enim causa ingruente nonnulla ita mutatur et uertitur ut integritatem suam retinere non possit, id necesse est iudicari natura esse passiuum. quod 5 autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile

27 esse ipsa passibilitate interueniente denuntiatur. ergo si et animae perdunt omne quod nouerant, corporalibus uinculis occupatae patiantur necesse est aliquid quod eas efficiat obliuionis induere caecitatem. neque enim nihil omnino perpessae 10 aut integritatem conseruantes suam possunt rerum scientiam ponere aut in alios habitus sine sui mutabilitate transire. atquin nos arbitramur, quod est unum, quod immortale, quod simplex, quacumque in re fuerit, necessario semper suam retinere naturam nec debere aut posse aliquid perpeti, si 15 modo esse perpetuum cogitat et in finibus propriae immortalitatis haerere. omnis enim passio leti atque interitus ianua est, ad mortem ducens uia et ineuitabilem rebus adferens func-

f. 41 tionem *: quam si sentiunt animae | et tactui eius atque incursionibus cedunt, usu et illis est uita, non mancipio tradita, 20 quamuis aliter quidam inferant et rei tantae fidem suis in

28 argumentationibus ponant. ac ne tamen instructi non plenius abeamus neu rideamur a uobis, quemadmodum dicitis animas, cum terrenis fuerint corporibus inuolutae, priorum reminiscientiam non habere, cum in ipsis corporibus positae et prope 25 insensibiles eorum commixtione perfectae pertinaciter et fideliter teneant ea quae ante annos plures, si uelis dicere uel

2 pribat *P corr*   immortalitate *Sab*: immortalitatem *P*
 4 ut *Sab*: et *P*   7 denuntiatur *Sab*: denuntiat *P*   9 obliuionis
P corr   13 arbitramur *P*   15 aliquid *Gel*: aliquod *P*
 18 inaeuitabilem *P*   19 lacunam *signaui*: intercidit necessitas uel
simile uerbum   anime *P*   20 caedunt *P*   illis *Gel*: illius *P*
 23 ne (neu *scripsi*) rideamur *Meursius*: ne uideamus *P* ne (neu *Hildebrandius*) uideamur *Sab* audiamus *Gel* audire auemus *Urs* scire auemus
Salm uideamus ne audiamus *Klussmannus*   24 reminiscientiam *Sab*:
 reminiis sententia *P*   26 effectae *Urs*   fideliter *Sab*: fideli *P*
 27 aea *P corr*

octoginta uel hoc amplius. uel fecerunt uel passae sunt uel
 locutae sunt uel audierunt. si enim obstaculo perficitur cor-
 poris, ne meminerint eorum quae iamdudum et ante hominem
 sciebant, magis est ut ea debeant obliuisci quae conclusae in
 5 corporibus factitarunt quam quae foris positae ac nondum
 hominibus coniugatae. quod enim rebus ingressis priorum
 repetentiam detrahit, et intra se gesta inrecordabili debet ob-
 literatione deperdere. una enim causa res duas efficere ac sibi
 contrarias non potest, ut aliorum memorias sopiat, alia patia-
 10 tur actoris in recordationem uenire. quod si animae quas uoca-
 tis membrorum impediuntur obstaculo, quominus artes suas
 atque antiquas reminiscantur, in corporibus ipsis quemadmodum
 constitutae meminerunt et sciunt animas se esse et corporalem
 substantiam non habere, immortalitatis condicione mactatas,
 15 quem teneant in rebus gradum, quo sint | ordine a deo patre f. 41
 discretae, ad infima haec mundi quam ratione peruenerint,
 quas ex quibus circulis qualitates, dum in haec loca labuntur,
 adtraxerint? quemadmodum, inquam, sciunt doctissimas se
 fuisse et obstructione corporum amisisse quae nouerant? et hoc
 20 ipsa enim nescire debuerant, si aliquid eis labis corporalis
 inuexisset adiunctio: nam scire quid fueris et quid hodie non
 sis, non est signum memoriae perditae sed comprobatio indi-
 ciumque seruatae. quae cum ita se habeant, desinite, quaeso, 29
 desinite res paruas atque exigui mominis immanibus pretiis
 25 aestimare, desinite hominem, proletarius cum sit, classicis, et
 capite cum censeatur, adscribere ordinibus primis, cum sit
 iuops, paupere lare et tugurii pauperis nec patriciae claritatis

5 positae ac *scripsi*: positae *P* positae et *Urs* 6 rebus *del Rigal-*
tius se ? rerum ? 9 contrarias *Gel*: contraria *P* 12 atque *om*
Urs antiqua *Oberthuerius* 'aut antiqua scribendum est aut, id
 quod malo. substantiuum neutrum plurale intereidisse uidetur' *Kluss-*
mannus 15 teneant *Gel*: tenent *P* 16 infima *P* 20 labis
Sab: labes *P* 22 *posed* *P* 23 seruatae *Sab*: seruare *P*
 24 mominis *Meursius*: nominis *P* praetiis *P* 25 desinit *e* *P*
 proletarius *Gel*: proletari *P* protelari *Sab* classicis *Urs*: classicus
P classibus *Gel* 26 capite (e ex ae) *P* caput *Sab* cum *add*
Gel 27 paupere *Kettnerus*: pauper *P* patriciae *Gel*: patriae *P*

unquam meritis nuncupari. cum enim uos oporteret uiros
 recti atque integritatis auctores typhum et adrogantiam
 frangere, quorum alis cuncti extollimur et inani disten-
 dimur uanitate, non tantum accidere mala ista non censetis,
 uerum quod grauius multo est, addidistis causas quibus et
 uitia crescerent et inemendabilis nequitia permaneret. quis est
 enim hominum, quamuis ille sit indolis infamia semper atque
 ignominiosa fugientis, qui cum dici exaudiat uiris ab sapien-
 tibus maxime, immortalis animas esse nec factorum esse obnoxias
 legibus, non in omnia flagitia praeceps se ruat, non securus,
 42 f. intrepidus res obeat atque | adgrediatur illicitas, non denique
 omnia suis cupiditatibus largiatur quae libido inpotens iusserit,
 impunitatis praeterea etiam libertate munita? quid enim prohi-
 bebitorum, quominus haec faciat? metus supernae potestatis iudi-
 ciumque diuinum? et qui poterit territari formidinis alicuius
 horrore, cui fuerit persuasum tam se esse immortalem quam
 ipsum deum primum nec ab eo iudicari quicquam de se posse,
 cum sit una immortalitas in utroque nec ui alterius altera
 30 condicionis possit aequalitate uexari? sed memoratae apud in-
 feros poenae et suppliciorum generibus multiformes? et quis
 erit tam brutus et rerum consequentias nesciens, qui animis
 incorruptibilibus credat aut tenebras Tartareas posse aliquid
 nocere aut igneos fluuios aut caenosis gurgitibus paludes aut
 rotarum uolubiliu[m] circumactus? quod enim contiguum non
 est et ab legibus dissolutionis amotum est, licet annibus am-
 25 biatur flammis, torrentium fluminum uoluatur in caeno, sa-
 xorum imminentium casibus et immanium montium operiatur

1 meritis <i>Sab</i> : meritis <i>P</i>	meritus heres?	patris clari, tantis
cum meritis nuncupare <i>Salm</i>	2 auctores <i>P corr</i>	typhum <i>P</i>
Typhaeum <i>Sab</i> Typhoeum <i>in err</i>	3 alis <i>Urs</i> : malis <i>P</i>	inani
<i>Urs</i> : inanium <i>P</i> inani omnes?	4 alas istas <i>Urs</i>	non add
<i>Klussmannus</i>	7 infamiam <i>Sab</i>	9 immortalis (<i>i in e corr</i>) <i>P</i>
10 se <i>om Gel</i>	securus <i>expunxit c, om Sab</i>	14 supernae <i>Urs</i> :
superbae <i>P</i> superae <i>idem Urs coniecit</i>	17 quicquam <i>P corr r</i>	
18 ui <i>Meursius</i> : in <i>P</i>	19 conditionis <i>P</i>	20 equis <i>Sab</i>
24 <i>in mg c</i> P	25 a ^m otum <i>P</i> tutum <i>Salm</i>	annibus <i>scripsi</i> :
omnibus <i>ex</i> omnius <i>P</i>	26 flammis <i>scripsi</i> : flammis <i>P</i>	
torrentium <i>Sab</i> : terrentium <i>P</i>	flammis torrentium fluminum, uol-	
uatur <i>uulgo</i>	caeno <i>Sab</i> : caeno non <i>P</i>	

ruinis, inlibatum necesse est permaneat et intactum neque
 ullum sensum mortiferae passionis adsumere. quid quod ista
 persuasio non tantum est incitatrix ad uitia libertate ex ipsa
 peccandi, uerum etiam philosophiae ipsius causam tollit et ina-
 5 niter eam suscipi superuacanei | operis difficultate declarat. f. 42^b
 nam si uerum est, animas nullius esse participes finis et cum
 omnibus saeculis aeuorum perpetuitate procedere, quid periculi
 res habet contemptis praetermissisque uirtutibus, quibus est
 contractior atque horridior uita, uoluptatibus se dare ac per
 10 omnia libidinum genera effrenatum spargere immensae cupidi-
 tatis ardorem? ne deliciis marceat et corrumpatur mollitudine
 uitiorum? et qua poterit ratione corrumpi id quod immortale,
 quod semper est et nulli obnoxium passioni? ne sordescat et
 polluat actionum turpium foeditate? et qui poterit pollui
 15 corporalem quod substantiam non habet, aut ubi sedem con-
 taminatio ponere, ubi spatium nullum est in quo nota se possit
 ipsius contaminationis adfigere? rursus uero si animae leti
 adeunt ianuas, Epicuri ut sententia definitur, nec sic causa est
 competens, cur expeti philosophia debeat, etiamsi uerum est
 20 purgari haec animas atque ab omni puras uitiositate praestari.
 nam si communiter obeunt et cum ipsis corporibus sensus eis de-
 perit extinguiturque uitalis, non tantum est erroris maximi
 uerum stolidae caecitatis, frenare ingenitos adpetitus, cohibere
 in angustiis uitam, nihil indulgere naturae, non quod cupi-
 25 dines iusserint atque instigauerint facere, cum nulla te praemia
 tanti laboris expectent cum dies mortis aduenerit et corporali-
 bus fueris uinculis exsolutus. medietas | ergo quaedam et **31**
 animarum anceps ambiguaque natura locum philosophiae peperit f. 43
 et causam cur appeteretur inuenit, dum periculum scilicet ex

2 adsumat *Urs*   5 superuacanei *Sab*: superuacuaneis *P* superuacua
Stewechius   8 uirtutibus *P*   10 spatiari *Stewechius*
 11 ardore *Stewechius*   merceat *P corr*   16 ponere *Sab*: poue-
 ret *P*   17 russus *P*   18 sic *Sab*: si *P*   19 filo^ophia *P*
 sit *Urs*   20 hac *Urs*: has *P*   21 cum *Urs*: in *P*   22 bita-
 lis *P*   26 aduenerit *P*   28 philosophiae *P*   29 appeteretur
Sab, r: appetere cur *P*

malis iste formidat admissis, alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat et cum officio uitam iustitiaque traducat. inde est quod inter doctos uiros et ingeniorum excellentia praeditos de animarum qualitate certamen est et eas alii dicunt mortali esse natura nec diuinam posse substantiam sustinere, alii uero 5 perpetuas nec in naturam posse degenerare mortalem. quod istud ut fiat, medietatis efficitur lege, quod et illis argumenta sunt praesto, quibus eas passiuas atque interibiles esse inuenitur, et his contra non desunt quibus esse diuinas immortalesque 32 monstratur. haec cum ita se habeant et cum ab summo tra- 10 ditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis et faucibus constitutas, posse tamen longaeuas summi principis munere ac beneficio fieri, si modo illum temptent ac meditentur adgnoscerere — eius enim cognitio fermentum quod- dam est uitae ac rei dissociabilis glutinum — tum deinde 15 feritate atque inhumanitate depositis resumant ingenia mitiora, ut ad illud quod dabitur esse possint paratae, quid est quod a uobis tamquam bruti et stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus et mancipauimus nos deo? aduersus f. 43^b ictus noxios | et uenenatos colubrarum morsus remedia saepe 20 conquirimus et protegimus nos lamminis, Psyllis Marsis uendentibus aliisque institoribus atque planis, ac ne nobis frigora solesque incommodent rapidi, munimenta domorum ac 33 uestium sollicitae praeparamus diligentia cautionis. mortis nobis cum proponatur metus id est animarum interitus, quid? 25 non ex commodi facimus sensu quo amamus nos omnes, quod eum qui nobis spondet tali a periculo liberaturum retinemus amplectimur animisque ipsis nostris, si modo iusta est uicissitudo, praeponimus? uos uestrarum animarum salutem in ipsis

6 naturam <i>r</i> , <i>Salm</i> : natura <i>P</i>	mortali <i>Sab</i>	quid <i>Sab</i>
8 interibiles <i>Sab</i> : interribiles <i>P</i>	esse <i>add Orellius</i>	8 his <i>Sab</i> :
hii <i>P</i>	10 monstratur <i>Sab</i> : monstrantur <i>P</i>	12 longaeuas
(u ex b) <i>P</i>	13 ullum <i>Sab corr in err</i>	21 Psyllis <i>Sab in err</i> :
phyllis <i>P</i>	Marsisue <i>Oehlerus</i>	22 institoribus <i>Sab</i> : institutori-
bus <i>P</i>	23 munimenta <i>Sab</i> : monimenta <i>P</i>	24 diligentia <i>Sab</i>
<i>in err</i> : diligentiam <i>P</i>	25 quid non <i>uulgo</i> quin <i>Urs</i>	26 com-
muni <i>Urs</i>	facimus <i>Sab</i> : facinus <i>P</i>	sensus <i>P corr</i>
uel quid <i>Urs</i>	28 uicissitudo <i>Sab</i> : ut uicissitudo <i>P</i>	quin

uobis reponitis fierique uos deos uestro fiditis intestinoque conatu; at uero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus naturam intuentes nostram uirium esse nullarum et ab suis^o adfectibus in omni rerum contentione superari. uos cum
 5 primum soluti membrorum abieritis e nodis, alas uobis adfuturas putatis quibus ad caelum pergere atque ad sidera uolare possitis; nos tantam reformidamus audaciam nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere, cum et hoc
 10 ipsum habeamus incertum, an uitam accipere mereamur et ab lege mortalitatis abduci. uos in aulam dominicam tamquam in propriam sedem remeatueros uos sponte nullo prohibente praesumitis; at uero nos istud rerum sine domino fieri neque speramus posse neque ulli | hominum tantum potestatis attribui f. 44
 licentiaeque censemus. cum igitur haec ita sint, quaenam 34
 15 iniustitia tanta est, ut fatui uobis credulitate in ista uideamur. cum uos et similia credere et in eadem uideamus expectatione uersari? si inrisione existimamur digni, quod spem nobis huiusmodi pollicemur, et uos eadem expectat inrisiono, qui spem uobis immortalitatis adsciscitis. si tenetis alioqui sequiminique
 20 rationem, et nobis aliquam portionem ex ista ratione concedite. si nobis haec gaudia, hoc est uiam fugiendae mortis, Plato in Phaedro promisisset aliusue ex hoc choro possetque eam praestare atque ad finem pollicitationes adducere, consentaneum fuerat eius suscipere nos cultus a quo tantum doni expectaremus et muneris. nunc cum eam Christus non tantum
 25 promiserit uerum etiam uirtutibus tantis manifestauerit posse compleri, quid alienum facimus aut stultitiae crimen quibus rationibus sustinemus, si eius nomini maiestatique substernimur, a quo speramus utrumque, et mortem cruciabilem fugere et

2 at Sab: ac P	5 e Urs: se P	senodes Sab enodes Gel
7 nostra Sab: nostram P	ducimus Sab: dicimus P	8 sedes
Salm	14 licentiaequeae P corr c	19 alioqui Oelderus: aliquis
P aliquam Sab	20 aliquem P corr	21 uiam Sab: uia P
22 in add Gel	foedro P Phaedone Gel	**ex P
Sab: ad in P	pollicitationes Hildebrandius: pollicitationis P	23 ad
24 cultus Sab: cultos P	28 susternimur Sab: substernimus P	

35 uitae aeternitate donari? sed si animae, inquit, mortales et
 qualitatis sunt mediae, immortales quemadmodum fieri mediis
 ex qualitatibus possunt? si nos istud nescire dicamus ac tan-
 tummodo auditum ex potentiore credidisse, ubi nostra uidebitur
 credulitas lapsa, si omnipotenti credidimus regi nihil esse 5
 f. 44^b difficile, nihil arduum, si quod | impossibile nobis est factu,
 illi possibile atque ad modum obsecutionis paratum? est enim
 quod obstare eius uoluntatibus possit, aut quod esse uoluerit,
 non necessario sequitur ut fiat? an numquid nostris ex diui-
 sionibus colligemus, quid aut fieri possit aut non possit, nec 10
 rationes considerabimus nostras tam esse mortales quam sumus
 nos ipsi et nullius apud principem mominis? et tamen, o isti,
 qui mediae qualitatis animas esse non creditis et in medio
 limite uitae atque interitus contineri, nonne omnes omnino,
 quos esse opinatio suspicatur, dii angeli daemones aut nomine 15
 quocumque sunt alio, qualitatis et ipsi sunt mediae et in am-
 biguae sortis condicione nutabiles? nam si omnes concedimus,
 unum esse rerum patrem, immortalem atque ingenitum solum,
 nihilque omnino ante illum quod alicuius uocaminis fuerit
 inuenitur, sequitur ut hi omnes quos opinatio credit deos esse 20
 mortalium aut ab eo sint geniti aut eo iubente prolati. si sunt
 prolati et geniti, et ordinis sunt posterioris et temporis; si
 ordinis posterioris et temporis, ortus necesse est habeant et
 exordia natiuitatis et uitae: quod autem habet introitum et
 uitae incipientis exordium, necessario sequitur ut habere debeat 25
 36 et occasum. sed immortales perhibentur dii esse. non ergo
 natura, sed uoluntate dei patris ac munere. quo igitur pacto
 immortalitatis largitus est donum deis die certa prolatis, et
 animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quamuis

1 uitam *Sab*   mortales *Salm*: mortalis *P*   et *Salm*: est
P om Sab   3 tantummodo *P corr*   6 factu *Sab*: factū *P*
 7 admodum executioni *Sab*   9 no *P corr r*   sequatur *Sab*
 non quid *Sab*   diuinationibus *dubitanter Klusmannus*   12 no-
 minis *Sab*   14 limitae *P corr*   17 mutabiles *Gel*   20 hii *P*
 credit *Sab*   21 iuente *P*   prolati. si sunt *Urs*: prolati sunt
P prolati sint Sab   22 et temporis si ordinis posterioris *add c*
 28 largitus *Urs*: largiter *P*   deis *Urs*: dei *P*   die *add Klus-*
mannus   certa] ex se *Urs* sorte incerta *Zinkius*   29 quamuis
Sab: quas uis *P*

eas mors saeva posse uideatur extinguere et ad nihilum | red- f. 45
 actas inremeabili abolitione delere. Plato ille diuinus multa
 de deo digna nec communia sentiens multitudini in eo sermone
 ac libro cui nomen Timaeus scribitur deos dicit et mundum
 5 corruptibilis esse natura neque esse omnino dissolutionis ex-
 pertes, sed uoluntate dei regis ac principis uinctione in perpetua
 contineri. quod enim recte sit uinctum et nodis perfectissimis
 conligatum, dei bonitate seruari: neque ullo ab alio nisi ab
 eo qui uinxit et dissolui, si res poscat, et salutari iussione
 10 * donari. ergo si res est ita nec aliud conuenit uel existi-
 mare uel credere, quid animas admirari mediae dici qua-
 litatis a nobis, cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse
 naturas, sed continuam et inocciduum uitam principali beni-
 uolentia subrogari? si enim forte nescitis et antea uobis in-
 15 cognitum propter rei nouitatem fuit, accipite sero ac discite
 ab eo qui nouit et protulit in medium Christo, non esse animas
 regis maximi filias nec ab eo quemadmodum dicitur generatas
 coepisse se nosse atque in sui nominis esse substantia praedicari.
 sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis et potentiae
 20 gradibus satis plurimis ab imperatore diiunctum, eius tamen
 ex aula et eminentium nobilem sublimitate natalium. quodsi 37
 essent ut fama est dominicae prolis et potestatis animae gene-
 ratio principalis, nihil eis ad perfectionem | defuisset uirtute f. 45^b
 perfectissima procreatis, unum omnes intellectum habuissent
 25 unumque consensum, aulam semper incolerent regiam nec
 praetermissis beatitudinis sedibus, in quibus augustissimas
 nouerant retinebantque doctrinas. imprudenter adpeterent ter-
 rena haec loca, tenebrosis ut corporibus inuolutae inter pituitas
 et sanguinem degerent, inter stercoris hos utres et saccati

4 p. 41

4 libro *Sab*: libri *P*   inscribitur *Sab*   5 corruptibiles *e* cor-
 ruptibili *Sab*   8 ab alio nisi *Urs*: abolitionis* *P*   9 poscat *P*
 missione *Gel* uinctione *Salm*   lacunam signari: interciderunt dono
 immortalitatis uel similia   10 enodari *Vahlenus*   est ita *sie*
e (?)   11 dici* *P*   15 propte *P* *corr e*   18 esse substantia
Klusmannus: esse sententia *P* essentia *Urs*   19 alterum *Gel*: ad
 alterum *P*   23 defuisset *Sab*: defuisse *P*   uirtutem *P* *corr*
 24 hausissent *Urs*   26 augustissimas *Sab* *corr in err*   27 reti-
 nebrantque *P* *corr*

obscenissimas serias umoris. sed habitari oportuit et has partis, et idcirco huc animas tamquam in colonias aliquas deus omnipotens misit. et quid homines prosunt mundo aut ob rei cuius sunt necessarii causam, ut non frustra debuisse credantur parte in hac agere et terreni esse corporis inquilini? ad consum- 5 mandam molis huius integritatem partem aliquam conferunt, et nisi fuerint additi, imperfecta et clauda est uniuersitatis haec summa? quid ergo, si homines non sint, ab officiis suis cessabit mundus, uicissitudines suas non peragent sidera, aestates atque hiemes non erunt, uentorum flamina conticescent nec ex coactis 10 et pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta laturo? atquin necesse est cuncta suos ire per cursus nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiamsi nomen in mundo nullum hominis audiatur orbisque iste terrarum f. 46 solitudinis uacuae silentio | conticescat. quemadmodum ergo 15 iactatur, habitatorem debuisse regionibus his addi, cum ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionem redire omniaque eius studia commoditatem semper spectare priuatam nec a fini- 38 bus propriae utilitatis abscedere? quid enim prodest mundo, ut ab rebus incipiam seriis, maximos reges hic esse? quid 20 tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque amplissimas potestates? quid rei militaris experientissimos duces, capiendarum urbium peritos, in equestribus proeliis aut in pedestri pugna immobiles atque inuictissimos milites? quid oratores grammaticos poetas? quid scriptores dialecticos musicos? 25 quid pantomimos, quid mimulos histriones cantores tuba tibiis calamoque flatantes? quid cursores, quid pugiles quadrigarios desultores grallatores funiambulos praestigiatores? quid picarios salinatores bolonas unguentarios aurifices au-

1 obscaenissimas saerias <i>P</i>	umoris <u>addidi</u>	partes <i>c</i>
4 sunt <i>Gel</i> : sint <i>P</i>	5 terrenis <i>P corr</i>	8 cessauit <i>P corr c'</i>
12 adquin <i>P corr</i>	13 cursus <i>Sab</i> : cursum <i>P</i>	20 regis <i>P</i>
<i>corr c</i>	23 aut im pedestri <i>P corr r</i>	24 immouiles <i>P corr</i>
inbictissimos <i>P corr</i>	27 tibia <i>Sab</i>	28 grallatores <i>Sab</i> : gallatores <i>P</i>
29 qui ^d <i>P</i>	picarios <i>scripsi</i> : pigarios <i>P</i>	bigarios <i>Sab</i>
cybarios <i>Salm</i>	uolones <i>Sab</i>	

cupes uannorum sirpiarumque uitores? quid fullones lanarios phrygiones cocos panchrystarios muliones lenones lanios meretrices? quid institorum alia genera, quid professorum et artium, quibus enumerandis omnis aetas angusta est, rationibus conferunt et constitutionibus mundi, ut sine hominibus condid non potuisse credatur nec optenturus integritatem sui, nisi ei **39** contentio animalis miseri et superuacui iungeretur? nisi forte rerum dominus, quae temeritatis est maximae humano ex ore depromere, | idcirco ex se genitas huc animas misit, ut quae **f. 46^b** fuerant apud se deae, corporei tactus et terrariae circumscriptionis expertes, humana inmergerentur in semina, feminarum ex genitalibus prosilirent, ineptissimos ederent continuarentque uagitus. exsugerent fellitantes mammas, proluuie linerent et madidarent se sua, tunc ad silentium pauidae nutricis motibus **15** et crepitaculis adducerentur auditis. idcirco animas misit, ut quae fuerant simplices et bonitatis nuper innoxiae, simulare in hominibus discerent, dissimulare mentiri circumscribere fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud uoluere aliud in facie polliceri, inlaqueare, decipere dolis atque insidiis **20** nescios, per innumeras artes malitiarum uenena conquirere et ad usum temporis pellaciae mobilitate formari? idcirco animas misit, ut in pacata et placida tranquillitate degentes adsumerent ex corporibus causas quibus ferae fierent et immanes, simultates atque inimicitias gererent, consererent inter se bella, **25** expugnarent atque euerterent ciuitates, seruitutis opprimerent et manciparent se iugo et ad ultimum fierent alterius altera potestatis natalium condicione mutata? idcirco animas misit, ut inmemores ueritatis effectae et quidnam esset deus oblitae simulacris inertibus supplicarent, ligna aera et lapides diuina

1 uinctores <i>Sab</i>	2 frygiones <i>P</i>	panchrestarios <i>Turnebus:</i>
panchrystarios <i>P</i>	3 institorum <i>Sab:</i> institutorum <i>P</i>	4 omnis. <i>P</i>
5 conferre <i>Sab</i>	8 rerum dominus <i>Vahlenus:</i> rex mundus <i>P</i>	rex mundi <i>Sab</i>
10 deae <i>P</i>	quae <i>Vahlenus:</i> quem <i>P</i> quod <i>Urs</i>	hore <i>P corr</i>
seminas <i>P corr</i>	13 ex*ugerent <i>P</i>	14 tunc] et ut <i>Sab</i>
uidi <i>Sab</i>	17 dissimulare mentiri <i>Sab:</i> dissimularent iri <i>P</i>	11 se-
18 adolatoria <i>P</i>	20 nesci's <i>P</i>	ninumeras <i>P corr r</i>
21 pellaci <i>Urs</i>	formare <i>Sab</i>	23 faerae <i>P corr</i>
		24 uella <i>P corr</i>

f. 47 adloquerentur | ut numina, auxilia poscerent caesorum animantium cruore, nullam sui facerent mentionem, quinimmo ex his aliae ut dubitarent se esse aut ullum deum esse penitus abnegarent? idcirco animas misit, ut quae in sedibus propriis mente fuerant una, intellectu et scientia paribus, postquam 5 formas induere mortales, opinionum discriminibus dissiderent, aliud aliis iustum, aliud utile uideretur et rectum, de appetendis rebus fugiendisque certarent, malorum ac bonorum alios aliae constituerent fines, ueritatem cupientibus noscere rerum opponeretur obscuritas et uelut oculorum luminibus uiduae 10 nihil certum uiderent et per ancipites semitas suspitionum 40 inducerentur errore? idcirco animas misit, ut cum animantia cetera sponte natis alerentur et nulla satione prolatis neque domorum aut uestium tutamina sibi aut uelamenta conquirerent, miserabilis istis necessitas adderetur, ut cum impendiis 15 maximis perpetuisque sudoribus domos sibi construerent, membrorum conficerent tegmina, superlectilem uariam diurnorum contraherent egestati, inbecillitatis auxilia animalibus mutarentur a mutis, uim facerent terris, ut non sua sufficerent gramina, sed imperatas extollerent fruges, et cum sanguinem 20 totum in subigenda tellure fudissent, robigine grandine siccitate spem laboris amitterent et ad ultimum ui famis humanis cadaueribus incubarent et ab hominum formis tabifica macie f. 47^b dissociarentur abiunctae? idcirco animas misit, | ut quae secum commorantes possessionis alicuius nullum umquam habuissent 25 amorem, auarissimae hic fierent et in habendi studium inexaturabili pectoris ardescerent adpetitu, effoderent altos montes et uiscera ignota terrarum in materias uerterent alieni nominis atque usus, penetrarent abditas discrimine cum capitis nationes et translatis mercibus caritatem semper uilitatemque captarent, 30

1 poscerent <i>Gcl</i> : poscerentur <i>P</i> poscerent eos <i>Salm</i>	3 his <i>Sab</i> :
is <i>P</i> deum <i>addidi</i>	10 ut <i>Meursius</i>
suscipionum <i>P</i>	11 suspitionum <i>Sab</i> :
13 nata <i>Sab</i>	17 diu' norum <i>P</i>
18 aegestati <i>P</i> egestate <i>Sab</i>	inuecillitatis <i>P corr</i>
<i>Sab</i> : fugissent <i>P</i>	21 fudissent
grandini <i>P</i>	26 inexasurabili <i>c</i>
	30 utilitatemque <i>Meursius</i>

exercerent avidum atque iniustissimum faenus et miserorum
 ex sanguine supputandis auferent insomnia milibus, posses-
 sionum semper producerent fines et quamuis provincias totas
 rus facerent unum, pro arbore una, pro sulco forum litibus
 5 tererent, cum amicis et fratribus inexpiabiles suscipere si-
 multates? ideoque animas misit, ut quae dudum fuerant mites 41
 et feritatis adfectibus nesciae commoueri, macella sibi et am-
 phitheatra constituerent. loca sanguinis et publicae impietatis,
 ex quibus in altero mandi homines cernerent et bestiarum
 10 laniatibus dissipari, interficere se alios nullius ob meriti causam
 sed in gratiam uoluptatemque sessorum, ipsosque illos dies
 quibus tantum committeretur nefas in gaudiis communibus
 ducerent et festa hilaritate sacrarent, at in altero uero ani-
 malium miserorum discerperent uiscera, alias aliae raperent,
 15 ut canibus mos est et uulturis, portiones, subigerent dentibus
 et crudelissimo uentri darent, et in tam saeuis atque horridis
 moribus sortem suam flerent quas ab talibus mensis pauper-
 tatis | angustiae uindicarent, pro beatis ac felicibus uiderent f. 48
 quarum ora et faciem tam crudeles polluerent apparatus? id-
 20 circo animas misit, ut diuini ponderis et grauitatis oblitae
 gemmas lapillos margaritas castitatis dispendio compararent,
 conspiciendis quaerere corporibus fucos, innectere catenis
 colla, lannas pertunderent aurium, imminuerent frontes limbis,
 fuligine oculos obumbrarent, nec in formis erubescerent mas-
 25 culorum calamistris uibrare caesariem, cutem corporis leuigare,
 incedere poplitibus nudis omnique alio cultu uigorem uirilitalis

2 ex *Hildebrandius*: et *P e Sab* supputandi *Sab* auferent
Steweckius: auferet *P se auferent Sab* insaniam *Sab* nominibus
Salm millibus possessionum *uulgo* possessionum *P* 5 te-
 rerent *Sab*: terrerent *P* 7 amphitheatra *Sab*: amphitheatra *P*
 11 in gratiam *Cuiacius*: ingrata *P* uoluptatem consessorum *Sab*
 13 ad *P corr ac Sab om Gel* altero *Sab*: altera *P* 14 aliae
Gel: alia *P* aliarum *Klussmannus* 15 uulturibus *Sab* patri-
 monia subigerent *Klussmannus* carnes subigerent? 17 moribus
Urs: horibus (*h eras*) *P* 19 fauces *Urs* 22 conficiendis *Salm*
 conficiendis... fucos post aurium transposuit *Salm* catenis *Urs*: his *P*
 linis *Heraldus* lineis *Klussmannus* 23 lannas *Sab* lannas *r*

42 et exponere et in habitum feminarum deliciasque molliri? idcirco animas misit, ut uiarum aliae infestarent meatus, aliae circumscriberent nescios, testamenta supponerent falsa, uenentatas conficerent potiones, domos ut effringerent noctibus, sollicitarent abigerent praeuaricarentur et proderent, saporum⁵ fastidia ut excuterent palato, ut in coquendis altilibus pinguitudinem nossent retinere labentem, ut spirulas et botulos facerent, isicia castellamenta lucaica suminatam, cum his carnem et glacialia conditione tucceta? idcirco animas misit, ut res sancti atque augustissimi nominis symphonicas agerent¹⁰ et fistulatorias hic artes, ut inflandis bucculas distenderent tibiis, cantionibus ut praeirent obscenis, numerosos ut cierent scabillorum concrepationibus sonores, quibus animarum alia lasciuens multitudo incompositos corporum dissolueretur in motu,^{f. 48^b} saltitaret et cantaret, orbes saltatorios uerteret | et ad¹⁵ ultimum clunibus et coxendicibus subleuatis lumborum crispitudine fluctuaret? idcirco animas misit, ut in maribus exsoleti, in feminis fierent meretrices sambucistriae psaltriae, uenalia ut prosternerent corpora, uilitatem sui populo publicarent, in lupanaribus promptae, in fornicibus obuiae, nihil pati²⁰

43 renuentes et ad oris aere comparatae constuprationem. quid dicitis, o suboles ac primi progenies numinis? ergone sapientes illae atque ex causis principalibus proditae genera haec animae turpitudinum criminum malitiarumque nouerunt atque ut exer-

1 deponere *Urs* mollire *Sab* 6 altilibus *Urs*: alitibus *P*
 7 spirulas *Sab*: spiculas *P* 8 suminatam *Gel*: suaminatam *P* suam
 innatam *Sab* summinatam *r* 9 glacialia *Meursius*: glacialia *P* glaciali
Gel 10 symphonicas *Salm*: symfonicas *P* 12 numerosos ut
 cierent (cierent *Vahlenus*) *scripsi*: numerosi*ter et *P* numeros *Urs* nume-
 rosos iterarent *Salm* 13 sonoris *Sab* lasciuies *P* 15 salti-
 titaret et cantaret *Sab*: saltitare et cantare *P* 16 coxendicibus *Sab*:
 consendicibus *P* 17 fluctuaret *Sab*: fluctuare *P* 18 sambucis-
 triae *Sab*: ambucistriae (u ex i) *P* psaltriae *Sab*: psalteriae *P*
 19 prostituerent *Urs* uilitatem *Urs*: uirilitem *P* utilitatem *Meur-*
sius 20 obuiae *Urs*: obuitae *P* obuictae *Sab* obuinctae *Gel* 21 et
om Sab adoris *Sab* aere *scripsi*: sacri *P* stuprum *Gel* spurci
 uel flacci *Zinkius* paratae *Gel* constuprationem *scripsi*: compa-
 ratione *P om Sab* stuprationem *Salm* conspurcationem *Hildebrandius*:
lacunam signare mauult Zinkius

cerent, ut gererent, ut percelebrarent haec mala, † habitare
 atque habitare iussae sunt has partes et humani corporis circum-
 iectione uestiri? et mortalium quisquam est rationis alicuius
 accipiens sensum. qui ordinatum existimet mundum per has esse
 5 ac non potius sedem ac domicilium constitutum, in quo omne
 cotidie perpetraretur nefas, maleficia cuncta confierent, insidiae
 fraudes doli auaritia rapinae uis scelus audacia obscenitas tur-
 pitudine flagitium, mala omnia cetera, quae in orbe homines
 toto mente noxia pariunt et labem machinantur in mutuam?
 10 sed sua, inquitis, uoluntate, non regis missione uenerunt. et †
 ubi pater omnipotens fuit, ubi regiae sublimitatis auctoritas,
 ut eas prohiberet abscedere nec in praecipites labi permetteret
 uoluptates? si enim degeneres futuras locorum immutationibus
 sciebat — scire autem debuerat causarum ut omnium consti-
 15 tutor — aut extrinsecus aliquid accessurum his esse, | quod f. 49
 eas faceret oblinisci suae dignitatis et decoris — milies ut
 ignoscat orauerim — uniuersorum scelerum non alius quam
 ipse est causa: siquidem perpessus est euagandi eas habere
 ius liberum quas retenturas non esse integritatis suae habitum
 20 prouidebat, atque ita perficitur, ut nihil intersit omnino uolun-
 tariae uenerint an illius obtemperauerint iussioni, cum non
 prohibendo quod oportuerat prohiberi cessatione crimen fecerit
 proprium et retentionis dissimulatione permiserit prius. sed †
 45 procul haec abeat sceleratae opinionis immanitas, ut deus cre-
 25 datur omnipotens, magnarum et inuisibilium rerum sator et
 conditor, procreator, tam mobiles animas genuisse, grauitatis
 ac ponderis constantiaeque nullius, in uitia labiles, in pecca-
 torum genera uniuersa declines, cumque eas tales atque huius-

1 aditare *Oehlerus*: lacunam signare manu *Zinkius* 2 atque
 habitare *om Sab* iussae sunt *Gel*: iusserunt *P* 4 per] propter
Salm 6 confierent *Sab*: conficerent *P* 9 *mente *P* maci-
 nantur *P corr r* 10 iussione *Sab* at *Sab* 12 abscedere
Gel: abscondere *P* abscondere *Klussmannus* 17 scelerum *addidi*
 13 degeneres *Sab*: degenerere *P* 17 scelerum *addidi*
 malorum *add Klussmannus* 20 praeuidebat *Sab* uoluntarie
Sab 24 abeat *Sab*: habeat *P* 27 in peccatorum *P*

modi sciret, in corpora ire iussisse, quorum indutae carceribus sub procellis agerent tempestatibusque cotidie fortunae et modo turpia facerent modo paterentur obscena, naufragiis ruinis incendiorum conflagrationibus ut perirent, pauperies alias, alias ut mendicitas premeret, ut ferarum paterentur aliae laniatus, 5 muscularum aliae ut interirent ueneno, claudae ut incederent aliae, ut aliae lumen amitterent, ut articulis sederent aliae colligatis, morbis denique obiectarentur ut cunctis, quos infelix et miseranda mortalitas diuersarum sustinet dilacerata * Poenarum; tunc deinde oblitae unius esse se fontis, unius geni- 10 f. 49^b toris et capitis, germanitatis | conuellerent atque abrumperent iurra, urbes suas euerterent, popularentur hostiliter terras, seruos de liberis facerent, insultarent uirginibus et matrimoniis alienis, odissent inuicem sese, aliorum gaudiis et felicitatibus inuiderent, tum deinde se omnes maledicerent, carperent et 15 46 saeuorum dentium mordacitate laniarent. sed procul haec abeat, ut eadem rursus frequentiusque dicamus, tam immanis et scelerata persuasio, ut ille salus rerum deus, omnium uirtutum caput, benignitatis et columen, atque ut eum laudibus extollamus humanis, sapientissimus, iustus, perfecta omnia faciens et 20 integritatis suae conseruantia mensiones aut aliquid fecerit claudum et quod minus esset a recto, aut ulli rei fuerit miseriarum aut discriminum causa, aut ipsos actus quibus uita transigitur et celebratur humana ordinauerit, iusserit et ab sua fluere constitutione praeceperit. minora haec illo sunt et 25 magnitudinis eius destruentia potestatem tantumque est longe, ut istarum auctor rerum esse credatur, ut in sacrilegae crimen

1 iussisse *Gel*: iussisset *P* indutae *Sab*: inductae *P* 2 tempestatibusque *P corr* 5 mendacitas *Sab* praemeret *P*
 ut ferarum *Salm*: infernarum *P* internorum *Urs* paterentur *Gel*:
 paterent ut *P* laniatus musculorum *Urs* 6 incederet *P corr c'*
 9 dilacerata * (*intercidisse uidetur* cruciatibus uel flagellatione uel simile uerbum) scripsi: dilacerationem *P* dilaceratione *Sab* poenarum
uulgo 12 euerteret *P corr c'* 16 mordacitate *P corr r* ha-
 beat *P corr* 21 mansiones *P corr* 22 eminus *Sab* abesset
 uel esset summotum *Klussmannus* 24 a *Sab* 25 fluere *Sab*:
 flueret *P* 27 ut *add Sab*

inpietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse
 prognatum, rem infelicem et miseram, qui esse se doleat, qui
 condicionem suam detestetur et lugeat, qui nulla alia de causa
 sese intellegat procreatum, quam ne materiam non haberent
 5 per quam diffunderent se mala et essent miseri semper quo-
 rum cruciatibus pasceretur nescio qua uis latens et humanitati
 aduersa crudelitas. sed si parens et genitor animarum, inquitis, 47
 deus non est, quo auctore progenitae | et qua sunt ratione f. 50
 prolatae? si infucata uultis audire nec ab aliqua uocis osten-
 10 tatione deducta, item confitemur nos istud ignorare, nescire
 scientiamque tantae rei non tantum nostram ducimus infirmi-
 tatem fragilitatemque transire uerum etiam potestatum quae
 in mundo sunt omnium et quae numina se esse opinionibus
 usurpauere mortalium. sed quas dei negamus, cuius sint debe-
 15 mus ostendere? minime istud necessario sequitur. non enim
 si negemus muscas scarabeos et cimices, nitedululas cureculiones
 et tineas omnipotentis esse opus regis, sequaciter postulandum
 a nobis est, ut quis ea fecerit institueritque dicamus: possu-
 20 mus enim nulla cum reprehensione nescire, quis et illis origi-
 nem dederit, et optinere, non esse deo ab superiore prolata tam
 supernacua, tam uana, tam ad nullas pertinentia rationes, quin-
 immo aliquando et noxia et necessariis inportantia laesiones.
 sic consimiliter hic quoque, cum animas renuamus dei esse 48
 principis prolem, non continuo sequitur, ut explicare debeamus,
 25 quonam parente sint editae et causis cuiusmodi procreatae.
 quis enim nos prohibet, aut unde enatae sint prodierintque
 nescire aut eas non esse dei progeniem scire? quanam, in-
 quitis, ratione, qua uia? quia omni uero uerissimum est cer-
 toque certissimum, nihil rerum a principe. sicut saepius dictum

6 quā e' quae Sab uis om Sab 7 si parens P et] eti-
 an Sab 9 infucata Sab: infugata P 11 scientiamquae P
 corr r 12 potestatem Sab que P 14 quas] quia Sab
 dei P 15 minime Klusmannus: mihi P nihil Sab 16 nite-
 dululas Sab: nitelulas P 18 possumus Sab 20 a Sab
 22 necessarias Sab 23 sic Hildebrandius: in P om Sab inde Klus-
 mannus 25 aeditae P 26 aenatae P corr prodierintquae
 P corr

est, agi fieri statui nisi quod oporteat et conueniat fieri, nisi quod sit plenum et integrum et in suae * et integritatis perfectione finitum. porro autem conspicimus homines, | id est animas ipsas — quid enim sunt homines nisi animae corporibus inligatae? — scaeuitate innumerabilium uitiorum ipsos se 5 indicare non esse patricii generis, sed ex mediocribus familiis procreatos. namque alios uidemus inmites facinerosos audaces temerarios praecipites caecos fictos dissimulatores mendaces superbos adrogantes auaros cupidos libidinosos inconstantes inualidos et sua ipsos decreta conseruare nequeutes: quod 10 utique non essent, si generositas eos adsereret principalis, et ab rerum capite descendendum ducerent honestamenta natalium.

49 sed et boni, dicetis, sunt in rebus humanis uiri, sapientes, iusti, inculpatis atque emendatissimis moribus. nullam referimus quaestionem, an ulli aliquando fuerint tales in quibus 15 omnino nihil ista ipsa quae dicitur desideraret integritas. sint licet perhonesti fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summum, nec in aliquo lapsu eorum aliquando claudicauerit uita: sed audire depreciamur quot sint aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio 20 iusta sit facta et an aequalitatis compensatione librata. unus duo tres quattuor decem uiginti centum, certe numero definiti et nominum forsitan comprehensionibus terminati. sed genus humanum non ex bonis pauculis sed ex ceteris omnibus aestimari conuenit et ponderari. in toto enim pars est, non 25 totum in parte, et uniuersitas debet adtrahere portiones, non

f. 51 portionibus uniuersitas adplicari. | quid enim, si hominem dicas captum membris omnibus et heulantem ex cruciatibus asperis

1 conueniat *P corr*   2 lacunam signauit: intercedit plenitudinis uel plenitudinis et om *Sab*   5 saeuitate *Sab*   innumerabilium scripsi: innumerabili *P*   6 iudicare *Sab*   11 utique *P* principalis *Sab*: principales *P*   13 humanis *Sab*: humani *P* 14 regerimus *Guyetus*   16 desideraretur *Sab*   19 quot *Sab*: quod *P*   20 magnitudine *Sab*: magnitudine *P*   21 et om *Sab* 22 certo *Sab in err*   23 terminati. sed *Hildebrandius*: terminatis et *P* terminati, ac *Sab* terminati. at *Gel*   28 ex cruciatibus *Salm*: cruciatibus *P* cruciatibus *Sab*

ideirco esse sanum, quod unius unguiculi nullum perpetiatur
dolorem: aut esse auream terram, quod in verrucula collis
unius insint exiguae miculae, quibus nascitur colliquefactis
aurum et adcuratiore congregatione conquiritur? qualitatem
5 materiae uniuersitas elementi probat, non puluisculi flabiles,
nec mare continuo dulce est, si mitioris aquae guttas alicuius
adieceris atque immiseris numeri: consumitur enim minuties
ista immenso: et non modo non parui sed esse nullius existi-
mandum est mominiis quod per omnia diffusum perit et in
10 magni corporis intercipitur uastitate. uos humano in genere 50
bonos esse dicatis uiros, qui ut esse credantur, comparatio for-
sitan efficiat pessimorum. quinam isti sunt? dicite, philosophi,
credo, qui quidem esse solos sapientissimos autumant et ni
huius nominis supercilium sustulerunt: nempe illi qui cum
15 suis cotidie cupiditatibus pugnant et adfectus ex animis insitos
proturbare, pellere pertinaci molliuntur oblectatione uirtutum, qui
ne in uitia proritari facultatis possint alicuius instinctu, patri-
monia et diuitias fugiunt et causas sibi auferunt lapsus: quod
cum faciunt et curant, apertissime animas esse indicant labiles
20 et infirmitate ad uitia procliues. nostra autem sententia quod
bonum natura est neque emendari neque corrigi se poscit, immo
ipsum debet quid sit malum nescire, si generis forma cuiusque
in sua cogitat | integritate perstare: neque enim contrarium t. 51^b
insitum esse contrario potis est aut in impari paritas aut dul-
25 cedo in amaritudine contineri. qui ergo luctatur animarum

3 colliquefactis *P corr r*   4 adcuratiore *scripsi*: admiratio *P* adu-
natione *Urs*   5 puluisculi flabiles *Sab*: pullisculi flauiles *P*   7 in-
meris *P corr c*   8 in immenso *Urs*   et non *Klussmannus*: et *P*
nec *Sab*   paruis *P corr*   9 nominis *Sab*   11 dicitis *Gel*
13 qui quidem *scripsi*: quid *P* qui se *Sab*   esse se?   ui *Urs*:
in *P*   15 ex *Sab*: et ex *P*   animis *Sab*: animes *P*   16 pel-
lere *expunxit c'*   pertinaci *Urs*: pertinacium *P*   molliuntur *Sab*:
molliuntur *P*   oblectatione *P*   18 et] ne *Sab* ut *Elmenhorstius*
auferunt *Hildebrandius tamquam c.c. codice*: adferunt *P* afferant *Sab*
auferant *Elmenhorstius*   21 corrigi *Urs*: corripit *P*   23 perstare
Gel: prestare *P*   24 pote *Sab*   in *add Urs*   25 animarum
Meursius: animorum *P*

ingenitas corrigere prauitates, is apertissime monstrat imperfectum, improbabilem se esse, quamuis omni conatu et peruicacia
 51 contrarium contendat. sed risui uobis est nostra responsio, quod cum regias suboles esse animas abnegemus, non referamus contra, ex quibus sint causis atque originibus procreatae. quod est enim criminis genus, aut rei esse alicuius ignarum aut ipsum
 5 quod nescias sine aliqua profiteri dissimulatione nescire: aut uter magis uidetur inrisione esse dignissimus uobis, qui sibi scientiam nullam tenebrosae rei alicuius adsumit, an ille qui retur se ex se apertissime scire id quod humanam transiliat
 10 notionem et quod sit caecis obscuritatibus inuolutum? si penitus spectetur rei cuiusque natura, in simili et uos estis quam in nobis reprehenditis causa. non enim quia dicitis ab ipso animas rege descendere ac succedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis et in luce positum manifestissimae
 15 ueritatis. conicitis enim, non scitis; suspicamini, non tenetis: nam si scire est illud quod ipse tu uideris aut cognoueris animo continere, nihil eorum quae adseritis potestis uos dicere aliquando uidisse, id est animas sede ab supera et regione descendere. suspicione ergo utimini, non cognitionis expressae
 20 f. 52 fide. quid est autem suspicio, nisi opinatio rerum | incerta et † nihil ex positu iaculatio mentis in latentia? ergo qui suspicatur, non tenet nec in lumine positus cognitionis incedit. quodsi uerum et fixum est, apud rectos et sapientissimos iudices et ista uestra qua fiditis pro ignoratione est habenda
 25 52 suspicio. ac ne tamen uobis tantummodo censeatis coniecturis uti ac suspicionibus licere, et nos isdem possumus, quoniam commune est quod interrogatis expromere. unde, inquit, homines et ipsorum hominum quid aut unde sunt animae?

1 imperfectum *expunxit c'*   2 improbabilem *om Sab*   probabilem
 se esse quamuis *Salm*   3 contrarium *om P: post* contendat *add*
Orellius   6 autem *Urs*   10 se ex se *Salm: se ee P sese Sab*
 14 succere *P corr c*   16 *****non *P (mente erasum esse uidetur)*
 17 *in mg c' P*   20 non *add c*   *expressae P*   22 nihil] in
 nil *Sab labili ? infido ?*   ex positu *scripsi: expositum P*   in
 latentia *scripsi: inlata P*   24 est apud . . . iudices, et *uulgo*
 26 *a' P*   *ne* P*   27 idem *Sab, r* eadem *Salm*   28 interro-
 gatis, expromere *uulgo*

unde sunt elephantum tauri cerui muli asini? unde leones
 equi canes lupi pantherae eorumque quae uiuunt quid aut
 unde sunt animae? neque enim fidem res habet, ut Platónico
 ex illo cratere quem conficit miscetque Timaeus aut horum
 5 animae uenerint aut lucusta mus sorex blatta rana centipeda
 animata esse credantur et uiuere, quandoquidem ex elementis
 ipsis causa est illis atque origo nascendi, si ad animalia gignenda,
 quae in singulis his degunt, insunt abditae atque ob-
 10 tellurem esse horum matrem. aquam tum alios, aerium spiritum
 his alios iungere, solem uero nonnullos esse horum opificem et
 ex ignibus animatos eius uitali agitatione motari. quid? si et
 haec non sunt et est aliqua res alia, alia causa, alia ratio,
 15 potestas alia denique inauditi nobis atque incogniti nominis.
 genus quae hominum finxerit et rerum constitutionibus adpli-
 carit? nonne fieri potis est, ut exorti homines ita sint
 nec | ad deum primum natiuitatis eorum referatur auctoritas? f. 52^b
 quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnum
 20 pie sancteque sapientem, cum hominis fictionem deo remouit
 a maximo et ad minores nescio quos transtulit cunq̄ue eius-
 dem noluit sinceritatis esse mixturas humani animas generis,
 cuius animam fecerat uniuersitatis istius, quam quod hominis
 fabricam indignam esse rebatur deo nec rei flaccidae fictionem
 25 magnitudini eius et eminentiae conuenire? ergo cum haec ita **53**
 sint, non absone neque inaniter credimus, mediae qualitatis
 esse animas hominum utpote ab rebus non principalibus editas,
 iuri subiectas mortis, paruorum et labilium uirium: perpetuitate
 donari, si spem muneris tanti deum ad principem conferant,

3 Tim. p. 41

1 elefanti <i>P</i>	mului <i>P</i> <i>corr</i> <i>c'</i>	2 pantherae <i>P</i>	pantherae <i>r</i>
quae <i>Gel</i> : qui <i>P</i>	uiuunt <i>P</i> <i>corr</i> <i>c'</i>	4 timeus <i>P</i>	6 quando-
quidem <i>scripsi</i> : quidem <i>P</i>	quia <i>Urs</i> quia eadem <i>Salm</i>	8 que <i>P</i>	
<i>corr</i> <i>c</i>	10 horum <i>scripsi</i> : hominem <i>P</i>	hominum <i>uel</i>	omnium <i>Urs</i>
tum <i>Sab</i> : cum <i>P</i>	cum ea <i>Salm</i>	salios <i>P</i>	aerem <i>Sab</i>
15 gens <i>Sab</i>	hominem <i>Sab</i>	finxerit <i>P</i>	16 pote <i>Sab</i>
19 pie <i>P</i> <i>corr</i>	sanetaeque <i>P</i> <i>corr</i>	21 noluit <i>Urs</i> :	uoluit <i>P</i>
23 fictionem magnitudini <i>Sab</i> :	fictione magnitudinis <i>P</i>	27 parbarum	
<i>P</i> <i>corr</i>	iam perpetuitate ?	28 si <i>add</i> <i>Gel</i>	dominum <i>Sab</i>

cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. sed stulte istud credimus. quid ad uos, ineptissime, fatue? ubi uobis nocemus uel quam uobis facimus aut inrogamus iniuriam, si omnipotentem confidimus deum habiturum esse rationem nostri, cum abire a corporibus coeperimus et ab Orci faucibus quem-
54 admodum dicitur uindicari? ergone, inquiet aliquis, sine dei uoluntate quicquam potis est fieri? considerandum est nobis sollicite et cura inspiciendum non parua, ne dum honorare nos deum tali interrogatione censemus, in contrarium labamur nefas maiestatis eius eminentiam destruentes. qua ratione, qua
 f. 53 eius nutum | quicquam potest in rebus uel prouenire uel cadere. necessario sequitur, ut mala etiam cuncta uoluntate eius intellegantur enasci. sin autem dicere uoluerimus contra, pessimorum ab eo reicientes causas, mali esse conscium genera-
 toremque nullius, incipient euideri aut eo inuito res pessimae fieri aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro atque inscio. rursus autem si dicere nulla esse uoluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatum et placitum repperimus, reclamabunt cunctae gentes uniuersaeque nationes, cruciatus nobis ostentantes suos
 et discriminum species multiformes, quibus puncta per singula genus uritur et laceratur humanum. tum deinde a nobis exquirent: cur, mala si nulla sunt, ab operibus uos certis et facinoribus abstinetis? cur non omnia facitis quae inpatiens iusserit atque inperauerit libido? cur in noxios denique terribilibus poenas constituitis legibus? nam stoliditas inueniri quae inmanior potest, quam mala esse nulla contendere et tamquam
55 malos perdere et condemnare peccantis? quae cum esse con-

1 stultae *P corr*   2 ineptissimae *Sab* ineptissimi *uel* ineptissimi
 et *Urs*   fatue *Salm*: fatuae *P* fatui *Urs*   5 horci *c*   6 in-
 quiet *Sab*: inquit (t *ex d*) et *P*   7 quicquam *Sab*: quisquam *P*
 pote *Sab*   nobis *Urs*: nobis *P*   9 dominum *Sab*   11 confici-
 untur *Sab*: conficiunt *P*   13 ut *add Urs*   16 uideri *Sab*
 17 ac (atque *scripsi*) inscio *Urs*: ac nescio *P*   19 reperimus *Sab*
 20 uniuersaequae *P corr*   21 puncta *Salm*: cuncta *P*   saecula
Sab   24 fauoribus *Sab*   27 inanior *Sab*   28 peccantes (te
 ex ti) *P*

senserimus uicti et uniuersa his scaterē † nominaliter adue-
 rimus humana, consequetur ut rogent: cur ergo haec mala
 deus omnipotens non aufert sed esse perpetitur et cum omni-
 bus saeculis pertinaci continuatione procedere? si intellectus
 5 nobis adfuerit dei regis ac principis nec per impias uagari
 suspicionum uoluerimus insanias, respondeamus necesse est.
 nescire nos ista nec quae nullis possent facultatibus com- f. 53^b
 prehendi expetisse aliquando aut studuisse cognoscere: melius-
 que ducetis, quinimmo optimum, magis in inscientiae finibus
 10 atque ignorantiae permanere quam nisi dei dicere nihil fieri
 per uoluntatem, ut simul intellegatur et malis eum causas dare
 et miseriarum esse innumerabilium conditorem. mala ergo.
 dicetis, unde sunt haec omnia? ex elementis, inquit, et ex
 eorum inaequalitate, sapientes: quod fieri qui possit ut quae
 15 sensum et iudicium non habent malitiosa esse perhibeantur
 et noxia aut non ille sit potius malitiosus et noxius, qui res
 pessimas et nocentissimas futuras in alicuius operis adsumpsit
 effectum, eorum est qui adserunt peruidere. quid ergo nos?
 unde nos? responsionis necessitas nulla est. siue enim possumus
 20 dicere, siue minus ualeamus nec possumus, utrumque apud nos
 paruum est: nec in magnis ponderibus ducimus uel ignorare
 istud uel scire, unum solum posuisse contenti, nihil a deo
 principe quod sit nocens atque exitiabile proficisci. hoc tene-
 mus, hoc nouimus, in hac una consistimus cognitionis et scien-
 25 tiaue ueritate, nihil ab eo fieri nisi quod sit omnibus salu-
 tare, quod dulce, quod amoris et gaudii laetitiaeque plenissimum.
 quod infinitas habeat atque incorruptibiles uoluptates, quod
 sibi quisque contingere uotis omnibus expetat, forisque ab his

6 nece ^s e P	7 nec Sab: et P	8 meliusque ducentes Sab melius
ducentes Gel	ducetur ?	9 optimum scripsi: potius P
magis om Urs	in add Urs	meliusque ducere, his, quinimmo
potius uagis (cum Oehlero pro magis)	in inscientiae Klusmannus	
10 nisi scripsi: sine P	scire Meursius	dei P deo Sab dicere
dei Meursius	11 praeter uoluntatem Meursius	uoluntate Salm
daret P corr	12 esset P corr	17 noncentissimas P corr
19 nos addidi	20 uerumque Sab	21 duximus Sab
mg . .	26 laetitiaeque P corr	22 in
		28 expetat Sab: expetat P

56 esse exitiabile ac mortiferum ducat. cetera quaecumque sunt
 alia, quae in quaestionibus adsolent controuersiisque uersari,
 f. 54 quibus genitoribus | orta sint uel quibus auctoribus fiant, neque
 nosse contendimus neque inquirere aut uestigare curamus: suis
 omnia relinquimus causis nec ad id quod expetimus esse nobis 5
 adiuncta atque adplicata iudicamus. quid est enim, quod hu-
 mana ingenia labefactare, dissoluere studio contradictionis non
 audeant, quamuis illud quod infirmare moliuntur sit purum et
 liquidum et ueritatis obsignatione munitum? aut quid rursus
 adserere uerisimilibus argumentis non queunt, quamuis sit aper- 10
 tissime falsum, quamuis euidentis manifestumque mendacium?
 cum enim sibi persuaserit quis, esse aliquid aut non esse, amat
 quod opinatur adserere et acumine alios anteire, maxime si
 agatur res submota et abdita et caligine inuoluta naturae. mun-
 dum quidam ex sapientibus aestimant neque esse natum neque 15
 ullo esse in tempore periturum; immortalem nonnulli, quamuis
 eum conscribant esse natum et genitum; tertiis uero conlubitum
 dicere est, et esse natum et genitum et ordinaria necessitate
 periturum. et cum ex istis opinionibus trinis unam esse ne-
 cesse sit ueram, cunctis tamen argumenta non desunt quibus 20
 et sua decreta confirmet et aliorum subrupiant et labefaciant
 scita. eundem hunc alii elementis ex quatuor tradunt et pro-
 nuntiant stare, ex geminis alii, ex singulis tertii, sunt qui ex
 his nullo et indiuidua corpora eius esse materiem et primam
 originem dicant. cumque ex his uera sit una-sententia, at 25
 nulla ex his certa, similiter hic quoque argumenta omnibus
 f. 54^b praesto sunt, quibus | et ea quae dicunt uera esse constituent
 et redarguant positas in aliorum sententiis falsitates. sic et
 deos nonnulli esse abuegant; prorsus dubitare se alii an sint

1 in mg .
 corr   2 controuersiisquae P corr   7 labefactare P
 corr   dissoluere expunxit c', om Sab   10 quent P corr c
 12 siui P corr c   13 anteire P   14 abdita et Sab: abditae P
 15 existimant Sab   natum Sab: siccatum P   17 gnatum P
 corr   21 subrupiant (ru in ri corr) P subrumpant Sab subruant
 Urs   22 aelementis P   24 nullo Salm: nullös P (in mg c' ÷)
 nullis Sab   25 uera sit Sab: uersa sunt P   at Meursius: aut P
 28 falsitatas P corr c'

uspian dicunt: alii uero existere neque humana curare: immo alii perhibent et rebus interesse mortalium et terrenas administrare rationes. cum ergo haec ita sint neque aliter fiat, **57** quin sit unum ex omnibus uerum, pugnant tamen argumentis **5** omnes, neque singulis deest id quod probabiliter dicant, siue cum suas res adserunt siue cum alienis opinionibus contradicunt. non alia neque absimili ratione de animarum ab his condicione disseritur. hic enim eas retur et esse perpetuas et superesse mortalium corporum functioni, superesse ille non credit, **10** sed cum ipsis corporibus interire: alterius uero sententia est. nihil eas continuo perpeti, sed post hominem positum temporis aliquid eis ad uitam dari, mortalitatis deinde in iura succedere. et cum omnia nequeant ueri esse consortia, ita tamen fortibus et ualidissimis probationibus omnes agunt, ut reperire **15** non possis quidnam tibi uideatur falsum, quamuis ex omni parte diuersa dici aspicias et rerum contrarietatibus dissonare. quod utique non fieret, si certum aliquid tenere curiositas posset humana, uel quod uideretur inuentum, aliorum omnium comprobaretur adsensu. inanisissima igitur res est et superuacui operis, tamquam scias aliquid promere, aut uelle scire contendere quod, etsi sit uerum, posse uideas destrui, aut acceptare pro uero id quod forsitan non sit et ex more halucinantium | proferatur. et merito res ita est. non enim diuina di- **f. 55** **20** ninis sed rationibus pendimus et coniectamus humanis atque **25** ut fieri meruisse quid remur, ita esse oportere contendimus. quid ergo? nos soli ignoramus, nescimus, quisnam sit animarum **58** conditor, quisnam constitutor, quae causa hominem finxerit, mala unde proruperint, uel cur ea rex summus et esse patiat et confici neque ab rebus propellat humanis? uos enim horum **30** quicquam exploratum habetis et cognitum? si suspicionum exponere uolueritis audaciam, potestis explicare ac promere, mundus iste qui nos habet utrumne non sit genitus an tem-

5 dicant *Sab*: dicam *P*   7 is *P* *corr e*   9 corporum *addidi*
 functioni *Sab*: functioni *P*   11 temporis *addidi*   15 quauis *P*
corr e'   16 contrariaetatibus *P* *corr*   dissona *Urs*   20 ali-
 quid *Sab*: aliquid *P*   uelle *Sab*: uelles *P*   21 quod *om Sab*
 et si *Sab*   24 commetamur *Sab*   29 a *Sab*   32 utrumne non
scripsi: utrumne *P* utrum non *Urs*   ingenitus *Hildebrandius*

pore in aliquo constitutus? si constitutus et factus est, quonam operis genere aut rei cuius ob causam? potestis inducere atque expedire rationem, cur non fixus atque immobilis maneat sed orbito semper circumferatur in motu? sua ipse se sponte et uoluntate circumagat an uirtutis alicuius inpulsionibus torqueatur? locus ipse ac spatium, in quo situs est ac uoluitatur, quid sit? infinitus an finitus, inanis an solidus? axis eum sustineat extremis cardinibus nitens an ipse se potius ui propria sufferat et spiritu interiõre suspendat? potestis interrogati planum facere scientissimeque monstrare, quid niuem in plu-
 10 meas subaperiat crustulas? quidnam fuerit rationis et causae, ut non ab occiduis partibus dies primus exurgeret et lucem in oriente finiret? quemadmodum sol ipse uno eodemque contactu tam uarias res efficiat, quinimmo contrarias? quid sit
 f. 55^b luna? | quid stellae? cur una specie aut illa non maneat, aut 15
 per omne mundi corpus frustilla haec ignea conuenerit atque oportuerit figi? cur alia ex his parua, ampliora et maiora sint alia, obtuusi haec luminis, acutioris illa et fulgidae clari-
 59 tatis? si praesto est quod libuerit scire et in aperto rerum est scientia constituta, edissertate nobis et dicite, quibus modis 20
 fiant et rationibus pluuiæ, ut in superis partibus atque in aeris hoc medio suspensa aqua teneatur, natura res labilis et ad fluorem semper decursionemque tam prona? edissertate, inquam, et dicite, quid sit quod grandinem torqueat, quod guttatim faciat pluuiam labi, quod imbrem ruat, niues in plumas 25

1 quoquam *P* corr *r* 4 orbito *Hildebrandius*: orbi toto *P* orbe toto
Sab orbico *Salm* ipsae *P* corr se add *Salm* 5 circumagatur
Gel 7 an add *Urs* an *Sab*: ac *P* 10 scientissimeque
Sab: inscientissime que *P* (*in mg c' R*) 16 conuenerint *Sab* *in err*
 17 figi? cur alia *Urs*: figuralia *P* figura alia *Sab*, *r* figurari? alia
Salm 18 et fulgidæ *Sab*: effulgidæ *P* 20 scientia *Sab*: inscientia
P edissertate *Sab*: et dissertate *P* nobis *om Sab*
 et dicite *Sab*: edicite *P* 23 edissertate *P* 25 imbrem ruat
scripsi: inbre sua *P* (*in mg c' .*) imbres ac *Sab* imbres: quod *Salm*
 imbres in *Oehlerus*, *Klussmannus* in plumas *scripsi*: plumeas *P*
 foliola *Urs*: foliora *P* Eoli ora *Sab* fulgora *Salm* uellereas *Klussmannus*

et foliola dilatarit, uentus unde oriatur et quid sit, cur temporum uicissitudines institutae, cum statui unum posset et una esse species caeli, nihil ut rerum desideraret integritas? quae est causa, quae ratio, ut maria salsa sint aut terrarum aquae hae dulces uel calidae, aliae sint amarae uel frigidae? quo ex materiae genere humanorum corporum concreta et stabilita sunt uiscera, unde ossa solidata, quid intestina, quid uenas fistulatas et conneabiles fecerit? cur cum esset utilius oculis nos inluminare conpluribus ad periculum caecitatis, duorum sumus angustiis adplicati? beluarum et anguinium tam infinita atque innumerabilia genera cuius rei sunt causa uel informata uel prodita? quid in mundo faciunt bubones immussili buteones? quid alites et uolucres ceterae? quid formicarum | et f. 56 uermium genera in uarias labeis pernicietque nascentia? quid pulices, quid impudentes muscae, araneae sorices mures sanguisugae tippulae? quid spinae, quid sentes, quid auenae, quid lolium, quid herbarum aut fruticum aut adolentia naribus aut tristia in odoribus semina? immo si aliquid sciri, comprehendere aut aliquid si posse censetis, quid sit triticum dicite, far hordeum milium cicer faba lenticula melo cuminum porrina ulpicum caepe? non enim, si fructui uobis sunt et ciborum mediis in generibus constituta, expeditum aut promptum est quid sint singula scire, cur talibus figurata sint formis, fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapes alios odores alios colores quam quos habent singulae res habere debuerint an et alios potuerint sumere. ipsa deinde haec quid sint, sapor dico

1 dilaniarit? 4 ut *Sab*: aut *P* salsa *Sab*: sola *ex* solas *P*
sola salsa *Klussmannus* terrarum] ceterarum aquarum *Urs*
aquae hae dulces uel calidae, aliae *Klussmannus*: haec (*c* *eras*) dulces
aliae *P* 6 concreta *Sab*: concreata *P* 7 sint *Meursius*
8 utillius *P* 10 applicati (adplicati *r*) *Sab*: adplicari *P* 12 immussili buteones *Gel*: immussilib; teones (*s* *c'*) *P* immustuli buteones
Sab 13 uolucres *P* *corr* 15 sanguisugae *Sab*: sanguisugae *P*
16 tippulae *Sab*: hippulae *P* 17 aut adolentia] suaue olentia
Salm adulentia *P* *corr* *c'* redolentia *Urs* ad tactum dolentia *Klussmannus*
18 scire *Sab* 19 si *om* *Sab* 20 melo cuminum
Salm: meloneum uinum *P* inula cuminum *Sab* porri *Sab*
21 cepae *P* 26 potuerunt *Sab* *corr* *in* *err* dico id est sapor
del Klussmannus

[id est sapor] et cetera, qualitatum distantias quibus ex rationibus ducant? ex elementis, inquitis, et ex principalibus originibus rerum. amara sunt enim elementa uel dulcia, odoris sunt alicuius uel coloris, ut ex eorum concrezione credamus partitas esse in nascentibus qualitates quibus aut suauitas
 60 nascitur aut sensibus offensio comparatur? cum igitur et uos ipsos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant causae, fugiant rationes, neque dicere neque explanare possitis, quid sit factum aut quare, aut cur oportuerit non esse, uerecundiam conuellitis et dilaceratis nostram, qui quae neque-
 f. 56^b unt sciri nescire nos confitemur neque ea conquirere | aut inuestigare curamus quae comprehendi liquidissimum est non posse, quamuis mille per corda suspicio se porrigat atque intendat humana. et ideo Christus licet uobis inuitis deus, deus, inquam, Christus — hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium
 15 dissiliat et dirumpatur auditus — dei principis iussione loquens sub hominis forma, cum mortalium sciret caecam esse naturam neque ullam posse comprehendere ueritatem positarum nec ante oculos rerum, pro comperto habere et cognito quidquid sibi esse suasisset nec pro suis suspicionibus haesitare
 20 litigiosas serere atque intendere quaestiones, omnia ista nos linquere et posthabere praecepit neque in res eas quae sint a nostra procul cognitione dimotae infructuosas inmittere cogitationes, sed, quantum fieri potis est, ad dominum rerum tota mente atque animo proficisci, sustolli ab his locis atque in
 25 eum traducere suspensas pectoris conuersiones, memoriam eius habere perpetuam et licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis adfingere: rebus enim ex omnibus, quas augustae continet diuinitatis

1 id est sapor *seclusit Heraldus*: ut est sapor *Meursius* id est
 sapor et cetera] odor et color, et *Urs* 3 sun^t *P* 4 uel *add*
Gel oloris *Sab* colorisue *Urs* 9 aut factum *Salm* opo-
 tuerit noⁿ *P* esse aut non esse *Klussmannus* 10 neque^{nt} *P*
 13 mille *P* 14 uobis *Gel*: in uobis *P* 20 siui *P* nec
 pro suis] et prorsus *Sab* 21 questiones *P* 24 pote *Sab*
 28 contemplationis *Sab*: contemplationis *P*

obscuritas, solum esse indubitabilem, solum uerum et de quo nullus ambigere nisi amens possit et desperationis insanae, quem satis sit scire ut nihil aliud noueris, sisque ueram et maximam scientiam consecutus in dei rerum capitis * et cognitione defixus. quid est † inquit nobis inuestigare, conqui- **61**
 5 rere, quisnam hominem fecerit, animarum origo quae sit, quis malorum | excogitauerit causas, orbe sit sol amplior an pedis f. **57**
 unius latitudine metiatur, alieno ex lumine an propriis luceat fulgoribus luna? quae neque scire compendium neque ignorare
 10 detrimentum est ullum. remittite haec deo atque ipsum scire concedite, quid quare aut unde sit, debuerit esse aut non esse, supernatum sit aliquid an ortus primigenios habeat, aboleri conueniat an reseruari, exuri, dissolui an repetita integritate renouari, uestris non est rationibus liberum, implicare uos tali-
 15 bus et tam remota inutiliter curare, res uestra in ancipiti sita est, salus dico animarum uestrarum, et nisi uos adplicatis dei principis notioni, a corporalibus uinculis exsolutos expectat mors saeua, non repentinam adferens extinctionem sed per tractum temporis cruciabilis poenae acerbitate consumens, ne- **62**
 20 que illud obrepat aut spe uobis aeria blandiatur, quod ab sciolis nonnullis et plurimum sibi adrogantibus dicitur, deo esse se gnatos nec fati obnoxios legibus, si uitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquam in sedem referri patritam: neque
 25 quod magi spondent, commendaticias habere se preces quibus emollitae nescio quae potestates uias faciles praebeant ad caelum contententibus subuolare, neque quod Etruria libris in

2 desperationis P   4 dei P deo Sab domino Zinkius   capitis scrip-
 si et lacunam signauit: capite P   et capite Zinkius   5 prodest
 Klusmannus   inquit P corr enim utile?   8 propriis P
 9 in mg P   10 detrimentum P   12 supernatum] semper natum
 Urs   15 remotas Sab   inutiliter Sab: inutilitate P ab utilitate
 Salm inuoluta antiquitate Klusmannus inutili sagacitate?   res.
 uestra Sab   16 dico Salm: dici P om Sab   19 cruciabilis P
 aceruitate P   20 quod Sab: quid P   a Sab   21 sciolis
 Urs: cholis P scholis Sab, r   22 restrictius Sab: restrictus P
 24 referri Sab: referre P   patriam Sab   25 commendaticias
 Sab, r: commendacias P   preces P   26 emollitae P

Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numini-
 bus certis dato diuinas animas fieri et ab legibus mortalitatis
 educi. blandimenta haec cassa sunt et inanium fomenta uoto-
 f. 57^b rum. seruare | animas alius nisi deus omnipotens non potest,
 nec praeterea quisquam est qui longaeuas facere, perpetui-
 tatis possit et spiritum subrogare, nisi qui immortalis et
 perpetuus solus est et nullius temporis circumscriptione finitus.
 cum enim dii omnes uel, quicumque sunt ueri uel qui esse
 rumore atque opinione dicuntur, immortales et perpetui uo-
 luntate eius sint et beneficii munere, qui fieri potis est, ut¹⁰
 alii praestare id quod ipsi sunt ualeant, cum alienum id ha-
 beat et maioris potentia commodatum? caedat licet hostias
 quantaslibet Etruria, humana sibi omnia sapientes negent,
 magi cunctas emolliant et commulceant potestates: nisi a
 domino rerum datum fuerit animis id quod † ratio postulat¹⁵
 idque † per mandatum, multum postea paenitebit fuisse
63 rem risui, cum ad sensum coeperit interitionis accedi. sed si,
 iniquiunt, Christus in hoc missus a Deo est, ut infelices animas
 ab interitionis exitio liberaret, quid saecula commeruerunt
 priora, quae ante ipsius aduentum mortalitatis condicione²⁰
 consumpta sunt? potestis enim scire, quid sit cum ani-
 mis actum priscorum ueterrimorumque mortalium, subuen-
 tum et his an sit ratione aliqua, consultum atque prouisum.
 potestis, inquam, scire id quod Christo potuit docente cognosci,
 infinita an finita sint saecula ex quo in terris esse genus ho-²⁵
 minum coepit, quando primum animae corporibus inligatae,
 quis auctor iunctionis istius, quinimmo ipsius quisnam hominis

1 pollicetur *Sab*: pollicentur *P*   3 cassa *Sab*: causa *P*
 fomenta *P corr*   5 longaeuae eas *Urs*   6 omni *P corr*
 9 uoluntate *Sab*: uoluntates *P*   10 beneficii *Sab*: beneficiis *P*
 potes *P corr* pote *Sab*   11 ali *P* aliis *Urs*   id] uel *Sab*
 hid *P corr*   12 potentia *scripsi*: potentiae *P*   caedat *Sab*: ce-
 dant *P*   15 sq. oratio nostra postulat idque per Christi (xpi) man-
 datum ? cf. *Matth. 6, 13*   permandatum *Sab*   17 rem risui *scrip-*
si: me risui *P* irrisui *Sab* derisui *Meursius*   ad sensum *Sab*: absens
 cum *P*   21 animis *Vahlenus*: eius nimis *P* eis animis *Sab* eiusmodi
 animis *Klussmannus*   25 saecula sint *Sab*   27 iunctionis *Sab*

fabricator, quo priorum abscesserint animae, quibus in mundi partibus | aut regionibus fuerint, corruptibiles an contra, po- f. 58
 tnerintne accedere ad ** periculum moriendi, nisi tempore
 necessario conseruator occurrisset Christus? exponite has
 5 curas et incognitas uobis relinquitae quaestiones: miseratio et
 illis impertita est regia et aequaliter per omnes diuina bene-
 ficia cucurrerunt: conseruatae sunt, liberatae sunt et mortali-
 tatis sortem condicionemque posuerunt. quo genere, quae,
 quando? si adrogantia, si typhus, si elatio abesset a uobis,
 10 iamdudum haec scire Christo potuistis auctore. sed si generis 64
 Christus humani, inquitis, conseruator aduenit, quor omnino non
 omnes aequali munificentia liberat? non aequaliter liberat qui
 aequaliter omnes uocat? aut ab indulgentia principali quem-
 quam repellit aut despuit, qui sublimibus infimis seruis femi-
 15 nis pueris uniformiter potestatem ueniendi ad se facit? patet
 igitur omnibus fons uitae neque ab iure potandi quisquam
 prohibetur aut pellitur. si tibi fastidium tantum est, ut oblati
 respuas beneficium muneris, quinimmo si tantum sapientia
 praenales, ut ea quae offeruntur a Christo ludum atque ineptias
 20 nomines, quid inuitans expectatur, cuius solae sunt hae partes,
 ut sub tui iuris arbitrio fructum suae benignitatis exponat?
 sortem uitae eligendi nulli est, inquit Plato, deus causa, neque
 alterius uoluntas adseribi potest cuiquam recte, cum uoluntatis
 libertas in ipsius sit posita potestate qui uoluit. an numquid
 25 orandus es, ut beneficium salutis ab deo digneris accipere, | f. 58^b
 et tibi aspernanti fugientique longissime infundenda in gre-

22 de rep. 10 p. 617 c

3 lacunam signat: intercidisse uidentur talia praemium immortali-
 tatis (cf. c. 66) et euadere 4 occurrerit? deponite Gel
 5 reliquitae P corr r quaestiones P miseratio* P 9 typhus
 Sab (typus in corr: tyfus P aelatio P corr 10 hoc Sab hoc
 eo Sabm xpo additi potuissetis Urs 11 inquitis Gel:
 ut inquitis P quor Gel: quos P quaeso Oelderus non Gel:
 nos P 12 equali P corr e qui Gel: quia P 13 hand Sab
 14 respuit Sab 15 igitur scripsi: inquit (t. e. d) P 20 expect-
 atur scripsi: expectat P peccat Gel in te peccat Sabm 21 in mg R
 22 eligendi Sab: eligenti P inquit P corr 24 in ex sine P
 numquid P 25 fugientique P

miu[m] est diuinae beniuolentiae gratia? uis sumere quod offertur
 atque in tuos usus conuertere? consulueris tu tibi. aspernaris,
 contemnis et despicias? tu te muneris commoditate priuaueris.
 nulli deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullum
 terret. neque enim necessaria nostra illi salus est, ut compendii 5
 aliquid dispendiue patiatu[r], si aut deos nos fecerit aut ad
 65 nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. immo, in-
 quit, si deus est potens misericors conseruator, conuertat no-
 bis mentes et inuitos faciat suis pollicitationibus credere. uis
 ergo est ista, non gratia nec dei liberalitas principis, sed ad uin- 10
 cendi studium puerilis atque * animi contentio. quid est enim
 tam iniustum, quam repugnantibus, quam inuitis extorquere in
 contrarium uoluntates, inculcare quod nolint et quod refugiant
 animis, prius nocere quam prosis et priore detracto in alienum
 habitum sententiamque traducere? tu qui te uerti et uim de- 15
 sideras perpeti, ut id quod nolis efficias atque arripias coactus,
 cur respuis adsumere uoluntate id quod uersus desideras atque
 immutatus efficere? nolo, inquit, et uoluntatem non habeo.
 quid ergo criminari deum tamquam tibi desit opem desideranti
 ferre? cuius dona et munera non tantum asperneris et fugias, 20
 uerum inania uerba cognomines et iocularibus facetiis prose-
 f. 59 quaris. Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere | non
 potero? ita est, ut ipse proponis. partes enim salutis dandae
 conferendique animis quod tribui conuenit necessariumque est
 adplicari solus ab deo patre iniunctas habet et traditas, ita 25
 se habentibus semotis atque interioribus causis. ut enim dii

1 offertur Sab: effertur P   3 tu te Meursius tamquam e codice: tuti
 P tibi Sab te Gel   commoditatem Sab   priuaueris Gel: pro-
 baueris (u ex b) P   6 deos Gel: d̄s P deus Sab   7 inquit P
 corr   10 ad del Zinkius   11 studium, puerilis Zinkius   la-
 cunam indicauit Vahlenus: intercidisse uideri pusilli uel simile (inanis ?)
 uerbum   animi] inanis Sab   13 quod refugiant Sab: quo refu-
 giant P   15 uerti
 *** P (uerti manu prima superscriptum est)
 17 respues P corr   18 uolo Urs   inquit P corr   19 desi-
 deranti] desideras tibi Sab   21 inania Urs: in alia P   24 ani-
 mis Gel, r: animi P   25 a Sab   iniunctas scripsi: iniunctum P
 traditas scripsi: traditum P   rerum ita se habentium ?

certi certas apud nos habent tutelas licentias potestates neque eorum ab aliquo id quod eius non sit potestatis ac licentiae postulatis, ita unius pontificium Christi est dare animis salutem et spiritum perpetuitatis adponere. si enim patrem creditis
 5 Liberum dare posse uindemiam, medicinam non posse, si Cererem fruges, si Aesculapium sanitatem. si Neptunum aliud, aliud posse Iunonem. Fortunam Mercurium Volcanum rerum esse singulos certarum ac singularum datores: et hoc necesse a nobis est ut debeatis accipere, ab nullo animas posse uim
 10 uitae atque incolumitatis accipere nisi ab eo quem rex summus huic muneri officioque praefecit. hanc omnipotens imperator esse noluit salutis uiam, hanc uitae ut ita dixerim ianuam, per hanc solum est ingressus ad lucem neque alias datum est uel inreperere uel inuadere ceteris omnibus clausis atque
 15 inexpugnabili arce munitis. licet ergo tu purus et ab omni **66** fueris uitiorum contaminatione purgatus, conciliaueris illas atque inflexeris potestates, ad caelum ne redeunti uias cludant atque obsaepliant transitum. ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus praemium, nisi quod ipsam immortalitatem facit
 20 Christo adtribuente | perceperis et ueram fueris admissus ad f. 59^b uitam. nam quod nobis obiectare consuestis, nouellam esse religionem nostram et ante dies natam propemodum paucos neque nos oportuisse antiquam et patriam linquere et in barbaros ritus peregrinosque traduci, ratione istud intenditur nulla.
 25 quid enim, si hoc modo culpam uelimus infligere prioribus illis atque antiquissimis saeculis, quod inuentis frugibus glandes spreuerint et repudiauerint arbusta, quod corticibus contegi et amiciri desierint pellibus, postquam uestis excogitata est textilis usu et commoditate succinctior, aut quod structis domibus

3 pontificis <i>Sab</i>	5 uindemiam <i>Gel</i> : uindemiam iam <i>P</i>	caerem <i>P</i>
6 aescolapium <i>P</i>	7 uulcanum (uu <i>ex</i> uo) <i>P</i>	9 a
nobis <i>Sab</i> : a bonis <i>P</i>	a <i>Sab</i>	10 incolumitatis <i>P</i>
12 ia-	13 hanc <i>Meursius</i> : hunc <i>P</i>	17 po-
testates, ne <i>Gel</i>	ne redeunti <i>Hildebrandius</i> : redeunti <i>P</i>	rede-
unti ne <i>Salm</i>	18 obsepant <i>P</i>	19 ipsam <i>Sab</i> : ipsa <i>P</i>
23 uos <i>Gel</i>	oportuisse <i>scripsi</i> : potuisse <i>P</i>	27 spreue**rint <i>P</i>
arbusta <i>Sab</i> : arbusta <i>P</i>		

et lautioribus successibus institutis non antiquas adamauerint casulas nec sub rupibus et cauernis praeoptauerint ut beluae permanere? commune est omnibus et ab ipsis paene incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia praeponere, et quod esse constiterit pretiosius, laetius, id consecrari et petere in eoque defigere spem salutis et salutarium commo-
67 dorum. itaque cum nobis intenditis auersionem a religione priorum, causam conuenit ut inspiciatis, non factum, nec quid reliquerimus opponere, sed secuti quid simus potissimum con-
 tueri. nam si mutare sententiam culpa est ulla uel crimen **10** et a ueteribus institutis in alias res nouas uoluntatesque migrare, criminatio ista et uos spectat, qui totiens uitam consuetudinemque mutastis, qui in mores alios atque alios ritus
f. 60 priorum condemnatione transistis. numquid | enim quinque in classes habetis populum distributum, uestri olim ut habuere **15** maiores? numquid magistratus per populum creatis? militaria urbana communia quae sint comitia scitis? seruatis de caelo aut otiosas facitis obnuntiationibus actiones? si paratis bella, signum monstratis ex arce? aut fetialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas? aut Martium discrimen obe- **20** untes spem proelii sumitis ex acuminibus auspicati? in potestatibus obeundis leges conseruatis annarias? in donis, in muneribus Cincias? in cohibendis censorias sumptibus? in penetrantibus et culinis perpetuos fouetis focos? sacras facitis mensas salinorum adpositu et simulacris deorum? cum in matrimonia **25** conuenitis, toga sternitis lectulos et maritorum genios aduocatis? nubentium crinem caelibari hasta mulcetis? puellarum togulas Fortunam defertis ad Virginalem? matres familias

1 secessibus *Scaliger*   2 ueluae *P corr*   5 constiterit *Urs*:
 constituerit *P*   praetiosius *P*   7 intendetis *Sab*   a *Gel*: et *P*
 ex *Sab*   religione *Sab*: religionem *P*   auersionem a more et reli-
 gione *Klussmannus*   9 sumus *Sab*   11 institutis in *Sab, r*: in-
 stituti sint *P*   14 numquit *P corr*   16 numquit *P corr*
 17 que *P*   18 uitiosas *Rigaltius*   si paratis *Rigaltius*: reparatis *P*
 cum paratis *Sab*   21 proelii sumitis] praesumitis *Urs*   ex scrip-
 si: et ex *P*   auspicati *Urs*: auspicatis *P*   23 im penetrantibus *P*
 24 et culinis *Scaliger*: et coliginis *P Vestae ignis Sab Vestae Urs coli-*
 ginis *Salm* et tholis ignis *Oehlerus*   25 matrimonia *P*   27 cri-
 nem *Sab*: crimen *P*

uestrae in atriis operantur domorum industrias testificantes
 suas? potionibus abstinent uini? adfinibus et propinquis oscu-
 lari eas ius est, ut sobrias comprobent atque abstemias se esse?
 in Albano antiquitus monte nullos alios licebat quam niuei **68**
 5 tauros immolare candoris: nonne istum morem religionemque
 mutastis atque ut rufulos liceret dari, senatus constitutum
 sanctione est? cum Romulo Pompilioque regnantibus percocta
 plane ac madida concremarentur diis exta, nonne rege sub
 10 Tullo semicruda coepistis et leuiter animata porricere prisca
 obseruatione contempta? ante aduentum in Italiam | Herculis f. 60^b
 cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus
 supplicaretur, et hunc similiter morem non fraude calli-
 dula et nominum ambiguitate mutastis? cum igitur et nos
 ipsi modo illos mores modo alias leges fueritis secuti, multa-
 15 que uel erroribus cognitis uel animaduersione meliorum sint a
 nobis repudiata. contempta, quid est a nobis factum contra sen-
 sum iudiciumque commune, si maiora et certiora delegimus nec
 sumus nos passi falsorum religionibus attineri? sed nouellum **69**
 nomen est nostrum et ante dies paucos religio est nata quam
 20 sequimur. ut interim concedam id quod nobis obicitur in-
 tentionis esse non falsae, quid est in negotiis hominum,
 quod uel opere corporis et manibus fiat uel solius animi dis-
 ciplina et cognitione teneatur, quod non ex aliquo coeperit
 tempore et in usum exierit experientiamque mortalium? medi-
 25 cina philosophia musica ceteraeque omnes artes quibus uita
 est exstructa et expolita communis cum hominibus natae sunt,
 et non potius nuper, quinimmo paene paulo ante agitari. in-
 tellegi celebrarique coeperunt? antequam Tages Tuscus oras
 confingeret luminis, quisquam hominum sciebat aut esse nos-

3 *se del Stewechius*   4 niuei *Sab: niueis P*   7 est *add Li-*
uincius   pompilioque *P corr*   9 Tullo *Sab: tullio P*   por-
 ricere *Sab: porrigere P*   10 Italiam *Gel. r: italia P*   13 ambi-
 guitate *Sab: ambiguitate P*   14 alias] illas *Urs*   multaque *P*
 16 contempta *Salm: contenta P expandit e, om Sab*   21 est *Urs:*
 est enim *P*   24 medicina *Rigaltius: scedi in P in mg : om Sab*
 etenim *Elmendorstius* ede an *Salm*   25 filosofia *P*   26 exstructo
P corr et-culta *Sab* exculto *Urs*   expoliata *P corr e*   27 pene *P*
corr r   28 oras *Sab: ore P*

cendum condiscendumque curabat, an fulminum casibus aut
 extorum aliquid significaretur in uenis? quando siderum motus
 aut ratio coepta est genethliaca sciri? non post Theutin Ae-
 gyptium aut post Atlantem, ut quidam ferunt, gestatorem,
 f. 61 baiulum, tibi|cinem illum ac destinam caeli? sed quid ego 5
 70 haec parua? ipsi dii immortales, quorum modo aditis templa
 et numina suppliciter adoratis, sicut uestris litteris atque opini-
 onibus traditur, non esse, non sciri ab temporibus coeperunt
 certis et impositis nominum appellationibus nuncupari? nam
 si uerum est ex Saturno atque eius uxore Iouem suis cum 10
 fratribus procreatum, ante nuptias et partus Opis nusquam
 fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus quam Stygius, nusquam
 sali dominus, nusquam Iuno, quinimmo alius nullus genitori-
 bus duobus exceptis caeli habitabat in sedibus, sed ex eorum
 concubitu concepti et nati sunt et spiritum hausere uitalem. 15
 certo ergo a tempore deus esse Iuppiter coepit, certo cultus et
 sacrificia commereri, certo fratribus in potestatibus anteponi.
 rursus uero si Liber Venus Diana Mercurius Apollo Her-
 cules Musae, Tyndaridae Castores ignipotensque Vulcanus Ioue
 patre sunt prodicti et genitore Saturnio procreati, ante quam 20
 Memoria, quam Alcmena Maia Iuno Latona Leda Dione,
 quam et Semela Diespatri factae sunt compressionibus fetae,
 nusquam et hi gentium nec in aliqua parte rerum fuere natu-
 rae, sed ex conuentu Iouis inseminati et nati sunt et aliquem
 sensum sui habere coeperunt. ergo et hi quoque tempore esse 25
 coeperunt certo et in numero numinum sacrorum ad caerimo-
 nias inuocari, quod ipsum similiter dicere translatum in Mi-

1 an <i>Salm</i> : in <i>P</i>	2 quid <i>Sab</i> mali quid <i>Hoffmannus</i>
3 genethliaca <i>Sab</i> : genetiaca <i>P</i>	Theutin <i>Gel</i> : heutin <i>P</i> heutina
<i>Sab</i> Teutatem in <i>err</i> Theutatem <i>Urs</i>	4 gestatorem, baiulum <i>seclusit</i>
<i>Zinkius</i> 11 opi* <i>P</i>	12 Iuppiter alterum <i>del Meursius</i>
supremus <i>P</i>	18 herculis <i>P corr</i>
20 genitore Saturno <i>Sab</i> genito	
Saturno <i>Gel</i>	21 Alcmena <i>Sab</i> : alchmena <i>P</i>
22 quam <i>Ri-</i>	
<i>galtius</i> : cum <i>P</i> tum <i>Sab</i>	Semele <i>Sab</i>
diespatri (ae in e,	
e in i <i>corr</i>) <i>P</i>	foete <i>Sab</i> : fetiae <i>P</i>
23 hii <i>P</i>	gentium
intelliguntur <i>Klussmannus</i> gentium inueniuntur <i>Vahlennus</i>	fuere
<i>Sab</i> : fuisse <i>P</i>	25 hii <i>P</i>

neruam licebit. si enim Iouis, ut adseueratis, ex cerebro sine
 ullius seminis emicuit iactu, antequam est Diespiter genitus
 et in utero | matris corporeae formam circumscriptionis acce- f. 61^b
 pit, certum est utique Mineruam non fuisse neque rerum in
 5 numero aut ulla esse in substantia computatam, sed ex quo
 capite Iouis enata est, et esse res coepit et nonnulla in essen-
 tia constituta. non habet ergo primigenios ortus, et a certo coepta
 est tempore dea dici, sacris in aedibus statui et inuiolabili
 religione sanciri. quod cum ita se habeat, cum de nouitate
 10 loquimini religionum nostrarum, uestrae uobis in mentem non
 ueniunt, nec curatis inspicere. quando sint exorti dii uestri.
 quas origines habeant. quas causas, uel ex quibus proruperint
 emicuerintque radicibus? cuius est autem pudoris, quinimmo
 inuerecundiae cuius, quod agere te uideas, in eo alterum re-
 15 prehendere, maledicti et criminis loco dare ea quae in te
 possint reciprocata uicissitudine retorqueri? sed quod agimus **71**
 nos, nouum est, quod autem uos, priscum est et nimiae uetus-
 tatis: et quid istud aut uos iuuat aut nostram causam ratio-
 nemque contristat? noua res est quam gerimus, quandoque et
 20 ipsa uetus fiet: uetus quam nos agitis, sed temporibus quibus
 coepit noua fuit ac repentina. religionis autem auctoritas non
 est tempore aestimanda sed numine, nec colere qua die sed
 quid coeperis conuenit intueri. ante trecentos annos religio,
 inquit, uestra non fuit. et dii uestri non fuerunt ante milia
 25 annorum duo. quibus istud rationibus colligi aut quibus suppu-
 tationibus potest? non difficilibus, non obscuris, sed quas possit
 uidere qui uolet et contrectare, quemadmodum dicitur, manibus.
 | quis Iouem cum fratribus genuit? genialibus Opi adiunctus f. 61bis
 Saturnus. ut uos fertis. Caelo atque Hecata procreatus. quis

1 cerebro <i>P corr</i>	2 diespiter <i>P</i>	3 corpore <i>Sub</i>	4 ut <i>que</i>
que <i>P</i>	5 numero <i>Sub</i> : numeros <i>P</i>	quo <i>add Salm</i>	6 coe-
cepit et <i>scripsi</i> : coepit <i>P</i>	non ulla <i>uel</i> nulla <i>Urs</i>	essentia <i>Sub</i> :	
essetiam <i>P</i>	7 non <i>addidi</i>	8 dea <i>Sub</i> : nea <i>P</i>	inuiolaui
<i>P corr</i>	11 exorti <i>Sub</i> : exoriti <i>P</i>	18 iubat <i>P corr</i>	23 qui
<i>Sub</i>	trecentos <i>Urs</i> : quadringentos <i>P</i>	24 inquit <i>P corr</i>	
27 bolet <i>P corr</i>	28 genitalibus <i>Sub</i>	Opi <i>scripsi</i> : opis <i>P</i>	
adiunctis (i <i>ex u</i>) <i>P</i>	29 et <i>P corr e</i>		

Picum, Fauni patrem atque auum Latini? Saturnus, ut uos idem uestris scriptis atque auctoribus traditis. ergo si haec ita sunt, sequitur ut Picus et Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure, utpote uno ex sanguine unoque ex semine procreati. consentaneum est ita esse quod dicitur. ab Ioue et Pico quot sunt generis usque ad Latinum gradus? trini, ut indicat series. uultis Faunus, Latinus et Picus annis uixerint uicenis atque centenis? ultra enim negatur posse hominis uita produci. aestimatio iusta et liquida est. trecenti ergo sunt pleni et sexaginta post hos anni? res ita est, ut indicat supputatio. 10 cuius socer Latinus fuit? Aeneae. genitor Aeneas cuius? Ascanii Albani oppidi conditoris. quot apud Albam regnatum est annis? quadringentis et prope bis denis. aetatis urbs Roma cuius esse in annalibus indicatur? annos ducit quinquaginta et mille aut non multum ab his minus. ergo ab Ioue, qui frater est 15 Pici quique pater est minorum et reliquorum deorum, anni ad haec tempora prope milia duo sunt aut pleni, ut largiamur aetati. quod cum redargui non possit, non tantum recens nata religio ostenditur quam obitis, set infantes et paruulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atque alias hostias cum periculo corruptionis suggeritis, quos oportebat adhuc mammis 72 atque stillato lacte nutriri. at religiones uestrae multis annis praecedunt nostram et eo sunt ueriores quod uetustatis auctoritate munitae sunt. | et quid eas prodest annis quam plurimis anteire, cum a certo coeperint tempore, aut spatii cuius 25 sunt milia annorum duo saeculorum tantis comparata cum

1 fauni *P corr c'*   2 idem uos *Sab*   3 germanitati *P corr c'*
4 sunt *P corr*   5 in *mg P* quod *P*   6 gradus *Sab, r: granus P*
7 in *mg* .:   11 genitor Aeneas *Zinkius: genitor **latinus P* geni-
toris Latinus *Sab* genitoris Latini *Gel* genitor is uel genitoris Ascanii
om cuius *Urs* genitor gener is Latini *Meursius* genitor is Ascanii *Salm*
genitor gener Latini *Klussmannus*   Ascanii *addidi*   12 quod *P*
13 urbs *Sab: urbe P*   14 annalibus *Sab: aulibus P*   iudicatur
Sab   17 at *P*   haud *Sab*   largeamur *P corr c'*   19 quam
Sab: quas P   22 at *Sab: et P*   religiones *Sab: religionis P*
23 uetustatis *P*

milibus? ac tamen ne causam tam longa prodere dissimulatione
 uideamur, nisi molestum est, dicite, omnipotens et primus deus
 nouella uobis uidetur res esse, et qui eum uenerantes colunt,
 inauditas incognitas repentinas agitare atque inducere reli-
 5 giones? estne illo antiquius quicquam, aut quod eum praecedat
 re tempore nomine potest aliquid inueniri? nonne solus in-
 genitus, immortalis et perpetuus solus est? quis caput ac fons
 rerum est? non ipse? cui debet aeternitas hoc ipsum quod
 nuncupatur aeternitas? non ipsi? infinita ut prodeant saecula,
 10 non ex eius perpetuitate perficitur? indubitabile istud et uerum.
 non ergo quod sequimur nouum est, sed nos sero addidimus
 quidnam sequi oporteret ac colere aut ubinam conueniret spem
 salutis adfigere et salutaria subsidia conlocare. nondum enim
 adfulserat qui uiam monstraret errantibus et caligine in altissima
 15 constitutis cognitionis lumen inmitteret et ignorationis discute-
 ret caecitatem. sed causa in huiusmodi uertitur * sola? quid, **73**
 uos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen,
 non post Pisonem et Gabinium consules in numerum uestrorum
 rettulistis deorum? quid, Phrygiam matrem, cuius esse conditor
 20 indicatur uel Midas uel Dardanus, non cum Hannibal Poenus
 res Italas raperet et terrarum exposceret principatum, et nosse
 et scire coepistis et memorabili religione sancire? sacra Cereris
 matris non quod uobis | incognita essent, adscita paulo aute, f. 62
 obtentum est ut Graeca dicantur nouitatem ipsam testificante
 25 cognomine? non doctorum in litteris continetur, Apollinis no-
 men Pompiliana indigitamenta nescire? ex quo apparet et
 liquidum est, et hunc uobis fuisse incognitum, post autem ali-
 quando coepisse esse et hunc notum. si quis igitur nos inter-

1 longa *Urs*: longam *P* bonam *Gel*   7 aut fons *Sab*   10 indubi-
 tabile *Sab*: indubile *P*   11 sequimur *Gel*: sequitur *P*   12 oport-
 teret ac *scripsi*: oporteat *P* oporteat et *Gel* oporteat ac *Oehlerus*
 conueniret *Urs* ('oporteat aut ubinam conueniat spem uel oporteat et
 colere aut ubinam conueniret spem'): conuenire et *P*   16 uertitur
Salm   *lacunam signaui: interciderant* religio nostra uel *similia*
 soli *Salm*   19 *frygiam P*   20 *iudicatur Sab*   21 *italicas*
Sab   22 *scire] asciscere ?*   *caereris P*   23 *incognitae P*
corr   sunt autem *adscita ?*   24 *obtentum P*   26 *indigeta-*
menta e'   27 *aliquanto Sab*   28 *hunc addidi*

roget, cur eorum numinum quorum modo fecimus mentionem tam sero susceperitis cultum, responsuros uos certum est: aut quia illos nuper deorum esse in numero nesciebamus, aut quia nunc sumus a uatibus moniti, aut quia in rebus asperrimis beneficiis eorum sumus auxiliisque seruati. quodsi hoc a uobis recte 5 existimabitur dici, et ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. religio nostra nunc nata est: nunc enim missus aduenit qui eam nobis ostenderet, qui in eius induceret ueritatem, qui deus monstraret quid sit, qui ad eius nos cultum 74 ab rebus opinabilibus auocaret. et quid, inquit, est uisum deo 10 regi ac principi, ut ante horas, quemadmodum dicitur, pauculas sospitator ad uos Christus caeli ex arcibus mitteretur? interrogamus et nos contra: quae causa, quae ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hiemes, serius aestas atque autumnitas fiant? cur post messes arefactas 15 atque extincta frumenta nonnumquam decidant pluuias, quas rebus oportuit incolumibus labi et temporis opportunitatibus ministrari? immo illud exquirimus | potius, cur, si Herculem oportuit nasci, si Aesculapium Mercurium Liberum aliosque nonnullos, qui et conciliis adiungerentur deorum et mortalibus 20 aliquid utilitatis adferrent, tam sero a Ioue sint prodi, ut sola illos posteritas sciret, superiorum uero ignoraret antiquitas? rationem aliquam fuisse dicetis. ratio ergo et hic fuit, cur non nuper sed hodie sospitator nostri generis adueniret. quanam igitur ratio est? non imus infitias nescire nos. neque 25 enim promptum est cuiquam dei mentem uidere, aut quibus modis ordinauerit res suas, homo animal caecum et ipsum se nesciens ullis potest rationibus consequi: quid oporteat fieri, quando uel quo genere, ipse rerum cunctarum pater, modera-

3 nesciebamus *Sab*: desciebamus *P*   5 hoc *add c*   6 patribus
P corr   8 inducere^t *P*   10 auocaret *P*   inquit *P*   11 at-
que *Sab*   13 uos *Elmenhorstius*   14 hyems *Sab*   15 are-
factas *Sab*: arefacta *P*   17 atque *Sab*   18 herculem *P*
19 oportuit *P corr c*   25 imus *Sab*: minus *P*   infitias (*c in t*
corr c') *P*   27 *sq.* suas. homo ... nullis potest rationibus consequi,
... genere: ipse ... scit id solus *Salm*   28 nullis *Urs*   potest
Gel: potens *P*

tor et dominus scit solus. nec si ego nequiuero causas uobis
 expromere. cur aliquid fiat illo uel hoc modo. continuo sequitur
 ut infecta fiant quae facta sunt et amittat res fidem quae
 generibus uirtutum tantis et potestatum indubitabilis esse
 5 monstrata est. tu opponas et referas: cur tam sero emissus **75**
 est sospitator? in infinitis, perpetuis saeculis nihil omnino di-
 cendum est serum. ubi enim finis et initium nullum est, nihil
 praematurum est, nihil tardum. tempus enim a finibus et ex-
 10 tremitatibus noscitur, quae habere non potest perpetua series
 et immoderata continuatio saeculorum. quid enim si res ipsae,
 quibus opem conueniebat ferri. opportunitatem istam temporis
 exigebant? quid si alterius condicionis antiqua, alterius fuere
 sequentia? quid si priscis aliter subueniri, aliter | debuit f. 63
 posterioribus consuli? nonne litteras auditis commemorantes
 15 uestras fuisse homines olim semideos, heroes, cum immanibus
 corporibus atque uastis? non infantes sub uberibus matrum
 centenarios legitis edidisse uagitum, quorum ossa uariis in
 regionibus eruta uix repertoribus fecerunt fidem humanorum
 reliquias esse membrorum? potest ergo fieri, ut tum demum
 20 emiserit Christum deus omnipotens, deus solus, postquam gens
 hominum fractior et infirmior coepit nostra esse natura. si quod
 hodie factum est, ante milia fieri oportuisset annorum, fecisset
 istud rex summus, aut si post totidem milia id quod hodie
 factum est debuisset impleri, nihil deum coegebat necessarias
 25 temporum non expectare mensuras. rationibus fixis peraguntur
 res eius et quod semel decretum est fieri nulla potest nouitate
 mutari. cur ergo, inquit, si omnipotenti seruitis deo et eum **76**
 habere confiditis salutis atque incolumitatis uestrae curam, cur
 persecutiones patitur perpeti uos tantas atque omnia genera

3 infecta <i>Sab</i> : infacta <i>P</i>	4 potestatum <i>Gel</i> : potestatibus potes-
tatu <i>P</i>	5 monstrata* <i>P</i>
6 nihil omnino <i>Gel</i> : nihil omnino (ex	
omni) <i>P</i> nihilominus <i>Sab</i>	9 perpetua <i>addidi</i>
<i>Gel</i> : etiam moderata <i>P</i>	10 et immoderata
11 oportunitatem <i>P</i>	15 saemideos <i>P</i>
17 centenarios] stentoreos <i>Sab</i>	uagitus <i>Sab</i>
19 potest <i>P</i>	
cum <i>Sab</i>	22 oportuisset <i>Urs</i> : potuisset <i>P</i>
27 cur <i>scripsi</i> :	
cum <i>P</i>	inquit (t ex d) <i>P</i>
inquit, si] inquitis <i>Sab</i>	ser-
uiatis <i>Sab</i>	28 confidatis <i>Sab</i>
	nostrae <i>Sab</i>

poenarum et suppliciorum subire? perquiramus et nos contra, cur et uos, cum tantos et tam innumeros colatis deos cumque illis aedes constituatis sacras, simulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes turis plenas conficiatis altaribus, cur non immunes agitis tot discriminibus et procellis, quibus cotidie uos agunt exitiabiles multiplicesque fortunae? cur, inquam, dii uestri cessant a uobis auertere tot f. 63^b morborum et ualetudinum | genera, naufragia ruinas incendia pestilentias sterilitatem, amissionem pignorum et proscriptionem bonorum, discordias simultates bella, captiuitates urbium et sublatis ingenuitatibus seruitutes? sed et nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur deus. prompta et manifesta causa est. nihil est enim nobis promissum ad hanc uitam nec in carunculae huius folliculo constitutis opis aliquid sponsum est auxiliique decretum; quinimmo edocti sumus minas omnes 15 quaecunq[ue] sunt parui ducere atque aestimare fortunae, ac si quando ingruerit uis quaequam grauior, quam finem necesse sit consequi, adscribere infortunio uoluptatem nec timere nec fugere quo facilius exui corporalibus possimus et uinculis et 77 tenebrosam euadere caecitatem. itaque ista quam dicitis persecutionis asperitatis liberatio nostra est, non persecutio, nec poenam uexatio inferet sed ad lucem libertatis educet. ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerem hominem datum in ingressu quaestionum numquam adficiet sat grauib[us] atque inmanibus existimet poenis nisi in ipsum saeuat carcerem, 25

1 requirimus <i>Salm</i>	3 illi sedes <i>Sab</i>	4 thuris <i>P corr</i>
plenas <i>Urs</i> : plenis <i>P</i>	coniciatis <i>Heraldus</i>	6 angunt <i>Orellius</i>
8 moruorum <i>P corr</i>	ualetudinū <i>P</i>	9 *amissionem <i>P</i>
10 simultates bella <i>scripsi</i> : bella simultates <i>P</i>	14 carunculae <i>Sab</i> : calunculae <i>P</i>	17 qua f. n. s. c. uitae <i>Salm</i>
18 adscribere fortunio [uoluptatem] nec <i>Urs</i> [adscribere infortunio uoluptatem] nec <i>Heraldus</i>	19 e <i>Gel</i> ex <i>Urs</i>	22 uexato <i>Sab</i>
inferet <i>Gel</i> (inferret <i>Sab</i>): inferat <i>P</i>	23 carcere <i>c'</i>	datum <i>Urs</i> : natum <i>P</i> damnatum <i>Gel</i>
in ingressu <i>scripsi</i> : in egressum <i>P</i> inegressum <i>Sab</i> ingressum <i>Gel om</i>	24 adficiet <i>scripsi</i> : adficere <i>P</i>	
<i>Urs</i> lumine cassum <i>Klussmannus</i>	sat grauib[us] <i>scripsi</i> : segregauimus <i>P</i> se grauib[us] <i>Sab</i> se grauaminibus <i>Klussmannus</i>	

materiam eius comminuat atque urat tectum, parietem, ianuas
 partesque alias operis renudet deiciat adffigat, nesciens hoc
 facto ei cui uideatur officere dari ab se lucem et sceleratam
 eripi caecitatem: itidem et nos flammis exiliis cruciatibus
 5 beluis, quibus corpora lancinatis et diuexatis nostra, non nitam
 eripitis nobis, sed pelliculis releuatis | et cutibus nos nescii, f. 64
 et quanto instatis et pergitis in effigies has nostras speciesque
 saeuire, tanto artis et grauibus releuatis nos uinculis et ad
 lumen efficitis circuncisis nexibus enolare. quare, homines, abs- 78
 10 tinete quaestionibus uacuis impedire spes uestras, nec si aliter
 quam uos putatis aliquid se habet, uestris potius opinionibus
 credere quam rei debetis augustae. urgent tempora periculis
 plena et exitiabiles imminent poenae: confugiamus ad salutarem
 deum nec rationem muneris exigamus oblati. cum de ani-
 15 marum agatur salute ac de respectu nostri, aliquid et sine
 ratione faciendum est, ut Epictetum dixisse adprobat Arrianus.
 dubitamus, ambigimus nec esse quod dicitur plenum fidei
 suspicamur: committamus nos deo, nec plus apud nos ualeat
 incredulitas nostra quam illius nominis et potentiae magnitudo,
 20 ne dum ipsi nobis argumenta conquirimus quibus esse uideatur
 falsum id quod esse uolumus atque adnitimur uerum, obrepit
 dies extremus et inimicae mortis reperiamur in faucibus.

16 Epict. fr. 181 Schweigh.

1 tectum *P corr e*   4 itidem *Sab: ididem P*   flammis *Sab: flami-*
 nis *P*   5 diuexatis *Gel: diu uexetis P diu uexatis Sab*   6 rele-
 uatis *Urs: reuelatis P*   nos *Sab: uos P*   nos nescii, et] nos,
 nescii quod *Gel*   7 quantum *Sab*   8 tantum *Sab*   releuatis
Urs: reuelatis (u. ex b) P   10 questionibus *P*   14 muneris *Sab:*
 numeris *P*   15 agitur *Urs*   16 Epithetum *Sab corr in err*
 19 nominis *Urs*   20 conquirimus *Sab: conquisimus P*   21 nolu-
 mus *scripsi: nolimus P nolimus Rigoltius*   abnutemus *Salm*
 adnitimur uerum, obrepit] abnutemus, rerum obrepit *Klassmaireus*
 22 ARNOCH ADVERS NATIONES LIB. II. EXP. INCIPIT LIB. III

LIBER TERTIVS

1 Iam dudum quidem criminibus his omnibus, maledictionibus
 potius ut uera dicamus, ab excellentibus parte in hac uiris
 et ueritatem istam commeritis nosse satis plene accurateque
 responsum est neque apex ullus ullius praetermissus est quaes- 5
 tionis qui non sit modis mille et rationibus ualidissimis
 refutatus. non est igitur necessarium parte in hac causae
 f. 64^b diutius | inmorari. neque enim res stare sine adsertoribus non
 potest, religio Christiana aut eo esse comprobabitur uera, si
 adstipulatores habuerit plurimos et auctoritatem ab hominibus 10
 sumpserit. suis illa contenta est uiribus et ueritatis propriae
 fundaminibus nititur nec spoliatur ui sua, etiamsi nullum ha-
 beat uindicem, immo si linguae omnes contra faciant contraque
 nitantur et ad fidem illius abrogandam consensionis unitae
 2 animositate conspirent. nunc ad ordinem reuertamur a quo 15
 sumus necessario paulo ante digressi, ne diutius interrupta
 defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus conces-
 sisse dicatur. subiciunt enim haec: si uobis diuina res cordi
 est, cur alios nobiscum neque deos colitis neque adoratis nec
 cum uestris gentibus communia sacra miscetis et religionum 20
 coniungitis ritus? possumus interim dicere: ad cultum diuini-
 tatis obeundum satis est nobis deus primus, deus, inquam,
 primus, pater rerum ac dominus, constitutor moderatorque

8 *tare P res stare] stare Sab restare Meursius tamquam e codice
 per se stare Klusmannus 9 et religio Salm christiani P
 corr c' religio Christiana seclusit Zinkius 10 omnibus P corr
 14 fidem Sab: finem P abrogandam Sab: adrogandam P 17 con-
 cessisse P 18 diuina P 20 gentilibus Zinkius cummunia
 P corr

cunctorum, in hoc omne quod colendum est colimus, quod adorari conuenit adoramus, quod obsequium uenerationis exposcit uenerationibus promeremur. cum enim diuinitatis ipsius teneamus caput, a quo ipsa diuinitas diuinorum omnium quaecumque sunt ducitur, superuacuum putamus personaliter ire per singulos, cum et ipsi qui sint et quae habeant nomina nesciamus et cuius sint praeterea numeri neque liquidum neque comprehensum neque exploratum habere possimus. atque ut **3** in terrestribus regnis necessitate nulla compellimur, | regalibus f. 65
10 in familiis constitutos nominatim cum principibus adorare, sed in regum ipsorum cultu quicquid illis adnexum est tacita ut se sentit honorificentia comprehendi, non alia ratione quicumque hi dii sunt quos esse nobis proponitis, si sunt progenies regia et principali oriuntur e capite, etiamsi nullos accipiant
1 nominatim a nobis cultus, intellegunt se tamen honorari communiter cum suo rege atque in illius uenerationibus contineri. et hoc quidem a nobis fuerit ita prolatum, si modo liquet et constat praeter ipsum regem et principem esse alia numinum capita, quae digesta et separata per † numerum uelut quandam
20 populam plebeiae multitudinis faciant. neque nobis in aedibus sacris effigies pro diis, sigilla et simulacra uelitis ostendere, quae intellegitis nos quoque, etsi recusatis et renuitis confiteri, uilissimi esse formas luti et fabrorum figmenta puerilia. et cum de re loquimur diuina uobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus, esse deos alios natura uel nomine, non in simulacris propositos, quos uidemus, sed in ea substantia in qua conueniat aestimari tanti esse nominis oportere uirtutem. sed con- **4**

1 cunctorum *Klassmannus* colendum *Sab*: colendus *P* 4 capud *P* corr ae *P* corr quicumque *Heumannus* 5 personas *Sab* ire *add Sab* 6 singulas *Sab* 11 ut] uel *Sab* om *Urs* et *Salm* 13 hui *P* 17 ita *add e'* interea ?
 18 alia numinum *Rigaltius*: alienum *P* alia non *Sab* alia etiamnum *Salm* alia deum *Hildebrandus* alienigenum *Klassmannus* 19 numerum] munera certa suo numero ? quandam *Sab*: quaedam *P* 21 sigilla et *Klassmannus*: illa et *P* et illa *Gel* 22 etsi *Klassmannus*: et *P* om *Sab* sed *Urs* at *Salm* 23 recusatis om *Sab* 23 uilissimi *Sab*: uilissime *P* 27 numinis *Urs* uirtutum *Sab*

silium non est parte in hac causae diutius inmorari, ne lites
 maximas concitare ac tumultuosa conserere uideamur uelle cer-
 tamina. sit ista, ut praedicatis, plebs numinum, sint deorum
 innumerae gentilitates, adstipulamur adquiescimus coniuemus
 nec in aliqua quaestione dubitabile istud ambiguumque con-
 figimus. illud tamen a uobis audire exposcimus et rogamus:
 f. 65^b unde uobis compertum est | uel quibus rationibus compre-
 hensum, hinc sint in caelo quos esse existimatis et colitis an
 nescio qui alii opinionis et nominis inauditi? potest enim fieri,
 ut et hi sint quos esse non remini et quos esse confiditis in 10
 nulla inueniantur parti naturae. neque enim caeli aliquando
 subuolastis ad sidera, singulorum facies atque ora uidistis, et
 quos esse meminertis illic deos eosdem hic colere tamquam
 notos instituistis ac uisos. sed et illud rursus desideramus au-
 dire, a uobisne inposita habeant haec nomina quibus eos 15
 uocatis an ipsi haec sibi diebus imposuerint lustricis. si diuina
 haec sunt et caelestia nomina, quis detulit ad uos ea? sin
 autem a uobis appositae appellationes has habent, quemad-
 modum potuistis uocabula his dare quos neque uideratis ali-
 quando neque quales aut qui essent ulla cognitione noratis? 20
 5 sed ut uultis et creditis atque ut uobis persuasum est, hi dii
 sint, nominibus appellentur his etiam quibus eos † popularem cen-
 sere popularis uulgaritas ducit: unde tamen uobis liquet, nominibus
 hi suis censem compleant an sint aliqui uobis incogniti neque

1 partae *P* corr   3 plebs *Sab*: praebis *P*   4 gentilitates *Sab*:
 gentilitatis *P*   atquiescimus *P*   conibemus *c'* om *Sab*
 5 conficimus *Meursius*   8 hinc *Sab*: hinc de (de *r*) *P* hinc di *Meur-*
sius   10 ut hi *omisso* et *Sab*   11 parti *Hildebrandius*: partis *P* parte
Sab   14 sq. audire a uobis, impositane *cum Sab* uulgo, nisi quod *Hilde-*
brandio et *Oehlero* ne imposita placuit   16 lustricis *Meursius*: lubi-
 dri's *P* ludicris *Sab*   17 at *P* corr   18 appellationis *P* corr
 19 uideratis *Meursius*: uidebatis *P*   20 ulla *scripsi*: in ulla *P* in
 nulla *Sab*   cognitione *Sab*: cognatione *P*   21 hii *P*   22 sint
Gel: sunt *P*   populares *Sab* del *Urs* populatim *Rigaltius*: lacunam
 signare mauult *Zinkius*   23 liquet *Zinkius*: quae *P* quaeo *Meur-*
sius scire quot *Salm*   nominis *Gel*   24 hi suis *Zinkius*: huius *P*
 sensum *Sab*   compleant *Salm*: complent *P*   an] etsi *Salm*
 sunt *Gel*   incogniti neque *Zinkius*: in cognitione quae *P* in cog-
 nitione *Sab* in cognitionem *Urs*

in usum aliquando notitiamque perlati? neque enim sciri est facile, definita et certa sit eorum numeri multitudo an sine ulla populositatis summa sit nec computationis alicuius rationibus terminata. fingamus enim uos deos mille percolere 5 uel milia potius quinque: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorum milia centum sint, potest, ut hoc amplius, immo, quod diximus paulo ante, potest deorum summa esse nulla | nec numerabili circumscriptione finita. aut igitur et uos f. 66 impii, qui praeter deos paucos reliquorum officia non obitis, 10 aut si uobis ueniam ceterorum ignorantiae postulatis, eandem et nobis conciliabitis ueniam, si pro parte consimili eorum religionibus abstinemus quos esse omnino nescimus. et tamen 6 ne nos quisquam peruicaciter arbitretur sacramenta nolle suscipere ceterorum quaecumque sunt numinum. deuotas etenim 15 mentes et manus protendimus supplices neque aspernamur quocumque inuitaueritis accedere. si modo discamus, quinam isti sint diuini quos nobis ingeritis, et quos par sit adiungi summi regis ac principis uenerationi. Saturnus, inquit, et Ianus est, Minerva Iuno Apollo Venus Triptolemus Hercules atque 20 alii ceteri, quibus magnificas aedes cunctis paene in urbibus religiosa consecrauit antiquitas. inuitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultum, si non ipsi uos primi opinionum turpium foeditate talia de illis confingeretis quae non modo illorum polluerent dignitatem sed minime illos esse qualitati- 25 bus conprobarent eis adiunctis. adduci enim primum hoc ut credamus non possumus, immortalem illam praestantissimamque naturam diuisam esse per sexus et esse partem unam mares, partem esse alteram feminas. quem quidem locum plene iamdudum homines pectoris uiui tam Romanis litteris explicauere

1 usum *Meursius*: usum *P*   3 populositas *Salm*   5 ad *P*
corr   potest et *Sab*   10 postulatis *Sab*: postulastis *P*
13 arbitretur *P corr*   suscipere *P*   14 sunt *add c*   15 asper-
namur *Sab*: aspernamus *P*   16 quocumque *Sab*: quodcumque *P*
17 sint *Heumannus*: sunt *P*   diui *Sab*   18 inquit *P corr*
anus *P corr c'*   19 est] et *Salm*   treptolemus *P*   herculis *P*
corr   atque alij] Aesculapius *Urs*   20 ceteri *Meursius*: et ce-
teri *P*   25 conprobarent iis *Hildebrandius*: conprobaretis *P* com-
probarent *Heraldus*

quam Graecis, et ante omnes Tullius Romani disertissimus generis nullam ueritus impietatis inuidiam ingenue constanter
 f. 66^b et libere quid super tali opinatione | sentiret pietate cum
 maiore monstrauit: a quo si res sumere iudicii ueritate con-
 scriptas, non uerborum luculentias pergeretis, perorata esset 5
 haec causa nec secundas ut dicitur actiones nobis ab infanti-
 7 bus postularet. sed quid aucripia uerborum splendoremque ser-
 monis peti ab hoc dicam, cum sciam esse non paucos, qui
 auersentur et fugiant libros de hoc eius nec in aurem uelint
 admittere lectionem opinionum suarum praesumpta uincem, 10
 cumque alios audiam mussitare indignanter et dicere, oportere
 statui per senatum, aboleantur ut haec scripta quibus Chris-
 tiana religio comprobetur et uetustatis opprimatur auctoritas?
 quinimmo, si fidentis exploratum uos dicere quicquam de diis
 uestris, erroris conuincite Ciceronem, refellitote, redarguite, 15
 temeraria et impia dictitare conprobate. nam intercipere scripta
 et publicatam uelle submergere lectionem non est deos defen-
 8 dere sed ueritatis testificationem timere. ac ne tamen et nobis
 inconsideratus aliquis calumniam moueat, tamquam deum quem
 colimus marem esse credamus, ea scilicet causa, quod eum 20
 cum loquimur pronuntiamus genere masculino, intellegat non
 sexum sed usu et familiaritate sermonis appellationem eius et
 significantiam promi. non enim deus mas est, sed nomen eius
 generis masculini est, quod idem uos dicere religione in uestra
 non quitis. nam consuestis in precibus 'sive tu deus es sive 25
 dea' dicere, quae dubitationis exceptio dare uos diis sexum
 disiunctione ex ipsa declarat. adduci ergo non possumus, ut
 corpora credamus deum. nam esse necesse est corpora, si sunt

1 de nat. deor. fr. 3 Bait.

1 graecis <i>P</i> corr <i>c'</i>	4 quos <i>P</i> corr	5 esset <i>Dauisius</i> : esse
et <i>P</i> esset et <i>Sab</i>	15 refellitote, redarguite, temeraria et impia	
dictitare <i>Stewechnus</i> : temeraria et impia dictitare refellitote redar-		
guite <i>P</i>	16 dictare <i>Sab</i> dicta <i>Gel</i>	reprobate <i>Sab</i>
18 testi-	20 marem <i>Sab</i> : matrem <i>P</i>	
ficationem <i>Sab</i> , <i>r</i> : testificatione <i>P</i>	24 quid <i>Sab</i> corr in err	25 praecibus <i>P</i>
	<i>Sab</i>	sive dea] sive tu dea
	26 dubitationis <i>Sab</i> : dubitationib; <i>P</i>	diis <i>Sab</i> , <i>r</i> : dii <i>P</i>
28 nam] at <i>Urs</i>	esse om <i>Sab</i>	

| mares ac feminae, aut insignificatam esse generum disiunctio- f. 67
nem. quis enim uel exigui sensus nescit terrenorum ab illo
animantium conditore non alia de causa generis diuersi sexus
institutos esse atque formatos, nisi ut per coitus et conubia
5 corporum res caduca et labilis successione perpetuae inno-
uatione duraret? quid ergo? dicemus deos procreare, deos 9
nasci. et idcirco his additas genitalium membrorum partes, ut
sufficere prolem possent. et noua quaque suboriente fetura
quicquid prior aetas abstulisset recidua substitutio subro-
10 garet? ergo si haec ita sunt, id est si dii procreant † superi et
super has leges experiuntur se sexus, suntque immortales nec fri-
goribus fiunt senectutis effeti, sequitur ut debeant plena esse
diis omnia neque innumeros caelos eorum capere multitudinem
posse, siquidem et ipsi perpetuo generant et per suboles su-
15 bolum multiplicata semper innumerabilitas ampliatur: aut si
obscenitas coeundi ita ut decet ab diis abest, quae causa
ratioque monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus
se solet libidinum propriarum admonitionibus recognoscere?
neque enim ueri est simile, haberi haec frustra aut in-
20 probum in illis lusum ludere uoluisse naturam, ut eos his parti-
bus aggeraret quibus utendum non esset. ut enim ad usus
certos manus pedes oculi ceteraque constructio membrorum
sua quaeque in officia constituta est, ita conuenit credere in
sui muneris functionem comparatas esse has partes: aut confi-

1 faeminae *P* corr aut *additi* insignificatam *scripsi*: in-
significata *P* uel significata *Sab* insignita *Urs* esse] ex *Sab*
disiunctionem *scripsi*: disiunctione *P* distinctione *Urs* 2 nesci *P*
corr c' 8 quaque suboriente *Gel*: quaeq; sunt oriente *P* (quaeque
sunt) oriente *sic Sab* 9 recidiba *P* corr 10 *sq.* [id est si dii
procreant] superi et [super] has leges experiuntur sexus *Zinkius* [superi]
et si per has (uel humanas) leges pariuntur sexus? 11 super] si
per *Gel* 12 debeant *Sab*: debeat *P* 14 ipsi *Gel*: ipsi si *P*
16 obscenitas *P* 18 solent *Sab* 19 inprobum *Hauptius*: impro-
uida *P* improvidentiam *Sab* prouidentiam *Meursius* improuidam *Salm*
20 lusum *Hauptius*: suam *P* suaue *Salm* 21 esset *Urs*: ē sed
P est. sed *Sab* est *Salm* 24 functionem *Sab*: finctionem *P*
confitendum *Gel*: confidendum *I*

tendum est, in deorum corporibus esse aliquid uacuum, quod
 10 sit frustra atque inaniter fabricatum. | quid dicitis, o sancti
 f. 67^b atque inpolluti antistites religionum? habent ergo dii sexus
 et genitalium membrorum circumferunt foeditates, quas ex
 moribus uerecundis infame est suis appellationibus promere? 5
 quid ergo iam superest, nisi ut eos credamus immundorum
 quadrupedum ritu in libidinum furias gestire, cupiditatibus
 rabidis ire in mutuas complexionones et ad postremum fractis
 dissolutisque corporibus uoluptatis eneruatione languescere? et
 quoniam quaedam sunt feminarum generis propria, sequitur 10
 ut deas quoque credamus circumactis persoluere suas mensibus
 leges, fastidiosos ducere atque habere conceptus, aboriri prae-
 ferre et praepropero partu septimanas edere aliquando feturas.
 o pura, o sancta atque ab omni turpitudinis labe disparata
 atque abiuncta diuinitas! hauet animus atque ardet, in chalci-15
 dicis illis magnis atque in palatiis caeli deos deasque con-
 spicere intectis corporibus atque nudis, ab Iaccho Cererem,
 Musa ut praedicat Lucretia, mammosam, Hellespontiacum Pria-
 pum inter deas uirgines atque matres circumferentem res
 illas proeliorum semper in expeditionem paratas. hauet, inquam, 20
 uidere deas grauidas, deas fetas gliscentibusque per dies aluis
 alias intestini ponderis morositate cunctari, parturire alias
 tractu longo et manus obstetricias quaerere, illas telis grauibus
 et dolorum acuminibus fixas heiulare, tortari et inter haec
 omnia suppetias Iunonis implorare Lucinae. nonne multo est 25
 rectius maledicere, conuiciari atque alia ingerere diis probra.

17 sq. Lucret. 4, 1168 L.

5 moribus *scripsi*: oribus *P*   7 quadrupedum *P*   8 ad om
Sab   9 uoluptatis *Gel*: uoluntati *P* uoluntatis *Sab, r*   ener-
 uatione *Sab*: eneruationi *P*   languescere *Sab, r*: anguescere *P*
 11 deas *scripsi*: eas *P*   12 abortiri *Urs*   praeferre *scripsi*: per-
 ferre *P*   15 auet animus *Gel*: habet et animum *P* habet etiamnum
Sab   17 ab] apud *Sab*   iaccho *P* Iacchum *Sab*   18 Lucretii *Sab*
 priapum *Sab, r*: priapum *P*   20 praeliorum *P corr c'*   expe-
 ditionem *Huetius*: expeditione *P*   auet *Gel*: habet *P*   21 fitas
P corr c'   aluis] aliis *Sab*   22 alias *post* aluis *addidi*
 23 obsticias *P corr c'*   quaereres *Sab*   alias *Urs*   24 tortari
Canterus: et hortari *P*   26 conuiciari *c'*   diis] de his *Sab*

quam uel obtentu pio talia de his monstra | opinionum in-f. 68
 dignitate praesumere? et audetis adscribere causam nobis **11**
 offensionis deorum, cum, si iudicatio fiat, certissima in uobis
 reperiatur haec esse et in contumelia alia quam opinamini
 5 stare? nam si dii, ut dicitis, adficiuntur ira et animorum iu-
 dignationibus incalescunt, cur eos non putemus aegre atque
 aegerrime sustinere, dari sibi a uobis sexus, quibus canes por-
 cique formati sunt, et cum ita credatis, non aliter se fingi et
 ignominiosa cum ostentatione proponi? ergo cum haec ita sint,
 10 miseriarum omnium causa uos estis, uos deos impellit, uos
 excitationis infestare omnibus malis terras et noua quaeque cotidie
 struere. quibus ulcisci se possint tot a uobis iniuriis et male-
 dictionibus exasperati: maledictionibus, inquam, et iniuriis,
 quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris,
 15 quas uestri theologi, quas poetae, quas ipsi uos quoque igno-
 miniosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis humanas
 et abiecisse clauum deos, si modo illorum curam spectat mor-
 talium regere atque administrare fortunas. nam nobis quidem
 cur irascantur non habent, quos uident et sentiunt neque se
 20 colere neque deridere, quod dicitur, et honestius quam uos
 multo de sui nominis dignitate existimare, quam credere.
 de sexu hactenus. nunc ad speciem ueniamus et formas, quibus **12**
 esse descriptos deos superos creditis, quibus immo formatis et
 templorum amplissimis conlocatis in sedibus. neque quisquam
 25 Iudaicas in hoc loco nobis opponat et Sadducaeii generis fa-
 bulas, tamquam formas tribuamus et nos deo: hoc enim pu-
 tatur | in eorum litteris dici et ut rem certam * atque auctoritate f. 68^b

1 uel *scripsi*: ut *P om Sab* 4 nec *Freinshemius* alia *add*
Oehlerus 5 stare *Sab*: strare *P* 7 aegerrime *Urs*: acerrime *P*
 14 quas *Sab*: quam *P* indecoris *Sab*: indecoriis *P* 15 theo-
 legi *P corr e'* 17 clabum *P corr* 18 administraret *P corr e'*
 20 diridere *P corr* dicitis ? quam uos *del Hugius* 21 quam]
 et *Gel* atque *Urs om Salm* quam uos *Hugius* 22 *sq. in mg* De
 specie & | formis | deo 25 iudaicas *P iudaicas Gel* 26 tribu-
 amus *Sab*: tribuant *P* anos (a eras) *P os Salm* 27 dici et]
 dicier *Meursius* ut *scripsi*: ut uel *P om Gel* uelut *Meursius*
 rem certam *Vahlenus*: re certa *P* res certa *Meursius* rem certam
 atque] lege certa] *Gel* *lucuum indicauit Vahlenus*: *intercidisse*
uideri testimonio *cf. 4, 15* auctorita *P corr e*

firmari: quae aut nihil ad nos attinent nec ex aliqua portione
 quicquam habent commune nobiscum, aut si sunt ut creditur
 sociae, quaerendi sunt uobis altioris intelligentiae doctores, per
 quos possitis addiscere, quibus modis conueniat litterarum
 illarum nubes atque inuolucra relaxare. nostra de hoc senten- 5
 tia talis est. naturam omnem diuinam, quae neque esse coe-
 perit aliquando nec uitalem ad terminum sit aliquando uen-
 tura, liniamentis carere corporeis neque ullas formarum effigies
 possidere, quibus extima circumscriptio membrorum solet coag-
 menta finire. quicquid enim tale est, mortale esse arbitramur 10
 et labile; nec obtinere perpetuam posse credimus aeuitatem
 quod extremis coercitum finibus necessaria circumcludit ex-
 13 tremitas. at uero uos deos parum est formarum quod am-
 plectimini mensione, filo etiam terminatis humano, et quod
 indignius multo est, terrenorum corporum circumcaesura finitis. 15
 quid ergo dicemus? caput deos gestare tereti rotunditate colli
 erectum, retinaculis neruorum dorso inligatum ac pectori et
 ad cernicum necessarias flexiones consertionibus uerticularum
 atque ossea substructione fulciri? quod si accipiemus ut uerum
 sit, aures etiam sequitur ut habeant curuis perterebratas an- 20
 fractibus, oculorum orbiculos mobiles, superciliarum margini-
 bus obumbratos, suspensum imbricem narium, munctionibus
 munculentis et spiritali commeabilem tractui, subactionibus ci-
 borum dentes trini generis atque in officia trina compositos,
 f. 69 manus ministras | operum, articulatis digitis et cubitorum 25
 mobilitate tractabiles, corporibus sustinendis pedes, explicandis
 gressibus et suggerendis anticipationibus itionum genua. quodsi

1 adj lat *P* corr   attinent *Sab*: attinet *P*   2 commune *Sab*:
 communem *P*   ut add *Salm*   creditae *Sab*   8 ullas *Sab*:
 ulla *P*   14 etiam terminatis *scripsi*: et atterminatis *P* etiam atter-
 minatis *Sab*   16 colli erectum *scripsi*: collectum *P*   18 ad *Sab*,
r: a *P*   uerticularum *F. Dousa*: uerticum *P* uertebrarum *Urs*
 20 sequitur *Sab*: secuntur *P*   ut add *c'*   curbis *P* corr
 21 mouiles *P* corr   22 imbricem *Sab*: imbricen *P*   munctionibus
Sab, *r*: unctionibus *P*   23 munculentis *Sab*: munculentis *P*
 ciuorum *P* corr   25 articulatis *scripsi*: articulis *P*   27 genua
 addidi

ea quae prompta sunt, consentaneum est et illa portari quae sub costis earumque sub cratibus cutes contegunt atque omentorum membranulae, gurguliones uentriculos lienes pulmones uesiculas iecora, intestinorum uolubilium tractus et per omnia uiscera comneantes purpurei sanguinis uenas cum arteriis spiritalibus coniugatas. an numquid caelestium corpora foeditatibus 14 his carent, et quoniam eibis mortalibus abstinent, edentulos eos esse paruolum credendum est ritu et uiduatos interioribus cunctis tamquam utres sufflatos turgidorum corporum inanitate 10 pendere? quid quod, si haec ita sunt, erit uobis necessarium contueri, similesne sint dii omnes an formarum dispari circumscriptione teneantur. si enim par cunctis atque una est omnibus similitudinis species, non absurdum est credere errare eos fallique cognitionis in uenturae comprehensione. sin autem 15 gerunt discrimen in uultibus, sequitur ut intellegi debeat, non alia de causa dissimilitudines his datas, nisi ut singuli se possent differentium signorum proprietatibus noscitate. ergo esse dicendum est quosdam capitoneos cilunculos frontones labeones simos, alios mentones naeuos atque nasicas, hos displosis 20 naribus, illos resimis, nonnullos turgentibus malis aut buccarum cumulatione ** acriuoces, nanos longos medios macilentos pingues crassos, hos capillorum intortionibus crispulos, caluitiis alios | et glabritatibus rasos: neque opinari nos falso t. 69^b uestrae produnt atque indicant officinae, siquidem cum facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, senes 25 iuuenes pueros aquilos caesios rauos seminudos intectos aut, ne frigus incommudet, fluidarum uestium superiectione perfusos. quisquamne est hominum rationis alicuius sapore con- 15

1 portari] putari *Sub*   2 earumque *e'*   3 lienes *Urs*: uenas
P renes *Meursius*   7 abstinent *Sub*: abstinentur *P*   8 paruulorum *Gel*   13 non *P*   14 cognitiones *P corr*   in *P corr r*
17 proprietatibus *P*   18 in *mg · R ·*   silunculos *Urs*   19 simos
scripsi: in his *P*   naeuos *Gel*: naeuimos *P*   20 buccarum *Sub*:
uuecarum *sic P*   21 in cumulatione (in *eras*) *P*   lacunam *signauit*
aeriuoces *Gel*: sacriuoces *P* saccibuoces *Salm*   nanos *Sub*: mannos *P*
24 uestrae *Gel*: uestra et *P* uestrae et *Sub*   officinae *Sub*: officina *P*
25 leues *Gel*: leues lenes *P*   26 aquilos *Gel*: aquillos *P*   27 in-
commudet *P corr*

tactus, qui pilos et lanugines credat in deorum corporibus nasci, qui annorum in illis inesse discrimina, qui et per uarias tegminum atque amictuum formas uestitos hos ire atque ab aestibus sese frigoribusque tutari? quod qui habet uerum, et hoc necesse est tamquam uerum accipiat: esse deos fullones, 5 esse tonsores, qui uel sacras eluant uestes uel capillos immi- nuant siluescentium crinium uelleribus inuolutis. itane istud non turpe, non impietatis et contumeliae plenum est, mori- bundi et caduci animantis liniamenta diis dare, insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo 10 nec sine summae foeditatis horrore mentis imaginatione concipere? hocine est illud fastidium uestrum, sapientia haec adrogans, qua despuitis nos ut rudes atque omnem scientiam reminere uobis diuinarum patere? Aegyptiorum ridetis aenigmata, quod mutorum animantium formas diuinis inse- 15 ruerint causis easdemque quod species multo ture accipiant et reliquo caerimoniarum paratu: uos effigies hominum tamquam deorum ueneramini potestates nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios et stultitiae condemnare et in 1. 70 erroris eiusdem similitudine ac uitii | deprehendi. nisi forte 20

16 dicetis alias quidem inesse diis formas, sed honoris et dicis causa species uos eis accommodauisse mortalium: quod maioris multo est contumeliae, quam erroris aliquid ignoratione fecisse. nam si uos fateremini id quod uestra suspicio credidisset formamentis adtribuisse diuinis, minus erat iniuriae praesumpta 25 in opinione peccasse: nunc uero cum aliud creditis et aliud fingitis, et in eos estis contumeliosi quibus id adtribuitis quod eis confitemini non esse, et inreligiosi esse monstramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod in re esse ipsaque in

1 polos <i>P</i> corr <i>c'</i>	5 fullones <i>Sab</i> : tullones <i>P</i>	7 inuolutis
<i>scripsi</i> : inuolutos <i>P</i>	12 hoccine <i>r</i>	13 scientiam <i>P</i> corr
16 censibus <i>Orellius</i>	ture <i>Sab</i> : iure <i>P</i>	19 errori asalios <i>P</i>
corr <i>c'</i>	20 uitii <i>scripsi</i> : uitio <i>P</i>	21 sed <i>Urs</i> : et <i>P</i>
honoris <i>P</i>	dicis <i>Lipsius</i> , <i>Urs</i> : dotis <i>P</i>	22 causas <i>P</i> corr
24 credidisset <i>P</i> corr	formam mentis <i>Sab</i>	26 opinatione <i>Sab</i> :
opinatio <i>P</i>	27 id adtribuitis <i>Gel</i> : ita tribuitis <i>P</i>	id adtribuitis <i>r</i>
28 eis <i>Oehlerus</i> : eos <i>P</i>	ipsaque <i>P</i>	

ueritate censetis. si aselluli canes porci humanum aliquid
 saperent fingendique haberent artes idemque nos uellent cultu
 aliquo prosequi et statuarum consecrationibus honorare, quan-
 5 tas nobis irarum flammās, indignationum quos turbines con-
 citarent, si suorum corporum formas nostra uellent portare
 atque obtinere simulacra? quantas, inquam, irarum flammās
 suffunderent, excitarent, si urbis conditor Romulus asinina sta-
 ret in facie, si sanctus Pompilius in canina, si porcina sub
 specie nomen esset Catonis aut Marci Ciceronis inscriptum?
 10 ita ergo stoliditatem uestram non rideri, si rident, uestris ab
 numinibus remini, aut quoniam censetis adfici eos ira, non
 insanire, non furere neque pro iniuriis et contumeliis tantis
 ultum ire se uelle iacularique in nos ea quae dolor suetus est
 iacere et offensionis acerbitas comminisci? quanto fuerat rec-
 15 tius elephantorum his formas, pantherarum aut tigris, tau-
 rorum equorumque donare? nam quid in homine | pulerum est? 70^b
 est, quid, quaeso, admirabile uel decorum, nisi quod et clu-
 rino cum pecore nescio quis auctor uoluit esse commune? sed 17
 si uobis, inquam, nostra opinatio displicet, uos demonstrate.
 20 uos dicite, qua sit deus praeditus forma: si ueram uultis audire
 sententiam: aut nullam habet deus formam, aut si informatus
 est aliqua, ea quae sit profecto nescimus. neque enim quod
 uidimus numquam nescire esse ducimus turpe aut ea re pro-
 hibemur aliorum sententias refutare, quia super hoc nostram
 25 nullam ipsi sententiam promimus. ut enim, si uitreus esse di-
 catur mundus, si argenteus, ferreus uel ex fragili conglobatus
 et fabricatus testa, non dubitemus falsum esse contendere.
 quamuis quae sit eius materia nesciamus, ita cum de specie
 agatur dei, quam perhibetis conuincimus non esse, etiamsi

18 Ennius sat. 45 V.

1 ueritate *apographum Bruzellense*: ueritate ē P ueritate esse Sab
 aselluli P corr c' porci P 6 inquam P 13 que P
 14 acerbitas P corr 15 elefantorum P trigris P corr
 17 clurino] ueteriuo Sab in my: 19 nobis Sab 20 prae-
 dictus Sab 22 que P corr c' 23 prohibemur Gel: prohibemus P
 24 aliorum Gel: aliorum P 25 ipsi P 26 conglobatus Meur-
 sius: conglobatus P condolatus Sab 27 testa Gel: est testa P esse
 testa Stewechius

18 quæ sit minus possumus explicare. quid ergo, inquiet aliquis, non audit deus, non loquitur, non ante se positas res uidet, non intuetur? suo forsitan genere, non nostro. neque enim ueri aliquid scire tanta in re possumus aut suspicionibus indagare, quas esse apud nos liquet instabiles, lubricas et uanorum similitudines somniorum. si enim dixerimus isdem illum rationibus uidere quibus et nos uidemus, sequitur ut intellegi debeat, superiectas pupulis eum habere membranulas, coniuere, nictare, radiis aut imaginibus cernere, aut quod oculis commune est omnibus, sine alterius luminis commixtione nihil omnino conspiciere. quod ipsum similiter de auditu ac de elo-
 f. 71 quii forma et uerborum prolatione dicendum est: | si per aures audiat, eas quoque habere flexuosis tramitibus perforatas, qua inrepere uox possit sensum nuntiatura sermonis, aut si uerba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorum inflictu et mobilitate multiuga lingua sonos articulet et uocem in uerba
 19 conformet. at si nostri animi mentem non recusatis audire, tantum abest, ut nos deo corporalia liniamenta tribuamus, ut animorum etiam decora ipsasque uirtutes, quibus eminere uix concessum est paucis, tantæ rei uereamur adscribere. quis enim deum dixerit fortem constantem frugi sapientem? quis probum, quis sobrium, quis immo aliquid nosse, quis intellegere, quis prouidere, quis ad fines officiorum certos actionum suarum decreta dirigentem? humana sunt hæc bona et ex oppositione uitiorum existimationem meruerunt habere laudabilem. quis est autem tam optusi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum esse dicat magnùm aut ideo nominis maiestate præcellere quod uitiorum careat foeditate? quicquid de deo dixeris, quicquid tacitæ mentis cogitatione conceperis,

3 non add c'	8 pupulis <i>Meursius tamquam e codice: pupulis</i>		
<i>P</i> pupillis <i>Sab</i>	conibere c'	9 nictare <i>Sab: nectare P</i>	
10 *est <i>P</i>	14 uos <i>P corr c'</i>	15 labia <i>P</i>	16 mouilitate
<i>P corr</i>	multiugos <i>Stewechius</i>	17 at <i>scripsi: ac P om Sab</i>	
mentem <i>Rigaltius: motum P.</i>	19 decora <i>Sab, r: decorpora P deco-</i>		
rorâ c'	20 uereamur <i>Sab: ueremur P</i>	22 aliquid <i>Sab: ali-</i>	
quis <i>P</i>	23 aucionum <i>P corr</i>	25 oppositionem <i>P corr</i>	
27 numinis <i>Urs</i>			

in humanum transilit et corrumpitur sensum, nec habet propriae significationis notam quod nostris dicitur uerbis atque ad negotia humana compositis. unus est hominis intellectus de dei natura certissimus, si scias et sentias nihil de illo posse
 5 mortali oratione deprimi. et haec uero prima est uestrorum **20**
 numinum contumelia, quam de formis | et sexibus boni scilicet f. 71^b
 iudices et religiosi constituistis auctores. illud uero quod sequitur quale est, quod deos nobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios nautas citharistas aulædos uenatores
 10 pastores et, quod supererat, rusticos? ille, inquit, musicus deus est, et hic alter diuinus est. ceteri enim dii non sunt musici et uentura praedicere inscitia nesciunt atque ignorantia futurorum. obstetriciis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. ergone singuli sua in re pollent nec in auxilium
 15 uocati alienis possunt in partibus subuenire? hic in sermone facundus est atque in uerborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alii nec possunt aliquid scitum, si oratio facienda est, eloqui. et rogo: quae ratio est, quae tam dura ne- **21**
 cessitas, quae causa, ut artificia haec superi tamquam uiles
 20 nouerint atque habeant sellularii? in caelo enim cantatur et psallitur: ut interualla et numeros uocum nouem conserant scitule ac modulentur sorores. sunt in sidereis motibus siluae, sunt lustra, sunt nemora: ut uenationum praepotens habeatur in expeditionibus Diana. imminetia dii nesciunt et sortibus
 25 uiuunt agitanturque fatalibus: ut quid enique crastinus dies ferat aut hora, Latonius explicet atque aperiat nates. ipse alio impletur deo et ui numinis premitur exagiturque maioris: ut merito dicatur habeaturque diuinus. corripuntur dii morbis et uulnerari, uexari aliqua ex re possunt: ut cum exegerit ratio,

1 sensum *P*   habet *Sab*: habeat *P*   3 ad *sup. uers. P*
 5 uerbo *P corr*   6 boni *Sab*: bonis *P*   8 uobis *Sab*   9 nac-
 cas *Mearsius* aulædos *Sab*: aut ledos *P*   uenatores *Sab*: uene-
 tores *P*   10 superat *Sab*   et ille *Sab*   inquit *P corr*
 11 diuini *Vrs*   musici *adili*   13 obstetriciis *Sab*   18 at *Sab*
 19 ut *Sab. r*: aut *P*   21 conserant *Sab*: conserant *P*   22 scitule
dubitanter Oehleras: scitulæ *P*   sorores} *interrogationis signum.*
quod uulgo hic et in sequentibus ponitur, sustuli   sideribus *Mear-*
sius   montibus *Sab*   montes *Mearsius*   23 ut *old Gel*   habeatur
Gel: habetur *P*   25 uiuunt *P corr*

f. 72 auxiliator | subueniat Epidaurius. parturiunt, pariunt: ut difficiles puerperiorum tricas Iuno mulceat corripiatque Lucina. rem rusticam tractant aut curant militaria munera: ut flammis potens Vulcanus fabricetur his enses aut ruris ferramenta procedat. uestis indigent tegmine: ut uirgo Tritonia curiose eis stamen neat et qualitate pro temporis aut trilices tunicas aut de serico componat. accusant et diluunt crimina: ut Atlantea progenies eloquii primas ferat studiosa exercitatione quaesiti. **22** set erras, inquit, et falleris; non enim ipsi opifices dii sunt, sed ingeniis hominum subiciunt has artes atque, ut uita sit instructor, tradunt scienda mortalibus. sed qui aliquam subicit ignaro ac nescio disciplinam, sollertem quem is efficere nonnullius operis scientia contendit, sciat ipse necesse est primus id quod alterum callere constituit. neque enim traditor alicuius esse scientiae potis est, ut non eius quod tradit praecepta habeat cognita et rationem teneat exercitatissime comprehensam. dii ergo sunt artifices primi, siue quod, ipsi ut dicitis, subdunt scientiam mentibus, siue quod immortales et geniti numquam genus omne terrenum uetustate temporis antecedunt. hoc est ergo quod quaeritur, cum sit nullus apud superos artibus his locus neque usus, illorum neque natura deposcat ingeniosum aliquid aut sellarium scire: cur esse dicatis in aliis alios perceptionibus gnarures et habere sollertias, in quibus singuli se uincant | scientiarum cognitione discreti? **23** nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse, sed eos

2 corripiatque <i>Sab</i> : corripietque <i>P</i>	3 flammipotens <i>Gel</i>
4 feramenta <i>P corr</i>	5 curiose iis <i>Salm</i> : curiosius <i>P</i>
<i>Sab, r</i> : tamen <i>P</i>	6 stamen
7 componat <i>Meursius</i> : et imponere <i>P</i> imponat <i>Sab</i>	8 quaesiti. et <i>Sab</i>
et sine onere imponat <i>Salm</i>	Atlantea <i>Sab</i> : alantea <i>P</i>
11 his instructor <i>Meursius</i>	sciendas <i>Meursius</i>
12 sollertem quem <i>scripsi</i> : sollertemque <i>P</i>	is <i>scripsi</i> : his <i>P</i> hunc
<i>Urs om Meursius</i>	14 callere <i>Urs</i> : colere <i>P</i> docere <i>Meursius</i>
15 scientiae <i>Sab</i> : scientie <i>P</i> scientie <i>r</i>	praecepta <i>Sab</i> : percepta** <i>P</i>
16 exercitatissime <i>P corr</i>	17 primi <i>Gel</i> : primi sunt <i>P</i> sunt
artifices, primi sunt <i>Salm</i>	20 aput <i>P corr</i>
21 usus illorum	<i>wulgo</i>
23 alios <i>add Scaliger</i>	gnarures <i>Scaliger, Urs</i> : ignaro
res <i>P</i> gnariores <i>Sab</i> ignarures <i>Meursius</i>	in <i>mg</i> ∴
se uincant <i>Urs</i> : singulis euincant <i>P</i>	24 singuli

his artibus praesidere, curare, immo sub illorum posita esse tutela omnia quae administramus, quae gerimus, atque ut bene ac feliciter cedant, illorum prouisione curari. quod quidem merito dici ac probabiliter uideretur, si ad uoluntatem semper sententiamque procederent ea quae obimus, quae gerimus aut in negotiis periclitamur humanis. cum uero in contrarium cotidie res uertantur neque ad propositum uoluntatis actionum respondeant fines, ludentis est dicere, deos nobis superesse custodes, quos suspicio finxit nostra, non explorata ueritas comprehendit. per maria Mater Matuta tutissimas praestat commeantibus navigationes: et cur insanum mare tam frequentes exposcit crudelium naufragiorum ruinas? salutaria et fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: et in contrarios exitus cur adsidue uertitur placitorum inopinata mutatio? armentorum et pecorum gregibus Pales praesunt Inuusque custodes: et cur saeua contagia et pestilentes morbos ab aestiuis auertere cessatione inimica non curant? Flora illa genetrix et sancta obscenitate ludorum bene curat ut arua florescant: et cur cottidie gemmulas et pubescentes herbas adurit atque interficit nocentissimum frigus? puerperiis Iuno praeposita est et auxiliatur genetricibus fetis: et matrum intereunt cur cottidie millia parricidalibus nixibus interemptae? in tutela Vulcani est ignis et materies eius in illius | regimine constituta est: f. 73 et cur aedes frequentissime sacras atque urbium portiones ad cinerem patitur flammaram uoracitate conlabi? diuinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius: et cur obliquata, dubia, cur obscuritatis submersa caligine dat saepius subministratque res-

3 uene *P corr* cedant *Sub*: credant *P* 10 permarini *r*
 Mater Matuta *addidi* praestant *r* praestat Portunus *Sub* 11 et
Gel: sed *P* 12 exposcit *P. Iunius*: exposuit *P* 14 adsi-
 duae *P* 15 inbusque *P corr c'* 16 aestiuis *P* 17 mere-
 trix *Urs* 22 bulcani *P corr* 23 materiaes *P corr r* 24 fre-
 quentissime *P* portiones *Salm*: portiores (*in mg* .:) *P* potiores
Sub ad cinerem *Sub*: ac cinerum *P* 26 pytius *P* ob-
 liqua et dubia *uel* obliquitate dubia *Urs* obliqua ac dubia *Salm*
 27 obscuritatis *Meursius*: obscuritatibus *P* obscuritatum *Urs* *aepi-
 us *P* submonstratque *Sab*

ponsa? Aesculapius officiis et medendi artibus praeest: et cur plura morborum et ualitudinum genera ad sanitatem nequeunt incolumitatemque perducī, immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora? curat Mercurius ceromas, pugilatibus et luctationibus praeest: et cur inuictos omnes non perficit quibus praeest, cur unius in officio praesidatus hos victoriae compotes, alios uero perpetitur ignominiosa in-

24 firmitate rideri? tutelatoribus, inquit, supplicat diis nemo, et idcirco singuli familiaribus officiis atque auxiliis desunt. nisi enim tura et salsas accipiant fruges, benefacere dii nequeunt, et nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos deserunt atque abiciunt praesidatus? atquin ego rebar paulo ante, spontaneas esse numinum benignitates ultroque ab his fluere inexpectata beniuolentiae munera. numquid enim rex poli libamine aliquo exambitur aut hostia, ut omnia ista quibus uiuitur commoda mortalium gentibus largiatur? non feruorem genitalem solis deus, noctis et tempora, uentos pluuias fruges cunctis subministrat aequaliter bonis malis iniustus iustus ingenuis seruis pauperibus diuitibus? hoc, est enim proprium dei potentis ac ueri, inexorata beneficia

20 f. 73^b praebere fessis atque inualidis | rebus et multiformi semper asperitate uallatis. nam sacrificiis editis id quod poscaris adnuere, non est istud postulantibus subuenire sed benignitatis propriae munificentiam uenditare. ludimus et lasciuimus tanta in re homines, et qui sit deus obliti, quid istius magnificentia

25 nominis, quicquid uile uel sordidum suspiciosa potuimus credulitate confingere diuis tutelariibus adrogamus. unctionibus,

1 officinis *Stewechius*   4 curat *Salm*: cūrae (in mg :.) *P om Urs*
 ceroma *Sab* ceromasi *Urs*   5 praestat *Sab*   7 compotit *Stewechius*
 compotes esse ? esse compotes ?   8 tutelariibus *Sab*   10 thura
 ex cura *P tura r*   11 dilibutas *P*   12 praesidatus *Sab*: praesidiatus *P*
 adquin *P corr*   14 inexpectata *Urs*   numquit *P corr*
 16 commodam *P corr c'*   gentibus] generi *Urs*   17 ferborem *P corr*
 18 plubias *P corr*   19 iustus iniustus (iniustus iustus *Hildebrandius*)
 ingenuis *Urs*: iniustus *P*   20 inexorta *P corr c'*
 25 quid *Sab*

inquit, superest Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa
 et Potua sanctissimae uictui potuique procurant. o egregia
 numinum et singularis interpretatio potestatum: nisi postes
 uirorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis, nisi uirgi-
 5 nalia uincula iam feruentes dissoluerent atque imminentes ma-
 riti, nisi potarent et manderent homines, di nomina non ha-
 berent? quid, quod non contenti tam deformibus subdidisse
 atque implicuisse deos curis, naturas his etiam feras truculen-
 10 tias immanes, malis gaudentes semper et humani generis ad-
 uernam furum, Bellonas Discordias Furias et laeua illa quae
 constituitis numina taciturnitatis silentio praeteribimus. Mar-
 tem ipsum ponemus in medio et speciosam illam Cupidinum
 matrem, ex quibus unum praeficitis proeliis, amoribus alteram
 15 et cupiditatis ardori. potestatem, inquit, bellorum Mars habet.
 utrumne ut mota comescat an ut cessantia et quietia com-
 moueat? nam si sedator militaris insaniae est, cur cotidie bella
 non desunt? sin autem conditor illorum est, deum ergo dice-
 mus in uoluptatis suae dulcedinem collidere | orbem totum, f. 74
 20 discordiarum et discriminum causas inter gentes serere terrarum
 longinquitate diiunctas, conducere ex diuerso tot mortalium
 milia et intra uerbi unius moras campos cadaueribus aggerare,
 sanguineos praecipitare torrentes, fundatissima delere imperia,
 aequare urbes solo, libertatem ingenuis abrogare et seruitutis
 25 condicionem imponere, dissensionibus gaudere ciuilibus, com-
 morientium fratrum parricida nece et ad ultimum filiorum et
 patrum parricidali congressionis horrore. quod ipsum licebit 27
 in Venerem pari atque eadem ratione traducere. nam si amoris

1 inquit <i>P</i> corr	<i>in mg</i> .:	Victa <i>Sab</i> : uita <i>P</i>	Victua
<i>Urs</i>	2 Pota <i>Canterus</i>	aegegria <i>P</i>	3 interpretaatio <i>P</i>
6 dii <i>c</i>	8 curis <i>Sab</i> : curiis <i>P</i>	naturas <i>Gel</i> : naturam <i>P</i>	
9 attribuitis <i>Sab</i> : adtributis <i>P</i>	10 uastitatem <i>Sab</i>	commemo-	
rabimus <i>Gel</i> : commemorauimus <i>P</i>	Lauernam <i>Sab</i> : labernam <i>P</i>		
11 leua <i>P</i>	12 praeteribimus	<i>Meursius</i> : praeterimus <i>P</i>	14 al-
teram <i>Elmenhorstius</i> : alterum <i>P</i>	15 et <i>Sab</i> : ex <i>P</i>	17 uella	
<i>P</i> corr	21 diiunctas <i>Sab</i>	24 solo <i>Sab</i> : soli <i>P</i>	26 parricida
<i>seclusit Hugius</i>	nec <i>P</i>	27 parricidali <i>seclusit Zinkius</i>	

haec flammas, sicut perhibetis et creditis, cogitationibus subdit humanis, sequitur ut intellegi debeat, quicquid labis et criminis ab insania proficiscitur tali, Veneriis debere uulneribus imputari. ergone dea cogente in uilissimi nominis scorta suam saepius produnt etiam nobiles dignitatem, dissuuntur tenacium 5 matrimoniorum nexus, in incestas libidines necessitudo sanguinis inardescit, insaniunt in liberos matres, patres uirginum suarum uota in se uertunt, contra decus aetatis senes in obscenos ingemunt curis iuuenalibus adpetitus, sapientes et fortes uiri soluunt decreta constantiae uirilitatis uigore mollito, in- 10 nectuntur ceruicibus laquei, conscenduntur ardentes rogi et per uastas atque altissimas rupes iaciunt se passim uoluntariis saltibus praecipitati? quisquamne est hominum rationis alicuius primordiis indutus, qui diuinitatis substantiam tam foedis f. 74^b polluat aut contaminet | moribus? qui naturas attribuat diis 15 tales, quas in agrestibus beluis lenitudo saepe permulsit atque extenuauit humana? ubinam, quaeso, est illud, quod ab omni perturbationis adfectu dii procul amoti sunt, quod lenes placidi mites, quod in genere uirtutis unito perfectionis apicem atque ipsius retinent sapientiae summitatem? aut cur eos ora- 20 mus, ut a nobis aduersa atque inimica propellant, si malorum omnium quibus cotidie carpimur ipsi esse nobis reperiuntur auctores? quantumlibet nos impios, inreligiosos uocetis aut atheos, numquam fidem facietis esse amorum deos, esse bellorum, esse qui discordias conserant, qui furialibus stimulis ani- 25 mos inquietent. aut enim uerissime dii sunt, et ea quae commemorastis non faciunt: aut si faciunt ea quae dicitis, sine 29 ulla dubitatione dii non sunt. et tamen possemus utcumque

3 tali <i>Urs</i> : talib; <i>P</i>	Veneris <i>Urs</i>	debere <i>Gel</i> : debeat <i>P</i>
4 suam <i>Sab</i> , <i>r</i> : sua <i>P</i>	5 dissuuntur <i>Sab</i> : dissuriuntur sic <i>P</i> dis-	
uniuntur <i>Salm</i>	tenacium <i>Sab</i> , <i>r</i> : tanacium <i>P</i> tenaces <i>Urs</i>	6 in
add <i>Stewechius</i>	incesta libidine <i>Sab</i>	9 iuuenilibus <i>Sab</i>
14 imbutus <i>Sab</i>	substantiam <i>scripsi</i> : constantiam <i>P</i>	16 quas <i>P</i>
aegrestibus <i>P</i> corr	ueluis <i>P</i> corr	laenitudo <i>P</i>
19 uirtutum		
omni ?	unico <i>Urs</i> unicae <i>Stewechius</i>	20 retinent <i>Gel</i> , <i>r</i> :
retinet <i>P</i>	22 perperuntur <i>P</i> corr	23 in <i>mg</i> ∴
27 in		
<i>mg</i> ∴	aut si faciunt add <i>Klussmannus</i>	aut si ea, quae dicitis,
faciunt <i>Sab</i>		

accipere a uobis has † mentes impiarum plenissimas fictionum, si non multa de diis ipsi tam contraria promentes dissoluentiaque se ipsa sustinere animi compelleretis adsensum. cum enim singuli singulos anteire interioris contenditis scientiae laude, et deos ipsos quos opinamini tollitis et reponitis alios quos manifestum est non esse, et alios alii deos in eisdem dicitis rebus, et innumeros esse conscribitis quos esse singulos semper consensus accepit humana. incipiamus ergo sollemniter ab Iano et nos patre, quem quidam ex uobis mundum, annum
 10 alii, solem esse prodidere nonnulli. quod si accipiemus ut uerum sit, sequitur ut intellegi debeat nullum unquam fuisse Ianum, quem ferunt Caelo atque Hecata procreatum in Italia | regnasse primum, Ianiculi oppidi conditorem, patrem Fonti. f. 75
 Vulturni generum, Iturnae maritum, atque ita per uos dei
 15 nomen eraditur, quem in cunctis antepontis precibus et uiam uobis pandere deorum ad audientiam creditis. rursus uero si Ianus est annus, deus esse nec sic potest. quis enim annum ignorat temporis esse circumscriptionem statam nec habere uim numinis id quod spatii mensum et dierum dinumeratione
 20 conclusum est? quod ipsum licebit in Saturnum non absimili ratione traducere. nam si tempus significatur hoc nomine, Graecorum ut interpretes autumant, ut quod *χρόνος* est habeatur *Κρόνος*, nullum est Saturnium numen. quis est enim tam demens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura
 25 cuiusdam est spatii in continua serie perpetuitatis inclusi? atque ita ex ordine tolletur et iste caelestium, quem Caelo

1 mentes] sententias ?   3 se ipsa *Urs*: ipsa *P* ipsa se *Heraldus*
 4 singuli *scripsi*: singulis *P* in singulis *Urs*   6 alios alii *scripsi*:
 alius aliud *P* alios alius *Salm*   deos] de *Sab*   in eisdem *Salm*: eis-
 dem *P*   7 innumeros *Sab*: innumerus *P*   conscribitis *Sab*: con-
 scribitur *P*   8 consensio *Sab*, *r*: consensio *P*   10 alii *Sab*:
 aliis *P*   solem *Sab*: sollemne *P*   12 ianuā *P*   haecata *P*
 Hecate *Sab*   13 Fontis *Meursius*   15 praecibus *P*   16 uobis
Urs: nobis *P*   17 annus *Sab*: ianus *P*   19 mensuram *P* mensium
Sab   22 graecorum *P*   interpretes *P*   chronos *P*
 23 Cronos *Gel*: *χρόνος*. *P*   numen *Urs*: nomen *P*   26 tol-
 leretur *P* *corr c'*

esse editum patre, magnorum esse procreatorem deorum, uiti-
 satorum falciferum uetustas edidit prisca et minorum trans-
 30 misit aetati. nam quid de ipso dicemus Ioue, quem solem
 esse dictitauerunt sapientes, agitantem pinnatos currus turba
 consequente diuorum, aethera nonnulli flagrantem uel flammea 5
 atque ardoris inextinguibili uastitate? quod si liquet et constat,
 nullus ergo omnino est uobis auctoribus Iuppiter, qui patre
 editus Saturno atque Ope matre, ut genitoris euaderet rabiem,
 in Cretensium finibus memoratur esse celatus. iam uero Iu-
 nonem opinatio nonne consimilis deorum tollit e censu? nam 10
 si aer illa est, quemadmodum uos ludere ac dictitare consues-
 175^b tis Graeci nominis | praeposteritate repetita, nulla soror et
 coniunx omnipotentis reperietur Iouis, nulla Fluuionia, nulla
 † Pomana, nulla Ossipagina, nulla Februtis Populonia Cinxia
 Caprotina, atque ita reperietur inanissima esse istius nominis 15
 31 fictio opinionis uacuae celebritate uulgata. Aristoteles, ut Gra-
 nius memorat, uir ingenio praepotens atque in doctrina praec-
 ipuus Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis ex-
 plicat et litterata auctoritate demonstrat. eandem hanc alii
 aetherium uerticem et summitatis ipsius esse summam dixerunt, 20
 memoriam nonnulli, unde ipsum nomen Minerua quasi quae-
 dam Meminerua formatum est. quodsi accipit res fidem, nulla
 est ergo Metis filia, nulla Victoriae *, nulla Iouis elata de
 cerebro inuentrix oleae, nulla magisteriis artium et disciplina-
 rum uarietatibus erudita. quod aqua nubat terram, appellatus 25
 est, inquit, cognominatusque Neptunus. si ergo liquoris op-
 tentio nominis huius appellatione signatur, nullus deus est
 omnino Neptunus, atque ita tollitur et remouetur e medio

16 Valentini Rose Aristoteles pseudepigraphus p. 616

1 magnorum esse] magnorum et Urs	3 iam Meursius	5 flam-
ma P corr c	6 ardoris Sab: ardores P	inextinguibilis Urs
8 ditus P corr c	madre P corr	*rabiem P
latus P	12 *****praeposteritate P	13 flubionia (b in u corr) P
Fluuionia uel Fluonia Urs	14 Pomona Sab	Februlis Urs
fictio Sab: finctio P	aristotelis P	20 aetherium P
memoriam* P	23 mentis Sab, r	Victoria Cuperus
Sab ellata P nata Urs enata Salm		lacunam
magisteris P corr		24 nulla inuentrix Urs

Stygii frater Iouis Olympiique germanus, tridenti armatus ferro,
 pistricum dominus atque maenarum, rex salsorum gurgitum
 et tremebundi motator soli. Mercurius etiam quasi quidam **32**
 Medicurrius dictus est, et quod inter loquentes duo media
 5 curret et reciprocetur oratio, nominis huius concinnata est
 qualitas. ergo si haec ita sunt, non est dei Mercurius nomen
 sed sermonis reciprocantis et uocis, atque ita hoc pacto aboletur
 et extinguitur caduceator ille Cyllenius in algido fusus monte,
 uerborum excogitator | et nominum. nundinarum mercium **f. 76**
 10 commerciorumque mutator. terram quidam e nobis, quod cunctis
 sufficiat animantibus uictum, Matrem esse dixerunt Magnam,
 eandem hanc alii, quod salutarium seminum frugem gerat,
 Cererem esse pronuntiant, nonnulli autem Vestam, quod in
 mundo stet sola ceteris eius partibus mobilitate in perpetua
 15 constitutis. quod si ratione profertur et adseneratur certa, trina
 pariter numina uobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, non
 Vesta deorum esse computabuntur in fastis, non ipsa denique
 Mater Deum, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse
 Saturni, dea recte poterit nuncupari, siquidem unius terrae
 20 haec sunt omnia nomina et his sola praedicationibus indicatur.
 praeternittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum, quem esse **33**
 omnes ignem pari uoce pronuntiat ac sensu, quod ad cunctos
 ueniat, Venerem, et quod sata in lucem proserpant, cognomi-
 natam esse Proserpinam: qua rursus in parte trium capita
 25 numinum tollitis, siquidem primum elementi est nomen, non
 sentientis uocabulum potestatis, libidinis alterum per cuncta
 animantia diffusae, tertium uero significat attollentia se ger-
 mina et frugum subrescentium motiones. quid, cum Liberum
 Apollinem Solem unum esse contenditis numen uocabulis am-
 30 plicatum tribus, nonne sententiis uestris deorum imminuitur

2 menarum *P*   3 soli *Meursius*: sali *P*   4 duos *Gel*
 7 pacto *Gel*: acto *P*   8 caduceator *Sab*: caducetor *P* caducitor
Salm   gyllenius *P corr c*   12 alii *P*   14 mouilitate *P corr*
 16 interpraetibus *P*   17 besta *P corr*   20 sola] illa *Rigaltius*
 21 sacietatis *Sab*: satietatib: *P*   22 uoce* *P* uocum *Sab*   ac sensu
scripsi: adsensu *P* assensuque *Hildebrandius*   cunctos *Sab*, *r*: cunctis
P   26 sentientis *Gel*: sentiens *P*   alterum *Sab*: alteras (*s*
eras) *P*   28 et *om Sab*   30 sententis *P corr*

census et opinio praedicata dilabitur? nam si uerum est, solem eundem Liberum esse eundemque Apollinem, sequitur ut in rerum natura neque Apollo sit aliquis neque Liber, atque
 f. 76^b ita per nos | ipsos aboletur, eraditur Semeleius, Pythius, alter feculentae hilaritatis dator, Sminthiorum alter perniciis murum. 5

34 non indocti apud uos uiri neque quod induxerit libido garrientes Dianam Cererem Lunam caput esse unius deae † triuiali germanitate pronuntiant neque ut sunt trinae dissimilitudines nominum, personarum dissidentias tres esse: Lunam his omnibus uocari atque in eius uocamen reliquorum seriem 10 coaceruatam esse cognominum. quod si exploratum, si fixum est atque ita si esse rei ueritas monstrat, cassum iterum nomen est Cereris, cassum Dianae, atque ita perducitur res eo, ut et illa frugum, sicut perhibetis, inuentrix uobis ducibus atque auctoribus nulla sit, et expolietur Apollo germana, quam 15 quondam puris in fontibus abluentem membrorum sordes corniger ille uenator inspexit et poenam curiositatis inuenit. in philosophiae memorabiles studio atque ad istius nominis columnen uobis laudatoribus eleuati uniuersam istam molem mundi. cuius omnes amplexibus ambimur, tegimur ac sustinemur, animans esse unum sapiens rationale consultum probabili adseueratione definiunt: quorum si est uera, fixa et certa sententia, etiam illi continuo desinent dii esse quos in eius portionibus paulo ante immutatis nominibus constituebatis. ut enim homo unus nequit permanente sui corporis integritate in 25 homines multos scindi, neque homines rursus multi disiunc-

1 praedicata *Urs*: praedicata *P*   4 aboletur Semeleius, eraditur Pythius?   5 dator, sminthiorum *Sab*: datoris minathiorum (*in mg* ·:) *P*   7 deae *scripsi*: dici *P* dei *Sab*   tribiali *P*   7 *sq.* Triuiae tripliciter nominatae?   Triuiae tergeminatae?   9 dissidentias *Elmenhorstius tamquam e codice*: diffidentias *P* differentias *Sab*   tris *P corr*   Lunam *Salm*: luna in *P* Lunam in *Sab* Lunam enim *Urs*   11 coacerbatam *P corr c*   si *Meursius*: se *P om Urs*   12 item *Urs*   16 corniger *Sab, r*: coniger *P*   18 filosofiae *P*   memorabiles *Gel*: memorabili *P*   20 animans *Salm*: animas *P* animal *Sab*   21 rationale *Sab*   22 fixa et *Canterus, Urs*: et fixa *P*   ac certa *Hildebrandius*   23 desinent *Sab*: desident *P*   25 nequid *P*   integritate *Sab*: integritate *P*   26 multi disiunctionis *Urs*: multitudinis iunctionis *P*

tionis differentia conseruata in unius sensus * simplicitatemque
 conflari, si ita mundus unum est animal et unius mentis agita-
 tione motatur, nec in plura potest numina dissipari nec si
 eius particulae | dii sunt, in unius animantis conscientiam f. 77
 5 cogi atque uertier. luna sol tellus aether astra membra sunt
 et mundi partes: quod si partes et membra sunt. animalia
 utique sui nominis non sunt: neque enim partes hoc ipsum
 esse quod totum est aliqua in re possunt, aut sibi sapere,
 sibi sentire. quod sine totius animantis adsensu nullis propriis
 10 adficiatur e motibus: quo constituto ac posito summa omnis
 illuc redit. ut neque sol deus sit neque luna neque aether,
 tellus et cetera. sunt enim partes mundi, non specialia nu-
 minum nomina, atque ita perficitur omnia nobis turbantibus
 miscentibusque diuina, ut in rerum natura unus deus consti-
 15 tuatur mundus explosis omnibus ceteris, omnino inaniter, uacue
 et sine ulla substantia constitutis. si totidem nos modis toti- 36
 demque sententiis deorum uestrorum subrueremus fidem, nulli
 esset dubium, quin ira et rabie concitati ignes, feras et gladios
 atque alia postularetis suppliciorum in nos genera, quibus sitim
 20 soletis uestram nostri sanguinis adpetitione proluere. cum
 uero per nos ipsos prope omnis gens numinum sub ostentatione
 tollatur ingeniorum atque doctrinae, audetis intendere, nostri
 nominis causa res humanas ab diis premi, cum quidem, si
 nerum est esse illos uspiam atque incalescere irarum flammis,
 25 nihil habeant iustius propter quod in nos saemiant quam quod
 eos negatis subsistere neque ulla esse in parte naturae. Musas 37
 Mnaseas est auctor filias esse Telluris et Caeli, Iouis ceteri
 praedicant ex Memoria uxore uel Mente, has quidam uirgines.

1 *locum signauit: intercidisse uidetur consensum*   sensus] censum
Ers   simplicitatemque *P* simplicitatem *Gel*   2 ita si *Sab*
 5 uertier *Hillebrandius*: uter *P* uerti *Sab*   6 e mundi *P* corr *e'*
 7 utique *Sab*: utaeque *P*   8 quo *P* corr *e'*   12 numinum *Sab*, *r*:
 nominum *P*   15 omnino *Ers*: quinimmo *P*   16 uos *Sab*   18 esset
Sab: esse *P*   gladios *Sab*: gladius *P*   19 suppliciorum *P* corr *e'*
 21 ostentatione *Sab*: ostentatione *P*   23 praemi *P*   quidam
Sab   24 nerum est *Sab*: liberum et *P*   25 uos *Sab*: nos *P*
 26 ulla *Gel*: una *P*   27 Mnaseas *Gel*: mnaseas *P*

alii matres fuisse conscribunt. libet enim iam paucis etiam
 §. 77^b illas partes attingere, quibus alius aliud eadem | de re dicere
 opiunionum diuersitate monstramini. Ephorus has igitur numero
 esse tris effert, Mnaseas, quem diximus, quattuor, Myrtilus in-
 ducit septem, octo adseuerat Crates, ad extremum Hesiodus 5
 nouem cum nominibus prodit, dis caelum et sidera locupletans.
 nisi fallimur, ista dissensio nihil scientium uerum est, non ab
 rei ueritate descendens. nam si liquido sciretur quid sit, esset
 unanimis uox omnium et in eiusdem sententiae finem cunc-
 38 torum pergeret et conueniret adsensio. quonam modo igitur 10
 religionis potestis integrare uim plenam, cum circa ipsos erre-
 tis deos, aut ad uenerabiles inuitare nos cultus, cum nihil nos
 certi de ipsorum numinum comprehensione doceatis? ut enim
 de mediis contiscamus auctoribus, aut ille primus eradit atque
 interficit sex diuas [Musas], si esse illas constat nouem, aut iste
 ultimus et extremus sex adponit, quae nullae sunt tribus solis 15
 in ueritate constantibus, ut neque sciri possit aut comprehendi,
 quaenam debeant addi, quae demi, et in periculum deducatur
 religionis ipsius susceptio, aut id quod non est colens aut quod
 sit fortasse praeteriens. Nouensiles Piso deos esse credit nouem
 in Sabinis apud Trebiam constitutos. hos Granius Musas putat 20
 consensum adcommodans Aelio, nouenarium numerum tradit
 Varro, quod in mouendis rebus potentissimus semper habeatur
 et maximus, nouitatum Cornificius praesides, quod curantibus
 his omnia nouitate integrentur et constant, deos nouem Mani-
 lius quibus solis Iuppiter potestatem iaciendi sui permisit 25
 fulminis. Cincius numina peregrina nouitate ex ipsa appellata
 §. 78 pronuntiat; nam solere Romanos religiones | urbium supera-
 tarum partim priuatim per familias spargere, partim publice

5 theog. 75 sqq.

3 eforus P	Iforus Sab (in err Ephorus)	4 murtylus P	Murtylis
Sab (in err Myrtilus)	6 diis c	8 esset unanimis scripsi:	una
eis P	unanimis Sab	una esset Salm	14 contiiscamur P
contiscamus c'	15 sex Sab: sed P	Musas seclisit	Meursius
aut (a eras) P	ut Sab	20 in mg ::	credet P corr c
23 in mouendis] in nouandis	Urs	24 praesides Sab: praesidens P	
27 appaellata P	28 religiones	Modius: regiones P	deos omnes
Sab	29 parti:m P		

consecrare, ac ne aliqui deorum multitudine aut ignorantia
 praeteriretur. breuitatis et compendii causa uno pariter nomine
 cunctos Nouensiles inuocari. sunt praeterea nonnulli, qui ex **39**
 hominibus diuos factos hac praedicant appellatione signari, ut
 5 est Hercules Romulus Aesculapius Liber Aeneas. sententiae,
 ut apparet, diuersae sunt haec omnes, neque fieri per rerum
 naturam potest, ut qui opinionibus differunt ueritatis unius
 habeantur auctores. si enim Pisonis sententia uera est, Aelius
 et Granius mentiuntur, si quod dicitur ab his certum est.
 10 peritissimus errat Varro, qui rebus in substantia constitutis
 inanissimas subdit et res cassas. si nouenarius numerus cog-
 nomen Nouensilium ducit, Cornificius balare conuincitur, qui
 nouitati praesidentibus diuis alienae potentiae uim donat. quodsi
 opinio Cornificii uera est, imprudens Cincius inuenitur, qui ur-
 15 bium uictarum deos potestate adfcit Nouensilium numinum.
 quodsi hi sunt quos Cincius praedicat, Manilius dicere repe-
 rietur falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius uoca-
 minis appellatione concludit. quodsi exploratum et uerum est
 id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo qui ho-
 20 noribus diuinis auctos consecratosque mortales Nouensiles ab
 nouitate honoris existimant nuncupari. quodsi Nouensiles hi
 sunt qui meruerunt ad sidera subleuari, postquam sunt uitae
 mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouensiles di sunt. ut enim
 serui milites magistri non sunt personarum | subiacentium **f. 78^b**
 25 nomina sed officiorum, condicionum et munerum, ita cum No-
 uensiles dicimus, si nomen est istud eorum qui ex hominibus

1 aliqui *Hildebrandius*: aliquid *P* aliquis *Heraldus*   2 braebitatis
 (b in u corr) *P*   4 haec *Sab*: haec *P*   6 apparet *Sab*: apparent *P*
 haec *Sab*   10 urro *P* corr   substantia *Sab*: stantia *P*   11 ina-
 nissima *Meursius*   rationes et cassas *Urs* res et cassas *idem Meur-*
sius   12. 15 Nouensilium *Sab*: nouensium *P*   17 fulminis *P*
 bocaminis *P* corr   20 Nouensiles *addidi*   ob *Sab*   21 noui-
 tate *Salm*: nouitatem *P*   22 sublebari *P*   postquam *P*
 23 dii *c*   26 si nomen est istud eorum *scripsi*: si omnes istud deo-
 rum *P* si omnes nomen eorum *Sab* esse nomen eorum *Gel* omnes nouem
 eorum *Urs* si nomen est istud deorum *Salm*

meruerunt dii esse, manifestum et promptum est, non personas
 specialiter definitas sed nouitatem ipsam cognomine Nouen-
 40 silium nuncupari. Nigidius Penates deos Neptunum esse atque
 Apollinem prodidit, qui quondam muris immortalibus Ilium
 condicione adiuncta cinxerunt. idem rursus in libro sexto ex- 5
 ponit et decimo disciplinas Etruscas sequens, genera esse Pe-
 natium quattuor et esse Iouis ex his alios, alios Neptuni, in-
 ferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile
 nescio quid dicens. Caesius et ipse eas sequens Fortunam ar-
 bitratur et Cererem, Genium Iouialem ac Palem, sed non illam 10
 feminam quam uulgaritas accipit sed masculini nescio quem
 generis ministrum Iouis ac uilicium. Varro qui sunt introrsus
 atque in intimis penetralibus caeli deos esse censet quos loqui-
 mur nec eorum numerum nec nomina sciri. hos Consentes et
 Complices Etrusci aiunt et nominant, quod una oriantur et 15
 occidunt una, sex mares et totidem feminas, nominibus ignotis
 et miserationis parcissimae; sed eos summi Iouis consiliarios
 ac participes existimari. nec defuerunt qui scriberent Iouem,
 Iunonem ac Mineruam deos Penates existere, sine quibus uiuere
 ac sapere nequeamus, sed qui penitus nos regant ratione, calore 20
 ac spiritu. ut uidetis, et hic quoque nihil concinens dicitur,
 nihil una pronuntiatione finitur, nec est aliquid fidum, quo
 f. 79 insistere mens possit ueritati † suae proxime suspicione | con-
 iciens. ita enim labant sententiae alteraque opinione ab altera
 conuellitur, ut aut nihil ex omnibus uerum sit aut si ab aliquo 25
 41 dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. possumus, si uidetur,
 summam aliquid et de Laribus dicere, quos arbitratur uulgus

2 Nouensilium *Sab*: nouensium *P*   4 immortalibus Ilium *scripsi*:
 immortalium *P* urbem Ilium *Sab* Troicum Ilium *Salm*   5 ad-
 iuncta *P*   exponi *P* *corr c*   6 paenatum *P*   9 eas sequens
Lauineius: adsequens *P* assequens *Sab* has sequens *Canterus* id se-
 quens *Salm*   10 caererem *P*   17 memorationis *Urs* uiscerationis
Scaliger   parcissime *P* paruissimae *Meursius*   18 participes
Scaliger: principes *P*   19 paenates *P*   20 paenitus *P*
 21 continens *Sab*   22 finitum *Urs*   fidum] solidum *Urs*
 23 quae proxima sint ?   proxima *Sab*   suspicione *Sab*: suspici-
 onē *P*   suam proximam suspensionem *Hugius*   coniciens *Sab*:
 conities *P*   24 opinio *Sab* in *err*

uicorum atque itinerum deos esse ex eo quod Graecia uicos cognominat *λαίνας*, in diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domumque custodes, modo Curetas illos, qui occultasse perhibentur Ionis aeribus aliquando nagitum, modo dicit 5 Digitos Samothracios, quos quinque indicant Graeci. Idaeos Dactylos nuncupari. Varro similiter haesitans nunc esse illos Manes et ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum, nunc arios rursus deos et heroes pronuntiat appellari, nunc antiquorum sententias sequens Laruas esse dicit Lares, quasi quosdam ge- 10 nios et functorum animas [mortuorum]. infinitum est et in- 12 mensum, species ire per singulas atque ipsis facere promptum libris, nullum esse a nobis deum neque existimatum neque creditum, de quo non ambiguas discrepantisque sententias opinionum mille uarietatibus prompseritis. sed breuitatis et fasti- 15 dii causa satis haec est dixisse quae dicta sunt, et est operosum nimis coaceruare in unum multa, cum ex uno et ex altero manifestum fiat et pateat haesitare, labare nec quicquam uos certi de his rebus quas adseritis dicere. nisi forte dicetis: etiamsi personaliter ignoramus qui sunt Lares, qui sunt No- 20 nensiles, qui Penates, esse illos tamen consensus ipsa uindicat auctorum et in numeris caelitum | formam sui generis optinere. f. 79^b et quemadmodum poterit an sit deus aliquis sciri, si ignorabitur et nescietur quid sit, aut postulatio ipsa beneficiorum ualere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamque

1 eos (s. eras) P   grecia P   2 Lauras Sab: laudo (in mg
 R: P   3 domumque Sab   occultasse Gel, r: occultas P occultasse
 se Sab   4 dicit addidi   modo Digtos] indigetes Sab   5 sa-
 motraticos P   quos quinque] quosque Urs   greci P   Idaeos
 dactylos Sabm: deus dactulos P   *laeanum signant*: aut *siae* uel *sia*
 id est *intercedisse uidetur*   6 haesitans P   Manes Sab: ma-
 nas P   8 heroes Sab, r: heroes P   pronuntiat P   9 quos-
 dam P   10 et functorum *Steuerschius*: effunctorum P defunctorum
 Sab   animas mortuorum *seclusit Canterus, Urs*   mortuorum *se-*
clusit Hildebrandius   inmensum P   11 proptum P   13 quod
 P corr   non add Urs   discrepantesque (te. e. r. ti) P   14 non
 prompseritis Gel   16 coaceruare Sab: conuerbare P   17 pateat
 Sab: patet P   haesitare labare (b. e. r. u. corr. e') P haesitare *expansit e'*,
om Sab   18 certi Gel: certe P   dicere] scire Urs   19 sunt
ante Nonensiles om Sab   20 consensus Sab: consensio P   uindicta
 Sab: uindicta P uindicta e'   in mg   22 aliqui P

debeat consultationem uocari? omnis enim qui quaerit alicuius numinis impetrare responsum, debet necessario scire, cui supplicet, quem imploret, a quo rebus auxilia et necessitatibus exposcat humanis, maxime cum uos ipsi et non omnes omnia deos posse praestare et dissimilibus ritibus singulorum animos 5
43 referatis offensionesque placari. etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem, huic capite uelato, illi sacrificandum est nudo, de matrimoniis ille consulitur, hic medellas incommoditatibus praestat, interesse non potest nihil, an sit ille Nouensilis, an ille, cum ignoratio rerum, personarum confusio et deos cogat 10
offendi et necessario piaculum contrahi? finge enim me ipsum incommoditatis alicuius et declinandi periculi causa horum cuiquam numinum supplicare dicentem: adeste, adestote dii Penates, tu Apollo tuque Neptune omniaque haec mala quibus uror torreo uxor uestri numinis auerruncate clementia: eritne 15
spes aliqua referendae ab his opis, si Ceres Pales Fortuna, Iouialis aut Genius, non Neptunus et Apollo Penates dii erunt? aut si Curetas pro Laribus inuocaro, quos esse Digitos Samothracios pars uestrorum adseuerat auctorum, quemadmodum
f. 80 his potero auxiliatoribus et propitiis uti, cum neque his | sua 20
et aliena illis inposuero cognomina? usque adeo res exigit propriatim deos scire, nec ambigere nec dubitare de uniuscuiusque ui nominis, ne si alienis ritibus et appellationibus fuerint inuocati, et aures habeant structas et piaculis nos
44 teneant inexpiabilibus obligatos. quare si uobis liquet, in sub- 25
limibus palatiis caeli habitare, consistere multitudinem istam quam enumeratis deorum, in unius proloqui finibus conuenit

1 consultationem *Sab*: consolationem *P* uocari *P corr* 2 supplicet *P* 5 et *add Gel* dissimilibus *sic Sab* 6 referatis *Sab in err*: refertis *P* offensionisque *P corr c'* 10 et personarum confusio *Sab* personarum et confusio *Zinkius* 11 offendi *Oehlerus*: offendat *P* offendat cogat *Sab* necessario *P* 13 supplicare *P* adest^o *P* 15 torreo *Gifanius*: terreo *P* aber-runcate *P* 16 caeres *P* Pales *Sab*: pares *P* 18 esse Di-gitos] indigetes *Sab* 22 propriatim *Sab*: propiatim *P* unius-cuiusque *P corr* 23 nominis *Hauptius*: nomine *P* ne si *Salm*: si *P* ut si *Gel* cum si *Urs* 27 proloqui (*c eras*) *P corr c'*

uos stare nec per uarias distractos repugnantesque sententias
 fidem ipsis rebus quas struitis derogare. si Ianus est, Ianus
 sit, si Liber est, Liber sit, si Summanus, Summanus sit: hoc
 est enim confidere, hoc tenere, exploratae in rei cognitione
 5 defigi, non more caecorum atque errantium dicere: Nouensiles
 Musae sunt, Trebiani quinimmo dii sunt, immo nouenarius
 numerus, subuersarum potius uel urbium praesides, et in id
 periculum perducere res tantas, ut dum alios tollitis et re-
 ponitis alios, possit iure de cunctis an sint ulla in parte du-
 10 bitari.

3 *liber sit *P*   4 explorete *c'*   6 traebiani *P*   neuenarius
P corr   8 ducere *Sab*   10 ARNOUII (ii ex us) LIB. III. EXPLI.
 INC̃ LIB. III. FELICITER. *P*

LIBER QVARTVS

1 Interrogare uos libet ipsosque ante omnia Romanos, dominos rerum ac principes, utrumne existimetis Pietatem Concordiam Salutem Honorem Virtutem Felicitatem ceteraque huiusmodi nomina quibus aras uidemus a uobis cum magnificis exaedificatas delubris uim habere diuinam caelique in regionibus degere an ita ut adsolet dicis causa, ex eo quod optamus et uolumus bona ista nobis contingere, superiorum retuleritis in f. 80^b censum? nam si uerba | existimantes haec cassa et nullius substantiae nomina diuinis tamen regionibus consecratis, erit uobis uidendum, utrumne istud puerile sit ludicrum an uestrorum numinum delusionem spectans, quibus coaequatis et adiungitis inanium figmenta uerborum? sin autem ex animi certiore sententia deos esse et haec rati templis et puluinaribus honorastis, inscitiam nostram ut doceatis oramus: Victoria 15 Pax Aequitas et cetera quae in superioribus dicta sunt quam ratione, qua uia intellegi possunt dii esse atque ad superiorum concilium pertinere? nos enim, nisi forte communem tollitis nobis atque eripitis sensum, nihil horum sentimus et cernimus habere uim numinis neque in aliqua contineri sui generis forma, sed esse uirtutem uiri, salutem salui, honorem honorati, uictoris uictoriam, concordis concordiam, pietatem

2 ipsoque *P corr c*   3 utrumne *Sab*: uerumne *P*   5 exaedificata *P corr c'*   7 dici, ex eo *Heraldus* dici, causa ex ea *Salm*
 9 cassa *Sab*: causa *P*   10 tamen *Urs*: tam in *P* tamen in *Sab*   religionibus *Urs*   consecratis *Urs*   11 utrumne *Sab*: uirumne *P*
 12 numinum *Salm*: de numinum *P* ad numinum *Sab, r*   delusionem *Sab, r*: delusione *P*   13 lex *P corr c'*   15 honorastis *Sab*: onerastis *P*

pii, memoriam memoris, feliciter uero uiuentis ac sine ullis
offensionibus felicitatem. quod a nobis uerissime dici ex con-
trariis promptum est et oppositionibus noscitur, infelicitate
discordia obliuione iniquitate impietate ignauia pectoris et
5 ualetudine corporis minus fausta. ut enim haec accidunt ho-
minibus hominumque sunt posita in actionibus, adfectibus for-
tuitis, ita quod illis aduersum est et ex qualitatibus benigni-
oribus nominatur, in aliis necesse est haereat, ex quibus
ita formatis figuratio ista concepta est nominum. nam quod 3
10 nobis cateruas ignotorum alias inducitis deorum, existimare
non possumus, utrumne istud serio atque ex rei compertae
faciatis fide an fictionibus ludentes | cassis ingeniorum la- f. 81
sciuiatis per luxum. quod abiectis infantibus pepercit lupa non
mitis, Luperca, inquit, dea est auctore appellata Varrone. ex
15 rerum ergo prouentu, non ex ui naturae dea ista est prodita?
et postquam feros morsus immanis prohibuit belua, et ipsa
esse coepit et ipsius nominis significantiam traxit? aut si fuit
iamdudum dea, priusquam Romulus nasceretur et frater, cuius
fuerit nominis atque appellationis expromite. Praestana est,
20 ut perhibetis, dicta, quod Quirinus in iaculi missione cunctorum
praestiterit uiribus: et quod Tito Tatio, Capitolinum ut capiat
collem, uiam pandere atque aperire permissum est, dea Panda
est appellata uel Pantica. ante facta et haec ergo numquam
fuerant numina et nisi Romulus tenuisset teli traiectione
25 palatium nique Tarpeiam rupem rex Sabinus potuisset acci-
pere, nulla esset Pantica, nulla Praestana esset? si et has
dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod in priore quae-
situm est capite, cuius et hae fuerint uocaminis indicate. pel- 4

1 memoris *P*   2 nobis *Sab*: uobis *P*   uerissime *P* *corr*
3 est et *Urs*: est *P*   5 hominibus *addidi*   6 hominumque *Meursius*:
hominumque *P* hominum quae *Sab*   effectibus *Meursius*   7 est
et *Meursius*: est *P* *om Gel*   9 numinum *Meursius*   10 ignotorum
Gel: signatorum *P*   13 per luxum *Hildebrandius*: fluxum *P* luxu
Sab   14 inquit *P* *corr*   16 et *Sab*: te *P*   morsus *Sab*:
morsu *P*   17 hoc coepit *Sab*   21 ut *add Sab*   caperet *Urs*
22 pandere *P*   23 ante facta *Stewechi*: ate facta *P* arefacta *r* pate-
facta *Sab* *om Gel*   et *om Heraldus*   25 nique *Gel*: neque *P*
26 Praestana esset *Salm*: praestana ē *P* Praestana? et *Sab*

lendorum hostium dea potens Pellonia est. quorumne, nisi molestum est, edite. configunt partes atque inter se cominus armorum collatione decernunt, et haec illi est pars hostis et illa huic hostilis: quos ergo Pellonia, cum hinc et inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam concessura est quorum, cum 5 utrique debeat parti sui nominis uires officiumque praestare? quod si utique fecerit, id est partibus si utrisque fauorem ac suffragium commodarit, nominis sui uim perdet, quod partis f. 81^b unius in pulsione formatum est. | nisi forte dicetis: Romanorum tantum est dea haec et cum solis Quiritibus faciens gratiosis 10 semper opitulationibus praesto est. esse quidem hoc ita, quod nomini fauemus, optamus, at quaestionem non exiguam res habet. quid enim? Romani deos possident peculiare, qui aliarum gentium non sint? et quemadmodum poterunt dii esse, si non omnibus quae ubique sunt gentes aequabilitatem sui 15 nominis exhibebunt? et ubi quaeso iamdudum Pellonia haec fuit, cum apud furculas Caudinas decus publicum subiugatum est, cum apud Trasimeni lacum sanguinei cucurrere torrentes, cum Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt, cum mille alia uulnera proeliorum innumeris accepta sunt cladibus? 20 dormiebat, stertebat, aut quod uilia facere consueta sunt capita, 5 in hostilia castra defugerat? dii laeui, deae laeuae sinistrarum tantum regionum sunt praesides et inimici partium dexterarum. quod quam istud ratione dicatur quoue animi sensu, neque ipsi nos adsequimur nec a uobis confidimus posse in aliquam 25 lucem communis intellegentiae perduci. iam primum enim

1 quorumne, nisi *Sab*: quorum nesi *P* quorum nam, nisi *Gel*
 4 huic *Sab*, *r*: huc *P*   6 utrique *Sab*: utique *P*   partis *P*
corr c'   nomines *P corr c'*   officiumquae *P corr*   7 utique
 (i ex u) *P* utrinque *Sab* utrique *Elmenhorstius*   9 in pulsione *Salm*:
 impulsione *Sab*   10 gratiosis his ?   12 nomini Romano ?
 at *Sab*: ad *P*   exiguam *Sab*: eogiguam (*in mg* :) *P*   14 potu-
 erunt *Sab*   16 numinis *Gel*   17 caudinas *Sab*: gaudinas *P*
 18 Thrasimeni lacum *Salm*: thrasymenica cum *P* Thrasimenum lacum
Sab   cucurrere *Sab in err*: currere *P*   20 praeliorum *P*
 21 domiebat *P corr*   22 deae laeuae *Stewechius*: et laeua *P* et laeuae
Gel a laeua *Salm*   23 tantum a *P*   partium *Sab*: praetium *P*
 24 quam *Sab*: quonam *P*

mundus ipse per se sibi neque dexteras neque laeuas neque
 superas regiones neque imas neque anticas habet neque postica-
 cas. quicquid enim teres est atque ex omni parte rotunditatis
 solidae conuexione conclusum, nullum habet initium, nullum
 5 finem: ubi finis et initium nullum est, esse aliqua portio sui
 nominis [et initium] non potest. itaque cum dicimus: dextera
 haec regio est | et illa laeua, non ad mundi habitum dicimus, f. 82
 qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram situmque
 reuocamus, qui informati sic sumus, ut alia dextera, alia in
 10 nos dicantur esse laeua: quae tamen haec ipsa, quae laeua
 appellamus et dextera, in nobis nihil habent perpetuum, nihil
 fixum, sed prout nos casus atque euentus conlocauerit tem-
 poris, ita nostris sumunt ab lateribus figurationes. si orien-
 tem solem respexero, cardo mihi frigoris et septentrio fit lae-
 15 uus: in quem si ora traduxero, erit mihi sinister occasus, qui
 ab sole posterganeus habebatur. rursus uero si iecero plagam
 in occiduam lumina, in uocabulum sinistri auster et meridies
 transit: in quam si me partem necessaria temporis circume-
 gerit ratio, fit ut oriens laeuus inmutata corporis conuersione
 20 dicatur. qua ex re poterit facillime recognosci, neque dextera
 neque laeua natura esse ulla sed positionibus, sed temporibus,
 sed prout nostri corporis habuerit se situs rerum ad circum-
 stantiam collocatus. quod cum ita se habeat, quanam ratione,
 quo pacto sinistrarum partium dii erunt, cum easdem consti-
 25 terit regiones modo dexteris fieri modo laeuas? aut quo dex-
 terae meruerunt de immortalibus dis partes, ut sine ullis

3 rotunditatis P   6 et initium *seclusi*   7 dicimus *Sub*
 9 in nobis *Salm om Urs*   11 dextera *Zinkius*: dextralia P dextra
 alia r dextera alia *Sab* dextera alias *Salm*   habent *Sab*: habet P
 13 nostris *Sab. r*: nostri P   15 occasus P   16 ab sole] ante *Urs*
 habebatur *Urs*: habebitur P   17 occiduam *Sab*: occidua P   in
add Salm   meridies *Sab*: meridie P   18 transit] trahet *Sab*
 quam *Sab*: qua P   partem *Sab*: parte P   20 neque dextera *om*
Sab   21 positionibus et temporibus et *Zinkius*, quem *secutus sum*,
nisi quod cum Oehlero bis et in sed *correxi*: positionis et temporis et P
 positionis et temporis ratione et uel positione et tempore et *Meursius*
 22 haberit P *corr*   23 ratio P *corr*   25 regiones *Sab corr in*
err   quo *Hildebrandius*: quod P quid *Sab*   26 dis in diis *corr P*

praesidibus degerent, quas esse faustas et prosperis semper
6 cum omnibus ediderunt? Lateranus, ut dicitis, deus est
 focorum et genius adfectusque hoc nomine, quod ex laterculis
 ab hominibus crudis caminorum istud exaedificetur genus. quid
 f. 82^b ergo? si testa aut materia | fuerint quacumque alia fabricati **5**
 foci, genios non habebunt, et ab officio tutelae quisquis iste
 est Lateranus abscedet, quod regni sui possessio non luteis
 constructa est formis? et quid, quaeso, ut faciat, praesidatum
 focorum deus iste sortitus est? per humani generis coquinas
 currit inspiciens et explorans, quibusnam lignorum generibus **10**
 suis ardor in foculis excitetur, habitudinem fictilibus contribuit
 uasculis ne flammaram dissiliant ui uicta, curat ut ad sensum
 palati suis cum iucunditatibus ueniant rerum incorruptarum
 sapes, et an rite pulmenta condita sint praegustatoris fun-
 gitur atque experitur officio. itane istud non foedum, quinimmo, **15**
 ut uerius dixerim, non contumeliosum, non impium, ad hoc
 tantum inducere deorum nescio quas fictiones, non quas dignis
 honoribus prosequare sed quas rebus turpibus et infami prae-
7 ficias actioni? etiamne militaris Venus castrensibus flagitiis
 praesidet et puerorum stupris? etiamne Perfica una est **20**
 populo numinum, quae obscenas illas et luteas uoluptates ad
 exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? etiamne Pertunda,
 quae in cubiculis praesto est uirginalem scrobem effodientibus
 maritis? etiamne Tutunus, cuius inmanibus pudendis horren-
 tique fascino uestras inequitare matronas et auspicabile ducitis **25**
 et optatis? quodsi minime uos admouent ad intellectum ueri-
 tatis res ipsae, nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere
 f. 83 inanissimae superstitionis figmenta haec | esse et falsorum
 imaginationes deorum? putationibus arborum Puta, inquitis,

2 omnibus *Sab*, r: hominibus *P*   3 adfectusque *Meursius*: adiec-
 tusque *P* adauctusque *Sab* dictusque *Salm*   4 crudis ab hominibus
Sab caminorum *Sab*, r: camenorum *P*   5 testa] ista *Sab*
 8 quod *Sab*   11 fictilibus *Sab*: fictilis *P*   13 palatis *P* *corr*
 14 sq. experitur atque praegustatoris fungitur officio *Meursius*   15 non
om Sab . 19 flagiis *P* *corr c*   23 serouem *P*   24 Mutunus
Sab pudendis *P* . 26 admouent ad *Sab*: admouenda *P* admo-
 uent ad *Urs*   29 imaginationes *Sab*: imaginatione *P*

praesto est. rebus petendis Peta, deus nemorum Nemestrinus est. Patellana numen est et Patella, ex quibus una est patefactis, patefaciendis rebus altera praestituta. Nodutis dicitur deus, qui ad nodos perducit res satas, et quae praestituta frugibus terendis, Noduterensis: ab erroribus uiarum dea † Vpibilia liberat, in tutela sunt Orbonae orbati liberis parentes. in Neniae. quibus extrema sunt tempora. iam quae durat et solidat infantibus paruis ossa Ossipago ipsa memoratur. Mellonia dea est pollens potensque in apibus. mellis curans custodiensque dulcedinem. dicite, o quaeso isti, ut uobis propitiae faueant Peta Puta Patella, si omnino non essent apes ullae in terris, aut si exos genus humanum uelut quidam uermiculi nasceremur, dea Mellonia non esset aut Ossipago solidatrix ossuum nomen proprium non haberet? etenim quaero et rogitō, utrumne uobis uideantur antiquiores dii esse natura tempore uetustate an homines, an apes fruges uirgulta et cetera? dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis deos aetatibus. saeculis cuncta quaecumque sunt anteire. quod si habet se ita. qui fieri per rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acciperent nomina ea quae sunt priora temporibus aut tutelae sortirentur earum dii rerum quae nondum essent genitae et in usum mortalibus adtributae? an numquid iam dudum sine nominibus dii erant, et postquam res nasci terrisque inesse coeperunt. his a uobis dignati sunt signis atque appellationibus nuncupari? | et unde scire potuistis. quae nomina singulis inderetis. cum esse illos ignoraretis omnino aut inesse potentias his certas. cum esset uobis similiter ne-

3 Nodutus *Meursius* 4 quia *Sab* 5 terendis *Urs*: ferendis *P*
 Terensis *Salm* Vibilia *Gel* Vchilia *Meursius* 6 Orbonae *Sab*.
r: urbanane *P* 7 naenia *sic Sab* sunt *om Sab* iam *Meursius*:
 nam *P* 8 Ossipago *Canterus*: ossilago *P* ipsa] esse *Urs*
 Mellonia *Sab*: melonia *P* Mellona *Urs* 10 isti, ut *scripsi*: ita ut *P*
 ut ita *Sab* ita *Urs* 11 putat *P corr* 12 genus humanum *Elmen-*
horstius: humanum *P* humanum genus *Urs* 13 Mellonia *Sab*: melo-
 lonia *P* Mellona *Urs* Ossipago *Canterus*: ossilago *P* ossium
Sab 17 dubitabit *Sab*: dubitauit *P* numeris *P corr* 19 na-
 turam *Sab*, *r*: natura *P* 27 nescium *Sab*: nesciunt *P*

scium, quisnam eorum quid posset et cui rei deberet pro sui
 9 numinis potestate praeponi? quid ergo, inquitis, hos deos nusquam esse gentium iudicatis et falsis opinacionibus constitutos? non istud nos soli, sed ueritas ipsa dicit et ratio et ille communis qui est cunctis in mortalibus sensus. qui est enim qui 5 credat esse deos Lucrios et lucrorum consecutionibus praesidere, cum ex turpibus causis frequentissime ueniant et aliorum semper ex dispendiis constant? quis Libentinam, quis † Burnum libidinum superesse tutelis, quas iubet sapientia fugere et quas mille per species propudiosa experitur et exercet obscenitas? 10 quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum gerere et ianitorum officia sustinere, cum fanorum limina cotidie uideamus et priuatarum domorum conuelli et subruui nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? quis curatores obliquitatum Limos, quis Saturnum praesidem sationis, quis Montinum montium, quis segnium Murcidam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam uelut maximum numen uestrae indicant litterae donare anulos aureos, loca in ludis atque in spectaculis priora, honorum suggestus summos, amplitudinem magistratus, et quod maxime pigri ament, securum 20
 10 per opulentias otium. quodsi habent in sedibus diuinis suos
 f. 84 proprios praesides ossa, mella et limina ceteraque alia, | quae uel cursim perstrinximus uel nimietatis non adtigimus taedio, licet consimili ratione mille alios deos inducere, qui rebus

1 quod Sab	3 iudicatis Sab: indicatis P	sed Urs
4 ratio Sab: oratio P	5 in mortalibus Sab: immortalibus P	
quis Gel	8 constant Sab: constet P	Liburnum Gel Liburnam
Elmenhorstius Liberum Meursius Prurium Hildebrandius		10 experitur Urs: expeditur P expetit Gel
11 Lunam Sab Ianum Urs		lanam Stewechius luminum Sab gerere Sab: genere P
12 limina addidi	quotidie millia uel tot quotidie Meursius	14 qui Sab
15 Limos Sab: lemons P Limones Hildebrandius		quis Urs: qui P sationis Gel: latinis P satiuis Canterus
16 quis segnium Sab: qui segnium P	Murciam Sab	19 spectaculis Sab: exspectaculis P
21 quodsi Urs: quid si P	habent Rigaltius: haberet P haberent Sab habere Salm	in sedibus] in se diuos Urs
insistitis Salm in sideribus Rigaltius	diuinis addidi	22 ceteraque P corr
23 non adtigimus P	attingimus Sab	

innumeris debeant suam curam custodiamque praebere. cur enim deus praesit melli uni tantummodo, non praesit cucurbitis, rapis, non cunelae, nasturtio, non uiciis betaceis caulibus? cur sola meruerint ossa tutelam, non meruerint ungues
 5 pili ceteraque alia locis posita in obscuris et uerecundioribus partibus, etsi sunt casibus obnoxia plurimis et curam magis deorum diligentiamque desiderant? aut si et has dicitis partes suis agere sub tutelatoribus diuis, incipient totidem dii esse quot res sunt: nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus
 10 diuinæ praesideant curae, si certas res esse quibus praesint numina et prouideant dixeritis. quid dicitis, o patres nouarum **II** religionum, quid potestatum? hoscine a nobis deos uiolari et neglegi sacrilego clamitatis queritaminique contemptu, Lateranum genium focorum, Limentinum praesidem liminum, Per-
 15 tundam Perficam Noduterensem? et quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno, ad interitum res lapsas atque ipsum dicitis mundum leges suas et constituta mutasse? atquin uidete, perspicite, ne tum talia confingitis monstra talia atque molimini, deos offenderitis certissimos, si modo sunt
 20 ulli qui istius nominis mereantur sustinere atque habere fastigium, nec propter aliam causam mala ista quae dicitis | ferueant et cotidianis accessionibus insolescant. cur ergo, e f. 84^p uobis fortasse aliquis dixerit, esse falsum est istos deos? et inuocati ab haruspicibus parent, et suis acciti nominibus ue-

2 meli *P corr* 3 cunelae *Hildebrandius*: culenae *P* cunilae *Sab*
 uiciis *Orellius*: ficis *P* ficis *Sab* betaceis *Salm*: beaticis *P* betis
Sab 6 etsi *Zinkius*: et *P* haec *Meursius* 8 tutelaribus *Sab in*
err 9 quot *Sab*: quod *P* 10 praesideant *Sab*: praesidea' *P*
 12 quid *Urs*: qui *P* hoscine *Salm*: obscenae *P* obscene *Sab*, *r*
 obscenarum *Pithoeus* uiolari *Sab*: uiolare *P* 13 sacrilego
Sab queritaminque *P corr* contemni *Sab* Larem *Sab*
 14 genium *P* Pertundam *Sab*: pertus. quædam *P* 15 Perficam
Sab, *r*: perfica *P* Nodutum, Terensem *Salm* Mutuno *Gel*: hoc
 ē uno *P* hoc est humi *Sab* 16 Tutuno *Sab*: est ut uno *P* 18 talia
 atque *Sab*: talia adque (ae *er* a *c'*) *P* 19 offenderetis *P corr c'*
 21 dicitis *Sab*, *r*: dictis *P* 22 feruant *P corr c* inolescant
Sab cur *Sab*: cum *P* 23 aliquis *P* falsos *Sab*
 est *add Oehlerus* deos contendis *Gel* et] si *Sab* 24 ac-
 citi *P*

niunt et fidelia reddunt responsa quaerentibus. possumus optinere falsum esse quod dicitur, uel quod superstitionibus plenissima res tota est, uel quod multas cotidie praedictionum uidemus aut aliter cadere aut in contrarios exitus frustrata
12 expectatione torqueri. sed sint, ut adseritis, uerae: unde tamen **5** facietis fidem, Melloniam uerbi causa uel Limentinum inserere se fibris et ad rerum quas quaeritis significantias aptare? numquid illorum aliquando uidistis os habitum faciem, aut eadem haec possunt in pulmonibus aut iecusculis conspici? nonne accidere fieri, licet astu dissimuletis, potest ut alter **10** pro altero subeat fallens ludens decipiens atque inuocati speciem praestans? si magi, haruspicum fratres, suis in accitionibus memorant antitheos saepius obrepere pro accitis, esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui deos se fingant nesciosque mendaciis et simulationibus ludant, cur non **15** ratione non dispari credamus hic quoque subicere se alios pro eis qui non sunt, ut et uestras opinationes firment et sibi
13 hostias caedi alienis sub nominibus gaudeant? aut si haec accipere rei nouitate renuitis, unde uobis est scire, an sit unus aliquis, qui succedat pro omnibus quos inuocatis parti-
20 busque se cunctis locorum diuisionibusque supponens multorum
f. 85 uobis speciem diuorum praebeat et | potestatum? quisnam iste est unus? interrogabit forte. possumus instituti ueris auctoribus dicere, sed ne nobis fidem habere nolitis, Aegyptios Persas Indos Chaldaeos Armenios interroget omnesque illos alios, **25** qui interioribus uiderunt et cognouerunt haec artibus: iam pro-

2 superstitionibus *Gel*: suspicionibus *P* plenissima *Sab*: plenissimas *P* 5 uerae: unde *scripsi*: uera eandem *P* uera: nunquam *Gel* uera: qui *Urs* uerae: an iidem *Salm* tandem *Urs* 8 numquid *P corr* hos *P corr* 9 iecusculis *Sab*: iocusculis *P* 10 actu *Sab* 12 in accitionibus *Salm*: in actionibus *P* incantationibus uel inuocationibus *Urs* 13 accitis *Stewechi*: actis *P* ueris *Gel* 15 cur non *Urs*: cum *P* cur *Sab* 16 pari *Gel* illis pari *Zinkius* 18 haec *scripsi*: hic *P* sic *Sab* hoc *Oehlerus* 20 quos inuocatis *Sab*: in quos uocatis *P* partibusque *P* partibus qui *Salm* 21 diuisionibusque *scripsi*: diuisionumque *P* 23 interrogabit *Sab*: interrogauit *P* interrogabit *Urs* interrogabit, forte *uulgo*: ueram distinctionem *indicaui* *Meursius* instituit] istum *Sab* 25 chaldaeos *P* interroget *P* interrogetis uel interrogate *Urs* 26 interioribus *Urs*: in interioribus *P*

fecto discetis, quisnam sit deus unus uel sub eo qui plurimi,
 qui deos se fingant et humani generis imprudentiam ludant.
 iamdudum nos pudet ad eum locum uenire, in quo risum tenere
 non possunt non tantum pueruli et procaces, uerum etiam serii
 5 atque in oris taetrici asperitatem durati. nam cum a doctoribus
 omnes nostris insinuatam acceperimus et traditum. in de-
 clinationibus deorum pluratiuos numeros non esse, quod essent
 dii singuli, nec communiter ire per plurimos uniuersiusque
 10 disciplinarum recordatione consopita et complures subditis uoca-
 bulis isdem deos et cum sitis alias in eorum numero restric-
 tiores, multiplices eos rursus cognominum societate fecistis:
 quam quidem olim partem iudicii acris uiri atque ingenio
 perspicaci tam sermone Italo explicuere quam Graeco. et dare
 15 nobis conpendium potuisset res ista, si non et aliquos uidere-
 mus litterarum esse istarum expertes, et institutus a nobis
 sermo nos quoque compelleret, nonnihil de his rebus quamuis
 ab illis sumptum commemoratumque depromere. aiunt igitur 14
 theologi uestri et uetustatis absconditae | conditores, tris in f. 85^b
 20 rerum natura Ioues esse, ex quibus unus Aethere sit patre
 progenitus, alter Caelo, tertius uero Saturno, apud insulam
 Cretam et sepulturae traditus et procreatus: quinque Soles et
 Mercurios quinque, ex quibus, ut referunt, Sol primus Iouis
 filius dicitur et Aetheris habetur nepos, secundus aequae Iouis
 25 et Hyperionae proditus genetrice, tertius Volcano, non Lemnio,

19 sqq. Cic. de nat. deor. 3, 53 sqq.

2 qui deos *Sab*: quia eos *P*   3 iamdudum] *hic apud Oehlerum*
c. 13 incipit   4 pueruli *Sab*: puericuli *P*   5 oris *scripsi*:
 mares *P* mores *Sab* moris *Salm*   tetricia *Sab*   asperitatem
Salm: asperitate *P*   9 quiret] *uerba quae in fine libri leguntur* neque
 enim fieri per rerum naturam potest, ut quod unum est fiat duo et in
 diuersas res eat unitas ingenita simplicitate diuisa *huc transposuit*
Orellius   facti *Sab*: faci *P*   10 consopita *Urs*: composita *P*
 seposita *Gel*   13 quam *Sab*: quas *P*   acris *Urs*: acres *P*
 ingenio *Sab*. *r*: per ingenio *P*   18 commemoratumque depromere *in*
ras c   commodatumque *Urs*   19 uetutatis *P*   tres (e *ex i*
corr) *P*   20 ioues *P*   21 apud *P*   insulam *P*   22 sae-
 pulturae *P*   23 referunt *Gel*: refferunt *P* res ferunt *Sab*
 24 aetheris *Sab*: aetherius *P*   secundus Regina et Hyperione proditus
 genitore *Sab*   25 genetrice (*it in et corr c'*) *P*

set Nili qui fuerit filius, quartus Ialysi pater, quem Rhodi peperit heroicis temporibus Acantho, quintus Scythici regis et uersipellis habetur Circae. iam Mercurius primus, qui in Proserpinam dicitur genitalibus adhinnuisse subrectis, supremi progenies Caeli est, sub terra est alter, Trophonius qui esse iactatur, Maia tertius matre et Ioue procreatus sed tertio, quartus suboles Nili est, cuius nomen Aegyptia gens horret et reueretur expromere, quintus Argi est interemptor, fugitiuus atque exul et proditor apud Aegyptum litterarum. sed et Mineruae, inquit, sicut Soles et Mercurii quinque sunt, ex quibus prima non uirgo sed ex Volcano Apollinis procreatrix, Nili altera proles et quae esse perhibetur Aegyptia, stirps Saturni tertia est et quae usum excogitauit armorum, Iouis quarta progenies quam Messenii Coryphasiam nuncupant, et quae Pallantem occidit patrem incestorum adpetitorem est quinta.

15 ac ne longum uideatur et nimium, minutatim uelle capita ire per singula, aiunt idem theologi, quattuor esse Volcanos et tris Dianas, Aesculapios totidem et Dionysos quinque, ter binos Hercules et quattuor Veneres, tria genera Castorum totidemque Musarum, pinnatorum Cupidinum trigas et quadrigas Apollinarium nominum, quorum similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt indicant et originem singulorum suis cum prosapiis monstrant. quod si uerum et certum est et ex rei cognitae adseueratione monstratur, aut omnes dii non sunt, quoniam plures sub eodem nomine, quemadmodum accepimus, esse non possunt, aut si aliquis ex his est, igno-

20 Cic. l. c. 59 Clemens Alex. protr. 2, 28
53 sqq.

17 Cic. l. c.

1 Nili Sab: nisi P Ialysi Sab: alysi P Rhodi Sab: rhodii P
2 Acantho Urs: achanto P scythichi P 3 Circae Salm: circe P Circes Sab iam Meursius: nam P 4 adinnuisse P supraemi P 5 coeli est Sab: caeli P trofonius P 7 soboles Sab: subolis P 11 uulcano (uu in uo c') P apollinis P appollinis c' 12 Aegyptia Gel: aegyptiae P Aegyptiis Sab in err stirps Salm: strips P Sais Sab 14 coryphasiam P 15 Pallantem Gel: corypalantem P Corya pallantem Sab in err 16 minutum Sab 17 uulcanos P corr tres c 18 aesculapius P corr dionisios P dionisios c' 19 genere P corr c

rabitur et nescietur, quia sit consimilium nominum confusione
 caecatus. atque ita per uos ipsos, quamuis fieri nolitis, efficitur,
 ut haesitet religio conturbata neque habeat finem certum, in
 quem dirigere se possit multis elusa ambiguitatis erroribus.
 5 fingite nos enim uel auctoritate commotos uel uiolentia terroris **16**
 uestri induxisse in animum Mineruam uerbi causa sacris uobis
 sollempnibus et ritu uelle adorare uulgato: si, cum diuinis appa-
 ramus res adgredi atque aris flammantibus sua reddere con-
 stituta, Mineruae omnes aduolent ac de istius nominis pos-
 10 sessione certantes poscant sibi singulae apparatus illum sa-
 crorum reddi: quid in medio faciemus nos animal tenue uel
 in partes quas potius pii muneris officia transferemus? dicet
 enim forsitan prima illa quam diximus: meum nomen est Mi-
 neruae, meum numen, quae Apollinem genui, quae Dianam et
 15 ex mei uteri fetu caelum numinibus auxi et deorum numerum
 multiplicauit. immo, inquiet quinta Minerva, † tutunus, quae
 marita et puerpera totiens castitatis purae inminuta es sancti-
 tate. nonne uides in Capitolis omnibus uirginalis esse species
 Mineruarum et innuptarum his formas ab artificibus | cunctis **f. 86^b**
 20 dari? desiste igitur nomen iuris tibi adsciscere non tui. nam
 Mineruam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis om-
 nis est poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat deriuato
 a patre cognomine. quid dicis, inquiet secunda haec audiens.

1 quia *Sab*: quid ex qua ut uidetur *P* consimilium *Sab*: con-
 silium *P* 3 ut *Sab*, *r*: at *P* hesitet *P* haec sit et *Sab*
 4 multis *scripsi*: et nullis *P* nullis *Sab* tam multis *Oehlerus* 5 com-
 motos *r*, *Salm*: comotus *P* ideo notos *Sab* ideo motos in *err* 7 uol-
 gato: si *scripsi*: uulgator si *P* uulgato, res si *Sab* uulgato si *r*
 diuina *r* 8 res *addidi* adgredi atque *Rigaltius*: adgrediat quae *P*
 adgrediat. que *c'* aggrediamurque *Sab* aggredimurque *Gel* 9 ineruae
P *corr* 14 meum *Rigaltius*: cu *P* tum *Sab* meum est Mineruae
 nomen ac numen uel meum tum nomen est Mineruae tum numen *Urs*
 numine *Salm* appollinem *P* genui *Sab*: genuit *P* 15 fetu
Sab: fletu *P* 16 quinta *Gel*: quanta *P* quarta *Sab* tu tu sis
Sab tu sis *Gel* tu tinnis *Salm* 17 inminuta *Sab*: inmuta *P*
 es *Sab*, *r*: est *P* 18 uirginalis *Sab* 19 et] nec *Sab* innup-
 tarum *Rigaltius*: nuptarum *P* 20 adsciscere *Sab*, *r*: adhisciscere *P*
 23 inquiet *P* audies *P* *corr* *c'*

ergone Mineruium nomen tu feres parricida petulans et ex amoris incesti contaminatione polluta, quae dum te fucis atque artibus excolis meretriciis, etiam patris in te mentem furialibus plane cupiditatibus excitasti? perge igitur, aliud tibi quaere signum; nam mea res ista est, quam Nilus maximus fluminum 5 aquis generauit ex liquidis et in uirgineos habitus roris concretionem conduxit. quodsi fidem inquiris facti, Aegyptios et ego testes dabo, quorum sum Neith lingua, Platonis testificante Timaeo. quid deinde arbitramur fore? desistetne et illa Mineruam se dicere, cui Coryphasiae nomen est uel ex Coryphae 10 matris signo uel quod ex uertice summo Iouis parmam ferens emicuit atque armorum accincta terroribus? aut illam, quae tertia est, cessoram patienter nomine? et non dictis talibus habituram rationem sui et primarum adrogantiam refutaturam: itane tu audes maiestatem tibi mei nominis usurpare sinceram, 15 ex caeno et ex gurgitibus prodita coagulataque limosis? aut tibi tu alienam dignitatem adsumis deae, quae de uertice procreatam mentiris te Iouis et rationem te esse mortalibus ineptissimis suades? ex capite Iupiter conceptos filios procreat? et ut arma quae gestas procudi possint et fabricari, in uer- 20

f. 87 ticus | ipsius cauo officina fabrilis fuit, incudes mallei fornaces folles carbones et forfices? aut si uerum est quod adseueras, rationem te esse, desiste tibi nomen id quod meum est uindicare: nam quam dicis ratio non est species numinis certa sed obscurarum intellegentia causarum. si ergo, ut di- 25 ximus, officia nobis adeuntibus religiosa Mineruae adsint quin-

9 p. 21 e

1 feres *Urs*: fer*s *P* fers *Sab*   4 plane *Urs*: plenam *P*   6 generabit *P* *corr*
 8 sum Neith *Salm*: nili *P* Neith *Canterus*, *Urs*
 lingua dicor *Gel*   Platonis *Sab*: latonis *P*   9 timeo *P*
 10 coryphasiae *P*   coryphae *P*   12 amorum *P* *corr*   13 cessoram *Sab*: censuram *P*   patienter *Urs*: patientiae *P* patientia *Gel*
 nomen *Sab*   15 sinceram *Meursius*: si uerum *P* quae *Gel* Sai cum
Urs om Salm   16 e limo sis *Sab*   17 alienam *Gel*: alia *P*
 at tibi tu aliam dignitatem assume, deam quae *Salm*   deae quae] at-
 que *Sab*   que *P*   18 rationem *Sab*, *r*: ratione *P*   19 Iouis
 e capite concepta tu fueris si quis ex capite *Urs*   Iupiter *addidi*
 20 et ut] aut si *Sab* ut *Salm*   possunt *Sab* possent *Salm*   22 forcipes *Urs*
 aut *Sab*: ut *P* at *Urs*   26 adsinit *P* *corr*

que ac de huius nominis proprietate rixantes sibi quaeque desideret aut turis suffimenta libari aut ex pateris aureis inferia uina defundi, quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis quaesitor, quis arbiter ceruicibus
 5 tantis erit, qui inter personas huiusmodi aut uindicias iustas dare aut sacramenta conetur pronuntiare non iniusta? nonne potius ibit domum seseque abstinens ab negotiis talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando
 10 quod omnium est inimicas efficiat ceteras aut stultitiae crimen incurrat, si id attribuat cunctis quod esse oportebat unius? possumus haec eadem de Mercuriis, Solibus, immo de aliis **17**
 omnibus, quorum numeros tenditis et multiplicatis, expromere. sed satis est ex uno rationem in ceteris eandem esse scire, et ne forte prolixitas fastidium audientiae pariat, cessa-
 15 bimus ire per singula, ne dum uos arguimus nimietatis, loquacitatis inmodicae suscipiamus et nos culpam. quid dicitis o isti, qui ad deorum nos cultum membrorum laniatibus inuitatis et suscipere nos cultum uestrorum compellitis numinum? possumus | difficiles non esse. si modo aliquid nobis dignum f. 87^b
 20 tanti nominis opinione monstretur. ostendite nobis Mercurium, sed unum: date Liberum, sed unum: unam Venerem atque unam similiter Dianam. nam esse Apollines quatuor aut tris Ioues numquam nobis facietis fidem, nec si testem ipsum citetis Iouem aut Pythium constituatis auctorem. sed ex diuerso **18**
 25 nescio quis: unde, inquit, scimus, an explorata et cognita theologi scriptitarint, an ut uisum est atque sedit libidinosam extulerint fictionem? nihil istud ad causam, nec sermonis istius in eo est ratio constituta, utrumne res ita sint, theologorum ut indicant scripta an aliter se habeant et multo dissociatae
 30 discrimine: nobis enim satis est rebus de publicatis loqui ne-

1 nominis *Gel*: nomine *P*   2 thuris *P corr r*   in seriam
Sab   6 iniusta *scripsi*: iusta *P*   9 et ficiat *in* efficiat *corr P*
 10 id attribuat *Sab*: ita tribuat *P*   12 extenditis *Stewechius*
 multiplicas *P corr*   22 tres *c*   23 iouis *P corr c*   26 libidi-
 nosam *Sab, r*: libidinosa *P*   29 dissociatae *Sab in err*: dissociata *P*
 30 nobis enim satis est rebus de publicatis loqui *add c*

que quaerere quid sit in uero sed refutare, conuincere id quod
in medio positum est atque opinatio concepit humana. sed si
mendaces illi, uos ueritas quae sit exponite et inrefutabile
aperite secretum. at qui fieri potis est remotis magisteriis
litterarum? quid est enim quod dici de immortalibus diis 5
possit, quod non ex hominum scriptis ad humanas peruenerit
notiones? aut quicquam uos ipsi de illorum ritibus potestis
caerimoniisque narrare, quod relatum in litteras non sit et
scriptorum commentariis publicatum? aut si ponderis existi-
matis nullius haec esse, aboleantur omnes libri quos de diis 10
habetis compositos theologorum, pontificum, nonnullorum etiam
philosophiae deditorum; quinimmo potius fingamus ab exordio
f. 88 | mundi nullum aliquando mortalium † nullum esse de diis
quicquam: experiri uolumus et cupimus scire, an muttire, an
hiscere deorum in mentione possitis, an concipere eos mente 15
quos in animis uestris nullius scripti informauerit notio. cum
uero nomina et potentias illorum suggerentibus uobis libris
addidicisse uos constet, iniquum est detrahere litteris his fidem
quarum ea quae dicitis testimonio atque auctoritate firmatis.
19 nisi forte haec falsa et ea quae a uobis dicuntur erunt uera. 20
quo argumento, quo signo? cum enim homines utique et qui
haec et illa commentati sunt fuerint, et de rebus incertis ab
utraque sit disputatum parte, adrogantis est dicere, id quod
tibi placeat esse uerum, quod uero animum laedit id libidinis
et falsitatis arguere. per humani generis iura atque ipsius 25
mortalitatis consortia, cum auditis et legitis 'ex illo patre
atque ex illa matre deus ille est proditus', nonne animi uestri
sensum tangit humanum nescio quid dici et ex terreni generis
humilitate proficiscens? aut cum esse arbitramini uos ita,
sollicitudinem concipitis nullam, ne offensionis aliquid apud 30

1 quae-rere P   4 at scripsi: et P   pote Sab   5 quid
Sab: id P   6 ex om Urs   scriptis scripsi: discriptis P descrip-
tis c de scriptis Urs de his scriptis Salm   10 aboleantur Sab: abo-
leantur P   12 filosofiae P   13 nullum esse] meminisse Gel in-
timasse Heraldus scripse sic Salm   15 hiscere Sab: hiscire P
21 utique Rigaltius: utrique P utrinque Sab   24 sibi Rigaltius
26 patre addidi   28 sensus Sab   29 uos] eos Urs

ipsos quicumque sunt contrahatis deos, quod ex turpi concubitu
 creditis atque ex seminis iactu ignoratam sibi ad lucem bene-
 ficii obscenitatis exisse? nos enim, ne quis forte existimet ig-
 norare, nescire, quid istius nominis conueniat dignitati, aut
 5 natiuitatis expertes deos esse oportere censemus, aut si aliquos
 ortus | habent, ab domino rerum ac principe rationibus quas f. 88^b
 ipse nouit [ipse] ducimus atque existimamus emissos, imma-
 culatos castissimos puros, nescientes quae sit foeditas ista
 coeundi et usque ad illos ipsos principali procreatione finita.
 10 at uero uos contra maiestatis inmemores et sublimitatis tantae 20
 eas illis adiungitis natiuitates ortusque eos adscribitis quos
 ingeniis lautioribus homines et execrationi habeant et horro-
 ri. ex Ope, inquitis, matre et ex genitore Saturno cum suis est
 natus Diespiter fratribus. uxores enim dii habent atque in
 15 coniugalia foedera condicionibus ueniunt ante quaesitis? usu
 farreo coemptione genialis lectuli sacramenta condicunt? ha-
 bent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus
 sponsas? et quid de ipsis condicionibus loquimur, quando et
 quosdam nuptias celebrasse et festas habuisse frequentias * dice-
 20 re et luisse in his deas et, quod participes [et quid] fescennino-
 rum non essent, perturbasse discordiis omnia et hominum in
 posterum genus exitiorum seuisse discrimina? sed in ceteris 21
 forsitan minus huius eluceat turpitudinis foeditas. ergone ille
 rector poli, pater deorum et hominum, supercilio id est nutu
 25 totum motans et tremefaciens caelum, ex uiro concretus et
 femina est? et nisi ambo se sexus in obscenas dissoluerent

2 iactu *Sab*: actu *P* beneficio eos *Urs* 4 dignitati *Sab*, r:
 dignitatis *P* aut] sane *Sab* 6 a *Sab* principes *P corr* 7 ipse
seclusit Zinkius ipsos *Sab* emissos *Urs*: ei missos *P* esse missos
Sab 12 execrationi *P* 14 gnatus *P corr* 15 quaesiti *P*
corr e' 16 farre *Urs* condicunt *Urs*: conducunt *P* 18 con-
 ditionibus *scripsi*: coniunctionibus *P* 19 et *P* *lacunam sig-*
nauit: intercidisse uideatur audetis uel simile aerbum dicitis *Sab*
 20 et quid *om Sab* fescenninorum *sic Sab*: fescenniorum *P*
in mg r. 21 hominum in *scripsi*: humano in *P* in humanum *Sab*
 humanum in *Oehlerus* 22 seuisse *Urs*: saeuisse *P* 24 super-
 cilio id est nutu *scripsi*: supercilio in nutu *P* supercilio et nutu *Sab*
 26 se addidit *Hildebrandius* dissoluerentur *Gel*

copulatis corporibus uoluptates, Iuppiter ille maximus non
 esset, et usque ad hos dies et regem numina non haberent et
 f. 89 caelum sine domino staret? et quid Iouem miramur ex | fe-
 minae effusum dicitare uos aluo, quando auctores uestri et
 nutricem habuisse conscribunt et ex alieni uberis alimonia 5
 mox traditam retinuisse uitam? quid dicitis o uiri? ergone,
 iterum dicam, tonans fulgens et fulminans et nubila terribilia
 conducens sūxit fluenta mammarum, uagitum edidit, repsit
 atque ut fletum exponeret ineptissime tractum, crepitaculis
 obtineuit auditis et ad somnos inductus est in mollissimis cunis 10
 iacens et uocibus delenitus infractis? o deorum adsertio reli-
 giosa, o amplitudinis metuendae uenerabilem monstrans atque
 insinuans dignitatem! sicine apud uos, quaeso, supernarum nas-
 citur eminentia potestatum, his in lucem prodeunt generatio-
 nibus dii uestri quibus asini porci canes, quibus immunda 15
 haec omnis conceptatur et genitur terrenarum proluuies bestia-
 22 rum? nec contenti hos coetus grauitati attribuisse Saturniae, eti-
 am ipsum regem mundi flagitiosius liberos procreasse quam ipse
 est natus atque editus praedicatis. ex Hyperiona, inquit, matre
 et ex Ioue iaculatore fulminis Sol aureus et flagrantissimus natus 20
 est: ex Latona et eodem arquiteuens Delius et siluarum agitatrix
 Diana: ex Leda et eodem [arquiteuens Delius et siluarum] *
 graece Dioscoris nomen est: ex Alcmena et eodem Hercules ille
 Thebanus, quem claua pellisque tutata sunt: ex Semela atque ipso
 Liber, qui Bromius dicitur et ex femine iterum natus patris: ex 25
 ipso rursus et Maia Mercurius ore facundus et gestator adfabiliū

3 *ex P in mg P P 10 mollissimis P 12 amplitudinis P
 16 gignitur Sab probubies P bestarum P 17 conti P
 corr c coetus] ortus Urs in mg P 18 procreasse P corr
 procreasse natum atque editum praedicatis Sab 19 yperiona P
 20 fluminis P corr flagrantissimus Sab in err: fragrantissimus P
 21 platona P corr agitatrix] habitatrix uel ferarum agitatrix Urs
 22 arquiteuens P arquiteuens delius et siluarum om Sab, expunctit r
 lacunam signauit Sab: intercidisse putat Gel quibus Urs Castores, qui-
 bus Rigaltius Tyndaridae Castores quibus 23 herculi P corr c'
 24 thebanus P tutatae Sab Semela Sab, r: emela P
 25 et ex femine iterum natus patris om Sab feminae P corr

| colubrarum. potest ulla grauior contumelia Ioui uestro in- f. 89^b
 fligi aut quicquam est aliud quod labefactet aut destruat deorum
 principis auctoritatem, quam quod eum creditis uoluptatibus
 aliquando libidinis uictum et in femineos appetitus inflammati
 5 pectoris incaluisse feruore? et quid regi Saturnio matrimoniis
 fuerat cum alienis rei? nonne illi fuerat satis Iuno, nec sedare
 impetum cupiditatum in regina poterat numinum, eum nobilitas
 eam commendaret tanta, facies os dignitas et uulnarum
 niuei marmoreique candores? an uxore contentus haud una
 10 concubinis, pelicibus atque amiculis delectatus impatientiam
 suam spargebat passim, ut babaecali adolescentes solent, salax
 deus, et canus ex infinitis corporibus flaccescentium uoluptatum
 restituebat ardorem? quid dicitis o impii uel quas de uestro
 Ioue opinionum confingitis foeditates? ita non animaduertitis,
 15 non uidetis, cuius eum notetis probri? cuius criminis consti-
 tuatis auctorem? uel quas in eum labes flagitorum. quantas
 coaceruetis infamias? ad libidinem homines proni atque ad **23**
 uoluptatum blanditias naturae infirmitate procliuēs adulteria
 tamen legibus uindictant et capitalibus adiciunt eos poenis
 20 quos in aliena comprehenderit foedera genialis se lectuli ex-
 pugnatione iecisse. subsessoris et adulteri persona cuius esset
 turpitudinis. notae cuius. regnatorum maximus nesciebat, et
 speculator ille, ut fama est. bene meritorum ac pessime, quid-
 nam deceret se uelle rationibus pectoris non perspiciebat | amissis. f. 90
 25 et tolerari forsitan malectractatio haec posset, si eum saltem
 personis coniungeretis comparibus, et adulter a uobis immor-
 talium constitueretur dearum. in humanis uero corporibus
 quidnam, quaeso, inerat pulchritudinis. quid decoris, quod in-
 ritare. quod flectere oculos posset in se Iouis? cutes uiscera

7 regina *Sab*: reginam *P*   8 oris *Sab*   9 haut *P* *corr*
 11 babaecali *Hugius*: babaecali *P*   bacchari *Sab*   12 infinitis *Sab*:
 finitis *P* infinitis iuitis *Meursius*   15 noctetis *P* *corr*   18 uo-
 luptatum *Sab*: uoluntatum *P*   infirmitate *P* *corr* *c'*   19 penis
P *corr*   22 regnatorum *Hildebrandius*: regnorum *P* regum *Sab*
 23 quidnam *Sab*: quidnam *P*   24 amissis *Meursius*: amissi *P*
 25 et *Sab*: set *P*   eam *Gil*: eam *P*   26 adulter a *Herddus*:
 adultera *Sab*   29 in se *Meursius*: inde *P*

pituita atque omnis illa proluuies intestinorum sub inuolucris constituta, quam non modo Lynceus ille penetrabili acie possit horrescere, uerum etiam quiuis alter sola uel cogitatione uitare. o egregia merces culpae, o digna et pretiosa dulcedo, propter quam Iuppiter maximus [cycnus] fieret et taurus et candidorum 5 procreator ouorum. si aperire oculos mentis et ueritatem propriam intueri sine ulla uultis gratificatione priuata, miseriarum omnium causas, quibus genus ut dicitis iamdudum afflictatur humanum, ex huiusmodi reperietis opinionationibus fluere quas habetis antiquitus de diis uestris et quas in melius reformare 10 ante oculos posita ueritate renuistis. nam nos quidem quidnam de illis aliquando aut inconueniens sensimus aut conscriptionibus edidimus indecoris, ut in inuidiam iaciantur nostram labores generis humani et commoditates quibus uiuitur immutatae? numquid a nobis dicitur, ut ciconias, ut palumbes ex 15 ouis esse progenitos quosdam deos? numquid ex pelagi spuma et ex Caeli genitalibus amputatis Cythereiae Veneris concretum coaluisse candorem? numquid parricidii causa uinctum esse Saturnum et ablui | diebus statis, uinculorum ponderibus et f. 90^b leuari? numquid beneficio Curetum ab interitu seruatum Iouem? 20 numquid expulisse regno patrem et alieni iuris imperium uolentia et fraude tenuisse? numquid pulsum a nobis senem Italicorum delituisse in finibus, et quod tutus fuisset a filio, nomen Latio inposuisse pro munere? numquid incestas nuptias cum sorore Iouem ipsum dicimus fecisse nos, aut in- 25 uitatum ad ius mensae pro suillis uisceribus prolem nes-

26 Clemens Alex. protr. 2, 36

1 proluuies <i>P</i>	2 Lynceus <i>Sab</i> , <i>r</i> : lyceus <i>P</i>	4 egregia <i>Sab</i> : grecia <i>P</i>
taurus fieret et cycnus,	praetiosa <i>P</i>	5 cycnus <i>seclusi</i> maximus et
taurus fieret et cycnus, candidorum procreator ouorum <i>Meursius</i>	8 afflictatur <i>Sab</i> : flictatur <i>P</i> inflictatur ?	10 habetis <i>Salm</i> : habeatis <i>P</i> habebatis <i>Sab</i>
16 ouis <i>Meursius tamquam e codice</i> : iouis <i>P</i> Ioue <i>Sab</i>	13 iaciantur <i>Sab</i> , <i>r</i> : iaciatur <i>P</i>	numquit
<i>P corr r</i>	18 numquit <i>P corr</i> : sic infra semper	19 ablui] ab
his <i>Sab</i>	statis <i>Salm</i> : tantis <i>P</i>	et leuari <i>Salm</i> : eleuari <i>P</i> releuari <i>Urs</i>
21 expulisse <i>P</i>	22 a nobis] a Ioue <i>Gel</i>	23 italicorum <i>P corr</i>
dicitur delituisse ?	24 inposuisse <i>P</i>	26 ius
<i>Salm</i> : eius <i>P</i>	mensam <i>Sab</i>	

cium Lycaoniam pransitasse? nunquid altero claudum pede
 apud insulam Lemnum fabrilia opera exercuisse Vulcanum?
 nunquid cupidinis atque auaritia causa, sicut canit Boeotius
 Pindarus. Aesculapium fulminis transfixum esse telo? nunquid
 5 Apollinem ditem factum eos ipsos reges quorum gazis fuerat
 locupletatus et donis ambiguitate fefellisse responsi? nunquid
 furem Mercurium publicauimus nos? nos esse Lauernam atque
 cum hoc simul fraudibus praesidere furtiuis? nunquid ex nobis
 Myrtilus est auctor, qui Macari filiae Megaclonis ancillulas profi-
 10 tetur fuisse Musas? nunquid rege a Cyprio, cuius nomen Cinyras
 est, † dietatum meretriculam Venerem diuorum in numero con-
 seceratam? quis ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium **25**
 prodidit? non nos? quis Spartanum fuisse Martem? non Epi-
 charmus auctor noster? quis in Thraciae finibus procreatum?
 15 non Sophocles Atticus eumetis consentientibus theatris? quis
 mensibus in Arcadia tribus et decem uinctum? non Melae
 fluminis filius? quis ei canes | ab Caribus, quis ab Scythis **f. 91**
 asinos immolari? non principaliter cum ceteris Apollodorus?
 quis dum genialibus insultat alienis haesisse in laqueis inno-
 20 lutum? non commentarii nostri? non scaenae? nunquid ali-
 quando a nobis conscriptum est mercenariam deos seruitutem
 seruisse, ut Herculem Sardibus amoris et petulantiae causa,
 ut Admeto Apollinem Delium, ut Laomedonti Troico Iouis fra-
 trem, ut eidem sed cum patruo Pythium, ut coniugalia secreta
 25 miscentibus Mineruam luminis ministram et lucernarum modu-
 latricem? nonne ille noster est uates, qui Martem fecit et
 Venerem mortalium manibus nulneratos? non ex uobis Panyassis

1 l. c. 2, 29   3 l. c. 2, 30   9 l. c. 2, 31   10 l. c. 2, 13
 12 l. c. 2, 47   13 l. c. 2, 29   21 l. c. 2, 35   26 l. c. 2, 36

4 pindarus *P corr c*   7 nos? *Hildebrandius*: non *P* mun *Sab*
 nos? nos | non uos *Salm*   labernam *P*   9 filiae *Canterus, Urs*:
 filias *P*   Megaclonis *Canterus, Urs*: meglaclois *P*   profitetur
Gel: profitemur *P*   10 numquid | quis *Gel*   Cinyras *Urs*: cyni-
 ras *P*   11 ditatam *Gel*   12 reliquiis *P corr c'*   13 nonne
 Epicharmus *Sab*   14 trachiae (h *expunxit r*) *P*   16 Melae *Gel*:
 mille *P*   17 filius *Gel*: filio *P*   scytis *P*   19 genitalibus *Sab*
 21 mercenariam *r*   22 Omphalae Herculem *Meursius* Herculem Om-
 phalae?   Sardibus *Urs*: sordibus *P* sordidi *Sab*   24 pytium *P*
 coniugalia *P*   25 moderatricem *Canterus, Urs*

unus est, qui ab Hercule Ditem patrem et reginam memorat sauciatam esse Iunonem? non uiraginem ab Ornyto caesam cruentatam uexatam Polemonis uestri indicant scripta? non ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatum retulisse pronuntiat et inlati uulneris et doloris? apud insulam 5 Cretam sepulturae esse mandatum Iouem nobis editum traditur? in Spartanis et Lacedaemoniis finibus nos dicimus conditos in cunis coalitos fratres? noster ille est auctor, qui Patrocles Thurius scriptorum in titulis indicatur, qui tumulos memorat reliquiasque Saturnias tellure in Sicula contineri? 10 Hieronymus *** Plutarchus nostrarum esse partium comprobatur, qui in Oetaeis uerticibus Herculem post morborum
 26 comitialium ruinas dissolutum in cinerem prodidit? nam quid de illis amoribus dicam quibus in feminas sanctos incaluisse caelestes uestris proditum litteris atque auctoribus continetur? 15
 f. 91^b | numquid enim a nobis arguitur rex maris Amphitritas Hippothoas Amymonas Menalippas Alcyonas per furiosae cupiditatis ardorem castimoniae uirginitate priuasse? numquid Apollo Latonius immaculatus ille, castissimus atque purus Arsinooas Aethusas Hypsipylas Marpessas, Zeuxippas et Prothoas, 20 Daphnas et Steropas inconsulti pectoris adpetisse feruoribus? numquid senex Saturnus iamdudum obsitus canis atque annorum uetustate iam frigidus nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri et sub pecoris specie hinnitibus euolauisse iactatis? Iuppiter ipse rex 25 mundi nonne a uobis infamis est isse per innumeras species

5 l. c. 2, 37

8 l. c. 2, 30

16 l. c. 2, 32

1 herculem *P corr* 2 uiraginem Mineruam? laesam *Meursius*
 4 ippocoontis *P* 5 et doloris] dolores *Rigaltius* 7 et Lacedaemoniis *seclusit Zinkius* 9 Thurius *Canterus, Urs: hurius P*
 11 heronymus *P corr* Chaeroneus *Sab lacunam signaui* plutharcus *P* et Dicaearchus *Nourryus* aut Dicaearchus *Zinkius*
 12 oetaeis *P* 13 comitialium *Sab, r: comitalium P* iam *Meursius*
 16 numquit *P corr: sic infra semper* ampitritas *P corr r*
 17 Hippothoas *Gel: hippocoas P* Amymonas *Gel: ampymonas P* Amimonas *Sab* Alopas Menalippas *Urs* Alcyonas *Sab: alceonas P* Alopas *Salm* 18 castimonia ac uirginitate *uel* castimonia uirginitatis *Meursius* 20 Aethusas *Urs: ethysas P* Chryssas *Sab* Zeuxippas *Urs: zeusippas P* 24 induise *P* 25 pectoris *P corr* 26 infamatus *Graeuus*

et petulantis amoris flammam seruilibus obumbravisse fallaciis?
 numquid a nobis aliquando conscriptus est, libidinoso ut per-
 ficeret furta, modo esse in aurum uersus, modo in satyrum
 ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum, et quod omnia
 5 genera contumeliarum transiliat, in forniculam paruulam, ut
 Cletores uidelicet filiam Myrmidonis ederet apud Thessalos
 matrem? quis illum in Alcemena nouem noctibus fecit perui-
 gillasse continuis? non nos? quis in amoribus desidem derelicta
 caeli statione iacuisse? non nos? et sane adiungitis beneficia
 10 non parua, siquidem nobis deus Hercules natus est, qui in
 rebus huiusmodi patris sui transiret exuperaretque uirtutes. ille
 noctibus uix nouem unam potuit prolem extundere concinnare
 compingere, at Hercules sanctus deus natas quinquaginta de
 Thestio nocte una perdocuit | et nomen uirginitatis exponere f. 92
 15 et genetricum pondera sustinere, quid quod non contenti femi-
 nei generis adtribuuisse diis curas etiam sexus adiungitis ada-
 matos ab his mares? Hylam nescio quis diligit, Hyacintho est
 alius occupatus, ille Pelopis desideriis flagrat, hic in Chrysippum
 suspirat ardentius, Catamitus rapitur deliciarum futurus et pocu-
 20 lorum custos, et ut Iouis dicatur pallus, in partibus Fabius
 aduritur mollibus obsignaturque posticis. sed soli amant apud 27
 nos mares et femineo sexui sua conseruata est sanctitas? nonne
 uestris cautum est litteris, adamatum esse ab Aurora Tithonum,
 arsisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Aeacum, in Achillis
 25 genitorem Thetim, Proserpinam in Adonem, matrem eius Ce-
 reren in Iasionem nescio quem rusticanum et post Vulcanum
 Phaethontem Martem in Anchisae nuptias ipsam illam Ve-

5 l. c. 2, 39

7 l. c. 2, 33

3 satyrum P   4 in taurum *Gel*: taurum P   6 Cletores *scripsi*:
 elitoris P   Myrmidonis ederet *Sab in err*: mirdoni sedere P
 tessalos P   7 Alcemena *Sab*: alcemena P   11 exuperaretqui P
corr   13 herculis P   gnatas P *corr*   14 Thestio *sic Sab in*
err: thesio P   17 maris *Urs*   Hyacintho *Sab*: hyacineto P
 18 flagrat *Sab*: flagrat P   Chrysippum *Gel*: chrysippum P
 19 camitus P *corr*   delicium *Salm*: deliciarum P deliciolum *Hilde-*
brandius   23 Tithonum *Sab, r*: tithronum P   *in mg R*
 24 Endymionem *Sab, r*: enendymionem P   eacum P   26 Iasionem
Sab: iasonem P   27 factontem P   ancisae P *corr*

nerem Aeneadum matrem et Romanae dominationis auctorem? cum talia igitur uos probra et flagitiosa prodigia non in unum aliquem nominatim sed in omnem pariter superiorum gentem quam esse nos remini sine ullius exceptione iaciatis, audetis salua uerecundia dicere, aut esse nos impios aut uos pios, cum multo maiores ferant a uobis offensas ex omnibus probris quae in illorum maledicta conducitis quam amplitudines et honores ex ritu atque officio cultionis? aut enim falsa illa sunt cuncta quae sunt prompta de singulis existimationem illorum ma-
 iestatemque laedentia, et res digna omnino est, propter quam
 f. 92^b dii funditus | genus omne debeant abolere mortalium, aut si explorata et uera sunt et sine ullis dubitationibus comprehensa, ad eam perducitur res summam, ut inuitissimis uobis non ge-
 28 neris superi sed humani eos fuisse credamus. ubi enim nuptiae matrimonia puerperia nutrices artificia debilitates, ubi 15 status capitis et condicio seruitutis, ubi uulnera caedes cruor, ubi amores desideria uoluptates, ubi omnis animorum adfectio ab inquietis perturbationibus ueniens, necesse est diuinum nihil istic esse, nec quod proprium caduci est generis et terrenae fragilitatis praestantiori posse adhaerere naturae. quis est enim 20 qui credat, si modo agnoscit ac percipit, uis istius potentiae quae sit, aut genitabiles habuisse partes deum et abscissione foedissima priuatum his esse, aut ex se proditas aliquando interceptisse proles et unculorum coercitum poenis, aut cum patre quodammodo conseruisse bella ciuilia et eum iure abs- 25 tinuisse regali, aut exterritum minoris metu uertisse exuperatum terga et tamquam fugitiuum et exulem in summotis delituisse secretis? quis est, inquam, qui credat ad humanas adcubuisse deum mensas, interemptum auaritiae causa, fefellisse supplices ambiguitate responsi, praecellere in furtorum dolis, 30

5 nos *Sab*: uos *P*   7 amplitudines *Hildebrandius*: amplitudinis *P*   honores *Hildebrandius*: honoris *P*   13 inuitissimis *Sab*: inuitissimis *P*   20 praestantiori *P*   21 peripit *P* *corr*
 22 genitales *Sab*   abscissione *Sab*   24 interceptisse *P*   25 et] aut *Sab*   eum *Gel*: cum *P*   26 reguli *Sab*   30 dolis *r*, *Urs*: dotis *P* donis *Sab*

adulterasse seruisse uulneratum esse et adamasse et per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circumegisse pel-
 laciam? atquin omnia uos ista et fuisse et inesse in diis
 adseueratis uestris. neque ullam praetermittitis speciem ui-
 5 tiositatis maleficii lapsus quam non in conuicium | numinum f. 93
 opinionum petulantia conferatis. aut igitur nobis quaerendi
 sunt dii alii in quos omnia ista non cadant — in quos enim
 haec cadunt. humani sunt generis atque terreni — aut si hi
 sunt tantummodo quorum nomina publicastis et mores, opinio-
 10 nibus tollitis uestris. mortalia sunt enim quaecumque narratis.
 et possumus quidem hoc in loco omnis istos, nobis quos in- **29**
 ducitis atque appellatis deos. homines fuisse monstrare uel
 Agragantino Euhemero replicato. cuius libellos Eunius, clarum
 ut fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit, uel Nicagora
 15 Cyprio uel Pellaeo Leonte uel Cyrenensi Theodoro uel Hippone
 ac Diagora Meliis uel auctoribus aliis mille. qui scrupulosae
 diligentiae cura in lucem res abditas libertate ingenua protu-
 lerunt. possumus, inquam, si placet, et Iouis res gestas et
 Mineruae expromere bella, uirginis et Dianae, quibus dolis
 20 Liber Indorum affectauerit regimen, cuius fuerit condicionis
 Venus, cuius operae, cuius quaestus, matrimonium Magna cuius
 tenuerit Mater, quidnam spei, quid uoluptatis specioso ab
 Attide conceperit, unde Serapis Aegyptius, unde Isis, uel ex
 quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum. sed non **30**
 25 istam suscepimus in eo sermone quem facimus uel operulam
 uel uoluntatem. ut ostendamus et publicemus, quinam fuerint
 hi omnes. illud nobis propositum est. quoniam nos impios et
 inreligiosos uocatis, nos pios contra et deorum contenditis esse
 cultores, demonstrare atque in medio ponere. ab hominibus
 30 magis nullis ignominiosius eos tractari quam a uobis. | quod f. 93^b
 si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptum est, sequitur

13 l. c. 2, 24

3 ita <i>P corr</i>	5 conuicium <i>P</i>	6 conferatis <i>P</i>	8 hii <i>P</i>
14 Nicanore <i>Meursius</i>	15 pelleo <i>P</i>	ippone <i>P</i>	16 scripu- losae <i>P</i>
19 bella uirginis <i>Meursius</i>	uirginis <i>P</i>	diane <i>P</i>	
20 regimen <i>Hildebrandius: regē P</i>	regnum <i>Sab</i>	23 Atyde <i>Sab</i>	
27 est <i>Meursius: est ut P</i>	28 pios <i>add Gelenius post contra.</i>		
<i>Hildebrandius post uos</i>	30 ignominiosus <i>P corr</i>		

ut intellegi debeat uos superis stimulos indignationum furialium commouere, qui tam foedas de illis uel auditis uel creditis uel ignominiosas ipsi compingitis fabulas. non enim qui sollicite relegit et immaculatas hostias caedit, qui aceruos turis dat concremandos igni, numina consentiendus est colere aut officia solus religionis implere. cultus uerus in pectore est atque opinatio de dis digna, nec quicquam prodest inlatio sanguinis et cruoris, si credas de his ea quae non modo sint longe ab eorum dissita distantiaque natura, uerum etiam labis et turpitudinis aliquid et maiestati eorum concilient et decori. interrogare enim uos libet et ad sermonis exigui responsionem uocare, utrumne grauius existimetis nullas caedere his hostias, quia putes naturam tantam neque uelle neque appetere istas, an talia de his probra opinionum foeditate concipere quae cuiusuis animum in ultionis possint rabiem concitare? si rerum momenta pendantur, nullum reperias tam inuidum iudicem, qui non criminosis aestimet maledictis insignibus cuiuspiam famam carpi quam a quoquam silentio praeteriri. hoc enim forsitan rationis existimari possit et credi, illud sacrilegae mentis est et desperatae in fictionibus caecitatis. si in caerimoniis uestris rebusque diuinis postilionibus locus est et piaculi dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiae lapsum aut in uerbo quispiam aut simpunio deerrarit, aut si rursus in sollemnibus ludis curriculae diuinis commissum omnes statim in religiones clamatis sacras, si ludius constiterit aut tibicen

20 sqq. Cic. de har. resp. 23

1 furialium *P corr* 3 uel] et *Sab* 4 sollicitae *P corr*
 cedit *P* 5 censendus *Gel* 7 dis in diis *corr P* quicquam
Sab: quicquam *P* 8 credis *Sab* 9 dissita distantiaque *r, Salm*:
 diis sit adstantiaque *P* diuina praestantique *Sab* ed *P corr r*
 10 et maiestati] *ab his uerbis folium 93^b in rasura scripturam exhibet*
similem manui c': eadem manus folium 94.94^b quaternioni postea insertum exarauit. ultimi uersus folii 94^b ut spatium expleretur diductis litteris scripti sunt concilient *Gel*: conciliet *P* decoro *r*
 14 proba *P corr* 16 iniquum *Liuiueius* inspidum? 17 existimet *Sab* 20 si *om Gel* 21 postulationibus *Sab* piaculi
Urs: piaculis *P* piacularis *Stewecheius* 23 sympunio *P* sympinio
Sab rursus] cursu *Gel* 25 ludius *Sab*: lydius *P* constiterit *Hildebrandius*: constitit *P*

repente conticuerit aut si patrimus et matrimus ille qui uocatur
 puer omiserit per ignorantiam lorum aut terram tenere non
 potuerit: audetis abnuere in delictis tam grauibus uiolari
 semper a nobis deos, cum in leuioribus causis irasci eos ipsi
 5 cum pernicie saepius confiteamini ciuitatis? sed poetarum, in- 32
 quunt, figmenta sunt haec omnia et ad uoluptatem compositae
 lusiones, non est quidem credibile homines minime brutos
 et uetustatis remotissimae uestigatores aut non eas inseruisse
 10 atque in auribus collocatae aut ipsos sibi tantum licentiosi
 noluisse iuris adsciscere, ut confingerent per stultitiam res eas
 quae nec ab insania procul essent remotae et quae illis ab
 dis metum et periculum possent ab hominibus comparare, sed
 concedamus, ut dicitis, deformitatum tantarum concinnatores
 15 esse atque inuentores poetas: immunes tamen ab deorum male-
 tractatione nec sic estis, qui aut talia cessatis maleficia iudi-
 care aut non legibus latis et seueritate | poenarum tantae f. 94^b
 istis obuiam temeritati, constitutumque a uobis est, ne quis
 posthac hominum id quod esset turpitudini proximum aut
 20 deorum indignum maiestatis loqueretur, quisquis enim patitur
 peccare peccantem, is uires sumministrat audaciae, et maioris
 contumeliae res est falsis quemquam notare atque insignire
 criminibus quam uera ingerere atque obiectare delicta, quod
 enim sis dici et quod esse te sentias, morsum habet minorem,
 25 testimonio tacitae recognitionis infractum: illud nero acerbissime
 uulnerat quod inurit innoxios et quod decus nominis atque
 existimationis infamat, scribuntur dii uestri in triclinii cae- 33
 lestibus atque in chalcidicis aureis cenitare, potare et ad ulti-

1 conticuerit *Hildebrandius*: conticuit *P* et matrimus *add Urs*
 2 aut tensam aut terram *Mearsias cf. Cic. l. c.* 3 potuerit *Hilde-*
brandius: potuit *P* et audetis *Gel* 4 a *Sab, r*: an *P*
 6 uoluptatem *Gel, r*: uoluntatem *P* 7 minime *Urs*: minus *P*
 12 a *Sab* 13 dis in diis *corr P* 15 a *Sab* mala tracta-
 tione *r* 16 aut *om Sab* 17 seueritate *Sab*: seueritatem *P*
 tantae *Sab*: ante *P* 18 temeritati *Sab*: temeritatis *P* non
 constitutum quia? 20 deorum *Urs*: eorum *P* 22 in *mg P*
 25 infractum *Sab*: infractu *P* 26 nominis *Sab*: non minus *P*
 27 scribuntur *Gel*: adscribuntur *P* 28 chalcidicis *P*

mum fidibus et uocum modulatione mulceri. uos aures patien-
 tissimas commodatis nec iudicatis indignum uoluptates at-
 tribui diis eas quibus corpora terrena fulciuntur et quas aures
 expetunt eneruati pectoris dissolutione mollitae. inducuntur
 ex his alii amatores, adulteri castitatis nec cum feminis tan- 5
 tum sed cum uiris etiam propudiosos flagitiososque miscere
 f. 95 concubitus. uobis nulla est cura, [*quid super rebus dicatur
 tantis, neque ullo saltem castigationis metu luxuriantium
 litterarum coeretis audaciam. per insanias, per furores orbare
 alii se et tamquam hostili de sanguine ita se proprio parricidio 10
 cruentare: sacrilegia uos illa miramini elata sublimiter, et
 quod poenis omnibus conueniebat plecti, ut animosius consur-
 gat audacia, incentiuo extollitis laudis. illi uulnera orbitatis
 ingemere et cum heulalibus indecoris fata incusare crudelia:
 uos stupetis eloquentiae uiribus, et quod penitus oportebat ex 15
 humani generis † coalitu tolli, percensetis, ediscitis ac ne
 ulla intercيدات obliuione curatis. uulnerari, uexari, bella inter
 se gerere furialium memorantur ardore discriminum: uobis illa
 est descriptio uoluptati, atque ut scriptorum tantam defendatis
 audaciam, allegorias res illas et naturalis scientiae mentimini 20
 34 esse doctrinas. sed quid ego nelectas aliorum conqueror con-
 tumelias numinum? ipse ille Iuppiter, cuius uos nomen effari
 non sine metu decuit et totius corporis concussione, amasio
 captus ab uxore describitur confiteri culpas suas, et uelut de-
 mens ac nescius, quas amículas coniugi, quas uxori anteposuerit 25
 pelices, obduratus inuerecundia publicare: uos talia qui extu-
 lere prodigia poetarum esse principes atque reges diuinis in-
 geniis praeditos, capita esse memoratis sanctissima, tantumque
 ab officio religionum quas induxistis euolastis, ut grauioris

4 inducuntur *Sab*: induuntur *P*   5 amores *P corr c*   10 alii
 se *Sab*: aliis est *P* alios est *r*   tamquam *Sab, r*: iamquam *P*
 parrigidio *P corr c'*   13 incentiua *Sab*   laudis *Elmenhorstius*:
 laudes *P* laude *Sab*   illa *Sab*   14 heulalibus *Sab, r*: haeiu-
 lantibus *P*   facta *Sab*   16 coetu *Urs*   ediscitis *om Sab*
 22 iuppiter *P corr*   suos *P corr*   nomen *Urs*: numen *P*
 24 uelut *Gel*: uel *P*   28 praeditos *Gel*: proditos *P*   29 induxis-
 tis *scripsi*: inducitis *P*

ponderis | sint apud uos uerba quibus caelitum uiolatur subli- f. 95^b
 mitas. ita ergo non decuit, si modo ullus deorum esset apud
 uos metus aut si esse illos usquam praesumptionis certissimae
 confidentia crederetis, rogationibus, plebis scitis, consultorum
 5 senatus metu intercedere prohibere sancire, ne quis uellet de
 diis passim nisi quod esset plenum religionis effari? nec a nobis
 saltem istum meruerunt honorem, ut quibus expellitis a nobis
 eisdem ab his legibus propulsaretis iniurias? maiestatis sunt
 apud uos rei, qui de uestris sequius obmurmurauerint aliquid
 10 regibus. magistratum in ordinem redigere, senatorem aut con-
 uicio prosequi seueris esse decrestit periculosissimum poenis.
 carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et
 uita, decemuiralibus scitis euadere uoluistis impune, ac ne uest-
 ras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus
 15 formulas constituistis iniuriis. soli sunt apud uos superi in-
 honorati contemptibiles uiles, in quos ius est a uobis datum
 quae quisque noluerit dicere, turpitudinum iacere quas libido
 confinxerit atque excogitauerit formas. et incuriam nobis in-
 tendere tam infamium non erubescitis numinum. cum sit rectius
 20 multo deos esse non credere quam esse illos tales talique
 existimatione sentire? sed poetis tantummodo licere uoluistis 35
 indignas de diis fabulas et flagitiosa ludibria comminisci? quid
 pantomimi uestri, quid histriones, quid illa mimorum atque
 exoleti generis multitudo? nonne ad usum | quaestus sui f. 96
 25 abutuntur diis uestris et lenocinia uoluptatum ex iniuriis ad-
 trahunt contumeliisque diuinis? sedent in spectaculis publicis
 sacerdotum omnium magistratumque collegia, pontifices maximi

1 quibus] quam *Gel* uiolatur *Mearsius* tamquam e codice: uiol-
 lata *P* 3 certae *Sab* 4 plebiscitis *Sab* 6 diis in diis
 corr *P* nec] ac *Sab* 7 mererent *Sab* 8 iniurias] interrogati-
 onis signum posui 9 secus *Sab* 10 magistratum *Sab*: magis-
 tratum *P* conuicio *P* 11 seueris scripsi: suis *P* 13 de uira-
 libus sic *Sab* 14 conuicio *P* 15 soli *Sab*: soliti *P* soli dii *Salm*
 16 quos ius] quousis *Sab* 18 confinxerit *Urs*: confixerit *P*
 22 diis in diis corr *P* comminisci *Sab*: commisci *P* 25 abutitur
Sab in corr diis in diis corr *P* attrahunt *Urs*: adtrahit *P*
 26 contumelliisque *P* corr sedent *Salm*: sedet *P* sedent et *Sab*
 27 magistratumque *Sab*

et maximi curiones, sedent quindecimuii laureati et diales cum apicibus flamines, sedent interpretes augures diuinae mentis et uoluntatis, nec non et castae uirgines, perpetui nutrices et conseruatrices ignis, sedet cunctus populus et senatus, consulatibus functi patres, diis proximi atque augustissimi 5 reges: et quod nefarium esset auditu, gentis illa genetrix Martiae, regnatoris et populi procreatrix amans saltatur Venus et per adfectus omnes meretriciae uilitatis inpudica exprimitur imitatione bacchari. saltatur et Magna sacris compta cum infulis Mater et contra decus aetatis illa Pessinuntia Dindymene 10 in bubulci unius amplexum flagitiosa fingitur adpetitione gestire, nec non et illa proles Iouis Sophoclis in Trachiniis Hercules pestiferi tegminis circumretitus indagine miserabiles edere inducitur heulatus, uolentia doloris frangi atque in ultimam tabem diffluentium uiscerum maceratione consumi. quin et 15 ille in fabulis maximus ipse regnator poli sine ulla nominis maiestatisque formidine adulterorum agere introducitur partes, atque [formidine] ut fallere castitatem alienarum possit familias f. 96^b matrum, ora immutare pellacia et in species coniugum | subdi- 36 tiui corporis simulatione succedere. nec satis haec culpa est. etiam mimis et scurrilibus ludicris sanctissimorum personae interponuntur deorum, et ut spectatoribus uacuis risus possit atque hilaritas excitari, iocularibus feriuntur caullationibus numina: conclamant et adsurgunt theatra, caueae omnes concrepant fragoribus atque plausu, et quod nullis possit satisfactionibus 25 expiari, exoletis atque inrisoribus numinum dona instituuntur et munera, ab officiis otium publicis, immunitas et uacatio cum coronis. et audetis post ista mirari unde oriantur haec

1 quindecimuii <i>P</i>	2 interpretaes <i>P</i>	augures interpretes
<i>Sab</i>	4 sed et <i>Sab</i>	6 esset] est et <i>Vahlenus</i>
8 inpudicia <i>P corr</i>	9 magnas <i>P corr</i>	10 Dindymene <i>Canterus</i> : dyndimene <i>P</i>
11 amplexum <i>Oudendorpius</i> : amplexu <i>P</i>	12 Sophoclis <i>Salm</i> : sofoeles <i>P</i>	a Sophocle <i>Sab</i>
Trachiniis <i>Gel</i> : trachinis <i>P</i>	Hercules <i>Sab</i> : herculis <i>P</i>	13 circumretitus <i>Ianus Guilielmus</i> : circumpetitus <i>P</i>
16 numinis <i>Urs</i>	17 introducitur <i>Sab</i> : introducatur <i>P</i>	18 formidine <i>om Sab</i>
19 pellacia <i>Meursius tamquam e codice</i> : ellacia <i>P</i>	fallacia <i>Sab</i>	subdititii <i>Sab</i> subditu <i>r</i>
23 caullationibus <i>P corr c'</i>	24 theatra <i>P</i>	25 plausis <i>sic Sab</i>

mala quibus inundatur et premitur sine ulla intermissione mortalitas, cum omnis † res eas quibus sunt inuoluta probra numinum et maledictionis elogia et cotidie referatis et ediscatis cotidie, et si quando animum desidem otiosis uultis alucinationibus occupari, dies uobis poscatis dari et sine ullis intermissionibus exhiberi. quod si haberet uos aliqua uestris pro religionibus indignatio, has potius litteras uos exurere debuistis olim, libros istos demoliri, dissoluere theatra haec potius, in quibus infamiae numinum propudiosis cotidie publicantur in fabulis. nam nostra quidem scripta cur ignibus mernerunt dari? cur immaniter conuenticula dirui, in quibus summus oratur deus, pax cunctis et uenia postulatur magistratibus exercitibus regibus familiaribus inimicis, adhuc uitam degentibus et resolutis corporum uinctione, in quibus aliud auditur nihil | nisi quod humanos faciat, nisi quod mites f. 97 uerecundos pudicos castos, familiaris communicatores rei et cum omnibus uobis solidae germanitatis necessitudine copulatos. uerum ita se res habet, ut quoniam plurimum gladiis et postestate ualeatis ferri, anteire uos etiam ueritatis scientia iudicetis, et esse † pro diis pios, quorum potentias primi opinionum obscenitate foedastis. hoc in loco, si ferocitas uestra permittit et rabies patitur illud, nobis ut respondeatis oramus, utrumne iras cadere in naturam existimetis deorum an ab affectibus his longe diuinam esse beatitudinem disiugatam? nam si concipiunt has faces et motibus exasperantur irarum, sicut uestrae opinationes ferunt — nam saepe illos dicitis et propter ludos minus sollicite factos et propter praesules non probatos et propter quaedam spatiola defanata et propter caerimonias non rite perfectas tremoribus infrenuisse terrarum et

2 omni^s P litteras ? 4 alucinationibus P 7 uos *Rigaltius*: hos P
 8 istos *om Salm* theatra *Sab*: thetra P
 11 meruerint *Sab* 12 oratur *Gel*: orator P 16 familiaris *Guilielmus*: familiares P
 17 uobis *scripsi*: quos P quod *Valdeus* solidae *scripsi*: solidet P quos solidet] consolidae *Salm* germanitas
Stewe chius copulatio *Sab* 19 scientia *m al* 20 pios] ipsos
Meursius opinio P *corr c* 26 *urae* P 27 factos *Sab*,
 r: facio P

contagione pestilentiae corrupisse auras zephyrorum luctuosa cum populi uastitate — sequitur ut intellegi debeat iracundias non paruas ex opinionibus eos continere praedictis. quod si datur, datur et illud necessario consequens, miserias has omnis quibus olim genus accumulatur humanum ab huiusmodi fluere fictio-
 nibus: quodsi ab his causis indignatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum uos estis auctores, qui animos caelitem non cessatis offendere et ultionis in rabiem concitare. sin au-
 f. 97^b tem | ab huiusmodi furiis deorum est genus immune neque quid sit irasci dii omnino nouerunt, et nobis ergo irasci sine¹⁰ ulla ratione dicuntur, qui ira quid sit ignorant et ab eius † compta et permixtione sunt absoluti. [neque enim fieri per rerum naturam potest, ut quod unum est fiat duo et in diuersas res eat unitas ingenita simplicitate diuisa.]

1 pestilentio *P corr* . corrupisse *Canterus, Urs*: conruisse *P*
 zephyrorum *scripsi*: temporum *P uentorum Meursius* teporum *ante conie-*
ceram cluctuosa *P corr* 2 debeat *Sab*: debeant *P*
 3 datur *addidi* 4 et] est *Hildebrandius* omnes *c* 9 furiis]
 nefariis *Sab* 10 *nouerunt *P* 11 uerba et ab eius . . . diuisa
seclusit Salm 12 compta *r* contenta *Sab* contactu *Urs* conceptu
Huetius commotu *Oehlerus* uerba neque enim . . . diuisa *Orellius*
post uerba proprietatis quiret *p. 151, 10 transposuit* 14 ARNOBII
 ORATORIS LIB. III. EXP. INCIP LIB. U.

LIBER QUINTVS

Esto: ab ludentibus poetis cuncta illa sint prodita et * in- 1
 mortalibus diis probra. quid? illa. quae historiae continent
 graues seriae curiosae quaeque in arcanis mysteriis traditis,
 5 poetarum sunt excogitata lasciuia? quae si uiderentur
 ineptiarum talium fabulae, neque in usu retineretis quaedam
 † suo neque per cursus annuos laetitia exerceretis ut festas
 neque ut rerum simulacra gestarum sacrorum conseruaretis in
 10 ritibus. ex quibus tam multis unum interim ponam modera-
 minis temperamentum secutus, in quo stolidus et imprudens
 ipse ille inducitur Iuppiter, uerborum ambiguitatibus lusus. in
 secundo Antiatis libro — ne quis forte nos aestimet concinnare
 per calumnias crimina — talis perscripta est fabula: Numam
 illum regem, cum procurandi fulminis scientiam non haberet
 15 essetque illi cupido noscendi, Egeriae monitu castos duodecim
 iuuenes apud aquam celasse cum uinculis, ut cum Faunus
 et Martius Pius ad id locorum uenissent haustum — nam
 illis aquandi | sollemne iter huc fuit — innaderent constringe- f. 98
 rent conligarent. sed quo res fieri expeditius posset, regem
 20 poeula non parui numeri uino mulsoque complexse circaque

2 poetis *Sab:* poetiis *P*   et] de *Gel*   lacunam signaui
 3 prora *P corr c*   4 misteriis *P*   5 uiderentur *Sab:* uidentur *P*
 6 quaedam suo] quotidiano *Urs*   7 sacro ?   aut *c*   12 existimet
Sab   13 perscripta *Sab:* proscripta *P*   15 Egeriae *Sab:* egregie *P*
 16 «celasse *P*   cum *Sab:* eum *P*   cum uinculis in Auen-
 tino ?   17 martius *P*   it *P corr*   uenissent *Sab, r:* uen-
 set *P*   18 aquandi *P*   solenne iter huc *Sab:* sollemniter
 haec *P*   19 coligarent *P corr r*   20 parua *Urs*   mero uino
Urs

accessus fontis insidiosa uenturis opposuisse fallacia. illos more de solito bibendi adpetitione correptos ad hospitia nota uenisse. sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula, uetustioribus anteposuisse res nouas, inuasisse auditer, dulcedine potionis captos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos granes; tum bis senos incubuisse sopitis, iniecisse madidatis uincla, expergitosque illos statim perdociuisse regem, quibus ad terras modis Iuppiter posset et sacrificiis elici, et accepta regem scientia rem in Auentino fecisse diuinam, elexisse ad terras Iouem ab eoque quaesisse fulguritum procuratio-
 nis morem. Iouem diu cunctatum 'expiabis' dixit 'capite fulgurita'; regem respondisse 'caepicio'; Iouem rursus 'humano': rettulisse regem 'sed capillo'; deum contra 'animali'; 'maena' subiecisse Pompilium. tunc ambiguus Iouem propositionibus captum extulisse hanc uocem 'decepisti me Numa; nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, non maena capillo caepicio: quoniam me tamen tua circumuenit astutia, quem uoluisti habeto morem et his rebus quas pactus es pro-
 2 curationem semper suscipies fulguritorum'. quid primum, quid
 f. 98^b ultimum uel exsequatur animus | uel conticiscat, nec facile dictu est neque ullis considerationibus expeditum. ita enim sunt omnia et excogitata et comparata derisui, ut sit uobis conitendum, falsa ut credantur haec esse, etiam si sint uera, quam optinere uelle pro ueris et uelut quiddam mirabile non sine ipsius numinis insinuare contemptu. quid enim dicitis isti? credimusne illum Faunum et Martium Picum, si ex numero sunt deorum et ex illa perpetua immortalique natura, sitis aliquando ariditate siccatos atque, ut aestum possent inrigare uenarum, fluenta isse † per fontium? credimusne captos

1 insidiosa u. o. fallacia *scripsi*: insidiosam u. o. fallaciam P
 3 fragrantia *Sab*: fragrantia P   5 dulcedine *Sab*: dulcedinem P
 haussisse P *corr*   8 Iuppiter P *corr*   et om *Sab*   10 fulguri-
 tum *scripsi*: ritum P   11 morem om *Sab* et morem *Salm*
 dixisse *c'*, *Sab*   13 animalia *Sab*: animalia P anima *Gel*   maena
add Heraldus post Pompilium Hildebrandius post anima   14 Pom-
 pilium, piscis *Gel*   16 non maena *scripsi*: numa P non *Gel* tu maena
Hildebrandius   21 dictu *Sab*: dictum P   23 sint *Urs*: sunt P
 26 credemusne *Meursius*; sic etiam *postea*   29 adisse *propere* ?

mero et dulcedine inlectos mulsi tandem se poculis ingurgita-
 nisse fallacibus, ut usque ad ebrietatis periculum ueniretur?
 credimusne uictos somno atque altissimi soporis obliuione de-
 mersos uinciendi copiam sui animalibus praebuisse terrenis?
 5 quibus deinde partibus uinculorum illae iniectae sunt nexiones?
 soliditatis habebant quicquam aut ex duris ossibus informatae
 fuerant eorum manus, quae constringi laqueis et nodorum
 possent inligationibus coereeri? non enim requiro, non exigo,
 an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes, an
 10 Ioue inuito uel potius nescio protrahendi ad terras eius ritum
 quisquam potuerit publicare: illud solum audire desidero, cur,
 si Faunus et Pius sunt diuini generis et potestatis, non ipsi
 potius edidere quaerenti id quod ab ipso Ioue periculosius
 Numa cupiebat audire? | an numquid Iuppiter solus huius f. 99
 15 rei scientiam nouerat? ab ipso enim decidunt fulmina ** ut
 imminetia procurare alicuius debeat scientiae disciplina? an
 cum ipse iaculetur hos ignes, aliorum sit operis scire, quibus
 modis conueniat iras eius atque animos temperare? etenim
 reuera stultissimum credere est, ipsum remedia sciscere, quibus
 20 auerti possint ea quae per fulminis iactum in humanis fieri
 constituerit rebus. hoc est enim dicere: illo ritus genere meas
 iras placabitis, et si quando per fulgura significauero aliquid
 imminere, facite hoc et illud, ut quod fieri statui inane fiat
 et uacuum et sacrorum uel uanescat, sed concedamus, ut dicitur, 3
 25 ipsum aduersum se Iouem remedia scisse atque artes quibus
 iri obuiam suis significationibus conueniret: etiamne credemus
 deum numinis tanti tractum esse ad terras et in uerrucula
 collis unius cum homunculo stantem altercabilem conseruisse
 sermonem? et quaenam illa, quaeso, diuina res fuit, quae ab
 30 impetu rerum tanto Iouem compulit auocari et mortalium sese
 denuntiationibus sistere? mola salsa, tus, sanguis, uerberarum

2 ebrietatis P   3 uictos Urs: uinctos P   14 numquid P corr r

15 ab ipso Sab: ad ipsum P   lacunam signaui   15 sq. (ab ipso

enim decidunt) fulmina ut i. procurari a. debeant Meursius   19 scis-

cere Heraldus: scire P   20 ea om Sab   21 meas] minas Sab

22 iras r, Meursius: has P   23 ut add Sab   24 sacrorum uel Cuiacius:

sacrorum P sacrum Sab   27 uerrucula Sab: uerrucula P   31 sag-

mina (pro sanguis) uerberarum, suffitio Scaliger

suffitio et nominum terribilium fremores? et potentiora quam Iuppiter fuerunt haec omnia, ut eum compellerent inuitum parere praeceptis aut uoluntarium sese circumuentionibus tradere? quid? quod sequitur fidem suam habet, tam improuidum fuisse Saturnium, ut aut ea proponeret quorum ambagibus ipse f. 99^b caperetur aut nesciret futurum, | quibus lusura se modis astutia esset calliditasque mortalis? expiabis, inquit, capite fulgurita. imperfecta adhuc uox est neque plena proloquii circumscriptaque sententia. scire enim necessario conuenit, utrumne capite ueruicino an suillo, an bubulo, an quolibet alio expiationem istam sciscat Diespiter perpetrari: quod cum nondum specialiter statuisset, essetque adhuc pendens et nondum sententia terminata, qui potuit Numa scire hominis Iouem dicturum caput, ut anteuertret, anteiret et in caput caepicii 4 ambiguitatis illius incerta traduceret? nisi forte dicetis regem 15 fuisse diuinum: numquid ipso poterat esse Ioue diuinior? nisi homo praesumeret, quid dicturus esset Iuppiter, eum non circumscripsit: deus scire non poterat, quibus modis pararet circumscribere se homo? ita non in promptu est et apparet puerilium esse ingeniola fictionum, quibus cum acquiritur cordis Numae uiuacitas, imprudentia maxima inportatur Ioui? quid enim tam imprudens, quam confiteri te captum argutia cordis humani, et cum deceptum te doleas, in uictoris concedere uoluntatem et medicinam quam obtuleras ponere? nam si fuit ratio et quaedam conuenientia naturalis, cur humano capite 25

1 sufficio *P corr r*   2 compellere *P corr*   3 traderet *Sab*
 4 suam habet *scripsi*: sumet aut *P sumet Gel*   7 caliditasque *P*   8 proloqui *P corr c'*   10 uerbicino *P corr*   an bubulo *om Sab*
 12 specialiter *Sab*: spectaliter *P*   14 ut *add Sab*   cepicii *P*
 15 anbiguitatis (b ex u) *P*   16 nunquid (d ex t) *P*   17 praesumens *Gel* cum praesumeret *Valdenus*   quod *r*   eum non *addidi* non circumscripsisset *Hildebrandius*   18 et deus *Hildebrandius*   19 homo] *interrogationis signum posui cum Zinkio*
 homo praesumens, quod dicturus esset Iuppiter, circumscripsit deum: deus scire non poterat, quibus modis pararet circumscribere se homo? *Zinkius*
 20 arguitur *Rigaltius*   21 impudentia *Sab*   imputatur *Stewechius*
 Iouis *Sab*   23 uoluntatem *Sab*: uoluptatem *P*   24 occuleras *Meursius*

procuratio debuerit suscipi fulguriti. non uideo cur ab rege
 relatio sit facta caepicii: sin autem poterat et caepicio trans-
 igi, libidiose hominis inhiatum est cruori. atque ita in con-
 trarium pars utraque traducitur, ut nec Numa monstretur
 5 uoluisse scire quod uoluit et crudelis Iuppiter | fuisse do-f. 100
 ceatur, qui quod maena potuit et caepicio suscipi uoluisse
 se dixerit humanis capitibus expiari. apud Timotheum. non igno- 5
 bilem theologorum unum, nec non apud alios aequae doctos
 super Magna deorum Matre superque sacris eius origo haec
 10 sita est, ex reconditis antiquitatum libris et ex intimis eruta,
 quemadmodum ipse scribit insinuatque, mysteriis. in Phrygiae
 finibus inauditae per omnia uastitatis petra, inquit, est quae-
 dam, cui nomen est Agdus. regionis eius ab indigenis sic
 uocata. ex ea lapides sumptos, sicut Themis mandauerat praec-
 15 cinens, in orbem mortalibus uacuum Deucalion iactauit et
 Pyrra, ex quibus cum ceteris et haec Magna quae dicitur
 informata est Mater atque animata diuinitus. hanc in uertice
 ipso petrae datam quieti et somno nequam incestis Iuppiter
 cupiditatibus adpetiuit, sed cum obluetatus diu id quod sibi
 20 promiserat optinere nequisset, uoluptatem in lapidem fudit
 uictus. hinc petra concepit, et mugitibus editis multis prius
 mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Ag-
 destis. huic robur inuictum et ferocitas animi fuerat intrac-
 tabilis, insana et furialis libido et ex utroque sexu: ui rapta
 25 diuastare, disperdere, immanitas quo animi duxerat; non deos
 curare. non homines nec praeter se quicquam potentius credere
 terras, caelum et sidera continere. cuius cum audacia qui- 6
 busnam modis posset uel debilitari uel comprimi saepenumero
 esset deorum in deliberatione quaesitum, haesitantibus | ceteris f. 100b

2 caepicii *P* corr   4 Numa *Hildebrandius*: numam *P*   6 maena
Zinkius: Numa *P* a Numa *Salm*   potuit et] potuisse *Sab*   caepicio
Sab: cepio *P*   suscipi *P*   7 se add *Zinkius*   8 unum *Urs*:
 uirum *P*   10 est *P*   11 frygiae *P*   12 inquit *P* corr
 14 uocata *Meursius*: uocatae *P*   18 nequam *C. Barthius*: quam *P*
 21 hinc *Urs*: hanc *P*   22 adestis *P*   21 ut ex *Stewichius*
 utroque *Gel*: utraque *P*   sexus *Sab*   25 denastare *Urs*   ire
 immanitas *Salm*   26 praec *Urs*   credere; terras *uulgo*   27 con-
 temnere *Sab*, *uulgo*   quibusnam *Sab*: quibusdam *P*

huius muneris curam Liber in se suscipit. familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suetus et sitiendi lenire flagrantiam ludo et uenationibus excitatam, ualidissima succendit ui meri. necessitatis in tempore haustum accurrit Agdestis, immoderatus potionem hiantibus uenis rapit: fit ut insolita re uictus soporem in altissimum deprimatur. adest ad insidias Liber, ex setis scientissime complicatis imum plantae inicit laqueum, parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat. exhalata ille ui meri corripit se impetu et adducente nexus planta suis ipse se uiribus eo quo uir erat priuat sexu. cum discidio partium sanguis fluit immensus, rapiuntur et combibuntur haec terra, malum repente cum pomis ex his punicum nascitur. cuius Nana speciem contemplata regis Sangari uel fluminis filia carpit mirans atque in sinu reponit: fit ex eo praegnas. tamquam uitiatam claudit pater et curat ut inedia moriatur: pomis atque aliis pabulis deum sustentatur a matre. enititur paruulum. sed exponi Sangarius praecipit: repertum nescio quis sumit † formas, lacte alit hircino et quoniam Lydia scitulos sic uocat, uel quia hircuos Phryges suis attagos elocutionibus nuncupant, inde Attis nomen ut sortiretur effluxit. hunc unice mater deum, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat. diligebat et Agdestis, blandus adulto comes et qua solum poterat f. 101 minime rectis adsentationibus uinctum saltuosa ducens | per

2 ardorem *Sab*: ardorem *P* lenire *Sab*: leniet *P* flagrantiam
Sab: fragrantiam *P* 3 ualidissimi *Urs* 4 aestatis *Urs*
acdestis *P* 7 imum *Canterus*: unum *P* plantae *P* corr
8 exhalata *Urs*, *Scaliger*: exalta *P* exaltatus *Sab* 10 quo *Sab*:
quod *P* uir erat *Urs*, *Scaliger*: fuerat *P* dissidio *Sab*
12 repente *Sab*: repente te *P* in *mg* R punicum *Sab*: pinicum
P punicum sic *r* Nana *Gel*: nata *P* nana *Sab* grana in *err*
13 Sangari uel] Sangarii *Sab* 14 praegnas *r*: praegnat *P* praegmans
Sab 15 oriatur *P* corr 16 pabulis *Scaliger*: tabulis *P* bacculis
Sab 17 Sangarius *Sab*: sanguinarius *P* quis *Sab*: quid *P*
18 formans *Sab* in *err* format *Gel* Phorbas *Salm* 19 frygis (i in e
corr) *P* 20 Atys *Sab* sic semper 21 deum, ore *Sab*: de more *P*
de humore *c* diligebat. diligebat *Meursius*: diligebat *P* 12 ac-
destis *P* comes *Sab*: comis *P* 23 minime *scripsi*: minus *P*
amans *Gel* tectis *Gel* uinctum *Rigaltius*: uinctus *P*

nemora et ferarum multis muneribus donans, quae puer Attis
 primo sui esse dicebat laboris atque operis glorians: per uinum
 deinde confitetur et ab Agdesti se diligi et ab eo donis sil-
 uestribus honorari: unde uino, quod silentium prodidit, in eius
 5 nefas est sanctum sese inferre pollutis. tunc Pessinuntius rex 7
 Midas alienare cupiens tam infami puerum coniunctione ma-
 trimonio eius suam filiam destinat, ac ne scaeuus aliquis nup-
 tialia interrumperet gaudia, fecit oppidum claudi. uerum deum
 mater adulescentuli fatum sciens interque homines illum
 10 tamdiu futurum saluum quamdiu esset solutus a matrimonii
 foedere, ne quid accideret maesti, ciuitatem ingreditur clausam
 muris eius capite subleuatis, quod esse turritum ratione ab
 hac coepit. *** Agdestis scatenens ira conuulsi a se pueri et
 15 uxoris ad studium deriuati conuiuantibus cunctis furorem et
 insaniam suggerit: conclamant exterriti † adorandorum Phryges,
 mammas sibi demetit † Galli filia paelicis, rapit Attis fistulam,
 quam instigator ipse gestitabat insaniae, furiarum et ipse iam
 plenus, perbacchatus iactatus proicit se tandem et sub pini
 20 arbore genitalia sibi desecat dicens 'tibi Agdesti haec habe,
 propter quae motus tantos furialium discriminum concitasti'.
 euolat cum profluoio sanguinis uita, sed abscisa quae fuerant
 Magna legit et ** Mater deum, inicit his terram, ueste prius tecta
 erant atque inuoluta defuncti. | fluore de sanguinis uiola flos f. 101^b
 nascitur et redimitur ex hac arbor: inde uatum et ortum est
 25 nunc etiam sacras uelariet et coronariet pinos. uirgo sponsa

1 danans <i>P corr</i>	3 haecdesti <i>P h deleuit r</i>	5 sanctuarium
<i>Gel</i> sese <i>Urs</i> : se eē <i>P</i>	polluctis <i>Urs</i>	pessinuntius <i>P</i>
<i>corr</i> 7 ei <i>Meursius</i>	scaebus <i>P</i>	8 fecit <i>Sab</i> : fecisse <i>P</i>
9 adulesuli <i>P corr</i>	10 esset (t e r d) <i>P</i>	12 esse <i>Sab</i> , r:
esset <i>P</i>	turritum <i>Sab</i> , r:	turrium <i>P</i>
13 lacunam signaui		
adectis <i>P</i>	15 ad ora deorum <i>Urs</i>	ad ora amborum <i>Meursius</i>
<i>Salm</i> ad orgia eorum ?	fryges <i>P</i>	16 demetid <i>P corr r</i>
testulam <i>Sab</i>	19 desegat <i>P corr</i>	tibi <i>Sab</i> : sibi <i>P</i>
adesti <i>P</i>	20 quae <i>Sab</i> , r: quem <i>P</i>	21 profluoio <i>Sab</i> , r: pro-
fluui <i>P</i>	abscissa <i>Sab</i>	fuerant <i>Sab</i> , r: fuerat <i>P</i>
22 et om <i>Sab</i>		
lacunam signaui: intercidisse uidentur talia	lauit balsamisque unxit	
et iniicit <i>Sab</i>	tectis <i>Sab</i>	23 erant addidi
		inuolutis <i>Sab</i>
24 inde <i>Sab</i> : uide <i>P</i>	25 sacras <i>Sab</i> : sacra <i>P</i>	

quae fuerat, quam Valerius pontifex Iam nomine fuisse con-
 scribit, exanimati pectus lanis mollioribus uelat, dat lacrimas
 cum Agdesti interficitque se ipsam: purpurantes in uiolas
 cruor uertitur interemptae. mater suffodit et Iam deum, unde
 amygdalus nascitur amaritudinem significans funeris. tunc ar- 5
 borem pinum, sub qua Attis nomine spoliauerat se uiri, in
 antrum suum defert et sociatis planctibus cum Agdesti tundit
 et sauciat pectus pausatae circum arboris robur. Iuppiter ro-
 gatus ab Agdesti ut Attis reuiuesceret non sinit; quod tamen
 fieri per fatum posset, sine ulla difficultate condonat, ne cor- 10
 pus eius putrescat, crescant ut comae semper, digitorum ut
 minimissimus uiuat et perpetuo solus agitetur e motu. quibus
 contentum beneficiis Agdestim consecrasset corpus in Pessinunte,
 8 caerimoniis annuis et sacerdotiorum antistitibus honorasse. si
 contemptor aliquis numinum et sacrilegi pectoris immanitate 15
 furiosus intendisset animum maledicere diis uestris, auderet in
 eos quicquam grauius dicere quam ista prodit historia, quam
 uelut quiddam mirabile commentarii contulistis in formulam
 ac, ne illam uis temporis et uetustatis obsolefaceret longitudo,
 f. 102 perpetuitatis | honore mactastis? quid est enim de diis in ea 20
 positum quidue conscriptum, quod non, si in hominem dixeris
 pudibundis moribus et disciplinis horridioribus educatum, et
 contumeliae reus sis et iniuriis et offensionibus odium simul-
 tatibus subeas inexpiabilibus comparatum? ex lapidibus, inquit-
 tis, quos Deucalion iactauit et Pyrra, deum procreata est 25

3 acdestio *P*   interficitque *Sab*: interfecitque *P*   iam *P* *corr*
 purpurantes *P*   4 suffodit et Iam *scripsi*: suffodit etas *P* suffo-
 dit et se *Sab* suffodit eam *Gel* sustollit et sepelit *Urs* suffodit et has
Salm   5 amygdalus *Sab*: amegdalus *P* ammegdalus *c* ammigda-
 lus *c'*   7 atrum *P* *corr* *c'*   acdesti *P*   8 pausata *Salm*
 9 hacdesti (h *expunxit* *r*) *P*   ut *Sab*: tit *P*   10 condonat *Sab*:
 condonant *P*   12 e] et *Sab* om *Gel*   13 acdestim *P*   14 cae-
 rimonis *P* *corr* *c'*   a-annuis *P*   sacerdotiorum *scripsi*: sacerdo-
 tum *P*   antistitibus *Sab*: antistib, *P*   intestibus *Salm* antistitiis *Oeh-*
lerus   20 honore *Sab*: honorē *P*   23 iniuriae *Sab* iniuriis
Meursius   offensionibus *Zinkius*: offensionis *P*   25 deucalidon
P *corr*   *iactauit *P*

mater. quid o theologi dicitis, quid supernarum antistites
 potestatum? ergone deum mater ante diluuii casum nulla fuit
 in parte naturae, et nisi omne mortalium genus interemisset
 uis imbrium, procreationis illius causa atque origo cessaret?
 5 humanum est ergo munus quod esse se sentit et beneficiis
 debet Pyrrae quod numerari se conspicit in alicuius sub-
 stantiae qualitate: quod quidem si uerum est, et illud erit
 necessario non falsum, hominem illam fuisse, non diuam. nam
 si certum est homines ex illo lapidum iactu natiuitatis suae
 10 originem ducere, et hanc necesse est credi unam fuisse de
 nobis, consimilium causarum rationibus procreatam. neque enim
 fieri rerum per repugnantiam quiuuit, ut ex uno lapidum genere
 et ex eadem ratione iaciendi immortalium quidam sortis, con-
 dicionis alii substituerentur humanae. Varro ille Romanus
 15 multiformibus eminens disciplinis et in uetustatis indagacione
 rimator in librorum quattuor primo quos de gente conscriptos
 Romani populi dereliquit curiosis computationibus edocet, ab
 diluuii | tempore, cuius supra fecimus mentionem, ad usque f. 102^b
 Hirti consulatum et Pansae annorum esse milia nondum duo:
 20 cum quo si stat fides, Mater quoque dicenda est Magna intra
 huius numeri fines aeuitatem suam habere conclusam, atque
 ita perducitur res eo, ut quae omnium numinum genetrix esse
 narratur non sit mater sed filia, quinimmo infans et paruula,
 siquidem deos concedimus neque initia neque fines saeculorum
 25 perpetua in continuatione sortitos. sed quid terrenis obuoluisse 9
 uos sordibus deum loquimur matrem, cum ab Iouis ipsius
 maledictis nullam pausam facere uel exigui temporis interca-
 pedine quieritis? cum in summo Agdi uertice deum dormiret

2 ante *add Salm*   dilubii *P corr m al*   casum *Salm*: cau-
 sam (m *eras*) *P* causa *Sab* casu *Urs*   6 numerari *Liuiueius*: erari *P*
 orari *Sab*   alicuius *Sab*: alicus *P*   12 quiuuit *Zinkius*: quit *P*
 13 iaciendi *Meursius*: faciendi *P*   14 suscitarentur *Meursius*
 15 multiformibus *Sab*: multiformis *P*   17 dereliquid *P corr*
 18 dilubii *P corr*   20 cum quo si stat *Liuiueius*: cum quos (quo *c*)
 stat *P* cum quo constat *Sab*   25 cognitione *Sab*   obuoluisse
Gel: obuoluisse *P*   26 nos *Sab*   deum *Gel*: deam *P*
 28 acdi *P*

tum genetrix, obrepere conquescentis pudori filius, inquitis, insidiator enisus est. post innumeras uirgines et spoliatas castitate matronas etiamne in matrem cupiditatis infandae spem Iuppiter cepit, nec ab illius adpetitionis ardore horrorem eum quiuit auertere, quem non hominibus solis sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subiecit, et ingeneratus ille communiter sensus? an respectus pietatis et honesti Capitoliorum defuit praesidi, nec quid sceleris cuperet conturbatis per insaniam mentibus aut retractare poterat aut peruidere? sed ut ut res est, ponderis et maiestatis oblitus ad furta illa flagitiosa 10 correpens ibat, pauens ac trepidus, anhelitu oris presso, suspensis per formidinem gressibus et inter media constitutus f. 103 sollicitudinis speique confinia palpabat res intimas, altitudinem dormitionis et matris patientiam temptans. o rerum imaginatio indecora! o habitus foedus Iouis ad obsceni certaminis 15 expeditionem parati! ergone ille rex mundi, cum incautus et properus obreptionis esset reiectus a furto, in inpetum se uertit et quoniam rapere uoluptatem insidiosa fraude non quiuit, ui matrem adgressus est et apertissime coepit uenerabilem subruere castitatem? conluctatus ergo diutissime cum inuita 20 est, uictus, fractus superatusque defecit, et quem pietas diuulgare ab infando matris non ualuit adpetitu, effusa libido diuulxit? nisi forte dicetis, conuentionis huiusmodi coeptum genus 10 uitat atque execratur humanum, apud deos incesta sunt nulla. et cur mater acerrime pugnabat inferenti uim filio? cur ab 25 illius amplexibus tamquam illicitos uitans refugiebat adtactus? nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa morem sine ulla retractione debuerat quam uolebat hic cupide ad-

1 genetrix, tum *Meursius* obrepere *Sab*: obriperet *P* 2 enisus *Sab* 8 defuit *Salm*: depuit *P* despuit *Sab* praesidi *Gel*: praesidii *P* nec *Gel*: ne *P* 9 utut *Urs*: ut *P* 11 tepidus *Sab* 13 palpabat *Sab*: pellabat *P* pallabat *c* 14 dormitionis *scripsi*: dormientis *P* matris et *Urs* 15 foedi *Sab* 17 obreptionis *Urs*: obiectionis *P* oblectationis *Meursius* 18 quoniam *Urs*: quam *P* 22 diuulxit *P* deuinxit *Sab* 23 conuentiones *Urs* coetum 'sed *glossema uidetur uocis* conuentiones' *Urs* 24 uitat *Sab*: uitam *P* 25 repugnabat *Sab* 28 cupide *Meursius*: cupide *P* cupitae *Urs*

petitionis suae irritamenta complere. et sane hoc loco frugalitatis magnae uiri et circa res etiam flagitiosi operis parciores, ne sancta illa semina frustra uideantur effusa, silex, inquitis, ebibit Iouialis incontinentiae foeditatem. quid deinde, quaeso, consecutum est? dicite. in sinu medio lapidis atque in illa cotis duritie informatus atque animatus est infans, Iouis magni futura progenies. non est facile contradicere tam | prodigiosis f. 103° conceptionibus tamque miris. cum enim genus humanum ex lapidibus apud uos ortum procreatumque dicatur, necesse est credere et receptacula lapides habuisse genitalia et iaculatam conbibisse sementem et completis temporibus sustinuisse alios graues et ad postremum peperisse feminei moris difficultate conixos. illud nostram subigit curiositatem requirere: cum post decem menses redditum esse dicatis partum, illo tempore quo in utero lapidis fuit clausus quibus alimoniiis irigatus est, quibus sucis, uel ex rigore quae saxeo nutricia potuit ducere. ut est fetibus sollempne de matribus? nondum, inquit, contigerat lucem et tonitrus patrios iam mugiens imitatus referebat: et postquam illi datum est caelum diemque conspicere, obuia quaeque uastabat incursans atque ipsos sibi spondebat deos caeli posse ab regione detrudere. o cauta et prouida deum mater, quae ne nati inuidiam tam insolentis subiret aut mugiens fetus somnis suis officeret aut interpellaret quietem, subtrahit se ipsam et seminis illud nocentissimum uirus transmisit ab se longe et saxorum asperitatibus propinauit. aestuatum || est in conciliis deorum, quibusnam modis posset intractabilis illa feritas edomari, et cum uia nulla superesset, ad opem concursum est unicam, ut mero madidaretur multo et uirilibus spoliaretur abscisis. quasi uero adfecti corporalibus his damnis

3 semina P   inquitis *Rigaltius*: inquit P   4 iouialis P
6 duritiae P   11 sustinuisse *scripsi*: sustulisse P tulisse *Meursius*
17 festibus P *corr*   sollempne P *corr c'*   18 imitatus *scripsi*:
imitatusque P imitabatur atque *Urs* imitus intusque *Salm* minitatusque
Rigaltius   21 a *Sab*   regione *Sab*: religione P   22 sub-
iaret P   23 officeret *Sab*: sufficeret P   interpellaret *Sab*: inter-
pellare P   26 posset *Sab in err*: esset P   27 facritas P
edomari *Sab*: edominari P   28 adidaretur P *corr c*   multo *om Sab*
29 abscissis *Sab*

- f. 104^a fiant languidioris audaciae, et non cotidie uideamus eos | qui
 sibi demessueriat has partes maioris petulantiae fieri atque
 omnibus postpositis pudoris et uerecundiae frenis in obscenam
 prorumpere uilitatem flagitiorum confessione uulgata. uellem
 tamen uidere, si esset mihi his nasci temporibus datum, patrem 5
 illum Liberum debellatorem ferocitatis Agdestiae, post deorum
 augustissimas curias caeli ab culminibus lapsum, peniculamenta
 decurtantem cantheriorum, innectentem laqueos mobiles, aqua-
 rum innoxias puritates multa sauciantem ui meri, et postquam
 ebrietas potum mersit, inseruisse caute manus, contrectauisse 10
 uirilialia dormientis, atque ut omnia cingerent circumpositi la-
 queorum morsus, artificii curas tum rebus adhibuisse perituris.
 12 hocine de diis quisquam uel exigua dixerit eorum opinione
 pollutus? aut si talibus occupati sunt negotiis cogitationibus
 curis, quisquam eos sapiens aut deos esse crediderit aut in 15
 mortalium saltem in numero computauerit? Agdestis iste, oro,
 cuius obscenitas amputata securitatem fuerat inlatura caelesti-
 bus, ex terrenis animantibus unus fuit an deorum aliquis et
 immortalitatis praeditus honore? si enim nostrae sortis et con-
 ditionis habebatur humanae, cur terrorem tantum numinibus 20
 inferebat? deus autem si fuerat, qui potuit decipi aut diuino
 aliquid ex corpore desecari? sed quaestionem mouemus parte
 in hac nullam; fuerit licet de diuino genere uel ex nobis ali-
 f. 104^b quis, si hoc rectius existimabitis dici: lentene fluore | de san-
 guinis et ex genitalibus amputatis arbor mali enata est punici, 25
 an tum quando uis illa telluris cooperta est gremio solum

3 postpositis P	5 illis Urs	6 illum P	acdestiae P
7 peniculamenta Urs, Scaliger: peniculantem P	8 decurtantem Urs,		
Scaliger: decurtantem P	decuramenta Sab		cantheriorum Gel:
cantherios P	9 multa P	posquam P	10 potum mersit
scripsi: potu emersit P	12 curas Sab: cura si P	curam sic Salm	
14 pollutos P corr c' polluctus Salm	15 immortalium Urs: morta-		
16 acdestis P	19 immortalitatis Sab: inmortalit-		
17 honore Sab: honori P honoris Zinkius	conditionis P		
20 terrorem Sab, r: terrore P	21 diuino Salm: de diuino P		
22 ex om Gel ei Urs	questionem P	23 uino P corr	e ge-
nere P	24 lentene scripsi: etiamne P	fluore Sab: luore P	
25 mali enata Sab: alienata P	26 an tum quando scripsi: an tum		
quando P an tum cum Sab tantum quod Rigaltius	actutumque quando		
Oehlerus	res Meursius		

radice complexa est, in stipitis exiliuit robur, oneratos fudit
 balaustiis ramos et in puncti spatio poma extulit mitia, per-
 fectionis propriae maturitate completa? et quia de rubro exorta
 sunt haec sanguine, ideo illis color est purpurei luminis
 5 suffectione subluteus: addite huc etiam ideo esse nuida, id-
 circo uinosa, quod ex sanguine uino saburrati genus ducant, et
 fabulam conuenienter implestis. o Abdera, Abdera, dares quan-
 tas uias mortalibus iridendi, talis si apud te esset fabula ita
 conflata! discunt eam cuncti patres et superciliosae perlegunt
 10 ciuitates, et esse tu fatua et stoliditatis frigidissimae iudicaris.
 per sinum, inquit, Nana filium concepit ex pomo. sequitur sci- 13
 licet ratio: ubi enim cautes et saxa pariunt dura, ibi poma
 necesse est suriant. glandibus atque ficis alebat Berecynthia
 religatam. conuenienter et recte: pomis enim debuerat uiuere
 15 quae mater fuerat facta de pomo. postquam fetus emissus est,
 longe iussus est ab Sangario proici: quem conceptum diuinitus
 credidit esse iamdudum, dedignatus est subolem sui pignoris nun-
 cupari. lacte infans educatus hirquino est. o fabulam sexui
 inimicam semper atque infestissimam masculino, in qua secus
 20 uirile non solum homines ponunt, sed pecudes etiam fiunt ex
 maribus matres. pulcritudine inclita et praedicabili fuit | in- f. 105
 signitus decore. admirabilis res satis, quod non illum fetor
 uitabilem reddidit fugiendumque caprinus. Mater eum dilexit

1 exiliuit *Sab*: exili ut *P*   oneratos *Sab*: honoratus ex onera-
 tus *P*   2 puncti spatio *Urs*: punctis ratio *P* punctistitio *Gel*
 4 illis** *P*   5 offectione *Salm*   6 uinosa *P*   uino add *Zin-*
kius   saburrati *Oehlerus*: saburratio *P* saburrato *Gel*   7 imple-
 tis *Sab*   dares add *Salm*   quantas uias] quam fias *Gel* quam fieres
Urs   in *mg* *R*   8 irridenda *Gel*   9 conflata *Sab*: conplata *P*
 discunt *Urs*: dicunt *P*   10 factua *P* *corr*   iudicares *c'*   11 in-
 quid *P*   scilicet *Meursius*: se *P*   12 ibi *Sab*: ubi *P*   poma ibi
Sab   13 suriant *Urs*: surgant *P*   glandibus *Sab*: blandibus *P*
 14 relegatam *Meursius*   17 dedignatus *Steweckius*: designatus *P*
 et si gnatus *Sab*   esset *Sab*   18 ist *P* *corr*   19 secus uirile
Elmenhorstius: se secus uirile *P* sexus uiriles *Sab*   21 matres *Urs*, *r*:
 mares *P*   inclyta *P*   22 foctor *Sab* factor *r*: faeto *P*   23 uita-
 bilem *Sab*, *r*: uitabile *P*

Magna. si nepotem ut auia, res simplex, sin theatra ut percrepant, infamis et flagitiosa dilectio est. diligebat et Agdestis uenatoriis eum muneribus locupletans. ab semiuiro quidem nullum esse poterat periculum castitatis, sed quid Midas horruerit, non est facile suspicantibus aestimare? ipsis Mater est ⁵ ingressa cum moenibus. admiramur quidem in hac parte uires et fortitudinem numinis, sed culpamus negligentiam rursus. quod cum legis meminisset et fati, patefecerit hostibus minus prouida ciuitatem. nuptialia celebrantibus uota furias Agdestis insaniamque subiecit. si Midas rex offenderat, qui uxore adu- ¹⁰ lescentulum uinciebat, quid admiserat Gallus, quid pelicis filia, ut ille se uiro, haec mammaram honestate priuaret? tibi habe haec, inquit, propter quae res tantas animorum subuersionibus concitasti. nesciremus adhuc omnes, quid in adulti corpore furor desiderasset Agdestius, nisi puer abscisa satiatus ¹⁵ **14** obiecisset offenso. quid dicitis o gentes? quid huiusmodi deditae opinionibus nationes? nonne cum ista promuntur, arripit uos pudor et tantarum uerecundia foeditatum? nos auemus a uobis quid de diis dignum uel audire uel discere, at uero ^{f. 105^b} uos nobis mammaram expromitis | exsectiones, amputationes ²⁰ uirilium ueretrorum, iras sanguinem furias, interitus uirginum uoluntarios et ex sanguine mortuorum flores atque arbores procreatas. dicite o iterum, ergone deum mater genitalia illa desecta cum fluoribus ipsa per se maerens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa diuinis contrectauit ac ²⁵ sustulit flagitiosi operis instrumenta foedique, abscondenda

1 si in *ex* sin *P*   2 acdestis *P*   3 a *Sab*   5 existimare *Sab*   6 cum] tum *Sab*   admiramur *Gel*: admirabamur *P*
 8 patefecerit *Salm*: atefecerit *P*   Atys fecerit *Sab*   attes fecerit *r*
 in *mg* .:   9 prouidam *Sab*   acdestis *P*   10 subiecit *Rigaltius*: subicit *P*   uxorem *P corr*   adulentulum *P corr*   12 honestate *Sab*: honestatē *P*   13 inquit *P corr*   iras *Salm*
 15 acdestius *P*   abscissa *Sab*   abscissae *Gel, Urs*   abscissas *Salm*
 satiatus *scripsi*: satietatis *P*   societatis *Urs*   Atys *Meursius* has partes *Salm*   satietati *Hildebrandius*   16 offenso *Salm*: offensi *P*   offensam *Gel, Urs*   18 habemus *c*   20 amputationes. amputationes *P*
 21 interius *P corr*   24 desecta *Urs*: disiecta *P*   fluoribus *Urs*: floribus *P*   per se *del Meursius*

etiam mandauit terrae, ac ne nuda in gremio diffuerent scilicet soli, priusquam ueste uelaret ac tegeret, lauit utique, balsamis atque unxit? unde enim uiolae nasci potuissent odorae, nisi putorem membri unguentorum illa suffectio temperaret? cum 5 historias, quaeso, perlegitis tales, nonne uobis uidemini aut textriculas puellas audire taediosi operis circumscribentes moras aut infantibus credulis auocamenta quaeritantes anus longaeuas * et uarias fictiones sub imagine ueritatis expromere? cum Ioue locutus est Agdestis, ut amato restitueret uitam: adnuere 10 Iuppiter recusauit, quia fatis potentioribus prohibebatur: at ne esset omnino durissimus, unam largitus est gratiam, ne putore corpus dissolueretur ullo, succrescerent comae semper, minimissimus digitorum solus ut in corpore uiueret, solus motus perpetuos exhiberet. hocine quisquam admisit aut credulitatis 15 adensione firmarit, pilum in mortuo | crescere, partem inte- f. 106 gram esse et seiunctum ab lege putredinis mortale corpus adhuc usque durare? urgere uos iamdudum ad istius rei compro- 15 bationem possemus, nisi stultitiae paris esset et talia dicere et huiusmodi rerum indicia postulare. sed historia haec falsa 20 est neque ullam continet ueritatis in se partem. nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis exterminatos esse ab terris deos, utrumne sit constans et fidei firmitate conixa an contra mendaciter et falsitatis alicuius fictione composita. nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositum est, 25 numina ista quae promittis, si sunt uspiam gentium atque irarum feruoribus incalescunt, non magis a nobis quam a uobis accipere offensionum furialium causas, et esse illam in † rebus et a uobis in commentarios relatam et a uolentibus cotidie

1 scilicet *Heraldus*: sic *P*   3 odorae *Urs*: odore *P*   6 au-
diere *P*   circumscribentis *Sab*   7 querulis *Urs*   8 lacunam
signaui   et *om Urs*   9 ioue* *P*   acdestis *P*   restituret
P corr   adnuere *P*   10 at *Orellius*: ac *P*   12 minissimus
P corr   14 exhiberet (b ex u) *P*   15 integram esse *Memmius*:
interisse *P* non interisse *Urs*   16 a *Sab*   mortale *Meursius*:
inmortale *P*   17 conprobationem *Canterus*: comparationem *P*
18 paris *Oehlerus*: pars *P*   diceret *P corr*   discere *Sab*   22 a *Sob*
abs *r*   27 diebus *Urs*   ritibus *Heraldus*   in libros a uobis
et *Meursius*   28 commentariis *Salm*

perlegi et futuri temporis pro instructione per ordinem succedentium tradi. quae si utique uera est, nullam uidemus subesse rationem, cur nobis irasci perhibeantur dii caelites, cum turpitudines illorum tantas neque nos prodiderimus neque in litteras contulerimus ullas neque in publicam testificationem 5 sacrorum celebritatibus inseruerimus. sin autem, ut remini, falsa est et mendacis interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin causa uos sitis offensae, qui uel talia quosdam conscribere siueritis aut conscripta durare 16 saeculorum in memoriam sitis passi. et tamen qui potestis 10 f. 106^b | falsitatis arguere conscriptionem istam, cum ipsa sacra sint testimonio, quae per cursus annuos factitatis, et credi a uobis esse ueram et exploratae fidei iudicari? quid enim sibi uult illa pinus, quam semper statutis diebus in deum matris intromittitis sanctuario? nonne illius similitudo est arboris, sub 15 qua sibi furens manus et infelix adulescentulus intulit et quam genetrix diuum in solatium sui uulneris consecrauit? quid lanarum uellera, quibus arboris conligatis et circumuoluitis stipitem? nonne illarum repetitio lanarum est, quibus la deficientem contextit et teporis aliquid rata est se posse membris 20 conciliare frigentibus? quid compti uiolaceis coronis et redimiti arboris ramuli? nonne illud indicant, uti mater primigeniis floribus adornauerit pinum, miserabilis indicem testimoniumque fortunae? quid pectoribus adplodentes palmas passis cum crinibus Galli? nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus 25 mater turrita cum Agdesti lacrimabili puerum prosecuta est heulatu? quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis

1 pro instructione <i>Salm</i> : per structionem <i>P</i>	2 si* <i>P</i>	utique
que <i>P</i>	4 nos <i>om Sab</i>	6 celebritatibus <i>P</i>
<i>Urs</i> : miserimus <i>P</i>	10 memoriam <i>scripsi</i> : memoria <i>P</i>	11 cum
<i>in ras P</i>	12 cursos <i>P corr c'</i>	13 ueram
<i>Meursius</i> : uera <i>P</i>	explicatae <i>Sab</i>	14 nus <i>P corr c</i>
tis <i>ex statis corr P</i>	statis <i>Sab</i>	intermittitis <i>Sab</i>
16 quam	18 circumuoluitis <i>P corr</i>	19 lanarum <i>Sab</i> : uanarum <i>P</i>
la <i>Meursius</i> : iam <i>P</i>	20 contextit <i>P</i>	teporis <i>Sab</i> : temporis <i>P</i>
21 uiolaceis <i>P</i>	24 crinibus <i>P</i>	25 Galli <i>Sab</i> : gallii <i>P</i>
26 acdesti <i>P</i>	27 theiulatu <i>P corr</i>	

nomen castus? nonne illius temporis imitatio est quo se numen ab Cereris fruge uiolentia maeroris abstinuit? aut si ea 17
 quae dicimus non sunt ita, nos edissertate, nos dicite: euirati
 isti mollesque, quos interesse uobiscum in istius numinis uide-
 5 mus sacris, quidnam istie habeant negotii sollicitudinis curae,
 et cur more lugentium caedant cum pectoribus lacertos | et f. 107
 fortunam imitentur in lamentabili constitutorum sorte? quid
 coronae, quid uiolae, quid uolucra mollium uelamenta la-
 narum? cur ad ultimum pinus ipsa paulo ante in dumis
 10 inertissimum nutans lignum mox ut aliquod praesens atque
 augustissimum numen deum matris constituatur in sedibus?
 aut enim haec causa est, quam in nestris scriptis et commen-
 tariis inuenimus, et manifestum uos est non diuinas conficere
 caerimonias sed imaginem tristium redintegrare gestorum; aut
 15 si alia ratio est, quam mysterii nobis abnegauit obscuritas, et
 ipsa quoque necesse est turpitudinis alicuius participetur in-
 famia. quis est enim qui credat, honestatis aliquid in ea re
 esse quam ineant uiles Galli. effeminati conficiant exoleti?
 postulat quidem magnitudo materiae atque ipsius defensionis 18
 20 officium, ut similiter ceteras turpitudinum species persequamur,
 uel quas produunt antiquitatis historiae uel mysteria illa conti-
 nent sancta quibus initiis nomen est et quae non omnibus
 uulgo sed paucorum taciturnitatibus traditis, sed sacrorum
 innumeri ritus atque adfixa deformitas singulis † corporaliter pro-
 25 hibet uniuersa nos exsequi: quinimmo, ut uerius exprimamus,
 a quibusdam nos ipsi consilio et ratione deflectimus, ne dum
 explicare contendimus cuncta, expositionis ipsius contaminatio-

2 uiolentia maeroris *Sab*: uiolentiã erroris *P*   4 stius *P* corr *c'*
 5 habeant *Sab*, r: habeat *P*   negotiis *P* corr   6 morae *P* corr
 8 uolucra *I. Fr. Gronouius*   mollium *Ochleras*   uelamenta
scelusit Elmenhorstius et uelamenta *Salm*   10 nutans *Sab*: nu-
 tans *P*   11 numem *P* corr   14 caerimonias *Gel*: quaerimo-
 nias *P*   18 ineant *Gel*: inhiant *P*   22 non omnibus
Gel: omnibus non *P*   23 traditis, sed *Meursius*: tradidisse *P* tra-
 duntur, sed *Gel* tradunt, sed *Urs*   24 specialiter uel partiliter *Urs*
 propriatim?   25 uerum *Sab*   26 quibusdam *Gel*: quibus *P*

nibus polluamur. Fentam igitur Fatuam, Bona quae dicitur
 Dea, transeamus, quam murteis caesam uirgis, quod marito
 f. 107^b | nesciente seriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat
 sexto de diis graeco, signumque monstrari, quod cum ei diuinam
 rem mulieres faciunt, uini amphora constituatur oblecta 5
 nec myrteas fas sit inferre uerbenas, sicut suis scribit in cau-
 salibus Butas. sed et deos Conserentis pari more ac^o dissimu-
 latione taceamus, quos cum ceteris scribit Flaccus in humani
 penis similitudinem uersos obruisse se cinere, qui sub ollula
 fuerat factus extorum: quem cum Tanaquil dimoueret Etruriae 10
 disciplinarum perita, subrexisse se deos et neruis obduruisse
 diuinis. Corniculanae inde imperauisse captiuae, ut intellexeret
 et agnosceret, quid sibi res uellet; Ocrisiam prudentissimam
 feminam diuos inseruisse genitali, explicuisse motus certos:
 tunc sancta efferuentia numina uim uomuisse Lucilii ac regem 15
 19 Seruium natum esse Romanum. Bacchanalia etiam praeter-
 mitemus inmania quibus nomen Omophagiis graecum est, in
 quibus furore mentito et sequestrata pectoris sanitate circum-
 plicatis uos anguibus, atque ut uos plenos dei numine ac maies-
 tate doceatis, caprorum reclamantium uiscera cruentatis oribus 20
 dissipatis. nec non et Cypriae Veneris abstrusa illa initia
 praeteribimus, quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse,
 in quibus sumentes ea certas stipes inferunt ut meretrici et
 referunt phallos propitii numinis signa donatos. obliuioni etiam
 Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium 25

15 Lucil. inc. 14 M. 16 Clemens Alex. protr. 2, 12, 21 l. c.
 2, 14 25 l. c. 2, 19

1 Fentam *Hildebrandius*: fetam *P* foetam *Sab* Faunam *Urs* 3 se-
 riam *Sab*: semariam *P* 4 greco *P* Graecorum *Canterus*, *Urs*
 7 Butas *Gel*: putas *P* Conserentis *Salm*: conferentis *P* 8 teris
P corr 9 penis *Sab*: poenis *P* se add *Urs* cinere *Meur-*
sius: cineri *P* 10 tanaqui *P corr c* et Etruriae *Sab corr*
in err 11 sed *P corr* 12 Corniculanae *Gel*: cornicula *P* corni-
 culae *Sab* imperauisse *Urs*: impetrauisse *P* 13 uellet *scripsi*:
 uellent *P* prudentissimam *Meursius* 15 efferuentia *Oehlerus*:
 et feruentia *P* 16 praetermittamus *Gel* 17 immania *Gel*: ina-
 nia *P* omofagiis *P* 22 praeteribimus *scripsi*: praeterimus
P praetereamus *Gel* Cinyras *Urs*: cyniras *P* 23 sumentes ea]
 mystae deae ? 24 phallos *P in mg* :

traditur: | frater trucidatus ab fratribus, interempti ex san- f. 108
 guine apium natum, prohibitum mensis holus illud adponi, ne
 a Manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio. sed et
 illa desistimus Bacchanalia altera praedicare, in quibus arcana
 5 et tacenda res proditur insinuaturque sacratis, ut occupatus
 puerilibus ludicris distractus ab Titanis Liber sit, ut ab
 isdem membratim sectus atque in ollulas coniectus ut coque-
 retur, quemadmodum Iuppiter suavitate odoris inlectus, inuo-
 catus adularit ad prandium conpertaque re graui grassatores
 10 obruerit fulmine atque in imas Tartari praecipitauerit sedes.
 cuius rei testimonium argumentumque fortunae suis prodidit
 in carminibus Thracius talos speculum turbines, uolubiles
 rotulas et teretis pilas et uirginibus aurea sumpta ab Hesperidibus mala. erat nobis consilium praeterire, praeteruehi illa 20
 15 etiam mysteria, quibus Phrygia initiatur atque omnis gens
 Ilia, nisi nomen interpositum his Iouis prohiberet nos strictim
 iniurias eius ignominiasque transire, non quo nobis dulce sit
 tam foedis inequitare mysteriis, sed ut ipsis uobis promptum
 etiam atque etiam fiat, quid in eos congeratis iniuriae quorum
 20 profitemini uos esse custodes uindices ueneratores. quondam
 Diespiter, inquit, cum in Cererem suam matrem libidinibus
 improbis atque inconcessis cupiditatibus aestuaret — nam genetrix
 haec Iouis regionis eius ab accolis traditur — neque tamen auderet
 id quod procaci adpetitione | conceperat apertissima ui petere, f. 108^b
 25 ingeniosas comminiscitur captiones quibus nihil tale metuentem
 castitate imminueret genetricem: fit ex deo taurus et sub pec-
 oris specie subsessoris animum atque audaciam celans in
 securam et nesciam repentina immittitur ui furens, agit in-

4 l. c. 2, 17. 18   20 l. c. 2, 15. 16

1 trucidatur *Sab*   a *Sab*   6 titatis *P corr* Titanibus *Sab*
 8 nidoris *Urs*   12 carnibus *P corr c'*   Thracius *Sab*: thracios
P uates Thracius *Gel* Orpheus Thracius ?   Thracius: talos . . .
 mala erat *ante Salmasium*   14 ea erat *Salm*   praeteruechi *Sab*:
 praeterueni *P*   15 frygia *P Phrygiae Sab* Phrygia *in err*   16 Ilia
Memnius: illa *P*   18 inaequitare *P*   21 in Cererem *Sab*: ini-
 cere *P* inire Cererem *Scaliger*   suam *om Sab*   24 petere *Sab in*
err: peteret *P* petere et *Sab*   27 speciem *P corr c'*   28 incestus
Sab: incestus *P*

cestus res suas et prodita per libidinem fraude intellectus et cognitus euolat. ardescit furiis atque indignationibus mater, spumat anhelat exaestuatur nec fremitum continere tempestatemque irarum ualens ex continua passione Brimo deinceps ut appelletur adsumpsit, neque alia cordi est res ei quam 5
 21 ut audaciam filii poenis quibus potis est persequatur. Iuppiter satagit fractus metu nec quibus remediis leniat uiolatae animos reperit. fundit preces et supplicat: obstructae sunt dolentis aures. adlegatur deorum uniuersus ordo: nullius auctoritas tanta est ut audiatur. ad postremum filius uias satisfactionis 10 inquirens comminiscitur remedium tale: arietem nobilem bene grandibus cum testiculis deligit, execat hos ipse et lanato exiit ex folliculi tegmine. accedens maerens et summissus ad matrem et tamquam ipse sententia condemnauisset se sua, in gremium proicit [et iacit] hos eius. uiriliter pignoris uisa 15 sumit animum mitiorem et concepti fetus reuocatur ad curam: parit mensem post decimum luculenti filiam corporis, quam f. 109 aetas mortalium consequens modo Liberam modo | Proserpinam nuncupauit. quam cum uerueceus Iuppiter bene ualidam, floridam et suci esse conspiceret plenioris, oblitus paulo ante 20 quid malorum et sceleris esset adgressus et temeritatis quantum, redit ad prioris actus, et quia nefarium uidebatur satis, patrem cum filia comminus uxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat, ingentibus spiribus pauefactam colligat uirginem et sub obtentu feri mollissimis ludit atque 25 adulatur amplexibus. fit ut et ipsa de semine fortissimi compleatur Iouis, sed non eadem condicione qua mater: nam illa filiam reddidit liniamentis descriptam suis, at ex partu uirginis

2 ardescet *P corr c'*   3 tempestateque *P corr c*   4 Brimo *Guilhelmus Canterus*: primo *P*   5 appelletur *Meursius*: appellatur *P*
 appellaretur *Urs*   quam ut *Sab in err.*: quin *P* quia *Sab*
 6 audaciam *P*   fili *P corr*   8 praeces *P*   dolentis *Sab*: dolentes *P*
 9 aues *P corr*   13 folliculi *Sab*: polliculi *P*   merens *P corr r*   14 condemnasset *Sab*   15 et iacit *del Orellius*
 uia *P corr*   16 concepti *Urs*: concepit (ce in ci *corr*) *P* concipit *Sab*   19 uerueceus *Sab*: uiruiriceus *P*   22 astus *Meursius*
 24 ingentibus *P corr*   25 feri *Urs*: fero *P*   27 illam *P corr c'*
 28 filia *P corr c'*   at *Sab, r.*: ad *P*

tauri specie fusa Iouialis monumenta pellaciae. auctorem aliquis desiderabit rei: tum illum citabimus Tarentinum notumque senarium, quem antiquitas canit dicens 'taurus draconem genuit et taurum draco'. ipsa nouissime sacra et ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen est, testimonio esse poterunt ueritati: in quibus aureus coluber in sinum demittitur consecratis et eximitur rursus ab inferioribus partibus atque imis. non esse arbitror necessarium sermone quoque hic multo **22** membra ire per singula quantaeque insint in partibus priuis turpitudinum scatebrae flagitiorumque monstrare. quis est enim mortalium uel exiguae humanitatis sensum ferens qui non ipse peruideat, qualia sint haec omnia, | quam scelerata, quam f. 109^b foeda quantasque ignominias di ferant ex ipsis mysteriorum sacris et ex sacrorum originibus indecoris? Iuppiter, inquit, exarsit in Cererem. quid tantum, quaeso, de uobis Iuppiter iste quicumque est meruit, quod genus est nullum probri, infamiae, adulterium nullum, quod in eius non caput uelut in aliquam congeratis uilem luteamque personam? matrimonii prodidit ius Leda: Iuppiter esse dicitur auctor culpae. uirginitatem Danae custodire nequiuit: furtum esse narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa: expugnator pudicitiae idem esse iactatur. Almena Electra Latona Laodamia, mille aliae uirgines ac mille matres cumque illis Catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubique est Iuppiter fabula, neque **25** ullum turpitudinis genus est, cum quo eius non nomen consociatis libidinibus conseratis, ut uideatur miserabilis prorsus ullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum

1 species est *Urs* species *Salm* in *mg* *R.* auctorem *P* *corr*
 2 desiderabit *Sab*: desiderauit *P* rei: tum] rei tantae *Urs*
 citauimus *P* *corr* Tarentinum] tritum *Urs* Tarentinum
 notumque] Tarentini Rhinthonis? 3 antiquitas *P* *corr* 5 Sabadiis
Meursius 6 demittitur *Urs*: dimittitur *P* 7 inferioribus *P*
 9 quantaeque *Sab* in *err. r*: quantaque *P* priuis *Dauisius*: priuis
P 12 sunt *Sab* 13 dii ferant *Meursius*: differant *P*
 16 infamiae *Urs*: infame *P* 18 luteamque *P* *corr* 19 laeda *P*
 20 donae *P* *corr* 21 nomen non *Rigaltius* 22 almena *P* *corr*
 Laodonia *Sab* ille *P* *corr* *c* 23 catamitus *P* 25 cum
scripsi: in *P* 26 inseratis *Urs* 27 ullam *Urs*: nullam *P*

sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiae se omnes sentinarum e conluuionibus deriuarent. quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium feminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maledictionis iniuria. etiamne in matrem, etiamne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinniuuit, neque illum sanctitas aut reuerentia generitricis, horror etiam pignoris ex se sati ab imagine potuit | tam
 f. 110 23 foedae cogitationis abducere? uellem itaque uidere patrem illum deorum Iouem, aeternam rerum atque hominum potestatem, bubulis esse coonestatum cornibus, hirsutas agitantem aures, contractis in ungulas * gressibus, rumigantem pal-
 10 lentis herbas et ex parte postica caudam suffragines talos molli fimo perlitum atque intestina proluuie delibutum. uellem, inquam, uidere — dicendum est enim saepius — torquentem illum sidera et qui pallidas nationes fragore perterret et prosternit
 15 consecrantem ueruecum greges, inspicientem testiculos arietinos, arripientem hos manu censoria illa atque diuina qua uibrare coruscus ignes et saeuire fulminibus suetus est, tum deinde secreta rimantem [feruenti nullas] summotisque arbitris circumiectas prolibus diripientem membranulas feruentique adhuc
 20 matri uelut quasdam infulas eliciendae miserationis offerentem: diductum pallidum saucium, simulantem doloris cruces et ad fidem facto faciendam arietino sanguine coinquinatum et in mendacia uulneris laneis fasciis linteolisque contactum. hocine
 25 audiri et perlegi sub mundi hoc axe? et eos qui haec tractant existimari se uelle pios, sanctos religionumque custodes? estne

1 seges *Urs*   2 sentinarum *Salm*: scēnarum (*in mg* :) *P* scena-
 rum *Sab* scenarum *Gel, r*   e addidi ante conluuionibus, *Oehlerus* post
 omnes   4 maledictionis *Sab* corr in err   5 efferatio *P*   6 adin-
 niuit *P*   11 lacunam signauit: ambulantiem intercidiisse uidetur
 ruminantem *Sab*   12 suffragine, talo *Sab*   13 molli fimo *Urs*:
 mollissimo *P*, *Sab* mollissima *c'* mollissimos *Gel*   prolubie *P* corr
m s XV   dilibutum *P*   15 perterret *P* corr *c'*   16 uerbecum
P corr *c'*   17 manus *P* corr   18 saeuirae *P* corr *r*   19 feruenti
 nullas secluserit *Zinkius* feruenti smila *Gel* feruenti in olla *Urs* illa *Salm*
 20 prolibus *Sab, r*: rolibus *P*   membranullas *P*   22 diductum
 scripsi: deductum *P*   crucis *P* cruris *m s XV*   23 arietinon
P corr *r*   in addidi   24 uulnera *Urs*   laneis *Sab*: lanis *P*
 fasciis *P*   25 axe *Sab*: ase *P*   26 pius *P* corr *c*

aliquod sacrilegium hoc maius, aut ulla mens inueniri tam
 inreligiosis potest opinionibus praedita quam quae talia credit
 aut accipit aut sacrorum intimis in mysteriis | prodit? Iuppiter f. 110^b
 ille quicumque est, si sentiret se esse aut si ullo sensu adfi-
 5 ceretur iniuriae, nonne digna res esset, propter quam iratus
 et percitus terram nostris subduceret gressibus, solis lumina
 extingueret atque lunae, quinimmo res omnes in antiquae spe-
 ciei confunderet unitatis? sed non sunt, inquit, rei publicae 24
 nostrae haec sacra. quisnam istud dicit aut quis reponit?
 10 Romanus Gallus Hispanus Afer Germanus aut Siculus? et
 quid adiuuat causam, si uestra haec nou sunt, cum qui ea
 conficiunt sint uestrarum partium? aut quid refert, utrumne
 ea probetis necne, cum quae uestra sunt propria aut in simili
 foeditate aut turpitudinis genere reperiantur esse maiore?
 15 uultis enim consideremus mysteria et illa diuina, quae Thes-
 mophoria nominantur a Graecis, quibus gente ab Attica sancta
 illa peruigilia consecrata sunt et pannychismi graues? uultis,
 inquam, uideamus, quas origines habeant quasue causas, ut
 Athenas etiam probemus ipsas humanitatis artibus studiisque
 20 pollentes tam in deos dicere contumeliosa quam dictitent alii,
 nec minora ab his probra quam ceteris obiciantur a uobis
 religionis sub specie publicari? quodam, inquit, tempore cum
 in Siciliae pratulis purpureos legeret nondum mulier flores et
 adhuc uirago Proserpina cumque illam per floream messem
 25 huc atque illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per pro-
 fundae altitudinis speluncam | rex prosiliens Manium raptam f. 111
 uirginem secum uehit et terrarum absconditur successibus
 rursus. quod cum factum nesciret Ceres nec filia esset ubinam
 gentium suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe

1 gens *Sab*   2 praedita *Sab*: praedicata *P* praeligata *Ungerus*
 3 intymis *P*   6 uestris *Urs*   8 inquit *P* *corr*   10 spa-
 nus *P*   13 sint *Sab*   in *om* *Sab*   15 thesmophoria *P*
 16 graegis *P* *corr* *c*   17 pannychismi graues *Gel*: phanniciismi graue
 (graues *r*) *P* Phanniciis migraue *Sab* Pannychia? ni graue *Urs*
 20 dictent *Sab*   23 sed *Meursius*   24 uirgo *Sab*   27 absconditur
Sab *corr* in *err*   28 quo *P* *corr* *c*   filia *Sab*: filias *P*   esset
 ubinam *Sab*: sed tu uinam *P* ubinam *m s* XV   in *mg* ∴

conquirere: sumit faces geminas flammis comprehensas Aetnaeis, quibus sibi praelucens pergit ire quaesitum terrarum in regi-
25 onibus cunctis. in istius conquisitionis errore Eleusinos etiam peruehitur fines. pagi istud est nomen regione in Attica constituti. quinque illud temporis has partes incolebant terrigenae, quibus nomina haec fuerant: Baubo Triptolemus Eumolpus Eubuleus Dysaulus: boum iugator Triptolemus, capellarum Dysaulus custos, Eubuleus porcorum, gregis lanitii Eumolpus, a quo gens efluit Eumolpidarum et ducitur clarum illud apud Cecropios nomen et qui postea floruerunt caduceatores, hierophantae atque praecones. igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hospitio Cererem, adulatur obsequiis mitibus, reficiendi corporis rogat curam ut habeat, sitientis ardori oggerit potionem cinni, cyceonem quam nuncupat Graecia: auersatur et respuit humanitatis officia maerens dea nec eam fortuna perpetitur uoletudinis meminisse. comis rogat illa atque hortatur contra, sicut mos est in huiusmodi casibus, ne
f. 111^b fastidium suae humanitatis | adsumat: obstinatissime durat Ceres et rigoris indomiti pertinaciam retinet. quod cum saepius fieret neque ullis quiret obsequiis ineluctabile propositum fatigari, uertit Baubo artes et quam serio non quibat allicere ludibriorum statuit exhilarare miraculis: partem illam corporis, per quam secus femineum et subolem prodere et nomen solet

3 sqq. Clemens Alex. protr. 2, 20

1 comprehensas *Gel*: onere pressas *P* Aetnaeis *Gel*: etneis *P* etnehis *c* et etneis *Sab* 3 Eleusinos *Salm*: eleusionios *P* eleusinos *Sab*
 5 quinque *Liuiineius*: qui *P* atque *Heraldus* 6 treptolemus *P*
 7 Eubuleus...Triptolemus *om Sab* disa^ules *P* treptolemus *P*
 8 euboleus *P* greges *P corr* 9 Eumolpus *Sab, r*: euolpus *P*
 et gens *Gel* effluit *Canterus, Urs*: et fluit *P* fluit *Gel* ducit ? 11 hierofantae *P* eleusini *P* 14 reficiendi *Sab, r*: repiciendi *P* sitientis *Oehlerus*: sitiendi *P* sitiendi *Meursius*
 ardori *P* adoris *Salm* 15 cinni *scripsi*: cynum *P* cinnum *r, Elmenhorstius* quem *r* graecia *P* 16 fortuna *Gel*: fortunam *P*
 17 comis *Oehlerus*: communis *P* meminisse communis. rogat *uulgo* 18 ne *Sab*: ane *P* anus, ne *Heraldus* ut ne *Oehlerus*
 22 quibat *Sab, r*: quib. at *P* 23 exilarare *P* 24 sexus foemineam *Sab*

adquirere generi, tum longiore ab incuria liberat, facit sumere habitum puriorem et in speciem leuigari nondum duri atque hystriculi pusionis. redit ad deam tristem et inter illa communia quibus moris est frangere ac temperare maerores reteguit se ipsam atque omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus. atque pubi adfigit oculos diua et inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atque ebibit potionem, et quod diu nequiuit uerecundia Baubonis exprimere propudiosi facinoris extorsit obscenitas. calumniari nos improbe si quis forte hominum suspicatur, libros sumat Threicii uatis, quos antiquitatis memoratis esse diuinae, et inueniet nos nihil neque callide fingere neque quo sint risui deum quaerere atque efficere sanctitates. ipsos namque in medio ponemus uersus, quos Calliopae filius ore edidit Graeco et cantando per saecula iuri publicauit humano:

sic effata simul uestem contraxit ab imo
obiecitque oculis formatas inguinibus res:

† quas caua succutiens | Baubo manu — nam puerilis f. 112
ollis uultus erat — plaudit, contrectat amice.

tum dea defigens augusti luminis orbis
tristitias animi paulum mollita reponit:
inde manu poculum sumit risuque sequenti
perducit totum cyceonis laeta liquorem.

quid Erechthidae o cati, quid ciues Mineruii dicitis? hauet

13 sqq. l. c. 2, 21

1 generi, tum *Salm*: generi. cum *P* generi: eum *Sab* generi: eam *Gel*
genericum *Urs* genericum *Liucineus* 3 hystriculi *scripsi*: striculi

P redit ad *Sab*, *r*: redita | ad *P* redit ita ad *Stewechius*

6 affigit *Sab*: adfcit *P* specie *Sab*: species *P* 8 nequiuit *P*

uerucundia *P* 11 treicii *P* 13 sanctitates *Sab*: sanctitate *P*

14 uersus *Sab*: uersos *P* Calliopae *Hildebrandius*: calliope *P* Calliopes *Sab* greco *P* 15 cantandos *Orellius* iuri] generi

Urs 16 sinu *Lambinus* 17 formatas inguinibus *Sab*: formata

sanguinib. *P* 18 Baubus manu' *N. Heinsius* Baechi manu' *Ioannes*

Auratus 19 olli *Sab* amice *Gel*: amicae *P* contrectat

amice] conetata micae *Sab* 21 tristias *P corr* 22 poculum *Sab*:

poculum *P* risuque *Sab*: risuquem *P* 24 *Erechthidae* o cati

Pitheus: erithi deocati *P* *Erichtheo sati Sab* *Mineruii Sab*: mi-

nerui *P* auet *Sab*: habet *P*

animus scire, quibus sitis eloquiis tam periculosa negotia de-
 fensuri, uel artibus habeatis quibus tam confossis salutem dare
 personis uel rebus atque causis. non est ista falsa subscriptio
 nec delatione adpetimini calumniosa. Eleusiniorum uestrorum
 notae sunt origines turpes: produnt et antiquarum elogia litte- 5
 rarum, ipsa denique symbola quae rogati sacrorum in accep-
 tionibus respondetis 'ieiunauit atque ebibi cyceonem: ex cista
 sumpsi et in calathum misi: accepi rursus, in cistulam trans-
 27 tuli'. ergone, ut promunt sancta illa atque arcana mysteria,
 rapiuntur et rapiunt dii uestri, matrimonia copulant fraudibus 10
 adpetita furtiuis, ab repugnantibus et inuitis decus uirginitatis
 eripitur, imminentes nesciuntur iniuriae, quidnam raptis acci-
 derit ignoratur, amissa quaerunt ut homines et sub sole cla-
 rissimo cum lucernis et facibus orbis peragrant uastitatem?
 adficiuntur, aegrescunt, lugentium sumunt sordes et miseriarum 15
 insignia, atque ut animum commodare alimoniis possint uic-
 tuique sumendo, non ratio, non tempus, non sermo aliquis
 adhibetur grauis aut adfabilitas seria, sed propudiosa corporum
 f. 112^b monstratur | obscenitas obiectanturque partes illae quas pudor
 communis abscondere, quas naturalis uerecundiae lex iubet, 20
 quas inter aures castas sine uenia nefas est ac sine honori-
 bus appellare praefatis. quidnam quaeso spectaculi, quid
 in pudendis fuit rei uerendisque Baubonis, quod feminei sexus
 deam et consimili formatam membro in admirationem con-

1 tam *add c* 3 uel rebus *scripsi*: uulneribus *P* ista *Gel*:
 ita *P* subscriptio *Salm*: susceptio *P* suspectio *Lipsius* suspicio *Urs*
 5 notae sunt *scripsi*: notas et *P* turpes: produnt *scripsi*: produ-
 cunt turpes *P* produnt urbes uel produnt turpes antiquarum *Urs*
 Eleusiniorum uestrorum notae uel notas et origines producam *Meur-*
sius et *om Urs* 6 deniquae *P* rogatis *P corr* 7 ex
 cista *H. Iunius*: excita *P* 8 rursus, rursus *Urs* 9 promunt
Sab: pronunt *P* 11 furtius *P corr* a *Sab* 13 amissi
Gel quaerunt *Urs*: quaeruntur *P* queruntur *Zinkius* 14 uasti-
 tatem *Sab*: uastitate *P* 15 miserorum *Urs* 17 no^a ratio *P*
 sermo *Sab, r*: sero *P* 20 quas] atque *Urs* 22 spectaculi *Vah-*
lenus: in specuali *P* in specu tali *Sab* spectaculo in tali *Urs* in spectu
 tali *Stewechius* in specu anili *Zinkius* 23 rei uerendisque *Stewe-*
chius: reuerendisque *P* uerendisque *Canterus*

nerteret atque risum, quod obiectum lumini conspectuique
 diuino et obliuionem miseriarum daret et habitum in laetio-
 repentina hilaritate traduceret? o qualia, o quanta inridentes
 potuimus cauillantesque depromere, si non religio nos gentis
 et litterarum prohiberet auctoritas. iam dudum me fateor 25
 haesitare circumspicere tergiuersari, tricas quemadmodum
 dicitur conduplicare Tellenas, dum pudor me habet Alimuntia
 illa proferre mysteria, quibus in Liberi honorem patris phallos
 subrigit Graecia et simulacris uirilium fascinorum territoria
 euncta florescunt. quid sit istud, obscurum est forsitan, et qua
 fiat ratione disquiritur. quisquis istud ignoras, disce atque
 admiratus res tantas puris semper in sensibus meticolosa ob-
 seruatione custodi. cum inter homines, inquirunt, esset adhuc
 Nysius et Semeleius Liber, nosse inferos expetiuit et sub Tartari
 15 sedibus quidnam rerum ageretur inquirere: set cupiditas haec
 eius nonnullis difficultatibus inpediebatur, quod qua iret ac
 pergeret inscitia itineris nesciebat. Prosymnus | quidam exo- f. 113
 ritur ignominiosus amator dei atque in nefarias libidines satis
 pronus, qui se ianuam Ditis atque Acherusios aditus pollicetur
 20 indicaturum, si sibi gereret morem deus atque uxorias uolupta-
 tes pateretur ex se carpi. deus facilis iurat potestatis futurum
 ac uoluntatis se eius, sed cum primum ab inferis compos noti
 atque expeditionis redisset. uiam comiter Prosymnus edisserit
 atque in limine ipso prostituit inferorum. interea dum Liber
 25 Stygem Cerberum Furias atque alias res omnis curiosa in-
 quisiuione conlustrat. ex uiuentium numero index decedit atque

7 sqq. l. c. 2. 34

2 miserarum *P corr* in *add Sab* 4 nos gentis *Sab: nos-*
centis P 6 hesitare *P* circumspicere *Hildebrandius: circum-*
sciscere P circumhiscere *Sab* circumscribere *Zinkius* tergiuersari *Sab:*
 tergiuersa *P* 7 Alimontia *Salm: alimonia P* alimoniae *Sab, r* Ali-
 muntis *Pithoeus* 8 phallos *Salm: uallos P* ithyphallos *Sab*
 13 esset *Sab: essent P* 14 nysius *P* et Semeleius Liber *seclusit*
Zinkius Liber *seclusit Stewechius* 15 inquirere: sed *Sab: inqui-*
 reret et *P* 17 prosymnus *P* 19 acerusios *P* 20 gereret
Gel. r: gereret et P 21 carpit *P corr c'* 22 compos *Sab:*
 compos si *P* 23 expeditionis *Sab* redisset *P* prosum-
 nus *P* 25 omneis *Gel: omni P* 26 numero *Sab: numerũ P*
 index *Heraldus: index inde P* index ille *Gel* decedit *Urs: decidit P*

ex more sepelitur humano. emergit ab inferis Euius et recog-
 noscit extinctum ducem: qui ut fidem compleret pacti et iurandi
 solueret religione se iuris, locum pergit ad funeris et ficorum
 ex arbore ramum. ualidissimum praesecans dolat runcinat
 leuigat et humani speciem fabricatur in penis, figit super
 aggerem tumuli et postica ex parte nudatus accedit subdit
 insidit. lasciuia deinde surientis adsumpta huc atque illuc
 clunes torquet et meditatur ab ligno pati quod iam dudum in
 29 ueritate promiserat. ac ne quis forte a nobis tam impias ar-
 bitretur confictas res esse, Heraclito testi non postulamus ut
 credat nec mysteriis uolumus quid super talibus senserit ex
 ipsius accipiat lectione: totam interroget Graeciam, quid sibi
 uelint hi phalli, quos per rura, per oppida mos subrigit et
 f. 113^b ueneratur antiquus, inueniet causas | eas esse quas dicimus:
 aut si fuerit puditum ueritatem simpliciter explicare, quid
 obscurare, quid tegere causam ritus atque originem proderit,
 cum criminatio ipsa religionis in re sit? quid dicitis o gentes,
 quid occupatae, quid deditae templorum uenerationibus natio-
 nes? ad haecine nos sacra flammis exiliis caedibus atque
 alio genere suppliciorum compellitis et crudelitatis metu?
 hoscine nobis deos inportatis insinuatis infligitis, quorum
 similes nec uos esse neque alium uelitis quemquam sanguinis
 uobis gradu et iure familiaritatis adiunctum? potestisne im-
 pubibus et praetextatis uestris quas Liber induxerit pactiones
 suis cum amatoribus indicare? potestis uestras nurus, quin-

1 more <i>Sab, r</i> : mole <i>P</i>	sepelitur <i>Sab, r</i> : sepelitu <i>P</i>	**emer-
git <i>P</i>	Euius <i>Salm</i> : cuius <i>P</i>	euhiius <i>Sab</i> euhiius <i>Gel</i>
<i>Gel, r</i> : iurandis <i>P</i>	3 religione se <i>Gel</i> : religionis et <i>P</i>	2 iurandi
runcinat <i>Sab</i> : runcinat <i>P</i>	5 penis <i>Sab</i> : poenis <i>P</i>	6 et <i>Sab</i> : ex <i>P</i>
subdit <i>Sab</i> : subsidit <i>P</i>	7 subrigentis <i>r</i> luxuriantis <i>Sab</i>	10 testi
<i>Meursius</i> : ut testi <i>P</i>	13 hi phalli <i>Stewechius</i> : hii ualli <i>P</i> ityphalli	
<i>Sab</i>	14 antiquus <i>P</i>	eas <i>Canterus</i> : eas. eas <i>P</i> et eas res
<i>Salm</i>	17 cum <i>add Gel</i>	**criminatio <i>P</i>
plorum <i>P</i>	19 haecne <i>Sab</i>	18 deditae tem-
<i>Gel</i>	atque alio] ac reliquo <i>Urs</i>	20 alio <i>scripsi</i> : aliquo <i>P</i> reliquo
tatisne <i>P</i>	24 Liber <i>Sab, r</i> : libet <i>P</i>	23 potestisne <i>Sab</i> : potes-
trans <i>P</i>		25 uestras <i>Sab</i> : uel

immo uobis matrimonio coniugatas ad uerecundiam Baubonis
 impellere atque ad pudicas Cereris uoluptates? uultis nestri
 iuuenes sciant audiant discant, Iuppiter ipse qualis in unam
 extiterit atque alteram matrem? uultis adultae uirgines ro-
 5 bustique adhuc patres, idem iste in filiam qua luserit arte,
 cognoscant? uultis germanae iam feruidae atque ex isdem
 seminibus fratres eundem rursus accipiant concubitus, lectulos
 non esse aspernatum sororis? ita ergo non protinus ab huius-
 modi fugiendum diis longe ac ne inrepat in animum tam
 10 inpurae religionis obscenitas, audientia tota claudenda est? quis
 est enim mortalium tam pudicis moribus institutus, quem non
 ad huiusmodi furias deorum documenta proritent? aut quis
 suas comprimere | cupiditates a cognatis ualeat reuerendisque f. 114
 personis, cum apud superos sanctum nihil in libidinum uideat
 15 confusione seruatum? ubi enim primam perfectamque naturam
 intra fines constiterit iustos cupidinem suam non ualuisse fre-
 nare, cur non in promiscuos adpetitus effundat se homo et
 ingenua fragilitate praeceptus datus et magisterio sanctae diuini-
 tatis adiutus? iam dudum me fateor reputantem mecum in 30
 20 animo rerum huiuscemodi monstra solitum esse mirari, audere
 uos dicere quemquam ex is atheum inreligiosum sacrilegum
 qui deos esse omnino aut negent aut dubitent aut qui eos
 homines fuisse contendant et potestatis alicuius et meriti causa
 deorum in numerum relatos, cum si uerum fiat atque habeatur
 25 examen, nullos quam uos magis huiusmodi par sit appellatio-
 nibus nuncupari, qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis
 maledictionum et criminum quam si aperte hoc facere con-
 fessis maledictionibus coimbibissetis. deos esse qui dubitat
 aut esse omnino qui negat, quamuis sequi sententias inmanes

2 simpellere *P corr*   6 germanae *scripsi*: germanis (s *eras*) *P*
 feruidae *scripsi*: feruidi *P*   ^bisdem *P* iisdem *Sab*   8 aspernatum
Sab: aspernaturos *P*   *sororis *P*   9 ne *Sab*: nec *P*   11 quem
Sab, *r*: que *P*   16 intra *Gel*: inter *P*   17 im *P*   18 sanc-
 tae *P*   20 audere *Sab*: audire *P*   21 his *m s XV*, *Sab*   22 deos
 hos *Steweclius*   24 rerum *Meursius*   25 nullos *Gel*: nullius *P*
 26 quis *Sab*   28 coimbibissetis *Salm*: conbibissetis *P*   deus
P corr

opinionum uideatur audacia, sine ullius tamen insectatione personae fidem rebus non adcommodat inuolutis: et qui generis adseuerat eos fuisse terreni, quamuis eos priuet sublimitate caelitum, subsiciuis tamen adcumulat laudibus, siquidem illos diuinitatis ad meritum beneficiis autumat et uirtutum ad-

- 31** mirationibus subleuatos. uos uero, qui uindices et eorum conf. 114^b tenditis immortalitatis esse propugnatores, unum ex his | quem-
 piam praeteristis, transistis uestris maledictionibus inuulneratum? aut genus ullum est probri tam communi existimatione damnabile quod in eos conferre metueritis uel nominis saltem 10
 auctoritate tardati? quis caduca et mortalia corpora deos edidit amasse? non uos? quis illa furta dulcissima in alienis genialibus perpetrasse? non uos? quis cum matribus liberos, quis cum suis uirginibus rursus patres infaustos miscuisse concubitus? non uos? quis scitulos pusiones atque adultos uenus- 15
 tissimis lineis adpetitos esse inceste? non uos? quis abscisos, quis exoletos, quis uersipelles, quis fures, quis in uinculis habitos, quis in catenis, quis denique fulminibus adpetitos, quis uulneratos, quis obisse supremos dies, sepulturas etiam meruisse terrenas? non uos? cum igitur a uobis tot et tanta 20
 conflata sint deorum in contumelias crimina, audetis obicere nostri nominis causa numinum esse offensas mentes, cum iamdudum uos liqueat irarum esse tantarum reos et diuinae
32 indignationis auctores? sed erras, inquit, et laberis satisque te esse imperitum, indoctum ac rusticum ipsa rerum harum 25
 insectatione demonstras. nam istae omnes historiae, quae tibi turpes uidentur atque ad labem pertinere diuinam, mysteria

3 sublimitate <i>Sab</i> : sublimitates <i>P</i>	4 subscisiuis <i>Sab</i>	5 beneficiis <i>Sab</i> : nefeciciis <i>P</i>	autumat <i>Gel</i> : autumant <i>P</i>	7 propugnatores <i>Urs</i> : propagatores <i>P</i>	num <i>Urs</i>	esse propagatores unum ex his <i>in ras P</i>	11 tardati <i>Sab</i> : tradatis <i>P</i>	14 miscuissem <i>P</i>
<i>corr c'</i>	15 quis <i>Sab</i> : qui <i>P</i>	adulos <i>P</i>	<i>corr</i>	16 inceste <i>Hildebrandius</i> : iniuste <i>P</i>	inhoneste <i>Urs</i>	abscissos <i>Sab</i>	18 adpetitos <i>r</i> : apetitios <i>P</i>	appetitios <i>Sab</i>
<i>Gel</i>	23 liqueat <i>Sab</i> : que ad <i>P</i>	25 harum <i>addidi</i>	26 in sectatione <i>Sab</i>	demonstras <i>Sab</i> : demonstrans <i>P</i>	historiae <i>P</i>	<i>corr</i>	27 misteria <i>P</i>	<i>corr r</i>

in se continent sancta, rationes miras atque altas nec quas facile quiuis possit ingenii uiuacitate pernoscere. neque enim quod scriptum est atque in prima est | positum uerborum f. 115 fronte, id significatur et dicitur, sed allegoricis sensibus et
 5 subditiuis intelleguntur omnia illa secretis. itaque qui dicit 'cum sua concubuit Iuppiter matre' non incestas significat aut propudiosas Veneris complexiones, sed Iouem pro pluuiâ, pro tellure Cererem nominat. et qui rursus perhibet lasciuias eum exercuisse cum filia, nihil de foedis uoluptatibus loquitur, sed
 10 pro imbris nomine ponit Iouem, in filiae significatione sementem. sic et ille qui raptam Dite a patre Proserpinam dicit, non ut ris in turpissimos adpetitus uiraginem dicit raptam, sed quia glebis oculimus semina, isse sub terras deam et cum Orco significat foedera genitalis conciliasse feturae. consimili
 15 ratione et in historiis ceteris aliud quidem dicitur, sed intelligitur aliud, et sub uulgari simplicitate sermonis latet ratio secreta et altitudo inuoluta mysterii. argutiae sunt ut apparet 33 atque acumina haec omnia, quibus fulcire sollempne est malas in iudiciis causas, quinimmo, ut uerius dicam, sophisticarum
 20 disputationum colores, non quibus uerum sed imago et species ueri semper atque umbra conquiritur. nam quoniam rectas accipere lectiones pudet dedecet indecorum est, itum est in has partes, ut alia subiceretur res alii et in speciem decoris turpitudinis interpretatio cogeret. sed quid ad nos istud,
 25 an alii sensus aliaeque sententiae conscriptionibus uestris subsint? | nobis enim satis est, qui deos a uobis scelerate con- f. 115^b

5 dicit *Gel*: dicit *P*   11 raptam *P* *corr*   12 ut] uel *Gel*
 reris *Urs*: cereris *P*   turpissimos *Sab*: turpissimus *P*   13 gle-
 uis *P* *corr* *m s* *XV*   isse *Sab*: 'sse *P*   14 Orco *Sab*: origo *P*
 conciliasse *scripsi*: conciliare *P*   foeturae *Sab*: futurae *P*   16 late
P *corr* *c'*   ratio *P*   18 sollempne *P* *corr* *c'*   19 sofistica-
 rum *P*   20 disputationem *P* *corr* *c'*   non quibus *Sab*: non qui-
 bus non *P*   22 indecorum est, itum est *scripsi*: indecorum est (*in*
mg :.) *P* inclinatum est *Gel* decursum est *Salm* indecorum est, itum
Stewechi indecorat, itum est *Hildebrandius*   23 subiicerentur
Sab   decori* *P* decoris *c'*   24 interpretatio *P*   25 aliis *P*
corr   uestris *scripsi*: uanis *P*

tendimus impieque tractari, quod scriptum est, quod auditur accipere nec curare in abdito quid sit, cum contumelia numinum non in obscura sensuum mente sed in uerborum eminentium significatione teneatur. ac ne tamen uideamur inspicere quale sit istud quod dicitur nolle, primum illud a uobis, si modo commodare patientiam uultis, exquirimus [primum]: allegorico genere uel scripta haec esse uel eo demum modo intellegi oportere, unde est uobis cognitum uel unde intimatum? in consilium scriptores aduocauere uos? an tum in eorum pectoribus latitabatis, cum pro aliis res alias interiore ueritate operta subdebant? deinde si illi rationis alicuius causa et religionis metu mysteria illa conuoluere tenebrosa obscuritate uoluerunt, quantum uobis audaciae est, ut quod illi noluerunt uos uelitis intellegere, uos scire et cunctorum substernere notioni quod illi frustra uerbis minime uerum significantibus occulerunt? 15

34 sed ut uobis adsentiamur in fabulis his omnibus ceruas pro Iphigeniis dici, unde tamen uobis liquet, cum allegorias istas uel explanare uelitis uel pandere, eadem uos interpretari eademque sentire quae sub tacitis cogitationibus ipsis ab historicis sensa sunt nec per noces proprias, significationibus sed aliis explicata? 20 uos Iouis et Cereris coitum imbrem dicitis dictum telluris in gremium lapsum: potest alius aliud et argutius fingere et ueri f. 116 cum similitudine suspicari, potest aliud tertius, | potest aliud quartus atque ut se tulerint ingeniorum opinantium qualitates, ita singulae res possunt infinitis interpretationibus explicari. 25 cum enim rebus de oclusis omnis ista quae dicitur allegoria

6 primum *del Meursius* 7 gere *P corr m s XV* eo demum *scripsi*: eodem *P* 9 aduocauere uos? an tum *scripsi*: aduocare uos sutum *P* aduocare? uos scilicet tum *Sab* (in consiliumne uos scriptores) aduocare? uos scilicet tum *Urs* aduocare uos? aut tum *Salm*

10 interiore ueritate operta *scripsi*: inter ueritate capta *P* intercepta ueritate *Urs* 11 causa *addidi* 13 quid *Sab* uelitis *P corr r* 13 sq. intellegere, uelitis *Meursius* 15 minime *scripsi*: minus *P* 16 ceruas *Gel*: ceruos *P* 17 ifigeniis (ph et a m s XV) *P* 18 explanatis *Sab* uelitis *addidi* panditis *Sab* interpraetari *P* 19 sentiri *Sab* 21 caereris *P* 22 ueri maiori ? 23 aliud tertius *P* 24 tulerunt *P corr* 25 interpretationibus *P* 26 rebus de *scripsi*: rebus *P* e rebus *Gel* rebus ab *Hildebrandius* ista quae *Sab, r*: itaq. *P*

sumatur nec habeat finem certum in quo rei quae dicitur sit
 fixa atque immota sententia, unicuique liberum est in id quo
 uelit adtrahere lectionem et adfirmare id positum in quod eum
 sua suspicio et coniectura opinabilis duxerit. quod cum ita se
 5 habeat, qui potestis res certas rebus ab dubiis sumere atque
 unam adiungere significationem dicto quod per modos uideatis
 innumeros expositionum uarietate deduci? denique si adcom- **35**
 modum ducitis, etiam illud a uobis repetita interrogatione con-
 quirimus, omnesne has fabulas existimetis id est singulas totas
 10 ambifarias ac bilingues et uersipellis esse scriptas modis
 an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias uero multi-
 fidas atque allegorici tegminis superiectione uelatas? si enim
 ad finem a capite textus omnis expositionis et series obten-
 tionibus allegoricis clausa sunt, edissertate, monstrate, quid pro
 15 rebus singulis, quas unaquaeque eloquitur fabula, supponere
 debeamus et promere quasque in res alias atque intelligentias
 uocare. ut enim Iouem pro pluuia, Cererem uerbi causa pro
 terra uultis audire et pro Libera ac patre Dite submersionem
 seminis atque † iactu, ita dicere uos conuenit, quid pro tauro
 20 | debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira, f. 116^b
 quid sibi uelit Brimo uerbum, quid Iouis solliciti supplicatio,
 quid allegati caelites nec auditi, quid exsectus aries, quid
 exsecti arietis proles, quid satisfactio his facta. quid quae
 rursus gesta sunt libidine obsceniorum cum filia? consimiliter
 25 et in altera fabula Hennae nemus et flores quid sint, quid
 sumptus ignis ex Aetna comprehensaeque isto faces, quid pera-

1 quae <i>Sab</i> , <i>r</i> :	qui <i>P</i>	set <i>P</i> corr <i>c'</i>	2 quod <i>Sab</i>
3 uellit <i>P</i>	5 a <i>Sab</i>	8 ductis <i>P</i> corr <i>c'</i>	9 omnesne
<i>Heraldus</i> : omnes de <i>P</i>	his <i>c'</i> .	<i>Sab</i> dis <i>Meursius</i>	id est singulas
<i>del Meursius</i>	10 ambifarias <i>Sab</i> :	ambifarias <i>P</i>	11 ambiguum <i>P</i>
16 intelligentias <i>Sab</i> :	intelligentia <i>P</i>	17 uocare <i>Sab</i> :	uocare <i>P</i>
uebi <i>P</i> corr	18 Libera <i>r</i> , <i>H. Grotius</i> :	libero <i>P</i>	19 iactum <i>Sab</i> , <i>r</i>
21 uellit <i>P</i> corr	<i>Brimo Guil. Canterus</i> :	primo <i>P</i>	22 alli-
gati <i>P</i> corr <i>c</i>	23 que <i>P</i> corr <i>c'</i>	25 Hennae <i>Salm</i> :	henna <i>P</i>
Ennaea <i>Sab</i>	nemus <i>Sab</i> :	demus <i>P</i>	26 etna <i>P</i>
hensaeque <i>P</i>	istae <i>Sab</i>	conprae-	

gratio cum his orbis, quid Attica regio, quid Eleusinius pagus, quid Baubonis tugurium atque hospitium rusticorum, quid cyceonis significet potio, quid aspernatio potionis, quid nouatio et reuelatio pudendorum, quid spectaculi flagitiosa dulcedo et ex remediis talibus orbitatis obliuio comparata? quodsi pro his omnibus quod oporteat subici rerum immutatione monstratis, erit ut uobis ad sensum super tali adseueratione tribuamus: sin autem singula singulis neque potestis supponere nec alterum in sensum rerum uocare contextum, quid allegoricis obscuritatibus oneratis id quod simpliciter scriptum est et 10

36 communem ad intellegentiam publicatum? nisi forte dicetis non toto in historiae corpore allegorias has esse, ceterum partes alias esse communiter scriptas, alias uero dupliciter et ambifaria obtentione uelatas. urbana est ista subtilitas, set quibilibet brutis patens. nam quia cuncta quae scripta sunt in ex-15 peditissimum uobis est traducere inuertere deriuare, eligitis

f. 117 quaedam uestrae conuenientia uoluntati | et ex ipsis optinere contenditis nothas atque adulteras lectiones interiori esse superpositas ueritati. quod tamen ut uobis ita sese habere quemadmodum dicitis adnuamus, qui scitis aut unde cognos-20 citis, utra pars sit sententiis historiae scripta simplicibus, utra uero sit dissonis atque alienis significationibus tecta? potest enim fieri, ut quod uos existimatis sic esse aliter se habeat, ut quod aliter creditis conceptionibus aliis contrariisque prolatum sit. ubi enim dicitur in unius materiae corpore 25 pars esse allegorice scripta, indubitabili altera sermone rectoque, nec inest in re signum quo differitas indicari ambiguum

2 baubois *P corr c* rusticorum *Sab*: rustico *P rustica*
Salm 3 signifigest *P corr c'* potio *P corr c'* 8 singu-
 lis *Salm*: in singulis *P* supponere *Meursius*: opponere *P*
 nec ad *Gel* 9 alterum *om Gel* ad uerum *Meursius* in sensum
 add *Salm* allegoriis obscuratis *Sab* 10 oneratis *scripsi*: ho-
 nestis *P honestatis Hildebrandius* 12 caeterum *Sab*: *ceterum *P*
 14 sed *Oehlerus*: et *P at C. Barthius* 17 conuenientiae *Sab corr*
in err 18 nothas *Sab*: notas *P* interiori *Sab in err*: interi-
 ores *P interioris Sab* 19 superpositas *Sab*: superposita *P*
 23 potes *P corr* 24 aut *Sab* 26 *allegarice *P corr r* 27 diffe-
 rentia *Sab* iudiciari *P corr r* iudicari *Sab* ambiguum *P*
corr r

possit simpliciterque dictorum, tam potest quod simplex est ambiformiter dictum existimari quam quod ambigue scriptum est reclusis esse obtentionibus credi. quod quidem quo genere aut fiat aut fieri posse credatur, intellegere confitemur minime nos posse. inspiciamus enim quod dicitur hoc modo. in nemore, **37** inquit, Hennensi quondam flores Proserpina lectitabat uirago. integrum adhuc istud est et recta pronuntiatione prolatus: nam et nemus et flores quid sint, quid Proserpina, quid uirago, cunctis indubitabiliter notum est. emicuit Summanus e terris **10** curru quadriiugo uectitatus. simplex et hoc aeque est: nam quadrigae, currus atque Summanus interpretationem desiderant nullam. in prouisus Proserpinam rapuit et sub terras secum auexit. seminis, inquit, abstrusio raptione in Proserpinae nuncupatur. quid | accidit, quaeso, ut in aliud subito conuertere- **f. 117^b**

15 tur historia, semen Proserpina diceretur. ut quae uirago iamdudum florum in lectionibus habebatur, postquam sublata et rapta est, significationem coeperit habere sementis? Iuppiter, inquit, in taurum uersus concubitus matris suae Cereris appetiuit: ut expositum supra est, nominibus his tellus et labens **20** pluua nuncupatur. legem allegoricam uideo tenebrosis ambiguitatibus explicatam. irata Ceres est et exarsit et arietis proles pro poena atque ultione suscepit. hoc iterum uideo communibus in proloquiis promptum: nam et ira et [testes] satisfactio suis moribus et condicionibus dicta sunt. quid **25** ergo hic accidit, ut ab Ioue, qui pluua, et ab Cerere, quae appellata est terra, res transiret ad uerum Iouem atque ad

1 simpliciterque *P* quod *Sab*: quam *P* 5 nos *Salm*: non *P*
om Sab 6 Hennensi *Sab* lectitabat uirago *Urs*: lectitabat *P* ad
huc uirago lectitabat *Meursius* 9 Summanus *Sab*: submanus *P*
11 summanus (sum in sub *corr*) *P* interpretationem *P* desi-
derant *Sab*, *r*: desiderat *P* 12 terras *Sab*: terra *P* 13 ab-
strusio *Sab*, *r*: abstrusior *P* 14 alit *P* *corr* 16 sublata *I*
corr c' 18 concubitus *Sab*: concubitus *P* concubitus *c*
caeris *P* appetit *P* *corr c'* 20 pluua *P* lectionem ?
21 caeres *P* arietes *P* *corr c'* 23 testes *seclusit Zinkius* testibus
Vahlenus 24 suis *scripsi*: suis is *P* suis hic *Sab* nominibus
Urs dictionibus *Urs* 25 pluua *P* *corr* 26 uerbum *Meursius*

38 rerum simplicissimam dictionem? aut igitur debent allegorico genere omnia esse scripta et posita demonstrandaque uniuersa nobis, aut genere isto conscriptum est nihil, quoniam esse quod concretum quasi parte ex historia sit parte ex allegoria non uidetur. allegorico genere scripta sunt haec omnia. minime istud uidetur certum. qua quaeritis ratione, qua causa? quia omne quod gestum est et in alicuius operis euidencia constitutum conuersionem non potest in allegoricam duci; neque enim potest infectum esse quod factum est aut rei gestae natura in alienam potest degenerare naturam. numquid bellum Illiacum in Socraticam uerti condemnationem potest, aut pugna illa Cannensis proscriptio fieri crudelitasque Syllana? potest quidem proscriptio, quemadmodum | Tullius ludit, pugna dici appellarique Caunensis, sed quae gesta est dudum pugna, pugna esse non potest eademque proscriptio; neque enim quod gestum est potest aliud ut dixi quam id esse quod gestum est, aut in alienam migrare substantiam id quod in ui propria atque in sui generis qualitate defixum est. unde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarum conscriptiones? ex sollemnibus scilicet sacris atque initiorum mysteriis, uel quae statis fiunt temporibus ac diebus uel quae in abdito tradunt gentes moris proprii perpetuitate seruata. neque enim credendum est sine suis originibus haec esse, frustra atque inaniter fieri nec habere coniunctas primis institutionibus causas. pinus illa, sollemniter quae in matris infertur sanctum deum, nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Attis uirum demessis genitalibus abstulit et quam memorant diuam in solatium sui consecrauisse maeroris? phallorum illa fascinatorumque subrectio,

13 Cic. pro Rosc. Amer. 89

1 rerum] Cererem <i>Meursius</i>	2 demonstrandaque <i>P corr</i>
4 concretum <i>scripsi</i> : creditur <i>P</i>	historia <i>scripsi</i> : historiae <i>P</i>
sit parte ex allegoria <i>addidi</i>	6 qua quaeritis <i>Oehlerus</i> : quaeritis <i>P</i>
quaeritis qua <i>Sab</i>	7 constutum <i>P corr c'</i> constitutum est <i>Sab</i>
8 conuersione <i>Urs</i>	allegoriam <i>Urs</i>
14 pugna, pugna <i>Urs</i> : pugna <i>P</i>	15 eademque <i>Sab</i> : eadem eademque <i>P</i>
21 gentes (uel initiatis) <i>Urs</i> : genitis <i>P</i>	traduntur initiatis <i>Salm</i>
23 inaniter <i>Urs</i> : inania <i>P</i> inania <i>Sab, r</i>	25 deum <i>Meursius</i> : deae <i>P</i>
27 memorant* <i>P</i>	28 phallorum <i>Salm</i> : fallorum <i>P</i> ithyphallorum <i>Sab</i>

quos ritibus annuis adorat et concelebrat Graecia, nonne illius facinoris similitudinem refert quo se ab debito Liber liberauit? Eleusinia illa mysteria et sacrorum reconditi ritus cuius memoriam continent? nonne illius erroris quo in filiae conquisitione Ceres, fessa oras ut uenit ad Atticas, triticeas attulit fruges, Nebridarum familiam pellicula cohonestauit hinnulae et illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit? aut si | alia causa est, nihil ad nos istud, dummodo e causa f. 118^b cuncta ista confiant. neque enim credibile est nullis antecessentibus causis suscepta haec esse, aut insanire iudicandum 10 est Atticos, qui sibi ritum religionis adfinxerint conflatum rationibus nullis. quod si liquet et constat, id est si e rebus actis mysteriorum causae atque origines effluunt, in allegoricas species nulla possunt conuersione traduci. quod enim factum, 15 gestum est, infectum non potest fieri rerum prohibente natura. et tamen ut uobis ita se habere adsentiamur res istas, id est 40 ut historiae aliud uerbis sonent, nescio quid aliud more hario-lantium dicant, ita non animaduertitis, non uidetis, quanta istud dicatur et * cum ignominia fieri contumeliaque diuorum? 20 an iniuria grauior ulla potis est reperiri, quam terram et pluuiam uel quodlibet aliud — nihil enim refert quae fiat interpretatione conuersio — Iouis et Cereris dicere atque appellare concubitum et cum deorum criminibus labem imbris e caelo et telluris significare madorem? potest inreligiosius quippiam 25 uel existimari uel credi quam semina terris mersa uel quodlibet aliud — nihil enim similiter refert — raptum Proserpinae dicere et cum nota Ditis patris rei rusticae de opere proloqui? nonne milies optatius fuit elinguem fieri atque mu-

1 quos *P corr*   ritibus *P*   2 a *Sab*   Liber *add Sab*
5 caeres *P*   triticeas *P corr c'*   triticeas *Sab*   6 nebridantium ?
pelliculam *P corr*   hinnulea *Urs*   8 e causa *scripsi: causa P om*
Salm   11 rium *P corr*   affinxerint *Meursius: adfixerint P*
12 e rebus *Urs: rebus P*   13 efflunt *P corr*   15 infestum *P corr c'*
16 ita *Sab, r: ista P*   itas *P corr*   18 animaduertitis *P corr*
inpietate uel similem uocem ante quanta intercidisse putat *Zinkius*
19 lacunam signaui: intercidit u. c. insinuetur   20 potes *P corr*
21 interpretatione *P*   22 caereris *P*   24 madorem *P*   25 seminia
P corr   27 Ditis *Sab, r: diti P*   de opere *r: de operi P dei Sab*

tum, quam scaturiginem istam uocis et strepitum foedae loquacitatis emittere, quam deorum nominibus res appellare
 f. 119 turpissimas, quinimmo turpibus deorum factis negotia signifi-
 41 care uulgaria? antea mos fuerat in allegorica dictione hones-
 tissimis sensibus obumbrare res turpes et foeda prolata ho-
 nestorum conuestirier dignitate. at uero uobis auctoribus per
 turpitudinem dicuntur res graues et castitate pollentia obscenis
 commemorantur in uocibus, ut quod olim grauitas foedorum
 uerecundia contegebat nunc uerniliter turpiterque dicatur dig-
 norum elocutione mutata. quod in adulterio dicimus Martem,
 10 inquit, et Venerem Vulcani esse circumretitos arte, cupiditatem
 dicimus atque iram ui pressas consilioque rationis. quid enim
 prohibebat, quid obstabat, suis unamquamque rem uerbis et
 suis significationibus promere? immo quid urgebat, cum nescio
 quid indicare per commentarios et scripta uoluisses, nolle illud
 15 intellegi quod indicares, sed contrarias res simul una expositione
 suscipere, studium docere cupientis et nolentis ostendere ma-
 lignitatem? an deos adulteros dicere periculum habuit nullum,
 prolatio cupidinis atque irae linguam et os fuerat obsceno
 coinquinatura contactu? quod si utique fieret et allegoricae
 20 caecitatis obumbratio tolleretur, et facilis ad discendum res
 esset et deorum dignitas conseruaretur inlaesa. nunc uero cum
 dicitur in Martis et in Veneris uinctione uitiorum esse signi-
 ficata compressio, peruersissimae res duae simul isdem tem-
 poribus fiunt, ut et foedorum species intellectum subiciat ho-
 25

1 quam] atque Sab	foede P	2 emittere Stewechius: amit-
tere P	4 bulgaria P corr c'	allegoricas dictiones omisso in
Sab	5 obumbrari Meursius	foeda scripsi: foedas P
6 conuestirier Sab, r: conuectirier P		8 commemorantur Sab in err:
commorantur P	prauitas Salm	foedorum Meursius: foederum
P foedae rei Sab	9 contegebatur Sab	uerniliter r: uiriliter P
scurriliter Sab	dignorum] digna res Sab	13 unumquam-
que P corr c	14 urgebat eum Sab	15 uoluisses Salm: uolu-
isse P uoluisset Gel	16 indicaris sic Salm: indicare P indicaret	
Sab	18 ullum Meursius	19 *cupidinis P fuerat scripsi:
fuerant P	22 conseruaretur Sab: conseruatur P	25 ut Sab:
ui P	foedorum Meursius: foede rē P foedae rei Sab	

nestatis | et prius animum turpitudine quam religionis alicuius r. 119^b
 perstringat auctoritas. nisi forte dicetis — hoc enim solum restat. 42
 quod a vobis posse uideatur opponi — deos sua mysteria nolle
 ab hominibus sciri et ideo historias ambagibus esse allego-
 5 ricis scriptas. et unde vobis est liquidum, quod hominibus
 superi nolint sua mysteria publicari? unde illa vos scitis aut
 cur ea dissoluere in allego-
 10 riarum explanatione curatis? ad ex-
 tremum et ultimum quid sibi dii uolunt, ut honesta cum
 nolint, turpissima de se dici atque indecora patiantur? Attidem
 cum nominamus, solem, inquit, significamus et dicimus: sed
 si Attis sol est, quemadmodum commemoratis et dicitis, quis
 erit Attis ille, quem in Phrygia genitum uestrae produunt
 atque indicant litterae, quem passum esse res certas, fecisse
 item res certas, quem in spectaculis ludicris theatra uniuersa
 15 nouerunt, cui inter sacros cultus res uidemus fieri specialiter
 annuas nominatimque diuinas? utrumne ab sole ad hominem
 an ab homine ad solem uocabuli huius facta translatio est?
 si enim nomen istud principali erat ab origine solis, quid
 tandem de vobis sol aureus meruit, ut ei cum semiuero face-
 20 retis uocabulum istud esse commune? siu birquinum et Phry-
 gium est, quid Phaethontis genitor, pater huius luminis et
 claritatis admisit, ut absciso ab homine dignus uideretur uocari
 et augustior fieret euirati corporis nuncupatione signatus? sed 43
 quid sit istud, iam promptum est omnibus, nam quia talium
 25 scriptorum historiarumque uos pudet nec aboleri uidetis posse
 ea quae sunt | foede semel in commentarios relata, nitimini r. 120
 cohonestare res turpes atque omnibus argutiarum modis pro-
 rebus subditis uerborum inuertitis corrumpitisque naturas atque
 ut olim accidere male sanis adsolet, quorum turbida uis morbi

4 sciri *Sab*: scire *P*   7 explanationem *Sab*   8 dii *P*
 9 paciantur *P corr*   11 commemoratis *Canterus*: connumeratis *P*
 18 principali erat *Oehlerus*: principaliter *P*   ab *del Oehlerus* habet
Sab   originem *Sab*   quid *Sab*: qui *P*   20 esse commune?
 sin *Sab*: se communes in *P*   22 abscisso *Sab*   23 euirati *Sab*,
 r: et uirati *P*   24 quia *P*   dalium *P corr*   25 historiarumque
 uos *Sab*: historiarum quos *P*   26 relata *Sab*: relatae *P*   28 inuertit-
 tictis *P corr*   corrumpitisquae *P corr*   29 turbida *Sab*: turpida *P*

sensum atque intellegentiam depulit, confusa atque incerta iactatis et inanum per rerum figmenta bacchamini. esto: in Iouis et Cereris coetu inrigatio sit significata telluris, occultatio seminis patris in Ditis raptu, uina per terras sparsa distractis in uisceribus Liberi, cupiditatis et temeritatis compressio colli-
 44 gatio dicta sit adulterorum Veneris atque Martis. sed si fabulas has uultis more esse allegorico scriptas, quid ceteris fiet, quas non uidemus posse uersuras in huiusmodi cogi? quid enim subiciemus pro illis fluctibus, quos super aggerem tumuli Semeleiae subolis urigo contorsit? et quid pro illis Ganymedibus
 10 raptis atque in libidinum ministeria substitutis? quid pro illa conuersione formiculae, in quam Iuppiter maximus uastitatis suae liniamenta contraxit? quid pro cynis et satyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem se pella fraude induit perfida formarum uarietatibus ludens? ac ne de Ioue solo loqui
 15 uideamur uoluisse, in amoribus numinum reliquorum esse allegoriae quae possunt, quae in mercennariis condicionibus ac seruitutibus, quae in uinculis orbitatibus planctibus, quae in cruciatibus uulneribus sepulchris? in quo cum unam contrahere
 f. 120^b possetis culpam, conscriptione de superis tali addidistis, | ut
 20 dicitur, garo gerem, cum deorum nominibus appellauistis res turpes et uocabulis rursus deos rerum coinquinauistis infamium. quod si adesse hic eos aut esse illos uspiam cognitione indubitabili crederetis, in mentione illorum facienda praestringeret uos metus et tamquam uos audirent uestrasque acciperent
 25

2	baccamini P	3	coitu Sab	occultatio Gel: occupatio P
4	uina Sab: uina P	5	Liberi Sab: liberis P	compressio Sab:
	inpraessio P	6	adulteriorum Sab	9 fustibus Sab
	Sab: quod P	10	semeleiae Sab: semelectae (c eras) P	quos urigo
	Meursius: origo P		prurigo Urs	11 raptis L. Fruterius, Urs:
	partis P		ministeria P. Iunius: magisteria P	13 satyris Sab:
	saturis P	18	seruitutibus Sab in err: seruitutis P	19 sepulchris
	Sab: sepultis P	20	conscriptioni Urs	tali Sab: talia P
21	garo gerem] gangrenam Sab		gerrem Salm	22 conquinauistis
	Sab	23	us*pium P corr c'	24 crederetis Sab: dēretis (in mg
	·:) P	25	a'dirent P	

uoces ita credi oportuit et haberi in cogitatione defixum. apud enim homines officiosis religionibus deditos non ipsi dii tantum uerum etiam nomina debent esse deorum reuerenda, quantumque est in ipsis qui censentur his nominibus, tantum esse par est
 5 in eorum appellationibus dignitatis, da ueram iudicii formam, et 45
 in illa eritis reprehensionis parte, quod in usu sermonis uestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro uino, Cererem pro pane, Mineruam pro stamine, pro obscenis libidinibus Venerem, quae est enim ratio, ut cum
 10 suis censi appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum, et ea fiat numinibus contumelia quam nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat atque inuertat in friuolas? sed oratio sordida est, uerbis fuerit polluta si talibus, uerecundia * ac laude condigna! erubescitis panem et uinum nominare et pro coitu Venerem non
 15 metuitis dicere.

1 difixum *P corr c'*   4 his *P*   5 da] ad *Sab*   normam
Meursius   6 eritis *scripsi*: estis *P*   7 *pugna *P*   *aquis *P*
 8 panem *P corr*   staminem *P corr*   9 libidinis *Sab*   13 fri-
 bolas *P*   14 uerecunda *Salm*   lacunam *signaui*   ac om *Gel*
 haec *Meursius* o uel ecce *Oehlerus* ah *Vahlenus*   15 panem *Sab, r*:
 pane *P*   16 ARNOTII. LIBER QUINTUS EXP. INCIPIT LIBER SEXTUS |
 .FELICITER.

LIBER SEXTVS

f. 121 | Nunc quoniam summatim ostendimus, quam impias de diis
 1 uestris opinionum constitueritis infamias, sequitur ut de templis,
 de simulacris etiam sacrificiisque dicamus deque alia serie
 quae his rebus adnexa est et uicina copulatione coniuncta. in 5
 hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis
 adfigere, quod neque aedes sacras uenerationis ad officia con-
 struamus, non deorum alicuius simulacrum constituamus aut
 formam, non altaria fabricemus, non aras, non caesorum san-
 guinem animantium demus, non tura neque fruges salsas, non 10
 denique uinum liquens paterarum effusionibus inferamus. quae
 quidem nos cessamus non ideo uel exaedificare uel facere,
 tamquam impias geramus et scelerosas mentes aut aliquem
 sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum, sed
 quod eos arbitramur et credimus — si modo dii certi sunt et 15
 nominis huius eminentia praediti — honorum haec genera aut
 risui habere si rideant aut indigne perpeti si motibus exaspe-
 2 rentur irarum. ut enim noscatis, quid de isto nomine sentia-
 mus iudicique simus cuius, existimamus nos eos, si modo dii
 certi sunt, ut eadem rursus satiateque dicantur, cunctarum 20
 esse debere perfectarumque uirtutum, sapientes iustos graues,
 si modo nulla est culpa, quod eos laudibus adcumulamus hu-
 manis, intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis
 adicere quo illis integritas inoffensae beatitudinis compleatur,

3 insanias <i>Urs</i>	4 seriae <i>P corr c'</i>	7 affingere <i>Urs</i>	12 *ces-
samus <i>P</i>	15 deos <i>Sab</i>	17 indignae <i>P</i>	20 sociateque <i>Sab</i>
22 adculamus <i>P corr</i>	23 nec se . . . addicere <i>Stewechi</i>		se addi-
cere <i>Salm</i>	24 adicere <i>Vahlenus</i> : addicere <i>P</i> indigere <i>Gel</i>		quo <i>Urs</i> :
quod <i>P</i>			

ab adfectibus cunctis et cunctis perturbationibus | liberos non f. 121^e
 ira efferuere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem
 inrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere
 uoluptatem, non terrere portentis, non prodigiosas ostentare
 5 formidines, non uotorum debitis habere obnoxios et obligatos,
 nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pesti-
 lentias, non morbos corruptione aeris inducere, non adurere
 siccitatibus fruges, non caedibus interesse bellorum, non urbium
 stragibus, non aduersa his uelle, non illorum commoditatibus
 10 suffragari: sed, quod magnarum est mentium, pari pendere
 cunctos lance et indiuiduas cunctis beniuolentias exhibere.
 caduci enim generis et infirmitatis humanae est, contraria
 his agere: eosque quos tangat adfectio pati dolere deminui
 sapientium scita et pronuntiata definiunt nec posse aliter fieri,
 15 quin legibus mortalitatis adstricti sint qui sint ullis pertur-
 bationibus mancipati. quod cum ita se habeat, qui possumus
 iudicari deos habere contemptui, quos, nisi sunt recti et mag-
 narum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existi-
 mari nec potestatibus posse caelitibus applicari? sed templa illis 3
 20 extruimus nulla nec eorum effigies adoramus, non mactamus
 hostias, non tura ac uina libamus. et quid amplius possumus
 uel honoris eis attribuere uel dignitatis, quam quod eos in ea
 ponimus parte qua rerum caput ac dominum summumque
 ipsum regem, cui debent di una nobiscum, quod esse se sen-
 25 tiunt et uitali in substantia contineri? | numquid enim delu- f. 122
 bris aut templorum eum constructionibus honoramus? numquid
 ei hostias caedimus? numquid alias res damus, quas libare,
 profundere non est rationis expensae sed tracti per consuetu-
 dinem moris? etenim plena dementia est, necessitatibus tuis

2 ita *Sab*   excitari *Sab*: excitare *P*   8 cedibus *P*   9 stra-
 gibus *P*   10 suffragari *P corr*   mentium *P*   11 beneuo-
 lentias (ne ex ni *corr*) *P*   12 contraria his *Zinkius*: contrariis *P*
 13 egere *Sab*   *quos *P*   dolere *Urs*: dolore *P* dolorem *Sab*
 deminui* *P* diminui *Sab*   18 existimari *scripsi*: existere *P*
 19 coelitibus *Salm*: caelitus *P* coelitum *Gel*   24 dii una *Meursius*:
 diuina *P*   26 emplorum *P corr*   27 ei *Gel*: et *P*   cedi-
 mus *P*

potentiora metiri et quae tibi sint usui datoribus diis dare, et honorem istum, non contumeliam ducere. templa igitur, quaerimus, in deorum quos usus aut in rei cuius necessitatem aut dicitis esse constructa aut esse rursus aedificanda censetis? hiemalia sentiunt frigora aut solibus torrentur aestiuis, plu- 5 uialibus nimbis perfluunt, uentorum eos aut turbines uexant, incursionem pati periclitantur hostilem ferarum aut rabidos adpetitus, ut merito illos conueniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari? templa enim haec quid sunt? si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane 10 atque amplum: si deorum potentiam metiaris, successus quidam parui atque ut uerius eloquar genus angustissimum cauernarum paupertini cordis excogitatione suspensum. quorum si quaeris audire quis prior fuerit institutor, quis fabricator, aut Phoroneus, Aegyptius aut Merops tibi fuisse monstrabitur, aut 15 ut tradit in Admirandis Varro, Iouis progenies Aeacus. sint ergo haec licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus f. 122^b aut renideant aureis, splendeant hic gemmae | et sidereos euomant uariata interstinctione fulgores: terra sunt haec omnia et ex faece ultima uilioris materiae concreta. neque enim si 20 uos ea pretiis carioribus penditis, delectari credendum est his deos nec recusare nec spernere quo minus se saepiant et eorum obiectibus coerceantur inclusi. templum, inquit, hoc Martis est, hoc Iunonis et Veneris, hoc Herculis Apollinis. Ditis. quid est aliud dicere, quam domus haec Martis est, haec 25 Iunonis et Veneris, Apollo hic habitat, in hac manet Hercules, in illa Summanus? ita non prima et maxima contumelia est, habitationibus deos habere districtos, tuguriola his dare, con-

14 sq. Clemens Alex. protr. 3, 44

3 re <i>P corr c'</i>	4 constructa <i>Sab</i> : conscripta <i>P</i>	5 torrentur
<i>Sab</i> : terrentur <i>P</i>	6 perfluunt <i>Sab</i> : perfluunt ² <i>P</i>	11 potentia
<i>Salm</i>	14 institutor, quis <i>om Sab</i>	15 foroneus <i>P</i> Merops
<i>Sab in err</i> : merobs <i>P</i>	aut <i>add Canterus, Urs</i>	17 molibus
<i>Sab</i> : mobilibus <i>P</i>	19 interstinctione <i>Salm</i> : interstictione <i>P</i>	interstitione <i>Sab</i>
22 sepiant <i>Sab</i> : saepiunt <i>P</i>	23 obiectionibus <i>Sab</i>	
24 <i>sqq.</i> hoc Herculis . . . Veneris <i>om Sab</i>	26 in hoc <i>Sab</i>	27 in
<i>add Oehlerus</i> illo <i>Sab</i> ista <i>Sab</i>	summanus <i>P corr</i>	
28 districtos <i>Sab</i> : destructos <i>P</i>		

clauia et cellulas fabricari et eis existimare necessarias res esse, quae hominibus, felibus, quae sunt formiculis et lacertis, quae fugacibus, pavidis atque exiguis muribus? sed non, inquit. 4 idcirco adtribuimus diis templa tamquam unidos ab his im-
 5 bres uentos pluuias arceamus aut soles, sed ut eos possimus coram et comminus contueri, adfari de proximo et cum praesentibus quodammodo uenerationum colloquia miscere. sub axe enim nudo et sub aethereo tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt, et nisi de proximo admoueantur his preces, tamquam
 10 nihil dicatur. obstructi atque immobiles stabunt. atquin nos arbitramur omnem deum omnino, si modo nominis huius ui pollet, ex quacumque mundi parte quod quisque fuerit locutus, tamquam si sit praesens, audire debere, immo quod quisque conceperit | sub obscuris et tacitis sensibus, cognitione antici- f. 123
 15 pata praesumere, atque ut astra sol luna, cum supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt et ubique praesentes, ita quoque conuenit audientiam numinum nulli esse clausam linguae semperque esse praesentem, quamuis ad eam uoces regionibus ex distantibus confluant. hoc est enim pro-
 20 prium deorum, complere omnia ui sua, non partiliter uspiam sed ubique esse totos, non adesse non abesse, non cenatum ad Aethiopas pergere et post dies bis senos priuatum ad domicilium redire, quod si ita non erit, tollitur omnis spes opis et erit 5
 in dubio, audiamini ab dis necne, si quando res sacras caerimoniarum conficitis debitis. constituamus enim noscendae rei
 25 causa templum numinis alicuius esse apud Canarias insulas, eiusdem apud ultimam Thylen, eiusdem apud Seras esse, apud furuos Garamantas et si qui sunt alii quos ab sui notitia maria montes siluae et quadrini disterminant cardines: si
 30 omnes uno in tempore rebus diuinis factis, quod sua quosque

1 existimare <i>Urs:</i> existimari <i>P</i>	6 conturi <i>P corr c</i>	paesenti-
bus <i>P corr c'</i>	10 adquin <i>P</i>	16 ubique
**** <i>P</i>	17 ita quoque <i>Sub:</i> itaque <i>P</i>	20 sua non <i>in ras P</i>
21 **esse <i>P</i>	totus <i>P corr</i>	23 et <i>sup. uers. P</i>
21 audiamini <i>Urs:</i> audiamur <i>P</i>	dis (i in ii <i>corr</i>) <i>P</i>	24 au-
<i>Sub:</i> thyleni <i>P</i>		27 Thylē

necessitas rogare compellit, poscant *que de numine, referendi
 beneficii quatenam omnibus spes erit, si non undique ad se
 missam uocem deus exaudiet et erit ulla longinquitas, quo
 penetrare non possit auxilium poscentis oratio? aut enim nullis
 erit in partibus praesens, si usquam poterit aliquando non esse, 5
 aut aderit unis tantum, quoniam praebere communiter suum
 f. 123^b non potest atque indiscretus auditum. | atque ita perficitur, ut
 aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus re aliqua ad
 audiendas uoces non quierit aduolare, aut exauditi tantum-
 6 modo uni abeant soli, nihil egerint ceteri. quid quod multa 10
 ex his templa, quae tholis sunt aureis et sublimibus elata
 fastigiis, auctorum conscriptionibus conprobatur contegere cine-
 res atque ossa et functorum corporum sepulturas esse? nonne
 patet et promptum est aut pro dis immortalibus mortuos uos
 colere aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum 15
 delubra et templa mortuorum superlata sunt bustis? in histo-
 riarum Antiochus nono Athenis in Mineruio memorat Cecropem
 esse mandatum terrae, in templo rursus eiusdem, quod in arce
 Larisae est, esse conditus scribitur atque indicatur Acrisius,
 Erichthonius Poliadis in fano, Dairas et Immaradus fratres in 20
 Eleusinio consaepto, quod ciuitati subiectum est. quid Celei
 uirgines? non in Cereris Eleusinae humationis habuisse perhi-
 bentur officia? non in Dianae delubro, quod in Apollinis con-
 stitutum est Delii, Hyperoche Laodiceque, quas aductas illuc
 esse finibus ex Hyperboreis indicatur? in Didymaeo Milesio 25

10 sqq. l. c. 3, 44 sq.

1 rogare *Urs*: cogitarèt in *mg* ∴ *P* cogitare *Sab* lacunam sig-
 nauit que om *Sab* 7 at ita *Sab* 9 quiberit *P* corr
 13 corporum *scripsi*: esse corporum *P* esse del *Sab* in *err*
 14 diis *c'* 17 anchus *P* corr *c* cecropem *P* 19 est, esse
scripsi: esse *P* est *Sab* in *err* conditus *P* corr 20 erichtho-
 nius *P* Immaradus *scripsi*: inmarachus *P* inmarachus *c'* Immar-
 nachus *Sab* Immarus *Salm* 20 sq. in eleusinio *r*: in eleusino *P*
 Ineius in *Sab* in Eleusinis *Gel* 21 ciuitati *Sab*: ciuitatis *P* Celei
Gel, *r*: elei *P* 22 Eleusinae *Sab* humationis habuisse *He-*
raldus: humationibus *P* humatae habere *Gel* humationis sortitae *Urs*
 23 officia *Gel*: officio *P* constitu *P* corr *c* 24 Hyperoche
Hildebrandius: hyperochae *P* Hyperocha *Sab* Laodiceque *Gel*: lau-
 diceque (que ex quae) *P* Elaudiceque *Sab* 25 dydymeo *P*

Cleochum dicit habuisse suprema Leandrius funeris. Leuco-
 phrynae monumentum in fano apud Magnesium Dianae esse
 Myndius profitetur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quae
 Telmessi apud oppidum uisitur, Telmessum esse conditum
 5 uatem non scriptis constantibus indicatur? Ptolomaeus Age-
 sarehi de Philopatore quem edidit primo Cinyram regem Paphi
 cum familia omni | sua, immo cum omni prosapia in Veneris f. 124
 templo situm esse litterarum auctoritate declarat. infinitum
 est et immensum, quibus quique in fanis toto sint in orbe
 10 describere, nec exactam desiderat curam — quamuis poenam
 constituerit Aegyptus in eum qui publicasset quibus Apis
 iaceret absconditus — polyandria illa Varronis quibus templis
 contegantur quasque in se habeant superlati ponderis moles.
 sed quid ego haec parua? regnatoris in populi Capitolio 7
 15 qui est hominum qui ignoret Oli esse sepulchrum Vulcen-
 tani? quis est, inquam, qui non sciat ex fundamentum sedi-
 bus caput hominis evolutum non ante plurimum temporis aut
 solum sine partibus ceteris — hoc enim quidam ferunt — aut
 cum membris omnibus humationis officia sortitum? quod si
 20 planum fieri testimoniis postulatis auctorum, Sammonicus
 Granius Valerianus uobis et Fabius indicabunt, cuius Aulus
 fuerit filius, gentis et nationis cuius. cur manu seruuli uita
 fuerit spoliatus et humane, quid de suis commenerit ciuibus,
 ut ei sit abnegata telluris patriae sepultura. disciscetis etiam.
 25 quamuis nolle istud publicare se fingant, quid sit capite re-
 tecto factum nel in parte qua areae curiosa fuerit obscuritate

1 Cleomachum *Urs* Clearchum *Mearsius tanquam e codice* Le-
 andrus *Sab in err* Leucophrynae *Gel: leucofryne P* 3 mendius
P corr 4 Telmessum *Sab, r: termessum P* 5 Agesarehi Ptolomaeo
Sab Agesarchus Ptolomaeo *in err* 6 Philopatore *Sab: filopatore*
P filopatore r Cinyram *Sab: cynera P cynira r* Paphi *Sab:*
papi P 8 esse *Sab: est P* 9 et *Sab: et in et P* 10 ex-
 actam *P* quam *Gel* 11 Aegyptius *Sab* 12 barronis *P*
 14 in] ipsum *Zinkius* Capitolio *Sab in err: capitolium P*
 15 quis *Sab in err* Oli *Salm: toli P* 20 postulatis *P*
 21 Valerius Antias *Urs* Aulus] Tobus *Sab Tulus in err* 22 cur manu
 seruuli *Zinkius: germani seruuli P* ut a germani seruulo *Gel* ut a ger-
 mani seruuli *Salm* cuius manibus seruuli *Rigaltius* 24 patriae *Gel:*
patientiae P paternae *Hildebrandius* 25 retecto *Zinkius: relecto P*
resecto Sab in err 26 areae *Zinkius: rei P* arcis *Hildebrandius*

conclusum, ut immobilis uidelicet atque fixa obsignati omnis
 perpetuitas staret. quod cum opprimi par esset et uetustatis
 obliteratione celari, compositio nominis iecit in medium et cum
 suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testifica-
 f. 124^v tione procedere, nec erubuit ciuitas maxima et numinum | cunc- 5
 torum cultrix, cum uocabulum templo daret, ex Oli capite
 8 Capitolium quam ex nomine Iouio nuncupare. satis igitur ut
 opinor ostendimus templa diis immortalibus aut inaniter esse
 constructa aut contra decus et potentiam creditam contumeliosis
 opinationibus fabricata. sequitur ut de signis aliquid simula- 10
 crisque dicamus, quae multa arte componitis et religiosa obser-
 uatione curatis. qua in parte si fides est ulla, constituere apud
 nos ipsos nullis considerationibus possumus, utrumne istud
 serio et cum proposito faciatis graui an ridendo res ipsas puerili
 alucinatione ludatis. si enim certum est apud uos deos esse, 15
 quos remini atque in summis caeli regionibus degere, quae
 causa, quae ratio est, ut simulacra ista fingantur a uobis, cum
 habeatis res certas, quibus preces possitis effundere et auxilium
 rebus in exigentibus postulare? sin autem non creditis aut, ut
 mediocriter dicatur, ambigitis, etiam sic ratio quaenam est 20
 dubiorum fingere atque instituere simulacra et quod esse non
 credas uentosa imitatione formare? an numquid dicitis forte,
 praesentiam uobis quandam his numinum sub exhiberi simu-
 lacris, et quia deos uidere non datum est, † eos insolidi et
 munia officiosa praestari? hoc qui dicit et adserit deos esse 25
 non credit, nec habere conuincitur suis religionibus fidem cui
 opus est uidere quod teneat, ne inane forte sit quod † obscurum
 9 non uidetur. deos, inquitis, per simulacra ueneramur. quid
 ergo? si haec non sint, coli se dii nesciunt nec inperitiri a uobis

1 obsignati P	omnis Gel: hominis P	4 fecit P	6 Oli
Salm: soli P Toli Sab	8 esse Gel: iis esse P	his esse Sav	
12 fidis P corr c'	14 propositos P corr	grauia P corr	
18 preces P	22 formare Sab: formari P	23 exhiberi Gel:	
exhibere P (subexhibere Sab)	24 eos insolidi et] eos ita coli et Gel		
eorum in similitudinem Urs	eos ita coli, iis et Heraldus	eos sic coli,	
iis et Salm eis sic solum licere ?	26 regionibus P corr c'	27 ob-	
scurum] oculorum ui ?			

| ullum sibi existimabunt honorem? per trames ergo quosdam f. 125
 et per quaedam fidei commissa. ut dicitur. uestras sumunt atque
 accipiunt cultiones, et antequam ii sentiant quibus illud debe-
 tur obsequium, simulacris litatis prius et uelut reliquias quas-
 5 dam aliena ad illos ex auctoritate transmittitis. et quid fieri
 potis est iniuriosius contumeliosius durius, quam deum alterum
 scire et rei alteri supplicare? opem sperare de numine et nullius
 sensus ad effigiem deprecari? nonne illud est, quaeso, quod in
 uulgaribus prouerbiis dicitur, fabrum caedere cum ferias fullo-
 10 nem, et cum hominis consilium quaeras, ab asellis et porculis
 agendarum rerum sententias postulare? et unde nouissime 10
 scitis, an simulacra haec omnia quae dis immortalibus uicaria
 substitutione formatis similitudinem referant habeantque diui-
 nam? potest enim fieri, ut barbatus in caelo sit qui esse a
 15 nobis effingitur leuis, potest ut senectute prouectior cui puerilem
 commodatis aetatem, potest ut hic flauus sit *** qui in ueritate
 habeat oculos caesios, displosas ut gestitet nares quem esse
 uos facitis figuratisque nasicam. neque enim rectum est dicere
 aut appellare simulacrum quod non pariles lineas principali ab
 20 ore traducat: quod esse planum et certum manifestis poterit
 ab rebus agnoscī. nam cum omnes homines teretem esse solem
 indubitabili luminum contemplatione uideamus, os illi uos
 hominis et mortalium corporum liniamenta donastis. luna
 semper in motu est et ter denas facies | in restitutione accipit f. 125^b
 25 menstrua: uobis ducibus et figuratoribus femina est, uultuque
 est uno quae per habitus mille cottidiana instabilitate mutatur.
 intellegimus omnes uentos aeris esse fluorem pulsī et mundanis
 rationibus concitati: per uos hominum formae sunt bucinarum
 animantes tortus intestinis et domesticis flatibus. inter deos
 30 uidemus uestros leonis toruissimam faciem mero oblitam minio

3 hii <i>P</i> hi <i>Sab</i>	6 pote <i>Sab</i>	8 deprecari <i>P</i>	9 caedere
<i>Sab</i> in <i>err</i> : cadere <i>P</i>	11 nobissime <i>P</i> <i>corr</i>	12 diis <i>c</i>	
14 barbatus <i>Sab</i> : barbarus <i>P</i>	15 effingitur <i>Sab</i> : effigitur <i>P</i>		
16 <i>lacunam signaui</i>	21 a <i>Sab</i>	teretem <i>Sab</i> : teretum <i>P</i>	
23 donatis <i>Sab</i>	27 pulsos <i>Sab</i>	28 concitatos <i>Sab</i>	b ^{ci} -
narum <i>P</i>	29 tortos <i>r</i>	30 uestros <i>om</i> <i>Sab</i>	leonis <i>Salm</i> :
leones <i>P</i>	toruissima facie <i>Sab</i>	oblitam <i>Salm</i> : oblita <i>P</i>	

et nomine † frugiferio nuncupari. si simulacra haec omnia
 superiorum sunt imagines numinum, ergo et in caelo habitare
 dicendus est deus talis, ad cuius formam et speciem simulacri
 huius similitudo directa est, et uidelicet ut hic iste, ita illic
 ille sine reliquo corpore persona est et facies sola, fremibundus
 hiatibus toruis, dirus sanguineo de colore, † malum dentibus
 suis comprimens atque ut olim fessi canes linguam ore de
 patulo † puetuitate proiciens. quod si utique non est, ita
 ut omnes existimamus non esse, quatenam tanta audacia est,
 formam tibi quam uolueris fingere ac dicere esse simulacrum
 11 dei quem probare non possis ulla esse in parte naturae? ridetis
 temporibus priscis Persas fluuios coluisse, memorialia ut indi-
 cant scripta, informem Arabas lapidem, acinacem Scythiae
 nationes, ramum pro Cinxia Thespios, lignum Icarios pro Diaua
 indolatum, Pessinuntios silicem pro Deum Matre, pro Marte
 Romanos hastam, Varronis ut indicant Musae, atque, ut Aeth-
 lius memorat, ante usum disciplinamque fictorum pluteum
 f. 126 Samios pro Iunone: et abstinetis a risu, cum pro diis | immor-
 talibus sigilliolis hominum et formis supplicatis humanis?
 quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis, nec praeter haec
 quicquam uim creditis habere diuinam. quid dicitis, o isti?
 ergone dii caelites habent aures et tempora, ceruices occipitium

11 sqq. l. c. 4, 46

1 frugiferio *P* frugi serio *Sab* Frugiferi *Salm* *θηρίον* in altera scrip-
 turae parte latere uidetur 2 superiorum *Urs*: superiorum *P* 5 sq.
 fremebundis hiatibus, toruis rictibus *Salm* 6 toruidis *P* sanguinea
Salm fremebundus, hiatibus toruidis dirus, sanguineo uulgo
 de colore *Canterus*: decotōro (in *mg* ∴) *P* de gutture *Gel* de ceroto
Rigaltius decolor ore *Graeuus* malam? 7 saeuus *C. Barthius*
 ut olim *add c* in lacuna fessi *Sab*: fesi *P* linguam *Sab*: un-
 quam *P* 8 pituitate *Sab* potus auuiditate *Salm* si *Gel*: sic *P*
 10 ac dicere *P. Scriuerius*: accidere *P* ac credere *Sab* 12 memo-
 rialia *Salm*: memorialia *P* 13 lapidem *Sab* in *err, r*: lapide *P*
 14 nationes *Gel*: nationis *P* cinxia *P* thaespios *P* Pro-
 cinxi athaespios *Sab* Icarios *Canterus, Urs*: carios *P* 15 matre
Sab: matre *P* Marte *Sab*: matrē *P* 16 Aethlius *Canterus*,
Urs: etheclius *P* Ethedius *Sab* 17 pluteum *Canterus, Urs*: pute-
 um *P* 18 abstinetis *Sab*: abstinētis *P*

spinam lumbos latera poplites nates suffragines talos membraque alia cetera, quibus constructi nos sumus et quae prima in parte paulo plenius dieta sunt et scripto uberiore prolata? utinam liceret introspicere sensus uestros recessusque ipsos mentis, quibus varias uoluitis atque initis obscurissimas cogitationes: reperiremus et uos ipsos eadem sentire quae nos neque alias gerere super numinum figuratione sententias. sed studiis facere quid perniciosius possumus, quid intentantibus gladios nouasque excogitantibus poenas? minantes adseritis malam scientissimi causam, et quod semel sine ratione fecistis, ne uideamini aliquid aliquando nescisse, defenditis meliusque putatis non uinci quam confessae cedere atque adnuere ueritati. ex huiusmodi causis illud etiam uobis conuenientibus consecutum est, ut in deorum corporibus lasciuiae artificum luderent darentque his formas quae cuilibet tristi possent esse derisui. itaque Hammon eum cornibus iam formatur et fugitur arietinis, Saturnus eum obunca falce custos ruris, ut aliquis ramorum luxuriantium tonsor, cum petaso gnatus Maias, tamquam uias adgredi praeparet et solem pulueremque declinet.

20 Liber membris cum mollibus et languoris feminei dissolutissimus laxitate, Venus nuda et aperta, | tamquam si illam dicas f. 126^b publicare, diuendere meritorii corporis formam, cum pilleo Vulcanus et malleo, manu liber sed dextera ut fabrili expeditioni succinetus, cum plectro et fidibus Delius, citharistae gestus seruans, cantaturi et nenias histrionis, cum fuscina rex maris, tamquam illi pugna sit gladiatorii obeunda certaminis: neque ullum est reperire figmentum alicuius numinis, quod non habitus

1 lumbo <i>P</i> corr	suffragines <i>Gel</i> : suffraginem <i>P</i>	3 prolata
<i>Sab</i> : prolato <i>P</i>	4 liceret <i>Sab</i> : licere et <i>P</i> et <i>expuncti r</i>	
6 que <i>P</i>	8 quid intentantibus <i>Gel</i> : quod intentantibus <i>P</i>	
9 minantes <i>Oehlerus</i> : animantis <i>P</i>	amentes <i>Meursius</i>	11 aliquid
<i>addidi</i>	13 conibentibus <i>P</i>	14 artificum <i>Sab</i> : arteficium <i>P</i>
15 isse <i>P</i> corr <i>e'</i>	17 custos ut ruris aut aliquis ramorum <i>Urs</i> custos ruris ut aliquis, ramorum <i>Salm</i>	20 languoris <i>scripsi</i> : liquoris <i>P</i>
21 nud ^a <i>P</i>	illam <i>Sab</i> : illa <i>P</i>	22 publicare (<i>in mg</i> .:) <i>P</i>
23 liber sed] librans <i>Cannegieterus</i>	ut <i>scripsi</i> : et <i>P</i>	expeditioni <i>Stewechius</i> : expeditione <i>P</i>
25 rex <i>Sab</i> : ex <i>P</i>	21 citharistae <i>Sab</i> : citharista <i>P</i>	

certos ferat fabrorum liberalitate donatos. ecce si aliquis uobis nescientibus et ignaris rex urbanus et callidus ex foribus suis Solem tollat et in Mercurii transferat sedem, Mercurium rursus arripiat atque in Solis faciat commigrare delubrum — uterque enim a uobis glaber atque ore compingitur leui — detque huic radios, Solis capiti petasunculum superponat: quibus modis internoscere poteritis, utrumne Sol iste sit an ille Mercurius, cum habitus uobis deos, non oris soleat proprietates indicare? consimili rursus translatione si nudo Ioui cornua detrahat et Martis temporibus adfigat, Martem armis spoliet et his rursus circumcludat Hammonem: interstinctio fieri quae poterit singulorum, cum qui Iuppiter fuerat idem possit existimari Mars esse et qui Mauors fuerat subintroire speciem Iouis possit Hammonis? usque adeo ludus est simulacra ista confingere, nomina illis tamquam propria dedicare, quibus si habitum detrahas, tollatur cognitio singulorum, deus pro deo credi, alter uideri pro altero, immo pro utroque uterque possit existimari.

13 sed quid ego dis datas falces et fuscinas rideo, quid cornua, f. 127 | malleos et galeros, cum simulacra quaedam sciam certorum ferre hominum formas et infamium liniamenta meretricum? **20** quis est enim qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadii ad corporis similitudinem fabricatos? quis Praxitelen nescit, Posidippi si relegat *, ad formam Cratinae meretricis, quam infelix perditae diligebat, os Veneris Cnidiae † sollertiarum coegisse certamine? sed sola est haec Venus, cui de scorti uultu **25** translaticium decus auctum est? Phryna illa Thespiaca, sicut illi referunt qui negotia Thespiaca scriptitarunt, cum in cacumine ipso esset pulcritudinis, uenustatis et floris, exemplarium fuisse perhibetur cunctarum quae in opinione sunt Venerum

21 sqq. l. c. 4, 53

6 petasunculum Sab: petasioculum P	11 interstinctio 'alios'
scripsisse dicit Orellius: interstitio P	15 numina Meursius
18 diis c	20 ferre scripsi: esse P
liniamenta P	liniamenta Sab: laniam-
21 Alcibiadii scripsi: alcibiadi P	Alcibiadis Sab Alcibi-
adei Salm	23 Posidippum Gel
relegat Sab: religat P	
lacunam signavi: Cnidiaa intercidisse uidetur	Cratinae Urs:
gratinae P	24 perditae P
cnidiae r: cindiae P	gnidiae Sab
sollerti aliarum Urs	26 auctum Sab: actum P
Phrynae sic Sab	
in err: phryna P Phyrne Sab	27 negotia seclusit Urs
cacumine Puteanus: acumine P	culmine Urs

siue per urbes Graias siue iste quo fluxit amor talium cupiditasque signorum. itaque artifices omnes ipsis isdem qui temporibus extiterunt quibusque primas dabat exprimentarum similitudinum ueritas omni cura studioque certabant filum capitis
 5 prostituti Cythereia in simulaera traducere, ardebant artificum
 † scita alterque alterum nuncere contentiosa aemulatione quaerebant, non Venus ut augustior fieret sed ut Phryna pro Venere staret. atque ita perducta est res eo ut pro diis immortalibus
 10 sacra meretricibus fierent et infelix religio signorum fabricationibus falleretur. inter significes ille memoratus Phidias et primus, cum Olympii formam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei digito PANTARCES inscripsit PULCHER —
 nomen autem fuerat amati ab se pueri atque obscena cupiditate
 | dilecti — neque ullo metu est aut religione commotus deum f. 127^b
 15 nomine prostibuli nuncupare, quinimmo exoleta Iouis numen simulaerumque sacrare. usque adeo ludus est et puerilis affectio sigillaria ista formare, adorare pro dis ea, sanctitatibus accumulare diuinis, cum ipsos uideamus artifices in effingendis
 20 his ludere et libidinum propriarum monumenta sancire. quid est enim, si quaeras, cur Phidias ludere ac lasciuire dubitaret, cum ante paululum temporis Iouem ipsum quem fecerat sciret aurum fuisse, lapides atque ossa informia disparata confusa
 25 seque horum omnium congregatorem atque uinctorem, habitus eis per se datos membrorum similitudine fabricata et, quod inter omnia primum est, sui esse beneficium numeris, quod
 natus [per se] * esset atque in rebus adoraretur humanis? libet 14
 in hoc loco, tamquam si omnes adsint terrarum ex orbe nationes, unam facere contionem atque in aures haec omnium

1 iste *Meursius*   4 filum *Sab*: filium *P*   5 chytorea *P*
 6 scita] caela ?   7 Phryne *Gel*: fryna *P* Phyrne *Sab*   10 fidi-
 as *P*   et *Gel*: est *F*   12 Pantarces *Urs*: pantarches *P*
 15 exoleta *Sab*: exileto *P*   16 puerilis *Sab*: puer his *P*   17 diis c
 ea] et *Urs*   sancti talibus *Sab*   20 fidias *P*   22 diis parata c.
Sab corr in err   23 sq. habitu eis per se dato *Urs*   24 mem-
 brorum *scripsi*: in membrorum *P*   in membrorum similitudinem
Zinkius   26 per se *seclusi*   *lacunam signauit*: intercuisse uiden-
 tur haec *Olympius Iuppiter*   adnotaretur *Urs*

communiter audienda depromere. quidnam est istud, homines,
 quod ipsi uos ultro in tam promptis ac perspicuis rebus uo-
 luntaria fallitis et circumscribitis caecitate? discutite aliquando
 caliginem regressique ad lumen mentis intuemini propius et
 uidete istud quod agitur quale sit, si modo retinetis ius uestrum 5
 atque in finibus uobis datae rationis consiliique uersamini. simu-
 lacra ista quae uos terrent quaeque templis in omnibus pro-
 strati atque humiles adoratis ossa lapides aera sunt, argentum
 aurum testa, lignum sumptum ex arbore aut commixtum
 f. 128 glutinum gypso, ex ornatibus fortas[se meretriciis aut ex mu- 10
 liebri mundo, camelinis ex ossibus aut ex Indici animalis dente,
 ex caccabulis, ollulis, ex candelabris et lucernis aut ex aliis
 obscenioribus uasculis congesta, conflata in has species ducta
 sunt atque in formas quas cernitis exierunt, fornacibus incocta
 figulinis, ex incudibus et malleis nata, grosis rasa, discobinata 15
 de limis, serris furfuraculis asciis secta dolata effossa, tere-
 brarum excauata uertigine, runcinarum leuigata. de planis. ita
 iste non error est, non ut proprie dicatur amentia, deum
 credere quem tute ipse formaris, subplicare tremibundum fa-
 bricatae abs te rei, et cum scias et certus sis tui esse operis 20
 et digitorum partum, pronum in faciem ruere, opem rogare
 suppliciter aduersisque in rebus atque in temporibus asperis
 15 propitii numinis fauore succurrere? ecce si aliquis ponat in
 medio aes rude atque in opera nulla confectum, argenti massas
 indomiti infectumque aurum, lignum, lapides atque ossa resque 25
 alias ceteras quibus signa consueta sunt et numinum simulacra
 constare, immo si aliquis ponat in medio conlisos deorum uul-
 tus, confracta atque inminuta simulacra iubeatque uos idem

4 propius *Sab, r:* proprius *P*   6 uobis *Urs:* his *P*   11 camel-
 linis *P*   12 cacabulis *Sab, r:* caecabulis *P*   15 grosis *Sab*
 grosis *Gel*   descobinata limis *Gel*   16 furfuraculis *Salmasius ad*
Solin. p. 774: furfuraculeis *P* furfuribus aculeis *Sab* furficibus aculeis *Gel*
 forcipibus aculeis *Urs* perforaculis *Salm*   asciis *Sab in err:* asceis *P*
 18 propriae *P corr*   21 partum *Urs:* partē *P* artem *Gel* per artem
Klussmannus   23 fauore (u ex b) *P* fauores *Gel, Meursius* fauorem
Salm   accurrere *Gel* acquirere *Meursius*   24 confectum *scripsi:*
 coniectum *P*   25 infectum *Sab*   27 conlisos *scripsi:* conli-
 sorum *P*   28 confracta *Rigaltius:* conflata *P*   item *Hilde-*
brandius

frustis hostias et fragminibus caedere, informibus massis sacra
 et munia impertire diuina: audire a uobis exposcimus, facturine
 istud sitis an contra quam imperabitur recusaturi? fortasse
 dicetis: qua causa? quia nemo est in rebus humanis tam stolidus
 5 caecus, qui argentum aes aurum gypsum ebur argillam
 deorum in numerum referat ipsaque | per se dicat uim habere f. 128^b
 atque optinere diuinam. quaenam est ergo ratio, ut si omnia
 haec corpora intacta atque infecta permanserint, careant ui
 numinis atque auctoritate caelesti: ea formas si accipiant
 10 hominum, si auriculas nasos buccas labra oculos cilia, con-
 tinuo dii fiant et in ordinem caelitem referantur et censum?
 nouitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adiectione ipsa
 cogamini aliquid eis credere diuinitatis maiestatisque conlatum?
 in aurum aes mutat aut testulae uilitatem in argenteam cogit
 15 degenerare materiam? quae insensilia fuerunt paulo ante, facit
 ut sint uiua et spiritali agitatione moueantur? si quas foris
 habuere naturas eas omnes retinent simulacrorum in corpori-
 bus constituta, stupiditas quae tanta est — detrecto enim dicere
 caecitatem — rerum existimare naturas formarum qualitate mutari
 20 et accipere numen ex habitu quod in primigenio corpore iners
 fuerit et brutum et sensus mobilitate priuatum. itaque imme- **16**
 mores et obliui, simulacrorum substantiae atque origines quae
 sint, rationale homines animal et sapientiae munere consiliique
 donatum coctilibus testis succumbitis, aeris lamminas adoratis,
 25 elephantorum ab dentibus secundas poscitis uoletudines, ma-
 gistratus imperia potestates uictorias acquisitiones luera, messes
 optimas feracissimasque uindemias, et cum pateat, luceat,
 rebus fieri uerba cum brutis, exaudiri nos remini ipsique
 uos ultro credulitatis uacuae circumscriptione traducitis? o
 30 utinam liceret in simulacri alicuius medias introire | pendigi- f. 129
 nes, immo utinam liceret Olympiacos illos et Capitolinos Ioues

1 frustis *Sab* in *err*: frustis *P*   2 munia *P*   6 refera *P*
corr c   9 ea *Sab*: eas *P*   11 fiant *Sab*: flant *P*   13 cogamini *Sab*: cogitamini *P*
 14 mutat aut *Urs*: mutata. ut *P*   testula *Sab*   cogat *Sab*   15 fuerant *Urs*   17 retinent *Urs*: retineant *P*
 22 *sq.* origines quae sint *Heroldus*: originis quae sit *P*
 23 homines *Sab*: hominis *P*   25 elephantorum *P*   a *Sab*   26 acquisitiones *Urs*: acquisitionis *P*
 27 opimas *Gel*   29 credulitatis *P*

diducere in membra resolutos omnesque illas partes quibus
 summa concluditur corporum discretas ac singulas contueri:
 iamdudum istos uideretis deos, quos exterior leuitas lenocinio
 fulgoris augustat, lamminarum flatilium esse crates, particu-
 larum coagmenta deformium, ab ruinarum casibus et disso- 5
 lutionis metu subscudibus et catenis, uncis atque ansulis re-
 tentari interque omnes sinus commissurarumque iuncturas
 plumbum ire suffusum et salutare moras signorum diuturni-
 tatibus commodare. uideretis, inquam, iamdudum solas sine
 occipitiis facies, manus sine brachiis, semiplenas*, uentres cum 10
 lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta uestigia, et quod ma-
 xime risum ferat, parte ligneos deos ex una, at ex altera saxeos,
 inaequabili corporum constructione contractos. quae si utique
 perspicui obscurata arte non quirent, uel ipsa uos saltem quae in
 medio sita sunt docere atque monere debuerunt, agere uos 15
 nihil et circa res cassas officiorum impendere uanitates. ita
 enim non uidetis spirantia haec signa, quorum plantas et genua
 contingitis et contrectatis orantes, modo casibus stillicidiorum
 labi, putredinis modo carie relaxari, ut nidoribus atque fumo
 suffita ac decolorata nigrescant, quemadmodum saeculi longioris 20
 incuria perdant situ species et robigine conuulnerentur exesa?
 ita, inquam, non uidetis sub istorum simulacrorum cauis
 steliones sorices mures blattasque lucifugas nidamenta ponere
 f. 129^b | atque habitare, spurcitas huc omnes atque alia usibus ac-
 commodata conducere, semirosi duritias panis [pannis], ossa † in 25
 spem tracta, pannos lauuginem chartulas nidulorum in molli-

1 diducere <i>Graeuus</i> : deducere <i>P</i>	4 angustat <i>Sab</i>	flatilium
<i>Sab</i> : fleuiliu <i>P</i> flabiliu <i>Hildebrandius</i>	5 a <i>Sab</i>	6 subscudi-
bis <i>Sab</i> , r: subscudibus <i>P</i>	7 interque <i>Gel</i> : inter quae <i>P</i>	10 manus
sine brachiis semiplenas, uentres <i>uulgo</i>		<i>lacunam signaui</i> : mam-
mas uel nates <i>intercidisse uidetur</i>	12 deos <i>add Hildebrandius</i>	
at <i>Sab</i> : ate <i>P</i>	13 quae <i>Sab</i> : qua <i>P</i>	14 obscurata <i>Urs</i> : obscuri-
tatis <i>P</i>	16 cassas <i>Sab</i> : causas <i>P</i>	21 situ <i>Urs</i> : situs <i>P</i>
specie <i>Sab</i>	speciem situ <i>Heraldus</i>	exesa in ras c
<i>Gel</i> : causis <i>P</i>	25 pannis om <i>Sab</i> famis <i>Salm</i>	<i>inter panis et</i>
ossa <i>intercidisse</i> carnes uel simile quid putat <i>Zinkius</i>		26 stupam
<i>Urs</i> specum <i>Rigaltius</i> sepem <i>C. Barthius</i> dapem <i>Zinkius</i>		dapem,
tractare <i>Zinkius</i>	pannos <i>Sab</i> : annos <i>P</i>	mollitie <i>Sab</i>

tiem sollicite, miserorum fomenta pullorum? non in ore ali-
 quando simulacri ab araneis ordiri rotia atque insidiosos casses,
 quibus nolatus innectere stridularum possint impudentiumque
 muscarum? non hirundines denique intra ipsos aedium circum-
 5 uolantes tholos iacularier stercoris † plenas et modo ipsos
 uultus, modo numinum ora depingere, barbam oculos nasos
 aliasque omnis partes, in quascumque se detulerit deonerati
 proluuiis podicis? erubescite ergo uel sero atque ab animanti-
 bus mutis uias, rationes accipite doceantque nos eadem nihil
 10 numinis inesse simulacris, in quae obscena deicere neque me-
 tuunt neque nitant leges suas sequentia et instincta ueritate
 naturae. sed erras, inquit, et laboris: nam neque nos aera 17
 neque auri argentique materias neque alias quibus signa con-
 fiant eas esse per se deos et religiosa decernimus numina, sed
 15 eos in his colimus eosque ueneramur quos dedicatio infert
 sacra et fabrilibus efficit inhabitare simulacris, non improba
 neque aspernabilis ratio, qua possit quinis tardus nec non et
 prudentissimus credere, deos relictis sedibus propriis id est
 caelo non recusare nec fugere habitacula inire terrena, quin-
 20 immo iure dedicationis impulsos simulacrorum coalescere
 uinctioni. in gypso ergo mansitant atque | in testulis dii t. 139
 nestri, quinimmo testularum et gypsi mentes, spiritus atque
 animae dii sunt? atque ut fieri angustiores uilissimae res
 possint, concludi se patiuntur et in sedis obscurae coercitione
 25 latitare? ergo illud a nobis parte in hac primum desideramus
 et postulamus audire: inuitine hoc faciunt, id est iure dedi-
 cationis adtracti simulacrorum ineunt mansiones an proni et
 faciles neque ullis necessitatibus inrogatis? inuiti hoc faciunt?
 et qui fieri potis est, ut in aliquam necessitatem immunita-
 30 maiestate cogantur? uoluntariae obsecutionis adsensu? et quid

4 l. c. 4, 52

1 sollicite <i>om Gel</i> scilicet et <i>Salm</i>	4 irundines <i>P</i>	5 tholos
<i>Sab, r:</i> stholos <i>P</i>	iacularier <i>P</i>	splenas <i>Ioa. Auratus</i> pluuias
<i>Guyetus</i> 7 omnes <i>c</i>	8 in <i>mg R</i>	9 rationes <i>Sab: rationis P</i>
10 deicere <i>Urs, r:</i> dicere <i>P</i> facere <i>Gel</i>	11 instincta <i>Gel: dis-</i>	
distincta <i>P</i> seueritate <i>Meursius</i> necessitate ?	14 deos <i>Gel: deas P</i>	
21 uinctioni <i>Urs: uinctioni P</i>	in- <i>P</i>	28 irrogatis, inuiti <i>Urs:</i>
inrogatis si inuiti <i>P</i> irrogatis si inuiti <i>Sab</i>	29 pote <i>Sab</i>	ali-
quam necessitatem <i>Sab: aliqua necessitate P</i>		

in testulis dii petunt, ut eas sedibus sidereis anteponant? [unctionione si propemodum colligati immobilitatis testulas et
 18 cetera quibus signa confiunt] quid ergo? in materiis talibus semperne dii mansitant neque abeunt uspiam, etiam si res postulauerit maxima, an habent itus liberos, cum libuerit abire 5 quocumque et ab suis sedibus simulacrisque discedere? si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse aut quid infelicius poterit, [quam] si eos in basibus ita unci retinent. et plumbeae unctiones? sed concedamus, ut, *** caelo et sidereis sedibus anteponant, diuinitatis suae perdiderint potestatem: sin autem cum uoluerint euolant et absolutum ius habent inania relinquere simulacra, ergo aliquo tempore desinent esse dii signa et in dubio stabit, quando sacra debeant reddi, quando his conueniat atque oporteat abstinere. saepenumero uidemus ab artificibus haec signa modo paruula fieri et pal- 15
 f. 130^b marem in minutiem contrahi, modo | in immensum tolli et admirabilem in amplitudinem subleuari. ratione hac ergo sequitur ut intellegere debeamus in sigilliolis paruulis contrahere se deos et alieni ad corporis similitudinem coartari, at uero in uastis porrigere se longius atque in maximitatem producere. 20 ergo si hoc ita est, et in sedentibus signis deum sedere dicendum est et in stantibus stare, in procurrentibus currere, iacularier in iacentibus tela, ad illorum formare atque aptare se uultus et ad reliquos habitus figurati corporis sui similitudinem
 19 commodare. in simulacris dii habitant. singuline in singulis 25

2 unctione si *scripsi*: unctiones ut *P* uincti omnes et *Sab* unctionis ui *Salm* immobilitatis *scripsi*: mobilitatis *P* nobilitatis *Sab* nobilitent *Gel* nobilitantes *Salm* unctiones et propemodum colligationes mobilitati (uel mobilitatibus) *Zinkius* 2 sq. unctione . . . confiunt *seclusi*: uide infra 7 quam *seclusi* 9 sed] si *Salm* si id *Zinkius* 9 sqq. uerba sed (si *Salm*) concedamus . . . potestatem *Salm* in fine antecedentis capitis posuit, *Meursius* post uerba huius capitis u: 14 atque oporteat abstinere: interpolata habet *Orellius* lacunam signauit: suppletur uerbis in fine antecedentis capitis a me *seclusis* uerba caelo . . . anteponant interpolata habet *Zinkius* 14 saepe enim numero *Meursius* 15 fieri *Sab*, r: fieri *P* 16 minutiem *Sab*: minutitiem *P* 19 at *Meursius*: aut *P* 20 maximitatem *Urs*: maximitate *P* 22 in instantibus *Sab* 23 iacentibus *Sab* 24 sui *addidi* 25 dii *Sab*: hii *P* singuline *Sab*: singulinisne *P*

toti an partiliter atque in membra diuisi? iam neque unus
 deus in conpluribus potis est uno tempore inesse simulacris
 neque rursus in partes sectione interueniente diuisus. constitu-
 amus enim decem milia simulacrorum toto esse in orbe Vul-
 5 cani: numquid esse ut dixi decem omnibus in millibus potis
 est unus uno in tempore? non opinor. qua causa? quia quae
 sunt priua singulariaque natura multa fieri nequeunt sim-
 plicitatis suae integritate seruata, et hoc amplius nequeunt, si
 10 enim manus a capite separata aut pes diuisus a corpore sum-
 mam possunt praestare totius, aut dicendum est portiones idem
 posse quod totum, cum totum consistere nequeat, nisi fuerit par-
 tium congregatione conflatum. si autem in cunctis idem esse dice-
 tur, perit omnis ratio atque integritas ueritatis, si hoc fuerit
 15 sumptum, posse unum in omnibus uno tempore permanere: aut
 | deorum est unusquisque dicendus ita ipsum semet ab ipso E. 131
 sese diuidere, ut et ipse sit et alter, non aliquo discrimine
 separatus sed ipse idem et alius. quod quoniam recusat et
 respuit aspernaturque natura, aut innumeros dicendum est con-
 20 fitendumque esse Vulcanos, si in cunctis uolumus eum degere
 atque inesse simulacris, aut erit in nullo, quia esse diuisus
 natura prohibetur in plurimis. et tamen, o isti, si apertum **20**
 uobis et liquidum est, in signorum uisceribus deos uiuere atque
 habitare caelites, cur eos sub ualidiſſimis clauibus ingentibusque
 25 sub claustris, sub repagulis, pessulis aliisque huiusmodi rebus
 custoditis, conseruatis atque habetis inclusos, ac ne forte fur
 aliquis aut nocturnus inrepat latro, aedituis mille protegitis
 atque exenbitoribus mille? cur canes in Capitoliis pascitis?
 cur anseribus uictum alimoniamque praebetis? quinimmo si
 30 fiditis deos istie esse nec ab signis uspiam simulacrisque dis-
 cedere, permittite illis curam sui, reserata sint semper atque

1 iam *scripsi*: nam *P*   5 numquit *P* *corr*   milibus *P*
 7 priua *Urs*: priuata *P*   8 si *sup. uers. P*   12 totum *addidi*
 14 ueritatis *Urs*: ueritati *P*   16 ipso sese *Meursius tanquam e co-*
dice: ipsos eē *P* ipso eē *r* ipso se *ipae Sab*   27 millae *P*   29 ali-
 moniamque *Sab, r*: alimoniamque *P*   prebetis *P*   30 isti *P*
corr c   31 reserat *P* *corr c*

aperta delubra, ac si quid a quopiam temeraria fuerit fraude subreptum, uim numinis monstrent et sub ipso furti atque operis * nomine sacrilegos poenis conuenientibus figant. indigna enim res est et potentiam destruens auctoritatemque, summorum custodiam numinum canum sollicitudinibus credere, et 5 cum aliquam quaeras prohibendis formidinem furibus, non ab ipsis petere sed in anserum ponere et collocare gingritibus.

21 Antiochum Cyzicenum ferunt decem cubitorum Iouem ex de-
f. 131^b lubro aureum sustulisse et ex aere bratteolis | substituisse
fucatum. si in simulacris praesto sunt atque habitant dii suis, 10
quibus negotiis Iuppiter, quibus curis fuerat inligatus, quominus priuatas persequeretur iniurias et subpositum se sibi uiliore in materia uindicaret? Dionysius ille sed iunior, cum uelamine aureo spoliaret Iouem et pro illo laneum subderet, iocularibus etiam facetiis ludens, cum esse illud in rigoribus 15
algidum, hoc uaporum, onerosum illud in aestatibus diceret, hoc rursus sub ardoribus flabile: ubinam fuerat rex poli, ut praesentem se esse formidine aliqua conprobaret et urbanum scurrulam cruciatibus reuocaret ad seria? nam quid Aesculapii grauitatem ab eo esse commemorem risam? quem cum barba 20
spoliaret amplissima boni ponderis et philosophae densitatis, facinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum patre leui et glabro simillimoque inpuberi ita barbaturum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter eorum pater sit, uter filius, immo an sint generis et cognationis unius? quae cum omnia 25
fierent et cum sacrilegis praedo inrisionibus iocaretur, si suberat numen in statua nomini eius maiestatique sacrata, cur oris contumeliam leuigati et dehonestati uultus non iusta et merita persecutus est ultione demonstrauitque hoc facto, et se

8 sqq. l. c. 4, 52

1 si quid a quopiam <i>Sab</i> : si quida copiam <i>P</i>	3 lacunam signaui:
sclerosi uel simile uerbum intercidisse uidetur	crimine uel momine
<i>Urs</i> figant <i>Meursius</i>	7 gingritibus <i>Sab</i> : ginglitibus <i>P</i>
8 Cyzicenum <i>Gel</i> : cyzigenum <i>P</i>	quindecim <i>Urs</i> 10 fucatum
<i>Sab</i> : fugatum <i>P</i>	si* <i>P</i> 13 dyonisius <i>P</i> 15 illum <i>Sab</i>
1 ^a <i>P</i> 16 uaporum <i>Salm</i> : uaporem <i>P</i> uaporem <i>Sab</i>	21 philo-
sophae <i>Hildebrandius</i> : philosophiae <i>P</i> philosophicae <i>Sab</i>	25 sint
<i>Sab</i> : sit <i>P</i> 26 iocaretur <i>Urs</i> : loqueretur <i>P</i>	

esse praesentem et custodia pertinaci suas aedes simulacraque
 tutari? nisi forte nelegere deos dicetis haec damna nec putare **22**
 esse idoneam causam, propter quam se exerant et nocentibus
 poenam uiolatae religionis infligant. ergo si haec ita sunt, nec
 5 simulacra ipsi habere desiderant, | quae conuelli et diripi f. 132
 perpetiuntur impune, immo e contrario perdoctent aspernari se
 illa, in quibus spretos se ultione in aliqua significare non curant.
 Philostephanus in Cypriacis auctor est. Pygmalionem regem
 Cypri simulacrum Veneris, quod sanetitatis apud Cyprios et
 10 religionis habebatur antiquae, adamasse ut feminam mente
 anima lumine rationis iudicioque caecatis solitumque dementem,
 tanquam si uxoriam res esset, subleuato in lectulum numine
 copularier amplexibus atque ore resque alias agere libidinis
 uacuae imaginatione frustrabiles. consimili ratione Posidippus
 15 in eo libro, quem scriptum super Gnido indicat superque rebus
 eius, adulescentem haud ignobilem memorat — sed uocabulum
 eius obscurat — correptum amoribus Veneris, propter quam
 Gnidus in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascinias
 cum eiusdem numinis signo genialibus usum toris et uolup-
 20 tatum consequentium finibus. ut similiter rursus interrogem,
 si in aere atque in materiis ceteris quibus signa formata sunt
 superiorum potentiae delitiscunt: ubinam gentium fuerant una
 atque altera Veneres, ut in iudicam petulantiam iuuenum
 propulsarent ab se longe et contactus impios cruciabili coerci-
 25 tione punirent? aut quoniam mites et ingeniis tranquillioribus
 deae sunt, quantum fuerat, miseris furialia ut restinguerent
 gaudia mentemque in sanam reereatis reducerent sensibus?

S sqq. l. c. 4, 57

1	pernacis <i>P corr</i>	aedes <i>r</i> sedes <i>Sab</i>	3	exerant <i>Sab, r:</i>		
execerant <i>P</i>	5	ipsi <i>Zinkius: ipsa P</i>	conuelli et <i>P</i>	6	e <i>Sab</i>	
in <i>err:</i> et <i>P</i>	7	se <i>add Urs</i>	8	philostephanus <i>P</i>	9	apud <i>P</i>
<i>corr</i>	11	animo <i>Urs</i>	rationis <i>Sab: rationib P</i>			iudicioquae
<i>P corr</i>		iudiciique <i>Sab</i>	caecatis <i>Sab: caecitatis P</i>	14		frus-
		trabiles <i>Gel: frustabiles P</i>	Posidippus <i>Gel, r: possidippus P</i>			
15	nido <i>P corr e</i>	rebus <i>Gel: re abse P re a se Sab</i>	19	usum		
	<i>Meursius: fusum P</i>	27	in sanam <i>Huetius: insanam uulgo</i>			
	redducerent <i>P</i>					

23 nisi forte, ut uos fertis, libidinis et uoluptatum deae contu-
 f. 132^b melias istas habuere gratissimas nec ultione facinus | existi-
 mauere condignum quod suas quoque mulceret mentes et quod
 ab se subdi humanis cupiditatibus scirent. sed si deae Veneres
 ingeniis placidioribus praeditae gerendum esse morem infortu- 5
 niis iudicauere caecorum, cum Capitolium totiens edax ignis
 absumeret Iouemque ipsum Capitolinum cum uxore corripuisset
 ac filia, ubinam fulminator tempore illo fuit, ut sceleratum
 illud. arceret incendium et a pestifero casu res suas ac semet
 et cunctam familiam uindicaret? ubi Iuno regina, cum incli- 10
 tum eius fanum sacerdotemque Chrysidem eadem uis flammae
 Argiua in ciuitate deleret? ubi Serapis Aegyptius, cum con-
 simili casu iacuit solutus in cinerem cum mysteriis omnibus
 atque Iside? ubi Liber Eleutherius, cum Athenis? ubi Diana,
 cum Ephesi? ubi Dodonaeus Iuppiter, cum Dodonae? ubi de- 15
 nique Apollo diuinus, cum a piratis maritimisque praedonibus
 et spoliatus ita est et incensus, ut ex tot auri ponderibus
 quae infinita congegesserant saecula ne unum quidem habuerit
 scripulum quo hirundinibus hospitium, Varro ut dicit set
 Menippeus, ostenderet? infiniti operis res est toto in orbe 20
 describere quae sint fana conuulsa terrae motibus et tempes-
 tatibus, quae incensa ab hostibus, quae ab regibus et tyrannis,
 quae antistites et sacerdotes et ipsi suspicione auersa nuda-
 uerint, quae ad ultimum fures et obserata pendentes † remedorum
 obscuritate † canacheni: quae tuta utique permanerent et nullis 25
 obnoxia fortuitis, si adessent dii praesides aut haberent aliquas
 templorum quemadmodum dicitur curas. nunc uero quia cassa
 f. 133 sunt et nullis | habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius
 suum, et perinde cunctis obiecta sunt casibus quam sunt omnia

6 sqq. l. c. 4, 53

2 existimauere *Sab*: existimare *P*   4 ueneris (i ex e) *P*   8 filia
Gel: filiam *P*   10 inclytum *P*   15 efesi *P*   19 quod *Gel*
 hospitium *scripsi*: hospitiis *P* hospitis *Gel* hospitium suis *Stewechius*
in mg ∴ set Menippeus *scripsi*: sethenipeus *P* se Thenipeus *Sab*
 in Menippeis *Gel* Menippeus *L. Carrio Sat.* Menippeis *Meursius*
 20 esset *Sab*   in toto *Sab*   21 terre *P*   24 remedorum (*in*
mg ∴) *P* tenebrarum *Gel* remediorum *Gesnerus*   25 canacheni]
 Commageni *Zinkius* 'cacomechani?' *Vahlenus*

cetera motu interiore priuata. in parte hac eadem illud etiam **24**
dicere simulacrorum adsertores solent, non ignorasse antiquos
nihil habere numinis signa neque ullum omnino inesse his
sensum, sed propter indomitum atque inperitum uulgus, quae
5 pars in populis atque in ciuitatibus maxima est, salutariter
ea consilioque formasse, ut uelut quadam specie obiecta his
numinum abicerent asperitatem metu arbitratique praesentibus
sese sub dis agere facta impia deputarent et ad humana officia
morum immutatione transirent: nec propter aliam causam
10 uenerabiles formas auro eis argentoque quaesitas, nisi ut adesse
uis quaedam ipsis in fulgoribus crederetur, quae non oculorum
tantum perstringeret sensum, uerum etiam mentes ipsas au-
gustissimae lucis radiationibus territaret. quod ratione cum
aliqua uideretur forsitan dici, si post condita deorum templa
15 atque instituta simulacra nullus esset in mundo malus, nulla
omnino nequitia, iustitia pax fides mortalium pectora possideret
neque quisquam in terris nocens neque innocens diceretur sce-
lerosa opera nescientibus cunetis. nunc uero cum contra malis
omnia plena sint, innocentiae paene interierit nomen, per mo-
20 menta, per puncta examina maleficiorum noua noxiorum im-
probitate pariantur, dicere qui conuenit, ad incutiendas formi-
dines uulgo deorum instituta simulacra, cum praeter innumeras
eriminum et facinorum | formas ipsa etiam uideamus templa f. 133^b
sacrilegis uiolationibus adpeti ab tyrannis, ab regibus, ab latro-
25 nibus et nocturnis a furibus ipsosque illos deos quos ad metus
faciendos uetus finxit et consecrauit antiquitas uadere in antra
praedonum cum ipsis suis aureis metuendisque fulgoribus? quid **25**
enim, si uerum et sine ulla gratificatione perspicias, signa ista
quae dicunt habent in se magnum, ut merito sperarit atque
30 existimarit antiquitas conspectu illorum posse frangi hominum

1 hac *Sab*: haec *P*   6 uelut *P*   7 abicerent *Sab*: abie-
cerint *P*   asperitatem *P*   arbitratiquae *P corr*   8 dis (i in
iis *corr*) *P*   deponerent *Sab*   officio orum *P corr c*   14 forsi-
tam *P corr r*   20 puncta *Sab*: cuncta *P*   nocua *P corr*
improbitate *P*   23 facinorum *P*   26 finxit *P*   30 conspectu
Sab: conspectum *P*

uitia et maleficia et mores temperari? falx messoria scilicet, quae est attributa Saturno, metum fuerat iniectura mortalibus, uitam uellent ut pacificam degere ac malitiosas abicere uoluntates, fronte Ianus ancipiti aut dentata illa qua insignitus est clauis, riciniatus Iuppiter atque barbatus, dextra fomitem 5 sustinens perdolatum in fulminis morem, Iunonius ille caestus, aut militari sub galea puellula delitiscens, deum Mater cum tympano, cum tibiis et cum psalteriis Musae, Mercurius pin-natus Argiphontes, Aesculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus, 10 Mulciber fabrili cum habitu, aut Fortuna cum cornu pomis ficis aut frugibus autumnalibus pleno, semitectis femoribus Diana aut ad libidinem concitans Venus nuda, Anubis canina 26 cum facie aut genitalibus propriis inferior Priapus. o species formidinum dirae metuendique terrores, propter quos genus 15 hominum torpedine in perpetua adfigeretur, nihil moliretur f. 134 attonitum ab omnique se actu sceleroso | flagitiosoque frenaret: falciculae claues caliandria fomites talaria baculi tympaniola tibiae psalteria, mammae promptae atque ingentes, cantharuli forcipes cornuaque pomifera, nuda corpora feminarum et 20 ueretrorum magnitudines publicatae! nonne satius fuerat saltitare, cantare quam sub titulo grauitatis et seueritatis obtentu tam frigida tamque inepta narrare simulacra ab antiquis ad peccata cohibenda et ad nocentium formata impiorumque formidines? usque adeone mortales saeculi illius ac temporis corde 25 fuerant uacui, rationis sensusque nullius, ut ab actionibus improbis tamquam paruuli pusiones personarum monstruosissima toruitate, sannis etiam constringerentur et maniis?

1 et maleficia et mores *scripsi*: et mores et maleficia *P* et mores a maleficio *Salm* 6 Iunonius *Sab* in *err*: iunius *P* 7 cum *add* *Gel*
 9 argiphontes *Sab*: angyforonites *P* uaculo *P* *corr* *c* 14 inferior *Sab*: inferiori *P* species *P* *corr* *c'* 16 torpedine *Sab*: torpedinem *P* perpetuam *Hildebrandius* figeretur *Urs* affligeretur *Meursius* 17 attonitum *Sab*: attonitam *P* 18 caliendra *Urs* tympaniola *P* *corr* *r* 19 psalteria *Sab*: psalteriae *P* prompte *P* 25 mortales *Sab*: mortale *P* 26 fuerunt *Meursius* 27 pusiones *Sab*: pusionis *P* monstruosissima *Salm*: monstruosissimas *P* 28 toruitate, sannis *Salm*: toruitates annis *P* manus *Sab*

et unde est in contrarium res uersa, ut cum tam multa in
 ciuitatibus templa sint plena omnium simulacris deorum, tot
 legibus et generibus suppliciorum tantis iri obuiam nequeat
 multitudini noxiorum neque ullis remediis audacia possit ab-
 5 scindi, tantoque se magis maleficia congeminata multiplicent,
 quanto legibus iudiciisque contenditur imminuere facta crudelia
 et poenarum coercitione sedare? quodsi metus aliquos infligerent
 simulacra mortalibus, legum latio cessaret nec tam diuersae
 10 cruces facinerosorum constituerentur audaciae. nunc uero quia
 constitit conprobatumque est, re ipsa inanem esse opinionem
 timoris qui ab signis dicatur effluere, ad legum decursum est
 sanctiones, a quibus esset formido certissima et iam fixa con-
 stitutaque damnatio, quibus debent et ipsa simulacra, quod
 incolumbia | adhuc perstant et honoris alicuius concessione f. 134^p
 15 munita sunt. quoniam satis, ut res tulit, quam inaniter fiant **27**
 simulacra monstratum est, de sacrificiis deinceps, de caedibus
 atque immolationibus hostiarum, de mero, de ture deque aliis
 omnibus quae in parte ista confluunt poscit ordo quam paucis
 et sine ullis circumlocutionibus dicere. in hac enim consuestis
 20 parte inuidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos
 atheos, et quod minime sacrificamus diis, poenas etiam capitis
 beluarum crudelitibus inrogare. quod quidem nos fatemur
 non contemptu facere atque aspersione diuina, sed quod
 existimemus huius potentias nominis nihil tale deponere neque
 25 rerum huiusmodi cupiditatibus attineri.

2 plana *P corr m ad*   3 nequead *P corr*   4 abscindi *r*   7 sce-
 lera sedare ?   9 cruces *Sab*: ceruices *P*   12 etiam affixa
Sab   15 munita. sed quoniam *Sab*   17 ture *P corr r*
 21 minimum *Gel*   sacrificamus *scripsi*: attribuamus *P* tribuamus
Gel   poenas *P* poenas *sic e'*   25 ARNOUÏ LIBER VI. EXPLICIT.
 INCIPIT LIBER. VII. FELICITER.

LIBER SEPTIMVS

- 1 Quid ergo, dixerit quispiam, sacrificia censetis nulla esse omnino facienda? ut uobis non nostra, sed Varronis uestri sententia respondeamus, nulla. quid ita? quia, inquit, dii ueri neque desiderant ea neque deposcunt, ex aere autem facti, 5 testa, gypso uel marmore multo minus haec curant: carent enim sensu; neque ulla contrahitur, si ea non feceris, culpa, neque ulla, si feceris, gratia. sententia reperiri nulla potest integrior, uerior et quam quiuis possit, quamuis ille sit scaeuus et difficillimus, occupare. quis est enim pectoris tam optunsi, 10 qui aut rebus nullum habentibus sensum hostias caedat et uictimas aut eis existimet dandas qui sunt ab his longe natura
- 2 et beatitudine disiugati? qui sunt, inquitis, di ueri? ut | com-
f. 135 muni uobis et simplici respondeamus uerbo, non scimus. quos enim uidimus numquam, qui sint scire quemadmodum possu- 15 mus? ex uobis audire consueuimus deos esse quam plurimos et numinum in serie computari: qui si sunt, ut dicitis, uspiam uerique, ut Terentius credit, eos esse consequitur sui consimiles nominis, id est tales quales eos uniuersi debere esse concipimus et nominis huius appellatione dicendos, quinimmo ut 20 breuiter finiam, qualis dominus rerum est atque omnipotens ipse, quem dicere nos omnes deum scimus atque intellegimus uerum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. deus enim ab altero in eo quo deus est nulla in re differt, nec quod unum

6 uel uel *P*   9 uerior *om Sab*   scaeuus *Heraldus*: caeuus *P*
saeuus *Sab*   11 cedat *P*   13 diisiugati *P corr*   dii (ii *ex i*
corr) *P*   17 numinum *Sab*: nominum *P*   19 concipimus *Rigal-*
tius: conspicimus *P*   24 quo] quod *Sab*

est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest quali-
tatis propriae uniformitate seruata. quod cum dubium non sit,
sequitur ut geniti numquam perpetuique ut debeant esse, ex-
trinsecus adpetentes nihil nec carpentes aliquas terrena ex
5 materiae opibus uoluptates. ergo si haec ita sunt, primum illud **3**
a nobis expetimus noscere, quae sit causa, quae ratio, sacri-
ficia ut ista faciatis, quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos
perueniat atque in eorum commoditates subsidat. quicquid enim
geritur, debet habere causam sui neque ita esse ab ratione
10 seiunctum, ut in operibus geratur cassis et in uacuis ludat
inanitatis erroribus. numquid forte dii caelestes aluntur his
sacris et ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus
est suffectione materiae? et quis ita est hominum deus prorsus
qui sit ignorans, ut eos | existimet contineri alicuius ali- f. 135^b
15 monii genere et cibi esse munus quod eos faciat uiuere et
immensam in perpetuitatem durare? quicquid enim causis et
rebus fulcitur extraneis, necesse est esse mortale et habere ad
periculum uiam pronam, ubi aliquid coeperit deesse quo uiuitur.
tum ** quod ex his rebus quae admouentur altaribus nihil
20 uidemus accedere atque ad numinum substantias peruenire.
aut enim tus datur et liquefactum carbonibus disperit, aut
animalis est hostia et ab canibus abligurritur sanguis, aut si
aliquod uiscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari et
dissolutum in cinerem labitur. nisi forte hostiarum deus ani-
25 mas deuorat aut ex aris ardentibus nidorem consecratur et
fumos, pasciturque de enisis, quas euomunt ardentia uiscera
adhuc uda de sanguine et prioribus unecta de succis. sed si
deus ut dicitur nullius est corporis omnique est incontiguus
tactu, qui fieri potis est, ut corporalibus rebus nutriatur in-
30 corporeum, quod mortale est ut immortale sustineat subdatque

4 terrena Urs: terrenas P

6 sacrificia Urs: sacrificii P

8 commoditates Steuermann: commōditate P subsideat Sab

10 geratur scripsi: feratur P teratur Hildebrandus 16 immensam in

perpetuitatem scripsi: immensa in perpetuitate P 19 lacunam sig-

nani 21 thus P 26 fumus P corr e 27 uda Gel

(hula Sab in err): suda P prioribus] cruoris Meursius propriis ?

28 incontiguus P corr 29 potest Sab

salutem rei quam contingere nequeat et motus subministrare
 uitalis? cessat ergo ut apparet sacrorum haec ratio, neque
 dici a quopiam potis est ea causa sacrificia celebrari, quod
 4 alantur his numina et eorum sustineantur e pastu. numquid,
 si forte hoc non est, uoluptatis alicuius animique ut dicitur 5
 causa caeduntur diis hostiae et succensis adiciuntur altaribus?
 et quisquam est hominum qui deos sibi persuadeat uoluptatum
 diffusionem mollescere, gestire * in libidinis gaudium et uelut
 f. 136 animal | uile blandis sensibus affici et dulcedinis labilis uo-
 lucti titillatione mulceri? quod enim uoluptate dissoluitur, id 10
 contraria necesse est tristitia contrahatur, nec immune existere
 ab anxietate potest maeroris quod laetitia trepidat et leuitatibus
 extollitur gaudiorum. utroque autem affectu debent esse dii
 liberi, si eos esse perpetuos et mortalium uolumus fragilitate
 priuatos. quid quod omnis uoluptas quasi quaedam est adulatio 15
 corporis notisque illis sensibus adsumitur quinque: quam si
 superi sentiunt, et eos necesse est esse participes corporum,
 per quae uia est sensibus et accipiendis uoluptatibus ianua.
 postremo quod gaudium est innoxiorum animantium mactatione
 laetari, miserabilis saepe exaudire mugitus, riuos sanguinis 20
 cernere, animas cum cruore fugientes patefactisque secretis
 prouoluer intestina cum stercore et ex residuo spiritu exsul-
 tantia adhuc corda tremibundisque palpitantes in uisceribus
 uenas? semiferi nos homines, quinimmo, apertius ut pronun-
 tiemus quod est uerius atque aptius dictu, feri, quos infelix 25
 necessitas et malus usus edocuit cibos ex his carpere, mise-
 ratione interdum commouemur illorum, arguimus nos ipsi
 penitusque re uisa atque inspecta damnamus, quod humanitatis
 iure deposito naturalis uincli consortia ruperimus. deos aliquis

2 haec Sab: hic P   3 pote Sab   4 e om Sab   8 lacunam
 signaui   9 labilis Sab: labili P   10 enim sup. uers. P
 12 potest addidi   meroris P   13 affectu Sab in err: effectu P
 dii P   17 eos scripsi: eorum P   esse participes Sab: inparticipes
 P   20 miserabiles c   22 prouoluer Hildebrandius: prouolui et P
 prouolui Urs   23 tremebundisque Urs: tremibundasque P   24 aper-
 tius] prius Urs potius Salm   25 aptius scripsi: apertius P
 29 uincli scripsi: initii P   ruperimus Gel: reperimus P

credet pios beneficos mites caede pecorum delectari diffundique
 laetitia, si quando sub his concidunt et spiritum miserabiliter
 ponunt? et uoluptatis ergo ut cernimus nulla est in sacri-
 ficiis causa nec cur fiant ratio ea est, quoniam nec uoluptas
 5 est ulla, ac si forte est aliqua, in deos eam cadere nulla | posse f. 136^b
 ratione monstratum est. sequitur ut illam quoque inspiciamus 5
 partem, quam iactari audimus uulgo et populari in persuasione
 uersari: sacrificia superis ea fieri diis causa, ut iras atque ani-
 mos ponant reddanturque mites et placidi feruidorum pectorum
 10 indignatione sedata. at si definitionem teneamus illam, quam
 pertinaciter meminisse conuenit nos semper, uniuersos animorum
 adfectus ignotos diis esse, consecraneum est credere numquam
 deos irasci, quinimmo nullum adfectum magis esse ab his longe
 quam qui feris et beluis proximus turbat tempestatibus pati-
 15 entes et ad periculum interitionis inducit. quicquid enim ue-
 xatur rei alicuius e motu, passibile esse constat et fragile:
 quod passioni fragilitatique subiectum est, id necesse est esse
 mortale: ira autem uexat et patientes se soluit: ergo esse
 mortale dicendum est quod passionibus subiectum est irae.
 20 atquin deos scimus esse oportere perpetuos et naturam immor-
 talitatis tenere: quod si constat et liquidum est, ira ab his
 longe et ab eorum condicione disiuncta est. nullis ergo rati-
 onibus conuenit id in superis uelle placare quod posse non
 uideas in eorum beatitudinem conuenire. sed concedamus, ut 6
 25 uultis, perturbationem huiusmodi familiarem diis esse pla-
 candaque eius causa res diuinas fieri et sacrorum sollempnia
 celebrari: quando ergo conueniat adhiberi haec munia uel
 in tempore quo dari? antequam sunt irati et perciti an-
 cum fuerint moti ipsisque in indignationibus constituti? si
 30 ne sumant animos. occurrendum est his ante, feras nobis

I credit *Sab* diffundique *Sab* 3 ponunt? et uoluptatis ergo
Urs: ponunt et uoluptatis, ergo *Sab* uoluptates e 4 ea
addidi uoluptas *add Gel* 7 iactari *Sab*: iactari *P* 10 at
Gel: et *P* 12 consentaneum *Sab* 16 fragile *Sab*: fragile *P*
 17 flagilitatique *P corr c* 20 adquin *P corr* 25 placandaque
Meursius: placandique *P* = 26 diuinas *Sab*: diuina *P* 29 in
om Sab

f. 137 proponitis, non deos, | quibus ne saeuiant concitatae et ca-
 uearum discutiant claustra, obiectari moris est escas in quas
 rabide saeuiant et cupidinem uexationis inclinent. sin autem
 iam feruidis atque indignatione flagrantibus satisfactio ista
 sacrificiorum oggeritur, non inquiero, non exigo, an illa lauta 5
 et sublimis magnanimitas numinum homuncolorum offensione
 moueatur habeatque pro uulnere, si quid animal caecum atque
 in nubibus semper ignorationis incedens dissignauerit, dixerit
 7 quo illorum minueretur auctoritas. sed neque illud dici aut
 audire depono, quas irarum in homines habeant dii causas, 10
 ut sacrificiis debeant contracta offensione mulceri: numquid
 aliquas leges sanxere aliquando mortalibus constitutumque est
 ab his umquam, quid eos agere conueniret uel quid non, quid
 consecrari, quid fugere, uel coli se saltem quibus rationibus
 cuperent, ut aliter quam imperauerant gesta ultionibus perse- 15
 querentur irarum contemptique se uellent de audacibus et
 transgressoribus uindicare? ut opinor, ab his numquam neque
 constitutum est aliquid neque sancitum, quoniam nec uisi ali-
 quando, neque si sunt ulli, apertissima potuit cognitione dinosci.
 quoniam est ergo iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur 20
 dii caelites quibus neque se esse monstrare aliquando dignati
 sunt neque ullas dederint aut imposuerint leges quas coli ab
 8 his uellent et inuiolabili obsecutione seruari? sed hoc ut dixi
 praetereo et silentio patior abire donatum. unum illud prae
 omnibus quaero: quae causa est, ut si ego porcum occidero, 25
 f. 137^b deus mutet | adfectum animosque et rabiem ponat, si gallinu-
 lam, uitulum sub illius oculis atque altaribus concremario, ob-
 liuionem inducat iniuriae et ab sensu penitus offensionis abscedat?
 quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat, aut remedii
 cuius est anser, caper aut pauus, ut ex eius cruore medicina 30
 adhibeatur irato? ergone iniurias suas dii uendunt atque ut

1 concitatae *Sab*, *r*: concitati *P*   3 raudae *P* rabide *c* rabidae *Sab*
 5 lauta *Urs*: laeta *P* elata *Heraldus*   8 designauerit *Sab*   10 quasi
 parum *Sab*   homines *P*   12 sanxere *P*   18 aliquid *P*
 sanctum *Sab*   19 ulli] uisi *Sab*   21 se esse] sese *Sab*
 23 et. *P*   24 abire *Gel*: obire *P*   28 paenitus *P*

paruuli pusiones, ut animos pascant abstineantque ploratribus,
 passerculos pupulos eculeos panes accipiunt, quibus auocare
 se possint, ita di immortales placamenta ista sumunt, quibus
 iras atque animos ponant et in gratiam suis cum offensoribus
 5 redeant? atquin ego rebar deos, si modo rectum est credere
 quod motibus exagitentur irarum, sine ullis praemiis nullisque
 mercedibus iras atque animos ponere et peccatoribus delicta
 donare. hoc est enim proprium numinum, liberales uenias et
 concessionem habere gratuitas. quod si fieri non potest, sapien-
 10 tius multo est pertinaciter eos in offensione durare quam mu-
 nerum corruptione mitescere. crescit enim multitudo peccantium,
 cum redimendi peccati spes datur, et facile itur ad culpas, ubi
 est uenialis ignoscentium gratia. ecce si bos aliquis aut quod- 9
 libet ex his animal, quod ad placandas caeditur mitigandasque
 15 ad numinum furias, nocem hominis sumat eloquaturque his
 uerbis 'ergone o Iuppiter, aut quisquis alius deus es, humanum
 est istud et rectum aut aequitatis alicuius in aestimatione
 ponendum, ut cum alius peccauerit, ego occidar et de meo
 sanguine fieri tibi patiaris satis, | qui numquam te laeserim, f. 138
 20 numquam sciens aut nesciens tuum numen maiestatemque uiol-
 arim, animal ut scis mutum, naturae meae simplicitatem
 sequens nec multiformium morum uarietatibus lubricum? num-
 quid aliquando tuos ludos minus sancte diligenterque perfeci?
 numquid aliquem praesulem, tuum nomen qui offenderet, ante
 25 traduxi? numquid iuravi per te falso? numquid sacrilegis furtis
 tua rapui spoliauique donaria? numquid erui sacratissimos luco-
 aut religiosa quaedam loca substructionibus pollui profanauique
 priuatis? quaenam est ergo causa, ut alienum crimen meo
 30 luatur e sanguine et in nefas extraneum mea uita et inno-
 centia producat? an quod animal uile sum nec rationis nec

1 ut add *Heraldus* quo add *Gel* animis *Gel* animosis *Salm* pas-
 cant *Coluius*: parcant *P* 2 pupulos *P* corr *e'* Panes *Heraddus*
 canes *Zinkius* accipiunt *Sab*: accipiant *P* 3 dii immortales
Canterus, *Urs*: dii mortales *P* 13 bos *Gel*: uos *P* 15 ad *del*
Gel 16 quisquis *Zinkius*: quis *P* 19 qui] quod *Sab* 24 nu-
 men *Gel* aut te *Gel* an te *Meursius* ante te *Stewechius* 29 lua-
 tur in *ras* *P* 30 perducatur *Sab*

consilii particeps, quemadmodum pronuntiant isti qui se homines nominant et ferocitate transiliunt beluas? nonne primordiis isdem eadem et me genuit informauitque natura? nonne spiritus unus est qui et illos et me regit? non consimili ratione respiro et uideo et ceteris adficio sensibus? habent iecora pulmones corda intestina uentriculos: et mihi membrorum non idem est numerus attributus? amant suos fetus et gignendis conueniunt liberis: non et mihi prolis et subrogandae est cura et dulcedo, cum fuerit procreata? sed rationales illi sunt et articulatas expriment uoces. et unde illis notum est, an et ego quod facio meis rationibus faciam et uox ista quam f. 138^b promo mei generis uerba sint | et solis intellegantur a nobis? interroga Pietatem, utrumne sit aequius me occidi, me confici an hominem uenia et commissorum inpunitate donari? quis in gladium formauit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis nationibus imposuit seruitatem? non homo? quis parentibus, fratribus, quis uxoribus, quis amicis mortiferas subdidit commiscuitque potiones? non homo? quis maleficia repperit aut commentatus est tanta, quanta [uix] explicari decem millibus nequeant uel annalium uel diurnorum? non homo? ita istud non ferum, non inmane, non saeuum est, non tibi, o Iuppiter, iniustum uidetur et barbarum, me occidi, me caedi, ut fias tu placidus et ut scelerosis contingat inpunitas? ergo ob hanc causam, id est numina ut placentur irata, inaniter fieri sacrificia constitit, cum docuerit nos ratio neque deos irasci ali- quando neque alterum uelle pro altero confici, caedi nec innoxii 10 sanguine abolitionem dissignationibus comparari. sed fortasse aliquis dicet: idcirco dis hostias et cetera impendimus munera, ut familiares quodammodo nostris supplicationibus facti res tribuant prosperas auertantque a nobis mala, cum gaudiis faciant agere nos semper, tristitias uero propellant et ex casibus

2 ueluas <i>P corr</i>	9 rotionales <i>P corr</i>	10 expromunt <i>Ouden-</i>
<i>dorpius</i>	13 pietatem <i>uulgo</i>	14 an <i>add c</i>
que <i>P</i>	19 uix <i>seclusi</i> : 'aduerbium uix uidetur abundare aut pro	18 commiscuit-
nequeant <i>legendum</i> queant' <i>Urs</i>	milibus <i>P</i>	20 diurnorum
<i>Graeuus</i> : dierum <i>P</i> diariorum <i>Urs</i>	25 des <i>P corr c</i>	27 desig-
nationibus <i>Sab</i>	28 diis <i>c</i>	31 et <i>add Sab</i>
		**ex <i>P</i>

imminētia fortuitis. non exiguam curam locus iste desiderat
 nec quod dicitur facile tam consuetum est uel audiri uel credi.
 aduolabit enim continuo uniuersus ille doctissimorum chōrus,
 qui adseuerans et conprobans | fato fieri quaecumque fiunt f. 139
 5 eripiat nobis e manibus opinionem istam et inanibus nos arguat
 persuasionibus fidere. quicquid in mundo, inquiet, gestum est,
 geritur et geretur, olim definitum et fixum est habetque im-
 mobiles causas, per quas sint sibi res nexae et inexpugnabilem
 conserant praeteritorum cum imminentibus necessitatem. si
 10 definitum et fixum est. quid optingere singulis mali debeat
 boniue iam certum est. quod si certum est et fixum, uacant
 omnia deorum auxilia, uacant odia, uacant benignitates. tam
 enim praestare non possunt id quod non potest fieri quam
 prohibere ne fiat id quod necesse est euenire. † nisi quod
 15 ualidius premere opinionem istam, si uoluerint. quibunt, ut
 etiam ipsos deos frustra dicant a uobis coli et superuacaneis
 supplicationibus adorari. cum enim ordinem uertere et fa-
 talia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causae est
 fatigare et obtundere eorum aures uelle quorū auxiliis
 20 nequeas supremis in necessitatibus fidere? postremo si tris-
 tia atque inportuna dii pellunt, si ea quae sunt laeta at-
 que amica largiuntur: unde sunt mundo tanti tamque in-
 numerabiles miseri, unde tot infelices lacrimabilem uitam in
 extrema sorte ducentes? cur immunes a calamitatibus non sunt
 25 qui momenta per singula, qui per puncta sacrificiis onerant
 atque aduolunt aras? nonne alios, inquit, uidemus ex
 illis domicilia esse morborum, extinctis luminibus atque au-
 ribus obseratis, pedum carere processu, truncos sine manibus
 degere, incendiis, naufragiis et ruinis mergi obrui confici,
 30 patrimoniis | ab ingentibus euolutos mercenario sese labore f. 139^b

3 aduolabit *Sab*: aduolant *P*   5 uobis *Canterus*   uos
Canterus   6 quidquid *P corr*   7 habetquae *P corr*   8 sint
 sibi *scripsi*: sibi *P* sibi sint *Hildebrandus*   et *om Gel*
 14 nisi quod] *grauiter perturbatus uidetur esse hic locus*   15 prae-
 mere *P*   noluerint *Sab*   16 superuacaneis *P corr r*   17 or-
 dinem *P*   29 obrui mergi *Stewechius*   30 mercenario sese *Sab*:
 mercenarios eē *P*

fulcire, stipes emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus, liberorum orbitatibus fractos, uexari per infortunia cetera quorum species et formas nulla potest enumeratio definire? quod utique non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dii possent sacrorum meritis obligati. nunc 5 uero quia casibus nullus est in his locus sed ineluctabili omnia necessitate confiunt, agit sese ordo praescriptus et quod 12 semel decretum est perficitur. aut ingrati esse dicendi sunt caelites, si, cum habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot poenis et calamitatibus implicari. set fortasse aliquid 10 dicant magnum nec quod auribus debeat frustratoriis, leuibus et contemnentibus sumi. quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurrimus atque intactas, solum illud posuisse contenti, inhonestas uos famas adiungere diis uestris, si eos aliter negatis praestare 15 quae bona sunt atque inimica transuertere, nisi prius empti capellarum fuerint atque ouium sanguine et ceteris quae admoventur altaribus. indignum enim primum est, ut illa uis numinum sublimitasque caelestium beneficia credatur sua habere uenalia, prius sumere atque ita praestare; tum quod foedius 20 multo est, nisi acceperint, prodesse nulli perpetique miserimos discriminum subire fortunas, cum prohibere possint ac subuenire. si ex duobus facientibus res sacras nocens unus set locuples, alter angusto lare sed innocentia fuerit et probitate f. 140 laudabilis, centum ille | caedat boues totidemque cum agni- 25 culis suis matres, thus pauper exiguum et odoris alicuius unam concremet glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi, si modo nihil numina nisi praemiis antecedentibus praestant, ut fauorem suum commodent locupleti, auertant a pauperculo

6 eluctabili *P corr c* 7 confiunt *Canterus*: conficiunt *P* praescriptus *Gel*: perscriptus *P* 8 perficitur *scripsi*: perficit *P*
 celites *P corr r* 10 implicari. sed *r*, *Salm*: implicaris et *P* implicari. et *Sab* 11 nec *Sab*: ne *P* 15 iungere *P corr c*
 16 tranuertere *P* empi *P corr c* 19 sublimitasquae *P corr*
 20 uenali *P corr c* 21 miserimus *P corr* 22 fortunas *Sab, r*:
 fortuna (f ex p) *P* 23 nocens *Hauptius*: hoc est *P* honestus *Sab*
 scelestus *Oehlerus* sed *Oehlerus*: et *P* 25 cedat *P*
 29 fauorem *P corr m s XV* suum et auxilium *Sab*

lumina, quem restrictum non animus sed familiaris rei necessitas fecit? ubi enim uenalis et mercennarius dator est, ibi necesse est gratiam pro magnitudine muneris tribui et eo inclinare suffragium, unde ad eum qui praestat mercedis plus multo et indecorae corruptionis adfluxerit. quid? si populi rursus duo hostilibus dissidentes armis sacrificiis paribus superiorum locupletauerint aras alterque in alterum postulent uires sibi atque auxilium commodari: nonne iterum necesse est credi, si praemiis sollicitantur ut prosint, eos partes inter utrasque debere haesitare, defigi nec reperire quid faciant, cum suas intellegant gratias sacrorum acceptionibus obligatas? aut enim auxilia hinc et inde praestabunt, id quod fieri non potest; pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gratias uoluntatesque nitentur: aut ambobus populis opem subministrare cessabunt; id quod sceleris magni est post inpensam acceptamque mercedem. itaque ergo ab diis longe infamia est ista tota pellenda neque est omnino dicendum praemiis eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant dimoueantque contrarias, si modo dii ueri sunt atque in nominis huius exceptione ponendi.

20 | aut enim fato fiunt quaecumque fiunt, et ambitionis et f. 140^b gratiae nullus locus in diis est: aut si excluditur et eicitur fatum, non est superae dignitatis boni operis fauores et conlatas munificentias uenditare. satis ut opinor ostendimus **13** frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri, quod neque alantur his neque ullam percipiant uoluptatem, neque ut iras aut animos ponant neque ut res tribuant faustas neque ut abigant auerruncentque contrarias. sequitur ut illam quoque inspicimus partem quae ab nonnullis consuetata est adseri et causis caerimonialibus adplicari. aiunt enim

30 sacra haec honorandis esse instituta caelestibus, et ea quod faciant, honoris ergo facere et his numinum potentias auctitare.

5 indecorae *Sab in err:* indecore *P*   9 utraque *P corr m al*
 15 cessebunt *P corr*   19 acceptione *Urs*   22 fauores et *Hildebrandius:* fabore (b in u corr m s XI) sed *P* fauorem et *Sab*
 23 uenditare *P*   26 ut iras *scripsi:* iras *P*   27 aberruncentque *P*   28 que *P*

quid? si similiter dicant euigilare sese atque dormire, deambulare subsistere, conscribere aliquid et lectitare, ut honorem dis habeant et dignitatibus eos faciant ampliores? quid enim cruore de pecorum, quid sacrorum confectione de cetera superadditur his rei, quid adponitur atque adicitur potestatis? etenim honos omnis qui haberi ab aliquo dicitur et reuerentiae potioris adtribui relatiui est et ad alterum generis et constans partibus duabus, ex concessione tribuentis et amplificatione sumentis. ut si quispiam uiso potentissimi nominis atque auctoritatis uiro uia decedat, adsurgat, caput reuelet uehiculoque desiliat, tum deinde salutet adclinis, ancillatum seruuli paubundis f. 141 trepidationibus | imitatus; uideo, quid agatur in huiusmodi honorationis officio: submissione alterius datur alteri plurimum efficiturque ut uideatur magnus quem suspectio minoris ex- 14 tulerit et suis anteposuerit rebus. sed concessio haec omnis 15 et honoris de qua loquimur attributio solis habet in hominibus sedem, quos naturalis infirmitas et amor in altioribus standi docet gaudere de fastigiis et aliorum comparisonibus anteponi. at, quaero, in superis ubi est honoris locus, uel quas eis eminentias addier sacrorum ex confectionibus inuenitur? augus- 20 tiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt, additur illis ex hoc quicquam, aut esse dii magis diuinitate occipiunt ampliata? atqui ego contumeliae proximum, quinimmo esse plenam contumeliam iudico, cum honorari ab homine deus dicitur et muneris alicuius oblatione mactari. etenim si honos auget 25 eiusque adcumulat dignitatem cui fuerit attributus, sequitur ut auctior deus fiat ab homine, a quo fuerit munere et honoris

1 euigilare sese *Sab*: euigilares eẽ *P* 3 diis *ex dis corr P*
dignatibus *P corr* 7 est et *scripsi*: est *P* 11 acclius *Sab*
ancillatum *Hemsterhusius*: ancillatrum (t *eras*) *P* ancillarum *Sab* ancil-
latrum *Salm* paubundas trepidationes *Sab* 13 summis-
sioni *P corr* 14 suspectio *Urs*: su'ceptio *P* 17 stadi *P*
corr c' 18 fastigiis *scripsi*: fastibus *P* 19 ad *P corr* quaero]
uero *Urs* 20 addier *Hildebrandius*: addere *P* accedere *Urs*
confectionibus *Meursius*: coniectionibus *P* collationibus *Sab* 22 occi-
piunt *Hildebrandius*: concipiunt *P* incipiunt *Gel* 23 adqui (d *corr*
in t) *P* atquin *r* 24 iudicio *P corr* 25 oblatione *P corr r*

conlatione donatus: atque ita perducitur res eo ut inferior deus sit qui honoribus maectatur humanis, homo uero sublimior qui auget potentiam numinis. quid ergo, inquiet aliquis, honorem **15** diis dandum nullum esse omnino censetis? si deos nobis proponitis tales, quales, si sunt, debent esse, quosque dicere nos omnes in istius nominis praedicatione sentimus: quemadmodum possumus honorem his non habere uel maximum, cum etiam homines colere potentioribus | acceperimus imperiis, cuiuscum- f. 141^b que ordinis fuerint, cuiuscumque fortunae? quisnam iste est **10** maximus? officiosior multo quam habetur a uobis et potentiore in genere constitutus. dicite, inquitis. quae sit opinio de dis digna, recta et honesta nec turpitudinis alicuius deformitate culpabilis. primum ut neque illos credas quicquam hominis habere consimile nec quicquam expectare quod sit ab se foris atque extrinsecus ueniens, tunc quod saepius dictum est, non ardescere **15** irarum flammis, non gestire corporea uoluptate, non exambiri ut prosint praemiis, non ut noceant proritari, benignitatem et gratiam non habere uenalem, non gaudere honore conlato, non indignari et adfici non dato, sed quod rei diuinae est proprium, **20** sua se ui nosse nec se alienis adulationibus aestimare. et tamen, ut uideamus istud quod dicitur quale sit, quod est istud honoris genus, ueruecem arietem taurum dei sub ore conectere conspectuque in eius occidere? quod est honoris genus, deum inuitare ad sanguinem, quem cum canibus **25** uideas eum sumere atque habere communem? quod est honoris genus, lignorum structibus incensis caelum fumo subtexere et effigies numinum nigrore offuscare ferali? quod si ea quae fiunt propria ui pendere, non ante sumptis placet opinionibus aestimari, arae istae quas dicitis altariaque haec pulchra infelissimi animalium generis ustrinae, rogi sunt et busticeta in **30**

2 sq. homo . . . numinis om Sab   4 dandum P corr   8 in-
 periis P   11 diis Salm: his P   12 primum digna P: pri-
 mum cum Salm transposui ante ut neque (13)   primum digna . . .
 alienius om Sab   17 praemiis, non scripsi: non praemiis P   ut]
 ne Canterus   22 ueruecem P corr   23 conectere] conuertere
 Meursius coronis conectere ?   26 stribus Sab struicibus Meur-
 sius   28 aestimare Sab   30 busticeta (bus in ras c) P

opus structa foedissimum atque in sedem fabricata fetorum.

16 quid dicitis, o isti? ergone ille putor qui ex coriis tollitur
 f. 142 atque expirat ardentibus, | qui ex ossibus, qui ex saetis, ex
 agnorum lanitiis gallinarumque de plumis, dei munus et honor
 est, mactanturque hoc illi quorum templa cum adire dispo- 5
 nitis, ab omni uos labe puros; lautos castissimosque praestatis?
 et quid esse his potest coinquinatius fetidius spurcius, quam
 si ita facti sunt sensus sui natura, ut in amoribus habeant
 tam saeua sintque illis in uoluptate putores, quos neque ipsi
 sacrificantes ferre nec ingenuae sustinere tractos ualeant per 10
 spiritum nares? quodsi animantium cruore honorari et adfici
 superiorum animos existimatis, cur non eis et mulos et ele-
 phantos mactatis et asinos? cur non et canes, ursos et uulpes,
 camelos et belbas et leones? et quoniam uolucres hostiarum
 quoque in numeris ponitis, cur non uulturios aquilas ciconias 15
 immussilos buteones coruos accipitres noctuas cumque illis
 salamandras natrices uiperas solifugas? nempe subest et his
 sanguis et consimili ratione uitali agitantur spiritu. quid in
 illis maioris est operis aut sollertiae in his minus, ut ista non
 augeant, superiorum illa amplificent dignitatem? quia rebus ex 20
 his, inquit, deos par est honorare caelestes, quibus ipsi alimur,
 sustentamur et uiuimus et quas nobis ad uictum sui numinis
 tribuere benignitate dignati sunt. sed et cuminum nasturcium
 rapa bulbos apium carduos radices cucurbitas rutam men-
 tam ocimum puleium porrumque sectium idem tribuere dii 25
 uobis esseque in usibus uestris alimoniarum in parte iusserunt.
 quid ergo cessatis altaribus et haec dare rebusque his omni-
 bus conilam superspergere bubulam et acrimonias intermiscere
17 cepearum? ecce, | si uos canes — necesse est enim quaedam
 f. 142^b fingi, perspici ut liquidius res possint — si, inquam, canes et 30
 asini, si motacillae cum his simul, si hirundines garrulae

1 factorum <i>P</i>	5 mactaturque <i>Sab</i>	illi <i>Salm</i> : illis <i>P</i>
6 castissimosquae <i>P</i>	7 fetidius <i>Meursius</i> : infelicius <i>P</i>	12 ele-
phantos <i>P</i>	14 camelos <i>P</i> et camelos <i>Sab</i>	belbas <i>Salm</i> : be-
luas <i>P</i>	16 immussulos <i>Sab</i>	buteones <i>P</i>
17 solipungas <i>Stewechius</i>	23 cuminum** <i>P</i>	28 conilam <i>Hildebran-</i>
		<i>dus</i> : coli. nã <i>P</i> conilam <i>Gel</i>

pariterque cum his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos
 putarent atque existimarent uos esse sacraque uobis intenderent
 honoris ergo facere, non ex materiis aliis aliisque de rebus sed
 quibus ali moris est illis et naturali adpetitione fulciri: audire
 5 a uobis exposcimus, utrumne hunc honorem an contumeliam
 potius esse iudicaretis amplissimam, cum hirundines uobis
 muscas, motacillae caederent consecrarentque formiculas, cum
 altaribus uestris darent asini faenum paleasque libarent, cum
 inponerent canes ossa et humani stercoreis proluiem concre-
 10 marent, cum ad ultimum porculi caenum uobis profunderent
 ex uolutabris horrentibus, lutosi et uoragiuibus sumptum? ita
 ergo non desui uestras inflammaremini dignitates stercoreibus-
 que uos accipi inter atroces computaretis iniurias? sed taurorum
 corporibus honoratis uos deos et aliorum animantium caedibus.
 15 et quid hoc ab illo differt, cum et ipsa si nondum, mox tamen
 futura sint stercorea et exigui temporis contracta interiectione
 putescant? denique desinite supponere aris ignem: iam profecto
 cernitis uiscera illa taurorum sacra, quibus honor a uobis
 auctificatur deorum, feruescere uermibus et fluctuare, uitare
 20 et corrumpere statum caeli et ex odoribus morbidis regiones
 consauciare uicinas: quam si uobis praecipiant dii curam
 uestram in ualetudinem uertere, prandia inde | uel cenas sol- f. 143
 lemni ex more conficere, longe fugiatis execratique odoris
 genus ueniam poscatis a superis facturosque uos eis numquam
 25 talia sacra iuretis. ita istud non ludere est, non confiteri, non
 pandere, quid sit deus nescire nec cui potentiae debeat nomi-
 nis huius uis subdi appellatioque supponi? cibus uestris aucti-
 ficatis deos, nidoribus cohonestatis et sucis, et quia uobis iu-
 cunda et grata sunt ea quae uos alunt, deos etiam creditis in
 30 eorum adfluere uoluptates, latratorum et canum ritu offis sae-
 uitias ponere atque adludere porrigentibus saepius? et quoniam 18

3 honores ergo facerent *Sab*   4 adpetitione *Urs*: adpositione *P*
 11 est *P*   16 contacta ?   18 cernitis *Gcl*: cernitis *P*
 21 quam si *Sab*: quasi *P* quae si *Salm*   = culturam *Urs*   22 in
 uestram, in *Salm*   uoluptatem *Urs*   24 superis *Sab*: superiis *P*
 27 uis] suis *P* corr   uestris *scripsi*: nouis *P*   28 sucis] fumis
Meursius   29 eaque *Sab*   30 seuitias *P*

nobis in manibus hostiarum sermo uersatur, quae causa, quae ratio est, ut cum dii immortales — sint enim et per nos licet quicumque esse creduntur — sint unius essentiae uel unius debeant esse naturae, generis et qualitatis unius, non omnibus omnes hostiis sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur e legibus? quae est enim causa, requiram ut eadem rursus, ut ille tauris deus, haedis alius honoretur aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis, hic uirginibus bubulis, capris ille cornutis, hic sterilibus uacculis, at ille incientibus scrofis, hic albertibus, ille taetris, alter feminei generis, alter uero animantibus masculinis? si enim honoris et reuerentiae causa mactantur dis hostiae, quid refert aut interest, cuius animalis e capite luatur hoc debitum, cuius ira offensioque ponatur? an numquid alterius alteri animantis gratior et iucundior sanguis est, alteri uero alterius uoluptatem infundit et gaudium? aut, ut fieri moris est, obseruationis alicuius et religionis metu ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attactum, huic ouilla fetulenta sunt uiscera, ac ne stomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem uitat et lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit? 20

19 sed erras, inquit, et laberis: nam dis feminis feminas, mares maribus hostias immolare abstrusa et interior ratio est uulgi- que a cognitione dimota. non inquirō, non exigo, quid sacrorum praecipiant uel quid contineant leges; sed si uicerit ratio atque obtinuerit ueritas, differentiam generum nullam in diis esse 25 neque ullis sexibus eos esse discretos, nonne solui necesse est, nonne rationes has omnes ex stultissimis creditas opinationibus comprobari, inueniri? sapientium uirorum non aduocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cum discrimina sexuum diis audiunt immortalibus attributa: unoquoque ab hominum 30

2 immortales P   3 essentiae scripsi: sententiae P   5 e om Sab
 8 buculis Gel 'ouiculis uel buculis uel uitulis' Urs
 9 incientibus Urs: ingentibus P   10 atris Sab   12 diis ex dis corr P
 14 animantis scripsi: minus P animalis Urs muneris Klusmannus munus Hauptius   gratius et iucundius Hauptius   19 sthomasacum P
 21 diis ex dis corr P   24 uicerit] iusserit Sab
 27 nonne del Salm   ex scripsi: et P e Sab

quaero, an ipse apud se credat sibi ipse persuadeat, distinctum esse deorum genus, mares ac feminas hos esse et ad generandos fetus conuenientium membrorum dispositione formatos? sed si sexibus sexus pares, id est feminas feminis, 5 mares autem hostias dis maribus immolari sacrificiorum iura praescribunt: quae in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conueniat nigerrimasque mactari? quia superis diis, inquit, atque omnium dexteritate pollentibus color laetus acceptus est ac felix hilaritate candoris, at uero diis laeuis sedesque 10 habitantibus inferas color furuus est gratior et tristibus suffectus e fucis. sed si rursus optinuerit | ratio, inferorum penitus cas- f. 144 sum esse nomen et uacuum neque ulla sub terris regna esse domiciliaque Plutonia, opinionem necesse est id quoque frustrari quam super atris pecudibus habetis diuinisque subterreis. 15 quodsi inferi nulli sunt, deos etiam Manium necesse est esse nullos. fieri enim qui potest, ut cum loca sint nulla, eorum quae non sunt ulli perhibeantur esse cultores? sed adsentiamur, 20 ut uultis, et esse inferos et esse Manes et habitare nescio quos in his deos omnibus minus faustos et tristioribus praepositos 20 rebus. et quae causa, quae ratio est, ut atrae his hostiae nigerrimique admoneantur coloris? quia nigra nigris conueniunt et tristia consimilibus grata sunt. quid ergo? non uidetis, ut uobiscum et nos stolide similiterque ludamus, albas esse hostiarum carnes ossa dentes pinguitias omenta eum cere- 25 bris mollesque in ossibus medullas? sed uellera nigra sunt nigraeque animantium saetae. solas ergo immolate diis lanas uulsasque ex hostiis saetulas, relinquite infelicissimas pecudes spoliatas licet ac tonsas caeli animam ducere et pastibus innocentissimas incubare. quodsi grata munibus inferis ea quae 30 sunt nigra furnique existimatis coloris, cur non omnia cetera, quae illorum inferre sacrificiis moris est, sint nigra et fumi-

5 diis *c. e.* dis *corr P*   6 perscribunt *Sub*   7 conuenit *P corr*

8 omnium *Meursius*: hominum *P*   9 at] ad *P corr*   13 opini-

onem *Sub*: opinione *P*   19 omnibus *Stoweckius*: hominibus *P*

20 trae *P corr*   21 colores *e.* *Sub*   22 tristia *Sub*: tris-

titia *P*   23 scurriliterque *Oelderus* seniliterque *Zukius*   26 se-

tae *P*   28 ac *Sub*: at *P*

gata taetrequae ut colorata curatis? inficite thura, si dantur, salsas fruges atque uniuersa libamina; lacti oleo sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, illa ut sint lurida, fuliginem
 f. 144^b infundite cum fauillis. | quod si uobis religio nulla est alba
 quaedam inferre et suos retinentia candores, ipsi uestras reli-
 giones rationesque dissoluitis, cum sacrorum in opere nihil
 21 unum perpetuumque seruatis. sed et illud hoc loco consen-
 taneum est ex uobis addiscere. si caper caedatur Ioui, quem
 patri sollemne est Libero Mercurioque mactari, aut bos si
 sterilis Vnxiae, quam Proserpinae tribuitis, quod ritu atque
 10 obseruatione praecipitur: quid facinoris in hoc erit, quid ma-
 lorum scelerisque contractum, cum nihil intersit obsequii, cuius
 animalis e capite honorarium istud debitum compleatur? con-
 fundi haec, inquit, fas non est nec piaculi parui est officia
 rituum procurationumque miscere. causam, oro, edissere. quia
 15 generis certi hostias certis ius est consecrare numinibus certa-
 que et supplicamenta praestari. et quae iterum causa est, ut
 generis certi hostias certis ius sit consecrare numinibus certa-
 que et supplicamenta praestari? et hoc enim ius ipsum debet
 habere suam causam certisque ab rationibus exoriri, duci.
 20 antiquitatem consuetudinemque dicturus es? hominum mihi
 scita pronuntias et caeci animalis inuenta: ego autem, cum
 postulo causam mihi depromi, audire desidero aut caelo aliquid
 lapsum aut quod magis res poscit, quid adplicatum Iuppiter
 ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat
 25 Mercurio, Libero? aut natura quae capri est, ut his rursus
 adcommoda, Iouialibus conueniens sacrificiis non sit? animalium
 facta est inter deos diuisio? transactionis alicuius pactione
 f. 145 conuenit, ut ille contineret | ab huius se hostia, hic ut usur-

1 taetrequae *Salm*: taetraque *P* et *Sab* 3 hic *Sab*: huic *P*
 4 fabillis *P* 5 quae *P* corr *c* ferre *Sab* 9 mercurio *P*
 corr *c* 10 tribuitis *Sab*: tribuitus *P* quod *Hildebrandius*:
 co *P* quo *c'* 12 sceleris*ue *P* 13 honorarium *Sab*: honorali-
 um *P* 15 procurationumque *Meursius*: procurationemque *P* procu-
 rationeque *Sab* 17 et *Sab*: est *P* del *Meursius* 19 et del *Meur-*
sius 22 et *Sab*: set *P* 25 ad *Sab*: at *P*

pare desineret alieni sanguinis iura? an ut zelotypi pusiones
 communicare gustatum suarum pecudum nolunt, aut ut genti-
 bus fieri moris diuersissimi fama est, quae habentur his esui.
 aliorum eadem reiciuntur a uictibus? ergo si haec cassa sunt **22**
 5 nec rationis alicuius habentia firmitatem, sacrificiorum et ipsa
 inanis est ratio. etenim qui potis est habere idoneam id quod
 sequitur causam, cum ipsum illud primum, a quo defluit se-
 cundum, inanissimum esse reperiatur et uacuum et nulla soli-
 ditate firmatum? Telluri, inquiunt, matri serofa inciens immo-
 10 latur et feta, at Mineruae uirgini uirgo caeditur uitula, nullis
 umquam stimulis nullius operis excitata ad conatus. atquin
 nos arbitramur nec uirginem uirgini oportuisse mactari, ne
 uirginitas uiolaretur in pecude, qua dea plurimum pollet, nec
 Telluri grauidas atque fetas ob honorem fecunditatis ipsius,
 15 quam cuncti expetimus et optamus inextinguibili semper
 † fecunditate procedere. nam si, quia uirgo Tritonia est, ideo
 ei conuenit uirgines hostias immolari, et quod Tellus est mater,
 consimiliter grauidis accipienda est serofis, ergo et musicis
 Apollo, quod musicus, et quod medicus Aesculapius, medicis,
 20 et quod faber Vulcanus est, fabris, et quod Mercurius eloquens,
 eloquentibus debet disertissimisque mactari. quodsi dicere istud
 insanum est aut ut mediocriter pronuntiem brutum, multo
 illud maioris amentiae est, fetas ingulare Telluri, quod sit
 fetibus grauior, Mineruae castas et uirgines, quia sit | pura, f. 145^p
 25 uirginitatis intactae. nam quod dici a nobis accipimus, esse **23**
 quosdam ex diis bonos, alios autem malos et ad nocendi libi-
 dinem promptiores, illisque ut prosint, his uero ne noceant
 sacrorum sollœmnia ministrari, quanam istud ratione dicatur,

1 desineret <i>Gel</i> : desideret <i>P</i>	iura] iu <i>P corr c</i>	ut <i>Sab</i> : ui <i>P</i>
zelotypi <i>P</i>	2 communicare <i>Sab</i> : concumunicare <i>P</i>	4 aliorum
<i>Meursius</i> : aliarum <i>P</i>	6 ratio <i>Sab</i> : datio <i>P</i>	pote <i>Sab</i>
7 secundum <i>P</i>	9 inciens <i>Urs</i> : ingens <i>P</i>	10 et om <i>Sab</i>
ut foetae <i>Meursius</i>	11 nullus <i>P corr</i>	excitata ad <i>scripsi</i> :
excitata <i>P</i> excita ad <i>Oehlerus</i>	conatu <i>Sab</i>	15 quoniam <i>Urs</i>
16 fecunditate] <i>Arnobium</i> fertilitate uel	ubertate uel uirtute <i>scripsisse</i>	
<i>Zinkius suspicatur</i>	19 aesculapius <i>P</i>	21 dissertissimisque <i>P</i>
23 telluri. <i>P</i>	24 grauior] grauida ?	28 quamnam <i>P corr</i>

intelligere confitemur nos non posse. nam deos benignissimos dicere lenesque habere naturas, et sanctum et religiosum et uerum est, malos autem et laeuos, nequaquam sumendum est auribus, ideo quoniam diuina illa uis ab nocendi procul est dimota et disiuncta natura. quicquid autem potis est causam 5 calamitatis inferre, quid sit primum uidendum est et ab dei nomine longissima debet differitate seponi. itaque ut uobis commodemus adsensum, dextrarum sinistrarumque rerum deos esse fautores, ulla nec sic ratio est, cur alios alliciatis ad prospera, alios uero ne noceant sacrificiis conmulceatis et prae- 10 miis: primum quod di boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint honore mactati; quicquid enim mite est placidumque natura, ab nocendi procul est usu et cogitatione discretum: malus uero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregibus mille et mille alliciat altaribus. neque enim in 15 dulcedinem uertere amaritudo se potest aut ariditas in umorem, calor ignis in frigora aut quod rei cuiusque contrarium est id quod sibi contrarium est in suam sumere atque immutare naturam. ut si manu uiperam mulceas, uenenato blandiaris aut scorpio, petat illa te morsu, hic contactus aculeum 20 f. 146 figat, nihilque illa prosit adlusio, | cum ad nocendum res ambae non stimulis exagitentur irarum sed quadam proprietate naturae: ita nihil prodest promereri uelle per hostias deos laeuos, cum siue illud feceris siue contra non feceris agant secundum suam naturam et ad ea quae facturi sunt ingenitis 25 legibus et quadam necessitate ducantur. quid quod isto modo utrique dii desinunt esse suis in uiribus et suis in qualitatibus permanere. nam si bonis ut prosint res diuina conficitur, malis autem ne noceant isdem rationibus supplicatur, sequitur ut intellegi debeat, nihil dexteris profuturos nulla si acceperint 30 munera fierique ex hoc malos, malos autem si acceperint no-

1 nos <i>add c, om Sab</i>	3 leuos <i>P</i>	5 pote <i>Sab</i>	11 dii <i>ex</i>
di <i>corr P</i>	16 humorem <i>c</i>	17 *****calor <i>P</i>	20 con-
tactus <i>in contractus corr P</i>	contractus <i>Sab</i>	contactus <i>Gel</i>	22 exagi-
tantur <i>Sab</i>	25 secundum <i>add Klusmannus</i>	ad quae <i>Heumannus</i>	
facturi <i>Klusmannus: facti P</i>	28 malis] aliis <i>Sab</i>	29 hisdem <i>P</i>	

cendi posituros mentem fierique ex hoc bonos: atque ita perducitur res eo ut neque hi dexteri neque illi sint laevi aut. quod fieri non potest, utrique ipsi sint dexteri et utrique iterum laevi. esto, concedatur infelicissimas pecudes non sine aliquo **24**
 5 religionis officio diuorum apud templa mactari et quod ex usu consuetudinis factum est rationis alicuius causam aliquam continere: sed si magnificum uidetur atque amplum iugulare diis tauros, si inlibata, si solida concremari animantium uiscera, quid sibi reliqua haec uolunt magorum cohaerentia disciplinis, quae in sacrorum reconditis legibus pontificalia † restituere mysteria et rebus inseruere diuinis? quid, inquam. sibi haec uolunt: apexaones hirciae silicernia longauī? quae sunt nomina et farciminum genera, hirqino alia sanguine. comminutis alia inculcata pulmonibus. | quid taedae, quid **146**
 15 eniae, quid offae non uulgi set quibus est nomen appellatioque penitae? ex quibus quod primum est, in exiguas aruina est miculas catillaminum insecta de more, quod in secundo situm est, intestini est porrectio, per quam proluuies editur sucis perexsiccata uitalibus. offa autem penita est cum particula uisceris cauda pecoris amputata. quid polimina, quid omenta, quid palasea siue ut quidam cognominant plasea? ex quibus est omentum pars quaedam, qua receptacula uentrium circumretita finiuntur, bouis cauda est plasea siligine et sanguine delibuta, polimina porro sunt ea quae nos proles uere-

2 eo* P   9 coherentia P   10 instituere ?   11 inseruere
 Sab: inseruire P °   12 apexabo Sab apexabones *Hildebrandius*
 hirciae] issicia Sab   longauī *Salm: longaeui P longauo Sab*
 13 omina P corr   farciminum Sab: facinorum P   alia Sab:
 alias P   14 taedae] tuceta *Gel taxiae Salmasius ad Solin. p. 90*
 codae *Meursius*   15 taeniae *Scaliger, Urs*   uulgi sed Sab: uulgis
 et P   16 penitae Sab: penitae P   17 catillaminum *Meursius:*
 catillaminum P at illa minutim Sab   18 intistini P corr c
 est porrectio est P corr   porrectio Sab   proluuies P
 19 percocta et exsiccata ?   pennita P   20 anputata P   21 omenta
 Sab: momenta P   palasea P   plasea *Gel: plasea P*
 22 ex om Urs   omentum *scripsi: nomen omenti P omenti Urs*
 qua *scripsi: quo P*   23 bouis *Gel: uobis P*   24 delibuta Sab:
 dilibuta P

cundius dicimus, a uolgaribus autem adsolent cognomine testium nuncupari. quid fitilla, quid frumen, quid africa, quid gratilla catumeum † cumspolium cubula? ex quibus duo, quae prima, sunt pultium nomina sed genere et qualitate diuersa, series uero quae sequitur liborum significantias continet; et ipsis enim non est una eademque formatio. non enim placet carnem strebulam nominare, quae taurorum ex coxendicibus demitur, pulpamenta non assa, non quae in ueribus exta sunt, animata prunis et torrefacta carbonibus, non salsamina denique, quae sunt una commixtio quadrinis copulata de frugibus; non 10 similiter fendicas, quae et ipsae sunt hirae, quas plebis oratio illas solet cum eloquitur nuncupare, non ratione eadem et rumas, quae sunt prima in gurgulionibus capita, qua deicere f. 147 cibos et referre natura est ruminatoribus | saeculis; non magmenta, non augmina, non mille species uel † amensanguinum 15 uel fitillarum, quibus nomina indidistis obscura uulgoque ut 25 essent augustiora fecistis. si enim quaecumque ab hominibus fiunt maximeque in re sacra debent habere suas causas nec sine ratione est quicquam in negotiis omnibus atque in omni administratione faciendum: edissertate nobis et dicite, quae 20 sit causa, quae ratio, ut haec etiam diis dentur sacrisque adoleantur altaribus. in hoc enim diutius loco huic causae uel maxime necessario inmoramur insistimus inhaeremus, cupientes addiscere, quid cum pultibus deo sit, quid cum libis, quid diuersis cum fartibus, confectis iure ex multiplici atque in- 25 pensarum uarietate conditis. opiparis numina cenis adficiuntur aut prandiis, ut innumeras conueniat excogitare his dapes?

2 fritilla *Sab in err*   3 conspolium *Sab* spolium ?   6 enim ante placet *del Urs*   7 e coxendicibus *Sab*: et condicibus *P*   8 non ante quae *add Meursius*   9 prunis *scripsi*: prius *P*   10 quae *add Gel*   11 hirae *P. Scriuerius*: dirae *P*   12 illas *Scaliger*: illa *P* illa *P. Scriuerius* hillas *Stewechius*   et rumas *Baluzius*: aerumnas *P* rumas *Canterus, Urs*   13 qua *Gel*: quae *P*   14 naturae struminatoribus *Sab*   15 uelamen sanguinum *Sab* uel farciminum *Salm*   16 fitillarum *P* fritillarum *Sab in err*   20 aedissertate *P corr r*   22 huic *Sab*: huc *P*   25 fartibus *Urs*: fratibus *P* confectis *scripsi*: confectionis *P*   ex *Oehlerus*: et *P del Gel*   26 opipares *P corr c'*   27 innumeras *Sab*: numeras *P*

anersionibus stomachorum laborant et ad expellenda fastidia
 saporum uarietas quaeritur, ut modo his assa, modo cruda
 ponantur, semicocta et modo semicruda? quod si omnes has
 partes quas prosicias dicitis accipere dii amant suntque illis
 5 gratae uel uoluptatis alicuius uel dulcedinis sensu, quid inter-
 cedit, quid prohibet, ut non semel haec omnia totis cum ani-
 mantibus inferatis? quae causa, quae ratio est, ut caro strebula
 separatim, ruma, cauda et plasea separatim, hirae solae omen-
 que solum augmentorum adiciantur in causam? pulumentorum
 10 uarietatibus adficiuntur dii caelites, ut fieri mos est post ce-
 narum ditium et locupletium saginas, frustilla haec paruula
 pro suauibus mateolis | sumunt, non quibus famem sedent sed f. 147^b
 ut palati admoneant otium seque ipsos pleni ad adpetitum
 uoracitatis instigent? o deorum magnitudo mirabilis, o nullis
 15 hominum comprehensa, nullis intellecta naturis, siquidem ut
 prosint testiculis pecudum redimuntur et rumis neque prius
 iras atque animos ponunt nisi sibi adoleri paratas conspexerint
 nenias offasque reddier penitas. sequitur, ut de thure deque mero **26**
 aliquid sine ulla nimietate dicamus. copulata enim et mixta
 20 sunt caerimoniarum et haec genera cultumque adhibentur in
 plurimum. ac primum illud a nobis isto ipso quaerimus per-
 contamurque de thure, unde aut quo tempore nosse illud aut
 scire potueritis, ut merito existimetis aut esse diis dandum aut
 eorum acceptissimum uoluntati. nouella enim propemodum res
 25 est neque annorum inexplicabilis series, ex quo eius notitia
 profluxit in has partes et delubris meruit interesse diuinis.

1 stomachorum <i>P</i>	3 semicocta <i>P</i> <i>corr</i>	modo et <i>Gel</i>
4 prosicias <i>Turnebus</i> , <i>Urs</i> : praesicias <i>P</i>	5 gratiae <i>Sub</i>	duce-
dinis <i>P</i> <i>corr</i> <i>r</i>	8 cauda <i>Sab</i> : cada <i>P</i> cauda <i>postea</i> cada <i>r</i>	hirae
<i>Meursius</i> : irac <i>P</i>	omenque <i>Meursius</i> : nomenque <i>P</i> nomenque <i>Sub</i>	
omentum <i>Gel</i>	9 magmentorum <i>Urs</i>	adiciatur <i>Sub</i>
cau-	11 haec] ac <i>Urs</i>	13 palati <i>Salm</i> : palatia <i>P</i> palatis <i>Sub</i>
sin ?	otium <i>P</i>	plena <i>c'</i> , <i>uulgo</i>
adpetitu <i>c'</i> appetitu <i>uulgo</i>		ad <i>addidi</i>
adpetitu <i>c'</i> appetitu <i>uulgo</i>	18 taenias <i>Scaliger</i> , <i>Urs</i>	reddier
penitas <i>Zinkius</i> : redemptas <i>P</i>	penitas <i>Gel</i>	20 fiunt <i>Sub</i>
cul-	23 potueritis <i>Urs</i> : poteritis <i>P</i>	26 sme-
tumque <i>Sab</i> : cultuque <i>P</i>		rui <i>P</i> <i>corr</i>

nam neque temporibus, quemadmodum creditur et perhibetur, heroicis quidnam esset thus scitum est, scriptoribus ut comprobatur a priscis, quorum in libris posita nulla eius mentio reperitur, neque genetrix et mater superstitionis Etruria opinionem eius nouit aut famam, sacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis quibus Albana res uiguit in usum cuiquam uenit, sacra cum res fieret, neque ipse Romulus aut religionibus artifex in comminiscendis Numa aut esse sciuit aut nasci, ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum sollempnium munia. unde igitur coepta est usurpatio eius adsumi, aut in antiquam et ueterem consuetudinem quaenam inruit nouitas, ut quod tempestatibus tantis necessarium non fuit locum sumeret in caerimoniis primum? nam si sine thure religionis officium claudicat necessariaque uis eius est quae propitios faciat mitesque hominibus caelites, peccatum est ab antiquis, quinimmo piaculis plena uita omnis illorum fuit, qui quod maxime conueniens deorum fuerat uoluptati per incuriam neclexere libare. sin autem temporibus priscis neque homines neque dii huius thuris expetiuere materiam, comprobatur et hodie frustra illud inaniterque praestari, quod neque antiquitas necessarium credidit et sine ullis nouitas rationibus appetiuit. denique ut illam semper regulam definitionemque teneamus, qua demonstratum et fixum est, quicquid fiat ab homine, habere oportere suas causas, et in ista quoque retinebimus parte, ut requiramus ex uobis quae sit causa, quae ratio, ut ante ipsa numinum signa thura iniciantur altaribus et ex eorum incendio familiaria fieri existimentur et mitia. quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei aut eorum ad animos quid accedit, ut merito iudicemus recte ista dependi et non frustra atque inaniter concremari? ut enim nos debetis ostendere, cur thura diis detis, sic et deos sequitur ut debeatis expromere habere aliquam causam, cur ea non respuant, quin-

4 etrusiae *P corr*   5 sacrorum ?   12 antis *P corr*   13 si sine
Sab: sine P   14 thurae *P corr*   19 expetiuere *Gel: expedituere P*
29 accidit *Sab*   30 debetis *Sab: debeatis P*

immo cur ea tam † familiariter concupiscant. honoramus, inquiet aliquis fortasse, his deos. sed nos non uestrum, sed numinum requirimus sensum, nec quid fiat a uobis, sed pendatur | ab f. 148^b his quanti quod in praemium datur fauoris interrogamus. sed tamen, o pietas! quantus iste est honor aut qualis, qui ex ignis odore conficitur et resina ex arboris comparatur? nam ne forte ignoretis, quid aut unde sit thus istud: uiscum est ex corticibus * profluens ita ut ex amygdalo, ceraso resina lacrimabili destillatione coalescens. hocine ergo superas honorat et auctificat dignitates, aut offensa si aliquando contracta est, thuris uapore dissoluitur et temperata indignatione sopitur? quid ergo cessatis cuiuslibet arboris uiscum sine ulla passim differitate comburere? nam si honorantur hoc numina nec indigne sustinent Panchaicas sibi ardere resinulas, quid interest, unde fumus altaribus conficiatur in sanctis uel ex uisci quo genere nubes suffitionis exaestuēt? an numquid aliquis dicet 28 idcirco superis thus dari, quod odoratus habeat suaves et narium commulceat sensum, reliqua uero sint aspera et ob causam offensionis exclusa? habent enim dii nares, quibus ducant aërios spiritus, accipiunt auras et remittunt, ut penetrare illos possint nidorum differentium qualitates. quod si damus ut fiat, mortalitatis eos adiungimus legi et excludimus diuinitatis a finibus. quicquid enim spirat et reciprocos halitus auris commeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia caeli sustineatur e 25 pastu. quicquid autem caeli sustinetur e pastu, si recursus abstuleris quibus alternatio redditur abstrahiturque uitalis, | obliti eius necesse est animam et rationem subruī atque f. 149 interire uiuendi. ergo si et dii spirant odoremque ad se adtrahunt auris comitantibus inuolutum, non est ab re dicere, et alienis eos suffectionibus uiuere et interclusis posse spiraminibus interire. et unde nouissime scitis, an si odorum suauitate

1 familiariter] feruenter uel famelicæ Orellius fameliciter Hildebrandius
 2 fortassi P corr c
 6 lignis P corr ardore
 Urs
 8 lacinum signuū: arboris thuriferæ significationem intercidisse apparet
 resina addidi
 14 sustinet Sab
 19 exclusa P
 20 penetrare r
 23 halitus P corr c
 27 obliti P corr
 30 suffitionibus Sab

capiuntur, eadem sint eis iucunda quae uobis et parili sensu
 ut uestras deorum mulceant adficientque naturas? nonne fieri
 potis est, ut quae uobis adferunt uoluptatem contra illis
 aspera uideantur et tristia? cum enim sint essentiae dis-
 pares substantiaequae non unae, quibus effici rationibus potest, 5
 ut quod qualitate diuersum est unum sentiat accipiatque con-
 tactum? an non cottidie cernimus et inter animantia terris
 orta esse aliis eadem uel amara uel dulcia, mortifera his esse
 quae illis nata in perniciem non sunt, ut quae illos mulceant
 odoribus laetis eadem pestiferos halitus aliorum corporibus 10
 spirent? sed hoc ut fiat et accidat non in rebus est causa,
 quae simul esse mortiferae, simul salutare, simul dulces ne-
 queunt simulque amarae consistere, sed ut quisque est factus,
 ad extrinsecus rei uenientis attactum ita afficitur, qualitatem
 non accipit ex rerum inpulsionibus natam sed ex sui sensus 15
 contagiique natura. uerum omnis haec ratio longe est ab diis
 sita nec exigui limitis interiectione discreta. nam si uerum
 est, ut ab sapientibus creditur, incorporales hos esse nec oli-
 ditatis alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est
 nec sensibiliter commouere aura eos potis est nidoris alicuius. 20
 f. 149^b non si mille tu pondera | masculi thuris incendas caelumque
 hoc totum redundantium uaporum nebulositate cludatur. quod
 enim non habet robur et substantiam corporalem, contrectari
 ab substantia non potest corporali: odor autem corpus est,
 tactis sicut naribus indicatur: ab deo ergo sentiri ratione non 25
 potest ulla, qui caret robore corporis atque omni sensu et con-
 29 tagione priuatus est. merum thuris est socium, quod explanari
 consimiliter poscimus cur eius superfundatur incensionem. nisi

2 ut *addidi* deorum] *uide infra* 3 pote *Sab* 4 deorum sint
P deorum *del Urs*: *transposui post uestras* (2) *essentiae scripsi*:
 sententiae *P* 6 ut *P* 9 ut quae *Sab*: utque *P* alios *Urs*
 13 amarae *Sab*: in una re *P* 14 ab *sic Sab* afficitur *Gel*:
 efficit *P* 16 compagiique *Urs* 17 sita *Sab*: ita *P* 18 oli-
 ditatis *Gel*: uoliditatis *P* soliditatis *Urs* 21 culi *P corr c* 24 a
Sab 25 a *Sab* 26 robore *scripsi*: re *P* contagione *scripsi*:
 cogitatione *P* 27 priuatus *P* 28 eius *Meurstius*: ei *P*
 nisi *Salm*: si *P*

enim ratio cur fiat ostenditur nec habebit expositam sui causam, non iam istud errori obiciendum est ludicro sed ut dicatur expressius insaniae dementiae caecitati. ut enim iam saepius dictum est, debet omne quod geritur causam sui habere perspicuam nec caliginis alicuius obscuritate contextam. si ergo fidentis facto, aperite. monstrate, liquor iste cur detur. id est unum superfundatur altaribus. numquid enim numinum corpora sitim sentiunt aridam et eorum necesse est siccitates umore aliquo temperari? numquid nobis ut mortalibus moris est cinis intermiscere potiones, pari etiam more post solidos uictus liborum et pulvum hostiarumque caesarum. quo putrefiat facilius et percoquatur cibus, frequentissimo inrigant accipiuntque se uino? date quaeso immortalibus diis ut bibant scyphos, brias, pateras simpuniacque depromite, et quoniam lautis pinguisque se dapibus atque opimis inferciunt escis, ne quod in stomachi tramite male transnoratum substiterit uiscus, succurrite, properate; Ioui optimo maximo merum ne praefocetur date, cupit eructare nec potis est, ac ni illa labatur et dissoluatur obstructio, | periculum maximum est ne obli- f. 149 bis
sus interrumpatur spiritus et uiduatum remaneat sine suis administratoribus caelum. sed frustra, inquit, inequitas nobis: 30 non enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tamquam illos existimemus aut sitire aut bibere aut suauitatis eius adfectione laetari. honoris eis ergo datur: quo fiat illorum elatior. amplior augustiorque sublimitas, altaria super ipsa libamus et uenerabiles muscos carbonibus excitamus extinctis. et quae grauior infligi contumelia dis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri. aut honorem existimes habitum his magnum, si modo uini exigui rores super unidam

I non ostendetur Sab 6 sq. id est unum superfundatur del Zinkius
 9 humore c nobis (bis in ras c') P mos c'. uulgo 10 solitos
 Sab 12 et Sab: ut P perquoquatur P 13 ut add Heu-
 mannus 14 scyfos P simpuniacque Meursius: simpubiacque P
 sympuniacque Sab 15 lautis scripsi: tauris P 18 ac ni Sab:
 agni P 21 administratibus Steuechius 25 subli- mitas P
 26 muscos Salm: miscus P enissas Gel 27 diis ex dis corr P
 29 rores Salm: roris P rore sic Sab

ieceris atque instillaueris prunam? non nobis est sermo cum hominibus rationis expertibus neque quibus non sit communis intelligentiae ueritas, inest et uobis sapientia, inest sensus, uerumque nos dicere apud uos ipsi interiore iudicio scitis. sed quid facere possumus considerare nolentibus penitus res ⁵ ipsas secumque ipsos loqui? facitis enim quod fieri cernitis, non quod fieri oportere confiditis: plurimum quia apud uos ualeat nullam habens consuetudo rationem quam rerum inspecta natura ueritatis examinatione ponderata. quid est enim deo cum uino, aut in eius materia uis qualis aut quanta est, quod ¹⁰ cum effusum fuerit, sublimitas eius augescat et honorata existimetur auctoritas? quid, inquam, deo cum uino est, Veneriis f. 149 bis ^b re proxima, neruos omnium debilitante uirtutum, | uerecundiae, pudoris et castitatis inimica, quod in insanias et furores mentes saepius praecipitauit excitas ipsosque illos deos male-¹⁵ dictis conpultit exauctorare dementibus? itane istud non nefas et plenum sacrilegii crimen est, honori dis hoc dare, quod si tu id audius sumpseris, quid facias nescias, quid loquaris ignores, ad extremum temulenti, luxuriosi et perditu conuicium **31** infamiamque merearis? operae pretium est etiam uerba ipsa ²⁰ depromere, quibus cum uinum datur uti ac supplicare consuetudo est 'mactus hoc uino inferio esto'. 'inferio', inquit Trebatius, uerbum ea causa est additum eaque ratione profertur, ne uinum omne omnino quod in cellis atque apothecis est conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum est, esse ²⁵ sacrum incipiat et ex usibus eripiatur humanis. addito ergo hoc uerbo solum erit quod inferetur sacrum nec religione obligabitur ceterum. qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo, ne plus quaerat quam datum est? aut cuius ipse est auditatis deus, qui nisi uerbi fuerit praescrip-³⁰ tione summotus, cupiditatem suam protendat ulterius et apo-

4 diceret *P corr*   5 paenitus *P*   7 plurimum *scripsi*: primum
P nimirum *Gel*   apud *Sab, r*: pud *P*   plus ualeat *Sab*   9 na-
turat *P corr*   12 Veneri *Urs*   17 honori dis *scripsi*: honoris *P*
honoris *Sab* honoris ergo *Hildebrandius*   18 id *del Gel*   19 lu-
xoriosi *P*   20 opere *P*   praetium *P* praecium *c'*   29 quae
erat *Sab*

thecis suis supplicem priuet? 'mactus hoc uino inferio esto':
 iniuria est ista, non honor. quid enim, si diuus amplius hoc
 uolet neque erit contentus inlato? nonne insigniter dicendus
 est laedi qui honorem accipere cum condicione cogetur? nam
 5 si exceptione non addita sacrum necesse est fieri omne omnino
 quod in cellis est uinum, manifestum est et deo contumeliam
 fieri, cui modus constituatur inuito, | et uos ipsos in re sacra f. 150
 caerimoniarum officia uiolare, qui non tantum tribuitis uini
 quantum deum uidetis sibi uelle praestari. 'mactus hoc uino
 10 inferio esto' quid est aliud quam dicere: tantum esto mactus
 quantum uolo, tantum amplificatus quantum iubeo, tantum
 honoris adsumito quantum te habere decerno et uerborum
 circumscriptione definitio? o deorum sublimitas praepotens, quam
 uenerari, quam colere officiis omnibus caerimonialibus debeas,
 15 cui legem uenerator inponit, quam cum pactionibus adorat et
 formulis, quae per unius formidinem uerbi ab inmodicis uini
 cupiditatibus arceatur. sed sit ut nultis honor in uino, sit in **32**
 thure, immolatione et caedibus hostiarum irae numinum offen-
 sionesque placentur. etiamne di sertis, coronis adficiuntur et
 20 floribus? etiamne aeris tinnitibus et quassationibus cymbalorum?
 etiamne tympanis? etiamne symphoniis? quid? efficiunt cre-
 pitus scabillorum, ut cum eos audierint numina, honorifice
 secum existiment actum et feruentes animos irarum obliuione
 deponant? an numquid ut paruuli pusiones ab ineptis uagiti-
 25 bus crepitaculis exterrentur auditis, eadem ratione et omni-
 potentia numina tibiaram stridore mulcentur et ad numerum
 cymbalorum mollita indignatione flaccescunt? quid sibi uolunt
 excitationes illae quas canitis matutini conlatis ad tibiam
 uocibus? obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigilias
 30 debeant. quid dormitiones illae | quibus bene ut ualeant au- f. 150^b
 spicabili salutatione mandatis? somni enim quiete soluuntur

1 suis *Sab*: sui *P*   3 dicendum *Sab*   4 est *Sab*: esse *P*
 cogatur *Gel*   17 arceatur *Sab*   18 irae *P*   19 etiam *Sab*
 dii *r*   ser-tis *P*   20 cymbalorum *P*   21 tymphanis *P corr r*
 symphonis *P corr*   quid efficiunt *uulgo*   24 deponant *Sab*: depo-
 nunt *P*   30 dormitiones *Gel*

occuparique ut hoc possint, lenes audiendae sunt neniae. lauatio, inquit, deum matris est hodie. sordescunt enim diui et ad sordes eluendas lauentibus aquis opus atque adiuncta aliqua cineris frictione. Iouis epulum cras est. Iuppiter enim cenat magnisque implendus est dapibus, iamdudum inedia gestiens ⁵ et anniuersaria interiectione ieiunus. † Aesculapii geritur celebraturque uindemia. colunt enim dii uineas et ad suas usiones contractis expriment uindemiatoribus uinum. lectisternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dii lectos atque ut stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque ¹⁰ excitatur impressio. Telluris natalis est. dii enim ex uteris prodeunt et habent dies laetos quibus eis adscriptum est auram **33** usurpare uitalem. ludi uero, quos facitis, quibus Floralibus et Megalensiis nomen est ceterique omnes alii quos esse sacros uoluistis et religionum inter officia deputari quam rationem ¹⁵ habent, quam causam, ut institui condique debuerint et ex numinum appellatione signari? honorantur, inquit, his dii et si quas ab hominibus continent offensionum memorias inlatarum, abiciunt, excludunt redduntque se nobis redintegrata familiaritate fautores. et quae causa est rursus, ut tranquilli, placidi ²⁰ efficiantur et mites, ineptae si res fiant et ab hominibus otio-
f. 151 sis multitudine | spectante ludatur? ponit animos Iuppiter, si Amphitryon fuerit actus pronuntiatumque Plautinus, aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus aut Danae, motum conpescit irarum? tranquillior, lenior Mater Magna efficitur, ²⁵ si Attidis conspexerit priscam refricari ab histrionibus fabulam? obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere uiderit saltatoriis in motibus pantomimum? indignatio relanguescit Alcidae, si tragoedia Sophoclis cui Trachinae nomen

1 occuparique *Sab*: occupatique *P*   3 aliqua *Urs*: antiqua *P*
 4 aepulum *P*   5 media *Sab*   6 esculapii *P*   7 ad] ab *Sab*
 suas usiones *Salm*: suasionibus *P*   8 contracti *Sab*   9 caer-
 ris *P*   14 megalensis *P corr* megalensibus *Sab*   15 inter *Sab*, *r*:
 iter *P*   18 illatarum *Urs*: inlatas *P*   19 familiaritates *P corr*
 21 in*eptae *P*   22 ludantur *Zinkius*   23 anphytrion *P* Amphy-
 trio *Sab*   27 obliterabit *Sab*: obliterauit *P*   28 pantomimum
Sab: pantonimus *P*   relanguescet *Sab*   29 sofoclis *P*   traci-
 nae *P* trachinae *Sab*

est, Euripidis aut Hercules actitatur? existimatue tractari se honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi et migratum ab lupanaribus in theatra? itane istud non est deorum imminuere dignitatem, dicare et consecrare turpissimas res eis, quas censor animus respuat et quarum actores inhonestos esse ius uestrum et inter capita computari iudicauit infamia? mimis nimirum dii gaudent, et illa uis praestans neque ullis hominum comprehensa naturis libentissime commodat audiendis his auris, quorum symplegmatibus plurimis intermixtos se esse derisionis in materiam norunt: delectantur, ut res est, stupidorum capitibus rasis. salapittarum sonitu atque plausu, factis et dictis turpibus, fascinorum ingentium rubore. iam uero si uiderint in femineas mollitudines eneruantes se uiros, uociferari hos frustra, sine causa alios cursitare, amicitiarum fide salua contundere se alios et crudis mutilare de caestibus, certare hos spiritu, buccas uento distendere uocibusque inmanibus conerepare: manus ad caelum | tollunt, rebus f. 151^b admirabilibus moti prosiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. haec si diis immortalibus obliuionem adferunt simultatum. si ex comoediis, Atellanis, mimis ducunt laetissimas uoluptates, quid moramini, quid cessatis, quin et ipsos dicatis deos ludere lasciuire saltare, obscenas conpingere cantiones et elunibus fluctuare crispatis? quid enim differt aut interest, faciantue haec ipsi an ab aliis fieri in amoribus atque in deliciis ducant? unde igitur fluxit uel ex quibus enata est 34 causis opinionum haec prauitas? ex eo scilicet maxime, quod nequeuntes homines quidnam sit deus scire, quidnam sit uis eius, natura substantia qualitas, utrumne habeat formam an

1 Euripidis Sab: euripides P	actitetur Gel	existimatue
Meursius: existimatur P existimabit	Heraldus 4 consecrare P corr	
6 iudicauit Sab, r: iudauit P	9 aures c	symplegmatibus Sab:
implegmatibus P simplegmatibus r	in mg R	11 salpictarum
Sab salpictarum Gel salpittarum r	12 robore P corr e'	14 hos
Sab: hoc P	causa] culpa Sab	15 fide Sab, r: fides P
de] se Sab in err	16 cestibus P	uocibusque Zinkius: uotis-
que P cauatisque Salm	17 inanibus Sab manibus Salm	con-
crepare Sab: coneremare P	20 attellanis r	23 differt Sab:
defert P difert e'	25 scilicet P corr	28 qualis P corr qualis Salm

nulla sit corporis circumscriptione finitus, agat aliquid an non
 agat, uigiletne perpetuo an aliquando soluatur in somnos,
 currat sedeat ambulet an ab huiusmodi motibus et cessatione
 sit liber, haec omnia ut dixi nequeunt scire neque ratione
 aliqua peruidere in eas sunt opinationes lapsi, ut deos ex se
 fingerent et qualis sibi natura est et illis talem darent acti-
 onum, sensuum uoluntatumque naturam. quodsi animal cer-
 nerent nullius esse se pretii nec inter formiculam plurimum
 seseque esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquam
 se habere commune cum superis et intra suos fines humilitatis
 suae modestiam continerent. nunc uero quia cernunt ora ocu-
 f. 152 los capita buccas | auriculas nasos ceterasque se alias mem-
 brorum gerere ac uiscerum portiones, et deos existimant eadem
 ratione formatos habitumque illos suum compagine in corporea
 continere: et quia gaudere laeta re maestosque se fieri tristiori-
 bus conspiciunt causis, arbitrantur et numina ex rebus hilarioribus
 gaudere et ex minus laetis animorum contractione con-
 duci: adfici se ludis, putant et caelitem mentes ludorum de-
 lectatione mulceri: et quia illis se uolup est lauacrorum refo-
 uere caldioribus, et superis ducunt lauacrorum esse munditias
 gratas: uindemiamus nos homines, et deos rentur et credunt
 suas ducere atque agitare uindemias: dies nobis natalicii sunt,
 et potentias caelites dies autumant habere natales. quodsi
 possent adscribere ualetudines, aegritudines et corporales diis
 morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos atque enterocelicos
 dicere, eo quod ipsi et lienosi et lippi sunt saepe et ingentium
 35 herniarum magnitudine ponderosi. age nunc summatim, quo-
 niam sermo prolatus est et perductus in haec loca, singularum
 partium oppositionibus comparemus, utrumne uos melius rebus
 de superis sentiatis an potius nos multo et honoratius opinemur

3 an* P	cessione Sab	4 liber. haec <i>wulgo</i>	7 sensuum
<i>scripsi</i> : rerum P	8 praetii P	13 gerere Sab: genere P	
15 laeta re <i>Meursius</i> : laetari P		mestosque P	18 affici se
Sab: adficcisse P adficcisse c'	19 uolup* (uolupe <i>scriptum fuisse appa-</i>		
P uoluptas c', <i>wulgo</i>	labac ^o rum P (b in u corr c')		21 uin-
deamiamus P	23 autmant P corr c	25 enterocelicos <i>Gel</i> : intero-	
caelicos P enterocaelicos Sab	27 herniarum Sab: grueneorum P		
capita 35. 36. 37 <i>Orellius in finem libri reiecit</i>	28 e' P		sin-
gularum <i>Orellius</i> : singularum P	29 parium <i>Heraldus</i>		

mur et rectius quodque rei diuinae suam praestet atque attri-
 buat dignitatem. ac primum uos deos, quos in rerum natura
 uel arbitramini esse uel creditis quorumque in templis omnibus
 simulacra constituistis et formas, profiteremini esse natos et ex
 5 masculorum feminarumque seminibus conuentionum progenitos f. 152^b
 lege. at uero nos contra, si modo dii certi sunt | habentque
 huius nominis auctoritatem potentiam dignitatem, aut in-
 genitos esse censemus — hoc enim religiosum est credere —
 aut si habent natiuitatis exordium, dei summi est scire, qui-
 10 bus eos rationibus fecerit aut saecula quanta siut, ex quo eis
 adtribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. uos habere sexus
 deos aliosque ex his mares, feminini generis alios esse censetis:
 nos potentias caelites discretas esse sexibus abnegamus, quo-
 niam discrimen huiusmodi terrenis animantibus datum est.
 15 quas coire, quas generare auctor uoluit rerum substituendis
 per libidinem prolibus. uos hominum similitudinem gerere et
 mortalium uultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur
 submotas esse ab his longe, quoniam forma mortalis est cor-
 poris, et si forte est ulla, comprehendere neminem posse
 20 indubitabili adseueratione iuramus. a uobis artificia siuguli
 opificum more habere perhibentur: ridemus, cum audimus nos
 ista, quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque non
 esse et eas constat et liquidum est paupertatis ad subsidium **36**
 comparatas. discordias alios ex his uos, alios dicitis qui pesti-
 25 lentias inrogent, alios qui amores, qui furias, alios uero qui
 praesint bellis et sanguinis effusione laetentur: at uero nos
 contra ab ingeniis numinum iudicamus esse ** disiunctas, aut
 si sunt qui haec mala miserrimis inferant subiciantque mor-
 talibus, ab deorum contendimus procul esse natura nec sub
 30 huius nominis praedicatione ponendos. irasei et perturbari uos f. 153
 numina ceterisque animorum adfectibus | mancipata esse atque
 obnoxia iudicatis: nos huiusmodi motus alienos existimamus

2 natura *Sab*: naturam *P*   15 quoire *P*   20 firmamus uel
 iudicamus *Urs*   23 et eas] eas *Gel* quod eas uel quas *Urs*
 24 discordias *Urs*: discordiarum *P*   25 alios uero *Sab*: alius uero *P*
 26 uero] haec *Urs*   27 lacunam signati: uerborum quae inter-
 ciderunt primum uidetur fuisse discordias   disiuncta *Canterus*.
Urs   30 uos *P* corr c

ab his esse; sunt enim ferocium generum et mortalitatis obeuntium functiones. uos pecorum sanguine, uos caedibus et mactationibus hostiarum gaudere, laetari et in gratiam cum hominibus remini offensionibus redire sopitis: nos amorem sanguinis nullum esse in caelitibus ducimus nec esse tam duros, 5 ut miserorum animantium caede saturatas abiciant iras. uos mero, uos thure honorem arbitramini diis addi et eorum augescere dignitates: nos monstrum et prodigium iudicamus, quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo aut ex roribus exiguis uini ipsum sibi ab hominibus ducere 10 satis sancte atque honorifice supplicatum. uos aeris tinnitibus et tiliarum sonis, uos equorum curricula et theatralibus ludis persuasum habetis deos et delectari et adfici irasque aliquando conceptas eorum ista satisfactione molliri: nos inconueniens ducimus, quinimmo incredibile iudicamus, eos qui gradibus 15 mille genus omne uirtutum perfectionis transierint summitate in uoluptatibus habere atque in deliciis res eas quas homo sapiens rideat et quae non aliis uideantur continere aliquid gratiae quam infantibus paruulis et triualiter et popu-
37 lariter institutis. haec cum ita se habeant cumque sit opinio- 20 num tanta nostrarum uestrarumque diuersitas, ubi aut nos impii aut uos pii, cum ex pectorum sensibus pietatis debeat
 f. 153^b atque impietatis | ratio ponderari? non enim simulacrum qui sibi aliquod conficit quod pro deo ueneretur aut qui pecus trucidat innoxium sacrisque incendit altaribus thus, is habendus 25 est rebus deditus esse diuinis. opinio religionem facit et recta de diis mens, ut nihil eos existimes contra decus propriae sublimitatis appetere. cum enim cuncta quae his dantur sub oculis hic nostris uideamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum est peruenire nisi opiniones diis dignas et eorum 30

1 mortalitati *Gel* obeuntium *Urs*: obeuntib. *P* subeuntium *Gel* obeuntis *Meursius* 6 caedae *P* 9 credat *Urs* 11 sanctae *P* corr *nitibus *P* corr c' 12 aequorum *P* theatralibus *Sab*, r: thetralibus *P* 13 et ante delectari om *Gel* 14 ista *addidi* mollire *Urs* 17 res *Gel*: esse res *P* iis esse res *Hildebrandius* 19 triualiter *Sab*: tibialiter *P* 22 pectorum *scripsi*: partium *P* 25 thus *addidi* 27 propriae *Guyetus*: promptae *P* praesumptae *Gel* 30 diis *P*

conuenientissimas nomini? haec sunt dona certissima, sacrificia haec uera: nam pulciculae, thura cum carnibus rapacium alimenta sunt ignium et parentalibus coniunctissima mortuorum.

Sed si dii immortales nequeunt, inquit, irasci neque ullis ani- **38**
 5 morum adfectibus eorum quatitur concutiturque natura, quid historiae sibi uolunt, quid annales, quorum in conscriptionibus legimus nonnullis offensionibus deos motos pestilentias, sterilitates ac frugum inopias aliaque intulisse ciuitatibus nationibusque discrimina eosque rursus sacrorum satisfactione placatos
 10 indignationum posuisse feruores et in habitum laetiores statum caeli tempestatumque mutasse? quid terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quod essent acti per indiligentiam ludi nec ad suam formam condicionemque curati, instauratis his tamen et curiosa obseruatione repetitis superorum
 15 conqueuissent terrores et ad hominum curam familiaritatemque reuocatos? quotiens, uatum iussis haruspicumque responsis postquam diuina res facta est et ex gentibus | trans- f. 154
 marinis acciti dii quidam delubraque his facta et in altioribus columnis signa quaedam et simulacra sunt constituta, et iminentium auersi sunt periculorum metus et grauissimi hostes
 20 pulsi et amplificata res publica est et uictoriarum frequentibus gaudiis et prouinciarum possessione complurium? quod utique non fieret, si sacrificia, si ludos ceterosque aspernarentur dii cultus neque se honorari eorum procurationibus ducerent. si
 25 ergo his datis calor omnis numinum indignatioque frigescunt uertunturque in prospera ea quae uidebantur adferre terrores: manifestum est haec omnia non sine caelitus fieri uoluntate, et quod ea tribuantur a nobis, inaniter et cum tota inperitia reprehendi. uentum est ergo, dum loquimur, ad ipsum arti- **39**
 30 culum causae, uentum rei ad eardem, uentum ueram atque ad iustissimam quaestionem, in quam conuenit ut debeat-

16—22 = 273, 5—9. 18.

4 si om Sab   7 legimus Sab: legibus P   motos Sab: motus P
 8 alique P corr c   14 superiorum Sab: superiorum P
 17 transmarinis Sab, r: transmarini P   19 simulacra P corr
 23 sacrificia. P   24 si P   27 uoluptate Meursius   30 ad ueram Gl
 31 ad iustissimam Urs: adiunctissimam P ad iunctissimam Canterus ad inuictissimam Meursius   quaestionem P

mus inspicere formidine superstitionis amota et gratificatione deposita, utrumne hi dii sint quos saeuire adseueratis offensos reddique sacrificiis mites an sint longe aliud et ab huius ui debeant et nominis et potentiae segregari. non enim imus infitias, in annalium scriptis contineri haec omnia quae sunt 5 a uobis in oppositione prolata: nam et ipsi pro modulo ingenique pro captu et legimus et esse positum scimus, ludis quondam ipsis circensibus, qui Ioui maximo fierent, patremfamilias quendam, antequam inciperent res agi, seruum pessime meritum per circi aream mediam transduxisse caesum uirgis 10 f. 154^b | et ex more multasse post patibuli poena. ludis dein terminatis profligatisque curriculis non multi post temporis spatium ciuitatem ocepisse pestilentia uastari, cumque dies adderet malum malo grauius, cateruatim et populus interiret, rusticulo cuidam sorte humilitatis obscuro Iouem per insomnium dixisse, 15 uti ad consules uaderet, praesulem sibi displicuisse monstraret, posse melius fieri ciuitati, si ludis sua religio redderetur et ex integro rursus curiosa obseruatione procederent. quod cum ille facere minime curasset, uel quod esse uanum suspicaretur insomnium nullamque habiturum apud audituros fidem uel 20 quod ingentiae humilitatis memor potestatis tantae fugeret et formidaret accessum, cunctatori redditum inimicum Iouem filiorum obitus inrogauisse pro poena. mox cum et ipsi proprium minaretur interitum, ni praesulis pergeret nuntius improbati, obeundi formidine territatum, cum iam et ipse contactus 25 pestilentiae flagraret incendio, de sententia propinquorum perlatum ad curiam patrum insomnique exposita uisione flammas euolauisse contagii: ludorum deinde instauratione decreta et spectaculis adhibitam grauem curam et priorem populo red-ditam sanitatem. 30

2-4 = 277, 11-14

4-7 = 277, 8-11.

2 hii <i>P</i>	seuire <i>P</i>	3 ludis et sacrificiis <i>Urs</i>	mitae <i>P</i>
<i>corr</i> 4 debant <i>P corr</i>		imus infitias <i>P</i>	7 legimus haec eadem
et <i>Urs</i>	****et* esse <i>P</i>	posita <i>Urs</i>	11 mulcasse <i>r</i>
poenam <i>Sab</i>	dein terminatis	<i>Klussmannus</i> :	deinde interminatis <i>P</i>
deinde iam terminatis <i>Sab</i>	13 *pestilentia <i>P</i>	16 uaderet <i>Lipsius</i> ,	
<i>Urs</i> : suaderet <i>P</i>	17 ciuitati <i>Sab</i> : ciuitatis <i>P</i>	23 et (<i>eras</i>) cum	
et <i>P</i>	24 praesules <i>P corr c'</i>	25 territum <i>P corr</i>	27 in-
somnique <i>Sab</i>			

Sed neque illud aequè nos negabimus scire, temporibus 40
 quondam ciuitatis et reipublicae duris, uel quae lues infesta
 faciebat continua populum contage conficiens, uel quae hostes
 ualidi et ad periculum libertatis auferendae proeliorum pro-
 speritate iam proximi, iussis et monitis | uatum transmarinis f. 155
 ex gentibus quosdam deos accitos magnificisque honoratos
 templis et luis sedasse flagrantiam et uiribus hostium fractis
 frequentissime triumphatum et auctos imperii fines innumeras-
 que prouincias sub leges uestri cecidisse dominatus. sed neque
 hoc nostram conscientiam fugit lectum et positum, ictum cum
 esset Capitolium fulmine multaque in hoc alia, Iouis etiam
 simulacrum, sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedi-
 bus prouolutum. responsum deinde ab haruspicibus editum,
 res scaeuas tristissimasque portendi ab incendiis, caedibus, ab
 legum interitu et ab iuris occasu, maxime tamen ab domes-
 ticis hostibus atque ab impia coniuratorum manu. sed flecti
 haec posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia,
 nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur orientalem
 conuersus ad cardinem radiisque oppositus solis. adfuisse dicto
 fidem: nam subrecto culmine conuersoque ad solem signo pa-
 tuisse res abditas et reserata in maleficia uindicatum.

Habent quidem miraculi speciem — quinimmo habere credun- 41
 tur — cuncta ista quae dicta sunt, si ita ut sunt prompta hu-
 manum ueniant ad auditum, nec diffitemur inesse his quiddam,
 quod in prima positum quemadmodum dicitur fronte perstrin-
 gere aures possit et ueritatis similitudine circumuenire. ceterum
 si penitus intueri res factas, personas et personarum uolueris
 uoluntates, nihil esse reperies diis dignum et, quod saepe iam
 dictum est, quod ad huius nominis speciem dignitatemque
 referatur. quis est enim primum qui deum illum fuisse credat.
 qui currentibus frustra delectaretur | eculeis auocarique se f. 155^b

30—274, 11. 14 = 277, 14—25 = 277, 26—278, 13

1 negabimus <i>Sab</i> : negauimus <i>P</i>	2 quodam <i>P</i> corr	lues <i>Sab</i> :
luis <i>P</i>	8 triumphatum <i>P</i>	14 scaeuas <i>Meursius</i> : saeuas <i>P</i>
posse <i>del</i> <i>Meursius</i>	19 solis. <i>P</i>	20 subrepto <i>Sab</i>
<i>Sab</i> , r: ueniat <i>P</i>	28 uoluntates <i>Sab</i> : uoluptates <i>P</i>	24 ueniant
<i>Meursius</i>	31 auocarique <i>Heraldus</i> : euocarique <i>P</i>	29 numinis

genere hoc ludieri iucundissimum duceret? immo illum fuisse
 quis est qui adsentiat Iouem, quem deum principem dicitis
 et rerum quaecumque sunt conditorem, qui spectatum profi-
 cisceretur e caelo cantherios de uelocitate certantes, replicantes
 gyros septem, et quos dissimiles ipse corporum esse in mobili-
 tate uoluisset, eos tamen gauderet transire, transiri, pronos et
 cernuos ruere, cum curribus resupinos uerti, trahi alios, cruri-
 bus et claudicare praefractis, et ineptias nugis et crudelita-
 tibus mixtas summis in uoluptatibus habuisset quas homo
 quiuis lautus nec ad studium plenae grauitatis ac ponderis
 eruditus puerilia duceret atque aspernaretur ut ludicra? quis
 est, inquam, qui credat, repetamus ut assidue hanc uocem,
 generis eum fuisse diuini, qui, quoniam ludis actus per circi
 est spatium meritorum poenas et supplicia redditurus, ira ex-
 acerbatus ardesceret seseque ad uices adtingeret ultionis? si
 enim nocens seruus atque illa fuerat animaduersione puniendus:
 qui debuit Iuppiter indignatione aliqua commoueri, cum age-
 retur iniuste nihil, immo cum nocens caput poenis conuenienti-
 bus plecteretur? sin autem immunis ab scelere neque ulli ob-
 noxius crimini: uitiosi praesulis ipse fuit in causa, cui cum
 subuenire potuisset, non fecit, immo ipse quaesiuisset et pati
 quod inprobabat et ab aliis poenas suae permissionis exigere.
 et cur laesum deinde illo se questus est et pronuntiauit in
 f. 156 praesule, quia crucis | ad poenas per circi actus est medium
 42 uirgis dilaceratus et flagris? et quid ex hoc facto labis potuit
 et foeditatis efluere, quod aut circum faceret minus purum
 aut Iouem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta
 tot in orbe conspiceret milia mortis in generibus uariis et
 cruciatibus interire diuersis? ante, inquit, est actus, ludi quam

2 dicis <i>Sab</i>	3 proficisceretur <i>P</i>	4 replicantes <i>P</i>	6 uoluisset?
sed eos <i>Sab</i>	gauderet <i>Meursius</i> : gaudere <i>P</i>	7 alios debiles,	
cruribus <i>Urs</i>	9 mixtas <i>Sab</i> , <i>r</i> : mixta <i>P</i>	habuisset <i>Meursius</i> :	
habuisse <i>P</i>	10 lautus <i>Gel</i> : laetus <i>P</i>	11 duceret <i>Sab</i> : ducere <i>P</i>	
12 assidue (e in ras c) <i>P</i>	14 redditurus <i>Sab</i> : reddituros <i>P</i>		
exacerbatus <i>Gel</i> : exaceruatus <i>P</i>	15 uices <i>Huetius</i> : uirgēs <i>P</i>	22 in-	
pronouabat <i>P corr c</i>	23 illo <i>Sab</i> : illos <i>P</i>	pronuntiauit <i>Gel</i> :	
praenuntiauit <i>P</i>	24 praesulae <i>P</i>	26 efluere <i>Sab</i> : et fluere <i>P</i>	
27 exigua <i>Sab</i> : exigua <i>P</i>	puncta <i>Sab</i> : cuncta <i>P</i>	29 crutiatus <i>P</i>	

inciperent confici. si sacrilego pectore religionisque contemptu,
 est ut ignoscere debeamus Ioui indignanti se spretum nec
 circensibus propriis sollicitiorem adhibitam curam. sin autem
 errore nel casu latens illud non est animaduersum et cogni-
 5 tum uitium, nonne fuerat rectum Iouique conueniens, ut hu-
 manis ignosceret lapsibus et imprudentiae caecitatem ueniali
 concessione donaret? sed uindicanda res fuit. et post haec
 aliquis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriam ludicri
 ciuitatis ultus est et persecutus interitu. grauitatis ac ponderis
 10 aut ullius habuisse constantiae firmitatem, qui ut sibi ex in-
 tegro uoluptatis in gaudia curreretur. uenenatam in perniciem
 aeris haustus uertit et pestilentiae morbo stragem mortalitatis
 indixit? si ludorum exhibitor magistratus minus curauit edis-
 cere, quisnam esset illo die circi actus per medium, contrac-
 15 taque est ex hoc culpa, quid infelix commeruerat populus, ut
 aliena delicta capitis sui dissolueret poenis pestilentibusque
 contagiis crudeliter expelleretur e uita? immo quid feminarum
 genus, quas ab negotiis publicis | condicio fragilitatis excepit. 1. 156°
 quid adultae uirgines, quid puerculi fecere pusiones, quid
 20 denique adhuc parui nutricum sub alimonia constituti, ut in
 eos immitteretur par et una saenitia priusque acerbitem
 mortis quam dulcedinem aliquam perciperent luminis? si sibi 43
 Iuppiter ludos scrupulosius fieri restituique quaerebat, si fide-
 liter reddere suam populo sanitatem nec malum quod fecerat
 25 prorogari ulterius et augeri, nonne rectius fuerat, consulem
 ut ad ipsum ueniret, sacerdotum ad aliquem publicorum,
 pontificem maximum aut ad flaminem suum Dialem eique per
 somnium et praesulis uitium et funesti causam temporis indi-
 caret? quae fuerat ratio, ut ruri hominem suetum, obscuritate

1 contemptu <i>Sab</i> : contemptus <i>P</i>	2 spractum <i>P</i>	3 sollicitiorem
<i>P</i> corr	4 errore <i>Sab</i> : errore <i>P</i>	7 concessione <i>P</i>
<i>Sab</i> , <i>r</i> : nullus <i>P</i>	11 uenenatam <i>Sab</i> : ueneatam <i>P</i>	9 ultus
mortalitati <i>P</i> , <i>Iunius</i>	13 induxit <i>Urs</i>	12 pesti- lenticiae <i>Sabm</i> , <i>r</i> : pestilentia <i>P</i> pestilentiam <i>Sab</i> morbos <i>Sab</i>
19 adultae <i>Gel</i> : adul- terae <i>P</i>	21 acerbitem <i>Sab</i> : acernitatem <i>P</i>	22 si add <i>Meur-</i> <i>sus</i> sibi] si <i>Gel</i>
24 reddere <i>Gel</i> : redderet <i>P</i> redderes sic <i>Sab</i>	25 prorogaret <i>Sab</i>	26 ut] aut <i>Urs</i>

incognitum nominis, urbanarum inscium rerum, quid sit praesul fortasse nescientem, uoluntatis suae deligeret nuntium et ex-
 petitae satisfactionis auctorem? quem si utique sciebat, di-
 uinus modo si fuerat, tergiuersatorem in obsequio futurum, 5
 nonne fuerat pronius et deo conueniens, mentem hominis uer-
 tere et parendi subicere uoluntatem quam uias adgredi saeuio-
 res et latrocinii ritu sine ulla passim ratione saeuire? si
 enim rusticus senior inexpeditus in rebus obeundis cunctaba-
 tur in re iussa causis superioribus retardatus, quid infelices
 eius commeruerant liberi, ut in eos ira et indignatio uertere- 10
 tur offensasque alterius luminis sui spoliatione pensarent? et
 quisquam est hominum qui fuisse illum deum credat tam in-
 iustum, tam impium nec mortalium saltem constituta ser-
 f. 157 uantem, | apud quos nefas haberetur magnum, alterum pro
 altero plecti et aliena delicta aliorum crucibus uindicare? 15
 sed et ipsum fecit pestilitatis saeuitia comprehendi. nonne
 ergo praestantius, quinimmo aequius fuerat, si hoc esse uide-
 batur faciendum, ut ab ipso patre terror cohercitionis inciperet,
 apud quem causa tanti fuerat motus et in oboedientia cessatio,
 quam in eius dolorem uim liberis facere et innoxias urere atque 20
 abolere personas? quatenam illa saeuitia, crudelitas fuit quae
 tanta, ut extincta subole intestinis periculis post territaret
 patrem? quod iamdudum si facere id est loco priore uoluisset,
 nec germanitas conficeretur innoxia et uoluntas numinis cog-
 nosceretur offensa. at enim completo adnuntiationis officio statim 25
 morbus euanuit et sanitati homo est continuo restitutus. et
 quid habet admirationis res ista, si malum quod inspirauerat
 rettudit seseque inani ostentatione iactauit? quodsi penitus res
 pendas, magis illa crudelitas quam beneficium salutis fuit, si-
 quidem hominem miserum et interire post filios cupientem 30

5 probius <i>Meursius</i>	6 subiicere <i>Meursius</i> : subigere <i>P</i>	scaeui-
ores ? 15 crucibus <i>scripsi</i> : ceruicibus <i>P</i>	uindicari <i>Sab</i>	16 sae-
uiaia <i>P corr</i>	18 cohercitiones <i>P corr c'</i>	19 in oboedientia <i>Meur-</i>
<i>sius</i> : inoboeda <i>P</i> in obeundo <i>Sab</i>	20 facere <i>Sab</i> : faceret <i>P</i>	21 cru-
delitas <i>Meursius</i> : crudelitatis <i>P</i>	23 id est loco priore <i>del Zinkius</i>	
25 completo <i>P</i>	27 quod <i>P corr c'</i>	28 retudit <i>Hildebrandius</i> :
rettulit <i>P</i> repulit <i>Gel</i>	inani <i>Gel</i> : in alia <i>P</i>	pacnitus <i>P</i>

non gaudia seruauit ad uitae sed ut suam solitudinem dis-
 ceret et orbitatis cruciamenta sentiret. consimili ratione per 44
 alias ire licebit historias et ostendere in his quoque longe
 aliud quam esse dii debeant de his ipsis dici et earum
 5 in expositionibus indicari, uelut in hac ipsa quam deinceps
 ponam, una ei duabusue coniunctis, fastidium ne inmoderatione
 pariatur.

Non imus infitias in annalium scriptis contineri haec | omnia f. 157
 quae sunt a uobis in oppositione prolata. nam et ipsi pro
 10 modulo ingenii pro captu et legimus haec eadem et esse
 posita scimus, sed quaestionis in hoc summa est, utrumne hi
 dii sint, quos saeuire adseueratis offensos reddique ludis et
 sacrificiis mites, an sint longe aliud et ab huius ui debeant
 et nominis et potentiae segregari. quis est enim primum qui
 15 eos deos existimet fuisse aut esse qui credat, qui motibus et
 saltationibus scaenicis, qui cantheriis frustra currentibus uolup-
 tatum soluuntur in gaudia, ineptas et frigidas actiones spec-
 tatum proficiscuntur e caelo offendique se doleant et suis
 honoribus derogatum, si paulisper constiterit ludius aut tibicen
 20 modice interquieuerit fessus, qui praesulem sibi displicuisse
 pronuntient, si per circi medium pergat nocens aliquis meri-
 torum poenas et supplicia redditurus? quae si penitus cuncta
 et sine ulla gratificatione cernantur, non tantum ab diis esse
 reperientur aliena, uerum ab homine quouis lauto nec ad sum-
 25 mos apices grauitatis ac ponderis instituto.

Quis est enim primum deos illos qui existimet fuisse aut
 esse qui credat, qui nocendi habeant saeuendique naturam **
 easque abiciant rursus cyatho uno sanguinis et thuris suffitione
 30 molliti, qui motibus scaenicis et saltationibus histrionum festos
 dies ducant et hilaritatis plenissimas uoluptates, qui cantherios

3 hostendere *P corr*   5 uelud *P*   8 Non imus — 278, 13 erudito
om Gel Canterus Salm, seclusit Urs, post librum separatim collocare ma-
luit Steuechius, quem reliqui secuti sunt: uide praefationem in mg r
 Haec desiderantur in haecenus impressis codicibus scilicet in *Gelenii et Can-*
teri editionibus   11 hii *P*   14 potentiae *Sab: potentia P*
 15 fuisse *addidi*   16 scenicis *P*   18 celo *P corr r*   19 ludius
Urs: lydius P   *tybicen P*   22 paenitus *P*   26 qui *Sab: quis P*
 27 *lacumam signauit*   28 *a*biciantu (u eras) P*   *cyato P*   *thuris*
P   29 *scenicis P*   30 *dicant Sab*

frustra et sine ulla ratione currentes spectatum proficiscantur
 e caelo gaudeantque ex his alios transire, transiri, pronos et
 cernuos ruere, cum curribus resupinos uerti, trahi alios debiles
 f. 158 | et cruribus claudicare praefractis, qui praesulem sibi displi-
 cuisse pronuntient, si per circi medium pergat nocens aliquis 5
 meritorum poenas et supplicia redditurus, qui offendi se doleant
 et suis honoribus derogatum, si paulisper constiterit ludius,
 interquieuerit tibicen fessus, puer ille matrimus decidat
 fortuito alicuius instabilitate * prolapsus? quae si penitus
 cuncta et sine ulla partium gratificatione pendantur, non tan- 10
 tum longe longequae ab diis esse reperiuntur aliena, uerum a
 quouis homine sentiente communia nec ad studium ueri rationum
 cognitionibus erudito.

Post aduectos, inquitis, transmarinis ex gentibus deos quos-
 dam postque condita his templa, post cumulatas sacrificiis aras 15
 male habens sese recreatus conualuit populus et pestilentes
 morbi inducta sinceritate fugerunt. qui, effamini, dii quaeso?
 Aesculapius, inquitis, Epidauro, bonis deus ualetudinibus
 praesidens et Tiberina in insula constitutus. si esset nobis
 animus scrupulosius ista tractare, uobis ipsis obtineremus auc- 20
 toribus, minime illum fuisse diuum, qui conceptus et natus
 muliebri aluo esset, qui annorum gradibus ad eum finem as-
 cendisset aetatis in quo illum uis fulminis, uestris quemad-
 modum litteris continetur, et uita expulisset et lumine. sed
 quaestione ab ista discedimus, Coronidis filius sit, ut uultis, 25
 ex immortalium numero et perpetua praeditus sublimitate
 caelesti. ex Epidauro tamen quid est aliud adlatum nisi magni
 agminis coluber? fidem si annalium sequimur et exploratam
 eis adtribuimus ueritatem, nihil, ut conscriptum est, aliud.
 1. 158^b | quid ergo dicemus? Aesculapius iste quem praedicatis, deus 30

2 transire <i>om Sab</i>	4 praefactis <i>P corr</i>	5 pronuncietur <i>Sab</i>	
8 interquieberit <i>P</i>	tybicen <i>P</i>	matrimus <i>Sab: matrib' P</i>	9 la-
<i>cunam signaui: tabulati intercidisse uidetur</i>		11 a <i>add Sab</i>	
12 quoduis <i>P corr</i>	sentient <i>P corr c'</i>	nec ad <i>Sab: negat P</i>	
16 recreatas <i>P corr</i>	pestilentis <i>P corr c'</i>	18 aescolapius <i>P</i>	
28 augminis <i>Meursius</i>	30 dicimus <i>Sab</i>	aescolapius <i>P</i>	

praestans. sanctus deus. salutis dator, ualetudinum pessimarum
 propulsator, prohibitor et extinator, serpentis est forma et
 circumscriptione finitus, per terram reptans, caeno natis ut
 uermiculis mos est, solum mento radit et pectore, tortuosus
 5 uoluminibus se trahens, atque ut pergere prorsus possit, partem
 sui postremam conatibus prioris adducit. et quoniam legitur **45**
 usus cibis etiam, quibus uita in corporibus inmoratur, habet
 patulas fauces, quibus cibos transuoret oris hiatus adpetitos,
 habet receptaculum uentris et ubi mansa et uorata decoquat
 10 uiscera, sanguis detur ut corpori et uiribus redintegratio sub-
 rogetur, habet et extremos tramites, per quos immunda faex
 eat auersabili corpora foeditate deonerans. si quando mutat
 loca et ab aliis transgredi in alias regiones parat, non ut deus
 obscure per caeli euolat sidera punctoque in temporis ubi
 15 causa postulauerit sistitur, sed uelut animal brutum uehiculum
 quo sustineatur petit, undas pelagi uitat atque ut tutus possit
 incolumisque praestari, cum hominibus nauem ascendit et ille
 publicae sanitatis deus fragili se ligno et tabularum compagibus
 credit. non arbitramur euincere atque obtinere uos posse,
 20 Aesculapium illum fuisse serpentem, nisi hunc colorem uolue-
 ritis inducere, ut in anguem dicatis conuertisse se deum,
 quominus curiose possent quisnam esset aut qualis homines
 intueri. quod si fuerit a uobis dictum, quam infirmiter inua-
 lideque dicatur, ipsa rerum inaequalitas indicabit. si enim | se f. 159
 25 deus uideri ab hominibus euitabat, nec in forma serpentis uelle
 debuit conspici, cum in qualibet forma non ab ipso se alius,
 sed ipse esset futurus. sin autem intenderat cerneudum se
 dare — non enim debuit oculorum negare se conspectui — cur non

3 reptans *Sab*: cteptans (*c eras*) *P*   6 contractibus *Ungerus* cur-
 uatibus ?   9 et *Sab*: ut *P*   dequoquat *P*   11 tramites *Sab*,
r: tramites *P*   14 obscure] oecius ?   15 sistitur *Sab*: sistitur *P*
 sititur *r*   18 fragilis *P corr*   compagibus *Sab, r*: compagius *P*
 20 escolapium *P*   22 quominus curiose *scripsi*: quo mentiri se *P*
 possent *Urs*: posse *P* posset *Sab*   qualis *Urs*: quales *P*   quo
 mentiri se posset nec quisnam aut qualis possent homines intueri *Urs* quo
 mentiri se posset et quisnam esset aut qualis hoc minus intaeri *Meursius*
 24 dicantur *Sab*   25 deus. *P*   26 qualibet *Sab, r*: qualib et *P*
 28 non... conspectui *del Orellius*   et non *Zinkius*   enim *addidi*
 se *addidi*

talem uideri se praebuit, qualem sciebat se esse qualemque se nouerat sui numinis in potentia contineri? erat enim hoc potius multoque praestantius augustaeque conueniens dignitati quam fieri beluam horrentisque animalis in similitudinem uerti et dare ambiguis contradictionibus locum, essetne uerus deus 5 an nescio quid aliud longeque ab supera sublimitate seiunctum.

46 sed si deus, inquit, non erat, cur e nauis postquam extulit sese et Tiberinam ad insulam repsit, nusquam statim conparuit et uiderier ut ante desiit? possumus enim scire, utrumne aliquod obstaculum fuerit, cuius sese obiectu atque oppositione pro- 10 texerit, an hiatus aliquis? uos pronuntiate, uos dicite, quidnam illud fuerit aut cuiam rerum generi debuerit applicari, si personarum officia sunt certa certarum. uestra cum res ista sit deque uestro numine uestraque et religione tractetur, uestrum est potius edocere uestrumque monstrare, quid illa 15 res fuerit, nostras uelle quam exaudire sententias nostrarum exspectare decreta. nam nos quidem quid aliud possumus dicere, nisi quod fuit et uisum est, quod historiae prodidere omnes et oculorum sensibus est comprehensum? hanc tamen scilicet colubram ualidissimi corporis et prolixitatis immensae 20 aut, si nomen hoc sordidum est, anguem dicimus, serpentem f. 159^b nominamus, aut si quod aliud nobis usus uocamen | obtulerit aut ampliatio sermonis ecfinxerit. si enim repsit ut coluber non pedibus se ferens neque suas subexplicans itiones sed uentre nisus ac pectore, si ex materia formatus carnis longi- 25 tudinem porrigebatur in lubricam, caput si habuit atque caudam, si obsita squamis terga, si macularum corium suffectionibus uarium, si os dentibus horridum et ad infligendos instructum morsus: quid aliud possumus quam generis eum dicere

280, 7—11 = 281, 8—12

6 superum ?	8 et ante Tiberinam add Zinkius: sed ipse Tiberinam... repsit delere mauult	9 sqq. possumus... aliquis del Zinkius
13 certarum. uestra cum Meursius: certarum uestra. cum uulgo ista Meursius: ita P	14 et del Meursius	19 tamen] uocamen Zinkius
20 si licet Meursius, Zinkius	*colubram P	21 dicamus Urs
22 nominitemus Urs	23 ampliatio Sab: ampliato P ecfinxerit r: et finxerit P ecfinxerit Sab	25 nixus Sab
27 ob- sita Urs: oblita P	corium addidi	28 uaria Sab uarium uentrem Ungerus
	tendibus P corr c	

fuisse terreni, quamuis fuerit inmanis et nimius, quamuis illum ab Regulo exercitus ui caesum longitudine corporis et robore anteierit? sed aliud nos remur et labefactamus et destruimus ueritatem. ergo uestrum est explicare, quidnam ille fuerit uel
 5 cuius generis, nominis et qualitatis cuius. nam deus esse qui potuit. cum haberet ea quae diximus, quae dii habere non debent, si cogitant dii esse et uocaminis huius eminentiam possidere? Tiberinam postquam ad insulam repsit, nusquam continuo apparuit: qua ex re numen fuisse monstratur. possu-
 10 mus enim scire. utrumne istic aliquod rei fuerit alicuius obstaculum, cuius sese obiectu atque oppositione protéxerit, an hiatus aliquis aut ex molibus inaequaliter aggeratis successus quidam et fornices, in quos intulit se raptim circumscripto tuentium uisu? quid enim, si flumen transiliuit? quid, si trans-
 15 natauit? quid, si siluarum densitatibus se dedit? argumentatio flaccida est, ea re suspicari deum illum fuisse serpentem, quod ab oculis sese properata agminis festinatione subtraxit, cum deum non fuisse eadem rursus possit argumentatione monstrari. sed si deus praesens anguis ille non fuit, cur post illius ad- 47
 20 uentum pestilentiae uis fracta est | et populo salus est reddita f. 160 Romano? referimus et nos contra: si ex libris fatalibus uatumque responsis inuitari ad urbem deus Aesculapius iussus est, ut ab luis contagio morbisque pestilentibus tutam eam incolumemque praestaret, et uenit non aspernatus, ut dicitis,
 25 colubrarum in formam conuersus: cur totiens Romana ciuitas mali huius afflicta est cladibus, totiens aliis aliisque temporibus dilacerata, uexata est et innumeris stragibus ciuium minor facta est millibus? cum enim deus aditus in hoc esse dicatur.

2 robore *Meursius*: roboris *P*   3 anteierit *scripsi*: anteiret *P*
 labefactamus *Hildebrandius*: labefaciamus *P* labefacimus *Sab. r*
 4 quisnam *Urs*   10 isti *P corr c*   12 inequaliter *P*   14 trassili-
 uit *P*   si. *P*   14 *sq.* transnatauit argumentatio flaccida est ea
 re suspicari quid si (si *add c*) siluarum densitatibus se dedit deum illum
P: *rectum uerborum ordinem restituit Gel*   17 agminis *scripsi*:
 omni *P*   festinatio *P corr c*   20 est ante reddita *om Sab*
 21 batumque *P corr*   22 aesculapius *P*   25 Romana *Urs*:
 roma *P*   26 *sq.* cladibus . . . facta est *om Sab*   28 milibus *P*

ut omnino omnes causas quibus pestilentia conflagraret, sequebatur ut ciuitas intacta esse deberet flatuque a noxio immunis semper innocuaque praestari. atquin uidemus, ut superius dictum est, saepenumero his morbis cursus eam uitae habuisse funestos nec dispendiis leuibus esse populi fractas debilitatasque uirtutes. ubi ergo Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis uenerabilibus? cur templa post condita sibi-que exaedificata delubra diutius aditus habere perpessus est bene meritae ciuitatis luem, cum in id esset aditus, ut et malis mederetur instantibus nec sineret in futurum tale aliquid quod 10
 48 metueretur inreperere? nisi forte aliquis dicet, minoribus et consequentibus saeculis idcirco dei talis defuisse custodiam, quod impiis iam moribus et inprobabilibus uiueretur, opem autem contulisse maioribus, quod innoxii fuerint et ab omni scelerum contagione dimoti. quod ratione cum aliqua et audiri 15
 f. 160^b forsitam potuisset et dici, si aut in temporibus | priscis omnes essent usque ad unum boni aut sequentia tempora malos omnes generarent et nulla diuersitate discretos. cum uero res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo et in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanum genus naturis uoluntatibus moribus tamque potuerint in prioribus saeculis quam in nouellis aetatibus boni simul malique existere, stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum non meruisse mortales. si enim propter malos sequentium saeculorum boni non sunt protecti temporum nouellorum, et propter 25 antiquos malos boni aequae maiores non debuerant mereri beniuolentiam numinum: sin propter bonos priscos mali etiam conseruati sunt prisci, et propter bonos minores aetas debuit sequens, quamuis esset inprobabilis, protegi. aut ergo iam fracta atque inminuta ui morbi anguis ille perlatum famam 30 conseruatoris adsumpsit, cum nihil omnino commoditatis attu-

1 omnes <i>P</i>	pestilenti ^a <i>P</i>	3 adquin <i>P</i> <i>corr</i>	8 aditus
<i>addidi</i>	haberi <i>Salm</i>	est <i>Sab</i> : et <i>P</i>	9 meritas ciui-
tates <i>Sab</i>	12 id ^a circo <i>P</i>	16 forsitan <i>e</i> forsitam <i>corr</i> <i>P</i>	
aut in <i>Salm</i> : autem <i>P</i> aut <i>Sab</i> , <i>r</i>		18 generarent <i>Sab</i> in <i>err</i> : gene-	
rent <i>P</i>	19 ciuitatis <i>Sab</i>	24 saequentium <i>P</i>	26 merere <i>Sab</i>
27 s'n <i>P</i>	29 essent inprobabiles ?	30 morbi <i>Sab</i> : urbi <i>P</i>	

lisset. aut fatalia dicenda sunt carmina multum ueris aber-
 ranisse praesagiis, cum remedium ab his datum non deinceps
 cunctis sed auxilio fuisse uni tantum reperiatur aetati. sed et **49**
Magna, inquit, Mater accita ex Phrygio Pessinunte iussis con-
 5 similiter natum salutaris populo et magnarum causa laetitiarum
 fuit. nam et diu potens hostis ab Italiae possessione detrusus
 est et gloriosis inlustribusque uictoriis decus urbi restitutum
 est pristinum et imperii fines longe lateque porrecti et innu-
 meris gentibus ciuitatibus populis libertatis ius raptum est
 10 et iugum | seruitutis inpositum. multaeque res aliae foris f. 161
 domique perfectae ineluctabili firmitate gentis nomen maies-
 tatemque fundarunt. si uerum locuntur historiae neque ulla
 inserunt rerum conscriptionibus falsitates, adlatum ex Phrygia
 nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis
 15 quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione
 qui posset, coloris furui atque atri, angellis prominentibus
 inaequalis, et quem omnes hodie ipso illo uidemus in signo
 oris loco positum, indolatum et asperum et simulacro faciem
 minus expressam simulatione praebentem. quid ergo dicemus? **50**
 20 Hannibalem illum Poenum, hostem potentem ac ualidum, sub
 quo anceps et dubia res Romana contremuit et magnitudo
 * trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem
 ac timidum sui que esse dissimilem fecit? et quod rursus urbs
 exsiliuit ad imperii columnen et regium principatum, nihil con-
 25 siliis actum est, nihil hominum uiribus, nec ad reditum sub-
 limitatis antiquae tot tantisque ab ducibus quicquam est
 scientia militari aut rerum experientia conlatum? lapis aliis
 uires, aliis roboris infirmitatem dedit, hos secundis praecipitauit
 ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunae? et quis
 30 hominum credet terra sumptum lapidem, sensu agitabilem
 nullo, fuliginei coloris atque atri, * corporis, deum fuisse matrem?

3 fuisse uni tantum *add e*   7 urbis *P*, *Sab corr c'*   13 fry-
 gia *P*   14 quidem *Sab*: quid *P*   16 angulis *Sab*   19 ex-
 praessam *P*   praeuentem *P corr c*   22 lacunam signaui:
 imperii intercdisse uidetur   23 urbs addidi   27 aliis *P corr*
 31 lacunam signaui: parui intercdisse suspicatur *Hildebrandius*
 corporis del *Urs*

aut qui rursus accipiat — hoc enim solum restat — numinis alicuius
 f. 161^b habitasse | uim silicis fragmentis ignis more subiectam uenis-
 que in eius abstrusam? et unde parta uictoria est, si Pessi-
 nuntio lapidi nullum inerat numen? sedulitate possumus dicere
 ac uirtute pugnantium, usu tempore consilio ratione, fato 5
 etiam possumus et reciproca uarietate fortunae. sed si auxilio
 lapidis res facta est melior et felix reciperata uictoria est,
 ubinam Mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot tantisque
 exercitibus caesis inclinata est res summa et ad ultimae labis
 periculum uenit? cur non minaci hosti se obtulit? cur impetus 10
 tantos belli non prius fregit ac reppulit quam immanes ac *
 inciderent plagae, quibus omnis effunderetur sanguis et ex-
 haustis rueret uita ipsa paene uitalibus? aduecta enim nondum
 nec fauorem fuerat ut commodaret rogata. esto: sed bonus
 auxiliator numquam rogari se poscit spontanea semper opitu- 15
 latione subueniens. hostem pellere ac fugare non potuit multo
 adhuc mari terrisque ab Italia discreta. sed deo, si deus est,
 longum nihil omnino est, cui punctum terra est et sub nutu
 51 omnia constituta. sed fuerit praesens, ut exposcitis credi, illo
 ipso numen in lapide: et mortalium quisquam est, quamuis 20
 ille sit credulus et facillimas aures quibuslibet fictionibus prae-
 beat, qui eam iudicet fuisse aut tempore illo deam aut hodie
 dici appellarique debere, quae modo haec appetat, modo illa
 f. 162 deposcat, suos deserat fastidiatque | cultores, prouinciis ab
 humilioribus migret, potentioribus populis ditioribusque se 25
 iungat? uerum bellicas res amet interque esse desideret pugnis
 caedibus mortalitatibus et cruori. si deorum est proprium, si
 modo sunt ueri et quos deceat nuncupari ui uocis istius et

1 quis *Gel*   2 uim *Orellius*: in *P*   ignis addidi: cf. *Verg.*
georg. 1, 135 'ut silicis uenis abstrusum excuderet ignem'   more]
 molem *Gel* molem uel maiestatem *Urs* humorem uel materiam *Stewe-*
chius mire *Orellius*   7 uictoria sic *P*   8 frygia *P*   10 hosti
scripsi: forti *P* fortiter *Sab* fortis *Oehlerus* portis *Zinkius*   11 im-
 manes ac] immanes hae r immanes *Sab*   lacunam signauit
 14 fauorem *Gel*: pauorem *P*   esto *Oehlerus*: ē *P* om *Sab*   17 ab
 Italia *Oehlerus*: habitabilia *P* habitabilibus *Sab*   21 facillimas* *P*
 fictionibus *Sab*: finctionibus *P*   26 uerum] nedum *Oehlerus*
 bellicas *Sab*: bellica *P*   amat *Sab*   desiderat *Sab*

potentia nominis, nihil facere malitiose, nihil iniuste hominibusque se cunctis una et parili gratia sine ulla inclinatione praeberere, credet generis eam fuisse diuini quisquamne hominum aut habuisse aequitatem diis dignam, quae humanis sese discordiis inserens aliorum opes fregit, aliis se praebuit exhibuitque fautricem, libertatem his abstulit, alios ad columnen dominationis euexit, quae ut una ciuitas emereret in humani generis perniciem nata, orbem subiugauit innoxium?

1 nominis *Cotelerius*: numinis *P*   facere *Sab*: facerent *P*
 hominibusque *Sab*: hominibusque *P*   3 praeberere, credet *Oehlerus*:
 praeberent *P* praeberere *Sab*   ea *Sab* *corr in err*   hominum credat
Gel   5 †fregit *P*   6 columnem *P*   7 euexit *P. Iunius*: ere-
 xit *P*   8 †'uidentur deesse nonnulla' *Urs*   ARNOUUI LIBER. VIII.
 EXPLI. INCIPIT LIBER. VIII. FELICITER. *P*: sequi *Minucii Felicis Octauium primi intellexerunt Franciscus Balduinus et Gulielmus Sirletus*

INDICES

I

INDEX AUCTORUM

'cum hominum uis tanta magisteriis eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere' cf. Matth. 5, 49 Rom. 12, 17 I Thess. 5, 15 I Petr. 3, 9 . 8, 7 sq.

'numquamne illud uulgatum perstrinxit aures uestras, sapientiam hominis stultitiam esse apud deum primum?' I Cor. 3, 19 52, 2 sqq.

Acherontici libri 98, 1
 Aelius 136, 21. 137, 8
 Aethlius 222, 16
 annales 6, 21. 106, 14. 244, 20. 271, 6.
 272, 5. 277, 8. 278, 28
 in historiaram Antiochus nono 218, 17
 antiqui 139, 8
 Apollodorus 161, 18
 Aristoteles 132, 16
 ut Epictetum dixisse adprobat Arri-
 anus 111, 16
 nescio quis auctor (*Ennius*) 123, 18
 auctores 162, 15. 218, 12 auctores
 uestri (*ethnici*) 158, 4
 suis in causalibus Butas 190, 7
 Caesius 138, 9
 carmina 28. 29. 162, 23
 Cicero *u.* Tullius Cicero
 Cincius 136, 26. 137, 14. 16
 Sextus Clodius sexto de diis graeco
 190, 3
 commentarii uestri (*ethnicorum*) 161,
 20
 conscriptiones uestrae 203, 25
 conscriptores nostri (*Christiani*) 37,
 23. 38, 23

Cornificius 136, 23. 137, 12. 14
 Crates 136, 5
 Ctesias historiarum in primo 35, 20
 Diagoras Melius 165, 16
 Ennius 165, 13 nescio quis auctor 123,
 18
 Ephorus 136, 3
 Epicharmus 161, 13
 Etruria in libris Acheronticis polli-
 cetur 98, 1 Etruriae disciplinae 190,
 10 disciplinae Etruscae 138, 6. 9
 Etrusci 138, 15
 Euhemerus Agragantinus, cuius libel-
 los Ennius sermonem in Italum
 transtulit 165, 13
 Fabius 219, 21
 Flaccus (*Granius Flaccus?*) 190, 8
 Graeci 139, 5 Graecorum interpretes
 131, 22
 Granius 132, 16. 136. 20. 137, 9. 219,
 21 *u.* Flaccus
 Heraclitus 200, 10
 Hermippus 35, 18
 Hesiodus 136, 5
 Hieronymus 162, 10
 Hippo Melius 165, 15

- historiae 6, 25. 173, 3. 187, 5. 202, 26.
271, 6. 277, 3. 280, 18. 283, 12 anti-
quitate historiae 189, 21
- Homerus 161, 16. 26
- quem quidem locum... homines pec-
toris uiui tam Romanis litteris
explicauere quam Graecis 115, 29
- indigitamenta Pompiliana 107, 25
- interpretes sacri, diuini iuris 18, 12
Graecorum interpretes 131, 22
- Iudaeorum litterae 119, 27
- Leandrius 219, 1
- Leon Pellaeus 165, 15
- libri Acherontici 98, 1 reconditi an-
tiquitatum libri 177, 10 libri quos
de diis habetis compositos theolo-
gorum, pontificum, nonnullorum
etiam philosophiae deditorum 156,
10
- antiquae litterae 198, 5 doctorum in
litteris continetur 107, 25 Iudaeo-
rum litterae 119, 27 litterae pris-
cae 6, 16 litterae uestrae (*ethnico-
rum*) 109, 14. 148, 18. 163, 23. 211,
13. 278, 24
- Lucilius 190, 15 Lucilianus Fornix
51, 24
- Musa ut praedicat Lucretia 118, 18
- Manilius 136, 24. 137, 16. 19
- memorialia scripta 222, 12
- Mnaseas 135, 27. 136, 4
- Myrtilus 136, 4. 161, 9
- Nicagoras Cyprius 165, 14
- Nigidius 133, 18. 138, 3 idem in libro
sexto et decimo 138, 5 in diuersis
Nigidius scriptis 139, 2
- Orphei uersus 197, 16 sqq. suis in
carminibus Thracius 191, 12 libri
Threicii uatis 197, 11
- Panyassis 161, 27
- Patroclus Thurius 162, 9
- nonnulli philosophiae dediti 156, 12
quidam philosophandi studio dediti
21, 13 in philosophiae memorabiles
studio atque ad istius nominis co-
lumen nobis laudatoribus eleuati
134, 18
- Philostephanus in Cypriacis 233, 8
- Boetius Pindarus 161, 4
- Piso 136, 19. 137, 8
- Plato 7, 13. 77, 12. 89, 18 suis in com-
mentariis 9, 16 in Menone 67, 14
in eo uolumine quod de animae in-
mortalitate composuit 58, 26 So-
crates in Phaedro 52, 16 Plato in
Phaedro 75, 21 in Politico 58, 10
in Theaeteto 52, 26. 58, 5 in eo ser-
mone ac libro cui nomen Timaeus
scribitur 77, 4 Platonius ille cra-
ter, quem conficit miscetque Ti-
maeus 89, 3 Platonis testificante
Timaeo 154, 8
- Plutarchus 162, 11
- poetae 119, 15. 153, 22. 167, 5. 15.
169, 21. 173, 2. 5
- Polemo 162, 3
- Pomponi Marsyas 51, 24
- pontifices 156, 11
- Posidippus 224, 23 in eo libro quem
scriptum super Gnido indicat 233, 14
- Ptolomaeus Agesarchi de Philopatore
quem edidit primo 219, 5
- Rhintho (?) 193, 2
- Sammonicus 219, 20
- sapientes 14, 1. 89, 9. 91, 14. 92, 15.
132, 4. 215, 14. 262, 18
- memorialia scripta 222, 12 nostra
scripta 171, 10 uestra scripta et
commentarii 189, 12
- scriptorum commentarii 156, 9 scrip-
tores prisca 260, 2
- senarius u. Tarentinus
- Sophocles Atticus 161, 15 in Trachi-
niis 170, 12
- Sosibius 162, 4
- Tarentinus (?) senarius 193, 2
- Terentius Varro Terentius 238, 18
Varro 136, 22. 137, 10. 138, 12.
139, 6. 143, 14. 219, 12. 238, 3
Varronis ut indicant Musae 222,

- 16 in admirandis Varro 216, 16
 in librorum quattuor primo quos
 de gente conscriptos Romani populi
 dereliquit 181, 14 Varro Menip-
 peus 234, 19
 Theodorus Cyrenensis 165, 15
 theologi 119, 15. 152, 17. 155, 26.
 156, 11. 177, 8. 181, 1 theologorum
 scripta 155, 28 theologi et uetustatis
 absconditae conditores 151,
 19
 illi qui negotia Thespiaca scriptita-
 runt 224, 27
 Timotheus 177, 7
 Trebatius 264, 22
 Tullius Cicero Tullius 116, 1. 208,
 13 Cicero 116, 15
 Valerianus 219, 21
 Valerius Antias in secundo Antiatis
 libro 173, 12
 Valerius pontifex 180, 1
 Varro u. Terentius Varro
 excellentes parte in hac uiri et ueri-
 tatem istam commeriti nosse 112,
 3 non indocti apud uos uiri neque
 quod induxerit libido garrientes
 134, 6 iudicii acris uiri atque in-
 genio perspicaci tam sermone Italo
 explicuere quam Graeco 151, 13
 Zeno Myndius 219, 3

II

INDEX NOMINUM ET RERUM

- Abdera 185, 7
 academia recentior 54, 18 uetus *ibid.*
 Acantho 152, 2
 accitiones magorum 150, 12
 Achaia 57, 4
 Acheron 58, 27
 Acherusii aditus 199, 19
 Achilles 163, 24
 acinacem Scythae pro deo temporibus
 priscis coluerunt 222, 13
 Acrisius Larisae in arce conditus 218,
 19
 Actaeon 134, 17
 Admetus 161, 23
 Adon 163, 25. 266, 27
 adorantur reges ac principes 113, 10
 adulteri capitalibus poenis adficiuntur
 159, 19
 Aeaacus 163, 24. 216, 16
 Aegyptiaca numina 107, 17
 Aegyptii dei unius notionem habent
 150, 24 Aegyptiorum adyta 28, 22
 aenigmata 122, 14 lingua 154, 8
 Aegyptia gens 152, 7
 Aegyptus 24, 2. 57, 3. 152, 9 consti-
 tuit poenas in eum qui publicasset
 quibus fanis Apis iaceret abscon-
 ditus 219, 11
 Aeneades 164, 1
 Aeneas 106, 11. 137, 5
 Aequitas dea 142, 16
 Aesculapius 20, 16. 23, 15. 25, 3. 27,
 18. 33, 5. 101, 6. 108, 19. 126, 1.
 128, 1. 137, 5. 152, 18. 161, 4. 232,
 19. 236, 9. 255, 19. 266, 6. 278, 18.
 30. 279, 20. 281, 22. 282, 6
 Aether pater Iouis 151, 20 auus Solis
 151, 24

- Aethiopes 217, 22
 Aethiopici soles 24, 2
 Aethusa 162, 20
 Aetna 205, 26 flammae Aetnaeae
 196, 1
 Afer 195, 10
 africa 258, 2
 Agdestis 184, 16. 186, 2. 9. 177, 22.
 178, 22. 179, 3. 13. 19. 180, 3. 7. 9.
 13. 187, 9. 188, 26 furor Agdestius
 186, 15 ferocitas Agdestia 184, 6
 Agdus inauditae uastitatis petra in
 Phrygia 177, 13. 181, 28
 Agesarchus pater Ptolomaei historici
 219, 5
 Aius Locutius 18, 13
 Alamanni 12, 13
 apud Albam regnatum est annis qua-
 dringentis et prope bis denis 106, 13
 Albanus mons 103, 4 Albanum oppi-
 dum 106, 12 Albana res 260, 6
 Alcibiadii ad corporis similitudinem
 Hermae fabricati 224, 21
 Alcides 266, 29
 Alcmena 104, 21. 158, 23. 163, 7. 193,
 22
 Alcyone 162, 17
 Alexander Magnus 7, 23
 Alimuntia mysteria 199, 7
 allegoriae de diis 168, 20. 203, 4 sqq.
 Amphitrite 162, 16
 Amphitryon Plautinus 266, 23
 Amynone 162, 17
 Anchisa 163, 27
 angeli 76, 15 angelorum potentium
 nomina in incantationibus magicis
 usurpata 28, 23
 anima quid sit Christus docuit 25, 23
 animae sunt mediae qualitatis 59,
 13. 73, 27 immortales fiunt dei
 beneficio 59, 14. 76, 29 non sunt
 dei filiae 77, 16 nec post deum et
 post daemones et genios locum
 optinent quartum 68, 16 Platonis
 doctrina de anima 89, 3 sqq.
 animantia cum hominibus plurima
 habent communia 60, 24 sqq. 244, 2
 Antiochus Cyzicenus 232, 8
 antithei magorum 150, 13
 Anubis 236, 13
 anuli aurei 148, 18
 apexaones 257, 12
 Apis Peloponensi proditus et in
 Aegypto Serapis nuncupatus 24, 1
 ubi sepultus sit 219, 11
 apium 250, 24
 Apollinaria numina 152, 21
 Apollo 17, 16. 20, 15. 23, 18. 42, 25.
 43, 1. 49, 9. 103, 11. 104, 18. 107,
 25. 115, 19. 125, 26. 127, 26. 133,
 29. 134, 2. 3. 15. 138, 4. 140, 14, 17.
 152, 11. 153, 14. 155, 24. 158, 21.
 161, 5. 24. 216, 24. 26. 223, 24.
 232, 22. 234, 16. 255, 19 Apollinis
 arula quae Telmessi apud oppidum
 uisitur 219, 3 eius nomen Pom-
 piliana indigitamenta nesciunt 107,
 25 Apollines quattuor 152, 20 Apollo
 Clarius 17, 16 Delius 17, 16. 158, 21.
 161, 23. 223, 24 Apollinis Delii
 aedes 218, 24 Apollo Didymaeus
 17, 16 Latonius 162, 19 Philesius
 17, 16 Pythius 17, 17. 127, 26.
 134, 4. 155, 24. 161, 24 Sminthius (?)
 17, 17
 Apollonius magus 35, 21
 Aquilius 27, 9
 Arabes lapidem pro deo priscis tem-
 poribus coluerunt 222, 13
 Arabia 57, 2
 Arcadia 161, 16
 Arcesilas et Carneades nihil compre-
 hendi ab homine dicebant 54,
 17
 Archytas causam in numeris ponit
 54, 10
 Argiphontes 236, 9
 Argiua ciuitas 234, 12
 Argus 152, 8
 Armenius magus 35, 20

- Armenii dei unius notionem habebant
 150, 24
 Arnobii aetas 11, 15. 106, 17
 artes symphoniacae et fistulatoriae
 82, 10
 Arsinoe 162, 19
 arteriae spirales 121, 5
 Ascanius 106, 11
 Asia 12, 17. 57, 3
 asini Marti ab Scythis immolabantur
 161, 18
 Assyrii 7, 15
 Atellanae 267, 20
 Athenae 218, 17. 234, 14 humanitatis
 artibus studiisque pollentes 195, 19
 Athenienses 224, 21
 Atlantea progenies 126, 7
 insula Atlantica Neptuni 7, 12
 Atlas 104, 4
 attagos Phryges hircos dicunt 178,
 19
 rex Attalus 283, 14
 Attici 209, 11
 gens Attica 195, 16 orae Atticae
 209, 5 regio Attica 196, 4. 206, 1.
 Attis 27, 23. 165, 23. 178, 20. 179, 1.
 16. 180, 6. 9. 208, 26. 211, 9. 11.
 12. 266, 26
 Auentinus 174, 9
 augmenta 259, 9
 augmina 258, 15
 augures 170, 2
 Anlus = Olus 219, 21
 aurium anfractus 120, 20. 124, 13
 Aurora 163, 23
 auspicia ex acuminibus 102, 21
 Bacchanalia 190, 16 Bacchanalia al-
 tera 191, 4
 Bacchus u. Liber
 Bacis uates 43, 2
 Bactriani 7, 15
 Baebulus magus 35, 22
 barbarismi 39, 20
 Baubo 196, 6. 11. 22. 197, 8. 18. 198,
 23. 201, 1. 206, 2. 209, 7
 belbae 250, 14
 Bellonae 18, 19. 129, 11
 Belus magus 35, 22
 Bercyntia 185, 13
 betacii 149, 3
 blatta 89, 5
 bolonae 78, 29
 Bona Dea = Fenta Fatua 23, 12.
 190, 2
 botuli 82, 7
 briae 263, 14
 Brimo 192, 4. 205, 21
 Bromius 158, 25
 Brunda 57, 13
 buculis templa sunt dedicata 18, 28
 Bucures (?) Maurorum dii 23, 25
 bulbi 250, 24
 buris 67, 4
 Burnus (?) libidinum deus 148, 8
 buteones 95, 12
 caccabuli 226, 12
 caduceatores 196, 10
 caelus et caelum 41, 5
 Caelus 105, 29. 131, 12. 26. 135, 27.
 151, 21. 160, 17 supremus Caelus
 152, 5
 caepe 66, 18. 95, 21
 Caesellii 41, 20
 caestus gladiatorius 267, 16 caestus
 Iunonius 236, 6
 calathus mysticus 198, 8
 calautica 67, 1
 caliandria 236, 18
 Calliopa 197, 14
 camelus 69, 6
 † canacheni 234, 25
 Canariae insulae 217, 26
 canes immolantur Marti ab Caribus
 161, 17
 cancer 34, 19
 candelabrum et candelaber 41, 8

- Cannensis pugna 208, 12. 14
 cantiones obscenae 267, 23
 Capitolinus collis 143, 21
 Capitolium 219, 14. 220, 7. 234, 6.
     273, 11 Capitolia 22, 11. 153, 18.
     182, 7. 231, 28
 capitones 121, 18
 Iuno Caprotina 132, 14
 Cares 161, 17
 carduus 66, 18 cardui 250, 24
 carmen malum conscribere legibus
     XII tabularum uetitum 169, 12 car-
     mina fatalia 283, 1
 Carneades nihil comprehendere ab ho-
     mine dixit 54, 18
 caro strebula 258, 6 suminata 82, 8
 castellamenta (?) 82, 7
 Castores 23, 23. 104, 19. 162, 8 Cas-
     torum tria genera 152, 19
 castrensia flagitia 146, 19
 castus Magnae Matris 189, 1
 Catamitus 163, 19. 193, 23
 catillamina 257, 17
 Cato 123, 9
 catumeum 258, 3
 furculae Caudinae 144, 17
 caules 149, 3
 causarum genera 51, 26
 Cecropii 196, 10
 Cecrops 218, 17
 Celei uirgines 218, 22
 centipeda 89, 5
 Cerberus 199, 25
 Ceres 23, 21. 25, 3. 101, 5. 107, 23.
     118, 17. 133, 13. 16. 134, 7. 13. 138,
     10. 140, 16. 163, 25. 189, 2. 191, 21.
     193, 15. 195, 28. 196, 13. 20. 201,
     2. 203, 8. 204, 21. 205, 17. 20. 207,
     18. 21. 25. 209, 5. 22. 212, 3. 213,
     8. 236, 9. 266, 9 lectisternium Ce-
     reris 266, 8 sacra Cereris paulo ante
     Phrygiam matrem Romam ascita
     107, 23 Ceres Romae Graeca dicta
     107, 24 Ceres Eleusinia 218, 22
 ceromae 128, 4
 ceruas pro Iphigeniis dici 204, 16
 Chaldaei 150, 24 Chaldaeorum dis-
     ciplinae reconditae 7, 17
 Christianus 100, 22 Christiani 11, 12.
     17. 12. 15. 17. 19. 21. 27. 15, 13. 17,
     27. 36, 7 Christianorum conuenti-
     cula diruta 171, 11 scripta ignibus
     data 171, 10 persecutiones 16, 6. 17,
     5. 51, 7. 110, 20. 135, 18 Christiana
     fides 50, 29 Christiana gens 3, 4
     Christianum nomen 14, 12. 57, 18
     religio Christiana 5, 18 Christiana
     ueritas 57, 8
 Christus 8, 5. 11. 15. 17. 25. 28. 26,
     22. 28, 10. 28. 29, 13. 31, 19. 23.
     27. 32, 7. 33, 1. 15. 36, 13. 38, 13.
     17. 41, 21. 45, 4. 46, 3. 47, 3. 7. 49,
     26. 51, 7. 55, 14. 18. 20. 27. 59, 13.
     22. 75, 25. 77, 16. 96, 14. 15. 98,
     18. 24. 99, 4. 10. 11. 19. 101, 3. 20.
     108, 12. 109, 20 eius doctrina 25, 7
     sqq. res ab eo gestae 28, 15 sqq.
     Christus interiorum potentiarum
     deus et rei maximae causa a summo
     rege missus 28, 10. 36, 15
 Chrysippus 163, 18
 Chrysippus Stoicus 54, 14
 Chrysis Iunonis Argiuae sacerdos
     234, 11
 Cicero *u.* Tullius Cicero
 Cinciae leges 102, 23
 cinni potio 196, 15
 Cinxia 129, 1. 222, 14 Iuno Cinxia
     132, 14
 Cinyras rex 190, 22 rex Cyprius 161.
     10 rex Paphi 219, 6
 Circe 152, 3
 cista mystica 198, 8
 clarigatio 102, 20
 quinque classes 102, 14
 classici 71, 25
 Cleochus 219, 1
 Cletor 163, 6
 Cnidus *u.* Gnidus
 Cocytus 58, 28

- collectiones 39, 14
 comitia militaria urbana communia
   102, 17
 comoediae 267, 20
 Complices 138, 15
 conclavia et cellulae 216, 28
 Concordia 142, 3
 coniectores 16, 3
 conila bubula 250, 28
 Consentes 138, 14
 dii Conserentes 190, 7
 constitutiones in litibus 51, 26
 Consus 127, 13
 contrarium 51, 27
 Corniculana captiva 190, 12
 coronae histrionibus datae 170, 28
 Coronis 23, 15, 278, 25
 Corybantia sacra 190, 25
 Coryphe 154, 10
 Coryphasia Minerva 152, 14, 154,
   10
 Cratina meretrix 224, 23
 Creta 151, 22, 152, 10, 162, 5, 6
 Cretensium fines 132, 9
 creterra 63, 5
 cribrum 67, 3
 crocus et crocum 41, 6
 Cronius philosophus 55, 13
 cubula 258, 3
 cubus 68, 2
 cucumis 66, 18
 cucurbitae 149, 2, 250, 24
 cuminum 95, 20, 250, 23
 † cumspolium 258, 3
 cunela 149, 3
 Cupidines 129, 3 tres 152, 20
 curculio 85, 16
 Curetes 139, 3, 140, 18, 160, 20
 curio 34, 29 maximi curiones 170, 1
 cyceonis potio 196, 15, 197, 23, 198, 7,
   206, 3
 caduceator Cyllenius 133, 8
 Cyprii 233, 9
 Cyprus 233, 9
 Cyrus 35, 21
 Cythereia Venus 160, 17 Cythereia
   simulacra 225, 5
 Daetyli Idaei 139, 5
 daemones 28, 25, 29, 23, 34, 10, 38, 8,
   68, 16, 76, 15 daemones et heroes
   15, 26
 Dairas 218, 20
 Damigero magus 35, 21
 Danae 193, 20, 266, 24
 Daphne 162, 21
 Dardanus 107, 20
 Dardanus magus 35, 22
 decemvitalia scita 169, 13
 definitiones 39, 15
 Delius *u.* Apollo
 Democritus 54, 16, 23
 desultores 78, 28
 Deucalion 177, 15, 180, 25
 deus maior 22, 9 primus 52, 4, 72,
   17, 89, 17 princeps 49, 3, 4 *u. ind.*
   verb. summus 269, 9 deus esse
   locus rerum ac spatium dicitur 20,
   29
 dialecticus 63, 22 dialectici 78, 25
 Diana 20, 17, 23, 18, 49, 9, 104, 18,
   134, 7, 13, 153, 14, 155, 22, 158,
   22, 165, 19, 222, 14, 234, 14, 236,
   13 eius delubrum in Apollinis Delii
   constitutum 218, 23 apud Magne-
   siam fanum 219, 2 Dianae tres
   152, 18
 dictionum genera 51, 26
 Didymaeum Milesium 218, 25
 dies extremus 111, 22 dies poscere
   dari 171, 5 dies Iustitiae 114, 16
 Diespiter 104, 22, 105, 6, 157, 14,
   176, 11, 191, 21
 Digi Samothracii 139, 5, 140, 18
 dii acrii 139, 8 caelestes 239, 11, 259,
   10 laeni 144, 22, 257, 2, 4 laeni
   sedesque habitantes inferas 253, 9
 Lucii 148, 6 magni 36, 18, 132, 1
   minores 48, 15, 16 ipsi qui appel-

- lantur dii mundi 43, 10 dii superi
16, 22. 117, 10. 241, 8. 253, 7 Syri
24, 1 Trebiani 141, 6 tutelatores
128, 8
diluuium 181, 2. 18 diluua 7, 2. 9, 17
Dindymene Pessinuntia 170, 10
Diomedis campi 144, 19
Dione 104, 21
Dioneia proles 23, 19
Dionysius iunior 232, 13
Dionysi quinque 152, 18
Dioscori 158, 23
Dis pater 103, 11. 162, 1. 203, 11.
205, 18. 209, 27. 212, 4. 216, 24
ianua Ditis 199, 19
Discordiae 129, 11
diui subterrei 253, 14
diurna 244, 20
Dodona 234, 15
donaria 243, 26
dormitiones Isidis 265, 30
dynamis 68, 2
Dysaules 196, 7. 8
- Egeria 173, 15
elementa duo, tria, quattuor, 92, 22
elementa quinque Aristotelis 54, 11
Electra 193, 22
Eleusinium consaeptum 218, 21 Eleu-
sinii fines 196, 3 Eleusinia 198, 4
Eleusinia mysteria 209, 3 Eleusinius
pagus 196, 12. 206, 1
Endymion 163, 24
enterocelici 268, 25
enthymemata 39, 14. 56, 13
Ephesus 234, 15
Epicadi 41, 20
Epicetus 111, 16
Epicurus 54, 15. 73, 18
Epidaurius auxiliator 126, 1
Epidaurus 278, 18. 27
Epirus 57, 4
Erechthidae 197, 24
Erichthonius 218, 20
- Etruria 97, 27. 98, 1. 13 genetrix et
mater superstitionis 260, 4 Etruriae
disciplinae 190, 10 disciplinae Etrus-
cae 138, 6. 9
Etrusci 138, 15
Eubuleus 196, 7. 8
Euius 200, 1
Eumolpidarum gens 196, 9
Eumolpus 196, 6. 9
Euripidis Hercules 267, 1
Europa 193, 21. 266, 24
excitationes Isidis 265, 23
exoletus 225, 16 exoleti 170, 26. 202,
17
exta percocta concremabantur diis
Romulo Pompilioque regnantibus,
sed rege sub Tullo semicruda coe-
perunt et leuiter animata porricere
103, 7 sqq.
- quod in uulgaribus prouerbiis dici-
tur, fabrum caedere cum ferias
fullonem 221, 9
Fabius Iouis pullus 163, 20
fanatici 16, 4
pium far 260, 9
farcimina 257, 13
fartus 258, 25
fascinatorum ingentium rubor 267, 12
Fenta Fatua 23, 12. 190, 1 Fatuae
18, 18
fatum 245, 5 sqq.
Faunus 23, 12. 106, 1. 173, 16. 174,
26. 175, 12 Fauni 18, 17
Iuno Februtis 132, 14
Felicitas 142, 4
fendicae 258, 11
Fenta Fatua 23, 12. 190, 1
fescennina 157, 20
fetialia iura 102, 19
fitilla 65, 17. 258, 2. 16
flamen Dialis 35, 2. 170, 2. 275, 27
Flora 267, 2 genetrix et sancta 127,
17

- Florales ludi 266, 13
 Iuno Fluuionia 132, 13
 Fontus 131, 13
 Fortuna 101, 7. 138, 9. 140, 16. 236,
   11 Fortuna Virginalis 102, 28
 fretus et fretum 41, 6
 fruges salsae 128, 10. 214, 10. 254, 2
 frumen 258, 2
 fulguritorum procuratio 174, 10. 11.
   16. 19. 177, 1
 funiambuli 78, 28
 Furiae 129. 11. 199, 25
- Gabinius consul 107, 18
 Gaetuli 12, 21
 Galatae 57, 3
 Gallia 12, 19
 Gallus 195, 10
 Gallus sacerdos Magnae Matris 179,
   16. 186, 11. Galli 188, 25. 189, 18
   Gallorum conclamatio 27, 25
 Ganymedes 212, 20. 266, 24
 furui Garamantes 217, 28
 garo gerrem addere 212, 21
 gehennae 58, 24
 ratio genethliaca 104, 3
 genius focorum 146, 3. 149, 14
 genius Iouialis 138, 10. 140, 17
 genii 68, 16. 139, 9. 146, 6
 genii ciuitatum 18, 18
 maritorum genii 102, 26
 genus 51, 27
 Germanus 195, 10
 Germanorum in-
   ruptiones 7, 9
 gigantum ossa uariis in regionibus
   eruta 109, 17
 Gnidus 233, 15. 18
 Graecia 195, 16. 196, 15. 199, 9. 200
   12. 209, 1
 ore Graeco 197, 14
 sermo Graecus 151, 14
 urbes Graiae 225, 1
 grallatores 78, 28
 grammatici Christiani facti 50, 21
 grammaticorum industrium nomina
   41, 20 sq.
 gratilla 258, 2
 Grundulii Lares 18, 13
 gurguliones 121, 3
 prima in gurgu-
   lionibus capita 258, 13
 gyri septem in circo 274, 5
- Hammon 223, 16. 224, 11
 Iuppiter Hammon 224, 14
 Hannibal Poenus 107, 20. 283, 20
 harioli 16, 3
 haruspices 16, 2. 31, 7. 149, 24. 150,
   12
 responsum haruspicum 273, 13
 haruspicum responsa 271, 16
 hastam Romani pro Marte colebant
   222, 15
 caeliberis hasta 102, 27
 Hecate 105, 29. 131, 12
 Helena 7, 18
 Helenus uates 43, 2
 Hennae nemus 205, 25
 nemus Hen-
   nense 207, 6
 Heraclitus 54, 8. 21. 200, 10
 Hercules 20, 16. 25, 5. 104, 18. 108,
   18. 115, 19. 137, 5. 152, 19. 161
   22. 162, 1. 4. 12. 163. 10. 13. 170,
   12. 216, 24. 26. 266, 29. 267, 1
 Hercules magnus 27, 20
 sanctus deus 163, 13
 Thebanus 158, 23
 Thebanus aut Tyrius 23, 22
 ante ad-
   uentum in Italiam eius 103, 10
 Hermae 224, 21
 heroes 15, 26. 109, 15. 139, 8
 uirgines Hesperides 191, 13
 hiatibus interceptae urbes 6, 28
 hierophantae 196, 11
 Hippocoon 162, 4
 Hippothoe 162, 17
 hiraе 258, 11. 259, 8
 hirciae 257, 12
 Hirti consulatus et Pansae 181, 19
 Hispania 12, 19. 23, 23
 Hispanus 195, 10

- histriones 169, 23. 267, 6
 Honos 142, 4
 Hyacinthus 163, 17
 Hylas 163, 17
 fines Hyperborei 218, 25
 Hyperiona 151, 25. 158, 19
 Hyperoche 218, 24
 Hypsipyle 162, 20
- Ia 180, 1. 4. 188, 19
 Iacchus 118, 17
 Ialysus 152, 1
 Ianiculum 23, 10 Ianiculum oppidum
 131, 13
 Ianus 23, 10. 115, 18. 131, 12. 17.
 141, 2. 236, 4 Ianus pater 131, 9
 Iasion 163, 26
 Icarii 222, 14
 Idaeus Dactyli 139, 5
 bellum Iliacum 208, 10
 gens Ilii 191, 16
 illae 258, 12
 imbres saxei 6, 17
 Immaradus 218, 20
 immunitas 170, 27
 India 57, 2
 Indicum animal 226, 11
 Indigetes 23, 13. 44, 17
 indigitamenta Pompiliana Apollinis
 nomen nesciunt 107, 26
 indiuiduorum concursiones 54, 23
 inductiones 56, 9
 Indi 150, 24. 165, 20
 inferium vinum 264, 22
 inferi 138, 7. 253, 11. 15. 18 nu-
 mina infera 253, 29
 mysteria illa sancta quibus initiis
 nomen est 189, 22
 inmissili 95, 12. 250, 16
 innouatio rerum 9, 20
 insomnia 52, 26
 insulae Canariae 217, 26 errantes 23,
 18
 Inuus 127, 15
- Genius Iouialis 138, 10. 140, 17 Io-
 uialis incontinentia 133, 4 Iouialis
 pellacia 193, 1 Iouialia sacrificia
 254, 27
 nomen Iouiium 220, 7
 Iphigeniae 204, 17
 isicia 82, 7
 Isis 24, 2. 107, 17. 165, 23. 234, 14
 Italia 103, 10. 131, 12. 283, 22. 284,
 17
 Italarum fines 160, 23 res Italiae 107,
 21 sermo Italus 151, 14
 Iudaeicae fabulae 119, 25
 iugulum et iugulus 41, 8
 Iulianus magus 35, 22
 Iuno 101, 7. 104, 13. 21. 115, 19. 127,
 20. 132, 9. 138, 19. 159, 6. 216, 24.
 26. 222, 18 eius fanum Argiua in
 ciuitate 234, 11 Inno Caprotina 132,
 14 Cinxia 132, 14 Februtis 132, 14
 Fluuiunia 132, 13 Lucina 118, 25.
 126, 2 Ossipagina 132, 14 † Pomana
 132, 14 Populonia 132, 14 regina
 162, 2. 234, 10
 Iunonius caestus 236, 16
 Iuppiter 17, 12. 104, 10. 16. 19. 24.
 105, 1. 28. 106, 3. 5. 15. 108, 21.
 132, 3. 7. 13. 23. 135, 27. 136, 25.
 138, 7. 12. 17. 18. 139, 4. 151, 23.
 24. 152, 6. 13. 155, 24. 158, 20.
 159, 1. 14. 29. 160, 20. 25. 161, 23.
 162, 25. 165, 18. 168, 22. 173, 11.
 174, 8 sqq. 174, 10 sqq. 176, 2 sqq.
 177, 5. 180, 8. 181, 26. 187, 9. 10.
 191, 8. 16. 23. 192, 6. 27. 193, 14
 sqq. 194, 9. 195, 3. 201, 3. 203, 7.
 10. 204, 21. 205, 17. 21. 207, 17.
 25. 26. 209, 22. 212, 3. 15. 216, 13.
 224, 9. 225, 15. 21. 232, 11. 14. 243,
 16. 244, 21. 254, 8. 24. 266, 4. 22.
 272, 15. 273, 18. 274, 2. 17. 27.
 275, 2. 5. 23 decem cubitorum Iup-
 piter aureus 232, 8 riciniatus Iup-
 piter atque barbatus 236, 5 Iuppiter
 Capitolinus 34, 29. 234, 7 Dodo-

- naeus 234, 15. **Hammon** 224, 13
 magnus 183, 6 maximus 158, 1, 3.
 160, 5. 212, 12. 272, 8 optimus
 maximus 22, 10. 263, 17 Olympius
 133, 1. 225, 11 Stygius 133, 1 tam
 supremus quam Stygius 104, 12
 uerueeus 192, 19 iouis epulum 266,
 4 fratres 104, 11 proles 170, 12
 pullus 163, 20 significaciones (*ful-*
mina) 175, 26 simulacrum 273, 11
 uilicus 138, 12 ioues tres 151, 20.
 155, 23 Capitolini 227, 31 Olym-
 piaci 227, 31
 iurisconsulti Christiani facti 50, 25
 ius multiplex 258, 25
 luturna 131, 14

Κρόνος 131, 23

 labeones 121, 18
 lac hircinum 178, 18. 185, 18
 in Spartanis et Lacedaemoniis finibus
 162, 7
 lacernulae 63, 6
 laenae 63, 6
 dii laeui, deae laeuae 144, 22 di mali
 et laeui 256, 3 numina laeua 129, 11
 laminae magicae 74, 21
 lanarii 125, 9
 lancicula 67, 5
 Laodamia 193, 22
 Laodice 218, 24
 Laomedon Troicus 161, 23
 lapides consecrati 26, 13
 Lares 138, 27. 139, 9, 19. 140, 18
 mater Larum 139, 7 Lares Grun-
 duli 18, 13
 Larisa 218, 19
 Laruae 139, 9
 Lateranus 146, 2, 7. 149, 13
 Latinus 106, 1, 7, 11
 Latium 160, 24
 Latona 104, 21. 158, 21. 193, 22
 Apollo Latonius 162, 19 Latonius ua-
 tes 125, 26
 lauatio Deum matris 266, 1
 Lauerna 129, 10. 161, 8
λαῖνα 139, 2
 Leda 104, 21. 158, 22. 193, 19. 266,
 24
 Lemnus 161, 2
 lenticula 95, 20
 leonis facies pro deo culta 221, 30
 Leucophryna 219, 1
 leges annariae 102, 22 censoriae 102,
 23 Cinciae 102, 23
 libanina 254, 2
 Libentina 148, 8
 libri fatales 281, 21
 Liber 25, 2. 104, 18. 108, 19. 133, 28.
 134, 2, 3. 137, 5. 140, 3. 155, 21.
 165, 20. 178, 1, 6. 191, 6. 199, 24.
 200, 24. 209, 2. 212, 5. 223, 20.
 236, 10. 254, 26 Liber pater 23, 15.
 27, 16. 101, 5. 184, 6. 199, 8. 213, 7.
 254, 9 Liber qui Bromius dicitur
 158, 25 Liber Eleutherius 234, 14
 Nysius et Semeleius Liber 199, 14
 Semeleius (Liber) 134, 4
 Libera 192, 18. 205, 18
 liborum significantiae 258, 5
 Lima 148, 11
 Limentinus 148, 11. 149, 14. 150, 6
 Limentini 18, 13
 Limi 148, 15
 loca in ludis atque in spectaculis
 priora 148, 18 religiosa loca 234,
 27
 longani 257, 12
 lucaica *neutr. plur.* 82, 7
 Iuno Lucina 118, 25
 dii Luerii 148, 6
 lucusta 89, 5 locustae 6, 24. 12, 47
 ludi natales 44, 19 Megalenses 266, 14
 theatrales 270, 12
 Luna 134, 7, 9. 163, 24
 Lupercus dea 143, 14
 lustrici dies 114, 16

- proles Lycaonia 161, 1
 Lydia 178, 18
 Lynceus 160, 2
- Macarus 161, 9
 Macedonia 7, 23. 57, 4
 mactus hoc uino inferio esto 264, 22.
 265, 1. 9
 magicæ artes 28, 26. 34, 2 magicæ
 disciplinae reconditæ 7, 17
 magmenta 258, 15
 Magnesia 219, 2
 magi 28, 27. 31, 7. 97, 25. 98, 14. 150,
 12 magorum disciplinae 257, 9
 Maia 23, 17. 104, 21. 152, 6. 158, 26
 Maiæ gnatus 223, 18
 maiestatis rei 169, 8
 malum malo rependi non oportere
 8, 8 mala unde 8, 21 sqq. 91, 2
 sqq.
 Manes 139, 6. 253, 18 dii Manium
 253, 15 rex Manium 195, 26
 Mania 139, 6 maniae 236, 28
 mantele 67, 1
 Marcus uates 43, 2
 Marpesia rupes 68, 8
 Marpessa 162, 20
 Mars 49, 9. 129, 12. 15. 161, 13. 26.
 163, 27. 210, 10. 23. 213, 7. 216,
 23. 25. 222, 15. 224, 10. 12
 Marsi 74, 21
 Martium discrimen 102, 20 gens Mar-
 tia 170, 17 Martius Picus 173, 17.
 174, 26 Quirinus Martius 27, 26
 mastruca 67, 1
 Mater Magna 133, 11. 165, 21. 170, 9.
 177, 17. 179, 22. 181, 20. 186, 1. 5.
 236, 7. 266, 2. 25. 283, 3 Mater
 deum 133, 18 (*et saepius*) Magna
 deorum Mater 177, 9 Phrygia mater
 107, 19. 284, 8
 Mater Matuta 127, 10
 materies prima quæ in rerum quat-
 tuor elementa digesta est 9, 3
- matrimonia communia 44, 24 ma-
 trimoniorum tria genera 157, 15
 sq.
 Mauors 224, 13
 Mauri 12, 23. 23, 25
 medicina 103, 24
 quasi quidam Medicurrius 133, 4
 medici Christiani facti 50, 25
 Medi 57, 2
 Megalo 161, 9
 Megalenses ludi 266, 14
 Meles flumen 161, 16
 Mellonia 147, 8. 13. 150, 6
 quasi quaedam Meminerua 132, 22
 Memoria 104, 21. 135, 28
 Menalippa 162, 17
 Mens 135, 28
 menta 250, 24
 mentones 121, 19
 Mercurius 20, 15. 23, 16. 49, 9. 57,
 29. 101, 7. 104, 18. 108, 19. 126, 7.
 133, 3. 6. 152, 3. 155, 20. 158, 26.
 161, 7. 223, 18. 224, 3. 7. 236, 8.
 254, 9. 26. 255, 20 Mercurius Tro-
 phonius 152, 5 Mercurii 155, 11
 Mercurii quinque 151, 23
 Merops Aegyptius 216, 15
 Messenii 152, 14
 Metis 132, 23
 Metrodorus 54, 16
 Midas 107, 20. 179, 6. 186, 4. 10
 Didymæum Milesium 218, 25
 milium 95, 20
 miluus 66, 17
 mimi 78, 26. 170, 21. 267, 7. 20 illa
 mimorum atque exoleti generis
 multitudo 169, 23
 Minerua 25, 4. 104, 27. 105, 1. 4. 115,
 19. 126, 5. 132, 17. 21. 138, 19. 152,
 10. 153, 6. 9. 13. 16. 21. 154, 9.
 161, 25. 162, 2. 165, 19. 213, 8.
 236, 7. 255, 10. 24 templum Mi-
 neruæ in arce Larisæ 218, 18 Mi-
 neruæ 153, 19 Mineruæ quinque 152,
 10. 154, 26 Minerua Aegyptia 152,

- 12 Minerua Coryphasia 152, 14.
 154, 10 Poliadis fanum 218, 20
 Mineruium Athenis 218, 17
 ciues Mineruii 197, 24 Mineruium
 nomen 154, 1
 mitra 66, 27
 mola salsa 175, 31
 Montinus 148, 15
 morbi comitiales 162, 12 intercutes
 32, 12
 motacillae 250, 31
 mucinnium 67, 1
 Mulciber 236, 11
 muliones 79, 2
 mundus minor 68, 18
 Murcida (?) 148, 16
 Musae 104, 19. 125, 21. 135, 26. 136,
 20. 141, 6. 152, 19. 161, 10 Musa-
 rum tria genera 152, 20
 muscularum uenenum 84, 6
 musica 103, 25
 mustaceum 66, 18
 Mutunus 149, 15
 Myrmido 163, 6
- Nana 178, 12. 185, 11
 nasicae 121, 19
 nasturtium 149, 3. 250, 23
 natrices 13, 18. 25, 6
 Nebridarum familia 209, 6
 Neith 154, 8
 Nemestrinus 147, 1
 Nenia 147, 7
 neniae 257, 15. 259, 18
 Neptunus 7, 13. 101, 6. 101, 13. 132,
 26. 28. 138, 3. 7. 140, 14. 17. 162,
 16. 213, 7. 223, 25
 Nereis 163, 24
 Nilus 152, 1. 7. 12. 154, 5
 Ninus 7, 16
 Nisi 41, 21
 nitedulae 85, 16
 Noduterensis 147, 5. 149, 15
- Nodutis 147, 3
 Nomades = Numidae 12, 23
 nouenarii numeri uis 136, 21 sqq.
 Nouensilis 140, 9 Nouensiles 136, 19.
 137, 3. 12. 20. 21. 23. 25. 138, 2.
 139, 19. 141, 5
 Numa 57, 6. 173, 13. 174, 15. 175,
 14. 176, 13. 21. 177, 4. 260, 8 *u.*
 Pompilius
 Numenius philosophus 55, 13
 Nunicus 23, 14
 nuptiarum sollemnia iusta 5, 5 con-
 ditiones nuptiales 157, 15. 18
 Nysius Liber 199, 14
- obuuntiationes 102, 18
 ocimum 250, 25
 Ocriisia 190, 13
 Octaeae flammae 23, 23 Octaei uer-
 tices 162, 12
 offa penita 257, 15. 19. 259, 18
 Olus Vulcentanus 219, 15 Olus 220,
 6 Aulus 219, 21
 omen = *omentum* 259, 8
 omentum 257, 21. 22 omenta 253, 24
 Omophagia 190, 17
 oppositum 51, 27
 Ops 24, 4. 104, 11. 105, 28. 132, 8.
 157, 13
 orae terrae habitabiles duae 5, 3
 oracula 282, 7
 oratores Christiani facti 50, 24
 orbis interior 35, 18
 Orbona 147, 6
 Orcus 90, 5. 203, 14
 Ornytus 162, 2
 Orpheus 191, 12 *u. ind. auct.*
 Iuno Ossipagina 132, 14
 Ossipago 147, 8. 13
 ab officiis otium publicis 170, 27
- palasea 257, 21
 Palatium 143, 23

- Pales deus 138, 10 dea 127, 15. 140, 16
 Palladium 161, 12
 Pallas, -dis 153, 22
 Pallas, -ntis 152, 15. 153, 21
 Pamphylus magus 35, 21
 Panaetius 54, 14
 Panchaicae resinulae 261, 14
 panchristarii 79, 2
 dea Panda 143, 22
 hoc pane et hic panis 41, 7
 pannychismi 195, 17
 Pansa consul 181, 19
 Pantarces 225, 12
 dea Pantica 143, 22 Pantica 143, 26
 pantomimi 78, 26. 169, 23
 Paphus 219, 6
 papula 35, 4
 Patella 147, 2. 11
 Patellana 147, 2
 patres 185, 9 consulatibus functi
     patres 170, 5
 pattioca 67, 6
 Pauores 18, 18
 Pax 142, 16
 peccatorem naturalis infirmitas facit,
     non uoluntatis seu iudicationis elec-
     tio 33, 20
 Pecunia 148, 17
 Pellonia 144, 1. 4. 16
 Peloponensius 24, 1
 Pelops 161, 12. 163, 18
 Penates dii 183, 3. 19. 140, 13 Penates
     138, 6. 139, 20
 Perfica 146, 20. 149, 15
 Peripatetici 54, 12
 Persae 12, 13. 57, 2. 222, 12
 personae salticae 266, 24. 27
 Pertunda 146, 22. 149, 14
 perugilia 195, 17
 Pessinuntii 222, 15 Pessinuntia Din-
     dymene 170, 10 Pessinuntius lapis
     284, 3 Pessinuntius rex 179, 5
 in Pessinunte 180, 13 ex Phrygio
     Pessinunte 283, 3
 Peta 147, 1. 11
- Petrus 57, 9
 Phaethon 163, 27. 211, 21
 phalli 199, 8. 200, 13
 Phidias 225, 10. 20
 Philopator 219, 6
 philosophia 103, 25
 philosophi Christiani facti 50, 25
 Phoroneus 216, 15
 Phrygia 177, 11. 191, 15. 211, 12.
     283, 13
 phrygiones 79, 2
 ex Phrygio Pessinunte 283, 3 Phry-
     gium uocabulum 211, 20
 Phryna 225, 7 Phryna Thespiaca 224,
     26
 Phryx 27, 23 Phryges 57, 3. 178, 19.
     179, 15
 picarii 78, 29
 Picus 106, 1. 3. 5. 7. 16. 175, 12 Mar-
     tius Picus 173, 17. 174, 26
 Pietas 142, 3. 244, 13
 pileus et pileum 41, 5
 pinus Magnae Matri sacra 188, 14 sqq.
 post Pisonem et Gabinium consules
     107, 18
 institores atque plani 74, 22
 plasea 257, 3. 21. 259, 8
 Plato 54, 23. 55, 13. 58, 1 Plato So-
     craticus 54, 11 ille diuinus 77, 2
     ille magnus pie sancteque sapiens
     89, 18 ille sublimis, apex philoso-
     phorum et columen 9, 17 uir pru-
     dens 9, 19 *u. ind. auct.*
 Amphitryon Plautinus 266, 23
 plebis oratio 258, 11 plebiscita 169, 4
 regna domiciliaque Plutonia 253, 13
 Poenae 84, 9
 Poliadis fanum 218, 20
 polimina 257, 20. 24
 pollinctores 30, 18
 polubrum 67, 5
 polyandria Varronis 219, 12
 Iuno (?) Pomana 132, 14
 Pompilius 103, 7. 123, 8. 174, 14 *u.*
     Numa

- Pompiliana indigitamenta 107, 25
 pontifices 156, 11 pontifex maximus
   35, 1. 275, 27 pontifices maximi 169,
   27
 pontificalia mysteria 257, 10
 Iuno Populonia 132, 14
 porrina 95, 20
 porrum sectium 250, 25
 postiliones 166, 21
 Potua 129, 2
 praecones 196, 11
 praegustatoris officium 146, 14
 Praestana 143, 19, 26
 praestigiatores 78, 28
 praesul in pompa Circensi 171, 27,
   243, 24. 272, 16. 24. 274, 20. 24.
   275, 28. 276, 1. 277, 20. 278, 4
 Praxiteles 224, 22
 preces 116, 25 preces commendaticiae
   magorum 97, 25
 Priapus 236, 14 Hellespontiacus Pri-
   apus 118, 18
 proletarius 71, 25
 Proserpina 23, 21. 133, 24. 152, 4.
   163, 25. 192, 18. 195, 24. 203, 11.
   207, 6. 8. 12. 13. 15. 209, 26. 254,
   10.
 prosiciae 259, 4
 Prosymnus 199, 17, 23
 Prothoe 162, 20
 psaltriae 82, 18
 Psylli 74, 21
 patrimus et matrimus ille qui uoci-
   tatur puer 167, 1 puer matrimus
   278, 8
 puleium 250, 25
 pulmentorum varietates 259, 9
 pulpamenta assa 258, 8
 pultium nomina 258, 3
 puluinaria 44, 18
 puluinus 67, 1
 purgamenta 39, 25
 pustula 35, 4
 Puta 146, 29. 147, 11
 Pygmalion rex Cypri 233, 8
 Pyriphlegethon 58, 28
 Pyrra 177, 16. 180, 25. 181, 6
 Pythagoras 27, 1. 54, 22. 58, 1 Pytha-
   goras Samius 54, 9
 Pythius *u.* Apollo

 quadrigarii 78, 27
 querquerae 32, 11
 quindecimviri laureati 170, 1
 Quirinus 143, 20 Quirinus Martius
   27, 26
 Quirites 144, 10

 radices 250, 24
 rapae 149, 3. 250, 24
 reduuia 35, 4
 Regulus 27, 9. 281, 2
 rhetores Christiani facti 50, 24
 Rhodus 152, 1
 rogationes 169, 4
 Roma 106, 13 domina Roma 57, 6
 Romanus 195, 10 Romani 7, 25. 12,
   15. 142, 2. 144, 9. 13. 222, 16
 Romana ciuitas 281, 25 dominatio
   164, 1 Romanum genus 116, 1 po-
   pulus Romanus 281, 21 res Romana
   283, 21 rex Romanus (*Seruius*) 190,
   16
 Romulus 103, 7. 123, 7. 137, 5. 143,
   18. 260, 7 Romulus pater 27, 25
 rumae 258, 12. 259, 8. 16
 ruta 250, 24

 in Sabinis 136, 20
 rex Sabinus (*Titus Tatius*) 143, 25
 sacellorum (?) ritus 260, 5
 Sadducei generis fabulae 119, 25
 salamandrae 250, 17
 salapittae 267, 11
 salinum 102, 25
 salinatores 78, 29
 salsamina 258, 9

- Salus 142, 4
 sambucistriæ 82, 18
 Samii 222, 18
 Digiti Samothracii 139, 5. 140, 18
 Sangarius rex uel flumen 178, 13 Sangarius 178, 17. 185, 16
 hic sanguis et hoc sanguen 41, 7
 sanguisugæ 95, 15
 sannæ 236, 28
 sarculum 67, 4
 Sardes 161, 22
 Saturnius 176, 5 Saturnia ciuitas 23, 11 genitor Saturnius 104, 20 grauitas Saturnia 158, 17 Saturnium numen 131, 23 rex Saturnius 159, 5 tumuli reliquiaeque Saturniæ 162, 10
 Saturnus 23, 11. 103, 11. 104, 10. 105, 29. 115, 18. 131, 20. 132, 8. 133, 19. 148, 15. 151, 21. 152, 13. 157, 13. 160, 19. 162, 22. 223, 17. 236, 2
 Saturni uxor 104, 10
 satyrus 163, 3. 212, 13
 scabillorum concrepationes 82, 13 crepitus 265, 22
 scaenæ 161, 20
 scarabei 18, 28. 85, 16
 Scauri 41, 20
 Scythæ 12, 14. 161, 17
 Scythiæ nationes acinacem pro deo colebant 222, 13
 Scythicæ inruptiones 7, 9 Scythicus rex 152, 2
 Sebadia sacra 193, 5
 seliquastrum 67, 5
 sellula arquata 67, 4
 Semela 104, 22. 158, 24
 Semeleius 134, 4 Semelius Liber 199, 14 Semeleia suboles 212, 10
 senatus 103, 7. 116, 12 consulta senatus 169, 5
 Serapis 24, 2. 107, 17. 165, 23 Serapis Aegyptius 234, 12
 Seres 57, 2. 217, 27
 seruare de caelo 102, 17
 rex Seruius Romanus 190, 16
 Sibylla 42, 24
 Sicilia 195, 23
 Siculus 195, 10
 tellure in Sicula 162, 10
 sigillaria 222, 20. 225, 17
 silicernia 257, 12
 Simon magus 57, 9
 simpuium 166, 23 simpunia 263, 14
 sirpiæ 79, 1
 Sminthius (?) Apollo 17, 17 Sminthii mures 134, 5
 soccus 67, 1
 Socrates 27, 4
 Socratica condemnatio 208, 11 Plato Socraticus 54, 11
 Sol 133, 29. 158, 20. 224, 3. 6. 7 Soles quinque 151, 22. 152, 10. 155, 11
 solea 67, 2
 solifugæ 66, 22. 250, 17
 soloecismi 39, 20. 41, 17. 51, 2
 Sophoclis tragoedia cui Trachiniae nomen est 266, 29
 Spartanus 161, 13
 in Spartanis et Lacedæmoniis finibus 162, 7
 species 51, 27
 spiritus noxii 31, 6
 spirulæ 82, 7
 spoliū (?) 258, 3
 steliones 228, 23
 Sterope 162, 21
 strophium 66, 27
 contradicere rebus stultis stultitiæ esse maioris 21, 19
 stupidorum capita rasa 267, 11
 Styx 58, 27. 199, 25
 subucula 63, 5
 Summanus 141, 3. 207, 9. 11. 216, 27
 supparum 63, 6
 proscriptio crudelitasque Syllana 208, 12
 syllogismi 56, 9. 13
 symbola mystarum 198, 6
 symphoniae 265, 21

- symphoniaca artes 82, 10
 symplegmata 267, 9
 Syria 12, 17. 57, 3

 taedae 257, 17
 taeniae ueternosis in arboribus 26, 12
 Tages Tuscus 103, 28
 Tanaquil 190, 10
 Tarpeia rupes 143, 25
 Tartareae tenebrae 72, 22
 Tartari sedes 191, 10. 199, 14
 tricae Tellenae 199, 7
 Tellus 135, 27. 255, 14. 17. 23 Tellus
   mater 255, 9 Telluris natalis 266,
   11
 Telmessus oppidum 219, 4
 Telmessus uates 219, 4
 templa faclibus scarabeis et buculis
   condita 18, 28 in templis homines
   sepulti 218. 10 sqq.
 tempus mensura cuiusdam est spatii
   in continua serie perpetuitatis in-
   clusi 131, 24
 Terentius Varro Varro ille Romanus
   multiformibus eminens disciplinis
   et in uetustatis indagatione rima-
   tor 181, 14
 terrigenae 196, 5
 Thales 54, 8. 22
 theatra 186, 1. 211, 14
 Themis fatidica 177, 14
 Thesmophoria 195, 15
 Thespia 222, 14
 Thessali 163, 6
 Thestius 163, 14
 Thetis 163, 25
 Theutis Aegyptius 104, 3
 Thracia 161, 14
 thus masculum 262, 21
 ultima Thyle 217, 21
 Tiberina insula 278, 19. 280, 8. 281, 8
 Timotheus non ignobilis theologorum
   unus 177, 7
 tineae 85, 17
 tippulae 95, 16
 Tisianes (?) dii Maurorum 23, 25
 Tithonus 163, 23
 Titani 27, 17. 191, 6
 Titus Tatius 143, 21
 trabeae 63, 6
 trapetum 67, 3
 Trasimene lacus 144, 18
 Trebia 136, 20
 Trebiani dii 141, 6
 Trebonius 27, 9
 tribula 67, 3
 Trinaeria 23, 20
 Triptolemus 25, 4. 115, 19. 196, 6. 7
 Tritonia uirgo 126, 5. 255, 16
 Troicus uir (Anchisa) 23, 20
 Mercurius Trophonius 152, 5
 trulla 67, 5
 trulleus 63, 5
 tueceta 82, 9
 Tullius Cicero Marcus Cicero 123, 9
   Tullius Romani disertissimus ge-
   neris 116, 1
 tutelares diui 128, 27
 tutelatores diui 149, 8
 Tutunus 146, 24. 149, 15
 Tyndaridae Castores 23, 23. 104, 19

 uacatio cum coronis 170, 27
 uannus 67, 3
 uates 16, 3. 31, 7. 108, 4 uatum iussis
   271, 16. 283, 5 iussis et monitis
   uatum 273, 5 uatum responsa 281,
   21
 uenae fistulatae 95, 8
 Veneria 264, 12 Veneria uulnera 130, 3
 uentus aeris est fluor pulsus et munda-
   nis rationibus concitati 221, 27
 Venus 23, 19. 104, 18. 115, 19. 129,
   13. 28. 133, 23. 155, 21. 161, 27.
   163, 27. 165, 21. 170, 7. 210, 11. 23.
   213, 9. 15. 216, 24. 26. 223, 21. 224.
   25. 225, 7. 233, 17. 236, 13. 266,
   27 eius simulacrum 233, 9 tem-
   20

plum 219, 7 Veneres 233, 23. 234, 4
 quattuor 152, 19 Venus Cnidia 224,
 24 Cypriae Veneris initia 190, 21
 Cythereia Venus 160, 17 Cythereia
 simulacra 225, 5 meretricula Venus
 161, 11 militaris Venus 146, 19
 ueratrum 10, 24
 uerbenarum suffitio 176, 1
 Verrii 41, 20
 Vesta 133, 13. 17
 Vestales 170, 3
 uestis stragula 66, 27
 uiciae 149, 3
 Victa 129, 1
 Victoria 132, 23. 142, 15
 uindemia 266, 7
 uinum inferium 264, 22
 uipera 66, 22
 Virtus 142, 4
 uisa 52, 26
 uitilignes 29, 25. 32, 11 notae albi-
 cantium uitiliginum 34, 12
 uitores uannorum sirpiarumque 79, 1
 ulpicum 95, 21

unci carnificis 51, 7
 unguentarii 78, 29
 Vnxia 129, 1. 254, 10
 Volcanus 101, 7. 104, 19. 126, 4. 152,
 11. 161, 2. 163, 26. 210, 11. 223,
 22. 236, 11. 255, 20 Volcani signa
 231, 4 Volcani 231, 20 Volcani quat-
 tuor 152, 17 Volcanus Lemnius 151,
 25 Volcanus Nili filius 152, 1
 † Vpibilia dea 147, 7
 urbes marinis coopertae fluctibus 7, 4
 haec utria et hos utres 41, 4
 uulturii 250, 15
 Vulturnus 131, 14

Xerses 7, 21

Zeno Stoicus 54, 14
 Zeuxippe 162, 20
 zona ignea 35, 18
 Zoroastres 35, 18 Bactrianus 35, 19
 Bactrianorum ductor 7, 16
 Zostrianus 35, 20

III

INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM

res scaenas tristissimasque portendi
 ab incendiis, caedibus, ab legum in-
 teritu 273, 14 manifestis ab rebus
 agnoscere 221, 21 minus esse a recto
 84, 22
 abire immunem 6, 12
 abigere *abs.* = *abigere pecus* 82, 5
 abiecti infantes 143, 13
ablatiuus rarior: Aesculapius Epi-
 dauro 278, 18

abnegatio *opp.* adsertio 21, 29
 abnegare *c. acc. et inf.* 92, 29
 innoxias urere atque abolere personas
 276, 20
 abolitionem dissignationibus compa-
 rare 244, 27
 aboriri 118, 12
 abrogatores gestarum rerum 34, 2
 abscidere audaciam 237, 4
 abscisa *sc. genitalia* 186, 15

- abscisus = *spoliatus genitalibus* 27,
 23 abscisus homo 211, 22 abscisi
 202, 16
 absone suspicari 59, 9 non absone
 credimus 89, 25
 abstrusio seminis 207, 13
 abundantissimis relaxare 12, 4
 acceptiones sacrorum 198, 6. 247, 11
 accidere mala 72, 4 accidere atque
 adrodere fruges (*de locustis et mu-*
ribus) 6, 24 accidere atque adterere
 (*de grandine*) 6, 15
 accipere stercorebus 251, 13 ture ac-
 cipere 122, 16 frequentissimo inri-
 gant accipiuntque se uino 263, 12
 salutet acclinis 248, 11
 acrimonias intermiscere ceparum 250,
 28
 acriuoce 121, 21
 actiones ineptas et frigidas spectare
 277, 17 secundas ut dicitur actiones
 postulare 116, 6
 ab omni se actu sceleroso flagitio-
 soque frenare 236, 17 actus quibus
 uita transigitur et celebratur hu-
 mana 84, 24
 aculei irarum atque indignationum
 17, 4
 acumina = *argutiae* 203, 18 dolorum
 acuminibus fixas 118, 24
 acueri *opp.* inflectere (*de prosodia*)
 40, 1
 acutior claritas 94, 18
 ad effigiem deprecari 221, 8 solis
 ignes ad incrementa rerum futuros
 20, 6 ad Christi mentionem pauere
 17, 24 ad nominis mentionem effle-
 uescere 47, 8 uocem ad simplicem
 30, 8 ad tactum 32, 5 aliquid ad
 uitam dare 93, 12 oculis inlumi-
 nare compluribus ad periculum cae-
 citatis 95, 9
 adcommoda natura 254, 27 adcom-
 modum ducere 205, 7
 adfabiles colubrae 158, 26
 adfabilitas seria 198, 18
 adfectio puerilis 225, 16
 adficere opiparis cenis aut prandiis
 258, 26
 adfigere (?) crimen 214, 7 torpedine in
 perpetua adfigi 236, 16 adfixa de-
 formitas singulis 189, 24 adfixum
 = *ingenitum* 21, 31
 adfingere crimen 17, 15 auras nes-
 cio quas eius (*dei*) sibi contempla-
 tionis adfingere 96, 28
 adfluere in uoluptates 251, 30 anima
 affluens ex crateribus uiuis 68, 16
 adgredi *c. inf.* 21, 25
 adhinnire efferati pectoris appetio-
 nibus 194, 6 genitalibus adhinnire
 subrectis 152, 4
notabilia in syntaxi adiectiuorum:
coniunguntur positius et super-
latius 6, 8 (antiqua et uetustissi-
 ma) 14, 27 (aduersas et pessimas)
 15, 21 (sapientem beatissimamque)
 43, 25 (ab inmanibus durissimisque)
 60, 12. 78, 24. 81, 1. 82, 10, 86, 14.
 88, 24. 89, 8. 91, 26. 93, 14. 98,
 22. 130, 12. 158, 20. 159, 23. 189,
 10. 238, 9. 250, 6. 253, 7. 19. 271,
 30. 273, 14 *positius superlatius*
et positius 162, 19 (immaculatus
 ille, castissimus atque purus) *su-*
perlatius et positius 15, 13 (tristis-
 simis atque laetis) 84, 20. 90,
 2. 137, 11. 157, 8. 255, 8 *positius*
et comparatius 21, 21 (plebeia at-
 que humiliora) 185, 19. 255, 26
comparatius et positius 276, 5
 (pronius et deo conueniens) 280, 3
comparatius et superlatius 12,
 27 (ditiores et locupletissimos) 101,
 21 *superlatius et comparatius*
 55, 12 (aut uos plurimum aut nos
 minus). *superlatius pro compa-*
ratiuo ponitur 56, 4 (non dicam . . .
 sed quod leuissimum multo est) 85, 8
 (omni uero uerissimum certoque

- certissimum) 88, 8 (uter magis uide-
tur dignissimus) 39, 4 (non similli-
mum ueri est, fidem uicinis...quam)
264, 7 (plurimum...quam)
- aditus habere ciuitatis 282, 8
- adulatio 256, 21
- admirationibus uirtutum subleuari
202, 5
- admonere palati otium 259, 13
- quaedam rationibus numeri admota
67, 15
- adolere naribus 95, 17 adolere nenias
259, 17 sacris adoleri altaribus 258,
20
- falso et calumnioso incessere et ad-
petere crimine 22, 8 crudelitate ad-
petitus 27, 4
- applicare potestatibus caelitibus 215,
19 ad dei se misericordias atque
indulgentias adplicare 59, 15 quid
adplicitum Iuppiter ad tauri habeat
sanguinem 254, 24
- adplodere pectoribus palmas 188, 24
- adpositus salinorum 102, 25
- adscribere infortunio noluptatem 110,
18
- ex rei cognitae adseueratione mon-
strare 152, 24
- adsumere famam conservatoris 282, 31
- lasciuam surientis 200, 7
- adsumptio similitudinis 64, 14
- adtrahere lenocinia uoluptatum ex
iniuriis 169, 25
- adtribuere medicinam 32, 16 attribui
alicuius criminibus 7, 20 res in usum
mortalibus adtributae 147, 22
- quasi quaedam adulatio corporis 240,
15
- adulteri castitatis 168, 5
- nothae atque adulterae lectiones (*de
allegoriis*) 206, 18
- aegre atque aegerrime 119, 6
- aenigmata = *mysteria* 122, 15
- aerius spiritus 89, 10 spe aera blan-
diri 97, 20
- in aestimatione aequitatis alicuius
ponendum 243, 17
- aestuatum est, quibusnam modis pos-
set 183, 25
- aeuitatem habere conclusam intra
huius numeri fines 181, 21 temporis
decurrere aeuitatem 66, 11
- aeuorum perpetuitas 73, 7
- agellulus 15, 2
- aggeres = *tumuli* 30, 17
- aggerata nastitate 6, 14
- agitabilis sensu nullo 283, 30
- agitatrix siluarum 158, 21
- magni agminis coluber 278, 28 pro-
perata agminis festinatione 281, 17
- agniculi 246, 25
- agunt fortunae discriminibus 110, 6
testimoniis agere 6, 13 quid sit
cum animis actum 98, 22
- alis typhi et adrogantiae extolli 72, 3
- alienatione efferati pectoris 13, 16
- alites et uolucres ceterae 95, 13
- non ab ipso se alius 279, 26 cetera
quaecumque sunt alia 92, 1 atque
alii ceteri 115, 20 ceteraque alia
148, 22
- altaribus adoleri sacris 258, 20 sa-
cris incendere altaribus thus 270,
25
- altercabilem conserere sermonem 175,
28
- alternatio uitalis 261, 26
- in altioribus stare 248, 17
- altitudo inuoluta mysterii 203, 17
profundae dei atque inenarrabiles
altitudines 25, 12
- ridendo res puerili alucinatione ludere
220, 15 otiosae alucinationes 171, 4
- amasio 168, 23
- amator dei ignominiosus 199, 18 ama-
tores, adulteri castitatis 168, 5
- historiae ambagibus allegoricis scrip-
tae 211, 4
- ambifariae ac bilingues fabulae 205,
10 ambifaria obtentione 206, 13

- ambiformiter = *ambigue* 207, 2
 sine ullius seriae dubitationis am-
 biguo 28, 7
 ambulatum dare contractis 32, 11
 amicitiae Christi 51, 11
 laeta atque amica largiri 245, 22
 amotum ab legibus dissolutionis 72, 25
 amplecti deos formarum mentione 120,
 13
 amplexibus mundi ambiri tegi ac sus-
 tineri 134, 20
 ampliatio sermonis 280, 23
 ampliare lenociniis 39, 11
 amplificatio sumentis honorem 248, 8
 amplificatus = *mactatus* 265, 11 unum
 numen uocabulis amplificatum tri-
 bus 133, 29
 amputatio delictorum 18, 11
 an numquid 252, 14, 261, 16, 265, 24
et saepius
 frons Iani anceps 236, 4 res uestra
 in ancipiti sita est 97, 15
 ancillatus seruuli 248, 11
 angellis prominentibus inaequalis 283,
 16
 in augustiis uitam cohibere 73, 24
 quibus enumerandis omnis aetas an-
 gusta est 79, 4
 anhelum pectus aestuat 13, 22
 animam tollere 10, 28 suas animas
 expirare (*de uentis*) 4, 23 in fri-
 gentia membra sensus animasque
 reducere 35, 27
 animaduersio = *cognitio* 103, 15 hostili
 animaduersione damnare 45, 14
 medici, animal lumi natum 32, 22
 animalis hostia 239, 22
 animari solis calore 4, 16 animata prun-
 nis exta 258, 9 semicruda et leuiter
 animata exta 103, 9
 animositate consensionis unitae con-
 spirare 112, 15
 animo fugere e terris 58, 6
 annonaria caritas 12, 26
 annosae passiones 56, 3
 annorum maximi proventus 11, 26
 uncis atque ansulis 228, 6
 anticipationis attacku tenere et com-
 prehendere 50, 6 suggerendis an-
 ticipationibus itionum 120, 27
 anticipata cognitione praesumere 217,
 14
 antiquitas canit dicens 193, 3 uetus
 antiquitas 235, 26 nullis antiquita-
 tibus inaudita 8, 3
 antistites supernarum potestatum 181,
 1 antistites religionum 118, 3 sa-
 cerdotiorum antistites 180, 14 o
 magni cultores et antistites numi-
 num 13, 10
 antra praedonum 235, 26
 apertare uias ad caelum et uota im-
 mortalitatis 48, 4
 Venus nuda et aperta 223, 21 in
 aperto rerum est scientia constituta
 94, 19
 apicem perfectionis retinere 130, 19
 tenere apicem perfectionis summum
 86, 17 apex philosophorum et co-
 lumen 9, 17 apex quaestionis 112,
 5 ad summos apices grauitatis ac
 ponderis institutus 277, 25
 nusquam apparuit 281, 9
 diuinas apparatus res adgredi 153, 8
 apud Aegyptum 152, 9 quot apud Al-
 bam regnatum est annis 106, 12 apud
 Canarias insulas 217, 26 apud in-
 sulam Cretam 151, 21 apud insulam
 Lemnum 161, 2 Telmessi apud op-
 pidum 219, 4 apud ultimam Thylen
 217, 27 apud quem causa tanti fue-
 rat motus 276, 19 apud nos esse
 causas 3, 15 apud nos paruum 91, 20
 apud se credere 253, 1 apud uos
 ipsi scitis 264, 4
 ardentia uerba 13, 23
 ardoribus auaritiae flagrare 47, 13 ra-
 bidorum pectorum efferuescere ar-
 doribus 47, 9
 arefactae messes 108, 15

- argumentatio flaccida est, ea re sus-
 picari 281, 15
 argumenta credendi 50, 19
 ariditates 78, 11
 articulare sonos 124, 16 articulas
 exprimere uoces 244, 10
 articuli uerborum 22, 5 articulis se-
 dere colligatis 84, 7
 artifex religionibus in comminiscen-
 dis 260, 8 artifices manus 62, 14
 ianuae inexpugnabili arce munitae
 101, 15 caeli ex arcibus 108, 12
 aselluli 123, 1
 asperitates saxorum 183, 25
 aspernabilis ratio 229, 17
 uelut quadam fidei astipulatione tu-
 tari 54, 7
 at uero nos contra 269, 6. 26
 atheus 201, 21 athei 130, 24. 237, 21
 infausti et athei 19, 24
 atroces iniuriae 169, 14
 attineri cupiditatibus 237, 25 fal-
 sorum religionibus 103, 18
 attingere parte aliqua suspicionis at-
 que opinationis 43, 11
 attractatio 60, 1
 auctificare deos 251, 27 honorem auc-
 tificare deorum 251, 19 honorare
 et auctificare 261, 10
 auctitare sacris numinum potentias
 247, 31
 auctoritatem gestorum corrumpere 38,
 12 litterarum auctoritate declarare
 219, 8 litterata auctoritate demon-
 strare 132, 19 carere ui numinis
 atque auctoritate caelesti 227, 9
 gradibus atque auctoritatibus 26,
 21 auctoritas = *sententia* 59, 7
 natiuitatis auctoritas (*Urheberschaft*)
 89, 17
 aucupia uerborum 116, 7
 audientia tota claudenda est 201, 10
 deorum audientia 131, 16 humani
 in generis audientia conlocari 19,
 21 audientiam numinum nulli esse
 clausam linguae 217, 17 fastidium
 audientiae parere 155, 14
 post auditum Christum in mundo
 8, 5
 auditio facilis 39, 9
 ut infidelium dissiliat et dirumpatur
 auditus 96, 16 humanum uenire ad
 auditum 273, 24
 auerruncare mala 140, 15 procul, ut
 dicitur, auerruncetur amentia 21, 24
 abigere et auerruncare res contra-
 rias 247, 27
 auersabilis foeditas 279, 12
 auersionibus stomachorum laborare
 259, 1
 quos exterior leuitas lenocinio ful-
 goris augustat 228, 4
 auditer 174, 4
 anocare se 243, 2 auocari genere lu-
 dicri 273, 31
 auocamenta quaeritare 187, 7
 auram usurpare uitalem 266, 12 auras
 nescio quas eius (*dei*) sibi contem-
 plationis adfingere 96, 28
 aureus sol 211, 19
 aurem commodare 8, 15 in aurem
 nolle admittere 116, 10 propitias
 aures supplicationibus accommo-
 dare 54, 2 fabulae in auribus ho-
 minum collocatae 167, 10
 auspicabile ducere 146, 25 auspicabili
 salutatione mandare 265, 30
 auspiciu faustum portare (*de Christo*)
 46, 3
 autumnitas 108, 15 plena autumnitas
 15, 4
 autumare 202, 5
 auxiliatus 29, 17
 sub axe nudo 217, 7
 babaecali adolescentes 159, 11
 insanire, bacchari et uelut quiddam
 promptum ex oraculo dicere 3, 3
 per adfectus omnes meretriciae uili-

- tatis bacchari 170, 9 in alterius doloris crucibus 13, 16 inanium per rerum figmenta 212, 2
 balare = *ineptire* 137, 12
 barba amplissima boni ponderis et philosophae densitatis 232, 20
 bardus 125, 17 acumen bardum 64, 2
 beatitudo diuina 171, 24 beatitudinis sedes 77, 26
 benignitates 245, 12
 beniuolentiae 215, 11
 fabulae ambifariae ac bilingues 205, 10
 bubula durities 252, 19
 buccula 82, 11
 busticeta 27, 23. 249, 30
- in cacumine esse pulcritudinis, uenustatis et floris 224, 27
 cadere sub leges dominatus 273, 9
 caecatus (= *occultatus*) consimilium numinum confusione 153, 2 mente anima lumine rationis iudicioque caecatis 233, 11
 caecitas scelerata 111, 4 tenebrosa caecitas 110, 20 se uoluntaria fallere et circumscribere caecitate 226, 3 allegoricae caecitatis obumbratio 210, 21 caecitas corporis 19, 28 obliuionis induere caecitatem 70, 10 caecitates 32, 10
 maximi caelites 17, 3 dii caelites 188, 3. 222, 22. 231, 23. 242, 21 potestates caelites 215, 19
 caeli animam ducere 253, 28 sub hac caeli conuexione 11, 10 caeli ab culminibus labi 184, 7 caeli sustineri e pastu 261, 24. 25 caeli ab regione detrudere 183, 21 in summis caeli regionibus 220, 16 caelum redundantium uaporum nebulositate cludere 262, 21 ad caelum contententibus subuolare 97, 26 innumeros caelos 117, 13 dis caelum et sidera locupletans 136, 6
 caenosi gurgites 72, 23 flumina caenosis uoraginibus taetra 59, 11
 caerimonialia officia 265, 14
 caerimoniarum officia uiolare 265, 8 numina sacrorum ad caerimonias inuocare 104, 26
 calcari in contempta humilitate 24 13
 caldor ignis 65, 21
 caliginis alicuius obscuritate 263, 5
 callidula fraus 103, 12
 caluitiae 121, 22
 res per calumnias creditae 15, 16
 calumniosa criminatio 3, 9
 candidule (?) 56, 18
 candores suos retinere 254, 5 ulnarum niuei marmoreique candores 159, 9
 cantharuli 236, 19
 cantherii 184, 7
 capitali contentione defendere 52, 6
 captiones ingeniosas comminisci 191, 25
 captiuitates urbium 110, 10
 caput caepicii 176, 14 caput rerum et columen 19, 22 principali oriuntur e capite 113, 14 nocens caput 274, 18 capita infamia 267, 6 capita sanctissima 168, 28
 carceribus corporum indui 84, 1
 cardo frigoris 145, 14
 caritates familiarum 29, 7
 libido carnifex 46, 14 carnifices unci 51, 7
 caruncula 110, 14
 cassi rumoris opinatio 21, 13
 casulae 102, 2
 casus fulminum 104, 1 grandinis 6 15 ruinarum 228, 5 casibus stillidiorum labi 228, 18
 catus 18, 15 cati 197, 24
 cautum est uestris litteris 163, 23
 causa uicta sui uitio non adsertorum silentio substituta 3, 12 alicui immittere causam, per quam... posset 57, 21 philosophiae causam tollere

- 73, 4 maestos tristioribus causis
268, 16 facere atque excitare causas
7, 25 augmentorum adici in causam
259, 9 causis caerimonialibus ad-
plicare 247, 29 diuinae causae 122,
16 inquietantes causae 32, 19 quae
causa hominem finxerit 93, 27 cau-
sam in numeris ponere 54, 9 cau-
sae = *elementa* (*Kräfte*) 60, 12. 16
principales causae 54, 12 causae
principales 82, 23 causarum omni-
um constitutor 83, 14
in uerticis ipsius cauo 154, 21 sub
simulacrorum cauis 228, 22
quid operis aut negotii celebrans 66,
10
cellulas fabricari 217, 1
censere suis appellationibus res 213, 10
nominibus censi 6, 10. 213, 4 ca-
pite censi 71, 26 terrarum in orbe
censi 11, 17 censeamini quo patre
60, 21
censor animus 267, 5
censoria illa atque diuina manus 194,
17
census deorum 132, 10. 134, 1 diuo-
rum referre in censum 25, 7 su-
perorum census 142, 9 in ordinem
caelitum referri et censum 227, 11
ad census summam redire referrique
totius 11, 11
centenarii infantes 109, 17
pronos et cernuos ruere 274, 7. 278, 3
ad obsceni certaminis expeditionem
paratus 182, 15
ceruices elatae supercilio 26, 1 cer-
uicibus subiugatis 47, 12
cessat (= *nulla est*) sacrorum haec
ratio 240, 2 cessantia et quieta 129,
16
chalcidica magna caeli 118, 15 in
chalcidicis aureis (*caeli*) cenitare,
potare 167, 28
chartulae 228, 26
uniuersus ille doctissimorum chorus
245, 3 omnis poetarum chorus 153,
22
cilunculi 121, 18
ad cinerem conlabi 127, 25
circuli (*caelestes*) 71, 17 mortalium
circulis inferre 66, 5
circumactus (*plur.*) rotarum uolubi-
lium 72, 24
circumcaesura terrenorum corporum
finire 120, 15
circumcisis nexibus 111, 9
circumiectioe humani corporis uesti-
turi 83, 2
circumligare corporibus semet ter-
renis 69, 14. cf. 69, 26
quam paucis et sine ullis circumlo-
cutionibus 237, 19
Martem et Venerem Vulcani esse cir-
cumrotitos arte 210, 11 pestiferi
tegminis circumretitus indagine 170,
13 receptacula uentrium omento
circumretita 257, 22
circumscribere taediosi operis moras
187, 6 circumscripto tumentium uisu
281, 13 plena proloqui circumscrip-
taeque sententia 176, 8
circumscriptio 21, 2. 39, 20 extima
circumscriptio 120, 9 corporis cir-
cumscriptione finitus 268, 1 cor-
poreae formam circumscriptionis ac-
cipere 105, 3 summa numerabili
circumscriptione finita 115, 8 ser-
pentis forma et circumscriptione
finitus 279, 3 nullius temporis cir-
cumscriptione finitus 98, 7 uerbo-
rum circumscriptione definire 265,
13
situs rerum ad circumstantiam col-
locatus 145, 22
circumentionibus uoluntarium sese
tradere 176, 3
citra dei nutum 90, 11
clades proeliorum 144, 20
claudicat sine thure religionis officii-
um 260, 14

- clausa atque obscura mysteria 43, 8
 clauum abicere 119, 17
 ne uelut trabalibus clauis adfixi cor-
 poribus haeratis 58, 20
 clurinum pecus 123, 17
 de enisis pasci 239, 26 enisas euo-
 munt ardentia uiscera *ibid.*
 coactatur caelum in nubila 4, 24
 coagmenta membrorum 120, 9
 ex gurgitibus prodita coagulataque
 limosis 154, 16
 coalescere ueritati Christianae 57, 8
 coarticulare in officium sermonis dandi
 ora nutorum 35, 24
 coetus = *coitus* 212, 3 ab omni coetu
 exterminare mortali 14, 23
 coemendatus plurimis temporibus 63, 1
 in coercitione sedis obscurae latitare
 229, 24 terror coercionis 276, 18
 cogere os Veneris 224, 24 in unam
 speciem cogere 22, 12 in speciem
 decoris turpitudinis interpretatio
 cogitur 203, 24
 cogitare = *uelle* 70, 16. 87, 23. 281, 7
 res cognitionis alicuius testimonio
 comprobatae 15, 17 cognitione in-
 dubitabili credere 212, 23
 cognominare dona . . . inania uerba 100,
 21
 colonestare res turpes 211, 27 pel-
 licula colonestare hinnulae 209, 6
 si aperte hoc facere confessis male-
 dictionibus coinbibissetis 201, 28
 nisi hunc colorem uolueritis inducere
 279, 20 sophisticarum disputatio-
 num colores 203, 20
 colubra (*nomen sordidum*) 280, 20
 columen benignitatis (*de deo*) 84, 19
 columen dominationis 285, 6 im-
 perii columen 283, 24
 concedere in gratiam alicuius 144, 5
 conceptiones prodigiosae 183, 8 con-
 ceptionibus aliis contrariisque pro-
 latum 206, 24
 conceptatur 158, 16
 liberales uenias et concessionem habere
 gratuita 243, 9
 ad superiorum concilium pertinere 142,
 18 corporalibus conciliis procreare
 61, 6 conciliis adiungi deorum 108,
 20
 concinnare turpissimas diis notas 39, 2
 proferre et concinnare 52, 12
 concinnatores atque inuectores 167, 14
 concipere faces (*irarum*) 171, 25
 concludit sub istius uocaminis appel-
 latione 137, 18
 conerepans terribiliter caelum 64, 20
 concretio elementorum 96, 4 roris
 concretio 151, 6
 condicio fragilitatis 275, 18 suis mo-
 ribus et condicionibus (= *non alle-
 gorice*) dicta 207, 24
 condigna auditui eius 18, 4
 conditor bellorum 129, 18 conditor
 Phrygiae matris 107, 19 uetustatis
 absconditae conditores 151, 19
 conduci = *contrahi* 268, 17
 confectiones sacrorum 248, 20
 confessae cedere atque aduere ueri-
 tati 223, 12
 conficere (?) acerras turis plenas al-
 taribus 110, 4
 configimus dubitabile istud ambiguo-
 umque 114, 5
 inter media constitutus sollicitudinis
 speique confinia 182, 13
 conflagrationes mundi 9, 18
 artes paulatim meditatione conflatae
 62, 20
 confossae personae uel res atque causae
 198, 2
 congeminata 237, 5
 congregator atque uinctor 225, 23
 rationibus pendere et coniectare hu-
 manis 93, 24
 conlatis precibus adorare 18, 3
 conloquia uenerationum miscere 217, 7
 uenae fistulatae et conneabiles 95, 8
 aurae conneabiles 261, 23

- comaeatibus crebris respirare 61, 3
 commendaticiae preces 97, 25
 commentarii conferre in formulam
   180, 18 in commentarios referre
   187, 28 in commentarios referri
   211, 26 per commentarios et scripta
   210, 15
 commercia uniuersa pretiorum aucto-
 ritate prostrata 11, 28
 comminuere regiones 6, 17
 comminus uxoriam coniugatione mis-
 ceri 192, 23 coram et comminus
   217, 6
 commodare patientiam 204, 6
 in eorum commoditates 239, 8 alicuius
   commoditatibus dare 9, 25 commo-
   ditatibus suffragari 215, 9
 commodule 62, 26
 commodulis... nostris 10, 6
 commortuus malis suis 33, 8
 commune = *ἐπιεικὲς* 88, 28 commu-
   nis officii res 16, 19 condicionis
   esse communis (= *humanae*) 24, 18
   quibus homo sentiens communia 278,
   12 in gaudiis communibus ducere
   81, 12
 communiter (= *non allegorice*) scrip-
   tum 206, 13
 compagine in corporea 268, 14 ad
   deorum compaginem retinendam
   239, 12
 comparata derisui 174, 22
 nusquam comparuit 280, 8
 comparili ratione 60, 28
 conpellare, dilacerare 45, 4
 compendium dare alicui 151, 15 scire
   compendium est 97, 9
 compensatione aequalitatis libratum
   86, 21
 competens causa 73, 19
 conpingere obscenas cantiones 267, 22
 conpos noti atque expeditionis 199,
   22
 in litteris comprehensum et compo-
   situm 6, 16;
- deos explorata ueritas non compre-
   hendit 127, 10 nihil comprehensum
   habere 26, 3 sine ullis dubitationi-
   bus comprehensa 164, 12 faces flam-
   mis comprehensae 196, 1 compre-
   hensae igni faces 205, 26 oculorum
   sensibus est comprehensum 280,
   19 pro probatis et comprehensis
   52, 8
 comprehensio numinum 136, 13 ex-
   plicabili non potest comprehensione
   cognosci 12, 13 falli cognitionis
   in mutuae comprehensione 121, 14
   nominum comprehensionibus termi-
   nati 86, 23
 compressio uitiorum 210, 24 cupidi-
   tatis et temeritatis 212, 5 Dies-
   pitri factae sunt compressionibus
   fetae 104, 22
 in usum computationis uenire 57, 1
 computare pro ludicris uaticinationi-
   bus 46, 11 nulla esse in substan-
   tia computatam 105, 5
 consauciare ex odoribus morbidis re-
   giones uicinas 251, 21
 hoc nostram conscientiam non fugit
   lectum et positum 273, 10
 conscriptio 187, 11. 212, 20 conscrip-
   tiones 160, 12. 203, 25 annalium in
   conscriptionibus legimus 271, 6
   auctorum conscriptiones 218, 12
   rerum conscriptiones 283, 13 re-
   rum gestarum conscriptiones 208,
   19
 conscriptores nostri 37, 23. 38, 23
 consecrare corpus 180, 13 pinum 208,
   27 diuorum in numero consecrari
   161, 11 consecrati = *initiati* 193, 7
 consecutaneum est credere 241, 12
 consecutiones lucrorum 148, 6
 consenescere cruciatibus morborum
   33, 9
 consensio humana 131, 8
 ad consensum rei traducere 39, 19
 consentiendus est 166, 5

- consequentiae rerum 72, 21
 conserere cum aliqua re alicuius nomen 193, 26 interualla et numeros uocum conserere ac modulari
 conseruator 99, 4. 100, 8 generis humani conseruator 99, 11
 consimiles esse sui nominis 238, 18
 consistere = *esse* 262, 13 in hac una consistimus cognitionis et scientiae ueritate 91, 24
 consortia casta et officiosi foederis in maritos 53, 23 naturalis uincli consortia rumpere 240, 29
 conspicere = *intelligere* 11, 15 numerari se conspicit 181, 6 conspiciendis (?) quaerere corporibus fucos 81, 22
 conspirare et coire in alicuius credulitatis adsensum 51, 13
 constitutus = *ör* 36, 10. 133, 15, 160, 2. 189, 7. 196, 4. 241, 29. 275, 20 Tiberina in insula constitutus 278, 19 similitudine proxima constitutum (= *confirmatum*) 42, 23
 ab sua (*dei*) fluere constitutione 84, 25 antiquis constitutionibus fixum 11, 5
 constitutor ac moderator cunctorum 112, 23
 constituta exsuperare fatorum 31, 20 fatalia constituta mutare 245, 18 mortalium constituta seruare 276, 13 aris flammantibus sua reddere constituta 153, 8
 constructio corporum 25, 22 constructio membrorum 117, 22
 constupratio oris 82, 21
 contactus sapore 121, 28
 lues continua populum contage efficiens 273, 3
 omni sensu et contagione priuatus 262, 26 contagione pestilentiae rumpere auras zephyrorum 172, 1 ab omni scelerum contagione dimoti 282, 15
 ex sui sensus contagiique natura 262, 16 pestilentiae contagia 6, 21 pestilentibus contagiis 275, 17
 contaminationibus expositionis ipsius pollui 189, 27
 contentio animi ad uincendi studium 100, 11 in omni rerum contentione 75, 4
 aemuliosa contentio 225, 6
 contextum uocare rerum alterum in sensum 206, 9
 contiguus nulla corporis attractione 60, 2 contiguum passioni (?) 72, 24
 continentias terrarum metiri 63, 17
 continere offensionum memorias inlatarum 266, 17
 perpetua in continuatione saeculorum 181, 25
 contorquere fluctus 212, 9
 contra quam imperabitur recusaturi 227, 3
 contractione animorum conduci 268, 17
 contractior atque horridior uita 73, 9
 contradictionis studio 92, 7
 contraire inuidiae 3, 9
 contrahi tristitia 240, 11
 contrarietatibus rerum dissonare 93, 16
 uidere et contrectare quemadmodum dicitur manibus 105, 27
 contristat (*opp.* iuuat) nostram causam rationemque 105, 19
 animans consultum (= *rationale*) 134, 21
 consurgere in ultionem alicuius 14, 15
 conuellere atque abrumpere germanitatis iura 84, 12 uerecundiam conuellere et dilacerare 96, 10 conuelli et diripi 233, 5
 conuicere gignendis liberis 244, 8
 conuentionis (= *coitus*) coeptum 182, 23 conuentionum progenitos lege 269, 5

- conuentus = *coitus* 104, 24
 conuerrere oculis limina templorum 33, 5
 conuersio allegorica 208, 8 quae fiat interpretatione conuersio 209, 22 in allegoricas species nulla possunt conuersione traduci 209, 14 ignium conuersiones 54, 21 suspensae pectoris conuersiones 96, 26
 conuestirier foeda prolata honestorum dignitate 210, 6
 sub hac caeli conuexione 11, 10 rotunditatis conuexio 145, 4
 conuoluere tenebrosa obscuritate mysteria 204, 12
 conuulnerari robigine exesum 228, 21
 copulare matrimonia 5, 5 coniugalia copulare consortia 53, 22
 copulatu rationum consequentium 3, 23
 cor = *ratio* 51, 19. 57, 16 corde uacui 236, 25 mille per corda 96, 13
 non tantum corporis non nostri uerum etiam Christianos 12, 27 toto in historiae corpore 206, 12 in unius materiae corpore 206, 25 per omne mundi corpus 94, 16
 corruptibilis 70, 6. 77, 5
 corruptio munerum 243, 11
 sub cratibus costarum 121, 2 lammimarum flatilium crates 228, 4
 craticula 63, 5
 credere suis potius sensibus quam Christi commonitionibus 8, 17
 credulitas = *fides* 51, 13. 53, 14. 55, 1. 3. 24. 56, 28. 75, 15 credulitatis adsensione firmare 187, 14 credulitatis suae commodare adsensum 37, 4
 crispatis clunibus fluctuare 267, 23
 crispitudo lumborum 82, 16
 crispuli 121, 22
 cruciabili coercitione punire 233, 24
 mors cruciabilis 75, 29 cruciabilis poenae acerbitas 97, 19
 cruciamenta orbitatis sentire 277, 2
 cruciator 27, 14
 crudelitas nescio qua inportuna 32, 14 beluarum crudelitates 237, 22
 crudeliter saeuus 59, 21
 crustulae plumaeae 94, 11
 crucem mereri extremam 18, 24 cruces (*poenarum*) constituere audaciae 237, 9 doloris cruces 13, 15. 194, 22 aliena delicta aliorum crucibus uindicare 276, 15 crucibus et corporalibus adfecti malis 44, 8
 culpabilis turpitudinis alicuius deformitate 249, 13
 cultionis ritus atque officium 164, 8 sub specie cultionis 201, 26 cultiones 221, 3
 ciuitas maxima et numinum cunctorum cultris 220, 6
 cum gaudiis agere 244, 31 cum officio uitam iustitiaque traducere 74, 2 cum processu temporum 62, 19 cum omnibus saeculis pertinaci continuatione procedere 91, 3 cum omnibus saeculis aeuorum perpetuitate procedere 73, 6
 cunctari in deo (= *dubitare an sit deus*) 49, 12
 curis sollempnibus derelictis 3, 7
 praesidere, curare artibus 127, 1
 curia patrum 272, 27 deorum augustissimae curiae 184, 7
 cucurrerunt aequaliter per omnes diuina beneficia 99, 7
 cursus uitae habere funestos 282, 4
 damnabile communi existimatione 202, 10
 datores rerum certarum 101, 8
 se crudis mutilare de caestibus 267, 16 pasci de cnisis 239, 26 nihil de nostra infirmitate promittimus 75, 2

- discobinata de limis 226, 15 ad-
 fari de proximo 217, 6 de proximo
 admouere preces 217, 9
 debellator ferocitatis Agdestiae 184, 6
 debitum animalis e capite complere
 254, 13 animalis e capite luere de-
 bitum 252, 13 res sacras caerimo-
 niarum conficere debitis 217, 25
 decernere comminus armorum colla-
 tione 144, 3
 decliuis in peccatorum genera uni-
 uersa 83, 28
 decreta actionum 124, 24 Christi sa-
 lutaria pacificaque decreta 8, 15 de-
 creta fatalia 28, 16, 31, 22 sua de-
 creta confirmare 92, 21 sua decreta
 conseruare (= *constantem esse*) 86,
 10 nostra expectare decreta 280, 17
 soluere decreta constantiae 130, 10
 res ad fluorem decursionemque prona
 94, 23
 decus publicum subiugatum est 144,
 17 contra decus propriae sublimi-
 tatis 270, 27
 in sapientia deditus 40, 12
 deductum ab aliqua uocis ostenta-
 tione 85, 10
 defanata spatiola 171, 28
 haesitare, defigi 247, 10 exploratae in
 rei cognitione defigi 140, 5 habere
 in cogitatione defixum 213, 1 in
 dei cognitione defixus 97, 5 in ui
 propria atque in sui generis qua-
 litate defixum 208, 18
 regula definitioque 260, 22
 ipsum illud primum a quo defluit
 secundum 255, 7
 delictum 163, 19
 nulla delinuat forma corporalis 21, 1
 delusio 142, 12
 densitatibus siluarum se dare 281, 15
 denuntiationibus se sistere 175, 31
 deonerare auersabili corpora foeditate
 279, 12 deonerati proluues pedicis
 229, 7
 deposito corpore 30, 26
 depromere in aures omnium commu-
 niter audienda 226, 1
 deputare facta impia 235, 8 inter
 officia deputari 266, 15
 deriuare = *allegorice interpretari*
 206, 16
 derogare religionibus 38, 21
 filia liniamentis descripta matris 192,
 28
 desidem in amoribus 163, 8
 desinere ad incunabula infantiae 58,
 15
 desperata in fictionibus caecitas 166,
 20
 amens et desperationis insanae 97, 2
 temerariae uocis desperatione 16, 26
 despuere dignitates 251, 12
 resina lacrimabili destillatione coa-
 lescentis 261, 8
 tibieen ac destina caeli 104, 5
 detrecto dicere 227, 18
 dexteritas omnium 253, 8
 hoc quod dicitur quale sit 3, 18 istud
 quod dicitur quale sit 12, 12, 249,
 21 quale sit istud quod dicitur 7,
 11 quid sit illud quod dicitur 39,
 18 quale sit istud quod dicitur
 204, 5 quid est istud quod dicitur
 5, 17 *et* istud quod agitur quale
 sit 226, 5
 diducere in membra resolutum 228, 1
 in sermonis alicuius similitudinem
 ora et labra diducere 65, 9 tenorem
 diducere 5, 16
 diductus 194, 22
 differitas 206, 27 sine ulla passim
 differitate 261, 13 non plurima dif-
 feritate distare 60, 24 longissima
 differitate seponere 256, 7
 difficiles (= *rarae*) pluuiae 6, 18
 diffidentia responsionis 16, 14
 diffiteri 273, 24
 diffundi lactitia 241, 1 diffusior =
hilarior 197, 7

- diffusione uoluptatum mollescere 240, 8
digna de dignis sentire 26, 19 dignorum elocutio 210, 10
digredi uinculis corporis 26, 29
diugatio animarum a corporibus 59, 18
diugare 182, 21
dilacerare frumenta 14, 12
dilatare angustas res satis ambitioso praeconio 37, 25 niues in plumas et foliola dilatare (?) 95, 1
dimissa est causa in id solum ut 38, 14
dimouere res contrarias 247, 18 res a nostra procul cognitione dimotae 96, 23 ab omni scelerum contagione dimoti 282, 15 ab diis procul esse dimotum 14, 9 mentes ab omni perturbatione dimotae 16, 16 procul est dimota et disiuncta natura 256, 5
diripere membranulas 194, 20
disceptationis huius disceptare momenta 16, 21
disciplina et cognitio animi 113, 22 ante usum disciplinamque fictorum 222, 17 disciplinis horridioribus educatum 180, 22 pueriles disciplinae 151, 10
discere suam solitudinem 277, 1
discobinata de limis 226, 15
nec quicquam refert aut discrepat 21, 27
discriminum furialium ardore bella inter se gerere 168, 18 motus furialium discriminum concitare 179, 20 uariorum discriminum necessitates 9, 6
disingati 238, 13 longe disiugatus 171, 24
disperit thus liquefactum carbonibus 239, 21
displosae nares 121, 19 displosas gestitare nares 221, 17
disquirere 199, 11
dissidentiae personarum 134, 9
dissignationibus abolitionem comparare 244, 27
quid illorum dissignasset audacia 43, 26 dissignauerit, dixerit 248, 8
dissimulatio = *cessatio* 107, 1 retentionis dissimulatio = *retentione omissa* 83, 23
dissipari in plura numina 135, 3
gentes regionibus dissitae 37, 14 ab eorum dissita distantiaque natura 166, 9
dissociari abiunctum ab hominum formis tabifica macie 80, 24
dissoluere calumniosas criminationes 3, 9 aliena delicta capitis sui dissoluere poenis 275, 16 mysteria dissoluere in allegoriarum explanatione 211, 7 annosas dissoluere passiones 56, 3 dissoluere theatra 171, 8 se in obscenas dissoluere copulatis corporibus uoluptates 157, 26 mundus incensus in favillas et cineres dissolutus est 7, 3 in lasciuiam dissolui cachinnorum 36, 14 uoluptate dissolui 240, 10 dissolutum pectus 40, 15 curuati et dissoluti 35, 4 languoris feminei dissolutissimus laxitate 223, 21
dissonae sententiae (*de allegoriis*) 206, 22
dissuere tenacium matrimoniorum nexus 130, 5
distantiae qualitatum 96, 1
distendi iuani uanitate 72, 3
determinant quadri cardines 217, 29
diuastare, disperdere 177, 25
diuersitatis impetu 21, 17
ex diuerso nescio quis...inquit 155, 24
corpora lancinare et diuexare 111, 5
diuinae caerimoniae 189, 13 contemptu facere atque aspersione diuina 237, 23 curriculi diuini 166, 24 di-

- uinæ regiones 63, 18 isti diuini 115, 17 diuinitas diuinorum omnium quaecumque sunt 113, 4 diuinius 23, 17
- diuisiones = *rationes, argumentationes* 76, 9
- diurnorum egestas 80, 17
- diuturnitates signorum 228, 8
- datus quieti 65, 10
- doctores nostri 151, 5 altioris intelligentiae doctores 120, 3
- documenta (= *magisteria*) deorum 201, 12
- doli furtorum 164, 30
- intestinis et domesticis (= *suis propriis*) flatibus 221, 29
- domicilia morborum (*de hominibus*) 245, 27
- dominica aula 75, 10 dominica proles 77, 22 dominicae sedes 69, 7
- dominus uirtutum omnium 46, 22
- domum custodes 139, 3
- donare caelo sideribusque 24, 17 peccatoribus delicta donare 243, 8
- dormitionis altitudo 182, 14
- dubitabile facere 33, 22
- ducere festos dies et hilaritatis plenissimas uoluptates 277, 30
- quantum distantias quibus ex rationibus ducant 96, 2 in species duci 226, 14
- duelles = *hostes* 13, 8
- in uoluptatis suae dulcedinem 129, 19
- dupliciter = *allegorice* 206, 13
- durati in oris taetrici asperitatem 151, 5
- duritiae semirosi panis 228, 25
- rebus duris 33, 16 durus atque incredulus 31, 15 increduli et duri 30, 14
- animalis e capite debitum complere 254, 13 animalis e capite luere debitum 252, 13 ex cinere caldo glandes aut ex ramis agrestibus baculae 65, 19 ex amoris incesti contaminatione polluta 154, 1 heulantem ex cruciatibus asperis 86, 28 non tantum ferro dimicare et uiribus, uerum etiam... ex reconditis disciplinis 7, 18 madidari ex imbribus 4, 24 ex incedibus et malleis nata 226, 15 ex malleis fabricatos 26, 11 perpetuo agitari e motu 180, 12 uexari rei alicuius e motu 241, 16 ex odoribus morbidis regiones consauciare uicinas 251, 20 ex oliui unguine sordidatum 26, 13 saturare e panibus 30, 13 eorum sustineri e pastu 240, 4 fumo aut ex roribus exiguis uini 270, 10 e saxis et rupibus tegere et communire suspensus 62, 6 ex residuo spiritu exsultantia corda 240, 22 ex leui tactu stare 29, 27 ex se scire 88, 10
- edentulus 121, 7
- nobis editum traditur 162, 6
- edisserere uiam 199, 23
- edissertare 38, 22 edissertate 23, 9 uos edissertate, uos dicite 189, 3 edissertate et dicite 47, 6. 94, 20. 23 edissertate nobis et dicite 258, 20 edissertate. monstrate 205, 14
- efferre = *publicare* 168, 26 formam Iouis molimine operis efferre immensi 225, 11 efferre stratas desperatione fortuna: 283, 29 lamentabilem efferre uagritum 22, 25 sacrilegia elata sublimiter 168, 11 templa sublimibus elata fastigiis 19, 1
- effernescere (= *augeri*) prodigialiter mures et locustas 12, 18
- efficere actiones frustrari 31, 8 immemores ueritatis effectae 79, 28
- efflatae animae 30, 16
- inde effluxit ut 178, 20 ab hoc effluunt causae 19, 31
- effusiones plumarum 10, 13 telorum 46, 9

elatio mentis = *typhus* 49, 19
 electio uoluntatis seu iudicationis 33,
 21
 ex docta ut dicitur elementariam fieri
 69, 13
 elementa prima 4, 8 elementa uitalia
 20, 6
 elicere Iouem ad terras 174, 8, 9
 elocutionibus suis nuncupare 178, 19
 elogia antiquarum litterarum 198, 5
 maledictionis elogia 171, 3
 eluxit atque apparuit Christus 46, 2
 emendicare stipes supremas 246, 1
 emicuit Minerva sine ullius seminis
 iactu 105, 2
 eminentium uerborum significatio
 204, 3
 eminentia nominis huius praediti 214,
 16 oliditatis alicuius eminentia
 262, 19 uocaminis eminentiam pos-
 sidere 281, 7 eminentias superis ad-
 dere 248, 19
 emollire precibus 97, 26 emollire et
 commulcere 98, 14
 emori facere sata 32, 6
 eneratione uoluptatis languescere
 118, 9
 et medici enim 32, 22 et hoc ipsum
 enim 71, 19 et hoc enim 254, 19
 itur facile ad culpas 243, 12
 ergo *in apodosi sententiae condicio-*
nalis 230, 12 *et saepius*
 eripere matronarum pudorem 44, 17
 errans per umbram suspicio 21, 6
 eruditus ad studium plenae grauitatis
 ac ponderis 274, 11 ad studium
 ueri rationum cognitionibus 278,
 13
 eruere sacratissimos lucos 243, 26
 essentia 252, 3 et esse res coepit et
 nonnulla in essentia constituta 105,
 6 in essentiae suae perpetuitate
 defixum esse 18, 21 essentiae 262, 4
 euaginatio = *euagatio* 34, 20
 euenta 10, 5 euenta naturae 9, 16

in alicuius operis euidencia constitu-
 tum 208, 7
 incipient euideri... res pessimae fieri
 90, 16
 euiratum corpus 211, 23
 euolare ab officio religionum 168, 29
 euoluti patrimoniis ab ingentibus 245
 30
 euomunt cnisas ardentia uiscera 239,
 26 sidereos euomere fulgores 216,
 19
 exaestuuant nubes suffitionis 261, 16
 exambire praemiis 249, 16 libamine
 aliquo exambitur aut hostia 128,
 15
 si uerum fiat atque habeatur examen
 201, 25 homo examinis iudicique
 perpensi 59, 1 examina maerorum
 3, 17 examina maleficiorum 235, 20
 malorum examina 52, 20
 exactorare deos maledictis demen-
 tibus 264, 16
 exceptio dubitationis 116, 26 in no-
 minis huius exceptione ponendi 247,
 19
 excipere ab negotiis publicis 275, 18
 excutere saporum fastidia palato 82, 6
 exemplarium (*Modell*) cunctarum Ve-
 nerum 224, 27
 exire in formas 226, 13 in usum exire
 experientiamque mortalium 103, 24
 ratio exercitatissime comprehensa 126,
 15
 se exerere 233, 3 intestinas exerere
 expeririue uirtutes 14, 20
 ludorum exhibitor magistratus 275,
 13
 exigentibus in rebus auxilium postu-
 lare 220, 19
 ab exitio uitae liberare 59, 14
 exos 147, 12
 expeditioni fabrili succinctus 223, 23
 expellere et uita et lumine 278, 24
 expelli e uita 27, 7, 275, 17
 non est rationis expensae 215, 28

explicare se (*de mari*) 30, 9 oratio explicatur 6, 3
 exploratam adtribuere ueritatem 278, 28
 ut sub tui iuris arbitrio fructum suae benignitatis exponat 99, 21 exponere (= *ponere, deponere*) uigorem uirilittatis 82, 1 curas 99, 4 fletum 158, 9 nomen uirginitatis 163, 14
 expressae cognitionis fides 88, 20 facies minus expressa simulatione 283, 19 ut dicatur expressius 263, 3
 expugnatio genialis lectuli 159, 20 expugnator pudicitiae 193, 21
 exsectiones manuum 186, 20
 exsectus aries 205, 22
 exsilire ad imperii columen et regium principatum 283, 24
 permulsit et extenuauit 130, 17
 exterior lenitas 228, 3
 extincta frumenta 108, 16
 quod extremis co-rcitum finibus necessaria circumcludit extremitas 120, 12
 ad extremum et ultimum 15, 6, 211, 7
 artes quibus uita est extracta et expolita 103, 26
 exurere = *cruciare* 17, 7 exuri = *dissolui* 97, 13
 fabrica (= *factio*) hominis 89, 23
 eadem ubique est Iuppiter fabula 193, 24 fabulam conuenienter implere 185, 7
 si praesto, si facio 8, 27
 factum 102, 8 ex huiusmodi facto 260, 28 demonstrare hoc facto 232, 29
 fiditis facto 263, 6 fides facti 154, 7 ad fidem facto faciendam 194, 23
 facultas = *res familiaris* 87, 17
 facundus in sermone 125, 16
 faeculenta hilaritas 134, 5

faex materiae 9, 10 ex faece ultima uilioris materiae concreta 216, 20
 falciculae 236, 18
 falsitates 38, 5, 92, 28, 283, 13
 fanas inhonestas adiungere diis 246, 15
 familiarum caritates 29, 7
 familiaris adfatu 44, 7 familiaria suscipere in moenia 45, 26 familiaris usus 62, 16
 in famulatum subire 30, 12
 usu farreo coemptione 157, 16
 fasti deorum 133, 17
 fastidium ne immoderatione pariatur 277, 6 breuitatis et fastidii causa 139, 14 ad expellenda fastidia 259, 1 saporum fastidia 82, 6
 ab summi culminis decidisse fastigio 15, 24 istius nominis sustinereatque habere fastigium 149, 20 templa sublimibus elata fastigiis 218, 12 gaudere de fastigiis (= *honoribus*) 248, 18
 fatigare terram 20, 11 precibus deos fatigare 33, 7
 fatuitas 46, 13
 (Helena) et suis esset dirum et uenturis temporibus fatum 7, 20 fati leges 97, 22 inexplicabilis ratio fati 43, 8 publica lege fatorum 27, 11 fatua dona promittere 46, 11
 in faucibus inimicae mortis reperiri 111, 22
 fauore (= *gratificatione*) deposito 60, 23
 felicitatis 84, 14
 fellitantes exsugere mammas 79, 1
 dii feminae 252, 21, 253, 4 hostiae feminae 252, 21, 253, 4
 feminei appetitus 159, 4
 fermentum uitae 74, 14
 feruescere uermibus et fluctuare 251, 19
 iam feruidae germanae 201, 6
 feruores indignationum ponere 271, 10

- feruunculus 56, 4
 fescenninorum participes 157, 20
 in fessis rebus 16, 29
 festinatione properata 281, 17
 noua quaque suboriente fetura 117, 8
 fideliter iudicare 55, 24
 fidei plenum = *credibile* 111, 17 cum
 quo si stat fides 176, 4 fidem suam
 habet 176, 4 per quaedam fidei
 commissa ut dicitur 221, 3 histo-
 ria fidei firmitate conixa 187, 22
 fidem rumpere Christianam 50, 29
 figere definitione 17, 27 modum
 rebus luxuriantibus figere 10, 16
 sacrilegos poenis figere 232, 3 fixum
 pigritiae stupore torpescere 20, 5
 figuratio nominum 143, 9 figuratio-
 nes 145, 13
 uobis ducibus et figuratoribus femina
 est 221, 25
 filum capitis prostituti 225, 4 deos
 filo terminare humano 120, 14
 finitum in suae integritatis perfec-
 tione 86, 2
 finis = *mors* 110, 17 ad fines offi-
 ciorum certos actionum suarum
 decreta dirigere 124, 23 excludere
 diuinitatis a finibus 261, 22 hu-
 manitatis in finibus constitutus 67,
 25 in finibus propriae immortalita-
 tatis haerere 70, 16 in inscientiae
 finibus atque ignorantiae perman-
 nere 91, 9 a finibus propriae utili-
 tatis abscedere 78, 18
 firmitatem grauitatis ac ponderis aut
 ullius habere constantiae 275, 10
 flabiles puluisculi 87, 5
 flaccescere mollita indignatione 265,
 27 flaccescentes uoluptates 159, 12
 flaccida argumentatio 281, 16 res flac-
 cida 89, 23
 flagrantiam luis sedare 273, 7 ardorem
 et sitiendi lenire flagrantiam 178, 2
 aestatis flagrantiae 62, 3
 flamina uentorum 20, 14
 flammae = *aestus* 10, 4 adpetitionum
 flammae 56, 27 flammam euolare
 contagii 272, 27 irarum flammam
 concitare 123, 4 ardescere irarum
 flammis 249, 16 incalescere irarum
 flammis 135, 24
 flammeae scintillae 13, 22 amnibus
 ambiri flammeis 72, 26
 flatiles lamminae 228, 4
 flatantes tuba tibiis calamoque 78, 27
 flaturae caeli 9, 27
 fluctuare lumborum crispitudine 82,
 17 clunibus fluctuare crispatis 267,
 23 feruescere uermibus et fluctuare
 251, 19
 fluctus (*motus obsceni*) 212, 9
 fluenta mammarum 158, 8 olearum
 15, 8
 fluere = *proficisci* 172, 5 et *saepius*
 fluor aeris pulsus 221, 27 res ad fluo-
 rem prona 94, 23 fluores immode-
 ratos cohibere 29, 28
 foeditates 61, 9, 118, 4
 foedus officiosum (*de matrimonio*) 53,
 23 foedera genitalis conciliare fe-
 turae 203, 14
 foliola 95, 1
 in folliculo carunculae huius consti-
 tuti 110, 14
 fomenta inanium uotorum 98, 3
 princeps rerum fons 19, 14 fontibus
 principiisque 8, 29
 quod sit ab se foris atque extrinsecus
 ueniens 249, 14
 ex foribus suis Solem tollat atque in
 Mercurii transferat sedem 224, 2
 forma generis cuiusque 87, 22 in
 aliqua contineri sui generis forma
 142, 21 da ueram iudicii formam
 213, 5 ludi ad suam formam con-
 dicionemque non curati 271, 13
 incorporales formae (*Platonis*) 54, 11
 luteae (*de lateribus*) 146, 8 in-
 numeratae criminum et facinorum
 235, 23 multiplicium discriminum

- 11, 22 omnes libidinum formae 165,
2 aliae malorum exitiabiles formae
10, 14 acerbissimarum mortium 27,
9 turpitudinum 169, 18
formamenta diuina 122, 24
formaturae uariae 67, 10
formicula 163, 5
formidine aliqua conprobare praesen-
tem se esse 232, 18 aliquam quae-
rere prohibendis formidinem furi-
bus 232, 6 formidine superstitionis
amota 272, 1 per unius formidinem
uerbi 265, 16 ad nocentium impio-
rumque formidines 236, 24 ad in-
cutiendas formidines uulgo 235, 21
prodigiosas ostentare formidines
215, 5
formari ad usum temporis pellaciae
mobilitate 79, 21 formatae ingui-
nibus res 197, 16 consimili formata
membro 198, 24
formulas de atrocibus constituere in-
iuriis 169, 15 suas reddere defini-
tionibus formulas 56, 10 cum pac-
tionibus et formulis 265, 16
successus quidam et fornices 281, 13
fortunae minae 110, 16 sub procellis
agere tempestatibusque fortunae 84,
2 aduersorum secundantiumque for-
tunae 21, 21 exitiabiles multiplices-
que fortunae 110, 7 ab huiusmodi
casibus fortunas habere securas
7, 1
forum litibus terere 81, 4
fossibiles foucae 62, 7
fouere parum lactis successibus 10, 9
fragrantia liquoribus odoratis pocula
174, 3
magi, haruspicum fratres 150, 12
frenitus terrarum 271, 11
fremor uerborum (*de magis*) 36, 3
nominum terribilium fremores 176, 1
frenare intra fines iustos cupidinem
201, 16 ab omni se actu sceleroso
flagitiosoque frenare 236, 17
frenis omnibus postpositis pudoris et
uerecundiae 184, 3
frigescent calor omnis numinum indig-
natioque 271, 25
iam frigidus annorum uetustate 162,
23 stoliditas frigidissima 185, 10
frigora senectutis 117, 11
in friuolas res ducere atque inuertere
213, 13
ad non credendi frontem se formare
42, 15 in prima positum quemad-
modum dicitur fronte 273, 25 in
prima est positum uerborum fronte
203, 4
frontones 121, 18
fructum possessionemque retinere 20, 3
frumentariae angustiae 6, 8
frustilla ignea (*de stellis*) 94, 16
res frustrabili expectatione praesump-
ta 66, 1 res libidinis uacuae ima-
ginatione frustrabiles 233, 14
frustratoriis leuibus et contemnti-
bus auribus 246, 11
fucatus bratteolis 232, 9
sine ullis fucis atque adminiculis 34, 7
fugae matris 23, 18
fulcire sese mercenario labore 246, 1
causis et rebus fulciri extraneis
239, 17 cibus fulciri 65, 13 uolup-
tates... quibus corpora terrena ful-
ciuntur 168, 3 ali et fulciri 251, 4
fulgida claritas 94, 18
fuliginē coloris atque atrī 283, 31
fulminator 234, 8
nigra et fumigata 253, 31
functio = *mors* 70, 18, 93, 9, 97, 23
functorum corporum sepulturae 218,
13
ex fundaminum sedibus 219, 16 ueri-
tatis propriae fundaminibus niti
112, 12
cunetarum pater, fundator et con-
ditor rerum 49, 5
fundare gentis nomen maiestatemque
283, 12 fundatissima imperia 129, 23

sarris furfuraculis ascii 226, 16
 bella furiarum compressionibus im-
 minuta 8, 6 ab huiusmodi furiis
 immunem esse 172, 9 ad huiusmodi
 furias proritare 201, 12 libidinum
 furiae 118, 7
 furiales cupiditates 154, 3 furiales
 immittere cupiditates 29, 11 furia-
 lia gaudia 233, 26 offensiones fu-
 riales 187, 27 furiales passiones 34,
 9 furiales stimuli 45, 9
 furtum = *stuprum* 193, 20 obreptio-
 nis furtum 182, 17 furta dulcissima
 202, 12 furta flagitiosa 182, 10 li-
 bidinosa furta 163, 3

 gallinula 242, 26
 gemmulae arborum 127, 19
 genetiuis rarior: Posidippi si relegat
 sc. librum 224, 23
 genetricum pondera sustinere 163, 15
 genialia aiena 202, 12 genialibus in-
 sultare alienis 161, 19 genialibus
 Opi adiunctus 105, 28
 genitabiles partes 164, 22
 genitali diuos inserere 190, 14 fernor
 genitalis 128, 17 genitalis fernor
 solis 25, 17
 genitur 158, 16
 geniturae spirantes 11, 1
 gens superiorum 164, 3 gentes =
terrae: gentes desolatae et uidua-
 tae suis cultoribus 6, 23 habitare
 in eorum gentibus 12, 15. 16. 19
 quo genere singula esse debeant esui
 66, 20 quonam operis genere fac-
 tus 94, 2 omni genere perfectionis
 artifices 62, 14 genus superum 164, 13
 germanitatis sibi sociari iure 106, 3
 solidae germanitatis necessitudine
 copulatus 171, 17 germanitas =
germani 276, 24
 gestator caeli 104, 4 adfabulum co-
 lubrarum 158, 26

gestire libidinum cupiditatibus 47, 16
 in bubulci amplexum flagitiosa ad-
 petitione gestire 170, 11 in libi-
 dinum furias 118, 7 in libidinis gau-
 dium 240, 8 inedia gestiens 266, 5
 gestitare 179, 17
 gestum agere 266, 27
 gingritus anserum 232, 7
 glabre aliquid promere 39, 28
 glabritates 121, 23
 glacialia conditione tucceta 82, 9
 gliscentibus per dies aluis 118, 21
 glutinum rei dissociabilis 74, 15
 gnarures 126, 23
 gradu sanguinis adiunctus 200, 23
 annorum gradibus ad eum finem
 ascendere aetatis 278, 22
 gratias suas intellegunt obligatas 247,
 11 contra suas gratias uoluntates-
 que niti 247, 13
 gratificatione deposita 272, 1 sine
 ulla gratificatione 235, 28. 277, 23
 sine ulla partium gratificatione 278,
 10 sine ulla gratificatione prinata
 160, 7
 gratuita suscipere odia 37, 10 cf.
 Seneca ep. 105, 3 'odium aut est
 ex offensa... aut gratuitum'
 gressibus mare transire 7, 22
 grosis rasa 226, 15
 gurgitum salsorum rex 133, 2
 guttatim labi 94, 24

 habere difficultati aut labori 43, 18
 neque liquidum neque comprehen-
 sum neque exploratum habere 113,
 7 artius aliquem habere 6, 8 per-
 niciosius sese habere 33, 9
 habitudinem fictilibus contribuere uas-
 culis 146, 11
 heroicis temporibus 152, 2 temporibus
 heroicis 260, 2
 hiatum comprimere auditatis 44, 5
 homo = *corpus*: ante hominem 71, 3

- post hominis functionem 97, 23
 post hominem positum 93, 11 hominem suum permisit interfici (*de Christo*) 46, 22 animae hominibus coniugatae 71, 6 animis hominibusque 37, 20
- honestamenta natalium 86, 12
 honestate se mammarum priuare 186, 12 pudoris spoliari honestate 193, 24 sine uenia nefas est ac sine honoribus appellare praefatis 198, 21 honorarium debitum complere 254, 13 in huiusmodi honorationis officio 248, 18
 ante horas quemadmodum dicitur pauculas 108, 11
 horrens fascinum 146, 24
 humanitatis lege extinctus 43, 4 humanitas = *homines* 85, 6
 humana sibi omnia negare 98, 13
 hystriculus pusio 196, 23
- iacere derisui 16, 8
 iacere se in aliena foedera 159, 21
 iactatis hinnitibus 162, 25
 iaculatio mentis in latentia 88, 22
 ianua leti atque interitus 70, 17 hanc uitae ut ita dixerim ianuam 101, 12 leti ianuas adire 73, 18 pietatis aperire ianuas 49, 2
- imaginatio 96, 27 libidinis uacuae imaginatio 233, 14 mentis imaginatione concipere 122, 10 rerum imaginatio indecora 182, 14 falsorum imaginationes deorum 146, 29 uanis imaginationibus falsus 31, 2
 imaginem luminis mentiri 64, 23 imaginibus cernere 124, 9 imago (*Phantasiebild*) 64, 12, 26
- imbrex narium 120, 22
 imminentes mariti 129, 5
 deturque (? illis immo 40, 6
 ad immortalitatis accedere praemium 101, 18
- impedire spes 111, 10
 imperator = *deus princeps* 49, 9 omnipotens imperator 101, 11 summus imperator 17, 17
 imperiosa formidine terrere 100, 4
 imperiis potentioribus 249, 6
 ab impetu rerum tanto 175, 30
 quam in causam possideantur 67, 11
 in nostri criminis meritum 5, 29
 in Iouis et Cereris coetu irigationem significare telluris 212, 3
 mysteria dissoluere in allegoriarum explanatione 211, 7 mortis in generibus uariis interire 274, 28
 in contempta humilitate calcari 24, 12
 in aliquo lapsu claudicat uita 86, 18
 calumniari improbe in apertis manifestisque mendaciis 11, 15
 muttire, hiscere in deorum mentione 156, 15
 dissimiles corporum in mobilitate 274, 5
 in tam saeuis atque horridis moribus 81, 16
 tristia in odoribus semina 95, 18
 in uini melior et laudabilior potu 23, 13
 communibus in proloquiis promptum 207, 23
 seminis abstrusio raptione in Proserpinae nuncupatur 207, 13
 in philosophiae memorabiles studio 134, 18
 se ultione in aliqua significare 233, 7
 obscenis commemorantur in uocibus 210, 8
 inalbescit laborum siccitas 13, 24
 frustra atque inaniter fieri 208, 23
 inarticulatum nescio quid 67, 13
 inauditae per omnia uastitatis 177, 12
 incendio pestilentiae flagrare 272, 26
 inuentiuo extollere laudis 168, 13
 incerta ambiguitatis 176, 15
 inestorum adpetitor 152, 15
 inciens serofa 255, 9
 incientes serofae 252, 9
 incitatrix 73, 3
 incolumitates 58, 18
 incommodatur per nos nihil rebus humanis 8, 21

- inconfusus gradibus atque auctorita-
 tibus 26, 21
 inconsultos (*rathlos*) reddere 31, 7
 incontiguus omni tactu 239, 28
 incorruptibilis 72, 22
 incredulitas 111, 19
 incubare pastibus 253, 29
 inculcare quod nolint et quod refu-
 giant animis 100, 13
 inculpabilis 60, 3
 incursantur negotia humana 5, 21
 incursibus fortuitis adsumere mentes
 51, 5
 Posidippus in eo libro quem scriptum
 super Gnido indicat 233, 14
 indicere sterilitatem terris 6, 19
 indignationibus animorum incales-
 cere 119, 5
 indiuiduas (= *aequales*) cunctis be-
 niuolentias exhibere 215, 11
 indolenscens miserias humanas 44, 8
 indomitum atque inperitum vulgus
 235, 4 argenti massas indomiti 226,
 25
 indubitabiliter notum 207, 9
 inducta confusione 22, 13
 industrias testificari suas 103, 1
 indutus alicuius primordiis rationis
 130, 14
 inediae 61, 15
 ineluctabilis firmitas 283, 11
 inemendabilis perfectio 60, 3
 inenodabilem rem suscipere 59, 1
 inequitare matronas Tutuni inmani-
 bus pudendis horrentique fascino
 146, 25 inequitas nobis 263, 21
 foedis inequitare mysteriis 191, 18
 inertissimae contemplationis obtutus
 41, 27
 inexaturabilis pectoris adpetitus 80,
 26
 inexpeditissimum uobis est traducere
 206, 15
 inexplicabilis series annorum 259, 25
 inextinguibili testificatione 220, 4
 ardoris inextinguibili uastitate
 132, 6
 infamias coaceruare 159, 17 infamias
 numinum publicare 171, 9 impias
 de diis opinionum constituere in-
 famias 214, 3
 a uobis infamis est *cum inf.* 162, 25
 infamare decus nominis atque existi-
 mationis 167, 27
 inferia uina defundere 155, 2
 infercire se opimis escis 263, 15
 inferre = *ratiocinari* 70, 21 uinum
 liquens inferre 214, 11 deorum in-
 ferre sacrificiis 253, 31
 infideles (*Ungläubige*) 96, 15
*coniunguntur accusatiuus et infiniti-
 uus* 226, 21 *sqq.*: opem rogare sup-
 pliciter aduersisque in rebus atque
 in temporibus asperis propitii nu-
 minis fauore succurrere
infinitiu in *ier.*: addier 248, 20 ad-
 ficier 110, 24 conuestirier 210, 6
 copularier 233, 13 iacularier 229, 5,
 230, 23 prouoluier 240, 22 reddier
 259, 18 uelariier et coronariier 179,
 25 uertier 135, 5 uiderier 280, 9
 infirmiter 279, 23
 infirmare negotia humana 9, 13
 inflammari (= *irasci*) *cum inf.* 251, 12
 inflectere *opp.* acuere (*de prosodia*)
 40, 1
 inflexus flexuosi 64, 24
 infligere contumeliam 263, 27 culpam
 101, 25 metus aliquos 237, 7 no-
 centibus poenam 233, 4 deos in-
 portare insinuare infligere 200, 21
 infractae uoces 158, 11
 infructuosae cogitationes 96, 23
 infucata = *non fucata* 85, 9
 uelut quasdam infulas eliciendae mi-
 serationis offerre 194, 21
 infundere uoluptatem et gaudium 252,
 15
 ingemere in obscenos adpetitus 130, 9
 ingeniola puerilium fictionum 176, 20

- ingenitus = *non genitus* 76, 18
 ingenia derigere 5, 8
 ingenuitatibus sublatis 110, 11
 ingerunt di mala omnia 11, 13
 ingruente causa nonnulla 70, 3
 ingurgitare se poculis fallacibus 175, 1
 inhonesti 267, 5
 inhorruisse limis siccatis (*de flumini-*
bus) 6, 20
 iniectum oculorum suscipere 41, 26
 inimica mors 111, 22
 inter iniurias computare atroces 251, 13
 inligationes nodorum 175, 8
 animae corporibus inligatae 86, 5
 inlustrius commemorare et planius
 49, 25
 inlutus = *non madidatus* 30, 11
 inmensum 87, 8
 imminuere castitate 191, 26 castitatis
 purae imminui sanetitate 153, 17
 immittere in res infructuosas cogi-
 tationes 96, 23 ut in eos inmitte-
 retur par et una saeuitia 275, 21
 immobilis necessitas 31, 26
 immoderatio 277, 6
 immoderata continuatio saeculorum
 109, 10
 qua innati regione 24, 22
 innouatione successione perpetuae
 117, 5
 innumerabilitas 117, 15
 inuptarum formae 153, 19
 os terrenis stercoribus innutritum
 35, 6
 innocidia uita 77, 13
 fartus impensarum uarietate conditi
 258, 25
 inportare laesiones 85, 22 deos inpor-
 tare insinuare infligere 200, 21
 inprudencia inportatur Ioui 176, 21
 impressum = *ingenitum* 21, 32
 lapis...ferri manu hominis sine ulla
 impressione qui posset 283, 15
 impiis moribus et improbabilibus ui-
 uere 282, 13
 impulsiones rerum 262, 15
 inquit 9, 22. 22, 8. 23, 4. 207, 13. 18
 inquitus 50, 1. 85, 27. 182, 1. 183,
 3. 249, 1 inquitus 8, 21. 123, 19.
 191, 21. 195, 22 inquiet aliquis 28,
 9. 90, 6. 124, 1. 249, 3. 261, 1 di-
 cit = inquit 42, 8 interrogabit 150,
 23
 inrecondabili obliteratione deperdere
 71, 7
 inrefutabile aperire secretum 156, 3
 inreligiosus 201, 21 inreligiosis opi-
 nionibus praeditus 195, 2
 inreligiose opinata et inreligiosus
 credita 16, 1 inreligiosus 209, 24
 inremcabilis abolitio 77, 2
 inreprehensibilis 60, 4
 inritamenta adpetitionis suae cupide
 complere 183, 1
 inseminati et nati 104, 24
 insensibilis 70, 26
 insensilia 227, 15
 insinuator (?) = *magister* 44, 2
 insinuare = *tradere* 63, 14 scribit
 insinuatque 177, 11 proditur insi-
 nuaturque 191, 5 insinuata ueritate
 25, 8 insinuatum accipere et tra-
 ditum 151, 6
 insolescere cotidianis accessionibus
 149, 22
 inspirare malum (*pestilentiae*) 276, 28
 instabilitas 278, 9
 instigator insaniae 179, 17
 institutus ad summos apices graui-
 tatis ac ponderis 277, 25
 coniunctas primis institutionibus cau-
 sas habere 208, 24
 pro instructione futuri temporis 188, 1
 insultare uirginibus et matrimoniis
 alienis 84, 13
 integritate repetita renouari 97, 13
 integritas ueritatis 231, 14 nihil
 ista ipsa quae dicitur desiderat in-
 tegrilas 86, 16 nihil ut rerum de-
 sideraret integritas 95, 3

- integrare religionis uim plenam 136,
11 uerba integrare (*de psittaco*)
69, 9 uocis sonitum et uerborum
articulos 22, 5
- intellectus (= *notio*) dei 91, 4 intel-
lectum subicere honestatis 210, 25
communem ad intellegentiam publi-
catum 206, 11 in res alias atque
intellegentias uocare 205, 16
- intellegi subditiuis secretis 203, 5
allegoricis sensibus intellegi 203, 4
- intendit animum inquirere 195, 29
aculeos intendere irarum atque in-
dignationum 17, 4 intendere in nos
iras 16, 17 intendere = *obicere*
135, 22. 169, 18 nobis intenditis
auersionem a religione priorum
102, 7 ratione istud intenditur nulla
101, 24
- concedam id quod nobis obicitur in-
tentionis esse non falsae 103, 20
uel exigui temporis intercapedine 181,
27
- intercipi in magni corporis uastitate
87, 10
- minae atque interdicta formidinum
51, 2
- interdum = *interim* 24, 29
- interibilis 74, 8
- interiectione anniuersaria ieiunus 266,
6 exigui limitis interiectione dis-
creta 262, 17
- interioribus uidere et cognosce ali-
quid artibus 150, 26 apud uos ipsi
interiore iudicio scitis 264, 4 motu
interiore priuata 235, 1 interiores
potentiae 28, 10 interioris scientiae
laude 131, 4 interiore ueritate oper-
ta 204, 10 nothae atque adulterae
lectiones interiori superpositae ue-
ritati 206, 18 abstrusa et interior
ratio 252, 22
- interitionis dissolutio 42, 18
- interitus legum 273, 15
- interstinctio uariata 216, 19
- interesse rebus mortalium = *humana
curare* 93, 2 nihil intersit obsequii,
cuius 254, 12
- interueniente sectione diuisus 231, 3
- intestinalis = *proprius* 14, 14. 20. 23,
20. 214, 23. 221, 29. 276, 22
- intimatum = *cognitum* 204, 8
- intortiones capillorum 121, 22
- inuertere = *allegorice interpretari*
206, 16
- inualide 279, 23
- inuerecundia obduratus 168, 26
- inuisibiles (?) res 20, 24
- curis sollempnibus quibus quondam
(*caelites*) solebant inuisere res nos-
tras 3, 7
- inuitare deum ad sanguinem 249, 24
deos uotis inuitare 33, 7 Herculeum
sacrificiis hostiis et ture inuitare
incenso 27, 21
- sub inuolucris intestinorum 160, 1
litterarum inuolucra 120, 5
- inuolutum = *abstrusum* 67, 26 cae-
cis obscuritatibus inuolutum 88,
11 res submota et abdita et cali-
gine inuoluta naturae 92, 14
- inurere innoxios 167, 26
- inuulneratus maledictionibus 202, 8
- ipse = *idem* 158, 24. 26
- iracundias non paruas continere 172, 2
- ita in principio interrogationis 13, 12.
50, 13. 159, 14. 209, 18
- itiones 120, 27. 280, 24
- contra sensum iudiciumque commune
103, 17 iudicium = *iudices* 49, 11
- perpetuas et iuges 11, 21
- congregator atque iunctor 225, 23
- iurare indubitabili adseueratione 269,
20
- ius indicauit 267, 6 iurandi soluere
religione se iuris 200, 3 iure fa-
miliaritatis adiunctus 200, 23 hu-
manitatis iure deposito 240, 29
iuri publicare humano 197, 15 liber-
tatis ius rapere 283, 9 matrimonii

- ius prodere 193, 19 inuitare ad ius mensae 160, 26 ius mortis 89, 27 iure abstinere regali 164, 25 mortalitatis iura 93, 12 sacrificiorum iura 253, 5
- iuuenalibus curis 130, 9
- labefacere aliorum scita 92, 21
- labes imbris e caelo 209, 23 ad labem pertinere diuinam 202, 27 labem in mutuam 83, 9
- labilis in uitia 83, 27 animae labiles 87, 19 labiles uires 89, 27
- labra poculi 15, 8
- lacernula 63, 6
- resina lacrimabili destillatione coalescens 261, 8 lacrimabili prosequi heulatu 188, 26
- laetitiarum magnarum causa 283, 5 languoris feminei laxitas 223, 20 lanitia = *oues* 10, 27, 15, 2 ex agnorum lanitiis 250, 4
- lannas pertundere aurium 81, 23
- lance pari pendere 215, 11
- lare angusto 246, 21 paupere lare 71, 27
- largiri omnia suis cupiditatibus 72, 12
- lasciuias exercere cum filia 203, 9 amatorias miscere lasciuias 233, 18 lasciuiae artificum 223, 14
- lasciuire ingeniorum per luxum 143, 13
- latratorum canum ritu 251, 30
- lautus quiuis homo 274, 10, 277, 24
- laxitas languoris feminei 223, 21
- lectio publicata 116, 17 nothae atque adulterae lectiones 206, 18
- letum indicare 43, 21
- leuigare cutem corporis 81, 25 compositionibus fluere leuigatis 56, 8
- leuitatibus extolli gaudiorum 240, 12
- leuitas exterior 228, 3
- sine illius ritus obseruatione uel lege 29, 14 persolvere suas leges 118, 11
- libamine exambire 128, 15
- uestris non est rationibus liberum 97, 14
- deus liberator 74, 19
- libido carnifex 46, 14 calumniarum libidine 7, 11 in libidinem publicam damnari 60, 14 in ultionis libi linem ferri 13, 15 libidinum extinguere flammam 44, 4
- libidinosam efferre fictionem 155, 26
- licentia maioris potestatis 31, 9
- licentiosi iuris sibi tantum adsciscere 167, 10 ui licentiosa 44, 17
- limina conuellere ac subruere 148, 12 in medio limite uitae atque interitus contineri 76, 14
- lineae (*de siderum motu*) 9, 6 simulacrum quod non pariles lineas principali ab ore traducat 221, 19 adulti uenustissimis lineis 202, 16
- liniamentis carere corporeis 120, 8
- linamenta corporum conciliare 34, 13 ferre liniamenta meretricium 224, 20 uastitatis suae liniamenta contrahere 212, 13 ueritatis liniamenta demonstrare 39, 16
- lippuli 268, 25
- in litteras conferre 188, 5
- litterata auctoritate 132, 19
- locum adprehendere 38, 3 locus laudis in aliquo constitutus est 32, 27
- locum philosophiae parere 73, 28
- insigniti his locis (= *genitalibus*) 117, 17 pudoris loca 197, 5
- longaeuas facere animas 98, 5
- magis esse ab his longe 241, 13 longe longeque 278, 11
- considerare nolle penitus res ipsas secumque ipsum loqui 264, 6
- animal multiformium morum uarietatibus lubricum 243, 22
- lucifugae blattae 228, 23
- luculentiae uerborum 116, 5
- ludieri scurriles 170, 21 in satyrum ludicrum 163, 4 spectacula ludicra 211, 14

- ludere in uacuis inanitatis erroribus 239, 11
 ludus est confingere 224, 14 ludus est et puerilis adfectio formare 225, 16 ludum atque ineptias nominare 99, 19 exilitas et ludus 31, 12
 ad lumen euolare 111, 9 suo geri sub lumine 28, 17 quod situm sub lumine est 16, 12 luminis sui spoliatione 276, 11 in lumine positus cognitionis incedit 88, 23
 luteae uoluptates 146, 21 uilis luteaeque persona 193, 18
 in aliquam lucem communis intelligentiae perduci 144, 26
 luxuriae ac uitia 44, 22
 luxuriantium litterarum coercere audaciam 168, 8

 maceratione diffluentium uiscerum ad ultimam tabem consumi 170, 15
 machinari noxia labem in mutuam 83, 8
 macilenti 121, 21
 mactatione innoxiorum animantium laetari 240, 19 caedibus et mactationibus hostiarum gaudere, laetari 270, 3
 mactare fanorum consecratione 27, 18 immortalitatis condicione mactatus 71, 14
 madidati = *ebrii* 174, 5
 mador telluris 209, 24
 magis = *potius* 19, 24. 39, 10. 49, 9. 88, 8. 165, 30
 magisterio sanctae diuinitatis adiutus 201, 18 magisteria 50, 26 magisteriis artium...erudita 132, 24 remotis magisteriis litterarum 156, 4 magisteriis alicuius accipere ac legibus *cum inf.* 8, 7
 magistratum collegia 169, 27
 magnitudines ueretrorum 236, 20
 aliquid diuinitatis maiestatisque 227, 13 deorum indignum maiestatibus 167, 20
 maioris potentia 98, 10
 maledicere *c. acc.* 84, 15
 maleficum gramen 36, 2
 malectractatio 159, 25 deorum malectractatio 167, 15
 malitiarum uenena 79, 20
 mammosa Ceres 118, 18
 usu, non mancipio tradere 70, 20 possessionis suae mancipio uindicare 47, 15
 dedere et mancipare se deo 74, 19 seruitutis opprimere et mancipare iugo 79, 26 perturbationibus mancipatus 215, 16 animorum adfectibus mancipata atque obnoxia 269, 31
 in manibus nobis hostiarum sermo uersatur 252, 1 praesens atque in manibus posita disceptatio 8, 24
 marcere deliciis 73, 11
 Martium discrimen obire 102, 20
 dii mares 252, 21. 253, 5 hostiae mares 252, 22. 253, 5 sexus mares 163, 17
 masculum thus 262, 21
 pro suauibus mateolis 259, 12
 materfamilias uiri Troici 23, 20
 materiam carceris comminuere 111, 1 derisionis in materiam 267, 10
 matrimonium tenere 133, 18
 poma perfectionis propriae maturitate completa 185, 3
 in maximitatem se producere 230, 20
 medietas = *anceps natura* 73, 28. 74, 7
 mediocres familiae 86, 6
 pro...mediocritate sermonis 3, 9
 ut mediocriter dicatur 210, 20 ut mediocriter pronuntiem 255, 22
 in aeris hoc medio 94, 22 ciborum mediis in generibus constituta 95, 22 mediae naturae 77, 12 qualitas media 59, 13. 76, 2. 13. 16. 77, 11. 89, 25

- membranulae omentorum 121, 3 circumiectae prolibus 194, 20 pupulis superiectae 124, 8
 membra ire per singula 193, 9
 memoria sensus et recordationis 25, 27 offensionum memoriae 266, 17
 in mendacia vulneris 194, 24
 mentis ad lumen regressi 226, 4 recta de diis mens 270, 27 animi mens 124, 17 nocendi ponere mentem 257, 1 opinionis mens 3, 18 in obscura sensuum mente 204, 3 conturbatis per insaniam mentibus 182, 9 quod magnarum est mentium 215, 10 magnarum mentium admiratione laudabiles 215, 18 inpias gerere et scelerosas mentes 214, 13 testularum mentes, spiritus atque animae 229, 22
 perfecta facere et integritatis suae conseruantia mentions 84, 21
 mensuras necessarias temporum expectare 109, 25
 meraco sapientiae tincti et saturi potu 53, 16
 ut fieri meruisse quid remur, ita esse oportere contendimus 93, 25
 postquam ebrietas potum mersit 184, 10
 meritorium corpus 223, 22 scorta meritoria 18, 26
 mero oblita minio 221, 30 intelligentiae uis mera 51, 14
 per messem floream 195, 24
 meticulosa obseruatione 199, 12
 si deorum potentiam metiaris 216, 11
 miculae (*auri*) exiguae 87, 3 in exiguas aruina miculas insecta 257, 17
 migrare in draconis formam 192, 24 a ueteribus institutis in alias res nouas uoluntatesque migrare 102, 11 in placidos sensus migrare 50, 23 quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat 242, 28
 mimuli 78, 26
 minimissimus digitorum 187, 12 digitorum minimissimus 180, 12
 ministrae manus 62, 8
 in ministeria libidinum substitutus 212, 11
 ministrare sacrorum sollemnia 255, 28
 minor = *iunior* 164, 26 minores = *recentiores* 282, 28 minorum aetas = *posteritas* 132, 2 minora et consequentia saecula 282, 11
 minuties 87, 7 palmarem in minutiem contrahi 230, 15
 miraculis ludibriorum exhilarare 196, 28
 miscere concubitus 202, 14 propudiosos flagitiososque concubitus 168, 6 amatorias lasciuias 233, 18 coniugalia secreta 161, 25 cum deo supplicationum uerba atque orationum conloquia 26, 9 uxoria coniugatione misceri 192, 23
 oratio missa per regulas 40, 5
 mobilitates 30, 2
 modestiam humilitatis suae intra suos fines continere 268, 11
 modulatrix lucernarum 161, 25
 pro modulo ingenique pro captu 272, 6, 277, 10
 ad modum obsecutionis paratum 76, 7
 moles = *mundus* 78, 6 uniuersam istam molem mundi 134, 19
 molimine operis formam Iouis efferre immensi 225, 11
 mollitudo uitiorum 73, 11
 momini nullius apud principem 76, 12 non modo non parui sed esse nullius momini 87, 9 res paruae atque exigui momini 71, 24
 momentis paribus 38, 24 momentorum parium examinatione pendere 3, 21 rerum momenta pendere 166, 16 per exigua momenta, per puncta 274, 27

- monstra talia de his praesumere 119, 1
 moras salubres signorum diurnitatibus commodare 228, 8
 morbidi odores 251, 20
 mordacitate saeorum dentium laniare 84, 16
 mortis hiatus et fauces 74, 12 mortis occasus 42, 18 mortium formae 7, 9
 morsum habere minorem 167, 24 circumpositi laqueorum morsus 184, 12
 saecula mortalitatis condicione consumpta 98, 20 mortalitatis obire functiones 270, 1 ab lege mortalitatis abduci 75, 10 mortalitatis legi adiungere 261, 21 legibus mortalitatis adstrictus 215, 15 ab legibus mortalitatis educi 98, 2 mortalitatis sortem condicionemque ponere 99, 7 stragem mortalitatis indicare 275, 12 uitae mortalitate defuncti 137, 23 pugnis caedibus mortalitatibus et cruori 284, 27 mortalitas = *mortales* 22, 14. 84, 9. 171, 2
 morem quem uoluisti habeto 174, 18 fabulae more allegorico scriptae 212, 7
 motator tremebundi soli 133, 3
 motans et tremefaciens totum caelum 157, 25 animali agitatione motari 19, 31 mentis agitatione 135, 2 uitali agitatione 89, 12
 motum conpescere irarum 266, 24 motibus exagitari irarum 243, 6 motibus exasperari irarum 171, 25. 214, 17 motus subministrare uitalis 240, 2 motibus et saltationibus scaenicis 277, 15 motibus scaenicis et saltationibus bistrionum 277, 29
 mox = *modo* 65, 1. 158, 6
 multifidae fabularum partes 205, 11
 multiuga lingua 124, 16
 munitiones muculentae 120, 23
 mundani circuli 60, 11 mundanae rationes 221, 27
 munditiae lauionum 268, 20
 mundus iste qui nos habet 93, 32 sub mundi hoc axe 194, 25 mole sub hac mundi 10, 6
 munificentia uariarum uoluptatum 20, 1 munificentias uenditare 247, 23
 munia adhibere uel dare 241, 27 munia impertire diuina 227, 2 sacrificiorum sollemnium munia peragere 260, 10
 Musa ut praedicat Lucretia 118, 18 Varronis ut indicant Musae 222, 16
 muscos uenerabiles excitare 213, 26
 mussitare indignanter 116, 11
 mutator nundinarum, mercium commerciorumque 133, 10
 mutae solitudines 68, 21
 mysteria arcana 173, 3 intima 177, 11 secretiora 61, 9
 naeuii 121, 19
 nasica 121, 19. 221, 18
 natalium eminentium sublimitas 77, 21
 natiuitas prima incipiensque 5, 4 diem primae natiuitatis intrare 21, 31
 rerum ipsa quae dicitur appellaturque natura 4, 6 in aliqua parte rerum esse naturae 104, 23 in nulla inueniri parte naturae 114, 11 caligine inuoluta naturae 92, 14 prima perfecta que natura 201, 15 naturam immortalitatis tenere 241, 20 nocendi habere saeuendique naturam 277, 26 in suam naturam colligi 53, 7 lenes habere naturas 256, 2 ad suas remeare naturas 32, 7 nullis comprehensus naturis 20, 25 illa uis praestans neque ullis hominum comprehensa naturis 267, 8 nullis hominum comprehensa, nullis

- intellecta naturis 259, 15 rationum facultatumque naturae 35, 16 uerborum inuertere et corrumpere naturas 211, 28
- nati ordinis continuatio 78, 13
- nauitas studiosa 5, 9
- nebulositate redundantium uaporum 262, 22
- necessitatem inexpugnabilem conserere praeteritorum cum imminentibus 245, 9 ordinaria necessitate 92, 18 pauperrima necessitas 62, 17 esse in necessitatibus 12, 4 inseruire alicuius necessitatibus 9, 24 necessitatibus suis potentiora metiri 245, 29 supremis in necessitatibus 245, 20 adiunctae carminum (*magicorum*) necessitates 36, 4
- necessitudo sanguinis 130, 6
- negotia Thespiaca = *Thespiaca* 224, 27 negotia turpia adire 61, 28
- neniae cantaturi histrionis 223, 25 lenes neniae 266, 1
- nequam Iuppiter 177, 18
- neruorum duritia conligare 43, 19 contractionem relaxare neruorum 34, 23 neruis obdurescere diuinis 190, 11 neruos omnium debilitare uirtutum 264, 13
- nesciens mansuetudinem 50, 22
- cum esset uobis nescium 147, 27 incomperta nobis et nescia 28, 24 adfectibus nesciae commoueri 81, 7 demens ac nescias 168, 25
- nexiones uinulorum 175, 5
- nidamenta ponere 228, 23
- nigror 53, 4 nigrore ferali 249, 27
- nimietas 155, 15, 259, 19 nimietatis non adtingere taedio 148, 23
- nudare nobilitatibus ciuitates 44, 15
- nodis corporeis eximi 69, 1 membro- rum abire e nodis 75, 5
- de isto nomine (= *de diis*) 214, 18 *cf.* 21, 9, 29, 15, 30, 25, 113, 27 214, 16 dei nomen maiestasque 75, 28 nomen diuinum 26, 20 nomen Christianae religionis 4, 4 ferre nominis auctoritatem 15, 18 sine ulla nominis maiestatisque formidine 170, 16 statua nomini eius maiestatisque sacrata 232, 27 ex- erabili haberi in nomine 37, 11 nominare 280, 22
- norunt, perpetiuntur et sentiunt 13, 16
- nota contaminationis 73, 16
- nothum lumen 64, 22 nothae atque adulterae lectiones (*de allegoriis*) 206, 18
- notioni se adplicare dei 97, 17
- nouatio pudendorum 206, 3
- in nouellis aetatibus 282, 22 nouella res 259, 24 boni temporum nouel- lorum 282, 25
- nouitas *opp.* antiquitas 260, 21 in an- tiquam et ueterem consuetudinem quaequam inruit nouitas 260, 12 nulla potest nouitate mutari 109, 27 artificiosas excudere nouitates 62, 10
- noui uiri 59, 24
- in nubibus ignorantiae incedere 242, 8 litterarum nubes atque inuolucra relaxare 120, 5
- nubila inimica obductione pendent 10, 3 coacta et pendentia nubila 78, 11
- nudae adseuerationes 37, 15 cassa et nuda iactare 56, 23
- numinis sui perpetuitatem inchoare 269, 11 qualem se nonerat sui numinis in potentia contineri 280, 2
- numerari in alicuius substantiae qualitate 181, 6
- ad numerum cymbalorum 265, 26 hostiarum in numeris ponere 250, 15
- nunc nuper 22, 20
- notabilis in ambiguae sortis condi- cione 76, 17

- nutare usque ad periculum 6, 28 animal coniecturarum aestimationibus nutans 32, 24 ebrietatis alienatione nutare 175, 9
- nutriciae curae 65, 12 nutricia ducere 183, 16
- nutricare 36, 3
- o festiui 53, 15 o isti 27, 15. 41, 2. 57, 23. 76, 12. 155, 17. 174, 25. 222, 21. 231, 22. 250, 2 o iterum 29, 18. 186, 23 o nescii 36, 7. 50, 13 o paruuli 28, 24 o pietas 261, 5 o quaeso 39, 27 o quaeso isti 147, 10 o ingratum et impium saeculum, o...paratum 45, 19 o uiri 63, 13. 158, 6
- oblidere animam 261, 27 oblisus interrumpitur spiritus 263, 19
- oblitteratione uetustatis celare 220, 3 obliuionem inducere iniuriae 242, 28 obluetatione pertinaci tutari 52, 8 obmurmurare sequi de regibus 169, 9 obrepere conuiescentis pudori 182, 1 obruere se cinere 190, 9
- obscenitas = *genitalia* 184, 17
- obscure (*unsichtbar*?) 279, 14
- obscuritas augustae diuinitatis 97, 1 caecis obscuritatibus inuolutum 42, 22. 54, 17
- obscurat (= *non nominat*) uocabulum eius 233, 17 obscurari et contegi 3, 20
- obsecutione inuolabili leges seruare 242, 23 uoluntariae obsecutionis ad sensu 229, 30 ad modum obsecutionis paratum 76, 7
- obsequium uenerationis 113, 2 obsequia temporum 9, 25
- observatione prisca contempta 103, 10 obseruationis alicuius et religionis metu 252, 16 ritu atque obseruatione praecipitur 254, 11
- obsignatione ueritatis munitum 92, 9
- obsignatum memoria continere 51, 25 immobilis atque fixa obsignati omnis perpetuitas 220, 1
- ne obsolefaceret illam uis temporis et uetustatis longitudo 180, 19
- obstructio corporum 71, 19 obstructio (*Obstruction*) 263, 19
- obstructi = *surdi* 217, 10 obstructae sunt aures 192, 8
- obtentione ambifaria uelatum 206, 14 obtentionibus allegoricis clausa 205, 13 reclusis esse obtentionibus 207, 3 sub obtentu feri 192, 25 sub titulo grauitatis et seneritatis obtentu 236, 22
- optinere deos aequitatis nullam rationem 14, 10
- obtunsum lumen 94, 18 pectoris optunsi 238, 10
- obumbrare fuligine oculos 81, 24 obuoluere se terrenis sordibus 181, 25 occasus iuris 273, 15
- occepit esse 4, 4, 143, 17 esse occipiunt 248, 22 occepisse uastari 272, 15
- occupatus corporalibus uinculis 70, 9
- oculata uidere inspectione 54, 4
- odoratus habere suaues 261, 17
- odorem ad se adtrahere auris comitantibus inuolutum 261, 28
- offensas alicuius continere 47, 8 cum offensionibus audire 46, 10
- offensores 243, 4
- officiosus religionibus dediti 213, 2
- officia humationis habere 218, 23 humationis officia sortiri 219, 19
- offuscare nigrore ferali 249, 27
- oggerit potionem 196, 14
- oliditatis alicuius eminentia 262, 18
- olim = *more solito* 172, 5. 222, 7
- ollis = *illis* 197, 19
- ollulae 226, 12 in ollulas coniectus 191, 7 ollula extorum 190, 9
- ominis mali obscenitate 13, 9 dii ominibus minus fausti 253, 19

- onerare obscuritatibus allegoricis 206, 10
 operulam suscipere 165, 25
 opifices manus 62, 13
 opinis se inferere escis 263, 15
 opinabilis suspicio et coniectura 205, 4 ab rebus opinabilibus auocare 108, 10
 opinatio concipit humana 156, 2 opinatio ut uestra declarat 231, 9 sicut uestrae opinationes ferunt 171, 26
 opinionem eripere e manibus 245, 5 opinionis uacuae celebritate uulgata 132, 16 in opinione esse 224, 29 dignum tanti nominis opinione 155, 20 in exitiabilis rei opinione ponere 10, 10 in opinionem scientiae tolli 52, 13 opinionem eius nouit aut famam 260, 4 opinionis et nominis inauditi 114, 9 rumore atque opinione dici 98, 9 sicut uestris litteris atque opinionibus traditur 104, 7
 opinata (*pass.*) inreligiose 16, 1
 opitulatione spontanea subueniens 284, 15 gratiosis opitulationibus praesto esse 144, 11
 opplere terram seminum uarietate 53, 20
 opportunitates temporis 108, 17
 opis ab his referendae spes 140, 16 terranae ex materiae opibus 239, 5
 opulentiae 148, 21
 oras contingere luminis 103, 28
 ex oraculo uelut quiddam promptum dicere 3, 4
 orationum conloquia 26, 9
 oratoria = *rhetorice* 63, 9
 orbiculi mobiles oculorum 120, 21
 orbes augusti luminis 197, 20
 orbitates 212, 18 liberorum orbitatus fracti 246, 2
 orbito circumferri in motu 94, 4
 ordinationes 29, 5
 ordo agit sese praescriptus 246, 7 deorum uniuersus ordo 192, 9 rationes ordinesque naturae 10, 7 materies et prima origo 92, 25 oratur (= *adoratur*) summus deus 171, 12
 oris immensi ulcera 34, 17
 ossuum 147, 13
 ostentare prodigiosas formidines 215, 4
 otiosas facere obnuntiationibus actiones 102, 18
 otium palati 259, 13
 cum pace uestra et cum bona uenia dixerim 7, 10
 palatia caeli 118, 16 sublimia palatia caeli 140, 26
 palmam criminis comprobati calumniatoribus concedere 112, 17
 palmarem in minutiem contrahi 230, 15
 paratus rerum experientia 62, 24 omni genere studiorum et disciplinarum paratus 56, 7
 paratus caerimoniarum 122, 17
 parens natura 62, 9
 parricida nece 129, 26
 parricidalis congressionis horrore 129, 27 parricidales nixus 127, 22
 parricidio se proprio eruentare 168, 10
 parti *ablat.* 114, 11 pro parte consimili = consimiliter 115, 11 esse in usibus alimontiarum in parte 250, 26 in illa eritis reprehensionis parte 213, 6 inferiores partes atque imae 193, 8 genitalium membrorum partes 117, 7 partes salutis dandae ... a deo principe iniunctas habet et traditas 100, 23
 particeps leuis 138, 18
 partiliter 11, 11, 217, 20, 231, 1
 partus digitorum 226, 21
 paruolis illis et rusticis 34, 27

- adhuc parui nutricum sub alimonia constituti 275, 20
 passibile 241, 16
 passibilitas 70, 7
 passius = *expositus passioni* 70, 5, 74, 8
 imminetia et nondum passa (= *aperta*) 50, 3
 deus pater 19, 17 pater huius luminis et claritatis 211, 21 pater rerum ac dominus 112, 23 rerum cunctarum pater, moderator et dominus 108, 29 patres nouarum potestatum 149, 11 nouarum religionum 149, 11 sententiarum 54, 19
 patricia claritas 71, 27
 patrita sedes 97, 24
 paupertini cordis excogitatione 216, 13
 pausam nullam ab alicuius maledictis facere 181, 27
 pausatae (= *sepulturae datae*) circa arboris robur 180, 8
 pausus 242, 30
 aures enervati pectoris dissolutione mollitae 168, 4 inconsulti pectoris feruoribus 162, 21 tam optusi pectoris, tam bruti 124, 26 homines pectoris uiui 115, 29 ex pectorum sensibus 270, 22
 pecuaria 15, 3
 pellacia Iouialis 193, 1 per omnes libidinum formas inestiarum cupiditatum circumagere pellaciam 165, 2 ora immutare pellacia 170, 19
 pellax fraude perfida 212, 14
 pendere pretiis carioribus 216, 21
 pendere turgidorum corporum inanitate 121, 9 pendens et nondum sententia terminata 176, 12
 pendigines simulacri introire medias 227, 30
 peniculamenta cantheriorum 184, 7
 per admirationem stupere 34, 25 scire per nos 52, 10 umquam per saecula 28, 28 dilacerare per uiscera 46, 16
 percelebrare (= *factitare*) mala 83, 1
 percensere, ediscere 168, 16
 in aliis alii perceptionibus gnarures 126, 23
 iratus et percitus 195, 6 irati et perciti 241, 28 furens, iratus et percitus 28, 9
 quo putrefiat facilius et percoquatur cibus 263, 11 percocta plane ac madida 103, 7
 perisse (= *pessum datum esse*) terrarum orbem 3, 5
 perexsiccata (?) sucis uitalibus proluuiis 257, 19
 perlatus in uisum notitiamque 115, 1
 perfidia acoris 15, 9
 perfluere (?) pluuiialibus nimbis 216, 6
 flexuosis aures tramitibus perforatae 124, 13
 perfusus fluidarum uestium superiectione 121, 27
 perhonestus 86, 17
 periculum = *interitus* 6, 28, 57, 22 habere ad periculum uiam pronam 239, 18 periculum corruptionis 106, 20 ad periculum interitionis inducere 241, 15 interitionibus periculisque uicini 19, 15 res ad ultimae labis periculum uenit 284, 10 animarum pericula 44, 1
 permissionis suae poenas ab aliis exigere 274, 22
 in uarias labeis perniciesque 95, 14
 perpeti indigne 214, 17
 perpetuitas immobilis atque fixa obsignati ominis 220, 2 perpetuitatis spiritum subrogare 98, 6
 perrectio intestini 257, 19
 persequi telorum effusionibus et ruinis 46, 9
 personaliter 139, 19 personaliter ire per singulos 113, 5

- in persuasione populari uersari 241, 7
 suis persuasionibus credere 3, 3 inani-
 bus persuasionibus fidere 245, 6
 perstringit suspicio 49, 17
 perterebratae curuis anfractibus aures
 120, 20
 sonitus uocis inani continuatione per-
 tractus 68, 12
 peruidere cogitationibus tacitis 60,
 24
 pestiles aerae 14, 22
 pestilitatis saeuitia 276, 16
 petasunculus 224, 6
 petra 177, 12, 18, 21
 philosophae densitatis barba 232, 21
 piaulares hostiae 215, 6
 piaculis tenere inexpiabilibus obli-
 gatos 140, 24
 pinguitiae 253, 24
 pistrix 133, 2
 placamenta 243, 3
 de planis runcinarum leuigata 226, 17
 pluratiuus numerus 151, 7
 poli regnator ille maximus 170, 16
 rector 157, 24 rex 128, 15, 232, 17
 pollentia castitate 210, 7 dii omnium
 dexteritate pollentes 253, 8 gloria
 et uirtute et existimatione pollen-
 tes 27, 8
 polliceri humanum sensum 17, 26
 spes cassas 59, 23 spes uanissimas
 45, 13
 pollicitationes ad finem adducere 75,
 23
 pollutus uel exigua deorum opinione
 184, 14
 pompa sermonis 40, 4
 ponderata ueritatis examinatione
 264, 9
 ponderosi ingentium herniarum mag-
 nitudine 268, 27
 ponderis diuini atque grauitatis obli-
 tae 81, 20 ponderis et maiestatis
 oblitus 182, 10 in magnis ponde-
 ribus ducere 91, 21
- ponere in magnis dispendiis 37, 22
 pontificium Christi est dare animis
 salutem 101, 3
 ponti terga calcare 30, 11
 popularia (= *ad populi captum ac-*
commodata) uerba 3, 10 popularia
 et cotidiana uerba 29, 20
 triualiter et populariter instituti 270,
 19
 populositatis summa 115, 3
 populus plebeiae multitudinis 113, 20
 populus numinum 146, 21
 porculi 221, 10 lactentes porculi 252, 8
 porricere exta 103, 9
 porrigitur ulterius adpetitio 65, 23
 imperii fines longe lateque porrecti
 283, 8
 portitor muneris 46, 7
 possibilitate nominis sui 29, 15
 posterganeus 145, 16
 posticis inferioribus foeditates egerere
 et abicere 61, 10
 postulare ignes, feras et gladios atque
 alia suppliciorum genera 135, 19
 potens flammis 126, 3
 potentatus 35, 10
 potentia superior 64, 11 huius nominis
 auctoritatem potentiam dignitatem
 habere 269, 7 nis istius et potentia
 nominis 285, 1 inesse potentias certas
 147, 27 potentiae caelites 268, 23,
 269, 13 deus interiorum potentiarum
 28, 10 huius potentiae nominis 237,
 24 numinum potentiae 247, 31 su-
 perorum 233, 7
 potestat in diuinitatis suae perdere
 230, 10 uel potestate uniuersa pro-
 hibere 43, 15 potestatis tantae
 (*consulum*) accessus 272, 21 potes-
 tas munifica 29, 17 principalis 77, 23
 aeterna rerum atque hominum 194-
 9 superna 72, 14 cunctae potestates
 98, 14 nescio quae potestates 58, 22,
 97, 26 potestates quae in mundo
 sunt = *diu* 85, 12 numinum po-

- testates 19, 2 seminum frugiferae potestates 20, 15 dignitates et potestates 5, 11 generibus uirtutum tantis et potestatum 109, 4
- potis esse 21, 4. 22, 2. 58, 7. 65, 21. 87, 24. 89, 16. 90, 7. 96, 24. 98, 10. 126, 15. 156, 4. 192, 6. 209, 20. 221, 6. 229, 29. 231, 2. 5. 239, 29. 240, 3. 255, 6. 256, 5. 262, 3
- potioris cantharus 236, 10
- in praecipites labi uoluptates 83, 12
- praecipitare in furem 7, 27 secundis praecipitare ab rebus 283, 28 sanguineos praecipitare torrentes 129, 23
- praeconium salutare credentibus = *euangelium* 46, 4
- praedicabile decus 185, 21
- in praedicatione istius numinis 249, 6 sub huius nominis praedicatione ponendi 269, 30
- sine honoribus praefatis 198, 22
- praeire cantionibus obscenis 82, 12
- praeoptare 102, 2
- praeoparare uias adgredi 223, 19
- praepositi tristioribus rebus dii 253, 19
- praeposteritate Graeci nominis repetita 132, 12
- praescriptione uerbi summotus 264, 30
- praesens uis 26, 14
- praeses corporis 28, 8 sanitatis 27, 19
- praesidatus unius in officio 128, 6 praesidatum focorum sortiri 146, 8 suos deserere atque abicere praesidatus 128, 12
- praesidere lucrorum consecutionibus 148, 6 bonis deus ualetudinibus praesidens 278, 19
- praesumere cognitione anticipata 217, 15 nullius cognitione praesumpta materia mundi 25, 16 praesumpta in opinatione 122, 25 opinionum suarum praesumpta 116, 10
- praesumptionis certissimae confidentia credere 169, 3
- pransitare 161, 1
- premi exagitarique ui numinis 125, 27 anhelitu oris presso 182, 11
- primas dare exprimentarum similitudinum 225, 3 eloqui primas ferre 126, 8
- primigenium corpus 227, 20 primigenii flores 188, 22 primigenius motus 4, 12 primigenia natura 42, 2 ortus primigenios habere 97, 12. 105, 7
- primo = *inprimis* 25, 10
- primordia = *elementa* 244, 2 primordia rerum 10, 28
- inter significes ille memoratus Phidias et primus 225, 11
- deus princeps 16, 26. 96, 16. 100, 10 deum princeps 274, 2 omnium princeps deus 36, 16 rerum princeps 85, 29 deus princeps rerum 68, 15 dominus rerum ac princeps 157, 6 principes mundi 36, 18
- principalis (= *principis*) beniuolentia 77, 13 generositas principalis (= *principis*) 86, 11 principali ab origine 211, 18 principales origines rerum 96, 2 principale os (*Urbild*) 221, 19 principalis procreatio 157, 9 res non principales 89, 26 rex principalis 51, 17 principalis substantia 66, 5
- principaliter 39, 26. 47, 3. 161, 18 leges principaliter institutae = *leges naturae* 4, 5
- priores 102, 8 priorum animae 99, 1
- priuatus = *proprius*: in priuatam perniciem 45, 20 priuatum ad domicilium redire 217, 22 priuatas persequi iniurias 232, 12
- priua singulariaque natura 231, 7
- pro beatis ac felicibus uiuere 81, 18
- procedere cum omnibus saeculis peritiniaci continuatione 91, 4

- procellarum turbines tempestatesque 30, 9 discrimina et procellae 110, 6
 processu pedum carere 245, 28 cum
 processu temporum 62, 19
 procreator candidorum ouorum 160, 6
 procreatrix 170, 7
 procul esse ab nobis 8, 27 ab deorum
 procul esse natura 269, 29
 procurare uictui potuique 129, 2
 rituum procurationumque officia 254,
 15
 prodere causam 107, 1
 prodigialiter 12, 18
 prodigiosas ostentare formidines 215, 4
 producere se in maximitatem 230, 20
 ut in nefas extraneum mea uita et
 innocentia producat 243, 30
 proeliorum expeditio (*de amore*) 118,
 20
 profanus = *impius* 17, 12
 proficisci ad dominum rerum tota
 mente atque animo 96, 25
 profligatis curriculis 272, 12
 profluenta sanguinis 29, 27
 profluxit eius notitia in has partes
 259, 26
 prohibitor 279, 2
 prolatio cupidinis atque irae 210, 19
 prolatare posteris sui temporis notas
 scriptorum perpetuitate 44, 23
 prolem extundere concinnare compin-
 gere 163, 12 proles = *testiculi* 194,
 20, 205, 23, 207, 22, 257, 24 proles
 cum ipsis genitalibus 178, 8
 proloquii sententia 176, 8 communibus
 in proloquiis promptum 207, 23
 proluere sitim 135, 20
 promereri per hostias deos 256, 23
 uenerationibus 113, 3
 prompta in luce 30, 27 promptum
 atque expositum passioni 70, 6
*notabiliora in pronomini relatiui
 syntaxi*: quod istud 74, 6 quae
 tamen haec ipsa 145, 10 hoc quod
 si tu id audivis sumpseris 261,
 18. — cuius manus... fugiebant un-
 dae... uitabat liquor et turgentia
 uiscera salutaris ariditate deflabant
 29, 28 *sqq.* illius arboris, sub qua
 sibi furens manus et infelix adules-
 centulus intulit et genetrix diuum
 in solatium sui uulneris consecrauit
 188, 15 *sqq.* cui punctum terra est
 et sub nutu omnia constituta 284,
 18
 pronuntiatum ueritatis 54, 26 sapi-
 entium scita et pronuntiata 215,
 14
 propriatim deos scire 140, 22
 propudiosae Veneris complexiones 203,
 7 propudiosi concubitus 168, 6
 propudiosae fabulae 171, 9 propu-
 diosa obscenitas 148, 10 propudiosa
 corporum obscenitas 198, 18 pro-
 pudiosi facinoris obscenitas 197, 9
 propulsator 279, 2
 proritare in uitia 87, 17
 ulterius prorsus euehi 49, 26 pergere
 prorsus 279, 5
 prosilire feminarum ex genitalibus 79,
 22 in sui nominis naturam 19, 12
 ad uitam 60, 22
 prosternere uenalia corpora 82, 19
 prostituere in limine 199, 24
 pronohui suis ab sedibus 273, 13
 hostes iam proximitad periculum liber-
 tatis auferendae proeliorum prospe-
 ritate 273, 5
 publicatrix intestini decoris 23, 20
 pudor me habet proferre 199, 7
 puellula 236, 7
 puereuli 151, 4 puereuli pusiones 275,
 19
 pulcicae 271, 2
 punctum deo terra est 284, 18 in
 puncti spatio 185, 2 puncta per sin-
 gula 90, 21
 puritates aquarum innoxiae 184, 9
 purpurantes uiolae 189, 3
 pusiones paruuli 236, 27, 213, 1, 265,
 22

- 24 pueruli pusiones 275, 19 zelotypi 255, 1
 quo putrefiat facilius et percoquatur
 cibus 263, 11
- quadriiugo curru 207, 10
 quadrini cardines 217, 29 una com-
 mixtio quadrinis copulata de fru-
 gibus 258, 10
 quaesitor 155, 4
 quaestionem non exiguam res habet
 144, 12 in ingressu quaestionum
 110, 24 litigiosas serere atque in-
 tendere quaestiones 96, 21
 quandoque = *aliquando* 105, 19
 quantum fuerat, ut restingerent 233,
 26
 quassationes cymbalorum 265, 20
 quatitur concutiturque nullis animo-
 rum adfectibus eorum natura 271, 5
 uentis caeli conuexionibusque 37, 14
 uestro intestinoque conatu 75, 1
 (cf. 71, 11 artes suas atque antiquas)
 deque uestro numine uestraque et
 religione 280, 14 *sic* que et *coniun-*
guntur etiam 254, 17, 19
- radiationes augustissimae lucis 235,
 13
 radiis aut imaginibus cernere 124, 9
 deus radice ab intima 36, 15 solium
 radice complecti 185, 1 ex quibus
 proruperint emicuerintque radici-
 bus 105, 13
 radere solum mento et pectore 279, 4
 rancescere 15, 8
 ni rapere 177, 24 res Italas rapere
 107, 21
 raptio Proserpinae 207, 13
 raptari praecipiti uolubilitate 4, 13
 ratio 154, 18, 23, 24 inducere atque
 expedire rationem 94, 3 rationis
 alicuius causam aliquam continere
 257, 6 rationis nullius habere fir-
 mitatem 256, 5 rationis potestate
 8, 14 rationem imbrum tempesta-
 tumque fingere 20, 17 quidnam fuerit
 rationis et causae 94, 11 perit omnis
 ratio atque integritas ueritatis 231,
 14 ad nullas pertinentes rationes 85,
 21 rationes ex stultissimis creditae
 opinionationibus 252, 27 rationibus se
 inserere 20, 22 suis continere in ra-
 tionibus inuolutum 9, 4 rationibus
 homo augustissimis praeditus 68, 17
 uestris non est rationibus liberum
 97, 14 rationum proprietates 20, 15
 rationum facultatumque naturae 35,
 16 rationes numeri 67, 15 rationibus
 pectoris amissis 159, 24 rationes
 seminum 25, 20 terrenas adminis-
 trare rationes 93, 3 rationes et
 constitutiones mundi 79, 5 rationes
 ordinesque naturae 10, 7
 rationales sumus 61, 24
 in reatu tenere facinoris 44, 14
 receptaculum uentris 279, 9 recepta-
 cula genitalia 183, 10
 recidiua substitutio 117, 9
 reciprocans sermo 133, 7 aerem uitali
 reciprocare spiritu 20, 12 recipro-
 catur oratio 133, 5 per anhelitum
 reciprocata auras reddere 61, 2
 reciprocata uicissitudine retorquere
 105, 16
 reciprocus halitus auris commeabili-
 bus ducere 261, 23 reciproca uarie-
 tate fortunae 284, 6
 recognoscere = *experiri* 36, 6 reco-
 gnosci in rerum numero 19, 7
 reconditi sacrorum ritus 209, 3
 recreatis reducere sensibus mentem
 in sanam 233, 27
 rector poli 157, 24 rectores mundi
 36, 18
 recti atque integritatis auctores 72, 2
 recti et magnarum mentium ad-
 miratione laudabiles 215, 17 recta

- (= *non allegorica*) pronuntiatione prolatum 207, 7 indubitabilis sermo rectusque (= *non allegoricus*) 206, 25
- reddere ab deruptis, ab deniis locis planioribus 25, 10
- redintegrationem subrogare corpori et uiribus 279, 10
- redintegrare imaginem tristium gestorum 189, 14 oculorum naturas 35, 26 se (*de luna*) 4, 18 cibus per uarios redintegratus saporibus 65, 16 redintegrata familiaritate 266, 19 redintegratis uiribus 9, 21
- reilitus sublimitatis antiquae 283, 25
- reducere in sanam mentem 233, 27
- referre = *opponere* 109, 5 referre contra 88, 4, 281, 21 referre quaestionem 86, 14
- refouere se lauaerorum caldioribus 268, 19
- refricare priscam fabulam 266, 26
- refutator 21, 29
- regiones caeli 142, 6 diuinae 142, 10 terrarum 3, 8
- regnatorum maximus 159, 22 regnator populus 170, 7, 219, 14
- relationem facere *alicuius rei* = *aliquid obicere* 177, 2
- relatiui est et ad alterum generis 248, 7
- relaxari putredinis carie 228, 19
- relegere sollicito 166, 4
- religionis officium 260, 14 non sine aliquo religionis officio 257, 5 in religionis inducere ueritatem 108, 9 religiones inueteratae 4, 2 religionum officia 266, 15
- religiosa numina 229, 14
- remeare ad uigilias 265, 29
- reminiscentia priorum 70, 24 reminiscentiae 61, 3
- renidere aureis laquearibus 216, 18
- renudare deicere adfligere ianuas partesque alias operis 111, 2
- repagula pulchritudinis ut frangere 47, 16 inaudita incognitae repentinae religiones 107, 4 noua ac repentina 105, 21
- repetentia priorum 69, 18, 71, 7
- replicare gyros septem 274, 1
- reprehensio puerilis atque angusti pectoris 39, 22
- per repugnantiam rerum 181, 12
- res = *res Christiana* 16, 6, 112, 8 res augusta = *deus* 111, 12 res diuina = *deus* 269, 1 res flagitiosi operis 183, 2 res superuacui operis 93, 29 res = *litterae* 38, 19, 20, 27, 39, 1, 21, 41, 2, 116, 4, 171, 2, 187, 27 res patriae = *religiones patriae* 57, 8 rebus deditus diuinis 270, 26 rebus fessis languentibusque 18, 15 in rebus humanis = *in genere humano* 86, 13 in rebus aduari humanis 225, 26 rebus incolumibus 108, 17 res intimae = *puenda* 182, 13 res inuolutae 202, 2
- reserare naturalia secreta 52, 5 reserata malicia 273, 21
- resimae nares 121, 20
- resinulae 261, 14
- respectare = *intueri* 67, 10
- respectus (= *cura* nostri 111, 15 ad responsionem sermonis exigui uocare 166, 11
- ex responsis deum 65, 1
- restrictius nitam agere 97, 22
- resumere ingenia mitiora 71, 16
- retinacula neruorum 129, 17
- retorquere reciproca uicissitudine 105, 16
- sine ulla retractione 182, 28
- retundere malum 276, 27
- returare (= *reserare*) surdorum aures 35, 25
- rex mundi 162, 25 summus rex = *deus princeps* 17, 14, 21, 7, 28, 12, 12, 7, 8, 93, 28, 101, 10 deus rex

- ac princeps 77, 6. 108, 11 summus
 rex ac princeps 17, 28. 115, 18
 reges = *imperatores* 169, 10. 170,
 6 poetarum principes atque reges
 168, 27
 reuerentiae potioris honorem adtri-
 buere 248, 7
 riciniatus 236, 5
 rigor saxeus 183, 16
 rimator in uetustatis indagazione 181,
 15
 in ritus barbaros peregrinosque tra-
 duci 101, 24
 robur corporis 262, 26 robur et sub-
 stantia corporalis 262, 23
 unum rorem (*de uino*) 15, 6 pluuiarum
 rores 15, 1 uini exigui rores
 263, 29. 270, 10
 rotulae uolubiles 191, 13
 rotunditatis solidae conuexione ex
 omni parte conclusum 145, 3
 rubor fascinorum ingentium 267, 12
 rufuli tauri 103, 6
 ruinae immanium montium 73, 1 mor-
 borum comitialium 162, 13
 rumigare 194, 11
 ruminatoribus saeculis 258, 14
 ruit imber 94, 25 se ruere 72, 10
 rusticanum nescio quem 163, 26
 rusticulus 272, 14
 rutilare se flammis 10, 4

 saburratus uino 185, 6
 saccatus umor 77, 29
 dii sacrorum meritis obligati 246, 5
 sacramenta pronuntiare non iniusta
 155, 6 genialis lectuli sacramenta
 condicere 157, 16 salutaris militiae
 sacramenta deponere 50, 30 im-
 mensi nominis huius sacramenta
 50, 20 sacramenta suscipere numi-
 num 115, 13 ueritatis absconditae
 sacramenta patefacere 5, 19
 sacrati = *initiati* 191, 5;
- saecula mortalium 3, 18 ruminatori-
 bus saeculis 258, 14 animam huc
 superioribus aduentare de saeculis
 69, 11
 saetulae 253, 27
 saeuities ponere 251, 30
 post saginas cenarum ditium et locu-
 pletium 259, 11
 saltatorii motus 266, 28 orbes sal-
 tatorios uertere 82, 15
 sali dominus 104, 13
 ille salus rerum deus 84, 18
 salutatione auspicabili mandare 265,
 31
 sancire inuiolabili religione 105, 9
 memorabili religione 107, 22 libi-
 dinum propriarum monumenta 225
 19
 sanctione senatus constitutum est 103,
 7 incorruptis foederum sanctioni-
 bus 8, 20 legum sanctiones 237, 12
 sanctitates 19, 3 deum sanctitates
 197, 13 sigillaria sanctitatibus ac-
 cumulare diuinis 225, 17
 sanctuarium deum matris 187, 15
 in sanctum (= *sanctuarium*) eius
 179, 5 in matris sanctum deum
 208, 25
 sancti caelestes 162, 14
 ex sanguine miserorum supputare
 millia 81, 2
 sapore rationis alicuius contactus 121,
 28
 sata facere emori 6, 18
 satagere 192, 7
 ut eadem rursus satiateque dicantur
 214, 20
 satietatis fuga praetermittere 133,
 21
 satisfactio sacrificiorum oggeritur 242,
 5 sacrorum satisfactione placati
 271, 9
 sator saeculorum ac temporum 22, 17
 magnarum et inuisibilium rerum
 sator et conditor 83, 25

animantium caede saturatas abicere iras 270, 6
 sauciare aquarum innoxias puritates multa uel meri 184, 9
 scaenae tristissimaeque res 273, 15
 scaeuitas innumerabilium uitiorum 86, 5
 scatebrae turpitudinum flagitiorumque 193, 10
 scatens ira 179, 13
 scaturriginem istam uocis et strepitum foedae loquacitatis emittere 210, 1
 scholas attingere 69, 1
 scientiolas artium concinnare 62, 28
 scientissime monstrare 94, 10
 scientissimi adseritis malam causam 223, 10
 scire = *sentire* 13, 20
 sciscere (= *tradere*) remedia 175, 19
 perpetrari sciscere 176, 11
 scita (*de philosophis*) 92, 22 doctorum et philosophiae scita 57, 24 hominum scita 254, 22 sapientium scita et pronuntiata 215, 11
 scitule 125, 22
 scituli 178, 18 scituli pusiones 202, 15
 scripto uberiore prolata 223, 3 annalium scripta 6, 21, 272, 5, 277, 8
 scrobem uirginalem effodere 146, 23
 seurrula urbanus 232, 19
 sectarum per uaria deuerticula dissipati 57, 28
 secundantia = *res secundae* 24, 24
 securicula 63, 7
 secus femineum 196, 29 uirile 185, 19
 sed *particulae usus rarior*: Dionysius ille sed iunior 232, 13 manu liber sed dextera 223, 23 Varro ut dicit set Menippeus 234, 19
 sedator militaris insaniae 129, 17
 ut uisum est atque sedit 155, 26
 sedes criminum 191, 1 sedes diuiniae 148, 14

segregare ab huius uel et nominis et potestatis 272, 4, 277, 14
 sellularium aliquid scire 126, 22
 ex seminibus masculorum feminarumque 269, 5
 sementem iaculatam combibere 183, 11
 seminaria omnia totius uitiositatis abscondere 11, 6
 sensibiliter commouere 262, 20
 quis enim uel exigui sensus 117, 2
 numinum requirere sensum 261, 3
 commodi sensus 71, 26 sensu aliquo humanitatis accepto 251, 1 uel exiguae humanitatis sensum ferens 193, 11 cum ad sensum coeperit interitionis accedi 98, 17 ab sensu penitus offensiois abscondere 242, 28
 sensum mortiferae passionis adsumere 73, 2 rationis alienius accipere sensum 83, 4 aliquem sensum sui habere coepisse 104, 25 sensus deperit extinguiturque uitafis 73, 21 sensum adripere uitalem 20, 19
 sensu animata uitali 22, 4 in lucem sensu inruere uitali 22, 22 uel uoluptatis alienius uel dulcedinis sensu 259, 5 sensus mobilitate priuatum 227, 21 sensus sui natura 250, 8 sensum atque intellegentiam depellere 212, 1 pari uocae sensu 133, 22 blandis sensibus affici 249, 9 in sensibus constituta communibus 52, 24 honestissimis sensibus obumbrare res turpes 210, 5 concipere sub obscuris et tacitis sensibus 217, 11 puris semper in sensibus custodire 199, 12 recreatis sensibus 233, 27 totis ut ita dixerim sensibus amplexari 16, 29
 et sententia animi certiore 112, 11
 de sententia propinquorum 272, 26
 genere super aliqua re sententias 223, 7 agendarum rerum sententias postulare 221, 11
 sentire esse se 181, 5, 195, 1, 215, 21

- sentiens (= *sensum habens*) potestas 133, 26 cunctis sentientibus 14, 7 deitatem sortiti esse sentiuntur 19, 7 dignus deus dici deusque sentiri 25, 2 quae sub tacitis cogitationibus sensa sunt 204, 19
 sepositae ab humana cognitione res 54, 3
 septimanas edere feturas 118, 13
 sepultura telluris patriae 219, 24
 sequaciter 85, 17 ordinare sequaciter inductiones 56, 9
 sequestrata pectoris sanitate 190, 18
 sequius obmurmurare de regibus 169, 9
 seriae saccati obscenissimae umoris 78, 1
 de serie alia quae his rebus adnexa est 214, 5
 numerosus et structus compositusque sermo 51, 23
 seruitutes 110, 11
 sessores (*in amphitheatro*) 81, 11
 ipse per se sibi habet 145, 1
 siccatus sitis ariditate 174, 27
 siccitatem acquirere corpori 10, 1 deorum siccitates 263, 8 adurere siccitatum fruges 215, 8
 sideri gemmarum fulgores 216, 18
 sideri motus 125, 22 sedes siderae 230, 1
 ad sidera merere subleuari 137, 22
 sigilliola parua 230, 18 sigilliolis hominum supplicare 222, 19
 significes 225, 10
 significantiam nominis trahere 143, 17
 in significatione filiae sementem ponere 203, 10
 significare se ultione in aliqua 233, 7
 signare = *significatum dare* 6, 3 ex numinum appellatione signari 266, 17 nuncupatione signatus 211, 23
 signum iudicationis emittere 14, 25
 signa minacia 215, 6 signum = *argumentum* 156, 21 signum = *nomen* 154, 5. 11 his signis atque appellationibus nuncupari 147, 24
 silentio patior abire donatum 242, 24
 silentio solitudinis uacuae contiscere 78, 15
 simi 121, 19
 simplicitatis incorruptae fide 22, 6 per purae speciem simplicitatis 31, 5 naturae simplicitatem sequi 243, 21
 simulacra rationis et sapientiae 62, 12
 simulatione subditiui corporis 170, 19
 similitates inexpiabiles conserere 44, 12
 situs membrorum reddere 35, 3
 sita est origo haec apud Timotheum super magna deorum Matre superque sacris eius 177, 10
 unum et socium nobis et uobis est credere 55, 16
 scles flagrantissimi 10, 23 solibus torreris aestiuus 216, 5
 solidatrix ossuum 147, 13
 soliditate nulla firmatum 255, 8
 sollertias habere 126, 23
 sollicitare deos praemiis 247, 9 sollicitare *abs.* = *seruos ad fugam adducere* 82, 4
 sollicitudinibus canum credere 232, 5
 solui in linguarum facilitatem (*de animantibus mutis*) 22, 3 uoluptatum solui in gaudia 277, 17
 sonores numerosi 82, 13
 sophisticarum disputationum colores 203, 19 sophistica se ostentatione iactare 40, 15
 sordens obtrectatio 24, 11
 sordes lugentium sumere 198, 15
 sordescunt diui 266, 2
 sors uitae 99, 22 sorte humilitatis obscurus 272, 15 sortibus uiuere agitarique fatalibus 125, 24

- spargere per omnia libidinum genera
 effrenatum immensae cupiditatis ar-
 dorem 73, 10
 spatiola defanata 171, 28
 specialiter definitus 138, 2
 specie una manere 94, 15 in allego-
 ricis species tradueere 209, 14
 spectare = *respicere* 55, 18
 speculator ille bene meritorum ac
 pessime 159, 23
 spem in aliquo defigere 102, 6 spem sibi
 immortalitatis adsciscere 75, 19 proe-
 lii sumere 102, 21 salutis adfigere
 107, 13 concipere spes bonas 74, 1
 spes suas dedere et permittere ali-
 cui 58, 4
 spiraminibus interelulis interire 261, 30
 spirans omnis intellegensque natura
 20, 26 spirantia haec signa 228, 17
 spiritali agitatione moueri 227, 16
 spiritum perpetuitatis adponere 101, 4
 spiritum haurire uitalem 104, 15
 uitali agitari spiritu 250, 18 se spi-
 ritu interiore suspendere 94, 10
 materiis ex crassioribus spiritus
 150, 14 spiritus noxii 31, 6
 spontaneas numinum benignitates
 128, 13 spontanea opitulatione sub-
 ueniens 284, 15
 statione caeli derelicta 163, 9
 statuere errantes aquas 1, 50 omnia
 quae fiunt nostris commoditatibus
 statuentes (= *pendentes*) 9, 15 stau-
 tui per senatum 116, 12
 statum caeli uitare et corrumpere
 251, 20 in habitum laetiozem sta-
 tum caeli tempestatumque mutare
 271, 10 status capitis 164, 16
 statis temporibus 9, 7
 stillatum lac 106, 22
 stimulos indignationum furialium
 superis commouere 166, 1 prohi-
 bitionis stimuli 51, 4
 stipes excutere 16, 5
 stabit (= *erit*) in dubio 230, 13
 stratae desperatione fortunae 283, 29
 stribiligines 41, 3
 stridulae muscae 229, 3
 ipsis rebus quas struitis fidem derogare
 141, 2 aures habere structas 140, 24
 numerosus et structus sermo 51, 23
 structibus lignorum incensis 249, 26
 stupere eloquentiae miribus 168, 15
 suadenter in litibus loqui 63, 17
 suasi adseuerationibus 45, 12
 sub ardoribus 232, 17 suo geri sub
 lumine 28, 17 quod situm sub lu-
 mine est 16, 12 sub ipso furti no-
 mine 232, 2 sub oculis agi 36, 29
 sub oculis cerni 59, 17 uitulum sub
 illius oculis atque altaribus con-
 cremare 242, 27 sub ostentatione
 ingeniorum atque doctrinae 135, 21
 sub inflati pectoris tumore 52, 13
 subactiones ciborum 120, 23
 subaperire niuem in plumeas crus-
 tulas 94, 11
 subdere humanis cupiditatibus 234, 4
 mortiferas subdere portiones 244,
 17 salutem 239, 30
 subdituius secretis 203, 5
 subexplicare suas itiones 280, 24
 subicere parendi uoluntatem 276, 6
 subigere dentibus 81, 15 illud nos-
 tram subigit curiositatem requi-
 rere 183, 13
 subintroire speciem louis Hammonis
 221, 13
 subiugare populos captiuitate ac ser-
 uitio 7, 24
 subleuare clunes et coxendices 82, 16
 typho et adrogantia subleuatus 63, 8
 sublimitate perpetua praeditus cae-
 lesti 278, 26
 subluteus purpurei luminis suffaetione
 color 185, 5
 submergere nelle publicatam lectio-
 nem 116, 17 summergere atque ob-
 ruere (*de torrente*) 7, 26
 submouere mortalium de saeculis 16,

- 18 summotus = *longinquus* 45,
21 in summotis delitescere secretis
164, 27
- subolem sui pignoris nuncupare 185, 17
- subreçtio phallorum 208, 28
- subrogare prolem 244, 8 corpori et
uiribus redintegrationem 279, 10
- subrumpere scita aliorum 92, 21
- subruere uenerabilem castitatem 182,
2 fidem 135, 17 matronarum pudorem
44, 17 rationem subruì atque
interire uiuendi 261, 27
- subscriptio = *accusatio* 198, 3
- subscudibus et catenis 228, 6
- subsector = *adulter* 159, 21. 191, 27
- subsciuis adcumulare laudibus 202, 4
- subsidia salutaria conlocare 107, 13
- aliquid nomen substantiamque portare
(= *esse*) 49, 8 nulla esse in
substantia computatum 105, 5 diuinam
substantiam sustinere 74, 5
in sui nominis esse substantia praedicari
77, 18 substantia numinis
maiestatisque 19, 5 uitali in substantia
contineri 215, 25 ad numinum
substantias peruenire 239, 20
- substernere cunctorum notioni 204, 14
- substerni maiestati 75, 28
- subterrei diui 253, 14
- subtexere caelum fumo 249, 26
- subuersiones animorum 186, 13
- succedere in species coniugum subditiui
corporis simulatione 170, 20
- succendere fontem ualidissima ui meri
178, 3 succensis altaribus 240, 6
- successus quidam ex molibus inaequaliter
aggreratis 281, 12 lautioribus
successibus institutis 102, 1
successus quidam parui 216, 11 terrarum
abscondi successibus 195, 27
- instrumenta, quibus uita succingitur et
continetur humana 67, 8 omnia
cetera, quibus uita succingitur et
continetur humana 5, 13
- succumbere *cum inf.* 43, 7
- suci uitales 257, 18 bene ualida, florida
et suci plenioris 192, 20
- suetus ruri homo 275, 29 animalia
terris sueta 5, 1
- suffectione purpurei luminis 185, 4
nonnullius suffectione materiae 239,
13 unguentorum suffectio 187, 4
alienis suffectionibus uiuere 261,
30 macularum corium suffectionibus
uarium 280, 27
- suffectus tristibus e fucis color 253,
10
- sufferre se ui propria 94, 9
- suffitio thuris 277, 28 uerbena-
rum 176, 1
- fauorem ac suffragium commodare
144, 8
- suggestus summi honorum 148, 19
est ut 11, 6 eritne ut 66, 24 magis
est ut 71, 4 numquam fuerit, ut 38, 13
- sumere in deos contemptum 214, 14
initia 190, 23 locum in caerimoniis
primum 260, 13 notitiam rei alicuius
66, 7 nequaquam sumendum
est auribus 256, 3 ante sumptis
opinionibus aestimare 249, 28 ab
illis sumptum commemoratumque
151, 18 in suam sumere atque in-
mutare naturam 256, 18
- summa rerum = *mundus* 21, 16 ad
eam perducitur res summam 164, 13
- summatim ostendere 214, 2
- sumministrare audaciae uires 167, 21
- summissione alterius datur alteri
plurimum 248, 13
- summitate perfectionis 270, 16 prin-
cipis summitas 63, 9 ipsius retinere
sapientiae summitatem 130, 20 sum-
mitatem omnium summorum obtinere
16, 27 summitatis ipsius summa
132, 20
- summula 68, 4
- superciliosae ciuitates 185, 9 super-
ciliosa res 11, 2
- supercilium tollere 87, 14 adrogantiae

- supercilio tumidus 47, 17 fastu et
supercilio tumidi 8, 16
- superiectione allegorici tegminis 205,
12 fluidarum nestium 121, 27
- superlationem si aliquam res capit
35, 8
- superlata sunt templa mortuorum
bustis 218, 16 in se superlati pon-
deris moles habere 219, 13
- supernatum 97, 12
- supernae potestates 158, 13, 181, 1
- superesse = *praesse* 127, 8, 129, 1,
148, 9
- supera dignitas 217, 22 superae dig-
nitates 261, 9 supera numina 222,
2 superae partes 94, 21 res supe-
rae 75, 8 sede ab supera et regione
88, 19 supera sublimitas 280, 6
- superiorum antiquitas 108, 22 cau-
sae superiores (= *supra indicatae*)
276, 9 habere suprema funeris 219, 1
- suppetias implorare 118, 25
- supplicamenta praestare 254, 17, 19
- supplicare humanis capitibus 103, 11
- supputationes 105, 25
- supputare millia miserorum ex san-
guine 81, 2
- surire 5, 1, 185, 13, 200, 7
- susceptio religionis 136, 18
- susceptare prolem liberorum 53, 24
- suspectio minoris 248, 14
- suspensae pectoris conuersiones 96, 26
genus angustissimum caernarum
paupertini cordis excogitatione sus-
pensum 216, 13
- in suspicabili arte positum 32, 23
- suspicionis alienius aura 63, 2 suspi-
cione coalitum 64, 9 quamuis mille-
per corda suspicio se porrigat
atque intendat humana 96, 13
- suspicionum argutiae 56, 20 suspi-
cionum exponere audaciam 93,
31 per impias uagari suspicionum
insanias 91, 6 per ancipites semi-
tas suspicionum induci errore 80,
11 suis credita suspicionibus 51,
20 suspicionibus indagare 124, 4
- sustinere indigne 261, 11 alues gra-
ues 183, 11 animi adsensum 131, 3
- stultitiae crimen 75, 28
- sustollere ad caeli sidera 45, 1 sus-
tollere ab his locis 96, 25
- synonyma e.e. se apta*: finis abolitio-
nis 59, 18 beneficii munus 98, 10
castimoniae uirginitas 162, 18 usus
consuetudinis 257, 6 corruptionis
dissolutio 100, 7 forniculini horror
72, 15 incendiorum conflagrationes
84, 4 uitae incipientis exordium
76, 25 initiorum mysteria 208, 20
obstacula impeditiois 58, 23 inter-
itiois exitium 98, 19 anxietas
maeroris 240, 12 moderaminis tem-
peramentum 173, 9 beneficium mun-
neris 99, 18, 225, 25 natiuitatis
exordium 269, 9 exordia natiuitatis
76, 24 natiuitatis origo 184, 9 ortus
origo 19, 14 species similitudinis
68, 19 similitudinis species 121, 13
taeturnitatis silentium 129, 12
transactionis pactio 251, 28 uliginis
puter 52, 20 *etc.*
- synonyma cumolata*: amplexari amare
suspicere 16, 30 gentes populi na-
tiones et incredulum illud genus
humanum 37, 1 gestator, baiulus,
tibicen ille ac destina caeli 101, 1
hebetes stolidi fatui obtusi et
bruti 18, 19 mentes incredulae
difficiles durae 31, 28 infinitus in-
genitus immortalis perpetuus 21, 1
nesciente, ignaro atque inscio 90,
17 puerile, pusillum est et exile
15, 24 quaerere peruestigare rimari
60, 20 secare urere dilacerare 41,
22 senes cani decrepiti 58, 13 hu-
mani generis subuersionem cladem
ruinas interitus funera 9, 20 talis
atque huiusmodi 83, 28 torquere
dilacerare exurere 17, 7 *etc.*

- synonymorum paria sine coniunctione*: aboletur, eraditur 134, 4 accideri, fieri 150, 10 admirantes, plaudentes 44, 27 acquisitiones, lucra 227, 26 aetatibus, saeculis 147, 18 ambigere, dubitare 21, 11 anteuertere, anteiiret 176, 14 aperite, monstrare 263, 6 concubitus, lectulos 201, 7 conditor, procreator 83, 26 confici, caedi 244, 26 congelare, constringere 10, 21 congesta, conflata 226, 13 comprobari, inueniri 252, 28 considerare, disquirere 20, 10 degat, demoretur 68, 22 designare, monstrare 28, 27 dilacerata, uexata 281, 27 discriminare, discernere 66, 25 dissignare, dicere 242, 8 diuastare, disperdere 177, 25 dubitamus, ambigimus 111, 17 effeminati, exoleti 189, 18 enecare, consumere 14, 23 exoriri, duci 254, 20 explicare, dissoluere 10, 17 exuri, dissolui 97, 13 fastidium, supercilium 46, 6 gaudere, laetari 270, 3 habitare, consistere 140, 26 haesitare, defigi 247, 10 haesitare, labare 139, 17 inequitare, includere 57, 24 ignoramus, nescimus 93, 26 ignorare, nescire 85, 10. 157, 3 in infinitis, perpetuis saeculis 109, 6 inlaqueare, decipere 79, 19 inlectus, inuocatus (?) 191, 8 imperfectus, improbabilis 88, 1 inuestigare, conquirere 97, 5 labefactare, dissoluere 92, 7 libare, profundere 215, 27 malis, morbis 44, 9 per momenta, per puncta 235, 19 motu, perturbatione 13, 25 obliquata, dubia 127, 26 partiri, diuidere 56, 10 pateat, luceat 227, 27 perbacchatus, iactatus 179, 18 populis, nationibus 282, 19 praesagia, oracula 42, 24 praesidere, curare 127, 1 praeteristis, transistis 202, 8 praeterire, praeteruchi 191, 14 pretiosius, laetius 102, 5 probri, infamiae 193, 16 prohibere, compescere 56, 1 propulsare, defendere 14, 17 proturbare, pellere 87, 16 publicare, diuendere 223, 22 pura, uirginitatis intactae 255, 24 refutare, conuincere 156, 1 repudiata, contempta 103, 11 securus, intrepidus 72, 10 semidei, heroes 109, 15 suffunderent, excitarent 123, 7 sustinere, perferre 10, 22 uias, rationes 229, 9 uulnerari, uexari 125, 29
- synonyma particulis coniuncta* aut— aut 4, 6 et—et 42, 5. 105, 6. 140, 10. 278, 24 nec—nec 216, 22 neque—neque 87, 21 uel—uel 42, 3. 63, 14. 91, 21. 101, 14. 209, 25. 259, 5. 269, 3
- tabes senectutis 61, 18
 tabifici morbi 33, 3
 taciturnitatibus paucorum tradere 189, 23
 tegmen materiae solidioris adsumere 41, 25 fabulae allegorice tegminis superiectione uelatae 205, 12
 telis grauibus fixae (*de doloribus parturientium*) 118, 23
 temperamenta moderaminis soliti corrumpere 4, 17
 temperatus ab alimonis panis 188, 27
 fremitum tempestatemque irarum continere 192, 3
 temporarios motus obseruare 65, 12
 uicibus temporariis 53, 22
 tempus funestum 275, 28 temporibus quondam ciuitatis et reipublicae duris 273, 1 quibus extrema sunt tempora = *moribundis* 147, 7
 tendere et multiplicare numeros 155, 12
 tenebrosa corpora 77, 28 tenebrosiores 88, 9
 tenorem officiorum seruare 61, 27

- tenorem inflectere recti 45, 8 tenor perpetuus rerum 5, 16 tenorem reticentiae seruare 65, 14 uirtutum omnium seruare atque integrare tenorem 60, 6
- tergiuersatorem in obsequio esse 276, 4 terminare = *perficere* 38, 1
- terraria circumscriptio 79, 10
- terrores superiorum conqueuisse 271, 15 armorum accincta terroribus 154, 12
- textriculae puellae 187, 6
- textus omnis expositionis et series 205, 13
- in thesauri interioris abditos recessus inducere (*de mysteriis*) 43, 13
- tholis aureis elata templa 218, 11
- tifillatione uolueri dulcedinis labilis mulceri 240, 10
- testificatione immortalium titulorum 45, 3
- togulae puellarum 102, 28
- torquere sidera 194, 14 praedictiones in contrarios exitus torqueri 150, 5
- torrens flumen 7, 26 flumina torrentia 59, 10. 72, 26 sanguinei cucurrere torrentes 144, 18
- tortus bucinarum animare 221, 29
- per tractum temporis = *paulatim* 97, 19
- tracti per consuetudinem moris est 215, 28
- traditor scientiae 126, 14
- tradi per ordinem succedentium 188, 2 traditur nosci 31, 12
- traducere = *allegorice interpretari* 206, 16 in deum traducere suspensas pectoris conuersiones 96, 26 filum capitis prostituti in simulaera 225, 5 in aduersas res bonas 13, 10 se credulitatis uacuae circumscriptio 227, 29 se in formas 4, 19
- in tramite stomachi 263, 16
- transire in mores alios 102, 14
- transgressores 242, 17
- transilit et corrumpitur sensum in humanum 125, 1
- transuertere inimica 246, 16
- transuorare cibos 279, 8 comminutis cum ossibus transuorare 45, 6 male transuoratum 263, 16
- tricas difficiles puerperiorum mulcere 126, 2 tricas quemadmodum dicitur conduplicare Tellenas 199, 6
- trilices tunicae 126, 6
- triuialem humilitatem (*in dicendo*) sequi 40, 13 triuialis et sordidus sermo 39, 12
- triuialiter et populariter instituti 270, 19
- truncos sine manibus degere 245, 28
- tuguriola 216, 28
- tumidus adrogantiae supercilio 47, 17
- fastu et supercilio tumidi 8, 16
- tumor indignationis 18, 27
- turbida uis morbi 211, 29
- turbines indignationum 123, 4 uentorum turbines 216, 6
- tutamina 18, 16. 80, 14
- tutelae ab officio abscedere 146, 6
- libidinum tutelae 148, 9
- tutelas rerum sortiri 147, 21 dii habent tutelae licentias potestates 101, 1
- tympaniola 236, 18
- typhus qui appellatur a Graecis 49, 19
- typhus 57, 16. 60, 18. 63, 8. 72, 2. 99, 9
- uacuae 252, 9
- uacant (= *inania sunt*) omnia deorum auxilia 245, 11
- inaniter, uacue et sine ulla substantia constitutus 135, 16
- inane fieri et uacuum 175, 24
- ualidissima accusatio 3, 14 terrarum ualidissimi motus 6, 27
- fessis atque inualidis rebus et mul-

- tiformi semper asperitate uallatis 128, 22
- uanescere interitionis perpetuae frustratione 59, 12
- uanitates officiorum inpendere 228, 16
- uastitate ardoris inextinguibili 132, 6
- ubi est illud quod dicitur 69, 18
- ubi aut nos impii aut uos pii 270, 21
- ubi nostra uidebitur credulitas lapsa 76, 4
- ubi pater omnipotens fuit, ut... prohiberet 83, 11
- ubinam, quaeso, est illud quod... amoti sunt 130, 17
- ubinam fuerant, ut propulsarent 233, 22
- uectitatus curru quadriiugo 207, 10
- uelleribus siluescentium crinium inuolutus 122, 7
- uenae silicis 284, 2
- aestum inrigare uenarum 174, 28
- hiantibus uenis 178, 5
- uenditare munificentiam 128, 24
- uenerabili obsequio innocare 16, 28
- uenerabilibus adire obsequiis 19, 22
- oracula uenerabilia 282, 7
- uenerationis ad officia 214, 7
- uenerationes 113, 2
- 16
- uenerator 265, 15
- cum bona uenia dixerim 7, 10
- liberales uenias et concessionem habere gratuitas 243, 8
- ueniali concessione imprudentiae caecitatem donare 275, 6
- uenire in coniugalia foedera 157, 15
- uentosa imitatione formare 220, 22
- uento distendere buccas 267, 16
- pudenda uerendaque 198, 23
- ueritas cognitionis et scientiae 91, 25
- communis intelligentiae ueritas 264, 3
- res iudicii ueritate conscriptae 116, 4
- instincta ueritate naturae 229, 11
- rei ueritas monstrat 134, 12
- primas dabat exprimentarum similitudinum ueritas 225, 4
- in re esse ipsaque in ueritate 123, 1
- uermina furialium passionum 34, 9
- uerminantium membrorum cruces 34, 8
- uerniliter turpiterque 210, 9
- uerrucula collis 87, 2
- 175, 27
- uersipellis scriptae modis fabulae 205, 10
- uersari circa deum cogitatione ac mente 58, 7
- uersuras in huiusmodi cogere (*de allegoriis*) 212, 8
- uertex aetherius 132, 20
- uerticulae 120, 18
- uertigo mundi 4, 11
- uerum et sine ulla gratificatione si perspicias 235, 28
- ueri consortia = uera 93, 13
- quid sit in uero 156, 1
- uestigatores uetustatis remotissimae 167, 8
- inquirere atque uestigare 92, 4
- uestiuntur omnia luce (*solis*) 4, 16
- uetustas prisca 132, 2
- uexationis cupidinem inclinare 242, 3
- uias inridendi dare 185, 8
- uias adgredi saeniores 276, 6
- uibrare calamistris caesariem 81, 25
- uicaria substitutione 221, 13
- uicibus ludicris 12, 10
- uicibus temporariis 53, 22
- sese ad uices adcingere ultionis 274, 15
- adnexa et uicina copulatione coniuncta 214, 5
- uictoriam felicem recipere 284, 7
- uidentur ineptiarum talium fabulae 173, 5
- uiduari benignitate diuina 57, 22
- honoris inpartitione uiduatus 49, 19
- uiduatum sine suis administratoribus caelum 263, 20
- uilitas meretricia 170, 8
- in obscenam prorumpere uilitatem 184, 4
- uilitatem sui populo publicare 82, 19
- uincire uxore adulescentulum 186, 11
- uinctio (*animae cum corpore*) 98, 27
- resoluti corporum uinctione 171, 14
- uinctione colligati immobilitatis

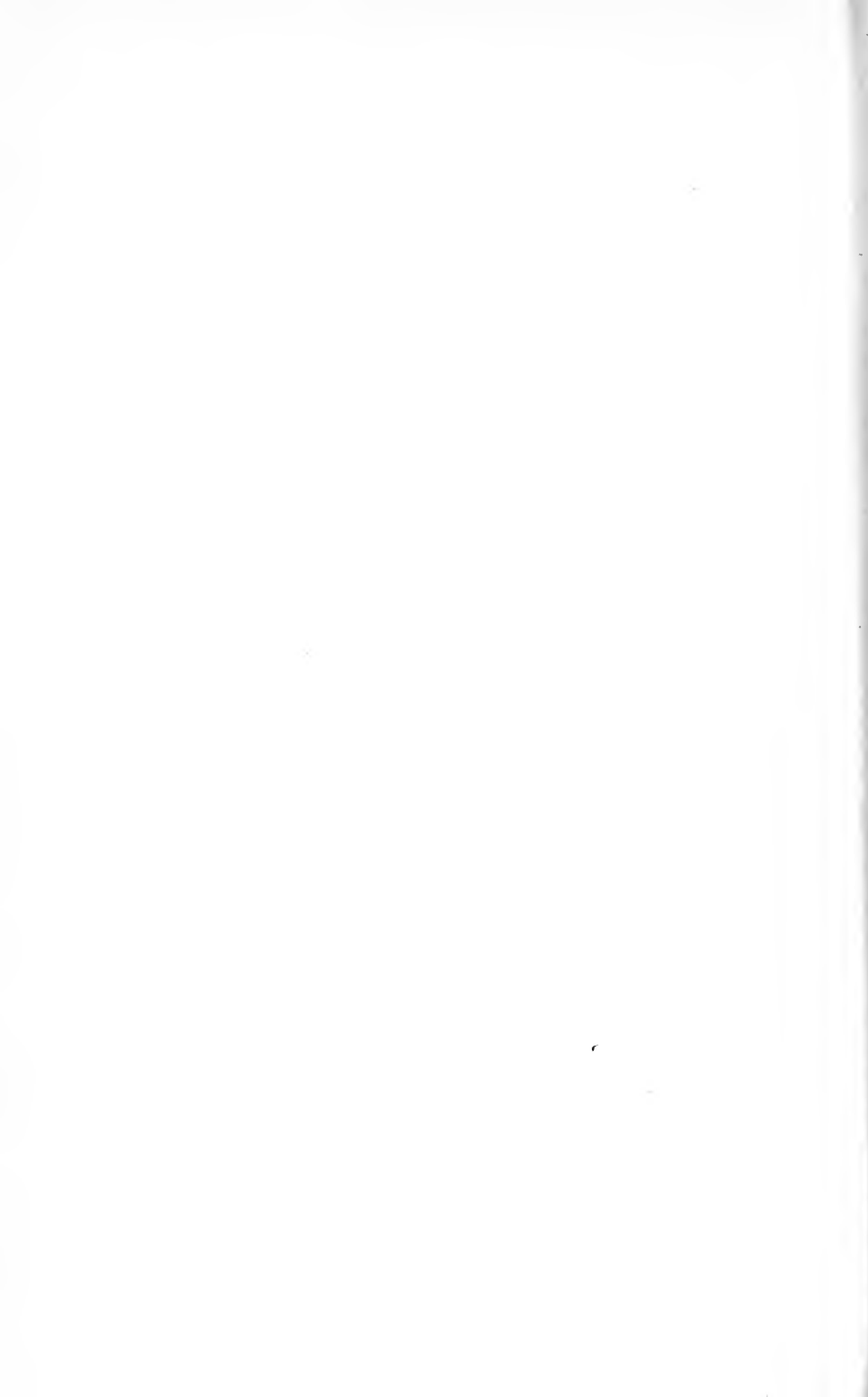
- 230, 2 simulacrorum coalescere uinctioni 229, 21 solidissimae corporum uinctiones 69, 26
- uincula articularum relaxare 32, 10
corporalibus uinculis exsolutus 73, 27, 97, 17 exui corporalibus uinculis 110, 19
- uindemias ducere atque agitare 268, 22
- uindicias iustas dare 155, 5
- uioilationibus sacrilegis adpetere 235, 24
- uirum sibi demessis genitalibus auferre 208, 26 se uiro priuare 186, 12 spoliatus uiro 27, 24
- uirago 207, 6, 8, 15 adhuc uirago 195, 24
- uirginum suarum nota patres in se uertunt 130, 7 cum suis uirginibus patres 202, 14 uirgines bubulae 252, 8 deae uirgines atque matres 118, 19 uirgines hostiae 235, 17 uirgo uitalia 255, 10
- uirtutis alicuius impulsioibus 94, 5 populi fractae debilitataeque uirtutes 282, 6
- uis quaequam grauior si quando ingruerit 110, 17 nescio qua uis latens et humanitati aduersa crudelitas 85, 6 uim habere diuinam = *decorum in numero esse* 142, 5 uim habere atque optinere diuinam 227, 6 uim uonere Lucilii 190, 15
- uiscera = *corpus siue corpora* 25, 24, 29, 26, 30, 34, 14
- uisio insomnia 272, 27
- uitae ex fontibus deriuatus 66, 6
- uitalibus exhaustis uita ipsa paene ruit 284, 13 uitalia beneficia 15, 11 motum agitare uitalem 61, 21 animari motu inrigarique uitali 49, 7
- uitiositas 165, 4
- uitiosus praesul 274, 20
- uitisator 132, 1
- uitium praesulis 275, 28
- uiuia pruna 263, 29
- uiuacitas cordis 176, 21 iugeni uiuacitate 203, 2
- uiui crateres 68, 17
- uliginosa et turgentia uiscera 34, 14 undae intercentes 29, 29
- unde tibi est scire 10, 14
- undosae nubes 20, 14
- uniformitate qualitatis propriae seruata 239, 2
- uniformiter 99, 15 aequaliter atque uniformiter 63, 21
- in unitatis antiquae speciem res omnes confundere 195, 8
- unito in genere uirtutis 130, 19
- uniuersitatis summa 78, 7
- unus = *quidam* 62, 28, 170, 11, 175, 28 una et parili gratia 285, 2 par et una saeuitia 275, 21
- uocamen 5, 27, 143, 28, 280, 22, 281, 7 alicuius uocaminis esse 76, 19 felicitate huius uocaminis 5, 27
- uelle *abundanter adiectum*: 11, 4, 33, 20, 167, 11
- uolucra uelamenta 189, 8
- uolumina pollinetorum 30, 18
- uoluntates repugnantibus, inuitis extorquere in contrarium 100, 13
- uolucere secum sub obscuris cogitationibus 50, 16
- uolup est illis se refouere 268, 19
- uoluptatem in lapidem tulit 177, 20
- uoluptates deliciarum et libidinum 10, 19
- uolutabra horrentia 251, 11
- uolutari relinquite in suis erroribus fatuitatem 16, 13
- uoracitatis se ad adpetitum instigare 259, 11
- nota impedire 9, 29 nuptialia celebrare nota 186, 9 notorum debitis habere obnoxios et obligatos 215, 5 urbanarum insecus rerum 276, 1 urbanus scurrula 232, 18 urbana sub-

- tilitas 206, 14 rex urbanus et callidus 224, 2
 urigo 212, 10
 urunt pestilentiae contagia genus humanum 6, 21 innocias urere atque abolere personas 276, 20
 usuras referre 5, 9
 ad usiones suas 266, 7
 unde igitur coepta est usurpatio eius adsumi 260, 10
 usurpare *c. inf.* 85, 14
- usu, non mancipio tradere 70, 20
 in usu sermonis uestri 213, 6
 omnia quae usus uitae posceret 12, 2
 a uolgaribus adsolent nuncupari 258, 1
 uulgaritas 138, 11 popularis uulgaritas 114, 23
 uulneratis accipere auribus 24, 7
 tamquam si uxoria res esset 233, 12
 uxorias uoluptates ab aliquo carpere 199, 20

BR

60

~~.66~~

Cyprian, St.

Opera omnia, v. 3

A210 (C S F L v.3, pt 2)

DATE

ISSUED TO

17-5-77 C. M. C. W. W. L.

